KAIS.KÖN.HOF- BIBLIOTHEK
391.952-B
Neu-

Digitized by Google

391952-B.

Österreichische Nationalbibliothek
+Z25670530X

Digitized by Google

Digitized by Google

ПРАВДА

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧНЕ.

Рочник X-ий 1877.

Під редакциею

Володимира Барвінського.

У ЛЬВОВІ.
З друкарні товариства им. Шевченка
під зарядом Фр. Сарницького.
1877.

Digitized by Google

Digitized by Google

З М І С Т.

І. Поезиі.

Гуцул Невір: Сербські ваі 1. Дикі думи 121, 195, 313.
Степ. Рудинський: Переклад Гомера Иліяди. Збірка VII. Стор. 41, 81. Збірка VIII. Стор. 353, 401. Збірка IX. Стор. 593, 633, 673.
О. Перебендя: Українська пісня 833. Скорбні пісні VII, VIII. Стор. 834. Думка 835.

2. Повісті, оповіданя и образки.

Василь Барвінок: Скошений цвіт 2, 46, 87, 128, 199, 233, 273, 318, 359, 408, 441, 473, 553, 598, 638, 679.
Вакула з Лубен: Моі хуторні сусіди. Листи з Украіни 28.
Н. Г. Помяловський: Бурса и Бурсаки. Очерки и картини 483, 522, 560.
Валтер Шкот: Верховинська вдова. Оповіданє 713, 753, 793, 835, 873.
Д.....: Вольтер. Образок з забутої бувальщини 896.

3. Росправи историчні, етнографичні, природописні и инші.

Микола Костомарів: З руської историї в житєписях. Переложив Олекс. Барвінський. Наслідники Хмельницького 10, 58, 95, 135, 206, 241. Галятовський. Радивілівський и Лазар Баранович 284, 326, 367, 418, 450. Епіфаний Славинецький, Симеон Полоцький и іх наслідники 476, 535, 614, 649, 686, 722. Ростовський митрополит Дмитро Туптало 764, 803. Гетьман Иван Степанович Мазепа 846, 883, 913.
І. Григорович: Дунав-дунай. Витяг из статі В. Ягича в Archiv für Slav. Philologie B. I. H. 2. S. 299—333. З дословним перекладом місця про українські пісні народні 16, 63.
Иван Верхратський: Кручок земледух 288.
Стан и заданє народовіданя. За Фр. Гельвальдом 694.

4. Перегляд критичний.

Ж.: Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература 69, 101.
Г.....ль: По вопросу о малорусской литературѣ М. Драгоманова 167, 256, 377.
Др. Омелян Огоновський: „Очеркъ звуковой истории малорусскаго нарѣчія“ П. Житецкаго. 212, 246. Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich. 332, 372.
Харко Тарган: „Изданія Общества имени Михаила Качковского. ЧЧ. 1—12. За время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.“ Стор. 455, 493, 539, 657, 730, 776, 853, 943.

Литературні звістки и библиографія на стор. 68, 101, 221, 262, 296, 337, 500, 571, 660, 780, 811, 864. Важнійші між звістками: Турки внутренніе и внѣшніе 105. Про те як наша земля стала не наша 424. Про хліборобство 425. И. Онышкевича Руска библіотека. Томъ I. 500. Народній оповѣданя Марка Вовчка томъ II. и III 501. Граматика языка рускоro и инші руські учебники для школъ людовыхъ 571. Titi Livii l. XXI, переложивъ К. Лучаковскій 661. Історія библійна 780. Учебникъ католицкои религіѣ 780. Дра Яноты Нѣмецка граматика 780. Дра Курція грецка граматика 780. Народні школи на Украіні М. Драгоманова 811. Початки науки нѣмецкого языка 864. Наука геометріѣ съ погляду 864. Дра Фр. Мочника Аритметика и Альгебра 865.

5. Перегляд науковий.

Цивилизація и іі права, суспільна мораль 291.
Про радіометер або світляний млинок 772.

6. З уст народніх.

Пісні записані п. Миколою К. в Коломийськім підгірю 298, 339.

Digitized by Google

7. Росправи политично-соціяльні.

В. Б.: Наші хиби 35, 77. Слівце до опізнаня. Відповідь п. Українцеви 109, 141.
Будеволя: Прояви соціялістичні між Українцями и їх значінє 173, 501.
Холодний вітер россійсько-турецькоі війни 382.
„Polnische Wirtschaft" 425.
Федір Чорногора: Лжепророки 462.
Вас. Н.: Нагінка за соціялістами и польска преса 510. Шляхотні защитники народу 572, 781, 814. Клясові интереси и интереси народу 857, 900, 929.
Россия а воля Славян 699, 734.
Голос закордонських Русинів в справі згоди між Поляками и Россіянами 825.

8. Перегляд діяльності руських товариств.

Товариство „Просвіта" 303, 393, 432, 514, 667.
Филия тов. „Просвіта" в Бортниках 67, 171.
Филия тов. „Просвіта" в Коломиі 171.
Филия тов. „Просвіта" в Тернополі 303, 344, 381.
Филия тов. „Просвіта" в Станіславові 270, 547, 740, 848.
Праці комисиі вибраної загальним збором тов. „Просвіта" для уложеня пляну систематичного видавництва книжок для народу 341.
Руська Бесіда у Львові 343.
„Общество имени Мих. Качковского" 742.

Перегляд политичний 38, 79, 117, 190, 229, 271, 310, 347, 393, 438, 467, 517, 551, 584, 629, 669, 709, 749, 789, 830, 870, 910, 949.

Новинки, замітки и дописі на стор. 33, 72, 116, 183, 223, 304, 344, 387, 436, 465, 514, 550, 580, 621, 663, 706, 744, 786, 827, 865, 907, 945. — Важнійші між статями „Новинок": Руський театр народній 33, 39, 185, 270. Арештованя и ревизиі задля соціялізму ві Львові 72, 436, 466. Неудатна завірюха революціні в Петербурзі 75. Конституционализм 116. Вечір в память 16. роковин смерті Тараса Шевченка 183, 224. L' Hetman 183. З Гусятинського 185. Тайне товариство 226. Денунцияти 228. З Золочівського школьного округа 263. З Романівки 266. З Станіславова 270. Замах на Християнство — письмо о. Мих. Малиновського 304. З над Прута 308. Руські школи у Львові 344. Публична росправа зглядом конфискати „Правди" 345. Трибунал державний и права национальностей в Австриі 346. Вистава красна — а товариство „Просвіта" 387. З Бережан 389. Подорож до Риму 390. Соціялістичні и московські агитациі в Галичині 391. Віденська журналистика о „Jungruthenach" 437. Фундация Мих. Качковського и патриотизм п. Богдана А. Дідицького 465. Галюцинациі и денунцияциі 515. Товариство академ. „Дружній Лихвяр" 517, 909. Суд военний в гр. кат. семинарії у Львові 550. До Редакциі „Слова" 580. Устави проти лихви и пянства 623. Дурійка „Науки" о. Наумовича 624. Чи може бути соціялістична пропаганда в церковних книжках? 624. Агитация проти „Просвіти" 663. Руска гимназия у Львові 666. Соціялісти межи семинаристами 706. Письмо с Просвіти 741, 828. С коломийського Підгіря 744. С під Щирця 747. Зі Львова 748, 830. Відправа редакциі „Слова" 786. В справі правописного питаня 789. О. Наумович и руські народовці 827. Товариство „Січ" в Відни 866. Чеська „Politik" о руських райхсратовцях 866. Як розуміє „Наука" основана о. Наумовичем просвіту народню? 869. О руськім клюбі в Раді державній 904. Вибір посла у Львові 907. До Высокопреподобного Крилошанина О. Михаіла Сінгалевича 909. † Лукиян Семенський 910. Лист з неба 947.

. . . . . .

Від редакциі: 39, 80, 192, 272, 398, 471, 520, 632, 672, 712, 752, 792, 832, 951.
Крім того: Переписка редакциі 351, 530, 632, 672, 752, всякі конкурси и оголошеня.
Наконець був надзвичайний додаток до н-ра 10-го: „Справозданіе рôчне зъ дѣяльности Выдѣлу тов. „Просвѣта" за рôкъ 1876/7."

Digitized by Google

Ч. 1. **У Львові, дня 15. (3.) Січня 1877.** **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СЕРБСЬКІ ВАІ.

(З Дикихъ Дум.)

Гуцула Невіра.

Слава! — В віки? — Відки?—С прощи! — Від Сучави? Зза Дунаю! — Зза Дунаю?! Що ж там чути? — у Бовгарий? — в сербськім краю?— Що ж би чути в сербськім краю? — Кобзарів та срібні струни, Та шаблюки дамашкові, та рицарські горді думи.

Де?! — у Сербів?! — про рицарство?! — заберешся, баламуте?! — Там лиш Турка-поганина, та кайдан рабський лиш чути!.. Думи, кажеш, богатирські? — Хай вонись іх и тримають!.. Турчин свисне мов собаці — Сербин рацки[1]) вже й гуляє!..

Да нехай собі рацкують, — аж коліна не облізуть, Та ім уха чипелями[2]) бісурмани не обріжуть — Лиш хай Лазоря та Марка не нехлюя іх язики! — Лиш — а чуй же!!! — що загуло?! — Ей же Богу — дзвін великий!!!..

Так, леліню! дзвін то риче! риче левом по Дунаю! И всіх Сербів він у Таків[3]) ще й на прощу покликає!... Завтра ж праздник цвітоносний... в церкві ваі муть святити!.. Видиш — як валиться нарід? — ніде й голку пропустити!..

Так! валиться сербський нарід!.. що твій Дунай... що то море!.. Аж базар ся, брате, ломить... аж гостинці керекоря[4])!..

---

[1]) на ліктѣх и на колінох. [2]) тупий ніж. [3]) місточко у Сербіі, де 1815 р. Мілош Обренович повстанє проклямував. [4]) гомоніти.

Digitized by Google

Аж земля ти застогнала... аж оглухли срібні дзвони!..
Так ся товпить він до Спаса чудотворної ікони!..

А той Спас, той чудотворний, у жемчугах ти сіяє!..
Світло яре, світло чисте та воскове 'му палає!..
Жемчуг искрить та леліє... а жемчугом кожде око!..
И жемчугом кожде серце... кожда шабелька при боку!..

Що шаблі ти?! — преч с шаблями! — нині ваі муть святити!..
Лик співає... нарід плаче... Спас ся дивить... меч рокотить...*)
Де ж владика білобрадий, що и доси го немає? —
Онде йде вже честний старець!.. Ладьте, Серби, ваші ваі!..

Да владика ні ся дивить... ні на Сербів — ні на віти —
А мов громи ті небесні став сред храму рокотіти:
Що ви? — ваі?! — Шаблю в руки! — се хай будуть ваші ваі! —
Для рабів, для бісурманських, в мене ваів тут не має!!! —

Гой що ж храмом задзвиніло... грім та дзвін та блискавиця!
Нарід морем на подвірє... а с подвіря в град валиться!..
Та до ножів... та до турків.... ще и місяць не минуло...
А за гордим за Дунаєм туркам й слиху вже не було!..

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

Цвіточко наша мила, дівоча красо несповита, мов маковий цвіт процвітаєш, красою пишаєшся серед нашого буряном заростого городу. Ніхто тебе не пестує, не доглядає, ніхто не виполе буряну, що глушить тебе, ранить твій цвіт, твою красу, та до землі тебе прибиває. Забута, занедбана тихо та смирно процвітаєш ти самовитим цвітом твоім. Тілько инколи, як вихилишся с посеред буряну , як засяє твоя краса під барвінковим віночком, як заблиснуть твої очі перед престолом всевишнёго послідньою слёзою твого дівованя, тоді згадають тебе люде, пишаються твоєю уродою, а дехто й заплаче над твоєю красою... над твоєю долею...

---

*) рокита: гора, на котрій голос відбиваєсь.

Digitized by Google

А опісля вже тебе стопчуть, звялять, прибють до землі, и ніхто тебе не згадає, піхто за тобою не вступиться, голосу не підійме. Можна безкарно топтати дівочу красу, в шматки роздерати жіноче серце, глумитись над неволею жінки! Можна, бо піхто не здіймає голосу в твоім имени, а тобі відібрали голос у нашій суспільності, завязали уста, не дали змоги знятися из власної неволі и недолі, и власними силами стояти у житю. Чи довго се тріватиме — не знати; а поки що, прости міні, що недорікими словами стаю за тебе и немічною рукою кислю историю твого нещасного сутя.

I.

Чи всі тиі сади цвітуть,
Що весною розвиваються?
Чи всі тиі вінчаються,
Що вірненько та кохаються?

Половина саду цвіте,
Половина осипається;
Одна пара вінчається,
А другая розлучається.

„Ох літа моі, літа молодиі, чом ви марно йдете, пропадаєте?.. Доле моя злиденная, чого ти мене у моім сирітстві так тяжко навістила, моє щастє затопила?.. Чим же ж я Бога прогнівила, чим я прогрішила, що мене віддали у таку тяжку неволю, на поталу сему нелюбови... Потонуло моє щасте, як камінь у воду, потонуло й не вирне вже ніколи... Тай на-що, для кого має повертати?.. Зівяне моє житє мов цвіт притоптаний... лихими людьми... О моє горе...“

И заплакала, горячими слёзами облилась молода Маланя. А сонце весело било крізь вікна просторої світлиці; а на дворі щебетали пташки, деревя цвітом обсипались, пчоли гули веселими роями, цвітки здіймали свої роскрашені головки до сонця, а невисохла ще роса наче пороскидані хрусталі світилась по листях, листочках, по шовковій траві, що стелилась живим, зеленим ковердем по-під розлогі каштани, берести та ясені. Тілько в серцю Малані не було тоі цвітучої весни, тоі раннёі роскоші сходового сонця, хоч слёзи тремтіли як рання роса в іі карих очах, а личко біліло як цвіт нарциза и не погасли ще уста калинової краси. И гарна й молода, мов весняна квітка, та весняним морозом приморожена...

Digitized by Google

Задумана, у слёзах, сиділа Маланя и не тямила, що на вкруги неї діється, не бачила світу божого, ёго краси, ёго житя и надіи, й не бачила, що біля неї з заложеними на вхрест руками стояла стара Пилипиха, ії вірна нянька. Стояла и очі свої сиві втопила в постаті Малані, наче б бажала зазирнути до глубини серця своєї колишнёї панночки дорогої.

„О Господоньку милосердний! В слёзах, та в слёзах и кінця тому не має. Та чи вам вік цілий перевікувати у тих слёзах, мої дорогенькі, у горю все купатись. Та ж гляньте, яка гарна весна розцвілася, цвітами та радощами розсипалась. Все радіє, веселиться, оживає; я стара та душею радію, а ви мов світу божого не бачете, мов у домовинні живете. Чи ж я на те вас сповивала, колисала, на те як рідну дитину, скарб мій дорогий, ховала, щоб дивитись тепер у моій старості на ваші слёзи. Я ж вік мій Господа благала, щоб зіслав вам щастя-долю, рік в рік на відпуст ходила, щоб умолити Пречисту, я думала, що Господь нагородив мене за мою Настю вашим щастєм, вашою красою и добротою, я думала вік свій звікувати дивлячись на ваше щастє, а тепер и дня не має“ — и слёзи покотились по худому, поморщепому лицю Пилипихи.

„Не нагадуй міні, моя пянечко, прежніх літ моіх, мого віку молодого, невинного, щасливого. Не повернути вже води у гору. Не вернеться сподіване. Я сама вже й боюся згадувати моі дитинні літа, щоб ще більше не ворушити мого горя. О чому не взяв мене Господь до себе намість твоєї Насті? За мною ніхто б и не поплакав, а ти б була не такою для своєї Насті, як для мене були люде, ти б була не завязала ії світу. Та вже, мабуть, так міні з роду судилося и не верне вже ніколи моя надія. Тепер вже міні нічого надіятись, нічого вижидати. Від ёго вже нічого я пе вижидаю, нічого не сподіюсь. Тілько ще міні волі, що поплакати на самоті... о щоб скорше у гріб...“

„Гріх вам так говорити у самім початку вашого пожитя. Не чля голубови та вороном кракати. Ви ще не розжилися, на світ не надивилися. Де ж ваше житє, де ваш вік прожитий?“

„Моє житє... о моє житє у самоті, в опущеню, в знущаню, у сій темниці“, крізь слёзи говорила Маланя притулюючись до своєї няньки, єдиної ії щироі подруги, котру як рідну матір любила и шанувала. Виросла у сирітстві, на ласці далеких кревних, вона не зазнала в своім житю тоі ніжної материнської любови, що цвіте краще цвіту найцвітнійшого, гріє тепліще самого сонця. Як же ж не мала прилинути цілим серцем до своєї няньки, що

Digitized by Google

с першої памяті носила її на руках, казками та піснями заколихувала до солодкого сну невинної дитини, перша вчила її ступати по святій землиці, сей світ оглядати, людей витати? Як не мала до неї прилинути, коли її думками вона виростала, її піснями поїлася, від неї невсипущої опіки дізнавала? Так и прилинула до неї, як рідну неньку любила, дарма, що її опісля розлучили, у покої взяли, до пекарні ходити не казали, з нянькою розмовляти забороняли. Сердечна Пилипиха з далеку гляділа на свою відраду, потай людей тішилась її веселостю, красою и добротою, жила її житєм и щастєм.

Рідко лучаються тепер на світі такі Пилипихи. А в старовину, бували такі няньки як матіночки. Привязувались вони цілою душею, усім своїм житєм до своїх господарів, не чули своєї служби, а вважались наче б членами родини. Пилипиха ще памятала родичів Малані. У них служила вона дівчиною, з їх дому вийшла замуж за свого Пилипа, що служив наймитом в родичів Малані. Та хоч побрались, то все таки не кидали своїх хліботодавців. У попівській комірні жили, долини пан-отцевої пильнували, сіно зберали, на заробітки ходили, а цілі жнива у пан-отця за сніп заробляли. Чи в гаразді, чи в недолі усе Пилип з жінкою пан-отцеви в пригоді ставали. За те ж и вони у потребі звідтіля все підмоги дізнавали, нужди ніколи не терпіли. Щирість за щирість, любов за любов, и весело, безжурно жилося на світі. Поблагословив їх Господь єдиною дочкою Настунею, веселою як ясочка, щебетливою як пташка. Та не довго втішались своїм щастєм, тихим, неклопотливим житєм. Настала страшна холєра, перша, незнана, несподівана. Покотом заберала людей, як помелом змітала, вилюдняла села, сиротила дітей. Пилипиха осталась удовою без чоловіка и жінки, а Маланя ще у пелюшках пхикала, як зложили її неньку до гробу. Та не відцуралась Пилипиха своїх давних хозяїв и в так великому нещастю.

Вернулась до пан-отця на службу и стала нянькою Малані. Усю свою материнську любов перелляла на сироту, вимамчила, виняньчила її, своєю кровю викормила, своїми думками виколисала. И в високому світі не багато таких матінок, щоб так запопадливо клопотались про своїх діток, як клопоталась Пилипиха про Маланю, тремтіла над її здоровлям, стерегла її добра, побивалась за нею. Як же ж помер и батько Малані и її привезли за десять миль до нових опікунів, стара Пилипиха з слёзами в очах просилась у службу, кинула рідне село, не злякалась далекої чужини, щоб тілько бути „нянькою“ Малані. Ціле духовне вихованє, коли

Digitized by Google

можна так назвати ті враженя, які из перших літ до дозрілого віку громадяться в памяті чоловіка и надають ёму свій світогляд, розуміне житя и людей, все те виссала Маланя з молоком своеі мамки, що була ii душевною сповитухою. И тим була Маланя дитиною нашого люду, вихованою після народнёі педагогиі у ii чистоті, а тілько окрашеною зверхними барвами на пів світового вихованя попівських дочок. Дволітний курс писаня и читаня, рахунків и німецького фибля, та чотирилітне студиюм ношеня довгоі сукні и поворотів по піввоскованих помостах наших интелигентних сальонів, могли що найбільше троха притемнити, але не переиначити ii духового житя, що віддихало любовю народніх пісень любовних, та буяло фантазиею наших казок. Ось що спорідняло Маланю так сильно з ii пянькою и виродило між ними дружбу незнану в високому світі хіба під некористним именем „поуфалости“.

Тілько вправне око могло добачити в поморщеним майже згрибілім лицю староі Пилипихи ту глубоку печаль, якою росточувала недоля Малані ii на скрізь добрящу душу. Для звичайних людей була вона тілько тихою, клопотливою слугою молодоі імосьці.

Тепер похилилась вона над своєю вихованкою, як стара, від грому розчімхана верба над тихою водою. Надія лучшоі долі проблискувала ще з ii очей, як молоді вітя вербові вибігають с старого пня, та тілько незнати було чи судилось знидіти, або розвитись и сій послідній прояві житя.

„То ж чого вам так знов роспадатись!“ лагідно проговорила стара Пилипиха. „Адже се, як то кажуть: молодість — буйність. Перешумить, як весняні води, а потім устаткується.“

„Так, устаткується!“ гірко промовила Маланя. „В чім ёму устаткуватись та для кого? Чи ж погане ёму таке житє буяти від досвіту до ночі, у веселому товаристві пробувати! Ось нині скоро світ повіявся и так день в день по тих ловах, по тих забавах, с тими панами.“

„А як би ви ласкою, добротою вашого серця собі приєднали, до дому притягали? Ласкою усе можна приєднати, все зробити.“

„Приєднати... Чи мав він коли небудь для мене серце? Чим ёго приєднати, чим я можу ёго приєднати? Лестними словами, чи просьбою, чи грозьбою! О коли б ти знала, як я ёго ще тоді молила, на вколішках молила, щоб він мене відцурався, щоб не вязав міні світа. На все, що дороге на світі, я ёго заклинала, а він гадиною сичав наді мною и с пекельною радостю казав

Digitized by Google

міні, що я буду ёго и тілько ёго. По тім вже я знала, що від ёго вже нічого вижидати, пічим ёго не переблагати. И додержав свого слова. Я тепер ёго невольниця, ёго слуга, навіть гірш слуги ..“

„Чи ж годиться так роспуці віддаватись? Та ж и в *іх* є людське серце! Ні, се вам тілько так здається, ви розболілись, світ вам тьмою закривається. Пригадуєте собі, як ви усіх добрими людьми називали тоді ще, як раз в раз приїздили женихи, як той городянський панич обсипав вас цвітами... Та на що згадувати. Чи може бути такий чоловік, щоб не полюбив вас, щоб хотів вам житя звялити, ваш вік молодий утопити! Вже ж и *ім* мусіли ви до серця припасти, коли так за вами побивались.“ (Стара Пилипиха все говорила про Маланиного мужа: *вони*.)

Лице Малані ще більше зблідло. Вона повернула свої слёзаві очі у вікно, де виднілися далекі поля зелені, сонячним проміням золочені, по між пашнями вививався широкий гостинець, а в далекості синівся гай. Оттуда гляділа вона задумана, а серце ії, здається, зворушилось давними згадками и скимліло за колишнім щастєм. Не чула, не слухала вже бесіди своєі старої неньки, думки бистрим летом знялися в иншу сторону, в минувші часи золоті, веселоі, безжурноі молодості. „Сни моі золотиі, чого ви колисали мене в моій молодости...“ наче сама до себе говорила Маланя... „Ох як тяжко ви мене обманули. Пригадуєш собі, моя нянечко, яка я тоді весела та щебетлива була, як радо витала я світ и людей. О я тоді не знала й не думала, що можуть бути злиі люде на світі, що б завидували щастю сироти, що може бути камінне серце, що придавить мою доброту, мою любов, моі надіі. Я злітала тоді думками високо, високо, я буяла, як той метелик від цвіту до цвіту, я співала пісні веселі, свобідні, як весела и свобідна пісня тоі невинноі пташки. И міні здавалося, що в світі єсть рай, що можна бути щасливою, я не знала горя, хоч не знала моєі матери и жила під чужою опікою. Я працювала для моіх опікунів, я доглядала іх добра и тішилась іх добром, я не знала кращоі радості, як бачити других людей у щастю. И міні здавалося, що й всі люде так думають и жиють для спільного добра и що в іх не ма кращоі праці над працю у купі, одно для другого... А як я підросла и мене вивели перед світ та почали пагадувати про женихів, то моі думки зароїлись ще більше. Я видумала собі такого чоловіка, що для ёго житиму душею и серцем, для ёго тілько працюватиму з усіх моіх сил, ёго веселити, житє як цвітом роскошю та радостю стелити, а він мене

Digitized by Google

пійме, зрозуміє и поведе в широкий світ, що раз висше й висше здійматиме мою душу и роскриє міні той сонний рай, що стілько разів маячівся в моіх снах..... я не забула тих казок, що ти міні в дитиннім віку вечорами росказувала, я іх в серцю заховала, душею перейняла. Я знала, що воно не може бути в житю усе так як в казці, я не вижидала царевича, щоб здійняв мене на золоте сіделце и повіз у морські палати, але все ж хоч щось троха подібного, хоч троха так певного и гарного житя як у казках, забажала я й для себе.“

Маланя розгорячилась, іі очі роспалали огнем, на лице виступив легкий румянець, а уста дрожали як рожеві листя від вітру.

„Ох дитинко, чи ж бувати на світі тій правді, що в казках! Та ж на те й вони казки, що іх в світі не побачити и не зазнати.“

„Я ж, кажу, не бажала царевича, я с першу сама не знала, чого міні бажалось. Але бачивши тих, що вертілися коло мене и, як кажуть, старались о мою руку, я зовсім не могла знати, для чого мала б я кого небудь з них більше любити від других людей. Всі були вони такі звичайні люде, и я вже на перед про кождого знала, що іздить він женитись. Я танцювала, гралась з ними, як танцювала тоді, коли мене перший раз танцю навчили. Коли вони говорили міні лестні слова про красу та любов, я не ймала ім віри, бо я се чула від кождого з них, и міні здавалося, що кождий з них іздячи женитись так само мусів говорити кождій панночці на виданю. Аж як побачила я того... як ти кажеш мійського панича, як почула ёго бесіду, міні наче с новий світ повернувся и міні здавалось тоді, що й навіть сама казка може бути правдою... О Марто, моя дорога, тепер вже міні світ закритий; ні на-що вже міні ёго ні хвалити, ні гудити. Ми по вік вже не побачимось с собою. Замкнула я вже моє серце и раз собі сказала, що нічого с того не буде. То ж не маю що перед тобою правди скривати, бо й не сороміюся того, що я тоді думала, які думки в мене зворушились... Він був такий тихий, смирний, задумчивий, наче той місяць, що в погоду на синёму небі плаває. Ще нині тямлю той день, як ми в веселім товаристві вибрались у гори. Крутими стежками здіймались ми що раз висше, та висше по стрімких скалах, по над дебри и пропасті, аж поки не станули на самій горі, звідкіля роскривався широкий простір. В долині шепотіли сосни, шуміла вода, простирались широкі полонини зелені, цвітами всипані, над ними роспростиралось голубе небо,

Digitized by Google

як широкий бесконечний памет, серед неба стояло ясне сонце и досягало нас своїм промінєм ярким. Він стояв коло мене, здійняв капелюх з голови и наче у молитві до Господа говорив: „Се житє чоловіка! Най здіймається раз у раз до гори, най виходить трудними та певними стежками з низоти у гору, а світ роскривається перед ним раз у раз в що раз більшій красі, що раз обширнійше, виднійше, потужнійше. Лякаємось гори — стоячи на долині, а тут на горі перед нами тепер ясне сонце и ми готові як той орел думками здійматись у саме небо. С трудом здіймається чоловік у гору, як трудне житє у праведній праці. Та зносячись у гору треба заховати ту силу и свіжість духа та чистоту серця, щоб не дістати завороту, не впасти у пропасть, а радо и свобідно глядіти у просторе, бесконечне небо.“ — И єго око блищало таким дивним блеском, в єго голосі була така чарівна сила, що міні в памяті ожили всі блескотки казок, ті золоті скелі, сміливі царевичі и тоді я зрозуміла, що можна одному чоловікови душею віддатись у привід и єго більше любити від других. И не раз, як вийшли ми в город, на поле, до господарства, всюди він роскривав міні у своій тихій річі таке якесь гарне, нове житє, що я єго досі не знала и ніде не бачила. Я єго слухала як учителя, переймала єго кожде слово, росла єго духом. Він не величався своєю бесідою, але єго слухали всі и хвалили єго статочність и мудрість. Я бачила, що на єго гляділи завистним оком молодики, що вертілись с пустими словами коло мене, та про се міні було байдуже. Моі опікуни поважали єго и самі хвалили передо мною. Тож цвітами стелила я собі моє будуче житє. Та саме тоді став дуже вбиватись Порфир (так звався муж Малані) о мою руку. Я причувала якесь горе и по правді нікого ще так чогось не лякалась, як єго. Він не відступав від мене, а я бажала геть від єго утікати, хоч би край світа; я бачила яким зависним оком глядів він на того, як єго прозивав, „міщука“ и я не могла повірити єго словам, що він мене над житє любить и обожає! Ні! я вже с початку чула якийсь дух гадини и благала єго, щоб понехав мене на віки, щоб не зготовлював смутку для себе и для мене. Та даремні були моі благаня, пуста моя надія. Одного дня прийшов якийсь лист до моіх опікунів. Я єго не бачила, ні читала. Але після того моі опікуни не хотіли й нічого чути про городянського панича, не допустили більше до свого дому, назвали єго підлим негідником, нікчемником и заказували міні й згадувати про Степана. Міні завернулась голова,

Digitized by Google

я чула, що се неправда, що се якийсь підступ, огида, але мене сили опустили оправдувати ёго, міні світ затуманився и я втеряла притомність...“

(*Дальше буде.*)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(З руськоі исторні в житєписях іі головнійших діятелів *М. Костомарова.*)

Два важні питаня хвилювали Украіну по смерті Богдана Хмельницького: одно политичне, друге социяльне. Перше викликало московське правлінє, друге помилки самого Хмельницького в перших роках повстаня против Польщи. Нагла перерва війни московського государства с польским, прихильність Москви до згоди с Польщею в тім часі, коли ціла західна Русь вже була підвладна цареви — викликали в умах Украінців сумніви и трівогу про будущу долю, а разом с тим зворушеня и чвари. Народні проводирі не виділи під ногами своіми ніякоі підстави, не знали: якою ити ім дорогою и кидались то в ту, то в другу сторону, поводуючись то часовими обставинами, то самолюбними користями, котрі, задля властивості людськоі природи, все беруть верх, коли перед очами не ма политичного и суспільного идеалу.

З другоі сторони ще Зборівський мир, як ми вже замітили, дав почин внутрішному роздвоєню народу. Під стягами Хмельницького односердно піднявся цілий украінський нарід; усі хотіли бути козаками, т. є. вольними обивателями и оборонцями своєі землі; замість сёго стали виділятися десятки тисяч привилеёваних під виключним именем козаків. Се був властиво поворот до давнёго польского ладу, с тою тілько ріжницею, що перше записували в козаки по кілька тисяч, а тепер десятками тисяч. Ми бачили, що Хмельницький мусив вести нові війни с Польщею тому, бо неспосіб було вдержати нарід од потягу до козацтва. По прилученю Украіни до московського государства означено число козаків тілько на 60.000. Се був привилеёваний войсковий стан, що не платив податків, користувавсь вольними землями и діставав платню. Решта народу, з виімкою духовеньства, складалась з міщан, котрим давали давні магдебурські права, и посполитих — пахарів, що не мали козацьких прав. Одні и другі мали платити податки и відбувати ріжні повинності. В договорі Богдана Хмельницького виразно сказано: „Ми самі будем між собою робити перегляд; хто козак, той буде мати козацьку волю, а хто ратай,

Digitized by Google

той буде дань звичайну ёго царській милості віддавати, як и перше.“ Козацькі старшини, що заключали договор, дбали тілько про „вольності“ козацькі; посполитий народ лишався на їх самоволю, а між тим в народі позістала думка, що роздвоєнє на козаків и посполитих сталося случайно: „можнійші (богаті и знатні) попали в козаки, а підлійші (біднійші) осталися мужиками“. Польскі поняття неминучо перейшли до козацьких проводирів; свободу розуміли по польски; бути свобідним — значило мати такі права, яких не мали инші; ніхто не силкувався додумати до способів, щоб завести волю рівну для всіх, а між тим кождий з народу хотів статися вольним в змислі висказанім, не бажаючи волі для своіх побратимів. За панованя московського положенє посполитих конечно мусило поправитись в тім згляді, що вони не були вже підданими панів; та се положенє було вельми непевне при козацькій управі землею. Землі найбільше були в руках козаків и шляхти, що пристала до козаків. Кождий, як було можна, „займовалъ“ (займав) землі, присвоював іх собі, на основі першого заволодіня, або випрошував іх у козацького начальства; посполиті хоча й мали свої уділи (грунти), та вся земля була військовою и право посполитих на володінє землею стало залежним од „войска“. Козацькі урядники и прості козаки з дозволу своіх начальників присвоювали собі власть над мужицькими „грунтами.“ Так н. пр. ставшися „державцею“ над „маєтностю“ т. є. над звісним округом землі, такий державець присвоював собі право на „послушенство“ тих посполитих, котрих грунти були в окрузі ёго маєтності. Заводилися так звані „державські слободи“ т. є. пани, що мали пусті простори земель, приманювали до себе посполитих дарованєм вольностий, та опісля посполиті попадали в тяжку залежність від панів на чужій землі. В самім козацькім привилеёванім стані не могла бути рівність. Козацькі старшини и ті с козаків, котрих вони підмагали, захопили для себе більше земель и маєтностий и скоро піднялись понад своіх товаришів так, що між козаками стали визначатись два стани: козаки „значніи“ (знатні) и чернь. Интереси черні сходилися з интересами посполитих. Такий лад завівся остаточно не відразу, а почався вже в часах Хмельницького и по ёго смерті, викликав нераз завзяту внутрішну боротьбу, котра сходилася и с политичними питанями. Старшини и знатні козаки добивались того, щоб скріпити свої привилеї и управляти цілою землею. Іх идеал був польско-шляхоцький, що відповідало и тодішній культурі Украіни, виробленій під польским впливом. Після того, як вони стрічали для своіх домаганъ

Digitized by Google

перепони в дійствах и привичках московських властий, вони при першій нагоді готові були зрадити Москву. Прості козаки и посполиті напротив, мали надію на московські власті и багато разів заявляли охоту, щоб в Україні московськими порядками замінити козацько-польскі. Однак при близшій стрічі з московськими воєводами и московськими воёвниками, вони ворушились за-для їх обходженя, поступків и понятий и всі готові були навіть дати наклонитись до відорваня від московської власті. Таким способом цілу половину XVII. в. бачимо в Україні крайну непевність, неустанні зворушеня, чвари, межиусобиці, вмішуване сусідів: усё то проводило край до спустошеня, упадку; нарід в своіх спомниках прозвав сю добу „руіною“.

Богдан Хмельницький назначив наслідником свого сина, зовсім неспосібного молодця. Тілько догоджуючи ёму, та с привички слухати ёго волі, козаки ёму не супротивлялись. Та такий вибір був новостю в козацькім товаристві: в них гетьманами виберали людий, що попередно чим небудь заслужили собі шанобу. Тоді між козацькими старшинами перше місце займав писарь Хмельницького, Виговський; він був свояком Хмельницького, позаяк брат ёго Данило, оженився з дочкою Хмельницького. Козацькі старшини и полковники вговорили неповнолітнёго Юрия зречися гетьманства до часу и вибрали гетьманом Виговського. Та проти Виговського виступив суперник, полтавський полковник, Мартин Пушкар, тому що він сам бажав захопити булаву. З одної сторони посилав він у Москву допоси на Виговського, а з другої — зберав против ёму військо с посполитих, обіцюючи ім козацтво. Попередні війни нагромадили багато бідного народу, що жив задля шматка хліба у винницях и броварнях богачів; вони кинулись під стяги Пушкаря в надії, що стануться козаками. Московське правліне хилялося то сюди то туди, не знало кому вірити, а між тим своіми поступками розбуджувало між старшиною трівогу за свої права. Дух козацький бажав, щоб козацтво ширшало; воно тоді ширилося на Литві; та московські воєводи, після царського приказу, спиняли то росширюване, повертали в посполитих таких, що самовольно назвалися козаками, били іх кнутом и батогами. Тоді наступав вибір митрополита и царський посол Бутурлин заявив бажане, щоби новий київський митрополит був підчинений московському патриярхови. Не сподобалось Виговському, коли він за те, що в своім письмі до царя назвав козаків „вольними“ підданими, дістав догану и приказ називати козаків „вічними“, а не вольними підданими. Наконець московське правліне, під позором

Digitized by Google

оборони, хотіло крім Київа посадити своіх воєводів по других містах и лишити самоуправу тілько козакам и міщанам, а решту народу підчинити судови воєводів и дяків. Усё то роздражняло Виговського и ворушило уми. Противники московськоі власті розсівали в народі трівожливі чутки, ніби то Москва хоче лишити тілько незначне число козаків и ввести свою управу, але як ся вість викликала зворушенє між знатними козаками, посполиті, а з ними и чорні козаки, кричали, що буде гарно, як заведуться воєводи и будуть усі рівні, хоч заразом вони боялись, щоби воєводи не нарушали обичаів и не погнали людий насильно в Московщину. В тім часі став дійствувати чоловік, що добився опісля важного значеня. Се був ніжинський протопоп Филимонов. Він тайно писав у Москву на старшин, виставляв свою прихильність государеви, радив чим скорше прислати воєводів и обняти цілу управу краю. Московське правліне не відважилось на такий рішущий вчинок. Між Виговським и Пушкарем повстала отверта межиусобиця. Московські гінці іздили и до Виговського и до Пушкаря, силкуючись іх помирити; Пушкар, щоб підлеститись Москві сам заявляв бажане, щоб прислали воєводів. Виговський просив помочи воєнної для приборканя Пушкаря, та не діставав ii и жалувався, що Москва потакує ёго ворогови. Наконець в червцю 1658 р. Виговський сам без підмоги царського війска знищив Пушкаря. Сей поляг в битві під Полтавою. Посполиті, що становили військо Пушкаря, втікали ватагами на осслі в украінні землі московського государства и на Запороже.

С того часу гетьман Виговський неустанно докоряв московському правлінню. Виговський в розмові з московськими гонцями дорікав Москві, ніби то вона тайно підбурювала против ёму Пушкаря и знов піддержує зворушене між посполитими, кричав разом с своіми полковниками, що ні за що не допустить впровадженя воєводів, и просто виразився, що під польским королем козакам було лучче. Між тим в Київ замість Бутурлина прибув другий воєвода, Василь Борисович Шереметев, чоловік зазорливий, склонний добачати у всім зраду; він зачав саджати в тюрму київських козаків и міщан. Се дало новий повід до наріканя. Поляки побачивши, що між козаками не ма ладу, післали до Виговського зручного пана Бенёвського, котрий всіма способами підбурював козаків против Москви, и обіцював ім великі користі, як вони злучаться с Польщею. Ёму поміг тоді оден чоловік український, що добився великого впливу и над гетьманом Виговським и над старшиною — Юрий Немирич. Він належав до давної руської

Digitized by Google

родини и мав гарне образованє. В молодості він написав твір, за котрий ёго обвиняли о ариянство, втік за границю и літ десять прожив в Голяндиі. Вернувши до краю підчас повстаня Хмельницького, пристав він до козаків, зближився до Богдана, а тепер, по ёго смерті, став руководити Виговським. Підчас свого побиту в Голяндиі, Немирич переняв тамошні републиканські понятя, виробив собі идеал федеративного союза републик и бажав приложити ёго до свого краю. Під ёго впливом у Виговського и в старшин повстав плян злучити Україну с Польщею на федеративній основі, зберегаючи для України права самоуправи. До тої постанови побуджали тодішні відносини між Польщею и московським государством.

Питанє про злученє Польщи з Москвою оставалось ще не рішене. Так або инакше, обі сторони думали скінчити злученє. В липцю 1658 р. збирали в Польщи сойм з рішущим заміром утвердити дружну звязь з московським народом. Король, закликаючи чини Речи Посполитої на той сойм, писав перед часом в своїм универсалі, що наступає важне питанє: „Завести вічний мир, звязь и союз непохибного єдинства між Поляками и Москвитянами, двома сусідніми народами, що походять з одного жерела славянськоі крови и мало ріжними що до віри, язика и прав.“ С причини так важного заміру, Україна мала важну задачу; так або инакше — для неі близька була змога злучитися с Польщею, тому здавалось найлучче перед часом упередити будуще злученє Польщи з московським государством и злучитися с Польщею на правах вольноі держави, так що як Польща зладить своє злученє з московським государством, Україна війде в сей союз яко осібне державне тіло. Виговський заявив тайно охоту приняти королівських комисарів, котрі прибудуть в Україну для переговорів; та перше нім вони прибули, в серпню Виговський вже роспочав неприязні вчинки против московських людий. Він післав брата свого, Данила, вигнати Шереметєва с Киіва. Замір сей не вдався; козаків одбили. Шереметєв почав казнити випуватих и підозрілих.

Між тим повстанє посполитих, що розбуджував Пушкар, піднялося против Виговського знов около Гадяча. Виговський виправився приборкати ёго и тут 8-го вересня зібрав раду с козацьких старшин, полковників, сотників и знатних козаків. Явилися польскі комисарі: Бєнёвський и Євлашевський. Бєнёвський мав до козаків промову, коринив Москву, впевняв, що в Москалів инша віра, як у козаків, що Москалі не позволяють ім робити горівку, мід и пиво, кажуть задягати московські зипуни (селянські

Digitized by Google

куртки шкіряні) и лапті, закажуть носити чоботи и опісля стануть переселяти козаків за Білоозеро; а з другої сторони обіцяв ім щастє в союзі с Польщею. Тепер — говорив він — не буде більше неволі; строгий закон не допустить до самоволі панів над підданими. По такій промові уложено договор звісний в историї під назвою „Гадяцького“. Україна (нинішні губернії: полтавська, чернигівська, київська, східна часть волинської и полуднева подільскої) добровільно злучилися с Польщею на правах самостійної держави під назвою „великого княжества руського“. Верховну власть виповняючу мав у руках гетьман, котрого виберали досмертно, а потверджував король. Велике княжество руське мало мати свій верховний трибунал з урядованєм в руськім язиці, своїх державних достойників, свій скарб, свою монету, своє військо, що складалося с 30.000 козаків и 10.000 регулярних. Обіцяли остаточно знищити унію. Установлено також завести дві академії з университетськими правами — в Київі и в иншім місци, де покажеться відповідним; крім того в ріжних місцях — школи без обмеженя що до числа; оголошувано зовсім вольне печатанє книг. Наконець гетьман міг представляти щорічно королеви козаків для наданя ім шляхоцтва, але щоб число таких в кождім полку не перевисшало 100 людий. Але що до прав панів над посполитими, котрі будуть жити на їх землях, не постановлено ніяких засад, крім того, що панам не позволювали держати дворової команди.

Вслід за тим Виговський готовився нападати знов на Шереметєва, та заразом посилав у Москву письма, в котрих впевняв царя о своїй вірності.

Та ёму більше не вірили. В листопаді вступив Ромодановський на Вкраїну з військом. Посполиті, що бажали статись козаками, узброїлись и приставали до ёго. Ромодановський вибрав другого гетьмана, Безпалого. Лівобіч Дніпра почалась межиусобиця, точилась ціле літо и весну слідуючого 1659 р. На поміч Ромодановському прибуло нове військо під начальством Трубецького и цілих два місяці облягало в конотопськім замку ніжинського полковника Гуляницького. Тим часом Виговський завізвав кримського хана, з ёго помочю напав 28. червця на Трубецького и побив ёго на голову. Трубецький утік, а другий воєвода, Семен Пожарський, втерявши ціле своє військо, дістався в полон, а коли ёго привели до хана, сміливо вилаяв хана по московськи и плюнув ёму в очи. Хан казав стяти ёго. Таким способом Виговський вигнав Москалів з Україны; лишився тілько Шереметєв, котрий з мести казав по варварськи пустошити місточка и села коло

Digitized by Google

Київа, не милуючи ні старого, ні малого. Трубецький якийсь час по своїм пораженю не міг посунутися в Україну: в ёго війску повстав бунт, котрий він на силу притлумив при помочи Артамона Матвієва.

(*Дальше буде.*)

ДУНАВ-ДУНАЙ

в славянській поезиі народній.

(*Витяг из статі В. Ягича в Archiv für slav. Philologie B. I. H. 2 S. 299–333, з дословним перекладом місця про Українські пісні народні*).

1. Давно вже підношено яко річ многоважну, що середевропейська ріка, Дунав-Дунай, в славянській поезиі народній коштом инших рік так загально запанувала, що нераз здається, неначе Дунай намість ріки вживається. Поминувши пісні историчні, де назви и инших рік, відповідно описаній ситуації, згадані бути мусять, по инших слав. піснях народніх Дунай мало не виключно вживається. Де тілько йде річ про ріку велику, далеку, страшну, потужну, ріку, що несе с собою долю, або, ще частійше, недолю, то вже на перед вгадати можна, що там буде Дунай, хоч би тая пісня и с такого краю вийшла, де и инші, великі и малі ріки далеко близше, як Дунай. Декотрі хотіли с того виводити славянський початок того слова. Миклошич сумнівається и робить закиди проти того; але чеський ученний Шембера не дається переконати, и в своім ділі: „Západní Slované v pravěku“ сходить ще раз на отсе питанє. Ш. автор нашої росправи не береться збивати виводів п. Шембери, а ставить собі питанє: яка роля дійсно припадає Дунаєви, так часто згадуваному в славян. піснях народніх, и гадає отсим де-що до етимологичного розвязаня причинитися.

При тім треба виходити з отсих прикладів, де в пісні народній безперечно отся знана, велика ріка була на мислі, хоч и не легко то поставити границю межи сими місцями, де Дунай в спеціяльно географичнім значеню вживається, а тими, де Дунай в дальшім, с того виведенім загальнику, означає ріку в загалі, або, як хотять, ріку славянськоі поезиі народнёі par excellence. В загалі треба сказати, що в піснях народніх всіх полудневих племін славянських, а відтак в угорських Славян (Словенців, Хорватів, и Словаків) и в Русинів-Українців, всюди де Дунай згадується, ся назва наконець завсіди на Дунай-ріку наводить. Бо хоч и годі кождому місцеви в пісні народній, де имя сеі ріки приходить, признавати географичне знанє про дійсне истнованє Дуная, то все ж на те памятати треба, що тілько рідко коли дається означити властивий початок пісні, так що до місцевості, як и що до часу. А ще й того не треба забувати, що народня поезия любується в урочистих ситуаціях, и як тілько хоче який случай з житя щоденного представити, береться ёго „споетизувати“, відсуненям в певну

Digitized by Google

віддаленість, перенесенем видівні на яке славне місце, а діяльність на славну яку особистість.

2. Географичне значене Дуная нераз цілою ситуациею пісні зовсім недвозначно означується. В пісні хорватській співають: „Silna vojska Srěmom projdé, šajka Dunavom“, а в словенській пісні попри королеви „Matjaž“ ще й „Dunaj“ и „oblast dunajska“ згадується, так одже ж не ма що сумніватися про властиве значене Дуная. Ніхто ж не заперечить тожсамості так в пісні: „Pri Prešporku na Dunaji“ як и в пісні „Pri Budíne Dunaj“. А коли в хорватській пісні співається: „Kada bude Dunaj v našem kraji plaval, onda će se razajt, klinačac, naša ljubav“, то співаючий бодай на стілько заявив знаня, коли знає, що Дунай не в єго селі плине. Треба припустити, що и в морав. пісні: „zavěj větřičku z Dunaju“ говориться про властивий Дунай, як то варіянт доказує: „větřičku od poledne“. В українській думі: „Ой по чорному да по глибокому моречку, по тихому да по далекому Дунаєчку злая буря вихожає“ зовсім такий самий правдивий географичний опис Дуная, як и в неисторичній пісні: „Ой пустиможся на тихий Дунай, долів Дунаєм під Царегород“.

Що Болгарам и Сербам Дунай дуже добре відомий, те нікого не здивує. „Текла Сава покрај Босне сама а Дунаво покрај Биограда“ співає серб. пісня, а болгарська: „**азъ не знаж отъ гдѣ Дѫнавъ тече; Дѫнавъ тече исподъ Бѫдимъграда**“. Болгари люблять Дунаєви докладати епитет „бѣлъ“ або „бялъ“, а Серби старославянське: „Тихи“, хоч и Болгари зовуть часом Дунай „тихъ“. Але й у сих двох народів, в околицях дальше на полудне положених, поняте про Дунай дуже неясне. Так співають Серби с Котаро: „И стане воде Дунави и друга бистра језера“, то очевидно співаючий не знав добре, що то за „воде Дунави“, хоч те місце сеї весільної пісні и инакше розуміти можна. В иншій обрядовій пісні представляється Дунай фалшиво яко „двор“, бо слова „на Дунав се надзираху“, що в варіянті, докладно показують, що тут ріку розуміти треба. Ся замотанина обясняється тим, що ся пісня походить из полудневих околиць дальматинських, далеко віддалених від географичного Дуная.

3. И там, де назва „Дунай“ в загальне значене переходить, вважається він великою та страшною рікою, и треба великої відваги, щоб ії переплисти. В серб. пісні: „Оружан јунак Дунай прелива“, а в словенській приходить гарна молода дівчина и дивиться „v tiho vodo bistri Dunaj“ та злякалась, як побачила, що „mladi junak Dunaj plava“. Хорватська пісня вихвалює відвагу Мари, що вибавившися с турецької неволі, щасливо Дунай переплила. Тим то в словацькій пісні припадає дівчина тому молодцеви в надгороду, що Дунай переплив. Сюди належить и отсе місце: „Kad je jedna mati sina oženila, onda je moja misal Dunaj preskočila, ne Dunaj, ne Dunaj, neg široko morje“. Отся страшна ріка очевидно вже багацько офір похолонула. Тим то в серб. пісні: „Дај нам боже путовати, путовати бојевати, а Дунава не пловати, Дунаво је плитка вода, синоћ момка однијела, а јутрос га на крај баци“. В болгар. пісні проклинає дівчина отою ріку за те, що ії брата з усею весільною дружиною похолонула; але Дунай складає вину на якогось ворога, що „тешка магіа (чари)“ починив.

Digitized by Google

Окрім того, що Дунай и велика и страшна ріка, він ще й в певнім віддаленю, а те надає ёму півмитичнёго блеску. Ся віддаленість дуже релятивна. В хорвацькій пісні з Угорщини, де Дунай не так то дуже далеко, жалується брат, що ёго сестра „daleko šudala priktiha Dunaja“. Тимто в словацькій пісні радить коханок своій милій перед ворогами сховатися: „pod'me, mila, k Dunaju, kde nas ludia ne znaju“. Після погляду пісні народнёі особливо далеко віддалений Дунай від моря. В одній болгар. пісні „отъ море до Дунавъ седемдесетъ и седемъ градо'и“. Тим то те, що ніколи злучитися не може, означується сими обома границями: „Узрасла су два дрвета, танка и висока једно расло на Дунаву друго на мору. Кад се она два дрвета вр'ом састала, састао се онда и ти са другом и убом“. Тее таке велике віддалене може хіба змій переміряти: „Змај пролете с мора на Дунаво“. В тім змислі розуміє ш. автор місце словацькоі пісні: „Keby bola išla za Dunaj za kral'a, za nemca cisara, bola bi videla, jak to more ihrà, jak ten Dunaj splýva“ т. з. вона б тоді побачила дві від себе найдальше віддалені річи, котрих, одже, ніхто, тілько цісар и ёго жінка осягнути можуть. Остає ще тілько оден крок дальше зробити, щоб осягнути зуповного зъєднаня сих двох річей, и ми надибуємо оттаке зъєднанє по декотрих піснях народніх: „Ой по морю та по тихому Дунаю, плавала білая лебедина“. „Ой понад море, та понад Дунай, гей седить козак, з віром гадає“; тим то в обрядовій пісні здибаємо ось який рим: „Дунаю гей Дунаю, море, Ганусю, зоро;“ або „Дунаю, море, Фемунё, зоре.“ А в білоруській пісні стоіть: „Дунай-море“, в українській: „Понад морем-Дунаєм, вітер явор хитає“.

4. Через такі власності Дунай в славянській поезиі народній стається неначе підставою всёго люцького діланя и чинності, а особливо ві всіх справах любовних відграє він велику ролю. Всі отсі справи любовні майже завсіди дуже сумно кінчаться, як тілько собі з Дунаєм зайдуть. Дунай для дівчат славянських пісень народніх дуже нещасливий; він для них дуже зла ріка — але мимо того вони дуже люблять свій „тихий Дунай“. На Дунай ходити, після описів поезиі народнёі у славянських дівчат найлюбіще хоч и рідко коли найщасливійше. З відсіля виходять всілякі и милі и немилі, щасливі й нещасливі встрічи: „Lépa Jana se šetala, v Dunaj vodo je gledala, sama sebe zaglednola“. Тут, над сею рікою, встрічаються часто тиі, котрим судилося, своі серця зъєднати. „Uz Dunaj se pošetal, milu sam si zagledál“; те ж саме висказує и дівчина: „kudaj sam hodila, tudaj sam molila, da b' im ga dunajska voda dobrodila“. Після того тепер нам розумно, за чим дівчина так охочо на Дунай ходить: „Ей, ти Дунавъ, ти бѣлъ Дунавъ, какъ сумъ тенка емъ висока, уще да бѣфъ цьрнојока, бѣфъ го зела царево-то хазна тарче.“ Коли ж то вже дівчина всі таємниці свого серця Дунаєви росказала, повіряє вона ёму дари, щоб він доніс іх до властивих рук. И сплела дівчина три вінки „jednoga sam, majko, dragom darovala, drugoga sam, majko, u Dunaj poslala, tretoga sam, majko, za sebe pušćala“. В одній болгарській пісні дівчина цілий рік зелений вінок сплітає, потім ёго на голову вкладає, та на „бѣлъ Дунавъ“ иде, вінок на Дунай пускає та Дунаєви наказує занести не батькови, не матери, але молодому іх синови нежонатому. Отсе наівне, ді-

Digitized by Google

воче завіряне Дунаєви найкраще в українській поезиї розвинено, о чім пізнійше; тут примітити треба те, що встріча на Дунаї не завсіди веселого характера. И так в болгар. пісні біжить Петкана на Дунай: „добро ти утро Дунафе, Дунафе, бѣли Дунафе“ та розвідується у него про свого Стояна, а Дунай дає ii певну відповідь, але дуже сумну, бо Стоян, задля закоханя с Петканою, матір прокляв та в далекий світ пійшов.

5. Дунай нераз дуже зловіщий задля злих наступств, які отсі часті сходини коханків за собою потягають. В найкращих правдиво славянських піснях народніх той стан, коли дівчині, після відомоі симболики, вінок вже не прислугує, дуже чемно и закрито виповідається. В одній хорватській пісні прала дівчина на Дунаєви свій вінок и свою сорочку, а лицар з гори на тое дивився. Як же ж вона розіслала сушити, він прийшов и вкрав вінок и сорочку. Аж в проклоні дівчини знаходиться неясний намек на річ властиву: „Ne daj ti se bože oženiti, dok ne vrodi javor z jabukami, pod javorom sneha i divojka“. Таку ніжність встрічаємо особливо в болгарських и в українських піснях. Тим то вважає ш. автор всяку отвертість в тім взгляді, разом и грубий дотеп по декотрих словацьких, моравських, чеських, угорсько-хорватських и инших піснях народніх, зовсім новочасним. А все ж то таки Дунай той, що так неублагано втрачене добро уносить: „Rybari, rybari, na tichom Dunaji, či ste ne videli moj vienok zeleny“, а той що звів ii відповідає, що не він взяв вінок: „nevzal sem ho, nen! pravda, hodilas ho do Dunaja.“

6. В хвилях отсеі страшноі ріки, не одно вкорочує собі свій вік молодий, чи то з роспуки, чи то з нужди, и тілько рідко коли бувае ратунок. В одній моравській баляді народній ратується дівчина від коханя Турчина, вимушеного силою обставин, тим що кидається в Дунай: „a pověz ty jim tam, že sem sa vydala bystremu Dunaju“. Щасливійшою була дівчина в польській баляді народній, що вийшла на Дунай ноги мити, та, ратуючись від напрасного коханя пана, вскакує в ріку, и Дунай переплила. Подібно и в пісні українській. Иншим разом дівчина з роспуки за те, що пошпортнулася, кидається в Дунай. В чеській пісні, мати, розвідавши про коханє своєі дочки, доводить ii до роспачливого кроку. Отсе одна з багато тих историй про убійства, що зовсім в характері февдального середновіча и нічого правдиво славянського на собі не мають. Багацько подоби с тим мае одна білоруська пісня (Безсоновъ 38), де однакож декотрі правдиво славянські риси задержалися н. пр.: просьба плачущоі матери до Дунаю, щоб тихо плив, не гудів и ii дитяти не мучив. Як же ж убє коханок свою милу, то знов: „položil ju na Dunaj, a na Dunaj hluboký“. Те ж саме дізнає коханок в морав. баляді народній від батька дівчини, а на трівожне питанє дівчина відповідає батькови, що ёму „hlavičku sem ut'al, do Dunaja hodil“. Даремне виглядане коханка з війни по упливі семи літ доводить дівчину до такоі роспуки, що вона: „U Dunaje stala, Dunaje se ptala: jsili tak hluboký jako jsi široký? Do vody skočila, hned se potopila.“

В таких балядах про убійство, що мають за грунт середновічні пригоди, згадується и в польских піснях назва ріки „Dunaj“, а в про-

Digitized by Google

чім в польській поезиі народній згадується Дунай ще рідше, як в чеській. А там в тих балядах, де він згадується, треба ёго брати в первістнім значеню, о чім переконує нас звязь и з иншою славянською поезиею народнёю. Однако ж народови була отся ріка яко за далеко віддалена не конечно на памяті и для того замість „Dunaj“ стоїть нераз: „stawik, zdroj-zdroiczek, morze Wisła“.

7. Щоб викінчити образ отсеі страшноі ріки, наводить ш. автор ще деякі ёго „офіри“. В одній хорватській пісні „Katalina“ визиває злість свекрухи через те, що „po vošću zelenom“ усім квіткам пісні співає, тілько розмайринови ні, бо кожда квітка має своє насіне, тілько розмайрин ні. Отсим розъярена свекруха наказує своему синови Иванови „білій katalini“ в „широкім полі“ „золотим ножиком“ „русу“ голову відтяти, и він доконує материнського приказу и „pjena glava po Dunaju plava, pjeno telo na dunajskom bregu“. Конець пісні проклинає „стару матір“, що двоє коханків нещасливими вчинила. В хорватській пісні доходять вісті до дівчини, що ii коханок на війні забитий а „njegova kunakьra po Dunaju plava“. В моравській пісні: „měla sem synečka... vzala mi ho voda, voděnka z Dunaja“. В болгарській пісні ввесь похід весільний тоне в Дунаю.

Не треба вже аж виразно говорити, що таке часте згадуване Дуная, надає сёму имени зовсім загальне значене ріки, або й в загалі води. Такі случаі тим частійші, чим дальше зазвеніла пісня від властивого Дуная. До того, що вже попереду було сказано про польські пісні, де замість Дуная поставляються инші слова, як став, море, кирниця, додає ш. автор и отсе цікаве місце, де дві назві рік одна по при другій стоять: „Kasia wleci w tę Wisłę, w ten Dunaj“, де, коли не обі назви, то бодай другу з них розуміти належить яко зовсім загальне значене ріки або води. Подібно, замість потока, вживається Дунай в моравській пісні: „Stoji hruška v širem poli, pod tou hruškou Dunaj běží“; або в словацькій пісні: „v širom poli strom zelený, pod tym stromem tichý Dunaj“, де очевидно споминка на Дунай ще живійше в памяті остається. Таку деградацию язикову отсеі страшноі ріки найдокладнійше видко на сім місці моравськоі пісні: „převez ty mě přes tu malu Dunaječku.“

8. Приступаю тепер — каже ш. автор — до найчулійшоі, и, коли поезия одно й те саме, що история людського серця, до найкрашоі и найбогатшоі славянськоі поезиі народнёі, до українськоі. В ній відграє Дунай так особлившу ролю, в ній ціле житє козака або українськоі дівчини так ріжнородно з отсею рікою повязане, и я боюся, що повний образ не зовсім докладно вийде, коли б я ii осібно не переглянув. Але ж те дуже дивно, що власне в Українців отся всім Славянам так дуже симпатична ріка відграє оттаку велику ролю, що перед нею всі инші ріки українські в найдальшім змислі слова, як Дніпро и Дністер, Дон и Десна и т. и. геть далеко уступаються. Мимоволі при тім згадати треба отсі слова южноруського літописця: „**По мнозѣхъ же временѣхъ сѣли сѣть Словени по Дънаеви кде есть нынѣ Оугорьская земля и Болгарьская. Отъ тѣхъ Словенъ разидоша ся по земли и прозваша ся имены своими кдѣ сѣдте на которомъ мѣстѣ.**“ Очевидно вже тоді и невідомому авторови літописі не уйшла отся тісна

Digitized by Google

звязь, що вяже в поезиі народній Русина з Дунаєм. Можливо, що ёму були відомі окрім того и казки народні, котрі споводували ёго взяти в свою літопись дотичне місце. Бо не здається міні, щоби він отсе в деякім грецькім або полудневo-славянськім оригиналі виглядів.

Русин, именно яко козак, нерозлучний с своім вірним товаришем конем. Нічого не згадується так часто в українських піснях, як те, що він „на тихому Дунаєви свого коня напуває“ (Чубинський стр. 15, 25, 85, 87, 136, 268, 285, 307, 319, 376, 591, 834, 872 и т. д.). Коли б він не пив, то се дуже зловіщий знак, небезпеченьство або нещастє ёго панови; як же ж він дійсно став нещасливим, тоді ёго кінь з жалю не пє, як то в одній пісні у Головацького I, 101., де коні Татарами вбитого козака в своій новій службі не хотять пити дунайськоі води: „коні ж моі козацькиі не пють води дунайськоі“. Коли ж прийдеться коневи за довго чекати, або як ёму щось незвичайного лучилося, то тоді як пісня каже: „Коник випив води два Дунаі“. Козак сидить десь недалеко Дуная „в край Дунаю“ (Чубинський 38), також „іхав козак за Дунай“ (ibid. 29.) або „поіду край Дунаю“ (ib. 35). Туди веде він и свою милу: „Поідемо у мій край, поідемо за Дунай“ (Чуб. 48). А вона нарікає, що від матери далеко: „далась мене моя мати, за Дунай, за Дунай“ (Чуб. 537. ib. 1007). Розуміється, отся околиця зовсім неозначена; та про се нам байдуже, а головна річ в тім, що Дунай становить завсіди виходовий пункт. Тут то жиє козак, як він сам про себе в пісні співає: „я Гриць козак зза Дунаю“; тут робить він своє діло: „по тім боці за Дунаєм козак сіно косить“ (Чуб. 86.), „За Дунаєм за річкою козак сіно косить“. Отсю ріку він не раз на своім вірнім коневи перепливав, и тим то, як він раз півпяний свому коневи грозив, ёго продати, пригадав він ёму ось такий случай: „Як нас нагнали Турки с Татарами, то як я скочив, Дунай перескочив, Дунай перескочив, копита не вмочив, ні острого меча, ні тебе молодця“ (Антон. I. 272). То само с себе розуміється, що козак всю свою симпатию до тоі ріки звертає. Тим то питає він раз у ёго: „чом ти, Дунай, став так смутен?“ (Чуб. 948). „Дунаёк мій ціхусенький, што ти стоіш мутносенький?“ Що наконець в отсій ріці або недалеко неі козак нераз и смерті пожив, показують пісні як отся в Головацького I. 98., де с тяжкораненим „с під Дунаю“ вертають, або отся у Вацлава з Олеська (422), де найперше мати питається, як кінь без козака вернувся: „ци в Дунаю не втопився“.

9. Ще ріжнороднійше повязана доля українськоі дівчини з Дунаєм, почавши від першоі стрічі з милим тамже аж до тоі сумноі хвилі, коли роспука після житя повного горя, повного терпіня и здради, заганяє ii в хвилі дунайські, и те нераз діється, хоч постановленє не завсіди виповняється.

На Дунай по воду — як и в инших славянських піснях народніх так и тут, в українськоі дівчини коли не обовязком, то хоч позором: „Єйшло дівча на травичку до тихого Дунаічку“ (Гол. I. 208.) и там здибає ii незнакомий. Коли ж то козак, то просить в неі: „Дівчино моя напуй коня и заведи до Дуная“. (Сбор. вилн. 135.) Страшно дівчині зараз з незнакомим впускатися, тому вона ёму часом відмовляє, та каже: „Як буду твоя, напою коня, ще й поведу до Дунаю, де гожа

Digitized by Google

вода“ (Чуб. 231). Та не все така осторожність у неї, тимто и поправді може здрада и наступити (Чуб. 120). Або „По тім боці Дуная я молодая гуляла“ (Чуб. 510) и батько и мати, брат и сестра надурно ії просять перейти, а милий ії здибує. Милий о тім дуже добре знає и тому то він виходить „до Дунаю“ (Чуб. 107.), як тілько ії здибати хоче. Але й сирота, що на чужій службі, свому панови з відтам воду носить, бо „мене пошлють по воду до тихого Дунаю“ (Чуб. 689). Подібно й в білоруській пісні жалується тяжкою роботою втомлена молодиця, що тілько-що до дому прийшла а вже свекруха: „А шлець мяне молодзицу у Дунай по водзицу“ (Шеинъ 185).

Отсі пісні найвисше поетичні, де дівчина, в наівнім завіреню, на отсю ріку жалується: „Ой вийду я Дунаю, стану подумаю, що долі не маю“, (Чуб. 214.) и вона запитується у Дуная: „За Дунаём, за тихеньким, брала дівча лён дрібненький, брала, брала та й стелила, до тихого Дунаю говорила: Тихий Дунаю, тиха вода, на кого ж ся зостану молода“ (Чуб. 210). Там сподівається вона, після народнёго віруваня, долю зустрінути: „як піду я до Дунаю, гукну, крикну, не по малу, озоветься моя доля“ (Чуб. 463). И дійсно раз (Чуб. 602) ії доля відкликається до неї, але неприязно. Так и чумак питається раз в одній пісні (Рудченко 127). „Де твоя сину доля, а чи в Сулі чи в Самарі, чи в тихім Дунаї“. Єсть народне віруване, що долю другого можна прокляти и т. и. Так одна мати, як „на Дунаю пеленки полоскала“ дитину проклинала, и ся дитина опісля справді долі не мала. Дівчина ж хоче свою журбу з Дунаєм пустити: „Ох и я журбу, ох и я тоску на Дунай пущу, та пливи журба, пливи тоска та по всім берегам“ (Чуб. 477). В отсій ріці полоще дівчина назбирані чари-зілля. „Ой дівчино чорнобрива... зле коріння копала, накопала, понесла на Дунай ріку пішла, ой помила у воді, посушила на горі“ (Чуб. 435).

10. И тут не обходиться без злих наслідків. Тим то співається в пісні, що (Чуб. 342.) дівчина поти „через Дунай“ ходила, поки, не спіткнувшись, в хвилях не втонула. Часами ії роспука отсим означається, що вона роспущене волосє на Дунай пускає: „Тихо, тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше, що начеше на Дунай пускає: пливи косо тим Дунаєм просто, задай тугу зеленому лугу, задай жалю зеленому гаю“ (Чуб. 411. Зрівнай ще ib. 275, 342—343 и Сбор. вилн. 189, де однакож гарний початок в дальшім пробігу зовсім псується). Отсёму тихому співзнавцеви таємниці повіряє дівчина ще деякий знак, щоб заніс до тих, в чиї руки дістатися має: так нещаслива мододиця кидає рутяний вінок у Дунай в надії, що ії сестра знайде ёго та про ії нещастє дізнається (Чуб. 140. Подібно у Головацького I. 297, 298). Де инде в тій самій пісні послугується опущена, нещаслива дівчина уткою: „Пущу ж я утку по тихім Дунаю, плини, плини сива утко, де родину маю“ (Голов. I. 256). Таку пробу хотів и невірний зробити, що на чужині ії добром живиться та посилає утку з брехнею до дому (Голов. 274.), але правда утку випереджує. Щось подібного и в білоруській пісні (Шейн. 202.) и в словацькій (Storn. mat. slov. II. 50.) де Дунай невірність виявляє.

С коханя дівчина й втопилабся в Дунаі. Зрівнай ревну пісню у Чубинського 282. H. 556, де кажеться: коли б вона знала, що всі

Digitized by Google

люде такі нещасливі, то тоді б вона не нарікала; а коли ж тілько вона одна, молода дівчина, тоді б вона в Дунай кинулася. Тоді напоминає ії голос, щоб не грішила, своєі душі не губила та питає, кого вона так вірно любить? Вона замовчує ёго имя бо то могло б зле бути, вона каже тілько: що буде сліди свого милого листками накривати, щоб вони росою не припали, щоб горобці іх не затерли, щоб другі дівчата ёго не любили. Або отся люба пісня Н. 620. ibid. стр. 314—315:

Зелененькая дібрівонько чом не гориш, тільки куришся?
Молоденькая дівчинонько, чого плачеш, чого журишся?
Ой як би я сухенькая, я б горіла, не курилася:
Ой як би я за ним була, не плакала б, не журилася.
Чого ж тобі, козаченьку, з далека та дивитися,
Лучче мині, безщасноі, у Дунаі втопитися.

Зеленая березонька, чого похилилась?
Молодая дівчинонька, чого зажурилась?
Як березі не хилитись, вітер повіває,
Як дівчині не журитись, милий покидає.

Зрівнай у Чуб. 558, 762, та білоруську пісню у Шейна 233—234 де невірним милим покинута дівчина з жалю у матері питається: „Ці ти моя матулинька, у край Дунаю не ходзила? Чому миня матулинька у тихій Дунай ня утопила?“ А мати дає оттаку наівну відповідь: „Утопила б, дзіцяцінка, да боялась бога, я не знала дзіцяцінка, что твоя горкая доля“.

И инше горе людського житя в українській поезині дає часто дуже вимовний вираз отсій мислі, в хвилях тихого Дуная відради шукати. Так в Голов. I. 275. нещаслива замужна молодиця каже: „ходила я по водоньку до Дунаю, до Дунаю и там роздумувала над своєю нещасливою долею та й питається в матері, чом вона ії ще дитиною в воді не втопила. Иншим разом стоіть оттака нещасна над Дунаєм та й каже: „стоіть Дунай тихо, рада бимся утопити, та буде души лихо“. (Голов. I. 300). Невірність, в ріжних постатях на яв виступаюча, може й дійсно до смерті в Дунаю привести. У Чубинського (60, 167, 426.) росказується, як козак, порадившись с своім конем, що робити має, чи до милоі лист писати, чи самому поіхати, несподівано на ії подвіря приіжджає и там застає всё в найбільшім строю. Теє вважає він за знак невірності и: „взяв милий милу під біленькі боки, пустив милу на Дунай глибокий“. Отсі слова зовсім так як и в польській баляді: „a wziął ci ją pan Katowski za boczki, wrzucił ci ją w Dunajczek głęboczki“ (Kolb. 161). Коли ж про тожсамість звороту не ма що сумніватися, то очевидно треба в українськім оригиналі глядіти. В одній пісні (Чуб. 367.) хоче дівчина скорше утопитися, як нелюба полюбити; зрівнай також ibid. 162. и в в Антон. 313. де брат, хоч він свою сестру и дуже любить, зовсім не жаліє, що вона скорше в Дунаі втопилася, як нелюба любою стала.

Повній чувствительності, пребогатій поезині українській те властиве, що нещасте в коханю навіть козака до подібного роспачливого кроку доводить, як отсе пісні у Чубинського 256, 169, 377, доказують.

Digitized by Google

В білоруській пісні (Сборн. вилн. 228) вже материнська нагана, що син взяв собі негідну жінку, доводить до того, що він в Дунаї з жінкою розлуки шукає: „розженюся, Дунайчиком обернуся“, а вдова, що прийшла на Дунай воду брати, розмовляє з Дунаєм, котрий представляється яко її муж.

Властиво и тут рішається мати свої діти на Дунай пустити — але з якою ж то поезією представляється! (Зрів. Чуб. 889, 921—922. Шеинъ білоруські п. 258). Всюди росказується чудний припадок, як одна вдова двоє своїх дітей на Дунай пускає з отсими незвичайно ревними словами: „Тихий Дунай не гуди, моїх діток не згуби, а ти жовтий пісочок годуй моїх діточок, а ти бистрая вода моїх діток доглядай, а ти густий очерет вари дітям вечерять“. Але показалося опісля, що після 16 літ оба сини при житю остались, с своєю матірю и сестрою поженилися!

Попри всім отсім незрівнано більшім богацтві української поезиі народнёї проти західнославянської майже ніде не здибаємо отсих историй про забійства, що в словацько-моравсько-чеських и польских піснях народніх так широко росширилися, и, як уже висше сказано було, нічого правдиво славянського на собі не мають. Про ката, шибеницю и т. и. нема и згадки або як и лучається то тілько вспмково в піснях новійшого твореня; н. пр. у Чуб. 890 єсть така пісня, що нагадує нам західно-славянські баляди про убійство дітей. Правдиво по славянській представляється отсе в иншій спосіб. У Голов. I. 335 приходить „Марисейка“ з дитиною на руках, очевидно не правою, перед батька-матір: Батько й мати відправляють її через свій гнів с страшною парадою: „А у Дунай, Марисейко, у Дунай, сама собі Марусейко погуляй“, але милий каже, щоб вона дитину годувала и ховала. Подібна пісня в Сборн. вилн. (13—14), де дівчина над Дунаєм з немовлятком стоїть та до Дунаю промовляє: „Дунаю мій тихесенький, синочку мій малісенький, чи мні тебе годовати, чи в Дунаю поховати; поховавши від бога гріх, годуючи від людей сміх“. Козак, що тиі слова зачуває, радить дитину годувати, и приобіцює сам колиску колисати (Чтенія моск. 1866. III. 726). Там вже плине дівчина Дунаєм, батько й мати не хотять її ратувати, а милий ратує.

Цікава одна пісня (в Голов. I. 90.), де дуже знакома казка споетизована. Се казка про тую дівчину, що цареви приобіцяла сина з місяцем и зорями вродити; а як тее дійсно так сталося, свекруха викрадає сина, а натомість козла підкладає. А злая баба взяла сина и „в Дунай го втрутила“, опісля зведений та розгніваний цар те ж саме й невинній дівчині вчинив и „як єй в Дунай втрутив, аж ся Дунай змутив“. В казці, де звичайно на місцевість не зважається, не згадується про Дунай; а пісня взяла повід й сюди впровадити відому ріку славянської поезиі народнёі.

Наконець мушу сказати, що українська дівчина, не то що готова за милим, як він в небезпечності, в Дунай кинутися, хоч би вона там и втонула (Чуб. 378.), але, як її милий с коханя-горя де инде згине, то вона хоче ще ёго кості позбирати и (як у Чуб. 245) „на тихім Дунаю переполоскати“, (ibid. 297.) „у тихім Дунаю попереминати“.

Digitized by Google

11. Попри так частім вживаню Дуная в славянській поезиі народній, о чім досить ясно свідчать до тепер наведені приклади, було то дуже властиве народній, завсіди живій фантазиі послугуватися Дунаєм, мов арабескою, при укладі пісень т. є. при отсих ситуациях, що так часто, яко вступи в славянських піснях народніх вживаються; або при порівнанях и метаферах оказується надзвичайний потяг до Дуная. Я наведу с того тілько дещо, бо вже в попередніх прикладах єсть богацько такого, що також так розуміти можна. В українській пісні співається: „Ой по морю, та по тихому Дунаю плавала білая лебедина“ (Чуб. 957., зрівняй Голов. I. 194.) „плили лебедоньки по тихім Дунаю“, и (Чуб. 151.) „білая лебедина тихий Дунай сколотила“, або: „підлетіли біли гуси з зеленого гаю, збили збили, сколотили воду на Дунаю“, (Чуб. 286. також ibid. 354. 537). Инша українська пісня роспочинається оттаким описом: „Ой за гаєм там Дунай тихенький, на Дунаю явір зелененький, під явором козак молоденький (Чуб. 337). До того прирівнай: „над Дунаєм явор, під явором коник, на конику козак (ibid. 727). Дівчина хоче про свої два брати говорити и роспочинає оттак: „Там над Дунаєм сідить два голуба сивисеньких, там єсть у мене два братчика“ (Чуб. 917). Гарний вступ в одній білоруській пісні: „Чарвоная калининка уся на Дунай схилилася“ (Шейнъ 223.), а до того паралельне місце (там же 342). Пісня буковинська (у Голов I. 226.) починається: „на тім боці Дуная чобан вівци корняя“; а угорсько-руська оттак: „Плавають рибочки по тихім Дунаю“, (Чтенія моск. 1866. III. 703.) порів. (Чуб. 189): „У тихому Дунаеви щука риба хвилю гонить“.

Нераз вживається такий самий опис ситуациі и в поезиі инших славянських народів. Так н. пр. в истрийській поезиі народній: „Zrastlaj' jabučica skraj vodice hladna Dunaja“; або: „pisanu tičica visoko letala, ča i'više letala to j'šire gledala na mutan Dunaj, na mutan Dunaj do devet divojak“, и так дуже часто. В хорвацькій пісні: „Devojčica na Dunaju prala“; або в болгарській (Дозонъ 98.) „Дафинка рано ранила, на Дунава платна да бѣли“; а ріка забрала ій с полотном, отсе бачить молодий Микола й ратує ій; — ся пісня здається весільна.

Лучаються також порівнаня и прості и убічні з Дунаєм, або діями, що на Дунаю. Сміх дівчини порівнується з розливом Дуная: (Чуб. 201.) „Як вона засміється, мов Дунай розіллється“, а в Голов. (II. 207) каже дівчина про свою уроду: „Бо у мене врода як в Дунаю вода. Тим то про дівочу красу співається: „панянськая краса — — в Дунаю ся прала“ (Голов. II. 178. Чтенія моск. 1866. III. 681). Дівчині без коханя минає молодість як вода в Дунаю: „Дунаю, Дунаю, ти тихенько плинеш, молодости моя ти мі марне гинеш“ (Голов. II. 232). Подібне порівнанє там же 263, зазуля летить у гай, та каже, що вона в тихім Дунаю піречко згубила: „як тому сивому пірци на тихім Дунаю, та так мені молоденькій та й у чужім краю.“ А дівчина любяща волю, каже: „по том я си погуляю, як та рибка по Дунаю“ (Голов. I. 130.), або: „а я погуляю, якъ бѣлая лебедочка по цихомъ Дунаю“ (Шейнъ 276).

Щоб метафорично виразити те, що ніколи не станеться, вживається також ситуацию з Дуная взяту. Так (у Голов. II. 55.) щось немож-

Digitized by Google

ливого виповідається оттаким описом: „возьми сестрице білий каменець, білий каменець, лехкоє перо, та пусти ёго во тихий Дунай; як білий каменець на верх сплине, лехко перейко на спід упаде“. В одній болгарській пісні те, що неповинно бути, між иншим бесідою Дуная узмисловляється (Доз. 95); там есть цілий ряд оригинальних проклонів, котрими мати дочку проклинає.

12. Наконець приходить ще оден случай уживаня того имени, дуже важний, а именно той, що Дунав-Дунай приходить в обрядових піснях. Тут розумію я такі тексти, що при певних народніх святкованях типично співаються. А що и в оттаких піснях Дунай не рідко вживається, можна буде вже с прикладів пізнати, що я понисше подам. Тілько ж помічні моі жерела в отсім взгляді тілько дуже неповні. Вірного етнографичного материялу ми так небагацько маємо, а ті зборники народніх пісень, що дотепер є, не все так повидавані, щоб можна ними з отсего дуже важного становиска користати. С поміж багацько прикладів наведу тілько оден. В році 1874. вийшов в Петербурзі дуже великий том українських пісень народніх, як надпись показує, під наглядом пана Н. И. Костомарова, вк. 8⁰, 1200 сторін. В отсім томі знаходяться пісні, що відносяться до: коханя, родини, громадських відносин и гумору народнёго. Був же ж котрийсь з видавців так нещасливий, коли б ще й сильнійшого виразу не ужити, що на таку диковижню думку впав, и отсей скарб пісень, замість в конкретній постаті, з докладним наданєм всіх, проводжаючих обставин подати, впорядкував після „идей“, які після ёго погляду в них пробиваються. Отсі „идеи“ — то поправді дуже нещасливі идеі! Хто то такий був, то був, а все ж надійсь, не пан Н. И. Костомарів сам похопився тому винайденю, надати таку вагу, що б опісля слідом за собою ще й другого й третёго потягнути, над чим би в интересі уміетного студиюм треба дуже жаліти. Замість сказати нам, при якій спосібності, в який час, як, ким и т. д. отсі пісні співаються, убрано н. пр. пісні любовні після іх змісту от в які насильні рами: 1. Коханє дівчини. 2. Коханє хлопця. 3. Звідини хлопця до дівчини. 4. Згода батька-матері. 5. Щасливе коханє. 6. Убожество. 7. Відносини до ворогів. 8. Боязнь перед родичами и славою. 9. Недостача взаімності. 10. Нещасливе коханє. 11. Розлука. 12. Втрата дівочоі слави. 13. Роспука. 14. Убійство дитини. 15. Слабість и смерть. 16. Заздрість. 17. Невірність. 18. Чари. 19. Забійство. 20. Отроінє.

Таким чином я тепер не годен знати, скілько с помежи повисше наведених прикладів взятих из сеі книжки належить до обрядових пісень, через що вони могли б зовсім инший змисл набрати, як то я ім надав. При обрядових піснях задача найважнійша, але заразом найтяжша, тая, щоб зміст пісень проводжаючих певну обрядову дію привести в рациональну звязь з дотичною урочистостю. Багато, а навіть найбільше пісень, що нині по весілях и инших народніх святкованях співаються, здається зовсім не показують оттакоі звязі. Треба ж нам подумати найперше над тим, що ми рідко коли зможемо, після етнографичнёго материялу до тепер назбираного, означити при якім специяльнім акті обряду пісня співається, а по друге, що без мозольного критичного студиюм, — до котрого до тепер ще ніхто не піднявся, —

Digitized by Google

не можемо означити, о скілько так поодинокі акта дотичного обряду, як и тексти пісень при тім співаних, с протягом часу змінитися могли. А що первістно була звязь, було символичне указане змістом пісні на те, що властиво в дотичнім святкованю діялося, о тім не треба б сумніватися. Ба, то ще й тепер бодай відчасті доказати можна. Я ограничаюся тут на споминане Дуная. Вп існях весільних лучаються описи, що дівчині грозить небезпеченьство, в Дунаю втонути: тут ще видно тую звязь, відношене до положеня молодоі, котра з батьківського дому зрабована бути має: „Плила дівойка долов Дунаєм, Дунаю гей Дунаю, море Ганусю зоре, біжить коло ней татцейко єй: Подай мі татцю свою ручейку, най я не тону в Дунайчейку“ (Голов. II. 80. зрівн. ib. 161). Ще докладнійша й повнійша отся звязь в отсій весільній пісні: „Як в неділеньку рано море ся розиграло, не море ж то грає, но Мариня потопає, Мариня потопає, батечка прокликає: батеньку, голубоньку, не дай мі загинути, в тім Дунаю потонути.“ Батько відповідає ляконично: „не хотіла сь мя слухати, не буду тя ратувати“. (Чтенія моск. 1866. III. 659).

В инший спосіб вживається Дунай в весільній пісні, поданій у Ґолембіовського (Lud polski, jego zwyczaje, zabobony, Warszawa 1830. стр. 96.): як молодій косу росчісують співається тоді у Русинів ось така пісня: „До Дунаю стеженька, куди бігла Ануля, над Дунаём стояла, с коси росу чесала; ой опадайте волоси, коло моєй коси, падете не тонете до батенька плинете, нех' батенько знає, за кого мене дає“.

Як же ж идуть молоду брати, тоді співають (Голов. II. 123.): „Чиі то бояре краєм Дуная грали“, а в болгарській пісні, вижидаючи весільного походу, співають молодій: „Плела мома копринена мрежа, ѭ фѫрлила по бѣла Дѹнафа, оуло'ила риба златокрила“ (Милад. 465). В білоруській пісні (Шейнъ 365.) метаморфична хіть, з якою молода надходячого молодого виглядає, оттим виражається, що вона приобіцює: „Я твоих коникоу напою, на ранней росѣ у оусѣ напасу, на цихимъ Дунаѣ напою“; а в польскій пісні, що молодій на послідню ніч в родительскім домі співається (Kolb. II. 56.), чотири братя казали своій найстаршій сестрі собі обід на зелене болоня винести, и поки вони обідають, вона мусить іх коні по зеленій вільшині водити и от: „konie wodziła, w Dunaj skoczyła, cnoty nie utraciła“. Отсі слова аж тоді зрозумілі, як возьметься скілька висше наведених прикладів и яко мовчазну попередущу звязь поставиться. Але тут вся вага падає на „cnoty nie utraciła“и для того всё инше тілько всказане словами „w Duuaj skocyla“.

Часто згадується вінок, він Дунаєм то припливає, то відпливає. На вінкоплетинах в молодоі співають (Чтенія моск. 1866. III. 657): „Ой різко — берегом Дуная приплила, у Марусі на столі освіла“. Там же ж (стр. 628.) питається дівчина в вінка, на що він іі здався: „пущу на Дунай — поплине.“ Цікава в тім взгляді пісня весільна (у Голов. II. 85.) ось такого змісту: ходить павич пишно, губить піря, дівчина збірає й плете з него вінок, вкладає собі на голову и йде по воду. И зривається вітер та скидає вінок „в тихий „Дунаєць

Після Ербена 339 співають дружбі, як він молоду с помежи дівчат виводить та молодому завести хоче, и ставлять оттаке жадане:

Digitized by Google

„vystav nám most pojedem přes Dunaj ale ať je hustý, aby nam nevěsta ne propala“. Подібно в одній українській пісні (Голов. II. 644) „Через Дунай глубокий лежить явір широкий“ и просить Бога, щоб через той явір неначе через лист, дружба щасливо дари, для молодої призначені, перевіз.

Вже з отсих пару прикладів видно, що и в піснях весільних улюблений Дунай завсіди на ново повертається. Хоч я всіх отсих пісень ще не обяснив через поставленє їх в отсю звязь, то все ж гадаю, вже й тепер виповісти можна, що и тут в уживаню Дуная не ма нічого митологичного, нічого від инших припадків де Дунай вживається принципально відріжняючогося. Бо де як де, а власне в піснях весільних вимагається патетичного, гиперболичного опису людей и їх окружаючої природи. Все повинно в велику державу перенестися, а весільні члени величаються виразами: цар, царица, князь, княгиня, боярин, бояриня и т. д., и де ж пристав би „Дунай“ так добре, як не до такої ситуації.

И в гуморі народнім, що при сій спосібності обявляється, відграє Дунай свою ролю. В одній білоруській пісні оповідається ось така история (Шейнъ 292.): Він и вона н. пр. Василь и Галька, сидять на горі и запитуються загадуючи собі загадки. Вона питається: чи ти знаєш Василю, що я знаю, що о різдві рожа цвила? Він відповідає: хто там був, Гасько, той знає. Я була там, каже вона, и я вплела собі вінок и ходила в нім на весіля. На теє каже він: чи знаєш ти Гасько, що я знаю, що о святім Петрі Дунай замерз? — Хто там був, Василю, той знає теє. — Я там був, каже він, мого коня поів, мій кінь пив, розбивши копитом лід. (Зрівнай мало не те саме тілько не яко пісня весільна, у Безсонова: Білоруські пісні 21.)

Більше прикладів з білоруських пісень знаходиться ще в етнографичнім Зборнику (Этнографическій Сборникъ часть III. 93. 95. 100. 206. 212. 213. 226. 230) — найбільше в обрядових піснях з губернії Гродненської и Виленської.

Також и в инших піснях, що в часі певних святковань співаються приходить Дунай. Порівнай Вука живот и обичаји српскога народа 12—13, Миладиновича зборник болгарських пісень 487; Головацького Русалка дністровая 36. 43. и малоруський Зборник (дотепер приступний тілько в „Чтеніяхъ въ Имп. Обществѣ при Московскомъ Университетѣ“.) II. 18. 33., Шейна зборник білоруських пісень 103. 455; Sbornik словацької матиці II. 62. и т. д.

(*Конець буде.*)

МОІ ХУТОРНІ СУСІДИ.

(Листи з України.)

Живу я собі в хуторі над самісенькою Сулою: з одного боку річка, з другого гай; с третёго поле, а с четвертого сад; за садом луг, роскинувся зеленим килимом, так що и оком не сягнеш. Серед

Digitized by Google

лугу стоїть височенна могила. Рай тай годі!... хата у мене тепла, просторна, дружина люба, привітна, молода; четверо діток, — наче утята так и вються коло мене, та коло нені. Любо и весело! Усего у мене доволі: борошном — аж трещать стуги; в засіках повно усякого зерна и немолоченого хліба в снопах — дві клуні. А товару, овець, свиней, усякої дробини — без ліку.

И щож то за диво, що я живу собі, та Бога хвалю, „начальство“ дякую: ні об чім не думаю, ні про що не гадаю. Та й про що єго гадати? В политику я не вдаюся, та й не наше то діло — оце — раз; а в друге знов яка там у нас в Россні є политика?... а коли вона й справді єсть, дак се, кажу ж, діло „начальства“, а не наше. На те Бог и начальство нам дав, щоб воно про всіх побивалося, про все думало.

За теж то й добре у нас жить! тихо, спокійно; зараз видно, що у нас благодать божа. Одно діло — тиша й спокій через то, що ми ні про що й нічого не думаєм и не гадаєм, а друге діло — те, що у нас на все и про все єсть закон и начальство. Начальство за нас и думає; а коли хто з нас и захоче сам думати — закон сего ж забороняє! Думай, мов, що хоч; крути мозгом, коли там жуки завелись; тілько мовчи, нікому своіх думок не благовісти. — Мовчки у нас на Полтавщині добре жити и можна, не то що один вік, а хоч сто, прожити, так ніхто до тебе й пучкою не доторкнеться. А коли ти чоловік богобоязливий, що неділі іздитимеш до церкви, да ставитимеш свічки, подаватимеш на часточку, правитимеш молебні и акафисти, так будеш ти первим чоловіком, и пан-отець тобі проскурку піднесе, и на покуті посадить; и становий перед тобою шапку зніме и колятор, як стрінеться, кивне головою. Одно слово: всі шануватимуть, бо всі знають, що ти віруєш у Бога; боішся „начальства“ и мовчиш, значить живеш по закону.

Звістно инче діло, коли у тебе з нечевя заведуться чмілі у голові, станеш ти заходить у голову, верзти нісенітницю про якісь там права, або про якусь „свободу“ або про ту „политику“; ну тут уже з разу видима річ, що ти переступив через закон, не поважаєш „начальства“, ну за се тебе зараз раба божого туди, куди „Макар телят не гонить“; на прохолодку значить... Там тебе зберуть добре; швидко розуму навчать и чмілів витиснуть. Так хтож тут винен? своя дурна голова! не даром же сказано, „помовчи язичку — кашки дам“, не хотів мовчати, — ну й нічого нарікати! Звістно: язик чоловікови ворог з роду ввіку...

Мовчки — Господи! чи у нас же ще не житя! Мовчи та живи себе, роскошуй по уподобі! и нігде, нігде в цілому світу нема такого

Digitized by Google

безпечного житя, як у нас в Полтавщині; бо нігде нема такого порядку, як у нас! — я хоч собі и хуторянин, а бачив таки, світу до волі; був и в Німеччині, бачив як живуть и Французи; ну и щож? Гомонять вони богато, и на улицях, и на майданах, и в готелях такий гомін стоіть, що буцім у нас серед ярмарку, а користі с того ні на шаг; тілько дурна робота язику. Зовсім не то у нас: у нас усі мовчать, говорить само „начальство"; за то у нас и порядок] єсть: куди гляпь так порядок. А де порядок там и тиша и спокій и благодать божа; там и убожество не страшне чоловікови.

Не казатиму вже про себе, а от приміром сусіди моі, люде прості, аж геть то убогі, а живуть собі гарненько; бо знають що у нас базікати не можна, у нас порядок такий, що хоч що, а мовчи. А те убожество здорово добирає моіх сусід. Ось послухайте. Живуть вони собі на отшибі хуторцем, десять хатинок, десять и семій. Хатки всі вербові, хоч и не давно збудовані, вже після волі (1862 р!) а вже вспіли попідгнивати, — верба, знаєте самі, дерево погане, тілько на ночви, да на корита й годиться; ну, де що робити, не самі вони строіли, пан за для них строів, так, звістно, аби дешевше. Колись вони жили на Засулі, як були ще крепаками, а ото як вийшла воля, так пан и переселив іх сюди.

Під грунти дав ім земельку — так собі, низовану, а під пахать так таки сама пісковина. От же живуть люде и мовчать. В отсих десяти семях 35 душ: робочих з 16 літ до 60 чоловіків 8, а жінок 10; а останні 17 душ або малеча, або каліки, або старі такі, що не здужають и по хаті перейти. На всі десять семій землі під грунтами и городами 5 десятин; а під пашнею 20 десятин. Ні гаю, ні сінокосу, ні вигону нема; дрова приходиться красти, — бо купити ні за що; сінокоси беруть с четвертої копиці у мене, се б — то мені три копиці сіна, а ім четверта, вони самі вже іі покосять и погребуть и привезуть міні, од кождої семі два косарі, три гребці, два женці и чотири молотники. Трошка сутяжно на іх, та хіба в іх руки куповані! своі... От оброку так багато платять; за грунтову землю 25, а за пахатну 50 карб. що року. Тепер же полічити, яка ім користь с тої землі. Що року половина землі толокує, а під хліб йде тілько 10 десятин; 3 під ярове а 7 під жито. Беріть щоб виорать, засіять и заволочить десятину під жито 4 карб., насіня 10 пудів 3 карб., та зжати, звести и змолотити 4 карб. — всего виходить $11^1/_2$ кар. — В добре літо уродить на десятині 7 кіп, копа дасть як доброі жмені, 6 пудів, значить з десятини 42 пуди; нехай буде висока ціна 35 коп. за пуд, так вийде 14 р. 70 коп. а ярову десятину треба класти на половину — себ-то 7 карб. 35 к. Тепер считайте с семи десятин жита, оттам буде 102 карб. 90 коп.;

Digitized by Google

та з ярової 22 карб. всего загалом нехай 125 карб. Положім ще солому и полову; згонини и збоіни 10 карб., буде 135. Відсіль викиньмо оброку 50 карб. та на оранку, сійбу, насіне, жнива и инче 89 карб. зістається на бариші пять карбованців... Се б з них и зодягтись треба, и обутись и свічто купити и подушне заплатити и всякі одбутки и на волость и на церкву и попу... А на всі отсі видатки немало треба: ось порахуйте лишень. Подушного за 15 душ 30 карб. земських, 12 карб. на волость по карбованцю з двора 10 карб., попу на сповідь, молитви и празникового по карбованцю з двора; на церковного сторожа стільком; от и ще 10 карб. всего виходить з десяти дворів 72 карб. А де іх взять?

За те ж и голі вони, Боже мій які голі, наче Адам був у раю! Слухайте, що вони мають. З десяти хат у двох єсть сіни и хижі; такі дві хати коштують 150 карб. повими; пять хат у котрих не ма хиж— 250 карб., а три хати без сіней по 40 карб. — 120. Дві клуні 60 карб. десять хлівців 100 карб. Отсе и вся у них будівля. Гляньмо на худобу. У всіх десяти дворах 6 волів, 3 назімки, 6 коров, 4 телиці, три кобили, десять овець и 12 свиней; на гроші се все коштує найбільше 550 карб., нехай хоч и 600. Увесь хатний и подвірний скарб можна справить за 100 карб. Положім ще за грунтову землю 500 карб. а за пахатну 400, то всего на все вийде на гроші найбільше як на $2^1/_2$ тисячи карб. а платити с сего добра приходиться що року 150 карб. Порівнаймо тепер с тим, що я плачу. У мене всёї худоби на 50.000 карб., доходу маю 5000 карб. а плачу що року на всі казенні и громадські видатки *202 карб. 47 $^1/_4$ коп.*

Видима річ що жити моім сусідам сутяжно, одже живуть собі, бо мовчать и ніхто не займає; бо у нас все порядок, усе по закону.

А почне чоловік базікати, верзти те, та се, тоді — конечно, ёму утруть носа. От приміром другий мій сусіда Петро Шкарбон, вчився він в универзитеті, не довчився до кінця, приіхав на батьківщину господарювати. „Я, каже, по своему поверну діло, нові порядки заведу.“

— „Поможи Боже“, кажу я ёму.

— „Поків там Бог поможе, а треба щоб ви запомогли“, — се б то я.

— „А я чим запомогу?“ спитався дивуючися.

— „А ось чим: навкруги вас люде знають и вірять вашому слову: поможіть міні вговорити іх, що б у Гарбузині (село біля мого хуторя) шинок знищить“.

— „Се добре б діло було“, кажу; „та чи послухають мене?“

Поговорили ще тай розійшлись; я й забув собі, коли ж так тижнів через чотири приіздить до мене піп з Гарбузина. Слово по слову, та й каже:

Digitized by Google

— „Чи чули ви, що проповідує Шкарбон?“

— „Що б шинку не було?“

— „Еге, еге! а чи знаєте чим се пахне?“

— „Ні, не знаю, кажу, а чим?“

— „Се значить против царя йти!“

Я так и обмер зо страху! побілів наче крейда, да швидче за друге.

— „Що чутно про Сербів, та про війну?“

Як ось тижнів через три прибігає до мене Шкарбонова жінка, роспатлана, засапалась, аж дух переводить... прибігла, та прижогом бух на ліжко, та як закричить несамовито:

— „Лишенько! Лишенько! ратуйте ж мене! пропали ми!“

Я перелякався, та до неї: „що таке? пожежа чи що?“

— „Ні! не пожежа, Бог милував, а гірше!“

— „Що ж таке? не здужає хто може?“

— „Гірше! Петра мого повезли в Вятку!..“

Я так и похолов, так и онімів... „Отсе так думаю! що коли б и міні того не було...“ Думаю собі, та хрещуся, аж біля воріт дзвінок: дзень... дзень! — зирк в вікно!.. Господи! й тепер страшно згадати!.. становий іде!.. „Се ж він, думаю, певно на мою душу“, та швидче в другу хату, та навколішки перед образом, та молитву читаю: „союзом любви звязаний...“ — трошки полекшало.

Входить становий, здоровкається а на міні й виду не ма; трушусь, наче в зімку на морозі... Сіли, перекидаємось словами: се та те, а опісля становий й питає мене:

— „Чи ж знаєте, каже, що думають Величківці?“ (се б то — ті моі сусіди — старці, про котрих я говорив вже).

Здвигнув я плечима, глянув на станового, а він так и пронизує мене поглядом.

— „Ні, кажу, не знаю... Та що вони думають!.. де вже ім думати; певно, що нічого не думають“.

— „Добре коли б так було... а як ні? От порадьте, яким то побитом завіритися міні, чи думають вони що, чи ні? бо, може чули, той Шкарбон пускав тут жучка, так коли б за ним не вдарилися „Величківці“.

— „Що тут радити, просто послати за ними, щоб прийшли сюда, та й спитати“.

— „Не скажуть правди“.

— „Міні скажуть... тілько ви сховайтесь у другу хату, щоб вас не примітили, а коней поставте у клуню“.

Так и зробили. Прийшли Величківці. Я до них:

Digitized by Google

— „Отсе, кажу, треба нам за випас договоритись на те літо; так як ви думаєте?“

— „Ніяк, пане, не думаємо; як схочете, так воно й буде; ничого нічого не видумаєм.“

— „Ага! а чи чули ви що нас межують?“

— „Чули, пане.“

— „Що ви про се думаєте?“

— „Нічого, пане, не думаємо; як начальство звелить, так и буде.“

— „Доведеться платить...“

— „Воля начальства...“

— „Знов чутка ходить, що прибавлять подушне; рекрутчина буде в двоє?“

— „На все воля начальства“.

Так про що я не доводив речі — на все моі Величківці одно: „воля начальства — а нам не про те гадати — то не наше діло.“

Заспокоївся мій становий.

От — тепер и мізкуйте кому у нас краще жити, чи тому, хто лементує, чи тому, хто мовчить?..

До другого разу.

Вакула з Лубен.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Руський театр народній.** Від 24. Грудня м. р. представлено на нашій сцені: *Дон Цезар де Базан*, або Тайни Мадриту комеднодрамат в 5 діях, — *Назар Стодоля* Т. Шевченка и *Москаль-Чарівник* И. Котляревського — *Сватане на Гончарівці* Г. Квітки (на користь академичних товариств) — *Верховинці* Корженёвського (на користь убогих учеників) — *Поломане* (Схиблене) *жите* драма в 5 діях з российського — *Два Злодії* перевід с польского Гриневецького — *30 літ житя шулєра* з французького, — и *Підгіряне* И. Гушалевича, котрими закінчено ряд представлень (21) руського театру ві Львові.

До найбільше удатних с тих представлень так що до самого предмету як и сценичного представленя належить зачислити: *Поломане жите* драму Н. Чернишева перекладу М. Кропивницького, *30 літ житя шулєра* и *Москаль Чарівник*. Н. Чернишев доторкнув у своій драмі дуже важного и интересовного питаня схибленого житя між чоловіком и жінкою. Сама драма носить на собі нестерту ціху российського, городового житя и виявляє місцями такі погляди на женщину и ii становиско, які властиві тілько российському народови (Плятон

Digitized by Google

Деляторський у своіх моралах Марні Павловні, Ольга Петровна у відношеню до Деляторського и т. д.). Через те віе с цілоі драми иноді духом не свійським, а хоч характери здійняті вірно з житя и с цілоі штуки пробивається ясна тенденция автора виказати всі хиби и сумні наслідки знівощілого житя між чоловіком а жінкою, мимо того не можемо вважати розвязки цілої драми яко належитого рішеня питаня истотного житя супружнёго. Ніякою нечестю несплямлена постать Демченка хоронить ёго вправді від закиду, що він виключно завинив погрішне житє своеі жінки Марні, але ёго бездільність, брак змислу для належного житя домового, в котрім могла б знайти жінка своє вдоволенє и щастє, недостача енергиі и властивих приміт мужа-доматора, представляють розвязане штуки (поворот Марні до свого чоловіка и іі поправу) троха дивовижним, и більше заслугою самоі жінки, іі незавмерлого материнського чутя, диялєктики Деляторського, аніж ёго власним ділом. Крім того сама драма написана в дуже повістярськім стилю, задля чого слухачі більше чують слів, моралізованя, описуваня, а мало бачать правдивоі акциі. Особливо перша дія ростягла в розмовах, мало висвічує причину схибленя жизні Марні Павловни и не дає доглянути властивоі генези домового росстрою. Мимо тих похиб позістане ся драма цінним набутком репертуару нашого театру розбуджуючи у публики интерес для питаня, котре ворушиться по тисячних семях и ставляючи жіноче питанє на видівню сучасноі дискусиі прилюдноі. П-на Мария Романович в ролі Марні Павловни розвинула цілий засіб артистичного студиюм жіночого серця у всіх ёго стадиях и наглядно оживотворила всі чутя, цілий психичний процес женщини від іі упадку до поправи. П. Гриневецький (Демченко) дуже вірно пійняв мисль автора и представив нам дійсного Демченка з ёго приголомшеним духом и неріши-мостю, з ёго добрим серцем а недостачою енергиі и енеохоченєм до житя, так що ролю Демченка належить зачислити до найлучших роль п. Гриневецького. П. Душинський (в ролі Деляторського) був в своім елємснті; але п-ні Стефуракова була слабою тінею Капустихи. Добре віддали свої ролі п. Лясковський (Щирецький) и п. Людкевич (Миколай син Капустихи) и п. Лянівська (Ольга).

Брак місця недозволяє нам розберати инші представленя.

Мимо того, хоч коротко, годиться віддати повне узнанє нашим передовим артистам и піднести старанність, очевидний поступ и розвій переважноі часті наших молодих сил сценичних. Прирівнуючи сёгорічні представленя с тогорічними з задоволенєм можемо сконстатувати значний розвій нашого театру и сподіємося, що при більшім як досі уділі нашоі публики и за підмогою наших писателів руський театр народній під дирекциєю п. Т. Романовича стане важним фактором розбудженя нашого житя народнёго. Виділ руськоі Бесіди повинен всіми силами старатись, щоб піддержувати розвій нашоі сцени, збогатити репертуар театральний и улучшити гардеробу, дуже ще недостаточну, а наша публика, сподіємось, здвигнеться с своеі рівнодушности и подасть можність привести наш театр до властивого призначеня. Пращаючи наше товариство театральне сердечним: Спаси Біг! жичимо нашому театрови як найлучшого поводженя на провинциі и взиваємо всіх наших Родимців до піддержаня сеі институциі народнёі.

Digitized by Google

Наші хиби!

З новим роком мимо волі повертаються гадки у минувшість, ще раз переходить перед нашими очима цілий ряд подій годового житя, наче в однім образі являється наша діяльність, віддалена від нас а передана минувшості — стає перед судом нашим и перед судом историі. Судіи над нами самими розбераємо наші власні діла, входимо в себе самих и питаємо нашої минувшості о нашу будучність. За нами доконані події, сповнені або заведені надіі, о оден рік старший досвід, одна доконана епока нашого житя, проба нашої витрівалості и нашої жизненності. А коли побачимо, що не всі наші надіі сповнились, не все те сталося ділом, що думкою зродилося, не всі перепони усунені, що давили наше житє и наш поступ, — тоді шукаємо причин, способів поправи, нових надій нового року и нового житя.

Так переходячи нашу тогорічну минувшість могли б ми вправді не одним потішитись здобутком, не оден виказати фактъ, що ствердив наші бажаня и надіі, не одну побіду, що вінчала наші труди. Литературна діяльність наша значно збільшала від минувшого року, нові цвіти словесні прокинулись на галицькій ниві, молодіж наша зъєдналася в патріотичній праці народній, наше сторонництво зъєднало собі узнане навіть самих пристрастних ворогів, наші гадки засягнули ширші круги досі нам чужі, обоятні або й ворожі, противники наші засипались новими руінами свого упадку, а жизненність народнёі идеі оживляє духом згоди, єдності и праці патріотичної нових діячів-робітників.

Мимо того вважаємо шкодливим віддаватись одним похвалам и величаням, не для того, щоби вже не було у нас нічого такого, що належало б узнати и піднести, але для того, що для нас тепер далеко важнійша річ пізнавати наші недостачі и хиби. Ми опізнилися за другими народами, ми, говорячи старими словами перших Галичан-Русинів, за довго спали и за пізно прокинулися з нашого просоня. Станувши у громаді живих народів повинні ми оправдати підставу нашого народнёго житя и розвиваючи наше истнованє — жити здоровим, що раз більше поступаючим житем народу. Коли побиваємось за нашою народностю, голосимо права ії биту и домагаємось їх осущеня, коли бажаємо, щоб увесь наш народ жив питомим житем и самостійною йшов дорогою свого розвою та не зменшався морально через винародовленє и відпадки свічних людей, а материяльно через зубожілість, нужду и визискуванє, — то належить нам дбати про утворенє такого житя, котре притягало б всіх синів нашого народу до народнёго огнища, переймало и лучило їх своєродним духом народності, відмінним від чужого, але не менше праведним и животворним, належить нам дбати про осущенє того идеалу нашого народнёго житя, котрий відповідає загальному розвоєви людскості, годиться з нашим историчним побутом и не являється ретроградним перед лицем науки и властивим житем всіх народів. Розбудившись до нового житя не можемо розуміти ёго яко воскрешенє завмерлості, але яко продовженє и розвій колишнёго житя нашого народу. А коли хочемо жити власним и самовіжим житем народу,

Digitized by Google

так мусимо уявляти и виповняти всі конечні функціі правдивого, поступового, цивилизацийного житя народу. Зрозуміти властивість своєі народності, пійняти и вдоволяти потреби свого народу, ёго розвою и поступу, вказувати дорогу змаганям дійсного житя и хоронити іх від схибленя и упадку, — се повинно бути заданєи тих, що стаючи на чолі народа, являються будителями нового житя, провідниками нового діланя. Поки се не наступить, відроджене народу все буде тілько видаватись хвилевою забаганкою, молодечим сном, одноразовим поривом, а сама народність не перестане упадати морально и материяльно, то віддаючи свої лучші сили у підмогу других народів, то спадаючи під minimum потреб людського истнованя перетворюючись в голодний пролетарият засуджений на смерть, а не спосібний до подвигів народніх.

Не буде се, здається, пересадно сказати, що у нас проявляється дуже велика застоя розвою нашого житя народнёго, а вже треба великої смілості сказати, що ми жиємо дійсно правдивим житем живого народу. Перед нашими очима відбувається сумний процес зубоженя и вивлащеня народу, институціі народні здвигнені „восторгом“ 1848-их років здаються перетяжати зниділі сили своіх орудників, интелигенция наша в одній части обоятніе, в другій части вирікається свого убогого народу глядаючи за блескотом заграничної потуги, а тілько незначна в порівнаню до цілості частина піддержує ще добру славу галицько-руського відродженя народнёго. О науковім житю руської интелигенціи, о іі духових потребах, о уділі в розвою и поступі цілої людскості — можна говорити тілько з дуже великою поблажливостю.

А хоч стоімо ми вже майже трийцять літ в порі о б н о в л е н я нашого житя, до чого треба нових идей, нових мислей, нової, неустанної науки, мимо того не легко знайти другий закуток світа, де б було стілько затушілості для нових идей, стілько відрази до нової поважної науки, стілько отяжілості до нового житя, як в Галичині.

И хто пильнійше придивляється нашому житю, мусить конечно завважати якісь деморализуючі елємента в нашій суспільності, що росточують и вялять всяку здорову мисль, нищать поважні діла, нівечать молодечі сили и передають іх передвчасній смерті, а нашу країну дозволяють представляти в світлі „Пів-Азиі“.

Не легка се річ всесторонно россвітити причину сёго обяву дивовижнёго. А все ж вважаємо нашим обовязком хоч в головних зарисах вказати на ті деморализуючі елємента нашої суспільності, передовсім нашої интелигенціи, що покликана до проводу нашого житя народнёго. Як похиби поодинокого чоловіка так и цілої суспільності беруть звичайно свій початок у самім вихованю и образованю. В якім напрямку ведеться у нас вихованє и образованє, об тім може переконати нас хоч би тілько побіжний перегляд наукової системи в наших школах (на що вказано вже в одній дописі из Станіславова *Правда* 1876 Ч. 18.), крайне сумні результати орудуваня народніми школами и се незаперечиме спостереженє, що укінченє шкіл вважається майже виключно яко так зване „студиюм для хліба“, а ціле наукове випосаженє чоловіка в школах заключається мало що не в одній мертвім клясицизмі, що відтягає думки від теперішності у далеку, завмерлу минувшість. Коли домашнє и позашкольне вихованє у нас майже зовсім занедбане, и ні

Digitized by Google

трохи не причиняється до плекання народнёго духа в молодих умах, а через те позбавляє нашу народність найпершої підстави свого истнованя и розвою, школьне образованє наше вже в початках знеохочує молодіж до самостійної праці духової, ломить спружистість духа и відтягає ёго від самостійного дїланя. Таким способом наше вихованє и образованє не тілько не витворює ніякої підстави для розвою нашої народності, але в великій части навіть тамує ії розвій и відчужує ії багато сил животних.

Сам универзитет не багато може видавати животних сил для нашої интелигенції. Більша половина молодіжи віддається теології більше с конечності, для браку удержаня, або знов для моральної ліності, а дуже рідко для властивої науки. Орудники семинарицького вихованя уміли дуже добре замкнути своїх питомців в дійсно хинські мури відграничивши їх від денного світла новочасної науки. Від недавних ще часів унеможливили вони своїм питомцям ходити на виклади филозофичного факультету до того, що по волі славетного спиритуалисти Шпана навіть наука руської словесності сталася для них злишною и збороненою (об чім блисше поговоримо в слідуючім Ч-лі). Після того ограничається ціла наука теології на схоластерні и цілим ряді загальників на тему: quod Hegel, Kant, Renan, Strauss etc. dixit — anathema sit! Очевидно, що через чотирилітне герметичне замкненє в кітлі схоластериї и гевреизму мусять притупитись навіть с природи обдаровані уми, навикнути до оспалості и догматичної оборони архаизмів, и пересякнути схоластичним анатемизованем всякої нової гадки, так що неодна єдиниця по опущеню семинарицьких мурів мусить в собі почути скорше втрату, як прибуток интелигенції. Тілько в той спосіб дасться пояснити, чому у нас, де більша часть интелигенції все таки складається з вихованців семинарії, так дуже беруться в оборону „старі начала“, так легко лякаються новостей (новаторств), а аргументация „так наші діди робили“ знаходить и тут дуже багато заступників. Догматична ненарушимість обострена анатемами ростягається не тілько до самої науки, через що вироджується научний индеферентизм, але навіть до самих живих и пекучих питань щоденного житя, до поглядів на народ, ёго потреби и розвій ёго житя. А коли досі майже виключно власне та в семинариях вихована интелигенция стикається з нашим народом, руководить ёго побутом, стає ёго заступником и цензурує ёго житє, то може и не зовсім дивною буде ся тупість в розбудженю и здвигненю нашого народу. Тим способом може й вияснитьсяся, чому так тяжко приходить ширити в нас властиве розуміне нашого житя народнёго, чому сумішка церковщини, московщини и польщини передана традициєю з XVII. и XVIII. в. знаходить більше покровителів ніж живе слово народнє, а відроджене народнє піймається яко воскрешенє княжих часів або підготовленє блескучого деспотизму православного. До чого доводить ся з молоду вподіна догматична ненарушимість традиції и страх перед всякою реальною реформою згідною с поступом и розвоєм мисли, оказується дуже яскраво в питаню получшеня биту священства. Мимо неперечної нужди и невиносимості дотеперішного стану річей, не озвався ні оден голос с поміж священства о потребі власної реформи, а то не инакше як задля догматичної ненарушимості, хоч крайно нерівний

Digitized by Google

и нехристиянський розділ приходів и їх випосаженя, вчасна женитьба перед „висвяченем“ и тим викликане передвчасне обтяженє родиною, невластивість в внєднуваню приходів и т. д. — вказують поле реформи „власною-помочю“ и без правительственної підмоги. — Сим поглядом вияснится и те, чому велика часть нашої интелигенциї може заспокоювати свої духовні потреби одним читанєм новинок „Слова“ або випожиченої в дворі „Gazety nar.“ а инколи й одним відчитуванєм консисторських куренд, та задля чого хоч би найкращі твори словесні о богато більше знаходять попиту між людом, аніж в самої интелигенциї, чому наконець вже одна зміна правописі незгідної с церковною стається поводом анатемизованя книжок.

(*Конець буде.*)

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 12. Січня 1877.

Відколи засіданя Ради державної с причини різдвяних свят перервались, *внутрішні справи австрийсько-угорської монархиї* мало звертають на себе уваги. Справа угоди між Долитавією и Залитавією, а именно справа банкова, становить вправді постійну рубрику всіх газет, але загал людності більше интересується такими появами, як депутациєю мадярської молодіжи с почесним дарунком для Абдуль Керима, котрій в Триєсті славянська та грецька людність справила неприємну демонстрацию, та овациями в Празі для генерала Черняєва, котрий, пробуває тепер в Австриї.

Царгородські конференциї тягнуться вже три неділі, а цілим результатом їх є продовженє перемиря між Турциєю з одної сторони, а Сербиєю и Чорногорою з другої сторони аж до 1. Марця. Сербия в наслідок того роспускає більшу часть своєї милиции до дому, а охотники з Россиї, коли по уступленю ген. Черняєва мали перейти під сербську команду, заявили, що повернуть до Россиї, и дійсно зачинають повертати. — Турция рішучо не хоче приймити предложень конференциї, а именно відкидає отсі точки, на котрі репрезентанти всіх европейських держав, заступлених на конференциї, згодилися: 1) Відступленє часті краю Сербиї и Чорногори; 2) утворенє двох упривилеёваних болгарських виляєтів; 3) введенє того язика яко урядового, котрого уживає більшість якого кантона; знижене податків в упривилеёваних провинциях и уживати трёх четвертин їх на потреби місцеві; 4) полицию муниципальну, котра б мала стояти під начальством чужих официрів и підофицирів; 5) гаранцию установленя межинароднёї комисиї и вливаня тої комисиї на внутрішню администрацию. Турция вважає сі предложеня нарушенєм своєї суверенности и видить в них зароди роскладу турецької держави. Головною причиною, для чого Турция тих предложень, котрі згідно з иншими державами робить також и Англия, не хоче прийняти, єсть те, що Россия після новійших вістей не здається бути так готовою до війни, як передше гадали. В армиї российській

Digitized by Google

росставленій над Прутом мають ширитися хороби, а в магазинах мають бути недостаточні запаси амуниціі в наслідок великих дефравдацій. Також революцийна партия в Россиі не спить, та в день св. Миколая зробила в самім Петербурзі перед казанською церквою велику демонстрацию. Запал до війни в Россиі не так великий, як був ще недавно. При таких обставинах Турция відкидає навіть умірковані жаданя конференціі, дарма що репрезентанти европейських держав грозять відъіздом и всякими способами трібують робити пресию на Турцию. По кождім засіданю конференціі голосять, що послідуюче засіданє вже буде рішучим; між тим Турция дає виминаючу відповідь, а репрезентанти моцарств застановляються над тою відповідю, модифікують свої попередні предложеня на найблисшім засіданю и в загалі грають дуже нужденну ролю. Між тим Россия и Турция зброяться дальше, а именно Россия стягає чим раз більше війська над Прут.

З инших справ заграничних суть найважнійші нові вибори до німецького парляменту, котрі 10. с. м. відбулися в Прусах. О скілько досі відомо, найбільше посольских місць зискали соціялісти.

Наше **товариство театральне під дирекциєю п. Теофилі Романович** відъіздить до **Бродів**. Перше представленє назначене на Четвер (18-го Січня). Сподіємося що публика бродськоі околиці щиро привитає наш театр народній.

Запросини до предплати.

С сим Ч-лом роспочинаємо Х-ий рочник „*Правди*“ и просимо Шан. Читателів и всіх щирих прихильників народнёі справи до як найскоршого и найчисленнійшого відновленя предплати. „*Правда*“ виходитиме в сім році в такім самім обемі и по такій ціні предплатній, як и досі. Редакция докладає всіх старань, щоб відповісти заданю и становиску органу народнёі партиі. Стараємося передовсім розбудити живійший рух словесний між Русинами в Австриі и зъєднати всіх наших писателів для широкого розвою нашоі словесності. Маємо небезпідставну надію, що, як досі, так и на будуче, наші закордонські братя спомагатимуть нас у наших щирих змаганях удержати и розвивати словесну спільність и єдність розділеноі Русі-Украіни. Затемнене розуміне народнёі справи у великій часті галицьких Русинів неперечно спиняло и спиняє належиту ходу розвою руського народнёго житя в Галичині и недозволило ще запанувати в великих кругах правдивим поглядам на наш народ и на стано-

Digitized by Google

виско и задання народнёї партиі. Перехід від тісних або застарілих и ненародніх поглядів до властивого пізнаня нашого положеня и до переведеня правдивої роботи народнёї, ще довгий час вестиме нас дорогою тяжкої боротьби, до чого конечно треба сполученя всіх наших сил. Послідні події нашого народнёго житя вкладають на нас далеко більшу повинність єднатись и оживлятись до щироі праці, як коли небудь иншим часом. Оспалість, нездарність и упадок наших противників — не повинні заражати наших кругів. Тілько щира праця для добра нашого народу, живий уділ в прилюдній праці народній всіх прихильників нашої идеі, росширюване слова: правди и науки — в найширші круги, совістне сповненє обовязків, — можуть усправедливити наше истноване яко партиі и зберегти нас перед засудом потомності и историі.

То ж живий уділ в піддержаню и розвою нашої часописі, яко органу наших словесних и политичних змагань, являється конечностю нашого поступу. Тілько при живій участі нашої публики зможемо відповісти обовязкам, які тяжать на нас. Задля того просимо о як найточнійше надсилане предплати, щоб могли ми як найвідповіднійше уладити наше видавництво и ухилитись від всякої нерегулярности.

Заразом просимо тих Ш. Читателів, котрі ще досі не заплатили цілої предплати за минувший рік, о скоре вирівнане залеглостей.

☞ **Ті Ш. Предплатники, котрі зложили вже або найдальше до кінця лат. Лютого с. р. зложать цілорочну предплату на „Правду“ в квоті 6 зр. а. в. одержать яко премию альманах: Руська Хата обіймаючий 12—14 аркушів друку, котрий вийде с початком Лютого сего року.**

Місцеві пренумеранти зволять ласкаво відберати „Правду“ в друкарні Товариства имени Шевченка.

Видае и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 2. **У Львові, дня 31. (19.) Січня 1877.** **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДА

ЗБІРКА СЕМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Гектор из Парисом кидаються к бою и починають Ахеів замагати (1—16). Аполлон и Палляда змовляються бійку вгамувати и через Гелена Гектора підводять, щоб він кого небудь звав на поєдинок (17—91). Спочатку до єго ніхто не виходить; Менелай береться, но єго од того Агамемнон одводить (92—122); аж устає Нестор, починає соромити ахейських отаманів и од того сорому встає їх аж девять и з них бере жереб Аянт Телямонів (123—205). Гектор из Аянтом сходяться до бою, бються аж до ночі и силами рівні дають подарунки и росходяться мирно (206—312). Нічю по учті старий Нестор радить вбитих поховати и стан окопати. А в Троян на раді Антенор ім радить, оддати Ахеям Гелену и скарби, но Парій ім хоче тілько скарби дати и своіх додати тілько не Гелену (313—364). На другий день рано Приям посилає передать Ахеям Парисову думку и просити часу мертвих поховати (365—420). И одні и другі ховають побитих; Ахеі ж до того ровом та стіною кораблі обводять и Посидій злиться, но разом з богами дивується праці (421—464). За вечерою наступає ніч темна та громовая (465—482).

Поединок Гектора з Аянтом.

И промовив Гектор и вийшов из брами
З братом Олександром — и обидва в серці
Полумям палали до війни и бійки.
И як Бог жажденним дає мореходцям
Вітер, коли саме руки ім зомліють
Веслами тяжкими збиваючи море:
Так вони зъявились до Троян жажденних.
И враз Олександер побив Менестея,
Сина Арейтея, що родився в Арні
Од Филомедузи й царя Арейтея.

Digitized by Google

Гектор Єйонея ратищем ударив
В шию попід шелом — и сили позбавив.
Главко Гіпполохів, отаман Ликийський,
Ратищем у рамя вдарив Ифіноя,
Дексового сина, що на конях гнався,
И він пав из коней и жили зомліли.
Та тілько уздріла сивока Палляда,
Що вони Аргеів стали побивати,
Летом полетіла з вишини Олімпу
В Иліон набожний; а тут из Пергаму
Аполлон Троянський и собі пустився;
Зійшлися обоє край самого буку,
И первий промовив Аполлон, син Діів:
„Що тебе підняло Дієвая дочко
Бігти из Олімпу с силою такою?
Хочеш, щоб Данаі виграли замогу?
А Трояне гинуть — так тобі байдуже!
Но я тебе раджу и се лучше буде,
Залишім ми бійку на сей день, один день;
А там нехай бються, аж поки не візьмуть
Славного Ильону, коли вам бессмертним
По душі прийшлося місто зруйнувати.“
Єму и сказала сивока Палляда:
„А добре Стодію! я й сама для того
Прийшла из Олімпу до Троян, Ахеів.
Та як же ж ти мислиш бійку вгамувати?“
Аж до неі мовив Аполлон, син Діів:
„А от як! Подаймо Гекторови силу,
Щоб він кого небудь визвав из Данаів
Один на одного виступить до бою;
А горді Ахеі найдуть уже в себе
Такого, що вийде из Гектором битись.“
Мовив — и Палляда на теє пристала.
И Геллен Приямів пізнав божу волю,
На яку пристали и бог и богиня,
И враз приступився и Гектору мовив:
„Гекторе Приямів, до Дія подібний!
Послухаєш ради од рідного брата?
Так вели Троянам и Ахеям сісти
А сам кого небудь виклич на Данаів,
Один на одного виступить до бою.
Ще ти не загинеш, ще тобі не время:
Такий голос чув я од богів бессмертних.“
И послухав Гектор и зрадів душею;
Став по середині, взяв ратище боком
Упер у Троян ім — и вони спинились;
Гамемнон володар зупинив Ахеів.
И славна Палляда з богом Аполлоном
Узяли на себе шулякову постать

Digitized by Google

И сівши високо на Дієвім буку
На військо дивились, а військо сідало,
Ратища, шеломи, щити колихало.
И як вітер хвилю по морю роскине
Разом налетівши — и море чорніє:
То так зачорніли Трояне й Ахеі
На пилі — и Гектор гукнув межи ними:
„Слухайте Трояне и славні Ахеі,
Нехай вам роскажу, що маю на мислі.
Не прийняв Кроненко нашоі умови
И нас разом з вами осудив на гибель,
Аж поки ви Троі у нас не візьмете,
Або коло суден не падете прахом.
А є в вас Ахеі самії храбренні;
Так которий має битися охоту,
Нехай той и вийде з Гектором до бою.
И скажу вам слово — и Дій буде свідком:
Як він мене мідю повалить, так хай він
Бере мою збрую и несе на судна
А тіло до дому оддасть, щоб Трояни
И жінки Троянські на огни спалили.
А дасть міні славу Аполлон побити,
Так я візьму збрую в Иліон набожний
И повішу в храмі бога Аполлона,
А тіло позволю на судна узяти,
Щоб ёго Ахеі с честю поховали
И над Геллеспонтом могилу зробили.
И скаже хто небудь из пізнёго люду,
Пливучи на суднах по чорному морю:
„Се давня могила того отамана
Сильного, що Гектор поборов могучий!
Він скаже — и слава моя не загине.“
Мовив — но Ахеі на теє мовчали;
Стид було не вийти и страх було вийти.
Аж от підійнявся Менеляй хоробрий
И з болем у серці став іх докоряти:
„Ох моі хвалені! баби, не Ахеі!
Та ж нам тепер сором по вік вічний буде,
Як ніхто з Данаів на ёго не вийде!
Так будьте ж ви сидні прахом та землею,
Коли в вас не має ні чести, ні слави!
Я сам узброюся, а що до замови,
То вона залежить од богів бессмертних.“
Мовив — и пустився збрую одягати.
И вже б, Менеляю, житя твоє красне
З Гектора кінчилось, бо він хоробріщий;
Та тебе спинили гетьмани ахейські
И сам Атрівнко Гамемном володар
За правую руку взяв ёго и мовив:

Digitized by Google

„Горячишся брате! но с тої горячки
Нічого не буде; зупинися буйний
Та с тим Пріяменком Гектором не бийся,
Він за тебе лучший, ёго всі бояться
Єго й Ахилло у тяжкому бою
Зустрічать боявся, за тебе храбріщий.
Иди ж до дружини, та сядь собі з нею
Єму кого небудь виставлять Ахеі
И хоч він хоробрий и в бійці не ситий
А склонить коліна и він, як поверне
С кровавого поля та тяжкого бою.“
Мовив — и порушив братовеє серце
Бо говорив правду, він ёго послухав,
Слуги издійняли с плечей ёго збрую
И Нестор к Аргеям устав и промовив:
„Отсе тяжке лихо спало на Ахеів
Отсе буде плакать Пелей старий сивий
Славний Мирмидонський врадник и порадник,
Що мене питався и так веселився
Питаючи роду и сплоду Ахеів,
Та він же почує, що всі ви злякались
Гектора, так руки до богів протягли
Щоб душа боляща у Невида стала
Коли б Дій Палляда та Аполлон дали
Міні таку силу як на Келядонті
Де главнеє військо Пилійське й Аркадське
Билось коло Хвейі на річці Ярданській,
Тогді у них первим Єревхталіон був
Та ще й мав на плечах збрую Арейтея
Того Арейтея, що ёго звичайне
Хлопці и дівчата булавенним звали,
Бо він бив не луком, не ратищем довгим
А рвав булавою залізною строі
Єго ж то обманом и побив Ликоорг
В такіі тіснині, де була не к ділу
Булава залізна. Вдарив ёго нагле
Ратищем у пояс — и той хропнув тілом
А сей и зняв збрую яко дар Ареів
И сам було в ніі одбував походи.
Но коли и Ликоорг у дома постарів
Він передав джурі Єревхталіону
От він у тій збруі всіх молодців кликав;
И всі трепетали, — ніхто не виходив;
А мене й зобрало вийти та побитись
С силачем — и дарма, що я був молодший
Вийшов — и Палляда дала міні славу
Я вбив великана сильніщого в світі
И геть — геть лежав він на землі простертий.
Як би ж міні він той, та кріпкая сила

Digitized by Google

Гектор шеломенний мав би з ним побиться
А ви и храбріщі из цілого війська
А нема в вас духу на Гектора вийти.“
Мовив — и піднялось девять отаманів
Перше всіх піднявся Гамемнон володар,
По ёму Таденко Дивомед хоробрий,
А за ним Аянти славнії молодці,
Далі Идоменій и друг Идоменів,
Меріон могучий рівний до Арея,
Далі син Євойинів Єврипил хоробрий,
Хтоай Анераймонів и Одиссей мудрий.
Всякому хотілось из Гектором битись
Аж до них промовив Нестор Геренійський:
„На жереби здайтесь, кому жереб вийде
Так той и потішить хоробрих Ахеів
Той сам свое серце втішить, як поверне
С кровавого поля, та тяжкого бою.“
Промовив — и кажний жереб свій означив
И кинув у шелом царя Гамемнона
И військо молилось, руки підіймало
И де котрий мовив на небо дивлючись:
„Дай Боже Аянту, або Тидієнку
Або дай цареви злотоі Микени.“
Мовили — потряс іх Нестор Геренійський,
И с шелома жереб випав на Аянта;
Як вони бажали — кликун и пійшов з ним
И всім отаманам показав Ахейським.
И всі одпирались и не пізнавали.
Коли ж напослідок прийшов и до того,
Хто клав ёго в шелом, себ-то до Аянта
Сей протягнув руку, а той подав жереб
И Аянт поглянув, пізнав, звеселився
И кинув під ноги и голосно мовив:
„Се мій люди жереб! и я тому радий
Бо таки надіюсь Гектора побити
Но заким я збрую буду одягати
Всі ж ви помоліться славному Кроненку
Стиха, щоб Трояни про теє не знали
Або и нестиха — нічого боятись
Ніхто мене с поля силою не зібе
Не візьме и боєм — бо и я в Салямині
Бачиться не простим и жив и родився.“
И тіі молились славному Кроненку
И де котрий мовив на небо дивлючись:
„Дію з гори Іди славний та величний
Дай Аянту славу и замогу мати,
А коли ти батьку и Гектора любиш
Так обом ім даруй и силу и славу.“
Аянт одягався в мідяную збрую

Digitized by Google

И коли всю збрую одягнув на себе
Виступив, мов сильний Арей виступає
До людей на поле, коли їх Кроненко
Сваркою лихою доведе до бою.
Так Аянт великий Ахейська заслона
Виступив сміючись и ступав широко
Кріпкими ногами и ратищем брязкав,
Аргеі раділи на ёго дивлючись
А у Троян холод пробігав по жилах.
И в Гектора в грудях серце трепетало
Та ні вже як було утікать и ніяк
За людей ховаться, бо сам же він кликав.
Аянт підступався и щит був як башта
Мідний семишкурий у руках що тихий
Славний швець Илійський справив ёму к бою
Він щит ёму справив хибкий семишкурий
З семи шкур волових и мідної дошки.
Аянт Телямонів и закрив тим груди
И став не здалека и Гектору мовив:
„Гекторе тепер ти один на одного
Знатимеш які в нас храбрії Данаі
И без Пилієнка сильного Ахилля.
Він тепер на судах лежить крутоносих
Гнівний на неправду царя Гамемнона
Но в нас є такіі, що на тебе стануть
И є їх не мало. Починай же бійку!“

(Конець буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

„Що зі мною с того часу діялось, не знаю сказати. Неначе глубока рана розъятрилась в моім серцю, несказаний жаль мутив мою душу, думки моі як росколихане море рвали мене из собою у страшні проспасті, давили мою грудь, безладно розривали мою бесіду... я не знала, що с собою діяти, я не мала спокійної ночі, тихого сну, відпочинку, бо мині все ставав живий ёго образ,

Digitized by Google

сумний, сумний, изранений, неправдою скаляний... И ніхто не чув мого страшного горя, не бачив мого болю, що розривав моє серце, ні трівоги, що відберала міні охоту до житя, хмарами світ міні закривала... Серед людей жила я пустельницею и по вік бажала б зістати черницею, що ії цурається світ, а вона світу. Серед тихоі ночі слёзами благала я Господа, щоб змилосердився наді мною, щоб або дав проявитись правді, виявив ёго невинність, впевнив моє причутє, або збавив мене від сего страшного житя без серця и любови... Та даремні були моі благаня, а моі грішні молитви не мали послуху. Від ёго не було ніякоі вісті, про ёго не чула я нічого, хіба инколи насмішні, погордливі споминки. Не тілько Порфир, але й моі опікуни корінили ёго з мого серця. Я німіла перед іх словами, хоч не могла йняти ім віри, моє щастє марево мов у гріб западало, а серце моє наче деревеніло від тяжкого болю... Як воно зі мною сподіялося, сама тепер не тямлю. Я бачила, що моі опікуни журяться моєю журбою, и міні стало іх жаль. Я попрощала моі сни неповоротні, не бажала и не вижидала щастя; байдуже було міні тепер про мою долю, про цілий світ. Не в силі було міні тепер вже кого небудь любити тою любовю, що на хвилю огнем запалила моє серце. Я відпрошувалась від замужя, ще раз благала я Порфира, щоб покинув мене вже не ради мене, але задля самого себе, задля свого добра и щастя, бо я не година нікому принести не то любови але хоч би троха праведного, приязного житя. Він не відступав мене, радостю блищав, коли за моєю просьбою витрискали слёзи. А моі опікуни вговорювали мене, що я навикну, що не розумію ще тепер свого щастя, нехтую добрим чоловіком, кидаю свій талан. Що ж міні було робити? кого порадитись, в кого долі поспитати? Коли б я знала світ широкий, який тихий закуток, де б далеко від напрасних людей можна було жити тихою працею, я була б усе кинула, всіх відцуралася, не жахалабся ні недостатку, ні гіркоі праці, щоб тілько визволитись від тоі нелюбязноі нахаби. Як могла я йти за муж не маючи серця, с приголомшеною душею, из збуреним щастєм неповоротним, без надіі, без охоти?.. Але міні не дали супокою, представляли, вговорювали, намовляли и так довели до того, що я віддала на конець мою руку Порфирови. Я не уводила ёго лестними словами, він знав немічі мого серця, мою неохоту до ёго...“

„Та раз ставши ёго жінкою, я покинула, забула мій давний світ, відцуралася моіх думок и старалася усе зробити, що повинна чинити добра жінка. Я годила ёму як свому панови, ста-

Digitized by Google

ралася відгадати ёго волю, сповняти ёго бажаня. Байдуже було міні про те, що він не мав для мене ніякої прихильності и за кождим разом давав міні учути свою побіду. Мовчки переносила я ёго примхи, а не маючи любови не жадала я ії від ёго. Але хоч милосердия, хоч троха пошанівку, спокою для себе — ось чого я бажала тепер. Тілько ж усе має свою міру, и моя терпеливість зломалася мов иржою перегризена неустанною гризотою... Усе перенесу, — не витерплю тілько моєі обиди, вічного сміховиска перед людьми, сорому перед світом! Я не знала спершу, що ёму треба було тілько моіх грошей сирітських. Та не жаль міні іх, бо й на що вони міні здадуться тепер? Але чому не сказав сёго у перед, — я була б віддала ёму послідне, щоб тілько збавитись від сеі катуші... А тепер за всю мою працю, навіть на село не можу показатись, щоб не вчути насмішків, та проклонів на ёго и на мене...“

„Господи! що вам? Що з вами діється?“

„Що має діятись зі мною, коли чую, як помітують ним люде, як проклинають тяжкими словами — ёго, що мав бути батьком, учителем и провідником для бідних людей, що мав іх добру навчати, від гріха хоронити, а не ширити роспусту, ганьбу в родині... Чи ж не знаєш, що діється в селі, що вирабляє він с челядею, з дівчатами...“

И Маланя закрила своє лице білими, вимізернілими руками, а груди стискались то здіймалися від жалю, плачу и сорому.

„И я мушу чути іх наріканя и плач, проклони батьків и матерей, слухати іх обидливих слів и себе бачити змішану с тою поганю. Чим же я в тім винована, як заслужила я таку наругу?..“

На дворі почулося сковитане ловчих псів и кілька голосів розмовляючих. Маланя обтерла своі слёзи и вийшла до другоі кімнати. Се надходив Порфир з двірськими товаришами, щоб покріпитись, як мовляли двораки, „веселим, ловчим сніданем из рук гарноі попівни.“ Незабаром звеніли келішки и шклянки и ще веселійша гула бесіда.

Digitized by Google

II.

Тече вода из города
Край кореня дуба, –
Нема ж міні відрадоньки
Від мого нелюба.

Тече вода из города
Край синёї мятки, —
Сушать мене, вялять мене
Моі недостатки.

Изсушили, извялили,
Як тую билину,
Ніхто мене не жалує
Бідну сиротину.

Галаслива була громадка. Дим наповняв цілу світлицю и мало що зовсім не затемнював світла, що стояло на зеленім столику. Тут були роскинені карти, недопалені цигара, пороссипуваний попіл, купки мідяків и шістаків та деякі банкноти.

„Йду!“

„Vorpass gesehen!“

„Два —“

„Сліпо“

„Zupass blind!“

„Три дамі!“

„Два королі!“

„Три аси!“

„А бодай вас лихо не знало с тими дамами.“

„Давайте дальше, шкода часу!“

„Не спішись, ще твоя купка пересунеться до мене.“

„Ей годі бо так на сухо. И думки засихають, и фортуна хвостиком мелькає!“

„Велика правда, велика правда о. Миколаю. О то з мене господар, що позабув свою голову. Але ж бо та жінка десь запроторилась. Прошу, зробімо собі маленьку павзу, я зараз постараюсь.“

„Але, але о. Порфирий, не турбуйтесь, не трудіть вашої жінки.“

Але о. Порфир був вже за дверима.

„Краси, кажуть, на тарілці не подаси“, пробурмотів оден з гостей. „А тут ще з нечевя напали мов голого на дорозі!“

„Е, вже таки хоч би книшики с парастасу, а голодувати не будемо.“

Digitized by Google

„А воно таки, пане комисарю, непричком сказавши, не мало книшів повернулося в вашім животику, вам на здоровля“, весело підхопив о. Миколай ногладжуючи товстенького комисаря по животі, що як полубічок заслоняв невеличку ёго постать. Всі засміялись и комисар весело реготався ні троха не ображуючись посудженєм о користуване с приходських приносів.

„О бодай то святилися попівські книші та вікували добрі прихожане. Не раз, як сиджу так за зеленим столиком, знуджуся та змучуся, то так и запахне міні книшами, аж слинка йде и таки не видержу та гайда на село. Нема як село! Там то розумно вигадали! Хочеш книша — є книші, хочеш масла, є й масло и сир, и горівки принесуть и курку спечуть и поросятини доложать. Ей Богу дуже мудро вигадали! А иноді, як вже ніяково іхати на село, то щоб хоч забутися, таки в канцелярії засніваю собі паш парастас та так мов живі мелькнуть перед очима свіженькі книшики, колачі и трохи полегшає на серцю.“

И розбалакався сердечний комисар. Се був ёго любий, невичерпаний предмет до балаків. Ёго кругле, товсте лице кармазином обливалось від одної згадки про іду та питє. Ціла ёго постать невелика, кругленька и запасна, видавалася неначе великий книш на стільчику, а голова мов румяна шишка, що висадилась у гору и добре зарумянілась від палкого піднебіня. Мало хто знав докладно, який уряд мав він у місті. Мабуть не великий и не важний, бо не було празника и великого свята, весіля або хрестин, щоб він не виіздив на село у гості. Вся околиця далека и широка, була ёму коли не споріднена то добре знакома. Всюди був він по часті в гостях, всюди витаний и гощений як свояк. Любив він с кождим щиро поговорити, потішити, порадити, знав всі тайни домові, всі недогоди родинні, умів и чесати и гладити и посватати и на росу провести, грав в карти, любив добре зъісти, и ще лучше випити и так був з усіма в згоді, навіть с самим собою, с своім горлом и животом. То ж и не раз сам про себе насмішливо говорив: „де хліб-сіль- и каша, там домівка наша.“ Молодші величали ёго вуйком, а старші „паном комисарем,“ як звичайно у нас все зветься комисарем, що з міста крім звичайних волоцюг виіздить на село. Из попівського роду знав він усі звичаї и обичаї домашнёго житя, мав незвичайну память до празників, відпустів, имянин и родинних поминок, дуже величав світлість східного обряду, практичність празників и відпустів и ненарушимість старих звичаїв гостинності. Він мав в місті невеличкий власний дімок, де жив с своєю жінкою и гостив добрим

Digitized by Google

словом и теплим росолом всіх знакомих, що коли небудь приїздили до міста на ярмарки. Чи в день, чи в ночі, можна було сюда заіхати и заощадити оплату заіздного в гостинниці, а хоч пан-комисар не мав в себе дома вина, то за те все дуже радо водив кождого до самого найлучшого жерела провинціяльних вин. Се була ёго відплата за дознавану гостинність. До всіх тих добрих ёго примітів лучився все веселий гумор. И тим зближався він дуже до о. Миколая свого колишнёго товариша школьного. Ріжниця була тілько у зверхнім обяві. О. Миколай був високий, більше худий, а ёго гладенька лисина вилискувалась тепер серед густого диму мов повний місяць в хмарах. Пан комисар синів від сміху, тратив голос, неначе б душився, а о. Миколай білів, випинався и як магельницею по стільниці торохкотів своім сміхом по ухах всіх слухачів.

Так и тепер сміх о. Миколая переглушував усіх гостей, що втішалися книшевим смаком комисаря. И здавалося, що се ціла сотня сміхунів стрясла хатою и задзвонила в шиби.

„А чом же ж ви не пострижетесь хоч би в черниці? Або чому не кажете давати собі вашу платню в такій постаті, як ми побераємо!“ говорив о. Миколай.

„Е таки знаєте, що кому чля та подоба. Мужикови ціп, а панови шабля. Та й не кождому даний такий голос, щоб виспівав зараз печену курку. От хоч би наш Порфир. Співає, співає та все на самоїлку. Навіть на хрестини голоруч йдуть.“

„Молодий, молодий, не вправпий! Не знає як з людьми обходитись. Як перебуде те, що я, то й буде може знати як заходитись. Треба знати, як приговорити, з легка допімнутись, заслуги положити. Ось и в мене давно так пусто, голо та сухо відбувалось. Так же ж не в тіня битий. Моя хата стоїть на горі, видко з далека, хто йде. Ось як тілько побачу, що з ділом, до хресту чи до слюбу, давай переверну метрики, розвідаю скілько голов в родині, скілько хто має літ, як по имени називається. Та опісля як пічну роспитувати про Ивася, про Настусю, Петра, и як там іх похрестили, як зачну довідуватись про здоровля, про слабості, так мій парафиян як віск змякне, цілує по руках, що я так все про всіх памятаю, а далі сягне и в глубоку кишеню и на офіру дасть и службу божу замовить и хліба принесе. А ще як раз на чотири неділь скажу хлібодайну проповідь, то вже и сухарі можу сушити с приносів. Хто хоче іхати, мусить мастити!“

О. Миколай не скривався с своіми поглядами. Що на умі, те й на язиці. Не таїв він и своєї неохоти до власного стану.

Digitized by Google

Се була комедия ёго житя. Вдовець від двайцяти літ, з роду невтомний любитель товариства и потішитель всіх, що слабують на пуди часу, рвався и тріпався у чорних ризах як риба на суші. Веселий, говіркий, безжурний як евангельска птица, літав чи іздив він від дому до дому, де тілько курилося с комина, и не сіючи, ні ораючи коли не збирав мамони сего світа, то вдоволяв свою „плоть“, котрій не все знала годити недоучена кухарка-господиня. То ж в дома був гостем, а в гостях домовим. Вихуділа пара коней, ростарахкана, болотом обросла бричка и заспаний, до холоду и голоду навиклий парубок — були в ёго все на поготовлю.

„Я тілько не знаю, тягнув дальше о. Миколай, — що за лихо насіло тому Порфирови пхатись у попів. Був у Відні, слухав философиі, робив якісь докторати, письмом підмазувався, книжками обкладався, а нараз грибом сів!“

„Е навчить біда попити, як нема с чого жити,“ злосливо підхопив комисар. „То так за молоду фюкає по голові горобцями. Піднхне папір під паху, лизне тої философиі мов с черепка каші и вже учений чоловік, та гадає, що в світі так легко паперами згортати гроші, як кадильницею махати. Поки в кишені не пусто, то й гуляє як коник на провесні по зеленій траві. Але як не стане побренькачів, як жидки не дадуть перейти через улицю, тоді мій философ попустить уха и гайда у рясу як рак у борщ.“

Комисар очевидно розмахувався до широкоі розвідки про новочасних героів семинарицькоі философиі, але саме тепер внесли велику тацу з гарбатою. Велика фляшка руму збила комисаря с пантелику и придусила всі философичні згадки. Тепер скорше міг би він був росправляти о караваннім чаю, о неперечнім впливі руму на людський гумор и всіляких иншіх животовних питанях, аніж про философичні вимоги житя. Тихенький почтар, що досі мовчки перелічував в своій кишені мідяки призначені для фортуни, пробурмотів кілька фразесів „о гарній гербаті у гарноі господині“ и з великою зручностю проковтував широкі скибки хліба з майовим маслом. Всі були в як найлучшім настрою. Скоро знов задимилися цигара и люльки, а на зеленім столику пересувалися карти, стукотіли кулаки грачів и подзвонювали гроші.

Незабаром задзвонили на дворі дзвінки, затуркотіло, загуділо, а по хвилі вказався в дверех новий гість. Молоде, чисто виголене лице, старанний стрій що ино с під кравецькоі голки, стоячий ковнірик с чорною краваткою, блискучий перстень и паличка в руці, — все те разом казало відгадувати в новоприбулій „духовній“ особі „алюмнуса“ чи то б богослова „на ожененю“.

Digitized by Google

Та всі були так сердечно зайняті своєю грою, що не запримітили нового гостя и він непостережно пішов до другої кімнати привитатись з господинею.

„А се ти Петре, так в пізну пору!“ проговорила Маланя.

„Я в власній особі, тіточко. Простіть, що в так пізну пору забеспокоів вашу хату.“

„Та що ж се ти знов таке говориш. Хіба не бачиш, що в нас и без тебе мов в гамарні. Але де се ти так був завірюшився, що й слух за тобою пропав. Чи не посватавсь вже де?“

„Ой ні ще, тіточко, ні. Я ось приіхав до вас, щоб висватали мене.“

„Я до сватаня!“ гірко проговорила Маланя. „Моя рука нещаслива. Але скажи правду, чи справді ти вже скінчив своє діло, бо щось ти дуже веселий, як бачу, такий веселий, як звичайно заручені бувають.“

„Заручений хіба из сухою вербою!“

„От дай покій жартам, розгостися та роскажи по людяному, а не гни баляндрасів“, говорила Маланя росставляючи перед Петром всіляке ідло. „Де ж то вже чи не три роки волочишся по всіх сторонах и досі ще б не мало бути кінця?“

„Буде конець, як поможете тіточко. Я власне приіхав просити вашої и вуйка помочі. Що я вже не наіздився, непабувався, ненавидався и таки вертаю в ті сторони.“

„В наші сторони?! Та ж тут точнісенька пустиня, ні одної панночки, мов би посуха висушила.“

„А в Вербівцях?“

„В Вербівцях? В кого?“

„А в Ваврів?“

„В Ваврів?“

„А панна Галя?“

„Свят, свят, свят! Що тобі Петре, чи ти свої очі вже видивив, чи голову де по дорозі запропастив, чи тілько так на сміх підіймаєш?“

„Але ж справді, зовсім поважно се кажу.“

„А бачив ти ії?“

„Так ніби бачив...“

„Та ж вона могла би бути мало що не твоєю матерею! Незадовго вже трийцять пять літ.“

„Та чи ж то все таки з молоденькими женитись? Я ж вже також не дуже молоденький. А ще як розглядівся добре по світі, то таки бачу що лучче женитись из старшою від себе. Чому ж

Digitized by Google

все тілько чоловік має бути старшим від жінки? Чому не має бути раз на відворот!“

„Ей Петре! щось ти не добре думаєш. Скажи но правду“, с притиском говорила Маланя, „скілько в тебе є довгів?“

Петро трохи змішався, спустив очі и мовчав.

„Най Бог тебе боронить запродавати своє щасте, вязати свій вік, цілий світ за пустицю. Волієш кровавим потом заробляти, ніколи не женитись, як так своє щастє затопити.“

„Або ж я кажу, що я себе продаю? Але вже ж и сёго не вчинив би я нині, щоб брати даром на себе тягарі. Тепер тяжкі часи, світ практичний з усім числиться. Що нині по красі, по добрім слові, по молодості! Прийдеться битись з нуждою, в голоді и холоді горювати, а тоді відлетить охота и до милості, а краса щезне мов та барва з розмяжденого овочу. Я преці кінчив якісь школи, трудився, починив видатки, так можу вимагати, щоб бодай за все те міні тягару ще не надавали. Нині простий хлоп дивиться за грунтом, а не за дівчиною, такий сільский учитель бере тисячі за жінкою, а я перекоротавши шіснайцять літ мав бим творити милосердиє для безпосажних панночок з гарним лицем а пустою кишенею и с тисячними забаганками! Міні здається, що воно лучче, як є що ззісти и на чім сісти, а вже потому и серце знайдеться.“

„Але ж бійся Бога, Петре, Галя вже від пятнайцяти літ стара панна. Та вже ж и не така вона, щоб не зміркувала, що ти не задля неі, але задля ii грошей женишся!“

„Га воля божа! Тому й приіхав я до вас тіточко и до вуйка, щоб віддатись під вашу покрову.“

„О Петре, роби що хоч, а я таки тебе ніяк не буду тутка сватати. Як ви мізерно дивитись на такі річі, мов в карти програєте ваше житє и щасте. Не хочу, щоб ти або Галя коли небудь опісля нарікали на мене. Знаю я добре, що значить завязати собі світ раз на завше, и нікому не бажаю такоі долі, навіть самому ворогови.“

„Та що ж тут так страшного? Преці я не кажу, що я ii не буду любити. А вже ж було б зле, як би я сам в недостатках, в довгах, ще й другій особі казав макухи бити и ціле житє в нужді коротати. Чоловік повинен передовсім поводитись розумом. Серце мов той вулкан вибухне, роспалиться, закуриться, лявою розіллється, а опісля затихне, випалиться и зимною скорупою укриється. На що такого заводу! Чи не лучче міні бути прозорним, оховстати троха серце и шукати згоди між житєм а

Digitized by Google

серцем. Вже за се одно, що позбудуся моіх клопотів, вирвуся з довгів и не знатиму нужди, буду я ії вдячний, а вдячність перший степень до любови. Що значить нині чоловік без грошей, яке може бути житє без вигоди...“

„О ви молоді старці!“ нетерпеливо перебила Маланя епикурейські виводи молодого богослова. „И ви пхаєтесь за проповідників християнськоі любови, ви кажете людям вирікатись богацтва для правди и любови ближнёго, переносити терном увінчаний хрест житя!“

„Але ж тіточко, побачите, що з мене буде добрий піп. Далеко лучше говориться про ощадність и працю, коли кишеня повна, далеко вимовнійше проповідується о постах, коли в губі не млоіть, а як усе гаразд, тоді любов християнська стається дійсною правдою. Побачите колись, який з мене буде прикладний священник!“

„Не жичу я тобі зла. Най тобі поводиться як найлучше, але памятай, щоб не довелося тобі колись на старі літа жалувати за молодечим запалом, котрого вирікаєшся, и нарікати на нещирість людей, самотність и опустілість.“

„О я признаю, що ваші слова дуже красні, особливо в ваших устах. Тілько неумолима проза мого житя кидає мене в противну сторону. Се, тіточко, тако ж новий идеал оженитись из старшою особою, росположеніти ії душу молодечим огнем, повернути ії колишні сни, оцінити ії серце...“

„И кабзу!“

„Ах ви мене зовсім таки засуджуєте.“

„Не я суджу, а твоі власні слова.“

За хвилю сидів вже Петро у другій кімнаті серед грачів и трібував вступного щастя. Для молодих богословів и гра в карти має свою ворожбу. „Хто в грі нещасливий, той в любови щасливий.“ Задля того, здається, так мало зворушує іх програна, а навіть наповняє надією на добрий посаг и заохочує до дальших картярських неудач. Недалеко від столика шумів кипучий самовар як монотонна пригривка до уриваних криків картярських витязів. Густий дим, запах руму, мрачне світло и неустанний дзвенькіт грошей, похилені, пристрастю покривлені лиця, — все то разом складалося на сумну картину схибленого житя людського.

В третій кімнаті сиділа Маланя одна, самісенька, в думках затоплена. Ніч була пізна, в сінех вже заспівав півень у другий раз. Навколо було тихо, тілько від часу до часу долітали крики грачів. Сон відлітав від очей Малані. Ії думки буяли далеко сві-

Digitized by Google

тами, серце скимило несказаним горем, билося о груди наче б їх провалити хотіло. Повний місяць світив крізь вікно и ясною стругою освічував бліде лице Малані, сріблом обсипав ії роспущене волося и дивною силою потягав ії думки ген на світ широкий, далекий. Тут було так душно, тісно, несамовито мов у вязниці. А там по темному блакиті плавав білолиций, світлом обсипував широкі поля, тихі сади, там лящів соловейко, и чарівною музикою роспливався шум води на лотоках. Сей світ нагадував тепер рай, рай правдивий, тихий, невинний, чарівний, бо спали люде и не ворушили святої тишини, не псували божої краси своїм недоладним гамором. Се була природа у своїй чистоті, невинності, сама в собі для своєї краси.

И дівоче серце Малані було колись таке спокійне, тихе, чарівне, ії думки були такі чисті як та вода, де відбивався місяченько у повній красі, такі буйні и широкі, як просторе небо зорями засіяне, ії душа була така незворушена, пічим незамучена, чаром облита, як та нічка тиха, місячна, світлом чарівним осріблена. А тепер мов змия обвилася навколо серця тяжка тугапечаль по марнім житю, по збурених надіях, по несповнених бажаннях. Відразлива теперішність, безцвітна, стоптана, томляча, горестю наповняла, переймала страхом молоде серце Малані, затрувала ії думки и відвертала їх від темної, пропастливої будучності. До чого пристановитись, до кого прихилитись, де набрати відваги и сили до такого житя, що вбиває душу и точить здоровля? На що жити, на що томитись и поневірятись? „Кому потрібне моє житє?“ питала вона сама себе. А глухі, уривані крики и сміхи грачів серед нічної тишини були відповідю на се питане. „Отсе любості мого житя, — тихо шептала собі Маланя — се відрада мого житя, відплата и нагорода моіх трудів.“ И тихі та горячі слёзи завертілись в ії карих очах и жемчугом скочувались по розгорячепім лицю. Все навкруги неї здавалося завмірати, неприязню и смутком віддихати, мов у гробову пропасть провалюватись. А над тою пропастю миготіла сумна постать Степана з жалібним, вимарнілим лицем, з запалими як жар палкими очима, с благально простягненими руками. И ії серце забилося, жаль, милосердие и загасла, приспана любов розбурхались в ії серцю, вона готова була простягнути свої руки, и понад пропастю до ёго злинути, на віки вирватись с того томливого воздуху, що окружав ії, и знестися у праведне, любяче житє.

„Маланю, Маланю, дай міні ключі,“ озвався біля неї храпливий голос.

Digitized by Google

Маланя прокинулась из свого дивовижнёго сну, повела очима поперед себе и злякалась. Перед нею стояв Порфир с свічкою в руках, з розжареними очима и, здавалося, трясся від страсті, що тягла ёго до зеленого столика.

„Дай міні ключі,“ повторив він нетерпеливо.

„Які ключі, на що тобі ключів?“

„Не роспитуй багато, давай, не маю часу. Дай міні ключі від комоди. Міні треба грошей.“

„Боже!“ заголосила Маланя догадуючись усего, що бажав Порфир. „Яких грошей тобі треба! Порфире змилуйся, що ти дієш!“

„Не псуй міні часу, не відвертай від мене фортуни. Міні конче треба грошей. Мушу відбитися, щастє міні тепер послужить.“

„Не за сирітські гроші.“

„Не розводи міні твоіх фохів.“

„Ні, ніколи не згоджуся на твоі...“

„Кажу тобі не дражни мене, давай, а то пожалуєш.“

„Бери силоміць, щоб моя в тім рука не була.“

„Е! буду я тебе ще допрошувати,“ с сичачим гнівом проговорив Порфир, и трясучись від злості мов у лихорадці відтрунув свою жінку на бік и сягнув під подушку за ключами.

Поблід місяць, на сході вже червоніло и до кімнати вкрадалося ранне світло, як Маланя прийшла до себе с свого переляку и обуреня. Ще оден, новий тяжкий камінь придавив іі серце, ще одна згасла надія, одна розъятрилась рана... може послідня. Вона поглянула на вколо себе. Шуфляда була висунена, розірвана калитка. А в першій кімнаті все ще озивалися ті самі крики и сміхи, сипались гроші, стукотіли кулаки, ярились, розъяснялись, то пристрастю хмарились лиця грачів.

„И навіть перед чужим добром не злякався, не побоявся чужоі кривди.“ И залилася горячими слёзами, заломала білі руки. А ранне сонічко весело вставало, тихий світ золотило, до житя будило, огрівало, а не могло осушити сліз бідноі, споневіраноі жінки, розігнати іі хмарних думок, розвеселити зраненого серця.

(*Дальше буде.*)

Digitized by Google

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Діло Виговського показалося безсильним не через московські війська, а через те, що нарід тому не сприяв.

Ще в маю 1659 р., в Варшаві на соймі, король и всі стани Річи Посполитої потвердили присягою Гадяцький договор, а козацким послам, що приіхали в сій справі, надали шляхоцтво. Як тодішні стани Річи Посполитої, під впливом єзуіцької науки, не трівожились криво присягати, — показує се, що після звістки польских историків Бенёвський, творець Гадяцького договору, вговорив сенаторів, задля конечності, згодитися, з заміром ёго нарушити сей договор, як тілько Польща охолоне від ударів понесених и дістане Украіну в руки. Украінський народ не дався заманути сим договором: всяке злученє с Польщею, під яким би се не було видом, вже ёму згидилось. Вибухло повстанє під начальством протопопа Филимонова и полковника Золотаренка, потім — в Переяславлі під начальством полковника Тимоша Цицури и Сомка; потім — в Острі, в Чернигові и инших городах. Юрий Немирич обняв був начальство над регулярним військом, що складалось с Поляків, Німців и Козаків: зворушений народ вибив усё ёго військо; Немирича дігнали и порубали на шматки. В Січі атаман Сірко підняв усіх Запорожців и оголосив гетьманом Юрия Хмельницького. В самім Чигирині, де був Виговський, вибухло повстанє; Виговський ледво втік відтам.

Виговський назначив генеральну раду під місточком Германівкою; ёго противники привели там Юрия Хмельницького. Виговський казав на сій раді читати гадяцький договор, та козаки підняли шум, крик; старшини побачили, що ім не вивести ладу, и прилучилися до більшості; тих, що читали договор, порубали на шматки; Виговський утік и потім на домаганє козаків прислав свою булаву.

Козаки вибрали гетьманом Юрия Хмельницького.

В жовтню зібралась нова рада в Переяславлі, а князь Трубецький, що прибув там с царським наказом, потвердив Юрия в уряді гетьмана, та з деякими обмеженями в прикладі до прежнёго договору з Богданом Хмельницьким: гетьман не мав права приймати чужоземних послів, вести с ким небудь війну без волі государя, не міг настановляти полковників инакше як за радою

Digitized by Google

цілої козацької черні. Козацькі старшини всіми силами старалися ухилити сі додатки, та не могли перемогти налягання московського військового начальника и ёго товаришів. Козацькі старшини сильно домагались, щоб нікому з Українців не позволяти зноситись з Москвою мимо гетьмана; и на те не згодились; право ж зноситися впрост з Москвою давало змогу неприхильникам гетьмана и старшин прямо посилати доноси до московських урядів, а московське правлінє тим способом могло мати тайний догляд справ на Вкраіні. Московських воєвод посадили в кількох українських городах: Київі, Переяславлі, Ніжині, Чернигові, Брацлаві и Умані. Для посполитого народу, котрий так щиро ділав против хитрощів Виговського в користь Москви, не вчинили нічого; напротив увільнивши козаків од стійки и підвод, наложили сі повинності на посполитих и позбавляли іх права вирабляти напоі, що позіставляли козакам.

Сей новий договор з Москвою натурально не припав до серця старшині и знатним козакам, котрі бачили, що Москва бере іх в свої руки; не міг він вдоволяти и маси народу, котрий знов побачив свої надіі на зрівнанє прав збурені. Договор сей був любий тілько для оддільних осіб, котрі могли удаватись просто до Москви и випрошувати собі ріжні пільги и надання: хто на грунт, хто на дім або млин. Іздили в Москву полковники с своєю старшиною, іздили духовні, іздили війти з міщанами; всі діставали ріжні ласки и дарунки: соболі, чарки и т. и. Приіздних Українців в Москві звичайно роспитували и записували іх одповіди. Добачивши, що таким робом можна добиватись користей, Українці навикли писати в Москву одні на других доноси: себе вихваляли, других чорнили.

Польща охолонула. Війна з московським государством знов одновилась. Московське військо вже поразили на Литві. Поляки йшли відбирати Україну від Москви. Головний проводир московських військ в Україні Шереметєв, за радою переяславського полковника Цицури, задумав випередити Поляків и рішився йти на Волинь в польскі займища, а з ним мав ити Юрий Хмельницький с козаками. Шереметєв чоловік гордий и строгий, вспів роздражнити против себе и козаків, и духовних и наконець самого Хмельницького своіми різкими зачіпками и гордощами: „Сёму гетьманикови, — сказав Шереметєв про Хмельницького, — лучче личить гуси пасти, як гетьманувати.“

В другій половині вересня 1660 р. двигнулось в сторону Волині московське військо. Хмельницький ишов иншою дорогою.

Digitized by Google

Поляки під начальством Любомирського и Чарнецького напали на московське військо, поразили ёго и облягли під місточком Чудновом; потім Поляки разом с Татарами 7-го жовтня напали на козацький табор під місточком Слободищем кілька верстов од Чуднова. Юрий Хмельницький так залякався, що тоді ж обіцяв піти в черці. В козацькім таборі повстав нелад. Багато старшин сердилось за обмеженє іх прав після договору заключеного в Переяславлі: не хотіли служити Москві, лютились на Шереметєва и говорили що лучче помиритись с Поляками. В польский табор виправився яко посол од війська Петро Дорошенко, котрий замітно вмів зберегати тоді своє достоіньство перед Поляками. Предкладаючи Любомирському мир, він не позволив польскому панови на себе кричати и сказав: „Ми добровольно предкладаємо вам мир, забудьте стару ненависть, а ні то — у нас є самопали и шаблі.“ Дня 18-го жовтня козаки с Поляками постановили договор на услівях гадяцького трактату, та тілько з виключенем одної точки, що до великого княжества руського, найголовнійшої в сім договорі.

Скінчивши с козаками, Поляки облягли московське військо. Пора була слотлива; боєвих запасів и живності у Москалів не ставало. Переяславський полковник Цицура с своіми козаками зрадив и віддався Полякам. Ся обставина спонукала Шереметєва зложити оружє. Поляки заключили з ним такий договор, який колисьто заключили з Шеиним. Московське військо випускало з услівєм, щоби зложили оружє и знамена польских панів, а потім ручне оружє ім повертали; крім того Шереметєв обовязався вивести московські війська з усіх українських городів. Та як Москалі зложили оружє, Поляки віддали іх на грабуванє и на різню Татарам; самого Шереметєва видали татарському проводирови султанови Нуредину в полон, а инших московських начальників упровадили в Польщу.

Таким способом цілий козацький край правобіч Дніпра знов підчинився Польщі. Лівобіч полтавський, прилуцький и миргородський полк також не хотів підлягати Москві; та полковники переяславський Сомко и ніжинський Золотаренко (оба були шуринами Богдана Хмельницького) стояли за царя и в короткім часі привели в послух цілу лівобережну Україну. Юрий Хмельницький кілька разів силкувався дістатись на лівий берег, та ёго відбивав Сомко, що став наказним гетьманом.

С того часу по обох сторонах Дніпра довго точилися чвари. Правобіч нарід ненавидів Поляків и нахилявся в підданьство цареви; старшина и полковники то сюди то туди хилялись; молодий

Digitized by Google

гетьман не в силі був вивести лад с підчиненими; наконець почуваючи и пізнаючи свою неспосібність, він скликав козаків на раду під Корсунем и заявив, що не в силі управляти козаками, що Бог ёму не дав отцівського щастя и він тому хоче уступитись с світа: 6-го січня 1663 р. він постригся. Замість ёго дістав гетьманство, дорогою интриг и підкупства, Павло Тетеря, що був за Хмельницького переяславським полковником. Сей двуличний егоист думав тілько про свої користі и перше в Москві виставляв свою вірність цареви, а тепер стався сторонником Поляків, бо побачив сили по іх стороні. Він оженився з дочкою Хмельницького, Стехою, вдовою Данила Виговського. Се подруже дало ёму значене и разом с тим більші грошеві достатки.

Лівобіч Дніпра Сомко добивався гетьманства. Золотаренко хотів то для себе дістати. Один на другого писали вони в Москву доноси и в Москві не знали кому вірити. У Золотаренка явився тоді зручний и сильний помічник. Протопіп Максим Филимонов багато разів уже писав у Москву доноси про українські справи и позискав у бояр довіріе; наконець особисто прибув у Москву и так умів підлеститись бояринови Ртищеву, що, принявши чернецтво, був посвящений, за впливом сёго боярина, на уряд єпископа мстиславського и оршинського під именем Методия и навіть назначений надзирателем митрополичого престолу, не зважаючи на те, що тоді ще жив митрополит Денис Балабан. Московське правліне не хотіло признати Дениса в ёго уряді за те, що Денис яко митрополит київський не хотів приймати благословеня від московського патриярха.

Вслід за тим явився третій претендент гетьманства: се був Иван Мартинович Брюховецький, колишній слуга Хмельницького, що став кошовим атаманом в запороській Січі. Він позискав чималу прихильність Запорожців и дістав новий, ще небувалий, уряд кошового гетьмана. Сей зручний и хитрий чоловік вибрав найудатнійші дороги для осягнень першеньства. З одної сторони він писав у Москву дуже унижені письма и подавав надію, що як він стане гетьманом, то підчинить Україну тіснійше московській власті; заразом він нахилив до себе и Методия. З другої сторони Брюховецький заявлявся яко сторонник простих бідних козаків и посполитого народу. Ёму була зовсім спідручна така роля, тому що Запороже по смерті Пушкаря сталося прибіжищем тих, що не були вписані в реєстер, а хотіли бути козаками. Ёго запороські агенти россілались по Вкраіні, настроювали народ в ёго користь, впевняли, що з ёго гетьманством настане загальне козацтво,

Digitized by Google

підбурювали чернь против знатних. У народу повстало змагане грабити богатих и знатних: їх достатки вважали плодом обдирання народу. Повстало домаганє, щоби нового гетьмана вибрали на так званій „чорній раді“, т. є. на такій, де би брала уділ вся громада народу. Методий, що перше був приятелем Золотаренка, отверто перейшов на сторону Брюховецького и старався за ёго перед московськими боярами. Тоді Золотаренко вбачаючи, що ёму не бути гетьманом, помирився с Сомком и зачав односердно дбати об сім, щоб на будущій раді вибрали Сомка. Та се було вже за пізно. Примиренє се не помогло партиі знатних. Методий сильно поперав у Москві Брюховецького, представляв Сомка и Золотаренка яко тайних сторонників Поляків и впевняв, що як виберуть Сомка, то наступить зрада. Крім того сам Сомко не припав до вподоби Москві, тому що неустанно жалувався на кривди, що діяли московські вояки Українцям и в загалі перед царськими послами заявлявся яко вольний чоловік. Московське правлінє рішило зібрати всенародню або чорну раду и затвердити гетьманом сёго, хто буде на ній вибраний. В тій цілі виправлено в Україну князя Великогагина.

Раду назначено в червцю в Ніжині. Брюховецький через своіх Запорожців нагнав там великі ватаги чорного народу, що йшов з ненавистю до богачів и знатних и в надіі їх грабити. Методий був невідступно при царськім послі. Московське військо, зложене переважно с чужоземців, прибуло також на раду. Дня 17-го червця, ис сходом сонця відкрито раду читанєм царськоі грамоти. Не вспів князь Великогагин скінчити читаня, як піднялось замішане: одні окликали гетьманом Сомка, другі — Брюховецького. Дійшло до бійки. Тоді московський полковник, німець Страсбург, розігнав їх пустивши поміж них ручні гранати. За Брюховецьким була більшість. Сомко втік. Народ кинувся на вози старшин и знатних козаків и ограбив їх. Сомко и инші полковники и старшини, разом до пятьдесять людий, виратувались перед народнёю злостю тим, що удались о поміч до князя Великогагина и московський боярин вислав їх під сторожею в ніжинський замок.

На другий день князь Великогагин потвердив Брюховецького гетьманом. Три дні за відомостю Брюховецького діялися насиля, погана пиятика, грабіжі. Лихо було кождому, хто носив тілько кармазиновий жупан; багато тілько тим способом виратувалось, що одяглися в свити. Як проминуло три дні пільги, казав Брюховецький застановити безлад, що ще довго проявлявся в ріжних місцях.

Digitized by Google

С потвердженем Брюховецького в гетьманстві, всі старшини и полковники були нові, настановлені з Запорожців; кождому полковникови дали осібну сторожу. На Вкраіні настало пановане людей попереду бідних, незначних: тепер вони знов стали панами и упоєні незвиклим достоіньством, не знали міри своім примхам и самоуправі. Народ зведений мрією козацькоі рівності, був жорстоко одурений; ті що кричали против знатних и богачів, як тілько стали самі знатними и богачами, налягли на громаду ще з більшою вагою, як давні знатні.

Новий гетьман представив правліню своіх скинених противників яко царських зрадників. Іх казали судити військовим судом. Та судями були вороги оскаржених.

Дня 18-го вересня, в Борзні, відрубали голову Сомкови, Золотаренкови и ще кільком людям; инших вислали в кайданах у Москву, а відтам у Сибір. Се були перші Українці, вислані в Сибір.

(Дальше буде.)

ДУНАВ-ДУНАЙ

в славянській поезиі народній.

(Витяг из статі В. Ягича в Archiv für slav. Philologie B. I. H. 2. S. 299–333 з дословним перекладом місця про Українські пісні народні).

(Конець.)

13. Ш. автор не покликався досі на великоруську поезию, не для того, неначе б то ii Дунай був не відомий, але умисно для того, що великоруська поезия, як у всіх инших зглядах, так и що до нашого питаня виказуе багацько дуже чудних зъявиск. Великоруська поезия народня розріжняється від своеі, найблисше неі стоячоі, малоруськоі сестри, як відомо, дуже різко: малоруська поезия то справді поезия серця и чувства, а великоруська, то поезия розуму и холодноі розваги: в малоруській поезиі дзвенить найніжнійша струна люцького серця, а великоруська любуеться в пишних описах внішних появів; малоруська субективною и индивидуальною, а великоруська переважно обективного и универзального характеру. Малоруська поезия не могла навіть в своіх епичних творах запертися нахильності до лиризму; а великоруська поезия народня навіть в усіх своіх лиричних піснях переважно епична. Вже с того можна вносити, що в великоруській поезиі не може бути й бесіди про таку ніжну звязь симпатичну, яку заявив Русин до свого Дунаю, бо се вже противиться сущності великоруськоі поезиі. И дійсно в великоруських піснях Дунай так рідко приходить, що тих пару прикладів, де він згадуеться, найправдоподобнійше вважати треба яко

Digitized by Google

реминисценцию з малоруських пісень народніх. В декотрих случаях не підпадає отся гипотеза ніякому сумніву. Одна пісня (Сахаровъ II. 222.) починається оттак: „Ахъ конь ли мой конь, лошадь добрая, ты не ходи мой конь на Дунай рѣку“ то, приложивши ії до пісні в Чубинського 591. H. 196, треба би ії за первістно малоруську вважати. Так само в пісні (ibid. 224.), де дівчина каже: „Пойду ль на бистрый на Дунай, стану на мелкомъ на берегу, брошу вѣнокъ мой въ рѣку“, вже ії зміст здраджує, що вона не великоруська. Так само Сахаровъ II. 225. Тако ж и в гарнім збірнику великоруських пісень Шейна мало не всі місця, де Дунай приходить, виглядають неначе витяги з малоруського. Так н. пр. в збірнику Калайдовича 303 подібного змісту як у Чубинського 435. H. 825, тілько там замість Дуная стоіть „море синее“, що в великоруських піснях найчастійше замість Дуная вживається. Так само с. 397 подана пісня, де вінок кинений на Дунай тоне, здраджається отсею симболикою, що вона первістно скорше малоруського, як великоруського походженя. На стр. 403 починається пісня словами: „Черезъ Дона досочка тонка, гибка лежала“, де вже слово Дона замість Дуная показує, що пісня перейшла від Русинів до іх братів. И дійсно такий самий початок в білоруській пісні (Шейн 136), а у Чуб. 332 говориться про „кладку через Дунай“.

И в піснях весільних згадується Дунай два три рази тако ж в той самий спосіб, и Ш. автор каже, що то найправдоподобнійше з малоруського забрано.

В Шейна збірнику великоруських пісень уживається Дунай два три рази тілько яко рим: „Дунай, мой Дунай, розвеселый мой Дунай“ або „Дунай сынъ Ивановичъ Дунай“. Декотрі с тих зворотів, а особливо часто уживаний: „Дунай сынъ Ивановичъ“, стоять у звязі з великоруською епикою и яко споминки ввійшли з відтам в лиричні пісні, одже ж не мають нічого спільного с тою ролею, яку відграє Дунай в иншій славянській поезиі народній.

А власне отсі епичні пісні народні Великорусів, іх билини, дають нам найкращий доказ, що и великорусам старославянський: „Тихий Дунай“ колись був більше знаний як тепер. Єсть багацько великоруських билин, де представляється старосвіцька епична лицарська постать, після понятя народнёго, ще с перед Володимирових часів дотикаюча ёго панованя тілько що останніми діями свого житя. Зібравши коротко житя сёго лицаря воно ось таке: Він властиво не Рус але чужениця, що перевандрував багацько країв, а найдовше був на дворі в литовського короля. З відтам прийшов він до Киіва и яко лицар вступив він в кружок дружини, що при Володимирі зібралася. Як же ж при спосібності Володимир заявив бажанє, славну жінку знайти, Дунай Иванович дає раду. В литовського короля єсть дві дочки, старша „Настася“ не годилася для князя, але молодша „Євпраксія.“ И без тих скарбів, що ёму князь дає, без оружної дружини бере він с собою вірного товариша, и йде до литовського короля, щоб „Євпраксию“ для князя зъєднати. Після деяких трудностей допинає він своєі цілі — ба и ще більше. Власне отся рицарська старша сестра, стається ёго жінкою и весіля Дуная відбувається разом з весілям Володимира в Киіві. Як же ж гості вином розогрілися, та почали чванитися, — зайшла

Digitized by Google

суперечка між Дунаєм а ёго жінкою Настасею, хто з них лучше з лука стріляє. Зробили пробу; и тут показалося, що жінка перевисшила мужа певнійшим цілянєм, а він два рази схибив, а третій раз помимо прозьб жінки вцілив ії в груди. Але не конець на тім, як вона упала, запевняючи ёго ще попереду, що плід іх коханя під ії серцем лежить, він захотів об тім пересвідчитися; роспоров ії тіло, и дійсно знайшов там, сріблоноге, золоторуке, зорявоволосе хлопя. З роспуки пробивається він на свій меч с словами: „Гдѣ пала Настасьина головушка, и гдѣ протекла Настасья рѣка и тутъ протекитко Дунай рѣка“. (Рыбн. I. 194). Так одже, смерть сих обоіх дала двом рікам початок, бодай після назви. Отсе тілько що найголовнійший зміст билини. Россійські розбірачі хоч и дуже росходяться в своіх поглядах на теє епичне оповіданє про повстанє Дуная, та все ж не уйшла іх увазі звязь між лицарем Дунаєм Івановичем а рікою Дунаєм. Коли ж лицар Дунай багацько країв попереходив, то теє дуже пристає до Дунаю-ріки; коли він у польского чи литовського короля довший час задержується, то вже ж тим докладно виражено, що там, де Дунай пливе, польска держава була — так бодай великоруський народ собі гадав. Чому персонифікованому и в число найстарших великоруських героів прийнятому Дунаєви надано таку ролю, те єсть и здається на все зістане для нас таємницею. Ш. автор не береться до розбору дотеперішних поглядів на билини, не ставить и свого, тілько звертає увагу на деякі момента, котрі, о скілько ёму відомо, до сёго часу ще не підношено.

Передо всім кладе ш. автор велику вагу на те, що отсёму такому страшному, пристрастями опанованому лицареви дається епитет: „Тихій“. Можна б гадати, що то перенеслося з нашоі поезиі народнёі в епос; але ж ш. автор що йно доказав зовсім противне, що скорійше Дунай син Иванович з епичноі поезиі запісся в лирику. И дійсно, то дуже дивне, що ані Дунай ані тихий Дунай в инших великоруських піснях народніх, з виімкою пісень занесених з малоруських, зовсім не згадується, а там десь далеко на півночі над Онегийським озером старославянський епитет в устах співаків жие. Оден гусляр (Киреевскій IV. 13) позволив собі отсей епитет, що властиво тілько Дунаєви-ріці прикладається, в перенесеню на героя Дуная трохи ширше змалювати, бо додає: „У Дуная повороты были тихія“. Ш. автор знаходить в сім епитеті „тихій“ ще найпрямійше відношенє лицаря (posterius) до ріки (prius).

Відтак предкладає ш. автор конъектуру взглядом мнимоі жінки Дуная — Настасіи. Після оповіданя мало не всіх билин виплило дві ріки, з забитого Дуная ріка-Дунай, а з забитоі Настасі Настася-ріка. Ш. автор не дає віри, щоб назва ріки після такоі славноі жінки, зовсім без сліду пропала и на жадній з рік руського краю не задержалася. Ш. автор не сумнівається, що під Настася-рікою треба розуміти Дністер. Нічого дивного, що з мужеського Дністер зроблено женське имя, бо то так, як з мужеського Дніпер зроблено женське Дѣпра а навіть Нѣпра. И власне отсей паралелизм між Доном (яко героем) а Нѣпрою (ёго жінкою) з одноі сторони, а між Дунаєм (яко героем) а Днѣстрою-Нѣстрою зовсім рішуще промовляє за отсим здогадом. Що имя Дністра так затемнене, не повинно б нікого дивувати. В ма-

Digitized by Google

лоруських піснях Дністер тілько рідко коли вживається. А все ж отся ріка попри Дунаю відповідає найкраще цілій ситуації. Дивлячись с становиска середнёвічної Россіі, обі отсі ріки належать до польско-литовськоі держави т. е. иншими словами до заходу, котрий у россійського народа або у співаків тих пісень без блисшоі ріжниці називається польским або литовським. Не велику вагу приписує ш. автор сёму, що наконець обі ріки „въ одно мѣсто стекалися“, щоб у народа на півночі було яке географичне знане про усте Дунаю и Дністра. Однако ж примічає, що там, де королівська дочка, там и про Настасю-ріку бесіди не ма. В тій билині нещасна жінка Дунаєва зветься Мария. Коли б переміна жінки в ріку була попри Дунаю тілько чимись акцесоричним, то чому ж не міг би співак сказати: „де Мария пала, там Мария ріка поплила?“ А вже такого збоченя не знаходимо. Знаходимо в пісні 139 де жінка Настасею зветься, замість Настася-ріки ось такий зворот: „гдѣ пала лебедь бѣлая, тутъ протекла рѣка черная“, однако ж тут поставлено „черная“ в тім самім значеню, що „черноморская“.

З усёго виводить ш. автор: а) що властивий Дунай-ріка зветься „Тихий“ так в полуднево-славянській, як и в панонсько-славянській и украінській (руській) поезиі народній и він набірає нераз такого универзального значеня, що всюди в описах замість ріки або води майже виключно поставляється Дунай; б) чим дальше від властивого Дунаю, тим рідше Дунай згадується. Тимто Дунай рідше згадується в чеських, як в моравських або словацьких піснях народніх; а в нинішній великоруській поезиі, з виімкою поезиі епичноі, дуже рідко; в білоруській згадується Дунай частійще; в) в великоруській епиці згадується „тихій Дунай“ уперсонифікований яко Heros eponymus; г) кожде місце, де Дунай в славянській поезиі народній згадується, не можна здається инакше як тілько властивим Дунаем пояснити.

Наколи отоя гадка ш. автора справедлива, що Дунай в славянській поезиі народній то властивий Дунай, то треба конечно и те яко правдиве вважати, що колись був такий час, коли и Славяне про Дунай не знали и він в славянській поезиі народній не згадувався. По мислі ш. автора Дунай взяв поревагу над усіма иншими ріками и набрав такого великого значеня у Славян с того часу, як вони почали посуватися на полудне и полудневий захід. Чи вже с того часу набрав Дунай в славянській поезиі народній такого пануючого значеня, не так то легко с певностю означити. На всякий спосіб треба тую пору, коли „Тихий Дунай“ війшов в славянську поезию народню вважати дуже раною; бо так високо на півночі над Онегийським озером, як и на полудні над охридським озером, однаково співається про Дунай — а се ж показує, що то з дуже давних часів водиться.

Найдавнійша форма отсеі ріки в славянськім: Dunavъ — Доунавъ. Так в cod. Supr. найстаршім старословенськім памятникови: „**Прѣплоувѣше рѣкѫ рекомѫ ѭ Доунавъ**“ 142. „**дотьдѣшоу же цѣсароу ѥдного града близъ Доунава**“ 145. „**множаншии же ихъ въ Доу-**

Digitized by Google

навѣ бѣжаште истопиѫша“. Отся форма в cod. Supr. тим більше впадає в очі, що нинішнёго часу в отсих околицях, де єсть вітчина сёго памятника — в Панониі — замість того всюди вживається форма Дунай. Панонию замешкують и нині Словаки, Хорвати, Словени, від часті Русини и Поляки и всі вони говорять Дунай. Коли ж не можна усім Славянам Панонським з IX—X. віку приписати форму Дунавъ, то оставалабся можливість вважати отсі полуднево-східні околиці Панониі вітчиною сёго памятника, де осіли найблисші свояки болгарських Славян. Предки нинішних Болгар з давен давна вживали тілько форму Дунавъ а не Дунай. Ioannes exarchus Bulgaricus додає в своім перекладі 3. гомилиі Василія (cf. Basilii Opera ed. Garnier I. 28.), де згадується про ріку Istros: **„иже зовоутъ и Доунавъ“**; — а на иншім місці: **„ѥгоже нынѣ мѣнетъ мьнози Доунава соуща.“**

И в болгарсько-славянськім перекладі Манаси стоіть: **„При семъ же Костантинѣ цари прѣидошѫ Блъгаре прѣзъ Доунавъ.“**

Серби вживають ту саму форму, що й Болгаре: Дунавъ. У Хорватів, Словенців и инших Славян вживається форма Дунай. Навіть в старохорватській літописі здибається Дунай.

Русини, Поляки и Чехи вживають Дунай. Нестор каже: **„Сѣли соуть Словѣни по Доунаеви“ — „избиша Половьцѣ на Доунаи“, „рѣка Дѹнаи“.** В памнятниках виданя Ганки 131.: „i uvrže v Dunai zlato“ — „s oné strany Dunaje“. Jan Kochanowski: „bo i przez Dunay oni drogę wiedzą.“

В яких відносинах до себе стоять обі форми Дунав и Дунай, годі означити. Найправдоподібнійше с першу були вони обі зарівно уживані.

І. Григорович.

Перегляд діяльности руських товариств.

— **Виділ филиі Товариства „Просвіта“ в Бортниках** скликує членів своіх на загальні збори, котрі відбудуться д. 11. лат. лютого с. р. о 4. годині с полудня в школі в Бортниках. Програм зборів слідуючий:

1) відкрите зборів через предсідателя, 2) справозданє секретаря з діяльності виділу в році минувшім с. є. від 6. лютого 1876 до 11. лютого 1877, 3) представленє касиера с стану каси филиі, 4) вибір комисиі люстрацийноі до справдженя рахунків, 5) внески членів и 6) вибір нового виділу.

Примітити тут належить, що того ж дня перед зборами о 2. годині буде відчит з ветеринариі (п. Дрогомирецького) для членів-селян, а именно: Як пізнати ріжні хороби у звірят домашніх и як іх лічити.

Від виділу филиі товариства „Просвіта“.

В Бортниках 19. січня 1877.

Голова: *Филимон Огоновський.*

секретар: *М. Слюзар.*

Digitized by Google

Библиографія.

— *Руська:* **Татари і Литва на Украіні.** — *І. Левицький.* — Київ. Тип. С. Т. Еремѣева, на Бабиковск. бульварѣ въ собст. домѣ 1876. — Сторін 42 в малу 8-ку. Ціна 15 кр. Дістати можна в „Просвіті".

— **Дівоче серце.** — *Идиля П. А. Куліша.* — Ціна 20 коп. — Кіевъ. — Тип. М. П. Фрица, на больш. Владимір. ул., в соб. д. 1876. Сторін 35 в 16-ку. Ціна 30 кр. а. в. Дістати можна в „Просвіті".

— **И. М. Р. Як роспізнати грунт и які бувають грунти.** — *Н. Горбунова.* — Переклад на Украінську мову — Кіевъ — Типографія П. М. Фрица, на Больш. Владимірской ул., у пам. св. Ирины, в соб. д. 1876. — Сторін 20 в малу 8-ку. Ціна 45 кр. Замітити треба, що ся книжка видержала цензуру в Киіві, дня 16. Жовтня 1876, — одже в кілька місяців по виданю указу. Дістати можна в „Просвіті".

— **Про звірів.** — *по* (*Прему*) зложив Яструбець. — Мнясоіди або хижі звірі. — 1. Ведмеді (Дереворит) бурий ведмідь. — Кіевъ. — Типографія П. М. Фрица, на Владимірской улицѣ, въ собственномъ домѣ 1876. — Сторін. 36. в малу 8-ку. Дістати можна в „Просвіті".

— **Катерина або нещасне дівоче кохання.** (*Хромолитографичний образок*). — Поема Т. Шевченка. — Київ. — В тискарні В. И. Давиденка — Року Божого 1876. Сторін 32 въ велику 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта."

— **Виргиліева Енеида И. П. Котляревського.** — (*Хромолитографичний образок*). — Кіевъ. — Типографія В. Л. Фротецкевича. — 1876. На вторімъ листі: *Писання И. П. Котляревського з ёго портретом. Виргиліева Енеида. Изданіе Холевинскаго.* — Сторін 282 с портретом в 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта".

— **Сербські народні думи и пісні пер. М. Старицький.** (*Хрест.*) — Чиста виручка на користь Братів-славян. — Київ. — 1876. Божого року. — Тискарня В. И. Давиденка. — Сторін III + 420 в малу 8-ку. Ціна 1 руб. 50 коп. (3 злр.) Дістати можна в Товаристві „Просвіта".

— **Своимъ Землякамъ Хліборобамъ дарую дви казочки: Одна объ тимъ „Якъ видьма хотила зъійсты Ивашка, та невдалось тото, та Оленку зъійла;" а друга „Объ Хымородныку Васылю, якъ винъ на свальбы у Нычипира Зубенка поробывъ усихъ вовкулакамы."** — *Зъ дсума картынкамы.* — *А..... К.....* Харькив — Друкарня А. И. Нѣмовецкаго, Рыбна улыця, Нр. 16. 1876. (3 двома дереворитами). — Сторін 22 въ вел. 16-ку. Ціна 23 кр. а. в. Дістати можна в „Просвіті".

— **Досвітки** *П. Куліша.* — Изданіе Кіевскаго книгопродавца Ф. А. Іогансона. — (Дереворит). На вторім листі: Досвітки думи и поэми П. Куліша — Изданіе 2-е дополненное Кіевскаго Книгопродавца Ф. А. Іогансона. Сторін 256 въ 16-ку. Ціна 1 зол. 20 кр. Дістати можна в Товаристві „Просвіта".

— **Перші київські князі Олег, Игорь, Святослав і Святий Володимир и Его Потомки.** *І. Левицький.* — Ціна 20 коп. — Кіевъ. — Типографія М. П. Фрица, Большая Владимірская улица, у памятника св. Ирины 1876. — Сторін 68 въ 8-ку. Ціна 15 кр. Дістати можна в Товаристві „Просвіта."

Digitized by Google

— *Россійська:* **Очеркъ Звуковой Исторіи Малорусскаго нарѣчія.** — *И. Житецкаго.* — Кіевъ. — Въ университетской типографіи 1876. — (Оттискъ изъ Университетскихъ Извѣстій 1875 г.) — Печатано по опредѣленію Совѣта Университета св. Владиміра. — Сторін III. + 376 в велику 8-ку. Ціна 2 руб. 25 коп. — Дістати можна в книгарні Луки Вас. Ильницького в Київі (на Владимірской улицѣ в домѣ П. В. Томары вблизи городскаго Театра).

— **Описаніе Пересопницкой Рукописи XVI в. съ приложеніемъ текста Евангелія отъ Луки, видержанъ изъ другихъ Евангелистовъ 4-хъ страницъ снимковъ.** — *Составилъ И. Житецкій.* — Кіевъ — Въ Университетской типографіи — 1876 — (Отдѣльный оттискъ изъ „Трудовъ“ 3-го Археологическаго Съѣзда.) — Сторін 79 и 4 знимки в 4-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта.“

— **Очеркъ исторіи крестьянскаго сословія юго-западной Россіи въ XV—XVIII вѣкѣ.** *Составилъ Иванъ Новицкій.* — (Предисловіе къ 1 тому VI. части „Архива Юго-западной Россіи“) — Кіевъ. — Въ Университетской Типографіи (І. Завадзкого). — 1876. — Сторін 161 в велику 8-ку. Дістати можна в „Просвіті“.

— **Сочиненія Н. А. Иванишева изданныя иждивеніемъ Университета св. Владиміра,** *подъ редакціей профессора А. В. Романовича — Славатинскаго и библіотекаря К. А. Цирсвскаго.* — Кіевъ. — Въ университетской типографіи. — 1876, Сторін V. + 451 въ велику 8-ку. Ціна 2 руб. 50 коп. Дістати можна в Тов. „Просвіта.“

— **Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература.** *Очеркъ біографическій и историко-литературный составленъ* **Богданомъ А. Дѣдицкимъ.** Часть І. (Печать). Галицко-Руска Матица. Львовъ 1876. 8° VII + 123.

Автор доходить в сій І. ч. до р. 1848 так в завданю однім — житеписі Качковськсго як и в другім: „Очерку биб. и ист.-лит.“ В житеписі користувався ав. осібними докладними датами, які з великим старанєм успів позбирати при помочі кількох свояків и знакомих покійника. Качковський походив з родини попівської из села Дубна, Решівського околу а родився р. 1802. Загального интересу суть ті частини, в котрих ав. подав образи попівського житя в типах родичів Качковського. Идиличний, наівний світ той дожидає поки що в нашій литературі артистичного зображеня. Кілька черток того світу удалося ав. добре схопити, тако ж оживив він оповіданє приводженем власних слів тих осіб, котрих подає характеристику. Жалувати однако ж треба, що ав. не всюда подав вірно цитовані реченя, а перепустив іх через звістну свою „книжносложну“ реторту; тим позбавив іх живої оригинальності. Докладно оповідає нам дальше ав. о молодих, школьних літах Качк. и о первопочині ёго покладного грошевого маєтку. Від стор. 55 зачинає ав. говорити о початках руської литературы. В тій часті утвору добачаємо неточність, мілкість суду и — тенденційність, а с тими хибами сполучаються природно и противорічия и властива (вже з-давна) авторови двозначна шумна фразеология. Постараємося виказати ті хиби

Digitized by Google

в кількох важнійших точках, а не поминути того, що в тім утворі має під собою основу правди.

Справедливо повідає автор (стр. 55), що насамперед молодіж перенялася духом питомої народності руської и зачала истноване тої народності ділами доказувати. Власні слова*) автора суть (стр. 57) про Качковського: „увѣрился (Михаилъ) къ своему удовольствію въ первый разъ наглядно (въ Самбори около 1835 р.), что пробуждающаяся къ жизни молодая Русь имѣетъ основы для своего будущого быту далеко сильнѣйшіи и прочнѣйшіи, чѣмъ на якихъ стояла Русь старшого поколѣнья, а якими были собственно только рѣзкая, но неналежито сознаваемая негація и опозиція противъ всего, что было Польщею. Молодая Русь уже за оного времени, поставивши собѣ девизомъ: „познай себе, полюби свое“, доходила тѣмъ путемъ до самопознанія, до роздобытія и оцѣненія своихъ народныхъ сокровищъ [після слід. розум. устна словесність], своей старинной исторіи, — а традиційную опозицію противъ Польщи она умѣла уже фактами исторіи и особенностями характера народного поясняти, мотивовати, о что тутъ власне и найбольше ходило“. Повисше (стр. 56 и 57) визначає ав. яко головних репрезентантів духової жизні Русі молодих писателів: Маркіяна Шашкевича, Устияновича, Могильницького, Вагилевича и Я. Головацького а послідніх двох називає „мыслящіи плекатели русского слова“, так наче попередні три не були також мислящими плекателями р. слова, хотяй не писали „граматик“ р. язика. Чейже належить уважати поетів за найперших и найлучших плекателів язика в кождім народі! Тую відтак „молоду Русь“, котрій признає ав. свідомість цілей и позитивну народну програму, називає на тійже стр. „мечтателями патриотами, в котрихъ головахъ роилися тогда мечты о будущой лучшой доли русского отечества“, а Маркіяна величає в тоні протекціональнім „геніяльнымъ ентузіястомъ“. Противорічие видиме, — а несправедливість автора ще тяжшою стане, коли приведемо собі на память цілу діяльність незабутнёго Маркіяна, о котрім ав. не знав чи не хотів хотяй би тілько сказати, що сказав о Іосифі Левицькім! Спорудник першого народнёго руського букваря, перекладчикъ Євангелий на язик живий руський, боронитель руської азбуки, праведний Славянофил и глубокий знаток устної народнёї словесності, автор „Оленя“ и Псальмів „Руслановихъ“ був чимись більше як „ентузиястомъ“ и „мечтателемъ“. В „Альбумі на р. 1860“ був автор для Маркіяна Шашкевича справедливійшим. И прочі товариші молоді Маркіяна знали самосвідомо що діють, а яко мотто в „Русалцѣ Днѣстровой“ виписали коллярове „Ne z mutného oka, z ruky pilné nadéje kwitne“. О „старій“ Русі мож напевно сказати, що вона сама не мала ніякої инициятиви, не знала правдивого руського патриотизму, що говорила и писала на всякім иннім язиці лише не на руськім. Перших подвижників руського слова та „старшая“

---

*) Наведені дальше короткі уступи з „очерка“ Діднцького можуть дати образець сеї мішанини „язычія“, яким оспівує автор „Буй-Тура Всеволода“ „въ отставцѣ“ житє Качковського, мішанини троха відмінної від церковно-россійської варварщини „Слова“, але не менше дивоглядної и претенсинальної „до науковго, книжного язика“. *П. Р.*

Digitized by Google

Русь переслідувала з безприміpним лукавством*). На „Русалку Дністрову“ дивиться и автор бісом, (як мовляв Головацький). Читаємо на стр. 129: „Р. Дн. въ розгарі молодецкого новаторства пренебрегла установы письма старшой Руси“. Сміємо запитати, які то були ті установи, де и коли оголошені, приняті? Самі спорудники того альманаху так о правописі своій кажуть: „Хочемо зачинати, проте знати намъ конче, яке теперѣшному язикови истинноє лице; за-для-того держалисьмося правила: „пиши як чуєшь а читай як видишь“. Застерігаємося тутка, що річ ведеться о язиці живім руськім, а не о язиці мертвім церковно-словенськім, в котрім то питаню и розріжненю похопний є автор (et consortes) до всякого ескамотованя и умисної мотанини понятий. Правопись церковного язика була готова скристализована, як и язик церковний був скристализований и мертвий. Язик же народній живий не мав своєї правописі готової, він шукав після свого духа відповідної для себе правописі; жадна чужа правопись, ні живого язика чужого, ні мертвого чужого не відповідала ёго организмови, и жадна така силоміць на него накладана правопись не принялася и не прийметься. Доказом того є история правописного питаня на Україні и в Галичині, — а легко добачити дасться рациональний логичний поступ правописної справи на утворах: „Русалці Дністровій“, Приповідках Илькевича, Віпку ч. I., Граматиці Лозинського, на ч. 77. Галичо-Руского Вѣстника з р. 1849 (під ред. Николая Устияновича), на „Граматиці“ Куліша з р. 1854 и наконець на нинішній фонетичній правописі в виданях Львівських и Київських. „Против рожна трудно прати“, а всякі експекторациі автора як на пр. на стр. 122—123 суть просто донкишоцтвом, або явним намаганєм до задушевного „единства ново-старо- и обще-русской литературы“. Зрештою у п. Дід. то нічо нового.

При тій згадці о реформах в писовні, повідає автор на стр. 119: „Маркіянъ померъ... не успѣвши довершити начатого реформаторского подвига, а только препоручая друзьямъ: оминати новаторскіи ошибки и продолжати дѣло во благо русского народа мужественно“. Тутка винен нам автор блисше пояснити звідки він має тую дату о Маркіяні Шашкевичу, бо инакше випадає уважати ii яко апокриф. Цікаві ми також, що то була за „утилитарность“ котрою довольно узасадненоє „было на то время мнѣніе Качковского“, що азбука польска лучше годиться для язика руського, ніж кирилиця (стр. 60)?

Переходімо дальше по порядку поодинокі місця утвору.

Справедливо оцінив ав. значінє епископа Снігурського; ні перед ним ні по нім не було жадного епископа в Галичині так діяльного для церкви и народності як він був через ціле своє житє. Автор указує нам як в историчнім порядку впливали появи руського умислового

---

*) Так о тій справі пише в Віпку ч. I. стр. 54—55 Я. Головацький. Додаємо однакож що тойже сам Головацький, коли переніесся до Россиі, складає в книзі Гербеля „Поезія Славянъ“ всю вину за нищенє: „Русалки Дністровоі“ и переслідованє ii головного спорудника М. Шашкевича на правительство австрийське. Як коли треба, так ся говорить и крутить!

Digitized by Google

житя на народнє чувство и на образованє Качковського; дивно нам однакож, що Качк. студиюючи руські народні пісні и познакомившися вже с поезиями М. Шашкевича и др. в „Русалці Дністровій“ міг (около р. 1844) уважати Іосифа Левицького „первымъ Руси поетомъ“ (стр. 76), але бачимо, що и автор сам поезиі оригинальні и переклади того писателя уважає яко добрі; так майже виходить по перечитаню згадки автора о „Мотилю“ Рудольфа Моха (стр. 77), де він називає поезиі в тім збірнику „плодомъ въ каждомъ взглядѣ слабымъ и малоцѣннымъ“. Звісні суть ті зовсім нужденні (нині зовсім забуті) переклади из Шілєра І. Левицького, а з м: ло звістних ёго оригинальних поезий виписуємо дословно на власний суд читателям приміром сесі два кавалочки з ёго утвору „*Учащемуся младенчеству народа словенорускаго жертвуетъ соиздатель І. Л.* (в Відни 1822):

Пускай, вездѣ писать искуство совершенно
Ты знаешь, что языкъ нашъ лучше несравненно.
Не собранъ изъ другихъ, онъ древній коренной,
Исполненъ всѣхъ красотъ, богатый самъ собой;
Въ немъ птичныхъ посвистовъ, протяжныхъ нѣтъ напѣвовъ,
Ни звуковъ немилыхъ, ни дикихъ уху ревовъ,
Какія слышатся чужихъ языкахъ намъ,
За тѣмъ, что нашъ языкъ отъ нихъ свободенъ самъ.

(*Конецъ буде.*)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Арештованя и ревизиі задля социялизму ві Львові?** Від кількох день росходяться по Львові дивні, глухі вісті про арештованя и домові ревизиі, росцікавлюють и непокоять прилюдну опинію, будять тисячні домисли и, як всяка таємничість и несподівана новість, роспливаються в найріжнороднійших баснях. Зберегателі справедливості повинні неперечно після свого уряду передовсім мати на оці виявленє дійсної правди и викритє каригідного чину, наколи такий дійсно проявиться в обєктивних зарисах. Однако ж вже сам закон вкладає на них обовязок перестерігати у своіх дослідах певних границь осторожності, приличия и розваги, котрих не годиться переступати для одної уроіної, тілько полицейською фантазиєю узасадненої можливості истнованя предмету до судейсько-карних вислідків. Ще більшої осторожності и прозорливості вимагається тоді, коли сам предмет судово-карного доходженя недокладно означений и під зглядом каригідності великим підпадає сумнівам. В противнім злучаю — була б особиста свобода и ненарушимість домового огнища, честь и добра слава обивателя конституційної держави — тілько тінею, котра зміняється, поганиться, а навіть зовсім щезає в тій мірі, як подобається неудалим сторожам прилюдного порядку уставити або змінити світило конституционализму и обивательскоі свободи.

Digitized by Google

Для того буває становиско державної прокуратории и слідчого судії иноді дуже трудним и совським. Однако ж як небудь errare humanum est, так з другої сторони гуманність вкладає обовязок ставати в обороні невинності, чести и доброї слави. Ось чому вважаємо нашим обовязком— супроти новійших полицийно-судових подій, що дали повід до ріжнородних, навіть дуже злословних поголосок, несправедливих судів и підозрівань, — підняти наш голос до пояснення справи.

Немила, хоч не так дуже нечувана, приключка товариська в реставрації „під чорним раком“ між проізжим з Россиі а урядником полиции, котрий, о скілько зачуваємо, погрішив незвичайною цікавостю, сталася причиною арештованя С. Я. и покликаня на свідка другого товариша з Россиі О. К. Після переслуханя в полиции задержано в арешті не тілько С. Я. и на свідка покликаного О. К., але увязнено також Михайла Павлика слухача филозофиі ві Львові. Наглий перехід від реставрацийної афери до слідства о социялистичні книжки и кореспонденции, як ні багато дає до мисленя, позістає поки що невияснений. В дальшім розвою сеї справи стається реставрацийна афера вже тілько припадковою (?) причиною слідства в зовсім відміннім напрямку. Незадовго відбувається домова ревизия в помешканю М. Павлика, а відтак увязнюють ще одного підданого Россиі О. Ч-а-Д-а. в английськім готелю. Одному провидіню досі звістним способом відбулося се послідне арештоване О. Ч. Д. саме підчас побиту ві Львові российського конзуля з Бродів, котрий о скілько відомо не так дуже часто сюда загощує. „*Слово*“ в своїм запалі российського полицензму не змогло довше вдержати своеі радості и с крокодилевою притворностю почало „соболѣзновати“ о нещасних орудниях „извѣстного нигилиста“, затрубіло о социялистичній пропаганді и о нигилистах в Галичині, а навіть пророчим духом заповіло дня *16.* Січня с. р. о ревизиі в „украинскомъ“ товаристві, котра фактично відбулася допіро *22* Січня! Надто стоголова фама голосить, що российський конзуль в Бродах п. Еверард „złożył tutejszym organom policyjnym **pięćsetkrotne** dzięki za schwytanie czterych „socjalistów“ ukraińskich“, и що о. Малиновський з радощів мало що не позбавився цілості свого животного завязку вигодованого на звістній програмовій льояльності!

Пророцтво „Слова“ сповняється и дня 22. Січня являється судовий судія слідчий разом з органами полиции в льокальностях „Просвіти“, щоб доконати домову ревизию „за кореспонденциями, письмами и книжками социялистичної тенденции“. Без попереднього завізваня заступника голови товариства о видане инкриминованих артикулів „социялистичної тенденции“ стаються майже всі книжки видані в Київі за виразним дозволом цензури (як: *Историческія пѣсни малорусскаго народа* видані Вл. Антоновичом и М. Драгомановим, *Чорноморцы* етнографично-историчний очерк, *Монографиі* М. Костомарова и т. д.) и деякі письма предметом слідчої окупации, и доперва по кількодневнім спочинку в судовім бюрі повертають до канцелярії „Просвіти“ викликуючи за собою хвилево паперову революцию непорядку, немилу для кождого любителя порядку.

Рівночасно с тим ведеться проти згаданих увязнених слідство о переступство з §. 285, 287 и 293 кар. кодек., а в часописях подаються

Digitized by Google

поголоски о компромитації товариства „Просвіта“, о виступленю деяких членів с товариства и т. д. Несподівано виростає наче с під землі страшило „соціялистичної“, „нигилистичної“ пропаганди в Галичині, а спокійним досі людям имнутуються мало що не найчорнійші революційні змаганя.

Неперечно, що судия слідчий не може відповідати за буйну фантазию дневникарську, або злосливі доноси редакції „Слова“ знаної с своєї денунцияторської ложі. Ми не можемо входити и в те, чи и о скілько узасаднене увязненє згаданих лиць задля мнимого переступства з §. 285, 287 и 293 код. кар.*), бо и того тяжко догадатись про яке се тайне товариство річ ведеться. Надто не уповажнені ми ставати в обороні приватних осіб, котрі, сподіємося, зможуть самі виказати свою невинність и немилу помилку так в самім предметі як и в особах судового слідства.

Однако ж судове слідство досягнуло товариства, котре своїм становиском и своєю цілею, не менше як и своєю доброю славою повинно було склонити як ц. к. прокураторию так и слідчого судію до зрілої розваги над донеслостю ревизиї доконаної в льокальностях сего товариства.

Всяке товариство, а тим більше товариство засноване не для зиску, а для ширеня просвіти, що осягається тілько як найчисленнійшим уділом публики у великому ділі, мусить дорожити своєю доброю славою и стерегчись всякого підозріня, бо тим тілько може зискувати собі що раз більше узнаня, ширший круг діланя и справдешну поміч між публикою. Все, що може дати причину до посуджуваня, підозріня и компромитуючих поголосок між публикою, тяжко дотикає интересів товариства, тамує ёго розвій и шкодить ёго истноваю. То ж коли судові власті обовязані при ревизиях по можности шанувати добру славу поодиноких лиць, уникати и не розбуджувати непотрібного враженя, то се повинно бути іх обовязком ще більше тоді, коли ходить о товариство, котре стоіть своєю доброю славою, а упадає за кождою, хоч би в самім ділі, безпідставною поголоскою, невластивим посудженем. А преці було б се злишним толкувати, яке світло кидає судово-карна ревизия вже на самі приватні особи в очах публики, необізнаної з властивим станом річей.

О скілько нам відомо, поняте „*соціялистичних*“ книжок есть зовсім чуже нашій уставі карній. Ми знаємо противно, що кождий правник, що відбув испит з национальної економиї, обовязаний знати не тілько одні имена: Маркса, Лясалля, Люі-Блянка и т. д., але також іх погляди, а тим самим и іх письма. Котрий §. карної устави постановляє о каригідності соціялизму яко такого, и де есть юридичне означене: що таке соціялизм и в чім ёго каригідність; чи в критиці теперішного стану суспільності, по части и несоціялистами в багато де-чім

*) §. 285 у. к. становить. „Всі зъєдиненя в тайні товариства, в якій небудь цілі вони були б засновані, и під якою небудь назвою або формою вони б истнували, або истнують, суть зборонені. Співуділ в тайнім товаристві становить вину переступства“. §. 287 у. к. дотичить того, хто ставться винним співуділу в тайнім товаристві, а §. 193 постановляє о каригідності чужоземців.

Digitized by Google

яко за правдиву узнаваній, чи в неудалім будованю идеалів будучності? Ростягнімо каригідність соціялизму у всій консеквенції, а тоді прийдеться відбувати домові ревизиі по всіх більших книгарнях, антикварнях и библиотеках та вязнити не тілько соціялистів „с катедри“, але й мало що не всіх учителів национальної економиі, коли вони основно досягають свого предмету и роскладають историю своєї науки. Що сталобся тоді з наукою, котра єдино може обеспечити суспільність від схиблених поглядів? Поминайте научний розбір соціялистичних тенденций, вдоволіться одним загальним анатемизованєм, а ми спитаємо, чи навіть осібний §. каригідності соціялизму обеспечить нашу суспільність від соціялистичної пропаганди?

Коли ж таким чином сам соціялизм у книжках и письмах яко обяв научної праці не може становити предмету карного слідства, то можна спитати за чим, чи за ким пошукувано в льокальностях товариства „Просвіта“? Чи за фатаморганичним тайним товариством, чи за ёго членами и кореспонденциями? Що дало узасаднену підставу припускати, що в льокальностях товариства можуть знаходитись річи чи особи, котрі підпадали би під §. 285 у. к.? Які то книжки и письма вказували слідчому судії на истнованє тайного товариства (!) и що спонукало ёго поминути припис першого уступу §. 140 проц. кар., після котрого ревизия в помешканю осіб третих, не підпадаючих слідству, по правилі має відбуватись тілько після попереднього їх переслуханя? Чи був слідчий судія на стілько певний хоч би самого обєктивного истнованя якого небудь каригідного чину (а именно переступства з §. 285 у. к.), и на чім заснував свою злу опинию о товаристві, коли занехав навіть попередно розвідатись у заступників товариства о правдивім стані справи и о поясненє непорозуміня?

А коли доконана ревизия, що можна було напевно предвидіти, позістала без всякого результату и тілько ще яскравійше виказала невластивість несподіваного посуджуваня товариства „Просвіта“ о посіданє книжок и писем „грозячих загальному беспеченьству“, або переховуванє осіб „тайного товариства“, коли наконець, о скілько нам відомо, навіть слідство проти увязнених осіб не виказало ніякого карного чину соціялистичної пропаганди „грозячої загальному беспеченьству“, то насувається питанє, чим усправедливляється доконанє ревизиі в льокальностях „Просвіти“, через що подано злословим язикам можливість відстрашувати людей від товариства „Просвіта“ и цілого сторонництва червоним страхопудом? Чи ж малибисьмо повірити поголоскам, котрих відгомон відбився аж в коломийській „Русской Радѣ“, що австрийські полицийні и судові власті позабули на суверенність власної держави и прихилилися в услуги петербурського деспотизму зляканого бессильним окликом: „да здравствуетъ воля!“?

Ось самі питаня, котрих не в силі пояснити ні самі §§.-и карної процедури, ні поступованє слідчого судії и ц. к. прокураторії.

— **Неудатна завірюха революції в Петербурзі.** Саме тоді, коли ген. Игнатієв именем Россиі вступався в Царгороді за полудневими Славянами в Турциі домагаючись для них лучшої долі и волі, — у самій столиці российської держави біля православної церкви казанської роздався с поміж гурту поклик: *„земля и свобода“* домагаючись хоч дуже

Digitized by Google

недипломатично, але за те дуже виразно волі и лучшої долі для „райів“ в Россиі. Манифестация незадоволених в Россиі, кінчилась як багато инших з давних літ, повною неудачею и арештованєм около 42 осіб. Позаяк однакже ся петербурська манифестация здається бути тілько місцевим виразом загального незадоволеня великої часті людності в Россиі и здається мати навіть вплив на новійше поступоване властей в Галичині и на витворенє фатаморгани таємничого движеня навіть в границях супокійної Австрії, то не можемо поминути ії мовчком, тим більше, що належите ії россвіченє пояснить також невластивість урядового переношеня ії духа и замірів до Галичини. Про сю манифестацию уміщає одна российська часопись слідуючу допись с Петербурга:

„6-го (18.) грудня в день Миколи зібралась в казанськім соборі громада з интелигенциі и робітників віддати честь памяті погибших и заявити свою солидарність з людьми, що загибають тепер в каторгах, на ссилках и в тюрмах из-за своєї любови до народу. Діло було ось яке: після литургиі відслужено молебен за здоровя Миколая (Чернишевського) и кількох других, ще недобитих российським правительством. Після молебену вийшли всі присутні, числом около тисяч людей, из церкви и розмістились кругом по часті на площаді, по часті на портиках и ступенях церкви. Оден з громади виголосив слідуючу річ: „Братя! Ми тілько що відслужили молебен за здоровя Миколая Гавриловича (Чернишевського) и других мучеників за народнє діло. Вам, зібраним тут робітникам, давно вже пора знати, хто се був Чернишевський. Се був писатель, зісланий 1864 р. на каторгу за те, що назвав волю дану царем-освободителем — оманою. Невольний сей народ, говорив він, котрому за дорогу ціну дали піски и болота, непотрібні поміщикови; невольний сей народ, що за ті болота віддає и царю и барину більше, як сам заробляє, що в ёго різгами висікують сі страшно тяжкі податки и продають ёму послідню корову, коня, хату, а лучших робітників беруть в солдатську службу. Не можна назвати вольним и робітника, що як віл працює на хозяіна, віддає ёму всі свої сили, здоровя, свій ум, своє тіло и кров, а дістає від ёго вохкий и холодний кут та дещо грошей. — За ту святу правду заслано нашого найбільше даровитого писателя в каторгу, де він мучиться и до нинішнёго дня. Таких людей — не оден Чернишевський, іх було и єсть багато: Декабристи, Петрашевці, Каракозовці, Нечаєвці, Долгушини и всі наші мученики послідних літ“.

„Вони стояли и стоять за те саме діло народнє; я кажу — народнє тому, що ёго підійняв сам народ... Згадайте Разина, Пугачева, Антона Петрова! — Всім однакова доля: вязниця, каторга, тюрма. Та чим більше вони витерпіли, тим більше ім слави. Най жиють мученики за народнє діло! Братя! Ми зібралися, щоб заявити тутки перед цілим Петербургом, перед цілою Россиєю нашу зуповну єдність (солидарність) с тими людьми. Наше знамя — іх знамя! На нім написано — земля и воля крестянинови и робітникови! Ось воно — *да здравствуетъ земля и воля!*“

„Під конець бесіди роздалися из портиків и на площаді плесканя у руки и грімке, дружне ур-ра! Рівночасно розвинено над толпою червоне знамя з надписю: „*Земля и Воля*“. Ур-ра повторилось. По тім

Digitized by Google

двигнулася юрба по Невському и почала росходитись при окликах: „да здравствуетъ земля и воля! да здравствуетъ народъ! смерть царямъ!“

„Вже під конець бесіди роздались свистки городових и коли вже всі росходилися, кинулась полиция на ту групу осіб де був бесідник. Але ся група відповіла дуже енергичним відпором и прогнала від себе нападаючих в бігство. Полицейські зібрались в значнійшім числі, до них прилучилися перебрані жандарми. Три рази повторився напад и три рази завзято відперла ёго ся група. В той час приїхав Трепов и розізлившись за те, що арештовано так мало осіб, дав приказ: „хватайте, хватайте, какъ можно больше!“ Тоді то пустила полиция поголо-ску: „Поляки бунтуютъ, хватай кого попало, лови въ очкахъ и плэдахъ!“

„Головна толпа вже розійшлася, осталися тілько ті, що майже ніякої участі не брали в демонстрації; на тих то кинулась полиция, била, хватала женщин за волося... Діло кінчилося тим, що полиция увязнила в ріжних частях города 32 осіб, між тими 11 женщин.“

Сими днями відбудеться в Петербурзі судова росправа проти увязнених.

Наші хиби!

(*Конецъ.*)

Звертаючись до нашої світської интелигенциї годі и тут не запримітити великих недостач, задля котрих спиняється житє и розвій нашої народності. Нужда матеріяльна, брак відповідних стипендий наукових, перевага клясицизму в системі науковім, що повертає велику часть учительских кандидатів до клясичної филологиї и притуплює їх духа мертвим клепанєм граматичних формальностей, недостача відповідних библиотек при гимназиях, и звичайно надмірне обтяженє викладовими годинами, через що утрудняється дальше образованє наукове,— все те разом спиняє або відтягає наших учителів з малими, незначними виїмками від дальшої наукової праці, творить їх ремісниками в школі, а рівнодушними в житю, а заведене польского язика викладового доводить їх часто до забутя рідного слова. А коли таким чином не мало терпить вже сама наука обовязкова, то не диво, що в їх устах часто засохає ширша наука, котра б подавала житя научному розвоєви нашої молодіжи на національнім грунті, пригортала молодіж для нашої народності и вказувала ій дорогу самовіжої праці народнёї. Exempla trahunt — лучший приклад як наука! А прикладу, живого, потягаючого прикладу наукової праці для добра своєї народності — не має від тих, що світичами повинні стояти серед нашого відродженя. Так засохає научна праця у своїм найпершім жерелі, а за те и в школі и в житю пережуваються тілько шкелєти школьних плянів научних, а наша суспільність стоїть відчужена від результатів научної праці, яка відбувається у свічних народів и огріває їх повне житє.

Digitized by Google

Прийнятий систем школьний ростягає свій вплив не тілько на середні, але навіть и на людові школи. Так зване „загальне образованє“ — ся, як каже Герман, німецька хороба — панує навіть в людовій школі. Народній учитель, оббілений „загальним образованем“ хоч би навіть в учительских семинариях, — не виносить замилованя до свого заводу, а тим менше до свого народу, серед котрого и для котрого має жити, и по неволі стається орудієм звістного пляну краєвих школьних радців. Захована с часів консисторського надзору школьного неприхильність між священником а учителем до крихти нівечить и унеможливляє яке небуть користне діланє сих двох сільских представителів интелигенції для добра народу. Окружні инспектори зорким оком слідять своіх підвладних, а навязуючи ім „Szkol-y“ и шляхоцькі оповіданя „краєвої(?)“ историї, добре дбають про те, щоб відтяти учителів від своєнароднёї підстави, а з нашої сторони не багато стараня, щоб подати учителям нашим можність статися дійсно народніми учителями.

Так остають народні учителі одними лійками мертвої польско-руської азбуки, ріжнородних, справді з загального а лучше поверховного образованя перейнятих, а в практичнім житю селянина непридатних фраз и научних блескотів, наче б перед ними сиділи будучі рентиєри, а не сини батьків, що лишають своім дітям у спадщині „працю в поті чола“. А світ дивується о безхосенності народніх шкіл и повольнім поступі просвіти, не подаваної але часто дискредитованої в очах народу нашими людовими школами.

Що ж тикається наших правників, то, здається, не треба покликуватись аж на повагу Л. Штайна, щоб виказати, як мало відповідає теперішний спосіб викладаня правничих наук практичним потребам сучасного житя. Обтяжені римськими институциями и пандектами, ошоломлені безладностю канонів вступають правники у дійсне житє без належитого приготованя до сучасних питань правно-суспільних, чужі громадському и цілому автономичному житю, неспосібні перемінити свого правничого знаня у користь свого народу и розбудити ёго до розуміня теперішного устрою державного, и легко стаються тілько переважно-махинальними виконавцями юристериї не дуже відповідно приложеної до потреб нашого краю и народу. Число правдивих оборонців нашого народу, працюючих з дійсною користю для суспільності, дуже ще мале, та ще и в тім згляді за мало чинності, за мало слідженя за розвоем и поступом правних наук и стараня присвоіти и повернути іх у справдішну користь на оду.

Так бачимо майже на всіх полях нашого житя дивну застою чи апатию наукову, слабу животність мислі, велику неповорухливість до поступу. Злишним було б виказувати, скілько лиха виходить с того для нашого відродженя народнёго, котре може доконатись тілько новими, животними идеями просякаючими у всі верстви наші, невтомною, самовіжою працею як найширших кругів наших, неперестанним змаганем до власного поступу и розвою на кождім полі знаня и житя. Як дуже шкодлива для нас ся недоспілість наукова и рівнодушність для поступу, не мало яскраво виказується в видавництві популярних книжок, котрі в дуже великій часті тілько свідчать о нерозуміню потреб

Digitized by Google

нашого народу, вимогів ёго розбудженя и здвигненя и практичного россвіченя наших народніх змагань та в сумний спосіб илюструють народови интелєктуальне убожество нашої интелигенциі. А на вряд же ж, чи єсть де друга интелигенция с претенсиєю до народнёго житя, котра б так мало оказувала потреб интелєктуальної поживи, як наша, в котрій би дорочні вєдання литературні далися вичислити на пальцях, а читателі недосягали навіть одної тисячки? Чи ж супроти тої интелєктуальної ліні можна дивуватися, що значному числу нашої интелигенциі не достає национальної витріваллості, що наші женщини позбавлені всякого значеня и впливу в нашім житю народнім, що після патриотичної екзальтациі так дуже часто наступає, коли не повне відцуранєся народнёї справи, то майже рівнозначна апатия и бездільність? Правда, що до сего деморализацийного настрою нашої интелигенциі причиняється в великій часті не дуже заохочуючий приклад польскої интелигенциі в Галичині, більше похопної до шуму и перетрублювання историчного самохвальства, як до статочної науки и праці, за те ж знов сильнійшої від нашої интелигенциі своім домашним вихованєм, далеко потужнійшої своєю материяльною силою, більше притягаючої своїм блескотом и традицийними позісталостями. Однако ж неповоротливість польского діла навіть в так користних услівях повинна нас доволі явно и зрозуміло перестерігати, як шкодливо упавшому чи приспаному народови, а над усе ёго интелигенциі відтягатися від праведного житя, щироі праці и науки, лякатись праведного поступу а дряхліти в перестарілостях. То ж годилобся нам щиро підійняти оклик до всіх нас: більше світла, більше праці и науки!

В. Б.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Січня 1877.

— *Конференциі Царгородськї* вже скінчились, и повномочники а навіть посли европейських держав розъіхалися домів. Европа, як Пилат, умила руки и лишила Турцию ії долі. Тілько що Турция, бачиться, не дуже тужить за опікою своіх буцім-то протекторів, а Россия якось не скоро забирається роспинати хорого чоловіка... На конференциі з 15. с. м. предложили европейські повномочники свої до minimum зредуковані жаданя, именно зі всіх давнійших точок лишились ще лиш дві, а навіть и тиі дві змінено значно на користь Турциі: жадано ще тілько установленя контролюючої комисиі, до котроі однако вже й турецькі відпоручники мали би входити, и именованя губернаторів Босниі, Герцеговини и Болгариі на перших пять літ через держави гарантуючі. Турция, як звичайно, не дала зараз одвіту, а тимчасом Мидгат паша зааранжував ефектовну сцену на Великій Раді турецькій, на котрій більше як 200 достойників, між ними зверх 50 християн, явилися. Мидгат паша в зручній промові виложив цілу ситуацию и предложив обі остатні точки жадань конференцийних. Всі бесідники, між ними

Digitized by Google

и духовні начальники християн, промовляли против принятя тих точок, и Рада розійшлася з окликом: „Лучша смерть ніж ганьба!“ Послідня конференция відбулася 20. Січня. Турецький відпоручник прочитав відмовну відповідь Турциі, а відтак сконстатував английський повномочник, що після відказу Турциі, приняти 2 послідні точки жадань конференциі, нема вже спільного грунту до пересправ и тому конференция вважається замкненою. Наконець ген. Игнатієв звалив всю одвічальність на Турцию и виразив надію, що Турция нічого не буде підіймати проти Сербиі и Чорногори и респектуватиме положенє християн. По сім конференция розійшлася, зробивши велике фіяско, дарма що всі повномочники европейських держав виступали згідно супроти Турциі и Селісберри виступав мов права рука Игнатієва. Справедливо сказав Глєдстон до одноі депутациі, що моцарства не повинні були робити предложень Турциі, коли не гадали наставати на іх переведенє. Россия старається тепер результат конференциі представити яко пораженє всіх моцарств и дістати від них мандат до виступленя проти Турциі. Ледве іі теє удасться. — Між тим як Россия отягається, Турция трібує с Сербиєю и Чорногорою безпосередно порозумітися и заключити мир. Здається однако, що оба сі краі відкинуть турецькі пропозициі, хіба щоб Россия не гадала провадити війни, чого однако годі припустити, бо вже занадто далеко загналася. И тепер узброєня Россиі не устають, тілько по занедужаню дотеперішнёго верховного начальника війська вел. князя Миколая Миколаєвича не знає Россия, кого на ёго місце поставити, и удавалася аж до Німеччини по ген. Мантейффля — однак надармо!

Похибки друкарські. В ЧЧ. 20, 21, и 24 „Правди“ просимо ласкаво справити слідуючі похибки друкарські: а именно в Ч. 20 на стор. 788, вірш 13 з гори, місто „вѣщиемъ“ має бути: **„вѣщимь“**, а на стор. 789, вірш 12 з гори, місто: „розумного“ має бути: **„родинного“**; в Ч. 24 на стор. 949, вірш 4 з долини, місто: окінченє 6 пад. sing. имени 3. деклинациі єсть властиво: **м**:, має бути: **„окінченє 6. пад. sing. имени 3. деклинациі єсть властиво: м (первісно: ми = mi)“**; а на стор. 951, вірш 9 з долини, місто: „3. ос. praes. на и,“ має бути: **3. ос. praes. sing. на** τι.“

Ті Ш. Предплатники, котрі зложили вже або найдальше до кінця лат. Лютого с. р. зложать цілорочну предплату на „Правду“ в квоті 6 зр. а. в. одержать яко премию альманах: Руська Хата обіймаючий 12—14 аркушів друку, котрий вийде с початком Лютого сего року.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 3. **У Львові, дня 3. (15.) Лютого 1877.** **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА СЕМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Поединок Гектора з Аяктом.

(*Конець.*)

Аж до ёго й мовив Гектор шеломенний:
„Аянте новажний отамане війська!
Мене ти не пробуй, як тую дитину,
Або молодицю, що бою не знає;
Бо я добре вмію бити й побивати
Вмію и на право и на ліво щитом
Повертать и в бою я не утомляюсь,
Умію я битись и с коней летючих
Умію и пішо славити Арея
И тебе й такого я не хочу бити
З небачки, а прямо, коли тілько влучу."
Мовив — розмахнувся и ратищем кинув
И вдарив Аянта у щит семишкурий
По верхніі міді, що восьмою була
И цілих шість листів прийшла мідь холодна
И в семому встрягла. Тогді розмахнувся
Аянт Телямонів и ратище кинув,
Вдарив Пріяменка по рівному щиту.
И щит ёго ясний ратище пробило
И шитую броню на ёму прорвало
И на здуховинах сорочку роспяло.
Но й ще він одокочив и од смерті спасся

Digitized by Google

И знов вони разом ратища схопили
И кинулись знову мов ті леви хижі
Та кабани дикі, що їх не побореш.
Пріяменко того вдарив серед щиту,
И не пробив міді, острієпогнулось.
А Аянт ударив у щит — и на — виліт
Остріе прогналось, того зупинило.
Пройшло коло шиі — и кров заструмилась;
Но не кинув бою Гектор шеломенний,
Одступив и с поля підійняв рукою
Чорний, угловатий, здоровенний камінь
Та вдарив Аянта у щит семишкурий
В саму середину аж мідь задзвеніла.
А Аянт піднявши ище більший камінь
Розмахнув, ударив зі всієі сили.
И потрощив щита камінем жерновим,
Перебив коліна — він упав на спину
Щитом перекритий, но ёго Стодійний
Підійняв — и вже б на мечах роспочали,
Та прибули слуги Дієві и людські
Один од Троянів, другий од Ахеів
Таихтибій, та Ідей — кликуни премудрі
Вони меже ними ціпки протягнули
И премудрий Ідей став ім говорити:
„Годі из вас, дітки, перестаньте биться.
Обидва ви милі для хмарного Дія,
Обидва ви й сильні — се бачили всі ми
А ніч наступила, треба ночі слухать.“
Аж до ёго мовив Аянт Телямонів:
„Ідею! кажи Гектору про сеє,
Бо він у нас первий викликав до бою,
Так хай він и скаже и я перестану.“
Аж до ёго мовив Гектор шеломенний:
„Дав тобі Бог кріпость и силу, Аянте,
И розум, з Ахеів ти в ратищі первий,
Так ми на сёгодня бійку залишімо —
Се там будем биться, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть котрому;
А ніч наступила — треба ночі слухать
Иди и край суден весели Ахеів
Приятелів щирих та свою дружину,
А я отсе пійду в Пріямове місто
Троян звеселити та пишних Троянок,
Що за мене в храмі Бога умоляють.
Давай же міняться пишними дарами,
Щоб за нас сказали Ахеі й Трояни:
„У тяжкій вражбі вони изійшлися,
„А в тихій приязні вони розійшлися.“
Мовив — и дав меч свій у срібній оправі

Digitized by Google

Из піхвою разом и ремінем шитим.
А Аянт ёму дав пояс червонястий
И так розійшлися: той пійшов к Ахеям,
А той ик Троянам и тіі зраділи
Побачивши свого, що він ім здоровий
Вийшов из під сили та с-під рук Аянта
И повели в місто, не ждучи вже й бачить.
А Ахеі також повели Аянта
Радого побоєм к царю Гамемнону.
Тілько що прибули в наміт Атрієнка,
Зараз Гамемнон цар казав вола вбити
Вола пятироків славному Кроненку
И враз ёго слуги обдерли, обмили,
Часті поділили, на рожни побрали
Спекли осторожно з вогню повиймали,
Трохи одпочили, обід спорядили,
Сіли — и іх серцю нічого не бракло.
Аянту окроме цілу хребтовину
Оддав Атрієнко Гамемнон володар.
А коли вже добре поіли й попили,
Тогді старий Нестор почав свою раду,
Бо він був ім здавна порадником добрим.
Ото він розважно и став говорити:
„Атрієнку й ви всі гетьмани Ахейські,
Много в нас погибло патлатих Ахеів,
И чорную кров іх Арей по Скамандру
Росточив, а душі перейшли к Невиду.
Так взавтра Ахеям нічого вже битись,
Лучще ми зберімся, перевезім трупи
Мулами й волами попалім край суден
Разом, щоби дітям кожний міг узяти
Кості, коли будем одпливать до-дому,
Висипмо над ними високу могилу
Одну и край неі збудуймо ми башти
Кріпкі для ослони и себе и суден,
Зробімо між ними кріпкіі ворота,
Щоб через них була конная дорога
З надвору глибоким ровом обкопаймо,
Щоб він міг спиняти и людей и коней
Бо коли б Трояни войны не підійняли.“
Мовив — и пристали усі отамани
А в Троян в Ильоні своя була рада
И сумна и буйна в Пріямовім домі
Антенор передний почав говорити:
„Трояни! Дардани! й помагачі наші,
Вислухайте йилі, що в мене на мислі.
Даймо ми Єлену и всі іі скарби
Тим двом Атрієнкам; тепер ми воюєм,
Присягу зломивши, то вже нам користі

Digitized by Google

Нічого и ждати, як не зробимо сёго."
Промовив — и сів він, по ёму піднявся
Славний Олександер чоловік Єленин,
Він до ёго й мовив бистрими словами:
„Не милая мова твоя Антеноре!
Міг би ти що небудь лучшее сказати,
А коли ти сее од серця говориш,
Так знать боги в тебе розум одійняли,
А я всім Троянам на тее одкажу
И одкажу прямо: жінки не оддам я
А скарби Аргейські, що в нашому дому
Все готов оддати, и ще й доложити."
Промовив — и сів він. По ёму піднявся
Сам Пріям Дарданів судець богомисний,
И став ім розважно мовити й казати:
„Трояни! Дардани! й помагачі наші,
Вислухайте милі, що в мене на мислі,
Вечеряйте милі в городі звичайне
Тілько стережіться та готові будьте
А взавтра пішлемо Ідея до суден
Сказать Менеляю и Агамемнону
Думу Олександра, що війну спровадив,
Та ще й добрим словом спитать, чи не схочуть
Бійку залишити — заким трупи спалим
А там будем биться, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть котрому."
Мовив — и всі раді на тее пристали,
Вечеряли разом строї коло строїв.
А свінуло — Ідей пійшов аж до суден.
Він застав Данаїв на раді край судна
В царя Гамемнона и став межи ними
И голосно мовив кликун голосистий:
„Атрієнку и ви всі гетьмани Ахейські,
Мене и Пріям сам и другі Трояни
Післали спитати, чи мила вам буде
Дума Олександра, що війну спровадив:
Скарби, які в Трою вивіз Олександер
Суднами — коли б він перше був загинув
Всі готов він дати и ще й доложити,
Но славної жінки царя Менеляя
Не думає дати, хоч Трояни й кажуть
Ще мене післали спитать, чи не вгодно
Бійку залишити, заким трупи спалим
А там будем биться, поки не розлучить
Нас Мара и слави не подасть котрим."
Промовив — мовчали усі отамани
Аж промовив разом Дивомед хоробрий:
„Тепер в Олександра не беріть ні скарбів
Ні Єлени — знати и малій дитині

Digitized by Google

Що на Троян сходить лихая погибель."
Мовив — и гукнуло все військо Ахейське
Дивуючись раді храброго Дивмеда.
Тогді Гамемнон цар до Ідея й мовив:
„Ідею! ти чуеш Ахейськую раду,
Як вони судили, так и міні мило,
А палить трупи, так паліть про мене.
Гріх не давать людям умерлих ховати.
Коли вони вмерли — треба іх спалити
Свідок міні Дій сам Герин муж гримучий."
Мовив — и ціпок свій підійняв к бессмертним,
И Ідей пустився знову до Ильону.
Тим часом Трояни — и Дардани разом
Сиділи на раді та Ідея ждали.
Тілько прийшов Ідей, став по середині
И передав звістку — всі стали збіратись
Хто трупи носити, хто дрова возити.
Аргеі ж край суден збіралися також
Хто трупи носити, хто дрова возити.
Тілько ясне сонце землю освітило,
И с тихоі річки з моря Окияну
И зійшло на небо — вони й зострінулись.
Но трудно ім було кожного пізнати
Так вони водою тілько обмивати
Слёзи проливати, на вози складати.
Пріям заказав ім плакать, так без плачу
Вони своі трупи на костер складали
И іх попаливши пійшли до Ільона.
Так саме й на другій стороні Ахеі
Сумуючи, трупи на вогонь складали
И іх попаливши одійшли до суден.
Рано, не світало, тілько ніч сіріла
Ахейськеє військо до вогню збіралось
Високу могилу в полі висипало
Одну — и край неі башти будувало
Кріпкі на заслону для себе и суден.
Ставило між ними кріпкіі ворота,
Щоб через них була кінная дорога
З-надвору глибоким ровом обводило
Широким, великим и палі вбивало.
Так-то працювали чорняві Ахеі
А боги тим часом сидячи у Дія
Дивувались дивом на працю Ахейську
Далі Посидій ім почав своє слово:
„Та хто ж тепер Дію з надземного люду
Стане богам мислі своі одкривати!
Не бач, що Ахеі коло своіх суден
Стіну збудували, кругом обкопали
Ровом и бессмертним приносів не дали

Digitized by Google

Та слава їх пійде до зорі зірниці
А про те й забудуть, що я з Аполлоном
Для Ляомедонта колись будували."
Аж Дій хмароходний здихнув и промовив:
„Та що ж ти се мовив Землетрясе сильний!
Хай там сёго діла другий хто боіться
Хто за тебе слабший силою й руками,
Твоя ж слава ходить до зорі зірниці;
Вір міні на слово, що коли Ахеі
Припливуть на суднах у ріднюю землю
Ти зваливши стіни, затопи іх морем
И берег великий занеси пісками
Хай стіна Ахейська пропаде без сліду."
Так поміж собою вони розмовляли.
Смеркло — и кінчилось Ахейськее діло
Вони волів били й вечеру робили.
А тим часом судна прибули из Лемну
З вином од Євнея того Ієзоненка
Що ёго Ієзону дала Гіпсипила
Царям Менеляю и Агамемнону
Він тисячу відер переслав задаремне.
А другі Ахеі то вже куповали
Хто на мідь блискучу, а хто на залізо,
Хто міняв на шкури, а хто на худобу,
А хто на підданих, и справили учту.
Цілу ніч гуляли патлаті Ахеі,
А в місті Трояни й помагачі далекі
И Дій на іх лихо цілу ніч гримів ім
Сильними громами, и люди лякались
Вино проливали, ніхто не смів пити
На перед, а спершу проливав Кроненку, —
Далі полягали и позасипали.

Digitized by Google

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

III.

Стоіть явір над водою,
В воду похилився,
Чогось милий чорнобривий
Тяжко зажурився.

Як же міні не хилитись
Вода корні миє,
Як же міні не журитись,
Само серце ниє.

„Степане, а покинь но вже раз ті твої книжки та ходи до нас“, кликав о. Григорий крізь вікно до свого сина. „Такий гарний вечер, а він засидівся в тій душній хаті и не гляне на двір.“

„Зараз, зараз, ще тілько хвильку“, обізвався голос с середини.

„Та чи мало було с тебе того дня. От дай вже покій, відпічни троха, дай волю очам та думкам твоім.“

„Оттак то, приіде на кілька день и навіть в дома не покидає тих книжок. Вже аж збілів, зовсім тілько як снасть ходить. Аж жаль дивитися“, говорила пані-матка виполіскуючи під хатою гарні огірки до квашеня.

„Так то вже на старість хіба ии обоє будемо себе втішати. Годуй, годуй, а підростуть, то як ті пташки з гнізда порозлітаються. Поки ще молоде, то горнеться, а потому и не звідається... Оттой ще остався, та й то на вилеті.“

„Степане!“ кликала знов мати, „а ходи но вже до нас.“

Ніхто не обзивався.

„Щось наш Степан таки дуже посоловів,“ говорила дальше мати тихим голосом. „Де то та колишня ёго веселість поділася. Мало говорить, нічого не їсть, не спить, на самоту утікає. Нераз, як несподівано надійду, він сидить задуманий та так и зжахнеться. Питаю и не роспитаю нічого. Бовкне слово та й втікає.

Digitized by Google

Щоб тілько борони Боже не занедужав. А ще с тими книжками не може собі дати ради. Господи! десь то тепер такий світ настав, що стілько треба вчитися.“

„От марниця, дурять голови! А не хотів мене слухати, не хотів брати готового хліба. Конче забажалося тої свіччини.“

„Ой то правда! Досі був би вже на спокійнім хлібі, а то пустився, як на ту воду, плине, плине и кінця тому не має.“

В дверех показався Степан с книжкою в руці. Его лице було ще дуже молоде, але поважне, бліде, сніде, майже хоровите. З ёго очей пробивалась якась сумота, на чорних бровах нависла журба, а укриваний біль проявлявся в цілім ёго лицю.

„Справді гарний вечер“ сказав Степан тихим голосом.

„Чи не приросла вже до тебе ся книжка?“ жартобливо спитав о. Григорий.

„Таки правду сказати — се моє житє. Та й що ж може бути для мене кращого, як віддаватись науці.“

„И бути вічним школярем,“ додав о. Григорий.

„Преці приповідка каже: учися розуму не до зросту, а до гробової дошки. Ціле житє чоловіка — се одна праця и наука. А коли я вибрав собі такий стан, що замість плуга пером та головою маю орати, то ж годиться дбати про те, щоб в мене був засіб того зерна науки, котрим засіваємо наш переліг. Як ви дбаєте, щоб засібна була стодола, та не пусті засіки, як ви усе передумуєте, що́ як краще и лучше зробити, як вас радує прихована вами худібка, добре засіяне поле, процвіт вашого господарства, так и мене радує и веселить моя щоденна праця, мій труд, здобутки нового знання, новий світ, що роскривається в оттих книжках, и я не знаю, що може бути томлячого в такій праці, що підіймає мисли чоловіка, роскриває ёму нові погляди, нове житє, нове поле до діланя.“

„Де то вже з ним кінця довести,“ озвалася мати пильно глядючи на свого сина. „Але ж поговорив би ти, Степане, троха з нами старими. Нам твоєї науки не засягнути, а самим так и скучно. Не вже ж ти тілько самими книжками житимеш. Треба й в світі троха повеселитись. Говори таки що хочеш, а школярем цілий вік свій не позістанеш. Не сидів би ти все так в тих паперах, та не тратив твого здоровля, а віджив троха між нами на вольнім воздусі. Вже ж тобі не перемудрувати всіх, а от так найлучше, як то кажуть: и на перед не вирывайся и з заду не оставайся. Знаєш тепер такий світ, що немудрість поплачує, а услужність. Хто мастить, той іде, а покірне теля дві мамі ссе.

Digitized by Google

Єсть же багато таких що без муки и великоі науки доброго стану доходять; а як має вже свій стан, то й мудрість и почесті и слава — усе знайдеться. Змарнуєш твій вік молодий, на світі не наживешся и здоровля втратиш, так що ж тобі буде с твоєі науки.“

„Але ж, матусенько, се міні не псує здоровля, се моє житє и моя розривка. Коли у чернці постригся, то ж годі присюди заводити.“

„От не пошивайся в такого статка; се ще тобі ні до лиця, ні до твого віку. Забудь но троха твоі книжки, а я повезу тебе на празник до Решовоі. Ти ж не знаєш, що Наталка вже як рожа росцвілася. Яка люба дитина, яка привітна, смирна, тай правду сказати не стид показати ii хоч би и перед городянськими паннами. Як то, коли з доброго кореня, то й добре останеться. Воно дуже рідко буває, щоб дівчина без матери добре виховалася. Але тут не одна, хоч и з материнським вихованєм, мусить уступити. Така вже з роду! Знає як до чоловіка проговорити, між людьми поводитися и кому належиту честь віддати. Звичайно як вчене, до світу призвичаіне, а не так як то в нас буває, що тілько на пустицях та на сміхах все кінчиться. Правда, що батько таки дуже розумно ii попровадив, гроша не пожалів, и в дома доглядав и до належитоі науки вчасно віддав. Таки добрий батько як рідко, и знаю, що своєі дочки голоруч за муж не дасть. А вона ж в ёго єдна-єдина як око. От найно поідемо, то й побачиш сам. Вони будуть на празнику, блиські сусіде в давній зажилості, та й таки час вже Наталку світови показати.“

Степан мовчав, а хоч мати все пильно на ёго гляділа, Степанові думки, здавалось, не дуже займалися славословним описом молодоі гарноі и посажноі панночки, а відлітали десь в далеку сторону.

„На що то хлопцеви набивати голову“! холодно проговорив о. Григорий. „Вже бачу, що ви ёго таки зараз хочете женити. Мало має свого клопоту на голові, ще треба, щоб жінка нависла на карку!“

„Зараз, не зараз, але чому ж не мав би пізнати? Преці вже йде до людей.“

„Не думаю я ще женитись.“

„О щось ти дуже змінився в послідні часи!“ говорила дальше мати. „А перше так все маячив о гарних паннах, як голодний о хлібі. А то все с тих книжок, с тоі неперестанноі самотності. Відвик від людей, від товариства втікає, веселоі хвилі не зазнає.

Digitized by Google

До чого то все здалося! Ось діви другі то и без журби и труду веселяться, уживають життя и добре с тим виходять!“ И жаль и ніжна любов и материнський докір пробивався в її голосі. Вона бажала б неба прихилити свому наймолодшому синові, тремтіла за ёго здоровля, журилась вже з-за одної тіні ёго смутку и неперестанно роздумувала над ёго долею-щастєм. А тим часом бачила вона свого сина незадоволеним, нещасливим. Сей нахил до неперестанної праці здавався ій дивним, неприродним, хоч се була черта ій власного характеру — трудящої, запобігливої, неперестанно рухливої жінки. Працюючи майже ціле своє життє для добра своїх дітей — вона не могла зрозуміти, щоб праця могла бути щастєм ій власної дитини. То ж и не вірила словам Степана, відводила ёго від труту и науки та заманювала у безжурне, веселе, легке життє, що являється для загалу єдиним ідеалом щастя. Ось тому заохочувала вона Степана до забав и розривок и готова була ёго чим-скорше оженити с посажною, гарною панночкою, щоб тілько неклопотливим було ёго життє, щоб весело процвітали ёго дні, а ій материнське серце втішалося ёго щастєм.

А тут ій Степан не то що не бажав того щастя, але, здавалось, самохіть відтручував ёго від себе и віддавався якійсь тайній роспуці.

„Не всім однаково світ стелиться“, якось важко промовив Степан. „Пчоли мід зберають, а мухи ёго зъідають.“

Бесіда якось уривалась и замість веселості наводила ще більший сум на Степана. Згадка про женитьбу не мило дотикала ёго душі и очевидно ворушила тайну ёго серця.

Пані-матка покинула свою роботу и хотіла, здається, дальше вговорювати свого сина до веселого життя та заохочувати до женитьби, коли як раз за воротьми озвалася косарська пісня, поважна, протягла та супокійна, як супокійною и вдоволеною буває душа чоловіка по довершенім ділі. Се вертали косарі с пан-отцевої сіножаті.

„От вже й косарі йдуть, а я ще й не зладилась“, сказала пані-мати и чим скорше кинулась приготовлятись до привіту гостей. О. Григорий відложив свою люльку на бік и підійшов під високі каштани, де на вколо широкого стола росставлені були лавки.

Ціле обійстя о. Григория було обсаджене високими деревами, берестами, ясенями та каштанами; густі вітя дерев закривали вигляд на дорогу и мов величезним вінком обмаювали похилену хату попівську. Вечер був тихий, погідний, веселий. Далеко десь

Digitized by Google

вертала вже череда до села, чутно було мекіт овець та иржанє коней, а тут перед ворітьми ще раз загула пісня косарів, луною роздалась по між деревя, понеслась гомоном по селу и відбилась аж о гори, що за рікою ще червонілись від західного сонця. Затихла пісня, занімів ії гомін, а косарі задзвонили у коси и поважно як стадо білих гусей вийшли на подвіря. Передовий косар проговорив свою жичливу річ про скінчену косовицю, положив перед пан-отцем оберемок свіжо скошеного сіна и всі косарі як рідного батька витали свого пан-отця и першого господаря. Се була косарська „толока“. Трийцять косарів, статочних господарів, рік в рік збіралось за толоку косити сіно пан-отцеви. Без зазиву и без дозору відбувалась ся косовиця з найбільшою охотою и с прикладним ладом в знак прихильності громади для свого пан-отця. То ж намість парубків бралися найперші господарі цілого села за коси и з незвичайною торжественностю сповняли сей уряд свого „пошановку“. Спільна, господарська вечера заставлена під розлогими каштанами була єдиною відплатою за щирий труд господарів. И тут розводилась та щира, синовська бесіда між представителями громади а пан-отцем и імосцею про всілякі діла сільского житя и господарства, обмінювались ради, укладалися пляни падходячих жнив, обговорювались усі долеглості и недостатки обопільного пожитя прихожан с приходником. Се був обяв того патриархального житя між попом а громадою, житя давного, видного ще в проявах историчніх подвигів нашого народу, а щезлого за теперішних часів нової цивилизациі.

О. Григорий належав мало що не до попів „antiquae educationis,“ хоч скінчив всі школи вимагані тепер до „висвяченя“. Тілько ёго погляди на житє, на свій стан и на народ, — ріжнилися від вихованців „novae educationis“. Правда сі погляди не були взяті ні с книжок, ні с школи, ні из семинариі, а просто виходили самі с тодішного житя. Велика ріжниця станів ніде так різко не виявлялася, як по селах між паном-аристократом а панщизняними „хлопами“ не давно що визволеними с цілковитої неволі. Пропасть між двором а сільскою хатою, як ні блисько вони коло себе стояли, була страшна, непроходима. Нікому не снилося о людскості під курною стріхою селянською. Сі бідні, маленькі, темні хати були тілько стайнями, де була така ж робуча твар, як и в мурованих двірських стайнях, де стояли стада коней. З двірських вікон так само дивились на сільскі хати, як на волівню, звідкіля виводили волів у ярмо. В очах панів мав піп на селі мало що не те ж саме задане як и конюший. Нічого було

Digitized by Google

ёго приєднувати для себе, щоб пригласкував „підданих“ и зводив згоду між двірським а громадським обшаром! Сю згодливість доконували мандатори, посіпаки и економи с киями у руках. Піп був для двора особою злишною, а ще більше злишною була ёго прихильність для двора. Аристократичні погляди не менше відділювали самого навіть попа від двора.

И ось виходило с того дивне диво. Як добрий наймит у лихого пана привязується більше до худоби, котроі доглядає, аніж до пана, що и ёго и худобу поневіряє, так и піп осаджений серед „хлопів“ переймався іх недолею, розумів іх нещастє, милосердився над іх нуждою, а обурювався над нелюдскостю. И серце ёго прихилялось до тих людей, він зживався з ними, потішав іх, а деколи й охороняв. Так ставав він живим членом тоі страждущоі громади, переймався іі житєм и ставав неначе б батьком великоі родини.

И ті селяне, нехтувані цілим сурдутовим світом, відгадували се батьківське чутє, горнулися у недолі до свого пан-отця, привязувалися до ёго правдивою вдячностю и любовю. Молоді парубки и дівчата находили на попівстві захист проти нападів панів, двірських паничів и підпанків. И та сама вдячність и любов виявлялась у служебних відносинах. Слуги забували тут на свою службу и вважалися більше членами родини, синами першого господаря, як наймитами и наймичками. Вони дорожили крихтою тоі волі, якою можна було віддихати на попівщині; за свою працю, котру іх батьки, брати у сестри віддавали даром на панських ланах, діставали вони тутка потрібну одежу и страву, а при статочності дороблялися якого такого прибутку. Тодішне попівське господарство не було перейняте духом шпекуляційним, а змагало найбільше до вигідного житя. Біля попівського стола могли без ущербку живитись и догідно жити бездомні Лазарі, що перед панщизняною нахабою кидали родинні доми, своіх батьків и матерей. Вони пильнували добра своіх кормителів и оборонців, як власного маєтку, привязувались душею до своіх господарів и до смерті не відчужувались від своіх добродіів. Відтіля пішла ся добра слава про давних „слуг“, про іх вірність, працёвитість и привязаність.

О. Григорий був з роду доброго серця, ласкавий, привітний, и добрящий. Молодість тяжко перебута в праці и недостатках навчила ёго, цінити працю и робочих людей. Син убогих родичів, вчасно осиротілий, повертався він з малку між народом, власними очима глядів на нелюдську тиранію у всілякій іі постаті и сам

Digitized by Google

нераз в школах и в своїх позашкольних услугах дізнав важкого гнету аристократичного світу. Його душа не могла прилипути до тих пишних пустоцвітів без серця, ёго сирітство розганяло всякі сни про блескуче, вигідне та роскішне житє, а нахиляло ёго скорше до тих тихих, рівно як и він від долі и злоі волі кривджених людей непоплачаючої праці, неосолодженого горя, бесцвітного житя. Богословські науки видалися ёму дуже приманливими, бо відкривали ёму вигляди на независле житє, мали вчинити ёго проповідником любови и потішителем сиріт та повернути ёго назад серед сільских людей, де був ёго молодечий світ, де жили ёго перші споминки дитинні и зароілися перші надіі житя.

В ті часи легко було доступити попівського приходу. Мало було званих, а ще менше вибраних, то ж самі попи діставали, а не давали „презенту“. И так о. Григорий скоро дістався до своіх родинних сторін и любо та тихо проживав з милою дружиною серед давних знакомих. Високим прикладом розумного чоловіка присвічував він своім прихожанам, простою, ясною але й не менше праведною наукою проводив він іх серед тяжкого житя, а своєю повагою нераз знав тамувати панську буту, корити двірську шаранчу сурдутову, що засмічувала моральний воздух громади. Люде полюбили свого пан-отця як рідного батька, а паніматка були справдішною опікункою цілого села. В слабостях приходили до неі по ліки, в нужді о підмогу, в клопотах о пораду. Під іі оком виховувались и виучувалися на службі молоді дівчата, в іі пекарні пеклися для них короваі, за іі заходом відбувалися іх весіля и так изза опіки своєі „імосці“ виходили вони в світ добрими господинями. Так витворювалось се патриярхальне житє попа з громадою, що кріпшало, розвивалось и росцвіталося через сорок літ. И хоч повіяло було тепер навкруги новим духом, хоч нова воля и рівноправність переиначувала суспільні взаємини селянські и не одні пани, але й багато попів стало нарікати на буйність и неслухняність народу, хоч що раз виднійше під впливом дворів підкопувалося и переиначувалося становиско попів сесед селян и клонилося до повного відчуженя, — о. Григорий не лишав свого давного житя, не ступав на нову дорогу, а жив давними идеями свого первісного житя и остався чоловіком: „antiquae educationis“.

Його родина складалась з двох дочок и трох синів. Дочки були вже давно замужні и двох старших синів мало вже своі певні приходи. Один Степан наймолодший виломався с під прикладу своіх братів и пустився на „світського“ чоловіка. Як ні поважав

Digitized by Google

він свого батька не тілько яко батька, але й яко попа, але придивившись блисше новому поколінню євангельских проповідників, проглянувши систему св. Юра у вихованю попів, втеряв він всяку охоту до попівства, бо не мав надіи и не бачив можності ступати в сліди свого батька. Як ні благала ёго мати, як ні представляв батько, усе було даремне! Степан ступив на нову дорогу. От тому так клопоталась за ёго стара мати, треитіла над ёго здоровлям, побивалась над ёго непевною будучностю. Вона зводила тепер всі свої думки тілько до свого „мізинка“, котрого любила над житє, — день и ніч передумувала над ёго долею и все таки непокоілась, бо вона не розуміла иншого житя, лучшого спокою, більшого щастя, як те, що роскривалося на добрім тихім и живнім попівстві. О. Григорий не тикав сего питаня. Раз згодився він на волю сина и вважав тепер злишним и шкодливим повертати ёго дорогу куда инде. Степан світло сповняв покладані на ёго надіи, йшов усе в гору, визначався між молодіжю своєю наукою и статочностю, и всюди, де ні повернувся, знав собі зъєднати любов. То ж о. Григорий, чуючи з усіх сторін похвали на свого сина, не так непокоівся ёго долею, як стара мати, вірив в ёго будучність, жалував тілько над тим, що може не дожиє того часу, коли ёго син буде зовсім „скінченим“ чоловіком. Задля того тілько рад він був бачити свого Степана на тій самій дорозі, котрою ёго другі сини дійшли вже до спокійного и вигідного житя. И віи жалів над працею свого Степана, хоч сам мовляв: „без праці не ма колачів“. Нагадуючи свої власні науки школьні він переконувався, що в житю в далеко більшу услугу ставав практичний розум, ані ж та схолястична филозофия, якою годували за ёго часів нечисленних школярів. Так не мав він віри в силу и значенє науки, вважав ії більше за час переходовий, за конечне орудиє осягненя становиска, и для того так маловажно говорив про людей науки. Він цінив тілько чесноту, працёвитість видну в користях щоденного житя, а нехтував всяке високе змаганє до нового, поступового житя. Часто навіть нарікав на мудрощі нового світа, що псували людей, робили „яйця мудрійшими від курей“ та не давали жити людям спокійно на світі. Згадуючи про них нарікав він на світ теперішний и ставлав идеалом давні часи. Се був своеродний консерватист.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

С того часу Україна роспалася на два гетьманства, и се трівало до упадку козацтва правобіч Дніпра. Воно на час одізвалося и в церковнім ладі. Денис Балабан умер в Чигирині, де була столиця гетьманства правобічної України; на ёго місце вибрали Осипа Нелюбовича-Тукальского, епископа Могилівського. Московське правлінє не узнавало ёго и не переставало називати надзорцем митрополиі Методия и заходилось, щоб сёго ввести на уряд митрополита, та царгородський патриярх на се не годився.

Успіхи Поляків у війні з московським государством спонукали короля Яна-Казимира до сёго, що він забажав підчинити собі и лівобережну Україну. В Січню 1664 р. він посунувся через Дніпро. З ним мусили йти також козаки під начальством свого гетьмана Тетері и союзні Татаре. Городи лівобережні піддавались. Тілько місточко Салтикова Дівиця боронилось завзято и всіх мешканців вигублено. Король дійшов до Глухова, стояв під ним пять неділь и не міг ёго взяти. Тут в польскім таборі розстріляли козацького полковника Ивана Богуна, одного з найхоробрійших товаришів Богдана Хмельницького, підозріваючи ёго о зраду. Між тим Запорожці під начальством Сірка и Сулеми, що були по-заду короля, почали відберати козацькі городи правобіч Дніпра. Се змусило короля вернутися на правий берег Дніпра.

Польский начальник Чарнецький розбив Сулему, а польский полковник Маховський спіймав бувшого гетьмана Виговського, що носив уряд київського воєводи, и розстріляв ёго с підмови Тетері, котрий обвиняв Виговського о замір піддатися Москві. З усёго видно, що Виговський дійстно був с Сірком в порозуміню: роздражнений против Москви боявся він, щоб Москва не закріпостила України, помирився с Поляками, надіючись дати своєму рідному краєви незалежність и свободу в тім виді, в якім вона була доступна ёго понятям, та жорстоко завівся; власне вивисшенє не вдоволяло ёго; и так він ще раз відважився повстати и згинув перед часом, не вспівши нічого вдіяти.

Не обмежаючись сим, Тетеря обвинив о зраду митрополита Осипа Тукальского и свого шурина Юрия Хмельницького, що в постриженю звався Гедеоном. Король казав обох вислати в Марієнбурську твердиню, де вони просиділи два роки.

Digitized by Google

Брюховецький по відступленю короля, сам перейшов за Дніпро, взяв Канів, Черкаси, але потім одступив назад, а Чарнецький знов підбив відобрані Польщі городи и місточка, вийшов до Суботова и викинув з могили кості Богдана Хмельницького. Незабаром був сам Чарнецький небеспечно ранений в одній стичці и зійшов с поля дієвого.

Гетьман Тетеря скоро переконався, що ёму не дати ради с козаками и не вдержати України під властю Польщі. Він похватився забрати військову скарбоню и втікав з жінкою в Польщу, та в дорозі Сіро відбив у ёго скарбоню.*) На ёго місце в Україні одна партия, при помочи орди, вибрала Степана Опару, а друга, також с помочю Татар, скинула Опару и настановила гетьманом Петра Дорошенка: се сталося 1665 р.

С того часу до 1677 р. история українського козацтва переважно обертається около сеї особистості. Постійною цілю змагань Дорошенка було, получити Україну під одною властю и злучити козацькі сили; він не терпів Поляків и ніяк не хотів, щоб Україна зіставала під їх властю; все заявляв готовість бути під властю Москви, та не инакше, як из збереженєм прав самостійності України, щоб московське правліне не посилало там своїх воєводів, не мішалось у внутрішні справи и обходилося с козаками, як з народом вольним. Обставини спиняли ёго з усіх сторін добитися такого политичного идеалу и він мусив вести тяжку завзяту боротьбу з ними.

В осени 1665 р. Брюховецький виправився в Москву, де ёго прийняли з великою шаною и надали боярство. Він оженився з боярською дочкою и дістав богате придане від царя, близько Стародуба, сотню Шептаковську, що займала багато сіл и земель, а полковникам, котрі з ним приїхали, падали дворянство. Щоб догодити Москві, Брюховецький сам заявляв бажанє знищити місцеві привилеї краю: так на приклад подавав він раду знищити привилеї українських городів, впевняв, що міщане тягнуть на польску сторону, що між ними бідні висиляються податками и підводами, а купці и богачі коштом бідних багатіють; раяв помножити московських воєводів, завести орендарську продаж горівки, зробити спис народу, установити на московський лад митарів и прислати митрополита з Москви, замість виборного вольними голосами. По повороті в Україну с початком 1666 р.

*) У Тетері видурили в Польщі всі гроші, які він привіз в Україну; він пішов до Турції, де вмер в бідності.

Digitized by Google

Брюховецький через усё то опинився в неприязних взаєминах до цілої України. Козакам не сподобалось ёго вивисшенє в боярство. „В нас перше бояр не бувало, — говорили вони: — через ёго в нас усі вольності запропащуються“. Полковники поставлені дворянами, боялися показати перед козаками, що цінять новонабуте достоїнство. Оден з них говорив: „Міні дворяпства не треба, я по давному козак!“ Єпископа Методия роздражнило предложенє, щоб посилати митрополита з Москви; українське духовеньство поділяло ёго невдоволенє. Роздражненє змоглось, як приїхали нові московські воєводи на всі значні городи*), и з ними вояки; Брюховецький прохав, щоб їх було більше; приїхали переписці, стали списуватн всіх людий по городах и селах и накладати данину. В городах з міщан настановили митарів, щоб зберали царські доходи. Москалі стали погано обходитись з людьми: „Полтавський воєвода — жалувались козаки — лає нас поганими словами (що найбільш дражнило Українців); коли хто прийде до ёго — плює на того, каже солдатам бити в карк...“ В багато місцях жалувались на великі драчки, на насиле и грабіж, на зневагу жінок и дівчат и т. и. Сам гетьман був вельми користолюбний, жорстокий и надіючись на захист Москви, не знав границь своїй самоволі; ёго полковники були також напасні и грабежливі. Народ не довго терпів; повстало зворушенє разом в кількох городах, стали убивати московських вояків. В Переяславлі вбили козацького полковника Єрмоленка, спалили город, позабивали вояків; сам царський воєвода ледво спасся. На Брюховецького загально обурились; росширилось бажанє вступити під власть Дорошенка.

В 1667 р. заключено Андрусівський мир и се стало новою, сильнійшою причиною зворушеня. Українці вважали Нащокина найбільшим ворогом своїм, толкували, що з ёго підмови московський цар мириться с польским королем, щоб вигубити козаків; Запорожці, рішущі и відважніщі від инших, спіймали царського посла Ладиженського, що їхав у Крим, и вбили.

Від самого приїзду Брюховецького народ не хотів платити податків и всяких данин, заведених на московський лад. Козаки грабили и били зберачів; та тоді й між Українцями був нелад: міщане й селяне дерлися с козаками, котрі з наказу гетьмана и

*) Крім Києва, Переяславля и Ніжина, де вже були московські воєводи в Прилуки, Лубни, Гадяч, Миргород, Полтаву, Батурин, Глухів, Сосницю, Новгород-Сіверський и Стародуб.

Digitized by Google

полковників зберали для сих дачки. Всі тим не менше сходилися в тім, що не терпіли гетьмана.

Методий, що перед тим найбільш підмагав вивисшенє Брюховецького, стався ёго ворогом и лихословив Брюховецького в своіх письмах до московських бояр. Брюховецький с своєі сторони писав у Москву доноси нв Методия. Будучи на соборі, що засудив Никона, Методий замітив, що з ним у Москві обходяться не так ласкаво, як перше, и повернувши на Вкраіну предложив згоду Брюховецькому и став ёго намовляти до зради цареви. Брюховецький побачив, що зайшов далеко, що козаки роздражнені против Москви вважають ёго головним справцем напастий, котрі терпить Украіна від московських людий: здавалось, що поправити діло можна було тілько чим скоршою зрадою Москві. Брюховецький на сам перед погодився з Дорошенком. Сей разом з митрополитом Тукальским заманув Брюховецького надією, що він лишиться гетьманом, як стане з ними ділати одностайно и відступить од Москви. Брюховецький зібрав на раду своіх полковників: усі рішили відорватися од Москви и піддатися турецькому султанови, щоб с помочю Турків видобутись с під московськоі власті. Дня 8-го лютого, в Гадячі, Брюховецький заявив воєводі Огареву, щоб він геть заберався з вояками. В Огарева було всёго трохи над 200 людий; випадало забератись... Та козаки кинулись на Москалів, половину вирізали, решту оббили и взяли в полон. Брюховецький оповістив своім универсалом, що московські посли с польскими послами постановили зруйнувати цілу Украіну и вигубити всіх людий від малого до великого. Таку саму грамоту післав він донським козакам, вговорюючи іх з „господиномъ Стенкою“ одностайно ділати.*) Народ, що й без того ворушився по всіх усюдах, став вигубляти всіх Москалів у своім краю.

Зрада Брюховецького сильно поразила московське правлінє; воно сёго не сподівалось. В Київі, Переяславлі, Ніжині и Острі воєводи с трудом одбились від козаків и сиділи в облозі, дізнаючи чималого недостатку; в инших — вони погибли разом з воєнними людьми під ножами и киями лютуючого народу. Коли об сім дізнались в Польщі — то Поляки говорили московським послам: „Треба нашим володарям післати війська — випалити и повбивати сих зрадників-козаків, щоб міста іх були пусті, тому що вони и вас и нас зраджують и добра від них не буде!“

*) Варто замітити, що поміж оскарженями против Москви найпогамійшим вчинком Москалів названо се, що „вони скинули святійшого отця патриярха, котрий учив іх мати милость и любву для ближніх“. Никона в загалі шанували на Вкраіні.

Digitized by Google

Весною князь Ромодановський роспочав війну облогою города Котельви. До Брюховецького прийшли на поміч Татаре. З-за Дніпра йшов с козацьким військом Дорошенко; Брюховецький вийшов ёму на зустріч з Гадяча. Недалеко Опочні прийшло до ёго десять сотників з домаганєм, щоб оддав булаву, знамя и пушки. Брюховецький побив сих сотників и вислав іх закованих в Гадяч. Та тут зворушилася против ёму громада козаків, вдерлася в шатро, спіймала и затаскала до Дорошенка. Дорошенко тілько дав знак рукою: козаки здерли з Брюховецького одіж и били до смерті оружєм, вилами и киями.

Сумятиця в народі була так велика, що вслід за тим розлягалися крики: вбити Дорошенка. Та задніпрянський гетьман утихомирив юрбу, викотивши ій кілька бочок горівки. Дорошенко зібрав всенародню раду и питався: „Що тепер діяти? Чи миритись з Москвою? Чи піддаватися Польщі або султанови?“ Народ не хотів чути про Польщу, лаяв Москалів за іх напасті и давав перед турецькій власті. Дорошенко виступив проти Ромодановського, котрий сей час одступив од Котельви. Тепер ціла Україна була в руках Дорошенка; ёму лишилося тілько укріпити свою власть, та тут на лихо прийшла до ёго вість с Чигирина про зраду жінки: він пішов за Дніпро, забравши с собою полонених московських начальників и єпископа Методия, а начальство над лівобережною Україною поручив свому генеральному осаулови Демянови Многогрішному. Зараз по відході Дорошенка Ромодановський рушив на Вкраіну и заняв Ніжин; Многогрішний замість битися з ним, заявив бажане піддатися цареви, надіючись зістати гетьманом. Тоді заступником козаків явився чернигівський архиепископ Лазар Баранович; він просив письменно в царя прощеня народови, та молив, щоб на Вкраіну не посилати воєводів; то само прохав и Многогрішний и представляв, що всё лихо склалось від напасті из сторони воєводів та с хитрощів єпископа Методия. Толки про вибір нового гетьмана велися кілька місяців, а тим часом московське правлінє зносилося з Дорошенком. Царські посли намовляли Дорошенка відлучитись од бисурман и бути покірним Польщі. Дорошенко стояв на однім: що він из своіми козаками ніяк не хоче бути під властю Польщі, тому що с Поляками задля іх хитливості годі заключати який тревалий договор,— впевняв, що він зовсім не ворог Москви, що бажає з усею Україною бути під властю великого государя, але не инакше, як тогді, коли государ прийме під свою власть обі сторони Дніпра, не буде посилати воєводів и нарушати прав козацьких, одним словом,

Digitized by Google

щоби всё було так, як постановлено в першім договорі, заключенім з Богданом Хмельницьким: инакше Дорошенко ніяк не хотів покидати думки про підданство Турціі. Само собою розуміється, що московське правліне не могло посунутись до того, чого домагався Дорошенко, бо було в союзі с Польщею.

В марцю 1669 р. в городі Глухові зібралася рада и на ній вибрали гетьманом лівобережної Украіни Демяна Многогрішного. Всі заходи нового гетьмана, архиепископа Лазаря и старшин об визволеню Украіни від воєводської управи позістали даремні тим більше, що тепер, як и давніще між Украінцями були такі, що гляділи власної карієри, котрі писали в Москву противне тому, чого прохало украінське начальство и впевняли, що народ більше бажає воєводської, як козацької управи. Першим с таких був Семен Одамович, ніжинський протопіп, що думав, як здається ити слідом Методия. Після договору заключеного в тім часі, воєводи зіставали тілько в деяких городах.*) Реєстрових козаків установлено тілько 30.000, котрі мали жити с податків з усяких місцевостий, крім монастирських и церковних. Зруйнованим городам дано пільгу на десять літ; гетьманів будуть виберати наперед на раді, а цар буде потверджувати та вони не могуть зноситися з чужоземніми володарями. Тоді козаки на раді замітили, що всі межиусобиці на Вкраіні походять с того, що ратаі самовольно хотять називатися козаками и починають чвари, а тим самим — справдешнім козакам роблять нечесть. Щоб се відвернути, рішено устаповити осібний козацький полк в 1000 людий, котрий мав наглядати, де починаються бунти и стлумлювати іх в зароді. Сей полк названий компанійським. Таким робом найважнійше соціяльне питанє, що хвилювало Украіну с самого почину повстаня супротив Польщі, московське правліне рішало тепер так, що вивисшувало виключно привилеёваний стан, з ущербом змагань народу до зрівнаня своіх прав.

(*Дальше буде.*)

---

*) В Київі, Переяславлі, Ніжині, Чернигові и Острі.

Digitized by Google

Библиографія.

— **Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература.** *Очеркъ біографическій и историко-литературный составленъ* **Богданомъ А. Дѣдицкимъ.** Часть I. (Печать). Галицко-Руска Матица. Львовъ 1876. 8° VII + 123. (Конець.)

Домоболіе проклятыхъ.

Во мукахъ глубоко,
Гдѣ платятъ высоко,
Злаго роботники
Чорные грѣшники. —
Сѣдитъ блѣдноватый
Разъ кутьва богатый
Слезы му капаютъ
И конца не знаютъ
А его руки
Борютъ безъ скуки
А его бесѣда
Вѣчна, бѣда! бѣда!
. . . . . .

Вонъ во чистой синьи, нынѣ
Ходитъ по божей долинѣ
Ангеловъ громада сива
Съ ними пречиста дѣва
. . . . . .
Какъ подслухую
Же шепчутъ чую
Чорныя души
Менѣ во уши
Молчи глухій дуракъ!
Молчи нѣмой глупакъ!
. . . . . .
Чувства страшныя
Всѣ такъ душныя
Нѣтъ тху холода
Въ долѣ завода.
Отцу за нискій
Въ болѣзни кротной
Счезбыхъ выродной
Ино не могу
Ино не могу
Страшный, лютый рокъ!
О! твердъ обязокъ! —

Такі куріоза друкував І. Левицький будучи богословом в Відні на II. році! Рудольфа Моха поезиі суть правда слабонькі під взглядом естетичнім, але мають ту вижшість над утворами (радше „нетворами“) Левицького, що висказують преці якусь зрозумілу всім мисль и то в язиці свіжім, чисто народнім. Дадуться вони и нині перечитати, особливо ёго „Школярь въ дорозѣ“. Але відай саме той простонародній характер тих поезийок стався для (книжносложного) п. Дідицького „каменемъ преткновенія“....

І. Левицькому яко першому спорудникови руськоі граматики и авторови многих — взглядноі вартості — росправ язикословних належиться певно признати велику заслугу. Тако ж ёго брошура „Uiber die Zustände der Russinen in Galizien“ знаменує рідку в тих часах загального сервилизму, — отвертість и смілість характеру. Особливо ёго граматика з р. 1834 показує многосторонні досліди в всіх частях граматичніх, а в §§. о руськім стихотворстві найдемо и нині дещо здалого. Противно в ёго ж граматиці пізнійшій (II-ге вид. р. 1850)

Digitized by Google

добачаємо в тій часті граматики поражаюче відступленє від основи народнёруської. Коли бо в грам. з р. 1834 розберає І. Л. міру и склад стихів народніх пісень, Котляревського Енеиди, поезий Т. Падурри, то в тій другій граматиці „языка русского въ Галиціѣ“ подає приміри до теорий метричних из Сумарокова, Державина и т. п.

Подібно в флєксні и в складні уважав Левицький (и Вагилевич) за річ можливу и потрібну мішати форми и конструкціі россійські, церковні и малоруські з ріжних периодів руського языка и ёго литератури. Вийшло с таких теорий дивоглядне mixtum compositum. По нашій гадці дасться обняти цілий розвиток историчній котрого небудь языка або за помочею властивої историчної граматики, в котрій би після часу и периодів литератури всі зъявища були ясно відзначені, відріжнені и після правил языкословія порівнательного обяснені, як то зробив у Німців Grimm, у Россиян Буслаєв, — або належить спорудити стілько осібних граматик, скілько має периодів язик в своїм розвою. Так мають Німці для свого языка три осібні граматики: althochdeutsche, mittelhochdeutsche, neuhochdeutsche Gr. Левицький и Вагилевич тиснуть в одно парадигма поміш ріжних форм: чужі, свої — старі, нові — и всі ті експерименти зроблені в граматиках малоруського языка „in Galizien, w Galicii, въ Галиціѣ.“ Бідна та „Галиция“ кілько то вона мусіла перевчити! Автор „Очерку“ пише на стр. 77.: „O Gramatyce języka ruskiego молодого тогда Ивана Вагилевича изд. во Львовѣ 1845 имѣлъ нашъ Михаилъ только по наслышцѣ такое понятіе(?), что она найлучша изъ всѣхъ до той поры печатанныхъ граматикъ русскихъ. Такою же и была она въ самомъ дѣлѣ на томъ основаніи, что сочинитель ея умно воспользовался велико-русскою граматикою Востокова, который и до нынѣ въ мірѣ славянскомъ уважается первостепеннымъ языкословомъ“. Для лучшого виказаня, яке п. Дідицький має „понятіе“ о язиці малоруськім, наведемо ще ёго ж слова з брошурки „*Въ одинъ часъ*“ (р. 1868) „Граматика языка малорусскаго въ Галиціи сочин. Ив. Вагилевичемъ безспорно и рѣшительно найлучшая граматика малорусскаго нарѣчія (а такою признана (де? коли?) она какъ Малоруссами такъ и Поляками) не допускаетъ почти никакого розличія между малорусскимъ и великорусскимъ нарѣчіемъ по части грамматической“. По таких „великих словах,“ котрими послугується завсігди крайний игнорантизм и бессоромне лукавство, що ж маємо почати с прочими граматиками, не кажу вже з грам. Лозинського, Осадці, але най би з грам. Я. Головацького? О скілько же и в чім именно Вагилевич держався граматики Востокова (и Греча), то може легко сам читатель з „Przedmow-и“ Вагилевича до тоі граматики бачити, а заразом осудити, кілько на тій зависимості від россійських граматик зискала або утеряла малоруська граматика. Радо підносимо тутка бистрі и богаті досліди Вагилевича в язиці давних руських утворів и в характеристиці поодиноких нарічий и идиомів малоруських. Замітне є тако ж незвичайне богацтво лексикального материялу малоруського, зложеного в тій же граматиці. В тих двох точках спочивають правдиві, непроходячі заслуги Ив. Вагилевича; п. Дідицький держиться теорий давно покинутих и, що власне є слабшого в якім утворі, те він найвисше підносить и цінить; для ёго тенденціі „объединенія“ служить

Digitized by Google

девизом" hilf, was helfen kann! Справедливо оцінює ав. великі заслуги етнографичні и язикословні Я. Головацького (около р. 1848). Але с порівнанєм обох частей „Вѣнка" стр. (118—119) не всюда згодимося. Не хотів автор добачити в I. ч. найважнійших утворів Маркіяна Шашкевича, (поезиі ёго, псальми Русланові з важною припискою до них Я. Головацького, казка „Олена"), а властиву висшість II-гоі ч. проти I-шоі видить в правописі, именно, що в II. ч. вже знаходиться „ъ". Єсть в II. ч. справді більше материялу етнографичного цінного, є поезиі несогірші, але кождий, думаємо, признасть, що ціле „предисловіе издателя Ивана Головацкого" и ёго ж всі поезиі там уміщені суть прототипом крайноі баламутності, ничтожності и моральноі мизериі (гл. стр. 222, 232, 234, 237 и дедик. поез. в I. ч.).

Автор повідає при кінці „Очерку" (стр. 123), що оба „Вѣнки" „рѣшительно инавгурували стремленіе къ единству Руси литературному, и тое позитивное стремленіе стало ся всеобщимъ у насъ (NB) съ достопамятной весны 1848 р." Таким вираженем аподиктичнім перехоплюється сам автор и перебігає историю питаня язикового в Галичині по р. 1848, хіба що він вже наперед постановив собі поминути цілу борбу о язик малоруський, яка велася зараз потому и тревала довго у Відні, в Перемишлі, у Львові. (Гл. н. пр. Галичо-рускій Вѣстникъ Львовъ 1849 р. ч. 77. — Вѣстникъ Вѣден. р. 1850 стр. 118. 428 и слід. Зоря Гал. р. 1850 стр. 119, 142, 167, 171, 193, 238. р. 1851 стр. 820. Лѣрвакъ зъ надъ Сяна, Передне слово Могильницького до Скита Манявского.)

Таким „историкам" як п. Дідицький вільно и так собі поступити. Але ж заведеться дуже п. Дідицький в тій думці, що ёму повірить „не одна только избранная верства литератовъ по чину, но загалоиъ вся наша, якъ старійшая, такъ и молодая, ученая и учащаяся Галицкая Русь." Tempi passati. Тяжко, дуже тяжко надужив п. Дідицький довіриа „Галицкой" Русі!

Тепер замітимо де-що о тих точках, в котрих пише автор о „политиці" Русинів за часів Стадиона. Як в часті литературній так и ту суть погляди автора плохі и — круті. Забавляється карамболями слів таких як: Grossrussen, Kleinrussen, Ruthenen, Малиі, Найменьшіи Русини", тішиться ефемерною повагою „Народноі Рады" и іі „Предсідателей"; позволяе собі однакож (на стр. 113) „заключеніе" „Одозвы тоі Рады до рускоro народу" з д. 10. Мая 1848 р. осудити яко „по истинѣ излишнее и даже соромнительное упомненіе." Звучить тее заключеніе дословно*) так: „При тôмъ васъ уважнымъ робимъ, що такъ якъ съ однои стороны святымъ нашимъ обовязкомъ буде, права, народнôсть нашу напротивъ всѣхъ замахôвъ такъ домовыхъ якъ чужосторонныхъ сильне и стале боронити; такъ съ другои стороны самъ Богъ и право людскости наказуе, абысьмо на противъ тыхъ, котри попри насъ также ся о свое добро и свою народнôсть стараютъ, жаднои ненависти въ

*) П. Дід. (на стр. 113) не наводить що до форми вірно текету того уступу, а пристосовує на свій „книжний лад" слова и писовню. Тако ж примір ёго достовірності в утворі литературно-историчнім!

Digitized by Google

сердцяхъ нашихъ не живили, но якъ щири сусѣди однои землѣ въ згодѣ и єдности жили". Підписані: Яхимовичъ, Кузьемскій, Борисѣкевичъ и проч. (Зоря Гал. 1848 р. ч. 1.). Той свій вузкий погляд на справи політичні сам він перевертає до гори ногами (на стр. 118). Пише бо так: „первая (Польща) станула съ жаждою владичества надъ всѣми, другая (Русь) со смиренною просьбою ровного для всѣхъ права, именно же ровноуправненія Руси съ Польщею. Не дивно, что въ слѣдствіе того обновилась въ краѣ нашомъ давная, историческо извѣстная борьба двохъ славянскихъ племенъ, при начатіи которой въ ономъ году безсторонный третій — конституційное правительство — приняло сторону „просящихъ всѣмъ правды, ровного всѣмъ права." Й так бачим, що ав. те, що на стор. 113. осудив яко „соромительне", на стр. 118 підносить яко заслугу честну.

В конець скажемо дещо о Вступнім слові автора и кілька заміток о цілім „Очерку" в загалі. Автор поставив на чолі житєписі Качковського девиз: „Aus meinem Leben Wahrheit und Dichtung" и полоняє(?) значіне того девиза для свого литературного труду. Ми не можемо якось добачити східності одного з другим. Гете (ур. 1749, зачав писати Aus m. L. Wahr. u. D. p. 1811) написав під таким заголовком свою власну житепись, п. Дідицький списує житє другої особи т. є. Качковського. Автобиографови свобідно писати що хоче о собі, биограф другої особи має повинність точно держатися историчніх дат, бо читаючий загал має рівне право до знаня историі житя тої особи, котра ёго займає, як и биографиі. Хіба належить розуміти вибір того девизу в той спосіб, що п. Дідицький оповідає житє Качковського місто него самого, посідаючи материял биографичний з ёго власних уст. Обавляємося однако ж, щоби тая „Dichtung" не перебирала міри, а особливо, щоби не пошибла другої часті утвору т. є. „Современної гал.-русск. литератури". З дефиніциями автора, які подає для биографа „уємного" и „панегириста", не можемо згодитися. Биография є відміною (species) историі; услівя суть ті самі. Историк и биограф в звичайнім уживаню тих слів мають позбирати правдиві, важні, сущні, характеристичні моменти и факта в іх прагматичній звязі внішній и внутренній, и то перший в діях народу и народів, а другий в житю одного або кількох единиць. Як котрий з них підносить поменші річі с кривдою важних, то оказує неспособність историографичну в загалі, а як він старається одні и другі річі зарівно просторо описати, то стається просто скучним. „Панегирик" не належить до историі; то єсть відміна красомовства, а велику кривду робить п. Дідицький Плютархови що приписує ёму панегиризм в ёго 44 βίοι παράλληλοι и важиться ставити в підозріне историчну стійність тихже!

Ціле то натягане имен великих, як Гетого и Плютарха, робить на нас вражіне красноі, за очі хапаючоі етикети якого будь артикулу нинішного промислу — за котрою криються в середині товари дуже сумнівноі якості.

Повідали люде, що критика повинна бути поучаюча; ми не робимо собі претенсий поучати автора, лише осміляємося в интересі предмету литературного, котрий п. Дідицький загадав обробити, подати в кінці сю замітку:

Digitized by Google

Автор най обмежиться лише на біографії М. Качковського; вона ёму добре удасться, як показує и І. ч. Місто реляций о литературі по р. 1848, най подасть автор лише свою литературну діяльність, а — як схоче — и цілу свою биографию, и „Wahrheit“ и „Dichtung“, бо від историка литературы вимагаемо високих власностей: найсильнійшого замилованя правди, обективності, повної знакомості предмету и критичного змислу. Того не подибуемо в авторі „Очерку“; репортоване анекдоток, прикраси вислову не надолужать тих браків а саме для тих так великих хиб радимо щиро авторови почислитися з власними засобами духа и не братися до діла, котре е над ёго сили.

Ж.

— *Руська:* **Руська Хата буковинський альманах** на рік 1877. Видав *Данило Млака.* Львів и Чернівці 1877. 14 аркуш. Ціна 1 зр. 20 кр.

— **Довбуш** трагедия в 5 ділах написав *Игорь Федькович* (передрук з Руської Хати) 5 арк. Львів 1877. Ціна 40 кр.

— **Нечай** исторична поема *Данила Млаки.* Львів 1877. Ціна 15 кр.

— **Руська история в житєписях ії найголовнійших діятелів** *М. Костомарова* переложив Ол. Барвінський (передрук с Правди). Том II. Львів 1877. Ціна 50 кр.

— **Світогляд українського народа.** Ескиз украінської миѳологиі — написав *Иван Левицький.* Львів 1877. (Передрук с Правди). Ціна 50 кр.

— **У пропасть дорога ховзка.** Оповѣдане. (Пôсля Дзержковського). Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. Книжочка 43. У Львовѣ 1877. Съ друкарнѣ Товариства им. Шевченка.

— *Чеська:* Brus Jazyka Českého — přispěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské i české zvlaště. Sepsal *Martin Hattala.* V Praze 1877. Стор. 304. Ціна 1 р. 80 кр.

— *Россійська:* **Турки внутренніе и внѣшніе.** Письмо къ издателю „Нового Времени“. — *М. Драгоманова.* Genéve — Bal — Lyon. 1876. Ціна 1 франк. стор. 30. В письмі до видавці росс. часописі „Новое Время“ с поводу особистоі полемики задля статі „Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ“ в 31. Нр. „Молвы“ (за що дісталось сій часописі министерське упімнене и „приостановка“ на 3 місяці) поясняе п. М. Д. значене славянського питаня на балканськім півострові — для Россиі, именно тісну звязь між сим питанем а внутренними справами Россиі. Вказуючи, що теперішний стрій политичний Россиі зовсім такий, як и до упадку Себастополя, автор домагаѣться и для Россиі (для росс. „райів“) политичної свободи: всенароднёго, земського правительства, с контролею над виконуючою властею, свободи лиця, слова, зборів, стоваришеня и т. д. и кінчить: „Нужно и для братьевъ и для самихъ себя устроить домъ, в которомъ можно было бы жить хоть сколько нибудь по человѣчески и развиваться безпрепятственно“.

Digitized by Google

Слівце до опізнаня.

[Відповідь п. Українцеви (М. Драгоманову) на лист „Опізнаймося“ Ч. 1. и 2. „Друга“.]

В ЧЧ-ах 12—16 „*Правди*“ за р. 1876 помістили ми статю п. *Українця* (М. Драгоманова): *Антракт з исторії українофильства* (1863—1872) без всяких змін. Тілько до декотрих уступів, с котрими редакция „Правди“ не годилась, додано примітки редакції так, що „и слова ш. автора и слова редакції перед публикою, котра сама в усіх случаях може розібрати, хто правий, хто ні.“ Мати свій суд и висказати ёго прилюдно, — се не належить до гріхів як поодинокого чоловіка, так тим менше редакції. А помістивши цілу статю без змін, хоч з нашими примітками, — дали ми, здається, ясний доказ, що не бажали ми ії придушити або затемнити (бо тоді могли б ми були ії зовсім не печатати), але противно довести ії до свідома нашої публики, так що се поступоване редакції можна назнаменувати тілько яко пропаганду сеї статі, а редакция задля того не повинна б підпадати під осуд, що „перевертає слова“ автора, або хоче „затемнити ёго думки“ и спиняє які небудь дійсно практичні заходи для добра народу.

Одже ж сі примітки наші додані до статі п. У. спонукали ш. автора написати лист до редакції „Правди“ під заголовком: „Опізнаймося!“ Як ні дорожимо свободою перекомання и радо давалисьмо и даємо місце всякій властивій дискусії над питанями дотикаючими нашого житя народнёго, однако ж при тім памятаємо на конечні границі такої дискусії и на нашу одвічальність перед нашою публикою. Задля того вважали ми нашим правом рішити об тім, чи есть нашим обовязком містити в нашій часописі безпідставне посудженє „Правди“ не тілько о замір „придержаня“ статей п. У., „перевертаня“ ёго слів и „затемнюваня“ ёго думок, але и о те, що „вона прямо доторкається до Петербурського III. отдѣленія и київських Юзефовичів“, и чи мали ми право містити неправдиві закиди на „Товариство им. Шевченка“, невірне представленє діяльності товариства „Просвіта“ и по часті навіть цілого сторонництва народнёго в Галичині.

А позаяк ш. автор листу „Опізнаймося“ сам говорить, що „взявся за перо не для того, щоб себе боронити“, та що в усіх разах сама публика маючи перед собою слова ш. автора и примітки редакції — може розібрати хто правий, хто ні, то відказавши уміщеня листу „Опізнаймося“ в „Правді“ не можемо ще ніяк почуватися до вини, яку закинула нам ш. редакция „Друга“, наче б то ми не хотіли напечатати оборони автора. Хоч при уміщеню листу „Опізнаймося“ в Ч. 1 и 2. „Друга“ рішали зовсім не взгляди на „повинність“ „Правди“, то ми не входячи вже в повинність ш. редакції „Друга“ не можемо навіть признати, щоб через поміщене сёго листу сповнив „Друг“ тілько нашу повинність „хотячи пояснити дѣло передъ публикою“, бо ш. редакция „Друга“ не тілько не дала поясненя самої справи, не дала відповіді на питаня п. У., але й сама висунувши нове незрозуміле нам питанє про „неясность авторитету“, на котрій після слів ш. редакції „у насъ въ загалѣ усе“ стояти має, — не пояснила и сёго питаня.

Digitized by Google

В доказ, що не відтягаємося від пояснення справи и сповнення наших повинностей — підіймаємо на ново наш голос в тій справі. На питаня п. У. могли б ми, для обопільного опізнаня, відповісти такими ж самими запитанями. Щоб однако ж не підпасти підозріню ш. автора, що ховаємося у неясності, стараємося по можности дати ясну відповідь.

В цілій справі порушеній статею „Антракт з історії україно-фильства“ и листом „Опізнаймося“ — займає, здається нам, головне місце так зване „україно-фильство“. Се слово уживається, як відомо, ріжними людьми и партиями у всілякім значенію, так, що в одних виходить воно яко синоним „польонофильства“, у других „хлопоманства“, у третих „сепаратизму“, в инших „национализму“, а повшими часами инколи яко синоним „социялизму и нигилизму“ и т. д. Мимо тої ріжниці взглядного значення „україно-фильства“ не подибуємо ні в одній ні в другій статі докладного, недвозначного пояснення, що розуміє ш. У. під „Україно-фильством“. Ось чому вважаємо конечним з нашої сторони пояснити значенє сего термину в Галичині, щоб омийнути можливе непорозуміне. Сей термин має в Галичині свою историю, котра може найлучше пояснити ёго значенє.

Відродженє Русинів в Галичині с кінцем першої половини сего віку було дійсно відродженєм народнім в тій мислі, що новорозбуджені Галичане почулися и вважалися частиною руського (малоруського, южноруського, русинського) 15—17 мілионового народу — ріжного як від польского так и россійського (великоруського, московського). Се почуте єдности и цілости руського народу яко такого и ёго відрубности від польского и россійського висказано передовими людьми галицького відродженя (М. Шашкевич, М. Устиянович, Я. Головацький и ин.) не тілько в словесних творах, але й тако ж в политичнім манифесті головної „Ради рускої“ ві Львові з р. 1848.

Сей первісний характер народнёго відродженя Русинів в Галичині притемнився опісля дуже значно, не для того, щоб тодішні Русини вже втеряли віру в самостійність свого народу, а задля невідповідного розвою галицько-руської словесности незгідної з вимогами правдивого житя народнёго, словесности більше відумераючої и засипляючої, як новоі, народнёі и регенерацийної. Доперва из 60-их років, коли кобзарська пісня Т. Шевченка голоснійше загомоніла крізь кордони и в наші сторони, виявився сей первісний характер нашого народнёго відродженя у своій чистоті передовсім між молодіжю и нечисленними старшими вихованцями Маркіянових идей. Серед того невеликого кружка читалися твори Т. Шевченка, Основяненка, Киліша, М. Вочка, Костомарова и др., тут з жадностю приймалося все, що йшло до нас з України, переписувані твори Шевченка и кілька екземплярів петербурської „Основи“ переходили з рук до рук наче євангелиє „Українців“ и надійна молодіж росла, виховувалась и кріпшала тим духом, що віяв новим, здоровим житєм з України. А хоч р. 1863—4 за гомоном польскої революції и деспотичним гнетом в Россії притихло житя Українців так гарно розвинене в 50-их и 60-их роках, то незавмерала а розвивалась молода громада нових патриотів. Вона жила дальше житєм України, вважала ії центром народнёго житя и задля своєі любови до України залюбки називала цілу Русь — Україною. Ясна була річ, що

Digitized by Google

тут творилася нова партия відмінна від тих, що або забули про первісний характер галицько-руського відродженя, або не знали або наконець задля страху перед нельояльностю (як святоюрці), задля ліності и умислової тупості (як велика часть галицькоі интелигенциі старшоі) та и задля злоі волі (пізнійші Словісти), не хотіли знати Украіни, іі народу, іі нового житя, нових змагань, нової словесності. Замилувавшись в творах украінських письменників, вихована піснями и думами народніми, розмилувана для Украіни співами Т. Шевченка — прилинула ся переважно з молодіжи зложена партия цілим серцем до нової народньої словесності руcько-украінськоі, прийняла и розвинула идеал самостійноі словесності руськоі. Тим була ся нова а властиво молода партия передовсім, так сказати б, партиєю литературною. Украінська словесність стала для тих Галичан підставою и взором нової словесності народньої, украінське — чигринсько-полтавське наріче підставою дальшого письменного розвою руського язика, а навіть правопись уживана на Украіні явилася під назвою „кулішівки“ нерозлучною формою и признаком обяву нової праці письменної. Як ні тяжко було тодішним молодим патриотам, — вже то задля молодості, вже й задля инших ріжнородних причин, про котрі тепер розводитись не можемо, — станути дійсними робітниками коло дальшого розвою руcько-украінськоі словесності, а все ж таки потреба самостійноі руськоі словесності народньої, котра б, як у других самостійних народів, являлася духовим розвоєм *цілого* народу и вдоволяла всі духові потреби того народу у всіх его частях так непросвічених, як и мало- и більше просвічених — була ясно почута, віра в можливість такоі самостійноі словесності була тверда и непохибна, а надто така нова словесність вважалася яко головний, серед даних обставин єдино можливий обяв самостійного житя народнього, яко головний спосіб збереженя нашоі индивидуальності народньої и здвигненя нашого народу до нового житя самостійного.

Яко партия головно з молодіжи зложена не могла вона бути ще тоді политичною в властивім значеню. Та знов же ж не могла вона остатися тілько одною литературною партиєю.

Ся литература зводила іі до народу — люду, напоіла іі любовю для того люду, а відтак бажанє поліпшити его долю в практичнім житю було простим випливом іі литературного образованя. Немаючи можності вступити в дійсне политичне житє звернула вона свою діяльність на єдино можливе поле: на просвіту народу, яко перший спосіб получшаня его долі и піднесеня народу, — и на критику діяльності фактичних заступників народу в политичнім житю та все при тім, хоч недокладно, слідила политичну долю руського народу в Россиі и в своіх часописях витикала угніт россиіського деспотизму, домагалась прав для народу руського в Россиі подібно, як домагалась сего в Австриі. В однім и в другім ріжнилася нова партия від старих — (старовірців — старорусинів), и вела завзяту з ними борбу.

Отсих то нових молодих патриотів, що визнавали самостійність руського народу, и его відрубність від польского и россиіського, що домагалися самостійного словесного и политичного житя руського народу, и получшаня его долі в просвіті и добробиті, прозвали іі против-

Digitized by Google

ники — **украінофилами** переименовуючи їх заразом польонофилами. Доказуючи своєю діяльностю неправдивість послідньго прозваня —, не цуралися народовці назви „украінофильства“, а проповідували украінофильство яко працю для самостійного розвою руського язика, самостійного житя руського народу поруч сусідніх народів россійського и польского.

Приклад национального житя, який обявлявся у всіх народів в Австриі, мусів конечно впливати и на наше галицько-руське жите народне, а коли в соймах, в думі державній и в самих конституцийних уставах говорено о *правах народів*, о їх рівноправности, то й Русини, а именно сі народовці, що бажали житя и розвою своєі народности, виказуючи ії самостійність яко конституцийне узасадненє *ії права житя*, мусіли дорожити тим правом и боронити народнёі самостійности, а можности и управненя розвою руськоі народности проти нападів и переченя, звідкіля б се ні походило. А хоч сказано: „віра без діл мертва есть“, то знов же ж не менше певно, що до переведеня якого небудь діла, а тим більше діла народнёго відродженя треба мати віру у задумане діло та знати ёго ціль и обсяг. Кільканайцять літ нашого народнёго житя вказувало народовцям незаперечимі факта, як из затемненя понятя самостійности свого народу вироджувалась невіра в можливість розвою своєі народности, відпадала охота до праці, свічнійші верстви відчужувалися від свого народу, а темний нарід попадав дальше в нужду и ціла народність заміть відживати, підійматись и розвиватися, підпадала або застої або й дуже сумному роскладови. На підставі висказаноі відрубности и самостійности свого народу домагалися и остаточно добилися Русини в соймі заведеня одноі гимназиі руськоі, факту, як самі найзавзятійші Поляки признали, великоі досяглости, після котрого введенє руського язика в инших гимназиях галицькоі Русі стає вже питанєм тілько политичноі зручности и власноі праці над розбудженєм национального почутя. На тій самій підставі узнано руський язик в урядах и на львівськім универзитеті.

Ось чому вважала редакция „Правди“ відповідним додати свою примітку до слідуючих слів статі „Антракт“: „Та ще и того мало доказати самостійність якоі небудь мови, — для того, щоб признана була мовою для школьного викладу“, — як и немогла пропустити без примітки попередніх слів: „Однако спитаємо самих себе и між собою безсторонно: чи вияснена так тая самостійність науковим робом, щоб стала очевидною?... Поки ми не маємо наукової граматики и такого ж словаря мови нашоі, доти не тілько не порішиться: чи є ся мова такою ж самостійною перед россійською и великоруською, як наприм1р италіянська перед французською, або хоч провансалська перед французською, чи так вони відносяться, як platdeutsch до hochdeutsch-а, чи є вона patois, але поки не добудемо ми такого словаря и граматики, **доти мусимо** *мовчати*, сціпивши зуби и зачервенівши від сорому, як який небудь недоук або проходимець кине нам докір, що наша мова є неорганичний жаргон. А коли **не вияснено** науковим способом до наукової безсторонности, що таке наша народня мова, *то хіба незавчасно було и есть жадати*, **щоб державна власть завела** ії **у школи**, та ще й не тілько на селі, але й в универзитети у Київі и Харкові,

Digitized by Google

як те виказувалось у жалібних письмах декого з наших и галицьких народовців?“

Що редакция „Правди“ додаючи до сих и инших уступів статі ш. автора свої примітки не обставала ще через те за пустими криками и безділєм и зовсім поділяла зазив ш. автора до щирої и невтомної праці, се можна добачити и без „юридичної логики“, котру ш. автор так дуже легковажить, не тілько с того, що до уступів статі, де говориться про таку працю, недодано ніяких приміток, але тако ж з артикулів редакциі „Правди“ не так рівночасно з „Антрактом“, як и перед тим печатаних (між иншими з *огляду* на р. 1873 *Правда* 1874 Ч. 1. и 2.), в котрих то ж завзивано до щирої праці, а не до безплодного плачу та криків.

Та мимо тої згоди, що до потреби праці, все ще таки немогли ми згодитись з наведеними словами ш. автора, як не можемо згодитись и с тим, що ш. автор відповів нам в своїм листі на дотичні наші примітки. Коли школа єсть головною підставою духового розвою народа, а тим самим и ёго словесності, то як же ж можна відійнявши школи народови, неприпускаючи ёго язика до власної науки, виключивши ёго навіть від елементарної науки в власнім язиці, а ще більше збороняючи печатати книжки навіть для „домашного ужитку“, — домагатись, щоб сей народ не то що добув собі наукову граматику и такийже словар, але „и попереду нажив собі литературу и неархаичну, а **нову**, пригодну для практичних потреб сёгочасних“, и щоб пересилив официяльну школу в Россиі!“

Хто має працювати, той мусить мати и можність и **право** до праці.

Жадаючи праці около розвою нової, неархаичної словесності руської, мусимо конечно добиватися можності и права до розвою такої словесності чи в Австриі чи в Россиі.

Чим сильнійше почутє народнёї самостійності, чим більші круги воно займає, тим сильнійше почутє сёго права до самостійного житя народнёго, а тим самим більший и скорший розвій самостійної народнёї словесності. Тілько з власним почутєм свого права можна добиватись ёго узнаня и осущеня. Коли се право заперечують, треба ёго доказати. Ось чому говорили ми у нашій примітці, що „українцям чимало помогло би було науково доказати самостійність и відрубність руського язика и литератури“ и що у „приспаню україноφильства чи мало винна невіра у можливість самостійного розвою українського народу.“

Ш. автор обурюється, з якої речі редакция „Правди“ позволила собі говорити ёму се яко новость и питає: „хіба ж я казав що иншого?!“.. На се позволимо собі пригадати слова статі ш. автора про „*недоказаність и очевидність*“ самостійності українької мови, дальше слова ш. автора: „ціллю україноφильства мусить бути **не виділятись з Россиі***) **и навіть ii загальної литератури**, — ста-

*) Гл. *Правда* р. 1875 стор. 157 в статі *Литература россійська, великоруська, українська и галицька*. Тепер говорить ш. автор в листі „Ознайомся“: „перед патріотами нашими дві дороги, — або **прямо впрватись** у купі с своїм народом

Digitized by Google

ратись, розвивши свої народні елементи рядом з великоруськими, унести їх у загальну россійську культуру и силою її, **силою Россії** піднімати свій народ и через Россію, **через россійську литературу и культуру** подавати свій голос и у Славянщині и Европі", наконець пригадаємо и те, що ш. автор в своїй статі (Кіевскій Телеграфъ Н-ръ 46 р. 1875 про бесіду виголошену ві Львові в роковини смерті Т. Шевченка, в котрій вказувалося на самостійність и відрубність руського народу и на потребу самостійного розвою руської народності, и що тілько такий розвій може нас зберегчи при житю), — з великою іронією сказав, що бесідник „видитъ въ своемъ племени какаго-то Израиля", а яко реальне ремедиум проти такої, „галицкой деклямаціи" вказував ш. автор на факт „*единоплеменности* русскаго государства" (Москви) з р. 1654 з руським (українським) народом.

Задля того не могли ми и не можемо легковажити ні самостійності нашого народу, ні ёго „права" до самостійного розвою, а вважаємо за потрібне класти и на се вагу, бо тілько почута самостійність може бути підставою правдивого самостійного розвою и праведної праці. Право до житя, до розвою нашого язика, до просвіти цілого народу нашим язиком, — вважаємо так святим, природним и людським, що ёго знехтуваня не може усправедливити в наших очах навіть деспотичний склад держави тим більше, що ні одна деспотична держава — з виїмком одної Россії — не збороняла печатати книжки зза одної мови, а говорити по українське було тілько в одній славянофильскій и прогресивній Россії полицейським переступством и причиною до ссилки в глуб Россії и Сибіра. Тому не могли ми не додати нашої примітки до слів ш. автора: „ми думаємо, що діло се (зборонене українського викладу и печатаня українських книжок про „домашний ужиток") мусіло случитись раньше чи пізнійше, бо инакше россійська держава мусіла би „бути виключенем зо всіх других", та що задля „неочевидної", після автора, самостійності руської мови „завчасно було б жадати, щоб державна власть завела ії у школи." Ш. автор обіджається нашими примітками и каже, що нам передвиджується, наче б то ш. ав. „або прокурор, або адвокат, та ще й прокурор україно-фильства." Правда, аргументів, які виповів ш. автор проти введеня української мови у школи, не чули ми навіть від тих не дуже численних опозиционерів в соймі, що свого часу противилися введеню руського язика до академичної гимназиї ві Львові, та все ж таки можемо покликатись на слова наших приміток, щоб звільнити себе від закиду, що **ублизилисьмо чим небудь** особі ш. автора.

с під держави россійської, також австро-угорської; и я нічого не скажу проти тих, хто не язиком и не в чотирох стінах, а ділом почне до того йти." — Дальше приписує нам ш. автор гадку, наче б то ми, що говоримо про самостійність нашого народу (а тим самим вже ж и про ёго розвій о самостійних — власних силах), кажемо надіятись на якусь побічну силу, котра дасть нам те, що получили Угри в 1866—67 р., — а відтак говорить нам нову науку: „я адвокат росс. правительства казав и кажу одно: треба надіятись тілько на себе." Без перекрученя слів можемо стверднти, що се й було з давна наше переконанє и наша програма.

Digitized by Google

Ш. автор відповідає нам на нашу примітку, що ми забуваємо на период Баха в Австриі. Ні ми сёго не забули пишучи нашу примітку, бо за часів Баха, за часів абсолютизму в Австриі не то що незаказувано у нас печатати книжок для того, що вони писані в руськім або якім небудь иншім недержавнім язиці, але в людових и середніх школах вчено руського язика, в людових школах вчили учителі дітей по руське, як уміли, на университеті була катедра руськоі словесності, а навіть саме абсолютне правительство видавало „Вѣстника“ и печатю оголошувало державні устави в руськім язиці. Ми не беремося виказувати, о скілько брак почутя и розуміня самостійності нашого народу и ёго язика — в ширших кругах свічних Украінців причинився до приспаня так званого украінофильства, се б то своєнароднёго житя Русі-Украіни. Але нам здається, що и задля сеі недостачі не підіймали голосу за украінським язиком и за правом самостійного житя свого народу не тілько земства, але ті свічні Украінці с поміж 15-міліонового народу, що пережили школу Гоголя и читали по российському твори Бокля, Дарвина, Маркса, Милля, — а не підіймали голосу ні в ріднім, ні навіть в российськім язиці. Виходить, що для розвою питомого житя руськоі народності на Украіні не достають одні твори Бокля, Дарвина, Маркса, Милля — по российському, не достає одного российського прогресу, а треба своєнароднёго, украінського прогресу, так щоб и жінки и мужчини родом з Украіни, вивчившись хоч би й на цюрихському университеті, не потребували доперва довідуватись и наслухувати, що таке украінська народність и іі житє, а прихильність для питомого розвою русько-украінськоі народності мала свою тверду основу в почутю и розуміню самостійності свого народу.

Правдиве почутє и розумінє самостійності свого народу конечно лучиться с працею для самостійного розвою своеі народності. Так и бачимо, що на Украіні в часи, як каже ш. автор, „великоі віри“ в самостійність украінського народу, появлялися найкращі твори словесні, виходили в Петербурзі „Основа“, украінський словар Шейковського и зложений був другий словар П. Кулішем и товаришами, и словом робилося те, чого и ми и ш. автор домагаємося від исповідників самостійності народнёі.

Ш. автор говорить: „тепер скажу, що именно Галичане ще більш грішили, ніж Украінці, бо именно вони не тілько не доказали, що мова іх самостійна, а навіть — виключаючи москалёфила Головацького, не зібрали іі жерела, народнёі словесності. Які там єсть самостійні праці про мову малоруську, то вони усе таки украінські (Максимовича, Потебні, Житецького), а то й великоруські (П. Лавровського), а не галицькі. То ж само и з виданями народнёі словесності, хоть у нас нема ні Матиць, ні Просвіти, ні товариств и друкарнь „Шевченка.“ Не тілько Шевченка, але й Галичанина Федьковича мусіли видавати на світ божий Украінці, тоді як львівські украінофили продержали в своім портфелі Иліяду Руданського, а печатали „Наталь“ и т. д.!“

Одже ж годиться на перед замітити, що в Галичині у початках нашого відродженя народнёго аж до недавного часу ніхто поважно незаперечував самостійності нашого народнёго язика супроти российського, як в загалі мало що знали про российський язик, а єдині, дуже нечи-

Digitized by Google

сленні прихильники россійщини як Зубрицький и ин. говорили тілько на тему, що наш народній язик „для пастуховъ.“ Для того не було й видної потреби виказувати самостійності нашого язика супроти россійського, бо до сёго треба було, щоб перше хто поважно и хоч троха науково виказав несамостійність руського язика и ёго єдність з россійським. Та мимо того не можна казати, щоб Галичане не виказали самостійності свого язика. Поминемо вже ті всілякі брошури и книжки, що писалися проти Поляків в доказ відрубності руського язика від польского, а навіть такі брошури як Фолюсевича, де виказувалась ріжниця між руським, а россійським язиком, а вкажемо на „Росправу о язиці южно-руськім и ёго нарічиях“ *Якова Головацького* (р. 1848) читану на зъізді „ученых руських“ ві Львові, де автор ясно доказував „мильність виображень, наче б то (мало-) руський язик був нарічием польского або знов великоруського язика“, а також росправу *Ивана Могильницького* уміщену в Czasop. nauk. księgozb. im. Ossolińskich Lwów 1829 Z. III. знану Україні, хоч не по имени автора, а з Записок о южній Русі П. Куліша, де вона переведена на россійський язик. Як же ж за самостійностю руського язика проговорив такий язикословний авторитет як Миклосич, котрого порів. граматика становила и становить підставу граматично-язикові науки славянських язиків, то вже ж для Галичан нічого було дальше доказувати. А ті, що заговорили в Галичині про єдність руського язика з россійським, непоявили и досі ні одної статі, де б була доказувана науковим способом та передекламована єдність. З граматик руського язика вимінимо тілько головнійші: Я. Головацького, Г. Шашкевича, М. Осадці. Всі ті граматики, як ні недоспілими можуть вони являтись перед сучасною наукою язиковою, були граматиками руського язика и ёго нарічий, — язика самостійного и відрубного від польского и россійського, а молодіж вивчена на іх підставі могла пізнати сю самостійність.

Таким чином самостійність руського язика стала вже не тілько для галицьких Русинів, але й для переважної часті Поляків річею доказаною и „очевидною.“ Навіть та партия, що ростягає єдність Русі від Карпат до Амура, ні одною науковою росправою не пробувала обалити сего доказу. Се може пояснити й те, що ся партия не задля наукового переконаня, а зовсім з инших причин, дуже блиських до темноти, до политичної демонстрації, а наветь до „московських рублів“ и посад (галицька емиграция до Россії), — ростягнула границі Русі аж по Амур. Та наші примітки до „Антракту“, як бачилисьмо, викликали гнів ш. автора на всіх Галичан. П. У. винуватить Галичан, що вони, крім москальофила Головацького, не зберали жерела руської мови — народнёї словесності, хоч усім в Галичині відома річ, що сі збори народнёї словесності, котрими величався Як. Головацький перед россійським світом, походили не від кого иншого, як від галицьких україно-филів, а такі „Русалка Днѣстровая“, „Вѣнокъ“ I и II, „Галицкй приповѣдки и загадки“ Гр. Илькевича (1841), „Коломийки и шумки“ С. Щасного, „Нар. звычаи и обряды зъ надъ Збруча“ (1861—62) И. Гальки, „Правда“ рочник I. и II. и т. д., поминувши вже численні збірники в манускриптах, тілько декотрим Галичанам відомі, та збірники народніх слів и народнёї терминології *(в Галичанині, Вечернцях,*

Digitized by Google

Номенклятура И. Верхрацького), можуть переконати, що Галичане не так то й дуже нехтували се жерело своєї мови, та навіть в виданю ш. автора „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ Т. I подибуємо збирачів Галичан (М. Бучинський, Стефанович, М. Цар, А. Дольницький и ин.)

Ш. автор говорить дальше, що за часів, як писалась ёго статя „галичане тілько наводили сором на усе діло нашої литературы“, а в діяльності товариства „Просвіта“ не бачить нічого більше, тілько одні „жидівсько-византийські казки.“ Ніхто певно не закине нам, що ми хотіли величати в наших примітках або в загалі в „Правді“ Галичан, а вже не тілько ми, але й самі члени товариства „Просвіта“ змагали и змагаємо до того, щоб діяльність „Просвіти“ що раз більше розвивалася властивою дорогою свого дуже тяжкого заданя.

Ми ж сказали у нашій примітці, що „Галичане багато грішили тим, що хоч доказали и знали про самостійність язика и словесності, та не знали, як вести сей розвій словесності у користь народу.“ Тілько ж знов треба й увзглядняти ті великі перепони нашого розвою. Усюди разом из зерном доспіває и полова, а хоч мало було у нас того зерна, не багато навіть цвіту, с котрого зродилося зерно, то все ж таки думаємо, що на се мало поможуть пристрастні крики, а треба здоровоі, основноі, п о я с н я ю ч о і и п о у ч а ю ч о і к р и т и к и. Незавадить и те завважати, що и у нас дуже часто переважала одна криклива критика, через що знеохочувались дійсні робітники, — а не доставало праці, а именно праці тих кадрів, котрі, після слів ш. автора, вже „правдян“ переростають. Нам так и здається, що одно кликане о „прогресі“, без видного вказуваня и присвоюваня ёго для власноі народности, зарівно безплодне, як сам крик о самостійності без самостійноі праці.

Жаль, що ш. автор докладно не виказав, задля чого и чим то Галичане „т і л ь к о сором наводили на усе діло нашої литературы“? Вже ж одна „Настася“ и „Наталя“ не єдині плоди Галичан, а жидівсько-византийські казки „Просвіти“ не вся ii діяльність! Чи ж ті повісті Ю. Федьковича, що появились в „Вечерницях“ и в „Меті“ ще далеко перед київським виданем, не впадають в часи „Антракту“, коли на Україні виходили твори Подушки, Сопілка и таке инше? Чи Галичане и тим наводили сором нашій литературі, що в „Вечерницях“, „Меті“, „Ниві“, „Русалці“ и „Правді“ знакомили галицьку публику с творами українських писателів и печатали нові плоди українські, що не могли побачити світу божого в Россіі? Чи соромно нашій литературі, що в часи „Антракту“ в Галичині появлялись твори Д. Млаки, вислідки по народній филозофії, етнографії, митології, историї и ин. Ом. Партицького, Е. Згарського, Навроцького и др., німецько-руський словар Ом. Партицького, 4 випуски номенклятури И. Верхрацького и т. и., печаталось повне видане „поезий Шевченка“, а твори Конисського и Нечуя на галицькій ниві розцвілися, так що оба сі писателі, більше знані Галичанам, ніж Українцям? Старанєм тихже „соромлячих“ Галичан українофилів познакомилась польска публика с Шевченком [гл. Taras Szewczenko пар. Bitaglia, Najemnica (Наймичка)], з М. Вовчком (гл. часописі Kalina и Nowiny), з Нечуєм (гл. Strzecha и переклад *Гориславськоі ночі* Ordona), а старанєм редакції „Правди“, стала укра-

Digitized by Google

ініська литература звістною и в Сербиі*) и в Чехах. В той сам час „Антракту“ заснували галицькі україноφили товариство „Просвіта“, котре ш. автор ганив вже аж три рази (в *Кіевск*-ім *Телеграф*-і, в письмах до „Друга“ и в листі „Опізнаймося“) ніколи нічого доброго в нім недобачаючи. Як би ще ні слабою являлась дотеперішна діяльність сёго товариства в порівнаню до ёго величного заданя, а все ж вже один факт, що доціро від часу заснованя „Просвіти“ почали в Галичині сериозно думати и працювати над просвітою народа за прикладом галицьких україноφилів навіть неукраіноφили, що перша „Просвіта“ розбудила між народом охоту до читаня и науки, та що популярні книжочки тисячами почали росходитись між народом и що раз більшої досягають прогресиі, — сей факт здається нам, міг би вже навіть в очах строгого критика звільнити „Просвіту“ и галицьких народовців alias „правдян“ від закиду „соромливої“ діяльності. Голоси тих Галичан на перших зборах „Просвіти“ (гл. Правда Р. П.) можуть переконати кождого, чи справді піймали вони просвіту народню в „жидівсько-византийськім“ стилю, а вже побіжний переглядач, хоч би тілько перших видань „Просвіти“, може там достерегчи и статі з историі, географіі, физики и практичного житя, хоч именно в ті часи не тілько одні неписьменні люде, але й переважна часть интелигенціі ставляли за першу потребу виданє „житя святих“, а прогресивні братя Великороссиі обдарили наше молоде товариство около 50-ма випусками „жизнеописаній русскихъ святыхъ и чудотворцевъ“, котрі ще нині можна оглядати в библиотеці „Просвіти“.

Чи популярне видавництво „Просвіти“ з усіми своіми недостатками и опісля наводило сором на нас, не будемо дальше розберати, а відкличимося па наших с правдивим станом річей обізнаних противників, та вкажемо на те, що народ наш с поміж усіх популярніх видавництв найрадше поцитує за виданями „Просвіти“, хоч до них не причинилися досі ні одною книжочкою ті, що в нас „im Schmollwinkel“ деклямують о великім „прогресі“.

Ми позволимо собі ще тілько звернути увагу на одну сторону діяльності галицьких „правдян“ и „Просвіти“, про котру не здибуємо також ніякої згадки, именно про видавництво школьних книжок. Правда, беручись до уложеня школьних книжок гимназияльних погрішили Галичане в очах тих зубрицан, що призначали наш язик тілько для „пастуховъ“ и через те викликали ту бурю в Галичині, яка лютилася свого часу в колюмнах „Слова“, а навіть між деякими послами руськими. Галицьке україноφильство маючи тоді несповна десять літ не могло в повні поконати великих перепон и перевести цілий свій планъ учебників школьних. Перед ними стануло дві дороги: або прихилитися до концесий, або побачити учебники в стилю „словістики“. Ще до того причинилась и поспішність, з якою укладано и переиначувано учебники для цілої майже гимназіі и для народніх шкіл в протягу майже чотирох літ. Не раз вже витикали ми недостатки сих школьних книжок викликані тогочасною утилитарностю с конечності. Та як би там ні було, а се річ певна, що на підставі сих учебників наука в народніх школах и гимназиях може йти на рідним язиці руськім, и то далеко відповіднійше, аніж наука руського (українського) язика

Digitized by Google

на підставі „Букваря для южнорусскихъ школъ“ Добровольского на Україні перед „Антрактом“, а при належній старанності и праці з нашої сторони будемо могли через недовгий час направити „утилитарне“ зло. Та вже и нині може кождий, хто має почутє и розуміне самостійності нашої народності, доводити до прогресу своіх дітей на рідній мові, и, „якого ні нанесли ми сорому нашій литературі“, а все ж таки не потребуємо „сціпивши зуби червенітись від сорому“, як хто небудь цвіркне нам в очі, що не маємо школьних книжок. Одже ж переглянувши спис сих книжок бачимо, що „Просвіта“ видала своім заходом 17 школьних книжок саме тоді, коли писалась статя „Антракт“; в той час зложив „правдянин“ Ол. Барвінський читанку для гимназий, с котроі можна бодай з зарисом нашої словесності познакомитись и дібратись до ії властивих жерел; тоді то й спорудив „правдянин“ Ом. Партицький обширну граматику руського язика пригожу станути перед лицем науки, котра тілько задля звісного безладу тодішної Ради школьної пропала без вісті в архивах урядових.

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Конституционализм?** Вже в попереднім Ч-лі вказалисьмо на невластиве поступованє певних органів під зглядом перестеріганя тактовності и пошанованя поваги. Нині мусимо знов записати фактъ, котрий не повинен уйти уваги відповідної зверхної власті, щоб бодай на будуче запобігчи подібним случаям. Дня 11. с. м. відбулися в Бортниках загальні збори филиі „Просвіти“, про які ще ніхто в конституцийній Австрії не чував, бо під надзором и асистою двох жандармів на стопі военній узброіних з насадженими багнетами! Зібрані члени филиі „Просвіти“ не могли припускати, щоб ц. к. староста в Бібрці в такий спосіб піймав конституцийні устави и під делегатом староства розумів двох жандармів з насадженими багнетами, котрі звичайно висилаються для удержаня порядку в коршмах, а не на зборах товариства „Просвіти“. Однако ж річ скоро вияснилася, бо жандарми виказали дійсно наказ ц. к. dtto Bóbrka 30. Jänner 1877 Zl. 357 ц. к. старости, котрий увідомляє das k. k. Gendarmerie-Postencommando в Ходорові, и приказує: das k. k. Postencommando hat dahin (на збори) **2 Patrouills** abzusenden, welche die Aufrechthaltung der Ruhe und Ordnung zu überwachen und über besondere Vorfälle anher zu berichten haben! Мусимо спитати, з якоі рациі и причини узнав ц. к. староста за відповідне в той спосіб интерпретувати §. 18 устави о стоваришенях и намість комисаря, висилати на збори филиі „Просвіти“ двох жандармів з насадженими багнетами? Чи може для того, щоб пригадати селянам — членам филиі, яку мисию сповняли жандарми на громадських пасовисках, чи щоб зрівнати в іх очах збори филиі з зборами в коршмах,

Digitized by Google

чи задля недостачі морально и интелектуально більше випосажених делегатів в старостві, котрі могли б без багнетів, а с толком über besondere Vorfälle Bericht erstatten? А понеже в тім поступованю ц. к. староства видне уближенє поваги товариства, то осьміляємося занести просьбу до Єго Ексцеленціі гр. Намістника, щоб зволив зарядити відповідне пояснене наказу ц. к. старости в Бібрці и усунути на будуче такий спосіб интерпретациі устави конституційної.

— **Нові филиї товариства „Просвіта“** засновуються в Коломиі и Станіславові. Перші збори филиї в Коломиі назначені на день 27. лат. Лютого, а филиї в Станіславові на день 10. Марця с. р.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Лютого 1877.

Банкова справа *австрийсько-угорської* монархиі здається вже бути блиська кінця. Угорське министерство Тиси вже було подалося до димиссиі с причини, що министерство австрийське и банк национальний не хотіли в 3 точках зробити уступства министерству угорському: в дотациі филій угорських, в контролі и в складі генеральної ради национального банку, котра після жаданя Тиси мала би складатися в половині з Угрів а в половині з Австрийців. Димисию Тиси цісар приняв, однакож утворенє иншого министерства угорського оказалося неможливим и для того поручено Тисі на ново уложенє министерства. Здається, що долитавське министерство и национальний банк будуть мусіли тепер уступити.

Засіданя *Ради державної* зачалися 22. Січня, однакож в загалі мало будять интересу; дебати тягнуться дуже довго, и досі лише мало справ рішено. Через 2 засіданя дебатовано над внеском, щоби штучне вино лише з виразним означенєм єго походженя вільно було продавати, и наконець сей внесок відкинено. Відтак пройшло кілька засідань на дебатах о максимальній тарифі для перевозу осіб и о деяких приписах транспортових на желізницях. Відтак дебатовано через кілька засідань над новою процедурою екзекуційною. Наконець принято проект більшості комисиі, котрий має цілю: поступованє екзекуційне в цивільнім процесі урегулювати и приспішити, а при тім має органично вміститися в нову процедуру цивільну. Деякі бесідники (як др. Промбер) указували на небеспеченьство, грозяче від того проекту именно групам селянським (котрі вже тепер дуже часто підпадають екзекуциі), коли екзекуция занадто буде прискорена. Однако в именнім голосованю принято внесок більшості комисиі 145 голосами против 79. З инших росправ Ради державної заслугує на увагу интерпеляция Вертца и тов. по поводу брошури Lasser genannt Auersperg, в котрій піднесені и специяльними датами поперті суть тяжкі закиди против теперішнёго ряду в справі т. з. хабруса. Министерство відповіло, що сю интерпеляцию (котру воно вважає денунциациєю) відступило прокураториі віденській до урядового залагодженя. П. Вертц (з сторон-

Digitized by Google

ництва державно-правної опозиції) заявив, що ся відповідь єго не вдоволяє и він жадає дискусії над нею. Однак за сим внеском було тілько 37 голосів (сторонництва права и 5 дійсно либеральних Німців), против внеску 94 гол. П. Заклинський интерпелював министра просвіти зглядом заложеня Станіславівського епископства; министер відповів, що тепер нема фондів на теє.

В Чехах відбулися нові вибори до Ради державної на місци послів чеських, котрі в Раді не появилися; „моледі“ Чехи увільнилися від виборів. Вибрано самих „старих“ и „молодого“ Сладковського.

Царгород затриюмфував по відїзді повномочників конференційних, що Турция сама одна морально поборола всі мocарства Европи своїм рішучим non possumus, затриюмфував — однак не на довго. Творець сёго триюмфу, автор конституції турецької, регенератор Турції, великий везир Мидгад баша, нараз несподівано скинений с своєї посади и відвезений на султанськім кораблі Иззедин на вигнанє. Ся вість спала як грім не так на Турків царгородських — хотя й тиї, як доносять, дуже занепокоєні и обігають поголоски о великих демонстраціях и манифестаціях софтів —, як на Туркофилів в Европі. Ще днем перед тим прославляли туркофильскі газети Мидгада и виділи в нім єдине спасенє Турції, а вже на другий мусіли доносити о єго упадку и глядіти за иншими підставами, на котрих би свої оптимистичні погляди на Турцию могли операти. Причина упадку Мидгата ще не зовсім вияснена; здається тілько, що головну ролю відограла интрига двірська и неохота султана до свого везира, котрого слава а навіть и вплив перевисшали майже самого султана. Наслідником Мидгата зістав Едгем баша, котрий був недавно послом в Берлині. Ряд турецький голосить, що помимо упадку Мидгата діло єго, конституция, не буде нарушена, але вповні переведена. Що ся конституция є тілько пустою маною и що именно не принесе великої пільги християнам, на се є вже тепер очевидні докази. Так н. пр. в Болгарії ще не було виборів до турецького парляменту, а вже оголошено 6 вибраних послів, и то самих неприятелів Болгар!! И сталося ще за Мидгата, котрому старотурецька партия закидувала надмірну прихильність для християн! Однак не можна заперечити й того, що конституция турецька, хоч би й була тілько чистою формою, все таки має свою вагу и мусіла би приспішити введенє конституції и в Россії, котра осталась тепер єдиною абсолютною державою в Европі. С того зглядy треба би дійсно жалувати упадку Мидгата, коли б він мав потягнути за собою знесенє турецької конституції.

Переговори Турції с *Сербією и Чорногорою* о заключенє мира ще не скінчилися; Сербії предкладає Турция status quo перед війною, не жадає заплати коштів военних, але жадає моральних гарантій, що Сербия не роспічне вже більше війни проти Турції и не буде спомагати повстаня. Чорногорі готова Турция відступити кусник свого краю.

☞ **Премию: Руська Хата розішлемо Ш. Передплатникам цілорічним с слідуючим Ч-лом.**

Digitized by Google

БИЛЯНС

щадничої каси кр. міста Станіславова

с кінцем року администрацийного 1876.

Позиції	ПРЕДМЕТ	Подрібно Злр.	кр	Загалом Злр	кр.
	Стан чинний				
	Запас готових грошей с днем 31. грудня 1876	13738	55		
	Наперед дані гроші на застав цінних паперів	17046	27		
	Векслі есконтовані	389116	—		
	Пожички гипотечні	293002	47		
	Знаряди и устроіне канцелярийне . .	954	22		
	Запас друків и книг	337	76		
	Депозита сторін	2318	91		
	Ручательство урядників	1000	—		
	З рахунку ріжних сторін	6428	22		
	Непобрані проценти	4489	43		
	На перед дані гроші на правні видатки	1276	11		
	„ „ „ урядників до звороту	1539	—		
	Разом стан чинний	731246	94	731246	94
	Стан пасивний				
	Вкладки на 2110 книжочках	701584	40		
	З рахунку ріжних сторін	1604	76		
	Депозита сторін	2318	91		
	Ручательство урядників	1000	—		
	Стемплі від заставів	—	—		
	З рахунку громади міста Станіславова	1638	23		
	Процента вперед побрані на рік 1877.	9289	15		
	Резервовому фондови	2171	—	719606	35
	Осталось чистої прибилі			11640	59
	Зрівнане			731246	94

Digitized by Google

БИЛЯНС

резервового фонду щадничої каси кр. міста Станіславова

з днем 31. Грудня 1876:

Позиції	ПРЕДМЕТ	Вартість курсова Злр.	кр.	Вартість именна Злр.	кр
1.	65 штук 6% лист. заставн. галицького банку гипотечного именної вартості 31000 злр. по курсі 87 за 100 злр.	26970	—	31000	—
2.	24 шт. 5% лист. заст. галицького товариства кред. земл. именної вартості 30000 по курсі 84·75 за 100 . . .	25425	—	30000	—
3.	Книжочка власної каси Нр. 235 на .	5292	41	5292	41
	Разом	57687	41	66292	41
	Кромі сего				
4.	Осталось в фонді рух.	2171	—		
5.	Процента непобрані до кінця року 1876	1370	—		
6.	Чистий дохід из обороту в р. 1876 виносить . . . . 11640 злр. 59 кр.				
	Из сего назначено на цілі доброчинні:				
	Для охорони хлопців христ. . . 350				
	„ „ дівчат „ . . 200				
	„ сирітського ист. израільского „дорше Тов.“ 150				
	Для сирітського ист. израільского „хесет Вемет“ 200				
	Для пожаревої стражи охотн. . 100				
	Для товариства доброчинних дам 50				
	Для підмоги хорих хрест. . . 50				
	Для вижшої школи женської . . 100				
	Для школи музичної 100				
	Для фонда бідних хрест. . . . 100				
	„ „ „ израіль. . . 100				
	Для громади міста Станіславова на укінченє будови и устроінє в мужеській и женськ. шк. народн. 2500				
	По відтрученю на цілі доброчинні 4000зр.	7640	59	11181	59
	Стан резервового фонду з д. 31. грудня	68869	—	77474	—

Станіславів в Лютім 1877.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сершицького.

Digitized by Google

Ч. 4. и 5. У Львові, дня 28. (16.) Лютого 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ДИКІ ДУМИ.

Думав

Гуцул-Невір.

Гой думиж ви моі! гой чорніж ви моі! —
Та де вас подію?..
У край Чорногори[1]), у край золотоі,
На швару[2]) посію!...

И муть Чорногоров легіники[3]) трови[4])
На лови ходити[5])...
И муть моі думи у травах шовкових
Усі находити!..

И муть Чорногоров легіники-юни[6])
На оленя пасти[7])...
И муть моі думи за срібніі струни
На гусли вни класти!..

---

[1]) Чорногора: Найвища гора у гуцульскім околі
[2]) Швара: Особливший рід дуже буйноі трави, зелений и лискучий як барвінок.
[3]) Легінь або ледінь: Парубок.
[4]) Трови: Полёване с псами.
[5]) Лови: Мисливство, полёване.
[6]) Юи: Молодець.
[7]) Пасти: Засісти на звіра.

Digitized by Google

И муть Чорногоров легіники-юни
На гуслех тих грати...
И дума ме думі, а струна ме струні
Всю правду казати!..

И голос відобєсь ділами[8])-долами
Плаєм[9]) по рокиті...[10])
И підуть до церкви в неділеньку рано
Слёзою умиті!..

А там запитають в самого владики —
За віщо забули?..
За віщо ті люде... ох думи ви дикі!..
В кайдан вас закули?..

И пустить вас, думи, небесний владика
По полю на волю...
И найдете в світі — о, моі ви дикі!..
Ще й щастє и долю!..

Розсиптежся, думи, о, моі ви юні,
Як тіі Татари!..
И загомоніте як дзвони та струни
Від хмари до хмари!..

ГУЦУЛ-НЕВІР.

Гуцул-Невір-Половчанин[11]) —
Хто на Русі го й не знає? —
Плужить долом Подолянин —
Піт кровавий утерає...

Вінже стоя на рокиті —
Вигравае у трімбіту!..[12])
Хоть поруга всего світа!..
Він ругаєсь всему світу!..

Ріж-розорюй, безталанний,
Чорну свою скибу-долю!..

---

[8]) Діл: Купола гори
[9]) Плай: Дорога, стежка у лісі.
[10]) Рокита: Гора, на котрій голос відбиваєсь.
[11]) Половчанин: Гуцули пишуться половецького роду.
[12]) Трімбіта: то що у Тиролів Schalmei.

Digitized by Google

Доки світ сей окаянний
И тебе в ню не приоре!..

И тебе!.. Там що за гія?![13]) —
То куми с хрестин вертають!..
Віра, милість, и надія...
О!.. я тим затрімбітаю!..

Бо їх тілько й видко буде —
Що на гульках на хрестинах!..
Обдурені бідні люде!..
И ти, дитинко, обдурена!..

Тамже... що знов буришкають?[14]) —
Домовину, бідну, голу!..
О!.. я й тій затрімбітаю —
Щоб ій чути аж до долу!..

Бо ій тілько и осталось —
Що с трімбітов та в могилу!..
Деж надія, що тримала?..[15])
Віра, милість, що хрестили?..[16])

О!.. такий то Гуцул в світі!..
Люде плачуть... він ім грає!..
Втер си очи... втер трімбіту...
И новоі зачинає!..

НЄДУГ!..

ДОВБУШ.[17])

Ти що се, Марку? — що се, сину?..
Єдиная моя дитино?..
Чого так, соколе, згорів,[18])
Неначе той господний гнів,
Що вдарить громом в ясну днину —
Не — мало — не в днину!..

---

[13]) Гія: Збіговиско, товпіт, баталія, мотлох.
[14]) Буришкати: Нести щось, але по неволи.
[15]) Що тримала: т. є. яко кума до хресту.
[16]) Хрестити дитину: за кума дитині бути.
[17]) Довбуш: Славний гуцульский опришок.
[18]) Згоріти: З горячки говорити.

Digitized by Google

Я в опівніч! ще й у глуху!..
Тиж не видиш — нене —
Як той місяць схорований
Д' хмарі припадає,
И як хустков шовковою[19])
Вяже-утискає
Головоньку... а втискає
З усеі ю сили!..
Ти не знаєш... а я знаю...
Бо там с під могили
Встає блідий... блідий блідий...
Неначе з маймуру...
Той калфа[20]) наш чорногірський...
Й насува похмуро
Той кресак[21]) свій у золоті...
Й кучері стрясає...
И кровавіі свої руки —
Мамо — обзерає
До місяця... а здоймив іх[22])
Він — мамо — на силу,
Бо му груди прострілені...
Так — нене ма[23]) мила!..
Прострілені!.. а він духом[24])
Урвав дармовиси[25])...
И сардаком[26]) на мураву
Тріпнув... не дивися! —
Бо на шиі му гашечка[27]) —
Аж чорно-черлена —
Оповилась... очи искря...
Тож то десь студена!..
Аж зодрегся!.. гу!.. и вхопив
Він зеленооку...
И пустив ю ранов в серце
Глубоко — глубоко!..
А вона вже не звиваєсь!..
Дай кріс[28]) ми — бо клята
Се матбути загадала
Душу з него ссати!!!..

---

[19]) Хустков шовковою: На знак великого жалю звязує собі Гуцул голов хустков.
[20]) Калфа: Начальник, голова.
[21]) Кресак: Стрілецький, убраний капелюх.
[22]) А здоймив іх: т. 6. з великого болю.
[23]) Ма = моя.
[24]) Духом = дуже борзо.
[25]) Дармовиси: Китиці у сардака с переду, як у угорського долмана minde= kette.
[26]) Сардак: гуцульска одіж, на угорський долман похожа.
[27]) Гашечка: гадина мала але дуже ідовита
[28]) Кріс: Jagdgewehr, Jagdstuzen.

Digitized by Google

ДЗВІНКА.[29])

А як тобі? — — Ох божа мати...
Давайте свічки!!![30]) — Сину мій!..
Не даром приснивсь міні рій[31])
Тоі ночи!.. Біжіть — та знати[32])
В ватер[33]) давайте!.. Укопати
У городі Тоі!..[34])
Нє! — не хочу — мамо — Тоі
Я більше вже твоі...
А унеси міні борше
Убранє ти с кліти!..[35])
А сардак той чирчиковий[36]) —
Що вишиті квіти
Та кучері на грідушках!..[37])
Ох сину мій!.. Боже!..
И не моли его пусто...
Бо й він не поможе!..
Ємуж Дзвінка та не снилась —
Як міні се — нене!...
В печи поломінь палає
Черлена-черлена...
А вна вхопила хрести два...
Тай стала топити
У черепі... Подай — мамо —
Водиці напитись...
Тай зсипала дві з них кули
Червоні-червонні!..
И набила у близницю!..[38])
Ще и змиєвони[39])
Набила в ню враз с порохом...
Та Зрадзіля[40]) — мамо!..
У Ясенй пугач[41]) загув
Так глухо як в ямі...

---

[29]) Дзвінка: Довбушева коханка.
[30]) Давайте свічки (бо умрає).
[31]) Рій: як ся сниться, то мусить хтось в дому вмерти.
[32]) Знати... давайте: щоб людо збігались.
[33]) Ватра: Гуцульский шатер, хата, мешканє.
[34]) Тоя: Aconitum, der blaue Fingerhut.
[35]) Кліть: Комора без вікон.
[36]) Чирчик: Koschenille; чирчиковий: червоно закрашений, фарбований.
[37]) Грідушки: Перед у сардака; (грій-душу).
[38]) Близниця: Doppelgewehr.
[39]) Змиєвона: рід зіля, котре баби до чарів употребляють.
[40]) Зрадзіль: также таке зіле.
[41]) Пугач загув: а се злий знак у Гуцулів.

Digitized by Google

Що аж дух ми запирало!..
А у горні вило
Мов нечистий...[42]) а вна — мамо —
Ручницю[43]) ладила...
Аж тут пук-пук у віконце...
Се я! з легінями!
Лесь[44]) твій! Довбуш! — Аж тут — мамо —
Не дай мене — мамо!..
Як и гряне двічи с креса...
Неначе два громи!..
А він тілько й повалився
Як Ки́древ[45]) на зломі!..
А з грудий му дві косици[46])
Під стріху аж грають!..
А вна сперлась на ручницю —
Та ся оціряє!!!..[47])

Д О Л Я.

А спиш ти — сину? — Не вже — нене!..
Може водиці би подать? —
Не хочу!.. а зголовє зладь!..
Високо як д домовині!..
Ти що се знов — сину?..
Хочеш мене осиротить?..
Не — моя едина!..
Я не умру!.. бо ось міні
Що снилася доля!..
А се мабуть таки моя!
Якаж вна? — Соколя!..
Як у того легіника —
Що ось міні снився!..
Уповж ми!.. я уповім...
Той місяць зарився
Гет десь в хмари!.. аж оглухло!..
Лиш молня десь грає,
Та на Довбуша могилі
Дуб с кидром дрімає. —
Аж тут легінь набігає
Обдертий, невбутий,

---

[42]) Нечистий: чорт, діявол.
[43]) Ручниця: Flinte.
[44]) Лесь: Олекса.
[45]) Кидрев: кидрове дерево, кидрина.
[46]) Косиця: ein bogenförmiger Strahl.
[47]) Оцірятися: усміхатися, kokettiren.

Digitized by Google

Неначе він на сім світі
Від долі забутий.
Ноги кровёв закіпіли...
И руки кровавi!..
И верг,[48]) нене, каманаком[49])
В шовкову мураву,
И впав лицем на могилу
Неначе без сили!..
И обіймив кровавими
Кроваву могилу!..
Довбущуку!.. наш ватаже!..[50])
Учуй мене з ями!..
Ні я щастя... ні я долі...
Ні батька... ні мами...
Як журавель туманами
По світі сім бюся!..
Подай міні иншу долю...
А нє — возьми душу...
Хай не дражню вже тілько пси
Чужими хатами!..
Долі — хлопче? — Царем будеш —
Обізвалось з ями —
И ме ти світ поклонятись
Як сонцю в проміню! —
Отак, друже! так, гуцуле!
Отак, мій легіню!!! —
Царем — батьку?! — я не хочу!
Царем я не буду!..
Я за ката не придався!..
То Довбушем будеш!!! —
Обізвалось с під могили —
Аж вжахлися гори!..
И заграє та кров чорна
Уража як море!..
И будеш нев всіх дукарів[51])
Поганих поіти!!! —
Я Довбушем?! — Нє — калфо мій!
Ніколи у світі!..
Тебеж може не убила
Та нешта лукава?..
Та гуцули не прокляли
За свою неславу?..

---

[48]) Верг. кинув.
[49]) Каманак: гуцульска шапочка, Barett.
[50]) Ватаг: начальник.
[51]) Дукар: богач.

Digitized by Google

Тож кобзарем міні будеш!!!
Гукнуло у трете
Неначе грім... аж ёйкнули
Всі гори-рокити;
Коли не хоч в світі бути
Ти людем за Бога...
О — то здихай псом голодним
У іх ти порога!!!..
Тай тілько — ненечко моя!..
Зза кичер[52]) червоно зоряло...
Зза кичер сонечко вставало...
Закерекорив[53]) ліс... а він
Плаями в долини та далі!..
А в слід за ним та доля гнала
С торбами — нене — на вздогін!..

(Дальше буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

А Степан був дитиною нового часу, сповитий и викоханий ніжною, родительскою любовю, напоіний новими гадками, перейнятий новим духом нового жита!

Любов и старанність родичів зберегла ёго від недостатків и від тяжкоі боротьби о жите, а під теплом тоі любови виростала ёго душа щира, отверта, привітна, любяча. Весело витав він світ, сміло глядів в будучину, а надія що-дня из сходом сонця розясняла, золотила ёго дні. Не пещений, але любязно хований, чув він родительску любов, бачив іі в материнських слёзах, в батьківських словах и старався відплачуватись тою самою любовю, послухом, добрим поступом. Перші літа молодості перебув під дозором старших братів, охочо рвався до книжки, залюбки брався до науки и що раз поступаючи в науках втішав своіх родичів, заохочувавсь до дальшоі праці и гарну віщував будучність.

---

[52]) Кичера: вершок гори.

[53]) Керекорити: гомоніти.

Digitized by Google

Степанови було вже пятнайцять літ, як по Галичині повіяло новим духом, новим, живійшим и повнійшим житєм. Спадали пута народів, ширшала воля мислі, слова и чину. Недавно ще спокійна землиця стряслася наче від вулькану, люде захитались, с просоня здіймалися до нового житя. Старі люде молоділи, горячились, вірили в идеї, гнали за идеалами, а молоді запалені патриотизмом рвалися до чипів; и старі и молоді писали поезиі, як залюблені школярі, усе співало и рвалося до нового, молодечого житя. Малий світ наче в друге перетворювався, перероджувавсь сам себе не пізнаючи.

А вже ж ніде так не розбуяв новий цвіт, як між молодіжю, що досі не бачила инших идеалів над „маївки“, „пилки“ и збираня хрущів. Намість німецьких „кашкетів“ скрізь як мак зачервеніли козацькі шапки, забіліли и зачервоніли конфедератки. Згодлива молодіж, що досі спільно виправляла походи на жидів, спільно гуляла „с палєстрою“ по зелених лугах и долинах, — нараз розділилася на два обози. По одній стороні ясніли білі орли, срібноковані Косцюшки и Понятовські, а по другій синіли жупани, червеніли козацькі шапки та стяжки. И та ненависть, що палала перед віками в обозах Хмельницького и Вишневецького, що кровю вмивала широку країну, руінами россипала городи и замки, коміть головою перевертала костели и церкви, — та буйність, що не знала пошановку и зупину ні перед вельможними, ні перед потужними, ні перед іх законами, — ті насмішки, що козаки подавали зголодніліим шляхтичам у Збаражі — усе те, здається, нараз мов из землі виросло на ново, на ново віджило в грудях молодих пращурів славних прадідів. Та важка, нерівна була боротьба молодих Русичів с шляхоцькими потомками. Нічим було ім перед ними повеличатись, рідним блескотом засвітити, до себе усіх своіх заманити. Незнана була добре память козацька и борба народня, а тяжко було відгребувати тисячлітню память князівську. А тут на другій стороні ясніла незгасла память речіпосполитоі, слава королівська, потуга вельможна, а біля кордону чутно було хряскіт шаблюк, громи завзятої борби непоконаних ще епигонів. Аж ось наче нова зоря, віщунка великих подій, появилась невелика книжка „Кобзарь“, що дивне диво сподіяла. Ії читали и не начитались, переписували, на изуст вчилися, з рук до рук подавали, а скрізь лишала вона своі незатерті сліди в молодих серцях, в свіжих умах. Се повіяв перший вітерець из далекоі Украіни новим, весняним духом, се ринула на галицьку ниву нова, живуща и сцілюща вода, що зрошала и оживляла

Digitized by Google

изсушені поля, повялені первоцвіти... и після несталої, хоч иноді дуже блискучої марцовиці, роспочиналась тепер правдива весна, весела, сонячна, животворна.

И роскрилося замулене жерело споконвічної сили нашої — ожила громада. Вихопившись из школи збіралася потай миру тиха, молода громада мов у другу школу, щоб почути свого великого учителя и батька.

У тих тихих закутках, закритих перед світом, оживало слово Тараса в молодечих устах, як жива благодать лялося в молоді серця, и заняло їх щирою, невгасимою любовю не до князів, не до палат, не до вельможного блескоту, а до народу забутого — в курних хатах и в простих сермягах, до лицарів без високого роду, а з високою заслугою, до мови простолюднёі, що гомоніла за плугом, житем оживляла широкі поля, могили и далекі, незнані степи,—до незолотоі, але від золота дорожшоі батьківщини. У тих закутках лялися слёзи над долею „Катерин“, озивалася перша, ніжна, як слёзи чиста любов для „Марусь“, тут виступала нова, досі незнана бувальщина, ніким не прославлена, тут перед розжареними молодими душами розвертались високі могили и живими являлись образи:

„Аж до моря Запорожці
Степ широкий крили:
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, россердились —
Щось страшне співають...
. . . . . .
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники с панами
И гетьмани...
И про Украіну
Розмавляють, росказують;
Як Січ будували;
Як козаки на байдаках
Пороги минали;
Як гуляли по синёму,
Грілися в Скутарі,
То як люльки закуривши
В Польщі на пожарі
В Украіну верталися;
Як бенкетували...“

Digitized by Google

И серед розгореченої молодої громади мов жива миготіла та бувальщина, здіймались в гору молоді козацькі голови, сизими орлами злітали в світ нових идеалів и оживала добра слава, слава України. И оден до другого шептали молоді громадяне:

„Україно — Україно
Ненько моя ненько,
Як згадаю тебе краю
Завяне серденько...“

А серця не вяпули, а оживали непогамованим запалом, палким патриотизмом, щиростю и любовю. „Ще не вмерла козацька мати!“ гомоніли молоді сини молодої Русі-України и блискавицею ширшало нове житє.

Одже й засягнуло се нове житє нашого Степана своїм огнем. З запалом кинувсь він до нових книжок, по ночах читав, учився и не міг налюбуватись красою своєї мови, поетичностю свого пароду, своєї рідної України. З роду вже маячливий, буйний думками, непосидущий и за надзвичайностями запопадливий — прилинув він до сего нового, досі ёму незнаного світу мов та пчола до весняного повного первоцвіту. Кобзарські пісні не то що всі були в ёго гарно переписані, але й твердо в памяті вириті, глубоко в серцю заховані. Не одну ніч переплакав він над „Марусею“, не оден раз виступали в ёго снах пишними рядами чубаті козаки, що враз из славними гетьманами гуляли по широкім степу, плавали по синёму морю, не раз маячіли над ёго сонною головою русалки, страшні відьми, завзяті характерники...

Оттак напоївшись новим духом українського житя, скоро попав Степан в ту молоду громаду вибраних молодців, звідкіля дальше ринуло нове житє, новий дух між молодіж. Він належав до перших учеників, що визначалися талантом, пильностю и добрим прикладом; тож скоро забажали старші товариші притягнути ёго між свою громаду. Степан вже й сам домірковувався сего громадського житя молодіжи потай миру, бо й сам він бажав чинного житя, спільної праці, громадного діла. Та кождий січовик, и кождий молодий громадянин перебував свій новицият. Допіро перебута проба вводила молодика в святиню громадської праці в святочний, по свому торжественний спосіб.

Отся хвиля переходу у громадське житє молодіжи незатертим слідом осталася в памяті Степана и дала ёму ще сильнійшу підставу ёго идеализму.

Була неділя — день школярського відпочинку. Степан, запхавшись в куток своєї невеличкої станцийки, пильно зачитався

Digitized by Google

в Гоголевім „Тарасі-Бульбі“. Він забув на світ, на хуртовину, що сумно гуділа біля вікон и як з решета сипала снігом, — а в ёго голові шумів шум козацького табору, крик бойовий, хряскіт збруї и зойки ранених; кров ёго бурилась и запалялася козацьким завзятем, ёго душа злинула далеко на далеку Україну, в давні часи козацькоі шляхоцькоі боротьби. И задумався Степан над роскритою книжкою, що розгорячила ёго буйну фантазию. На вкруги ёго була сумна теперішність, де не було ні сліду, ні чутки про лицарство козацьке, про славну Україну, де сини славних батьків вже давно проміняли ратище на леміш и без знаня славноі бувальщини в самоті и забутю орали ту землицю колисьто так кіньскими копитами поорану, кровю изрошену, кістьми засіяну,— де не знали, а навіть и не думали про колишне завзяте, про ту давну жажду вольноі волі, свобідного, власного житя рідного. Навкруги себе не бачив він житя, а те, що було житем, здавалося ёму сном, коли не самою смертю! Ёму стало жаль того давного, бурливого, крівавого житя и він бажав би, щоб вернулись давні часи козацькоі слави, щоб и він як лицар виправився на вороному погуляти по широкому степу, завитати до Січі — великоі матери козацькоі, зазнати козацького житя, погарцювати з ворогами и шеломом напитись крівавоі води Дніпрабатька. Не було ще кому повести молодого хлопяти на дорогу чинів нового житя, вказати ёму ясну мету новосвітнёго козакованя. И ось чому скиміло ёго серце за тою бувальщиною, де було тілько чинів світлих, тілько богатирства величнёго, тілько борби невтомноі и завзятоі, тілько житя крівавого, але вольного и славного.

У тій задумі застав Степана новий товариш, що мав ввести ёго в молоду громаду молодих учеників нового світу. Бесіда легко навязалась у такім настрою до патриотичного діла. Між молодими серцями не треба було багато слів, бо іх душі скоро почулись, скоро й пізнались и зъєдналися.

Далеко за містом, в тихій, неприступній хатині зібралась молода громада повитати свого нового товариша. И як же ж сміло, як торжественно ступав він між них, як сміло виголошував свої слова присяги для науки и щироі любови матери-України, як росло ёго серце, коли мов новий січовик вступав у нову Січ науки, праці, патриотичноі любови! Щиро витали Степана ёго товариші, хоч ёму знані, але тут наче в друге обновлені, щиро загула в ёго привіт пісня: „Ще не вмерла Україна!“... а Степан мов в другий світ перенесений, зачарований слухав

Digitized by Google

слів Кобзаря, що виголошувались з ряду молодими декляматорами, та оповіданя историі, що росказував найперший з молодців. Се була та друга школа молодого идеалізму.

З відтіля виходили проповідники кобзаревих идей, сміло здіймали свій голос про нові идеі перед старшими людьми на забавах, празниках, серед народу и серед приснітілих братів и сестер своіх.

С того часу що раз більше розвивалась Степанова душа. Пильність ёго подвоювалась, талант розвивався повним цвітом, а защіплений идеалізм просвічував ёму ясну дорогу гарноі будучності. Скоро став він у переду своіх товаришів и с цілим запалом молодого серця вів молоду громаду до що раз більшого розъясненя роспочатого діла. И весело усміхалося Степанови ёго житє, що раз роілись нові думки и гнали до дальшого поступу, до праці, до діла.

Проминуло с того часу кілька літ найкрасшого житя нашого Степана. Свобідно плило ёму те житє в неперестаннім руху, у здобуваню новоі науки, нових поступів и триюмфів горопашноі душі. Любо було дивитись на Степана, коли він серед молодих товаришів голосив такі слова любови матери-Украіни, деклямував народні думи про славні походи гетьмана Богдана, або з наівною ученостю молодого историка поетичними барвами роскрамав дії своєі батьківщини. А коли по школьних трудах вертав Степан на вакациі до рідного дому, то й тут не кидав своіх думок, не втерпів, щоб не росказати старини родичам, набутоі науки про рідний край, щоб не заспівати козацьких пісень, не передеклямувати хоч кілька дум кобзарських. Як любо було дивитись, коли Степан в народнім строю с палкими як жар очима, з легко зарумяненим лицем читав украіньскі книжки серед парубків и дівчат, що не могли надивуватись ні свому „панічеви“ по „простому“ прибраному, ні чудовим словам, що хоч прості, з іх таки уст вийняті, та так глубоко займали душу, ворушили серця и витискали слёзи. Оттак всюди де ні появився ставав він апостолом идеальноі любови и сам зъєднував собі щиру прихильність и любов. А вже ж ніхто так не радів, як старі родичі глядючи на свого Степана усіми любленого и поважаного. Тому й не противились вони так дуже бажаню Степана поступити у „свіччину“. Степан знав ужити своєі вимови, щоб виявити високу ціль чоловіка в неустанній праці до що раз більшого поступу, звідкіля виходила б и користь для загалу, а ёго почутя власноі сили до такоі праці було так могуче, що ёго узнали й старі родичі, як ні ба-

Digitized by Google

жали легкого, веселого и безжурного життя для свого сина. И справді незмінювавсь и не ослаб Степан на новій дорозі. Вступивши на университет, йшов він дальше з запалом обібраною дорогою, учився, працював и скоро надіявся добитись того стану в практичнім житю, де б міг сповняти виплекані идеали идеального життя на ділі. „Не може бути гарним таке житє, де чоловік жиє тілько для сєбе и для власної вигоди, для неповорухливого супокою. Кождий повинен вносити частину свого життя — у загальне житє, частину свого добра — в загальне добро, частину своєї праці — до загальної праці, и тілько працюючи для добра загалу, бажаючи щастя других — повинен и може бути також сам щасливий“. Так не раз говорив сам до себе и другим вповідав сей погляд на житє.

Так перейшов Степан свої университетські науки и що раз зближався до тої мети „стану“, так важко назначеної в житю кождого чоловіка. Укінчений правник далеко ще не має того значеня в очах наших сільских панночок, що укінчений богослов. Се може й єдиний предмет, в котрім заявляють вони незвичайний на молодий вік змисл практичний и розуміне вигідно запевненого життя. Нічого не уймає так багато чару особі молодого світського чоловіка в ії очах, як та непевність стану и не означеність слюбного (матримонияльного) терміну. Наш Степан ще й не думав про сей новий степень людського життя, хоч в ёто душі вже виробився той идеал правдивої любови. Перебув він ту широку школу книжкового идеального життя и наче филозоф в запертій кімнаті витворив він собі свій образ найніжнійшої краси поетичпёї творчості. Та досі не здибав він в житю своїх снів маячливих, свого образу в душі захованого. Мов той метелик перелітав між цвітами. Він наче лякався тих цвітів и через те навіть стягнув собі призвиско: ущіпливого, холодного гимнофоба.

А вже ніхто так не докоряв Степанови тою холодностю, як панна Емилія, дочка господині, в котрій наймав Степан свою хату. Степан відбивав дуже своєю молодечою статочностю и своїми поглядами, що виявлялись у всіх ёго поступках, від великогородянської молодіжи и тим впав в око молодої панночки. Богата, молода и гарна — привикла панна Емилія до поклонів всіх молодців, що попадали ій в дорогу. Вона вміла чарувати и бажала тих чарів. Відберати поклони, усіх привязувати в свою неволю и гратись над іх правдивим чи удаваним чутєм, кождого зневолювати у свої услуги — се було ій житє. Вона не знала опору, не бачила ще досі молодця, щоб остоявсь проти ії чарів приро-

Digitized by Google

дою и штукою сильних. И перший Степан станув перед нею з непокірною душею. Він був дуже привітний для неї, радо розмовляв з нею и займав її своєю розумною бесідою. В ёго словах було багато поетичності, в ёго поглядах виявлялась духова висшість по над пусту хоч солодку молодіж городянську, а в ёго привітності не було ні примусу, ні підхлібства. Але таким самим був він и для других панночок, хоч непосажних и менше гарних. Ось що непокоіло и в гнів вправляло панну Емилію. И чим більше вона ёго пізнавала и добачала в ньім ту висшість над других молодців, що вертілись навкруги неї, тим більше запалялось її серце непогамованою охотою поконати ёго холод и вчинити ёго своїм невольником.

Та її забіги були даремні. Вона ні троха не підходила під той образ идеальної женщини, що зарисувався поетичними барвами в ёго душі, и не могла припасти до ёго вподоби, не могла запалити любовю ёго серця, ні своєю красою чванливою, ні житєм бесчинним. В ёго очах була вона гарною лялькою, веселою товаришкою, але не женщиною ёго світу, тихою, а святою — нескаляним серцем, високою душею, ніжним чутєм, — щоб як зоря присвічуваля житю чоловіка.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Новий гетьман лівобережної Украіни, Многогрішний, не визначався здібностями, а народ ёго не любив; до того ж ще він запивався и по пяному допускався всіляких нечемностей. Ёго рідний брат, Василь, назначений чернигівським полковником, був також чоловік буйний, роспустний, звісний с того, що бійкою загнав жінку свою в могилу, за що носив на собі церковну клятву. Власть гетьмана не простиралася на всі області Украіни, що мала бути під ёго начальством. Полки: лубенський, гадяцький, прилуцький твердо стояли при Дорошенку; переяславський полк також стояв з ними одностайно, та потім — полковник Дмитрашка Райча, молдавський виходець, пристав с своїм полком до Многогрішного. Дорошенко силкувався, яким би се ні було робом, удержати цілу Украіну під своєю властю, писав неустанно универзали, впевняв Украіпців, що усуне всякі суперечки и стоятиме

Digitized by Google

одностайно за погибаючою отчиною. Між тим він усе приязно відносився до Москви, визволив на царську просьбу московських полоненників, неустанно зносився то з Москвою через посланців, то с київським воєводою. Усе була в ёго одна и та сама мова, хоч и в ріжних формах; змисл ії був такий: най московський государ возьме цілу Україну під свою верховну власть, виведе своіх воєводів и лишить козаків обох сторон Дніпра під начальством одного гетьмана; заразом Дорошенко прямо висказував перед царськими послами, що він с конечності віддається султанови и приведе турецькі сили на Поляків. Московське правління, зберегаючи договор с Польщею, вговорювало Дорошенка, щоб лишився вірним Польщі; таким способом воно піддержувало те саме роздвоєне України, против котрого так боровся Дорошенко. Обставини поставили Дорошенка в трагичне положенє: він бажав, подібно як Хмельницький, своій отчині цілості и самостійності и заразом уважав, що годі обійтися не признавши над собою власті якого небудь володаря; він давав перед власті московського государя, та мимо волі мусив виступати неприязно проти Москви и лічитися до найлютійших ії ворогів. Ёму приходилося боротись разом и с Польщею и з Москвою; сёго мало: ёго ждала ще боротьба зо своіми. Запороже не хотіло підлягати ні Дорошенкови ні Многогрішному; там вибрали нишого гетьмана Суховієнка, котрий прикликав Татар и вступив у володіня Дорошенка. Шість полків*) піддалось ёму. Дорошенко був на краю свого упадку и тоді вислав у Турцию своіх послів з рішущим предложенєм підданства. Се спасло ёго на час. В сю пору як Суховієнко обляг Дорошенка в Каневі, явився турецький чауш (гонець) и казав Суховієнкови одступити. Суховієнко не міг не послухати, позаяк ёго головна сила складалася с Татар, турецьких підданих. Суховієнко зрікся гетьманства; та вслід за тим уманський полковник Ханенко окликав себе гетьманом. З ним мала сточитись війна. Дорошенко підступивши під Умань, спершу уложив с Ханенком договор, щоб оба суперники іхали в Чигирин: най там рада рішить між ними спір и признає одного з них гетьманом; та Ханенко замість іхати на раду, завізвав кримську орду и пішов війною на Дорошенка. В обох суперників складалося військо переважно с Татар. У Дорошенка була орда білогородська, підвластна силистрийському паші. С Ханенком злучився Юрий Хмельницький,

*) Уманський, білоцерковський, корсунський, паволоцький, брацлавський и могилівський.

Digitized by Google

що тоді скинув чернечу одіж. Під місточком Стеблевом Дорошенко відніс побіду, прогнав Ханенка на Запороже, а Юрия Хмельницького піймав и вислав у Турцию, де він пересиджував в Семибаштовім замку.

Ханенко не успокоївся, вислав посольство до польского короля и дістав од ёго грамоту на гетьманство на услівях Гадяцького договору. При помочи коронного гетьмана Яна Собіського, Ханенко утвердився в Ладижині. Поляки заняли городи Немирів, Брацлав, Могилів, Рашків, Бар и инші и віддали під управу Ханенкови. Таким способом явилося разом трёх гетьманів на Вкраіні: двох на правобережній, оден на лівобережній.

В церкві також було роздвоєне. Методий, що попався Дорошенкови в полон, утік до Киіва; але тамошній воєвода перевів ёго в Москву. Дорошенко прислав у Москву власноручне письмо Методия, котре доказувало неперечну участь в замислах Брюховецького. Методия замкнули в Новоспаський монастир, де він скоро вмер. Замість ёго Москва назначила другого надзорця митрополичого престолу, чернігівського архиепископа Лазаря Барановича. Між тим правобіч Дніпра жив визволений з мариєнбурської тюрми митрополит Осип Тукальский, котрого посвятив и узнав царгородський патриярх; в Москві не довіряли ёму яко прихильникови Дорошенка и сторонникови цілості и независимості Украіни. Митрополит Осип, живучи в Чигирині, недалеко Дорошенка випросив у царгородського патриярха, що сей наложив клятву на Демяна Многогрішного, за ёго здраду Дорошенкови. Се сильно трівожило Многогрішного, особливо коли він послизнувшись упав и росчахнувся. Многогрішний вважав се знаком божої кари и усильно просив царя, щоб вимолив ёму розрішене од патриярха. Цар вислав до патриярха Методия просьбу про Многогрішного. Патриярх був в труднім положеню: він хотів сповнити просьбу царя, та боявся турецького правління, котре поперало Дорошенка и Осипа; патриярх наконець дав розрішене, але с тою умовою, щоб було тайне.

Скоро однако потім обставини поставили Многогрішного в неприязні відносини з Москвою. Воєводська управа була крайно незносна для Украінців. Посполиті після давнёго рвалися козакувати; компанійці, приборкуючи іх, заподівали ім всілякі кривди; стали проявлятись вибухи народнёго невдоволеня. Многогрішний, так як ёго попередник, вижидав загального бунту, котрий був тим можливший, що Дорошенко тілько россилав своіх агентів, щоб підмавляли лівобережних Украінців — ділати одностайно з ним

Digitized by Google

при турецькій помочи, щоб вернути своїй отчині волю и цілість. Деякі полки отверто стояли за Дорошенком. Українців дражнило крім сёго й те, що підчас переговорів між Нащокиним и комисарами про потверджене Андрусівського миру українських послів не допустили до участі в сих переговорах. Ожидане видане Польщі Киіва з усіма ёго святощами вражало народне чутє. Многогрішний у своіх письмах до Артамона Сергієвича Матвієва вговорював московське правлінє, щоб визволило Україну від воєводської управи и суду; сёго просив и Лазар Баранович. Та в Москву приходили письма и ніжинського протопопа, Семена Одамовича, котрий тілько обмавляв Барановича и Многогрішного, хоч рівночасно удавав приятеля сёго остатнёго; в своіх письмах, що висилав у Москву, він впевняв, що Україна тілько й держиться присутностю воєводів и воєнних людий и негайно зворушиться, як тілько іх виведуть. Московське правліне, настроюване такими доносами, не виводило воєводів и казало доглядати самого гетьмана; в гетьманській столиці Батурині був стрілецький голова Григорий Неєлов, котрий доносив в Москву о поступках гетьмана. Многогрішний висказував по пяному уразливі замітки и похвали над Москвою. Дорошенко війшов з ним у зносини и вговорював щоб поступав з ним одностайно. Незвісно до якого степеня Многогрішний рішився бути союзником Дорошенка и почати неприязні виступленя против Москви, але Многогрішний висказав сам московському гонцеви, Танєєву, замір, що ніяк не віддасть Киіва Полякам и разом з Дорошенком воюватиме Польщу.*) Поки московське правлінє рішило, як поступати з доносами на Многогрішного, повстала против ёго змова; головою сеі змови був обозний Петро Забіла. Він нахилив на свою сторону писаря Мокриєвича, суддів: Домонтовича, Самойловича и переяславського полковника Дмитрашка Райча. Дня 13. марця, в ночі, змовці спіймали Многогрішного и вислали в Москву с писарем Мокриєвичем. В Москві Матвіев почав ёго допитувати и мучити. Демян виперався зради, але признався, що по пяному говорив „нісенітниці“. Старшини именем цілого українського народу просили покарати смертю бувшого гетьмана и ёго брата, Василя. Дня 28. мая 1672 р. вивели осуджених на кару в Москві; але цар вислав

*) Після донесеня Танєєва Многогрішний говорив ёму між иншими от що: „Государ нас шаблею не взяв; ми ёму добровільно піддались задля одної віри. Коли Киіва и инших українських городів ёму не треба, и він іх віддає королеви, то ми погледимо иншого володаря“.

Digitized by Google

гінця з вістю, що він на „просьбу своіх дітий заміняє смертну кару на вигнанє в Сибір“. Демяна вислали в Тобольск з жінкою Настасею, дітьми, братом Василем и племянником. Вислали в Сибір и другів ёго: ніжинського полковника Гвинтовку и осаула Грибовича. Грибович утік с Сибіри, и тому тамтих вигнанців якийсь час держали в кайданах, виправили в Селенгинск и заставили в службу. Опісля спіймали и вислали в Сибір, на донос, запороського отамана Сірка, але незабаром ёго узнали невинним и повернули назад.

Дня 17. червця, того ж року, недалеко від Конотопа в козачій Дуброві, після роспоряженя князя Ромодановського, в присутності архиепископа Лазаря, вибрали на раді нового гетьмана, Ивана Самойловича, що був перше генеральним суддею. Ёго вибрано найбільш по бажаню и через хитрощі військовоі старшини. Нововибраний гетьман був сином священника, що жив перше правобіч Дніпра, опісля ж перейшов на ліву сторону в місточко Старий Колядин. Иван Самойлович був чоловік учений, але мало спосібний, ниськопоклонний перед сильними, гордий и бутний с підчиненими, а заразом користолюбний. На дієве поле вступив він яко сотенний писар; за Брюховецького підлещувався генеральному писареви Гречаному и зістав сотником, а потім в Чернигові наказним полковником. Він не пристав до зради Брюховецького, зближився з Многогрішним, позіскав ёго довіре и став генеральним суддею, а потім разом з иншими занапастив Многогрішного, заслужив собі прихильність старшин надзвичайною догодливостю и ласкавим обходженем; вони вибрали ёго в надіі, що матимуть в нім покірне орудє.

Переверт лівобіч Дніпра стався тоді, як Дорошенко правобіч ухопився роспучного и рішущого способу. Ёму на поміч вирушило 300.000 турецького війська; сам падишах Магомет IV. проводив сими силами. Над урочищем Батогом розбили Ханенка и проводиря польского війська Лужецького. Турки и Татаре кинулись на Каменець, де тоді була незначна польска залога. Осаджені вступили в переговори и піддали город с тим услівем, щоб залогу и мешканців випустити на іх бажане, а иншим мешканцям, що схотять лишитися, запевнити беспечність іх жизні, майна и кілька церков для свобідного богослуженя. Турки казали перемінити в мечети церкви и між тими й собор, лишивши для християн, православних, католиків и Вірмен по одній церкві. Вересня 19-го Магомет IV. триумфально въіхав у город просто до головноі мечети, що була соборною церквою; и як росказують Турки

Digitized by Google

в знак побіди ісламу над християнством, клали образи святих на болотнистих місцях улиць, куда проіздив султан. Мешканців пощадили; однак узяли в гареми падишаха и ёго пашів найкрасші дівчата.

Поляків до крайності поразила отся подія, и слабий польский король Михайло поспішив просити в турецького султана миру. Мир заключено під Бучачом в Галичині. Поляки відступали Туркам Поділє и Україну и крім того обіцяли платити річно 22.000 червінців.

Дорошенко вельми помилився. Турки не думали привернути єдності в Україні, а між тим Дорошенко, ставшися турецьким підданим обурив на себе и свій народ и християнських сусідів. Мир Польщі с Турцією не міг бути тревалий; одностайно с Польщею готовилась против неі виступати Москва: Дорошенко союзник Турків, мусів перший приняти на себе удари ворогів ісламу. Між тим сили ёго меншали; народ, як перше переходив с правоі сторони Дніпра на ліву, тепер втікав тамтуда більшими ватагами; значна часть утікачів посувалась на схід у вольні степи полудневих украін московського государства (нинішних губерній: вороніської, курської и екатеринославської). Права сторона Дніпра що раз ставала безлюдною. Дорошенкови и Ханенкови приходило володіти над бідними останками що дня малівшої людності, боротися чужими силами за опустілу рідну землю. Знов звертався Дорошенко в Москву, знов упевняв, що вірний государеви, и просив ёго приняти в підданство, та все ж не инакше, як під тими услівями, котрі подавав перше: щоб Україна була одностайна и свобідна. „В мене дітий нема — говорив він: — я про себе не дбаю, але діло йде про всіх людий наших“. Московське правлінє лестило Дорошенка обіцянками. Після того, як Поляки самі відступили Турціі Україну и зреклися панування над сею землею, відповіднійше було годитися з Дорошенком на єдність обох сторін Дніпра. Та Самойлович боявся, щоб ёго не позбавили гетьманства и не оддали Дорошенкови, тому старався підбурити Москву против Дорошенка и раяв ёму не вірити. Замість примиреня з Дорошенком вислали против ёму козацьке и московське військо під начальством Ромодановського. Се військо не вчинило нічого важного, але Ханенко, а з ним и кілька полковників прислали просити ласки царськоі милості. Дня 17. марця 1674 р. Ханенко а з ним кількох полковників*) правого берега Дніпро-

*) Канівський, корсунський, білоцерковський, уманський, торговицький, брацлавський и паволоцький.

Digitized by Google

вого явилися на раду в Переяславль. Ханенко зложив гетьманську булаву, а правобережні полковники, що з ним були вибрали гетьманом Самойловича.

(*Дальше буде.*)

Слівце до опізнаня.

[Відповідь п. Українцеви] (М. Драгоманову) на лист „Опізнаймося“ Ч. 1. и 2. „Друга“.]

(*Конець.*)

Ми зовсім не хочемо звеличувати Галичан, як и досі не закривали ми наших очей перед нашими хибами. Щоб не попадати в підозріне самохвальства, ми не будемо й розберати того, що зробила „Правда“ для розвою нашої словесності. Одно ще тілько годиться конечно піднести. Як би ні слабі були плоди галицьких писателів и маловідповідні наші книжки школьні, а все ж Галичанам позістане заслуга, що вони писали свої праці в руськім язиці, знадобили свій язик не до одних поезий и оповідань, але й до наукових предметів и тим позитивно виявили овою віру в самостійність руського язика, та все те робили ще перед написанем статі ш. автора, одже й перед тим часом, як став ш. автор їх називати византийцями и жидами та соромителями руської словесності, добачаючи в такій терминологиі „гостру критику“! Ми не перечимо що для ш. автора и для Россиян одна книжка „Отечественныхъ Записокъ“ має більшу вартість ніж уся галицька словесність за 30 літ. Ми не перечимо й того, що в российських журналах більш „европеизму“ и „либеральних идей“, ніж в передових органах галицької публицистики. Тілько се й дивно нам, що мимо такої великої порциі „европеизму“ в журналах—так багато азиятизму в прогресивній державі, а мимо так великого „либерализму“ на язиках, так мало либерализму в ділі, та мимо всего того пережитя школи Гоголя, Бокля, Маркса и т. д. все таки повсюдніє и держиться зовсім инша школа на раменах тої прогресивної суспільності российської. И те, здається можемо сказати що галицьке українофильство и розвій галицької народности заслуга тих „обвинуваченых романтиків-українофилів“ України та „соромлячих“ Галичан, котрі за прикладом українських романтиків знялися до народнёї праці, а не сеї прогресивної програми, що толкувала Галичанам підхилятися під „общерусский“ дах и по „чужих хатах шукати „горячого интересу для сучасності“ и цілі для своєї словесності про домашний ужиток“. И маємо надію, що правдиві галичане-українофили не поперестануть у своій праці и хоч звільна и с такими у всіх словесностях бувалими слабостями, як „Настя“, „Наталя“, „Вітка бозу“, здійматимуться до дійсної, що раз виднійшої самостійности народнёго житя.

Тому то й закликаємо ми до щирої праці и науки не тілько „прявдян“, але й всіх Русинів, и все цінилисьмо и цінимо голос ш.

Digitized by Google

автора, о скілько він вказував Галичанам правдиву, поучаючу критику, та знакомив галицьку публику с фактичним станом діл в Россиі и на Украіні. Та тілько тою дорогою и правдивим розумінєм а не затемнюванєм самостійності руського народу (хоч би вже тілько між нами самими) дасться усунути щоб Галичане дальше не грішили незнанєм, як розвивати самостійність своєі словесності, а знов щоб дівчата, жінки и мужчини — родовиті Украінці — вивчені на цюрихськім чи иншім университеті, переживші школу Гоголя, Бокля, Маркса etc. знали и про те, що такого „украінофильство", се б то русько-украінський народ, ёго язик, словесність, история — в чім ёго самостійність.

* * *

Як сказано, житє галицьких украінофилів — се житє відроджуючогося народу, галицьке украінофильство — се визнаванє самостійності руського народу и ёго відрубності як від польского, так и россійського народу, — змаганє до самостійного словесного и политичного житя руського народу и полученя ёго долі в просвіті и добробиті, — праця для такого розвою самостійного житя яко народу поруч сусідних народів россійського и польского. Після того може бути зрозумілим, для чого питанє украінофильства, особливо в литературнім згляді, уважається у нас яко праця народу в громаді других народів на полі людскості, праця для самостійного житя, а не під яким небудь чужим дахом чи „общерусским" чи „общепольским" або „пангерманським", для чого питанє историчне, а властиво исторична минувшість нашого народу, в котрій пробиваєтся ёго индивидуальне, самостійне житя, лучиться з галицьким украінофильством, як лучилося и з украінофильством 60-их років на Украіні, для чого наконець и підстава взаємин, на котрих війшов украінський народ в склад россійськоі держави, не може бути для нас хоч на будуче маловажною, тим більше коли бачимо, що й другі народи як Угри, Кроати, Чехи и ин. почали жити в державних взаєминах чужих держав на підставі таких же *историчних прав*.

Коли ж не висуваємо на перед сёго историчного права Русі-Украіни до самостійного житя, то не для того, щоб жахались ми политичного сепаратизму, а для того, що бачимо перед собою далеко блисші и видніщі питаня, котрі годиться уперед залагодити, а після котрих самостійне житє народу буде простою конечностю, що ii мусить шанувати кожда держава дбала о свій бит и розвій.

Одним из сих питань єсть питанє литературне — розвій самостійноі словесності руськоі. И ми бажаємо нажити собі живу литературу неархаичну, котра б не тілько йшла за віком, хоч так як россійська, але була дійсним виразом розвою и поступу нашого цілого народу з віком, ёго житя и самостійноі праці словесноі. Ми признаємо, що така словесність буде тілько тоді народнёю, коли буде рости з низу у гору, як се й дійсно маєтся з нашою словесностю, але бажаємо щоб вона обійняла всі круги нашого народу и могла вдоволити всі духові потреби цілого народу. Після такого розуміня нашого украінофильства ми вважаємо нашу словесність яко самостійний организм, котрого силою маємо подавати наш голос и в славянщині и в Европі и не можемо бачити нашоі цілі в тім, щоб доперва „силою россійськоі

Digitized by Google

культури и литератури и силою Россіи“ підіймали ми наш народ. З нашого становиска мусимо жадати як найширшого розвою нашої словесності, так щоб вона була для нашого народу б о д а й тим, чим российська для Россиян, польска для Поляків, німецька для Німців. Через те ми ще зовсім не легковажимо значеня ні российської, ні якої небудь другої словесності, так як кожда словесність народня побіч свого народнёго значеня має також значенє загальноевропейське и всесвітне. Для того ми можемо тілько заохочувати всіх до пізнаня не тілько российської словесності, (що не мало утрудняється неприступностю росийських книжок у нас), але всіх славянських и европейських словесностей. Ми не хочемо ограничатись на одну российську литературу [котра одними переводами Бокля, Дарвина, Стуарта Миля, Маркса, Лясаля, Мена и т. д. не може станути ще на рівні з німецькою, англійською и французською, а тим самим явитись яко optimum литературного образованя особливо для Галичан (а те ж саме и для Українців, як се справедливо підніс свого часу п. Житецький в петербурській *Основі*)], а бажаємо, щоб и наша словесність присвоювала нам вислідки науки и литератури свічних народів бодай так як российська для Россиян, и в в о д и л а іх в знанє и ж и т є нашого народу. Ми бачимо перед собою живий приклад, як ті Галичане, що навіть не „изза рублів“ ростягнули границі Русі аж по Амур и именно надіються на силу Россіи и бажають через ії литературу и культуру подавати свій голос чи в Славянщині, чи в Европі, — не то що не можуть якось жити сею „общерусскою“ литературою, але навіть після оголошеня свого манифесту з 1866 р. и після поіздки в Москву и Петербург звелися до крайної моральної ничтожності и порохом присипали книжки прислані з Россіи. Виходить, що для дійсного жита нашої народності, треба належитої, питомої словесності не тілько про „домашний ужиток“ одних „простолюдців“, але про всякий ужиток духової потреби, яку мають и повинні мати ті люде, що хочуть виховувати народ и бути ёго интелигенциею.

* * *

Переходимо до властивого питаня, котрого поясненя домагався ш. автор, с. є. до питаня „тенденційної пропаганди“.

Ми старалися вже на вступі пояснити значенє и ціль галицького „украінофильства“ ёго дотеперішною историею. Ми навели також слова ш. автора (из статі: литература российська, великоруська, украінська и галицька), в котрих висказує ш. автор свій погляд на ціль „украінофильства“. Порівнуючи сі слова ш. автора, а також деякі місця из статі „Антракт“ и наведений уступ з критики на львівські поминки смерті Шевченка (в Кіевлянин-і), с тим, як ми піймаємо „украінофильство“ — легко добачити зовсім немаловажну ріжницю. Жите и розвій нашої народності и нашої словесності яко жите и розвій и с т н у ю ч о г о самостійного организму не може, після нашого погляду на руську народність яко дійсно истнуючу, а тим самим и до жита и розвою природно управнену, — являтися „тілько яко тенденційна пропаганда“.

Для передових украінофилів 60-их років на Україні и для галицьких украінофилів — „украінофильство“ се и д е я — идея всесто-

Digitized by Google

ронного самостійного жита и розвою руської народності, — зовсім нерівнозначна с тенденцією — и „тенденційною пропагандою“. Ще менше рівнозначне може бути „украіноφильство“ с тою тенденцією, яка проявилась недавними часами між россійською молодіжю, в соціялистичнім напрямку, а від якогось часу навязується Юзефовичами, обскурантами Петербурського Ш. отдѣленія и деякими иншими людьми— також так званим „украіноφилам“ и цілому „украіноφильству“ так само, як свого часу навязували нам „польоноφильство“.

Під незаперечимим впливом россійської литературы и силою „россійської культури“ появилось и в нас кілька брошур такої тенденційної пропаганди: „*Парова Машина*“ (Відень 1875) „*Правда*“ (переві з россійської брошури: *Хитрая Механика*) оповіданє (Відень 1875) и „*Про бідность*“ розмова перва (Відень 1875) — коштом и заходом В. Кістки. Сі брошури по своій грясті належать до тої тенденційної пропаганди, котрої ніяк не можемо идентификувати з украіноφильством, так на Украіні, як и в Галичині. Та поки скажемо наше послідне слово про таку пропаганду, подамо хоч короткий перегляд сих брошур.

В „*Паровій Машині*“ роскриває невідомий автор два світи: перший теперішний, — другий — будучий, світ будучої лучшої долі людей. Ціла річ убрана в форму казки. Андрієви молодому парубкови, котрого покалічила панська машина, сниться в слабості дивний сон. Андрій знов стоіть на такій самій молотільні, яка перше поломала ёму руки и ноги, та тілько тепер навкруги ёго усе так гарно, люде при роботі повбирані так, як давнійше вбиралися тілько в неділю та в свята(!) и та машина, що перше дуже вадила здоровлю, найбільш через порох, що сушить груди и виідає очі, що вхопивши одним з двайцяти своіх коліс за шматок одежі втягала в себе людей и торошила ім руки и ноги, — та машина тепер вже и порохом не сипле и людей не хапає и на здоровля не вадить, а люде при роботі такі гарні, здорові и веселі, що аж пісні співають. А стала та молотільня такою смирною и нешкодливою не задля яких техничних поправок або перемін, але за для того, що вона вже не панська, не одного чоловіка, а громадська, всіх людей. Та й рідне село таке гарне, велике та веселе, стілько в ёму добра, що й ні куди ёго дівати и пощезали не то що злодіі и коноводи, але й усі лихі люде, бо як, приміром, хто другого побє, то громада россудить и без кари, яка досі була у вязницях, усе знов діється гаразд. Андрій навіть не може пізнати в тім другім світі (в своім сні), що подавальщик снопів на громадській молотільні постановлений — се укінчений студент университету и що мабуть и всі другі робітники також виучені в гимназиях и университетах.

Таке чудо чудне не одному Андрієви, але й кождому читателеви, що подумає над тим, як би то все через недовгий час та в який спосіб могло настати. Пояснене сего дива вкладає автор братови Андрія Остапови, котрий росповідає цілу историю сеі подіі.

На Украіні — росказує Остап — були погані порядки. Землі в людей було дуже мало, бо більш як три четверти усего грунту належало до панів та до казни, а податки платили люде майже самі, бо пани не платили подушного и иншіх податків. Дармоідів, що жили та бенкетували з людського поту и крови, було стілько, що й неперелічиш,

Digitized by Google

а вся вага лежала на простих людях. Панів, жидів, німців-фабрикантів було дуже багато и всі вони враз з начальством и чиновниками висисали с простих людей найлучші сили и пускали іх назад у села слабих, спрацёваних, ні на що не пригодніх. Словом так звана експлюатация — се б то визискуване слабших через сильнійших — велася на всі заставки и доля простих людей сёго давного світу представляється яко робота до крівавого поту на одних панів, жидів, на чиновників та иншу сіртучну сволоч.

Та усёму буває конець. Люде зговорились, щоб піднятися разом. Селяне сказали: вся земля наша, бо ми на ній працюємо, — тож и робітники по заводах сказали: всі фабрики наші, бо на іх ложимо свою кров и своє здоровле — не треба нам начальства — всі разом крикнули — та стали громадською силою відберати и землю и фабрики від панів, жидів и німців чи кого там попало.

Як ні яскраво може бути змалёваний сей стан „простих людей“ — се для нашого питаня малої ваги, а те тілько можна сказати, що в сім образі хоч побіжно та не менш досадно начертані всі слабі сторони капиталистичного укладу теперішної суспільності. Супроти того сумного стану, — легко було авторови представити приманливий образ загального щастя и добробиту. Та не так легко вказати способи, якими доходиться до сего загального добробиту и щастя. А власне в тім найбільша вага, якими способами добитись сего загального добробиту и щастя, як усунути незаперечиме зло.

Реальне, можливе, а бодай правдоподібне рішенє сёго питаня — було б найбільшим здобутком праці людської мислі и вчинило б „Парову Машину“ неоціненим даром не тілько для руського народу, але й для цілої людскості. Та тут власне наступає сумне росчарованє.

Новим, всесвітнім миром загального добра помазані гайдамаки вивезли найперш за границю (за границю Украіни) всіх панів, жидів, чиновників и инших „дармоідів“, щоб позбутися живих експлюататорів. Іх набралася така велика сила, що через цілий тиждень треба було що години пускати поізди по желізниці напаковані самими експлюататорами. Сей спосіб позбутися експлюатациі, — сам про себе зовсім невинний — був би ще найреальнійший в цілій казці. Як довго есть на земській кулі незайнята ще земля, — так довго все можна порішити питане визискуваня в той спосіб, щоб або визискувані переселювались на необійняту землю, або на відворот, щоб дармоідів висилати до праці на необійнятій землі. Тілько ж після оповіданя Остапа виходило б, що саме перед осущенєм нового світу загального щастя було не то на Украіні, але й в Німеччині, Московщині и всюда так тісно, и стілько намножилось людей, що ніяк не можна було вижити. То ж с тої причини знялися такі бунти и вивози експлюататорів по всім світі. Припускати належить, що и по инших землях робили те саме, що на Украіні каже автор робити простим людям, — а відтак годі зрозуміти, куда вивожено сих визискувачів, и де знайшлася така земля, щоб іх прийняла в гостину. Через ту неясність непояснив автор навіть сёго способу усунути експлюатацию належитим розміщенєм людей.

Та менше нам про долю визискувачів, а вернімося до визволених людей. Сі люде тепер стали збератись по волостях, щоб россудити,

Digitized by Google

як устроіти своє житє без панів и без начальства. „Перше діло зачалось за землю“ — говорить незвісний автор через уста Остапа. „Декотрі розумні люде зразу сказали: „Громада своєю кровью добула землю від панів, до громади ся земля й належить. Инші казали, щоб розділити усю землю між хозяінами. На то перші відказали, що розділяти не добре, бо як розділять землю, то швидко знов будуть богаті люде и бідні и не оглянешся, як знов заведуться с тих богатих хозяінів пани. Знов казали розумні люде, що як розділять землю, то треба зоставити якісь податки на людях, щоб було чим піддержувати школи, больниці та инші громадські справи. Коли ж уся панська та казенна земля буде належати до громади, то людям не треба буде платити ані копійки ніяких податків, бо усе буде робитись з доходів з громадського грунту. Ще казали вони, що як поділять землю, то не можна буде зробити гарного великого громадського господарства, не можна буде користуватись машинами и не буде куди дівати усе панське хозяйство. Коли ж оставлять землю за громадою, то буде багато ліпше, бо половину праці будуть робити за людей парові машини, котрих кождий хозяін сам для свого малого хозяйства заводити не має с чого. Здавшись на сі розумні слова громади по всій Україні порішили: панськоі и казенної землі не розділяти, а оставити нероздільно громадською. Так и зробили люде и через то дожили до щастя“. Не так ясно висказує автор, що зроблено с тою землею, що вже була давнійше в руках „простих“ людей. Зі взгляду на привязаність українського народу до индивидуальної власності землі тепер посіданої — таке промовчуване про перехід сеї давної, приватної землі на власність громадську — дуже зрозуміле в устах пропагатора нового світу, инакше одна думка про втрату теперішної землі хоч би на користь громадську — відібрала би в очах українського народа намалёваному в казці образови нового світу всяку приманливість и підставу до ширшаня. Остап, правда, говорить, що ту давну землю людську „хто хотів, задержав собі, тілько найбільш хозяінів віддали свій грунт до громади кажучи, що там він дає більше користі“. Та вже с сих послідніх слів, та й з загального образу строю будучого світу, який нарисував автор, не тяжко доміркуватись, що в тім новім світі ніхто не задержав, а бодай не повинен задержати при собі своєі давної землі, бо инакше „не оглянешся як знов завелибся с тих богатих хозяінів пани“. Що се властива думка автора — вказують и дальші ёго слова: „С цукровнями та з иншими заводами (фабриками) зробили так само, як и з грунтом. Вони тепер громадські, то єсть належать до громад (артелів) тих робітників, що на них працюють“. Весь дохід з землі и з фабрик належить до громади. „С хлібом, се б то з доходом из землі робиться так: одну часть розбирають хозяіни на стілько, скілько кождому треба, котрий має більшу семю, бере більш, котрий меншу, бере менше, та усякий бере стілько, щоб ёму стало хліба до другого року. Другу часть урожая ми ссипаємо у громадський шпіхлір на посів, та на случай неурожая. Увесь же останній хліб ми відсилаємо за границю або везємо до міста и вимінюємо у містових громад на все те, що нам потрібно, чи на одежу, чи на чоботи, чи на що инше. — Увесь цукор або другий товар, що виробляють на фабриці,

Digitized by Google

належить до громади робітників и вона робить с тим товаром як ми с хлібом — вимінює на усе, що потрібно людям и розділяє між ними!“ Як бачимо, тут знов автор заплутався в неясності и попав в суперечність с самим собою, чи побоявся перевести цілу консеквенцию всесвітнёі громадськоі власности. Ми бачимо, що автор добачає причину усёго злого, всеі недолі людськоі в индивидуальній (приватній) власности, а весь лік недолі в громадській власности, в негации индивидуальноі власности. Индивидуальна власність витворює поодиноких богатих хозяінів, панів, визискувачів. Для того то, після слів автора, противилися розумні люде нового світа, щоб ділити забрану землю між себе, а порішили втягнути все в громадську власність.

Однакож в дальших своіх виводах відступив автор від своеі засади и мимохіть всунув до нового світу щастя и добробиту — власність индивидуально-приватну. Засада автора вимагала, щоб вся земля краю чи цілоі землі, що перейшла до сёго нового світа, була громадською (в тій мислі, що **всі** учасники нового світа становлять одну громаду). Коли сей світ має обіймати цілу Україну, то в нім всі громади и повинні зіллятись в одну громаду, а коли він обійме цілий світ, то й цілий світ мусить становити після консеквентноі думки автора одну господарську громаду, инакше уся надія автора на новий світ загального и рівного щастя и добробиту окажеться навіть після ёго власних слів зовсім неправдивою. Приймімо противне — а суперечність власних виводів автора ніяк не рішиться. Прийміть именно поділ краю на громади, с котрих тілько кожда про себе має спільність дібр — громадську власність так, що земля одноі громади не належить до другоі, що господарство одноі громади ведеться відрубно від господарства другоі и третёі громади и доходи одноі громади належать тілько до неі, а не до всіх разом, — то тоді вертаємо назад из нового світа незнаного автора до теперішного світу, а то из світа загального и рівного добробита и щастя, — до світа експлюатацийного. Бо так як тепер може визискувати властитель землі не тілько робітника свого, але и фабриканта, а навіть другого властителя землі (чи малого чи великого) и навідворот, як тепер може визискувати фабрикант не тілько свого робітника, але й другого собі рівного, або слабшого фабриканта, властителя землі и т. д. — так и після сонливого осущепя пляну незнаного автора „Паровоі Машини“ могла би дальше визискувати (експлюатувати) одна громада другу громаду, висисати з неі кріавий піт, жити ii кровю и доводити до материяльноі и моральноі смерті. Так могла би и в тім новім світі визискувати сільска громада не тілько другу громаду фабричну, але навіть сільску, а то по тій самісенькій причині, по якій се нині може діятись и навіть дуже часто діється, бо через перехід землі поодиноких членів громади на власність громадську тілько тоі громади (а не всіх людей, всіх громад) змінивбися вправді в тій громаді — приватний стан власності землі або фабрик на громадський, але у відношеню до других громад задержав би він зовсім характер виключно индивидуальноі и приватноі власності и хоч би замість єдиниць виступили тепер проти себе в економичну борбу — громади, то однакож та економична борба мусіла б неперечно вестися після тих самих правил (економичних), пі-

Digitized by Google

сля яких тепер вона ведеться. Географичне положене, зручність або незручність в господарстві, ощадність або марнотравність, прозорність, більша або менша урожайність землі, більший або менший степень образованя и т. д. все те приходило би в поміч або на шкоду тій, чи другій громаді, вироджувало би між ними нерівність, творило би одних багатими, других бідними, и т. д. зовсім так само, як се и нині діеться з єдиницями, а навіть поодинокими громадами з громадською власностю. Коли нині Англичанин-фабрикант перемагає и економично руйнує австрийського фабриканта своєю конкуренциею, то тяжко пійняти для чого б не могла в будучнім світі загального щастя так само перемагати громада фабрикантів в Варшаві таку ж громаду в Люблині, а коли нині купець-жид продає поганий товар нашому селянинови, або и селянин селянинови и через те ёго ошукує, — то для чого немала б сего чинити в будучім світі громада Х. з громадою У.?! Навіть те так дуже виоуване питаня робітниче — визискованє робітників через тих, що дають роботу — не дуже змінилобся в тім сонливім світі, бо громада робітників прим. плугів, серпів etc. в місті Х. не була би нічим иншим, як тілько робітником тих громад, котрі брали би від них їх вироби и неперечно могли би їх визискувати. А економичне положенє таких робітничих громад ні на волос не змінилобся від положеня теперішних робітничих стоваришень (які маємо нпр. ві Львові між кравцями, шевцями, столярами etc.).

Як ні рожево малює незн. автор стан будучого світа свого и каже там жити всім в гаразді и неперестанно пісень співати, — а на ділі виходить, що ёго світ такий же самісенький як и теперішний, що и в ёго світі муоіли б виродитися пани, богаті и бідні, експлюататори и експлюатовані, дармоіди и робітники — а на конець знов могло би кому прийти до голови написати нову „Парову Машину“ — де б виставлявся теперішний світ в прикрашеній повістярській формі яко нове eldorado.

Коли б наконець прийняти, що по мислі автора цілий край (як Україна, Москва, Німеччина и т. д.) має становити одну господарську громаду, як він нам ii роскрасив чарівними барвами, то и тоді треба би знов о кождім поодинокім краю сказати те саме, що сказали ми вище про громади (теперішним громадам відповідаючі). Поминувши вже й те, що основанє одної громади господарської с цілого краю с таким устроєм спільності дібр, праці и овочів праці — єсть абсолютно неможливим вже задля одних причин природних (віддаленє, неоднаковість продукцкі землі, климату и т. д.), и тілько у казці приснитися може, так само як и основанє одної господарської громади на цілій землі після образу представленого в „Паровій машині“, — поминувши, кажемо, навіть сю неможливість, заведенє спільності дібр в певнім краю и утворенє з него одної господарської громади ні троха не змінило би ёго економичного становиска до других країв и не допровадило би до переміни теперішного, так званого капиталистичного укладу суспільності. Між тими громадами-краями дійствували би ті самі правила економичні, які тепер дійствують в відносинах єдиниць, громад и країв до себе. Побіч богатих країв упадали би під їх експлюатациею другі слабші, менше розвинені, більше від природи упосліджені краі,

Digitized by Google

а експлюатация моглабся вести так само, як и нині ведеться між Німеччиною а Австриєю, між Францією а Німеччиною, між Англиєю а Францією и т. д. потягаючи за собою ті самі злигодні: крахи, упадок промислу и рільництва, брак заробітку и доходу и т. и. Головна недоля: експлюатация — повстає з надмірної конкуренції. Конкуренция повстає с подільних интересів, а интереса остаються все подільними хоч би на цілій землі було всёго тілько дві громаді.

Конкуренция була б тілько тоді усунена, а з нею и експлюатация на вні (и тілько на вні), коли б на цілій землі можна заснувати одну господарську громаду з усіх людей з рівною спільностю дібр. Що така громада всесвітня — абсолютно неможлива — се аж надто очевидне. Таким чином чарівно змалёваний новий світ „Парової Машини“ розлітається при блисшім огляді як миляна банька за діткненєм пальця.

Годиться ще придивитись тому житю серед самих новосвітніх громад „Парової Машини“. Невідомий автор так приманливо, в такім цвітучім стані представляє нам свої нові громади из спільностю дібр, стілько добра громадить в них у користь всіх людей, каже щезати недолі, злодіям и лихим людям, виводить самих веселих людей, вольних, задоволених, рівноправних и рівнонаділених, образованих и т. д., — стілько блескоту загального и рівного добробиту и щастя надає своїм громадам, що конечно треба придивитись и сему внутренному житю сих громад, яке воно на ділі.

Се громади с спільностю дібр. Земля чи фабрика не може бути тут приватною власностю, а тілько громадською. Ніхто не працює на своїм полі, але на громадськім, спільнім. Хліб из землі не того, що ёго засіяв, зібрав и вимолотив, — але громадський, коса, чи голка, що ії зробив робітник не ёго, а громадська, и доперва с тим громадським добром послідує поділ між громадян. Як вже згадано висше робиться с хлібом так: одну часть розбирають хозяіни на стілько, скілько кождому треба; котрий має більшу сімю, бере більш, котрий меншу, бере менше та усякий бере стілько, щоб ёму стало хліба до другого року. Другу часть ссипається до шпіхліря, а ввесь останній хліб вимінюється. Робітники в фабриках то ж само так поступають, тілько очевидно, що коли сукном, або желізом не проживеш, то вони, щоб прожити, мусять мати хліб поки ще вироблять свій товар, а допіро опісля будуть могли вимінювати свій товар на усе, що потрібно людям, одже й на хліб насущний. „Люде стали чесні“, говорить невідомий автор о своїм новім світі, „бо вже не мають ніякої користі бути злодіями. На що ёму красти: хіба він ззість сто мішків пшениці, або сто голов цукру. Ніхто ёму нічого не дасть за них, бо усі люде мають своє по своіх громадах, а як би він случаєм и продав іх куда за границю, то що ж пічне робити с тими грішми? Землі він не купить, бо земля громадська и не продається; фабрики не збудує, бо не найде ні одного чоловіка, щоб пішов робити до чужого за гроші, бо кождий тепер робить тілько для себе*) у своїй громаді“.

*) Як бачимо и в „новім світі“ загального щастя — егоизм — одно в жерел сучасної експлюатації — все таки грає велику ролю и на перве місце висувається.

Digitized by Google

Як бачимо, незвісний автор хоч не дуже докладно, але за те дуже рожево роскриває перед нами світ спільності дібр, світ комунизму. Декому може ціла брошурка видаватися продуктом „нових“ идей, нового „европеизму“. Та хто хоч троха обізнаний з историєю економиі, той знає, що такі оповіданя ні передові европейські идеі, ні новина, та що між иншими Тома Морус ще в XVI. в. зложив свою „Утопию“, де в далеко кращий, и нерівно подрібнійший, хоч не менше нереальний спосіб представив „утопийний“ образ одного острову „загального щастя и добробиту“ комунистичного. С того часу було не мало таких проб загально ущасливляючих помислів. Досі остались всі вони одними тілько помислами и се пеперечно найлучше свідоцтво їх нереальності, бо вже ж ніхто не схоче закидати цілій людскості, а бодай мислячій ії часті, щоб могла вона відкидати від себе переведенє дійсно реальних способів загального щастя и добробиту.

Незвісний автор вступається за долею „простих людей“ и як сказано, має претенсию вказувати нам образ загального добробиту всіх людей, спосіб як ущасливитн и наш и весь народ людський. Вже се одно не повинно б лишити нас холодним, бо и ми ж домагаємося лучшої долі для нашого народу, усуненя нужди, можливої найбільшої щасливості всіх, ми й виступаємо проти експлюатациі и шукаємо за способами, як ії усунути, ми наконець визнаємо принцип демократичний, котрого истота в рівноправності всіх, в получшаню долі маси народу. Чому ж не приймаємо ми засади спільності дібр (бодай в громадах), котрою незвісний автор „Парової Машини“ хоче ущасливити людей? Через оголошенє спільності дібр в громаді*) усувається дотеперішна конкуренция, а тим самим експлюатация між громадянами, яка повстає изза индивидуальної власності и поодинокого интересу кождого громадянина. Всі працюють для громадського добра и чим більше добро громади тим більше добро и кождого громадянина. Більший дохід громади — збільшає дохід єдиниці, и дістається ії в наділі. Таким способом, здається, привернулабся гармония интересів и усунулабся головна причина людської недолі. Але така спільність, щоб була дійсною, рівною спільностю, вимагає конечно, щоб кождий громадянин був рівний другому и щоб кождому діставалася, без згляду на дійсний ёго уділ в загальному, громадському зарібку, рівна участь (пайка) в споживі (консумциі) зароблепого добра громадського.

Щоб перевести сю рівність, належить загал громадського доходу поділити через число громадян с. є. між усіх громадян. Та се буде тілько тоді рівностю и справедливостю, коли дійсно кождий громадянин має однаковий рівний уділ в витворюваню громадського добра, се б то в продукціі. Чи ж справді воно так на ділі? Чи справді однаково рівна, однаково ефективна праця кождого громадянина? Спільність дібр не єсть нічого иншого, як спільне, громадське господарство. А як в кождім господарстві, так и в громадськім господарстві маємо ріжно-

*) Про неможливість переведеня спільності дібр в цілім краю, а зглядно в цілім світі и усуненя теперішних правил економичних виходячих з характеру приватної власності — говорили ми вже висше.

Digitized by Google

родні чинності дуже відмінної и неоднакової вартості господарської. Не всі вони однаково причиняються до витвореня приходу, а тим самим и не всі управляють до рівного, однакового уділу в доході.

Приймімо, що мимо нерівного уділу в витвореню громадського приходу, уділ в громадськім доході кождого громадянина має бути однаковий, а тоді кождий діставатиме в уділі тим більше, чим менше працює, а на відворот діставатиме в уділі тим менше, чим більше буде працювати, чим ефективнійше буде причинятись до витворюваня громадського доходу.

Така рівність у спільності дібр не була б правдивою рівностю, але тілько нагородою (премією) для лінивих, менше працёвитих, менше старанних и т. д., а упослідженєм працёвитих, старанних и дійсно продуктивних, пановапєм перших над послідніми, експлюатацією праці через лінивість, аристократизмом лінюхів, а намість теперішних злодіїв чужого добра, вироблялибся злодії чужої праці. Виходить, що при такім стані річей люде мали би видиму користь бути злодіями. Можна, правда, відкликуватись до интересу кождого громадянина в помноженю громадського добра, до ёго совісті, до моральності.

Однако ж не маємо найменчої причини приймати, щоб люде задля спільності дібр перемінилися в своім дотеперішнім успособленю и для одного житя в одній громадській спільності стали більше совісними, більше моральними и лучшими. Коли нині подибаємо лінивих, нестаранних и марнотравців, хоч пуста кешеня недвозначно нагадує конець добра и вигоди, хоч голод и холод слід в слід ступають за марнотравностю и лінивостю, а найправдоподобнійша нагорода лінивого и марнотравного житя являється в голодовій смерті, коли непевність завтра наказує бути прозорним, запобігливим, ощадним и стремезливим — нині, — то для чого мала би на будуче уступити та лінивість и марнотравність, коли праця других заступала би власну працю, а громадське добро без згляду на ефективність праці рівно між усіх розділяне подавало би вигідне, безжурне житє, а бодай обеспечало би від голодової смерті? Яку заохоту мав би чоловік працювати з більшим стараньем и висиленєм, та бути більше совістним и справедливим для других, коли б бачив, як мимо труду працёвитих и совістних — овочі іх праці зарівно розділюються між злих и добрих?

При такім складі мусіла б суспільність и материяльно и морально упадати а замість загального добробиту и щастя послідувала би загальна нужда и нещастє добрих и працёвитих через злих и лінивих.

Позістав би тоді ще оден спосіб уладженя громадської спільності дібр, а властиво розділу громадського доходу. Земля чи фабрики могли би позістати спільною власностю громадською, а тілько доходи з них розділялибся між громадян неоднаково (після голов и потреб), а відповідно до уділу кождого громадянина в витворюваню (в продукціні) приходів. Не хочемо вже входити в те, як тяжко осудити громаді властиву вартість уділу кождого громадянина в витворюваню приходів; поминаємо й те, що творчість праці, властива ціна ії плоду и ціла господарність праці найвластивійше уявляється в належитій конкуренції приватного господарства, — а повернемо тілько до одних наслідків згаданого другого способу поділу доходів при громадській

Digitized by Google

спільності дібр. Коли доходи будуть рівно розділювані не після числа громадян и їх потреб, але після їх правдивого уділу в витворюваню тих доходів, після продуктивності праці,—то неперечно дістанеться тому більше хто більше и хосеннійше (продуктивнійше) працює. Можна однакож більше працювати и більше витворювати, а менші мати потреби від других, а именно не все те зуживати на свої потреби, що чоловік, хоч би в громадськім добрі своєю працею придбає. Таким способом повставала би надвижка наділу — над потребою и споживою (консумциєю). Відберати ту неспожиту надвижку від наділених и віддавати ії другим, значило би вертати до першого способу рівного наділу між усіх без згляду на їх уділ в продукциі. А се, як ми бачили, веде не до рівності, але до панованя неробучих, до визискуваня праці через лінивість. Та надто відбераючи наділеним неспожиту надвижку їх власного труду и віддаючи ії в користь тих, що не запрацювали ії своїм трудом, — відбералабся всяка підстава до продуктивнійшої, більше интензивної праці кождого громадянина, а тим самим и до витворюваня більших приходів. Так належало б мимо спільності дібр позіставити неспожиту надвижку самим первістно наділеним. Неспожита надвижка наділу позіставлена в руках наділених (після другого способу наділу), творила би неперечно хоч с часом певний капитал и доводила би знов до индивидуальної власності с. є. до теперішного укладу капиталистичного нашої суспільності. Оттак навіть те жите спільності дібр с е р е д громад, як ні недокладно воно представлене в „Паровій Машині“, мусіло б доводити або до теперішного стану суспільності з усіма ёго хибами, або що гірше до експлюатациі не менше шкодливої, деморализуючої и забиваючої від невластивої и пересадної експлюатациі капиталистичної в теперішності. Громади „нового“ світа мусіли би так само, а навіть далеко скорше нидіти и упадати не тілько від визискуваня других громад, але й від визискуваня власних громадян, а упадок був би тим страшнійший, що займав би вже не єдиниці, а цілі громади и роскривав би нам подібні сумні образи людської недолі, які бачимо тепер часто при упадку або замкненю фабрик, де цілі громади остаються без хліба и захистливої пристані.

Ми далекі від славословия теперішного стану суспільності и всіх правил, які володіють досі на полю економичного житя. Ми не закриваємо собі очей ні на нужду, що точить наш народ и з долу и з середини и з гори, ні на ті недоладності теперішного устрою, с котрих виходить та нужда и недоля, ні на тих розвельможнених пасожитів капиталистичного устрою, — ми не запізнаємо потреби реформ великої части теперішного стану, реформ великих, радикальних. Та на се не поможуть сказочні проєкта, не поможе й той „новий“ світ „Парової Машини“ красними та неправдивими барвами розмалёваний, світ суперечності и нереальності, світ відворотного аристократизму, противний справедливості и правдивому демократизмови. Одна переміна ролі експлюататорів, піднесене до панованя одної верстви намість другої — не може станути заданєм наших змагань.

Питанє, як устороиити нужду и недолю чи тілько між нашим народом, чи в цілім світі, — надто важне и трудне, щоб могла ёго рішити одна казка. Мисль людська неустанно працює над рішенєм сего

Digitized by Google

питаня, а неустанні реформи, які відбуваються в людськім житю, явно свідчать о тій праці. Та не додумалась ще мисль людська до такого пляну загального добра, щоб ёго можна убрати в таку приманливу казочку досконалості, як се зробив автор „Парової Машини“.

И нам годилобся взятись за реальну працю в реформах людського житя, а не манити себе пустоцвітами, котрі можуть нас тілько відірвати від реальної праці и звести на манівці безплодних мрій, а не в силі хоч троха поліпшити нашої долі. Для того являється нам цілий „новий“ світ „Парової Машини“ пустим, яко світ нереальний, — чужим, яко світ захоплений с пережитої ексцентричності западної, — відразливим, як відразливі хиби и слабості теперішного строю суспільного.

Наш народ має багато своїх властивостей, — ёго потреби, стан и характер ёго змагань, мають дуже багато своєродності, ёго суспільне положене не дозволяє беззглядного переношеня чужоземних шабльонів.

Закінчуючи перегляд „Парової Машини“ не буде від річі подати голос одного з найзнатнійших економистів сучасних дра. Альб. Е. Фр. *Шефлёго* в тій справі загальної спільності — комунизму — дібр.

„Комунизм, що усе зрівнує и всяке господарство организує публичною (громадською) властю, — нівощить индивидуальність и всяку властивість кождої особистості. А преці творче (продуктивне) индивидуализоване праці, природних и штучних орудий витворюваня — найбільше спомагає діяльності витворюваня (продукции). Строгий перехід овочів особистої праці до власного домівства подає найбільше щасте житя, найбільшу роскіш и підпомагає заховати рівноважність людності.

Без индивидуального образованя робочої сили, без волі вибору стану, без индивидуального, найділальнійшого твореня рухомих и нерухомих тіл капиталистичних, без ужиткованя маєтку прирівнаного и приспособленого до особи — не можна осягнути ані найменшої ощадності в коштах, ані найбільшого приходу, ані найбільшого збереженя, ані найповнійшого використаня в витворюваню и в споживі.

Та не тілько господарність поодиноких творчих и споживних чинностей, але й правдиве господарство, що обіймає цілий плян житя яко своєродну ціліть, підпало би під насиля комунизму и було б силоміць втиснене в довільний шабльон.

Дивним способом такий комунизм нищить усе те, що вже нині, тілько далеко здоровійше, свої идеї реализує. Особливо той, дійсно доброчинний комунизм „доброти“, котрий не каже: „що твоє — то моє“, а противно: „що моє — то твоє“ — був би через сей комунистичний деспотизм, що усе зрівнує, зовсім знищений и стратив би всі свої середки. Вирівнуюча офірливість для загалу була б ушкоджена. Не було би й мови ані о добровольнім заснованю фундаций, ані о доброчинності, ані о независлім заступництві интересів загалу проти егоистичних проводирів рівності; майже зовсім були б знищені ті найкористнійші услуги працюючих для цілої людськості великих мужів, мислителів и артистів, вислідувачів и т. д.

Вимудруваний, штучний комунизм, котрий преці сам скоро вародивбися в сильну нерівність, — придусив би и знищив правдивий, управнений, ділальний и господарний комунизм, який тепер в науці и штуці, в политичнім и социяльнім поступі, в формах родини, дружності

Digitized by Google

и приязні, товариства—так добре підпомагає нерівно сильнійших в діланю за нерівно слабших, чого би недоказала ніяка прилюдна педагогика, штука и наука."

„Та оден з найголовнійших блудів економичних комунизму, після моєї думки, єсть те, що він не пізнає, як власне сам индивидуализм стається найділальнійшим двигачем щастя усіх, найпожиточнійшим комунистою. Хто добиваючись ренти, чесною, индивидуальною працею закладає великі економиї для загалу, хто, яко приватний капиталист робить можливо найбільші ощадності в коштах а побільшує приходи и переводить найлучше обчисленє ужиткової вартості, — сей певно єсть правдивим завідателем загального економиї. Ті самі системи комунистичні, що так бажають найбільшого добра для всіх, придавляють власне найділальнійші спружини загального добра и вдоволеня".

„З одного осередка годі двигати світ економичний. Двигателями и панами були б тілько ті проводирі, що пориваються руководити всесвіт моральних истот, а іх визискуванє може би навіть о багато перейшло те визискуванє, яке тепер маємо в капиталистичнім світі."

„Кождий мусить що дня и що години сам працювати над економичною управою цілості. А се діється між иншим через те, що кождий серед конкурсенциї приватних и зборових маєтків — власними силами як найділальнійше працює, потрібні и своїй творчій силі як найвідповіднійші тіла капиталистичні сам виробляє и вишукує самому споживачеви найлучше знані потреби, котрих заспокоїти єсть наконечною цілею господарською, — с. є. свій „дім" сам уладжує, для дальшого розвою господарства щадить, а навіть для интересу при твореню prolium дикій склонності до помножуваня границі кладе. Сей нинішний, так дуже обесчещуваний индивидуализм, що якось щасливо не міг зірвати всіх порядкуючих границь ладу, сповняє превеликі економиї за всіх! Кількох ніяк не може для всіх укладати и постановляти високості коштів и ужиткової вартості, бо тілько кождий про себе може знати свою творчу силу и свої потреби. Побіч багато иншого, чого комунизм не добачає, запізнає він зовсім трудності управи народніх и світових господарських тіл суспільних з одної точки. Нема у комунистів навіть идеї об тім, як міліони и міліони людей, в просторони на гемисфери, а в часі на літа, десятки и сотні літ від себе віддалені, що тепер, під организуючим и ликвидуючим проводом клятого капитализму, свої сили: праці, капиталу и землі — для себе с так чудовою користю взаімно индивидуализують, — як ті міліони и міліони людей під примусом цілого війська урядників мали би найгосподарнійше видобувати и взаімно собі приспорювати добра. А чи ж була б се „всесвітна економия" — коли б люде були увязнені в родинах и громадах, коли б велика, все оживляюча ріка всесвітнеї спільності приспорюваня, наділюваня и ужиткованя дібр була затамована и малими потоками в піску розбігалася?"

„Правда, найбільша часть комунистів улегшує собі се заданє на ново ограничаючи людскість на комуни и родинні круги. Вони поповняють ту величенну культурно-историчну реакцию зовсім наівно. Вже ж, що публичною властю дадуться тілько найменші тіла яко тако господарно управляти."

Digitized by Google

„Та ми маємо вже узкий комунизм и то далеко лучший; бо побіч капитализму, котрий в предприємствах уміє найлучші уряди господарства в цілих краях и частях світа ставити на становиска найбільшої ділальності, — маємо преці доброчинний комунизм родинний, громадський и державний; ми обійняли в комірках капитализму узкі порядки господарства в далеко господарнійшій творчості, аніж се міг би створити комунизм. Тілько виробляймо и видоскопалюймо ту незаперечену зборову власність! Тут ще треба дуже багато поправляти, тут ще дуже багато до роботи, щоб теперішна власність не дізнала шкодливого, пустошливого злообразованя. А витворювати одні тілько малі державні и комунальні власності (Staats- und Communal-Eigenthume) — було б противно незмірним економичним упадком, а до того ще й невиносимої одностайності. Неодвічальні правителі тої одностайної, економично тілько дуже мало напружливої власності громадної були б на ділі далеко гіршими панами, як теперішні собі самим одвічальні приватні предприємці. Повстав би „монополизм“ панів рівності (Gleichheitsherrscher) и то в найгіршій постаті. Сей монополизм глумивбися над „рівностю“ далеко гірше, як нинішний від часті виузданий капитализм глумиться над новосвітними идеями свободи. Вислідок сказаного ось який: комунизм цілковито нищить услуги приватної господарності для загальної економиі без того, щоб міг запевнити суспільності хоч би лучші публичні орудия господарства від тих „які ми вже маємо“.

„В конець комунизм не ухиляє, а спомагає перелюдненю. Виймім с суспільності обовязок, щоб кождий за себе и за свої діти старався, и стіснімо рівночасно всіх на скромну рівність, в котрій вже не кладеться ваги на запевнені висші вимоги житя в супружестві и родині, а відпадуть узди родової хуті. Люде множаться в пролетарият, а маси мусять тоді безхосенно працювати, а в наслідок и нидіти. Не для того, щоби спільна власність не була ніякою власностю, але для того, що институция дідичної приватної и родинної власності підпомагає морально поконувати склонність множності и подає підставу найбільше ділального индивидуализованя сил робочих, та що при приватних маєтках стається найбільшим интересом кождого витворювати и удержувати капитали, — належить приватну власність побіч громадних форм власності вважати за конечну и необходиму. Дідичність приватної власності есть головною заставкою проти перелюдненя. Добробит був би можливий що найбільше в початку комунистичної держави. А навіть и в початку сёго не було би. Було б за мало богацьких дібр до розділу між стілько людей, — а звісний Анзельм Ротшильд дав тим кільком бідолахам, що хотіли з ним на улиці ділитися, тілько по одному талярови, кажучи що стілько припало би при поділі ёго маєтку на кождого німця! А пролетарийне множене народу скоро вичерпало би через змагаючуся нужду и ту першу підмогу для мас*).“

---

*) Зри *Schäffle:* „Kapitalismus und Socialismus“. — Тогож: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, стор. 59 и слід. *Lorenz Stein:* Geschichte der socialen Bewegung I. II. и III. том. — Reybaud, Etudes sur les Reformateurs. — Tü-

Digitized by Google

Слідуючі дві книжочки „*Правда*“ и „*Про бідность*“ являються тілько яко доповненє „*Парової Машини*“ о скілько в ній виказуються хиби теперішного суспільного ладу. Проти образу загального добробиту и щастя мусить світ теперішний, де побіч виховстаного богацтва тілько незаперечимої недолі, нужди и визискуваня, видаватися дуже мізерним, поганим, непереносимим, а навіть и ненавистним. Охота вирватись с тої недолі до нового світа добробиту и щастя зовсім природна. Вказувати людям на хиби теперішного суспільного ладу, підносити ёго всі слабі сторони, ростверати невидючим очі на ту нужду и кривду,— се найлучший спосіб розбудити ненависть до теперішності, а охоту до нового світа. Та тілько тоді годилобся се чинити, коли б сей новий світ був дійсно можливий. Без того змаганє до неможливого світу стається пустою мрією. А ширити одну тілько ненависть до теперішності, відберати надію поліпшеня теперішного стану через власну працю и закривати практичні способи поправи сучасних хиб вказуванєм на неправдивий, хоч блескучо розмалёваний світ „Парової Машини, — значить стілько, що лічити хорого потіхою лучшої долі на тім світі. Замість реальної праці в теперішності ставиться штучний пустоцвіт будучності, а від того не поліпшає ні теперішність ні будучність.

КОНФИСКОВАНО.

bingener Zeitschrift für die Gesammte Statswissenschaft 1862—6. и з р. 1877 перший випуск: *Bela Weiss:* Zur Lehre über das Eigenthum.

Digitized by Google

КОНФИСКОВАНО.

. . . . Як бачимо розведений тут образ упадку селян зовсім не надзвичайний у теперішних часах. Про подібні случаї говориться вже досить довго. Часті примусові спродажі селянських грунтів, упадок селянського господарства, ёго роздробленя и т. д. виказані навіть в урядових статистичних справозданях, звернули увагу не тілько поодиноких людей щиро прихильних для долі народу, але навіть самих властей и властителів великих посілостей. (Сюда належить віднести подорож министерияльного висланика до Галичини, анкету при Виділі краєвім для доходженя экономичного стану краю, росправи на послідним зібраню господарського товариства ві Львові и ин.) Піднесенє добробиту селян, їх розвій экономичний и духовий — се неперечно найважнійше питанє для нас, — питанє пекуче, жизненне, а від ёго рішеня залежить наше: бути або не бути. Тут ходить не тілько о те, щоб мати докладний образ того упадку, вислідити всі ёго причини, але що більше — о те, подати способи, як ёго затамувати, и спровадити селяньство з дороги упадку на дорогу розвою. Годі сказати, щоб в тім згляді нічого у нас не роблено. Дуже відійшли б ми від нашого предмету, як би хотілось нам представити хоч би побіжний перегляд тої праці. Ми тілько вкажемо тепер на ії головні признаки. Поминувши вже письменну працю в тім згляді (до котроі можна зачислити навіть популярні книжочки: „Що нас губить, а що нам помогчи може“, „Вексель и лихва“, „Провизория“ видані „Просвітою“, — дальше артикули в „Правді“ о домовім податку, о пропинациі, о школах и т. д.) одна діяльність зглядом заснованя кас пожичкових, старанє о виданє устави о лихві и проти

Digitized by Google

пяньства, праця над поліпшенем малого господарства через заведенє лучших прирядів, пристосованє машин, ширенє господарських відомостей між селянами и т. д. — все те, як ні мало значним и мало досяглим воно на разі являється, вказує на те, що дійсно питанє піднесеня добробиту селян, а зглядно повздержаня їх упадку и охорони від визискуваня — становить предмет прилюдної праці. Правда, та праця у нас в порівнаню до величини самого зла ще майже микроскопично мала и малозначна. А все ж таки годі сказати, щоб вона не доводила до добрих результатів. Належить тілько до неї усіми силами взятися, а такі прояви як піднесенє добробиту селян власною помочю в Карлові*), або як в Самбірщині и деякі инші, не будуть спорадичними, а добробит народу може значно розвинутись и зискати тверду підставу. Не можемо собі закривати очей и на те, що в парляментарнім житю чи мало єсть спосібности, коли вже не власними помислами осібних устав, то бодай відповідним зреформованем дотеперішних и зупиненем ухвалюваня шкодливих — причинятися до осягненя сеї цілі. Що ж до самих селян, то головне заданє видається нам в піднесеню просвіти и вказуваню и переведеню способів власної помочі наших селян. Росказувати ім тілько про одну недолю не подаючи ім способів помочі, значить стілько, що говорити слабому о ёго слабості а не дати ёму ліку.

СКОНФИСКОВАНО.

*) Гл. Допись из Снятина в „Правді“ з р. 1876 Ч. 16.

Digitized by Google

СКОНФИСКОВАНО.

Нам здається, що се повинно б було спровадити автора на дуже важне питане, именно на питанє кредиту для селян. Для браку кредиту, а властиво задля недостачі властивої организациі селянського кредиту — поносить наш народ незмірими страти, уступає с поля перед материяльно далеко слабшими, але за те шпекуляційно далеко оборотливійшими конкурентами, упадає в економичній борбі и стається офірою визискуваня своіх власних пасожитів. В тім згляді образ оповідань діда „Карпа“ про Лейзора, пана и громаду — дасться ростягнути на переважну часть випадків зубожілості нашого народу. Розвинімо и виобразуймо наш народ більше економично, виробім для нашого селяньства належиту организацию кредиту, вкажімо ёму жерела ёго власної сили економичної и способи іх користаня, — а в дуже багато випадках счезнуть Лейзори серед нашого народу.

Що сей погляд на економичне положенє наших селян не маловажний, — вказують вже самі дата статистичні. Так в Галичині*) припадає на велику посілість 42·9%, а на малу посілість 57·0% усеі продуктивної землі, а именно припадає орного поля на велику посілість: 1,610.804 моргів, а на малу пос. — 4.690.432 моргів с є. 74·4%; — сіножатей и городів на велику посілість 412.345 моргів, — а на малу посілість 1,381.030 м., с. є. 77·0%; пасовиск на велику посілість 303.834 м., а на малу посілість 1,054.483 моргів с. є. 77·6%; а тілько лісів припадає на велику посілість 3,660.957 м., а на малу посілість тілько 351.073 м. с. є. 9·5%. Сі числа вказують, що громади наші при належитій организациі кредиту селянського и при відповіднім образованю и розвою економичнім могли би не тілько ухоронитися від катастрофи, яка спала на село діда Карпа, але навіть вступити в сильну економично-политичну борбу з великою посілостю с. є. з двірськими обшарами.

Важність сего питаня повинна спровадити до основного розбору сего жерела власної помочі нашого народу и так наукова праця, як и спопуляризованє здобутих вже вислідків науки — принесли би багато добра для нашого народу.

. . . . . .

. . . . . .

*) Гл. Ludność Galicji przez *Władysława Rapackiego* Lwów 1874 стор 110 и сл.

Digitized by Google

СКОНФИСКОВАНО

. . . . . — вартість вибору — товару рівнозначна з величиною вложеної праці пр. вироблений цукор стільки стоіть, що праця в сей вибір вложена. К. Марко підносить в своім ділі „das Kapital“, що при (добрах) виробах під зглядом їх вартості треба вважати не на їх зверхні власності, але на втілені в них скількості праці (Arbeitsmengen). И для того називає їх „geronnene Arbeitszeit“, „Arbeitsgallerte“, „incarnirte Arbeitszeit“ и т. д. Майже такі самі слова як наведені: „с тих грошей, що він (хозяін) матиме з роботи наймита, більш ніж кілько він ёму платить... с тих грошей и робиться капитал“— виповідає Лясаль: „Im Unterschied der Arbeitsquanta und der Arbeitslöhne, in dieser kleinen Falte... — steckt fast die ganze National-Oeko-

Digitized by Google

nomie, und ganz besonders steckt da der ganze Zins, wie Profit der Kapitalisten". А Прудон говорить між иншим: „tout produit est une signe representatif du travail".

А преці теория, що вартість виробу рівнозначна з величиною праці в него вложеної, не може остоятись. Порівнаймо тілько с собою річі, котрих витворене вимагає рівної, однакової праці (пр. корець пшениці, а корець ячменю, голка, а золота шпилька, 10 день праці зужитої на витворене річі безужиточної, а 10 день праці ужитої до виробленя річі пожиточної), а переконаємося, що вироби однакової праці, однакових коштів продукцийних — не все мають однакову вартість, а надто, що та сама праця ужита до витвореня виробу менше або більше потрібного, менше або більше ужиточного, менше або більше рідкого, попитливого и т. д. дуже відмінну, ріжну має вартість. Значить, та сама скількість праці може бути менше або більше творчою (продуктивною), або и зовсім марною, так що чоловік не виробить навіть стілько, „скілько зъість", — а тим самим може мати меншу або більшу, або и ніяку вартість. Ся дирекция творчості (продуктивності) праці єсть дуже важним дїячем в економичнім житю людськім. До сего вимагається не тілько одної відомості дотичної галузі господарської и вправи в специяльній праці, але також широкого погляду на цілий розвій господарський, а навіть неустанного слідженя всіх ёго проявів с кождим днем, а иноді и с кождою годиною. Чим більше розвивається економичне житє, чим ширша конкуренция, чим запутанійші обставини и чим тіснійша звязь всесвітного господарства — тим важнійшою и трудній-шою стається дирекция продуктивності праці и, при що раз більшім поділі праці, виділяється вона яко особна чинність економична. Ся чинність мається тоді до властивої праці майже так само, як инвенция до виконаня. Тож очевидно, що обі ті чинності мають свою відрубну вартість —, хоч їх вислідок уявлений тілько в однім виробі, — так що вартість виробу вже с тої причини не все рівнозначна з вартостю одної тілько вложеної в него праці — праці в виробі зображеної, „згаляретованої".

Тій розумній дирекциі продуктивності праці належить завдячувати, що для праці — для робітників вітвераються усе нові поля, нові жерела, досі незнані, и в економичне житє невтягані. Се невисихаюче жерело розвою праці.

Та крім того треба мати також на оці, що належить не тілько вивідати потребу и високість потреби певного виробу (продукту) для суспільності и виробити ёго працею, але й допровадити ёго на торг и постаратися о зреализоване як найбільшої вартості того виробу в ёго ціні. В ціні осущається доліро вартість виробу, а до високості тої ціни причиняється також и економична дирекция продажі виробів. Се знов чинність нова, від властивої праці над самим виробом зовсім відрубна, у котрій то ж робітник не бере уділу.

В конець треба увзгляднити, що виконуване праці вимагає предмету и орудій праці. Одно и друге єсть тілько в ограниченій, а не в бесконечній мірі дане, працею видобувається з ограниченої природи и яко капитал являється підставою можності дальшої праці економичної. Тілько тоді, коли б предмети и орудия праці були в нео-

Digitized by Google

граниченій и певичерпаній скількості, — не мали б вони яко річі (добра) даремні (як се приміром мається з росою, сонцем, воздухом ит.п.) ніякої економичної вартості. Коли ж так не єсть, то достарчуване предметів и орудий праці с. є. капиталу — являється яко чинність продукцийна, яко чинність в господарстві истотна, важна и на відплату заслугуюча. Закладові капитали не є нічого иншого як вироби попередної праці до дальших виробів продуктивно ужиті. Яко вироби (продукта) мають вони свою вартість а тим самим и їх уживане. Без них була б дальша праця неможлива, а ані публична власть, ані тим менше єдиниці не можуть їх подати робітникам в безграничній, одже й в безвартній скількості. Властителі тих капиталів закладових подають основу дальшої праці, можність заробітку, а ризикуючи свої капитали на нові предприемства часто дуже неневні, пробні, — отверають нові жерела для праці робітників. Без згляду на осягнене цілі предприемства, побирають робітники платню за свою працю, хоч властитель капиталів після неудачі тратить часто и капитал закладовий и оборотовий.

Так бачимо, що крім властивої праці над виробом ріжні фактори причиняються на витворенє вартості виробу, а тим самим випливає, що й зискана ціна виробу повинна розділюватись між тих факторів. Таким способом — цукор вироблений в фабриці не може бути одною виключною власностю того, хто робить яко робітник в фабриці, бо той сам робітник не виробив ані сеї фабрики, де працює, ані тих орудій, котрими працює, ані того материялу, с котрого цукор виробляє и т. д.

Не хочемо через те казати, щоб не було визискуваня робітників, визискуваня праці, або щоб навіть росклад капиталів був відповідно уладжений. Се питаня животні и в нашім краю и для нашого народу. Над ними повинні ми працювати основно и видобувати практичні способи устороненя тяжких хиб, с котрих виходить велика нужда нашого народа. Але так само, як „новий світ“ „*Парової Машини*“ не може бути ліком сего зла, так и переворотні толкованя о вартості праці не поможуть усунути жерела визискуваня. Автор розмови „про бідность“ не вказав ні одного практичного способу охорони праці проти визискуваня, а навіть не вказав тих способів власної помочі робітників, які вже не тілько на западі, але й у нас з великою користю розвинулися и дальше розвиваються.

Так має ціла розмова „про бідность“ характер чисто негативний. Прочитавши цілу розмову „про бідность“ мимохіть питаємо: яку ціль мав ії автор? що хотів осягнути роскривши цілий майже процес визискуваня праці, а не подавши ніякої практичної ради, — яка користь має вийти из цілої розмови?

Сконфисковано.

Digitized by Google

А як не можливий и неправдивий — був би сей „новий світ“ „Парової Машини“ — до котрого звертає розмова „про бідность“, — то виказали ми вже в горі.

Таку ж саму тенденцию треба добачити и в оповіданю „Правда“ (переклад з великоруського *Хитрая Механика*). В тім оповіданю подибуємо критику не тілько на сам с и с т е м податковий, який тепер у Россні, а також mutatis mutandis и в иншіх державах, — але й на сам п о д а т о к яко такий. Треба признати, що виказуване хиб систему податкового, а именно податків посередних (косвенна подать), и укладаня буджету державного, в сім оповіданю дуже багато має правди. Однакож хотячи відділити зерно від полови мусіли б ми перейти всі роди податків и всілякі системи податкові, почавши від грубо фискальної засади: всюди брати, де и що брати дасться — и с того виплоджених всіляких податків нерациональних — аж до теорії податку від чистого доходу, а именно теорії о д н о г о (замість ріжнородних) податку доходового. Обем сего предмету, а навіть перегляд одної литератури сего питаня, котре досі становить головну часть науки скарбової, — вимагає далеко ширшого, хоч би тілько переглядного, розбору, ані ж се можна зробити в часописі, а тим менше в одній статі. Для того мусимо на тепер залишити розбір самого представленя податковості в згаданім оповіданю „Правда“, тим більше, що не в тім лежить головна ціль оповіданя.

Спопуляризоване понятий скарбових, а именно понятий о податках, вимагає пояснення державного господарства и истоти податку, чого не подибуємо в згаданім оповіданю.

Таке пояснене було б дійсною наукою пригожою для практичного житя. Коли поширшають у суспільності правдиві понятя скарбовості, понятя о властивості державного господарства, о ёго належитім устрою, ёго потребах и цілі, — тоді можна надіятись властивого, здорового діланя суспільності в устороненю шкодливих безладів, хиб и кривд. Тоді зможе суспільність ступати тою дорогою, котра ведо и до належитого уладженя податку.

Тим часом, прочитавши ціле оповіданє „Правда“ — дармо приходить шукати побіч виказуване кривди и визискуваня — пояснення, як належало б урядити справедливий росклад податку, як устороиити зло и завести властивий лад? Що більше, с цілого оповіданя наче б и виходило, що всякий податок, всякий спосіб іх уживаня — є здирством и визискуванем, або марнотравством зібраного из праці добра.

А преці скоро есть держава для суспільності, и держава в интересі всіх, в интересі суспільності має сповняти певні чинності для добра загалу конечні и тілько через державу в интересі всіх викональні, — то потреба середків до таких чинностей есть очевидною. Кожда единиця живучи в державі має право користуватись тим для загалу обиватслів зладженим добром державнім, — а заразом має и обовязок причинятись до того добра державного, до поданя державі можности и середків ділати для загалу. Податок — есть власне тою дачкою на цілі державні в интересі всіх виконувані, а оплачуване податку тілько від ч и с т о г о доходу единиці повинно бути критериум

Digitized by Google

справедливості податку. Так само и „росчет государственний“ с. є. буджет яко дійсне подаванє способів до сповненя цілей держави повинно бути уладжене в интересі всіх. Загальності держави (яко зборового тіла всіх обивателів) — відповідає загальність податку — а тому відповідає загальність буджету. В першім, другім и третім повинна осущатися справедлива чинність дла добра загалу.

До сих точок повинна сходити критика податків, наколи вона має на оці добро загалу. Хоч би найбільше строге виказуванє несправедливості — без противних виводів — не перестає ще бути негациєю. А чиста негация безхосенна а часто и шкодлива — особливо в популярних видавництвах. Народови годиться подавати як найбільш позитивноі науки, бо на підставі одноі тілько негативноі критики не виробить він собі понятій о нових здобутках науки.

Після свого цілого укладу прихиляється оповіданє „Правда“ до перших двох книжочок виданих тим самим В. Кісткою. У звязі с „Паровою Машиною“ и „Розмовою про бідность“ доповняє воно способи вказуваня конечності переходу у „новий світ“ „Паровоі Машини.“

Відлучене від тоі звязі стається воно майже безпредметовим, а яко книжочка популярна — безцільним.

Так переглянувши всі три книжочки: „*Парову Машину*“, „*Розмову про бідность*“ и „*Правду*“ бачимо в них неперечний вплив комунистично-социялистичноі пропаганди, яка вже від довгого часу ворушиться на западі, а новшими часами проявилась між российською молодіжю.

Ось про ту „тенденцийну пропаганду“ під „общерусским“ дахом говорили ми в примітці до статі ш. автора „Антракту.“ Що вона ні троха не може бути рівнозначною з „украінофильством“ с. є. здоровим житєм нашоі руськоі народності, іі відродженєм и дальшим розвоєм — те, здається нам, виказали ми в горі историчним представленєм самого украінофильства. Така „тенденцийна“ с. є. комунистично-социялистична (западнича) пропаганда була зовсім чужою украінофильству 60-их років на Украіні, вона й тепер як на Украіні так и в Галичині чужа сучасному „украінофильству“, котре не єсть и не повинно бути нічим иншим, як тілько продовженєм и дальшим реальним розвоєм „украінофильства“ 60-их років. „Украінофильство“ підійняло питанє маси нашого народу не за проводом комунистів або социялистів, але своєю правдою, власною мислею и власною силою. Наш народ цілими віками добивався волі и рівності, историчним житєм своім виявив своі змаганя до людського житя загалу, а відродивши нас силою своєі жизненності до нового житя передав „украінофильству“ свій власний, питомий идеал нашого народнёго житя.

Ось чому невидається нам поклик: „в своій хаті, своя правда и сила и воля“ — ні маловажним, ні перестарілим. Набераємо сили до нашого житя з жизненності нашоі народності, — розвій нашого народу ёго власною силою — се наша ціль далека від односторонноі хоч би робітничоі клясовості, — правда наша — се одвічне змаганє нашого народу до свобідного и рівноправного житя, а сила наша — у нас са-

Digitized by Google

мих, в цілім нашім народі. Щоби здвигнути маси нашого народу потребуємо відкликатись до нашого власного народнёго житя в ёго историчнім розвою а не до западного комунизму и социялизму; щоб устоpонити хиби суспільного складу — потребуємо розвивати властивості нашої руської народності уявлені в ії историчнім житю, в ії характері, в нашій народній словесності неписаній доктриною, в нашім світогляді народнім.

Силою нашого нового житя народнёго піднялося на верха в Россії між иншим и се „крестянське“ питанє, котрого найбільшим речником був Тарас Шевченко; тою ж силою підійнято и в Галичині працю для просвіти и здвигненя народу.*) Не хапаючись мрій а придержуючись нашої підстави народнёї, не дожидаючи з резигнациєю на теперішність осущеня нового світу а виповняючи теперішний світ нашим питомим житєм народнім — можемо станути дійсно живими між живущими, здоровим членом людскості. Усе, що відтягає нас від тої праці реальної, що накидаючи нам невластиві доктрини противні нашому характерови народнёму, неведучі до поступу а до росстрою, — відвертає нашу увагу и нашу працю від рідного поля и каже нам кидати праведну працю в теперішності для блудної будучності, що замість будувати може тілько руйнувати, а замість науки ширити одну пристрасть,— все те мусить бути нам чужим, коли дійсно бажаємо скорого и здорового розвою нашого народнёго житя, розросту нашої народності, добра нашого народу.

Після сказаного освідчаємо на питаня ш. автора п. У. именем народовців, котрих органом єсть „Правда“, що

узнаємо самостійність нашого руського народу, визнаємо ёго право до самостійного житя и домагаємося самостійного розвою нашої народності в кождім згляді а именно на полі словеснім и политичнім;

---

*) Ми вже кілька разів підносили, як ще малою, часто несамовіжою и невідповідною буває ся праця у нас. Головна причина сего лежить між иншими в мало розвиненім у нас почутю нашої народності и розуміню ії властивостей. Та все ж почин сего діла зроблений. „Просвіта“ и „Товариство им. Шевченка“ — се два жерела звідкіля повинна виходити наша праця народня. В однім и другім дуже ще мало тої належитої діяльності, яка потрібна до скорого розвою нашого житя. Але, як сказано, не можна запізнавати важких перепон одного и другого товариства. Именно Товар. Шевченка не може на разі розвинути своєї діяльності в відповідний спосіб не тілько задля дуже малого числа наших писателів, але й задля материяльних браків. Як довго товариство мусить боротись с своїм: бути або не бути, и засилятися кредитом, перебувати загально знані тяжкі часи грошевої незасобності и неточності звороту кредитів, — так довго мусить буде головною діяльностю поки-що одна сама администрацийна организация товариства. Нас може тілько дивувати, на якій підставі міг ш У., котрому дійсний стан товариства не єсть чужим, — набути те переєвідченє, „що Товариство им. Шевченка сидить на грошах.“ Тяжкий був би се заміт, коли б тілько з дійсним станом був згідний.

Digitized by Google

узнаємо демократичний стрій суспільності яко найвідповідніший для розвою нашої народности, домагаємося рівноправности для кождої единиці, обеспечення ії проти визискування и покривдження, получшання долі нашого народу и піднесення ёго добробиту запобігаючи твореню пролетарияту, — домагаємося усунення нужди и всіх обставин, с котрих вона витворюється;

єдину можливість осущення тих наших замірів добачаємо в просвіті народу веденій в духу поступовості витиченої позитивною наукою, в економичнім помноженю доходових жерел материяльного биту народнёго, (розвій ремесла, промислу, торговлі и т. д. між нашим народом), в піднесеню кредиту и власної помочи економичної маси народу, в належитім заступництві тих интересів нашого народу в громаді, повіті, краю и державі и в ширенню почутя нашої народности на підставі нашого историчного житя, сёго одвічного зеркала наших народніх змагань демократизму, рівноправности, волі и загального добробиту морально-интелєктуального и материяльного;

узнаємо наш народ яко органичну цілість, котра повинна розвиватись у всіх своіх складових частях гармонійно и спільно и не признаємо ніякої виключної супремациі якої небудь кляси чи касти в народнім заступництві;

відкидаємо яко шкодливу всяку пропаганду насильних переворотів суспільного (не державного) складу нашого народу и домагаємося органичного розвою добробиту маси народу;

узнаємо пропаганду западнёго социялизму и комунизму між нашим народом яко певідповідну и шкодливу не тілько для того, що наші взаємини нашого житя народнёго зовсім відмінні від робітничого питаня западнёго; — що индивидуальний характер нашого народу оказується противним комунистичній и социялистичній нивеляциі, а наша праця народня обіймає цілу масу народу у всіх ёго частях — але й для того, що западний социялизм и комунизм в дотеперішній своій формі не може остоятися по своій позитивній стороні перед лицем науки, не виповів стійного реального програму відповідного устрою суспільности и яко такий не може вказати правдивої дороги здвигненя нашого народу до лучшої долі.

В. Б.

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

По Вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова. Вѣна 1876. Склад у Carl-a Helf-a, 7 Kärntner-Ring 6. ц. 75 кр. а. в.

Невеличка ся брошура, обіймає сторін XIV. 63. и дає погляд на прослідованє українськоі литературы в Россні, на политичну и литературну сторону того питаня; дальше обговорюється тут противоукраінофильска литература рр. 1875—1876., одношенє укр. литературы до суспільності в Россні як и в землях руських під володінєм австрийським, а при указаню на аналогичні проявы литератур в нарічю новокелтийськім, провансальськім и нижно-німецькім иде річ об значеню українськоі литературы для т. з. панславизма и ii обединяючій силі. Виходячи с факту заказаня видавати и печатати твори в язиці укр. хотьби найневиннійшоі грясті, приводить автор дотичний указ з 18. (30.) мая минувшого року в буквальнім тексті, указує на жерело, с котрого таке чудовище виринуло, констатуючи при тім, що роспоряджене се розіслано як раз в пору, коли стілько говорилось об „освободжаючій Славян миссні росийській“ а поражено (брутально — Ред.) потомків тих, що відкрили для Россні питанє східне. Мотором головним новійшого прослідованя українськоі литературы представляється звісний Михайло Юзефович — знаний вже яко „благонадежний“ с часів Основи — „соревнователь“ Кульжинських, Гогоцьких, Говорських и прочоі сервилистичноі шайки самолюбів, дибаючих на людей праці около добра суспільного для власних вигід и карієри.

Годі надіятись, щоби по роспорядженю такім появилась в Россні скоро яка статя, поясняюча важність литературы українськоі для жизні суспільноі; самоволя цензорів и боязливість редакторів задержить напевно через довший час навіть научне розъясняванє питань українськоі етнографиі и суспільність понесе через такий односторонний погляд на органичний розвій українського самопізнаня и українськоі литературы велику шкоду. Але найбрутальнійше сіннулись сфери в Россні на українську народність именно тим, що заказали видаванє книжок популярних для просвіти народа, одже праці, котру ще одобряли навіть московські „славянофили“ — Аксакови — Лажанські и др.

В дальших стрічках виказує автор, що говорити об якім небудь прямованю цілоі литературы українськоі политичним єсть недорічність, бо-ж межи Русинами, як и межи всіми людьми просвіченійшими, висказуються и будуться висказувати своіми прихильниками идеі всілякі: политичні, соціяльні и религийні, од монархичних до републиканських, од олигархичних до социялистичних, од молитвенника до атеизма.

Таким робом суть и межи Русинами представителі всіх тих идей и идеалів як и у других народів, обнятих европейською культурою — и межи Русинами возьмуть верх тоті напрямки, котрі запанують в цілім просвіченім світі а в частности и в Славянщині. Одно що кладе властиву печать на українську литературу, а що випливає с опецияльного положеня народа, котрий не має упривилеёваних кляс — не має своеі держави — то майже виключно характер демократичній — но и тут представляють идеали широку скалю одвітно особистим пересвідче-

Digitized by Google

ням и степені образованя. Впрочім и идеі и іх исповідники перетворюються — переходять метаморфозу.

В органичнім розвоєви питаня українського добачаємо ми несумнінно постуи од питань незначущих об азбуці, правописі, племінних симпатиях и антипатиях до питань дійсно культурного значеня, об суспільній діяльності, службі народови. Питаня сёго рода виступають нині на первий плян и без сумніву поведуть за собою зовсім инчий розділ сил и партий. Люди необзнакомлені з ділом, — плиткі доктринеря співають тимчасом на стару ноту об формальнім єдинстві и сепаратизмі а плюгаві самолюби спішуть звести особисті росщети під покривкою спасеня освячених интересів народності — и придумують міру, котра ходу природнёго процеса не вздержить, а тілько компромітує русске правительство и русску суспільность. Вивязується звідси нова запутанина понятий и не диво тоді, коли газети польскі звуть українську партию плодом московськоі интриги, як знова ж журнали россійські звуть іі плодом интриги польскоі.

По переднім слові, більше-менче такоі грясті, задержуєсь автор над численними артикулами об вопросі українськім в журналах россійських: „Современное украинофильство“ г. Ч. и статями Гогоцького: „Еще объ украинофилахъ“, „Прибавленія къ статьи — Еще объ украинофилахъ“ — в „Русскомъ Вѣстникѣ“; статю Мордовцева в „Дѣлѣ“ „Провинціяльная литература“, Милюкова „Вопросъ о малорусской литературѣ“, в книжці „Отголоски на литературныя и общественныя явленія“; статю по поводу виданя в Київі повістей Федьковича в „Гражданинѣ“ и др. Поміж всіми тими статями, розуміється грясті негативноі, визначується характером поясняючим статя Пыпина „О сравнительномъ изъученіи русской литературы“, дві-три сторони в казанському зборникови „Первый шагъ“ — и голос благородного тепла, який підняв Ор. Ѳ. Миллер против инсинуаций, що накинулись на „украинофильскія увлеченія.“

По сім застановляєсь автор над статею Суворина в газеті „Новое Время“ закидаючи тому ж, що мимо того, що Суворин в своім часі осміяв тих официяльних „будочниковъ“, котрі малоруський сепаратизм творили, тепер же допустивсь безтактності тим, що говорить навіть об сих українофилах, котрі сериозно працювали над народом, ёго піснями и економичнёю жизню — наче б вони „не безъ тщеславія кутались въ плащъ мучениковъ,“ коли справді вони, придавлені лапами цензурними, менче позовали на мучеників, чим сам Суворин.

Більша часть публичних органів игралась в часі піднятого наново на українофилів тровленя в мовчка; се дасться обяснити тим, що праса пригнетена, редактори бояться проговоритись с чимсь, за що прийшлось би потерпіти, дальше за-для недостачі суспільноі солидарності, а головно тому, що горожане не піймають вопросів провинцияльних. Одначе — каже автор — про всі безтактності з обох сторін, звязь між „хахлами“ и „кацапами“ держиться все ж такій, справді не циркулярами „нелѣпыми“, ані переказами о Петрах и Катеринах — а именами и трудами Пушкина, Лермонтова, Герцена, Білинського, Добролюбова и т. п. з одноі сторони и Гоголя, Костомарова и т. д. з другоі, без котрих вихованє „человѣческое“ и кацапів и хохлів нині

Digitized by Google

неможливе. Характеристичним в справі україноφильства єсть те, що тровлять на него найдужче такі, що називають себе „малороссами“ с походженя, або особисто роздражнені або не понимаючі діла. Мордовцев на пр. визначуючись давніще патриотизмом українським, оголосив нині свої „малорусскія симпатіи патологическимъ рефлексомъ, уступающимъ мѣсто холодному размышленію“, наче б вся ділальність мислі повинна на те виходити, щоби убивати природні — як каже Мордовцев — рефлекси, а не на те, щоби ім дати найлучший вираз и вдоволенє. В розгар таких антиукраіноφилських докорів люди з народніми українськими симпатіями по більшій часті замовкли. Вже само поставленє питаня: „должна ли существовать малорусска литература?“ оскорбляє и обурює. Щоби відповісти на таке питанє треба придавити в собі чувство встиду — встиду с причини того понижаючого положеня, що дозволяєш предкладати собі таке питанє и тілько пересвідчене, що темнота в пониманю теоретичнім суспільних появ приносить обопільну шкоду, спонукує чоловіка взяти перо и одвічати, хоч прийшлося по раз десятий одно и те саме жолобити.

Окрім безтактності приходиться в артикулах против україноφильства подибати нераз грубу игноранцию. Такою грішить межи инчими статя в „Слов. Сборнику“ під заголовком „Русская печать за предѣлами Россіи“. Автор реченої статі одзивається о „Правді“ львівській: „она... какъ бы въ нѣкоторомъ союзѣ съ польской журналистикой парализируетъ народныя стремленія святоюрцевъ“, — а до рода тих газет зачисляє „Січ“ (Сѣчь) (вік!) товариство в Відні. Не більшу стійность мають и виводи проф. Гогоцького против українському питаню підняті. Гогоцькому здається, що силу полонизма в краях южнозахідніх можно скрушити тілько силою центрального „государства“ и православної церкви, и що всякий місцевий, автономичний рух, всякі заходи культурні, суспільні и народні можуть бути для Россиі шкодливі и скріпити елемент польский.

Погляд той зіставляє наш автор в паралелю с поглядами многих білоруських діячів, с поглядом (пристарілої) партиі Словістів и святоюрців в Галичині и клерикально-бюрократичніх патриотів Русі закарпацькоі — як риттер von Добрянський. Панове сі, каже він, прожили стілько часу під гнетом польскоі аристокрациі а в Русі закарпацькій аристокрациі угорськоі и католицького духовенства, по над котрих не могли вони знятись висше именно тому, що самі не мали другого идеалу — що вообразили зовсім натурально: в перше, що сильнійшого звіря над кота нема, а по друге, що ціла жизнь міліонів корінного населеня повинна полягати на тім, щоби — як би воно там ні було — гристися с котом, а по третє, що гризню тілько и може допровадити за них „полицейскій“, — из Петербурга або из Відня, — коли тимчасом борба з народностями чужими може вестись успішно тілько силами місцевими, суспільними и народніми, в имя народності дотичнёі, котрою в югозападніх краях, Галичині и Угорській Русі єсть малоруська. Головну помилку в поглядах своіх роблять западно-руські патриоти як и Гогоцький тим, що не піймають діяльності свобідної, суспільної и народнёі. У них зникла спосібность до сёго природня через атрофію, а осталась за те у Русинів лівобережної Україны, котра

Digitized by Google

виростила нове українофильство, що найдосадніще нівечить инсинуацию, будьто би „українофильство“ було „плодом польскої интриги“. Спосібність ся вірити в питомі сили народні зродила українофильство и в правобережній Україні и Галичині; вона зродить єго и в Русі Угорській, котра не може остатись при турянах и згадках о князях Корнятовичах, о фельдмаршалі Пашкевичі та о Бахови.

Артикул в „Гражданині“ есть неначе резюме фальшивих и невіжих гадок об малоруськім язиці — які мають ще публичній курс, и які одні учені піддержують а другі игнорують. Так називає критик в „Гражданині“ язик малоруський „смѣсью построеній русской и польской рѣчи“ — „испорченными формами польскихъ и русскихъ корней и органическихъ основъ“. — Погляд, який вже ж не повинен би уходити після праць Максимовича, Лавровського, Потебні, Житецького — не згадуючи вже про учених западнословянських, як на пр. Миклосича. Лавровський, давніще проф. харк. университета, говорить про язик малоруський: „Пробѣгая мысленно черты малороссійскаго нарѣчія, легко замѣчаемъ, что между ними есть много такихъ, которыя неоспоримо даютъ этому нарѣчію право на такое же самостоятельное мѣсто, какое занимаютъ и другія нарѣчія славянскія“. Погодин сказав межи инчими, що „племя великорусское и малорусское такъ отличны своими характерами, что допустить это различіе только послѣ татаръ нѣтъ никакой возможности. И племена и нарѣчія древнѣе татаръ“. Впрочім и самостійність язика як и другі етнологичні признаки народності недостаточні ще до того, щоби племя яке мало самостійну литературу. Для розвитя литератури доконечна етнологичня підстава — но також и певна сума историчних и культурних условій.

В тих то услівях належить розглядати литературу українську в Россині и трохи инакше в Австрії; позаяк Галичина и Русь угорська не попала в „государственную лабораторію Россіи“, то тут и услівя литератури одмінні. В Галичині, де кляси домінуючі поляки, унияцьке духовенство и чиновники,—питанє о живості народнёго одродженя зависить од степені прикріплення того одродженя до льокальних народніх сил (малоруських) и од сполученяся з рухом литературним українським, яко найближшим в одношеню географичнім и етнографичнім.

Задивляючись на питанє с точки погляду природно-историчної, представляється питанє об п р а в і зовсім безпідставним: есть або буде литература — так и має право за собою. Питанє о рівноправності малоруської литератури с тою або другою — або инчими словами об ії культурнім значеню в исторії розвою духового, тоже меншої ваги. В який чин „пожалована буде малоруська литература“, в „штаб“ або в „оберофицерский“ — всё рівно. Коли б тілько була вона жива, народня и служила интелєктуальному розвоєви тих, хто говорить або буде говорити язиком народа малоруського. Ролю сю незаступить ніщо в Україні а вже в Галичині обійтись без неї годі!

(Конець буде.)

Digitized by Google

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Загальні збори филиі Товариства „Просвіта“** *в Бортниках* відбулись, як ми об тім в попереднім Ч-і доносили, 11. Лютого с. р. На зборах явилось 38 членів с поміж священників, учителів и селян. Засіданє відкрив голова филиі о. Филимон Огоновський відповідною промовою, почім секретар п. Слюзар відчитав справозданє з діяльності филиі, а касиєр п. Дрогомирецький из стану каси. Из сих справоздань довідалисьмося, що виділ відбув (в минувшім році) почавши від 6/2 1876 до 11/2 1877 р. 13 засідань, придбав 20 нових членів, а 2 спомагаючих, роспродав 486 виданъ „Просвіти“ и зарядив 2 відчити о нових мірах и вагах, а 2 из ветеринарії. По принятю справозданя до відомості зібраних, забрав голос делєгат центрального виділу проф. Шухевич и в коротких словах підніс важність Товариства, дальше заслуги филиі, котра в значній часті причинилась до успішного стану діл Товариства, а в кінці заохочував до дальшої праці на тій дорозі. Підчас того комисия люстрацийна переглянула и одобрила рахунки. Слідовала дальша точка програми с. є. внески. С поміж тих нотуємо важнійші: внесенє, щоб виділ центральний постарався о виданє ділця, трактуючого о хоробах звірят, и историю народню. При внесеню, щоб центральний виділ видавав що місяця одну книжочку, забрав голос о. Антін Кульчицький и в довшій бесіді представив, як велике діло вже до тепер зробило Товариство „Просвіта“ — розбудивши поміж народом охоту до читаня —, коли той народ домагаєсь, щоб для него більше писати; та сему внескови може Товариство тілько тоді відповідно задосить учинити, наколи всі будуть старатись придбати для него як найбільше членів. В кінці загрівав щиримн словами до вступаня в „Просвіту“. Відтак приступлено до виконаня послідної точки програми с. є. до вибору виділу на рік слідуючий: Вибрані: о. Ф. Огоновський головою, о. А. Кульчицький заступником голови, учитель Слюзар секретарем, учитель Дрогомирецький касиєром и селянин Стефан Марущак з Бортник. Заступниками: Олекса Любинецький з Ходорова и Федір Баторик з Бортник. *Вл.*

— *Завязанє* **филиі товариства „Просвіта“ в Коломиі.** — С Коломні пишуть нам:

Нині маємо зазначити повний поступ на полі праці коло просвіти народа. Єсть нам именно завязанє филиі товариства „Просвіта“ в Коломиі. — Конституючі збори членів коломийськоі филиі відбулися дня 27. (лат.) лютого о 5 годині с полудня в салі радній в Коломиі.

Збори відкрив з уповаженя центрального виділу член товариства п. Тома Березовський довшою промовою, в котрій визначив ціль, обем діланя и характер народній товариства „Просвіта“. — Відтак повита в делєгат центрального виділу др. Володимир Ганкевич именем центрального виділу и цілого товариства зібраних членів филиі, підніс з начене филий в праці около просвіти народнёі, подякував зібраним за оказану щиру волю причинитися трудом и материяльними офірами до осуществленя високоі цілі товариства и заохочував іх до витрівалоі, щироі праці над просвітою народа.

*

Digitized by Google

На предсідателя запросив о. Березовський віком найстаршого члена, крилошанина и пароха коломийського о. Кобилянського.

С порядку дневного приступлено до обрад над статутами и принято статут товариства „Просвіти“ з відповідними змінами дотичачими самої филії, ії місця пробуваня и т. п. Відтак приступлено до виборів виділу и контрольної комісії на перший рік адміністрацийний. До виділу вибрано: о. Левицького вицедекана и пароха с Корнича, о. Лепкого катехиту гимназияльного в Коломиі, о. Антона Волинського сотруд. в Коломиі, о. Тому Березовського проф. гимназияльного в Коломиі, п. Сидора Трембицького учит. головної школи в Коломиі, а на заступників виділових п. Карла Шипайла авскультанта судового в Коломиі и п. Вовчука професора гимназияль. в Коломиі. — На збори филії зібралося над 30 членів, а вписалося до филії досі 43 членів. — С причини пізної пори не можна було вести дискусії над внесеними членів. Про те закрив предсідатель збори подякою членам за уділ в завязаню, виражаючи при тім бажаня, щоб филия скоро розвивалась и в перед поступала в користній праці на обібранім полі.

Вибраний виділ уконституовався того самого ще таки вечера вибераючи головою о. Левицького, заступником о. Лепкого, секретарем п. Трембицького, касиєром п. Волинського, а контрольором о. Березовського. Завідуване роспродажею книжок поручено о. Лепкому.

В загалі можна було зауважати між зібраними членами филії щиру охоту до діла просвіти народу и вже тепер можна віщувати новій филії гарну будучність.

И те вже добрим знаком, що в завязаню взяли уділ всі верстви суспільності, які в нашій народності заступлені. — Крім поважного числа священників явились и сільскі учителі, селяне и троха міщан и урядників. Замітити ще мусимо, що сего ж таки дня о 12 годині в полудне відбулися в тій самій салі конституючі збори филії товариства имени Качковського и що трохи не всі члени тої ж филії вписалися також до товариства Просвіти. В загалі видно було з бесід зібраних на одних и других зборах, що интелигенция коломийської сторони прийшла до единоспасенного пересвідченя, що не підозріваними и клеветами на народню партию, а тихою, совістною и спільною працею належить працювати для добра нашого народу и що лучше підпомагатись взаімно в так важнім, всім спільнім ділі просвіти народу, лишаючи кождому ёго переконаня в ділах побічних, як робити задля дрібних ріжниць, викликати непримиримую вражду між щирими прихильниками народнёі справи.

Тож и зараз на перших зборах порушувано справу заложеня читальні за уділом членів обох товариств, зглядно іх филий. Сю справу поручено до розгляду и залагодженя обом виділам, позаяк потрібні дані не були приготовлені, щоб можна було справу сей час порішити.

Бажати належало б, щоби всі Русини, що стоять ще досі недовірчиво до народовців, пішли слідом Русинів Коломийських и перестали на справи загальні задивлятися з узкого становиска партиі або й котерпі, с котрого до тепер справи цілого нашого народа часто рішалися, а можебисьмо вийшли с того зачарованого кружка, в котрім від якогось часу крутимося, не могучи здобутися на жаден крок практичний и дійсно пожиточний.

...ич.

Digitized by Google

Прояви соціялистичні між Українцями и їх значіне.

написав

Будеволя.

Твердою конечностю подиктовані отсі стрічки. Арештованя людей кількоро (одного тутейшого товариша з академичнёго товариства „Кружка“ и двох заграничних емігрантів у Львові — трёх емігрантів у Бродах), ревизиі одбуті у де яких людей, и в товаристві „Просвіта“ вкладають на нас обовязок підняти наш голос и пояснити, кілько значіня належить приписати тому соціялистичнёму пораню між Українцями, за яке посуджено сіх инквизитів, — и кілько рациі — не власті! крий Боже! рациі розуму, рациі такту, рациі конституцийної міри, мало австрийське правліне беручись за таку инквизицию! — Обібрали ми сей спосіб оборони нашої неповинної народнёї річи — печатнім словом, прилюдною оцінкою яко найвідповідніщий тій дієвій постаті нашій, тому затишкови в якому ми любуємося — дарма, що він завірюхами так дуже — дуже надписований —, не хочучи навкучатись ні габінетам, ні парлямéнтам, з якими нам не багато й так діла! При сім нам хочеться, як то дуже хочеться помочи двом — нещасливим. Один такий нещасливець — се наша конституция — бідна сирота, від тілько то нянёк перевивана на розмаітні способи, почавши від першого жовтневого диплому аж по саму вже вірно-конституцийну еру,—а все не до ладу, аж не доведено до каліцтва! Другий нещасливець се — український народ, що не добивається ні прав корунних, не хоче ніяких аннексий, не револьтує, — а хоче жити, супокійно жити, своім світом просвічатись, а найпередніще хоче хліба! конечне хліба!.. Ой! та и за се так тяжко! — От кому нам хочеться помочи хоч одробиночку!

„Розумній голові — досить дві слові“.

Не знаємо — бо звісно як би й знати такому неполитичному народови, як ми? —, з якої сторони міг навіятись той вітер на австрийське конституцийне правліне, що воно дочулося якоісь конспирациі, чи пропаганди, чи небеспечного пораня соціялистичного між українською партиєю? Чи се мав би бути вітер Константинопольский, що приносить нам сей мов один позитивний результат, зібраних тамже відпоручників держав великих для полагодженя квестні турецької — після тої неуданої конференциі? Чи се так собі домашній вітер від сторожі самого народнёго беспеченьства, що дочулась де-що за якийсь соция-

Digitized by Google

лизм — а толку небагато, щоб розібрати, що воно таке, — бий на гвалт у дзвони, тай переполохана — звісно дражливі нерви у недрімучих — біжи чим дух у полицию. (У нас ще з давніх давен попривикали люде ходити у полицию,—то й тепер всяке, чи з вірноконституційних, чи автономистів, так с повики наверне у полицию)! От и не знаємо — звідки такий вітер! Нам же й не до того! — Ми констатуємо одно: австрийське правліне дошукалось до небеспечного руху соціялистичного між нами и принялося за острі міри!

Чи истнує справді соціялистична пропаганда між українською партиєю и с таким то небеспечним характером и нахилом щоб трівожитись нею конституційній Австрії? и які реальні засновини довічного тріваня для прогресу українського народу? От що хочемо в прагматичному росказі, обминаючи всі зайві питаня теориі, на послух всякому, хто сёго знати потребує, обяснити!

Воно правда, що не всякому пильне діло додивлятись, що робиться з яким небудь мужиком — хоч би се було таки за порогом! Воно правда, що не всякому таке пильне діло перевідуватись, що робиться з масою люду, як — де и по якому в якій державі ним опікуються! Воно гірка и тяжка правда, що не всякому була и єсть цікава річ знати, що чиниться с цілим мужицьким українським народом, котрого єсть кільканайцять міліонів душ, що поставила ёго доля під рукою білого Царя! Нам самим, и більш нікому як нам самим, прийшлось розвертати сі сумні картки старої и нової историі Россиі, — пронизувати через іх ту червону ниточку и от що замотати у память:

Що тойже народ український ні підбитий як Кавказ або Хива,— ні закуплений як яка новітна Венеция, ні розмежений після якої конференциі великих держав,—ввійшов яко вольний, яко примирник в спійню з Россиєю на силі умов, на силі обеспечених трактатів, щоб з братнім народом жити и дружитись! Знехтувала Россия сі трактати, знівечила автономию Україні, — та мало того! Закріпостила люд, вивівши ёму в утіху з ледачих відродків народніх — мов тих лялёк-панів, що відчужила іх у всіх интересах житя з рідним іх народом, іх батьком, що вигодував іх своіми руками, — вчинивши з іх чужинців и ба! ворогів, — розводячи ту неприязну шкурлатину своіми висланцями по над сей народ чим раз більш, так що розвелась вона скрізь — нівелюючи ёго, чи прикриваючи мов би ёго на світі не було! Се-ж то, пошесть тої то буцім интелигенциі и с старого шляхецького потрохи приховку и з нового российського придбаня: с панів, попів, бюрократиі и бу-

Digitized by Google

ржуазиі чи плютократчі, — тих нявок народу українського, що вміли висисати кров народу в жертву „всесожженія“ всероссийській мислі державній! И здавалось, що діло с тим народом повинно було хутко скінчитись, — найпаче, коли тілько то від того часу, коли приказано нашим мовляв „лоби голити“, самих простих нивелизаторів, перекривлених по всероссийськи, навертало у той народ, — тих героів за „вѣру да отечество“! Воно таке вижидалося, та не таке склалося! Що вдієш з народом простим — коли ж він до того величезний —, що не такий то похопний до новацій, як яка вітрена интелигенция? В своєму важкому побуті гуртує він події до подій, мов тасує граніти до гранітів: кріпко будує — не так то й по-легко руйнувати! А тут ще діло з залізним, завзятим народом українським, що за довгого свого життя историчнёго нагромадив стілько досвіду, самобержної сили и житёвого засобу — тої непроривної електрики! Здавалось, що автомат той ворухається махинально, и подумати нікому не прийшлось, що в того народа єсть добра, яких загарбати не довелось и такому кольосови с такими довгими руками як Россия: що в того народа осталась жива геніяльна душа, живі питоменні думки и жива мова! Именно ся послідня зробила українському народови свою довічню услугу, вона вступилась за знехтовані ёго права до життя, являючись у письменності: зразу так собі жартом — жартом пробуркуючи, підібрало, де — дальш и другі и першу—се єсть живі думки и саму душу народню! И справді вийшло, що „камень, єго же небрегоша зыждущіи, сей бысть во главу угла“! Се-ж и та невеличка письменність українська, невеличка, що під полу ії забереш, а кілько в ій животворної сили?! Кілько чуда — дива вона натворила, не між своїми — та між сусідами? Гвалту, крику, ба лементу підійнялось напроти неї стілько, в цілій Россні, що тут и амінь „отечеству“. Сквапно позакасували рукави и официяльні и підофициальні и официяльофильні и саміже неофициальні писарики и пиши напротив „малороссийскої“ литератури! И понаписували ж — Господи — що понаписували?! Тут тобі и „нелѣпость и западничество и обскурантизмъ и сепаратизмъ“ и впрост „револьта“! Великі стульні того паперу, що ёго задруковано по газетах, журналах научніх збірниках и в окремих брошурах с причини української письменності, — як вони найліпше свідчать про животність сеї письмениості — стоять монументом найвимовніщим дикого характеру тої то буцім цивилизованої держави, за яку себе нераз так остентацийно тримає Россия! Та не журба б то велика була головонці с писариками и з іх инкриминациями; до них здибалась от яка компанія! Голодне ворона чуючи луп давай поратись: пішла жвава робота полицейських и жандармів, багнітних и небагнітних! И не даремне трудились: Не одному

Digitized by Google

письменникови українському прийшлося прохолоджуватись від патріотичнёго жару у Сибірі, де кому у тюрмі, де кому так голодувати за для ніякого заробку! А самій же тій голубці, тій молодій литературі українській підтинано чим раз більше крильця, щоб вона не збивалась у гору: тут ій то до того недотулюватись, то сего не зачіпати; раз вона повинна оставатись тілько для домашнёго обходу, то знову й сего забагато, так ій бути для самоі игрушки! Мостили, мостили служальці, доки не помостили дорогу під звісний тогорічний императорський указ! — Поневолі втихали письменники, меншала литературня праця українського, бо недоставало ій вольного воздуху, — та одно не меншало, одно не щезало: не щезала мисль одродженя народу українського у своєрідній культурі! Сей гуманний и до живого пробіраючий мотив, якого дослуханося в голосі річі українськоі народнёі, сей висококультурний елемент, якого добачено в живому воруханю духовоі природи народнёі разом с тим ехом старини, яке дочувалось на Дніпрових порогах, не дозволяли свічним народолюбним діячам позбуватись сеі переднёі мислі! Жива идея пробилась иншим боком! Додумались передові Українці от до чого: Наукою, широкою, праведною наукою здобудемо собі терен до діяня, научнім ладом роскажемо про наші живі начатки, при світлі культури европейськоі розъяснимо наш побут — и коли стане звісно на цілому просвіченому світови, що нам за для величніх культурних зачатків наших, в семі народів бути належить, зневолимо Россию, що вона дозволить нам на просвітню народню роботу? И от пішли голоси про українську литературу в реномовані французькі, италиянські и английські журнали,—заповнювались такими річами и свої россійські, що служили интересам науки; а тут ще додопталились наші до такоі институціі (такоі кольосальноі — (згадавши що се для України!), що до неі прикладано тілько надій та й не марних надій — се єсть до „юго-западн“-ого відділу географичнёго императорського товариства! И міркували добрі люде що добрались до живого шляху! Впослі показалось, що помилились світичі небоги: не помогли ні публикациі по чужосторонних газетах, ні по своіх: вийшов указ забороняючий всяку стрічку писаня українського, — не то! и пісні и голосу, — а відділ закрито!.. Ще до нині працюють учені Українці потай світу — (мовляв „не питай — на вроджай“ —) научною працею в користь народу — вижидаючи кращоі доби! — Коли учені люде порались своім ладом, молодіж гляділа й собі поживи для свого народолюбства; та вона потребувала акційного горячого житя, — бо вона на те молодіж! Обтято сім небожатам крила за для українського націоналізму — вона давай шукати вподобу собі прислуги народнёі иншим способом! — И таки знайшла!!..

Digitized by Google

Давно Россия однімаючи усяке світло українському народови, знала поціпувати усякий цвіт з духової ниви української собі ж у „благоуханіе“, — знала перенести усяке світло, деб воно не зажаріло на Україні у свій холодний и темний сівер, щоб ёго ним освітити! И не жаль нам ні того цвіту, ні того світла, — вони зробили нам добру услугу! Кілько наші люде з давніх давен причинялись до просвіченя Россиі, — записано в исторіі. Та не давні часи маємо тепер на увазі; нам на приміті отті не блиські часи перед 50-рокові сего столітя, де чи не нашими то людьми розведене зарево волі, сталось початком до того прогресу московської суспільності, що так величезно поступає в наші дні, такі широкі приймає димензіі*) пробираючись у що раз дальші круги! И справді чудне се зъявище, яке представляє сегодня Россия, сей край страшних небувалих в исторіі контрастів! Побіч самодержавного царизму, сильний контигент елєменту республиканського; побіч крайного централизму, автократизму ad absurdum пепогамована жажда волі — слободи для кождого индивидуум — чоловіка, свободи мислі, слова, и совісті; — побіч розвельможеної касти плютократичної и буржуазіі — крайний социялизм; — побіч кольосального обскурантизму крайний рационализм, позитивизм, — ба и нігілізм. Воно поневолі нагадує те, що пані Stael росказала про колишню передреволюцийну Ишпанію, що „коли усе поверхне, модерне представляє грубу неволю, в середі кишить усе найгарячіщою жаждою волі“ — но до того прикладу воно мабуть правдивіще! Константуючи се, — ми застерігаємся, уої сі обяви либерального руху Россиі приймати без розбору за свої, — так як ми початки сёго руху и приписали нашому народнёму генію! Заговорили — тай конечне — тут и міркуваня и живі потреби народу московського и доплили инших джерел, яких розяснити не легко мабуть прийдеться колишнёму критику! Ми ж тілько освітляючи се старинне врочище, при якому збіратись прийшло нашій українській молодежі, — кладемо значок у сій коротенькій хроніці нашій, щоб незабути ёго в колишній „исторіі цивилизацні в Россіі“ якому то Bokley'ови в користь народу українського прописати! Ходімо же дальш! При тому то сіверному огні розгніченому батьками, що збивсь так дуже у социялистичне полумя, прийшла грітись и наша молодіж: пристала у социялисти! Думка була така: здобуваймо волю разом усі страждучі, — а вже здобутою волею знатимем як в користь народу українського пожитковатись! Тепер же спитаймось чи ро-

*) Ми нехочемо нікого дурити, а найбільш себе, що ось то, мов завтра, а найдальш позавтрю настане новий порядок річей у Россіі; — наші слова, просимо брати релятивно!

Digitized by Google

зумно думала наша молодіж и розумно вчинила? Одповідаємо: найрозумніще в світі яко молодіж! Чи так то розумно яко молодіж українська? инша річ! Чи воно так добре по думці по идеалі свого народу? те-ж инше питанє! Не вдаючись поки що в сі питаня спитаємося дальше: куди ж було пригорнутись тій молодежі, таки свічній университетській, як не там, де пахло такою волею, де такий чудний провиджувався гороскоп, де довпджувався, новий світ, з новою суспільностю нових, здорових, розумних и щасливих людей, де вже були свої герої (Нечаєв), де до того усякий вигляд, усяке жаданє підтримуване було силою науки найсвітлійшої: нової економиї, нової социологиї, и тої найновіщої, найкращої из усіх: науки гуманності! Тут ми и зустрічаємся с тим результатом, що вийшов с социялистичнёго пораня нашої молодежі, — а він то есть взгляд научніх добутків: важкі річи дібрались до голов тих молодих людей, важкими питанями занялись іх молоді душі, — и вони ж то колись, як здоровий, свіжий и не вичерпаний розум український обізветься за свої права, не минучу принесуть, надійсь, користь народню, — за сеж ій від цілого народу велике спасибі! — Та ми своім робом допитуємося дальш: Хто пхнув ту молодіж нашу до табору социялистичного, ту молодіж, що ії прогнано з народнёї патриотичнёї арени? Не саме ж российське правлінє? Не ті великі державні людс à la Горчаков, не ті министри à la граф Толстой? Не вони то, що вміли навязувати своему правліню усілякі високі квестиї политичні тай такі неполитичні, — а не знали погодити интересів живих людей хоч по трохи з интересами держави, коли о неї так дуже ходимо! Та ще не скінчені наші питаня! Може в Нечаївськім ділі був замотаний хоч один Українець? Може до літ чотирёх був хоч де намек про потребу такого руху? Може до двох літ була хоч стрічка де — небудь по українськи надрукована, щоб зраджала такий рух? Чи не истнували давно вже Вперёди, до яких хоч одним писарським пальцем доткнулась би народня Україна? Чи у нас у Галичині до року хоч слід був такого пораня? — Одказуємо: ні!

И виходить:

Раз: що Українські социялисти есть причепи до социялистів московських, попхнуті туди россиїським правлінєм!

Друге: що поранє социялистичне есть діло нове, діло молодече, чи краще: діло политики народнёї молодежі української!

Тим и без усякого непотрібного дальшого доводу певно нотуємо:

Digitized by Google

Россійське правлінє єсть один—однісенький мотор соціялистичнёго руху між украінською молодіжю! Россійське правлінє єсть найголовніщий и один на кару заслугуючий пропагандист соціялистичного пораня між нею. Так що до теорий! Кілько ж те саме правлінє приспорило сей рух в практиці — обяснимо опісля! Поки що нам треба повернути в нашу Австрию, в те ельдорадо житя конституцийного.

Доля пригорнула добру пайку украінського народу, се єсть нас галицьких Русинів, до Австриі. Не потраним ми, робом де-яких людей, списувати довгого реєстру добродійств, яких ми дізнали від Австриі! Ми зазначимо, що за столітнёго нашого побуту, перестояли ми усякі завірюхи, які ії напастували, хоробро, — добилися до названя вірних (Tyroler des Ostens), и доробилися все таки до полатаної бодай сорочки! Дожилися до литературного одродженя, потому до политичного в році 1848 — приснопамятнім! — до заманифестованяся яко народ, и до такого признаня зі сторони Австриі, до знесеня панщини и після довшого відпочинку до нової конствтуцийної ери в р. 1860.—При тім році остановляємся,—бо з ним тісно вяжеться те глубоке питанє, якого обяснити тепер нам приходиться. В тім то році подоходили до нас первісночки молодої письменності украінської! Рідний-рідніснький голос в сіх творах, — свіжий сільский, то вольний дух, що в них провівав той питоменний, живий люд, с старою и новою гіркою долею, що в них выявлявся, — очарував нашу молодіж! Переходили сі книжочки з рук до рук, надибуючи чим раз більше охочих до слуханя и до читаня! И от диво! праведне диво, що вони з нами чинили?! Одсвіжували вони нас, мов перетворювали! — У них ми самі себе спізнавали: мов наближались нам за тими писаними селами и наші села рідні з якоюсь новою, манючою красою перед очи за тими поетичніми людьми — цілою масою провиджувалися нам в таємничій постаті наші прості люде, чомусь такі предорогі серцю! — Тут то береться засновок украінськоі партиі, того одного глубоко-демократичнёго елемнту у галицькій суспільності! Сконсолидованє тоі партиі припадає на рік наступний р. 1861, — з годиною наспівшоі до нас сумноі вісті про смерть Тараса Шевченка! У ту-то годину приняла украінська партия той хрест твердий, той хрест народній, оддаючий ії в вічню услугу цілому украінському народови, з назначінєм тим, щоб муром, не проломним муром стояти при тому найдальш у Захід посуненому форті преважної для цілого славянського Сходу духовоі народнёі твердині украінськоі! — Тоді то той замогильний голос Великого Кобзаря: „Обніміте Брати моі найменшого брата“,

Digitized by Google

пробрав нас до живого, — почувсь нам тим остатнім завіщанєм, змірєним до нас! — Ми ж и обняли горячою душею цілий наш простий, мужицький народ и ёго грядущу дієву роботу, — и с тих то обіймів не вирве нас ніяка сила! Се та спійня духових интересів з нашими закордонськими братьми, се той мотив сильний цілого нашого діяня, що трівае и тріватиме!... Чи дивно-ж буде після сего, що ми сказали, що що-небудь добилось до нас из закордонськоі Украіни, печатнёго, — ставало у нас святощами, всяка вість, що дійшла, ставала искрою, що розводила новий вогонь; а коли навернувся до нас инколи гість с тоі сторони, то такий день був для нас великдень! — Що ними чинилось, чинилось мов нами и для нас, — бо ми приймали ёго без розбору яко своє! — Що вони терпіли, — терпіли ми за них, — мов вдвое! — Що вони дізнавали переслідованя за для народнёі роботи від росийського правліня, — родило у нас крайне обуренє, обуренє невимовне. (Легко буде дорозумітись, як могла принятн наша партия той зловіщий тогорічний указ?!)! — Сі-ж то именно переслідованя сподвижників украінських и іх неповинного и духового поранія, казали нам перестояти ту стою, яку ми стояли перекликуючи величні дивізи украінських світичів, — и принятись самим за акцию! — Се-ж ті les ordres, що подиктували відомі сильні апологиі в „Меті“, а пізнійше в „Правді“, апологиі нашоі народнёі річі проти нахабства Россиі! — По сіх то причинах, мов по якому зазиві, — зъявилось у нас товариство „Просвіта!“ — Самим перекликуванєм, поміркували ми, не одбути нам нашоі величнёі роботи, яка звязана з нашою Галичіною, тою крайною позициею народу: треба покликати сам и цілий галицький народ в оборону свого запізнаного, бо вбогого по виду, — теперішнёго, „есть“, — як и колишнёго прийдішнёго веселого и свічнёго „буде“! — А приклик буде в нас ёго ж щирий — власний, се ёго рідня мова; а збруя, що іі для него приладнаємо, буде в нас найкріпша, найсвічніща — се сама найправдивіща, схожа с тим довидним нервом людянності у ёго уроді: гуманна наука — европейська! — Сповнятиметься се, так и будуть довершатись ті фортификациі в користь цілого украінського народу и обезпечатимуть ёго на віки! — А задатком стане нам до тоі роботи, той шматок конституцийноі волі, якоі вживаємо в Австриі! И пішла ся клича: „народ“, „просвічений народ“ широко, відбивши недавнечко вже й решткy свічнёі молодежі нашоі від пустоі, загребущоі роботи ненароднёі, а підвівши іі під свій рідній стяг! Перша ся клича була у Галичині, що виголосила іі „Просвіта“ не то по часу а по культурній думці! — „Пізнати и просвічати“ — так було назначено: не в чиюсь би то потребу мав народ просвічатись, а про себе самого и для себе, щоб ві-

Digitized by Google

діграти ёму на світовій арені цілу свою гуманно-историчню ролю! Не тут місце розказувати, як и кілько впоралась из своєю роботою наша „Просвіта?“ Се розмова може бути на ухо між нами самими — и для нікого більш! — Тим и не звертаючи в вік від прибраного шляху, обясняти у послух всім, усе що дотикується неповинного громадського поранія українськоі партиі, — слідимо дальш за пробігом громадськоі думки, именно там, де вона зачепила за величне завдане просвіти народу.

За тим то душевнім голосом, що добувавсь у всякого: „**просвічати, просвічати нарід**“, покванились наші люде шукати на тому широкому полі, яке заняла у службу собі наука, — тих диво-цвітів, у загодженє тих незміренних потреб, тих ран народу свого! — Та на лихо! за тим покваном великим, забули сиротята и передумати гаразд, з якими то обстановинами тісно звязана така величня робота, як просвіта великого народу, — чи то, щоб принявся чи придався на щонибудь який лік, треба перш де-що припорати, от: нехай би очистити душне, нездорове повітря... На самому-ж просторому полі науки, так як туди побігли, то так и на ёму розбіглись. Аж по нинішний день виявляла „Просвіта“ такий розбіг, такий рваний перехід с теми на теми, таке культурне Pout-purri в своіх виданях. Та и не дивно! На потреби народу гляділо всяке по свому, котрі именно єсть найбільші, що іх найпильніще вдоволити потреба: за таким и побивалося ліками! Одному добачалась найглибша рана народу в застоі религийній, иншому в недостаткови всякого позитивного знатя, ще иншому в горожанській отупілості, — такі-ж и писано чи друковано рецепти: то из закону віри, то из сил природи, то из прав горожанських вибіраючи! — И чи справді ми за сим вже вступили на живий шлях просвітний? Чи пустили вже той промінець палкого світла, щоб при ёму виходити вже раз тому народови, що тому невольникови, из довгого запертя? Чи за сим вже и рідшати темному ёго світови? Чи втихати тому гіркому горю, тому трабантови непросвітку, — и не тупцяти так собі вихилясом коло него то з переду, то з заду, то з боку, виперaючи долю? Чи може се тілько пригрив,—так! муштра перед культурнім походом?! — Се виявиться самим собою понище! — Поки що зазначимо: що ваговитого осталось при тому усему, — се одні заходини! сквапність показала, що діло пильне и щире! а сама розбіжність зазнаменувала, що діло не аби-яке, велике, тяжке тай... колишне!

Но думка громадська не дрімала! Самому затятому прислужникови коло самих найпильніщих потреб народу, — тіже потреби нагадували другі, за тими добачувались треті: наука вказувала другу науку и так все дальше и більше... Де яке слабосиле, побачивши да-

Digitized by Google

леку и трудну дорогу, остановилось... саміже здорові, дужі, голодні, світла и добра народові люде помчались до самих плянтацій науки!

И тамто, там при самих широких, вольних духовних плянтаціях науки прийшлося нашим людям, найперш причаруватись (не бувальцям же то!), а далі придумувати над тими органичними кондиціями просвіти народнёі, приучатись того культурного порядку, — студиювати саміже рани народу свого, іх глубокість и некучість! Тому то ми, забувши за ліки до того жерела просвіти, так и прикипіли серцем! — Отже и єсть теперішня постоя українськоі партиі у Галичині по теоретичній стороні українського питаня: **самим добувати тай добувати найкріпших, найтріваліщих засобів науки!**

А що найбільш приспорило сю звороть нашоі партиі (а що до молодежі таки впрост туди ii повернуло), — се та непроривна, ніколи и нічим не заворушена єдність духова, чи вульгарним словом сказавши та солидарність из нашими закордонськими братьми (як ми ii в органичному зрості по переду довідно розложили), — се ті живі перейми думок, які там виводились и голубились, а тут приймались! А власне що не одбула того бічня українська народня партия сей двоякий аднекс, — мов биохимичний процес: — Поєднаня з социялистами московськими в имени спільних интересів в державі — на полі политики; — а с прогрессистами цілого світа в имени всехлюдяности — на полі науки! От и довозили молоді українські апостоли европейськоі науки, до нас сю жажду світла, якою самі жаріли и обділювались нею з галицькою братнею. И приймалася искра науки скоро и чим раз більш, кілько більш таких апостолів сюди навертало. Бо як коли, так тепер мала становитись звязь духова між нами найкріпша, найтріваліща! Вже майструвались нишком украіногробні укази императорські, однімаючи терен для печатнёго українського не то вольного ба й невольного слова у Россні! Галичина, а за нею и Австрия мала по своіх вольніщих — бо конституцийних — порядках печаті, подати місце не то вже для загально-репрезентативного обяву думки и слова українського народу, та и по части для специяльно политичного — российського того бічноі українськоі народнёі партиі! Ні слівцем намикуючи про перше — бо як и думати инакше?! —, скажемо що й не додумуючись, по братерській, жаріючій щирості пішла молодіж в послуги сему другому ділу, принявшись за видане метеликів социялистичнёго напрямку „Парова машина“ „Правда“ „про Бідность“ в році минувшім 1876 у Відню, — що трохи захитавшись призволила и Австрия! — Ноторично и з гострим виголосом розміщуємо сі брошури

Digitized by Google

по политичній полиці в розряді „нових діл в Россіі“, так як вони ні по формі, ні по духу на се ні раз не похожі здаються! Нароком бо й ми у сам початок сего прилюдного виявленя нашої громадської думки, поклали хід діла у Россіі, именно генетичний зріст тих смут, які зготовились там українському народови и ёго правовитій интелигенціі, — дальш той страшний фермент, відбуваючийся в московській суспільності віщуючий катастрофу конечну колишнёї еволюціі, щоб при тому грізному tableau всякому видючому и тямучому стало видко, кілько підсичуване сего ферменту тогобічнёю українською партиею було одним можливим вчинком народнёї тактики, гвалтом викликаним российським правлінем, сім то новітним, та справдешнім лябиритодонтом сего цивилизованого звіринного царства, — що ми й фактами доказали. Тут ми хібань те ще завважаємо: в Россні политичніх партий — по нашому розуміню сего слова — цілком не має и бути не може; есть там лишень ряд с прислужними собі официяльними и неофицияльними органами и с силою доказу — чи то указу — в руках, — и широкий табор опозиционистів, що свої „неблагонадежні“ думки ширить своіми муками и своею кровю а инколи роспише іх при якому позиченому світлі на папері! Се unum et totum политики тамтейшої опозицийної !...

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Музикально-декляматорський вечер** в память **шіснайцятих роковин смерті нашого кобзаря Тараса Шевченка** відбудеться за старанєм наших товариств *Просвіти*, *Имени Шевченка и Академичнёго кружка* ві Львові дня 18. лат. Марця с. р. в великій салі ратушевій. Сподіємося, що львівські Русини громадним и щирим уділом віддадуть честь незабутній памяті нашого Кобзаря. Билєтів можна дістати в *Руській Бесіді* краківська ул. Ч. 14.

— **L' Hetman** драма віршом в 5 діях *Павла Дерулєда* с часів Хмельницини представлена дня 3. м. м. на сцені Одеону в Парижі, дуже щиросердечно прийнята париською публикою — дізнала широкого розголосу в французьких, российських и польских часописях. Французькі рецензенти любуються прегарним віршом П. Дерулєд-а, звісного вже з войовничих пісень с часів французько-пруської війни, — живою акциєю драми, щирим, взнеслим патриотизмом, який пробивається в цілій драмі, и новостю виведених осіб, нового краю, мало знаного ще французам українського народу. Богата вистава, дуже гарні декорациі и свіжість нововідкритого світу — все те причинилося до надзвичайного поводженя сеі драми на париській сцені. Доля Русі-Украіни за часів

Digitized by Google

Хмельницького, ii важка та цілим народом підійнята боротьба, щоб визволитись с під корниги королівської Речі-посполитої, побіда Хмельницького над Поляками и висвободженє Украіни с під Польщі — се в очах Французів будуча доля Альзациі и Лотарингіі прибрана в украінські шати, перенесена у давні часи на украінську землю. Патриотизм Деруледових козаків и украінського народу — се патриотизм загарбаних чужою силою Французів; — побіда Украіни — се побіда відірваного и пригнетеного французського краю над Німцями. Отся анальогия дуже багато причинилась до запалу, з яким повитали парижане світ украінський на французькій сцені. Годі вимагати від французького писателя знания исторіі Украіни, историчної правди нашої. И се вже велике знакомство украінської исторіі у французького писателя, коли боротьба нашого народу явилась ёму на стілько величною и героичною, що того героизму и величини, того патриотизму украінського, завзятя козацького неповстидалибся и самі Французи в XIX. столітю борючись за волю своєі Альзациі и Лотарингіі. Ось чому цікаво для нас познакомитись з грястю сеі драми, хоч поки що знаємо ii досі тілько с самих рецензий.

Перва дія відбувається на дворі польского короля Владислава IV., котрий через свою жорстокість и утиск довів козаків до звістного повстаня. Що до правди историчнёі належить ся дія ще до найлучших в цілій драмі; польский двір, горді польскі магнати и іх відносини до нерішучого, малодушного короля представлені як не мож лучше. Из згляду на будучу війну с Швециєю, Владислав хоче яким небудь способом утихомирити домашні незгоди и задля того рішається простити козакам усе и дати які можна льготи, коли тілько вони зложать зброю и покоряться. Та він дуже недовіряє своім найблисшим вельможам, и не може відважитись ніслати котрого з них на Украіну с тим порученєм. Для того вибирає для тоі цілі Фроля Герася, гетьмана Украіни (автор представляє під тим именем Богдана Хмельницького), котрий разом з дочкою, гарною Миклою и ii судженим Дмитром Стенькою, находиться в неволі при польскому дворі. Фроль Герась думаючи, що ёго вітчина (Украіна) ще не готова до повстаня, підіймається порученя, хоч ёму грозить обава статись зрадником в очах своіх земляків. Він відъіжджає на Запороже, а недовірчивий король задержує ёго доньку, яко поруку...

Тим часом Стеньці удалось утічи и козаки однодушно вибрали ёго своім гетьманом на місце попереднього. Коли являється Фроль и предкладає в имени короля спокій — всі козаки приймають ёго войовничим окликом и відкидають навіть гадку о якій небудь згоді с Поляками. В тім пригадує собі Стенька Миклу; довідавшись, що вона лишилась в руках короля, покидає несподівано своіх вірних козаків и утікає до милоі, щоб спасти ii, або вмерти враз з нею. Козаки лишаються без гетьмана. Фроль зрікається ролі порученоі ёму королем и віддається в услуги козакам. Єго вибирають однодушно гетьманом. А Стенька дістався тимчасом на двір короля. Він бачиться з Миклою и хоче ii викрасти. Микла відказується с початку від того, але в кінці годиться — та тут являється „козача мати“ Маруся, котру народ уважає за свою пророчицю. Вона виказує залюбленим, що побіг Микли буде згубний

Digitized by Google

для вітчини, позаяк він вітворить королеви очі на приготовленя, котрі діються на Україні. Залюблений Стенька не може спершу рішитись. Але слова „козачої матери“ пробудили вже завмерлий патриотизм в грудях любої; вона рішається жертвувати себе и відсилає свого сокола у рідну Україну.

Сцена сеся дуже ефектовна. Характер Микли нарисований відлично, а ії слова, в котрих вона дякує батькови за того, що вибрав ії на жертву за вітчину, роблять велике враженє на публику, переняту горячим патриотизмом.

Від тої хвилі — дійство стається що раз більше а більше запутаним. Слідити за козацьким військом и за ёго поводженєм в протягу двох послідніх дій драми, було би річею дуже томлячою; досить буде додати, що драма кінчиться побідою козаків, за котру Стенька и Микла пали жертвами; вони обоє пали від руки зрадника Роговяна, начальника військ королівських.

В хвилі смерті коханків надходить батько и падає на коліна перед трупом доньки. Зрадника Роговяна після прав Січі закопують живцем в землю. Заслона кінцева спадає при патриотичнім гимні Марусі.

Як бачимо, автор хотів представити образ борби піднесеної з любови вітчини волі и свободи и в тій цілі сягнув до историі 17 віку — до борби Козаччини с Польщею. Не глядить він в тій драмі за ефектами сценичними, за зручно веденими запутанинами, не дуже пильнує историчнёї правди; бажає тілько розвинути як найобширнійше свої чутя, виляти цілу свою душу.

Сцени в обозі и на полі битви, суть найгарнійші и найефектовнійші.

— **Руський театр народній** під дирекциею п. *Теофилі Романович* пробуває від 23. лат. лютого в Перемишлі. Скріплений уділ всіх сил артистичних нашого товариства театрального причиняється до відповідної репрезентациі нашої сцени народнёї, а старий город Перемишль немало віджив и розворухався від часу побуту руського театру. Сподіємося, що наша публика щирим уділом причиниться до піддержаня руської сцени народнёї в Перемишлі, а тим самим и до розвою житя між Русинами.

— **З Гусятинського.** Остатніми часами підносили в „Правді“ ш. дописуватели з ріжних сторін жалі против невластивого поступованя школьних властей або поодиноких осіб, котрі входять в склад апарату кермуючого справами школьними. То ж и я рішився забрати голос в сій справі, думаю бо, що прилюдне виявлюване таких фактів конечно повинно б спровадити поправу цілої организациі, а коли б се не наступило, то й в такім случаю голоси наші не позістануть „гласомъ вопіющаго въ пустыни“, а стануться в будущині материялом для якогось историка цивилизациі в Галичині.

Поводуючись тими взглядами подаю до прилюдної відомості оден „Okólnik do wszystkich Rad szkolnych i Zarządów szkół ludowych“ Тернопільскої Ради шк. окружної и позволю собі до ёго навязати деякі уваги.

Digitized by Google

L. 1867/O. R. S.

Okólnik

do wszystkich miejscowych Rad szkolnych i Zarządów szkół lud.

Ze względu na powtarzające się nieustannie zażalenia, że przeważna większość miejscowych Rad szk. niedopełnia włożonych na nie ustawą obowiązków w sprawach dotyczących przymusu szkolnego, wskutek czego w wielu gminach frekwencya szkolna nie zwiększa się bynajmniej, poleca się miejscowej Radzie szk. i Zarządowi szkoły wskutek rozp. W. kr. Rady szk. z d. 10. maja 1876 do l. 1032 dodatkowo do tutejszego zarządzenia (okólnika) z d. 10. grudnia 1875 do l. 4459 ustępu V.:

1. Aby art. 42 i 44 ustawy szk. z r. 1873 l. 250 jak najściślej były wykonywane.

2. Aby do 3 dni nakładała na wykazanych przez Zarząd szkoły, opieszałych rodziców ustawą przepisaną grzywnę, którą okoliczność ma P. T. przewodniczący miejscowej Rady szk. zaraz na posiedzeniu stwierdzić, Zarząd szkoły zaś przeszle zaraz w ten sposób stwierdzony wynik zarządzenia okręgowej Radzie szk. do zatwierdzenia.

3. Zaraz przy(!) posiedzeniu miejscowej Rady szk. sporządzi miejc. Rada szk. wezwanie po Zwierzchności gminnéj, aby nałożone kary do 3 dni ściągnęła od opieszałych rodziców i złożyła na ręce przewodniczącego.

4. Aby przymus szkolny z równą surowością zastosowywano do wszystkich dzieci w wieku szkolnym będących t. j. zapisanych bez różnicy płci i wyznania religijnego a gdzie zasądzenie opieszałych rodziców na małe grzywny nie wydają pożądanego skutku używała w myśl przepisów zawartych w art 43 lit. a, b i c ustawy szk. z 2. maja 1873 l. 250 stopniowania grzywien lub kary aresztu aż do wysokości w tym artykule ustawy dozwolonej. Za niewykonanie powyższych poleceń przez nauczycieli nakazała W. kr. Rada szk. powyższem rozporządzeniem bezzwłocznie przeprowadzać śledztwa dyscyplinarne, zaś przewodniczących miejscowych Rad szk. i opieszałe zwierzchności gminne zniewolić grzywnami pieniężnemi do wykonania swych obowiązków.

Z c. k. Rady szk. okr.

W Tarnop. 3. Czerwca 1876. Lachowski.

С повисше наведеного акту випадає вносити, що Рада окружна мала добрі интенції, именно збільшити фреквенцію школьну, однак думаємо, що повисшим роспорядженєм не тілько не осягнула тої цілі (коли справді у неї була така ціль на думці), але противно викличе апатію між народом для просвіти, а повагу свою (если яку мала) у громад певно підкопає. Припускаємо на хвилю, що народ наш неохотно горнеться до просвіти, неохотно посилає свої діти до школи и що с того поводу потреба для ёго принуки; але чи дасться с педагогичного становища усправедливити така принука, якої він дізнає від теперішних зверхностей, чи дасться усправедливити потреба умисного винайденя урядового термину на ту ціль т. з. „przymusu szkolnego“, о тім позволимо собі сильно сумніватися, а бодай о стілько о потребі такого примусу сумніваємося, о скілько він нині практикується — бо сміло сказати можемо, що він нині на порядку дневнім в цілій своїй строгості.

Digitized by Google

Перенесімся на хвилю до школи народнёі. Там бачимо дітей різного вихованя и провадженя, а властиво позбавлених того ж. Що ж має тут почати бідний учитель, щоб удержати який-такий лад? Справді клопіт чималий, праця трудна. А що ж вже тут говорити про науку, єсли учитель хоче відповісти вимаганям наукового пляну и присвоіти такій безкарній дітворі всілякі відомості приписані для народнёі школи! Справді трудність ще більша, праця великанська, котра вимагає посвященя апостольского. Якого ужити тут способу, щоб осягнути ціль? — Потреба передовсім карності, відповість на те кождий учитель. Певно, що так! И ми годимось на те, бо як нема карності в школі, там наука не видасть ожиданих результатів при найкращім пляні науковім. Але ж и се кождий признати схоче, що від учителя залежить впровадженє карності и що тілько тоді наука вкоріниться в серцях молодіжи школьноі, коли учитель не буде розуміти и запроваджувати карності ведля давнійших поглядів, се б то за помочю різги и битя, а вводитиме ii належито обдуманим педагогичним поступованєм и тактом и дидактичною зручностю в научуваню. Коли ж учитель уживатиме різги, тоді певно дітвора буде сидіти тихо, але ёго слова не вникнуть в дитячі серця, а відібються як горох від стіни, — наука не осягне ніякого результату.

Чи ж не зовсім аналогично мається річ с ширенєм просвіти між народом? Він, правда, нині ще не зовсім ясно розуміе конечну потребу просвіти, не має ще тоі певноі самовіжи, що, непосилаючи дітий до школи, позбавляє іх найкрасшого добра яким іх міг наділити. Певно отже, що потреба до того принуки. Але ж питаюсь, чи може наш мужик набрати охоти и прихильності до школи, коли він бачить, що ёго дитина 6 літ до школи ходить и ледви лихо читати, а ще лихше писати и рахувати навчилась? На те відріжуть автори „Okólnik“-а, що власне причина сёго лежить в неправильній фреквенціі. Але ж в тім матимуть тілько по часті слушність; знаю бо учителів, що недавно повиходили, а зуміли дітвору так притягнути до себе, що діти ледви дещо перехопили на полудне и чим борше бігли до школи, щоб щось цікавого могли почути и родичі не могли іх спинити. То говорить за нами и показуе, що добра школа, добрий учитель суть тими магнесами, котрі й неохочих притягають до себе. Думаємо одже, що власті школьні повинні б більше морально вплівати на громади через священників и учителів; той вплив школи буде сильнійший а повага власті школьноі тим значнійша.

Яких же ж способів каже уживати повисше наведений „Okólnik“ для узисканя більшоі фреквенціі? Під 2) каже до 3 днів на недбалих родичів накладати гривну, а такий засуд має предкладати учитель раді окружній зараз до затвердженя. — Роспоряджене се, само для себе не було б зле, але ж під 3) сказано, що предсідатель ради місц. має зараз на засіданю, на котрім постановлено засуд візвати війта до стягненя кари в 3 днях. Чи ж можливо, щоби рада окружна могла в протягу 3 днів довідатися о наложеню гривни на недбальця, застановитися над тим, чи затвердити ухвалу ради місц. чи ні и донести о тім раді місцевій, нім війт виконає ухвалу ради місцевоі? Хто знає, як багато шкіл належить до теперішних рад окружних, хто знає, як ради окр.

Digitized by Google

скоро залагоджують подані викази, той певно скаже, що застосованє того роспорядженя впрост неможливе и нельогичне. Припускаємо, що могуть бути в раді окр. члени такі, що на свому віку не вчились льогики, але ж годі того о всіх сказати. А впрочім тут вистарчив би звичайний „хлопський розум“, що б пізнати недорічність такого роспорядженя. Припустім н. пр. такий дуже можливий випадок: Рада шк. місцева засуджує недбалого Х. на гривну в Понеділок и ведля повисшого роспорядженя учитель подає ві второк ту ухвалу Раді шк. окружній до затвердженя. Але ж на тім самім засіданю ради шк. місц. видав ii предсідатель завізванє до війта, щоб в трёх днях стягнув гривну. Тимчасом нім инспектор, чи хто там в раді шк. окр., взяв до рук донесенє учителя, війт в четвер стягнув уже гривну від того Х. и віддав предсідателеви ради шк. місц. В пятницю відберає рада місц. відомість, що рада шк. окр. не потвердила ухвали. Що ж на той випадок з гривною? Правда, що можна ii звернути укараному, але як він тепер буде поважати раду місцеву, яку повагу матиме вона у громади, котра побачила, що ся рада ш. місц. раз карає гривною, то знов сю гривну другого дня звертає! Чи є в сім яка льогика? Що осягнеться таким дивоглядним поступованєм? Що так дійстно практикується, об тім знають всі, що в тім житю школьнім-автономичнім беруть уділ. Але кождий зараз піднесе проти нас закид, що пересадилисьмо занадто енергию ради шк. окр. вмавляючи в ню, що в 4 дні по донесеню учителя вона відписала до ради шк. місц. Ми признаємося до того зараз и констатуємо факт, що такі викази учителів про недбалих родичів залягають по два-три місяці в раді ш. окр., нім іх надумаються виекспедиювати. — Розважмо ще инший не менше можливий, але до того ще тим фатальнійший випадок. Після устави школьної повинна рада місцева карати недбалих родичів гривною або арештом, а найнисшою карою після тої ж устави єсть 50 кр. або день арешту. Припустім же випадок, що того Х. засудила рада ш. м. на день арешту, а рада окр. шк. не потверджує тої ухвали; але відомість з ради окр. дійшла до ради місц. за пізно, війт вже всадив того Х. до арешту, де він відсидів правильно свою кару. Що ж на той випадок зробити? Гривну можна було віддати, хоч з нараженєм поваги ради місц. перед громадою, але що зробити с тим, коли Х. вже відсидів день арешту, а рада ш. окр. не потвердила. Як же ж тут повернути ёму кару? Чи може за то війта, або предсідателя ради ш. місц. всадити до арешту, щоб відсиділи за невинно укараного Х. день арешту и тим способом зреванжувати сю несправедливість?! Тут як на долоні лежить нельогичність и недорічність повисшого „Okólnik“-a. Для того ні на хвилю не хочемо припускати, що такий нельогичний „Okólnik“ єсть ділом цілої ради шк. окр. Тернопільскої, але напевно походить з голови одної, котра певно не застановилась над тим роспорядженем. Тим бо роспорядженем наражуєся предсідатель рад місц. (переважно священиків) на компромитацию. Мусимо отже домагатись від п. инспектора округа Тернопільского, щоб застановився над тим роспорядженєм и подав ёго під осуд пленарної ради окружної и надіємось, що рада ш. окр. усуне таку недорічність.

Digitized by Google

Під 4. настає рада шк. окр. на строге виконанє „przymusu szkolnego“ и відкликується, що за невиконанє тих роспоряджень Рада ш. кр. накузує виточувати слідства дисциплинарні проти учителям! Всё операється о сёго нещасливого учителя! Хіба ж рада окр. не знає об тім, що учитель війде зараз в колизию з двором, як тілько стане наставати на строге виконанє „przymusu szkolnego“. Преці ж се річ загально звісна, що двір потребує на весну и в осені погоничів, в осені помічників до вибираня бараболь и т. п. робіт и хіба ж не наразиться дворови учитель, котрий безвзглядно поступатиме з громадою и двором? Обиватель донесе о сій ревності учителя зараз старості, а вже ж сей не стане в обороні учителя, хоч повинен би се зробити яко предсідатель ради шк. окр. Справедливо також підносив оден с ш. дописувателів в „Правді“, що й инспектор наказує учителям згідно жити з двором. Як же ж дасться удержати та згода, коли обивателеви власне шкідлива буде регулярна фреквенция школьна, а коли так річ мається, як же ж можна за малу фреквенцию винити самого учителя и загрожувати ёму слідством дисциплинарним? Над тим повинен був застановитись предсідатель, а тим більше инспектор окружний, знаючи ті обставини и своє власне поступованє в таких справах, хіба що ім ходило тілько о виданє такого роспорядженя, щоб тим заявити свою ревність около „oświaty ludu“ перед радою краєвою? Най же ж перше звернуть увагу свою на двір, бо той єсть в значній дуже часті тамою значноі фреквенциі, а тоді инші перешкоди дадуться легко усунути. Припускаємо, що в громадах суть и такі люде, котрих треба змушувати карами до посиланя дітей до школи, але й в таких разах кари най будуть послідною конечностю, malum necessarium и най мають на цілі обуджуванє почутя честі и амбициі. Вже й на се звертав один ш. дописуватель „Правди“ увагу, що тепер учителя на селі уживають до спарализованя впливу священника. Коли школа народня має осягнути свою високу ціль, то школа повинна як найтіснійше бути звязана з моралею — — — — — — —. Учитель доброю наукою и педагогичним поступованєм, а священник своєю моральною повагою зможуть вплинути на громаду, так що не потреба буде неустанного накладаня кар за недбальство в посиланю дітий до школи. Правда, що остатніми часами деякі священники знеохочені поступованєм рад шкільних відтягнулися зовсім від школи, чого ніяк похвалити не можемо. Але з другоі сторони чулисьмо, що учителі деякі зовсім игнорують священників и в тім очевидно уповають на ради шкільні. Здавалобся отже, що рада шкільна мимо клерикального духа, який посеред неі віє, перенялася у відношеню до руського духовенства бисмарківською идеєю Kulturkampf-у и рада б розірвати зовсім звязь між школою а моральностю. Тим способом наражує так школу як и церкву на зневагу, а коли обі институциі не будуть вспиратися обопільно, на тоді школа не видасть овочів мимо найстрогійших „okólników“ о „przymusie szkolnym“, а вплив церкви позістане односторонний, через що очевидно росширенє просвіти правдивоі буде спинене. Коли отже радам шк. дійстно ходить о щире росширенє просвіти, коли школа має бути огнищем праведного світла, а не ареною политичних махинаций, на тоді дотеперішне поступованє рад шк. мусить конечно змінитись, а пропасть провалена між

Digitized by Google

школою а церквою мусить бути знесена. Наконець ще з автономичного становища мусимо виступити против подібним okólnik-ам, бо на що ж тоді рад шк. місцевих, коли вони мають бути тілько німими машинами ради окружної и nolens-volens поступати після октроёваних ім роспоряджень и ухвал ради окружної. Правда, що є таких рад шк. місцевих багато, що не піймають свого становища и що треба ім пригадувати їх повинності, але ж чи ж с того випливає, щоби ради місцеві позбавити всякої компетенциї радити о своіх „місцевих“ потребах шкільних и залагоджувати їх з увзглядненєм обставин місцевих? И с тої точки показується невластивість в поступованю ради шк. окружної.

Один с членів ради шк. місцевої.

— На **фонд запомоги для бідних учеників руської гимназиї** в Львові прислали на руки редакциї „Правди“: В. П. Евгеній Желехівський проф. гим. в Станіславі — 2 зр. а. в. — В. П. Теодор Пшик начальник громади Коссова (від Бучача) — 1 зр. а. в. — ёго ж девятилітна дочка Маруся частку з отриманої нагороди шкільної — 50 кр. а. в. — разом 3 зр. а. в.

ПЕРЕГЛЯД НОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 27. Лютого 1877.

Справа угодова між *Австриєю и Угорщиною*, а именно справа банкова поступила досить значно наперед. Министерства австрийське и угорське згодилися в спорних точках що до дотациї банку пештенського и ёго филій на те, що ся дотация має бути піднесена (з 48 міл.) на 50 милионів; а що до складу генеральної ради станула така угода: губернатора тоіж ради именує цісар; оба ряди (австрийський и угорський) именують по одному вицегубернатору; обі дирекциї банкові, віденська и пештенська, висилають по 2 членів; наконець акционери вибирають на загальних зборах 8 членів, одже абсолютну більшість цілої ради. На тую умову не згоджується однакож национальний банк, котрий жадає, щоби вицегубернаторів оба ряди мали право тілько потверджати а не именувати. Партия вірноконституциїних мала 21. Лютого конференцию, на котрій (122 голосами против 63) ухвалено на внесок Гербста заявити рядови, що партия, застерігаючи собі вільне вотум що до поодиноких постанов статута банкового а именно що до способу именованя вицегубернаторів, впрочім предложений рядом склад генеральної ради вважає можливим до принятя.

Рада державна відбула від 14. до 26. с. м. 4 засіданя. На засіданю з дня 14-ого дебатовано над официяльним уділом Австриї в всесвітній виставі парижській. Ряд жадав на сю ціль 700.000 зр., але в комисиї буджетовій більшість освідчилася за відмовленєм сеї суми, мотивуючи се освідчене всілякими позорами економичної натури, хотя головний повід у них був очевидно политичний, именно що цісарство німецьке відказало уділу в сій виставі. Комната послів приняла (більшостю голосів 175 против 37) внесок меншості комисиї, щоби призначити на

Digitized by Google

тую виставу 600.000 зр. — На засіданю з 16. с. м. відкинено проєкт министерства сполучити желізницю Dux-Bodenbach з желізницею Aussig-Teplitz. Министерство внесло було сей проєкт яко частину своїх проєктів желізничих, після котрих загадало недомагаючі желізниці сцілити, — набувати їх на власність держави, то сполучаючи з иншими рентуючимися желізницями. Однако комната послів, як вже и минувшого року з деякими такими проєктами зробила, відкинула и сим разом (103 голосами против 101) проєкт министерства, головно с того поводу, що вважала той проєкт опираючимся на засаді: помагати поодиноким с шкодою загалу. — На засіданю з 20. с. м. раджено над внеском ряду о кредитах на викінчене будованя ерариальних желізниць; внесок принято. — На засіданю з 23. с. м. дебатовано над двома шкільними справами. Австрийські книгарі подали були петицию, щоби дозволена була конкуренция приватних накладців с ц. к. накладом учебників для шкіл народніх. Комната панів приняла внесок комисиі, прихильний тій петиціи. Друга справа дотичила самого змісту учебників и принято резолюцию, щоби такі учебники видані в ц. к. накладі шкільних книжок, котрі би супротивлялися принципиям конституційної, национальної або политичної рівноправности, були знесені. Поляки вважали той внесок яко вимірений головно проти галицькоі Ради шкільноі, тим більше що він вийшов найперше від неприязного Полякам посла Газе, котрий польским учебникам закидав, що в них є за багато польского а за мало австрийського патриотизму. П. Черкавський виступав остро проти внеску, а за внеском промовляв між иншими и о. Наумович. Віденські газети згадують о сій бесіді лиш стілько, що „о. Наумович боронив руськоі мови супротив польского гнету“. Ми поговоримо о ній — єсли на се заслугує — більше, як будемо мати цілий текст ii.

Комната панів радила дня 19. и 20. с. м. над новелею до закона о супружествах, котру ще перед роком ухвалила комната послів. Більшість комисиі підкроіла тую новелю, меншість приступила до ухвали комнати послів. Росходилося именно о те, щоби черці виступаючі з монастиря могли женитися и щоби дозволені були супружества між жидами и християнами. Комната панів, котра досі в справах конфесийних в загалі приймала постанови комнати посольскоі, злякалась тепер свого либерализма, дарма що бурмистр віденський вимовними датами промовляв за внеском меншості. Наконець принято внесок кн. Ліхтенштайна перейти над цілою справою до порядку дневного, умотивований жаданем, щоби ряд вніс загальний проєкт о супружествах.

Чи буде *війна між Россиєю и Турциєю*, чи ні? Сим питанем найбільше займається журналистика цілоі Европи, та ніхто не знає дати певного одвіту. Обі держави зброяться неустанно, и щодень приходять о тім зброєню нові вісті. Між тим Россия чекає відповіді держав на ноту кн. Горчакова, в котрій поставлене питанє, що гадають европ. держави дальше робити, коли Турция іх жаданя поставлені на конференциі царгородській відкинула. Ні одна держава ще не дала відповіді, бо не знають, що відповісти; дехто и вважає се мовчанє доказом великоі мудрості политичної. В Царгороді тим часом щораз більший хаос. Не тілько що становиско теперішнёго великого везира

Digitized by Google

Едгема баші є дуже непевне, але так само и трон султана Абдуль Гамида, бо після новійших вістей султан підлягає тій самій хоробі, що ёго попередник Мурад, и сходить з розуму. Наслідником султана мав би бути молодий брат ёго Решад Еффенди (ур. 1844); об сім одні кажуть, що він дуже здоровий и сильний душею и тілом, але ж так само говорено передше и о Мураді а особливо о Абдуль-Гамиді, другі ж говорять, що и Мегмед Решад зледащілий и недолугий, як всі члени султанської родини. Задля того й думають деякі газети, що Россия не дуже спішиться з війною, бо від упадку Мидгата баші Турция с кождим днем сама більше ослабляється.

Переговори межи *Турцией и Сербией* мають вже бути скінчені; спокій має заключитися на підставі status quo перед війною, а гаранції спокійного захованя має дати князь Мілян письменно. *С Чорногорою* переговори ще не дуже далеко зайшли, бо Чорногора має досить багато жадати, більше навіть ніж конференция предкладала. Між тим перемире кінчиться з 28. Лютим; однако хотяй до того часу ще спокій не може бути заключений, то війська обох сторін будуть мати приказ не опускати своіх становищ и держатися відпорно.

Послідні відомости.

Царгород 28. Лютого. Мир с Сербией заключений на таких підставах: Зістається status quo ante bellum, Турция надає повну амнестию и зъобовязується опустити занятї своіми військами части Сербії в протягу 12 днів. Сербия подає Турції ноту, в котрій зъобовязується нових кріностей не ставляти, побіч сербської хоругви вивісити турецьку, надати рівноправність Жидам и Вірменам и не допускати формованя збройних дружин.

Білгород 28. Лютого. Скупчина, зібравшись нині, приняла уложені між сербськими делегатами и турецьким министерством услівя миру.

Рівночасно с сим Ч-лом россилаємо цілорочним пренумерантам „Правди“ премию за рік 1877 Руська Хата. Реклямациі будуть увзгляднені тілько до 14 день.

На жаданя одержані з ріжних сторін освідчаємо, що хто зложить до кінця лат. Марця с. р. цілорочну предплату на „Правду“ в квоті 6 зр. а. в. — одержить яко премию альманах: Руська Хата.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 6. У Львові, дня 30. (18.) Марця 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в 2½ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ДИКІ ДУМИ.

Думав

Гуцул-Невір.

(*Дальше.*)

ГУЦУЛ-КОБЗАР.

Чо задумавсь, мій легіню? — Нині ж предсе день не Марків[54])?
Та ні Роз-игри[55]) сегодне, щоб гуляли де Маявки[56])?
Радо — хлопче! — твій татарин[57]) вже осідланий — готовий! —
Кріс та в ліс! — а так до дівки! — а на рано тут здоровий!

Нє, мій батьку! не — мій сизий! — най вже братчик с креса бринька
Та татарином гуляє... ти ж подай ми кобзу[58]) с клинка!..
Бо в грудех ми зашуміло... наче орли в крила дзвоня —
Сли у сонце загадають!.. сли в заліжку с хмаров гоня!..

Де ви, хлопці? — До лікарий! — по воскарку[59])! — за примівков[60])! —
Чи ти в папороть[61]) не вбрив лиш, блудя лісом с тов сопівков?!..

---

[54]) Марків день: 25. Цвітня, котрому гуцули особлившу силу приписують.
[55]) Роз-игри: Четвер по зелених святах, в котрий то день нечисті духи гуляють.
[56]) Маявки: мітичні дівчата, котрі на розигри по лісах и лугах гуляють.
[57]) Татарин: кінь. Гуцульскі коні мають бути татарського сою.
[58]) Кобза: музикальний инструмент.
[59]) Воскарка: що воском ворожить.
[60]) Примівка: знахорські речі, слова, вірші.
[61]) Папороть: Farrenkraut.

Digitized by Google

Або тяр[62]) під княж-ялиць[63]) тов проклятов ти не спавесь?!..
Сину — сину нещасливий!.. на ахтемні[64]) дні пропавесь!..

Так, мій бадечку! пропав я!.. хоть з ручниці та у груди!..
Не поможуть ні лікарі — та ні Бог вже, та ні люде!..
Де ні рушусь — ні обернусь — все чолом ми! все ся клонить!
Ніби цар то я в соболях, або косар у короні!..

И усе — ох батьку милий — все до мене промовляє!..
Сонечко міні про Бога та про людей вповідає!..
Місяць знов про ту вечірну, що му світить а не гріє!..
А казок він... батьку-світе!.. ох казок же тих він вміє!..

А ті гори, батьку, наші... ох ті чорні наші гори!..
И про скелі, и про жемчуг, и про Дунай, и про море!..
И на папери се не спишеш, ні письменні се не чули,
Оттаке вни вповідають!.. мало кидри аж не рули[65])!..

А той Черемош[66]) — о, батьку!.. и про плай той красноільский[67])...
И про камінь у Біскові[68]), и про гордий той Сокільский[69])...
И про Німчич[70]) той кровавий... все! усе він, батьку, знає!..
И де місяць вечерничить, и де сонце спать лягає!..

А ті кидри чорногірські... ох великий мій ти Боже!..
И про Зрадзіль — и про Ключзіль[71]), про Горицвіт[72]) и про рожі!..
И як вни се, батьку, плачуть!.. и про те шовкове клубя[73]) —
Що княгиню в рай водило!.. Ох... отті ж мене аж губя!..

И плаі ті чорні — батьку.. все лиш кров та поєдинки!..
Все лиш бучі[74])... але то я?! — Дай — подай ми кобзу с клинка —

---

[62]) Тяр: гуцульский вираз, котрого годі обяснити. Німець би сказав: Oder hast du vielleicht gar geschlafen.

[63]) Княж-ялиця: у кождім лісі має бути одно святе дерево, котре не можна рубати. У Тиролів, Швайцарів, є также „Gebannte Wälder, Bäume".

[64]) На ахтемні дні: на віки.

[65]) Рути: brüllen, голосно плакати.

[66]) Черемош: головна ріка у гуцульскім околі.

[67]) Красноіля: гуцульске село в Галичині.

[68]) Бісків: велика скала в Устю-Путилові

[69]) Сокільский: велика скала над Черемошем, недалеко Кутів.

[70]) Німчич: гора межи Ростоками а Вижницев.

[71]) Ключзіль: die fabelhafte Springwurzel.

[72]) Горицвіт: die Adonisrose.

[73]) Шовкове клубя: грає велику ролю в усіх гуцульских казках. Ariadnefaden.

[74]) Буча: баталія.

Digitized by Google

Най ти, батьку, заспіваю, бо словами сего годі!..
Ріки, батьку, йдуть у море... а горі[75])... нема ім ходу!..

ДО МАЙМУРОВОГО АНГЕЛА.

Ти що се моргаєш на мене,
Крилатий, маймурний легіню? —
Чи знов по давнёму співать? —
То злізь, та кобзу мою зладь
На давний стрій! як то бувало,
Коли небесні научали
Мене на кобзі ще!.. Матбути
Ви всі покаменіли? — Хай!..
Душа — як кажуть — рада б в рай —
Та терном заросли вже пути!..
Чи хто іх, друже, прорубає?..
Маймур мовчить — та кожде знає!...

БІСКІВ.

Що знов, Марку? що знов, сизий? —
Яке нове горе?...
Ох ненечко... чорний скрипник
На Біскові д' горі!..
Ти ж не видиш?.. Місяць світить...
Аж ся россипає!..
А та скеля, та бісківська,
У хмарах гуляє!..
А ще краще від місяця
На віршечку світить
Чорний скрипник у жемчузі
Та у оксамітах...
Та на гуслех вигравае...
Аж скеля ся коле!..
А там низом по під скелю —
Далеко у долі —
Йде прочанин у Сочаву[76])...
Став — слухає хвилю...
Та неначе окаянний
Подерся на скелю!

А там лиш зареготало...
Де ж дівсь нещасний прочанин? —

---

[75]) Горі: назад, stromaufwärts.

[76]) Сочава: Місто на Буковині, давно столичне.

Digitized by Google

Не видиш? — в стромині[77]) ген-ген[78])...
Аж красков[79]) вмились гострі скали —
Неначе багор-кармазин!..
А д' горі грало все та грало...

ЛІШЄ!

СОКІЛСЬКИЙ.

Та гов[80]) ти! — відки се, Василю? —
С пропою[81]), братчики, иду! —
И-гу!.. а то й пропій вам пили!..
Та чули мою ви біду?! — —

Ніч ясна вам як око в кара[82])...
А люта... аж тріщить вам лід!..
А д' горі на Сокільскім... фара[83])!!! —
Не видиш — як він там стоїть

На скелі на саміськім скруті[84]) —
Той біломаймурний легінь?..
И сам як з маймуру він кутий...
И з маймуру на ним одінь[85])!..

И слуги маймурні тримає
У маймурових він руках!..
И грає він на них... а грає...
Що суи збірає тя та жах!..

А вадь[86]) оскомина[87]) вам чути,
Якої пісні він се пів? —
Роскажу вам... та чá[88]) ми бути —
Бо я вже голови[89]) загрів...

---

[77]) Стромина: steile Rutschwand.
[78]) Ген — ген: там далеко.
[79]) Краска: свіжа кров.
[80]) Гов: стій!
[81]) Пропій: другий день по слюбі, коли молоду, уже завиту, дарують.
[82]) Кар: карась, риба.
[83]) Фара: стережись, вступися з дороги.
[84]) Скрут: Unzugängliche Felsenspitze.
[85]) Одінь: Убранє.
[86]) Вадь: відь, а вжеж, матбути...
[87]) Оскомина: Німець каже: lange Zähne bekommen:
[88]) Ча: тихо! мовчіть!
[89]) Голови загріти: піднятися.

Digitized by Google

То ж уха[90]) — хлощі!!! — Там десь в раю...
Хто був там, хлощі? — де той рай? —
Бо я — єй Богу — що не знаю!..
Мабуть десь в горах? — Та нехай —

Досить на тім — що в тому раю
Боги два бесіду ведуть —
А я іх трохи чи й не знаю? —
Одно Прабогом се звуть —

Бо дощ пуска на сінокошу...
А білий-білий... що твій сир!..
А другий му за міхоношу...
Сокирника[91]) якогось син.

И тілько став питать Старого...
Аж тут вбігає вам легінь...
Тай геп старому Богу в ноги!..
А сам блідий як с крейди тінь!..

Котрий з вас двох тут Господь зветься?—
Тай чорт... хай буде хто небудь...
А в міні серце шкамом[92]) рветься!..
Єй Богу жили ся аж рвуть...

Бо я любив отсе Марічку!..
А дівка ж то собі й козир[93])!.,
Як полонинська[94]) та чічка[95]) —
Що літі[96]) зацвите за гир[97])

Така то дівка вам! — Та гляба[98])...
Бо тілько сталисъ ми й любить...
Аж тут и гульк суха та баба —
Що мир косов як швару тнеть!..

Тогди и згадуй лиш — як звали...
Аж тут загурдузала[99]) мнов!..

---

[90]) Уха!: — слухайте добре!
[91]) Сокирник: Zimmermann.
[92]) Шкам: Найтонша вовна.
[93]) Козир: що кожи пасе, дуже відважний.
[94]) Полонина: die Alm, де вівці випасають.
[95]) Чічка: квітка.
[96]) Літі: замість: в літі.
[97]) Гир: на велику славу, на диво.
[98]) Гляба: годі.
[99]) Загурдузати: кимось, чимось тріпнути.

Digitized by Google

Пустіть — бо рай вам ще запалю!..
Пустіть мя до Марічки знов —

Бо вна россадеться від руму[100])!..
Пускаєте? — бо палю світ!!! —
Россадесь — я казав? — з розума
Ще зійде! — Се не жарт!.. пустіть!..

У неі ж, хлопче, днесь весіля?! —
Бовкнув Старий. — А щоб ти здох!..
Чи ти отсе лиш не с похмілля?! —
Та шкода тілько — щось ми Бог —

А я б ти зараз тут промовив[101])!..
Весіля — в неі?! — йди ти спать!..
Пускаєш? — нє? — бо варе[102]) Богу! —
На відмах[103]) мемо ся рубать!!! —

То руш же! заберайсь ми — друку[104])!
Старий як с креса се тарах!..
Але у рай ми вже ні куку[105])!!! —
Чи чувєсь? — в рай ми ані пах[106])!!! —

Такоі — братчики ви моі —
Легінь сокільский се співав!..
Я ж від Марічки йду с пропою...
А в повницю червінця дав!..

ДОРОЖІ.

Зацвила — світ увеселила!..
Про віщож ти — питаю я —
Ох Боже!.. рожо ти моя —
Лиш свій світочок терном вкрила?..
О... красна моя ти та мила...
Я знаю — чо!.. Та що й казать!..

---

[100]) Рум: великий лемент, плач; рumaти.
[101]) Промовити: когось вибити.
[102]) Варе: сй Богу. — Варе? — чи можу тобі вірити?
[103]) На відмах рубатись: duelliren.
[104]) Друк: Taugenichts.
[105]) Ні куку!: абись міні ані заглянув!
[106]) Ані пах: аби тебе ані чути не було!

Digitized by Google

Такий вже в сему світі лад —
Щоб кожда рожа в терню цвила —
Та с терна світ сей веселила!..

(Дальше буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Сонце заходило. Крізь високі вікна просторого сальону падали послідні проміня, мов золотом россипались по стелі, румянцем обливали чипурне лице „аморка“, що з натягненим луком чатував біля дверей, золотою стругою розливались по блескучім помості и рожевим світлом відбивались по ясних стінах, та гарних меблях навколо росставлених. Вікна палали огнем сонячного жару, а рожеве світло било в цілім сальоні. У тім рожевім світлі стояла панна Емилія перед великим зеркалом пришпилюючи квітки в буйне волосе. Дрібні руки світились до сонця як з алябастру точені, блескіт ясних очей не погасав навіть перед сонячним світлом, а лице румянілось живійше від живої рожі, припнятої серед ясного волося. Емилія пильно вдивлялася в зеркало, повертала головкою то в сю то в ту сторону, приближалась до зеркала, то знов відступала и шевеліла шовковою сукнею, що мов дуга мінилась всілякими барвами до сонця.

„Ще тілько брови, щоб більше були виразисті“, шептала сама до себе. „О коли нині ёго не поконаю, то хіба вже ніколи“. И пишно перейшлася по просторім пустім ще сальоні.

„И що міні до голови так заліз сей парафіянин! Не вже ж мав би бути такий твердий, такий невдячний и нечулий? Ні не пожалую сеі здобичі!.. Ніхто, ніхто най не устоїться перед моєю силою“. Ще раз глянула до зеркала, мов ще раз провіряла всю силу своєі краси, сіла на фотелі и задумалась.

„А може він тілько такий несмілий; може боїться виповісти свої чутя, взнести сміло свої очі? Селюк, небувалець, необізнаний з нашою отвертостю... Ёго голос нераз так дрожав, коли ми говорили про любов, так несміливо подавав міні руку, наче б

Digitized by Google

боявся мене, як упикає и згадки про щиру любов... О він ще дуже наівний... Але таки и дуже милий. Він умів би любити, щиро любити — до загину. В ёго грудех, здається, палає цілий вулькан чутя, — ще тілько приспаний не видобувається на верха. Ёго любов повіяла б таким палким огнем, який тілько може зайнятись в людській груді, таким теплом, яке віє на пролітку с цвітучого, погідного полудня. Він обняв би свою милу всіми своіми думками як цвітами, для неі тілько жив би, іі тілько служив... Як роскішно було б так жити, як гордо можна би величатись своім щастєм перед заздрісним світом. Я була б панією сёго світу...“

Емилія любувалась своіми думками, наче в солодкому сні прижмурила свої очі и на пів сонно маячіла про своє щастє. Іі так бажалося тоі побіди, щастя та панованя; а все те здавалося іі тепер блиським, так легко можливим, досягливим, тілько б простягнути руку, виповісти слово, змогчи свої чари и побіда готова. Вечірні сумерки дуже пригоджувались до тоі маячливості и наповняли іі солодкими думками уроіного щастя.

„А як він останеться твердим? як він мене не любить и любити не хоче?“ мов блискавкою засвітили сі думки в іі голові, мов громом збудили іі з любого сну. Обудилась уражена дума, закипіла молода кров, огнем пробігла по жилах, поломінем запалала в очах. Схопилась Емилія на рівні ноги як жилом уколена и побігла знов до зеркала спитати правди своєі уваги. И зеркало відбило іі маячливу постать, іі головку в кучері учесану, квітками уквітчану, іі білу, лебедеву шию, іі румяне лице, іі розжарені очі. Довго вдивлялась вона в свій образ, наче б важила свою красу и силу своіх чарів.

„Ні не може сёго бути! Мушу ёго поконати“, и запевнена своєі побіди сіла до фортепяну, щоб втихомирити свою жажду побіди и свою нетерпеливість.

Проминуло скілька годин, а тихі покоі рясним світлом світились, житєм наповнялись и гомоніли веселою розмовою зібраних гостей. Сміхи и зітханя, веселе щебетанє панночок и храпливий голос старих, дзвеньків шклянок и уривані тони фортепяну — все те мішалося с собою и дивним гомоном наповняло просторі покоі.

Веселою, дуже привітною, щебетливою була сёгодні панна Емилія, як ще може ніколи. Серед своіх подруг-панянок визначалася вона своєю красою, своім строєм, а ввічливостю своєю притягала всіх молодців. Роілась коло неі молодіж, як пчоли граються біля медовоі цвіточки. Та се була іі не першина, та й не

Digitized by Google

с того тілько ринула ii радість. Навикла вона вже до таких поклонів. Але чого радувалась, чим пишалася в своій душі — то побідою над Степаном. Поникла Степанова холодність мов лед ростаяв від теплого вітру.

Емилія доказала свого дива. Степан з необачка раз враз слідив ii своіми очима. И ёго заманила ii краса. А вона була сёгодні для него такою привітною и щирою, так любо гляділа своіми блискучими, слёзавими очима, що ёго погляд мішався, слова завмірали на устах, а в грудях мов огнем займалося. Охоча музика роспалювала ще більше молодечу голову Степана. Він сам не знав що з ним діялося и що тягнуло ёго до тоі тілько разів виданоі и холодно оминаноі дівчини. Якоюсь задумою повіяло на ёго душу, в голові вертілись мов у танці всілякі думки маячливі. Він перейшов до другоі світлиці и в кутку сів, щоб відпочити від тоі романтичноі духоти, яка спала сёгодні на ёго серце. Та думки ёго невтихомірювались. Весела музика и шум танцюючих пар недавали ёму зібрати своіх гадок.

Емилія скоро запримітила неприсутність Степана. Вона не зводила з ёго очей. Сёгодні наважилась на свою здобич и ні хвилі не хотіла випустити ii с свого дозору.

„А! ви на самоті. Ви, мабуть, зле бавитесь?“ припала вона до Степана.

„Як же ж можна б тут зле бавитись, де ви хозяйнуєте. Я тілько хочу придивитись з далека, як другі бавляться вашим чаром.“

„Чи вас се так дуже тішить?“

„Більш над власну забаву.“

„Так вас не бавить те, що других?“

„Небеспечно літати метеликом коло світла.“

„Боітесь крила обсмалити, чи метеликом бути?“

„И одно и друге для мене небеспечне, а найбільш біля палкого огню.“

„А може ви помиляєтесь. Може се світло не огонь, а тілько проміня сонця, що огнем здаються на слёзавих цвітах.“

„Чи й цвіти мають слёзи?“

„Міні так здається. Як сонце зайде, то цвіти росою плачуть за сонцем, аж поки сонце знов не осушить іх сліз.“

„Се дуже поетичні слёзи, але не щирі. Не йдуть вони с цвітів.“

„Але все ж таки допіро на цвітах стається роса слёзою. И тілько як ранішне погідне сонце облегчить цвітам іх тугу —

Digitized by Google

здіймають вони свої головки до гори. А ті метелики такі холодні, такі злосливі и на чужий жаль запопадливі, що люблять напуватись слёзами цвіточок.“ Сі послідні слова виповідала Емилія дуже жалісно и з великим притиском.

„Може вони хочуть тілько облегчити цвіточкам іх тугу? За те ж не годиться іх осуджувати. Се любов з милосердия.“

„Любов з милосердия!“ дзвінким голосом засміялась Емилія. „Любов з милосердия! Що се за любов така — и чи се любов, чи милостиня! Я не знаю, щоб можна кого любити з милосердия, и ніколи не хотіла б знати такої жебрачої любови.“

„А міні здається, що можна любити и з милосердия, хоч не все и не кождого. До милосердия треба ж мати серце, — серце добре и для других прихильне. Я не можу собі подумати милосердия без серця. А буває любов без серця?“

„Як се любов без серця?“

„Любов, що любить тілько для себе, для своєї примхи, для своєї догоди...“

„Та ж кождий любить для себе и тоді найбільше щастє, коли можна любити для себе, володіти цілим серцем, зайняти цілу душу и знати, що те серце и та душа тілько для мене бє и житеи жиє.“

„А що дістанеться в нагороду тому серцю и тій душі?“

„Повинні бути щасливі, що есть для кого жити.“

„Се ще дуже непевне щастє. Ось коли ми вже говорили про цвіти, то я беру з них приклад. Є такі цвіти, що так люблять метеликів для самих себе. Скоро попаде метелик на іх медовий цвіт, вони так обгортають іх своіми листочками, так притискають що й метеликови нікуди вирватись с солодкого обнятя, а приходиться сконати в тім медовім цвіті. И вже аж тоді знов роствераються ті цвіти, як іх здобич віддала ім своє послідне житє. Се то ж любов для себе...“

„О ви дуже ущіпливі.“

„Я не хочу казати, щоб так все бувало. Я тілько даю приклад, який буває між невинними цвітами. Такі ж цвіти не ростуть у нашім краю и іх можна би тілько штучно виховати.“

„И ви боітесь таких цвітів?“

„Волю милостиню, ніж такі цвіти.“

„Ви мусите бути дуже милосердними“, ввічливо говорила Емилія, „хоч такі немилосердні для деяких цвітів“.

„Бо цвіти бояться милосердия.“

Digitized by Google

„Ні, не бояться, але мало їм милосердия. Треба їм сонця— сонця и блескоту погідного.“

Степан нічого не відповів и з неспокоєм глядів перед себе. Він чув як на нім спочиває палкий погляд Емилії, думки мутилися в ёго голові и він не знав, яку дати відповідь. Музика перервала клопотливу хвилю мовчаня. Степан попросив Емилію у танець. Він чув, як билось серце в грудях Емилії, як ії рука мов у лихорадці дрожала, а дух займався и вона мов с трівоги пригорталась до ёго грудей. И ёго серце билося голоснійше, якась дивна трівога переймала ёго мов морозом морозила, то горячкою роспаляла, ёго руки дрожали и дрожачи пригортали гнучкий стан дівочий. Перед ним маячів світ мов у тумані сповитий, шум здіймався в ёго голові, розривав ёго думки и спокій ёго душі. Степан може перший раз в житю не міг зрозуміти, що з ним тепер сподіялося, від чого було ёму тепер так важко на душі, чого непокоів ёго кождий погляд Емилії, кожде ії слово.

„Чи ви хочете жити одним тілько милосердием?“ шептала Емилія.

„И того було б доволі для мене.“

„То ви дуже мало бажаєте для свого житя.“

„Як кому суджено. В одного пісня на устах через ціле житє, а другому тернина устеляє дорогу.“

„Чому ж ви говорите про себе так бесцвітно?“

„Бо я вибрав до житя борбу и працю, а та дорога устелена скорше тернами, як цвітами.“

„Не треба кидати цвітів, а шукати тернини.“

„Хто хоче йти в перед своєю силою, не повинен страхатись тернів. И я їх не страхаюся, а коли не сподіюся цвітів, то для того, що рідко який цвіт може перетрівати на тернистій дорозі.“

„Ви ставтесь дуже сумним віщуном для себе.“

„Кождий чує свою долю.“

„Але може не все хоче ії розуміти.“

Розмова знов урвалася. Їх думки наче зближались то знов віддалялися від себе, а не могли ні зъєднатись ні розірватись с собою. Емилія знала тепер, що Степанові думки кружать навколо неї, як ще ніколи досі, та після сеї розмови ніяк не могла розібрати, чи певною останеться ії побіда. Обоє чули, що їх погляди на житє не сходились с собою, а навіть серцям бажалось неоднакового житя. А все ж таки Степан приманював своєю сердечностю зле закриваною, своїм молодечим запалом до діла, своєю

Digitized by Google

відвагою боротись з важкою долею сего світа. Емилія чула, що в тих грудях криється зарево горячої любови и вона бажала розжарити ёго для себе. И Степан похилявся під силою ії погляду, мов западав у солодкий сон. Він не бачив ії ще ніколи такою жалосливою, для себе такою сердечною и жичливою як сёгодні и ії привітливість зъєднувала ёго серце.

Вернувши до дому довго він ще роздумував над загадочним образом Емилії, довго переберав в памяті ії слова, а ії роспалепіле лице не сходило ёму з очей и вже добре россвітало було на дворі, як склеїлися ёго повіки до солодкого сну.

Дивний росстрій опанував Степана на другий день після сего памятного вечеру. Думки ёго розбігались мов веснянї хмарки розмітувані продувом марцевого вітру, праця йшла тупо и він пересидів цілий ранок бесчинно в бюрі. Утомлений вернув він до своєї кімнати.

На столі лежала свіжо зірвана рожа, а на карточці паперу стояли прописані слова: „боязливому метеликови з милосердия зірваний цвіт... *Е*...“ Степан довго вдивлявся в ту карточку, як загадку відчитував прописані слова и, здається, шукав в них відповіді на загадку свого чутя. „Чи се хитрість — чи щирість?“ питав він сам себе. Ёму пригадувались вчорашні слова, ввічливий образ Емилії, ії слёзаві очі, сердечність и отвертість, якої ще ніколи перед тим не добачав в неї. И ёму здавалось, що ті очі були праведним відблеском щирої душі, що в тім голосі пробивався тихий гомін сердечної любості, а те серце дрожало від невинної, святої любови. И в ёго серцю озивалась мов тихий гомін солоденького співу перша, молодеча любов.

„А як се тілько примана?“ питав знов Степан сам себе. И ёму приходила в память та незвичайна, пересадна ввічливість Емилії, ії мов стріли вимірені погляди, як на солодкий упій обчислені слова. Счезала сердечність дівоча, опадав цвіт румяного лиця, никла жалосливість слёзавих очей, погасав промінь невинної любови.

„Самоідний цвіт“, шептав Степан до себе и рожа випадала з ёго руки, а серце стискалося мов замикалося перед зрадою першого чутя.

И знов відчитував прописані слова, а думки ёго перекидались від жалю до радості, від віри в обаву, від спокою в мутний розлад, и бурились як погода на провесні.

По такім роздорожу проблеску першої любови проходив Степан, коли випало ёму поіхати в гостину до о. Михайла, блиського родича свого.

Digitized by Google

О. Михайло був ще чоловік середнього віку, троха більш над сорока літ; та удівство прихилило ёго до старості. З роду веселий, забавний, як соловейко співочий, за веселощами запопадливий, — перемінився він після смерті своєі любоі жінки мов переломився. Вдівство забило пісню на ёго устах, звялило свіжість ёго духа и зморщинами поорало ёго сумовите лице. Ольга єдина дочка, що осталась по небіжці, була ёго утіхою и єдиною відрадою, але й живим спомином невіджалуваної страти. Для неі тілько жив він житєм трудящого, запобігливого батька, в іі щастю шукав забутя своєі важкоі самоти в житю. И з нею то нераз виправлявсь о. Михайло в гостину и тут відживала ще инколи ёго давна веселість и співочість, обновлялась ёго лихом прибита душа. О. Михайло був співака з заводу, а в Ольги був гарний голосочок, дзвінкий, як далекий дзвінок. Батько и молоденька дочка, де ні приіхали, разом співали пісень, своє сиріцтво розважали, а других забавляли. То ж не було других гостей над них милійших, з більшою нетерпеливостю вижиданих, щирійше в гостині задержуваних.

Щиро-сердечно привитав о. Михайло нашого Степана.

„Як же то тяжко виманити вас міщуків на село!“ говорив о. Михайло обіймаючи Степана и по десять раз цілуючи. „Жду, не діждуся тих городових пташків. И що то таки з нашого гнізда, а так навикне до того городянського житя! Мабуть дуже поганими мусять видаватись вам наші села, наші гори пусті та до проходів широкими стежками неприладжені, наше житє тихе, негамірне, щоденними новостями неумаіне.“

„Ей не судіть же ж нас так дуже, а бодай мене не запихайте між городових пугачів. Я би як раз проміняв місто на село, та попавши раз до того неводу, годі з ёго й вирватись.“

„Та ще може як яка русалка причарувала“, жартобливо підхопив о. Михайло. „А ті городянські русалки то знають чарувати, не ма що й казати. Тілько що наші сільскі правдивійші в своіх чарах. Ось гаразд, що ти, Степане, в наші сторони завитав, то й покажу тобі наші русалки. Саме через завтра в моіх сусід весіле, та ще й яке весіле! Моя Ольга аж горить з радощів. А тебе вижидає, як царя якого. Вже вивчилась цілого *Кобзаря* на память, щоб тілько заслужити собі хоч на оден танець с тобою.“

„Ні, ні, Степаночку“, весело перебила Ольга, „де вже тобі зі мною гуляти. Але там буде така дружка, така гарненька, точнісенько для тебе. Я іі вже бачила, та й навіть говорила, що ти

Digitized by Google

приідеш. Кажу тобі гарненька, як та *Маряна Черниця*, сирітка и навіть матери не має, але не Черниця и не Марянна а Маланя. Як би був у нас Кобзар, то б и про неї пісню зложив, така гарна.“

„От вже й здрадила усе. А ти ще готов налякатись, щоб не спроневіритися городянській русалці и драпнути від нас чим скорше.“

И далі повелася жартоблива розмова про недалеке весіля, и вже не було ії кінця, аж поки не настиг сам день весільний.

(Дальше буде.)

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Дальше.)

Значна часть лівобережної України переходила знов під власть московського государя. Лишилося тілько, щоб Дорошенко піддався. Справді чигиринський гетьман вислав до Ромодановського генерального писаря Мазепу и заявив, як се він багато разів робив перше, що бажає бути в підданстві великого государя. Та Дорошенко ніяк не хотів, щоб ненависний и погорджуваний ним син попівський, Самойлович, був гетьманом над обома сторонами Дніпра, тим більше, що сам Дорошенко боявся про власну жизнь и ожидав, що як він піддасться, то Самойлович казнить ёго, як Брюховецький казнив Сомка. Заразом вірні ёму старшини и полковники боялися того ж и воліли ще раз попробувати удержати незалежність при турецькій помочи. Дорошенко хилявся то сюда то туда, а впевнившись, що ворог ёго Самойлович сильний и має царську ласку, ще раз закликав на поміч Турків и Татар. Се значило, як говориться, поставити на карту останній достаток. В серпню 1674 р. турецькі и татарські ватаги прийшли и опустошали Україну. Город Ладижин взяли приступом. Уманці приняли спершу гарнизон турецький, та опісля вирізали ёго за що Турки збурили город и вигубили всіх мешканців. Після вістий сучасних, текла кров ріками. З другої сторони Самойлович и Ромодановський с царськими військами пустошили Україну идучи ик Чигиринови. Кримці відбили іх од гетьманської столиці; Ромодановський и Самойлович одступили, спалили Черкаси и відійшли за Дніпро. Турки віддалилися. Тоді Дорошенко зовсім вже втратив прихильність народу. Остатки правобережної людності йшли

Digitized by Google

ватагами в лівобережну Україну. Черкаси, Лисянка, Мишин, Богуслав, Корсунь зовсім опустіли. Приклад одних потягав за собою других; переселенці часто лишалися в землях лівобережних полків; та незрівнано більше число їх ишло на слободи, дальше на схід.

На Турків надії вже не було: два рази приходили вони на поміч Дорошенкови и не принесли ніякого хісна, а тілько спустошили край. В слідуючім 1675 р. и Москалі и Поляки збирались спільними силами укарати Дорошенка, та не погодились між собою. Польский король, думаючи все ще при собі удержати козаків, назначив гетьманом замість Ханенка, що піддався Россиі, бувшого подільского полковника Гоголя. Сей проводир козаків держався з малою горсткою на Полісю. Гетьман Самойлович не раяв московському правліню посилати військо разом с польскими в Україну, представляючи, що як тілько козаки будуть разом с Поляками, — то зараз поперечаться між собою.

Дорошенко готовий оддатися Москві попробував се так вчинити, щоб обминути Самойловича; він закликав на раду Сірка з Запорожцями. Так прибули и Донці під проводом Фрола Минаєва. Дорошенко в присутності духовенства присягнув на євангелиє на вічне підданство цареви, просив Запорожців и Донців причинитися, щоб цар лишив ёго з усім „товариством“ в своій ласці и обороняв своіми військами від Турків, Татар и Ляхів, щоб права сторона Дніпра під царською рукою знов могла залюднитися. Сірко дав об сім знати в Москву; та Самойлович и тепер боявся, щоби таким робом не повстала сильна партия и не позбавила ёго гетьманства в користь Дорошенка. При помочи Ромодановського він успішно дійствував у Москві, обмовляв Дорошенка и Сірка и представляв, що таким поступком нарушені ёго права яко гетьмана. Цар казав заявити догану Сіркови за то, що таке робить мимо гетьмана Самойловича, тому, що гетьманови а не кому иншому поручено зробити лад з Дорошенком. В січню 1676 р. в останні дні жизні Олексія Михайловича прибув у Москву тесть Дорошенка, Павло Яненко-Хмельницький, и привіз турецькі „санжаки“: бунчук и два знамена (що означали колишнє підданство Дорошенка Турциі, від котрого він тепер одрікався); через ёго Дорошенко заявляв покірність московському цареви и просив тілько, щоб позволив ёму, всім ёго своякам и цілому народови лишатися правобіч Дніпра и не переводити народу на ліву сторону, позаяк розійшлася вість, що правлінє хоче спалити всі городи и виселити с правобережної України весь народ. В Москві

Digitized by Google

Дорошенка похвалили за ёго готовість покоритися цареви, та домагалися від ёго такого діла, від котрого він хотів всяким способом вивинутись — зложеня присяги перед Самойловичем.

Цар Олексій Михайлович умер; минув ще рік. Самойлович старався всіми силами очернити перед московським правлінєм Дорошенка и Сірка. Він чув се, що ёго в Україні не любили за пиху и лукавство, він боявся, що полковники уложать против ёго змову. Самойлович домагався всіми силами, щоб Дорошенко був у неласці у Москви и не міг стояти ёму на дорозі.

В 1677 р. Самойлович писав у Москву, що на заклик Дорошенка знов идуть Турки на Київ. В відповідь на се письмо казали ёму ити разом з Ромодановським війною на Дорошенка. По невеликій стичці під Чигирином, Дорошенко вийшов з духовенством, старшиною и народом с Чигирина и три верстви від города, над річкою Янчаркою зложив булаву, знамя и бунчук и присягнув цареви. Ёго спершу помістили в Сосниці.

В тім часі на Вкраіні відкрили змову против Самойловича. Проводирами ёго були стародубський полковник Рославець и звісний вже нам своіми доносами протопіп Одамович. Рославець наклонив деяких полковників*), котрих Самойлович був настановив, щоби скинули Самойловича и признали гетьманом Дорошенка. Тоді Дорошенка завізвали в Москву ніби то для того, що цар хоче держати ёго при собі для поради в справах важних. Самойлович був вельми не рад с того, тому бо боявся, щоб Дорошенко не позискав ласку в Москві и не пошкодив ёму; та мимо заходів Самойлович ніяк не міг перешкодити покликаню свого суперника. Рославця и Одамовича засудив суд військовий на кару смерті, Мокриєвича на вигнанє а иншим раяли тілько, щоб вони присягнули вірність гетьманови. Цар Хведор помилував осуджених на смерть. Одамович постригся, но Самойлович все-таки наставав, щоб Рославця з Одамовичем вислати в Сибір. Дорошенка приняли в Москві дуже ласкаво, бо він не мав уділу в змові и ёго тому не прослідували. Але ёму було вельми тяжко там пересилятись; після ёго слів іхав він у Москву як на смертну кару. Він уже не вернув на Вкраіну. Московське правлінє рішило ёго держати в Московщині и зажадало, щоб прислали з України ёго жінку й дочку. Жінка Дорошенка, дочка Яненка-Хмельницького, була ледача и склонна до пянства. Чоловік, разом с тестем, всадив ії до мо-

*) Переяславського Дмитрашку Райча, прилуцького Горленка и генерального писаря Карпа Мокриєвича.

Digitized by Google

настиря, але опісля погодився з нею и вона обіцяла ёму ніколи не брати в губи напитків, але по відъізді чоловіка в Москву вела знов ледаче житє а як ії заявили, що вона має іхати до чоловіка, то сказала: „Як мене пішлють силоміцю в Москву, тоді Петрови не жити“. Дорошенко не домагався ії прикликаня и здається був навіть рад, що ії позбувся. Підчас побиту в Московщині Дорошенка настановляли воєводою и дали яко посідлість тисячу хат в селі Яропольчі, Волоколамського повіту. С того часу він щез для историї*).

Турки сильно докучали, дізнавшися, що Дорошенко, котрого вважали турецьким підданим, оддався Москві. Щоб удержати власть над Україною, казав султан визволити с тюрми Юрия Хмельницького, оголосив ёго гетьманом и князем України и вислав с турецьким військом добувати батьківщини.

В Чигирині по відході Дорошенка, московським воєводою настановлено Німця Трауерніхта. В серпню 1677 р. Турки и Татаре облягли Чигирин, та на поміч обляглим приспіли Ромодановський и Самойлович и прогнали Турків. Слідуючого 1678 р. в липцю знов явилося турецьке військо с самим визиром и Юрием Хмельницким під Чигирином, де вже був инший воєвода московський — Иван Ржевський. Сим разом Турки и Татаре приступили до завзятої облоги. Ржевський поляг на городській стіні від неприятельскої гранати. Турки підкопали долішній город, що лежав на березі Тясмина: обляглі кинулися на міст, але Турки підпалили міст и богато потопилося. Турки стали приступати до горішнёго города, розложеного на високій горі над долішнім. Русини боронилися завзято; наконець з росказу Ромодановського, що стояв недалеко з військом, запалили горішній город и втекли до Ромодановського, а неприятель прослідував іх без успіху. Українці говорили, неначе б Ромодановський нарочно не прийшов в пору на одсіч Чигирина, тому, що син ёго був у Турків в полоні и неначе б ёму Турки дали знати, що сина ёго визволять, як він допустить Турків взяти Чигирин, в противнім случаю пішлють ёму замість сина шкіру ёго напхану сіном. Як би се ні було, Ромодановський не вступив у битву с Турками и посунувся на лівий берег Дніпра**). Юрий Хмельницький зайняв и підчинив своій вла-

*) Він умер в пізнім віці в своій посідлості и вірний даному слову, не мішався більше в українські справи.

**) И в Москві винуватили Ромодановського за сю безчинність; здачу Чигирина пригадали ёму й тоді як він згинув жертвою народнёго завзятя підчас стрілецького бунту 1682 р.

Digitized by Google

сті Жаботин, Черкаси, Корсунь, Канів и инші городки в тім часі вже дуже малолюдні*). Юрий опісля постійно осів у Немирові и приняв небувалий титул князя сарматського. Юрий підписувався Гедеон-Юрий-Венжик Хмельницький, князь сарматський и гетьман запороський. Силу ёго творили Турки и Татаре. С початком 1679 пробував він напасти на лівобережну Україну, та великі спіги спинили ёго; весною він повторив напад на дармо; Самойлович вслід за ним перейшов на лівий берег и відобрав городки, що недавно підбив Юрий. Тоді Самойлович казав нарошно палити всі городи и села правобіч Дніпра и спонукував усіх позісталих там людий пересилятись на ліву сторону.

Між тим Россия продовжала мир с Польщею ще на 13 літ, одступивши Польщі Невель, Себеж, Велиж и крім того заплатила 200.000 рублів замість одступити ії Київ. Велися переговори про спільні воєнні виправи против Турків. Україна була затрівожена: ожидали нового нападу Турків з Юрием Хмельницьким; ходили вісті, що напад буде вимірений на Київ; взялися на борзі укріпляти Київ на всіх точках; Самойлович положив підвалини кріпості около печерського монастиря; але Турки не явилися. В тім часі, коли в Київі горячо працювали, а московські воєнні сили стягалися на полудне, волоський господар, Иван Дука, піднявся за посередника між Турцією и Россією. Самайлович с своєі сторони наставав, щоб помиритися с Турцією и Кримом, бо не терпів Поляків и всіми силами старався не допустити Москалів до союза з ними против невірних. Переговори тягнулися більш як рік. В серпню 1680 р. поіхав у Крим стольник Тяпкин, що був кілька літ у Варшаві резидентом, разом з українським генеральним писарем Раковичем (з ними був учитель Петра Великого, Микита Затов). Тяпкин завзято не хотів оддавати ханови цілоі правобережноі України; справа дійшла до сёго, що хан грозив засадити московських послів у земляну яму и се змусило Тяпкина усунути и згодитися на зневажливий мир двайцатилітний, після котрого Россия обовязалась платити річну данину. Київ из своім давним повітом**) лишався Россиі, але ціла правобічна Україна від ріки Буга до Дніпра мала позістати зовсім безлюдною. Установлено з обох сторін не класти там ні городів, ні сіл, и не заводити ніяких осель. По заключеню того миру, визволено

*) В Каневі, як оповідають, мешканці замкнулися в камінній церкві; Турки обложили ії соломою и запалили: всі подушилися від диму.

**) Васильків, Триполе, Стайки с селами и вище Київа Дідівщина и Радомисль.

Digitized by Google

московських полоненикiв а мiж ними й нещасного Василя Борисовича Шереметєва, що двайцять два роки мучився в неволі. В 1681 р. потверджено сей договор в Царгороді. Питанє об сім: до кого належить Запороже, лишилося нерішенним; хоч Москалі и вимовили собі Запороже у кримського хана, а все ж таки Турки не згодилися на те, щоб признати остаточно Запороже займищем царя.

Про дальшу долю Юрия Хмельницького збереглись всілякі вісті, східні впрочім у тім, що ёго скоро вбили.*) Память сёго чоловіка прокляв народ украінський: об нім зложили легенду, неначеб-то земля ёго не приймає и він блукається по землі до суду-віку!

С того часу впало пануванє козацтва правобіч Дніпра. По смерті Хмельницького турецьке правліне назначило гетьманом из своєі сторони волоського господаря, Ивана Дуку; Дука, приіхавши на своє нове володіне, застав там зуповну пустиню и став закликати поселенців, обіцюючи ім пільги, що нарушало договор, заключений с Турциею. Дуку піймали Поляки и віддали під сторожу. В 1683 р. Польща, що боронила Австрию против Турциі, роспочала війну с Турцінєю. Вересня 12-то Ян Собіський розбив Турків під Відпем, и ще кілька разів опісля іх поразив. Тоді, на передодні війни с Турциєю, наміряла Польща воскресити козацтво и настановляла своіх гетьманів одного за другим. Та на Вкраіні вже не доставало для козацтва підстави; воно, очевидно, переживало свою историю. Змаганя, щоб ёго привернути правобіч Дніпра, проминули без сліду.

Воюючи с Турками, Поляки сильно добивалися, щоб втягнути в сю війну Россию, та Россия довго не піддавалась іх раді, бо Самойлович напосівся и неустанно представляв, що Полякам ні в чім вірити не можна, що вони з роду віроломні вороги руського народу, що гаразд хосенійше бути в дружбі с Турками. Однак мимо всіх заходів Самойлович, що жив оддалік Москви, не міг слідити за тамошніми справами. Могучий в тім часі боярин, приятель Зофиі, Василь Василєвич Голицин, піддався вговорюванням польских послів, заступництву папи и Австриі, и 21. цвітня 1686

*) Украінський літописець, Величко, що писав с початком XVIII. в., переказує мабуть, після чуток, котрі до ёго доходили, що Юрий Хмельницький здер шкіру з живої жидівки, чоловік іі поскаржився турецькому паші в Каменці-Подільскім; сей вніся с Царгородом, завізвав Юрия до себе на суд и узнавши винуватим, засудив на смерть: Хмельницького після звичаю турецького вдусили шнурком.

р. в заключили польскі посли Гржимултовський и князь Огінський вічний мир між Россиєю и Польщею. Київ з Васильковом, Триполєм и Стайками відступали Россії на віки, а Россия обовязалася заплатити за се 146.000 рублів. Обі держави обовязалися разом воювати против Турків и Татар. Важним на будущину услівєм сёго мира було, що Польща обовязалася лишити повну свободу совісті православним.

Самойлович був крайно недовольний сим миром, та ще більше розлютився, як ёму казали готовитися в похід против Татар. Він не перестав посилати в Москву свої представленя против союза с Польщею и війни с Турками, поки не дістав нагани за своє „противенство“. Многі не любили гетьмана на Вкраіні, а він між тим своіи сміливим судом давав повід, що вороги обвиняли ёго о неприхильність для Москви: „Купила собі Москва лиха за свої гроші, Ляхам дані. Жалували малої данини Татарам давати, будуть платити більші скарби, яких забажають Татаре“, — так говорив він в кружку своіх товаришів. Ёму приходилося виступати в поле, а він називав задуману війну „чортівською, гнусною“, величав Москву дурною: „Хоче дурна Москва завоювати кримське государство, а сама себе оборонити не може.“ Вороги Самойловича жадібно ловили и підслухували такі вираженя.

Правліне московське задумувало велике діло. Гадка завоюваня Криму заблисла за Грізного и закінчилася маловажними походами, блисла за Михайла Федоровича, але лишили іі про недостачу гроша. Тепер рішилися ити з московськии и украінським військом через степ и знищити кримське царство.

(Конець буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

.....

„Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія.“

П. Житецкаго.

Кіевъ. 1876. вел. 8° стор. 376.

Рецензия д-ра Омеляна Огоновського.

Мова малоруська добиваєся що-раз більше до своіх прав, які ій поміж самостійними мовами славянськими від давніх віків належаться. От, не так-то дуже давно, як деякі литерати-политики гадки дивовижні о нашій мові висказували. Так н. пр. великоруський граматик Греч поважився в 1822 р. твердити, що мова малоруська є нарічием язика

Digitized by Google

польського*), а И. Кулжинський не соромився доводити, що „*малороссійское нарѣчіе въ такомъ точно отношеніи къ обще-русскому состоитъ, въ какомъ жидовско-нѣмецкое нарѣчіе — къ обще-нѣмецкому языку*“**). Звичайно-ж панрусси прирівнують мову русько-українську нарічию долішнёнімецькому, що́ зовеся по німецьки plattdeutsch, и кажуть, що мова малоруська є тим проти великоруської, чим нарічие долішнёнімецьке проти литературного язика німецького. Однако всякі такиі неприхильні нам намаганя стаються смішними супротив етнографиі и лингвистики, бо справді не можна поконвічних прав якогось народа заперечати за-для того, що вони не дадуться погодити з якими-то комбинациями политичними. Наука бо доказус фактами непохибними, що наш язик є самостійний, и що віи дійсно спосібний, дальше органічно розвиватись. Про-те не дивно, що в найновійших часах між иншими ученими мужами звернули на него увагу також п. п. Потебня и Житецький. Так Потебня написав росправу про „Малорусское нарѣчіе“ (в статьи „О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій.“ 1866) и „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчіи“. (1871). Обі ті росправи суть вельми цінні, бо виказують основні студні в просторі язиків индоевропейських, особливо-ж в области мови малоруськоі. Користуючись відтак майже всіми науковими працями, що́ відносяться до нашоі мови, написав п. проф. Житецький „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія“, в котрому указав на внутрішню звязь звукових прояв, и також на час та процес утвореня нарічия малоруського***).

Своє язикословне писанне розділює автор на чотири глави. В первій главі наводить гадки Максимовича, Погодина, Лавровського и Шерцля о начатку, давності и степені самостійності мови малоруськоі. Оцінює мніние Срезневського про час утвореня двох руських нарічий та й про відносини староруського язика нд старословенському;— розвивае идею праязика, росправляє про язик общеруський и староруський в відносинах до руських нарічий, та й про жерела для звукової историі мови малоруськоі. — В другій главі оцінює природу самогласних, именно говорить 1) про ъ и ь в первістній историі руського

---

*) Опытъ исторіи русск. литер., стор 12.

**) О зараждающейся, такъ называемой, малороссійской литературѣ. Кіевъ 1863. стор. 22.

***) Проф. Житецький називає нарічиями не тільки язик малоруський и великоруський, але також инші мови славянські. — „*Языкъ*“, пише автор, *предполагаетъ развитую организованную силу, тогда какъ „нарѣчіе“ указываетъ на силу непосредственную, хотя и индивидуальную* (стор. 263. Зам.). Звичайно-ж уживає він слова „язик“ с поглядом на колишній праязик дотичного народа.

Digitized by Google

языка; 2) про малоруське *і* замість ѣ; 3) про малоруське *і* из основних о, е; 4) про звук ы в нарічию малоруськім. — В третій главі росправляє про звуки согласних в загалі, именно-ж в нарічию малоруськім, и також про значенє білоруського говора відносно до консонантизма великоруського. — В четвертій главі висказує звукові признаки руського праязика, росправляє про час настаня нарічия малоруського, про говори північно-малоруський, волинський, галицький и украінський. — Наконець слідує додаток; тут поміщені:

а) Образці народних говорів нарічия малоруського.

б) Образці письменного язика с признаками нарічия малоруського.

В первій главі (стор. 1—50) наводить автор похибну гадку Срезневського, мабуть-то до XIII. віку книжний язик руський не ріжнився від народнёго, с. е. мабуть-то староруський и старословенський язик — одно й то само. Думаючи бо, що малоруський елемент в письменності розвинувся аж послі XIV. віку, устелив Срезневський дорогу Погодинови, котрий у своіх Лекциях твердив (т. VII.), що народ малоруський поселився в полудневій Русі аж в XIV. віці, зайшовши сюди из-за Карпат тогді, коли Великоросси, утікаючи перед Татарвою, из полудня на північ були переселились. Важною е відтак замітка п. Житецького (стор. 36), що від общеруського язика належить одличити язик староруський. Під назвою общеруського язика розуміє він все сполученє елементів и форм, котрі лежать в основі всіх нарічий руських. Сей общеруський язик можна назвати також праязиком руським. Він обіймав в собі отже тую діялектечну мішанину, котра опісля именно в нарічию великоруськім и малоруськім скристалізувалась. Из-за того староруський язик є языком мертвим, тому що він був твором штучним, заснованим на язиці старословенськім. Єго-ж уживали грамотії у своіх духовних и світських писаних; — не дивно про-те, що язик древніх памятників не рисує нам картини поодиноких нарічий (стор. 47).

Найбільшу-ж честь приносять авторови язикословні попити що-до малоруського вокализма. Справді, належить признати, що глава друга („О гласныхъ звукахъ“, стор. 51—143), заявляє вельми основне знанє природи звуків. Ясно висказав автор се головне правило звукове, що с паденєм глухих самогласних (ъ, ь) почались зміни не тільки в просторі вокализма, але також в консонантизмі*). Відтак твердить він, що присутство глухих самогласних ъ, ь є ха-

*) По мніню Міклошича глуха самогласна ъ вимавлялась як коротке *у* (ы), ь же як коротке *і*.

Digitized by Google

рактеристичним моментом для руського праязика, що про-те вони в историчній добі письменності руськоі ледви вважались звуками глухими, по-за-як тогді або зовсім не вимавлялись, н. пр. **сын(ъ)**, або почитувались самогласними чистими, н. пр. **плъкъ** = *полк*, **крьстъ** = *крест*... Иншого-ж мніня є Потебня; він бо думає, що глухі самогласні **ъ, ь** в середині слів єще в XV., ба навіть в XVI. віці були замітні*). Також мені здаєся, що ті самогласні денекуди єще й в историчній добі староруськоі письменності выговорювались. Доказом сеі гадки суть такі форми як **Свѧтъславъ** (в Слові о полку Игореві), **кръ́въ, котъ́рїи** (в Зерцалі Богословиі Кирилла Транквилліона Ставровецького из 1618 р.)... Впрочім сам п. Житецький признає, що **ъ, ь** могли удержатись звуками слабими тільки в тих силябах, над котрими стояло ударенє (стор. 60). А вже-ж теє питанє єще остаточно нерішене, про-те правда може бути и по стороні п. Житецького.

Дальшим наслідком паденя глухих самогласних було *повногласиє*, котре почитуєся відтак зъявищем підновленого вокализма. За проводом Максимовича розличає Житецький два роди повногласия: первий рід виражаєся одною самогласною, н. пр. ст. слов. **влъкъ, гръдъ** = *вовк, гордий*, — другий же, головний, означаєся двома самогласними, из котрих одна кладеся перед плавною **л, р**, а друга після неі; н. пр. ст. слов. **клати, врана, млѣко, мрѣти** = *колоти, ворона, молоко, мерети*. Автор думає, що повногласия не було в язиці старословенськім, та що воно настало в добу розвою язика руського, коли глухі самогласні переставали бути звуками, та й оказалась потреба, винагородити втрату сих самогласних иншими средствами звуковими (стор. 63—65). Тогді отже, коли *полк(ъ), верх(ъ)* на місци старословенських форм **плъкъ, врьхъ** (= дві силяби) явились, настали також повногласні форми, як *волос(ъ), город(ъ)* и и., — словом, повногласиєм починаєся документальна история язика руського.

Після росправи о глухих самогласних слідує дільна статья про малоруське *і* замість **ѣ** (стор. 68—106). Автор замічає, що буква **ѣ** не мала свого питомого звука, — що вона виражала *я*, або *е* або *і*. И так оден грамотій писав по свому природному говору замість **ѣ** букву **и**, другий **є**; той ставив **ѣ** замість **и**, сей замість **є**. Відтак гадає автор, що **ѣ** = **ꙗ** *(ja)* путем ассиміляциі *а* ик *j* перетворилось в *je* а відтак в русько-украінське *ji, і* (стор. 82). Про-те *і* вважаєся головним звуком в малоруськім вокализмі; — почин же ёго відноситься ид самому начатку староруськоі письменності, с. є. ик начатку исто-

*) „Замѣчанія о малорусс. нарѣчіи“, 11.

Digitized by Google

ричної жизні славянсько-руських племен. Всі-ж самогласні в більшій або меншій степені можуть замінятись в ту специфично малоруську самогласну; н. пр. *крій* (= край), *лід* (= ледъ), *добрі* (= добри), *кінь* (= конь), *ві* (= вы, в зложених словах нарічия гірського в Галичині, отже *вівести* = вывести), *глібокий* = глубокий. Про-те особливо сим звуком відзначуєся мова малоруська від великоруської. — Потім замічає автор, що именно в північнім говорі мови малоруської, с. є. в говорі підляським, скриваються древнійші нитки, из котрих розвинулись опісля два головні нарічия руські: малоруське и великоруське. Доказує отже, що в говорі підляським самогласна ѣ заміняєся при удареню в дифтонг, та що ударене указує часто на первістну довгу самогляну, котра в тім місци запропастилась. Тая-ж довга самогласна падала що-раз більше по мірі того, як змагався вплив удареня, и коли появилась письменність посеред руських племен, довгих самогласних уже не було.

Из довгого *е* в доісторичну добу образувались отже два дифтонги іе́ и іе. Так в губерніі Сідлецькій чутно один и другий дифтонг: в Кошолах бо говорять *біе́лий*, *діе́вка*, а в Хотинчах и в Воіні *біелий*, *діевка* (стор. 91). Але-ж двогласний характер звуків іе́, іе сейчас ослабіває, як тільки над ними нема удареня; порівн. *дьевчіна*, *девчіна*. На кінци же слів в силябах, над котрими нема акценту, дифтонг зовсім счезає, перетворяючись після мягких согласних в *і*, а після твердих в *е*; н. пр. *на камені*, *в горе*. В дальшім розвою первістного ѣ утворилась из дифтонга іе́ (в котрім акцент на *е* спочиває) самогласна *е* (= великоруське *е*), а из дифтонга іе (з ударенем над *і*) самогласна *і* (= малоруське *і*). Замітити-ж належить, що *і* замість ѣ появляєся також в деяких нарічиях великоруських, н. пр. в говорі новгородськім (стор. 92—96).

Вельми вдоволяючою є також росправа про малоруське *і* из основних о, ѣ (стор. 107—123). Автор замічає зовсім складно, що позиция самогласної перед согласною була причиною ид переходови малоруського вокализма від о, ѣ ик *і* (стор. 110). Він твердить також, що малоруське *і* замість основного о, ѣ є пізнійше ніж *о*, *е* зам. ъ, ь (стор. 152). Догадуєся отже, що из *оо* (н. пр. у слові *воол*) утворився під ударенем дифтонг *оу*, а відтак переставкою звуків: *уо*. При тім покликуєся він на словацькі вираженя nôž, stôl, котрі часто звучать nuož, stuol. Особливо-ж в підляських говорах замічаємо ось-ті дифтонги утворені на основі самогласної *о*: *уо́*, *ўо*, *ўе*, *ўи*, *ўі*; н. пр. *конь* = *куо́нь*. *кўонь*, *кўень*, *кўинь*, *кўінь*. В тих же місцях, де чутно дифтонги *ўе*, *уо́*, *ўе* звук *е* заміняєся в *ює*: *слюозы*, *синюой*, а там, де чутно дифтонги *ўи*, *ўі*, самогласна *е* переходить в *юі*. Але-ж у всіх тих говорах *о* може перейти в *у*: *кунь*, *муй*. — Ясно отже, що самогласна *і* из основ-

Digitized by Google

ного ѣ и о заявляє таку пропорцию: *іє* : *іє́* = *у́о* : *уо́*. С того можна пізнати, що в говорах з дифтонгами *іє*, *у́о* находиться більше елементів малоруських, ніж у говорах з *іє́*, *уо́*. Говори бо з дифтонгами *іє*, *у́о* являються прародителями малоруського вокализма, по-за-як не тільки из *іє*, але також из *у́о* утворилась самогласна *і*.

В статьи про звук ъı в мові малоруській (стор. 124—143) замічає автор, що в говорі украінськім основне и (= *і*) отверділо в звук середущий межи *і* а *ы*, та що в галицькім говорі основне и вимавляєся твердше, ніж в украінськім. Єще твердше виговорюєся воно в карпатських ріжнорічиях, де звучить зовсім грубо, так як у мові польскій и великоруській. Відтак в галицькім говорі враз з отвердінєм основного и в *ы* вимавляєся звук ъı зовсім твердо, між тим, коли ъı в украінськім говорі як середуще *и* виголошуєся. Отже в галицькім говорі вимавляєся и и ъı широко и сей виговір чутно також в губерниі Волинській та Подільскій, — в загалі на правій стороні Дніпра. Так отже говір украінський уклонився найбільше від звуків основних. Коли бо зважимо, що в староруську добу и виговорювалось як *і*, та що ъı було широким звуком, с. є. мабуть так виговорювалось як тепер в мові великоруській, то замітимо, що говір украінський справді не наблюдає звуків основних, по-за-як він не тільки ъı, яле також и як середуще *и* виголошує*). Північний малоруський говір переховав найвірнійше основне и (= *і*) и широке ъı, — говір же галицький стоіть по середині між украінськими перемінами тих звуків а стародавнёю іх природою. Галицький бо говір утратив тільки основне и, між тим коли говір украінський запропастив не тільки основне и, але й основне ъı (стор. 124—137). Се-ж широке ъı замість основного и (= *і*) явилось від XIV. віку послі того, як секундарне *і* (из ѣ, є, о) стало сильно розвиватись. Про-те доказує автор, що небний елемент самогласних (*і*, *и*, *ы*) в мові малоруській стався замітним в середині и в кінці слів, почім наступив реактивний напрямок ик губному порядку самогласних, именно в начатку слів; порівн. малоруське: *озеро*, *Олена*, *отой* (= в.русь. *езеро* и *озеро*, *Елена*, *этотъ*). Сим способом пояснює Житецький також обміну ъı з самогласною губною *у* именно у формах спомагаючого глагола: *бути* (= бъıти), *був*, *була*, *було* (бъıлъ, бъıла, бъıло), и всказує на теє *у*, щó в глаголах конъюгациі VI. замінилось в мові великоруській звуком *ы*, н. пр. *звязувати*, *відказувати* (= вел. русь. *связывать*, *отказывать*).

---

*) По мніню автора в добі староруськоі письменності ъı виговорювалось неначе тверде неіотоване и (= німець. ü).

Digitized by Google

У главі третій розсмотрює автор природу согласних (стор. 144—258). В їх поділі заявляє він велику ерудицию и обчитаність в писаних о физиологиі звуків. Відтак замічає опять в огляді согласних, що поводом ид переворотам в области малоруського консонантизма було паденє глухих самогласних ъ, ь (стор. 173). С тої причини мова малоруська винагороджає тую втрату замилованєм в согласних звучних (говориться н. пр. скобка, гладкий не скопка, глаткий) и вставкою самогласної поміж скуплені согласні у всіх частях слова, особливо-ж в окінченях слів, н. пр. Дніст-*е*-р, моз-*о*-к, кораб-*е*-ль, сест-*е*-р. Автор поставляє про-те всякі можливі групи согласних, що стоять не тільки в начатку слів, але находяться також в середині и на кінці слів. В уложеню всяких груп послідує він професорови Гатталі, котрий у своїм прекраснім ділі „De mutatione contiguarum consonantium in linguis slavicis“ первий на всякиі комбинациі согласних указав. Житецький замітив, що середину слів можна вважати головним центром консонантизма, що в начальних групах звучний елемент над беззвучним більше взмагаєся, ніж в середущих групах. Причина сеї прояви тота, що в окінченях слів находяться переважно самогласні або согласні звучні, и за-для того начальна согласна слідуючого слова може удержатись звучною. Тому можна сказати: „пливе щука *з* Кременчука“, с. є. звучна *з* удержуєся перед беззвучною *к* с тої причини, що попереднє слово кінчиться самогласною *(a)*. Відтак сконстатував автор, що всіх наконечних груп согласних небагато в порівнаню з середущими а навіть з начальними, тому що слова кінчаться часто самогласними (стор. 190). Коли-ж такі окінченя слів зустрічаються, то перед начальною самогласною послідуючого слова кладуться задля евфониі деякі согласні, именно *в, г, j;* н. пр. *Ганна, гаспид, гострий, горіх;*— *вострий, воробець, вовсе, ворати*; — *јострий, јулиця.*

Из всего того видно, що елементи самогласні и согласні находяться між собою в рівновазі, — що звучна природа согласних и рівномірне чередованє їх из самогласними є основним характером консонантизма малоруського. Сюди відноситься замітка автора, що в великоруськім нарічию беззвучність согласних змоглась від XIV. віку (стор. 213). Так отже в консонантизмі представляє мова малоруська ослабленє звуків. Про-те й удвоєнє согласних (н. пр. ззути, боіцця, лучче) є знаком слабого звукового организма, котрий прямує до того, щоби статись більше сильним (стор. 218—219).

Порівнуючи мову малоруську з великоруською, замічає автор, що в мові великоруській перемагають мягкі силяби, та що в ній широко розвита система неперехідного змягченя; отже від твердого *к, г, х* належить розріжнити мягке *к', г', х'* (= неперехідне змягченє), н. пр. рукѣ,

Digitized by Google

богѣ, духѣ, — між тим коли в мові малоруській змягченє являєся переходним; отже *руцi, бозi, дусi*. Тому в мові малоруській небно-гортанні до сёго часу заховали характер твердих согласних; н. пр. *кінь, гіркий, гріхів*.

Виходячи-ж с того становиска, що *к* змягчаєся в звук зложений *ц* (= *тс*) и *ч* (= *тш*), заключає автор, що також *г* повинно-б було змягчитись у звук зложений *дз, дж,* наколи-б воно первістно звучало як *д*. Коли ж *г* змягчаєся в *з, ж,* с. є. в звук поєдинчий (рівно як *х* переходить у звук поєдинчий *с, ш*), то в мові старословенській було воно одвітним звукови *х,* и про-те в виговорі *г* = *h,* а не *h* = *g,* се є, *г* виговорювалось в мові старословенській, так як виголошуєся в мові малоруській (стор. 229).

Свобіднійше від гортанних виголошуються зубові звуки *д, т*. В украін. бо говорі можуть вони сполучатись из неіотованим *і,* не підлягаючи ніякому змягченю, ні перехідному, ні неперехідному. Вони можуть отже виголошені бути на всіх степенях розвитя звука *і,*—від *і* іотованого до *і* середущого (= ы); н пр. *ти утік на тік* (= *ти утjік на тік**). Про-те в українськім говорі кажеся *котів* (= котôв) а не *котjів,* — *дім* (дôм) не *дjім, дjідів* не *дjідjів* (= дѣдôв), — та лише в галицькому говорі змягчаєся зубова согласна *д, т* и тогді, коли по ній слідує таке *і,* що́ відповідає етимологичному ◇; отже *дjім, стjіл* (ба навіть *сцjів*).

Та не тільки зубові *д, т,* але й плавні звуки суть спосібні, заховати свою независимість від впливу неіотованих самогласних. Тому то в українськім говорі *і* из ◇ не мягчить попереднёі плавноі согласноі, н. пр. *ніс* (= нôс), *перелiг* (= перелôг), — однакож *лiг* (с. є. *хjіг* = лёг, вел.рус. лёгъ), *ніс* (с. є. *нjіс* = нёс, вел.рус. нёсъ). В Галичині же виголошують мягко також тее *л, н,* після котрого стоіть *і* = етимол. ◇; отже *ніс* (с. є. *нjіс*) = нёс и нôс. Так отже змягчені звуки *д, т, л, н* пригадують аналогичні звуки в мові сербській, але розличаються від них тим, що в говорі українськім звучать не небно при зустрічі з неіотованим *і* (= ◇). Про-те називає іх Житецький „обоюдными согласными“ с. є. такими, що́ в відповідних злучаях спосібні суть остатися звуками так твердими як и мягкими. Опісля підносить автор сю прояву, що у східних ріжнорічиях говору українського не тільки зубові *д, т,* але й сичущі *з, с* наблюдають змягченє неперехідне, між тим коли инші говори удержують стародавнє змягченє перехідне; отже: *ходю, крутю, молотю* замість *хожу, кручу, молочу*; — відтак: *возю, носю* зам. *вожу, ношу*.

---

*) Іотовану самогласну *і* (се є *jі*) кладемо для означеня змягченя попереднёі согласноі.

Digitized by Google

Дальше замічає, що согласна *с* частійше других сичущих підлягає в українськім говорі ассимиляції регрессивній; н. пр. *с(ь)віт, піс(ь)ня, милос(ь)ть*, та що по анальогії с тими формами в тіміже говорі появились небні сичущі в таких формах, де нема ніяких поводів для ассимиляції регрессивної; н. пр. *військо*. Але-ж завважає, що в галицькім говорі звук *ц* не мягчиться в I. падежи ч. ед. сущників роду муж., н. пр. *отец, купец* (однакож II. падеж *отця, купця*).

Що́ дотикається до шипящих, то вони в українськім говорі являються твердими, рівно як в мові старословенській; н. пр. *жало, чудо, шуміти* (ст.слов. **жало, чоудо, шоумѣти**), но в язиці старорускім находимо форми з самогласними **а, ю** після шипящих; отже **моужа, чюдо, шюмѣти**, и така-ж мягкість шипящих замітна також в говорі галицькім. Из всіх тих заміток вносить автор, що в галицькім говорі ослабла стародавня мягкість сичущих, в українськім же говорі — стародавня мягкість шипящих. Твердими-ж согласними по мніню автора суть тільки губні та й гортанні; вони бо не сполучаються в мові малоруській из самогласними іотованими и не люблять змягченого удвоєня, як н. пр. зубові або плавні *(суддя, весілє)*. Из-за того губні звуки в говорі українськім не являють навіть неперехідного змягченя, — отже: *пю, бю*, не *пью, бью*. Про-те річ очевидна, що твердість согласних є характеристичним свійством малоруського консонантизма, котрий відтак є сильнійшим від великоруського, по-за-як в великоруськім консонантизмі в неперехіднім змягченю согласних являєся іотацизм елементом пануючим. Тая-ж твердість согласних є причиною, що не тільки основне **ѣ** (н. пр. *лежу, несу*),але також теє *е*, що відповідає старословенському **ѥ** (н. пр. **полѥ**), ба навіть більше небний елемент *и* [= *і*] (н. пр. в галицькім и подільскім говорі: *в поли, боязни, Руси*) не мають того змягчаючого впливу, який оказує іотоване *е* в консонантизмі великоруськім.

Опісля поставляє автор ось-ті дві умні догадки: 1) В давнійшій добі — до появленя н. пр. *і* из **о, ѣ** — в тих говорах, из котрих утворилось малоруське нарічіе, було більше твердих силяб, ніж в сучасних говорах великоруського нарічия, тому що широке неіотоване **ѣ** иде від прадавнёї доби праязика руського; за те, в порівнаню з українським консонантизмом в ёго теперішнім стані, твердих силяб було менше, тому що не наступило еще змішане основного **и** з **ы**, и за-для того не стверділи губні и шипящі согласні в такій степени, як тепер. 2) С тої давнёї доби, в котрій тверді и мягкі силяби більше рівномірно були розложені, остались ясні сліди в говорі галицькім и підляськім. Про-те український говір являєся и в просторі консонантизма пізнійшим продуктом метаморфоз: враз из звучностью консонантизма пред-

Digitized by Google

ставляє він найбільшу кількість согласних твердих (стор. 255). Тутки-ж замічає автор, що наріче білоруське оказує у звуках своіх дещо спільного так з малоруською як и великоруською мовою. В системі бо білоруських согласних є малоруська звучність и великоруська мягкість (стор. 256). Однако мягкість проведена в білоруськім консонантизмі єще дальше, ніж в великоруськім, особливо-ж змягченє зубових *д*, *т*, н. пр. *дзело, робиць*. На питанє же, що́ се таке говір білоруський, відповідає Житецький, що трудно ёго по мніню Потебні віднести до полудневої галузі великоруського наріча, по-за-як можна в нім добачити багато оригинальності, именно-ж находяться в говорі білоруськім такі признаки, котрі зустрічаються не в великоруських говорах, а тільки в мові малоруській (стор. 256—257). Про-те думає автор, що наріче білоруське є говором перехідним від пралзика руського ид наріча великоруському (стор. 258).

(Конець буде.)

Библиография.

— *Руська:* **Лихі льуде** *повість з виданьня „Громада“. — Prix 2 Frs. 1 Flor. A.E. W. — Женева — Imprimerie Russe, 26, Rue Monchoisy, Eaux vives 1877.* — Сторін 85 в малу 8-ку. Дістати можна в Женеві Georg, 12, Corra teorie Genéva. — Печатається и незабаром вийде:

— **Громада** *(La Commune — Die Gemeinde).* В ній будуть напечатані: Передне слово. — Лихі льуде. (Повість). — Пропащий час. Українці в московськім царстві. 1654—1876.) — Павло Полуботок (по новим працям). — Нове нарожденя Болгар. — Т. Шевченко и ёго погляди на громадське житя. — Галицькі русини під цісарським урядом (1772—1876). — Тепер ще квітки, а будуть и ягідки. — Перегляд людського житя на Україні, в Галичині з Буковиною и Угорській Русі (по свіжим дописам.). Теж по газетам. — Славянська взаимность и повстанє сербів и болгар з народнёго українського погляду. Всесвітня спілка робітників, особливо в остатній рік. — Недержавні и мужичі письменства: Провансали в остатні два роки. — Замітки и мілочі.

— **Руська Хата. — Буковинський Альманах на рік 1877.** — *Видав Данило Млака.* — Коштом громадським. — Львів и Чернівці. — З друкарні товариства имени Шевченка, під зарядом Ф. Сарницького 1877. Містить: Передне слово од видавця; Поезиі: Явір *Федьковича*, Де доля *Федьковича*, О чом Дунай!.. *Федьковича*, Для мене однако *Данила Млаки*, Думки I, II, III, IV, V, VI. *Наума Шрама;* Проза: Трудящий шукає долі, а доля шукає трудящого, записала з народніх уст *Ганна Барвінок;* Поезиі: Богдан піди Львовом *Наума Шрама;* Хуторянка або співана хвала молодої перед весільними гостьми, зложив, яко либретто, *П. А. Куліш*, Нечай поема исторична *Данила*

Digitized by Google

Млаки; Проза: Чорт у крепацтві, записала з народніх уст *Ганна Барвінок*, Споминка про недавну бувальщину (Гумореска) *А. Ш.*; Поезиі: Волошин *Федьковича*, На Зорях *Корнила Н. Устиляновича*, Молитва *К. Н. Устиляновича*, Думка *К. Н. Устиляновича*, Сам на себе нарікаю *Е. А. Поповича*, Довбуш, трагедія в пять ділах *Игоря Федьковича*; Проза: Галицька Русь в починах козацько-шляхоцькоі усобиці, историчня розвідка *И. Куліша*; Поезия: З нещасноі Болгариі *Данила Млаки*; Проза: Храмъ на буковинской Руси *І. М.*—Сторін 1—218. Ціна примірника 1 зол. 20 кр. Дістати можна через Администрацию **„Правди“** и в товаристві **„Просвіта“**.

— **Байки въ науку молодымъ и старымъ.** *Зложивъ Павло Свôй.*— Книжочка 41. — Коштомъ и заходомъ товариства „Просвѣта“. — Друге выданє. Цѣна 12 кр. а. в. У Львовѣ, 1876. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, п. з. Фр. Сарн. — Виданє украшене 1 дереворитом на окладці а 2 в тексті. Стор. 1—57 въ 16-ку; при кінци суть оповістки від Товариства „Пр.“

— **Письма Ивана Франка. І. Баляды и росказы.** *(Посвячено бл. дѣвици Надеждѣ ***).* — Цѣна примѣрника 6 кр. а. в. — Львôвъ, 1876. — Зъ друк. Тов. им. Шевченка. — Стор. 1—32 в 16-ку. Дістати можна в Тов. „Просвіта“, через Администрацию „Друга“ и в книгарни „Ріхтера“ у Львові.

— **Письма Ивана Франка ІІ. Борыславъ. — Картины зъ житя пôдгôрского народа.** — *(Передрукъ зъ „Друга“.)* Львôвъ 1877. — Зъ друк. Тов. им. Шевч. — Стор. 32—80 в 16-ку. Ціна 12 кр. а. в. Дістати можна в Тов. „Просвіта“, черезъ Администрацию „Друга“ и в книгарни „Ріхтера“ у Львові.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 7. За вр. ôтъ 3. (15.) Ноемврія до 3. (15.) Декемврія 1876. — Дереворытъ.** *За ред. отв. В. М. Площанскій м. пр. Об.* Містить: Рукавичка, повѣсть *Евгенія Згарского.* — Два пріятелѣ, розсказъ *О.*,— Вѣсти изъ центрального выдѣла Общ. им. М. К. — Львовъ. — Изъ тип. Инст. Ставроп. Стор. 193—224.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 8. За вр. ôтъ 3. (15.) Декемврія до 3. (15.) Сѣчня 1877. — Дереворытъ.** *За ред. отв. В. М. Пл., м. пр. Об.* — Містить: Розговоръ неученого батька съ ученымъ сыномъ *И. Ш.* — Пріятелѣ и вороги нашихъ нивъ, садôвъ и огородôвъ. *Ѳ. О.*— О саженью всѣлякихъ деревъ. *М. К.* — Господарскіи записки. — Хоробы овецъ. *(„Gosp.“)* — Якъ робити мѣдъ до питя *(„Gosp.“)*—Сказка и правда. *І. Л-й.*—Корчма. (Оповѣданье правдиве). *І. Л-й.*—Вѣсти изъ ц. в. Об. им. М. К. — Львовъ. — Изъ тип. И. Ставр. Стор. 225—256.

— **Изд. Об. им. Мих. Кач. Ч. 9 и 10, За вр. ôтъ 3. (15.) Сѣчня до 3. (15.) Марта 1877. („Дядько Ѳома“.). Дереворытъ.** *За ред. отв. В. М. Пл., м. п. Об.* — Містить: Дядько Ѳома. Повѣсть изъ житья невôльникôвъ въ Америцѣ, написавъ пôсля соч. Бичеръ-Стоу для русского народа *Орестъ А. Авдыковскій.* — Вѣсти изъ ц. в. Об. им. М. К. — Львовъ. — Изъ тип. Ин. Ставр. Стор. 257—320.

— **Народнѝ оповѣданя Марка Вовчка.** Накладомъ редакціи „Газеты Школьной“. Выданє друге. Містить: Вступне олово, Марку Вовчку (вірш) *Тараса Шевченка*, и слідуючі оповіданя: 1. Два сыны.— 2. Чары. — 3. Козачка. — 4. Чумакъ. — 5. Горпина. — 6. От. Ан-

Digitized by Google

дрѣй. — 7. Максимъ Грѣмачь. — 8. Данило Гурчь. — 9. Сонъ. — 10. Одарка. — 11. Не до пары. — 12. Выкупъ. 13. Ледащиця. — 14. Невôльниця. — Цѣна 35 кр. а. в. Во Львовѣ, 1877. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.—Друковано тільки в 2000 прим. Сторін 1 — 160 въ 16-ку, дрібним друком. Позаяк видане Петербурське з внёмом 2 тому зовсім вичерпалося, проте п. Партицький зробив велику прислугу публіці русько-галицькій, даючи ій можність познакомитись як найлекшим способом (ціна бо 35 кр. д у ж е у м і р к о в а н а) с талантливим нашим писателем. Дістати можна через „Просвіту“ и через Администрацію „Газети Школьної“ (ч. 18 ул. Галицька).

— **Знадоби до словаря южноруского,** *написав Иван Верхратский.* I. У Львові З печатні Товариства имен. Шевченка, під зар. Фр. Сари., 1877. Стор. 1—88. Ціна примірника 80 ц. а. в. (Чи не за дорого?) Дістати можна в книгарни Ставропигийській (Руська ул. ч. 3.)

— **Горбатый.** *Повѣсть начертана на пôдставѣ знайденого памятника. Написавъ* **Денисъ зъ Покутя.** Львôвъ, 1877. Накладомъ Автора. Изъ печатнѣ Института Ставропигійского пôдъ зарядомъ Ст. Гучковского. 84 стор. в XVI-ку. Ціна 25 кр.—„Въ сѣй повѣсти“, каже автор въ передній слові, „старавъ ся я забавити и поучити, именно тыхъ читателѣвъ або читателёкъ, котрû не зовсѣмъ обзнакомленû съ цѣкавыми проявами природы и жятя товариского въ полудневôй Америцѣ. Яко на першу пробу литературнои проявы въ рускôмъ языцѣ сего рода, выбравъ я подѣѣ, що найцѣкавѣйшû, черпаючи описы ихъ зъ А. Гумбольда подорожей.“ — Дістати можна в тов. „Просвіта“.

— *Німецька:* **Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent** *von Cl. Hankiewicz.* — (Besonders abgedruckt aus dem II. Bande des „Archiv für slavische Philologie“). Стор. 110—125. Дістати можна у автора и в „Руській Бесіді“ в Черніівцях.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

В имени Его ц. к. Величества! Ц. к. Суд краєвий для справ карних у Львові орік на основі §§. 4[illegible] и 4[illegible] устава о поступованю карнім и §. 37 устава прасового на внесенє ц. к. Прокураторіи державної, що зміст артикулу, [illegible] в ч-і 4. и 5. часописи „Правда“ з д. 28. (16.) Лютого 1877 під написом: „Слово [illegible]“ [illegible] гося від слів: „[illegible]“ и „[illegible]“ на стор. 15[illegible], а [illegible]: „[illegible]“ на стор. 165 містить в собі [illegible] з §. 24 [illegible] з дня 17. грудня 1862 [illegible] з 1863, [illegible] ц. к. Про-

кураторию Державну конфіската того числа часописі „Правда“ є управедливлена, дальше розширяне змісту того инкримінованого артикулу зборонене и що забраний наклад має бути знищений.

ПОВОДИ.

Автор артикулу: „Слівце до опізнаня“ в часописі „Правда“ наводить в инкримінованім артикулі майже цілий зміст як також дословні уступи брошури під заголовком: „Про багатство та бідность“, котрої розширяне правосильним ореченем тут. ц. к. Суда краєвого з дня 27. січня 1377 ч. 1183 заказане зістало, — а таке розширяне становить в мисль §. 24. уст. прас. истоту чину провини.

На тій підставі одже зістали застосовані повисше надмінені уступи уставові.

Piątkowski.

З ц. к. Суду краєвого для справ карних.
Львів дня 19. марця 1877.

— С причини **конфіскати** *Ч. 4 и 5 „Правди“* опізнилася россилка сих ЧЧ-ел. Проти конфіскати внесла редакция жалобу.

— Дня 18. л. марця святкували львівські Русини **шіснайцяті роковини смерті Тараса Шевченка** музикально-декляматорським вечером. Численна громада почитателів вікопомного кобзаря майже битком наповнила велику салю ратушеву и обі галєрії. Тілько місця для достойників и заступників властей призначені остались порожними. П. Ясинський голова міста Львова був єдиним заступником упрошених достойників. — Серед тихої семъї „своіх людей,“ серед громади щирих поклонників, с поміж зелених цвітів як молода надія роскішних — яснів бюст бесмертного кобзаря, наче б житям оживав від тисяча думок, від тисяча сердець, що сдалися сёго вечеру у щирий поклін свому „батькови“, и ціла саля мов перемінилася в святиню народню руського духа и руського слова, нового житя живого народу відродженого.

Після вступної бесіди відчитаної проф. Борковським слідувала часть музикально-декляматорська виконана з великим старанєм після уложеної програми: 1) „Жовняр“ слова *Федьковича*, музика проф. *Н. Вахнянина* відспівав проф. Н. Вахнянин с хором; 2) *Лисенка* „На що міні чорні брови“ слова *Т. Шевченка* відспівав п. А. А.; 3) *Бетговена* „Соната д. 30 A. dur“ відограли п. п. Конопасек и Швабель; 4) *Лисенка* „Тарасова ніч“ и „Тяжко, важко в світі жити“ слова *Т. Шевченка* відспівав проф. Н. Вахнянин; 5) *Вильбоа* „Моряки“ дует — відспівали пані Г. и Е. Л-ч; 6) *Шевченка* „Посланіе“ и 7) „Розрита могила“ виголосив п. Гл.; 8) *Кугляв'а* „Adagio и All° non tanto з Трія д. 90“ на три флєти — відограли пп. А. Д., И. Г. и К. Б.; *Артимовського-Гулака* „Ангел-ночі“ дует з опери „Запорожець за Дунаєм“ відспівали п. п. Е. Л. и А. А.; 10) *Лисенка* „Couranta“ и *Конопаска* „Сербське коло“ відограв на фортепяні п. Конопасек; 11) *Лисенка* а) „Про зруйноване Січі“, б) „Ой не гаразд Запорожці“ — відспівав хор.

Часть музикальна зложена майже с самих руських творів дуже подобалась всім гостям як що до укладу, так и що до виконаня, в чім

Digitized by Google

належиться головна заслуга проф. Н. Вахнянинови. П-ні Г. и Е. Л-ич, своїм прихильним уділом не в перший вже раз дали рідкий не у нас приклад щирого патріотизму наших женщин, а гарним співом чимало причинилися до світлості сёго вечеру. На неперестанне допрошуване публики повторено гарні и не менше гарно відспівані дуети „Моряки“ и „Ангел ночі“. Глубоко досягнули у серця слухачів Шевченкові слова „Тарасової ночі“ так містерно підібрані під музику на скрізь проникаючу. Хоч на хвилю переносились думки слухачів у давні часи славної України, завянули серця від жалю над недолею Русі-України, котрої найпершого мартира сёгодні поминали. А сей святочний, поважний настрій зібраної громади розвивався під живими словами Тараса до „живих и мертвих“ и правдивим гомоном патріотизму відбився у хоровій пісні „ой не гаразд Запорожці, не гаразд вчинили, степ широкий, край веселий тай занапастили.“ И вертала домів розворухана громада під важкою задумою, як здвигати занапащений край, занапащений народ... Загрілися серця, задумались голови, — щоб тілько не охолонули через рік у тяжкій праці и з новим житем и новими ділами приспіли знов поминати незабутнёго кобзаря...

У тім святкованю львівської громади шіснайцятих роковин смерті Тараса Шевченка живий уділ взяла ціла Галичина и Буковина, як свідчать нисше подані телєграми. Най же память бесмертного кобзаря буде нам щирим покликом до невтомної праці народнёї, най ширшає наше слово и наше діло Шевченком обновлене.

Підчас вечеру надоспіли слідуючі телєграми:

Станіславів: Всі члени Товариства „Просвіта“ и Товариства „Имени Шевченка“ из Станіславова и з околиці переказують сердечний привіт и душевну свою участь при гомчні великого сина нашої вітчини. Слава всім, що вірні завітам апостола правди и науки.

Станіславів: Щирим серцем здоровимо Вас пани братя святкуючи з Вами духом велике народнє свято: *Молодіж Станіславівська.*

Тернопіль: Братям святкуючим память незабутнёго кобзаря Тараса пересилає щиро руське спасибіг: *Молодіж Тернопільска.*

Тернопіль: Поминайте Тараса; дбайте щоб народ за котрий страдав, не пропав у темноті: *Тернопільска филия „Просвіти.“*

Перемишль: Зібраним Високоповажним братям почитаючим память великого незабутнёго нашого поста-віщуна Тараса щирий и сердечний привіт: *Дирекция руско-народнёго театру.*

Перемишль: Спасибіг, що згадали на незабутнёго батька Тараса: *Перемиська молодіж.*

Бережани: Щироруське спасибіг за память великому батькови; спомин най усіх до діла загріє: *Молодіж Бережанська.*

Бережани: Поділяємо свято нинішного вечора: *Русини Бережанські.*

Самбір: Слава Тобі во віки Тарасе, пророче и предитечо волі нашого народу! Поки серце в грудях бється, не покинемо Твоєї святої идеї: *Молодіж гимназияльна.*

Самбір: Честь Вам и слава папове, що не забули обходить память незабутнёго Тараса: *Самбірські Русини.*

Digitized by Google

Збараж: Честь Вам братя, що сповняєте заповіт Тараса святкуючи память Єго. Приймiть помагайбіг: *Товариство „Надія“.*

Ясло: В день сей памятний витаємо гадкою ми поміж Вами: *Иван Черкавський, Иван Вахнянин.*

Львів: Щирий привіт Вам братя, що святкуєте память генія и мученика за волю руського народа: *Питомці семинарии духовної.*

Бортники: Бессмертний геній незабутнёго Тараса най кріпить Вас щирі патріоти в труді коло просвіти нашого народа: *Филия Бортники.*

Відень: Слава бессмертному имени народнёго віщуна; помагайбіг сповняючим ёго завіт: *Питомці віденського семинаря.*

Чернівці: Споминайте нам Тараса — ёму на вічну память, а собі и нам на славу: *Руські гимназиясти.*

Підгайці: Поклін братній зібраним Русинам у Львові, дїлайте в честь народа: *Товариство „Поміч“.*

Тисьменица: Слава памяті батька Тараса: *Тисьменецькі товариші „Просвіти“.*

— **Тайне товариство?** По кількомісячнім слідстві роспочалася дня 16. марця в тутешнім ц. к. суді краєвім для справ карних головна росправа проти п. н. 1) Михайла Павлика слухача 3 року філозофиі у Львові; 2) Сергия Ястршембського з Харкова, літ 19 бувшого слухача 1 року медицини в Харкові; 3) Олександра Черепакина (на прибране имя Дорошенко) з Кременчуга, літ 25 укінченого слухача медицини в Київі; и 4) Олександра Константина Куртієва з Одеси, літ 25, бувшого громадського писаря в Херсонській губернии. Яко судії засіли р. Будзиновський (яко голова трибуналу), р. Могильницький, р. Бушак и р. Левицький. Прокураторию заступав др. Зборовський, а оборонцею був др. Яцковський. Прокуратория обвиняє підсудимих о провину участі в тайних суспільному спокоєви шкодливих товариствах (§.§. 285, 287 и 293 у. к.), а крім того о переступства мельдункові, пашпортові и т. д. Причину до слідства в тім напрямку подали арештованя 9. січня с. р. через львівську полицию заряджені, про котрі ми вже свого часу згадували. Між актами знаходяться також денунциациі. Росказують, що декотрі денунциациі своєю злосливостю а неправдою зміреною проти цілого сторонництва народнёго здрадили мутне жерело звісних доносчиків чи докладчиків, столчих в блиських зносинах з органом фабрикациі галицькоі общерусскості. Прокуратор обвиняє підсудимих о провину участі в тайних товариствах на підставі забраної у підсудимих кореспонденциі від проф. Драгоманова в Женеві и від Роберта Далє видавця письма „Впередъ“ видаваного российськими емигрантами в Льондині, в котрій згадується про услівя розвою социялистичної пропаганди в Галичині и про підмогу такої пропаганди с сторони российських приятелів, — не менше також на підставі брошур социялистичної грясті забраних у підсудимих (а именно брошури: „Про багатство та бідность“). Из кореспонденций виходить, що теория социялистів не може прийнятись в Галичині, бо багато боіться ій и в загалі Галичане,“ новиціі в таких ділах“. Сам редактор „Вперед-а“ навіть при успішній пропаганді социялизму в Галичині не надіється на велике число прихильників між интелигенцию, а має надію

Digitized by Google

тілько на економичний, невідрадний стан народу. В однім письмі с Харкова говориться, що харківські приятелі відказали своєї помочи, и що від них нема що надіятись підмоги для діла соціялистичного. Инші письма переконують також, що коли єсть пропаганда соціялистична, то вона йде из заходу, а на Украіні дуже мало має прихильників. Широке слідство нічим не виказало, щоб соціялистична пропаганда (в розуміню якого тайного товариства) була ділом Украінців. — Ястршембський виіхав 20. Вересня м. р. з Россиі до Женеви, де познакомився с проф. Драгомановом, а ді Львова приіхав, щоб записатись на политехнику. Переписувався с проф. Драгомановом и Лавровом (= Далє, редактор Впередъ-а). А. Черепакин виіхав з матерею и сестрою з Россиі до Швайцариі, пробув тут около 3 місяці и видався с своім професором Драгомановом. В перших днях Січня поіхав через Відень на Угри, а відтак до Львова. С Швайцариі привіз кількасот екзем. брошур: „Турки внутренніе и внѣшніе“, „Про багатство та бідность“, „По вопросу о малорусской литературѣ“ и инш. Ві Львові познакомився Ястршембський з п. М. Павликом. Куртіев приіхав з Одеси до Галичини шукати собі хліба и був билетером при театрі. На „Бесіді“ пізнався с п. М. Павликом, а через сего з Ястршембським. Проф. Драгоманова не знає особисто, ані не переписувавсь з ним. п. М. Павлик прийняв Ястршембського у себе, переписувався с проф. Драгомановом и одержував від него книжки. — На внесенє прокураторії рішив суд по цілогодинній нараді — на підставі §. 229 пр. кар. перевести розправу при замкнених дверех а то с причини, „що провина, о котру обвиняються підсудимі, погрішає проти публичній беспечності суспільній“. — Відтак позістало в салі на місцях для публики призначених тілько 12 мужів довірия. Після дводневої перерви роспочались виводи прокуратора и оборонці. Др. Зборовський — яко заступник прокураторії — в короткій промові доводив на підставі кореспонденціі проф. Драгоманова и Роберта Далєго, що Ястршембський и Черепакин яко чужинці допустилися провини с §. 289 у. к. росширяючи тенденціі тайних товариств и позискуючи для них членів; що п. М. Павлик допустився тоіж самоі провини, а яко тутешний підпадає під §. 287 у. к.; о ту ж саму провину обвинив прокуратор Куртіева, на тій підставі, що він неперестанно перебував в товаристві тамтих підсудимих.

Оборонця др. Яцковський в довшій промові старався виказати, що соціялизм нічо инше як тілько нова теория суспільної економиі, котра яко теория наукова не може підпадати під уставу карну. Підсудимих не можна винити о уділ в яких тайних товариствах, бо розправа навіть не виказала, щоб истнували такі товариства, а кореспонденция с проф. Д. и Далем не може бути караною, бо дві ті особи не творять ніякого товариства. Роберт Далє не єсть, як подала полиция, начальником славянськоі секціі интернационалу, бо таким єсть К. Марко. Книжки знайдені у підсудимих — не заборонені в Австриі, а брошура „Про багатство та бідность“ сконфискована вже після увязненя підсудимих. — По довгій нараді оголосив суд вирок, засуджуючий п. М. Павлика за провину з §. 287 у. к. на 8 день арешту, Сергия Ястршембського и Александра Черепакина за провину з §. 289 у. к. на оден місяць арешту и видалене з Австриі: Александра Кур-

Digitized by Google

тієва увільнив суд, але ухвалив, щоб ёго видалити с краю. Оборонця зголосив именем п. М. Павлика жалобу неважності. С. Ястршембський и А. Черепакин прийняли засуд.

— **Денунциянти.** Здавалося, що після прилюдного пояснення прояву занесеної до Галичини микроскопичної пропаганди социялистичної и після заявлення нашого погляду в попереднім Ч-лі „Правди“ на таку пропаганду — повинні б були затихнути всякі підсування социялистично-революційних тенденций народній партиі в Галичині. Тим часом новші прояви в житю галицьких Русинів доказують, що вже и у нас виробилась осібна професия з людей злословних и несовістних — професия денунциянтів. Як свого часу голосили вони перед світом, а именно перед галицькою публикою, що народовці — украіноφили нічого иншого як „польоноφили“, хоч факта, як небудь через сих денунциянтів перед відомом публики затаювані або перекручувані — зовсім противне вказували, так тепер роспочинається новий спосіб денунцияций из зміною „польоноφильства“ на „социяльне революционерство“. Та вже тепер ведуть сі денунциянти своє коварне діло не тілько перед публикою, котра не гаразд розуміючи, що се такого: социялизм — комунизм — социяльна революция, — не може й осудити чи и кого можна про се або те посуджувати, — але й перед правительством и поодинокими властями. Ціль таких денунцияций и іх огидність зрозуміла для всякого, хто тілько знає про давне денунцияторство о „польоноφилизм“. Ми могли б бути зовсім спокійні и перед сими новими денунциями надіючись на нашу правду: „все на світі проминеться — одна правда останеться“ та що „правда з дна моря виринає“, а вся клевета з вітром розвіється. Та тілько не можемо поминути мовчком тої підлості, якої допускаються на ново розсмілені денунциянти звертаючись своїми денунциями в ту сторону, де вони ще найскорше можуть найти послух. И так послідними часами переслано до Митрополита безименне письмо (рукою видруковане — щоб не здрадити доносчиків!) в котрім доноситься, що в тутешній семинарії руській має ширитись социялизм вмішуючи до тої вимудрованої пропаганди часопись „Правду“ и деяких людей неналежачих до сторонників галицьких „общеруссів!“ Коварство сеі денунциациі аж надто зрозуміле и воно певно не знайшло б було найменшого послуху у адресата, коли б звісний всім нещасливий а мимо того в певних кругах ще впливовий кандидат до єпископської митри — намість обуритись проявом денунцияторської хороби серед кандидатів на будучих „пропоідників християнської любови“ не зрадувався сим новим помислом денунцияторським. И виллялась ціла холява ідкої жовчі проти народовців! Шкода тілько що всякла вона таки в піску святоюрського пляцу. Але був би час, послідний час застановитись над тим, що вийде с такого розуміня християнства в самих високих сферах духовних? „Аще кто речеть яко люблю Бога, а брата своєго ненавидить — ложь есть“! Не завадило б також нашим правителям духовним застановитись блисше над суспільним устроєм первих християн и над словами Христа про богача, — а може перекопалибся вони, що небеспечно братись за денунциянию на народовців „о социялизм“.

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Марця 1877.

Предложеня угодові будуть зараз по великодніх святах внесені до Ради державної и до угорського сойму. Судячи по дотеперішнім ході справ, оба министерства натрафлять на завзяту опозицию. Партия вірноконституцийних не безусловно згодилася на приняте статута банкового, а Neue fr. Presse видить в новім статуті немале небезпеченство для розвою австрийського кредиту. Замість дотеперішнёго добре администрованого банку, каже Neue fr. Presse, котрий цілком на рівні стояв з великими монополькими институтами Франциі, Німеччини и Англиі, будемо мати в найлучшім разі мірно администрованy институцию банкову. Не тілько, що Угорщина до своєі дирекциі и до генеральної ради зможе лише мірні таланти достарчити, але — що найважнійше — затратиться єдність в заряді банковім, позаяк обі дирекциі, віденьска и пештенська, генеральній раді більше суть рівнорядні ніж підрядні, а многість инстанций в новім банку зробить ёго тяжким и необоротним. В Угорщині ж опозиция против принятих министерством Тиси точок угодових обявлялася так завзятою, що в Пешті ряд боявся уличних демонстраций и на засіданє сойму, в котрім нове наставше министерство мало представитися и здати справу о ділах угодових, обсаджено будинок соймовий густо полициєю. В соймі виступили з опозициєю не тілько скрайня лівиця, але и уміркований консерватист бр. Шеннєй, вічний „кандидат без партиі на министра“; в знаменитій своій мові Шеннєй клав вагу на те, що уми непотрібно розгорячились в справі банковій, коли для Угорщини, яко переважно рільничого краю, есть найважнійшою потребою вільність торговлі, котру министерство запропастило уступками для мит протекцийних.

Засіданя *Ради державної* закінчилися з причини великодних вакаций в комнаті послів 20, а в комнаті панів 23. с. м. Комната послів займалася 27. Лютого замкненєм рахунків держави за р. 1874. Показалося при тім, що приходи державні Австриі від р. 1868 до 1873 постепенно збільшалися, від тогож р. 1873, року памятного траскоту (краху), постепенно уменшаються. Прелиминар на р. 1874 не виказував ще жадного дефициту, однако при остаточнім обрахунку комисия буджетова виказала за тойже р. 1874 дефицит 24 милионів, споводований именно далеко значнійшими видатками, аніж було прелиминовано. Кількох бесідників (централистів) виступали з острими закидами против господарки министерства, однакож в кінці за всі перекроченя прелеминаря уділено абсолюторию. — На засіданю з 2. марця трактовано справу желізниці полудневої, котра від Гориціі роспадається на два рамена, ведучі одно до Трієсту, друге до Венецпі. Перед кількома роками оба рамена становили одну цілість, а через те діялося таке, що австрийська желізниця підпомагала Венецию на некорист Триеста! Однако наконець відпродано західну часть желізниці італіянському рядові, в наслідок чого мусіла наступити по часті зміна в концесиях австр. ряду для желізниці полудневої, а се становило предмет дискусиі

Digitized by Google

на засіданю з 2. Марця. Комната послів, помимо опозиції партиї поступовоі, приняла предложеня ряду. — Дня 6. Марця трактовано знов справу желізничу. Демократ Штайдель поставив був внесок, щоби забрати кавцию Моравсько-шлеськоі центральноі желізниці, тому що ся желізниця не добудовала 2 побічних желізниць, до чого після концесиі була обовязана. Звісний демократ др. Кронаветтер („Катон желізничий“, як его пронизуючи органи гриндерські називають) виступав знов дуже остро против гриндерських шахрайств; комната приняла слабою більшостю голосів внески комисиі желізничої противні внескам Штайдля. На тімже засіданю принято 6-е справоздане річне комисиі контролюючої довги державні. — Дня 9. и 10 Марця дискутовано над *реформою устави прасовоі*. Проект комисиі обіймав кілька важних постанов: т. з. поступоване обективне, після котрого часописьмо може бути засуджене (сконфисковане) без потяганя до одвічальності автора статі, мало б бути вправді задержане, однако мало б піддатися не звичайному трибуналови але судови пречяжних; конфиската якого друку через прокуратора державного або власть беспеченства мала б ограничитися на 4 случаі: 1) коли б сей друк містив образу маєстату, 2) коли б ображав публичну моральність, 3) коли б заходило нагле небеспеченство, що при зволіканю конфискати оголошене друком завізване або підбурюване могло б безпосередно за собою потягнути злочинство або переступство, наконець 4) коли б в плякатах без призволеня власті порозліплюваних була истота чину якого злочинства або переступства. Дальше обіймав проект знесеня кавциі газетярськоі, більшу свободу кольпортерованя и дещо инше. Крім одного ультрамонтана Oelz-a всі инші посли, Чех Мечник, бувший прокуратор Лінбахер з фракциі Гогенварта (державно-правноі опозиції), як и централисти промовляли за свободою праси, кождий из становища свого сторонництва. Комната послів приняла проект з деякими змінами: зміни сі суть в части либеральнійші, бо ограничено конфискату через власть беспеченства на 3 случаі (1., 2. и 4., а відкинено 3.), в части менше либеральні, бо не принято знесеня кавциі газетярськоі (що для великих столичних газет єсть вправді байдуже, але для менших провинциальних дуже важною річю). Министри при росправах и в голосованю не брали уділу, и здається, що ухвалені комнатою послів проекти не перейдуть через комнату панів. — На засіданю з 13. Марця уповномочнено ряд, щоб закупив желізницю Бравнав Штрасвальхен за 875.000 зр. а желізниці Прага-Дукс задля вибудованя дальшого кусника дав заличку 1,000.000 зр. На дармо виступали демократ Кронаветтер, централист фабрикант Скене и ультрамонтанин Єльц против спомаганя гриндерів и против господарства желізничого. На тім-же засіданю внесено дві интерпеляциі Шрона зглядом Праськоі щадниці, котра за р. 1876 виказує страту майже 1 милиона зр., повставшу звідти, що щадниця в попередних роках куповала за високі гроші листи заставні т. з. банків хабрусовних , маючі дуже малу або и ніяку вартість. Другу интерпеляцию вніс п. Ковальский до министра просвіти: 1. Чи знає п. министер о поступованю галицьких властей школьних, кривдячих права руського народа в загалі, а особливо о поступованю Самбірського старости, котрий яко предсідатель ради школьноі окружноі не

Digitized by Google

приймив допиюї походячої від автономичних органів с тої одної причини, що се урядове письмо не уложено в польскім язиці? 2. Чи и що гадає в. ряд учинити, в сім злучаю так и щоби подібні руську народність дуже обіжаючих поступованя устороннти?“ Интерпеляцию сю підписали враз з Ковальским 20 послів, т. є. всі Русини (між першими підписами є підпис о. Качали, хотя він до т. з. руського клюбу не належить), крім (хорого) Гайдамахи и п. Криницького, и 6 не-Русинів. — На засіданю з 16. с. м. президент министрів кн. Аверсперг предложив уставу о депутациях регниколярних, котрі мають вибиратися з Ради державної и з угорського сойму для пересправлювання, в якім стосунку обі часті монархиї мають поносити видатки на спільні справи. Именно Рада державна має вислати 15 членів, т. є. 5 з комнати панів а 10 з комнати послів. Відтак відповів кн. Аверсперг на интерпеляцию зглядом жидів переслідованих в Румунії, и заявив, що ряд старанно опікується жидами, котрі суть австро-угорськими підданими. Дальше залагоджено довгий ряд петиций и принято в 3-ім читаню новелі прасові и проекти що до желізниць Бравнав-Штрасвальхен и Прага-Дука. — На засіданю з 19. с. м. принято уставу о депутациях регниколярних; відтак дебатовано над додатковими кредитами до сёгорічного буджету, котрих министерство жадало: на помноженє полиції в Трієсті, на нову организацию віденської администрації податкової и т. є. Наконець відчитано внесок Штурма, жадаючий знесеня спільних делегаций, котрих права мали б приділитися Раді державній и угорському соймови. Той внесок вийшов від клюбу поступового и був наперед обговорюваний на зборі цілої вірноконституційної партиї, на котрім був и клюб руський. Але збір сей відкинув внесок Штурма 102 голосами против 58; помимо того вніс Штурм свій проект в комнаті послів. — На засіданю з 20, с. м. скінчено нараду о додаткових кредитах и призволено в загалі на тую ціль 8,000.000 зр.; так що недобір з головного буджета виносить 28,931.000 зр., одже цілий дефицит на р. 1877 виносить 37,833.000.

О працях *комисиї для реформи податковоі* так пише Neue fr. Presse: Коли б ся проблєма можливою була до рішеня, як за помочю найбільшої сили найменший рух витворити, то нагороду треба б рішучо признати комисиї для реформи податків. Вона від більше 4 місяців займається предложенями о *провизоричній* реформі податків, відбуває засіданє за засіданєм, висилає комитет за комитетом, а се всё лиш на те, щоби провизоричну реформу податків з найбільшою основностю, щасливо на смерть задебатувати.... Комисия не хотіла або не потрафила зрозуміти свого заданя. Заданє се двояке: побільшити доходи держави и справедливійше розложити тягарі. Коли реформа податкова до Червця с. р. не перейде всіх стадий парляментарних росправ, то не буде ii можна вже в 1878 р. ввести, и теперішні клопоти финансові остануться и в тім році... Комисия нехай добре росважить, які наслідки викликує ii поступованє. Ще Австрия на щасте не знає тої ненависті між поодинокими клясами, яка у Франциї и Бельгиї викликана була свідомим наміром буржуазиї скинути тягарі с себе и звалити на бідніїші верстви народа. Вже тепер потреби державні заспокоює у нас головно тая часть людності, котра и так мусить боротися з нуждою

Digitized by Google

житя, и наш буджет похожий на пирамиду, котра не на підставі але на вершку опирається. Єсли тая система через угоду з Угорщиною, за котрою мусить наступити підвисшенє посередних податків, мит и дачок консумцийних, ще заостриться, тоді вимагає, так сказати б соціяльний сором, щоби приняти уставу о податках доходових. Комисия нехай добре стережеться, щоб не засіяла небеспечного засіву зміиного, котрого овочів відтак не можна б перевидіти, и нехай зважить, що не менше як рядів єсть обовязком парламентів всёго вистерігатися, щó через позір несправедливості могло б спровадити соціяльний переворот...

Комисия займаючася *уставою против лихви и пянства в Галичині* виготовила вже справоздане обох проєктів и постановила розтягнути оба проекти и на Буковину. Також принято 2 резолюції взиваючі ряд, щоби застановився над тим, чи упадкови малих посілостей через надмірне задовженє не можна б також запобічи зміною устав цивільних, и чи не належало б обі устави розтягнути и на наші краї коронні. Замітно, що обом проектам горячо противився в комисиі жид галицький Генигсман, вибраний послом коалициєю Шомер-Израиля и Русскої Ради.

Оден поступок руського клюба а властиво п. Ковальского мусимо піднести з узнанєм, с. є. оборону прав руського язика в галицьких школах. На внесок Ковальского приняла комисия наукова, помимо опозиції п. Черкавського, резолюцию взиваючу рад до удержуваня одної руської 4-клясової школи народної у Львові и приготовляючої кляси в руській академичній гимназиі. П. Ковальский, боронячи внеску зглядом 4-клясової школи народної, покликувався часто на росправу „Руська народність в школах галицьких“, поміщену в минувшім рочнику „Правди“. За те була безтактною бесіда о. Наумовича в комнаті послів, за котру ми згадували в попереднім н-рі.

Справа східня ще не вияснилась зовсім. Вправді с Сербиєю мир заключений, але с Чорногорою не може наступити порозуміне головно задля того, бо Турция не хоче ій віддати кріпості Никсич, хоч на инші жаданя годиться. Між тим з весною зачинає и повстанє знов ширитися в Босниі. Турецький парлямент вже отворений и бесіда тронова, зручно уложена, згадує о добрій волі ряду завести порядок и справедливість в державі.

Россия зброїться чим раз більше, хотя не перестає удавати наміри покоєві. Дипломатична подорож ген. Игнатієва по Европі, здається недосягла своєї цілі, и ситуация остається нерозъясненою.

С сим Ч-лом просимо відновити передплату на II-е чвертьріче „Правди“, кому вона скінчилася.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 7. **У Львові, дня 15. (3.) Цвітня 1877.** **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Була тиха, погідна ніч. Повний місяць царював на темному блакиті, сипав світлом як плавким сріблом на тиху землю, а земля, мов до сну заколихана дитина, дрімала сповита в легкому, сивому тумані. Журкіт води наче приспівував сонну пісню. До місячного світу біліли хатки з білими стінами, блискучими віконцями, туманіли вишневі сади, вилискувалась срібною стяжкою крута річка, зеркалом світив невеличкий ставок. Серед села яріли від місячного світла високі хрести церковці, мов три звізди ясніли на шарім даху.

Та не дрімала сільска святиня, а наче оживала сёгодні під чарівним впливом погідної ночі, повного місяця. Наповнилась житєм, загомоніла співом, гамором натовплених гостей весільних, а рясне світло, як душа з очей, било з вікон, віщувало радість, веселя...

Як ті блескучі звізди по синёму небі — розбіглись, миготіли по широкій дорозі огні свічок и походень. Се свічники весільного походу. Мов комарі тягнули за тим світлом весільні гості, а тихий гамір широкою хвилею розливався по дорозі. На переду

Digitized by Google

грали музики весело, охочо, шпарко; віщували поворот новопобраної пари, нових гостей молодих... молодих у послідне! Як тужливою, сумною була та весела музика, наче б сміялась з молодості, наче б сміхом-реготом пращала неповоротну молодечу волю, кликала гостей до дому, до танцю завзивала, щоб весело, беспамятно погуляли на руїнах молодості! А місяць плавав по бескраёму блакиті, сипав світлом, мов жару чарівного досипав весільним гостям.

„Який же ж ти Степане!“ сміючись говорила Ольга йдучи з ним під руку с церкви. „Чи не зорі лічиш, або до місяця простуєш? — А твоє серденько, чую, дрожить, бється. О славно Степане, скоро зайнявсь — як поломінь!“

„А як ти на неї дивився“, знов по хвилі почала Ольга, „мов в дугу вдивлявся, в її погляді утонув. Ой причарували козаченька чорні брови, карі очі, гнучний стан дівочий! Причарували, причарували и мову одняли и серденько затрівожили.“

„Тихше Ольго-голубко“, прошептав Степан, стискаючи її кріпше за руку, „тихше, бо ще нас хто підслухає та Бо-зна що подумає.“

„То скажи міні, як тобі подобалась?“

„Гарна“, з намислом відповів Степан.

„Гарна, гарна! И що се значить?! Гарна як лялька, чи як метелик, що приппилюється ёго на шпильку! Ах які ж ви мущини скупі, навіть в словах, які скриті в ваших думках, які тяжкі в ваших чутях! Та глянь онде вона вже на горі з дружбою. Бачиш? Яка ставна мов краля. Її око аж сюди світить своєю слёзою-огнем. И зірка не має тілько огню, як її каре око. А те личко, бачиш, до місяця яке гарне“, шептала Ольга до Степана, „аж чаром бє з ёго! Се русалка, се чар-дівчина, богиня серця! Так повинен сказати молодець с серцем и огнем, а не від нехочу прошептати: гарна! Як би я була хлопцем, я би на смерть залюбилась в Малані!“

Степан глядів, як в образ вдивлявся, аж ходу приостановив. Тяжко було ёму тепер проговорити. Буває иноді важко и слово похвали виголосити, щоб словом не уйняти похвалі. Мало слова, мало похвали, як серце затремтить, а душа поклоном вдарить перед красою, дівочою красою. В Степановій душі дивним, незрозумілим ще а так любим и чарівним житем жарів той погляд слёзавих, карих очей Малані, що стрінув ёго у перше в церкві споміж тисяча очей. Ёму здавалось, що вона все ще на ёго глядить тим глубоким, на скрізь проникаючим поглядом, що бачить її безодні очі и що іх сила крізь далеку просторонь переймає ёго до глу-

Digitized by Google

бини серця. А вона була далеко на горі, а очі ії мов пявки впялися в ёго серце, в ёго память. Маланя счезла у дверех поміж юрбою гостей. Степан опамятався и дивна сила потягла ёго вперед.

„Вона твоя подруга Ольго?“ спитав Степан.

„О, ми хоч не давно пізнались, та щиро, щиро покохались. Кажу тобі, Степаночку—люба, люба дівчина. Не можна ії не покохати. Та держи своє серце на привязі! Тілько сирота може бути такою доброю, сердечною и привітною! Вона так и зразу прилупула до мене щирим серцем. Ми ледво оден день перебули с собою, а вже любязно подружились. Як ми в перше прощались, вона обгорнула мене як сестру и горячими поцілуями обсипала мене, коли я ії сказала, що буду ії приятелькою, подругою. Слёзи завертілись в ії очах, вона притиснула мене до своєі груді и з радості не могла знайти слів подяки. „Будь міні сестрою — моя душечко“, говорила вона, „я не маю нікого, нікого на світі, щоб щиро поговорити, душею прилинути и серцем дружно поділитись. Я сирота, кругла сирота; не погордуй мною.“ И міні аж самій слёзи стали в очах. О я ії люблю, дуже люблю, як ще нікого и ніколи з моіх подруг!“

Любим чаром переливались сі слова в душу Степана. Не багато іх було, та с тих слів образ Малані в ёго душі наче б приберав світла, життя, истории. З них відгадував Степан цілу ії душу.

Ольга тепер вже сама потягнула Степана за собою поміж гостей и познакомила ёго з Маланею. Іх очі стрінулись у привіті.

„Тілько, Маланю, не осуди ёго городянським панічем. Я вже с татусем доволі докорила ёму и він обіцав поправу. Не позабув ні села, ні сільских людей, ні наших сердець неприкрашених, але щирих и правдивих.“

„О важка була б моя провина, як би я тілько був подумав нехтувати найдорожшим скарбом.“

За широко росставленими столами засіли весільні гості, веселі и гуркотливі, як стадо шпаків на розлотій вербі біля пшеничного лану. Шквирчать, чиркають, свистять безжурні шпаки споглядаючи на золоті колоски хвилястого лану, вдивляючись в погідне зеркало тихоі річки, що підмиває коріня сиворерхоі вербини. Гуторять весело гості весільні вдивляючись в погідні лиця молодих новоженців, в повні келіхи вина, в ваготні полумиски приманливих страв.

Кажуть, що часи славних бенькетів и пропоів давно вже проминули, лишивши по собі тілько оскому на картинах историі. Та

Digitized by Google

се може тілько через половину правда. В гостинній, урожайній Галичині, серед патриярхальної попівщини, богатої безрахунковою щиростю, вихованої традицийною гостинностю, а гостинної всім, чим хата богата, — озивається, чи озивався, хоч в весільних случаях слабий гомін давних бенькетів и пропоів. Правда и сей гомін слабне, затихає, до историї переводиться. Але він ще добре знаний тим мійським птахам перелетним, що так часто загощували на села, памятний він и міщукам сільского хову, незабутній и потомкам гостинних батьків.

А тут ще при такім случаю, як весіле єдиної дитини, коханої єдиначки, як не мала проблиснути стародавня гостинність хочби послідним промінем! Вже від півроку перед весілем випасався на стайні здоровенний віл, в новім кармнику тучилися два кабани, приховувалося четверо телят, а від трох місяців кудкудакали в переділках курника молоді курки на зерно взяті, туркали и вуркотіли довгоносі индики, качки и гуси позбавлені свободи на смітниках и стависках. У погребі від року вистоювалось вино, наберав сили вишняк и яблечник, а недовго перед весілем вточено кілька відер пива. Від тиждня порались куховарі и кухарки смерть задаючи по черзі всім тим бесталанним офірам людської веселості. И тепер являлись вони в ріжнородних постатях на весільному столі подаючи основу весільного гумору весільних гостей. Здорове вино било сонячним промінням с келішків, а бурливим похмілям добералось до розвеселених голов. Привітність хозяінів додавала охоти до попою, смаку до ижі, смілості до сердечної веселості. Дружби вешталисъ як помпієри, щоб гасити жажду гостей и... свою. И що раз мліли ім руки в тих заходах, голови жаріли, йшли вони вихилясом.

Случай буває иноді великий збитошник, а иноді великий добродій. Случаєм, буває, повернеш, случаєм навернеш, а часом и не вернеш. До вечері посадили Степана случаєм напроти Малані. Чи любий був ім сей случай? — Не знати. Та знати було, що вони собою непокоілись. Вони уникали взаімного погляду, наче б боялись виявити свої думки. Але іх очі часто зустрічались с собою и око тонуло в оці, погляд переймав погляд, а душі мов порозумівались, пізнавались и огнем запалялись. Ольга сиділа поруч Малані. Як весела ялочка вела вона сердечну розмову с своєю подругою и знала Степана втягнути в блисше знакомство з Маланею. Вона відгадувала тайні думки и Степана и Малані и дражнила Степана за ёго мовчазність городянськими панночками. И так оживлялася розмова жартами и приязними докорами. И Сте-

Digitized by Google

пан и Маланя повертали свою бесіду на загальні річі, та обоє знали добре чому обминали у розмові самих себе.

Після вечері роспочалась забава. Степан попросив Маланю у танець. Спаленіла, с похиленою головою як вітка рожевого цвіту з легка повисла вона на рамени Степана. Вона тремтіла як листочок. Степанови голосно билось серце, и якась дивна трівога и радість мішались в ёго душі. Він не чув землі під собою. Ще ніколи в житю не гуляв він так любо, так охочо. Все счезало з ёго очей, він бачив тілько Маланю, ії лице як рожа цвітуче, ії очі чорні як терен, погідні як дві зірки-цариці, що віщують небесний огонь; він обіймав тепер ії гнучку постать и, здавалось ёму, що чує, як бється ії серце, як від жару здіймається ії грудь и огнем займає ёго власну душу. Він хотів щось промовити, та більш зрозумілим було іх мовчанє. Він хотів щирими словами подякувати ії за перший танець, та слова завмерли на ёго устах и він тілько вклонився. Маланя у перше звела на ёго свої слёзаві, карі очі; в іх ясніла не одна подяка. Іх очі на хвилю с собою стрінулись, в довгім погляді зіллялися. Маланя знов зарумянілась, як непритомна припала до своєі опікунки; ії голова, мабуть, мутилась.

„А красно так додержувати слова!“ озвався коло Степана дзвінкий голос Ольги. „Перший танець...“ и засміялась.

„А прости міні дорога Олю —“

„О я вже простила и щиро прощаю,“ перебила Ольга з знаком вдивляючись в заклопотане лице Степана. „Забутя не було з злості, а с серця. Оглядайсь тілько, щоб ти не дуже псував крові кому иншому.“

„Кому ж се?“

„А тому дружбі, що гірку слинку пілкнув побачивши тебе в першому танці з Маланею.“

„Сей дружба? Чи дружка вже з уряду на ціле весіле належить тілько до дружби? — Та й чому не пильнивавсь, коли ёму так заздрісно!“

„О він вже давно залицяється. Від коли розмахнувся з Відня на женитьбу, так остряг коло Малані. Шукає скарбу пан Порфир и за блудними огнями бігає. Щоб тілько не зблукався або не застряг. — Але, Степаночку, тепер гулятимемо vis-à-vis.“

„Дуже радо, тілько я ще пригадаюсь з моєю просьбою моій —“

„Здоровля дружок!“ рознісся троха храпливий голос Порфира.

Digitized by Google

„Многая літа!“ загримів цілий хор не менше хрипливих голосів гармонійних як спів дяків при парастасі. Малапя зарумянілась від сорому. Неспокій обгорнув її душу. Вона радо подала руку Степанови и притягаючи Ольгу до себе сама роспочала живу розмову, щоб не чути сего дивовижного гамору.

„Здоровле моеі пані дружки!“ зашевелів Порфир туж біля Малані підносячи в гору свій келішок. Его очі блищали як шкло и мало що білком не заходили. „Чи можу просити до кадриля?..“

„Простіть, але ви с послідним мало що не більше опізнились як с першим.“

Порфир не второпав зразу про що йде річ и як вкопаний став на місци. Аж по хвилі проблисла ёму гадка. Малані вже не було перед ним.

„О не опізнивсь я из своім...“ шептав він про себе. „А хоч би й тепер опізнивсь — будеш опісля моею!“

В горі на канапі сиділо дві матрони в чорних шовкових сукнях, в білих мантилях, в великих, з далека видних чипках с широкими синіми и чоколядовими стяжками; на переду чипурних голов мали позатикані лилеёві цвіти. На перший погляд можна було подумати, що се дві сестри поруч себе засіли на достойнім місци и царюють мов дві цибулі біловерхі між цвітами. Обі були вже не молоді, мабуть доживали пятьдесятих років, але ще кругленькі и пухкі як пампухи. Майже ціле століте гаразду зложилось на іх пухкість.

Треба було добре вдивлятись, щоб роспізнати іх ріжнородність. У першої ще виднілися на гладкому, круглому лицю чорні брови, блискучі чорняві очі и велика бородавка на бороді. Були се сліди колишнёі краси, що не полиняли хоч три дочки було вже замужем. Мовляли, що вчасне деканство зберегло красу. Може й почасті правда, бо чоловік був як щіпка сухий, як голуб сивий, хоч не дуже старий, але гордий своім деканством, своею деканихою и деканською кешенею. Від чого так скоро посивіла голова — не знали и сиві волоси самі. Та блиські сусіди нераз пів жартом промовляли: за сивою головою, не жаль бути й молодою! — У другої ціле лице зливалось в оден кармазин. И ніс и очі сірі и уста, здавалося, потопали, разом зливались в тім кармазині. Тілько, як ростворювались уста, видко було кілька чорних пнів з викрушених зубів. Через те була іі мова шепеляла, часами аж сичача як у беззубої гадини. Ах було ж іі чого ще сичати; були три доні як три лані та ще не видані! Та доброі голови, кажуть, и журба не береться. И вона кармазином розливалась,

Digitized by Google

процвітала та все величалась, що її дочки в неї вдалися. Бодай из лиця не далеко відродились. „Дасть Бог долю, мовляла вона не раз про своїх дочок, — як и міні дав. Ось мене посватали не в раннёму віку, чому б и їх не мали висватати!“ Обі панії дуже згорда поглядали на вкруги себе и тілько с собою перешептувались. Звісно „чин чина почитає“, а обі були деканихи.

„Вважаєте, який *афронт*!“ говорила перша.

„А то вже за богато!“

„Керпу гне, як яка царівна!“

„А то ще б за печею кашу їсти.“

„Добре кажете, *пані дзеканова*, ще би її в майтках ходити.“

„Як моі дочки такі були, то я їх ще не то що на весіля, але й на празник не показувала.“

Але, прошу, що така сирота и таке щастє має! Оттой панич вже її не відступає!“

„Бо по правді, ті мужчини такі неуважливі, бестактні! Преці повинні вважати на дорослі панни! А то ще з міста, то, здається, повинен би розумітись на тім. Але де то вже тепер той світ дивний... Ну, але не жичила б я ёго моім дочкам, а її не заздрощу того пустовітра! Звичайно світщина, дуриголови! Та що то казати! Нині вже и несвітщина на світщину перевертається!“

„Славити Господа, що я моі дочки повидавала, а то не знати, що би тепер и діяти. Який тепер чудний світ настав. Не знать, як и догодити тим людям. И торохкотить то як на млинку, або порожнею по греблі, и вертиться мов вітрак и поса дре и знов лестними словами підмащує, точнісенько не знати, чи баньки дує, чи правду каже, чи лисом пахне. Тю! Які незвичайні! Не знати вже, як коло них ходити, як и сісти та як ім догодити?! И мий и чеши и прасуй и приберай, та ще ім не в лад, ще носом поре, чи де мішка з грішми не зачіпить. Давай свою дитину такому триндачеви, та ще й плати, щоб взяв, та й нічого не кажи, а ще и дякуй. А най Бог криє мене від такоі долі! Добре, що видала я вже моі дочки“, и аж піт с пухкенького лиця посипався.

„Ой правда! не так то бувало за наших часів. У нас, хвалити Бога и дукачі були и сороківці чвертками и рублі холявами, та жилось смирненько та тихенько не гайнуючи добра на ті теперішні витребеньки. И Богови и людям було мило. А тепер кешені не попускайся за тими модами, за тими строями, що місяць иншими, що рік дорожшими. Не мине и місяць, а вже справляй и сукні и черевики и капелюхи и все нове, нове, хіба на то, щоб через місяць на шмати продавати! А що та *едукация* коштує! Де то,

Digitized by Google

ще и дитина не підросте, а вже давай вчити до конвиктів, пансионів, та грішми россипай мов половою по мійських стежках, щоб городянкам було вигідно в чім проходжуватись. Не давно, то ще було доволі на два роки дати до науки. То се ще пів біди було. А тепер вже й чотири за мало, кажуть, позаводили такі школи, що й на вісім літ можна давати дівчину до школи. И на що все те придасться? Чи наші дочки будуть с тої науки хліб їсти, чи мужа собі вишукає в тих книжках!“

„Але ж, прошу вас, на що придасться та наука для наших дочок на селі? У фортепяні буде курчата садити, а с качками по німецьки розмовляти! Обсядуть діти як мухи, то від біди відганяйся, а не за книжками гляди. Знала я вже таких дуже учених панянок, що за романсами пересиджували цілі дні и через те й свою долю втопили“.

„О я також бережу моіх дочок від тої ученої хороби мов від якої чуми. Перебули два літа в пансіоні, то доволі з пих буде. Таки не повстидаюсь ними перед світом и людьми! От хоч би по правді так сказати: хто ім тутка рівня? Я для них и товариства відповідного не можу дібрати. Хіба та Маланя! Яке то, ні батька, ні матери, ні родини, а так гордо поводиться, як яка царівна, що тисячами сипле!

„А кажуть, що по родичах лишилось ії щось троха гроша. Тому, мабуть, так кирпиться!“

„Та вже ж не чого иншого так вертиться коло неі той Порфир. Але, щоби тілько на леду не осів, бо опікунська кешеня глубока буває, а на опікунах нераз можна попечися“.

„А той городянський панич, здається, також може вітрить маньгері, бо щось дуже липне до тої Малані“.

„Вже вона має таке дивне щастє. Не даром сказано: не родися красним, але щасним“, аж засичала споглядаючи на свої доні, що в куточку весело хихотались.

Музика перестала грати и деканихи знов затихли.

Маланя и Ольга в веселій розмові прохожались по блескучому помості весільної світлиці.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

НАСЛІДНИКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(*Конецъ.*)

В осени 1686 р. видано до військових царський указ, котрий взивав їх до важного діла. „Злочестиві, богопепавистні бисурмани — було сказано в указі — з ніякої иншої віри не брали стілько невольників, як з украінних городів нашого царства и з Украіни, роспродуючи їх из Криму пепаче скотину по всім усюдам в бисурманську неволю. Наше государство до нині дізнає від усіх краів посміху и докору за те, що ми що року давали бисурманам данину, чого ніяке государство не робить, а бисурмани над нашими післанцями, що возили ім гроші, соболі и мяхке манатя, знущалися; деякі наші післанці и гонці від довшого задержуваня и мук в Криму и повмерали". Всё то було всім тоді звісною правдою. Блисшою причиною зірваня договору, постановленого с Кримом за царя Хведора Алексевича подавали сю обставину, що після того договору Татаре нападали на московські краі, а в Кримі задержували и обижали виправленого там післанця Тараканова.

Весною 1687 р. рушило сто тисяч московського війска в полудневі степи; провадив їх князь Василь Василевич Голицин, приятель царівни Софиі, що був надворним воєводою великого полку и великої печаті и хоронителем государственних великих діл посольских; до ёго прилучився над Самарою гетьман Самойлович з усіма своіми полками; козаків було до пятьдесять тисяч. Дня 14. червця перейшло війско через Кінку, минуло Великий Луг, а дійшовши до річки Карачакґана, стрітилося з несподіваною перепоною. Весь степ був випалений, трави не було, живності для коний не взяли с собою, не було дров; московські коні почали гинути, люди терпіли від безхлібя и безвідя: була чутка, що дальше до самого полуострова так само випалено. Годі було дальше йти. Воєнна рада начальників рішила вислати берегом долі Дніпром одділ двайцятитисячний; до них Самойлович прилучив три козацькі полки під начальством свого сина. Сей одділ мав прикривати відступленє решти війска, а як буде можна, то мав напасти на турецькі твердині, поставлені над Дніпром. Отже — всё останнє війско посунулося назад.

Тоді в Москалів сильне підозрінє впало на гетьмана и на козаків в загалі: чи не з їх намови и перестороги Татаре спалили степи, щоби спинити успіх московського війска? Оден с чу-

Digitized by Google

жоземців (Гордон), що служили в московськім війску, впевняє, що підозріне було правдоподібне. Козаки — говорить він — самі збройною рукою визволилися с польского ярма и просили в Москалів тілько помочи: вони називали себе підданими, а не холопами царськими. Мир с Поляками, що відступили Москві свої права над козаками, страшив їх; вони побоювалися, щоб Москва не обходилася з ними як из справдешніми підданими и не обмежали їх привилеїв и вольностий. Гетьман и инші розумні люде вбачали, що вийде для них с того, як Москві вдасться завоювати Крим. Татаре вважали себе також вольним народом; падишах мав над їх ханом слабу власть и звертався до ёго більше с просьбою, як з росказами. Природний инстинкт зближав козаків с Татарами и одні й другі мусили додуматись до того, що завоёване одного з двох народів буде занапащенем другого.

Як би се ні було, а вороги Самойловича вихіснували невдачу походу; вони зрозуміли, що Голицинови мило буде звернути на гетьмана сором неудачи. Повертаючи Самойлович, як видно, не повздержував язика и виговорював ідкі замітки про тодішні справи. „Чи ж я не казав — говорив він — що Москва нічого Кримови не вдіе. Се нині справді так є; и треба буде ім на будущину добре від Кримців одділятись“.

Військо, вернувши с походу, розложилось станом над рікою Коломаком. Тут старшина зробила змову и написала донос на свого гетьмана*).

У сім доносі переказувано всілякі вираженя невдоволеня, що висказав гетьман проти московському правлінню задля миру с Польщею; вказувано на поступки, що спиняли успіх у війні с Татарами. Він позволяв возити в Крим всякі запаси и гонити товар на продаж. Тут між иншими замічали, що він не висилав на перед звідунів и сторожи, щоб розвідатися про стан поля, а видячи около таборів поля в пожарі, не посилав їх гасити. Дійшовши до Кінки, не вивідався, як далеко вигорів степ, а посунувся наперед на спалене поле; ёго неохота до сеї війни и недбальство давали повід додумуватися, що с причини и росказу гетьмана спалено степи. Крім того в доносі жалувались на лиху управу гетьмана: він сам всё робив, не закликаючи нікого на раду; без суду и слідства відберав уряди, понижав старинних козаків и ви-

*) Се були Василь Борковський, обозний судя Воєхович, писарі Прокопович и Василь Кочубей и полковники Кость Солонина, Яків Лизогуб, Григорий Гамалія, Дмитрашка Райча и Степан Забіла.

Digitized by Google

висшав дрібноту, просто поступав из старшиною, а більш усёго був незносний своєю користолюбностю: за полковничі уряди брав хабарі и позваляв чинити людям всякий угніт: що в кого припаде ёму до вподоби то й бере, а чого він сам не возьме — то діти ёго візьмуть. Наконець просили именем цілого війска запороського зміпити ёго з гетьманства.

Сей донос подали Голицину 7. липця. Могучий боярин не любив уже давнійше Самойловича: Голицин жив у розладі з Ромодановським, с котрим Самойлович жив у приязні. Донос вислано в Москву, а в Москві поступили з ним так, як бажав Голицин.

Дня 22. липця привіз гонець з Москви царську грамоту. Голицину поручено заявити старшині, що як Самойлович козакам не до вподоби, то вони могуть вибрати собі иншого, а від Самойловича казано відобрати знаки гетьманського уряду и самого приставити в Московщину, поступаючи так, як Господь Бог напутить и навчить боярина.

Голицин знав, що козаки не терпіли Самойловича и боявся, щоб вони дізнавшись, що гетьман зміняється, не допускалися своволі и не росправилися с тими, котрі розбудили іх злість на себе. Він закликав до себе своіх московських полковників, казав щоб вони сповістили старшину про царський указ и самим всё уладити, що Самойловича можна спіймати без усякого шуму; для того казали заперти вечером табор; шатро гетьмана и ёго достатки були в таборі; казали також незамітно оточити гетьмана з усіх сторін возами. Хоч так тихо всё діялося, та деякі прихильники гетьмана догадалися, що задумують щось злого и звістили Самойловича. Самойлович був певний, що годі ёго обвинити о зраду и не надіявся, щоби хто небудь рішився на то; він підозрівав, що як ёго оскаржили, то певно за ёго управу, котра після ёго признаня для многих була незносна, та в сій справі надіявся оборонитись и оправдатись, тим більше, що не міг ніяк припустити, щоб московське правліне, знаючи про ёго довголітню службу, відобрало ёму гетьманство. Гетьман заперся в своім шатрі, в почи писав оправданє своіх поступків и вислав до полковників. Ёму не відповідали. Докола ёго шатра в певних оддаленях стояла сторожа. О півночи генеральний писар Василь Кочубей явився у Голицина, звістив, що всё готове, всё зроблено тихо, гетьман під сторожею и просив приказу, що чинити дальше. Голицин казав досвіта привести до себе гетьмана разом з ёго сином, а між тим держати під сторожею прихильників гетьмана,

Digitized by Google

щоб не дали в пору знати другому ёго синови, котрого дожидали с походу на дніпровський низ.

Та досвіта Самойлович пішов у церкву на утреню; старшини не рішалися входити до церкви и нарушати богослуженя; вони дожидали ёго перед входом до церкви. Як тілько по утрені гетьман вийшов с церкви, бувший полковник Переяславський, Дмитрашка Райча, вхопив ёго за руку и сказав: „Иди иншою дорогою!“ Гетьман не показав найменшого здивованя и сказав: „Я хочу говорити з московськими полковниками“. Тут надійшли полковники и вели арештованого гетьманського сина Якова, що досвіта хотів продертися через табор та ёго спіймали. З гетьманом нічого не говорили, посадили ёго на дрантивий віз, а сина ёго на шкапу неосідлану и повезли обох в шатро Голицина.

Голицин и воєводи й полковники московського війска сиділи на стільцях, на відкритім місци. Гетьмана с сином поставили коло судового шатра; старшина, позивачі, на завізване Голицина явилися перед радою воєводів и в короткій промові повторили головний зміст позви, котру представили в своім письмі, а на закінчене просили поступити після справедливості з гетьманом. Всі, що сиділи, повставали. Голицин сказав: „Чи не подали ви на гетьмана скаргу з неприязні, злості або задля якоі-небудь обиди, котру можна б залагодити иншим способом?“

Козаки відповіли: „Великі були обиди, що заподіяв гетьман всёму народови, а найбільш деяким з нас; та ми б не зняли рук на ёго особу, як би не ёго зрада: об сім годі нам було мовчати; гетьмана всі ненавидять; и так багато труду стояло здержувати народ: він би розшарпав ёго на шматки!“

Голицин казав прикликати гетьмана.

Самойлович прийшов, опираючися на палку из срібною головкою; ёго голова була обязана мокрим платком: він терпів на голову и очи.

Боярин виложив ёму коротко, о що ёго оскаржують.

Самойлович одперав усё, що наводили против ёму, и став оправдуватися. Але тут виступили на ёго полковники: Солонина, Дмитрашка-Райча, Гамалія. Завязався горячий спір; полковники так розлютилися, що готові були побити гетьмана, але Голицын не допустив до сёго и казав одвести оскарженого.

Голицин заявив, що тепер вони могуть виберати нового гетьмана, а до того треба скликати духовеньство и значнійших козаків з усіх полків. Зараз виправлено гонця до околичного Неплюєва, що був начальником одділу посланого в дніпровий низ. Неплюеву

Digitized by Google

казали арештувати гетьманського сина Григория, ёго друга переяславського полковника Леонтия Полуботка и инших и приставити іх до Голицина.

Однако, чого боялися, від того не ухилились. Козаки дізнавшися об сім, що сталося з гетьманом, почали ділати самовольно. В гадяцькому полку вбили полковника Кіяшку, а з ним кілька передових людий; козаки збералися ватагами, втікали и ширили ворохобню в краю. Гетьмана вельми усі ненавиділи, а також ненавиділи ёго синів и прихильників. Самойлович завів обтяжаючі монополі на горівку, мід, доготь и инші речи, видумував усякі новості, щоб збогатитися. Придбати богацтво для себе и для своєі рідні — се була ціль ёго жизні. Він окружався компанійцями и сердюками (ніше військо), котрих заведено для приборканя народу, що все ще не втеряв свого споконвічного потягу до окозаченя; гетьман оперався крім того й на московські сили и поступав як самовластець. Навіть из старшинами обходився він гордо; ніхто не смів сісти при нім або накрити голову; хоч сам походив з духовного стану, гордував священиками. Розумно буде, що упадок ёго викликав не жаль для ёго, а запеклість против усіх тих, що вірно служили ёму, що потакували ёго жадобі и чванливості, хто сам під ёго опікою рядився або допускався угніту. Московське військо мусило притлумити ворохобню. Се спонукало Голицина негайно приступити до вибору нового гетьмана.

На другий день по зложеню Самойловича подали Голицину статі, після котрих має бути вибраний новий гетьман. Вони були в змислі давних статій. Козаки на сей раз старалися розширити права віддільної самоуправи Украіни и просили, щоб гетьманови було позволено зноситися с чужоземними державами; сёго не прийняли. Землевладільці вимовляли собі право судити підданих и брати від них установлені приноси, казати ім возити сіно и дрова. Маєтності генеральної старшини, заслужених знатних осіб, а також добра архиепископські, митрополичі и монастирські вольні від усяких військових поборів. Таким способом змагалось пануванє нового панства, що грозило закріпостити народ. З московської сторони вставлена статя, що показувала напрямок зближити два народи: гетьманови и старшині вкладано обовязок лучити украінський народ з московським, як через вінчаня, так и иншими способами, щоб ніхто не говорив, що украінський народ гетьманського регименту (управи), и щоби Украінців уважали з Москалями яко оден народ.

Digitized by Google

Старшини, укладаючи статі, дали Голицину на догад, що вони виберуть гетьманом с поміж себе того, на кого він укаже. Боярин назвав Мазепу, котрий умів ёму приподобатися.

На другий день, 25 липця, роспочалася рада. Відправлено молебен в походній церкві, що була в шатрі. Винесли знаки гетьманського уряду и положили на стіл, накритий килимом. Боярин спитав зібраних козаків: кого бажають вони вибрати гетьманом?

Закричали: Мазепу!

Кільканайцять голосів, котрі не знали, що справу вибору рішили вже давно могучі люди, кликнули имя обозного Борковського, та прихильники Мазепи зараз їх заглушили.

Мазепу вибрано и потверджено, а Голицин дістав од ёго десять тисяч рублів на спомин. Бувшого гетьмана с сином Яковом вислали в Сибір. Другого сина Григория казнили в Сівску. Жінки Самойловичів лишено на Вкраіні и дано ім с царської ласки скупий прожиток з майна іх чоловіків.

Майно Самойловича списано: половину взяли для государя, половину дали до військового скарбу.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія.“

П. Житецкаго.

Кіевъ. 1876. вел. 8° стор. 376.

Рецензия д-ра Омеляна Огоновського.

(Конецъ.)

В четвертій главі (стор. 259—293) виводить автор результат из своіх попитів язикословних и повторяє головні звукові правила вокализма и консонантизма малоруського. На стороні 262 каже, що в руськім праязиці глухі самогласні мабуть не від разу запропастились: в поодиноких нарічиях могли вони истнувати еще й в историчній добі письменності руськоі. Дифтонги-ж *уо*, *юо* по мніню автора истнували в устах народа безперечно до XIV. віку. Відтак відносить він не тільки повногласне, але також двогласне ик руському праязику, и замічає, що обі ті прояви звукові суть головним ёго признаком (стор. 264). Руський пра-вокализм представляеся отже в питомеиній повноті елементів самогласних, котра появилась в замін за стародавню повноту,

Digitized by Google

споводовану присутством глухих самогласних ъ, ь. — Відносно же до первістних согласних в руськім праязиці учить автор, що по мірі повноти вокализма мусів наступити упадок в просторі согласних, и з-за того в мові малоруській змоглись звучні (с. є. слабі) согласні, в великоруській же взяли перевагу неперехідно-мягкі согласні; порівн. рукѣ, богѣ, духѣ.

Автор замічає, що в кінці XII. віку Русь полудньова — Київська и північна — Володимирсько-Суздальська зустрітнулись між собою в боротьбі о гегемонию в руській землі, и що той политичний момент без сумніня був плодом „битових“ ріжниць межи двома головними половинами руськоі землі, — ріжниць, що поволи опісля взростали. Відтак думає він, що головні признаки малоруського вокализма сталисъ зовсім замітними в віці XII—XIII. Тогді-ж не було єще українського говора, котрий виділився пізнійше из ріжнорічий волинських. Говори-ж волинський и галицький відділились під конець Київськоі епохи та в перві роки Татарщини від стародавнёго північного говора малоруського або підляського, котрий органичним ладом виріс из колишнёі нивы руського праязика (стор. 272).

Опісля займаєся автор розвязанем питаня, чому підляська Русь переховала досіль свій говір в такім архаичнім виді? Не підлежить сумніню, що в нинішнім Підлясю від поконвічних часів жило славянське племя — Нерви. Поміж тих аборигенів посселялись в историчній добі жизні руськоі кольонисти из полудня и полудневого сходу, и тим способом мова стародавніх туземців прибирала всякі відтінки говорів малоруських. Так отже на просторонї городненськоі и сідлецькоі губернії говори підляські обіймають всі признаки мови малоруськоі, які порозкидані суть від самого крайнёго сходу до границь малоруського народу в Русі угорській.

Дальше росправляє п. Житецький про взаімнии говора волинського и галицького ид українському, и замічає, що в волинськім говорі чутно ы замість основного и (н. пр. робыты) и середуще и, а не і из ѳ (отже: ничь, гний; — в говорі українськім и галицькім: ніч, гній). Галицький же говір не має середущого українського и, и про-те він близький ид волинському говорови (= середуща стадия); з другоі же сторони він близький ид українському говорови, тому-що має і из ѳ, ѣ (= нова стадия), а по-за-як змішав і (= ѳ) зі звуком і (= ѣ), то пійшов він дальше говора українського. — Автор думає, що іота в галицькім і из ѳ явилась пізнійше, неначе звук параситний, що змягчає попередню согласну; н. пр. дім (вигов. дјім), лій (вигов. лјій). Впрочім являєся в галицькім говорі еще оден такий признак, що не є розвитий в говорі українськім: в галицькім бо підгірю появляєся звук с из я и из а

Digitized by Google

після шипящих (н. пр. вєнути, тєжко, жєль, — також жиль; порівн. щістє). Відтак в гірських ріжнорічиях галицьких добачає автор багато архаизмів, особливо-ж морфольогичних. Так н. пр. порівнати належить древню форму *бих*, котрої тут уживають при твореню способу условного, н. пр. *ішов бых за вівцямы*.

Нема отже сумніня, що оба говори, український и галицький, розвивались независимо один від одного из спільних давнійших основі котрі до сёгодня переховались на північній границі малоруської мови, творячи осібний старо-малоруський говір (= говір підляський). Український и галицький говір носять отже признаки середньої доби твореня звукового, тільки в українськім говорі тих признаків менше, ніж в галицькім, котрий задержав багато стародавніх особенностий фонетичних и морфольогичних. Причину-ж тої прояви, що говір галицький відзначується архаизмами, находить автор в віддаленю Галичини від головної сцени малоруської исторії. Не так було в Подніпровю, — театрі важних подій. Сюди сливали огромні маси народа из землі підляської волинської и галицької. Правда, що мова творилась тут из стародавніх елементів, але вони не могли задержати свого первістного виду в краю, в котрому история оставила глубокі сліди руіни и недолі. Так отже представляється нам в говорі українськім третя доба в розвою мови малоруської; — головні бо ёго признаки суть ось-ті: 1) звук *і* из **о**, **є**, **ѣ**; 2) середуще *и* замість основних **и**, **ы**; 3) змягчено-удвоєні согласні; 4) перевага твердих согласних; 5) ослабленє согласних в виді звучності їх на кінці слів (н. пр. хліб, град) и перед беззвучними (н. пр. гребти).

Наконець подає автор пробу графичного представленя историчної долі руських нарічий. Руський праязик ділиться на нарічие малоруське и великоруське. Малоруське нарічие обіймає говори: північний малоруський, волинсько-український и галицько-подільський. Сесі-ж говори утворились так, що говір волинсько-український и галицько-подільський виділились из північного малоруського говора. Відтак нарічие великоруське обіймає говори: північний великоруський, полудневий великоруський и білоруський. Але-ж полудневий великоруський говір представляєся так, мабуть ёго зачаток спочивав з одної сторони в говорі північнім великоруськім, а з другої сторони в білоруськім говорі. В тім огляді легко замітити, що говори північний малоруський и північний великоруський найменше віддаляються від руського праязика. Впрочім можна в тій картині завважати, що вік XIV. становить переділ в розвитю нарічий: до XIV. віку волинсько-український говір віддаляєся рівномірно від говора галицько-подільського, але по XIV. віці той луч, котрий представляє говір волинсько-український, ломиться так, що го-

Digitized by Google

вір український являєся більше віддаленим від говору галицько-подільського, неначе-б виходив из говору волинського.

Опісля слідують „Приложения“, именно: I. Образці народніх говорів мови малоруської, як: Сідлецькі ріжнорічия уіздів Більського, Константиновського и Радинського; — ріжнорічия: галицьке и угорсько-лемківське. Автор замічає, що галицький говір роспадаєся на три головні ріжнорічия: підгірське, гуцульське и лемківсько-бойківське, и висказує географичний огляд тих місць, по котрих той говір розширяєся. Відтак каже, що у всіх тих ріжнорічиях являєся широке **ы**, в котрім змішались основне **и** и основне **ъı**. При тім злучаю висказує автор от-сю гадку о правописі писателів галицьких: *„Въ правописаніи галицкихъ собирателей образцевъ народной рѣчи господствуютъ въ отношеніи къ этому звуку* (ы) *ненаучныя воззрѣнія. Защитники этимологическаго правописанія (Головацкій, Осадца, издатели „Львовскаго Слова“), ставятъ* ы *и* и *тамъ, гдѣ требуетъ этихъ звуковъ славянское словопроизводство, раздвигая орѳографическія рамки до той широты, которая грозитъ народной рѣчи (по крайней мѣрѣ, на письмѣ) потерей всякой индивидуальности. Очевидно, эти ученые трудятся надъ постройкой такого дома, въ которомъ легко могли бы помѣститься не только русскія, но и другія славянскія нарѣчія“* (стор. 338).

Дальше наводить автор головні признаки поодиноких галицьких ріжнорічий и подає образець деклинації сущників *ніж* и *душа* у всіх трёх ріжнорічиях. Слідують відтак образці говора подільського и волинського, опісля-ж образці говора українського. Представивши образці говорів народніх автор поміщає під числом II. декотрі взорці письменного язика с признаками мови малоруської, почавши від XIV—XVIII. віку. Поміж тими взорцями заслугують на увагу особливо деякі відривки из Пересопницького Євангелия (з 1556—1561 р.), котре почитуєся перекладом из тексту старословенського на тогдашню мову малоруську.

Се висказанє грясті многоцінного писання проф. Житецького. Вже из того можна дізнатись, що автор представив вельми основно звукову историю мови малоруської. Справді, ёго глибоким студиям про природу специфично малоруського звука *і* годиться повна похвала, — ясне-ж означене причини змін и переворотів в вокализмі и консонантизмі (се-б то падене глухих самогласних **ъ**, **ь**) є доказом великої ёго ерудиції. Таке поважне наукове діло не легко отже критикувати. Про-те списую деякі свої замітки лише в тій цілі, щоби свою гадку висказати побільшій часті в таких питанях, котрі досіль не достаточно єще пояснені,

Digitized by Google

або остаються предметом наукового спору. С тоі причини більшу часть от-сих моіх уваг можна-б почитати додатками до дотичних заміток п. Житецького.

1. На стороні 13. читаємо, що V. падеж заховався не лишень у Сербів и Малоруссів, але й у Болгар, у Поляків и Чехів. Звістно же, що у Болгар, рівно як у романських племен деклинация майже зовсім запропастилась. Про-те в формі падежа V. появляються тільки декотрі слова; н. пр. *дѣдо* (Miklosich, Vergl. Wortbildungslehre, p. 179).

2. До тих писателів, котрі в XVII. віці уживали иногді глухі самогласні **ъ, ь** в середині слів, можна крім Памва Беринди (стор. 53) віднести єще Кирилла Транквилліона Ставровецького. В ёго бо „Зерцалі богословиі" находимо не тільки такі форми як **твръдость, оутвръжене,** але зустрічаємо навіть акцент, поставлений над глухою самогласною **ъ;** н. пр. **кръ́въ, котъ́рїи.** А вже-ж Беринда поставляв у своім лєксиконі акцент над **ъ** частійше. Так находимо у него н. пр. от-сі форми: **въ́зрастъ, влъ́хвъ, дръ́зый, мръ́зость, плъ́за, плъ́къ, тврь́дый** и и., ба на стороні 121 читаємо навіть **„мо́лва или млъ́ва".** Належить однако признати, що **ъ** в тім злучаю мало значенє самогласноі чистоі *(о, е)*.

3. Автор признає, правда, за проводом проф. Яґіча, що повногласиє и двоєгласиє суть головними признаками вокализма малоруського (стор. 63, 65); однако не розвиває системи повногласия так консеквентно и науково, як систему двоєгласия. Правда, що він видить в повногласию зъявище підновленого вокализма, — що отже в старословенських формах як **брѣгъ, глава, градъ** добачає форми древнійші ніж в руських *берег, голова, город,* але все-таки міг він на підставі вельми основних праць П. А. Лавровського*) и А. Потебні**) тую партию звукословну своєю методою точнійше представити. Вже-ж бо не є достаточно, висказати, що ряд переміни звукової був н. пр. такий: *gards* (готиц.), *gardas* (литов.), **градъ** (ст.слов.), відтак *гъродъ* и *городъ*. Але поминувши теє, що в такому ряді польска формация *gród* після ст.слов. **градъ** є пропущена, не висказав автор, що форма *гъродъ* є тільки фикциєю, котра могла становити перехід від *gród* до *городъ,* однако в историчній добі розвою звуків нігде не появляєся. Відтак думаю, що тую партию про повногласиє належало тепер вже из-за того опрацёвати основнійше, що в сих роках два учені мужі, Л. Ґейтлєр и І. Шмидт доказували, мабуть-то руські повногласні форми як *берег, го-*

---

*) „О русскомъ полногласіи" (Изв. П. Отд. Им. Ак. Н. 1859. т. VII., вып. 5).

**) „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка. I. О полногласіи". Воронежъ 1866.

Digitized by Google

лова, город суть давнійші, ніж відповідні старословенські форми **брѣгъ, глава, градъ**, по-за-як сі форми стягненем коротких самогласних *е—е, о—о* в самогласну довгу **ѣ—а** утворились*). Впрочім не пояснив автор' яким способом утворилось н. пр. *молоко* из **млѣко**? А вже-ж замітив Лавровський и Потебня, що старословенська силяба **лѣ** (у словах як **млѣко**) в доісторичну пору замінилась навперед в **ла** а потім в *оло*. Відтак позволяю собі висказати, що крім обох сих мужів в поясненю повногласия положив великі заслуги проф. Ягіч у статьі „Ueber einige Erscheinungen des slav. Vocalismus**).“

4. Сумніватись належить, чи в формах *п-ой-іти, на-пай-ати* (стор. 68) переховались останки первістного звука **ѣ** *(= аі)*. Звістно бо, що корінь сих слів є **пи**, та що в формі *поіти* є степенёване самогласної *и* посредством звука *о*, отже: *п-о-и-ти*, між-тим, коли *напая-ти* є форма verbi intensivi, в котрій до пня *пои* додано нарост *а*, почім самогласна *о* вскріпилась в *а*; отже: *на-паи-а-ти* = *на-паjати* = *напаяти*.

5. В прекрасній росправі про перехід звука **ѳ** и **ѣ** в *і* посредством дифтонгів *уо, юо* не поставлена наглядна скаля сих звукових перемін. Автор каже вправді (стор. 115), що дифтонг *у́о́* (н. пр. в сущнику *ку́о́нь* з ударенем над самогласною *о*) міг породити бистре движене ид привернену первістного **ѳ** (н. пр. в *конь)*, минаючи движене від *у* через **ы** ид *і*, та що говори з дифтонгами *у́о* (из **ѳ**) и *і́е* (из **ѣ**) являються прародителями вокализма малоруського. Однако між дальшими рефлексиями не добачаємо тої консеквенції, якою автор звичайно відзначуєся. Положім н. пр. основою дифтонг *у́о* (в котрім стоіть ударене над *у* — котрий отже за підставу пізнійшому звукови *і* служить), то звукова генеза була тутки відай така: 1) *у́о — у* (н. пр. *ку́онь — кунь*), с. є. звук *у* не відбував дальшої метаморфози; 2) *у́о — у́е — у́и — у́і — ы — и — і* (отже: *ку́онь — ку́ень — ку́инь — куінь — [кынь] — кинь — кінь*)... Відтак *юо* (из **ѳ**, н. пр. *слюози, синюой)* могло рівно як *уо* звернутись ид звукови *о* — тутки *jo*: отже *слjози*. З другої же сторони утворились из него звуки специфично малоруські, се є *ю* и *jі*, отже 1) *юо — ю* (н. пр. *принюс)*; 2) *юо — [юе] — юі — jі — і* (н. пр. *приніс)*.

6. На стороні 122. сказано, що в літописі Самовидця звуків *у* и *ю* замість **ѳ**, **ѣ** зовсім нема. А вже-ж кілька разів находимо дійстно *у* зам. **ѳ**; н. пр. по*ку*ля, от*ку*ля, с. е. по-ко-лѣ, от-ко-лѣ, = по*кі*ль, від*кі*ль (стор. 20).

---

*) Dr. L. Geitler, Starobulh. fonolog. V Praze, 1873. p. 57—59; — Joh. Schmidt, Zur Geschichte des indogerm. Vocalismus. Weimar. 1871. 1875. II., p. 167. sq.

**) Archiv für slavische Philologie. Berlin 1876. I. Band, p. 386—411.

Digitized by Google

7. На стор. 128 и слідуючих говорить автор про звук **ы**, котрий в говорі українськім потерпів однакову участь з основним **и**, се є, замінився в середуще *и*. Ведля мніня автора основне **ы** звучало подібно німецькому *ü* и в дальшім розвою пійшло в напрямку ид звукови *і* (стор. 134). Як-же тепер зрозуміти сей висказ проф. Житецького, що *ы* в українськім говорі є звук мішаний из основного **ы** та й из **и**? Мені видиться, що, наколи середуще українське *и* справді такий мішаний звук, основне **ы** не розвинулось в напрямку ид самогласній *і* але мусіло звучати грубше, — мабуть так, як тепер виголошуєся великоруське *ы*. Теє-ж *ы*, котре автор зове секундарним або широким, жиє ведля моєі гадки лише в говорі галицькім підгірським и також в говорі волинсько-подільськім; в гірських бо говорах галицьких, в язиці польскім (именно після губних *б*, *в*, *м*) и великоруськім, звучить *ы* єще ширше, с. є. без сумніня так, як воно виголошувалось в мові старословенській. Про-те широке *ы* галицьке и волинсько-подільське стояло-б в середині поміж великоруським и українським. Не знаю отже, чи слушною є рада шановного автора, щоби галицькі писателі поставляли всюди *ы* одвітно справдішній фонетиці говорів галицьких, щоби отже писали роб*ыты*, занес*лы*, пр*ыймила*, в м*ыслы*, ноч*ы*... Теє бо широке *ы*, котре автор галицькій фонетиці хоче накинути, чутно тільки в говорах гірських.

8. По мніню автора в мові малоруській нема груп из трёх согласних на кінці слів (стор. 158). Я позволяю собі, навести форму II. пад. ч. мн. *братівст* зам. *братіств* (Кул. Хмельн. стор. 47).

9. Автор наводить (стор. 163) мнінє Головацького та й Осадци, будьто-би в говорі галицькім звучні согласні виголошувались як одвітні ім беззвучні, що отже ло*б*, хлі*б*, чер*вь*, ді*д*, облі*г*, кня*зь*, сторо*ж* виговорюються ло*п*, хлі*п*, чер*фь*, ді*т*, облі*х*, кня*сь*, сторо*ш*... А вже-ж сам автор сумніваєся, чи справді в Галичині ті слова так вимавляються. Можу ёго упевнити, що такий виговір у нас в Галичині не истнує. Ми бо виголошуємо наведені слова так як іх виговорюють на Украіні, с. є. наблюдаючи *звучність* согласних.

10. *Квилити*, *квіт*, (стор. 168) не є пізнійшою формою відносно до *цвілити*, *цвіт*, але давнійшою, тому-що сичуще *ц* основуєся на первістнім *к*; порівн. *квилити* зі старонімецьким *quelen*, *квіт* з литовським *kvētka*.

11. Похибною є гадка автора (стор. 171), що *зу* в *зустрічати* утворилось из *уз* (= ст.слов. **възъ**) переставкою звуків. Нероздільний приименник *зу* не є що инше, як тільки ст.словенське **сѫ**-, рус. *су*, *съ* (фонетично *зу*, *з*); порівн. поль. *zu*-pełny.

12. Автор не поясняє точно, як утворилась форма *робицця* из *робиться*. Каже тільки (стор. 178), що в слові *робиться тс* = *ц*, та

Digitized by Google

що по закону удвоєня, широко розвитому в мові малоруській *ц* явилось в удвоєній формі, — отже *робицця*. Я гадаю, що попереду форми *робицця* стоіть *робитця*, с. є. перед *ц* вставляєся епентетичне *т*, а відтак в слідство ассимиляції *т* перед *ц* перейшло в *ц*. Завважатп-ж належитъ, що в українських писаннях сеся форма в таких видах появляєся: *робиться, [робиця], робитця, робитьця, робицця, робицьця.*

13. Приложник *козацький* має бути утворений из *козак-ьск-ий* через *козацьский*, а *молодецький* безпосередно из *молодецьский* (стор. 179). Я думаю, що из *козак-ьск-ий* навперед утворилось *козачьский*, а відтак зближенєм звука *ч* (= *тш*) до *с*, се є заміною звука *ч* в *ц* (= *тс*) — *козацьский*, почім *с* після *ц* (*тс*) викинено; порівн. *руський* из *русьский*. *Молодецький* же не могло утворитись безпосередно из *молодецьский*, по-за-як по правилу виводиться *молодецький* из *молодечьский* (порівн. вел.рус. *молодеческій*, як від *отець* — вел.вус. *отеческій*).

14. Слово *вимантачити* виводить автор из польского *wytęczyć* (стор. 180). Скорше-ж можна ёго віднести до глагола *ви-ман-ити*. — Відтак читаємо, що *тремтіти* мож утворити від ст.слов. **трѫба**; — а вже-ж належитъ се слово віднести до кор. **трѣм** (основне *tram*, лат. trem в trem-ere); від **трѣм** же посредством звука **с** утворяєся desiderativum **трѫс-ти**. В *тремтіти* було-б отже значене неперехідне = zittern. (Порівн. Geitler, Starobulh. fonolog. p. 27). Що же дотичиться глагола *чимчикувати* (знач. нишком ити), то очевидно не стоіть він в ніякому звязку з основною(?) формою *ченчикувати* від *ченчик*. Корінь бо сёго слова є **мък** (в ст.слов. **мък-нѫ-ти**, поль. mk-nąć); відтак *чи* вважаєся тутки приставкою (praefixum), як замітив проф. Верхратський (Знадоби до словаря южноруського, стор. 79). Тая-ж приставка появляєся в сім глаголі також у формі *че (че-мчикувати)* и відноситься до пня прономинального **чь**, котрим понятне дотичного слова скріпляєся; н. пр. *че-мер-ица* helleborus (s e h r giftige Gebirgspflanze), *че-тирхатий* = в е л ь м и розтирханий. Також пень прономинальний **къ** в давнійшій формі **ка** (= санскр. ka-s) кладеся в мові русько-українській попереду в зложеню з деякими сущниками; н. пр. *ка-цап* = великий цап, *ка-царь* = великий царь, *ка-царівна* = дочка великого царя. По мніню-ж Ербена*) відноситься мабуть сюди також сущник **ки-сань** — у Слові о полку Игоревім, IX, 9, — котрий про-те міг би значити: велика змія. — Що-до глагола *чи-мчи-к-ува-ти* належитъ єще замітити, що пень *мчи* вскріпляєся гортанним звуком *к* (властиво пнем *ка*); порівн. *при-сил-к-ува-ти, баю-ка-ти.*

---

*) Dvé zpěvů staroruskych totiž: O výpravě Igorově a Zádonština, vydal K. J. Erben. V Praze, 1870, p. 31. 32.

Digitized by Google

15. На стороні 192. замічає автор, що в галицьких формах *домов* (се-б-то *домів* = nach Hause), *долов* (= *долів*), *добров*, *женов*, замість *домови*, *долови*, *доброю*, *женою* наконечні самогласні *и* и *ю* замінились согласною *в*. Але-ж не підлежить сумніню, що форми *домов*, *долов* утворились из *домови*, *долови* в слідство відкиненя наконечної самогласної *и*; — форми же як *добров*, *женов* рад би я віднести посредством истнувавших колись форм *добром*, *женом* до старословенських форм **добрѫ**, **женѫ** = **доброѭ**, **женоѭ**; порівн. лемківсько-гірські форми *рибом*, *руком*; словін. *ribom*, серб. *рибом*; — отже губне *м* замінило-б-ся в губне *в* (*женом* = *женов*; порівн. лат. pri*m*-us и ст.сл. **пръвъ**; серб. там-ни и тав-ни, знач. темний. Однако боячись захвалювати таку новість в поясненю сеї прояви звукової, волю придержуватись консервативної гадки Потебні, що форми як *добров*, *женов* утворені из *доброју*, *женоју* тим способом, що викинено *ј* поміж *о-у*; отже *доброу* = *добров*, *женоу* = *женов*; порівн. в галицько-гірськім ріжнорічю: *чуу*, *співау* замість *чую*, *співаю*.*) Замітити-ж належить, що по мніню проф. Міклосича такі форми як *рибов* утворились из одвітних ст.словенских; порівн. **рѣкоѭ**; про-те из *рибов* виводить він форму *рибом***).

16. До начальних трёх-членових груп согласних (стор. 197) можна еще віднести рідку групу *зсл* (н. пр. *зслизла* в Ен. Котл.); до начальних же чотирёх-членових груп (стор. 202) причисляємо еще *спхн* (н. пр. *спхнуть* в Ен. Котл.).

17. Прислівник *нишком* відносить автор до кореня **нищ** — поль. niszczeć (стор. 199). Нема-ж сумніня, що теє слово до кореня **ник** — а відтак до приложника **нищь** (pronus, geneigt) належить; отже **нищь**+**ькъ**+**ома** [= ничком] = *нишком*.

18. Слово **дождь** відносить автор до основної форми *дад-јъ*, — се-б-то до кор. *dad* (стор. 215, Зам.). Звістно-ж, що корінь сёго слова є *duh*. Відтак похибною є гадка, мабуть у формі *јего* = **ѥго** замінилась самогласна *і* (порівн. **и-же**) в согласну *ј*. Тутки бо вдіялось противнеє, с. є. іота (пень *јъ*) въ падежи I. замінилась в самогласну *і*, а в падежах скісних, отже в падежи II. (**ѥго**), являеся іота коріння.

19. На стороні 216 читаємо замітку, що там, де нема здвоєня согласних, остаєся славянська форма теми *ја*, т. є. *є*, — отже *весіле*, *зіле*... А вже-ж в Галичині чутно іотовану самогласну *я*, хоча согласні не двояться; порівн. *весіля*, *зіля*.

20. Проф. Житецький думає, що зложений звук *дж* у формах як *ходжу*, *воджу* не є давнійшим від простого звука *ж* (н. пр. *хожу*), та

*) Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка. II. О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій; стр. 118.

**) Vergleichende Wortbildungslehre. Wien, 1876, pag. 137. 211.

Digitized by Google

що *д* в *дж* є лише приставкою подібною до тої, котра в зложеній согласній *дз* (н. пр. в *дзвін*) появляєся (стор. 240). А вже-ж доказав Потебня*), що се *дж* (= первістн. *дj*) справді древня проява звукова, по-за-як ст.словенське ѫдѫ утворилось метатезою из *дж*, по чім в язиці великоруськім, а денекуди и в малоруськім начальне *д* випало.

21. Нарічие білоруське вважає автор говором перехідним від праязика руського ик нарічию великоруському (стор. 258).—Але-ж наука филологична доказує, що мова білоруська є говором (се-б-то нарічием) мови малоруськоі. Найбільшою бо повагою в тому згляді є Міклосич, котрий у своіх найновійших творах—Stammbildungslehre и Wortbildungslehre—почитує мову білоруську лише говором язика малоруського. Та й нігде правди діти, говір білоруський користуєся такими-ж основними признаками, щó й мова малоруська. Так н. пр. а) в тім говорі гортанні *к, г, х* мягчаться в деклинациі перехідно в *ц, з, с*; б) зубова согласна *д* змягчуєся часто в *дж*, як в мові малоруській; порівн. *виджу, раджу*; — в) наблюдаєся часто удвоєне согласних: *съ сольлю, пьянне, платття*; г) в 3. особі ч. є. часу тепер. окінченє *ть* або відкидаєся або задержуєся, тільки в сёму злучаю вимовляєся по білоруськи як *ць*; отже: *пье, пьець*; — д) в II. причастнику часу минувшого, щó служить до вираженя индикатива praeteriti, наконечне *л* заміняєся в звук посередній поміж *у* а *в*, н. пр. *писавъ*; и т. д.

Так отже підніс я деякі місця, в котрих можна-б єще дещо додати або й поправити. Бо треба таки признати, що писанне проф. Житецького в порішеню кількох питань етимологичних оказує денекуди неточні або похибні вираженя. Однако-ж росправа автора про историю звука *і* є так многоцінна, що замічені похибки супротив неі суть справді дрібними. Про-те мило мені заявити, що сей литературний твір п. Житецького приносить ёму честь велику и ставляє ёго в ряду знаменитих филологів славянських. Єго-ж заслуга є тим більша, що він первий представив в системі историю звуків язика руcько-українського, щó ёго зовуть малоруським, и відтак доказав ёго самостійність супротив язика великоруського.

*) Два изслѣдованія; стор. 124. 125.

Digitized by Google

По Вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова Вѣна 1876. Склад у Carl-a Helf-a. 7 Kärtner-Ring 6. ц. 75 кр. а. в.

(Дальше.)

Галицькі писателі, котрі цураються місцевою мовою народнёю, пишуть жаргоном литературнім, котрий менче схожий з языком великоруським, чим язык малоруських писателів, вже-ж таки хороших, як Шевченко, Квітка, Костомарів, Куліш и т. п. Язык н. пр. в брошурі Богдана Д.....аго (давніще Теодор Дзєдзіцький) „Въ одинъ часъ научиться малорусину по великорусски“ похожий радше на язик, яким пишуть німці свої ради и информаціі об уживаню косметиків, що висилають в Россию. Приклади такі зовсім не потверджують того, що галицькі писателі не потрібують виробляти малоруський язик — коли вони „знаютъ отлично русскій“. Впрочім значна часть галицьких писателів, що згорда поглядали на язик народній и цурались украінщини, повернула по кількох літах безплодних фраз об панруссизмі до „рутенщини“ и замість теорії „всемалоруской“ признає теорию якоісь „церковно-руской“ або „австоруской“ народності.

Різче представляється приклад безплодності а навіть шкодливості поверховнёго панруссизма на Русі угорській. Там не чували про Украіну, про козаччину; не чули имен Квітки, Шевченка, Костомарова: там через трийцять літ царствовало піддержуване з Відня „общерусское славяноФильство“ с клерикальним характером. Воно убило перші ростки литератури в місцевім полу-народнім язиці, що инстинктовно підіймались в 30-х до 40-х років на взір ростків галицьких с часів М. Шашкевича, Головацького и Вагилевича. Гадав би хто, що в Русі угорській читають Пушкина, Тургенєва, говорять и пишуть язиком іх, дбають про народність, народ? Сохрань Господи! Там патріоти русскі говорять по мадярськи — а коли вже конечно писати що по „русски“, то пишуть нечуваним язиком и об річах, що и в часах Тредіяковського уважались-би яко мертвота. Такому народнёму язикови одповідає апатия, одчужена од живих интересів народніх; — а яка вже небезпечна для будущини руськоі народності в Угорщині теория суспільна становить там основу для литературнёі теорії в руській интелигенціі!

Так на приклад автор рецензії на видані в Київі повісті Федьковича зробивши уступство видавцеви заявленем, що и він почитає малоруських „геніяльныхъ писателей какъ то Шевченка, Гоголя, Квітку, Вовчка, Максимовича, Куліша, Костомарова, Федьковича и проч.“ говорить дальше: „Г. Драгомановъ поставляетъ въ вину (многимъ галицкимъ писателямъ), что они гоняясь за панской образованностію пренебрегаютъ свой простой народъ и его родной языкъ. Но по нашему мнѣнію раздѣленіе людей на господъ и слугъ всегда будетъ существовать въ соціяльной жизни“.

Но, єсли в Угорщині панами — мадяри, — то, запитує автор, що-ж остається?

Виписати панів из Россиі, (суть такі, що и об сім туряють) — але се не так легко. Остаєсь отже статись перевертнями-мадяронами, так як весь простий народ руський — слуги, и неслугам, т. є. руським священникам лишається вибір межи народностю панів-мадяр, и народ-

Digitized by Google

ностю слуг — народа руського, т. є. малорусів. Після того патріоти руські на Угорщині дивуються, що в ужгородській гімназії на 140 учеників уніятів, т. є. синів руських священників ледве 30 записали себе по народності руськими*).

Коли так патріоти руські в Угорщині пишуть язиком вимученим и об таких предметах, як на пр. „что Его Преосвященство, епископъ Іоаннъ изволили купить себѣ новую мантію“, мадярська литература розрастаєсь як для так нечисленного народа справді бистро и засиляєсь перекладами таких творів европейської научної и политичної литератури, яких появленє в Россії навіть неможливим. Не дивота отже, що всё живе однадає од руської народності в Угорщині и побільшає собою число свідомих и несвідомих народніх пявок, а народ руський, красний и здоровий обертаєсь в парпів на своїй питоменній землі. Скаже хто, що треба зробити литературі мадярській конкуренцию посилкою в угорську Русь россійських книг Пушкина, Гоголя, Тургенєва, Соловєва и т. д. Але в такім разі треба приготовленим бути на те, що за два роки, скоро угорськоруська молодіж ознакомиться з литературою россійською, поміж нею проколеться свого рода українофильство, т. є. малоруська народня партия з місцевим одтінком. И тоді ми увидимо в угорській Русі початок живої литератури и початок енергичнёго народнёго патріотизма, котрий не буде ждати указів з Відня и субсидий, щоби служити народу, и не заложить рук, як заложили після 1867 р. угоруські патріоти в полицейськім мундурі, що появились після 1848 р. коли притушено угорську революцию.

Против думки рецензента в „Гражданині“, що поки „украинскіе и галицкіе писатели будутъ обусловливать свое творчество малорусскимъ парѣчіемъ“, не видадуть вони ани Тургеневих, ни Некрасових, ані навіть Рішетникових — докази чого рецензент добачає и в новістях Федьковича — „которыя кромѣ этнографическаго, довольно яркаго колорита не представляютъ собою высшихъ задачъ творчества“ — в ко-

---

*) Идеали патріотів руських в Угорщині и положенє тамошніе справи руської можна виразити коротко в слідуючих мечтаних: 1) коли б нас забрала Россия; 2) коли б в Австрії вернувся абсолютизм; 3) коли б нам епископів патріотів. — А то?! запитаєте ви. — А то пропадемо, омадяримось. Ви вмовляєте в них, що Россия далеко, завоёванє — ще дальше; по абсолютизмові в Австрії заспівали уже, „вічная память“; епископа патріота мадярське правительство не назначить... На все те зітхнуть и згодяться. Щож ділати, запитаєте? — Опертись на народ свій, працювати около ёго просвіти, постаратись о популярну литературу, зібратись до праці органичнёї, — „Е, сёго не можна! за се можна посаду стратити“! одкажуть вам, — и „в Россії не получите“ випадає на таке додати. И сидять руські патріоти в Угорщині на своїх посадах, не роблять нічого и доходить до сёго, що укладають адреси и оди „вселаскавим архієрсям, отцам и покровителям“ — тим самим, о котрих всі дуже добре знають, що вони мадярони и перекінчики, и що коли б вони не були такими, не бути б ім и архієреями. Поганіщої дивовижі годі в цілій Словянщині добачити. Походить се з відти, що в Русі угорській запанували ложні погляди на народность, піддержувані доктриною о православнім и державнім централизмі „русскім“ — а се убиває місцеве народне почутє и приголомшує місцеву діяльность.

Digitized by Google

трих (въ этомъ маленкомъ міркѣ) „все какъ-то мелко и низменно“ підносить автор наш мисль, що вже сама идея, — особливо коли вона свідома — писати о масах народа в язиці ёго-ж або в язиці найближшім ёму, так висока и широка, що висшу и ширшу годі и придумати. История всіх литератур на світі стверджає значенє тої идеі.

Оставивши малоруський язик, писателі малоруські позбавлять себе не тілько условій стати колись Тургенєвими, Некрасовими, — а убють сами себе. В часах Гоголя можна було ще написати „Вечера на хуторѣ“ и „Тараса Бульбу“ не помалоруськи. Тепер річи подібні и не без талану появляються або по малоруськи, або *зовсім не являются*. На скілько „мужицька“ природа Шевченка помогла ёму достигнути більшої широти идей, те а чейже не конче обясняти; мужицький же язик Шевченка не стіснив — и заразом невважа на те, що Шевченко розширив сферу того язика, язик ёго не перестав бути в повні народнім.

Милюков в статі висше сказаній („Вопросъ о малороссійской литературѣ“) твердить, що „стремленія подобнаго обнаруживаємому малорусскими писателями нѣтъ нигдѣ, ни въ одной культурной странѣ, гдѣ безраздѣльно господствуютъ языки Данте, Вольтера, Шиллера и т. п.“ Против нісенітниці такої констатує Драгом., що в послідніх часах наука захитала віру в можливість дальшого истнованя и незмінну розумність многих форм и явлений жизні ровеснёго нам суспільнёго укладу, а в тім числі и віру, ще недавно кріпку, що так звані центральні, державні литературні язики зможуть всё обняти, що вони будучи наче-б прадавніми суть и ненарушні, так, як и другі виплоди бюрократично-міщанського устрою с послідньго периода историі Европи. Показалось, що литературні язики, не становлять цілості, а тілько частину якоісь цілості, не суть правічніми а секундерніми явленями — и условніми и зовсім нестарими. Односючи сю правду до язика малоруського показує автор Милюкову, що по малоруськи зачали писати не тілько „весельчаки и чудаки“ с часів Котляревського, що ярку литературню историю малоруського язика можно прослідити вже від XV. до XVIII. столітя, коли язик малоруський був органом церковної жизні (православної — уницької а навіть протестанцької), жизні державнёї, судебної и литературно-научної, яка розвинулась тоді на полудневім западі Русі и памятники тої литератури неуступають зовсім числу памятників язика великоруського. Мимоходом пригадавши про поодинокі памятники нашої старої словесності цінніщі, називає автор игноруванє нашої культури варварським, и знаходить комичними такі „увѣренія“, будьто би малоруський язик постав из сумішки „общерусскаго“, новгородського язика с польским и болгарським. Питанє, наче б малоруський язик не мав значеня культурного и способи, якими одношенє ёго до язика теперішнёго российського рішають, основані тілько на послідним столітю историі Россиі. Правда период той важний, але ж в периоді тім придавляв провинциі уклад суспільний жизні, маса народа, опора народнёї литератури була тут закріпощена; питаня о народній просвіті не піднимав зовсім ніхто поважно и на ширшу скалю, инициятиву так людей приватних як и суспільну стісняли тут до крайності и т. д. Коли отже и в таких часах зродилась литература малоруська чистонародня и змогла навіть, як то легко довести приміром Гоголя,

Digitized by Google

котрого „Вечері“ ледве щоб появились були без Котляревського, Гулака, Гоголя (отця) — вплинути на „Великую Русь“, то и се значить щось в культурі. Але, на перекір крикам по журналах и посміху людей „культурніх“ и великоруська публика купує переклади малоруських поетів и беллетристів, котрих не цураються и такі корифеі, як Тургенев; а и за границею знають уже дещо о малоруській народній словесності, устній и письменній — після Боденштедта, Тальві, Ральстона, Рамбо, Дюрана и др.

Що деякі относяться до литератури малоруськоі негативно, випливає з відти, що люде такі не знають минувшості, не анализують теперішності и чуже ім всё те, що коло них діється в европейськім а навіть в близькім світі славянськім. В цілій Европі проявляються рухи зовсім аналогичні з украіноφильством; ріжниця хиба в тім, що публика европейська не кидаєсь на тоті рухи а относиться до них с поважанєм. Журнал Revue des deux Mondes 1875. 15 посвящає між иншими статю о провансальській литературі; в Німеччині виходять сернозні праці письменні, як Uiber Mundarten und mundartige Dichtung, Berlin 1873, Die deutschen Mundarten im Liede — а в Италії, де з давен-давна запанував центрально-литературній диялект, не тілько виростають провинціональні литератури але навіть обговорюють дуже часто питане, що зробити с тим язиком, котрий назвати би (в змислі россійських централистів) „чисто-италияньским“ — хоть наука на се не зізволяє — т. є. язиком литературно-флорентийським, чи осудити ёго на мертвоту, чи зближити до народнёго тосканського, но заразом зробити ёго ще більш провинціональним. Такий процес завязавсь повсюди між живою народнёю мовою а книжніми литературними нарічями, котрі запанували в придворно-бюрократичніх добах историі народів, процес поважний — и нерішать ёго ні журнальні громи ні канцелярські укази — в західній Европі впрочім неможливі.

В Россиі, де недавно ще балакано (аж надто много) о близькій будущині „русского“ литературного язика в славянськім мірі, виводились нові осуди проти одродженю малоруськоі литератури, указуючи на „единство“ литературного язика в Франціі, Німеччині, а жалуючись знов на роздроблене Славян. Тут забувають тілько, що Німеччина була завсіди политично „объединена“ и що Лютер прямо говорить, що він пише язиком „державноі канцелярії“ („Ich rede nach der sächsischen Canzeley, welches folgen alle Fürsten und Könige in Deutschland. Alle Reichsstädte, Fürsten-Höfe schreiben nach der sächsischen Canzeley; darum ist es auch die gemeinste deutsche Sprache“. Tischreden c. 69).

Такоі пан-славянськоі канцелярні история не знає. Не конець на тім, — история литератури у Французів и Німців показує, що центр литературній перемінявся там по кілька разів, через що литературне нарічие набиралось по дорозі ріжних провинціональних особенностий, котрі и справді до певноі степені зложились на язик литературний. В Славянщині того знова не було. Славянам православним навязано правда спершу нарічє одного племени яко церковне — но дальша литературна история так у Сербів як и на Русі, а новійшими часами и у Болгар клониться д' тому, щоби вибитись ис-під ярма того одного — но ненароднёго нарічя. Бути може, що нарічє великоруське станесь

Digitized by Google

колись посередником в Славянщині, але на се потреба часу и обстановин, котрі би сприяли богацтву и силі мислі в Россні; потреба, щоби литература российська скорійш вийшла с того стану маразма, котрий всі тепер почувають, а котрого причини виказати досі ніхто не смів або не зумів.

Интересно читати погляд автора на т. з. „русскихъ славянофиловъ“ и „русскихъ панславистовъ“. Спряжніх славянофилів — говорить він — яко партиі а навіть кружка в Россні нема и ніколи не було. Так називані московські славянофили були не панславистами а панправославистами и задивлялись на справи славянські з религийної а навіть обрядової сторони. Пізнійші славянофили, або лучше „славянскіе благотворители“ потерявши лирично-туманне „благодушіе“ старих славянофилів не виробили ніякої ясної всеславянської програми а звузили ще більше идеі старих в теорию бюрократично-военного „обрусенія“ славянських и неславянських племен в Россні и по за Россиєю.

Правдивого, гуманного и федерально-народнёго славянофильства в Россні було и єсть тілько ростки, як на пр. зі сторони Россиян, Бакунин и Герцен, зі сторони Русинів київське брацтво Кирила и Меѳодия, завязане через Шевченка и Костомарова. Гильфердинг — один из лучших московсько-петербурських славянофилів зрозумів значенє малоруського славянофильства Шевченка и ёго другів. „Въ средѣ Русскаго народа особенное призваніе должны имѣть въ этомъ дѣлѣ (духовнаго единства Славянъ) Малоруссы... и вообще считаю ихъ призванными къ особенному участію въ развитіи между нами славянской идеи“; „недаром“ — говорить дальше ученій российський — „Шевченко, поэзія котораго имѣла единственно мотивы народные, нашелъ въ ней, кромѣ струны народной малороссійской и струны религіозной, еще третью струну, — славянскую (поема „Гусъ и прекрасное посланіе къ Шафарику, одно и другое написане еще въ сороковыхъ рокахъ).

Од часу, як розбили кружок Костомарівсько-Шевченківський паралізовано малоруське славянофильство немалоруським походженєм а часто новим научним и моральним „ничтожествомъ“ представителів славяно-руськоі науки в южніх университетах и нераз односились и западно-славянські национальні партиі, котрі в Россні уважали тілько материяльну официяльну силу, до „украинофильства“ нежичливо; але симпатиі славянські, чисті од всякого шовинизма и обскурантизма пережили у Русинів всі тоті проби и покушеня и виявлялись фактами, хоть о сих не трубіли газети. Именно з одкритєм желізниць Малороссия получилась морально з Руссю Галицькою и ся послідня стала мостом — ледве чи не однісіньким — до духового панславизма. В тій же Галичині, котора ніколи не улягала безпосередно впливови великоруського нарічя, скоро настигла доба свого рода Криловсько-Пушкинськоі реформи, скоро почулась потреба освободитися од церковщини а навернути до язика народнёго, рух той конечно повернув в сторону українського язика и иде за тим дальше; а коли би заявити тут (в Русі австр.) теориі культурно-державного язика, то цілу Галичину прийшлось би віддати в руки Поляків, Буковину и Русь закарпатську в руки німців и мадярів. Тож в Галичині не узнають польські централи-

Digitized by Google

сти руську народность — и аргументация їх така сама, як аргументация централів московських. Те саме признає рецензент в „Гражданині“, що малоруському писателеви дорога наклонена однаково як в одну так в другу сторону. А що галицька интелигенция справді дуже добре знає язик польский, не так як российський, бо-ж язик польский для неї живий, то — заключає автор: „да здравствуетъ теорія, проповѣдующая, что галичанинъ — gente ruthenus, natione polonus?!..“ До сёго доходиться, одкидуючи малоруське народне прямоване.

Висвітивши, що в Галичині и Буковині вибір язика литературнёго уже рішено, як се показує коротенький погляд на житє литературне, товариства и школи в Русі австрийській, признає М. Д., що многі писателі и учені галицькі пишуть и говорять уже с катедр язиком доволі чистим и хорошим. Розвій науки и литератури в язиці народнім піде скорійше, коли поколінє молодше виховувати будуть в дусі народнім а за сим годі уже заперечати будущині малоруськоі культури в землях австрийських.

Безперечно найинтересовнійші дві три сторони при кінці брошури, в которих застановлясь М. Д. над значенєм литератур в нарічнях простого люду в загалі и підносить мисли досі у нас рідко коли зачувані, а ще рідше узнавані. „Люде, говорить М. Д., котрі относяться негативно до таких явлений як малоруська литература, крім сёго, що игнорують факта, допускаються ще и двійного змішування понятий. Говорять вони: піднимане нових литературних нарічий зужує поле дїяльності для талантливих писателів, розділює сили и интереси навіть спорідненых племен — и есть задля того регресивним, поза-як в наших часах обявляються стремленя до чим раз ширших асоцияций. Се послідня правда зуповна; але-ж с того то стремленя именно а зовсім не из противуположного и випливає стремленє до одроджуваня и плеканя недержавніх литератур. Для чоловіка має більшу вагу не географичня ширина асоцияциі, а глубина, котру вона заберає, число людей, яке вона загортає. Коли ми говоримо на пр. о французькій литературі, о вліяню французького писателя, — представимо собі зараз цілу територию Франціі, забуваючи, що на ній около 15 милионів зовсім не говорить по французьки. Яка-ж маса талантів и в загалі сил моральних пропадає, як парализується проникане в масу культури и организация тоі маси для культурніх цілей!

Тому то недостаткови и зараджує литература кельтська, фляндська, провансальска, литература басків. Фриц Рейтер, писатель в нарічю долішнонімецькім, Шевченко, Квітка доказом того, що сфера дїяльності для їх таланту не була узка, а коли твори Рейтера в нарічю „plattdeutsch“ числять до найлучших в литературі німецькій, то письма того-ж в язиці литературнім (neuhochdeutsch) звичайні так само, як звичайні письма Шевченка, Квітки в язиці литературнім российськім. Річ відома, що прості люде на Украіні купують „Кобзаря“ за великі гроші и читають ёго яко святость — факт, на який годі указати в литературі „общерусскій“, с самоі конечності ненародноі. Чим отже литература більше народня, тим більше в глубину загортає вона людей и тим більше скріпляє социяльно-культурнє, всемірно-историчнє діло. Таким робом литератури „недержавні“ лучать а не розъединяють лю-

Digitized by Google

дей. В теперішній Европі люде певно більше до себе зближені, зъединені, як в віках середніх, мимо що упав язик межинародній, латинський в уживаню. — Язик той лучив справді монаха на пр. французького с польским, але він відчужував и тут и там монаха од селянина а навіть од міщанина. Розвите нових литературних нарічий в Европі було на око фактом анти-космополитичнім, тимчасом интереси народів, звязі межи народами через те не утерпіли: интереси тоті знайшли собі другі органи, и живі язики стали орудєм сильнійшого руху культурнёго. Такий же процес ми видимо нині в кождім більшім политичнім тілі; и тут и там розвиваються поодинокі галузи того тіла, и на певно интереси космополитичні не стратять на тім нічого, а зискують. Борються протів зъединеня людей в просторі пуста робота; так само пуста робота боротися против зъєднаня людей в глубині суспільності.

(Конець буде.)

Библиография.

— *Руська:* **У пропасть дорога ховзка** — Оповѣдане. *(Пôсля Дзєржковського)* — Коштомъ и заходомъ товариства **„Просвѣта“**. Книжка 43. У Львовѣ, 1877. Зъ друк. Тов. им. Шевч. пôдъ заряд. Фр. Сарн. — Друковано въ 5000 примѣрникахъ. — Сторін 111 в 16 ку; книжочка сеся украшена 3 дереворитами в тексті и 3 винетами. Ціна 18 кр.

— **Народный русскій мѣсяцесловъ на рôкъ 1877** — Коломыя — Черенками и накладомъ *М. Білоуса* 1876. Сторін 1—82 и 3 карток анонсів в малу 8-ку. Ціна 36 кр. Сей наклад вичерпався.

— **Вѣнокъ.** Читаночка для селянъ и мѣщанъ: 1. „Просвѣта“ *Д. Третяка.* — 2. Бувальщина руского народа. *І. Барвѣнського.* — 3. Якъ ховати дѣти вôдъ самого малечку ажь до кôнця другого року. *І. Барвѣнського.* — Коштомъ и заходомъ Товариства **„Просвѣта“**. Книжочка 44. У Львовѣ 1877. Зъ друкарнѣ Тов. им. Шевченка пôдъ заряд. Фр. Сарн. — Друковано в 5000 примѣрникахъ. — Сторін 43 и $2^1/_2$ картки оповісток від Товариства без означеня сторін в 16-ку. Ціна 8 кр. а в.

— **Довбуш.** Трагедия в пять ділах написав *Игорь Федькович.* У Львові. З друкарні товариства имени Шевченка, під зарядом Фр. Сарницького 1876. Передрук з „Альманаху“. Сторін 1—81 в 8-ку. Ціна 40 кр. — Дістати можна в Товар. „Просвіта“.

— **Данило Млака. Нечай** поема исторична (присвячена братям *Бар-ським.*) Львів 1876. З друкарні Товариства имени Шевченка. Під зар. Францішка Сарницького. На відворотній стороні: Передрук з „Альманаху“. — Сторін 1—28 в 8-ку на гарнім велиновім папері. Ціна 15 кр. — Дістати можна в Товар. „Просвіта“.

Digitized by Google

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **З Золочівського школьного округа.** Маючи на серцю зріст народу нашого, а особливо учащоіся молодіжи школьноі, новзяв я собі починити деякі уваги що-до стану шкіл Золочівського школьного округа. Неутомимій праці и щирому трудови около веденя нових, а розширеня давних шкіл в згаданім округі ц. к. инспектора п. Конседського завдячають школи своє истнуване —; сей инспектор в короткім часі запровадив много шкіл своєю ревностю, но щож с того, чи школи ті в самім ділі розъясняють уми темноі та недбалоі молодіжи школьноі, чи іх представителі стараються о правдиве вихованє молодіжи в интелектуально-моральнім згляді? З великим жалем відповідаю: ніколи!

Перша недостача, задля якоі школи народні в загалі а особливо в сих сторонах процвитати не могуть, є брак відповідних учителів; є іх виравді досить, однак, потрунувши малий процент в придайних, без відповідного випосаженя в уміетностях дидактичних; а що більше, в денекотрих місцевостях знаходяться люде морально підупалі — налогові; хто бо другого освітити хоче, треба, щоби передовсім самий світив —, но коли межи нашими світлодавцями знаходяться такі, що о школу не дбають, ба навіть о свою честь, так годі, щоби таким робом здобувався який хосен, який постуи в освіті молодіжи, бо „similis simili gaudet“, а те уявляється подекуди так, що аж сум поберає, наколи прийде на гадку, що с часом молодіж, повірена такому звихненому проводови, дуже гірκий видасть овоч для загалу людського. И не диво, що денекотрі громади в самих початках отвореня школи, жалують як за гріхи, що виставили будинки школьні, та що мозольним способом в додатку оплачають дотациі учителям гірко запрацёваним грошем! Треба ж бо знати, що повіти Золочівський и Бродський належать в зглядах материяльних до найбіднійших, а датки на дотациі учителів суть зглядно за високі при убожестві землі, котра конкурентів самих ледво перед голодом ухороняє.

Але ж, поспитає хтось, та же ж маємо високі власті школьні, краєві, окружні й місцеві ради! Що ж ті на те всё? Всё в порядку, програми видаються, справозданя о стані шкіл суть чисті від закидів, мир и згода, всё „по закону“ але ніби —, а досвідченє повідає, що треба б реформ великих, щоби запанував лад а при сім яка така користь для народу нашого и учащоіся молодіжи.

Найбільшою хибою в секциі шкіл є тота, що за много позаводжувано шкіл филияльних, — в тих уділяєся наука школьна за скупо, а місцями рівняється зеру! На посадах таких учителі часто зміняються, „quot capita, tot sensus“, оден одного виганяє своєю методою, оден будує, другий руйнує —; оден вчить по польски, другий по руськи — а инший таки по ніякому не вчить. И якіж наслідки такоі господарки? Ото, родичі навчені таким ходом науки, збороняються дітей до школи посилати, та й добре роблять в даних випадках — бо на щож, щоби іх діти, замість учитися, оболугували свого принци-

Digitized by Google

пала*); тажеж з них мають бути колись порядні газди, чесні люде, священики, адвокати, урядники —, а не так завчасу, возьними професорськими, листоношами а подекуди й кухтами —! „Шкода часу и атласу“, не див, що з школяря часом вийде на неробу, волокиту та грішного чоловіка.

Вибачайте прогнівані а интересовані учителі, не нападаю я на вас ненависть та злобою а повідаю правду и з братньої любви, чей може докір мій підрухає вас, та спровадить на лучшу дорогу — мовлю бо, що йно невне число шкіл не відповідає вимогам просвіти народньої, в решті знаходяться и учителі дбаючі про науку, и добре виховане молодіжи собі відданої, та честь ім, що уміють повести уряди свої сумлінно, наро́д їх полюбить и віддасть належитий довг за труди и заслуги, понесені в цілі здвигненя загального добра.

Звертаюсь тепер до високих властей школьних з доброю радою и с підставними вимогами. Наколи б хто добре приглянувся господарству шкіл наших, так вперши впало б ёму в око, що мало є надзору над тим, що в школі дієся —; округ наш має, видається міні, около 180 шкіл народніх**), в такім разі один ц. к. инспектор не є в силі кождорічно відвідати кожду школу и переконатися об ії властивім стані, маючи ще побічне урядоване (суть місцевості, де від 3 літ не було инспектора). Хтож не вирозуміє наступств такого надзору? Ради містцеві, неуконституовані, не розвивають жадної діяльності***), тож саме не ма надзорців містцевих. Рада окружна Золочівська, поводуючись не знать якою уставою, поименовала всюди своїх делєгатів-заступників а заразом з гори и „przewodniczących“ рад школьних містцевих (sic), а то самих обивателів —; в руках їх вся власть и керовництво так, що декуди навіть апеляції на їх рішеня нема —. Не було б в сих номинатах нічого так злого, коби вони відповідали заміреній цілі, та не тягнули на своє —, но коли сі делєгати самостійно без рад школьних місцевих перепроваджують всі ухвали „ad libitum“ (ради школьні містцеві не знаходяться нігде, хіба йно читаєся о них в уставі) так не може бути вже більшого надужитя власті ради школьної окружної, як кресоване таких делєгатів. Питаюсь бо, чому пани-делєгати мають руськими школами рядити, чи ж Русини вже не мають своїх людий, котрих би можна такими гонорами обдарити? Тажеж наші священики яко учителі, обзнакомлені з методою школьною, перепроваджують туюж в практиці в школі и в церкві при катихизациях, свідомі в мові и письмі обох тукраєвих язиків могли б такі уряди зручнійше провадити, ніж пани, котрі руської мови тільки уміють, щоби з „chlopem“ розмовитись, а о предметах наукових в руській мові цілком понятя не мають. — Вправді суть між делєгатами польскими люди сумліня, дбаючі про просвіту темного народу, але йно виїмково —

---

*) Одного посилає учитель по горівку, другого з листом, третій палить в печи а иншій йде за молоком по селу!

**) Число шкіл народніх сёго околу випало міні з памяті, тому застерегаюся що до повисшого поданя.

***) Де устава школьна, санкционована най. монархом?

Digitized by Google

решта або цілком не интересуєся школами, або перепроваджує с кривдою школи и народності руської свої хитрі идеї —; а на щож устава школьна, чи на се, щоб ії прочитувати а в практиці инакше поступати? „Kruk krukowi oka nie wykole“. Бідні наші учителі від делєгатів „скачи враже, як пан каже“ ні ради, ні поради; — нераз учитель, маючи якесь важне діло до пана делєгата, настоїться в передсінках, не могучи доступити авдиенціі, а льокаі бувають звичайно переводцями и референтами всяких резолюций! От бачите лад, „за високі пороги на моі ноги“ скаже учитель, та ну ж до священника на пораду; а сей притиснений об стіну, не маючи жадного голосу попри потентата делєгованого, хотів би щось для добра школи може й вчинити, але ж не будучи в раді школьній (бо такої нема) голос ёго маловажний, так в загалі ніхто не дбає про школу, все йде пустопаш; такаж и користь з шкіл!

В однім селі отворено недавно школу филияльну — громада з загорічу шле дітей до школи, але щож?—учитель неудачний занедбує науку школьну, громада оскаржаєся; нарешті по році переносять учителя де инде а надають другого; — сей другий вправді не пив, але и не вчив —, настає третій з ряду — сей вже за всіх пияків пив, а нічо не вчив — взяли —! Питаюсь кілько хісна громаді и дітям з 3-літної науки школьної? Стілько, що з вторічного снігу! трафно то сказав оден мужик з интересованого села: „у нас справляли рілю під пшеницю, але знать перегноіли возячи навіз, бо замість пшениці виріс хабаз!..“ З наведеного приміру на однім селі, можна легко відгадати чому народ наш до тепер вважає школу за тягір, дуже оснало старається про поставлене школи, та лихим оком дивиться на свого учителя; дай Боже, щоби було инакше по наших школах та щоби Рада красва зарадила бракам, які в школах нинішних панують.

Звичайно уневинняють себе сільскі учителі, наколи хто догляне що поступ в науках не оказуєся таким, яким бути повинен, що діти дуже недбало до школи учащають, та що навіть наложена кара грошева в сім згляді на родичей легкодушних пожаданого результату не приносить; — так воно місцями и буває —, але ж причини того занедбування науки не треба шукати все в родичах дітей школьних, бо часто трафляється, що учитель сам споводовує, що молодіж школьна науку занедбує; и так сли учитель цілими тижнями без важної причини школу опускає, то не див, що діти инакше не роблять; сли учитель своім викладом науки школьної не стараєся заинтересувати своіх слухачів и іх для себе позискати, натогді ученик знуджений волить дома пересиджувати, як в школі нудитись и в кінці найменшої користі з науки не віднести. Але ж приходить до того, що родичі раднійше кари грошеві оплачують як аби мали дітей своіх до школи посилати; ся обставина найліпше свідчить скілько користі вони в школі для своіх дітей добачають; — буває и так, що подавані делєгату ради окр. викази невчащаючих дітей не відносять найменшої користі а то тому, що бувають „ad acta“ зложеними. От якби весною учитель сумує, що в школі пусто, на те потішає ёго економ панський „teraz wiosna, potrzeba do kartofel“. Добре, гадає учитель, буде всё в ладі, нема що й казати, добра рада, попасти в неласку пана значить: „виберайся на слободу“!

Digitized by Google

літо літом, осінь також має свої вимоги в роботі, надія вся на зиму— „ej bum idzie zima, buty kiepskie sukni nie ma“ так отже що зимою дитина привчилась, другої зими повтаряє, або й на ново учиться.

Положеніе учителя сільского також с того згляду не до позаздрощеня, що, скінчивши свої студия семинарицькі, приходить на свою посаду с паличкою, застає вправді в салі школьній „карту чотирох частей світа“ та на тім и скінчилось; — букварі не підмогають та не відсвіжують ёго прибраних умітностей, платня ёго дорічна не вистарчає на те, щоби собі потрібні книжки поисправляти, так треба мозолитись та напружати свої сили, щоб знайти способу в уділяню науки школярям. Рада школьна окружна маючи фундуші диспозиційні могла б легко достарчити школам „Газету школьну“, книжочки „Просвіти“ а натоді учитель вже й тим підперав би себе га занимався в вольних годинах, та не віддававбися якому налогови; но у нас все переворотно дієся: плянн наукові вимагають багато від учителя не зважаючи на те, чи він їх виконати зуміє, чи ні; єсли не має учитель підручників яких ёму триматися випадає, годі, щоби він відповідно плянам науковим науку школьну уділяв.

Тому нехай славетні власті школьні розважуть над способами, яких ужити випадає, щоби школи наші не пиділи на дальше, як до тепер. Єсли брак учителів, так по щож тілько шкіл нових на раз ереговати; тажеж в сім великий тягар, єсли громади, хотя учителя не мають, на якийсь фонд резервовий цілорочну дотацию учителя до ц. к. каси складають, треба бо знати, що в таких місцевостях де так дісться, нині вже люди до крайності дійти могуть. — Дальше устава з року 1873. вимагає, щоби ії в повні перестерігати а не, щоби кождий ведля упободаня собі поступав, бо таким чином може дійти до того, що остануться школи „пустими замками“, мешкане воробцям та совам а люди будуть вказувати пальцями на своіх проводирів та псевдосвітлодавців.

Народолюбець.

— **З Романівки.** *(Образок руського ультрамонтанизму.)* Згадка в Ч. 6 „Газети Школьної“, що катихит семинарні учительскої в Станиславові (о. Н. М. Огоновскій) мав заказати ученикам семинарії брати уділ в поминальнім вечері в память шіснайцятих роковин смерті Т. Шевченка — дала томуж кат. о. Н. М. О. спосібність до „проби пера и жовчі“ ультрамонтанськоі гипокризні, уміщеної на вдивовижу руського світу в Ч. 6. „Руского Сіона.“

О. Н. М. О. хоч силується заперечити правдивості сеі згадки в „Газ. Школь.“ и до крайності розізлився на замітку (зовсім ще оглядну) ш. редакциі „Газ. Школь.“ „що заказ от. катихита бувбы лишь обявомъ ревности зовсѣмъ подозрительного рода“, а все ж таки аж надто автентично ствердив своєю сіонською допискою“*) — в сущності як правди-

*) Нападн о. Н. М. О. вимірені проти Газ. Школь. и „Просвіти‘ поминаю мовчком, так як іх безпідставність виходить з власних слів о. Н. М. О. И „Просвіта“ и „Газ. Школь.“ надто добре знані нашій галицькій публиці, щоб потребували оборони проти о. Н. М. О. и Р. С.

Digitized by Google

вість згадки в Ч. 6 „Газети Школьної“, так и слушність самої уваги редакціи Г. Ш. Ніхто певно був би не припустив, що о. катихит о тої причини розъіздиться від Риму аж до Москви и роскриє зовсім новий для Русинів-Галичан ультрамонтанизм „руско-каѳолическій.“

Як небудь и священники самі про себе давно вже мусіли сказати: homines sumus, однакож наше галицьке священство багато рі-жнилося від священства инших католицьких країв тим, що по части дорожило самостійностю своєї церкви у взаєминах до римського папізму а головну вагу своєї діяльності добачало в ширеню моральності між сільским народом. Теольогичні, догматичні спори навіть в часи великої віри мало дотикали нашої Русі, а навіть борба Русі проти католицизму не мала характеру догматично-теольогичної завзятості. За для того й догматичне сектярство осталось чужим на Русі. Руське священство, и своїм становиском и своєю родиною звязане з народом, не гляділо за догматичними помислами Римлян, а жило у тісній звязі с самим народом часто поділяючи єго долю и недолю. Воно здвигалось и упадало разом з народом, що боровсь за свою долю, а хоч з ріжних мотивів все таки ставало по стороні народу и не раз причинялось до єго подвигів. И коли засвітала нова ера нашого житя галицько-руське священство в великій своїй части взяло живий уділ в розбудженю сёго житя, а про Шашкевичів, Устияновичів, Вагилєвичів и т. д. ніхто й не питав, чи вони священники-к а т о л и к и, бо кождий бачив в них проповідників щирої любови для народу забутого и зруйнованого (між иншим також немалою провиною чорнокрилих годованців єзуітської папістики). Про священників перейнятих такими поглядами можна було сказати звісні слова: Die schätzenswertheste Reliquie dieser Zeiten bleibt ein Stand, worüber man Vieles vergessen kann, der Stand der Landprediger, wenn er das ist, was er sein soll — nicht Theolog — sondern L e h r e r d e r M o r a l u n d g u t e r, e i n f a c h e r S i t t e n...“

И переглядаючи историю нашого житя народнёго подибуємо немало приkладів священників-патриотів, що вслід за Шевченком и ёго исповідниками ступали на полі народнёї праці и згадуючи кобзареві слова обіймали „найменшого брата“ та подавали помічну руку своїм братам убогим и хлібом и духом. Суперечність між обовязком дійсного священника а сина народу-патриота була неможливою и незрозумілою, а досвід виказував, що тілько щирі патриоти (священники) були заразом найлучшими священниками. Допіро о. Н. М. Огон., вибравшись с своєю филипикою проти Шевченка, „Просвіти“, Газ. Школь. и т. д, як з мотикою на сонце, узнав за потрібне пригадати публиці „Р. Сіона“. що він не тілько Русин, але и с в я щ е н н и к и яко такий задля своєї пятиродної одвічальності (перед Богом, Архиереем, властями духовними, народом и совістю) уважає своїм обовязком звернути увагу „бодай священьства“ на „контррелигійні письма“ в язиці руськім „въ родѣ поезій шевченковыхъ“, „скôлько тамъ богохульныхъ ересей и нигилистическои гнили!“, а „деморализаціи чей хоть въ части запобѣгнется.“ О. Н. М. О. наводить поодинокі уступи з „Гуса“ и поеми „Мария“ де відкриває „б о г о хульній“ ереси, и позваляє собі сказати, „що не то катихитъ-священикъ, но и кождый учитель, чоловѣкъ совѣстный, не повиненъ допустити, щобы молодежь брала участь во вечерѣ, где Шевченко

Digitized by Google

ставляеся „идеаломъ всякого совершеньства“, „первымъ громадяниномъ“, где заохочуются присутствуючи до читанья и изъученья творôвъ великого поэта и т. д.“

Позволить собі о. Н. М. О. сказати, що и ёму було б незашкодило совістнійше взятись не тілько до „читанья“, але й до „изъученья“ творів великого поета, щоб міг ёго належито зрозуміти и пійняти, та що як від кождого чоловіка, так и від катихита священника вимагається не тілько совістності, але передовсім здорового толку, инакше оправдуються слова Вольтера: La théologie m'amuse, la folîe de l'esprit humain y est dans toute sa plénitude! Вже одна теольогична осторожність повинна була відвести о. Н. М. О. від того, щоб шукати в поезиі догматики, особливо католицькоі догматики так, як поезия не єсть від того, щоб оспівувати догмати о „неомильності папи“ або о „таинственномъ воплощенію.“ Тож нічого було й гіршитись катол. совісті о. Н. М. О., що Шевченко в поемі „Мария“ писаній р. 1859 зглядом „таинственного воплощенія“ не сотворив догмату усталеного в римській церкві допіро за Пія IX, а в поемі „Иван Гус“ пішов більше за правдою историчною, ніж за инфалибилистичним поклоньством. А коли вже о. Н. М. О. забрався глядіти за конфликтом між религиєю а поезиєю, то ж яко богослов и катихит неповинен був поминути псальмопівця Давида, котрого псальми з малку втовкаються в память не то вже дозрілоі молодіжи але й дітей, — и застановитись над тим, в чім більша деморализация чи єресь вже не тілько теольогична але передовсім моральна: чи в тім, що в поемі „Мария“ с поминенєм догматики Пія IX представляється дійсно поетичний образ материнськоі любови Мариі, котрий більш зрозумілий людському серцю и більше будить любови и поважаня від „таинственности“, — чи в тім, що ті самі люди, котрі після слів Христа просять: „и остави намъ долги нашя, якоже и мы оставляемъ **должникомъ нашимъ**“, — мусять разом с псальмопівцем по старозаконному кликати до Єгови о пімсту ворогам, щоб „поправъ враги нашя?“

Не всі твори Шевченка зрозумілі и приступні для молодіжи, але истнованє руськоі читанки для гимназиі, де знаходиться вибір Шевченкових творів для школьного ужитку, не повинно лежати поза кругом відомостей хоч би й катихита Русина! Я не хочу слідом за о. Н. М. О. приводити з „святого письма“, именно с старого завіту, ті зовсім немалочисленні місця, котрі не тілько на молодіж, але, після пересвідченя о. духовних, и на сам нетеольогичний народ могли би впливати далеко більше деморализуючо від Шевченкового намеку про таінственне „воплощеніе“. Оден факт, чому так дуже противляться популярному перекладови старого завіту in usum populi, може вказати на те, що и там бережеться ачей же далеко більше пального материялу, добре знаного о. катихитам. Чому ж Ви о. Н. М. О. не анатемизуєте сих письм? Адже ж из них вже повиростали єресі и цілі секти єретичні? Чому не застановитесь Ви над тими питанями так підхожими в програм „Р. Сіона“, а росписуєтесь про річі, котрих або не хочете, або не можете розуміти?

Наконець и те повинно бути відомим о. Н. М. О., що стійність поетів и іх заслуги не міряються після іх віри в догмати. Не потреба

Digitized by Google

аж наводити „Єресей“ Шекспира, Гетого, Шілєра, Байрона, Міцкевича и т. д., щоб доказати, як мимо їх єретичності проти ультрамонтанизму віддано ім яко величним поетам приналежне узнане. И се всім, крім о. Н. М. О. відома річ, що Шевченкові твори в Галичині не від р. 1876, але від 60 их років у сотнях відписів а відтак в львівськім виданю переходили з рук до рук нашої молодіжи, та що коли тепер, після слів о. Н. М. О. „невѣрство“ так дуже обгортає молодіж, то причина того не постала ні с часу заснованя „Просвіти“ ні задля праського виданя „Кобзаря.“ Я далеко мусів би сягати, щоб належито пояснити причину сего невірства. Та се відома річ для кождого, хто крім енциклик троха обзнакомлюється с ходою науки и цивилизациі и хоч з увагою прочитав статю Ем. де Лявеле „Религийна будучність цивилизованих народів.“ Але після теольогичних елюкубрацій о. Н. М. О. дуже зрозуміло для чого під проводом таких катихитів „по крайнôй мѣрѣ“ в учит. семинарії ширіться чим раз більше апатия до религії. Вже мабуть и кандидати учительські знають, що одна з найбільших заслуг Шевченка в тім, що він вступився за права закріпощеного, визискуваного и поневіряного народу, звернув увагу велікого світу на тих людей — людьми-християнами запропащених и тим став великим поетом для цілого гуманного світу, а вже ж передовсім для Русинів, котрих народність складалась майже виключно с тих „закованих“ братів. Не думаю, щоби задля римської догматичності міг Русин забувати на ту заслугу Шевченка, бо ж и християнство підіймалось за „нищими ихъ же есть царствіе небесное.“ С тої причини зрозумілим для кождого, хто застановлявся над поглядами Шевченка на християнство, що Шевченко с свого становиска в „Неофитах“, в переспівах псальмів, в „Марії“ и т. д. підійняв найистотнійшу сторону християнства в ёго чистоті, та поглядаючи вже не на невірство але на деморализацию позорних догматольогів з жалём прописав:

И плаче серце, оживає
И в тебе, Боже, и в святих
Та праведних Твоіх питає:
Що він зробив ім — той святий
Той Назорей, той Син єдиний,
Богом избранної Марії —?
. . . . . .
Ми не роспинаєм,
Як ті люті фарисеі,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимось Богу,
И на храмах Єго честний
Хрест златокований
Поставили — тай молимось...
. . . . . .
Для чого справді ми читаєм
Святую заповідь Єго!
Честную кров Єго пємо,
Мов у шинкарки меду чарку...
О суе-лови!.... На жидах?...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Святая кров Єго!
Ми и не бачимо, бо земні
Бем поклони. За хрести
Ховаємось од сатани,
А ми Єго благаємо
И просимо с тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха
То всякого безголовя...

Так хто підбереться під нові догмати, щоб з-за них анатемизувати Шевченка, доказує явно, що не то що не зрозумів ёго творів, але й не піймає головної сторони християнства и хоронячись за горду тияру, забуває на вбогий Вевлеєм. О. Н. М. О. на дармо впевняє нас,

Digitized by Google

що він те тілько Русин, но також и священик-катихит. Своєю дописею кинув він дуже „подозрительне“ світло не тілько на свій „рутенизм“, но й на свою так емфатично підношену „vocationem divinam.“ Після прочитаня ёго дописі кождому насувається не таке питане: „чи не міськаль“?! — але троха відмінне и всім здогадливе. Так лучче було ощадити Галичині знакомства з Русинами-катихитами à la Stojałowski, бо не дармо сказано: „нема страшнійшого пера, як у дяка.“

Поневольний читатель „Р. Сіона.“

— **С Станіславова.** За прикладом других міст завязалась и у нас филия „Просвіти“. На запросини проф. Євг. Желехівського зібралося дня 21. Марця 65 людей, професорів, учителів, урядників, а найбільше міщан и селян по часті с самого Станіславова, переважно однако з околішних сіл и місточок особливо с Тисьменици. Після промови п. Желехівського, в котрій виказав ціль и значіне Просвіти, приступлено до вибору виділу филияльного. По скінчених зборах п. Желехівський мав відчит о Тарасі Шевченку, котрого відчиту всі присутні, особливо ж міщане и селяне, з великою увагою слухали.

Позаяк намісництво не потвердило завязаня филії задля недоповненя деяких формальностей, відбулися дня 25. Марця другі конституючі збори, на котрих принято (як сего вимагає устава) статут товариства „Просвіта“ для филії, а відтак потверджено вибір вибраного на перших зборах виділу филияльного, котрий зараз и укопституовався. Головою вибрано проф. гимназ. Євг. Желехівського с Станіславова, заступником голови адюнкта судового Заячківського с Тисьменици, секретарем учителя Романа Заклинського, касиром кандидата адвокатського Мел. Бучинського, а контрольором священника Ивана Попеля. Заступниками вибрано одного міщана с Станіславова а одного с Тисьменици.

Деякі Станіславівські и околішні члени „общества М. Качковского“, замість пійти за приміром Коломийських товаришів, агитували всякими способами против завязаня филії, однако зовсім без успіха, як видко вже с того, що вже досі приступило с Станиславівської околиці до 60 нових членів до „Просвіти“, переважно міщан и селян.

— **Руський театр народній** під дирекциєю п. *Теофилі Романович* закінчить незабаром цикль представлень в Перемишлі и переїздить сими днями до Самбора. Сподіємося, що наші Самбірські земляки щиро привитають народню сцену руську.

— Накладом **товариства „Просвіта“** вийшли дві книжочки зборові: „Вѣнокъ“ и „Нива“. Заходом филії „Просвіти“ в Тернополі а накладом тов. печатається „Пасѣка“, поучаюча книжочка для пасічників и пчільників.

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Цвітня 1877.

Внутрішна политика Австро-Угорщини випочивала по поводу свят великодних; Рада державна и сойм угорський відрочені, а тілько соймы в краях долитавських (крім Галичини и Дальмації) зібрались по лат. великодні на коротку сесию. Соймы займаються буджетами краєвими, школами народніми и фаховими, справами будівничими, санитарними и т. и. В соймі моравськім рівночасно 2 посли, один Чех а другий централист, поставили внески против лихви. Більшу увагу звертають на себе тілько соймы чеський и тирольский. До чеського сойму відбувалися тепер знов нові вибори на місце послів старочеських, котрі до сойму не вступають. Вибрано в курії сільскій самих Старочехів, а в курії міськім 1 Молодого (Ю. Грегра, редактора органу молодих Narodni listy) а впрочім самих старих. Грегр війшов до сойму, де отже засідає тепер вже 10 (молодих) Чехів. До сойму тирольского відбувалися також нові вибори, бо попередний сойм, в котрім клерикали становили більшість, був розвязаний. Однако нові вибори винали знов на користь клерикалів, котрі мають дуже значну перевагу в соймі.

Оба министерства, австрийське и угорське, заняті остаточним виготовленем предложений угодових, котрі мають бути частинами вношені в Раді державній и соймі угорськім, скоро тиі зберуться по святах. Рада державна має зібратися 23. Цвітня.

Хотя сербська війна давно вже скінчилася, однако проводиря угорських Сербів, д-ра Милетича, держать Мадяри ще в вязниці за те, що він — як доніс якийсь денунцият — збирав гроші и вербував охотників для Сербиі а в Білгороді пив за здоровє сербського „короля“. Вже 10-ий місяць сидить Милетич в вязниці, а прокуратория ще не змогла зібрати материялів до оскарженя; чесний прокуратор Томашек, коли єго змушувано до винайденя якоісь вини а він ії не міг знайти, застрілився. Милетич зажадав знов увільненя, однако надпрокуратория відкинула се жаданє.

Справа східня вже виясняється, с. є. зачинає с поля переговорів дипльоматичних, котрі вже майже два роки ії замотували, переходити на поле акциі воєнної, де вона вже остаточно рішиться. По неудавшійся конференциі Царгородській вистосував кн. Горчаков ноту до всіх тих держав, котрі брали участь в конференциі, з запитанем, що гадають европейські кабинети дальше діяти, коли Турция відкинула одномишленні жадання конференциі и таким ділом непокоіть гідність и спокій Европи. Однак, не діждавшися та и не дожидаючи відповіді на сю ноту, вислав кн. Горчаков ген. Игнатієва до Берлина, Відня, Парижа и Льондону, и в Льондоні уложено т. з. протокол, котрий підписали посли всіх 6 моцарств европейських. В тім протоколі висказується яко спільна ціль тих держав: получшенє долі турецьких християн и введенє реформ в Босніі, Герцеговині и Болгариі; відтак приймають моцарства до відомості заключенє спокою с Сербією, ожидають скоро заключеня спокою с Чорногорою, для котроі жадають „урегулёванія границь“, прий-

Digitized by Google

мають до відомості також заявленє Турціі, що вона сама с своєі волі значну часть реформ, яких від неї жадали, хоче перевести, дальше взивають Турцию до розброєня, застерігають собі слідити через всіх льокальних агентів переведеня реформ, а коли б Турция сих реформ не перевела, застерігають собі спільно нарадитися над способом, як би забезпечити долю турецьких християн и загальний спокій. Датум протокола єсть день 31. Марця. До протоколу додане, яко окремий акт, заявленє росс. посла в Льондоні, гр. Шувалова: коли Турция заключить спокій с Чорногорою, прийме протокол, заявить охоту роззброїтися и переводити реформи, то нехай вишле до Петербурга повномочника до переспрaвлювання зглядом розброєня Россіі. — Тимчасом Турция відкинула протокол, заявила Чорногорським послам, що не відступить ані кусника землі и не продовжить дальше перемиря, котре кінчиться 13. Марця. Таким способом війна здається неминучою, и весь світ чекає тілько на оголошенє ії або на переступленє российською армією границі.

Турецький парлямент займався перед всім адресою до султана, відтак заключенем спокою с Чорногорою и деякими меншими справами. Туркофильскі газети, як Neue fr. Presse, вихвалюють такт и розум политичний и сміліть магомеданських послів, а християнським послам закидають брак відваги. Сеж власне свідчить на некористь парляменту, коли християне не чуються в нім свобідними! Притім предсідатель парляменту поступає дуже самовольно и майже деспотично; а нетолеранция Турків зачинається обявляти вже й на полі национальнім: не тілько официяльним язиком в уряді и парляменті єсть язик турецький, многим християнським послам незрозумілий, але коли один посол християнин хотів, щоб в адресі виражена була подяка за оказувану доси толеранцию язикову, предсідатель не допустив того, заявляючи, що официяльним язиком може бути тілько язик турецький. — В справі заключеня спокою с Чорногорою рішив парлямент не уступати ані кусника землі.

Богато шуму наробила була вість, що Бисмарк подався до димисії а цісар Вильгельм тую димисию приняв. Зворушилась ціла праса німецька и заграничпа и роблено найріжнійші комбинації шукаючи поводів и наслідків тої постанови желізного канцлера. На потіху всіх німецьких патриотів вість тая оказалася фальшивою: Бисмарк зістає на своїй посаді, тілько взяв 4-місячну відпустку, в котрім-то часі однако не перестане цілком займатися заграничними справами.

С сим Ч-ом роспочинаємо II-е чвертьріче нашого видавництва и просимо о відновленє предплати, кому вона скінчилась.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сариицького.

Digitized by Google

Ч. 8. У Львові, дня 30. (18.) Цвітня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Виімок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

О. Михайло захопив Степана, и потягнув ёго до „своіх дівчат", як називав Ольгу и Маланю.

„Ходімо дівчата місяцеви помолитись", говорив о. Михайло. „Подивимось, чи и наш молодик так жваво по небу гуляє. Ходімо у сад, тут славний, прегарний сад".

Весело, охочо кинулись молодята з душноі світлиці до саду, Поміж вітя дерев стругами продералось місячне світло и тут-тотам просвічувало по крутих, свіжим піском висипаних стежках. Зілля вонею наповняло воздух, а нічний холод любо прохолоджував и скріпляв потомлених весільних. В кущах лящів соловейко, а ёго пісня голосним гомоном розливалася по тихому саду. Уся поетична краса тихоі, погідноі, пізноі ночі розливалась повним своім чаром, наче до сердець промовляла своєю невинною тишиною. Всі четверо йшли тихою ступою ні словом не перериваючи любоі тишини. А в кождого родились своі думки тихі, невинні, святі, як отся гарна ніч місячна. Степан не вдержав довше своєі радості и з виразом задеклямував:

Digitized by Google

И темний гаёк зелененький,
И чорнобріва молоденька,
И місяць в зорями сияв,
И соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв...
И все то, все то в Україні!

„Отсе наша рідна земля-мати, наша славна Україна“, з запалом проговорив Степан, „яка ж вона гарна, чудова навіть у своїм тихім сні!“ И ёго палке око спочило на лиці Малані. И іх погляд знов зустрінувся, а місяць як збитошник продерся крізь високі деревя и обсипав іх розжарені лиця своїм світлом. Вони обоє дрожали від упою поетичної ночі и чули, що серця іх разом бються одною радостю.

„Ну ж, Степане, вигребай що більше с твоєї памяті, любо послухаємо кобзарської думи“, намагав о. Михайло, бо й він розохотився и ожив давною своєю веселостю.

Тепер дійшли вони до самого кінця саду. Зза високих дерев виднілася простора левада повита легким, сивим туманом наче вельоном закрита. Посеред левади пропливала річка мов в сріблі купалася, а за річкою біліла мала хатина. В вікні миготіло ще світло. С хати долітав плач дитини. Затих плач дитини, а з далека почувся голос сопілки протяглий, тужливий, переймаючий. Жалість и туга виливались из сопілки и любою піснею роспливались по широкій леваді, пропадали в безкраій далекості. А далекий огонь, що бликав блідим полумям, наче давав знак, звідкіля виринали тихі жалощі. И сопілка затихла, и огонь погасав.

„Гарна, чудова ніч“, тихо проговорила Маланя, „а земля така мила в своїй красі, як лице сонної дитини.“

„Степане, приложи ж до тої ночі кобзареві слова“, припала знов Ольга.

И Степан поглянувши нишком на Маланю почав деклямувати:

„У гаю, гаю вітру не має,
Місяць високо, зірроньки сяють,...“

Дзвінкий голос, молоде лице освічене місячним світлом, жаркі очі, буйно роскинене волося — все те нагадувало живу постать Яреми у тихім гаю и надавало сили ёго словам, а поетичний образ природи як раз підходив під виголошувані слова. Маланя присіла в тіні на лавочці и слухала, за кождим словом слідила як за проблеском світла. Ах які ж дивні, незнані досі думки снувались по ії голові! Та з ніким було ії ними поділитись, нікому б вона іх була не повірила; навіть своїй подрузі, що сиділа біля

Digitized by Google

неї и цікаво споглядала то на Степана, то на Маланю. — И вже Степан скінчив свою деклямацию и ще тілько гомін ёго слів розливався по саду, а всі мовчали неначе б дальше думкою снували живі образи, що проминали перед іх душею за живими словами декляматора. Проминула хвиля мовчаня поки отямились слухачі из своіх думок.

О. Михайло роспочав тепер співи. И загомоніла пісня за піснею, що раз голоснійше, смілійше та просторнійше; у двійку, в три голоси, а потім у всі чотири роспливалась пісня за піснею и житям наповняла тихий сад. Не стямились навіть наші співаки, як навколо них згромадились мало що не всі гості весільні. И ще голоснійшими ставали пісні, ще більше оживав сад недавно ще так тихий.

Весела весільна забава на хвилю перенеслась из тісних кімнат під просторе небо, а гомін співів, розмови и радісних окликів розлягався аж по широкій леваді, пропадав в нічному тумані. Не скоро вертали весільні гості до освічених світлиць, щоб дальше вести перервану забаву.

З важкою головою прийшло Степанови відъіздити з весіля. Вже раннє сонце вставало, як вибрались о. Михайло з Ольгою и Степаном до повороту. На сході румянілось небо мов від жару палало, білі хмарки як овечки перед пастирем росступалися, розбігались, неначе ледові скелі топніли від жару, що займався на сході.

О. Михайло и Ольга змучені бессонною ночею мовчки сиділи в затилю,—дрімали. И візник недбало поганяв коней раз враз протераючи заспані очі. Оден Степан не чув в собі ніякої оспалості. Ёго голова палилась від жару, и легкий, холодний вітер сходовий не міг охолодити роспаленої голови, горячого серця молодого. Туркотіли колеса по сухій дорозі, по полях здіймались жайворонки, весело щебетали злітаючи у гору, то ту то там озивались перепелиці, оживали ховрашки біля дороги, чутно було гомін далеких дзвонів, — а Степанови здавалось, що се гуде ще весільна музика, а крізь шум весільних гостей пробивається любий, дзвінкий голос Малані. Вже проблискували перші сонячні проміня на золотих хмарках, на далеких горах, а ёму все ще привиджувались карі, блескучі, слёзаві очі Малані, ії румяне личко погідне, невинне, привітливе як рожевий схід сонця. И рвались думки за думками и все плили в ту сторону, звідкіля що раз дальше віддалявся Степан. Вже забіліли хатки нового села, а Степанові думки все ще кружляли там, де рвалося серце, де виднівся любий, чарівний

Digitized by Google

образ. Як весело зустрічав він тепер проблеск золотого проміня сонячного, як радувався тим раннім житам погідним, що розливалось на землю из сонячним світлом, блескучою росою спадало на зелені трави, пахучі збіжя, барвисті цвітки и будило іх з нічного просоня, підіймало у гору, жемчугом роскрашало, — яка радість розливалась в ёго душі погідній як просторе небо яркими променями освічене, огріте, співом пташат наповнене! И та радість виливалась тихою, бессловною молитвою, що горячою любовю обіймала весь світ, радості бажала всёму світу и щиро здіймалась високо, високо понад блакити.... Ще ніколи не було ёму так весело на душі, ніколи ще не рвалось ёго серце такою щирою любовю до всіх и до всего. Тепер обіймав би він цілий світ, всіх росцілував би щиро, сердечно.

Повернувши до дому розійшлись, хто де міг, прочахнути після бессонної ночі. И Степан положився, примкнув очі, думав, що сон завитає, приколише розбурхане серце. Вікно було заслонене; він втиснув голову у подушку, щоб нічого не чути, нічого не бачити. Але очі хоч примкнені — бачили, в притканих ухах озивався гомін, голова шуміла, а серце скимліло. В одній хвилі мов світ перевернувся, наче хмари найшли ёго душу. В ёго очах то темніло, то яснішло, мов огнем займалось, блискавицями палило. И здавалось, наче пливе — пролітає він серед бесконечної темряви, а с тої темряви виринає ясне лице Малані, блистять ії очі мов дві зірки михотять, любо, любо дивляться, серце переймають. И ростверає Степан свої очі, щоб лучше побачити, налюбуватись,— а образ счезає, темрява стелиться навкруги перед ёго очима. Як же ж заболіло серце, який жаль зайняв душу, яка туга розриває, мов туманом вкриває недавну погоду! И зривається Степан на рівні ноги, руку притискає до грудей, щоб придавити серце, вгамувати тугу, спокій привернути. А серце ще голоснійше бється під притисненою рукою, дух займається у грудях, мутиться в голові від шуму и жару. Не вгамувати серця, не задушити болю, не розігнати туги и на яві! И знов припадає Степан до подушки, знов примикає очі, щоб приспати своє горе. И наново виринає любий образ, ще гарнійший, привітнійший и живійший. А с тих очей жемчугом блищать слёзи, а с тих уст коралевих чується любий голос. И весело и любо дивитись на той образ живий. Щоб тілько не счезав, а трівав, трівав на віки. И молитвою виливається та просьба с Степанових грудей. Він припав би на вколішки перед тим образом, щоб в молитві виллять свою душу, виповісти свій жаль и свою тугу, свою любов... Любов? Ні, се мале, не-

Digitized by Google

нічне слово! Він вирвав би своє серце, груди б росторощив, життя віддав би, щоб вона тільки раз промовила до ёго те мале, немічне слово: люблю! И се може за багато. Щоб тільки хоч раз так глянула своїм чарівним поглядом, хоч одну зронила слёзу жалю и тою слёзою вкрасила скін ёго! Він був би щасливий у такім сконі. Та дарма! Ні ёго бажаня, ні туги, ні жалю ніхто не чує, а дорогий образ то счезає то знов виринає, мов грається з бесталанним. Так він бесталанний, бо ії не має и мабуть ніколи більше не буде. Може й не згадає одним словом про ёго. И полилися горячі слёзи з очей молодих и Степан сердечно заплакав тихими слёзами як мала дитина и ще дуще притиснув голову до подушки, щоб ніхто не бачив, не чув ёго жалю, ёго сліз, ёго горя. И за слёзами знов притихав ёго біль и як по теплому дощеви завитала погода до стрівоженої душі. Образ Малані наче почув ёго просьбу, ёго жаль великий и знов наблизився до Степана, привітно усміхнувся, потіху вілляв в стрівожене серце Степана. И знов полинули думки за думками, веселі, буйні, щасливі. И щасливий Степан и сон не береться ёго а пісня виривається з ёго грудей. Ні! не заспіває він пісні, не погляне на світ божий, щоб не зігнати любого образу, не здрадити перед світом своїх святощів...

Так побивався Степан після першої стрічі з Маланею. То туга, то радість перемагали в ёго серцю и не давали ёму спокою. Він нудив світом и ніяк не міг знайти собі відради. Перед о. Михайлом и навіть перед Ольгою боявся здрадити своїх думок, недбало вів розмову, рвався до самоти, та на самоті не втихомирялась ёго зворушена душа, а роїлась думками як веспяні хмари бурливими. Радо слухав він оповіданя Ольги про житя Малані, росло ёго серце, як чув про похвали о. Михайла, и що раз вкрашався ії образ в ёго думках новими красками, повнійшим житям, більшою любовю.

Нетерпеливо дожидав Степан тої хвилі, щоб поіхати в гості до Маланених опікунів. И скілько то вже думок не повернулось в ёго голові з-за тої так горячо вижиданої хвилі, скілько любих слів не зложилось в ёго памяті, щоб виповісти іх перед Маланею, скілько снів не озолотило ті незнані сторони, куда рвалась ёго душа, куда злітали ёго думки то тужливі, то веселі, то роспачливі! А преці, як надійшла та хвиля, як з далеку с посеред розлогих дерев буйного саду заблищали вікна Маланиного дому, як прийшлось переступити поріг сёго дому, де витало ёго щасте, — серце Степанове від трівоги стиснулось, в непамять пірнули зо-

Digitized by Google

лоті сни, любязні слова, и неспокій запанував ёго душею. Навіть привітне слово завмерло на ёго устах, а одним привітом був оден погляд, що більше говорив від слів, більше молив від молитви, лучше россвічував душу від щироі сповіді любовноі.

Опікуни Малані були заможні люде. Не благословив іх Господь дітьми, але достатком. Повне, кругле лице о. Рожницького було дуже подібне до пухкенького, мов добром налляного лиця ёго жінки. И як сіли вони обоє поруч себе, так здавалось, наче б два місяці повнолиці світили веселостю та гордощами. Так! вони були горді своіми достатками, своім становиском серед околичного попівства, своєю родиною, що виводилась с шляхецького роду, а навіть своєю ласкою, що прийняли до себе сироту Маланю. Про ту сироту знала ціла околиця и всі говорили, що Рожницькі дуже милосердні люде. „Яка гарна вихованица“, мовляли одні — „як цвіт цвітуча, роскішна. Вийде, повернеться, той світ повеселійшає. А все те має дякувати своім опікунам. Звісно: не родися красним, але щасним! Була б може пропала, зниділа и с красою зівяла. Дуже добрі люде. Кому то в нинішні часи схотілобся чужими дітьми піклуватись! И про своіх не дбають!“ — „А наклопоталась я доволі“, нераз говорила „добродійка“ давши волю своім словам — „наклопоталась, нема що казати. Вже ж то мале осталося, без батька без матері, без приюту. А ще немічне як павутина. Я не мала своіх діток, сёго клопоту з роду не зазнавала. Та ще, щоб доховатись до вдяки, а то ж буває тепер, що курчата мудріщі від квочки. Люде й не знають, що треба перетерпіти виховуючи хоч би одну дитину. Кажуть: діти божа благодать. Воно й так ніби виходить дивившись на око!“ — „Все те моя жінка вимогла“, мовляв знов пан-отець складаючи на вхрест своі товстенькі руки, „бо вже ж то без клопоту не обійдеться. Та ще на тім не конець! Малі діти малий клопіт, а великі діти — великий клопіт. Прийдеться на старість нераз насушити свою голову за чуже добро. Та вже най діється воля Божа. Треба ж и про сиріт памятати.“ И йшла добра слава про добрих опікунів що раз ширше, що раз дальше, як розвивалась краса Малані.

„Яке то щасте має та сирітка!“ знов дехто підхопив почувши про Маланину вдачу. „Дісталась в такий дім поважний, чесний, прикладний. Точнісенько долю на дорозі знайшла, в чіщі вродилася! Все майно колись іі припаде, багатиркою засливе. Та й не всякому там буде можна показатись. Думні люде, своєі вихованиці не аби кому віддадуть. Щаслива тай годі!“

Digitized by Google

Оттак ширшала добра слава Маланених добродіїв. Їх обійстя широко роскинулось на косогорі. В долині, над малим потоком шаріли и зеленіли курні хати сільскі, вінком обдавали гору, де стояли церква, — и просторе попівство. А вікна просторого дому наче й не дивились на ті маленькі, в долі заховані хатки, а гордо світили в далекий простор мов проповідували перед світом свою славу. Вже с першого погляду знати було, що якась сила винесла попівство по над село, як пропастею розділила їх від себе. И справді о. Мартин Рожницький був свого роду аристократом, — аристократом між попами и народом. Як же ж тяжко бувши в достатках не бути аристократом! Ні ёму з нуждою було боротись, ні на родину оглядатись, ні кому кланятись. А тут ще навколо віддавали ёму поклони, славою кадили, лестними словами підмощували! Сам староста залюбки заіздив на гостинні празники и відпуста, двірські пани провітривши повну калиту радо гостили свого *плєбана*, а навіть „власть духовна“ шанувала ёго повагу и звеличала червоним обойчиком и почесною „пелєриною“. Мало того! Навіть ласка церкви проблиснула над тою околицею, що спочивала під благодатним крилом крилошанськоі пелєрини. Найвисшим архиєрейським призволом зіслано крилошанській церкві аж три відпуста для грішних простолюдців, що мимо своєі драноі долі могли втішатись видом повнолицого сановника. Ёго ласкою могли вони тепер три рази більше грішити и три рази легше доступити прощеня. Як же ж смирно мусіли за те похилятись перед високою горою, де величаво россілося попівство, як не сміло здіймати свої очі и свій голос перед таким владикою! Так и треба було ім оставатись понизу в своіх маленьких хатках, щоб світилась гора ласки...

И так від мізерного хліборобa до властителя широких, хоч задовжених ланів, — всі повертались с пошаною та почестями до о. Мартина, хто по волі, хто по неволі.

А вже ж и пані-матка росла на тих почестях як великодна баба на дріжджах. Веселість грала в іі очах, щастем зоріло іі лице, а уста пишно загинались мов надуті листки чванливого цвіту. Не зазнала вона ні журби ні клопоту, хоч часто нарікала на клопоти. Журилась вона не раз поговірками сусідів и сусідок, не мала супокою від двірських ласунів, та й мужем своім нераз клопоталась. „Завадою тобі стою“, нераз мовляла до свого чоловіка. „Як би не я, вже б давно припала тобі метрополича почесть!“ А о. Мартин цілував іі за те в пухкеньку ручку весело сміючись и відплачувавсь такими ж любощами своій жінці. „Доволі

Digitized by Google

тих почестей, говорив він — ти моя метрополича корона". И обоє були раді.

Та не тим ще тільки знамениті були опікуни Малані. О. Мартин був ще й патриотом. Він же ж був першим між околичними священиками, то ж як було розминутись ёму с патриотизмом. Ёго виберали до всіляких депутаций, ёго робили речником патриотичних немовлят, він зберав складки на *Дім Народній*, став членом-основателем *Матиці*, попався між *руських ученых*, був и в *головній „раді руській"* и предплачував *Зорю Галицьку* и *Вѣстникъ*. В ті часи був він ще молодий, у провесні своєі слави. Відцуратись патриотизму — значило цуратись слави, заслуги и вірності, а остатись незнаним и забутим — на ласці панського двору. Навіть пані-матка, так прихильна до всякоі згоди, потягала за патриотичною ворухливостю и вбралась на *руський баль* в жовто-синій цвіт. И не завелась вона в своіх жіночих мудрощах. Мало що не через півроку говорили в цілій околиці — про гарну попадю-княгиню в синё-жовтих биндах, в блакитній, шовковій сукні, в богатім, дукачами блискучім намисті, в червоних черевичках з золоченими кутасиками. „В вашій особі воскресла Русь!" ввічливо говорили тодішні патриоти молодій попаді, а навіть вороги нишком шептали: „справді ті Русинки гарні навіть в жовто-синім цвіті".

И вже с того часу молодий патриотизм мав щирий приют на косогорі. По стінах світлиць порозвішувано галицьких владик и крилошан, головну світлицю перемалёвано жовто-синім цвітом, а на середині прибито золоченого льва на синім полі. О. Мартин прибив в своій канцелярії над бюром „родословну картину руських князів" и нічого більше так не любив, як росправляти про князів. Рурика величав руським Авраамом, що дав початок так величному родови, Святослава славив прототипом славянськоі идеі, а про Ольгу дуже часто нагадував своій жінці славячи іі матерею всіх Русинок. „Гарна, мудра, проворна була наша перша княгиня Ольга. Іі краса и мудрість переховалась крізь тисяча літ непорочною й святою, и своім світлом таким чаром украсила кожду Русинку Ольгу". И ніхто не міг ёму сёго перечити, бо ёго жінка Ольга була тоді ще дуже молодою и гарною, може й гарнійшою від тоі Ольги, що перед тисяча роками так дивно знала причарувати царгородського царя. Чи було що на Русі крім князів, про те ні знав, ні питав о. Мартин. Коли розбалакавсь про долю Русі, то щирим жалем розливався, чому не ма тепер князів на Русі, а на самоті часто шукав в „родословній" картині за князем „Мартином".

Digitized by Google

Та с часом остигав сей молодечий патріотизм. Не вставали князі из гробів, а життя розвивалось дальше без князів и бояр на княжих гробовищах. О. Мартин не міг зрозуміти, куда йшло се нове життє, від чого мертвими оставались пісні про руських князів, и чого бажалось пращурам руських „смердів“, що сиділи в курних хатах під косогорою.

О. Мартин бачив, що те життє повертається иншою ходою, що мертві не встають, а живі оживають иншим духом. — И так прихилявся він ще до того, що оставалось спадщиною старосвіччини, відблеском давного життя — до обряду. Він справляв до церкви довгі фелони, трираменні хрести, бизантийські образи, казав менше дзвонити, більше співати и три рази хреститись. Хоч в той спосіб думав він здвигнути завмерлу Русь, оживити давну славу и побороти ворогів. Так и здавалось ёму, що здійматиметься доля Русі, коли як найбільше Русинів повернеться у попи и світлість та чистота обряду стане програмою нового життя. А світських людей вважав він про малонадійних, коли не зовсім страчених и непотрібних для народнёго діла.

Як же ж він здивувався, коли Степан попавши у свіччину не то що не позабув рідного слова, але й горяче уймався за долею свого народу, з жаром говорив про ёго будучність и поетичними барвами роскривав таку историю сего народу, про котру ще о. Михайло ніколи не чував.

„А та се ж мрії, неподібні річі“, говорив о. Мартин почувши широку річ Степана. „Вам хочеться якогось козацтва, ви нехтуєте нашим обрядом, нашим церковним язиком, котрому оден латинський язик прирівнати можна, ви зриваєте з историєю, с традициєю, из славянством“.

„Може бути що так“, несміливо відповів Степан, „— але ми не зриваємо з народом.“

„Хіба ж ви думаєте ту простонародню мову здійняти до висоти нашої церковщини и поставити Русь своєю силою без князів, не зважаючи на те, чого навчила нас тисячлітня история?“

„Міні здається, що тисячлітня история не дуже промовляє на користь князів. Що ж було за іх часів, як не усобиці, що братнёю кровю заливали нашу землю, а що осталось після іх, як не руіни и згарища? А що ж робила та Русь, де вони панували? Чи не озвалось спершу міщаньство проти княжої сваволі и не запитало о свої права? Чи не здійнявся опісля народ у козацтві за свою волю, чи не вступився без князів и проти князів та панів за свою волю, свою віру, за своє життє? — Міні бачиться,

Digitized by Google

що чим дальше с ходою нашої историї, тим виднійша потуга народу, тим більше ширшає ёго почутє, тим гарнійшою стається наша бувальщина, бо що раз дальше и більше розвивається думка людська, почутє людськості в нашім народі. И навіть тоді, як спроневірені сини, що силою народа вибились у гору, попхались між панів и тіснителів народу, то й тоді незавмерла людська думка в нашім народі и хоч страшним, гайдамацьким робом дав наш народ, ёго найнисші верстви — почути світови своє бажанє людського житя, волі и справедливості. Так де ж нам тепер прихилитись здіймаючись до нового житя, — чи до князів, котрих не ма и не буде, — чи до народу, що своєю грудею зберіг нам нашу землю, нашу мову, нашу народність?“

„Але ви запізнаєте наше священство, що до послідньёго часу осталось при народі, заховало нам славянське письмо, наш обряд, нашу церкву.“

„Я не хочу запізнавати, хоч до недавна майже всі священики говорили и писали ні по церковному, ні по народньому, а зовсім по чужому. Але міні здається, що церковщина не має тої сили, щоб здвигнути народ. Розділ народу на часть католицьку и православну нічим не відбився и не може відбитись в нашім житю народнім. И коли не помиляюсь, то се житє народу йде зовсім до чого иншого. Наче камінь об воду вдарила неволя в масу нашого народу и від сёго удару захвилювались тихі маси и пішла хвиля за хвилею що раз дальше, ширше й потужнійше. И хвилювались, оживали ті маси бажанєм волі, справедливого и рівного житя. Чи ж не віщує се нам будучності и не вказує дороги, куда прямувати — тепер, коли у всій людскості оживає кожда єдиниця и видобувається на верха? Чому ж не мали б ми піти тою дорогою всесвітного поступу и не оживити наш народ тим житєм загального щастя, за котрим він сам вже цілими віками добивався? Ми не хочемо цуратись найубожшого брата нашого, бо чим більша рівність в народі, чим менше між ним убогих и темних, тим потужнійша ёго сила и певнійше ёго житє. Тому й не цураємось нашої мови, гарної своєю простотою, а живої и могучої тим, що зрозуміла цілому народови. Так коли силою тої мови проберется світло правди и науки в найширші круги, то потуга наша буде величнійшою від княжої сили.“

„Красні се слова, але далека дорога,“ відказав о. Мартин. „И я таки не можу йняти віри, щоби така щасливість могла статися правдою. Все так буде, що кінь конем, а віл волом. Не всім порозділював Бог однакові таланти, сказано вже в Евангелию.“

Digitized by Google

„Але кождому най буде вільно користуватись своїм талантом. Най кождий має змогу видобуватись на верха и най в горі не сидять ті, що ні своїми талантами не орудують, ні другим волі не дають. Тоді й процвітатиме, що чесне и добре, а знидіє, що пусте и нікчемне. И як россвітимо світло науки и правди по всім нашім краю, тоді й побачимо, що під тим пилом який налетів на наш народ, під тою темрявою, що закрила наші убогі хати, нуждою и горем залляла наш тихий рай, — немало криється чесноти, добра и краси світлійшої від пурпур и саєтів.“

Маланя пильно прислухувалась тій широкій розмові. Вона в перше чула такі слова, пізнавала широкий світ досі ії незнаний, в перше бачила перед собою молодого чловіка поважної мислі, статочного слова. Кожде ёго слово було ії так зрозуміле, так припадало до ії душі, таким чаром займало ії серце, що вона від разу прихилилась на ёго сторону, перейнялась ёго думками и може в перше почула жаль на свого опікуна за те, що противився словам Степана. Вона ж бажала тепер щастя для цілого світу, для всіх людей, ії серце щиро прихилялось до людей, займалося горячою любовю, як криниця чистою водою наповнялось добротою, и рвалося за Степановими словами в незнані простори широкого світу. Так! вона полинула б сизою голубкою від хати до хати, щоб подавати людям щастє, щоб з недолі видобувати нещасливих, радість россвічувати в кождій семъі, любов запаляти в кождім серцю! Полинула б вона разом с Степаном и на край світа, щоб чути ёго слова и разом з ним в добрі працювати. Вона згадала тих малих діток сільских, що з малечку з ними гралась, в ії памяті озвались іх веселі голоси, заясніли іх щирі, привітні очі; вона згадала свою любу няньку, що викохала ії материнською любовю, и тих сердечних дівчат сільских, що приносили своїй „панночці“ ягідки и цвітки, и тих говірких бабусь, що носили ії по своіх руках, — и вона чула и розуміла, що під тими простими сермягами крились золоті серця, правдива доброта, висока чеснота, що годилось би щиро подати ім лучшу долю, роскрити ім кращий світ и як рідню щиро пригорнути до себе. Так зливались ії думки з думками Степана и розбуджувалась дівоча душа новим житєм, запалялась першою любовю щасливою, невинною, а горячою.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.*)

В исторні схолястичної литературн, що повстала в Полудневій и Західній Русі, після того, як Петро Могила розбудив рух духовий, особливу звертає увагу историка Йоаникий Галятовський своїм живим и відповідним духови свого віка и суспільності уділом у питанях, що доторкались важних сторін тодішної политичної и суспільної жизні. На скілько нам звісно, жизнь сёго чоловіка, як по більшій часті жизнь черців, проминала досить одностайно. Він родився па Волині, учився в Київі, слухаючи між иншими науки Лазаря Барановича, постриг ся в черці, був игуменом Купятицького монастира на Полісю; від 1659 р. кілька літ був ректором київських шкіл, опісля жив у Москві и наконець на Вкраіні, де був архимандритом, спершу новгородсько-сіверського, потім чер нигівського єлецького монастиря. Умер 1688 р. — Галятовського поперав бувший ёго наставник Лазар Баранович, архиєпископ чернигівський и з ёго рекомендациєю удався він в Москву, де ёго щиро прийняли. Як бачимо, се був чоловік незабагливий, скромний, але заразом більше, як багато сучасників ёго, неспосібний обертатися тілько в самих абстракциях и неустанно звертався до жизненних питань.

Оціняючи Галятовського, треба порівнати ёго з иншими письменниками ёго часу, и тоді при всіх недостачах ёго, він представить для нас значний интерес. Твори ёго можна й тепер без нудьги читати. Склад ёго не дуже ростягний; виклад у Галятовського всюда ясний, язик зближається до народнёі украінської мови, хоч він уживає такі польскі слова, що нині забуті, та мабуть тоді уживались. Тоді навіть польский язик не переставав ще бути для Русинів культурним язиком и займав таке майже місце, яке опісля зайняв книжний россійський и тому Галятовський написав кілька творів польскою мовою. Яко чернець Галятовський обертається в области церковній и єсть під впливом тих поглядів, які ёму надало вихованє, та ёго жива, навіть поетична натура всюди виглядає с під угніту умертвляючої схолястики. Твори ёго показують дуже велике, хоч односторонне очитанє, знакомість з многими византийськими и середнёвічними богословськими и церковно-историчними письменниками; він любить именно покликува-

*) Перевід з *М. Костомарова:* Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей — *Олександра Барвінського.*

Digitized by Google

тися на Барония. Щоб надати силу своїм доказам, він з усюди наводить приклади, однако обходиться з ними некритично и в загалі до наївності довірчивий. Галятовський визначається сильною увобразнею, любить образи, роскази, анекдоти, чіпається їх при першій нагоді и заманюється їх красивою стороною, а потім явну видумку часто приймає за правду.

В тім часі, коли жив и писав Галятовський, мислячого Русина-Українця духовного стану природно могли и мусіли заняти відносини єго церкви и народа до римського католицтва, до жидівства и до магамеданства, позаяк Русі-Україні доводилося конечно стикатися с тим усім.

Оборона православя против римсько-католицькоі пропаганди, як ми сказали, була основою всіх цілий Петра Могили при устрою київськоі колегиі. Правду сказати, скоро після смерті знатного ерарха, учена війна перами и словами мусіла відступити на задний плян, а вслід за тим мусіли виступити в перед инші задачі для просвіти в руськім краю. За віру наступила борба иншого рода. Народ виступив за ню с киями и колами, потім — успіхи сполучених руських сил одвоювали в Польщі майже усі давні руські займища. Коли б московська политика не відсунула розрішенє вікового спору ще на століте, то православе в краях Полудневоі и Західноі Русі, що війшли під власть московських государів, не потребувало би диспут и дисертацій за свою ненарушимість. Київські учені повинні були займатися найбільше чим небудь иншим. Та склалося инакше. Поляки брали верх над Русинами. Руські землі, що тілько-що відпали від Польщі, знов повертали під ii власть. Православю довелось бути поруч с пануючим католицтвом у єднім державнім тілі; православним духовним знов приходило дбати, щоб не ударити лицем в грязь перед римсько-католицьким духовенством и виступити против них з оружем ученості и вимови в оборонї своєі віри. Религийні диспути о питанях, що становлять сущність ріжниці між Західною и Східною церквою, були найжизненійшими сучасними питанями.

Жидів ще недавно вважав народ руський своіми ворогами и гнобителями. Таке було народнє переконанє. Жид, панський арендар, жид-монополист, жид-державець, що брав в наєм у пана добра, жизнь и совість руського хлопа —, був для сего прикрійший як сам пан. Рішивши скинути с себе вікові пута, Русин зненавидів жида, котрий яко зручний промисловець вихісновував слабі сторони суспільності, посеред котроі жив: десятки тисяч жидівського парода згинуло підчас повстаня. До якого степеня пану-

Digitized by Google

вала в Українців ненависть до сёго племени, піддержувана також и недоумним фанатизмом, показує се, що Хмельницький, в числі условий, на підставі котрих готов був примиритися с Поляками, домагався недопущеня жидів на Вкраіну. Як же ж тілько народнє зворушенє утихло в руських займищах, що лишилися при Польщі, жиди знов узялися там за свої промисли и знов готовилися статися для Русинів тим, чим вже були перше. Сёго мало. В жидів росширилося віруванє, що являється на землю Месия, що настає, наконець, давно пожаданий час величності жидівського народа и покореня ёму народів иншіх вір. Природно було в сам час руському письменникови вступити в литературу с таким словом, в котрім виражалося народнє ворогуванє.

Наконець руський народ то все зближався, то стикався з мугамеданським світом; козаки то пускалися по чайках грабити поморські турецькі городи, то закликали Татар и Турків до себе на поміч против Поляків. Тоді ще не щезала давна надія на союз проти мугамеданства з наміром прогнаня Турків з Европи, визволеня православних Греків и Славян. Москалям и Русинам, яко исповідникам одної віри с християнами східними, гадка ся більше була по серцю, як якому иншому народови.

В другій половині XVII. в. зложилися обставини, що подавали більше надіі на сповненє великого діла. Московське государство вело війну против музулман разом с Польщею, замість того, щоб, як робилося давнійше, підбурювати Татар на Польщу або терпіти татарські напади с підмови Поляків. Тоді само собою прийшло многим на думку, що коли кому, то московському государеви личить велике призначенє стати на чолі християнського діла визволеня одновірців и одноплемінників с тяжкої неволі.

Галятовський у своіх творах доторкнувся всіх тих трёх питань: римско-католицького, жидівського и музулманського. В 1663—64 роках король польский Ян-Казимир ишов з військом одбирати під свою власть лівий берег Дніпра. Навчені досвідом Поляки стали тепер для ока ласкавійше обходитися с православним духовенством, бажаючи прихилити ёго до себе с тою цілю, щоб воно не підбурювало против них народу. Се було для Поляків тоді тим вигіднійше, що многим з українського духовенства не зовсім припали до вподоби звичаі московської власті и вони не дуже були довольні ділом Богдана Хмельницького. С своеі сторони православні духовні перед сподіваним сполученєм Украіни с Польщею повинні були дбати, щоб свою церкву и свій стан поставити в положенє менше понижаюче в прикладі до католицтва.

Digitized by Google

Король Ян-Казимир опинився в Білій Церкві. Тут коронний канцлер епископ Пражмовський запросив до себе на бенкет деяких важнійших руських духовних и з ними разом Галятовського. Господар дому звів разом ученого православного з ученим єзуітом Пекарським, королівським проповідником: між сими останніми відбулася диспута, котру потім появив Галятовський в осібній книжочці в польскім язиці. Спір обертався коло питаня про первенство папи. Галятовський показав у сій диспуті знанє церковної исторіі, знакомство з отцями церкви и с творами західних богословів и историків. Докази Галятовського важкі, виклад короткий, ясний; нема лишнёі реторики. Православний духовний старався побити єзуіта свідоцтвами самих західних соборів: констанцького и базелського. Против паписти, що бажав після загального принятого на заході звичаю виводити с текстів Нового Завіту, неначе б апостол Петро був висший від инших апостолів Христових — Галятовський доказує, що всі апостоли були рівні між собою, що головою церкви єсть тілько оден Христос, що кождий патриярх у своій епархиі може скликати собори, зноситися з иншими патриярхами и таким способом скликати вселенський собор, що засуд церкви а не засуд одного папи або патриярха може бути непохитним авторитетом. Між иншими Галятовський так вговорював папистів, котрі говорили, що папа є конечний для скликуваня собору: „У вашого Беллярмина — говорить Галятовський — в ділі про собори, сказано, що кардинали и епископи могуть самі скликати собори, як папа попаде в єресь або умре, або зійде з ума або втеряє свободу. Отже у вас епископи могуть скликати вселенський собор. Тому папа не може назватися верховним володарем церкви. Згадайте, що написано в VIII. гл. кн. Царств. Коли Жиди зібралися до пророка Самуила и стали просити в ёго царя, Господь сказав до Самуила: „Не тебе вони покинули, а мене, — не хотять, щоб я царствував над ними!“ Видите: Бог розгнівався на Жидів за те, що вони покинувши Бога свого царя, вибрали собі царем и владикою чоловіка. И тепер Бог гнівається на Римлян за то, що вони, покинувши Царя и Господа свого Исуса Христа, вибрали собі смертного чоловіка, папу, паном и монархою.“ — „Коли — відрізав Галятовському противник — ви не хочете признати головою церкви своєі римського папу, то будете мусіли мати головою мирського володаря.“

— „От гарне заключенє, — покликнув Галятовський — я вам говорив и говорю: Христос, Христос, Христос, а не хто инший, єсть головою святоі церкви.“

Digitized by Google

Короткі, звязлі доводи Галятовського мали в своїм часі більше сили, як инші довгі росправи. Опісля Галятовський, яко доповнене до своєї „Розмови“, написав ще одно діло по польски: про походженє св. Духа, вимірене против західно-римської науки, котрої боронив тоді єзуіт Бойма, що написав книгу „Стара Віра“. Діло Галятовського носить назву „Стара Західна церква — (т. є. говорить) новій“. В сім творі переважно доказує, що догмат про походженє св. Духа від Сина, котрий проповідують паписти, не єсть добутком давнёї Західної церкви, а пізнійшим запровадженєм.

(Дальше буде.)

КРУЧОК ЗЕМЛЕДУХ.

(Gryllotalpa vulgaris Latr. Maulwurfsgrille, Werre).

Одною з найшкіднійших комах єсть *кручок земледух*. Статею похожий на свіргуна полёвого (належить тож до свердщоватих Gryllodea), але о много буває більший, бо до 4·5 центиметра довгий и засібнійший. Помежи краєвими родами не богато комах, котрі би у многих людей будили таку відразу, як саме земледух. Винен тому ёго вид чудний и незвичайний. Єсть то дійсно мала почвара груба, лабата, витришкувата, справді ніби дух заклятий с під землі вийшовший. Мимо те однак *земледух не єсть ідовитим и не кусає*, а тому можемо ёго без обави взяти в руку и блисше ёму приглянутися. И так увидимо голова в него трохи не грушковата, темнобрунатна, с примітними чорними очима а над тим з двома жовтими приочками сильно вилискуючими и досить довгими ріжками. Передтулове велике яйцевате, на переді викроєне, а по боках немного зужене, темнобрунатне, омшене мов оксамитне. Під сподом передтуловя укріплені ноги передні своєю подобою пригадуючі нам кончини передні крота а також одлично уздібнені до гребаня. Мають вони більший зуб, а до него може прикладатись долонёвата голінь, котра точно пристає до угла утвореного удом и зубом. На внутренній стороні голені суть чотири зубці, а на внішній двузубцевий член с закінченєм двущетинковим. Прочі дві пари ніг укріплені під сподом до серед = и за-туловя значно від передтуловя відділених не представляють в своїй будові нічо примітного, лише кінці голенів суть сильно отернені. Стопи тричленні впридоблені двома пазурками. Що до довжени єсть послідня пара найдовша. Покриви суть брунатно жовті, с чорними жилками и окривають крила властиві аж по іх шиловаті продовженя. Кадовб грубий закінчений двома щетинами єсть в горі темнобрунатний, сподом половий а всюда оксамитно омшений.

Тое звіря находиться скрізь в Европі и Азиї передній на рілях, луках и в городах. У нас єсть дуже звичайне а має ріжні назви. И так зовуть ёго також *бабиним псом, бабиним песиком, земляною сучкою,*

Digitized by Google

вовчком, дідиком а за для ёго грубого, неповоротного тіла *медоведиком, медведюхом, медведчуком* — декуда-ж *кручком*, [здається від того, що так як крот (кертиця, крут) нурить в землі] *крулаком* и *пермаком*. Земледухи рідко коли виходять на поверхню землі, найчастійше пробувають під нею, копаючи сильними ногами гребними нори нераз на метр и більше довгі, и підгризуючи при тім коріне ростин, яке попадуть. Так діють двояку шкоду: раз нищать ростини підгризуючи корінці, а вдруге нурячи під землею в многих місцях за надто ії роспахують и дренують так, що легко всякає вохкість; при великій упали знов земля скорійше висихає, що в кождім разі для ростин є погубним. Тому то и бачити в місцях, де земледухи газдують, богато ростин пожовклих або и зовсім вже закорявілих. На управних полях часто водиться, а любить передовсім пшеничні, ячмінні и рілі засаджені бараболями, именно держиться на так званім *громіщи*. На увагу заслугує и те, що в місцях, де збіже никне через підгризане земледухів, кидаєся скоро всіляка заглушна хопта, а именно мачок хруставець (Papaver rhoeas). В бараболях велику шкоду робить земледух не тілько тим, що підгризує бульви, але також и тим, що риючи в землі перетинає корінці, до котрих учіплені бульви, через що відтяті скоро псуються и гинють, а так дають догідне поле до ширеня зарази, званої „гнилю бульвяною“. Городовині також шкодить, именно нищить огірки саджені, кукурузи молоді, цибулю и пр. С початком лиця самочка складає 5—12 центиметрів під землею в персті в грудочки вижолоблені скупленій 200—300 яець. З яець жовтавобурих на просо похожих ляжуться по двох тижнях молоді земледушки звивущі мов мурашки. Уперед підгризують дрібненькі корінці, які находять в близшій околиці, вскорі однако ж дальше гребуть, через що рістня богато терпить, а поле або лука, де вимножились, зачинає діставати пліші — т. є. плями наслідком усиханя ростин поставші. По місяцеви ліняться молодята вперве; при кінці Вересня вилінившись вдруге стають до 9‴ довгі и відтак не держаться вже разом, но розлізаються на всі сторони. В Жовтні або Листопаді ліняться втретє, дорастають до 2·5 центиметра, занурюються глибше в землю и так зимують.

На весну в Маю по четвертій злінці дістають покрив крильних, а вилінившись вняте и послідне в другій половині Червця стають цілком вибразованими комахами. В тім стані суть не менше шкодливі, не перестають бо заєдно рити під землею и нищити ростини. Як тее вже слідує з уладу іх ніг суть земледухи одличні гребуни; натоміть по землі везуться непроворно. Вже в горі примічено, що земледух рідко коли вилазить на поверхню землі, звичайно сидить в норці або нурить під землею. Тому то рідко коли удасться птахам комахоідним ёго зимати. З птиць найрадше и найпильнійше визбирують іх ворони и кавки. Ворони клюють часто так звані „гнізда“ земледухів, (де громадяться молоді), чим неоцінену рільникови діють прислугу. Тако ж и безроги пожирають сю комаху; — але найбільшим ії ворогом єсть крот, котрий, будучи сам одлично уздібненим до гребаня, успіє найспосібнійше ловити тих шкодників таки в власних іх домівках. Вигубою земледухів яко и других комах шкідних крот господарям вельми прислужаєся — тому належить ёго всюда щадити, а не гонити и убивати,

Digitized by Google

як то часто у нас діється. Пара кротів пущена на луку, де вимножились земледухи, може в короткім часі винищити до-тла ті комахи, котрі тим докучнійші, що розмножуються дуже скоро а суть вельми істовиті.

Також и чоловік може по части пинити надто сильному розмноженю тих комах. Найлучша пора до нищеня земледуха єсть перва половина Липця, коли то самочки зносять у землю яйця. Місця, на котрих земля легко взнесена, суть показом, що в них захований заплодок земледухів, треба лише порушити персть а кілька або кільнайцять центиметрів під поверхнею и найдуться ті „гнізда“, котрі належить вигребсти и запопадно спалити або на гамуз столочити. Пізнійше, коли з яєць виляжуться молодята, вже труднійша справа, але таки коли ще держиться купою, порадно відкопувати персть на місцях їх пробутку и убивати комахи або поливати кипятком. Також и старі мож виловлювати, а то закопуючи коло їх нор горшки поливані, в котрі земледухи виповзши с своіх сховників, необачні впадують а назад видобутись не успіють. На зиму тиснуться земледухи з особливим сподобанем до гноіщ, де також часто и в другій порі радо прятаються. Тому то належить давати позір именно на купи гною, навожені на поле, розгребувати іх а земледухи убивати. Приручають також яко середник довідний вливати миловиня у нори земледуха, котрий, як твердять, сей час тоді вилазить з нори и може бути зловлений.

Самчики ваблять самочки протяжним туркотанєм, від котрого в польскім земледух и одержав назву: turkuć. Тее туркотанє видають способом поєдинчим потираючи одну покриву о другу. Найчастійше туркочуть по заході сонця, инколи також ранком, ніж сонце зійде. Туркот земледухів пригадує нам, що вже далеко посунувсь год, вже саме жарке літо, небавом наступлять жнива, відтак поля обнажені мов посумніють а вітер холодний звіщатиме близькую осінь.

Окрім корінців ростин живиться земледух також слимаками, дождяниками и усільницями, а навіть, буває, старі пожирають молодята власного рода.

Хоть, як сказано, земледух за-для нищеня ростин єсть дуже шкодливим, однак не єсть він ідовитий и не кусає. Мимо тое люд наш в многих околицях вважає земледуха ідким и поганим, а стрівши ёго бє на відлів лівою рукою (де-хто каже: правою) три разн. Декуда пр. у Стрийщині торочать, що хто убив реченим способом земледуха, довідно може лічити худобу, коли вона здуєся, именно доторкнувши ії тою рукою, котрою усмертив земледуха. Розуміеєь, єсть то глупий забобон.

На-останку замітимо, що назви сеі комахи кажуть нам догадуватись, що вона в руській митольогні мабуть не поолідну грала ролю. И так назва „земледух“ означає земного духа — а в духи земні вірили — як звісно — древні Славяне. То ж назва „дідик“ пригадує нам „діда, дідуха“, духа, що стереже скарби заховані в землі. Рівно назви „земляна сучка“ и „бабин песик“ митольогичні. В тій гадці утверджає нас тим більше забобон в горі приведений, який удержався межи людом коло Синевідська. Єсть то мов відгомонок повіря людового поданого Я. Головацьким, именно що земне щеня має сцілющу силу а

Digitized by Google

ворожка (баба), котра земне щеня давила, самим діткненем вилічає жовни (золотуху).

В Cayenne лучаєсь кручок двупалик (Gryllotalpa didactyla), котрий у голенів передних має не так як наш кручок чотири а тілько два зубці. Впрочім видом и способом житя похожий на земледуха.

И. Верхратський.

ПЕРЕГЛЯД НАУКОВИЙ.*)

Цивилизация и ії права, суспільна мораль — (La civilisation et ses lois, morale sociole par Th. Funck-Brentano, professeur de droit des gens à l'école libre des sciences politiques. Paris, E. Plon et Comp. 1876.).

Французи — народ живий, передуючий не на однім полі цивилизаційного світу, хоч не дуже, здається, прихильний глубокій фильозофиі, а все ж и на сім полі не остається по заду других передових народів. Правда, після Дескарта, що дав почин новосвітній спекуляції, наче спочивала відроджена сила французького народу. В Нидерляндах, в Англиі, Німеччині — Спиноца, Льоке, Лейбниц и іх наслідники вели фильозофию до дальшого розвою, а в Франціі як би тілько перегравались идеями, с чужини зайнятими, перевертали іх и приберали реторичною красою. Та не вдоволитись було Французам такою ролею! Так и найновійшими часами появився Auguste Comte великий писатель, що як своім запалом для високих питань, так и бистрою силою спорідняти и у звязь зводити идеі, високо здіймається по над громаду звичайних умів. За житя мало знано Comte-а особливо в ёго рідним краю. Для Французів був ёго стиль за тяжкий, варварський и не легко було кому перебитись через сю перешкоду. А поза Францією недовірчиво, а навіть маловажно гляділи на французьку фильозофию. То ж и не скоро добилась наука Comte'а свого значеня и впливу и не легко зъєднала собі своіх прихильників тепер так численних, особливо в Англиі. Заслугою Comte-а станула школа позитивистів, що повернула мисль людську на дорогу реальної розваги, майже до крихти поконала метафизичний идеализм и спровадила цілковитий переворот фильозофичної мислі. Найзнаменитші представителі новочасної мислі фильозофичної у Франціі, Littré и Taine стоять на позитивнім грунті; Laugel познакомляє своіх земляків с творами Герберта Спенцера; Renovier, Clavel, Joly, Albert Lemoine, Vacherot доходять розвязки фильозофичних питань на дорозі досвіду, при помочі строгої анализи, при світлі правди, здобутої нау-

*) Отвераємо сей відділ в нашім письмі, щоб в нім по можності знакомити нашу публику з важнійшими науковими ділами, що появляються на иних язиках и мають загальне значене и широкий интерес не для одних тілько специялистів. Малий обем нашої часописі ставить багато перепон в тім згляді., та хоч в тісних рамах будемо старатись сповняти важне задане прослідку наукової праці. — *Ред.*

Digitized by Google

кою. Навіть представителі духового (спиритуального) табору шукають доказу своїх теорий в фізичних и природописних науках. Так иде праця фильозофичної мисли що раз дальше.

До плодів сеї фильозофичної мисли можна зачислити и діло, котрого заголовок ми прописали. Заголовок може на око дивовижний, супереч-ний. Виклади соціяльної обичайности звичайно мало займаються культурою и ії правами. Та автор ставши на відрубнім становиску зводить ріжнородні питання у єдність. Пять глав (книг) на які роспадається діло — становлять неначе причинок до фильозофії истории. В першій книзі говорить автор про звичаї и права. Первістного, самородного права не має. Первістне право — се зуби та пазурі тигриса и льва. Право повстає с почутєм обовязку. До сего почутя доходить чоловік в суспільности. Тут в.робляється мова а з мовою обичаї; на обичаях опирається право (закон), як на мові граматика. Через те, що право зле, не можна ще усправедливляти непослуху, що йде до росстрою суспільности. Не має права абсолютно злого. Кождий най йде за обичаями свого народу; в них відбивається интелєктуальний и моральний розвій вітчини; по за ними стається чоловік убогим дикуном. — Любов родини, посідання и товариських зносин з другими, прихильність до других — се, після автора, перші услівя суспільного розвою важнійші як потреби житя. На супружество и власність глядить автор с становиска консервативного. Домагатись знесеня супружества — значить нарушати найперші підвалини суспільности. Еманципация жінок не знаходить в авторі свого оборонці. Автор наводить багато причин, котрими старається виказати потребу права спадкового, щоб маєтки спадщиною переходили з родичів на діти. Потреба конечно звязі и гармонії між моральним а материальним поступом. Се виказує досвід як в великих так и в малих прикладах. Коли який народ втеряє свій добробит то неминуче послідує також духовий и моральний упадок. И на оборот, надзвичайно скоре, незмірне обогачене наносить шкоду високому добру культури. Ось тому является п р е в е л и к а п о в о р о т л и в і с т ь м а є т к і в дуже небезпечною для сучасної суспільности.

Як любов до родини и посідання стає першим услівям суспільности, так знов потреба пригорнутись и єдночитись з нам рівними творить першу підставу так званих прилюдних — публичних обичаїв. На основі родових переказів витворюються народні традиции. З ними виростає интелєктуальна и моральна єдність народу. Повстають ріжнородні установи и управи а то не в наслідок ріжнородних поглядів на принципи правительства, але яко простий виплив розвою прилюдних обичаїв. Кожда управа, що відповідає розвоєви обичаїв, есть добра. Кожда вимагає осібних чеснот. Але так, як обичаї народу с часом зміняються и упадають, так кожда с тих управ носить в собі зарід смерті.

Автор повертається передовсім до прилюдних обичаїв в м о н а р х и я х, проводить розвій королівства и виказує ёго тенденцию статися особистим и своєвольним. С того родиться деспотизм и абсолютизм. Аристократи появляються в истории пізнійше від абсолютних монархий, а роспадаються розладом вельмож, як тілько окажеться потреба змін. Поступовці и консерватисти ведуть борбу між собою. Часто нризива-

Digitized by Google

ється поміж чужих. Сам народ упадає або на чолі популярної партії виринає який проводир з властею в своїх руках загарбаною. Аристократия, хоч ще истиує, стається що раз більше нездібною до політичного діланя, а за те с тим більшою силою придержується своїх прав, дарма, що вони належать вже до пересудів. Послідують відтак тимократиі, де богацтво рішає о политичнім впливі. И тут можна достерегчи период змагаючогося розвою и упадку. Дізнані недогідності и надужитя ведуть до революций и реформаторських змагань. Тут найборше роспалюється соціяльне питанє. З-за соціяльного питаня предвиджує автор упадок Англиі.

Послідною формою суспільного розвою народів єсть демократия. Вона появляється у народів, котрих цілість доволі має сили, щоб претривати всі внутрішні и вніші бурі. Автор розбераючи прилюдні обичаї в демократиі, має передовсім на оці Францию. Деякі народи доходять до демократиі допіро в стані зниділості, та се вже не єсть правдива демократия. Правдива демократия повстає из спільного пізнаня и любви загального добра. Чим більша сила сих чеснот и чим більше вони росповсюднені, тим більша повага институций. Воля, рівність и братерство знаходять тоді своє властиве розуміне и осущене. Демократиі упадають через те, що потреби и жадоби більшають и розмножуються, родинні обичаї псуються, спільні традиції упадають и счезають, а працёвитість меншає. Надходить доба софистів и реториків, що проповідують абсурдні права и домагаються химерних институций. А народ з жаждою втягає в себе солодку отрую. Блудним идеалом стається для ёго интелектуальна анархия, що попереджає анархию политичну. Деспотизм являється тоді майже неминучим. Се й послідня форма управи для народів, що втеряли все, навіть змагане до свого відродженя.

Властивою управою всіх новосвітних держав — єсть управа королівських республик. Вони повстали с полученя републиканських и монархичних первістків, римських рад провинціональних и муниципальних з військовою организациею варварів и всюди пробиває ся в них змаганє до одностайного и рівноправного уставодавства и центральної управи, котра відповідно до потреб їх истнованя ділиться. В сій тенденциі виявляється значний поступ в порівнаню до давніших цивилизаций. Але конечно, щоб такий державний устрій був випливом побільшеної сили наших обичаїв, а не одним наслідком интелектуальних даних, инакше засуджені ми на скорий упадок.

И на ділі авторови здається, що ми находимось на спадистій дорозі. Потреба поправи суспільного стану єсть очевидною. Звичайно вижидають всякого спасения від реформи устав и управи (конституциі). Але ж устави дістають силу и житя тілько через відповідні обичаї и звичаї. Коли право не має свого коріня в обичаях, тоді остається воно мертвою буквою. Без добрих обичаїв не можно робити добрих устав. Коли счезає повага права тоді остається для народів ще одна дорога ратунку: повернути до усуненя першого жерела зла и до поправи обичаїв своїх.

„Єсть тілько одно жерело величини як народів так и единиць: интелектуальне еднане громадян и енергия їх афекций.“ Сю гадку

Digitized by Google

проводить автор в цілім своїм ділі. Її належить при й до рішеня питаня поправи злого, що тепер розвельможується. Коли погасають та упадають домашні и прилюдні обичаї, або псуються софистами и политичними реториками, тоді остається оден спосіб ратунку: не деспотизм — він тілько довершає загальне зіпсутя, — але порозуміне и поєднане политичних партий. Найбільший обовязок людскості — порозумітись, зъєднатись, зрівнатись з другими. Та поєднане и порозуміне можливі тілько на підставі глубокого, политичного пізнаня и розваги. Не підіймаючись до висшого политичного знаня, що можливе тілько через основний розгляд взаімності и обопільного діланя наших обовязків, мусять сучасні народи власне наслідком свого богацтва и политичного розвою сходити до упадку.

Головна вага реформаторського питаня спадає таким чином на поле науки. Задля того переходить автор до висліджења розвою віри и науки. В исторні розвою віри и науки розріжняє автор три головні доби: доба первістних религий, доба грецько-римська и християнсько-магомеданська.

В першій добі обіймає віра усю природу. Ніде ще нема засновків строгої науки. Незнане правил, нерозуміне законів — веде до религийної віри. Недостача способів поясненя незвичайних появів доводила до того, що в кождім надзвичайнім появі припускано величаві, таємничі сили. Щоб пояснити марева розігнати страшила, прикликувано других до помочі и так повстало попівство. Фетишизм дикарів розвинувся у пастухів и рататв в натуралізм. Власності, які приписувано всіляким богам, що раз більше мішались. Задля того повстали перші почини теогоний и козмогоний. Єгипет в своїм Амон-Ре здійнявся до понятя найвисшого Бога, жерела загального ладу. Асирийці дійшли до свого бога Асур, а Феникияне віддані торговлі и промислу майже зовсім потонули в тих своїх интересах и не могли дальше розвивати своїх религийних поглядів. Религия Перзів, индийських Арів и Жидів належать також до сеї першої доби. Жиди стикалися с культурою всіх тодішних розвинених народів, Египтян, Феникиян и Вавилонців. С тої причини в їх святих книгах подибується дуже мало сліді фетишистичного часу. Але Бог Мойсея єсть в сущності таким же скритим, недослідимим, як и Бог Египтян. Як тілько первістні религії не могли дальше розвиватись, почали що раз більше витворюватись индивидуальні погляди на религию, що довело до росстрою, а відтак до повороту у фетишизм.

В другій добі грецько-римській виступає вже наука независимо від религії. Грецька религия розріжняла божество від самих появ. Тут не було ніякої попівської кляси, а через те переконаня религийні дуже змінялися. Так повставали почини теогоний и козмогоний, а від сих починів був легкий перехід до перших науково-фильозофичних висліджів. Автор виказує розвій фильозофії почавши від Гераклита и Тармедеса, до Сократеса, Платона и Аристотелеса. Побіч фильозофії розвивались математика, астрономия, физика, медицина, моральна, политика, зоология и ботаника у перших своїх початках. Відтак переходить автор до упадку грецької віри и науки. Грецька віра упала через свою превелику замотанину и свої сказки. Грецька наука зайняла независиме

Digitized by Google

становиско від віри. То ж упадок грецькоі науки не послідував, як звичайно думають, за для упадку віри. Причина упадку грецькоі науки була в ній самій, що автор щироко виказує. Правда упадок религийноі віри причинився тако ж посередно до упадку науки. Грецькі учені заперечуючи віру свого народу знищили интелектуальну єдність мас, сю конечну підставу поступу.

Серед суспільного росстрою и с того нагромадженого лиха появилось християнство. Воно було в тій хвилі найвисшим виразом всякого поступу и загального бажаня видобутись с суспільноі недолі. Хто тілько почував потребу непохибних, моральних поглядів и потішаючих надій, той прихплявся до нової науки. Але скоро мусіли витворитись ріжниці переконаня та суперечки. И тепер то Рим, що ніколи не мав духа глубокого висліджуваня и також в ту пору не віддавався ніяким висліджуваням, вніс в ту сварню партий свого духа практичного и уставодавчого и добився таким робом своеі зверхності над народами. Та хоч ширилось християнство, а все ж не могло воно повздержати упадку старинноі цивилизациі. Упадала вона що раз бідьше аж надійшли нові народи, що заховали свіжість мислі и живість чутя, якого не було вже ні у Римлян ні у Греків. Тими народами були Араби и варвари, що в мандрівці народів розіллялися по римському царстві.

Араби, після короткого процвіту свого, скоро дійшли до упадку. Причина сего в тім, що іх число було нерозмірне до іх росширеня. Далеко користнійші були услівя германських племен. В землях, де вони осіли великим числом, розвинулася с часом нова культура. В середнім віці положено заснову сеі культури. Автор величає середний вік найбільшою епокою исторні. С кінцем середного віку починається дезорганізация християнськоі віри, а через те упадає та духова єдність, котра після автора єсть конечною до розвою культури. Середний вік довів віру до такоі точки, де вже іі нікуда більш не розвивати, але й заразом передав всі первістки до відродженя науки. То ж на тім полі росцочинається найгарнійший росцвіт. Але вже в тім росцвіті були зароди смерті, задля котрих сей цвіт нині починає вже нидіти. Автор старається виказати, що наука в теперішних часах не робить вже ніяких истотних поступів. А коли вона на перед не поступає, то мусить упадати и упаде. Іі стан тепер вже дуже схожий с станом старинноі науки, як ся переступила свій зенит. Упадок церкви також прибрав страшенні розміри. Вона змаліла и тілько з верху держиться та йде вже найгладшою дорогою до стану старинних теократий. Вона підіймає претенсию до наукової правди и через те хоче спинити правдиву науку. Але автор не нехтує зовсім религиі и церкви. Се, після автора, не тілько велична суспільна проява, але тако ж и исторична и суспільна конечність.

Повертаючись до поступу и розвою народів и людскості говорить автор: „чим скорше народи и люде будуть интелектуально єднатись тим скорший поступ народів и розвій людей. Тілько зъєдноченем и згодою можемо здіймати в политиці, вірі и науці.“

Digitized by Google

Библиографія.

— *Руська:* **Світогляд українського народа.** Ескіз української міѳології. Написав *Иванъ Левіцькій.* — Ціна 50 кр. а. в. — У Львові. З друкарні товариства им. Шевченка під зарядом Фр. Сарніцкого. 1876. На відворотній стороні: Передрук з „Правди“ 1876. Сторін 80 в 8-ку. Дістати можна в Товаристві: „Просвіта“.

— **Руська история в житєписях ії найголовнійших діятелів.** *М. Костомарова.* (Переложив Ол. Барвінський) Том II. Ціна 50 кр. а. в. У Львові. З друк. товар. им. Шевченка під зар. Фр. Сарн. 1876. На відворотній стороні: Передрук з „Правди“ 1876. Сторін 125 в 8-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— **Про бідность.** Розмова перва. Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева. 1875. Сторін 20 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— **Правда.** Оповіданье. (Переклад з великоруського). Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева 1875. Сторін 34 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— **Парова машина.** Казка. Коштом и заходом *В. Кістки.* Відень. З Болгарської печатні Янка С. Ковачева 1875. — Сторін 28 в 16-ку. Ціна 10 кр. а. в.

— **Дра Михаила Осадцы Граматика руского языка.** — Третье изданье, пересмотрене *О. Лепкимъ и И. Онышкевичомъ.* — Во Львовѣ — накладъ и печатня Института Ставропигійского, пôдъ зарядомъ Стеф. Гучковского 1876. — Сторін 238+VIII. в 8-ку. Ціна 80 кр. а. в. Можна дістати в книгарни Ставропигійській.

— **Руска Бувальщина.** — Оповѣданья про галицку Русь. — Написавъ *Изидоръ Трембицкій.* Коломыя 1877. Накладомъ автора и печатнѣ М. Бѣлоуса. — Сторін 32 в 16-ку. Ціна 12 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигійській и у п. Мих. Білоуса в Коломні.

— **Читальня — книжочка IV. Катехизмъ пчоловодства,** составленъ *Иваномъ Наумовичемъ* приходникомъ Скалата. Коломыя 1876. Черенками Михаила Бѣлоуса. Стор. 80 в 16-ку. Ціна 20 кр. Дістати можна в друкарни п. М. Білоуса в Коломні.

— **Серія I. Крі-крі! Kri-kri! Часть I.** Епидемичній Листы и Образки с. І. ч. І. Накракавъ *П. По.....* Цѣна 7 кр. У Львовѣ, 1876. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого. Стор. 15 в 16-ку. Дістати можна в Товаристві „Просвіта“.

— **Четвертый часъ досвѣта.** Комедѣя въ 1. дѣйствію Сиридона и Делякура. — Переложилъ *Петръ Н. Кумановскій.* Изданіемъ Редакціи „*Лопата*“. Черновцы, изъ типографіи вдовы Іосефи Петровской 1876. Прилога Н. II. до 12 Н-ра „Лопаты“. Сторін 23 в 16-ку.

— **Корочунъ-Кракъ** филологическо-историческое разсужденіе. — Перепечатано изъ „*Слова*“ — Львовъ. Въ типографіи Института Ставропигійского 1876. — Сторін 40 в 16-ку. З дедикаціі, котра уміщена на слідуючій стороні, довідуємося, що автором сеї брошурки є А. С. П. (етрушевич). — Ціна 10 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигійській.

Digitized by Google

— **Нива.** Читаночка для селянъ и мѣщанъ. Цѣна примѣрника 10 кр. У Львовѣ, 1877. Зъ друк. Тов. им. Шевченка пôдъ зар. Фр. Сарн., Коштомъ и заходомъ Товариства „*Просвѣта*“. Книжочка 45. — Стор. 60 в 16-ку и оповістка вiд Виділу.

— **Иванъ Подкова.** Написавъ *Исидоръ Р. Пасьчинскій.* — Львовъ. — Зъ печатнѣ Инстит. Ставропигійского пôдъ управл. Ст. Гучк. 1876. — Стор. 44 в 16-ку. Ціна 10 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигийській.

— **Съ нами Богъ!** Читаночка для буковинского народа. Уложили: *Е. А. и Дм. зъ О.* — Чистый доходъ призначенъ на „Домъ Народный въ Черновцяхъ. — Чернювцы 1877. Типографія вдовы Іосефы Петровской. — Сторін 39 в 16-ку. Ціна 10 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигийській.

— **Война жидôвска року 35 Мая.** Написавъ *Дмитро зъ Остры*, що уложивъ: „Иванчука“, „Пропасть“, „Гостинецъ“, „Вдову“, „Луця“, и другіи небылицѣ. — Чернôвцѣ 1877. Типографія вдовы Іосифы Петровской. — Сторін 14 в 16 ку. Ціна 6 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигийській.

— **Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцословомъ на годъ 1877** (имѣющій 365 дней). — Годъ изданія четырнадцятый. Дереворит — Львовъ — Изъ типографіи Ставроп. Инст. пôдъ управл. Ст. Гуч. — Містить: Часть календарську, Табелі стемплеві, процентів, телеграфичні и почтові відомості про домашній ужиток, Рух на желізних дорогах в Галичині, Тарифа фіакрів и акцизи у Львові, Спис ярмарків и торгів, Метричні міри и ваги; — вкінци: Часть наукову и забавну. В склад тої часті входять: Домова антика. — О удобреніи поля: а) о удобреніи навозомъ б) о удобреніи одной земли другою. — Замѣчанія для господарства домашняго. — Южно-славянскіи край, зависимый отъ Турціи. — Чародѣйный поясъ. (Сказка). — Риста. (Правдивое событіе). — Списъ членовъ Думы державной, входящихъ въ составъ русского посольского клуба въ Вѣдни. — Ставропигійскій Институтъ во Львовѣ, Выдѣлъ на 1876/7 г. — Сторін XXVIII + 160 и 22 карток анонсів в 8-ку. Ціна 50 кр. Дістати можна в книгарни Ставропигийській.

— *Россійська:* **Кобзарь Шевченко въ переводѣ русскихъ поэтовъ.** Изданіе третье 1876. Ціна 1 р. 25 коп.

— **Шевченко (Тарасъ Григорьевичъ).** Народный поэтъ Украйны съ рисункомъ. Спб. (Санкт-Петербург). Изданіе редакціи *Ж. Мірской* Вѣсти. 1877. Типомъ брат. Пантелеевыхъ. — Сторін 41 в 8-ку. 2000 прим. Ціна 15 коп., с пересылкою 18 коп.

— **Географическіе очерки Россіи.** Выпускъ 1-й. сост. *Сергіевъ* — Одобренъ Учен. Комит. Мин. Пр. Зміст: Очеркъ Сибири. — Русскія владѣнія въ Америкѣ. — Алеуты. — Калюжи. — Очеркъ Заволжья. — Степи между Дономъ и Волгою. — Предгорія Кавказа. — Бѣлоруссія и Полѣсье. — Валдайская возвышенность. Ціна 40 коп., с перес. 50 коп. Дістати можна в магазині товариства „Общественная польза“ (С. Петербургъ, Б. подъяческая Нр. 39).

Digitized by Google

З УСТ НАРОДНІХ.

.....

Подаємо тут кілька коляд и пісень записаних п. Миколою К. в коломийськім підгірю. Між народніми піснями досі зібраними дуже мало (а властиво майже ніяких,) записано в коломийськім підгірю. Ще ж менше збережено при записуваню пісень — місцевий виговір, що не малої ваги для пізнаня нашого народнёго язика в ёго нарічиях. П. Микола К. записав свої пісні в Ковалівці, коломийського повіту. Записані вони впрост з уст народу, хоч може не всюди вірно віддано місцевий виговір. Та тим не менше вважаємо нашим обовязком оголосити се печатю, раз щоб не затерявся, як се досі часто бувало, и сей невеличкий причинок до зібраня скарбів устної словесності народнёї, а в друге, що в той спосіб може заохотимо наших земляків до дальшого записуваня пісень и т. д. з уст народу и до пересланя іх на наші руки.

КОЛЯДКИ.

I.

Була в батечка
Одна донечка,
Одна донечка
Тай Гандзунечка.
Прийшли до неі
Раз в рік гостоньки,
Раз в рік гостоньки
Три старостоньки.
Та одні стали
За воротами,
Другі ми стали
В вишневім саду,
А треті стали
Кіньми під сіньми.
Тоті, що стали
За воротами,
Ті ж то ми були
Паньскі служечки.
Тим даруночок:
Шовкова фустка.
Тоті, що стали
В вишневім саду,
Ті ж то ми були
Війтовиченьки.
Тим даруночок:
Срібний перстенець.
Тоті, що стали
Кіньми під сіньми,
Тоті ми були
Поповиченьки.
Тим даруночок:
Сама молода,
Сама молода
Та як єгода.
Взєла коники
За поводики
Тай повела іх
Та до стаєнки.
Дала коникам
Сіна та й вівса.
Взєла гостоньки
Бай за рученьки,
Та завела іх
Бай до світлоньки,
Поставила іх
Коло столика,
Коло столика
Тесовенького,
Та й коло хліба
Пшенишненького,
Коло нитєчка
Дорогенького.
Гостоньки сидє,
Не пют, не ідє,
Не пют, не ідє,
Лиш раду радє:
„Що маєш тату
Донечці дати?“
„Тато дає
Воли голубі.“
„А братчик дає
Коні вороні.“
„Сестричка дає

Digitized by Google

Постіль золоту.“
„Матінка дає
Доньку молоду,
Доньку молоду
Та як єгоду.“
Ой за сим словом
Бувай же здоров,
Та здоров, здоров,
Не сама собов, 2
А з вітцем, матков, 2.
Та з братчиками, 2.
Та й сестричками,
Та з нами гістьми
Колєдничками.
Віншуємо ж те
Щістєм, здоровлєм,
Та й Новим Роком,
Святим Васплем
Дай же ти Боже
На хаті зело, 2.
В хаті весело.
Дайже ти Боже
В городі липку, 2.
В месниці скрипку.
Ой вийди ж ти д' нам,
Та подякуй нам,
Та що ми тобі
Колєдували, 2.
Краще співали.

Ся пісня колядується дівчині на дворі, під вікном. Колядують ії також церковні братя в хаті за столом, придаючи що два вірші: „Ой дай Боже“.

II.

По горі, горі,
Пави літали,
И по долині
Пірє рунели.
Гречная панна
Та Катерина
Пірє зберала,
В рукавець клала,
З рукавцє брала,
На столик клала,
С столика брала
Віночок плела, 2.
На головку клала, 2.
До церкви пійшла:
„Дивіться люде!
Ци файно буде?
Дивися ненько!
Ци хорошенько?“
Здибали ж ії
Паньскі служечки:
„Стій, погоди
Гречная панно!“
„Загадаю ти
Три загадочки.“
„Відгадаєш,
Батькова будеш,
Не відгадаєш,
То моя будеш.“
„А що ж то росте
Без корінечка?
А що то цвіте
Без насінечка?
Та що то шумит
Без буйна вітру?“
„Кулька ми шумит
Без буйна вітру.
Папороть цвіте
Без насінечка.
Каміне росте
Без корінечка.“
„Заждп, погодп
Ти дворєнине! 2.
Ти песій сине!
Загадаю ти
Дві загадочки.
„Як відгадаєш,
Батьків син будеш,
Не відгадаєш,
То мій муж будеш.“
„Що ж ми то в Різдві
Ружа зацвіла?
А в Свєтім Петрі
Дунай перемерз?“
„Ой я там бував
Тай леду рубав,
Ой леду рубав,
Коне напував,
И ружечку рвав
За шапочку клав.“
А за сим словом.....

Digitized by Google

Колядку сю співають братчики церковні в хаті (дівчині) додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

Подібну колядку записав Żegota Pauli (II. 1.); але конець ії цілком инший.

III.

Ой в поли, в поли,
Стоя*) намети,
Стоя намети
З білого шовку.
А в тих наметах
Стоє столове.
По за стіле
Сидє панове.
Є межи ними
Та єден старший,
Ой старший, старший
Та пан Васпль.
Сидить собі
По конець стола;
Сйдит, сидит,
На клєрнет грає, 2.
Краще співає.
Поперед него
Гордовинóчка, 2.
Царева дóчка:
Вигинаєся,
Вихитуєся,
Своєго пана
Випитуєся:
„Пане мій, пане,
Хто тебе навчив
На клєрнет грати? 2.
Краще співати?“ —
„Навчила мене
Рідная мати
На клєрнет грати, 2.
Краще співати
В меді, вині
Викупала мні,**)
В шовкові фусти
Завивала мні,
В срібний повпвач
Повивала мні,
В срібній колисці
Колисала мні.“
За сим словом.....

Сю коляду співають хлопці хлопцеви під вікном, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

IV.

„Ой гордий, пишний,
Пане Василю!
Гордо сє маєш
Тай починаєш:
Понад Хотінє
Коником граєш, 2.
Войском вбертаєш.“ —
Обернув войском
На схода сонце,
Ударив з гармат
У царів город.
Мурам сє верхи
Пороссипали:
Хотінці сє поналякали.
Стали Хотінці
Раду радити,
Чим свого пана
Перепросити.
Виводе єму
Коня-ворона.
Він на тот дар
Й не подивив сє,
Шапочку не знєв
Й не поклонивсє,
Лиш як бє, так бє
У царів город.
Обернув войском
В полудне сонця,
Ударив з гармат

*) стоять.
**) мене.

Digitized by Google

У царів город.
Мурам се верхи
Пороспадали:
А Хотінці се
Поналякали.
Стали Хотінці
Раду радити,
Чим свого пана
Перепросити.
Виносе єму
Миску червоних.
Він на тот дар
Й не подивив се,
Шапочку не знев
Тай не склонивсе,
Лиш як бе, так бе
У царів город.
Обернув войском
На захід сонце,
Ударив з гармат
У царів город.
Мурам се двери
Пороствернли:
А Хотінці се
Поналєкали.
Стали Хотінці
Раду радити,
Чим свого пана
Перепросити.
Виводе єму
Гречную панну, 2.
Та ще й прибрану,
Панну прибрану
Тай королівну.
А він на тот дар
Ой! подививсе,
Шапочку изнев
Й нисько склонивсе.
А за сим словом.....

Ся колядка співається хлопцеви в хаті за столом, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

V.

А в горі, горі,
Садок посажений.
Вій, повій!
Ой повій вітрочку
С тиха помаленьку
На Дунай.
Садок посажений
Тай не осторожений.
У тім садочку
Срібне кріселце,
А в тім кріселци
Гречная панна,
Гречная панна
Кохае пташки
Та все канарашки.
Гатила гати
Дорогими шати,
Ситила броди
Солодкими меди,
Ставила мости
З жовтої покости.
„Як же мій милий
На ту гать заіде,
Не шуміте гати
Дорогими шати.
Як же мій милий
У тот брід заіде,
Не шуміте броди
Солодкими меди.
Та як же мій милий
До мене заіде,
Защебечіть пташки
Та все канарашки.“
А за сим словом.....

Сю колядку співають дівчині за столом, додаючи що два вірші: „Вій, повій, Ой повій вітрочку Стиха помаленьку На Дунай.“

Ария чудна.

VI.

У господаря
Нові двори, 2.
Тесові столи.
А поза стіле
Сидє святії;

Digitized by Google

Ой! сидє, сидє
Тай пют тай ідє, bis.
Тай раду радє
Ой! раду радє
Тай не одную.
Входит ид ним
Гречний господар:
„Помагай Біг!
Старіі люде.“
Подай Біг!
Гречний господар.“
„Ой! люде, люде,
Люде старіі
Радите раду
Тай не одную.
Радьте раду
Але от тую:
„Первовічную.“
Коли жидове
Христа мучили, 2.
На муки брали, 2.
Криж крижували, 2.
А ожиною
Оперізали.
Терневий вінчик
На голу*) клали.
Всяке дерево
За нігті били.
Всяке дерево
Противилосє, 2.
Поломилосє.
Червива ива
Богу згрішила, 2.
За нігті ійшла, 2.
Кровцю пустила.
Де кровцє кане,
Церковцє стане
Де руки впали,
Там хрести стали;
Де слізка кане,
Там винце стане.
Тота церковцє
Людем на прихід;
Тоті хрести
Богу на хвалу,
А тото винце
Людем на закін.**)“

VII.

В господаречка
На подвіречку
Там горе вогні
Все терновіі.
Коло тих вогнів
Все кухаречки, bis.
Гречні жіночки
Варє рибу,
Все гусятинку
Богородицє
Та на хрестини.
Богородицє
Сина сплодила, bis.
В пелени ввила, bis.
В ясла вложила, bis.
Сінцем накрила, bis.
Лпстє писала, bis.
Черцем ніслала bis.
По всі святіі. —
Стали зъіжджати
Усі святіі,
Стали гадати
Як имнє дати:
„Далибих имнє
Святого Илька?“
Богородиця
То не взлюбила bis.
Тай не вхвалила,
Сина Ильком
Тай не назвала.

Потому повтаряється коляда с початку ще раз. Святі радять Богородиці дати Спнови имя св. Петра; але и сёго не приймає Богоро-

*) на голову.

**) на закін значить „на причастє.“ *пр. Збірач.*

Digitized by Google

диця. Аж за третим разом, при спомянці о Исусі Христі, кінчиться коляда. Ось ії кінець:

„Далибих имнє
Исуса Христа?“
Богородиці
Тото влюбила:
„Як єм схотіла,
Так єм зробила,
Бим мого синка
Исусом звала,
Исусом, Христом
Тай сином Божим.“
А за сим словом.....

Сю колядку співають газдині за столом, також вдовицям під вікном, додаючи що два вірші: „Ой дай Боже.“

Перегляд діяльності руських товариств.

Загальні збори Товариства „Просвіта“. Від Виділу Товариства „Просвіта“ дістались ьсмо слідуюче письмо:

Дня 31. л. Мая с. р. о 4. годині по полудни відбудуться загальні збори Товариства „Просвіта“ в сали „Руської Бесіди“ у Львові при ул. Краківській ч. 14, 1. поверх, на котрі підписаний виділ всіх ВП. членів того ж Товариства запрошує.

Від централь. виділу Товариства „Просвіта“.
У Львові 24. л. Цвітня 1877.

В. Федорович голова. — *Д. Гладилович* член виділу.

Загальні збори филиі Товариства „Просвіта“ в Тернополі. — Виділ филиі Товариства „Просвіта“ в Тернополі має честь запросити Ш. Ш. членів филиі на филияльні збори, котрі відбудуться д. 10. лат. мая с. р. в салі ради громадськоі (в магистраті, I. поверх) о 2 год. с полудня, из слідуючим порядком дневним: 1) Отворенє филияльних зборів через голову филиі; 2) Справозданє з діланя виділу; 3) Справозданє з руху грошевого; 4) Вибір комисиі контрольноі; 5) Дискусия над справозданями; 6) Вибір нового виділу и голови; 7) Дискусия над програмою до систематичного видавництва популярного; 8) Відчит з национальноі економиі; 9) Внесеня виділу и членів.

Від виділу филиі Товариства „Просвіта“.
В Тернополи 27. л. цвітня 1877.

Голова: *Др. В. Лучаковський.* — Секретар: *Ол. Барвінський.*

Digitized by Google

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Замах на християнство — письмо о. Михаила Малиновського.** Знаючи, що так звані „куренди“ консисторські доходять до відомості деканатів и деканальних священників звичайно доперо по пів року, або и пізнійше, подаємо понисше „куренду“ о. М. Малиновського писану в дуже слотливу пору дня 6 русь. марця с. р. до архидієцезального духовенства. Текст самої куренди зовсім оригинальний, и ми можемо запевнити, що вже зі взгляду на потребу збереженя „старинностей“ для ужитку будучого Бокля галицького не робилисьмо в сім тексті ніяких змін. Позаяк о. Малиновський наказує „всім урядам парохияльним“ поробити відписі сеї куренди и обговорити ії на „соборчику деканальнім“, то сподіємося через печатне оголошенє сеі „куренди“ зробити малу прислугу для тих урядів, тим більше, що „Р. Сіонъ“, котрого сталим дописувателем чи властиво переписувателем єсть о. Малиновський, досі ще не оголосив сеі куренди. Через те облегчиться як „обговорене“ сеі куренди, так и ії відчитанє на „соборчиках“.

Ч. 1164.

Похвалаючи „читальни“ ѣкїи оу насъ закладаютсѧ, также похвалаючи совѣстны трѳды наѳковыи, ѣкїи тымъ читальнамъ доставлаютъ наѳковыхъ сочиненїй длѧ такъ дѳже пожаданой просвѣты нашого народа; находимъ однако потребѳ длѧ перестороги тыхже читальнь припорѳчити всечестномѳ Ирхїдїецезальномѳ Дѳховенствѳ, абы вглядало въ виборъ часописей и книжечокъ, длѧ сихъ читальнь потребныхъ и пожиточныхъ, и такъ своимъ высшимъ розумѣнїемъ ихъ рѳководило.

Най читаютъ, най оучатсѧ, єсли иде о здоровѳ, потребѳ и пожиточнѳ наѳкѳ; иначе же най бѳдѳтъ осторожны и оглядны, на недозрѣли або темны и блѳдачи писанины, на непотребны выдатки и на стратѳ дорогого часа.

Намъ не може быти обоятно, єсли часопись „Правда“ Ч. 24. зъ р. 1876 — стор. 941, и Ч. 1. зъ р. 1877 стор. 37. выходитъ съ тымъ, бѳдьто христїанско-католическа наѳка религїйна не може больше отповѣдати потребамъ освѣченыхъ „оумівъ“ и бѳдьто выхованье и образованье семинаристовъ строгою богословскою наѳкою не выстарчае. Єсть-то замахъ на христїанство, но не новый, ѣкихъ оно оуже много перебыло, и напротивъ ѣкихъ говоритъ нашъ Господь нашъ Іисѳсъ Христосъ; „Дерзайте, ѣко азъ побѣдихъ мїръ.“ (Іоаннъ 19, 33.) „Язъ есмь дверь, мною аще кто внидетъ спасаетсѧ, и внидетъ и изыдетъ, и пажитъ (здоровѳ пашѳ) обрящетъ.“ (Іоан. 10, 9.). — Сїи слова ѣкъ-бы толкѳе св. Апостолъ Павелъ такъ: „Братїе, блюдитесѧ, да никтоже васъ бѳдетъ прельщаѧ философїею и тщетною (пѳстою) лестїю по преданїю человѣческомѳ,

Digitized by Google

по стихїямъ мїра а не по Христѣ." (Кол. 2, 8.) Наконецъ подобае молодымъ и недосвѣдченымъ читателямъ представляти, що ведля словъ оученого язычника Цицерона не ма такой нелѣпости, которой бы якїй зъ философовъ не твердилъ, но що такїи помысли затираютсѧ зъ дня на день, але поодинока тая особа, котора наполниласѧ такими помыслами, затрачае не только себе но и много вреда дрѹгимъ наноситъ, стараючисѧ для такихъ помысловъ дрѹгихъ позыскати. Очевидно така старанность всеч. Дѹховенства для читальнь не бѹде спиняньемъ здоровой, потребной и пожиточной навки, котора находитъ въ навцѣ христїянско-католической свою подставѹ и опорѹ.

Всечестны оуряды деканальны обговорятъ сїю кѹрендѹ на соборчикѹ деканальномъ и розошлютъ онѹ по всѣхъ оурядахъ парохїальныхъ для отписанїа, а потомъ сложатъ онѹ до актовъ деканальныхъ для потребного отчитанѧ на соборчикахъ деканальныхъ.

Львовъ дня 6. марта 1877.

М. Малиновскїй
Офицїалъ.
(Власною рѹкою начерталъ.)

Нам могло би бути зовсім обоятно, що о. М. дуже клопочеться та гіршиться тим, як „Правда" задивляється на вимоги теперішного виховання, бо звістно вже й „Возьний" Котляревського сказав „всяка имѣетъ свой умъ голова". Та й те не дивно було б, що о. М. осквернився теперішними потребами освічених умів під взглядом науки (об чім говорено в Ч. 24. „Правди" за р. 1876), бо се дотичить очевидно тілько „освічених" умів. Нам тілько жаль, але не дивно, що о. М. взиваючи духовенство до „обговорюваня" своєї „куренди" так обоятно відноситьси до науки и с такою архидиецезальною отвертостю грішить проти льогики. „Най читають, най учаться, коли йде о здорову, потребну и пожиточну науку" каже о. М. — „але се *замах на християнство*, як би хто крім „християньско-католическої науки" захотів освітитись якою иншою дійсною наукою*), — „замах на християньство" як би семинарист забажав крім „строгої богословської науки" (=строгої теольогії) ще виховання и образованя.

О. М. покликуєтьсѧ на оправдане своєї льогики не тілько на *святе письмо*, але и на „оученого язычника" Цицерона, хоч той же „язычник" не побераши в семинарії строго богословських наук не повинен би бути після кляснфикації о. М. ані ученим с. е. „освіченим умом", ані тим менше авторитетом для піддержаня куренди. Та у безвіддя и мутної води треба зачерпнути. Шкода тілько, що вмерлому и кадило не поможе, — а ликом пастернаку не виконати!

Вже ж о. М. своїм цитатом з „язычника" доказав, що не обійдеться з одною „строго богословською наукою" хоч би тілько при написаню одної архидиецезальної куренди. Так коли б вже наші свя-

*) В Ч. 24. „Правди" р. 1876 стор. 941 сказано: „католицизм не може вже більше відповідати религийним потребам освічених умів."

Digitized by Google

щеники не мали ніякого иншого діла, як тілько писати, читати и обговорювати самі куренди, то й тоді метода виховання о. Малиновського була б недостаточною. Однако ж о. М. забуває, що семинарист скінчивши „пасторальну“ не обійдеться з одною „строго богословською наукою“ хоч би при „сообщенію“ з якою панною або вдовицею — після власних слів о. М. так дуже конечним, або при всіляких кредитових операциях и т. д. А що ж доріро говорити про священника яко отця родини, яко громадянина, патріота! Чи ж и тут вистарчає вихованє и образованє „одною строго богословською наукою“?! Справді о. М. здається дуже клопотатися про те, щоб руське священство під зглядом виховання и образованя ще більше ограничилось на „строго богословську науку“, хоч молоде священство само вже починає почувати невигоду дотеперішнього свого виховання и образованя. Ми не хочемо входити блисше в розбір тої дивовижної претенсії о. М. промовляти в имени „просвічених умів“ про їх вимоги и потреби під зглядом науки.

Знаючи о. М. и дух який продуває від св. Юра тяжко с сеї сторони вимагати розуміня потреб просвічених умів. Відколи сталося можливим, щоби о. М. руководив фактично архидиецезальними ділами, бачимо крім иншіх річей також и сей для священства дуже непотішний факт, що обем дозволених семинарицьких відомостей що раз більше обмежається. Навіть знанє руського язика вважається злишнім и дотичні надстоятелі унеможливляють семинаристам учащати на виклади руської словесності вже не згадуючи про инші предмета фильозофичної науки на университеті. Чому відтак духовним властям стається дуже тяжко в своіх урядових письмах уживати руського язика, а консисторські куренди редагуються клементівсько-дяківською мішаниною, — се дуже зрозуміле після такого заострення „богословської строгості.“ Не потребуємо вичисляти всіх сумних наслідків, що виходять с такого розуміня потреб „освічених умів“ в сферах консисторських так, як про се нагадували ми вже в статі „Наші Хиби“. Часи, коли и митрополити (як Яхимович) вважали потрібним, щоб обем знаня семинарицьких вихованців по можности росширявся, и „не строго-богословська“ наука ставалася свійською для кандидатів на духовних и будучих „просвітителів“ — проминули бодай на тепер, здається, безповоротно. То ж и само священство наше не могло незамітити сего упадку. Оглядна и для священства писана „Наука“ о. Наумовича не без підстави ридає: „Давно ставали еще Метрополитъ и епископы на челѣ нашой народности, нынѣ нашій архіереи занимаются лишь тôлько церковными дѣлами; духовенство що разъ слабше стає въ оборонѣ своей народности... духовенство стало уважати парафіи лишь яко жерело доходôвъ...“ — Нам дивно, що оден о. М. сего всего не спостерігає и навіть не чує того, чого допрошується духовенство півнесмілим голосом в „Слові“ (про вихованє дочок священників, про потреби образованя священника и т. д.).

Що може бути обидливого або переступного в тім, що домагаємось більшої науки, ширшого кругу знаня в часи, коли наука безупинно вперед поступає, а просвіта правдива, основна, по можности всесторонна, стається конечностю для здорового житя цілої суспільности, для

Digitized by Google

кождого чоловіка?! Чи се замах на християнство? — чи тілько жадане небеспечне для поваги о. М.? **„Никтоже вливаетъ вїна нова въ мѣхи ветхи: аще ли же ни, росторгнетъ новое вѣно мѣхи, и само излїетсѧ и мѣси погибнꙋтъ“**, говорить Исус (Єван. Луки), а дальше: **„рече же притчꙋ имъ: єла́ можетъ слѣпецъ слѣпца водити?“** Чи о. М. домагається від священства, щоб воно не шукало науки и вдоволялося одним „строгим богословієм“? Чи попадаючи в темноту и цураючись всёго, що не св. письмо и Vaterland, зможе „християнський народ“ перебути яку небудь бурю и сповнити правдиву идею християнства? О. М. памятаючи на Цицерона забуває на Апост. Павла: **„Нынѣ бо ближайшее вамъ спасенїе, нежеле єгда вѣровахомъ. Нощь оубо прейде, а день приближисѧ. Отложимъ оубо дѣла темнаѧ и облечемсѧ во орꙋжїе свѣта...“**

О. М. возлюбивши „предсѣданія на сонмищехъ и цѣлованія на торжищехъ“ забуває на границі своєі власті и підіймається не тілько анатемизатором науки, але й надто законодавцею, скілько тій бідній Русі, що діждалася аж панованя о. М., можна просвітитись, що іі читати и с чого учитись! Назвавши науку и потребу всесторонного образованя и вихованя „замахом“ на християнство, о. М. ледви чи може вважатись яко відповідним надстоятелем „духовним“, а тим менше учителем и дорадцею взглядом просвіти народу, дарма що присвоює собі свойство єдиноі и єдино спасительноі мудрості. **„Глаголющесѧ быти мꙋдри, обюродѣша и измѣниша славꙋ нетлѣннаго Бога въ подобїе образа тлѣина человѣка“** говорить ап. Павло, и паки инное писаніе глаголетъ: **„Горе вамъ законникомъ, ꙗкоже взѧсти ключь разꙋмѣнїѧ: сами не внидосте и входѧщимъ возбранисте.“** Минули ті часи, коли доля шкіл наших народніх, просвіта нашого народу, и доля галицькоі Русі — залежали від волі проводирів à la о. М. Дійсною, позитивною, неошоломленою наукою, правдивою просвітою, здійматимуться на Русі освічені уми, так дуже страшні для о. М., а наш народ нехтуючи такими непокликаними до наукових рецепт як о. М. дійде до правдивого жерела науки. Що ж до самого священства нашого, то буде річею розваги деканальних зборів над власним интересом, чи схоче йти наше духовенство слідом Яхимовича дорогою поступу, розвою и патриотизму, — чи безпутем о. М.

— **Гірка доля нашого народу.** Тяжкі часи настигли для нашого народу, чи лучче б сказати, важка ёго доля не проминула и не проминає, а що раз більшим тягаром налягає. Самоуправа, дана нашому краєви и нашим громадам, не приладжена ні до наших взаємин, ні до стану народу, ёго просвіти, ёго потреб и дотеперішних навичок, — не довела до пожаданих користей и до здвигненя народу. Вибуяли кошляві парості, що тілько до крихти витягають осталі ще здорові сили нашого народу. Не диво ж що у народі здіймалися и досі здіймаються голоси проти такого ладу чи лучче безладу. „Де дві господині — там хата неметена“, а тут в нашій Галичині часто господарують деякі автономичні правителі по своєму, згортаючи чи громадське чи приватне добро у свою користь, а нагортають натомість безладу и всякого лиха. Безвідрадно стоіть народ серед такого хозяйства не знаючи як собі порадити, як видобутись с під важкоі опіки таких наставників. Нужда

Digitized by Google

росте, визискуване безкарно ширшає, а світ високий дивлячись з далека на ту Галичину, дивується, чому вона и родом и плодом богата не здіймається с своєі недолі, не йде в гору, а упадає.

Подаємо допись з над Прута, яко живу и дуже яскраву илюстрацию наших взаємин в Галичині. Не богата вона в слова, а важка в факта. Най же ж ii читають в широкому світі и прихильні и неприхильні нам люде. Вважаємо нашим обовязком подати ii до відому всіх, хто интересується долею нашого народу. Най тілько не кажуть нам, що ми виступаємо з ненавистю слова, бо ми подаємо факта. Після них можна судити, кого вони дотичать.

— З над Прута. В місточку Заболотові живе переважне число Русинів. Та гірка іх доля, нужда пригнітає до крихти. Вже від кількох літ зістає уряд громадський в найбільшім непорядку. Не помагають на те ні скарги, ні представленя. Перед трема літами вибрано на війта Лук.. чоловіка темного, котрий навіть не знав, що в ёго громаді діється. За те був писар Дворник.., що вів громадське господарство по своєму. Зза тої писарськоі господарки мусіла аж зъіхати комисия из Снятина. Ось тепер и показалось, що и акта громадські в безладі и податкових грошей не достає щось до 2000 зр. мимо того, що громада все що року податки платила. Ніхто не знає, де поділись сі гроші, а війт и писар хоч може знають, та не кажуть, бо сказано „мовчить и сам сивий верхотворець“. Тількож п. писар міркуючи, що ёму вже не довго попасати на громадській писарні, покидає ii и удається до Рожнова, а війт провітривши, що не добром пахне, тож зрікається свого війтівства. Нічого робити, треба вибрати нового війта та настановити нового писаря. Та не так легко у друге вибрати чи зібрати пропащі гроші и покрити дефицит податковий. За те зіслало староство на громаду екзекуторів. И ходять вони по хатах мов хижі звірі, заберають послідню сорочку, кожушину, верету, хустку и все, що тілько придибають в хаті. Все те заберають и несуть до громадського уряду, де зараз продають за пів дармо жидовині. Плач дітей в дома, плач жінок коло уряду громадського — наповняють ціле місточко; аж жаль бере за серце дивитись, як жид за бесцін купує остатну сорочку забрану за податок, що пропав у писарських чи війтівських руках.

Та не конець ще на тім! Є ще и друга екзекуция за так звану урбарию, и за се зіслано с староства кількох жовнярів, що своєю дорогою по своєму екзеквують. Є ще и третя екзекуция за те, що не посилають дітей до школи; а за тою екзекуциєю ходять громадські полицаі, та крім належитості беруть ще собі за дорогу по 5 кр. від кождого. От-так то наша громада платить, платить и кінця тій платі не має. Та и годі діждатися того кінця, бо то що громада не поплатить сих данин та данин, а вже прийде якась друга: то на помешкане сотрудника, то на видатки школьні, то Бог знає ще на що. И так приходиться нашому бідному Русинови вічно платити и знов платити, а наконець може не буде мати ні де сісти, ні що істи, ані в що вбратись.

Не дармо кажуть: „лихо лихом ходить, та лихо родить“. Хто б думав, що вже доволі того лиха висипалось на наших громадян. Та ба! Не видержав новий писар на своій посаді и кинув сим добром об

Digitized by Google

землю, а уряд громадський лишився на ласку, чи то б на неласку темних людей.

Люде приносять податок, ходять по-під вікна громадського уряду та просять, щоб хто відібрав гроші, бо не має звідки платити екзекуції за неплачене податків. А тут писаря як нема, так нема, а податок незаплачений и екзекуция не знесена! Так тратять наші люде час и гроші и своє господарство занедбують, а натомість жиди займають грунта, народ тратить свою батьківську землю.

Велика причина сего — брак освіти між нашим народом. Ніхто й не гадає у нас за народню просвіту, ніхто не змилується над долею нашого люду. Є, правда, у нас трох священників, та тяжко їм глядіти на сих бідних людей. Нема поради, нема помочі, нема и науки, як їм видобуватись з сёго лиха, бо дехто й уважає іх за „звірів“ (як се довелось мині чути від тутешнього сотрудника о. Кісілевського), котрих шкода освічати. А все ж разом из тим можна оскаржуватись на те, що ті бідні люде домагаються за 40 кр.! „співаної“ служби божої! Так и не дбається о просвіту сих бідолах, а школою нехтується. Стоіть вона мало що не пустирем серед болота, що й годі переплисти, не то перебристи, та ще дитині! Крізь стіни продуває вітер, та „прохоложає“ учителя. Не диво може, що до такої школи не загляне навіть и предсідатель, руський священник, не загляне громада, не заглянуть и діти.

До чого все те веде — не ма що й широко розводитись. Прийдеться або зовсім упасти в недолі, або сказати словами нашого кобзаря:

Доборолась Украіна
До самого краю,
Гірше ляха, своі діти
Іі роспинають.

— **Товариство тверезості на угорській Русі.** „*Карпатъ*“ доносить, що на угорській Русі в кількох місцях (в Дусині, Рокошинцях, Новоселицях, Бичкові) завязалися товариства тверезості. „Чуємо загальний голос, що наш народ попав в крайну бідність и ту землю, що батьки за тяжких панщизняних часів задержали, тепер після настання волі не тілько не помножив, але раз в раз утрачує. Так множиться між народом число пролетариів, що не мають ніякої власності.“ Щоб усунути зло заохочує „Карпат“, щоб угорські Русини пішли за прикладом закарпатських братів своіх и взялися до заснованя товариств тверезості, и до ширення просвіти між народом. Як перший, так и другий спосіб піймається в Угорсько-руськім органі дуже неясно. Именно просвіта піймається тілько яко „обученіе евангелія, чтенія, численія, писанія и т. д.“ Була б пора, щоб свічні Русини на Угорщині наблукавшись до волі по „високих“ манівцях повернули до свого народу и пізнавши докладно свій народ щиро и реально зайнялися ёго долею. Може и на угорській Русі пробється правдиве світло самопізнаня и щироі любови власного убогого и темного народу.

— Дня 3. Мая о год. ½ до 4 с полудня відбудеться в тутеш. суді краєвім обєктивна **росправа** взглядом конфискати Ч. 4 и 5 „Правди“,

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Цвітня 1877.

Соймы краєві вже покінчили свої засіданя. Деякі соймы, як Форальбергський и Країнський жалувалися на короткість соймових сесий, „задля котрої соймам неможливо єсть справи краєві с своєї инициятиви підносити и над ними застановлятися, так що виглядає, гейби ряд діяльність соймів наміряв не тілько утруднити, але й унеможливити. Так одже очевидно єсть,“ жалуються дальше депутовані сойму форальбергського, „що ряд не додержав своєї обітниці: відлученєм ради державної від соймів краєвих сим послідним дати більше свободи до спокійнійшого и основнійшого трактованя справ краєвих, противно ще ограничив сю свободу.“ Сойм триестинський застерігав историчні права Терста супротив введеня безпосередніх виборів до Ради державної, а сойм тирольский приняв внесок о зміні устав засадничих и державних устав для шкіл народніх. Сойм моравський приняв резолюцию взиваючу ряд до заложеня университета в Моравиі. В загалі відбулися сесиі соймів спокійнійше, ніж в минувших роках. В соймах країв з людностю чисто німецькою, як в горішній Австрні, Тиролю, обявлялася найбільше опозиция клерикальна, а в краях з мішаною людностю, як в Країні, особливо ж в Чехах и Моравиі, опозиция национальна. В Моравиі чеські посли опустили навіть с протестом салю соймову, коли німецька більшість петицию Matic-і skolsk-оі в Просниці о субвенцию для тамошнёї чеської школи реальної усунула с порядку дневного. В чеськім соймі виступали Е. и Ю. Грегри и Троян дуже остро против германизаторських змагань Ради школьної краєвої, також намістництва и министерства. „Ми вступили“, казав Едвард Грерг, „до сойму, щоби боронити прав нашої народності. Не женіть нас своїм поступованєм в табор ультрамонтанів, котрі суть и вашими ворогами“. Більшість німецька відкинула всі жаданя Чехів. Також відослав сойм чеський внесок комисиі о уложеня нового порядку виборчого для сойму, після котрого Чехи зискали б кілька місць посольских, „задля недостатку часу“ до виділу краєвого, щоб предложив сей внесок на найблизшій сесиі.

Дня 24. с. м. зібралася *Рада державна* по ферияx великодніх. Министерство внесло (рівночасно з министерством угорським в угорськім соймі) значну часть предложень угодових, в котрій то справі майже від двох років тілько безконечних переспрaв и конференций велося и така завзята борба в публицистиці и згромадженях в обох частях держави кипіла. Тепер вислухано предложень спокійно, майже рівнодушно: всі внутрішні справи держави уступили на друге місце перед справами заграничними. Посли Гискра, Гербст и 40 товаришів внесли интерпеляцию в справі східній и зглядом становища австр.-угорської держави супротив неї. Здається, що министерство не скоро и неясний дасть одвіт. Трактованє проекту знесеня вольного околу митового в Бродах відложено на пізнійше, коли при уставах угодових прийде під нараду и справа звесеня вольних околів митових и вольних

Digitized by Google

пристаней в загалі. На засіданю з 26. с. м. дебатовано над проєктованою для Галичини и Буковини уставою против лихви. За проєктом промовляли посли: Пфайфер с Країни, котрий рад би сю уставу и на Країну розтягнути, клерикал о. Вурм, котрий причину всёго лиха бачить в упривилегіованій позиції капиталу, що не оплачує ніяких податків від пожичуваня на лихву, між тим як всё инше високо оподатковане, через що в сім році в Долитавиі до 10.000 хлопів зістали без землі, и др. Кусий, Чех з Моравиі, котрий хоче, щоб устава обовязувала и в Моравиі. Против проєкту промовляв Коломийський посол др. Генигсман, котрий перед двома чи трёма роками відзначився в Відні обороною славного лихваря Вількенфельда, с становища правничого, позаяк проєкт устави за багато лишає самоволі судиі, и вніс, щоб відослати проєкт до комисиі для цілковитого переробленя. Також „поступовець“ др. Менгер промовляв против проєкта — с становища економичного: в Галичині далеко менше лицитується хлопських грунтів ніж в инших краях, и стосунково більше реальностей жидівських ніж християнських.(??) Сею уставою тілько змушено би людей, продавати свої грунта за безцін,(?) позаяк позичка була б дуже утруднена. В цілій Австриі и майже в цілій Европі нема краю, де би посілість грунтова так була роздроблена як в Галичині, де есть 800.000 властителів малих посілостей, котрі могли б устоятись тільки при дуже интензивній господарці котра знов можлива тілько при численній промисловій и консумуючій людності. Отже в Галичині буде мусіло прийти до того, що утворяться більші посілості хлопські и стан робітничий без всякої посілості. Дебата над проєктом до сеі устави ще не скінчилася.

Непевна и напружена ситуация на всході вже закінчилась: *Россия розпочала війну против Турциі.* Для улегченя положеня Християн на Балканськім півострові, як голосить царський манифест, переступили 24. с. м. российські війська Прут и вийшли до Ромуниі. В Россиі має бути, як доносять славянофильскі газети, великий запал до війни з бисурманом; також инші Славяне (окрім розуміється, Поляків) горячо бажають и ожидають успіхів российських військ. И ми сердечно бажаємо получшеня долі турецьким Славянам, коли зачалося повстане в Босниі и Герцеговині, Русини (з Украіни) перші поспішили в поміч нещасним братам; але ми воліли б, щоби турецькі славяне узискали волю не за помочю військ служачих абсолютному рядови, щоб стали вільними не за помочю невільних. Та й бажаємо руському, российському и польскому народови в Россні, щоб чим скорше перестав соромитись, що він оден в цілій Европі живе без конституційних прав, — а війна с Турциею ледве чи не спинить введене конституциі в Россиі...

По відкиненю Турциею протоколу Льондонського, заявив кн. Горчаков в окружнім письмі до российських послів в Берлині, Відні, Парижі, Льондоні и Римі, що, коли всі намаганя Россні и инших держав для успокоєня Турциі, чого Льондонський протокол був послідньо пробою, задля опору Турціі не довели до цілі, цар приказав своім військам переступити границю турецьку, пересвідчений, що се відповідає поглядам Европи. — Відтак цар, приіхавши с Петербурга до Кишинева, головної кватири российської армиі, видав 24. Цвітня манифест, в котрім покликується на свої сердечні симпатиі для пригнетених Християн

Digitized by Google

турецьких, котрі симпатиі цілий народ российський поділяє и за котрі всякі жертви готов понести, дальше на свою любов покою оказувану в цілім своім панованю; задля того від самого початку сумних подій в Босниі, Герцеговині и Болгариі цар намагавсь на дорозі покою и в порозуміню з европейськими моцарствами довести до получшеня долі турецьких Християн, наклоняючи Турцию до введеня реформ, до котрих вже давнійше Турция перед цілою Европою була зобовязалася. Коли ж тиі змаганя не осягнули цілі, коли Турция постанови конференциі царгородськоі и протокол Льондонський відкинула, цар, вичерпавши всі способи покоёві, змушений перейти до рішучого діланя, щó ёму приказує почутє справедливості, почутє своєі гідності, при чім уповає на Бога и дає приказ своім військам переступити границю турецьку. — Тогож дня (24. Цвітня) российські війська в кількох місцях переправилися через Прут до Румуниі. Начальний командант российськоі армиі, в. князь Миколай, видав відозву до Румуниі, в котрій заявляє, що армия российська переходить через Румунию яко приятель, несучи ратунок нещасливим християнам в Турциі; всі закупна військові будуть сейчас платитися а майно мешканців шануватися. — Повномочник российський Нелидов, заступаючий посла, ще 23. Цвітня в вечер відъіхав с Царгороду с цілим посольством, а відтак зараз и Турция відкликала свого посла с Петербурга.

Рівночасно зачалася війна и в Азиі: российські війська зачали переступати границю турецьку и сточено вже кілька менших біёк, в котрих одних Россияне, в других Турки приписують собі побіду. На европейськім боєвищі ще не зараз зачнуть битися, бо Турки держаться в своім краю и не переступають Дунаю, навіть дозволили Россиянам заняти кілька важних стратегичних позиций, як міст на Сереті в Борбоші (коло Галачу) и Джурджево (напротив кріпості Рущука). Турки готовляться тілько боронити Россиянам перейти через Дунай, котрого береги с турецького боку суть висші від берегів з румунського боку и на котрий висилають свої монитори. Коли Россиянам удасться перейти Дунай, будуть Турки відтак боронити переходу через Балканські гори. Обох оборонних позиций, Дунайськоі и Балканськоі стережуть кілька сильних кріпостей турецьких, як Виддинь, Рущук, Силистрия, Шумля, Варна.

Враз зачалася наново и війна с Чорногорою: турецькій кріпості Никсичу вже нестає живності, и військо турецьке під начальством Сулеймана баші спішить запровиянтувати Никсич. С Чорногорцями сполучилося племя Миридитів в Алябані (на полудне від Чорногори), котрі підняли бунт против Турциі; однак після новійших вістей Миридити мусіли уступити перед турецькими військами. — Румуния змобилизувала також свої війська, однак не хоче воювати с Турциєю, тілько, перепускаючи впрочім российські війська до Турциі, заховати, о скілько можна, позори неутральності. Також Греция змобилизувала свою армию. — В Босниі и Герцеговині сподіваються сильнійшого вибуху повстаня, Сербия після недавно заключеного мира заховується супокійно.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 9. У Львові, дня 15. (3.) Мая 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ДИКІ ДУМИ.

Думав

Гуцул-Невір.

(*Дальше.*)

РОЖА.

(Пранська казочка.)

Коли ж така вона нещасна —
Чого ж така собі прекрасна? —
Убрала яр, вкраснла двір,
Неначе в княжеський порфір,
Сама же терном ся укрила?
Таке дівчата говорили
В неділеньку та гуляючи!
Ще й в сад царський златоколистий
Та нищечком зазираючи...
Ох щоб то я знала!..
Щоб хто вповів — я б зараз 'му
Віночок свій дала!
Я ж яблучко! — я хусточку! —
Я поцілювала —
Аби вповів! —
Та цур же вам!
А слово — то й слово! —
Утікаймо — зазулечки —
Се гуцул с Кидрова —

Digitized by Google

Та ще й стрілець — царський таки —
Тікаймо — сестриці —
А то справді подумає...
Хай олінь[107]) вам сниться...
А що слово то є слово...
Котра ж поцілює? —
Та що се ти?! — ох він справді...
Справді не жартую...
Отак... тай так... та ще й отак...
Єй Богу — вмираю...
Поховаю!.. А тепер вже
Слухайте що знаю!

То був давно колись вам цар,
Та був такий вже лютий — лютий, —
Що ні вам лев, ні левопар[108])
Такий не може в світі бути! —

Та мав той цар одну дочку,
А було на имя ій Рожа;
Так звали ту царівочку. —
Але ж бо й гожа була — гожа!..

Та що с краси — коли ж вона
Стрільця-гільтая полюбила! —
Ще й гуцульского легіня!..
Таке вона отсе зробила!..

Аж внишпорив[109]) царський се двір —
Та ну цареви вповідати!..
А цар звелів стрільця мов звір
Застрілити тай поховати! —

Гадаєте — на кладбищу? — —
Ага! — щоб ті царі здорові!..
Не ласка на охаблищу?[110]) —
Та на роспутю на шляхови? —

А щоб той сміливий легінь
Ще не надумавсь нишком встати —

---

[107]) Як дівці олінь сниться, то відається.
[108]) Левопар: Leopard.
[109]) Внишпорити: entdecken.
[110]) Охаблище: Schindanger.

Digitized by Google

Велів що день шляхом тим він
Морські стада[111]) на пашу гнати.

Та ще й державний дав завіт:
Щоб — хто шляхом минать тим буде —
Верг на могилу терня віть,
Та ще й вцідився[112]) тричи в груди!

Такий се видав він указ!..
А вна? — то рула ж десь? — Ні думай! —
У них не так, як се у нас —
Що хоть роспережись та румай!..

В них ні чичирк! — Мовчи та диш —
А не — то підеш зорі пасти![113]) —
Такий то в тих царів бариш![114]) —
Таке у тих царівень щастє! —

Ви ж чуєте? — Та раз у ніч —
Старі царі у гостях були[115]) —
А стойкарі та караули
Усі поусипали пріч —

Вна нищечком и викралась
У гай до бабусі...
Бабусечко — голубочко —
Порай[116]) — бо минуся!..
Вони ж его могилоньку
Як день так ніч зневажають...
Та стадом ю умішують!..
Та терном ю укривають!..
Морським стадом, єдиная!..
В шовкові[117]) 'го виганяючи!..
И в полудне, бабусечко,
У мори 'го напуваючи!..
И в вечер з ним, голубочко,
В царські стайні та вертаючи!..
Порадь, порадь, ох старесенька —

---

[111]) Морське стадо: заморське, буйне стадо.

[112]) Вцідитись: вдаритись.

[113]) Зорі пасти: по смерті. Гуцул каже, що душа вмерлого легіня зорі моє вівці пасе.

[114]) Бариш: хосен.

[115]) В гостях бути: відгодитись від дому.

[116]) Порай: порадь.

[117]) В шовкові (трави).

Digitized by Google

Ні хвилечки не теряючи!..
Ось чильця[118]) ти жемчужний!..
И чепраги[119]) ще до того!..
Ось и перстні... сей оден лиш
Варт пів царства батька мого!..
Усе бери, єдиная,
Лиш хай вонись не збиткують!..
Лиш хай єго кровавую
Стадами вни не тратують!..
Лиш хай вни 'го желізними
Копитами не толочуть!...
Я дам тобі — що бажатимеш!..
Що серденько твоє схоче!..
Добре — доню! — твою волю
Вчинити я можу! —
Мій батько був архімагом...
И я ти побожу —
Що ні царське морське стадо —
Ні злющі ті люде
Не наближуть... да що с тобов —
Княгине — так буде...
Ти ж одна у твого батька!..
Кому ж він корони,
Кому ж багор та соболі —
Скіпітри та трони
Він оставить?.. Не жаль буде?..
Най собі тримає!..
Моє царство під могилов
Усе спочиває!..
Копитами убитеє
На битій дорозі!
От де моє царство й доля...
Боже милий — Боже!..
Не побивайсь, княгине Роже!..
Не побивайсь, царице, так!..
Я навчу тя та й допоможу!..
А допоможу сяк чи так! —
Да ще раз кажу: що вітак —

Вітак най дієсь воля божа!!! —
Ходи ж до комори! —
Там ти книш первопсанні
Цардуста отворим! —
Ти ж читаєш Ценд-Авесту? —
На память умію! —

---

[118]) Чильця: das Diadem.
[119]) Чепраги: die Spangen.

Digitized by Google

Ходи ж, доню! — та за дверми
Нехай вже надію,
Бо вивчившись — підеш на шлях —
А там що ся стане...
Доню — доню!.. ще роздумайсь!..
Аж Рожа Іраня! —
Ходім!!! — Пішли...
А там на роздорожу...
На копитьми убитому шляху...
Ні в неі вже надіі ні жаху...
Стоіть прекрасна та княгиня Рожа...
Стоіть собі на терновій могилі...
Що вбитого стрільця вона покрила...
Стоіть, здоймивши руки в зорі д' горі...
Хитаючись, як згойдане то море...
Стоіть, та мов сонная промовляе...
Мов с Ценд-Авести вірші се читає...
И каже:

О, блаже!..
Ти що на білих
Комонях граєш-
Гуляеш
По лукомори
Зоря від зорі —
И знаеш
Прабога волю —
И людську ти долю —
Чому же
Мою дав вбити?..
Дав під копита
Оружі?..
Ще и під глоги
Лиховорогі?..
Для чого?..
Може для того,
Хороше-боже,
Що мя княгинев,
Що мене Рожев
Назвали?..
Щом легіня я
Кохала?..
Ох господине!..
Котру ж я днину
Твою святиню,
Твоі престоли
Паволоками
Не слала?..
Амвру-кадило

Digitized by Google

Не клала?..
В котру рядами
С подружечками
Пісень ти ранних
Не піла?..
З мірфти віночків
Не пліла?...
Твоі комоні
В багро-червоні
Крови-покрови
Не вбрала?..
Золотом узди
Не брала?..
На те — щоб нині
На сій могилі
Тя проклинати
Глогові?..
Хóроше-Боже!!!..
Богове!!!..
Що в кити та в квіти ви китите світ...
И Рожу нещасну скитіть!!!..[120])

И скитили вічні ю Богове!..
На комонях золотопідкових
Ясен Хóрош с сонцем виїжджає...
Море грає... кидрів гай співає...
Де ж ті люде? — Он[121]) на роздорожу!..
Терня мечуть? — Не! — Прекрасній Рожі
Вни дивуються — що так и вкрила
Ту стрілецьку вбитую могилу!..

(Дальше буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вилок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Під вечір вийшли наші гості погулять по саду. А вечір був гарний и милий як румяне личко засипляючої дитини, а небо тихе та погідне як криничне зеркало, а західне сонце жарке, огнисте

[120]) Скитити: благословити, помилувати.

[121]) Он: онде, там.

Digitized by Google

як ростоплене золото; а на сході з за гаю несміливо викрадався місяць блідий, блідий наче білий платок на темному блакиті.

А на землі тихим гомоном озвалося вечірне житє. З далеку рознеслася пісня плугатирів, що вертали до дому, зайржали коні як би с туги за вечірною пашею, заскреготіли жабки біля гурготливого млина, зачиркотіли верескливі горобці на сивоверхих вербах, — все мов зрадувалось з заходу пекучого сонця. Біля хат озвалися голоси, розмови та поклики. Вертало житя из поля до села. Бовкнув и дзвін церковний на вечірню молитву. Пішла знов луна по селу, загоготіла по під небеса и росплилася по широкім просторі. Почервонів и місяць, висунувся в гору и заясніе повним лицем, щоб свобідно царювати, залицятись до блискучих зірок. А зірки то ту, то там виринали як блискучі очі русалок, миготіли, поморгували до білолицёго. По над річкою затупотіли коні, озвалася пісня пічліжан. Що раз дальше віддалявся тупіт коней и гомін пісні, аж пропав у бе́звістях. Десь недалеко тихо, несміливо загомоніла дівоча пісня, тугою розлилася поміж вишневі сади, из сну побудила соловейків. И соловейки наче зрозуміли дівочу пісню, відкликнулись по кущах, залящіли, що раз голоснійше та смілійше розводили вечірню розмову. И все затихало, не втихала тілько дівоча пісня, та ляскіт соловейків.

Та наші гості не зважали на те, що діялось навкруги них. Живо, весело йшла іх розмова, мов вода по лотоках шуміла. Тілько Степан и Маланя мовчки сиділи поруч себе, як би вдивлялись в тихий погідний вечір и думками злітали до блискучих зірок, наслухували вечірнёї музики. Та іх мовчанє було дуже клопотливе. Душа душу чула, и вони обоє знали, що іх думки разом збігаються, а іх серця одною трівогою бються. Тілько тяжко було вимовити ті думки, а ще тяжше роскрити серце.

„Який чудовий вечір, яка гарна пісня!“ на силу проговорив Степан. „Можна слухати и не наслухатись; вона все нова, все жива, чарівна и сердечна.“

„Ви любите наро́дні пісні?“ спитала Маланя несміло споглядаючи на Степана.

„Чи ж можна іх не любити? Та мало того! Я й не знаю, чи є що кращого, милійшого над ту сердечну пісню сільску, що пливе с серця чиста, невинна, без примусу и штучної прикраси, а такої неспожитої краси, як та сільска природа чаруюча своєю непорочностю, вічною свіжостю, глубокою мислею як би з неба знятою.“

Digitized by Google

„А не любіще ж вам те житє в великім місті, де маєте концертову музику, де співають вивчені співаки, де стілько вічної переміни, така ріжнородність житя...“

„Переміна та ріжнородність добрі до забави, а до житя треба більше правди. Не скажу, щоб в тій високій, концертовій музиці не було правди, не скажу, щоби не було там серця и правдивого чутя. Та тілько не всім вона зрозуміла, не кождому приступна. А хоч озивається там серце — то одно, хоч чуеться плач — то не загалу, хоч єсть чутя — то не цілого народу. А тут в нашій простій пісні озивається тисяч сердець, жаль и радість цілого народу, душа цілої широкої країни. И ми вже тою піснею народнёю не бавимось, а розумнійшаємо, пізнаємо власне чутє нашого народу, разом з ним плачемо и веселимося, и тою піснею живем, до нового житя оживаєм. Годиться нам тілько тій пісні прислухатись, серцем и духом ії перейняти, та роздумати над нею, то й може и с пісні пізнаємо, від чого терпить и плаче наш народ від краю до краю, чим він радуеться, якою тугою тужить за бувальщиною, якою надією рветься в будучність...“

Маланя нічого не говорила, а тілько поглянула на Степана своїми карими очима так щиро, як щиро не можна ні одним словом притакнути. И вона не раз дізнала, що такого та проста пісня, що потай миру виривається с придавленої груди. Вона викохалась тими піснями, в них виливала свій сирітський жаль за рідненькою матінкою и за батьком, в них колихала свою долю, свої надії, первісночки своєї невинної любови. И тепер виспівала б вона свою радість у такій пісні, що наслухалась нераз від сільских дівчат, и ії здалобся, що тою радостю перейманються всі серця тих дівчат и разом з нею радуються, разом и співають.

„Чому ж так мало людей шукає за правдою, а так багато вганяється за одною забавою!“ як би з жалем промовила Маланя.

„Легше бавитись, ніж пізнавати правду, легше переспівувати хоч би тужливу пісню, як прихилитись серцем до того, що своїм важким жалем з грудей своіх видобув ту пісню. Люблять слухати тих пісень нашого народу, а сміються з нас, як ми хочемо пригорнутись до ёго и темного брата назвати своїм рідним братом, подати ёму руку и видобути з недолі. А преці чесна мусить бути душа в того народу, що таким любим словом до нас промовляє, такою піснею нам приспівує, свою долю и недолю так щиро виливає.“

Digitized by Google

„Ні, ні, пане Степане, не можна и не годиться с таких сміятись, що так думають и поступають, як ви,“ з запалом промовила Маланя. „Хоч ми молоді будемо памятати на слова: „свою Україну любіть...“

Скоро пізнавались молоді душі, скоро споріднялись и єднались молоді серця. Переходила розмова молодих людей мов по ступенях у що раз вищі простори, буяли іх молоді гадки як весняні метелики від цвіту до цвіту, а далі знялися разом и полинули високо, високо у безкрає небо до самого Бога. Там вони виливались тихою молитвою, для себе щастя-долі прохали и знов як сонячні проміня радостю по землі розливались. И любо проминали ті короткі хвилі щирої розмови, и не спостереглись молодята, як настигла пора росставатись.

О. Мартин дуже сердечно прощався с Степаном и просив ёго, щоб не забував він на ёго дім. „На вас молодих тепер наша надія,“ додав о. Мартин повертаючи до ролі патриота, „ми вже своє зробили, тепер виступаєте ви на поле діланя. Ми належимо до историі, в ваших руках будучність. Не зривайте тілько з историєю и не кидайте ваших батьків.“ Пані-матка з ласкою подала Степанови свою пухеньку руку и вимогла від ёго слово, що не опустить ні одного відпусту.

Як же ж важко було розлучатись молодим знакомим! З яким жалем стрінулись іх очі, якою трівогою забились іх серця при росстаню! Ні словом ім не промовити, ні слёзою здрадити перед людьми свого чутя. Мовчки росстались, мовчки попрощались с тихим жалем за веселими хвилями, с тихою надією будучого щастя.

С того часу нераз ще навідувавсь Степан до Маланених опікунів, не одна хвиля проминула в любій розмові з Маланею, не раз обоє прощались и знов витались щирим поглядом, тугою та радостю наповняли свої серця. Росцвиталась в Степановій душі повними цвітом перша любов. Чого не доказала штука панни Емиліі, те розбудив чарівний образ тихої, смирної селянки. И вже не змогли знівощити сего образу чарівного в Степановій душі ні ввічливі погляди Емиліі, ні іі щебетливість, ні чванлива краса, ні виставне богацтво. Якою ж відмінною видалась тепер Степанови Емилія! Та іі ввічливість здалася ёму тепер — пустотою, іі щебетливість — чванливостю, іі краса — штучним пустоцвітом. Степан почав тепер ще більше уникати панни Емиліі, ще більше замикатись в самоті, щоб віддаватись своїм любим думкам. На самоті, потай миру виринав повною красою любий образ Малані,

Digitized by Google

ворушилось молодече серце буйними думками, золотими снами першої любови, горячою надією любого життя в будучності.

Хто зможе росказати ті думки, що як вода с повної криниці без упину виринали в молодій голові, житем наповняли молоде серце, весь світ вкрашали ёму цвітами, до діла поривали молоду душу? Потонув Степан в тихому образі Малані, як в погіднім небі; там свої думки посилав, там відради шукав, там и щастя будучого питав. Причарував Степана той образ тихої невинної сирітки, горячу любов роспалили в ёго серцю ті карі очі, що наче новий світ роскривали перед ним, нове житє роспаляли в ёго серцю, и таку погоду влівали в ёго душу.

Так косарська пісня и погідний вечір, и вечірня радість сільска, що весело озивалась, тихим гомоном гомоніла біля кождої хати — розбудили думки Степана и навели згадку ёго недавного щастя.

Вже темрява вечірня стелилась поміж садовиною, ще тілько хмарки золотились послідними промінями західного сонця, а блідий місяць що раз у гору виринав, вже й вечірний гамір затихав по селу, а Степан сидів в саді с похиленою головою и потапав в згадках своєї недалекої бувальщини. Пересувались перед ним образи за образами, русалкою виринала люба постать Малані, як зорі світили ії карі очі, ясніло погідне личко, мов промовляло, за душу займало Степана. На селі десь озвалася дівоча пісня, тихим гомоном понеслася по селу и затихла між вишневими садами. За рікою озвалася жалослива фуярка нічліжан, а в саді недалеко Степана залящів соловейко... Які ж думки розбудились в Степановій душі, як заскиміло серце за тою щасливою хвилею, коли він сидячи поруч з Маланею слухав ії дівочої пісні и щебетаня соловейка и як в зорі дивився в ії карі очі. Живо промайнув сей образ перед очима Степана и ёму здалося, що тут біля него сидить Маланя, що бачить він ії гнучку постать, чує ії чарівний голос... и серце зрадувалось, запалала Степанова голова від жару, очі заблисли... Він хотів до неї промовити, повернувся,—та приява щезла а місячне світло широкою стругою обійняло Степанову постать.

„Ії не має... ніколи вже не буде,“ важко зітхнув Степан. „Чому ж втеряв я те щастє, якою провиною провинився!.. Ні! лучче не згадувати тих хвиль, лучче в непамять пустити. На що рвати серце, на що згадувати колишне, коли не вернеться моє щастє вже ніколи...“

Digitized by Google

И с сумною, похиленою головою вернув Степан назад до хати. Старі сиділи під хатою, до місяця розмовляли про свого сина. Вони не знали ні Степанового жалю, ні причини ёго смутку. Жалісно гляділи на Степана, мов на якого хорого. Та не знали вони ёму дібрати ні ліку, ні поради. Глубоко захував Степан своє горе, ні с ким не поділився, ні рідній неньці не звірився.

Степан побалакавши ще троха с своїми родичами пішов у свою кімнату спати. Мало по малу усе затихало; ще тілько о. Григорий під хатою вечірні молитви шептав, за свого сина горячу молитву до Бога посилав. Незабаром все затихло в глубокому сні, як у гробі.

Тілько Степана не брався сон. Не втихали розбуджені думки, не охолонула роспалена голова, не заспуло серце. Дармо ворочався на своїм ліжку, дармо стулював повіки, дармо силоміць відганяв думки від себе. Як розізлені пчоли повертали вони що раз більшим роем, в ёго очах мов огні займались, а серце боліло наче від глубокоі рани.

И знов майнув перед Степаном образ Малані та вже невеселий, не с тими привітними, палкими очима, не с тим румяним лицем. Сумний він, блідий, наче мракою сповитий. Промайнув він перед Степаном и знов пропав в темноті, у бе́звістях... Заскимілo ще дуще Степанове серце, ще більшим жаром зайнялась ёго голова. И знов виринає образ Малані з густоі темряви, ще більше блідий, ще сумнійший, в очах тремтять слёзи, чорне волосє россипалось по білій шиі, а білі, дрібні руки простягнені, від жалюроспуки випручані наче просьбу посилають до Степана. И не счезає той образ, а що раз виднійше виступає, наближається до Степана, здається тихими словами до ёго промовляє.

„Степаночку, голубчику, чи чуєш ти мене, чи тужиш ти за мною так, як я за тобою. Розбудив ти моє серце, оживив мою душу, як весняними квітками твоіми думками уквітчав. И росцвілись ті цвіти-думки буйним цвітом, полинула я с твоіми думками в світ безкраій, в світ незнаний и забажала того житя-щастя, що з роду не зазнала. Ти ж казав, що годиться міні бути щасливою на світі, що можна жити щасливо, весело, для добра людей працювати, у тому добрі свого щастя шукати. А ті люде тепер міні світ завязали, моі золоті сни в нівець обернули, житя моє сумотою вкрили.“

„Чи на те зворушив ти мою душу, запалив ii незнанними досі думками, щоб тяжше було моє житє, страшнійша мука? Най

Digitized by Google

би була не зазнала я тих любих снів, не манилась надією веселого життя, може легше було б годитись з моєю долею...“

И ще більше поблід, ще більше посумнійшав образ Малані. Слёзи, здалося, струями полилися с карих очей, руки заковязли з роспуки и чутно було голосний плач сирітський. А туж біля Малані рознісся глумливий сміх Порфира, злющий, докірливий, страшний як регіт пекляний. И вирнула постать Порфира з блудними, сивими очима, що від злості и сміху аж білком заходили, из скривленим лицем, з розчіханим волосям, — из здійнятими у гору руками...

Як же ж задавило Степана у грудях, яким гнівом запалало ёго серце! Аж крик вирвався з ёго грудей. Наче розжареним желізом крізь серце пробитий зірвався на рівні ноги и розмахнувсь, щоб прогнати тяжкого ворога. Кромішня темнота росстелилась перед ёго очима, счезли марева и тілько огники в ёго власних очах миготіли ёму в темноті. „Чи се сон, чи привид страшний, чи кара совісті?“ питав сам себе Степан, а дух займався в ёго грудях. Він зірвав грубу заслону з вікна, що заложила мати старанна о тихий сон свого сина, и на стижір ростворив вікно с такою силою, що аж шиби зазвеніли. И широкою стругою полилося місячне світло в кімнату, нічним холодом повіяло з надвору на Степана. В саді аж гомін розлягався від ласкоту соловейка, в долині шуміла вода на лотоках, а на оболоню роспливався тужливий голос фуярки якогось безсонного нічліжанина. Не охолодив Степана нічний холод, не усмирив ёго збуреної душі веселий спів соловія, не заманила ёго очей місячна ніч. Він бачив тепер тілько сумний образ Малані, в ёго ухах ще гомонів глумливий сміх Порфира. Ёго голова крутилась від завороту, дух заперався в ёго грудях, — ёму було душно и тісно в кімнаті. Тихо вибравсь Степан с кімнати до городу, щоб прохолодити свій жар та втихомирити своє серце. „Чи се сон, — чи кара совісті?“ питав він сам себе ступаючи поміж тінисті дерева.

„Так! вона тепер горює, мусить важко проводити свої дні, в бездолю каратись! Ми розлучені на віки и на руінах нашого щастя, наших молодих надій мусимо коротати наш вік... За що ж така кара на мене? Чи ж не щиро бажав я ії щастя, чи не молив я Бога, щоб післав ії долю, щоб дав сповнитись нашим надіям, нашим снам золотим?.. Боже, Боже, ти світиш зорями, чаром обливаєш ту землю, любовю та красою наповняєш навіть німі цвіти, будиш в нашім серцю той святий огонь... навіщо ж не даєш послуху тим святим бажанам сердець твоїм огнем любови

Digitized by Google

роспалених? Як же ж я тебе моляв, скілько сліз ронив за щастєм не для себе, а для неї тілько, — для неї хоч би моєю смертею!.. Ні! ти не услухав мене, тебе не має на небі, немає послуху для щироі молитви... Не ма що молити, не ма що просити...“ Аж слёзи завертілись в Степанових очах від жалю и роспуки, а думки ёго роспливались одними безрадними наріканями.

Довго побивавсь так Степан с своіми бурливими думками. Вже місяць змалів — пересунувсь до заходу, погасали зорі; вже й соловейко затих и небо на сході зашаріло раннім світом. Степан відчинив фіртку від саду и вибравсь дорогою у поле. Якась дивна сила гнала ёго що раз дальше від села, між широкі, пахучими збіжами вкриті поля, на самоту, де б не було ні сліду людського. Стелились перед ним широкі лани мов сріблом посрібляні від місячного світла; долами росстелялась сива мрака наче легким снігом припорошувала високі очерети, темні луги, круту ріку; ширщало бесконечне небо, де вже роспочиналась борба світу з ночею... И ширщала, роспливалась Степанова туга-печаль по широких полях, думки ёго линули то в далекі сторони, минувші часи, де таким ясним світлом яріло ёго щастє, то повертали в сумну теперішність роспачливу, темну, темнійшу від самоі ночі. И здавалось, що жаль, туга и роспука перемагали, що раз більшою темрявою вкривали незгаслу ще згадку щасливоі бувальщини.

Забіліло небо на сході, виступала ясна пасмуга, наче б підіймалась темна заслона ночі, щоб пропустити світ далекого сонця; — повіяло холодом від раннёго просвітку, заколихались збіжя, зашипотали листочки тонковерхоі тополі, що стояла на роздорожу; с подувом раннёго вітру понісся тихий шепіт по широких ланах, наче б колосочок колосочкови, травиця травиці, листочок листочкови вповідали собі любий привіт недалекого сонця. Прокидалась земля из свого просоня, повертало нове, свіже житє.

Степан опинився біля тополі на роздорожу. Сумно поглянув на хрест звалений на могильці, на росстайні дороги, на рожеве небо, що вже жаріло, мов полумям займалось. „Розійшлись наші дороги перед сходом нашого сонця,“ шептав до себе Степан, „и не зійдуться ніколи... Я думав разом підемо зустрічати сей світ, разом повитаємо нове житє и спільно станемо до новоі праці. А ми побачили світ пропасті!..“

И відвернувся Степан від сходу сонця и вільною ступою назад вертав дорогу. „Ні! може вона тепер щаслива, може забула, навикла до свого житя... Так легко забути нашим дівчатам своі молоді думки! Чого ж ім бажається, як не вигідного, супо-

Digitized by Google

кійного життя?! Має хліб, має теплу хату, єсть попадею, може бавитись по празниках, весілях, може мати... Чого більше бажати від женщини?!.. Бути дитиною, а відтак стати матерею... доволі для них!“ и Степанове лице хмарою зайшло від таких думок.

„О ні!“ знов промовив Степан. „Яким правом я ії так огуджую? Як смію так каляти ії образ! — Ні, ні, світе мій єдиний, цвіте мій скошений! Прости міні сю мою думку грішну... Извялили тебе люде, та не зівянеш ти, а до скону мого процвітатимеш в моіх думках, в моій душі... Не вислухав Господь моєї молитви, так до тебе молитимусь як до мого Бога, до тебе злітатиму моіми думками.“

И поспішав Степан наче летів за своім пропащим щастем, за манливим образом своіх мрій. На ёго лице виступив легкий румянець, очі палали огнем, уста як би молитву шептали. Та скоро знов засупилось ёго лице.

„Годі, годі,“ — з жалем прошептав Степан. „Пропало на віки. Не смію я вже тебе називати ні моім ангелом, ні молитви до тебе посилати, ні моім зітханем тебе ображати. Чи по волі, чи по неволі — ти прирекла слово перед людьми, перед престолом, перед ним и перед собою, и вічною пропастею нас розділила. Я бажав для тебе жити, весь світ для тебе ростворити, кождо моє діло твоєю любовю увінчати. — Тепер пропало и пятном злодійства напятнували б мене люде и твої власні слова, твій слюб... Так забути?.. Чому ж не можна забути, в непамять втопити ту бувальщину... —“

Сонце вже високо стояло на небі, а стара мати прислоновала грубою заслоною вікно, щоб не впустити ні проміня світла. Пильно прислухувалась вона важкому віддихови Степана. А Степан спав, чи без памяті лежав тяжко віддихаючи. Ёго голова була мов в огні, уста спалені від горячки, рука спочивала на серцю, як би знак давала, звідкіля походив біль и жар.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Против жидівства виступив Галятовський в просторонній книжці в руським язиці під назвою: „Мессия Правдивий“. „Я написав сю книжку — говорив він в переднім слові — для того,

Digitized by Google

що на Волиню, Поділю, в Литві и в Польщі жидівська нечесть аж дуже високо підійняла свої роги, на Сході, в Смирні явився якийсь шахрай Сабеєа и назвався жидівським Мессиєю приманивши жидів ложними чудесами; він обіцяв ім здвигнути Єрусалим и жидівське царство, привернути ім їх вітчину и вивести з неволі. Дурні жиди торжествували, веселились, надіялись, що Мессия возьме їх на облаки и всіх їх перенесе до Єрусалиму... Декотрі покидали свої доми и маєтки, не хотіли нічого робити и говорили, що ось скоро Мессия перенесе їх на облаці до Єрусалиму. Другі постили по цілих днях, не давали їсти навіть малим дітям и підчас остроі зими купалися в полонках відмовляючи якусь на ново зложену молитву. Тоді дивились жиди на християн з висока, грозили ім своїм Мессиею и говорили: ось тепер будемо ми вашими панами. Ваші королі, князі, гетьмани, воєводи, сенатори, будуть нашими пастухами, пахарями, женцями: будуть рубати дрова, в печах нам топити и все робити, що жиди ім прикажуть; ви будете мусіли прийняти жидівську віру и поклонитись нашому Мессиі. Чуючи роскази про чудеса ложного Мессиі та видячи надмірну гордовитість жидів, почали в той час деякі малодушні и бідні християне похибуватись о Христі: чи справді був він дійсним Мессиєю, — стали прихилятись до ложного Мессиі налякані грозьбами єго строгості. Для того, щоби християне не трівожились вістями о ложнім Мессиі, — я написав сю книжку. Я написав ії також и для того, щоби збити буту и думу жидів, в сором ім и на безголовє, бо вони вже нераз давали манити себе ложним мессиям. До сёго спонукали мене також нечестиві поступки жидів, котрі живучи в християнських державах гордують та зневажають Христа Бога нашого и весь народ християнський."

Діло Галятовського зложене в старій формі — в формі розмови християнина з жидом. За взорець послужило руському ученому правдоподібно „Состязаніе християнина съ іудеемъ", написане Юстином Филозофом, письменником II. віку. Християнин Галятовського, операючись на святім письмі Старого и Нового Завіту, на творах отців церкви, на ріжних историках церкви — доказує, що правдивий Мессия не міг бути ніхто инший як тілько Исус Христос, збиває ті закиди, які звичайно старозаконники підіймали проти християнства, боронить християнські догмати и обряди против жидівських нападів, а наконець с своеі сторони обвиняє жидівські блудності и суєвірства. Така книжка, як „Мессия Правдивий", мала живий свогочасний интерес. Коли змагалась

Digitized by Google

сила жидівства, то письменний Русин мусів собі набути поняте о тім, що́ се такого жидівство в своїй суперечності с християнством; треба було знати, що и як говорять жиди против християн, и як мають ім християне відповідати. Свогочасне значенє сих питань потверджається вісткою Галятовського об тім, що в ёго часи жиди відвертали християн від християнства. „Мессия Праведний“ присвящений цареви Олексію Михайловичу; и се то ж не без тогочасного значеня. Як ні незмінною була неохота Москалів допускати жидів у свою землю, а все ж таки жиди, видаючи себе за людей иншого племени, втискались до Москви для ріжних цілей; книжка Галятовського мала познакомити царя и московських письменників з жидівським питанєм, щоб ужити против жидівських підступів відповідних способів.

Для нас, в историчнім значеню, найбільше важна послідня часть сего діла, де автор вичисляє ріжні провини, яких, по ёго думці, допустились жиди против християн. Сі провини усправедливляли тодішню ненависть до жидів. На тих даних проповідує Галятовський в дусі свого віку строге, можна сказати, нелюдське переслідуванє жидів. Всі ёго обвини розводжені проти них сходять до того, що жиди закляті вороги християн и чинять ім як найбільше лихо.

„Жиди — говорить християнин до жида — називають нас гоями с. є. поганими; вони не хочуть приязно відноситись до християнина, цураються нас. Коли так, то належить и нам назвати вас погаными и цуратись вас. Ви не хочете приймати від християн страви; то ж и християнам повинно бути гидко и богомерзко приймати страву від жидів. Жиди називають християн нечистими; а вже ж християне понижають себе перед жидами, коли не цураються приймати страву від жидів.“

„Ти, жиде, — говорить дальше християнин, — готов віроломно присягнути християнинови; у вас нічого не значить така присяга; то ж не йму я тобі віри, хоч би ти міні сто — тисяча разів присягнув: наче б то жиди не чинять лиха християнам. Наші християнські царі не повинні допускати вас, жидів, до присяги против християн, а противно карати вас за всяку провину, знаючи, що ви не вважаєте за зле діло віроломно присягнути перед християнином. Ваш цар Саул присягнув Гаваонитам, що не воюватиме против них, а опісля нарушив присягу; за те ссилав Бог через три літа кару на ёго землю. И тепер, слідом за вашим царем Саулом, ви жиди ні за що маєте присягу, на перекір заповіді Божій, и Бог за те саме карає землі и держави христи-

Digitized by Google

янськоі голодом и ріжними смертельними заразами. Бог перестав карати жидів за Саулову провину тоді, коли Давид казав на хрест(?) прибити и з лиця землі знівечити синів Саулових; тепер годиться нам, христіянам, убивати и нищити вас за ваші присяголомства; тоді перестане Бог карати нас, христіян, голодом, війною, моровим повітрем и иншими злигоднями.“

Жид домагається від свого противника доказів, що жиди наносять лихо христіянам. Христіянин наводить кілька злучаів, взятих з ріжних церковних письменників, из Симона Метафраста, Никифора, Баронія, наконець остановляється над тим, що жиди крадуть и забивають христіянські діти и точать з них кров. По тім наводить він більш як десять прикладів хроники Райнольда, з якогось Сиренія и з иншіх, а особливо з польскоі книжки: „Зеркало Польского Королівства“. Після вістей сих писателів чинили жиди такі варварства в Швайцарії, Германії, на Уграх, в Италії, Англії, Польщі и Литві. Жиди поривали дітей, кололи іх голками и таким робом добували з них кров; декотрі описували, як жиди збиткувались и глумились над дітьми в спосіб пародні мук Ісуса Христа: дитині клали на голову терновий вінець, прибивали до хреста, пробивали списом бік и випускали кров. Для найблисших, по часі и місцевості, наводиться випадок, який мав лучитись на Волині в селі Візниках р. 1598. Найдено поколене тіло малого хлопця, як показалось замученого жидівськими рабинами в день жидівськоі Пасхи. Що року, кінчить христіянин Галятовського, мають жиди забивати хоч одну христіянську дитину.

Жид покликується на жидівський закон, котрий наказує жидам берегтися крови; на те відповідає ёго противник, що хоч був Мойсеів закон, а однако се не спиняло жидів приносити в жертву бісам своіх синів и дочок и проливати невинну кров, як говориться в однім с псальмів. Та як жид спитав ёго: на віщо потрібна жидам та кров? — противник ёго оказався слабим в відповіді, книжки, с котрих він черпав дані для сего питання, подавали всілякі обясненя. В одних говорилось, що жиди дають кров дітей ними замучених христіянам в страві и напоях, сподіючись тим способом зъеднати прихильність іх для свого племени; другі, напротив, подавали, що жиди самі уживають тоі крови до своіх „мацес“, щоб очиститись від того особливого запаху, який носить жид всюди с собою; треті обясняли, що се у жидів така тайна, котру знає тілько не багато передових рабинів, и вони дають ту кров своім недужим одновірцям в крайних

Digitized by Google

злучаях, виголошуючи при тім такі слова: „коли Христос — правдивий Мессия, то най же кров невинного чоловіка, котрий вірив в него, поможе тобі від гріхів твоіх и приведе тебе до вічного житя!“ Декотрі, наконець, говорили, що кров дітей потрібна жидам до чарів и дається з оріхами, яблуками и иншими ласощами. З усёго того видко, що автор „Мессиі Правдивого“ не виробив собі ясного понятя: на що жиди сповняють страшний, таємничий обряд, о який іх обвиняли? Мимо того, християнин Галятовського, що веде диспуту, остається в повній вірі, що жиди поривають християнські діти, убивають іх в муках и точать з них кров; а с того виводить він, що християне, щоб уникнути Божоі кари над собою, повинні убивати жидів и проливати іх кров.

Християнин дальше обвиняє жидів. Говорили, що жиди займаються чарами, щоб наносити лихо християнам. В тім згляді книжка „Зеркало Польского королівства“ подало ёму цікавий росказ. В Польщі домагався оден жид від жінки-християнки молока іі грудей и обіцяв значні гроші. Жінка порадившись с чоловіком дала жидови коровячого молока запевняючи, що се молоко з іі груді. Жиди робили над молоком заклинаня, потім пішли до шибениці, де висів труп засудженого збродняря, вілляли ёму до уха молока и питали: щó він чує? — Мичанє худоби — проговорив труп. Жиди зрозуміли, що жінка іх обдурила. Тоді по всій Польщі почала гинути худоба; було б те ж саме и с християнами, як би жінка була справді продала жидови молоко з іі груді, замість від корови... Християнин наводить ще кілька прикладів з Барония, котрі доказують, що жиди займались чарами. До чарівництва відносилась и отруя; и в тім оказались жиди винуватими; автор наводить вістку с Кромера, наче б то жиди напускали ідом воду в ставах и жерелах и через те ширили морове повітрє.

Християнин докоряє жидам тим, що вони шахраі, укладають фалшиві документи, продають мідь и желізо за золото або примішують до золота и срібла металі меншоі стійності, приймають від злодіів на продаж крадені річі, тайно роблять фальшиві монети. „Ви — говорить християнин — стараєтесь усіма способами обшахрувати, обібрати християнина, ви вважаєте се за добре діло. Ваш тальмуд учить вас сего. Ви операєтесь на тім прикладі, як ваші предки колись-то взяли в Єгипті срібло и золото, дорогу одежу и утікли; ім сёго не почитано за гріх; ви, жиди, вважаєте нас християн єгиптянами, поганцями, и для того обдераєте нас, як предки ваші обдерали єгиптян. Закон Божий не дозволяє вам брати лихви від ваших одноплемінців, а дозволяє брати іі від

Digitized by Google

поган: моавитів, аммонитів... Ви вважаєте нас, християн, за таких самих поган, якими були моавити и аммонити, и для того берете с християн надмірні відсотки. Сёго не робите ви з вашими жидами. Єсть у жидів громадська каса, де збераються гроші, позискані из лихоимства и всякого шахрайства; кождий жид має зносити сюда плоди таких трудів своіх. При кінці року ділиться зібрана сума на часті: одна часть звертається тим, що іх вложили, друга йде на бідних жидів, третя на оплату податків, четверта остається в касі. Ви платите царям податки тими гріщми, котрі ви здерли с підданих тих самих царів; ви відкупуєте собі міста, села, аренди; обогачаєтесь, чванитесь вирядною одежею, ставите собі богаті доми и божниці. Ви, жиди, бажаєте володіти християнами, панувати над нами и для того обманюєте нас и забераєте собі гроші та маєтки, вам хочеться повернути християн в слуги підданих ваших. За для того належить вигнати вас з держави, або обтяжити роботою и працею; християнські царі, князі и всі пани повинні брати з жидівськоі скарбони гроші на будову церков и пристановиска для слабих и убогих: найби ті гроші йшли на оплату бідних християн, щоб вони служили не жидам, а християнам. Справедливо буде повернути ті гроші, зібрані жидами, в користь держави, бо ж се гроші християнські. Не належить дозваляти вам, жидам, ставити свої божниці, а противно, треба іх бурити, бо в тих божницях жичите ви християнам того, що постигло нещасного Амана."

„За віщо ж — питає жид — бурити вам наші синагоги, коли ми не чинимо нічого злого вашим церквам?"

Ту, здавалось, було б до річі, щоби християнин Галятовського пригадав жидови спосіб, в який обходились жиди, арендарі панських маєтків, с православними церквами: се між иншими причинами и довело народ до того, що він в часи Хмельницького по варварськи вибив жидів на Україні. Галятовський повинен був знати ті часи. Нема що сумніватись о правдивості вістей про наругу жидів над християнськими церквами, бо про се звіщають не тілько руські, але й польські историки; навіть римсько-католицькі священники, при всій своій ненависті до шизми, находили негожими поступки польских панів, котрі давали жидам роспоряжати православними церквами. Чому ж не згадує Галятовський про се ні одним словом? Може бути, що він не хотів про те згадувати, щоб не дражнити поляків, бо ж бесчестя церков спадало більше на них, ніж на жидів, котрі тілько користувались с того, що ім дозволяли. Як би там ні було, Галятовський не

Digitized by Google

тикаючись в своїй книжці сеї справи, вдоволяється тим, що зачерпнув с чужоземних жерел и повторяє свій строгий засуд над жидівським племенем такими виразами: „Ми, християне, повинні руйнувати и палити жидівські божниці, в котрих ви хулите Бога; ми повинні відберати у вас синагоги и повертати їх в церкви; ми повинні вас, яко ворогів Христа и християн, виганяти з наших городів, з усіх держав, убивати вас мечем, топити в ріках и губити всілякими способами смерті.“

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich.“ Vom französischen Institute gekrönte Preisschrift. Zweite Ausgabe. Wien, 1876. Wilhelm Braumüller, k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler (вел. 8° стор. 550).

Оцінка д-ра Омсляна Огоновського.

Творчій діяльності литературній Віденьского професора Миклосича належить справді дивуватись. В кождому бо майже році видає славний той филолог крім многоцінних монографий також обширні діла язикословні, котрі мають вартість монументальну и славянську филологию на високу степінь наукового розвою підносять. От, не минуло ще й року, як високоповажний автор вистачив величне порівнуюче писане про творенє пнів в мовах славянських, а вже втішаємось новим виданєм порівнуючої науки о твореню слів в тихже язиках. Та й яке-ж то виданє н о в е! Се не є звичайний передрук з незначними змінами, але се виданє зовсім перероблене, — зладжене на основі найновійших попитів лингвистичних и филологичних. А вже-ж двайцятилітня доба від первого виданя сёго діла (1856 р.) могла й менше талантливому писателеви, не-то Миклосичеви, послужити як придбаню нових поглядів в просторі филологиї славянськоі. Тому-то се друге виданє сказаного писаня являєся неначе ділом новим, котре відтак від института французського увінчаним зістало заслуженою нагородою.

Змінивши заголовок первого виданя „Formenlehre“ в назву „Wortbildungslehre“ каже автор в самому початку свого діла, що наука о словотворі роспадаєся в науку о твореню имен и в науку о твореню глаголів. Науку о словотворі ділить він отже на д в і ч а с т і: I. на науку о деклинациї, II. науку о конъюгациї. П е р в у-ж часть розділює на

Digitized by Google

три главп. В первій главі представлена деклинация номинальна. Відтак для склоненя сущників поставлено шість деклинаций або кляс, між-тим коли в давнійшім виданю пять кляс запримічено. Тепер бо виділює автор пні на ъ = *и* с-поміж пнів на ъ = *а*, и вчить, що пні номинальні після окінчень на тні шість кляс роспадаються: I. пні окінчені на ъ (= *а*); II. пні на о; III. пні на д; IV. пні на ъ (= *и*); V. пні на ь; VI. пні окінчені согласною. Означивши сей поділ подає автор огляд надежевих наростків [Casussuffixe] деклинаціі номинальної (стор. 2—9), основуючися в висказах своіх на порівнуючих студиях лингвистичних.

Навперед представляє автор словотвір в язиці старословенськім. В науці о деклинаціі имен (стор. 9—44) являєся тепер єще лучший перегляд, ніж в виданю первім. Поодинокі бо взорці приложників, що склоняються так як сущники, поставлені в новім виданю по дотичних взорцях сущників, між-тим коли в первім виданю вони окремо після всіх взорців сущників в I. II. и III. клясі були наведені. Коли-ж давнійше в I. клясі три взорці або парадигми (**рабъ, конь, край**) без наглядних підподілів були поставлені, то в новім сім виданю находимо от-сей поділ: 1. **рабъ, римлянинъ**, 2. **край**, 3. a) **конь**, b) **отьць**, c) **врачь**, d) **кошь**, e) **плашть**. Після-ж поодиноких сих взорців слідують парадигми для склоненя приложників в роді муж., отже: **добръ — велий — соломоүнь, ниць, льстьчь, амошь, кошть** (стор. 9—12). А по-за-як після образця **кошь** склоняються також приложники в компаративі та й перві причастники часу минувшого форми діяльної, то з взорцем **амошь** сполучає автор єще й взорці: α) **добрѣй** [gen. **добрѣйша**], β) **горий** [gen. **горьша**] и взорець **творь** [gen. **творьша**]. Відтак причастник часу теперішнёго форми діяльної в роді муж. **хвалѧ** [gen. **хвалѧшта**] деклинуєся як приложник **кошть** и відноситься отже до парадигми **плашть**.

Дальше слідують замітки до поодиноких взорців (стор. 12—20), висказані з ерудициею вельми основною. Додати-ж належить, що в первім виданю сі замітки так попереду взорців, як и після них були розложені.

На стороні 20—24 представлена II. кляса, що обіймає пні окінчені на о. Тут бачимо от-сі парадигми: 1. **село**, 2. **копиє**, 3. a) **полѥ**, b) **сръдьцє**, c) **ложе**, d) [пня сущника нема] приложник **амоше**, e) **плѣште**. Низом же після взорців сущників одвітних находяться парадигми приложників и причастників роду середнёго в тім порядку, як и в I. клясі.

Стор. 24—30 слідує III. кляса пнів, окінчених на д з сими взорцями: 1. **рыба**, 2. **стѣна**, 3. a) **волы**, b) **овьца**, c) **притъча**, d)

Digitized by Google

дѫша, е) **пишта**. Враз из взорцями сущників представлені и тутки взорці для склоненя приложників и причастників роду женського.

Стор. 30—33: IV. кляса пнів окінчених на **ъ** (= *и*); взорець: **сынъ**. — Стор. 33—38: V. кляса пнів на **ь**; взорці: 1. **пѫть**, 2. **кость**. Стор. 39—44: VI. кляса пнів окінчених согласними: **в**, **н**, **с**, **т**, **р**; — поставляються отже парадигми: 1. **цръкъı**, 2. а) **камъı**, b) **имѧ**, 3. **слово**, 4. **телѧ**, 5. **мати**. Замітити-ж належить, що в первім виданю парадигми в такому послідували порядку: 1. **камъı**, 2. **имѧ**, 3. **мати**, 4. **цръкъı**, 5. **слово**, 6. **жрѣбѧ**.

На стор. 44—46 представлена деклинация заименників личних **азъ**, **тъı**, **сѧ**. На переді стоїть вельми вчена розвідка про падежеві наростки деклинації тих заименників, а відтак слідують взорці з одвітними замітками.

Сим кінчиться перва глава, що́ в ній представлено деклинацию номинальну в язиці старословенськім, почім у другій главі висказано науку о деклинації прономинальній (стор. 46—54). Вичисливши заименники сюди належащі, и висказавши кілька цінних заміток про окінченя падежеві автор кладе парадигми: 1. **тъ**, 2. **мой**, **и** (пень *jз*), **къй** (= **кый**), 3. **сь**, — и відтак до кождого взорця додає одвітні замітки.

В третій главі представлена деклинация зложена [zusammengesetzte Declination] (стор. 54—61). На переді находимо тутки знамениту розвідку про сносіб твореня поодиноких падежів. Легко-ж замітити, що висказ висококученого п. професора в многих пунктах ріжниться від дотичних заміток первого видання. Так учить тепер автор, що тиі падежі, котрих наростки в деклинації номинальній починаються согласними (як sing. instr. masc. neutr. **добръ-мь**) творяться в язиці старословенськім сим способом, що приложник остасся у формі свого пня (н. пр. **добръ**), та що заименник сам-оден деклинуєся; — отже sing. instr. m. n. **добръ** + **имь** = **добръимь** [= **добръıимь**]. Важною є також замітка, що sg. instr. fem. кінчився первістно на **жь**, — пізнійше же на **оіж**, вследство чого деклинация номинальна и зложена в сім падежі зрівнались. Відтак поставляє автор шість взорців в склоненю сих приложників, як: 1. **добръй** [= **добръıй**], 2. **велии**, 3. **доблий**, 4. **добрѣи**, 5. **творий**, 6. **хвалѧй**. В первім же виданю находились от-сі три парадигми: 1. **добръıй**, 2. **доблий** [**хвалѧй**, **хвалившıй**, **хвалий**, **болии**, **добрѣи**], 3. **велии**. Опісля-ж слідують замітки до поодиноких падежів.

В другій части, се є в науці о конъюгації установляє автор навперед поділ форм глагольних на дві категорії: на форми infinitivi и форми praesentis.

Digitized by Google

Відносно до пня infinitivi роспадаються глаголи в два відділи зі взгляду на тее, чи наростки глагольні [Verbalsuffixe] додаються до кореня безпосередно (н. пр. **нєс-ти**), або чи посредством одного из ростків **нж**, **ѣ**, **и**, **а**, **оуа** (= **ова**) с коренем або с пнем номинальним або глагольним сполучаються (н. пр. **двиг-нж-ти**, **гор-ѣ-ти**, **хвал-и-ти**, **пис-а-ти**, **коупо-ова-ти**). Про-те діляться пні глагольні на шість кляс: I. пні без ростків; II. пні окінчені на **нж**; III. пні на **ѣ**; IV. пні на **и**; V. пні на **а**; VI. пні на **ова**.

С поглядом же на пень praesentis роспадаються глаголи також в два відділи, зі взгляду на тее, чи поодинокі форми praesentis творяться помочию ростка praesentis **є**, чи ні (стор. 62).

Важною зміною в новім сім виданю є поставленє ріжниці поміж самогласною звязковою [Bindevocal] а ростками [Suffixe] декотрих пнів praesentis. Давнійше бо називав проф. Миклошич самогласними звязковими також наростки praesentis и imperativi. Самогласною звязковою є н. пр. **є** в particip. praet. pass. перед ростком **нъ** именно у глаголів I. кляси, н. пр. **вєд-є-нъ**, — відтак в аористі поєдинчім, н. пр. **вєд-є** (2. 3. ос. из **вєд-є-с**, **вєд-є-т**, а в сигматичнім або зложенім аористі из **вєд-є-с-с**, **вєд-є-с-т**) и т. д. Ростоск же являєся в praes. в imperat. и imperfect-i. В praes. перед **м** и **н** ростоск **є** зміняєся в **о**; отже **вєд-є-шн**, **вєд-є-ть**, — але **вєд-о-мь** = **вєдж**, **вєд-о-нть** = **вєджть**. В imperativ-i же есть ростком самогласна **и**, котра додаєся до пня praesentis; отже: **вєде-и-тє** = **вєдѣтє**. Відтак imperfectum почитуєся звичайно формою praesentis, про-те ёго ростком єсть самогласна **є**, котра вскріпляєся в **ѣ**: **плєтѣ-хъ**.

Росправляючи про наростки пнів praesentis поясняє Миклошич бистроумно пстоту імперативів глаголів таких, котрих форми praesentis без ростка **є** творяться, н. пр. **даждь**. Так учить він, що обі форми імператива **бєри** [из **бєре-и-с**] и **даждь** [из **дад-jā-с**] відносяться до обох форм старопндийського оптатива: II. sg. tudēs из tuda-i-s и dviš-jā-s.

В росправі про наростки пнів инфинитива є знаменитою розвідка про **аорист** (стор. 72—89). Автор розличає **поєдинчий** аорист [einfacher Aorist] и **зложенй** аорист [zusammengesetzter Aorist]. Давнійше-ж уживав він назви: starker Aorist и schwacher Aorist. Поєдпичий аорист творпться, коли усічені окінченя личні [stumpfe Personalendungen] посредством самогласної звязковоі с пнем глагольним сполучаються, н. пр. **вєд-о-м** = **вєдж** = **вєдъ**. Зложений же аорист образуєся сим способом, що до пня глагольного додаєся навперед **с**, що́ походить від кореня спомагаючого глагола **нєс**; так отже одержуєся пень аориста, до котрого посредством самогласної звязковоі дода-

Digitized by Google

ються усічені окінченя личні; отже: **вед-с-о-м = ведсѫ = ведсъ = вѣсъ** duxi. Той же зложений аорист появляєся у двох формах, по-за-як тес **с** або удержуєся, або заміняєся в **х**; отже **вѣсъ** и **вѣхъ**. Але-ж и тиі форми аориста, в котрих **с** переходить в **х**, розділюються на два розряди, зі взгляду на теє, чи поміж пень глагольний а наросток аориста самогласна звязкова не вставляєся, або чи вона вставляєся; н. пр. **вѣхъ** [из **вед-с-о-м**] и **вед-о-х-ъ** [из **вед-о-с-о-м**].

Зовсім новою є також наука про аорист **бимъ (бимь)**, котрий в памятниках паннонсько-словенських у сполученю с partic. praet. act. II. до вираженя способу условного служить. Від тогож **бимъ** належить відріжнити польске *bym*, котре утворилось из bysm = by jesm; порівн. словін. besem. Автор порівнує тую форму аориста из тим староиндийським аористом, що утворився посредством помічноі самогласноі *i*; про-те **бимъ** повстало-б из **бы-и-[с]-мь = бвимь = бимь**; порівн. 1 plur. **бимъ** зі ст.инд. avēdisma (стор. 88).

В науці про наростки пнів praesentis поставив відтак автор зовсім нову теорию про утворенє имперфекта. В первім виданю замітив він, що від слабого аориста розличаєся имперфект лише тим, що замість самогласноі звязковоі **о** и **є** вставляються заважнійші самогласні **ѣа, аа, а** (стор. 99). Тепер же вчить (стор. 92—95), що имперфект звичайно сим способом твориться, що наросток пня praesentis **є** в **ѣ** вскріпляєся, та що до сеі форми додаєся **х**, котре повстало из аористичного **с**; н. пр. **плетѣ-х-ъ**. Форми такі зове автор нерозширеними [unerweiterte F.]. Однако-ж по аналогиі пнів на **а** находяться також пні розширені самогласною **а**: **ведѣ-а-хъ, грѧдѣ-а-хъ**. Відтак суть и такі имперфекти, котрі против правила основуються на пні инфинитива; н. пр. **горѣахъ, млъчаахъ, искаахъ, бесѣдовахъ**. — Хоча-ж се мніне многоповажного автора є вельми бистроумне, то однако не зовсім годиться з ним професор Яґіч. Він бо догадуєся, що имперфект відай від того-самого пня утворяєся, що и аорист, та що за-для відріжнюваня имперфекта від аориста наконечна самогласна пня доданєм самогласноі **а** вскріпляєся*). Про-те довгі форми як **идѣахъ, живѣахъ, лежаахъ** и п. суть мабуть давнійші, аніж форми скорочені (як **идѣхъ, вѣдѣше**), котрі в древніх памятниках рідко появляються, а хоча й уживаються, то частійше стоять там, де повна форма повинна була кінчитись на **аахъ** (або **ꙗахъ**), ніж там, де вона мала-б окінченє **ѣахъ**. Так отже (по мніню Яґіча) частійше находимо форми як н. пр. **оучаше, рѫгахѫ...** ніж такі форми як **сѣдѣше** або **идѣхъ**. Именно замічає

*) Archiv für slav. Philologie, I., pag. 441. 442.

Digitized by Google

проф. Яґіч, що скороченє там появляєся, де перед **аахъ (ꙗахъ)** стоіть вже самогласна; отже **пиꙗаше = пиꙗше;** — очевидно були такі форми як **пиꙗаше** за довгі для виговору, тому й скорочались. С тоі причини не приймає він для найдавнійших памятників того постепенного розвою имперфекта, ведля котрого довгі форми утворилися-б на основі скорочених. Так отже думає він, що имперфект не є час самостійний, по-за-як в ёго утвореню аорист послужив взорцем.

В поділі глаголів на конъюгациі (стор. 97 и дальш.) придержуєся автор давнійшоі своєі кляссификациі. И так в конъюгациі з наростком praesentis поставляються шість кляс з одвітними підподілами. Се перегляд дотичних йнів: I, 1. **вед,** 2. **нес,** 3. **греб,** 4. **пек,** 5. **пьн,** 6. **мр,** 7. **би;** II. **двиг-нѫ;** III, 1. **оумѣ,** 2. **тръпѣ;** IV. **хвали;** V, 1. **дѣла,** 2. **кла,** 3. **бра,** 4. **дѣꙗ;** VI. **ликова.** В конъюгациі же без наростка praesentis поставляються пні: 1. **вѣд,** 2. **дад,** 3. **ꙗд,** 4. **ѥс,** 5. **обрѣт,** 7. **въста.** Про пень **обрѣт** згадував автор вже в первім виданю, де наводить єще й пень **сьн** (dicere). Відтак слідує додаток (стор. 127. 128) про описані форми глагольні, се є про спосіб вираженя perfect-a, plusqpf., fut. и fut. ex., condit. activi та й про passivum. Сим кінчиться наука о словотворі в язиці старословенськім, и ведля сеі системи трактовано туюж науку в поодиноких живучих язиках славянських, як в новословенськім (се-б-то в словінськім), болгарськім, сербськім, малоруськім, великоруськім, чеськім, польскім, горішнё- и долішнёлужицькім. Замітити-ж належить, що в сім новім виданю після огляду словотвору болгарського находиться коротка розвідка про мову колишніх дакийських Словен або Болгар в Семигороді (стор. 201—203). *(Конець буде.)*

Библиография.

— *Руська:* **Салдатскій патретъ** — Оповѣданє *Григорія Квѣтки (Основяненька).* Цѣна примѣрника 10 кр. а. в. I. Чернôвцѣ 1877. Зъ печатнѣ и накладомъ вдовы Іосефи Петровскои.—Сторін 31 в малу 16-ку. Дістати можна в Товаристві: „Просвіта“.

— **Пасѣка** або наука о тôмъ, що треба знати, о що постаратися, та якъ що коли робити, щобы пасѣка все добре велася. Написавъ *М. М.,* членъ Тернопôльскои филіѣ „Просвѣты“. Цѣна примѣрника 14 кр. У Львовѣ. 1877. Зъ друкарнѣ товариства им. Шевченка пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого. Товариства „Просвѣта“ книжочка 46. Коштомъ Товариства а заходомъ Тернопôльскои филіѣ „Просвѣта“. Друковано въ 5000 примѣрникахъ. — Сторін 69 в 16-ку и оповістки від Товариства.

— **Робинзонъ Крузо́,** повѣсть поучительна для молодежи. — Дереворит. — Львовъ. Накладомъ Администраціи „Науки“. 1877. Изъ

Digitized by Google

печатнѣ Ставропигійского Института. п(?)одъ управительствомъ Стефана Гучковского. — Виданє украшене 59 дереворитами. Стор. 143 в велику 16-ку. Ціна 40 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигийського Института.

— **Дядько Ѳома** повѣсть изъ житья невольниковъ въ Америцѣ, по-сля Бичеръ-Стоу для русского народа написавъ *Орестъ А. Авдыковскій* — Дереворит. — Львовъ, 1877. Накладомъ Общества имени Михаила Качковского во Львовѣ. Зъ печатнѣ Ставропигійского Института подъ управительствомъ Стеф. Гучк. — Виданє украшене 4 дереворитами. Є то відбитка з книжочки ч. 9. и 10. „Общества Качковского". Стор. 62 в 8-ку. Ціна 25 кр. а. в. Дістати можна в книгарни Ставропигийській.

— Благословиши вѣнецъ лѣта благости Твоея Господи! **Буковинско-русскій календарь на обыкновенный годъ 1877** (имѣющій 365 дней). Изданъ обществомъ „*Русская Бесѣда*". Рочникъ IV. Удобренъ всесвѣтл. грек. прав. митроп. Конс. дня 14. Октября 1876, до ч. 4122. Черновцѣ. Типографія вдовы Іосефы Петровской. — Окрім звичайної часті календарської и подібних табель як в календарі Ставропигийськім (Стор. 1—56) обіймає він також: „Часть поучительну и забавну" (Стор. 56—106). В склад тої часті входять слідуючі статі: 1) Нравы, обычаи, загадки, пословицы, суевѣрія и прч. буковинско-русского народа *Григ. Купчанка.* 2) Упадокъ Трапезонта, вірш *Исид. Воробкевича.* 3) Одному къ счастью, другому къ нещастью, казка *Евсев. Андрѣйчука.* 4) Чему то жиды вже стаются дѣдичами? *Евсев. Андрѣйчука.* 5) И такъ въ свѣтѣ бувае (Изъ польского), вірш *Дмитра Вѣнцковского.* 6) Изъ житя жовнярского. I. II., вірш *Дмитра Вѣнцковского.* 7) Грамоты относящіеся до княжества Буковины. 8) Чому панъ Никифоръ Бараньскій не оженився (З „Науки"). — Окрім того є ще 4 картки анонсів. Ціна 50 кр. а. в. Можна дістати в „Руській Бесіді" в Чернівцях.

— *Россійська:* **Малорусскія народныя Преданія и Розсказы.** — Сводъ *Михаила Драгоманова.* — Изданіе Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. (Изъ III. т. Записокъ Юго-з. Отд. и проч.). — Кіевъ 1876. — Сторін XXV + 434 в велику 8-ку. Ціна 2 рублі. Дістати можна в Товаристві „Просвіта".

— **Панъ Халявскій,** повѣсть *Григорія Квитки Основяненка.* — Сторін 442 в 2 частях с портретом автора и трема картинами. Ціна (за обі часті) 1 руб. Дістати можна в книжнім магазині И. Т. Лисенкова в Петербурзі в „гостиномъ дворѣ, на бельэтажѣ, Н. 5 на Невскомъ Проспектѣ".

— **Украинскій Орнаментъ.** Изданіе *Ольги Косачевой.* — Обширный систематическій сборникъ народныхъ узоровъ. Вышивки (шитье крестиками, занызування, выризування, гладь, мережки); Ткани (запаски, ковры); Писанки — Цѣна сборника въ красивой узорной панкѣ, съ прпложеніемъ пояснительнаго текста, 8 руб., безъ пересылки. — Дістати можна ві всіх „большихъ книжныхъ магазинахъ" в Россні.

— **Географическіе очерки Россіи.** Выпускъ II. Сост. *Сергіевъ.* — Зміст: Остзейскій край и Литва. — Польша. — Волынь и Подолія. — Малороссы и Малороссія. — Новороссійскій край. — Таврида и Но-

Digitized by Google

гайскія степи. — Кавказъ и Закавказье. — Ціна 35 коп., с пересилкою 45 коп. Дістати можна в магазині товариства „Общественная польза“ (С. Петербургъ, Б. подъяческая Нр. 39).

— **Учебная книга географіи Россіи, сравнительно съ западно-европейскими государствами.** Сост. *А. Н. Сергіевъ.* — Одобрено Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія. 2-е исправленное и дополненное изданіе. — Ся книжка будить и для нас интерес задля статей н. пр. „Днѣпръ и прилежащія губерніи“, „Область Дона“ и т. д. Ціна 60 коп Дістати можна в магазині товариства: „Общественная польза“. (Адрес як висше).

— **Альбомъ Рисунковъ къ соч. Н. В. Гоголя** — Изданіе *А. Н. Галашкина.* — Вийшло три випуски а четвертий готовиться до печатаня. III. випуск: Сорочинская ярмарка. IV. випуск: Вечеръ на канунѣ Ивана Купала. Дістати можна в Москві ві всіх „книжныхъ и эстампныхъ магазинахъ“, а в Петербурзі „въ эстампномъ магазинѣ Фельтена, Невскій проспектъ“.

З УСТ НАРОДНІХ.

НА МЕЛАНІІ.

Нині Меланє,
Завтра Василє.
Ой чинчику,
Васильчику,
Та чинчику,
Васильчику!
Посію те
В городчику;
Та буду те
Шанувати,
Трічи на день
Поливати,
З росов косов
Підтинати,
За головку
Закладати.
Наша Меланка
Хороша панка,
Скоро до хати,
Ласа гулєти.
Пливе качур
Долів водочкою,
Має косицю
За головою.
Наша Меланка
В Дністрі брила,
Тонкий фартух
Замочила.
Повій вітре
Буйнесенький,
Суши фартух
Тонесенький.
Повій вітре
Хоч сяк, хоч так,
Суши фартух
Дрібний як мак.
Повій вітре
По дубині,
Суши фартух
Сесь на мині.
Наша Меланка
Неробоча,
На ній сорочка
Парубоча.
Наша Меланка
Угідная,
Стоіт робота
Ще тогідная.
Наша Меланка
Хороша панка,
Скоро до хати
Ласа гулєти.

Digitized by Google

Наша Меланка
Ніц не робити:
Принічки мити,
Лави маститн.
Нині Меланє и т. д.

На Меланії в вечір збираються парубки и хлопці до одної хати, де уберають одного легіня в спідницю и перемітку на „Меланку“. Потому убераються два рослі легіні в паперові річи шандарського крою (котрі собі на перед зладили). Ручниці и шаблі у сих шандарів деревяні, срібним папером обліплені; на головах капелюхи з великими когутянками.

Трета ранга жид. На жида оберають такого, що уміє добре говорити, щоби, коли запросять де до хати, було с чого засміятися.

Менші хлопці смарують собі твар сажею помішаною с смальцем „на циганів“. Цигани оберають одного з поміж себе старшим, котрий всіми, яко „славний коваль“, конірує.

Всі зібрані ходять з музикою від хати до хати, та співають повисшу „щедрівку“. Хто хоче розвеселитись, то пускає тих представителів чотирох видів роду людського до хати. Газдиня мусить сховати воду и калинник (судина з білою глиною), щоби „Меланка“ не найшла, бо як найде, зараз „принічки мие и лави мастить.“

Як „Меланка“ війде до хати, роспочинається нстний театр:

Жид туманить господаря купуючи то се, то те, за що ёго шандарі хотять вязати. Жид проситься, крутить, вертить и таки витурганиться. Коли шандарі пустять жида, він знов береться до свого ремісла: шахрує. За другим разом вже жидови не дарують, беруть ёго в свої рукч: вяжуть ёго ланцюхами, та частують заушниками. Жид проситься — в кінці плаче. „Старший циган“ муштрує своіх челядників-ковалів.

Дивлячись з боку на те все, ціла ява видається дуже сміхотворною и забавною.

Наробивши сміху повну хату, перепрошує Меланка газду за пустоту своеі „громади“, жичить щоби „всі хрещені, кільо іх в сій хаті є, так щасливо „опровадили“ (пережили) слідуючий Новий Рік, як Старий закінчили, потім вітверає двері и виходить. За нею провадять шандарі звязаного жида, а за ними тиснуться цигани. Так опускає Меланка одну хату та йде до другої.

При тім всім діються не тілько жарти але й надужитя, та як „цигани“ що вкрадуть, то ніхто сёго за зле не бере, бо сказано „в перед ся запряч а потому Меланку до хати пускай.“

ЩЕДРІВКА.

В саду кирничка
В господаречка,
А в тій кирничці
Христова мати (bis)
Христа купала.
Викупалисє,
Виуберализє,
До господаречка
На вечеру йшли.
До хати входє,
Нисько сє клоне.
За стіл сідают,
Шапки здіймают. —
„Ой Петре, Петре!
Послуго моя!
Послужи мене

Digitized by Google

В три дорожечки:
Одну доріжку
На свєте Різдво,
Другу доріжку
На Василєчко,
Трету доріжку
На свєті Відорщі."
Не дійшов Петро
Три дорожечки:
Перелітає
Сиве голубє.

Петро зжахнувсє,
Назад вернувсє.
„Ой Боже, Боже,
Не дійшов же я
Три дорожечки: —
„Перелетіло
„Сиве голубє."
Не є ж бо те
Сиве голубє,
Але то є
Святі Відорщі."

Щедрівка ся співається в вечір перед Богоявленєм, додаючи що два стихи „Христив сє Христос На Йордан".

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Праці комисиї, вибраної загальним збором Товариства „Просвіта", для уложеня пляну систематичного видавництва книжок для народу.** На домаганя многих членів „Просвіти", центральний виділ сего товариства предложив на послідніх загальних зборах „Просвіти" (15. Червця 1876) отсей внесок: „Загальний збір вибере комисию з 9-х членів, між тими двох с-посеред виділу, котра-то комисия, одвічальна загальному зборови, уложила би плян систематичного видавництва книжок для народу. Комисия предложить результати своєї праці будучому загальному зборови; до того виділ може пійти за пляном комисиї, але ухвали комисиї не будуть виділу обовязувати. Комисия уповажнена запрошувати собі до помочи и иншних людей с-поміж членів товариства и с-поза товариства." Загальний збір узнав потребу уложеня пляну систематичного видавництва книжок для народу, приняв внесок виділу и вибрав 7 членів комисиї, поручаючи наступаючому виділови, щоби с посеред себе вибрав ще 2 членів до тої ж комисиї.

С причини шкільних вакацій комисия зібралася аж в осени. Центральний виділ „Просвіти" вибрав с-посеред себе до комисиї д-ра Омеляна Огоновського и Юл. Романчука. С членів комисиї вибраних загальним збором „Просвіти" явились на засіданє пп.: директор руської гимназиї и радця шкільний Василь Ильницький, професор в техничній академиї Улян Медвецький, професори в руській гимназиї др. Омелян Савицький и Наталь Вахнянин, и професор в семинарії учительській Стефан Куриловичъ. Застановлюванося перед всім над материєю, яка має бути заступлена в популярних виданях, и уложено отсей плян:

„Видавництво має обіймати слідуючі ділы:

I. Діл повістевий;

II. діл науковий.

„Діл повістевий має обіймати:

1. повісті етичні, облагородняючі духа и серце;

2. повісті гумористичні — для забавы и заохоты до читаня;

Digitized by Google

3. повісті (росправи и т. и.), маючі на цілі образоване и піднесене чуства и самознаня народа.

„Діл науковий має обіймати:

1. науки природні;
2. науки историчні;
3. науки практичні;
4. науки правно-политичні.

„До 1). Науки природні мають обіймати:

а) географию,
б) историю природну,
в) физику.

„До 2). Науки историчні мають обіймати:

а) биографиі як людей славних и знаменитих, так и таких, котрих житє єсть поучаюче;
б) оповіданя з историі;
в) оповіданя топографичні.

„До 3). Науки практичні мають обіймати:

а) гигиєну,
б) господарство
  а) домашне,
  b) задомашне, як рільництво, пчільництво, лісництво, годівлю худоби и т. п.

„До 4). Науки правно-политичні мають обіймати:

а) науку о правах и обовязках обивателів держави,
б) поученя о деяких установах и приписах правних.“

От и цілий плян видавництва книжок для народу, уложений комисиєю. Докладнійшого пляну, якого домагалися деякі члени комисиі, більшість рішила не укладати. На питанє поставлене одним членом: в якім порядку має подаватися народови материя в повисшім пляні зазначена? від чого зачинати и як ити постепенно дальше? — більшість комисиі відповіла, що в тім згляді не треба наперед вязатися, тілько треба подавати поодинокі статі дотикаючіся визначеноі материі без всякоі системи, позаяк и книжочки „Просвіти“ читаються не по порядку певними сталими читателями, але — поминувши по часті членів товариства — купуються и читаються так, як и коли яка книжочка кому попадеться в руки або більше сподобається. Так само постановила комисия не означати наперед подрібнійше, які именно партиі с поодиноких наук и до якоі границі мають бути трактовані, як и сёго, в якім дусі и напрямку и з захованєм яких засад мають укладатися статі для народу. Що до форми статей и книжочок популярних, висказано було в комисиі, що не треба близших приписів давати, як тілько, щоб спосіб представленя був приступний для народа. — В загалі більшість комисиі узнала, що уложенє докладнійшого пляну непотрібне и суд, о скілько предложена яким автором книжочка або статя відповідна и придатна для товариства, треба лишити кождоразовому виділови (respect. комисиі), а також що подрібно уложений плян ледве чи дав би ся перевести и зістав би тілько на папері.

Плян, котрий ми замістили, уложила комисия на 2-х засіданях и передала ёго виділови „Просвіти“. Ми помістили ёго тепер враз з де-

Digitized by Google

якими поясненями именно для тих наших читателів, котрі суть членами „Просвіти“, щоби перед загальними зборами „Просвіти“ могли над ним застановитися. Свого часу, після загальних зборів и відбутої прилюдної дискусії над пляном комисії и филії „Просвіти“ в Тернополі, застановимося блисше як над пляном комисії, так и цілою працею над уложенєм системи видавництва популярних книжок. На тепер мусимо повздержатись з нашим судом над „працею комисії“, хоч не можемо не виповісти нашої надії, що загальний збір „Просвіти“, в добре зрозумілім интересі просвіти народнёї, глубше застановиться над сим питанєм.

— **Руська Бесіда у Львові.** Дня 8. Мая відбулися *загальні збори Руської Бесіди* у Львові. Из справоздання господаря нотуємо отсе: Руська Бесіда має тепер 55 фактичних членів (таких членів, котрі, помимо упімненя через виділ, не платили правильно вкладок, виділ узнав за виступивших). Виділ Р. Бесіди урядив минувшого літа разом с товариствами руських академиків маївку, а сёго року в мясниці вечер с танцями; в комнатах Руської Бесіди відбувався вечер музикально-декляматорський в намять Маркіяна Шашкевича, уряджений руськими академичними товариствами (и відбуваються звичайно загальні збори „Просвіти“). Шкода, що Руська Бесіда сама не уряджувала ані музикально-декляматорських вечерів ані відчитів, що було би не тілько користно для розвою Руської Бесіди, але й багато причинилось би до піднесеня народнёго духа між львівськими Русинами и до більшого зближеня їх між собою. Наконець згадувано в справозданю и о намаганях деяких львівських Русинів злучити Руську Бесіду з недавно наставшим Русским Касином в одно товариство. Деякі члени Касина подавали сю гадку приватно членам Бесіди, но коли відтак показалось, що „Русское Касино“ не хоче оффицияльно переспрaвляти з Руською Бесідою яко с товариством, тілько хоче приймити поодиноких членів Бесіди — и то навіть не всіх —, то сполученє обох руських касин у Львові мусіло поки-що остатись pium desiderium, дарма що сі товариства без всякої политичної або й литературної ціхи, а маючі цілею головно забаву, що проте повинні б становити мовби неутральне поле для всіх львівських Русинів... Из справоздання театрального (Руська Бесіда, як звісно, завідує й руським театром під дирекциею п. Т. Романович) нотуємо, що Руська Бесіда видала в р. 1876 на підмогу для дирекциі театру, на декорациі и репертоар 2542 зр., а в перших чотирох місяцях 1877 р. 1213 зр. — По принятю справоздання господаря до відомості, вибрано новий виділ з 9 членів; именно вибрані пп.: др. Шараневич, професор университета; др. Сроковський, радця суда краєвого; др. Сушкевич, секретар прокураторії скарбу; професори и учителі гимназияльні Гладилович, Целевич, Шухевич, Бережницький, Танячкевич; и Володимир Левицький, правник. — Наконець принято між иншими отсі внески членів: 1) щоби виділ Руської Бесіди постарався урядити в зимові місяці що найменше 5 відчитів (внесок п. Вахнянина); 2) щоби подати о підвисшене субвенциі для руського театру с 3.000 на 5.000 зл. (внесок п. Вахнянина); 3) щоби відновлено давнійший

Digitized by Google

конкурс на премії за найлучші твори драматичні, и щоби виділ старався також о добрі переклади або перетвори вартних штук драматичних (внески пп. Барвінського и Ильницького).

— **Загальні збори филиї „Просвіти“ в Тернополі** відбулися дня 10. мая с. р. Помимо слоти явилось на збори 30 членів переважно міщан и селян. П. Лев Шехович читав о причинах материального упадку нашого народу та про те, як би можна ёго здвигнути с сёго упадку. Відчит був дуже займаючий, то ж и слухали ёго всі присутні з великим интересом. До виділу на слідуючий рік вибрані: пп.: Лев Шехович адюнкт суд. — головою филиї, Др. Володимир Лучаковський адвокат — заступником голови, Константин Горбаль учит. гим. — секретарем, Олександер Барвінський проф. сем. учит. — скарбником, Онуфрий Ткачук міщанин — контрольором; заступниками о.о. Северин Навроцький и Евгений Алексевич. — Блисше справоздане о сих зборах подамо в слідуючім Ч-лі.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Руські школи у Львові.** Звісно, що в цілій Галичині на тисяч кількасот шкіл народних триклясових руських нема ані одної чотириклясової школи з руським язиком викладовим. Се аномалия тим більша, що є одна гимназия руська, а до тої гимназиї треба доходити через польску школу народню! Звісно також, що руські посли, о. Качала и ин., кілька разів старалися в галицькім соймі о те, щоб у Львові була одна — на цілий край! — чотириклясова школа народня руська; та дармо! всі намаганя розбивалися о неуступчивість Поляків. Не лишилась отже инша дорога, як в Відні до Ради державної удатися за тим, чого у Львові сойм краєвий не хотів дати. И дійсно, за заходом руських послів, именно п. Ковальского, ухвалила комисия едукацийна Ради державної, помимо завзятої опозиції п. Черкавського, дві резолюції взиваючі министерство до заложеня 4-клясової руської школи при учительській семинарії и приготовляючої кляси при академичній (руській) гимназії у Львові. Хотя резолюції сі тілько в комисії були ухвалені и до повної комнати ще й не прийшли, однако п. министер просвіти вже застосувався до них и видав два важні для Русинів роспорядженя. Першим розпорядженєм з 5. Цвітня с. р. зарядив п. министер *основане 4-клясової школы народної з руським язиком викладовим при семинарії учительській у Львові* з будучим роком шкільним. Школа тая буде так уладжена, що в 3-х низших клясах побирати будуть хлопці и дівчата науку разом, а лиш в 4-ій клясі окремо. Щоби ученикам и ученицям лекше було до сеї школи ходити, вона має бути поміщена в середині міста (по можності в Народнім домі, де міститься руська гимназия). Позаяк школи того роду після устави не мають до-

Digitized by Google

кладно означеного округа шкільного, то руська школа приступна буде для родин с цілого краю, котрі схотять свої діти образувати в язиці руськім. Устні або письменні зголошеня до записів приймати буде вже в найблизшім часі дирекция ц. к. учительскоі семинарні у Львові. — Другим роспорядженем з 11. Цвітня с. р. зарядив п. министер просвіти *утворенє приготовляючої кляси в академичній (руській) гимназиі у Львові* с початком року шкільного 1877/8. Заданем сеі кляси буде „о скілько можна, зменшенє тих трудностей, с котрими мусять боротися ученики I. гимназ. кляси с причини значно розличного приготовленя, з яким вступають до тоі кляси; особливо ж улегченє вступу до гимназиі тим хлопцям, котрі приходять с сільских шкілок“. Приняті до тоі кляси можуть бути лиш такі хлопці, що вже скінчили 8-ий рік. Язиком викладовим є язик руський. Число годин в тиждни для обовязкових предметів не може бути більше як 20. Предмети науки суть: религия, руський язик, рахунки, каллиграфия, також німецький язик, о скілько ёго потрібно до принятя ученика до I. кляси гимназ.; наконець по можності гимнастика и спів. Науки в клясі приготовляючій будуть подавати члени тіла учительского академичноі гимназиі. Оплата шкільна для учеників тоі кляси виносити-ме 1 зр. місячно. Зглядом увільненя від тоі оплати обовязують приписи для учеників гимназияльних. Що до плану лекцій, способу и условів принятя учеників и книжок шкільних, після котрих має подаватися наука в приготовляючій клясі — се має означити дирекция академ. гимназиі враз с тілом учительским (и предложити Раді шкільній до потвержденя). Наконець поручив п. министер, щоби в сёгорічній програмі академ. гимназні поміж відомостями для родичей и опікунів на р. 1877/8 поміщене було и увідомленє о отвореню приготовляючої кляси враз з условами принятя. — Хотя тими двома розпорядженями министерськими справи основаня або удержуваня одноі 4-клясовоі школи у Львові з викладовим язиком руським не вважаємо наконечно залагодженою (бо отворенє школи при учительській семинарні и приготовляючої кляси суть лиш провизоричні міри, котрі оден министер установив а другий, або й той сам, може знести): то натепер значінє и вага іх однакові, якби й заложеня окремоі 4-клясовоі руськоі школи народноі. Тепер вже лиш від Русинів залежати-ме, щоб доказати, що такоі школи була и є дійсна потреба та щоб в цілій наготі показати брехливість тих, котрі з насмішкою голосять, що Русинам руських шкіл ані руського язика не треба, бо Русини волять посилати свої діти до чужих шкіл та уживати чужих язиків!..

— **Публична росправа зглядом конфискати „Правди“.** Дня 3. мая с. р. відбулася в тутешнім ц. к. Суді для справ карних публична росправа визначена в наслідок зажаленя внесеного редакциею „Правди“ проти ухвали затверджаючої конфискату, перед трибуналом зложеним з пп. радців: Никиша (яко голови триб.), Костракевича и Бушака. Прокураторию заступав Др. Прокопчиць, а редакцию „Правди“ автор инкриминованого артикулу Володимир Барвінський.

По відчитаню цілої брошурки „Про багатство та бідность“ сконфискованої в Січні с. р. тутешним судом, а виданої р. 1876 без поданя місця печаті —, як и инкриминованих уступів з Ч. 4 и 5. „Правди“,

Digitized by Google

узасаднив редактор в довшій промові своє зажаленє представляючи, що инкриминовані уступи наведено з брошурки „Про Бідность“ несконфискованої а вийшовшої в світ о рік скорше (1875) и то в Відні; — а коли б наведені уступи були взяті и с сконфискованої брошури, — то се не моглоби становити провину з §. 24 уст. прас., позаяк заразом подано критику сих уступів, а таке обговорюване и наводжене уступів с сконфискованих писем єсть в мисль министер. роспоряджења з 12. Серпня 1859 дозволене.

По відповіді ц. к. прокуратора, удався трибунал на нараду — а відтак голова трибуналу оголосив, що трибунал рішив знести заряджену конфискату с причин через редактора „Правди“ наведених.

Прокуратор зголосив рекурс. Ціла росправа велася в язиці руськім. О скілько нам відомо, промавляв заступник Прокураториі по раз перший в язиці руськім.

— **Трибунал державний и права национальностей в Австрии.** В остатніх днях Цвітня трибунал державний в Відні займався розсуджуваньем справи, котра для непануючих национальностей в Австрии, т. є. для не-Німців и не-Поляків, особливо ж для нас Русинів есть дуже великої ваги. В долішній Австрии є поодинокі громади славянські, именно чеські, котрі удержують собі школи народні. Тамошня Рада шкільна краєва установила (розпор. с 4. Падолиста 1875), що ві всіх школах долішнёї Австрии має бути язик викладовий німецький, и наука шкільна не може подаватися ні в якім з уживаних в декотрих місцевостях славянських „идиомів“. Против сего розпоряджења Ради шкільної три чеські громади долішнёї Австрии: Вижне и Нижне Теменав и Бішофсверт відкликалися до министерства просвіти, котре однако (розпор. з 11. Грудня 1876) потвердило розпоряджене Ради шкільної. Громади заапелювали відтак против тої постанови министерства до трибуналу державного, и покликалися на XIX. арт. основного закона державного з 21. Грудня 1867, котрий кождій народності Австрии запоручає ії права до бережења и плеканя своєї национальності и мови. Заступник ряду (шеф секційний в министерстві просвіти др. Лемайер) твердив, що в першім уступі XIX-ого арт. осн. зак. держ. висказана тілько провідна гадка без практичного застосованя, а те, що властиве обовязує, міститься в 2-ім и 3-ім уступі того артикулу, с котрих випливає, що береженє мови в кождім краю відноситься тілько до мови в краю звичайної а рівноправність народностей тілько там має бути, де дійсно ріжні народності побіч себе живуть. В долішній ж Австрии мовою в краю звичайною є безперечно мова німецька, а проживаючі тут в порівнаню до німецької людности дрібнісенькі частини инших национальностей не можна вважати за рівноправні народности. Др. Лемайер підносив також ріжні недогідности, які наступали б, колиб тим 3-ём громадам признаний був іх рідний язик викладовим: треба би для них мати окремого инспектора, знаючого іх язик, а учителів треба би з инших країв спроваджувати. Відтак в долішній Австрии є ще словацькі и кроатські громади, ба навіть в самім Відні є значне число Чехів, котрі могли б також зажадати шкіл с своїм рідним язиком, хотя тепер ім се и на гадку не приходить. — Трибунал державний ухвалив: Постанова министерства супротивляється XIX. артик. основного

Digitized by Google

закона державного. Бо після урядових и неурядових виказів статистичних згадані три громади (з людностю разом 2500 душ) треба по строю, звичаю и мові вважати славянськими громадами з виключно славянською людностю. Належиться отже в сих громадах славянський язик узнати язиком звичайним або краєвим, и громади тиї мають безперечне право жадати, щоби наука подавалася їх дітям в їх рідній мові. Недогідності, які привів заступник ряду, с становища права не можуть бути увзгляднені. — Се рішенє трибуналу державного в так дражливій справі знайшло загальне узнанє між всіма народностями Австриї, и повинно додати особливо відваги многим громадам руським, котрим в своїм рідним краю накинено чужий язик. Се рішенє становить також новий доказ великої ваги и хосенності институциї трибуналу державного, через котру институцию покривджені сторони можуть добитися своїх прав тоді, де без неї министерство само було би и стороною и судом, против котрому нема відклику!..

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Мая 1877.

Через три засіданя ведено в *Раді державній* генеральну дебату над проєктованою для Галичини и Буковини **уставою против лихви.** На першім засіданю поставили посли Генигсман и Менгер внески, щоби проєкт устави відослати назад до комисиї; на другім засіданю (28. Цвітня) промовляли за проєктом др. Дунаєвський и министер Глязер, против проєкту др. Ляндав (з Бродів). Др. Дунаєвський відпирав особливо закиди Генигсмана и Менгера, констатував, що ся устава не має цілею прослідованя жидів задля їх становища конфессийного, виказав, що истота лихви єсть дуже неморальна и для того потрібно карної устави против неї, заперечав правдивості статистичних даних приведених Менгером, заявляв довіре до судиів в Галичині, котрі суть екзаминованими юристами и в кождім поодинокім разі зможуть россудити, чи поступованє вірителя є лихвою чи ні, наконець указував на бажаня и постанови галицького сойму. Министер Глязер подав историю повстаня предложеного проєкту, указував, що пропоноване галицьким сеймом уставленє 12% максимум не довело б до цілі, доказав основно, що дорогою цивильного процеса против лихви нічого не порадиться, проєктованою же уставою, котра против нерételного поступованя при справах кредитових пропонує карні міри, запобіжиться бодай найгіршим надужитям, и заявив своє пересвідченє, що судиям в поодиноких разах не трудно буде каригідність від некаригідності відріжнити. Др. Ляндав твердив, що принятє проєкту було б шкодливо для економичних обставин Галичини, и зажадав відослати проєкт комисиї до перероблення. На засіданю с 4. Мая промовляв яко генеральний бесідник против проєкту Менгер знов зі становища економичного и правничого, за проєктом говорили о. Наумович (яко генеральний бесідник)

Digitized by Google

и Ридзовський (яко справоздавець комисиї). О Наумович говорив сим разом зовсім до річи и опирав свої твердженя на докладній знаёмості положеня галицького народа. На 2 головні закиди противників, що єдиним средством против лихви є більша просвіта народа, и що проєктована устава лишає за багато самоволі судиї, так що позижаючі гроші могли б нераз бути скривджені, відповів зовсім справедливо, що лихва — мов тяжка хороба, котру не ліками ані хирургичними операциями, тілько диєтетикою и радикальною зміною способу житя можна вилічити; таким лїченєм було б для Галичини введенє грунтових книг и господарських товариств з мандруючими учителями, що однак не скоро може наступити, тим часом отже треба собі помагати проєктованою уставою; милосердиє оказуване для лихварів є дуже не на місці, радше треба мати милосердиє для нещасних жертв лихварських. На статистичнії виводи дра Менгера відповів о. Наумович, що с числа екзекуций не можна вносити на розширенє лихви, бо в околиці, де лихварі без лицитациї загорнули більшу часть грунтів. Се й вигіднійша дорога, бо народ виповнює свої зобовязаня и для того лише найбільше 1—2 проц. грунтів лицитуються. Дальше доказував, що лише карними мірами можна щось порадити против лихви, и закінчив завізванєм, щоби вволити волю галицькому народови, котрого вірність и патриотизм на се заслугують. По промові справоздавця Ридзовського, котрий покликувався на заявлювані нераз запевненя, що Рада державна готова по можності увзглядняти бажаня галицького краю, и відтак завізвав, щоби в теперішнім разі таке бажанє сповнила, відкинено при именнім голосованю внески пп. Генигсмана, Менгера и Ляндава, и постановлено (144 голосами правиці, центра и многих послів лівиці против 65), приступити до специяльної дискусиї. — Специяльна дискуссия зачалася 8. Мая. Однако вже при 1. §., в котрім міститься дефиниция каригідного поступованя при удїлюваню позичок и назначається кара, внесли пп. Генигсман, Менгер и Шаршмід відосланє того §. до комисиї для переробленя, щó и більшість комнати (за згодою справоздавця Ридзовського) приняла. Централистично-жидівські газети вважають се відосланє до комисиї відосланем ad calendas graecas, и оповідають, що тілько для того не ухвалено такого відосланя вже в генеральній дебаті, щоби не завдати явного пораженя министерству. Колиб так дійсно мало бути, то ми годимося на отсі слова Gazet-и Narodow-oi: „Так то играється з найживотнійшими интересами народів в Долитавиї. Народів — бо, як знаємо, зажадано вже, щоб уставу против лихви розтягнути не тілько на Галичину и Буковину. Але — в руках Alliance israelite спочивають всі біржи, а в руках бірж всі позички и т. д. — отже... решти догадайся, читателю!“ Однако після найновійших телеграм комисия вже переробила 1-й §, и специяльна дискусия таки має зачатися на однім з найблизших засідань.

На тім самім засіданю (8. Мая) прийшов під нараду проєкт **устави против пянства.** Помимо оппозициї жидів, як п. Генигсмана (котрий жадав відосланя до комисиї проєкту сеї устави яко тісно звязаної з уставою против лихви и горячо виступав в оборонї своїх братів шинкарів галицьких), також оппозициї теоретиків та доктринерів, як п. Сайттера (котрий против пяньства пропонує ученє в школах на-

Digitized by Google

родних рахунків замість катихизма и апелёване до властителів пропинаціи, щоби виробляли більше пива а менше горівки), комната послів приняла цілу уставу в генеральній и спеціяльній дебаті з незначними змінами. В оборонї проектованої устави виступали о. Іосиф Красіцкий, п. Кржечунович и справоздавець п. Газе. О. Красіцкий указував, що мало котра устава в моральнім згляді так благотворно буде дійствувати, як сесл, при чім накреслив образ сумних наслідків пяньства в Галичині и Буковині. Але и в матеряльнім згляді принесе ся устава дуже спасенні овочі, бо тисячі робучих рук, котрі пяньство тепер обезвладняє, стануть працювати для взможеня добробиту народа. В имя чоловічої гідности, в интересі ii треба сю уставу принятн. Коли до спустошених тепер околиць загостить мир и видко буде численну дітвору добре одіту, з добрими книжками идучу до школи, тогді мило буде послам погадати: „И я до сего причинився". На жадане Сайттера: більше рахунків, менше катихизму — відповідає бесідник: Школа сама не може помогти, и не тілько самі непросвічені віддаються пяньству. Сли наша суспільність до нині ще не цілком знищена материялизмом, то се маємо завдячити тілько (?) катихизмови. П. Кржечунович заявляє против Генигсмана, що не той єсть неморальний, котрий напитки продукує и уживає, але той, котрий іх надуживає. П. Газе наводив приміри страшних наслідків пяньства, твердив, що єсть обовязком уставодавства виступити против пяньства, и відповів Генигсманови, назвавшому сю уставу напятнованем Галичини, що Галичина и Буковина, а навіть Моравия и Шлезия домагаються такої устави, и що таким чином кожда устава карна мусіла б бути ганьбою для чоловіцтва. Цілу уставу принято в 2-ім читаню враз з резолюцією взиваючою ряд, щоби порозумівся с соймами краєвими, чи не розтягнути б сеї устави и на инші краї. На засіданю з 12. с. м. принято відтак наконечно цілу уставу против пяньства в 3-ім читаню.

З инших справ трактованих в Раді державній є досить важна для нас відповідь министра Штремаєра на интерполяцию п. Ковальского в справі роспоряджіня Самбірської Ради шкільної окружної (гл. Правда, ир. 6, стор. 230). Министер сказав, що роспоряджіне Самбірського старости, вимагаюче від рад шкільних місцевих корреспондованя з Радою окружною в польскім язиці, є о стілько оправдане, що опирається на роспоряджіню Ради шкільної краєвої, щоби Ради місцеві в своім урядованю уживали язика польского, позаяк вони суть підвластними органами Ради краєвої—сеї-ж язиком урядовим єсть язик польский. Однако, додав министер, роспоряджіне Ради шкільної краєвої не відповідає уставам, бо державними зверхностями треба вважати тілько Ради шкільні краєві и окружні, а не Ради місцеві. Відтак Ради місцеві не суть обовязані уживати польского язика яко урядового, и министер вислав вже в тім згляді припоручене до галицької Ради шкільної краєвої.

Крім того займалася Рада державна виборами комисиї для розбиранія предложень угодових з Угорщиною (на 45 членів тої комисиї вибрано 3 Поляків и 2 Русинів: Юзичинського и Ковальского) и депутації регнколярної з 10 членів (з Галичини вибрано Грохольского).

Digitized by Google

В обох парляментах: Раді державній и соймі угорськім интерпелёваню ряд *в справі российсько-турецькоі війни.* Гр. Андраши відповів через министра Ляссера и министра-президента Тису, що ряд австрийсько-угорський бажав поправити долю турецьких християн и заховати покій, а коли сёго не зміг, то рад би зльокализувати війну и враз вплинути на таке унормованє справ на всході після війни, яке відповідає положеню и интересам монархиі. Ряд оголосить неутральність монархиі, однак застерігає собі свободу акциі; ряд свідомий того, що ні одно моцарство не має таких важних интересів на всході пильнувати як Австрия, однак сподівається зробити се и без мобилизациі.

Сеся загальна, неясна и виминаюча відповідь (интерпеляция в угорськім соймі була дуже ясно и специяльно поставлена) відповідає непевному становищу австрийсько-угорськоі монархиі на вні и внутр, посеред цілком противних бажань и прямовань инших держав и своіх народів. Коли Мадяри демонструють голосно на користь Турків, виславши давнійше депутацию студентів до Царгорода а тепер приймаючи у себе в Буда-Пешті турецьких софтів, Чехи и Кроати зачинають демонструвати на користь Россиі: именно Кроати задемонстрували в Загребі, коли там зъіхав сими днями архикнязь Альбрехт, уважаний начальником того сторонництва військового, котре бажає союза з Россиєю.

Війна российсько-турецька зачинає прибирати більші розміри. Ромуния заключила не тілько конвенцию з Россиєю, запевняючу российській армиі вільний перехід и добре принятє, а враз всяку поміч ромунських властей, але й обявила трактат париський роздертим и роспочала війну с Турциєю. В нагороду за се має Ромуния с царськоі милості узнана бути зовсім непідвластною державою, а іі князь, котрого тепер султан здетронизував, приняти титул короля. Крім Ромуниі готовиться до війни Греция и старається взбудити повстанє в Тессалиі и Епирі; також доносять, що шах перський, котрий недавно надавав ордери сербському князю Милянови и российським генералам Кауфманови и Чернаєву, заняв грізне становище против Турциі. Сербия заховується доси супокійно „тілько зі взгляду на Австрию". Турция, здається, покладає ще надію в *Англиі,* котра дійсно на полі дипломатичнім зачинає воювати з Россиєю, хотя впрочім оголосила неутральність. Першим обявом більше рішучого звороту Англиі против Россиі було предложенє парляментови английському урядових документів (именно донесень английського посла в Петербурзі и конзуля в Варшаві) о переслідованю униятів, котрі документи, хотя очевидно зовсім не доказують гуманитарності Англиі а тілько іі самолюбну политику, однако в очах всіх безсторонних мусять конечно компромитувати Россию яко покровительку турецьких християн. Відтак дала Англия дуже остру відповідь на послідню ноту Горчакова (доносячу о роспочатій війні против Турциі), в котрій сказано, що поступованє Россиі не дасться погодити с чуствами и интересами Европи, що правдивою перешкодою порозуміня між Россиєю и Турциєю було нагромадженє российських військ на турецькій границі, що переступленє турецькоі границі не получшить долі турецьких християн, що поступованє Россиі противиться париському трактатови, що цар відлучився від про-

Digitized by Google

чої Европи и не додержав своєї обітниці... Однако Англия доси не могла знайти союзників до війни против Россиї и надармо доси залицяється до Австриї, а и в своїм парляменті має досить сильну партию Гледстона, котрий горячо виступає против Турциї и против війни з Россиєю. Грізна постава Англиї на разі може тілько Персию и Грецию повздержати від війни с Турциєю.

В остатній хвилі перед війною Порта розіслала окружне письмо до моцарств, в котрім покликувалася на VIII. артикул парижского трактату и жадала їх посередництва; але дістала одвіт, що пересправи ведені від року відповіли власне вимогам того артикула. В своїм манифесті военнім скидає Порта с себе одвічальність за роспочатє війни и твердить, що Россия взбудила повстанє в Боснии и Герцеговині и за її намовою роспочали війну Сербия и Чорногора; відтак протестує против способу оголошеня війни ужитого Россиєю, покликується на конституцию, котра запевнила рівність всіх мешканців Турциї (Оттоманів), и кінчить заявленєм, що ціла людність Турциї готова боротися и умерти за независимість спільної вітчини.

На боевищі не зайшло доси ніщо рішучого, однако майже всі успіхи суть по стороні Россиї. От що пише така туркофильска газета, як Neue fr. Presse, о воёваню Турків: Мала догадливість турецькоі начальної команди, апатична байдужість підвластних командирів на суші и воді супротив всяких мір Россиян, недостаток елястичності и бистроти духа, котрий у Турциї властивий єсть всёму, що носить еполети, зачинає по обох боках Чорного моря мститися. Россияне під Браїлою, Галачем и Рени заложенєм шанць с тяжкими пушками так загніздились, що Турки тепер надармо силкуються вигнати їх звідтам стрілами с своїх мониторів. Атжеж Турки могли дуже легко знищенєм мосту коло Барбоши похід Россиян встримати и недопустити ім укріпитись коло Галача и Браїли, коли б їх монитори в рішучій хвилі були на місці а черкеська кінниця, на котру власне при нищеню комуникаций покладано великі надії, завчасу на лівий берег Дунаю була вислана... Під охороною відділів стоячих під Галачем, Браїлою и Рени российська армия виконує свій похід на линиї Дунайській Турну-Маргурелли, Джурджево и Олтениці, а відтак за кілька днів зачне переходити через Дунай.

В Азиї ведеться Туркам також не найлучше. Центр российськоі армиї стоїть під кріпостею Карс, а одна колонна заняла місто Баязид, важну позицию на перській границі, а відтак ще Диядин. Турция вправді оголосила блокаду на Чорнім морі, и турецькі кораблі бомбардують российські форти на всхіднім побережю Чорного моря, — але се не має великої ваги. За те велику вагу може мати повстанє Чеченців по-заду российського війська; коли б Турциї удалося зревольтувати цілий Кавказ, то се не тілько спинило б дальший похід российськоі армиї, але могло б статися для неї навіть дуже небезпечним.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИИ.

— Вп. О. Селецькому в Жужелі. 3 зр. яко передплату на 1. піврік 1877 ми одержали.

Digitized by Google

РУСЬКА ХАТА

буковинський альманах на рік 1877

видав

Данило Млака.

Львів и Чернівці

1877.

14 аркушів. Ціна примірника 1 зр. 20 кр. ав. в.

Дістати можна в *канцелярії Товариства „Просвіта“* и в *редакції „Правди“*.

Руська история в житєписях

ii головнійших діятелів

М. Костомарова.

(Переложив Ол. Барвінський.)

Том I. Ціна 60 кр. а. в.
Том II. Ціна 50 кр. а. в.

Дістати можна в *канцелярії Товариства „Просвіта“* и в *редакції „Правди“*.

Накладом редакції „Газети Школьної“

вийшли в окремім виданю

„НАРОДНЇ ОПОВѢДАНЯ МАРКА ВОВЧКА“

(160 сторін дрібного друку, на краснім білім папері).

Книжка обіймає слідуючі повісті: Два сини, Чари, Козачка, Чумак, Горпина, Отець Андрій, Максим Грімач, Данило Гурч, Сон, Одарка, Не до пари, Викуп, Ледащиця, Невольничка.

Ціна одного примірника оповідань Вовчкових поставлена на 35 кр. а. в.

Дістати можна в Товаристві „Просвіта“ (ул. Краківська Ч. 14, 1. пов.), в редакції „Газети Школьної“ (ул. галицька Ч. 18) и в книгарні Ставропигийського Института.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 10. У Львові, дня 31. (19.) Мая 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ВОСЬМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Скликавши на раду всіх богів, Кроненко наказує ім, щоб вони нікому на бійці не помагали, и сам одъіжджає на Иду (1—52). Сидячи на Иді він поглядає на бійку— и бійка с початку иде у них рівно; но коли у ёго ваги похилились, він гремить громами на гибель Ахеям (53—77). Трояни Ахеів женуть до окопу; Гера вдається до Посейдона и просить ёго стати на поміч Ахеям, но старий не хоче; аж Гамемнон бачить щасливую приміту, гукає на військо и додає сили (77—250). Трояни подаються, Тевкер іх найбільше з лука побиває, но й ёго самого підбиває Гектор (251—334) — и Ахеі знову назад подаються; Гера и Паллада збираються іхать до них на підмогу, но Дій з гори Иди шле до них Ириду и іх завертає (335—437); далі й сам вернувшись на Олимп високий страшно ім клене ться, що взавтра Ахеі ще більшеє лихо матимуть од ёго (438—484). Нічю, переставши гнати и зібравши раду, Трояни на місті побою стають ночувати и щоби не дати ворогам одплисти, вони роскладають вогні превеликі и в місті и в полі (485—565).

Бійка перемінна.

Румяна зірниця землю освічала,
А Дій хмароходний радився з богами
На самій вершині двірного Олимпу;
И Дій говорив ім, а боги вважали.
„Вислухайте всі ви, боги и богині,
Хай я вам роскажу, що на мислі маю.
Нехай мому слову ні божая жінка,
Ні муж не перечить, а всі помагають,
Щоб я як найшвидче сповнив теє діло.
Бо тільки я вгляну, що хто из вас вийде

Digitized by Google

Помогать к Троянам, або и к Данаям,
Так той мині з білю на Олимп поверне,
Або ёго схоплю, кину в тартар темний
Далеко під землю в страшную безодню,
Де двері залізні, а помости мідні,
И так од Невида, як земля од неба.
Знати-ме, який я сильний меж богами,
Знати-мете й ви всі, тілько попитайтесь!
Причепіть до неба ланцюг щирозлотий
И боги й богині, усі почіпляйтесь
И тягніть — ви з неба не стягнете Дія,
Великого бога, як ви не силкуйтесь.
А я як захочу за ланцюг узятись,
То й самую землю підійму и море,
И ланцюг високо к вершині Олимпа
Привяжу, и в мене все так и повисне —
На стілько я вищий за богів и смертних."
Мовив и всі глухо на тее мовчали
Вражані словами, бо говорив грізно.
Одна обізвалась сив'ока Паллада:
„Батьку наш Кроненку, царю над царями!
Знаємо ми добре, що ти найсильніщий;
Та нас болить серце за храбрих Данаів,
Що в лиху годину загинути мають.
В бійку ми не пійдем, коли йти не кажеш,
Ми тілько Аргеям подамо пораду,
Щоб не всі погибли из-за твого гніву."
Аж Дій хмароходний до неї промовив:
„Не бійсь Тритогеню, бо я се говорю
Не на зле, я хочу тобі добрим бути."
И с сими словами запріг собі коней
Бистрих, міднопогих, та золотогривих,
В золото вдягнувся, взяв батіг у руки
Золотий, хороший, на колисню вийшов,
Ударив по конях — и коні погнались
Помеже землею и небом зорястим.
И прибув на Иду, звірячую матір,
На Гаргар, де гай був и бувван преславний;
Спинив коней батько и божий и людський,
Випріг из теліжки, обгорнув туманом,
А сам на вершині сів собі веселий
И дивився на Трою и судна Ахейські.
Чорняві Ахеі снідали в намітах
И враз по снідані збрую одягали;
А в місті Трояни и собі збруїлись,
Хоч іх було й меньше, но й вони палали
Битись по неволі за жінок та счадків.
Брами одчинялись, разом висипали
И піші и конні — и шум був великий.

Digitized by Google

Тілько изійшлися на чистому полі,
Ратища и щити и людськая сила
Змішалися разом, щити в щити били
Круглими боками, и шум був великий.
Похвальба и крики бючих и побитих
Мішалися разом; земля кровавіла.
Як ціле світаня и цілеє раня,
Так стріли літали и рівно люд гинув.
Но як серед неба сонце підійнялось,
Підняв божий батько ваги золотні,
На шайки поставив два жереби смертних,
Один для Троянів, другий для Ахеів,
Взяв по середині — и знизив Ахеів.
(Жереби Ахейські к землі опустились,
Жереби Троянські к небу підійнялись.)
И з Иди він тяжко загремів, блиснула
Стріла громовая по війську Ахейськім.
И всі здивовались и страхом понялись.
Не смів оставаться ні Идомень сильний,
Ні Гамемнон славний, ні смілі Аянти;
Один оставався Нестор Геренійський,
Тай то по неволі, через коня свого.
Єго Олександер, чоловік Єленин,
По тімені влучив, де первая грива
В коней вирастає и де страшно бити.
Кінь скакав — калена дійшла аж до мізку,
Вертівся на місті и норовив коней.
Заким старий різав ножем посторонки
У коня, а бистрі Гекторові коні
Уже налітали з візницею сильним
Гектором. И так би старий и загинув,
Як би не заглянув Диомид хоробрий;
Він тяжко на здогін гукнув к Одиссею:
„Що ти Лаертенку, мудрий Одиссею!
Тікаєш мов хирний, виставивши спину,
Коли б тобі в спину ратище не встрягло.
Давайме старого з біди виручати!“
Гукнув — та не вслухав Одиссей премудрий;
Він перебіг милю до суден Ахейських.
Тогді сам Тидъенко у перед рвонувся,
Став попереч коней старого Нельєнка
И до ёго мовив бистрими словами:
„Тяжко тебе діду молоді стиснули!
А ти обезсилів, старість одоліла,
Плохий и погонич и коні пристали.
В мене ж є колисня и Троєві коні.
Ставай, так побачим, як вони уміють
Сюди й туди витисъ, гнати и втікати —
Я іх од Енея хороброго маю;

Digitized by Google

За твоіми слуги доглянуть, а сими
На Троян поскочим; нехай Гектор знає,
Що й моє в долоні ратище яриться."
Мовив — и послухав Нестор Геренійський.
Несторових коней взяли доглядати
Несторові слуги Стенел з Евримедом,
А ті поставали в колисні Дивмида.
Нестор узяв віжки пишні, ударив
По конях — в годині край Гектора стали.
И Тидьєнко первий ратищем ударив,
Та не влучив в ёго, так він у візницю
Єго Еньопея, Θебового сина,
Що поганяв коней, в саму грудку вдарив.
И с колисні впав він, одскочили коні
Бистрні, и сила и душа пропала.
Жаль Гектору було доброго візниці —
Та він ёго кинув, хоч серце боліло;
Він шукав візниці другого, й недовго
Коні ёго ждали, бо живо найшов він
Архептоломея, сина Ифитія;
И він сів на коні и взяв віжки в руки.
Тогді було б лихо, пропащее діло,
Вже б вони як вівці сперлись в Иліоні,
Щоб не глянув батько и божий и людський.
Він загремів тяжко, и громом горючим
Вдарив перед кіньми храброго Дивмида;
Вогнем загоріла горючая сірка.
Спужалися коні в колисні, здригнули;
У Нестора віжки пишні стягнулись,
И він к Дивомиду з боязнею мовив:
„Повертай Тидьенку своіх бистрих коней.
Не бач, що од Дія не тобі помога?
Сегодня Кроненко ёму подав славу,
Може другим часом так нам, коли схоче
Подасть. Дія волі ніхто не заможе,
Не заможе й сильний, бо Дій найсильніщий."
Аж до ёго мовив Диомид хоробрий:
„Так воно, дідуню, по правді ти кажеш.
Одно міні тілько и тяжко и важко,
Що Гектор и скаже про мене Троянам:
Од мене Тидьенко тікав аж до суден.
Скаже — та хай трісне земля підо мною."
А до ёго й мовив Нестор Геренійський:
„Що ти отсе кажеш, Тидеєвий сину!
Нехай зове Гектор и слабим и плохим,
Єму не повірять Трояни й Дардани
И жінки Троян тих сильних та могучих,
Що ти іх позбавив віку молодого."
Промовив и зараз повернув він коні

Digitized by Google

Утікать до суден. Трояни и Гектор
С криком превеликим сипали стрілами.
И гукнув що сили Гектор шеломенний:
„А тобі Тидьенку первому Данаі
Давали и мясо и вино и крісло.
Тепер не вповажать: ти бабою стався.
Счезай плоха бабо! а мене не зібєш,
Та башт не здобудеш и жінок на судна
Не візьмеш, скоріще дідька будеш мати.“
Мовив — и Тидьенко став було вагатись,
Чи не вернуть коней, та не стати биться.
И тричи він серцем и умом вагався,
И Дій з гори Иди тричи бив громами
На взнаку Троянам, що іх поле буде.
И Гектор що сили мовив ик Троянам:
„Трояни! Ликийці и славні Дардани!
Будьте молодцями, с сили не спадайте!
Бачу, що Кроненко вволив нам подати
И силу и славу, а Данаям гибель.
Дурні! вони стіни тиі збудували
Слабі та нікчемні, но мене не спинять,
И рів іх глибокий коні перескочуть.
И коли я стану край суден глибоких,
Глядіть, щоби мали вогонь на готові;
Вогнем спалю судна и всіх перетлумлю
(Аргеів край суден учадяних димом).
Промовив — и сильне загукав до коней:
„Ксанѳе и Подаргу, Айѳоне и Лампе!
Тепер моі милі оддячте за ласку,
Що вам Андромаха, дочка Гетіона,
Первим подавала ярую пшеницю
(И вином поіла, скілько в волю було),
Дарма що я в неі мужем називаюсь.
Летіть, поспішайте, щоби нам одбити
У Нестора щита — славного до неба,
Бо й сам золотий весь и золоті скиби.
А у Дпомида с плечей ёго збрую
Пишную, що Гефест викував на диво,
Як ми одібємо, певні можем бути,
Що Ахеі к світу на кораблі сядуть.“
Отак похвалився, аж Гера у гніві
Сидячи здрігнула, затрясла Олимпом
И до Посейдона мовила словами:
„Землетрясе сильний! не болить же в тебе
Серце, що Данаі марно погибають?
Вони ж тобі дари пишні приносять
В Айзі й в Геліці, так дай ім замогу!
Бо як би взялися спільники Данайські

Digitized by Google

Троян одігнати, Дія вгамувати,
Так він потужив би сидячи на Иді."
Аж до неї мовив землетряс могучий:
„Що ж бо ти сказала Гера необачна!
Из Дієм Кроненком не хтів би я битись
И другому радить, бо він тяжко сильний."
Так поміж собою вони розмовляли.
А там, як ишов рів од башт аж до суден,
Так було набито кіньми та народом
Гонимим, а гнав іх рівний до Арея
Гектор Пріяменко, бо Дій давав славу.
И вже би він судна спалив неодмінно,
Як би Гамемнона справного й самого
Гера не довміла Ахеів підняти.
Він пійшов к намітам та суднам ахейським,
На руках держучи червону кирею.
Став на здоровеннім судні Одиссея,
На самім середнім, щоби чути було.
(И в наміт Аянта Теламонієнка
И в наміт Ахилла, що певниі в силі
Вони свої судна по краях держали.)
И голосом сильним гукнув на Данаів:
„Сором вам Аргеі! такі дивні з виду!
Де ж похвальба тая, що ви найсильніщі?
Що ви там на Лемні іі похваляли,
Коли іли мясо волів круторогих
И повниі чаші вина випивали:
Що на сто, на двісті Троян из вас кожний
Стане, а тепер ви й одного не варті
(Гектора, и судна незабаром спалить).
Дію! та кого ж ти с царів господарів
Так карав и стілько брав у ёго слави?
А буввана твого пишного нігде я
Не минав пливучи на суднах весельних;
На всякім палив я и тлущу и стегна,
Ідучи богату Трою воювати.
Вчини ж Дію батьку хоч сю мою волю:
Дай же хоч самим нам утікти, спастися,
Та не дай Троянам погублять Ахеів."
Мовив — и Дій батько прийняв ёго слези,
Волив испасти люд, а не погубити.
И послав орла ім, вірніщую птаху,
Що держав у кохтях оленя малеє
И оленя тее кинув край буввану
Дія, де Ахеі Дієві молились.
И ті як узріли, що птаха од Дія,
Ожили — и разом на Троян наперли.
Тогді из Данаів перше на Тидьєнка
Ніхто не пустився летучими кіньми

Digitized by Google

За рів перегнатись, бійку роспочати.
Він первий пустився и вбив Агелая,
Сина Фрадемона, що втікав на конях;
Він ёго на здогін ратищем ударив
Саме межи плечі — пробив ёму груди,
И з колисні впав він и брязнула збруя.

(Конець буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Виімок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

IV.

По закону Апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицемири,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону...

Т. Шевченко.

Не величке село — Лисогори. На вкруги високої, „лисої“ гори роскинулись господарські хатки, мов курчата на вкруги квочки россілись. Невеликі, убогі, ледви-ледви визирають с поміж вишневих садів, сивоверхої вербини, соломою закритих плотів. Денеде й широке обійстя, и стара, розлога груша по над хатою вітями хитає и широколистий клен межу зазначає, — то багатирська хата; де-де й калина біля вікна біленької хатини червоніє, рута зеленіє, цвіточки прокидаються по грядках, — то молода дівчина їх викохала, батьківську хату прикрасила; — а там дальше стоять одинокі хатки, без воріт, без обійстя, без плота... с повибиваними, дощинами позакладаними віконцями, з закуреною стріхою, з розритою приспою... то хати комірників, зарібників, без поля, з голими руками до праці...

А низом, низом, по під городами пропливає тиха ріка, в ставочку роспливається, на лотоках шумить, колесами гуркотить и знов тихо підмиває мужицькі городи, жовтим піском грається, вербові вітя купає, поміж зеленим лугом синіє, миготить, блищить

Digitized by Google

и в вільшині пропадає, и знов як блискотлива гадина поміж зеленоцвітами виринає, вється, загинається и село від двора розмежує. И шумить вже вона по-під мостом, мов злиться, що не може перервати, знести переходу из села до двора пишного, блискучого ясними великими вікнами, думного високою, з давен захованою баштою, пишного серед буйного, роскішного парку. — Як би зібралось усе лихо, що перейшло з двора у село тим мостом, и розлилося рікою, може б и змоглися води у ріці и потужною хвилею рознесли сей міст. А так, вода шуміла, плюскотіла о береги и разом с каламутною хвилею несла горе в далеке море... Так и осталось — по сім боці село невеличке, убоге, а по тім боці пишний двір с стайнями, дімками офіциялистів, шопами и просторим гумном.

У дворі жив тепер сивоголовий пан, — старий, знуджений, житем роскішним, гулятикою, пустотою до землі прибитий. Хирів він па подагру, ліками заливався, мастями окладався. И тихо було у дворі. За те ж підпанки-офіциялисти вихилившись из „*замку*“ давали собі волі по официнах, по токах, на селі... як молоді миші шнирили, перегризали — людське добро, чужий супокій, чужу славу. А давно то, не так було! Здужав ще старий пан, буйність шуміла в ёго голові, роскоші бажалось панським очам, весолощів — панському серцю. И вже, бувало, де не посій — пан вродиться; чи па тоці, чи в стодолі, чи на полі, чи в городі! Хто б думав — страх який клопотливий, господарний, дозірливий! Бувало сяде на сивого коня, по селу проізджає, по мужицьких хатах розглядається, молодиці, дівчата займає, розмову заводить. Иноді також и до церкви загляне, на переду між людьми стане, розглядається, та не за святими, а за молодицями, дівчатами озирається. Добрий пан, — говорив дехто, — любить пожартувати, побалакати, про всілячину розвідатись; любить подарувати коралі гарній дівчині и хустку турецьку купить гарній молодиці и дукача на груди повісить! Та не оден батько, не одна мати — плакали по своій дочці, не одному парубкови пімстою запалялись очі на панський погляд, а дівчата з ляком втікали перед двірською брамою, с страхом скривались перед панськими очима. И так громадилась у дворі, на широких панських токах людська праця, а з двора у відплат йшло лихо та горе. И не мало посипалось проклонів на панську голову, не мало сліз протекло, не мало горя поплило по під панський замок тихою рікою. Мабуть добили людські проклони вередливого пана, що своїми посіпаками тягнув людей до тяжкої праці як у ярмо, а

Digitized by Google

сам знущався над іх славою и супокоем родинним. Поспівла панська голова, поникла бута, охота роскошуваня, настигла старість недуги. За те ж буяли двірські паничі, як колись то іх пан, и не дали затерти лихої памяті, приспати двірського горя у селі. А преці не завмірала чеснота в тих сільских хатах, не закаменіли щирі серця мужицькі, не отерлась дівоча сором'ливість, не загинула материнська та батьківська любов. Убогі, зневажені люде посилали свої молитви до Бога, горнулись до церкви, щоб виповісти перед святими свій жаль, прихилялись до старого пан-отця, щоб хоч в него знайти охорону від лютої напасті.

Ось чому здавна слили Лисогори яко добра парафия, хоч архидиецезальний шематизм виказував не великий „status animarum“. Ще перед смертею старенького, бездітного пароха стали Лисогори лакомим оріхом для багато працёвників в „винограді христовім“. В Лисогорах було доволі поля — самого чорнозему, одна церква, мало „душ“ — одже й мало праці, а багато приносів, патриярхальних звичаїв, набожних поведінок віддячуватись пан-отцеви бесплатною роботою. То ж и не диво, що за таким „приходом“ чимало побивалось убігачів и вже на перед топтало то у дворі, то в консисторі стежочку, котрою можна б дійти до „презенти“. Тілько подвійному характерови о. Мартина, котрий умів крилошанським крилом придержуватись св. Юра, а другим крилом підбиватись до панів и вести з ними приязне житє, — удалось поконати всесторонну конкуренцию и придбати Лисогори для Порфира віденського вихованця и спорідненого с тодішною метрополичою митрою. Правда, що старенький парох Лисогірський троха завчасно розстався с тим світом так, що Порфир був ще „бесконкурсовим“. Але як не одна дорога веде до Риму, так и не одною міркою розмірюють консисторську благодать. Заряджено чотирилітну администрацию парафиі и устороненo всі перешкоди. Порфир опинився молодим, добре випосаженим пароxом! Та не так то дуже зрадувались Лисогорці своім новим пан-отцем. Вдячність за ласку панську притягнула Порфира до двора, духом споріднила єго с панами, з двірською атмосферою. Він завів приязне житє з двірськими економами, лісничими и иншими підпанками, перейнявся іх поглядами на сільске житє, на сільскі роскоші, на сільский народ. За однаковими словами йшли однакові чини. Байдуже було Порфирови про те, що говорено по селі. Одна Маланя сором'илась и боліла за те, що Порфира вважали „парохияне“ на рівні с підпанками двірськими и однаковими частували проклонами...

Digitized by Google

Було с полудня — після обіду. Порфир сидів на софі за чарочкою чорної кави и покурював люльку та пускав по хаті густі клуби диму. Сон налітав на ёго очі и він часто позіхав, від скуки нудився. Ёго голова що раз більше схилялась на поручє, очі бараніли и раз враз злипались, а дим стелився по хаті синёю хмарою. Півсонні думки виринали мов у тумані неясні, незвязлі, то з далекої минувшості, то з недавної теперішності. Нагадались ёму молодечі бажаня про вигідне, безжурне житє... Хто ж за молоду не мав таких думок, хто не бажав щастя свого, супокою, веселого жития? А Порфир — надійний молодець, добрий ученик, достатного роду — мав же ж не снити про таке житє! Скілько ж надій з ним спліталося, скілько почестей ёму усміхалось, якої будучності ёму не ворожено! Професори заохочували ёго до учительского стану, знакомі урядники раяли потрібувати „юридичного аванзу“, родина підохочувала до медицини, щоб повеличатись своім доктором. Усе було можливе при праці — але непевне, а непевність страшна для родичів, відрадлива для — малодушних. „На що кидатись на непевну хвилю, — лучче йти дорогою звичайною, хоч не високо — але певно, с спокоєм,“ говорили родичі Порфира и вговорили таки! „Справді. що лучче, — говорив Порфир, — можу бути и учителем и священиком разом!“ И повернулась дорога до віденського семинаря.—Промайнули перед Порфировими очима семинарицькі часи, часи великих надій, великих снів, филозофичних снів, богословського запалу и супружніх проєктів, — и Порфир усміхнувся, наче засміявся над колишнёю своєю оманою. „Дитинні забавки, дитинні захотінки!“ шептав Порфир. „Одну велику правду сказали материялисти: чоловік духом не жиє! Від мудрощів чоловік не тиє, филозофиєю не наїться!“ И знов дальше пішли думки за думками.

Мов осінне листя що раз опадали молоді думки Порфира, остигала роспалена голова, прихилялась до тверезого жития.

„Що́ то в чоловікови не буриться з молодечої буйності! Горяча приязнь, офірливість, любов, патриотизм, добро народа!.. Справді молодецька душа — се калейдоскоп блискотливий, але пустий, марний. По що вона буриться, запаляється, по під небеса літає, щоб на конець осісти там звідки вилетіла? Се весна чоловіка бурлива, змінна, весела, повна надії, віри... Такою мабуть вже мусить бути молодість чоловіка! Але шкода надій, шкода віри, шкода часу страченого в надії и вірі... Реализм — реализм — се велике слово. Проминає весна, а настигає пора жити реально. Для дітей — идеали, мрії, сни; для мужів... любов? —

Digitized by Google

Що ж любов, та гаряча любов, що забуває на себе самого, що тоне в другій истоті и, здається, без неі загибає, — що ж вона, як не молодеча, пуста мрія! Достаток, вигода, гроші — се підстава правдивоі, тривалоі, реальноі любови!“ И згадав Порфир свою любов до Малані, згадав всі труди своєі женитьби, здобутя Маланиного посагу — и не міг заперечити свого реализму... в любві. Чи любив він Маланю, чи розумів ii, чи міг ii розуміти?.. Про се не питав він себе ніколи. Вона ёму подобалась, люде славили ii красу, посаг и засібні опікуни роскривали перед ёго очима реальні надіі. Сповнилось Порфирове бажане вигідного житя. Уживати світа, роскошувати — се було ёго теперішне житє. Часами тілько налітали якісь дивні думки, чи відзови совісті, мов хмарки з колишнёі молодечоі бурі позісталі. Він розганяв іх шумом свого житя. Ёму кучилось дома и дивна якась сила випихала ёго з дому. И в дома и поза домом шукав він своєі роскоші. Тепер знов розбудилась в нім охота до веселого товариства. Пригадалась ёму минувша, недоспана ніч, пригадались и гроші в карти програні у дворі и пристрасть глухо озвалась в ёго душі. Ёго зберала охота „відграватись“. „Коби лиш більше грошей,“ думав Порфир ростворивши очі. „Маланин посаг вичерпався... с приходу доходів нема, — передновок — тяжкі часи! Та й поскупились таки собаки!“

И знов замотались думки Порфира.

За дверима хтось тихо, несміло кахикнув. Звичайний се знак, що наближається „парафіянин“.

До кімнати війшло двох чоловіків. Оден був старий, вже добре сивоволосий, — другий молодий, на лиці румяний, з жаркими хоч троха хмарними очима. Старий був в кожусі, а молодий в новій, вишиваній опанчі, оперезаний широким, синім поясом. Не тяжко було догадатись, що се староста з „молодим“ прийшли до пан-отця благословитись на слюб. Несміливо опинились вони біля порога и мовчки стояли поглядаючи то на пан-отця то оден на другого.

„Знов прийшли! Чого? По що!“ грімнув Порфир побачивши людей. „Я раз казав вам, що нічого не буде с того. Не вмієш молитви — годі женитись! Не маєш грошей — не ма що сватів посилати!“

И староста и молодий підійшли до Порфира, щоб поцілувати ёго в руку. Парубок припав аж до колін Порфирових. Порфир з гнівом відвернувся и ще дуще гукнув: „З Богом, з Богом, нічого с того не буде!“

Digitized by Google

„Та він вже навчиться по тому, ігомосцуню“, промовив староста, знов до землі кланяючись, — „змилуйтесь, пан-отче, ніяково тепер ім довше ждати. Так випало, що ніяково ждати. Вона бідна, ледви на сорочку ії спромогтись, а ёму також ні звідки стягнутись. Пуста хата и шануючи Бога святого и ясне сонце и місяць и зорі на небі и вас ігомосцуню — таки и хвоста на подвірю не вдержати.“

„Про мене най продасть и хату и послідну конину!“

„Та вже б и продав, пан-отче,“ знов підхопив староста, „та тепер на передновку худоба по нічому, аж гріх збувати свою працю.“

„Я відроблю, пан-отче, піду косити, в жнива жатиму,“ озвався молодий парубок.

„А Палашка то ж не відцурається праці,“ додав староста.

„Я вашої ласки не потребую,“ з гнівом озвався Порфир. „Молитви не вмієш, молитви навчися, тоді йди до слюбу.“

И все затихло в кімнаті. Молодий парубок похнюпився коло порога, затиснув уста и сумно гдядів на землю, а иноді с підлобя зводив очі на Порфира. Староста похилився, сягнув в свою глубоку кишеню и як з безодні витягнув капшук. Порфир пускав ще густійші клуби диму, а староста шпортав в капшуку. Великий був капшук, та не багато було в нім гроша. Аж до дна випорожнив староста свій капшук, вивернув на другий бік. Два банкноти витруслось с капшука и троха мідяків посипалось. Заткав староста порожний капшук за пояс, а гроші несміливо положив перед Порфира. И знов низенько поклонився и в коліно пан-отця поцілував.

„Що се — на могорич — чи що?!“ гукнув Порфир липнувши очима на стіл и з гнівом відсунув гроші.

„Змилуйтеся, ігомосцуню, над молодятами, збережіть іх від сорому. Єй Богу не мають з відки, я сам вже свої докладаю.“

„Забирай свої гроші! Сховай собі іх на пропій. Дивіться, які то тепер установи почали заводити! Жидови є звідки взяти, на ярмарки є, на все знайдеться, а на *боже* не має у вас, бо бідні, голі! Як голий, то не ма що женитись!“

„Та я би вже підождав, та знаєте пан-отче, ії ніяково ждати,“ з дивним натиском проговорив парубок и глянув на Порфира, своіми очима мов блискавками блиснув.

Порфир на сі слова стиснув кулак, поблід на лиці, хотів щось промовити, але мабуть розвага замкнула ёму уста. Він

Digitized by Google

тілько гнівно глянув на зухвалого парубка и знов пустив кілька клубів густого диму.

„Я вже, ігомосцуню, підіймаюсь за него“, почав знов староста, „та вже не то що до роботи пішлю, але як тілько Господь допоможе, то й на більше грошей спроможусь. Най ії нещастє не спаде ні на мою, ні на ёго, ні на ігомосцеву голову. Най вони дармо не побиваються, беспомічно не загибають.“

„Раз кажу не буде нічого с такоі бесіди. Має дядька, що не лякається передновку, а попови під ніс хоче кадити. Най той дядько ёго навчить, голову ёму освітить, в потребі допоможе.“

Ні староста, ні молодий не знали вже як промовляти до свого пан-отця. Не трапляли іх слова до пан-отцевого серця, так надіялись хоч мовчки вистояти свою просьбу.

Порфир побачивши, що вони ще стоять и чогось вижидають, знов гукнув: „З Богом, з Богом — нічого не буде.“

Мовчки, с похиленими головами помаленьку мов с колодами у ногах, вийшли вони с кімнати.

Незабаром війшла Маланя з розжареним лицем, с слёзами в очах.

„Порфире, бійся Бога, що ти робиш,“ проговорила Маланя благальним голосом, „чого ти завзявся на них? Чи мало тобі ще тих проклонів, того цариканя, тоі слави по усёму селу? Чи маєш ти серце доводити ту дівчину до сорому перед цілим світом...“

„Не твоє жіноче діло мішатись в моі парохияльні справи“, сухо відповів Порфир накладаючи тютюну до люльки.

„Я не мішалась ніколи ще в твоі діла. Але ти хіба не чуєш, що говорять люде, — а що тепер ще стануть говорити.“

„Най собі говорять, що хочуть, про те міні байдуже. Я ім за ніс не дам водитись.“

„Так чого ж ти хочеш від них?“

„Чого хочу — чого хочу — — грошей, як тобі вже конче знати.“

„Порфире, чи не дорожша тобі добра слава від грошей, чи не милійший супокій?“

„Від кого возьму, як не від богача! Най свого дядька кишенею потрусить. Як одному попущу, всі захочуть однакового попусту.“

„Грошей, грошей...“ з жалем промовила Маланя. „Порфире, Порфире, що ти за сею марницею так попадаєшся...“

„А певне! вже мав я твоім посагом збогатіти!“

Digitized by Google

Маланя ще більше зарумянілась, слёзи жалю знов покотились по лиці. Стілько підлоти не сподівалась вона навіть по Порфирови. Вона стояла мовчки через хвилю, а груди ії як би хвилювались від важкої борби.

„Порфире — промовила знов Маланя — не жадала я від тебе любови, не жадаю и прихильності, але шануй хоч мою и свою славу, встидайся людей та бійся Бога. Хіба ж ти думаєш, що я не знаю, що сподіялось с тою дівчиною... не знаю, хто винуватий!.. Ти повинен до ніг упасти тому парубкови, що не цурається сироти, хоронить ії перед осудом світа и... твою славу закриває... Ти думаєш, я не знаю того, не чую сорому...“

Маланя не могла за слёзами дальше говорити. Вона оперлась о крісло и закрила лице дрожачою рукою. Порфир спустив очі в землю, поблід на лиці и як виновник злапаний на учинку сидів мовчки с похиленою головою. По хвилі допіро перемогла Маланя свій жаль, піднесла голову и сумно поглянула на Порфира.

„Як же ж буде, Порфире? чи послухаєш моєї ради?“

„Не слухав я и не буду слухати жіночого розуму.“

„Так тілько тої мамони тобі треба, а про все инше тобі вже байдуже стало! То на ж тобі отсі послідні дарунки мого нещасного слюбу, най будуть вони тобі заплатою за бідну сироту,— окупом моєї слави споневіраної. В нещасну хвилю міні іх даровано, найже в нещасну хвилю хоч перед людьми закривають моє бесчестє!“

И на столі задзвонили три блискучі дукати.

„Хоч тепер ще нагадайся, поки час не проминув.“ И не оглядаючись вийшла Маланя до другої кімнати. Ту припала вона перед хрестом, що висів над ії ліжком, и гіркими заллялась слёзами.

Остався Порфир на самоті и довго переберав дукати, наче б переважував з ними свої думки. Він чув тепер, що жінка не тілько ёго не любить, але й не поважає, — не може поважати. Вона знала про ёго вчинки и плакала не за любовю, але за своєю честею. Вона уймалася за людьми, котрих ненавиділа б друга. Покинені дукати — се доказ, як могла вона ёго тепер цінити. И на всі ті докори не міг він ні словом озватись; на ії слова міг він відповідати тілько упором, на ії діла — мовчанєм. Ёму самому соромно стало такого тяжкого докору. И знов побивався Порфир думками, що зробити, кого послухати. В ёго ухах не затихали Маланині слова, а в ёго душі озвався якби тихий докір власної совісті. Хутко сховав він дукати и казав прикликати старосту.

Digitized by Google

Незабаром прийшли молоді поклонитись и Малані. С слёзами, щирими, ревними слёзами припали вони до ніг Малані, як до рідної матери. Наче б відгадували усю її муку, її тяжке горе и хоч слёзами бажали відвдячитись їй за ту доброту.

„Най Господь в сотеро винагородить вам, імосцуню, за вашу ласку, за ваше серце для нас прихильне!“ промовив молодий с слёзами в очах. „Най Мати Божа має вас в такій опіці, як ви до нас ласкаві були,“ и ще раз припав до самої землі. А молода й слів не знайшла за горячими слёзами, щоб висказати свою подяку. Вона не мала смілості підвести своіх очей на Маланю, не чула сили просити для себе о прощенє, о благословенство. Маланя була тепер для неї дорожшою від рідної матери, святійшою від святих.

„Встань, Палашко, та дякуй твому Іванови... шануй и люби ёго... най вас Господь благословить...“

И осталась Маланя знов на самоті у слёзах, в жалю, в роспуці. Нагадала, як благословляли її до слюбу, як щастя-добра жичили, слёзами любови провожали, як прощали її подруги... и стиснулося її серце як камінем пригачене.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Галятовський позіставив два твори против магомедан: оба написані в епоку війни против Турків, підійнятої спільними силами Россії и Польщі. Отся війна дуже займала нашого автора. Перший твір під заголовком: „Лебедь съ періемъ своимъ“ посвячений р. 1683 гетьманови Іванови Самойловичу. По нахилу до символизму, який панував в тодішних литературних творах, Галятовський розуміє під именем Лебеда — християнство, а навіть самого Спасителя; противний ёму символ могамеданства — орел. В своім присвященю говорить автор, що Лебедь своім голосом и пером підбуджує хрістиян до борби против музулман. Утвір писаний по польски, позаяк тоді ще дуже широко на Україні в висшій клясі уживано польского язика; єсть також сучасний перевід руський, писаний по словянськи церковним язиком и ніде не печатаний. Автор хоче виложити науку, вимисли и способи, як християне могуть поконати в війні бісурман и знищити їх гидке имя з лиця землі.

Digitized by Google

Автор хоче порішити питанє: від чого держаться магомедане так довго на світі? Яко чоловік благочестивий, що навик у всіх подіях здаватися на волю божу, він перше всёго стає на точку морально-богословську: „Господь благий; ще не сповнилася міра безправя музульманського; Бог вижидає звороту з иншої сторони; Бог, котрий єсть проводирем морального удосконаленя християн, уважає потрібним для нас самих держати над нами сю пугу; Бог хоче витрібувати витревалість християн у вірі: чи будуть вони ёму служити, як будуть в неволі, и чи так послужать, коли стануть вольними? Як колись держав він Асирийців замість булави над Ізраілем, так тепер держить єресь могамеданську наче булаву над християнами, щоби християне, дізнаючи лютості від невірних, прибігали в страху до свого Творця с покаянєм, бо проживаючи у холодочку, просторі и „властопитаніи“, люди забувають Бога. Та крім сих причин Галятовський замічає ще, що християнські володарі не тілько не можуть згодитись між собою и стати одностайно против ворогів Христових, але ще „ханів, атаманів, царів бісурманських, мурз іх и инших живих и здорових запомагають“.

Галятовський споминає из старого завіту божу заповідь про вигубленє хананейських народів и порівнує з непослушними жидами християнських володарів, що ласкаво обходяться з музульманами: „тому — кінчить він — Бог на самовластців и володарів вельми гнівний.“ Тут повторяється також наука про кріваву нетерпимість, котра такими різкими чертами виложена „в Месиі“ против Жидів. Московському государству повинно було дістатися при тім, хоч Галятовський об нім не згадує: в московськім государстві було більше могамедан, як у якій иншій християнській землі, и іх не прослідували, не вбивали.

„Орел“ в спорі з „Лебедем“ доказує ёму, що могамеданство не тілько держиться на світі, але ще шириться и багато народів ёго приняло. Які ж сёго причини? питається автор. „Лебедь“ дає поясненє, що могамедане мечем ширять свою віру, а „смерть отъ меча люта страшна человѣкомъ, приневоляетъ ихъ къ принятію алкорана.“ Багато й се помагає музульманству, що Могамед позваляє тілесні роскоші и обіцяє іх своім прихильникам в царстві небеснім: „понеже къ грѣху тѣлесному всѣ человѣцы отъ прирожденія склонны зѣло.“ В могамеданстві, замічає Лебедь, всё зрозуміле, всё близьке чутливому чоловікови: закон же Христовий „непостижимыя разуму вещи сказуетъ.“ Число могамедан, після слів тогож „Лебедя“, більшає тому, що іх царі мають звичай, замість данин, зберати дітий християнських и віддавати іх

Digitized by Google

„учитися прилести магометовой“; сі останні ціле житє своє опісля ії прихильні; наконець люди, що допустилйся якого переступу у християнських державах, утікають до бисурманів и находять у них привіт и захист, як приймуть іх віру. Та хоча й багато могамедан, який же с того хосен? відай и в пеклі більше буде душ як в царстві небеснім, а всі могамедане підуть в пропасть огнену. Бог дає невірним щастє дочасне; за то іх ожидають по смерті вічні муки, а християнам хоч тут и відоймається дочасне добро, за то дається по смерті вічна щасливість.

Та й на землі не довго вже панувати музульманству. Ще мученик Методий вирік над ними пророцтво: „и возстанетъ христіянское колѣно и будетъ ратоберствовати съ мусульманы, и мечемъ своимъ погубитъ ихъ и въ неволю загонитъ, и погибнутъ чада ихъ, и пойдутъ сынове измаиловы подъ мечъ въ плѣненіе и невольное утѣсненіе; отдасть убо имъ Господь злобу ихъ, якоже они христіяномъ сотвориша.“ Бароній и кармелит Тома Брукселенський достачають нашому авторови ще пророцтва про упадок могамеданства; наконець, от що він сам устами свого „Лебедя“ звіщає на втіху християнам свого віка, що вели боротьбу з ісламом:

„Єсть у муринів пророцтво до сих пор збережене, що північний самовластець мечем своім завоює и підчинить своій державі святий город Єрусалим и ціле турецьке царство. Сей північний самовластець єсть цар и великий князь московський. Він то вигубить бисурманську погану єресь и до кінця викоріпить. Ти сам, проклятий Могамеде, натхнений Богом або чортом, ти сам пророкував, що твоя погана и гидка наука буде тривати тисячу літ; та от вже тисячу літ минуло, навіть „съ навершеніемъ“; в короткім часі щезне твій богопротивний закон и погана єресь!“

„Лебедь“ обясняє слова Апокалипси (гл. 20): „ожиша и царствоваша со Христомъ тысящу лѣтъ.“ Тут — говорить він — розуміються мученики, убиті могамеданами: іх душі с Христом царствують.

Дальше Галятовський росказує историю могамеданства, описує звичаі могамедан.*)

Могамедан обвиняє він о чародійство, так як Жидів у „Месиі Правдивім“: один могамеданський воєвода нарисував на землі ко-

*) Він користувався жерелами византийців: Теофана, Кедрина, Евтимія Зигабена, Евлогия мученика, також Барония, найважнійшого для єго жерела при описі звичаїв музульманських, хроникою Гвагнина и подорожю на схід Христофора Радивила Сирітки.

Digitized by Google

лесо, чародійними заклинанями накликав до сёго колеса змиів и намазав змиіним ідом оруже, котре дійствувало згубно; — Татаре виймали серця с тіл християнських, мочили іх в іди, ставили на рожнах в ріках и озерах, заражали воду, а ті, що пили ії, троілися... Галятовський був готовий, як здається, винити о чародійство всіх, що не вірили в Христа: то само, як бачилисмо, вчинив він з Жидами. Та з музульманами обходиться він більше безпристрастно: Жидам не признавав ні одної світлої черти. Роспрявляючи про могамедан, покликується він напротив на свідоцтво якогось Вартоломея Юрєвича, що був чотирнайцять літ в турецькому полоні, и відзивається про своіх религийних ворогів от якими словами:

„Вони люблять правду; кривди, обману в них зовсім нема, ні в дома ні в поході; Турки покривають свою нечесть сповненєм правди; не найдеш у них ні юриста, ні прокуратора; сёгодня віддавай то, що обіцяв вчера. У великій шанобі у них ти, свята царице — правдо, всім чинам рівна добродійко! Справді с поміж усіх народів Турки визначалися правдою; и малих до того приучають и виховують так, щоби вони були правдиві...“

Та с таких гарних моральних прикмет мало хісна невірним; після думки Галятовського, вони, яко нехристи, все таки усі підуть до пекла; з ними треба воювати, щоб визволити с під іх панування наших братів християн, котрим гірше, як жидам в Єгипті и у вавилонськім полоні, або Римлянам при Готах; ім так зле, що іх жизнь можна хиба порівнати с положенєм умираючого, котрий мучиться перед смертю и довгий час не може сконати. Не в силі заплатити наложеної на них тяжкої даньии — бідні християне, з закованими руками и ногами ходять од двора до двора и просять, ради „проклятого Могамеда“, милостині на заплачене за них податків; іх бють по підошвах великими палками, беруть у них дітий и продають в неволю. З особливою участю розводиться автор „Лебедя“ о муках полоненників: з усіх, що попалися в полон, найтяжше — замічає він — духовним и ученим, що не привикли до тілесної роботи.

Наконець в „Лебеді“ наводить якісь незрозумілі слова, котрі в перекладі означають пророцтво, що зберегли самі музульмане про упадок іх царства. „Явиться якийсь турецький цар, возьме царство, прийме в свою державу гарне яблуко и буде панувати и будуть музульмане ставити собі доми, садити виноград, будувати твердині, плодити дітий, та в дванайцять літ потім, як цар прийме в свою державу гарне яблуко, християнський меч поразить

Digitized by Google

Турка и знищить имя ёго. Дайже Боже, щоби за панування великого и неподужаного царя Хведора Алексевича всі християнські народи обернули своє оруже против музульман, губителів нашої віри; сёго и безталанні брати наші християне пильно вижидають и поможуть нам на спільного нашого лютого ворога! Азия при смерті, Африка конає, золоте яблуко від моря Балтийського до озера Меотийського, пробуркавшись из сну, чимало дає помочи; Греция с Тракиєю ожидають спасеня від християнського оружа; за гріхи свої вони, як Израель, попали в неволю; та пізнали вони свої безправя и приносять вини свої перед Богом: Бог пішле ім избавителя и верне ім скоро давну волю."

Другий, напечатаний по польски, утвір Галятовського против музульман (Alkoran machometów, nauką heretycką y żydowską y pogańską napełniony, 1687) уложений в формі диспути між алкораном и когелеєом (борцем) и розділений на дванайцять частий. Тут викладає историю Могамеда, говорить про ёго закон, про могаметів меч, про чуда лжепророка и и. Когелеє відперає алкоран и бє ёго на всіх точках, хоча робить досить похибок, с котрих бачимо, що Галятовський читав без критики то, з відки черпав свої вісті. Найбільш интересне для нас то, що тут як и в Лебеді Галятовський говорить про истноване пророцтва об сім, що колись північний монарх завоює турецьке царство; потім наступить упадок музульманства и наверненє музульман до Христа! Сей славний, віщуваний здавна подвиг — має сповнити московський государ. Галятовський споминає, як Тамерлян утікав с своіми полками, наляканий Божою Матірю, як Димитрий (котрого він називає Семешка?) розбив Татар, як Москалі завоювали Казань и Астрахань... Випадає доповнити то, що діялося перше. Галятовський бажає, щоб цар завоював Турцию, визволив Гріб Господній, чотирёх патриярхів вселенських и закріпощені християнські народи с під музульманської власті. Галятовський таким робом в литературі підмагав розвитє мисли об сім, що на Россні спочиває вибір судьби, що ій назначенє — визволити східних християн и підчинити пануваню християнської віри музульманський схід; одним словом, чого не докінчили свого часу хрестові походи, то суджено докінчити Россні! Гадка ся перейшла в народне віруваніе и в турецьких християн и в россійськім народі. Ій повідали московським государям західні папи, котрі укривали за тими надіями замір підчинити собі московську церкву; але ся гадка розвивалася в народі и в литературі своєю незалежною дорогою.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich.“ Vom französischen Institute gekrönte Preisschrift. Zweite Ausgabe. Wien, 1876. Wilhelm Braumüller, k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler (вел. 8⁰ стор. 550).

Оцінка д-ра Омеляна Огоновського.

(*Конець.*)

Вистачеием сёго знаменитого діла положив проф. Миклошич щонайбільшу заслугу в розвою филологиі славянськоі, по-за-як ик опрацёваню всяких граматик славянських придбав підставу наукову. Звістно бо, що до недавна в тих писаних не примічено ні методи порівнуючоі, ні розумноі системи; — первий Миклошич показав наглядно, що без точного знаня язика старословенського годі написати граматики котрого-небудь из живучих языків славянських. Про-те всі филологичні ёго твори становитимуть епоку в исторіі розвою славянських языків, и вважатись будуть ділами найцінніишими між славянськими писанями филологичними.

Высказавши розложене поодиноких глав сёго твору позволяю собі додати до декотрих заміток высокоповажного автора дрібні доповненя, котрі дотичаться именно одвітних партий словотвору малоруського.

На стороні 50 находимо замітку, що в мові ст.слов. побіч форм прономинальних, основуючихся на пнях розширених, находяться також форми від пнів нерозширених, н. пр. sing. gen. fem. **моѣ, твоѣ, своѣ** замість **моіѣ, твоіѣ, своіѣ.** Такі форми зустрічаються також в староруськім и в живучім малоруськім язиці; порівн. **своѣ милъіѣ хоти** (Слово о полку Иг. V, 21); *коло моі хати* (Метлинський, „Народн. южнорус. пѣсни“, стор. 11). Відтак и sing. dat. fem. **и** *(= ji)* зам. **ієй** має аналогію в мові малоруській; н. пр. *і* (= ji), рідко *іі* (= jiji); порівн. гор. луж. *ji* (dat. loc.); поль. (в наріч.) *i*, н. пр. do ni.

Стор. 137. Форму новословенську *ribom* (sg. instr. f.) виводить автор из *ribov* заміною звука *v* в *m*. Правда, що така заміна в мовах славянських нераз відбуваєся; порівн. н.слов. и серб. *domom* (зам. *domov*, dat. sg. = **домови**), вел.рус. (наріч.) *собрамши* зам. *собравши*, білорус. *посолёмши* зам. *посоливши* и п., однако такі зміни звукові суть спорадичні и відносно даноі форми появляються звичайно тільки в однім язиці. В наведенім же шестім падежі sing. fem. замічаємо майже у всіх мовах славянських обміну согласноі *м* из согласною *в*; порівн.

Digitized by Google

ст.серб. *вромь*, *милостјомь*, *мојомь* = ст.слов. **вѣрѫ** (**вѣроѭ**), **милостиѭ**, **моіеѭ**; в живучім серб. язиці: *ribom*, *voljom*, *ljubvom*, — в наріч. *vodum*, *ženum* (Mikl. Wortb. p. 211—213); малорус. *рибом*, *руком*, *силом*; вел.рус. *силомъ*; чес. *rybum*, *rukum*, *stodolum*, *radoscium*. Замітити належить, що такі форми находяться именно в нарічиях, — звістно-ж, що в нарічиях переховались иногді форми найдревнійші. Тая згідність язиків славянських в окінченю VI. падежа sg. f. наводить мене на гадку, що форми, як словін. *ribom*, відносяться до ст.словенського **рꙑбѫ** (= **рꙑбоѭ**)... По моєму мнінію були-б вони отже останками колишніх форм з носовим звуком; — відтак народи славянські, що́ втратили звуки носові, вимавляли *ribom*, *voljom* замість *ribą*, *volją* — одвітно найдавнійшим формам тогож падежа (**рꙑбѫ**, **волѭ**), поставленим через автора в дотичних парадигмах мови ст.словенськоі. В сій гадці вскріпляють мене також деякі форми чеські часу теперішнёго (3. pl.) як *berum*, *pijum* (Mikl. Wortb. p. 372) замість новійших *berou*, *pijí*, котрі очевидно старословенським формам **берѫ(ть)**, **пиѭ(ть)** відповідають. Що же дотичиться до форм VI. падежа sg. f. окінченних звуком *в*, як: словін. и серб. *ribov*, малорус. *рибов*, *тов*, *добров*, то можна-б їх утворити из *рибоју*, *тоју*, *доброју* вслідство викиненя іоти; отже: *рибо-у*, *то-у*, *добро-у*, почім після заміни самогласноі *у* в согласну *в* утворили-б ся форми *рибов*, *тов*, *добров*. Такого мніня є именно Потебня.*) Впрочім в Галичині виговорюють тее *у* як звук посередній поміж *у* а *в*.

Стор. 160. Справедливо замічає автор, що форма *znaste* в мові н.словенській відноситься до формы сербськоі *znadete*. Согласна *s* утворилась отже диссимиляциею звука *d* перед *t*. Незавадить тут тее додати, що форма *(ni)знасте* в значеню futuri находиться також в мові малоруській (в говорі галицькім).

Стор. 162. Поміж прислівниками н.словенськими, що́ творяться из part. praes. act. и мають значене gerundii, наводиться також *stoječki*; порівнати можна м.руське *стоячки* stehend; чес. stoječky.

Стор. 167. В мові н.словенській пень глагольний *dê* має в praes.: *dênem* (знач. ponam) и *dêjem* (facio). Також в мові м.руській уживаєся *діну* ponam и *дію* facio.

Стор. 220. Сербське *sinoć* відносить автор до ст.слов. **си ношти** (dat. loc.). Чи не належало-б віднести тую сербську форму до ст.слов. формы **си ношть** (acc. = **сиѭ ношть**)? — порівн. ст.рус. **си ночь** (Слово о полку Иг. IX, 3).

---

*) Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка. II. О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій; стр. 118.

Digitized by Google

Стор. 250. Форми м.руські *з молоду*, *з носу* рад-би автор почитати числом двійним в падежі II. Сеся гадка є, правда, віроятною, однако зі згляду на теє, що в мові м.руській имена кляси первої (де ъ = первістн. *а*) дуже часто до кляси пнів на ъ = первістн. *и* переходять и з-за того в sing. gen. окінченє *у* приймають, можна такі форми вважати таки числом єдиничним в падежі II. — Відтак до самогласних *о*, *е*, котрі за-для евфонії поміж согласні вставляються, мож єще дочислити самогласну *і*; порівн. *братівєт* = *братіств* (Куліш, Хмельн., стор. 47). Що́ же дотичиться до тих форм, в котрих не вставляєся самогласна, то сущник *молитва* можна с-поміж них виключити, по-за-як в II. пад. ч. мн. по-при *молитв* кажеся и *молитов*.

Стор. 251. Побіч прономинальних м.руських форм *сього*, *сьому*, *сьом* поставляються в сім виданю також форми *сого*, *сому*, *сом*, котрі ачейже у нас не уживаються. — На тійже стороні замічає автор, що в малоруських формах *тім*, *жовтім*, *чистім* (sing. loc.) *і* замість *о* стоїть, и що за-для того попередня согласна не мягчиться. Але-ж сей виговір наблюдаєся тільки в говорі українськім, в галицькім бо говорі змягчаєся зубова согласна *д*, *т* и тогді, коли по ній слідує таке *і*, що́ відповідає етимологичному *о*; отже *тјім*, *жовтјім*; порівн. *молодјім*.

Стор. 253. Замітка, що *клин* має в plur. nom. *клини*, а *кол* — *кіля*, є що́-до значеня сих форм правдивою, о скілько nomina collectiva мають значенє pluralis. Форми *клини*, *кіля* стоять замість *клинє*, *кілє*, се є, вони утворені наростком **нє**, котрий в мові м.руській посредством *јє*, *є* часто в *я* заміняєся, при чім согласні, стоячі перед *є*, *я*, звичайно удвояються. Се-ж удвоєнє твориться сим способом, що іота (из *и* в наростку **нє**) попередній согласній уподобляєся; отже *весілля* (виговорюєся *весільля*, из *весілје*), *гуляннє* (вигов. *гуляньнє*), *волосся*, *безладдє*, *пруття*, *Запорожже*, *обличча*, *подвірря*.*) А по-за-як таке удвоєнє согласних становить оден из характеристичних признаків мови малоруської, то в граматиці малоруській не належить оминати сеї звукової прояви.

Стор. 259. До неорганичних форм сущників V, 1 кляси можна в мові м.малоруській єще додати sing. instr. *имям* (= *именем*); отже: 1. пад. *имя*, 2. *имя*, 3. *имю*, 4. *имя*, 6. *имям*, 7. *имю*; порівн. вел.рус. *вымемъ* від *вымя*.

Стор. 262. Замість *ся* може енклитично стояти також *сь*. Се-ж дієся після самогласних, н. пр. *боюсь*, *хвалисьсь*, *несесь* (в Галичині; на Україні *несеться* = *несецця*), відтак після іоти: *бійсь*, и також після

*) Житецкій, Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія. Кіевъ, 1876, стр. 216.

Digitized by Google

согласної *в* в II. причастнику praet. act., котрий служить до вираженя индикатива praeteriti (де отже наконечне *л* переходить у звук посередній поміж *у* а *в*); н. пр. *попавсі*, *хвалившсь*; — рідко-ж стоїть *сь* після *р*; порівн. *помірсь* (Рудченко, Народн. южнорус. сказки, II, 168).

Стор. 264. Між замітками про заименник *сей* в мові малоруській можна спімнути про форму *цей* (= *от* + *сей* = [*о*]*цей*), котроі именно на Україні уживають. Замічательною-ж є диклинация заименника *сей* (*цей*) в числі єдиничнім особливо в роді женськім; порівн. gen. *цього*; *сиєї*, *цієї*, *цїї*; instr. *сим*, *цим*, *цім*; *сиєю*...

Стор. 265. Форма sing. gen. *яго*, уживана в мові білоруській, зустрічаєся в гірськім ріжнорічию говора галицько-руського у зложенім слові *яго-мость* (поль. jegomość).

Стор. 267. Тутки мож се додати, що в мові малоруській богато приложників, що́ давнійше склонялись ведля образця *добрий*, тепер після образця *синій* відміняються. В тих приложниках змягчаєся отже наконечна согласна пня номінального; н. пр. *народній* (вигов. *народнjій*), *останній*, *вічній*. Відтак замість *synyj* (nom. sing.) и *synyji* (nom. plur.) лучше поставити в образці склоненя — *syńij*, *syńiji*.

Стор. 269. В росправі про окінченя личні читаємо, що *ть* 3. особи ч. єд. лише в декотрих сторонах, именно в східній часті Русі задержалось (н. пр. *сидить*, *видить*), та що впрочім *т* стоїть (*сидит*, *видит*). Звістно-ж, що на Україні окінченє 3. ос. ч. єд. *ть* не тільки після самогласної *и* стоїть (н. пр. *хвалить*), але що воно появляєся часто також після самогласної *е*, коли слідує зворотний заименник *ся* (н. пр. *пишеться*). В сім же послідним злучаю *тс* часто стягаєся в *ц*, почім перед *ц* вставляєся *т*; отже *хвалитця* — *хвалитьця* — *хвалицця* — *хвалицьця*. Відтак и в 3. ос. ч. мн. *хваляться* — *хвалятця* — *хвалятьця* — *хваляцця* — *хваляцьця*. Окінченє 3. ос. ч. єд. опускаєся иногді над Прутом в Галичині після самогласної *и* (*види*, *ходи*), але-ж воно опускаєся и в східнім українськім говорі, тільки там зміняєся *и* в *е*: *любе*, *ходе* (= любить, ходить). — Що́ же дотичиться до окінченя 1. особи ч. мн. *-мъ*, то замічаємо, що в мові малоруській частійше уживаєся *-мо*, та тільки в таких словах, що́ більше ніж чотири склади мають, стоїть частійше *-м*, ніж *-мо*; н. пр. *повидобуваєм*. Замітити-ж еще належить, що на окінченю *-мо* (з вимкою глаголів VI. кляси) нераз спочиває наголос; н. пр. *несемо́*, *горимо́*, *хвалимо́*, *зовемо́*, *дамо́*; але: *купу́ємо*.— Автор каже відтак за проводом Вагилевича (Грам. яз. м.рус. стор. XVI), що в 3. ос. ч. мн. окінченє *т* в Галичині часто відкидуєся. Воно-ж відкидуєся дійстно иногді, але тільки в гірськім говорі. Еще замічаю тут, що в 2. pl. imperat. наконечне *е* вправді відкидуєся (н. пр. *хвалі́т*), що однако частійше ослабляєся *е* в *ь*, и відтак одержуєся окінченє *-ть*;

Digitized by Google

н. пр. *хваліть;* порівн. Слово о п. Иг.: **понизить, вонзить** (XI, 13. 14).

Стор. 280. При конъюгації глаголів кляси IV (пень *хвали*) можзамітити, що не тільки у Гуцулів наблюдаєся неперехідне змягченєзубових согласних *д, т* (н. пр. *ходю, коротю* зам. *хожу, корочу*). Звістно бо, що в східних ріжнорічнях говору українського не тільки *д, т*, але й сичущі *з, с* наблюдають теєж неперехідне змягчене; н. пр. *водю, крутю, молотю; возю, носю.* — Відтак з білоруською формою *прогоняш* (= **прогоняєши**; кляса V, 1), в котрій звук *је* замінився в *ји*, можна порівнати форми малоруські: *здужаїш* (= здужаєш; Рудч. Сказки, II, 130); *зрубаїм* (Рудч. II, 148).

Стор. 284. Форма *jesut'* (3. pl. praes. від пня **ѥс**) є безперечно друкарською похибкою; в мові бо малоруській така форма не истнує.

Стор. 284—285. В другім причастнику часу минувшого форми діяльної, котрий в мові малоруській служить до вираженя индикатива и конъюнктива praeteriti, кладе проф. Миклошич правильно окінченє *л*,— не *в* (або *у*), отже: *я хвалил, писал, бил бим писал* и т. д. Про-те находимо в ёго граматиці *л* замість того *в* (або *у*) в тім злучаю, коли староруські звуки **ъл, ьл** (= ст.слов. **лъ**) між двома согласними стоять, ба навіть тогді, коли вони в двох сплябах перед вставною евфоничною самогласною зустрічаються; читаємо отже: *волк, молчати, долгий, чолен* (= ст.рус. **вълкъ, мълчати, дългъıй, чълнъ**) замість *вовк, мовчати, довгий, човен.* Наблюданя сёго признаку мови малоруської ожидали ми в сім новім виданю порівнуючого словотвору вже из-за того, що в наведених злучаях всюди чутно в мові м.руській лиш звук *в* а не *л* (властиво-ж чутно звук посередній поміж *у* а *в*). А вже-ж в сербськім словотворі многоповажний автор придержуєся загального виговору, — отже в II. причастнику praet. act. заміняє *л* в *о* (н. пр. *bio* = м.рус. *був, chvalio* = *хвалив*), а в тих словах, в котрих первістно звуки **ъл, ьл** поміж двома согласними находились, стягає він звуки *ов* ведля виговору сербського в самогласну *у*; н. пр. *вук* (= м.рус. *вовк*), *жути* (= *жовтий*).

Стор. 285. Справедливо заявляє автор своє сумніване відносно таких виразів, як м.рус. *було (бувало) пишу, бувало писав єм* — котрими по мніню Осадци в мові м.руській означаєся plusquamperfectum. Слово бо *було (бувало)* має в тім злучаю значене прислівника *колись* (olim), и тільки відносить дію в минувшість, не виражаючи часу давноминувшого.

Стор. 361. Прономинальна форма *тїа* замість *тпе* (genit.) находиться не тільки в нарічию словацькім, — уживаєся вона и в говорі галицькім; тільки се *мня* не стоіть замість *мене,* се-б-то зам. вел.русь-

Digitized by Google

кого *меня*, але зам. *мя* (acc. sg.), а *н* є лише вставкою; порівн. мнясо, имня, памнять, мняти.

Стор. 405. Польскій формі *w doma* (в нарічию, замість *doma* = zu Hause), відповідає також галицько-руське *в дома*. Тота-ж форма є досить важна с поглядом на тое, що *дома* ачейже не є genitivus, а радше формою запропащеного ablativ-a (Порівн. Mikl. V. Syntax, p. 511. 512).

Стор. 473. Горішнёлужицька форма *mlóko* (= ст.слов. **млѣко**) є важна из-за того, що вона становить перехід до руськоі повнозвучноі форми *молоко*; отже **млѣко** — [млако] — *mloko* (порівн. поль. *mloko*-s)— *молоко*.

Стор. 493. До горішнёлужицьких форм imperat. 2. sg. pl. *voz*, *voztaj* (зам. vozmi, vozmitaj) можна віднести аналогичні галицько-руські форми *возь*, *возьте* (зам. возьми, возьміть).

Се высказав я декотрі свої замітки, які я при студіованю многоцінного твору професора Миклосича був собі посписував. Сими-ж замітками не намірив єм исправляти деяких пунктів граматики високоповажного нашого учителя, а тільки бажав заявити свою гадку в таких именно питаних, котрі від ученых мужів не однаково бувають порішені. Відтак позволяю собі піднести незвичайну вартість сёго видання словотвору також из-за того, що в нім нарічию білоруському визначено місце найодвітнійше, по-за-як підчинено ёго язикови малоруському.

По вопросу о малорусской литературѣ. М. Драгоманова Вѣна 1876. Склад у Carl-a Helf-a. 7 Kärtner-Ring 6. Ц. 75 кр. а. в.

(Конець.)

Познакомивши в попереднім наших читачів з змістом брошури, винні ми поділитись гадками, які нам при читаню ii на ум насувались. Знаний доволі у нас автор з артикулів о письменності українсько-руській розъяснив и сим разом деякі сторони того для нас животного питаня достаточно яркым світлом и в спосіб, на який у нас справді мало кому лучалось забирати голос. Не переціннмо зовсім ёго праці, коли скажемо, що Др-в дійстно покликаний „живих будити“ — будити до праці для добра народнёго. Брошура ёго, хоть не визначуєсь обемом, богатша в грядь, чим томи задруковані на пр. нашою галицько-руською Матицею. Не вичерпується, правда, тут питанє о малоруській литературі до дна, не єсть то полемика, як непричком межи „вечерничниками“ а „словістами“, не єсть се и не може бути рішенем питаня, об котрім автор не сказав послідньёго слова, так як над річю стали доперва недавно дискутувати с повагою, як сёго важність

Digitized by Google

предмета вимагає. Деякі погляди, приміром на литературу українську в Россні, на письменність галицьку, на конечність литератури народнёі, деякі дані о „словістиці“ русинів угорських не суть то зовсім нові річи; хто познакомлений с ходом нашого литературнёго розвою, пригадає собі, що не одну мисль, котру Др-в відновляє, підносили вже „*Вечерницї*“, „*Мета*“, „*Правда*“ и другі письма. Але коли порівняємо статі ніби литературні в наших *Зорях Галицьких, Ладах, Семейних Библиотеках*, а хотьби „учені праці“ галицько-русского поета „въ отставкѣ“, то відкриваєсь перед нами широкий світ мисли-ідеї, мимохіть приходить на гадку — „не тілько світа, що в вікні“, як се нашим „близоруким“ проводирям з іх „точок“ патриотичнёго погляду представляється, а правду кажучи не зовсім так давно и многим з нас представлялось. Приглянувшись однакож з автором з близька тому безвідрадному положеню питаня литератури українськоі в Россні, справді робиться тісно серцю, що брутальство абсолютнёі власті, неначе меч Дамокля, обезсиляє найчистійші и найгуманнійші змаганя народа. Справедливо говорить Др-в, що суспільність понесе через такий односторонний погляд на розвій українського самопізнаня велику шкоду; але ж само сконстатованє тоі правди, пізнанє зла и конечних ёго наслідків ані не відверне ще від нас тоі шкоди, ані зможе ёго уменшити. То ж простить нам автор, коли скажемо одкрито, що в брошурі ёго не добачаємо ліку на той патологичній обяв, яким єсть встекле переслідованє українського слова, не знаходимо непохибного совіту, як люту силу вражу, що грозить новим рабством, коли не екстирпациєю з землі питомоі, укоротити — як діло просвіти, розбудженя народнёі самовіжи дальше вести. Кажемо се тому, бо очевидно замірив автор вплинути на опинию загалу в Россні, поучаючи о дійснім стані річей тих, що досі и свідомо и несвідомо нісенітниці на темат українськоі литератури пускали в світ и опинию прилюдно обманювали. Трудно повірити, щоби виводи, як о культурнім значенію українськоі литератури для суспільності в Россні, для Словянщини, припали до розуму наших недругів, спростували іх зизі погляди. Поки вони нарозумяться, поки сонце зійде — роса очі вість. Пригадуються ту нам слова Конїського:

Пропаща праця, друже мій!
На камень кидаєш насіня;
Даремно труд загубиш свій,
Не буде пользи й поколіням.

Покинь же мертвих брате мій,
Буди живих! . . .

Таке пересвідченє винесли ми, застановившись над безглуздим давленєм народнёго житя України, и що до московськоі печаті, котра мовчить, и що до московських ученых, котрі — тоже мовчать, що до общества тамошнёго, котре и з власного карку не змагає ярма скинути, а вже о середнім „русскім культурнім чоловіці“ и о россійськім правительстві и говорити ніщо. Людей же, як Пипин, Гильфердинг, тепер, здається, в Россні менче, як в роках 60-х, а и ті, що єсть, суть то „вопіющі во пустині“. За те розпаношуєсь там безперечно теория бюрократичнё-воєнного „обрусѣнія“ всіх племен, и теория ся тим певнійше буде

Digitized by Google

трюмфовати, колиби „ребята“ побідили бісурманів. Коли так розвинутою тактикою годі доборотись до мети, годі вилічити замотиличені мозги, потреба нам оглянутись за другими середками, шукати инде опірної точки, щоби той тягар, придавлюючий наше житє народнє, відвалити. Річ несумнінна, що числити тут не можемо на добре серце „общества“ россійського, на либерализм, коли би там який, хоть не скоро, проколотись мав. Хоть би уважати великороссів яко братів — то и в такім злучаю доведеться досвідчити, що брат собі рад... а нині тоті брати потеряли навіть „туманное благодушіе старыхъ славянофиловъ“. Не принесе дальше ніякого хісна, шукати опори в словянськім брацтві, деклямувати про „общу идею славянську“; братя Словяне мають на стілько и своіх клопотів, що ім ніколи за нами вставлятись, а коли би яким чудом и забажали нашу прю з московським „все поглощающим“ диктаторським централизмом розсудити, то и в такім разі Россії ім через коліно не перегнути. Нема отже инчої ради, як черпати до борби з завзятим неприятелем правди и волі сили с самих себе, будити самопізнанє народнє тим енергичнійше, працювати невгомонно над просвіченем темних мас, хотьби приходилось в додатку головою наложити. При сильній волі и горячій любві до народа, працю таку не спинить ніяка, хоч би сила адська, такому працёвникови не страшно буде и пожертвоватись, скоро сёго потреба буде вимагати.

До праці такої може єдино загріти сильне, глубоке почутє самостійности народнёї. Кладемо натиск на слово самостійність, бо тілько почутє и зрозуміне нашої самостійности єсть порукою нашого розвою морального и матеріяльного. С того почутя випливає почутє нашого народнёго достоінства, и воно тілько може бути мотором до всёго, що народови честь приносить. З жалём отже констатуємо, що почутє самостійности народнёї української слабо дуже провіває в брошурі Др-ва.*) Поминаємо тут звороти, як: „Въ какой чинъ пожалована будетъ малорусская литература, въ штабъ, или оберофицерскій, это дѣло неважное“... Щирому українцеви не буде се неважним, чи литература українська мала-б розвинутись як и другі на пр. западнё-европейські, чи обмежитись на литературі так званій популярній (хоча ми би дуже радо такої ріжниці не робили); допускаємо, що повисше сказано так, від напасті. Але гадка автора, що „звязь межи порядочними хахлами и кацапами держиться именами и трудами Пушкина, Лермонтова, Герцена, Білинського, Достолюбова и т. п. з одної сторони и Гоголя, Костомарова з другої, без котрих трудно собі представити людське вихованє теперішніх и кацапів и хахлів“ — чи не породить нової путаниці понятий, чи не захитає у слабодухів віру в можливість самостійної литератури української? Коли звязь межи одними и другими довершена, так по що тратити труд и час на витворюванє литератури відрубної, лучше ужити сили ті до скорійшого зъамальгамизованя, „объединенія всѣхъ русскихъ“. До такої конклюзії прийшли и наші словісти, котрим забаглось Русі од Тиси до Амура. Такої тенденції ми не підсуваємо авторови;

*) Почутє те спосібна дуже розбуджувати статя Костомарова „Двѣ русскія народности“. Годилось би ії для ширших кругів спопулярнзувати.

Digitized by Google

с слів новійших пізнаємо в нім тілько адепта российської школи, котрому Малороссия представляється органично звязана з Великороссиею. Чи Малороссия звязана з Великороссиею органично чи тілько, коли-б так сказати, механично, се ще питанє, котре историософи в Россиі в дусі антиофициальнім рішати не посміють. Така сама органична звязь заходить на пр. межи княжеством Познаньским а царством німецьким; така сама звязь держиться межи Словаками и Мадярами, а подібних примірів не трудно більше навести. С такої мильної супозиції випливає вже природно доктрина, будьтоби литература российська була для „воспитанія человѣческаго“ и кацапів и хохлів conditio sine qua non, а вговорюванє те без доказу; именно що до хохлів, приходиться нам трудно на віру приймати. Розмеженє кордонами не перепиначить ще так истоти народнёі, щоби при захованю всіх признак народніх були конечними инчі услівя образованя (воспитанія). Таж одні и ті самі русини образуються ще на німецькій, польскій и мадярській литературі. Не дивно нам ані трохи, що Др-в радби нас підчинити під супремацию интелектуальну литературы „общерусскои“, що признає для литературы українськоі тілько таку ролю, яку виповняють литературы в нарічах platt-deutsch, провансальскім и т. и. Так як роля послідніх дуже почесна, так, правду кажучи, не добачаємо для нас великої чести в тім, щоби підчинятись (ще недобровільно) „під розум“ наших сусід з опівночи. Що Др-ва, як и богато других, се не зражає, ми піймаємо вповні. Запевне він ій много завдячує, бо-ж на тій литературі образувався. Але на 18 милионів народа українського, чи богато може те ж саме завдячувати? Що же до рекомендациі „западнёго духа“ из Петербурга або Киіва, то проти сёму не можна на серио ніщо сказати. Здається наука не потрібувала би висилятись, щоби віру в того духа поколебати. Общество, котре двигало до XIX. столітя на своім карку ярмо кріпостного „закона“, де не спромоглись на зреализованє красних идей, як „панцаризм“, „панправославизм“, там не скоро заакліматизуєся дух западній; а коли-б мав звідтам до нас завитати, то станесь се хіба тоді — хоть и се „странно“ — як не буде мав в Петербурзі що робити. Впрочім хто ж веде рей в тамошнім обществі? — салдат, купець, чиновник. Отже пригадуємо собі российську пословицю, котра репрезентантів общества тамошнёго досадно характеризує. На стілько славити Бога тямимо, щоби пословицю не ростягати на загал чиновництва, салдацтва и купецтва. Одначе, не мусить воно бути без підстави, коли пригноблений крестянин сформулував собі своім хлопським розумом: що „салдатъ — воръ, купецъ — плутъ (додають звичайно бальшой), а чиновникъ — мошенникъ.“ Незгірше характеризує чиновника Некрасов:

Будешь ты чиновникъ съ виду
И падлецъ душой . . .
. . . . . .
Купишь домъ многоэтажный,
Схватишь крупный чинъ
И вдругъ станешь баринъ важный,
Русскій дворянинъ . . . . .

Digitized by Google

Закінчуючи нашу річ жичимо однакож, щоби статя Др-а розійшлась в як найширші кружки руські. Збудить вона не одного до поважного застановленя над тим питанєм, куди би нам в нашій літературі прямувати, и приверне чей не одного працёвника до табору народовців. *Г.....ь.*

Перегляд діяльності руських товариств.

Допись с Тернополя. (Загальні збори филні тов. Просвіта в Тернополі). Місто наше з весною якось пробуркалось и дає в сім місяци объявн живіщого житя народнё-руського, про котрі моєю повинностю дневникарською Вам подати звістку. Дня 10-го лат. мая відбулись тут збори филії „Просвіти“, а незабаром мае завязатися филія товариства Качковського.

Филія „Просвіти“ в Тернополи ще институция молоденька, бо ледви півроку минуло, як по довгих закрутанинах призволило правліне на ії завязанє. Та мимо того признати треба, що филія та подає гарні вигляди на будущину, коли мимо всіляких перепон так буйно почала розвиватись. Коли бо в перший раз скликано тут збори конституючі филіяльні 29. вересня 1875, приступило до филії 50 членів, між тими 28 нових, що попередно не були членами „Просвіти“. Як же ж правлінні власті напятнували се завязанє нелегальним и зібрались другі збори 29. червця 1876, число членів значно збільшилось, а коли 23. вересня уконституовався виділ филії, тоді филія мала вже 99 членів. Опісля втеряла филія вельми заслуженого и діяльного члена покійного декана Иларіона Роздольского, 9 членів виіхало з обширі обнятої филією а 4 вичеркнено. Тим робом Терноп. филія все таки найчисленніща, бо має 85 членів, між тими половину селян, міщан и учителів народніх, а крім того майже усі Русини з місцевої интелигенції належать до филії. Годі тут замовчати, що найбільш прислужився филії о. Павроцький, позаяк за ёго заходом міщане чим раз більше горнуться до „Просвіти“, объяв, с котрим нині треба числитися.

Збори мимо неприхильної пори були досить численні, як вже доніс я попередно. Филія Бортницька повитала зібраних телеграмом: „Помагайбіг просвічати темного брата“, а коломийські члени „Просвіти“ тож одкликнулись телеграмом: „Народови світла, народови волі бажають члени „Просвіти“,“ за що ім щире спасибі. По відчитаню справозданя секретаря и скарбника, над котрими ніхто не заберав голосу, розвинулася жива дискусия над „програмою до системат. видавництва популярного“. Найбільш интересу розбудила точка про правничо-політичні відомості а на лицях присутних селян и міщан малювалось то вдоволене, що сурдутовці так щиро интересуються простим народом и хотять ёго „добру навчити“, щоб він не остався недорікою поміж иншими цивилизованими народами. По довшій дискусні, в котрій брали уділ Др. Лучаковський, ип. Шехович, Ол. Барвінський, Горбаль, Геців и от. Михалевич, згодилось згромаджене одноголосно на внесене п.

Digitized by Google

Шеховича, щоб крім „нарису до програми“, поданого в 23. ч. „Правди“ 1876 и в „Газеті шк.“ в двох останніх числах, предложити центр. виділови до трактованя на загальних зборах яко одну з найважніщих галузей видавництва популярного: видавництво книжочок популярних так з відомостей політичних (переважно), як и з відомостей скарбових и чисто юридичних в формі для народа приступній. — З дальших предметів внесених на порядок дневний розбудив живий интерес збору відчит п. Шеховича, про котрий вже в попереднім числі згадалисьмо. П. Шехович виказав дуже ярко, які шкоди наносить нашим людям лихва, пияньство, поділ грунтів селянських, и представив, що тілько просвіта и закладане кас пожичкових громадських и иншіх подібних институций зможуть зарадити радикально сёму потрійному лиху, позаяк устава о пияньстві, мисні тверезості и устава будуща о лихві тілько в часті охоронятимуть народ. Зібрані члени филії розсталисьс тою милою думкою, що так гарно засіяне зерно видасть колись гарні плоди. Замітилисьмо именно, що міщане, селяне и учителі народні що раз більше зачинають интересуватись нашим товариством, и так на зборах зголосилось зараз 3 нових членів, 1 міщанин, 1 селянин и 1 учитель.

Поділюсь з Вами ще деякими данними, винятими из справозданя секретаря и скарбника. Члени филії виготовили (крім виданої „Пасіки“) чотири нові книжочки: „Паша, як ії приготовляти и як подавати, щоб господар доховався гарної худоби“, „Наука про економию народню“, „Наука про здоровля чоловіка“, „Про худобу рогату“. Першу с тих подано центр. виділови до оцінки, а тамті незадовго предложить новий виділ. Також з узнанем піднести належить, що виділ фил. заходиться коло заложеня библіотеки, с котрої б користати могли за дуже малою оплатою селяне, міщане й учителі. — Уступивший виділ роспродав книжок товариства за 224 р. 45 кр., зібрав вкладок 133 р. 95 кр., а крім того займався також продажею иншіх руських видань. — Не думайте однак, що вже всё зроблено, як слід. Новий виділ буде мати трудне заданє, як схоче совістно сповнити своє призначенє, та об тім напишу Вам иншим разом.

Холодний вітер россійсько-турецькоі війни.

Півурядова Віденьска газета Fremdenblatt, орган партиі прихильноі примирю з Россиєю, пише в допісі з Волочиск от-що:

„Що у мешканців надморських місцевостей особливо більших властителів оказуєтьса дуже лихе и малодушне настроєнє, сему зовсім не можна дивуватись. Хотя ще не прийшло до бомбардованя надморських міст, а турецька флота тілько на східнім меншe укріпленім побережу може оперувати, все ж таки застоя в торговлі завдає тяжкі страти нашим пристаням, а блокада зруйнувала вже сотки екзистенций. Щоби однак в третім місті держави, в Київі, серед війни вимагаючоі ужитя всіх сил народу, малоруська людність після десятилітнёі навзи

Digitized by Google

зачала підносити голову против народного великоруського елемента, сёго не можна було припускати. Балтийські провинциі, Финляндці, а навіть мешканці Криму показались більшими патріотами ніж ті Малороссі, наші найблизші родимці, котрі мають з нами одну віру и письмо та тілько длятого, що язик их трохи відмінний від нашого, хотять, щоб їх вважати чимсь відрубним. Київ (місто и губернія) дуже лихо мобилизував, складок не уряджав зовсім и в загалі оказав як найгірше настроєнє. Ті люде вже перед трёма місяцями засуджували заряджене енергичнійших кроків. Зважившн дальше, що Київ єсть зборищем и осередком нигилизму, сектярів и в загалі всіх елементів неприязних державі, не подивуємось, коли ряд вже в найблизшім часі поробить кроки, щоби такому положеню дїл в губернії, маючій до 930 квадрат. миль и півтретя миліона мешканців а духово и материяльно пануючій над цілою полудневою Россиєю, Поділем и Волиню, одним замахом конець положити. Після моіх информаций власне в тих сумних обставинах треба глядіти причини, чому Єго импер. Величність в часі своєї послідньої подорожи занехав наміреного навіщеня сего міста. Гарну царську палату вже від кількох місяців приготовляли на приняте императора, ще й в цитаделі и в Печерську пороблено всякі приготовленя. В послідним місяці заповіджено, що цар не забавить в місті, и випрошено собі всякі представленя; однак мала горстка знайшла спосібність, коли император вийшов з вагону до буфету на двірці желізниці, вручити ёму заимпровизовану адресу вірності."

Ми не станемо відпирати поодиноких неточностей и фальшів, які в сій допісі поміщені; не будемо навіть ширше збивати твердженя, що Київ єсть зборищем и осередком нигилизму, між тим як доси показалось, що Малороссн достарчають найменший контингент до социяльно-революцийної пропаганди, а рух малоруський вже тому, що єсть национальним, не може ні в якій звязі стояти з рухом социяльно-революцийним, яко с природи своєї космополитичним — ми хочемо тілько коротко висказати, яке становище ми займаємо супротив российсько-турецькоі війни.*)

Коли в Боснні и Герцеговині піднялась борба Славян против іх томителів, ми повитали ії з найбільшою симпатиею: між першими охотниками, що спішили пролити свою кров за свободу нещасного народа, були Русини з Украіни, а ми в Галичині бодай дрібними грошевими складками старались оказати любов и симпатию нашим славянським братам. Коли відтак хопили за зброю Сербия и Чорногора, ми и сей подвиг приняли з горячою симпатиею и надіею; ми вижидали воєнного руху Греції и Румунії, повстаня в Епирі, Тессалії, Кандії, Альбанії, Болгарії, и гадали, що таким ділом пригнетені народи Тур-

---

*) Позаяк вороги малоруськоі идеі в Россні надужпвали нераз статі „Правди", щоб буцім-то оправдувати переслідованє тоі идеі на Украіні, заявляємо виразно, що висказуємо тут тілько наші погляди яко органа галицьких Русинів-народовців, а не всіх Малорусинів, именно ж не Украінців.

Digitized by Google

ціні змогуть собі самі виборoти волю, — а лиш таку своїми силами вибороту волю вважаємо тревалим и безпечним посіданєм. Пішло инакше: европейська дипломатия, замість уможливити народам Турціі скинути с себе тяжке и огидне ярмо підданства, и на місці перегнилої Турціі поставити живі, здорові народи, трібувала удержати неможливу Турцию и маневрувала так зручно и щасливо, аж подала Россіі можливість ба майже конечність приняти ролю єдиного опікуна турецьких християн и в тій ролі — задусити Турцию.

Чи Россия дійсно щирий опікун турецьких Славян? чи вона мала право зачинати війну с Турцією в имя гуманності и свободи?

Нам здається цілком ясною річею, що тілько той має право виступати в обороні якоісь идеї, хто сам тую идею визнає и після неї поступає. Так и Россия, коли ій политична, религийна и национальна свобода турецьких християн так дорога, що аж за них підняла війну, повинна тиї идеї визнавати и у себе дома переводити.

Якже ж поступає Россия у себе? Не будемо тут вичисляти всіх гріхів Россіі (багато фактів з найновійшого часу наводить россійська брошура „Внѣшніе и внутренніе Турки“ — о котрій при нагоді поговоримо докладнійше), помінаємо зовсім поступованє Россіі против Поляків, котрі предсі також суть славянськими братами! — а подамо лише кілька наглядних фактів с самих остатних часів, с часів, коли вже Россия готовилась „освободжати“ турецьких християн.

Вже коли Россия зачинала війну за „свободу“, в день перед виданєм манифеста, помістив „Голосъ“, найзнаменитша тепер газета россійська, фелетон Евг. Маркова, написаний в дуже патриотичнім дусі (як се признають самі обожателі теперішнёї Россіі, н. пр. чеська Politik), в котрім однако з легенька указує також на право Россиян „дізнаватись у всім повної правди и могти виконувати публичну контролю над тим, що становить услівя іх истнованя, іх будучності“. За сю статю, в котрій автор навіть не поважившись ужити слова *конституция*, „Голосъ“ завішено в сам найгорячійший час на 2 місяці. Се— в имя политичної свободи!

Нема ще року — Россия вже готовилась до війни „за свободу“ турецьких Славян — вийшов звістний указ против руського язика. Россійські газети, маючі претенсию до либерализма (як Новое Время), указують на национальну нетолеранцию конституційної Турціі, що предсідатель турецького парляменту обявив турецький язик єдино официяльним — що и ми справедливо засудили (в Перегл. пол. у 7 н-рі) —; але від сего виступленя турецького президента до россійсько-царського указу ще так далеко, як від неба до землі. А однак Россия виступає буцім-то в обороні — национальної свободи турецьких Славян!

Росправи англійського парляменту пригадали світови на ново поступованє Россіі насупротив Холмеьких унятів. Бідний нарід в 2-ій половині XIX-ого столітя насилою и мугами змушено до зміни своєї віри. И така держава може мати право промовляти в имени — религийної свободи?

Задля того ми, яко правдиві исповідники тих идей, в имени котрих буцім-то Россия роспочала війну, яко исповідники идеї людскості,

Digitized by Google

національної, политичної и религийної свободи — не можемо симпатизувати з Россиєю.

Не можемо тут й не виразити нашого зачудованя, що — поминувши очевидно Поляків, котрим за идею славянського братерства байдуже а котрі притім смертельними ворогами Россиї — усі инші Славяне, відколи Россия рішущо виступила против Турциї, стали мало що не обожати Россию и оказують се в способ майже негідний вольних народів и людей. Чехи (як старі, так и молоді, „либеральні“) зовсім и забули на свої ще не так давні инкриминациї против Россиї и ії политики та пишуть гимни в честь Россиї и війни за „освободженє Славян“, а Серби, котрих цар Олександер ще перед кількома місяцями в торжественній промові в Москві злаяв та виганьбив, тогож таки царя величають ц а р е м с л а в я н с ь к и м!.. Ми, признаємось, бажали б иншого славянства, як у стіп абсолютного царя..

Але — нехай собі Россия буде яка-небудь, нехай з яких-небудь причин и в яких-небудь цілях провадить війну: все ж таки, коли тая війна вийде на користь пригнетених славянських братів, то бодай сю війну повинні ми витати з найбільшою симпатисю?

Вже те саме, що сю війну веде тілько царська та й руссификаторська (псевдо-славянофильска) Россия, не може в нас будити для неї великих симпатий. Коли б турецькі Славяне тою Россиєю и видобулись с-під турецького ярма, то за те підпадуть конечно під більшу або меншу (що н а й м е н ш е моральну) зависимість від Россиї, а се посуне славянське питанє дальше наперед до такого рішеня, яке не можемо вважати користним ані для славянства ані для людскості в загалі.

Але далеко гірші наслідки мати-ме ся війна, боімось, для самої Россиї и Украіни. Знаємо з досвіду, що абсолютний ряд, загроженій у внутрі, радо хватає за війну, щоби рух внутренній звернути на зверх, и коли війну щасливо скінчить, то се зміцняє ёго силу, нещасливий же конець ослабляє ії и веде до реформ, до конституциї. Так Австрия надала конституцию по нещасливій війні с Сардиниєю и Франциєю, а Мадяри одержали свою конституцию після прусько-итальскої війни. Кримська и австро-сардиньска війна зміцнили становище Наполеона III., противно виправа Мексиканська и прусько-австрийська війна с 1866 р. захитали ёго и принудили до уступств в користь свободи, а німецька війна принесла Франциї републику. Та й Россия не була би певне так скоро діждалась знесеня крепацтва и введеня деяких реформ, коли б не пораженє ії в кримській війні. Відтак ми гадаємо, що, якби не ся війна, не міг би и абсолютизм в Россиї довго устоятись — вже тому ні, що навіть Турция завела у себе конституцию и Россия осталась єдиною абсолютною державою в Европі. Колиж би війна закінчилась с повним успіхом для Россиї, ледве щоб не скріпився абсолютний ряд и не спинилось може на значний час введене конституциї. А коли б крім абсолютного ряду ще й кому иншому в Россиї ся війна мала вийти на користь, то хиба тілько псевдославянофилам в роді Фадєєва, Аксакова и и., котрі не федерациї Славян бажають а руссификациї. Подібний погляд, як ми, мають, здається нам, и братя наші в Украіні, а навіть либеральні Россияне в Петербурзі, де зовсім не видко того великого запалу до війни, який, після

Digitized by Google

донесень газет, удалось розбудити в тих частях Россіі, куди менше дійшла европейська просвіта.

Мимоходом тілько зганемо о становищу Поляків и формованю польского легиона. Поляки, замість лучитися з либеральними елементами в Славянщині (не виключаючи и самих либеральних Россіяи), за помочю тілько котрих можуть — не відбудувати, розуміється, давнёі Польщи, котра була б чистим анахронизмом, але поставити нову Польщу серед Славянщини, стають все на боці ба навіть непріязно против славянськоі идеі. Від початку повстаня турецьких Славян значна більшість Поляків станула по стороні Турціі. Недавними ж часами с почином россійсько-турецькоі війни підняли польскі ворохобники думку утворити польский легион в Царгороді, щоб вивести ёго против наддунайськоі армиі, котра в значній часті складається с Поляків и Русинів-Українців, — та щоб заткнути польску хоругов над Вислою, Дністром и Дніпром! Ся видумка знайшла живий відгомон в галицько-польских часописях, а опамятливі перестороги Czas-у и Dziennik-a poznańsk-ого привитали сі то галицькі Поляки яко „москальофильство“! На щастє зголосилось досі до польского легиону тілько 15 калік и 26 кандидатів на официрів и полковників легиону. Як би там ні було, а все ж и зроджене такоі думки між Поляками и ціле іх дотеперішне становиско до славянськоі справи — виказують, що Поляки все ще не в силі здвигнутись не то до проводу у славянстві, до чого деякі з них мають претенсию, але й до погодженя своіх бажань и замірів з интересами цілого славянства.

Из дописи Fremdenblatt-у не можемо мовчки помінути тілько оден уступ, де сказано, що „ряд россійський вже в найблизшім часі поробить кроки, щоби такому положеню дід в київській губернії конець зробити“. Се аж надто ясна грозьба нового утиску нещасного українського народа. И за що? Що „Київ лихо мобилизував та складок на війну не уряджав“, хотя впрочім сповняв свої обовязки супротив держави?.. Справді, се новий рід провини, специфично россійський, незнаний нішому европейському світови! За несповнене добровольного чину патриотичного — кара! Тіштеся Славяне та величайте Россию, боронительку „свободи Славян“! Хиба ж Українці не такі самі Славяне як турецькі Серби та Болгаре? Хиба ж кривда менше болить, коли походить від свояка, як від чужого?..

Як россійська дипломатия потрафила одурити дипломатию европейську, так россійські псевдославянофили и публицисти потрафили позискати для Россіі симпатию Славян. Однако хотя суд людей може датись на хвильку обаламутити, але не обаламутить Россия суду, який колись видасть на неі история. А український народ, як перебув не одно тяжке горе, перебуде и ті гоненя, аж

Опадуть тяженькі
Зелізні кайдани...
. . . . . .
И устане та неволя,
А воля настане!..

Digitized by Google

НОВИНКИ,
ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Вистава краєва — а товариство „Просвіта“.** Про участь, яку товар. *Просвіта* повинно б взяти в виставі краєвій, одержалисьмо слідуючу допись, котру задля ії важности и великої донеслости для тов. „Просвіта“ подаємо, сподіючись, що виділ товариства радо застановиться над виконанєм заданя, порушеного в тій дописі.

В „Справозданю тов. „Просвіти“ за р. 1876/7“, котре виділ розіслав сими днями, подана звістка, що рішено взяти уділ в сегорічній краєвій виставі, и що виділ замовив місце для своіх оказів, т. є. для книг популярних и школьних, виданих Просвітою, „сподіваючися таким чином познакомити публику зі своіми виданями и заохотити нарід до закупованя тихже“.

Кождий з нас запевно похвалить сю щасливу гадку, як вона на се заслугує. Однакож позвольте міні зробити до сеі звістки одну примітку, котроі я не роблю для самої критики, а — щоби скілько можна прислужитись ділу, и добрій гадці надати відповіднійший, по моєму, напрямок, взглядно, ії доповнити. Виставляючи видані товариством книжки популярні и школьні, хочби навіть и в кількадесять, и кількасот екземплярах, *Просвіта* виступить на виставі тілько як накладця, або навіть тілько як купець, — в загалі сказавши, як приватний интересант. Правда, що и таке виступленє мало би свою ціль и хосен, виражені ясно в згаданім справозданю, особливо послідними пятьма словами, висше приведеними.

Однакож, по моєму, при уділі в виставі ходити повинно ще о щось важнійше, а именно о познакомленє публики не тілько з виданями „*Просвіти*“, але с самою „*Просвітою*“, с самим товариством... За для того воно и виступити повинно яко моральна особа, як товариство, — в цілій своій исторії розвою, и своім теперішнім стані.

До такого представленя надасться, як не можна лучше, метода статистично-графична. Хто бував ня виставах, той певно надивився на подібні статистично-графичні карти, и не тілько має об тім ясне понятє, але напевно также з власного досвіду, бо с численних прикладів через порівнуванє одних з другими, дійшов до пізнаня, який спосіб технічний до сего представленя буде найвідповіднійший, имечно спосіб, котрий би (розуміється, уникаючи всякого позору т. зв. Marktschreierei) здібний був: 1) звернути на предмет увагу маси гостей пдивучих без відпочинку по виставі, задиханих и ошоломлених ріжнородностю виставлених оказів; 2) подати наглядний, ясний, так в загалі як в подрібностях правдивий, и без довшого студиованя и толкованя за одним поглядом научаючий образ розвою и теперішного стану товариства.

Конечно знайдеться такий практик ві Львові, розуміється обзнакомлений достаточно з геометричним рисунком и гармониєю барв (так як, по моєму, безбарвний рисунок не так легко був би для маси публики зрозумілий), котрий би доставлений ёму від виділу *Просвіти* и оброблений материял статистичний міг зручно зужиткувати.

*

Digitized by Google

Хоч и діяльність Просвіти підпадала и підпадає не одній критиці, то все ж її история и розвій в часі 9 років истнованя представляє досить интересних моментів, котрими наше товариство на виставі в порівнаню до всіх инчих краєвих товариств, так руських, як и польских, може сміло похвалитись. Так приміром зріст членів товариства с цифри 72 (р. 1868) до близько або и висше 700 (1877); цифри виданих екземплярів популярних діл (коло 10.000 в р. 1872 до 80.000 в р. 1875); прогресивне зменчене видатків на внутрішну администрацию в порівнаню до прогресивного підношеня видатків на властиву ціль, т. є. на видавництва популярні; побільшене коренного капиталу с суми коло 200 зр. (в р. 1870) на суму 12.922 зр. (в р. 1876), и оборотового капиталу з 1300 зр. (в р. 1870) на 24.345 зр. (в р. 1876); фондів инчих, поручених администрації або роздавництву Просвіти, з 400 зр. (в р. 1872) на висше 15.000 зр. (в р. 1877) и т. и. — Розуміється в прочім, що підносити тілько ті — користні сторони розвою а промовчувати другі, не було би ані гідне ані хосенне. Таким чином картина, поучаючи через порівнане цифер, и виказуючи деякі недостатки, мати буде и безпосередний хосен для самого товариства, для ёго управителів и членів. Що до дат, які би картина о кождім року повинна подати, то мали би вони, по моій думці, обіймати от які розділи и підділи: число членів; число филий; видавництво, а то: 1) книжок популярних, число виданих діл и екземплярів, и 2) ті самі дати о книжках школьних; число аґенций; дальше: приходи товариства, а то в окремих цифрах: с вкладок, с продажі книжок популярних, такіж зі школьних, з добровольних дарів и маєтку товариства, в кінці приходи с субвенций властей автономичних и рядових; — так само розходи повинні бути поділені на: розходи на друк, оправу, розсилку книжок попул. и школьних; на ремунерації авторам, и в конець на администрацию, з инчими дрібнійшими видатками. Наконець виказаний повинен бути (розуміється, як все попередне, за кождий рік окремо) стан маєтку, а то: оборотового, и: корінного,— а побіч того стан инчих фондів, зістаючих під посередною або безпосередною опікою товариства.— За для повності образу, котрий таким чином представив би также коротку але досадну историю Просвіти, повинна на заголовку бути поставлена официяльна дата завязаня товариства (8. грудня — 26. листоп. ст. ст. 1868), а крім того при кождім році ще названий голова товариства. Се послідне здається міні годилобся за для того, щоби докладними датами вибити раз польским публицистам з голови повторювану часто вигадку, начеб то головним мотором до завязаня товариства був пок. Лавровський (читай: „субвенция соймова“). — В кінці ще одна примітка: вистава буде не руська, и не польска, а в загалі краєва, значить и публика и судці будуть не тілько Русини але и Поляки; ексклюзивність национальна — в инчих разах може и оправдана, тут — не була би на місци. За для того и текст до картини повинен по при руськім обіймати и переклад польский; а хочби се могло подати навіть нашим словистам єдину приключку до рекриминаций, то тої дешевої утіхи не повинніємо ім завидувати, знаючи, що для них „не буде ся — буде друга“.

Проект мій поручаю прихильній розвазі ш. виділу „Просвіти“; підписаний бувби без траченя лишних слів шкиц до проектованої кар-

Digitized by Google

тини предложив томуж виділови безпосередно; але усіх потрібних дат не ма у друкованих справозданях, а з деяких років такі справозданя и не були оголошені. За для того вважаю я конечним, за посередництвом „Правди“ над сим проєктом поговорити ширше, в надії, що и виділ Просвіти дасться прихилити до него, и заохотиться оден або и кілька людей до піднятя тої нелишної праці.

27. мая 1877. *Василь Н.*

— **З Бережан.** *(Наука руського язика в Бережанській гимназиї.)* Перед двома роками появилися в „Правді“ допісі з Бережан о стані науки руського язика в нашій гимназиі. Я хочу подати деякі вісті о теперішнім стані тої науки, а після того буде можна осудити, чи и як попередній стан змінився.

Руського язика в Бережанській гимназиі учать пп.: З. М. (учитель клясичної филологиї) в I-ій и III-ій клясі, М. В. (також учитель клясичної филологиї) в II-ій, VII-ій и VIII-ій клясі, и Володимир Паславський (суплент) в IV-ій, V-ій и VI-ій клясі.

В загалі є великою хибою многих наших гимназий, що мало є в них учителів-Русинів, котрі б мали екзамен з руського язика, не багато навіть таких, котрі би добре знали свій язик або хоч хотіли ёго основнійше пізнати. Між тим як учителі польского язика, хочби й не були фахові, а все таки достаточно бувають обзнакомлені с польскою граматикою и литературою, руського язика учать нераз люде, котрі ані литератури руської, ані граматики ані ортографиї добре не знають и навіть — сором сказати! — не завдають собі праці, щоби всёго того вивчитися.

В Бережанській гимназиі є тілько оден фаховий учитель руського язика, п. Вол. Паславський. В допісі поміщеній в 2-ім н-рі „Правди“ 1875 діяльність ёго и способність яко учителя руського язика були некористно обсуджені. Тепер же мусимо радо признати, що п. В. П. багато від того часу поступив. Хотя він ще не зовсім вольний від деяких своіх „убѣжденій“, однако мусимо признати, що він посідає немалий засіб відомостей в руськім язиці, що науку ріднёго слова и литератури він оден трактує совістно и с правдивим замилованем а и знанем новійшої литератури перевисшає далеко всіх тутешніх учителів. Коли б він учив руського язика в VII-ій и VIII-ій клясі, могли б ученики достаточно познакомитися з новійшою руською литературою. На нещастє він оден тілько с-поміж тутешніх учителів спосібний учити староруського язика и литератури, мусить отже все уділяти науку в V-ій и VI-ій клясі.

П. М. В. — впрочім добрий знатель клясичної филологиї — до недавна був в таких обставинах, що не міг навіть чути живого ріднёго слова; а що притім не мав и не має великого замилованя до руської мови, тож не дивниця, що відомості ёго руського язика недостаточні до ученя не то в VII-ій и VIII-ій, але навіть и в низших клясах.

П. З. М. не дуже багато перевисшає п. М. В-ого знанем руського язика и литератури, и хиба тілько сильний критикою, котрою безпощадно „истребляє“ всіх писателів, руських чи рутенських. — Не станемо від обох сих панів жадати, щоби робили конче специяльні и фахові

Digitized by Google

студия руського язика и литератури; але жадаємо від них більшого замилованя до рідпёї мови, а обовязком їх єсть, вивчитися руського язика, яко предмету котрого мають других учити, хоч на стілько, на скілько н. пр. учителі польского язика знають польский язик и литературу, и на скілько й вони самі польску мову и словесність знають або вивчились би, колиб ім приділено науку їх в гимназиі...

— **„Подорожъ до Риму!** *Отвертый листъ до Его Високопреосвященьства Киръ Іосифа Сембратовича, метрополита галицькои Руси.*“ Під таким заголовком появилась в 2-ій половині Мая невеличка брошурочка (14 стор. XVI-ки), котра написана в пору и містить в собі багато справедливих и удачних заміток. С підпису на кінці отвертого листу — „Архидіецезіанинъ, г. кат. священикъ зъ Держиполя“, як и с способу писаня видко, що автором „листу“ є руський священик, и можна припустити, що він хотя не формально в имени, але в дусі значної часті руського духовенства промовляє. Задля того, як и тому, що наші погляди у многім згідні с поглядами автора „листу“, подаємо тут зміст ёго. Лист сей викликаний митрополичою курендою з 9. Лютого с. р., заповідаючою виізд депутациі руського духовенства до Риму для принятя уділу в урочистости уладженій в память 50-літнёго архиєрейства папи римського Пія IX., и написаний перед самим виіздом депутациі. Автор питається: „По що Ви ідете? Чи наконечна ціль Вашої ізди не далась би осягнути иншим приступнійшим способом? Чи Ви форсуючи таку ізду, не чините кривду довидну для народа и священьства свого? Чи не єсть така депутация Ваша in gremio наругою над гіркою долею священьства, котре представляєте, и над затрівожаючим положенем народа, до котрого належите?“ Сли з инших країв, каже автор, ідуть депутациі, то там инші обставини: там ідуть світські люде заможні, яких у нас нема, а священики инших народів люде відособнені, котрих не вяжуть ні які обовязки ні до родини ні до краю. Нашому ж священьству не вистарчає, так як иншому, сповняти обовязки свого званя, нам за мало дбати о спасенє душ — нам треба ратувати тіло и жите народа, и „може навіть перше мусимо старатись о ёго земні добра, знаючи, що не двигнутись ёму морально, коли не двигнеться материяльно.“ А на теє не досить одних слів, треба жертв, жертв котрі нашому духовенству складати трудно, бо воно само находиться в найкрайнійшій нужді: многі священики не мають за що посилати синів до школи, а за доньки вже й не згадувати. Автор обчисляє видатки на подорож до Риму для 30 осіб на 10.000 зр., и каже, що за тиі гроші можна б 50 до 100 бідних школярів через рік прохарчувати або с процентів (лише по 5 від 100) основати на вічні часи 10 стипендий по 50 або 5 по 100 зр. Також можна б тими грішми, хочби іх не роздаровувати але випозичати, виратувати житє не одного священика, отця родини, котрий гине с хороби а не має за що лічитися, н. пр. поіхати до купелей. Так руське священьство бідує — горює страшно; а нарід голодний! Багато, дуже багато народного добра пропало и пішло в чужі руки — и не конче по причині пияньства и лінивства: трафляються вже випадки, що не по причині пияньства кидає чоловік грунт и иде в емиграцию! — В дивній суперечності, каже автор дальше, с курендою инавгуруючою депутацию до

Digitized by Google

Риму стоять инші рівночасно видані куренди: одна в справі запомоги для вдовиць и сиріт по руських священиках, с котрої виходить, що фонд запомоги вистарчає лише для уділеня запомоги по 32 зр. річно для кождої вдови — а друга оскаржуючася на скупі датки на обновленє архипрестольного храма. Причину скупих вкладок на фонд запомоги для вдовиць и сиріт и на церков ст. Юра видить автор не лиш в загальній нужді, але й в тім, що митрополит на обі цілі не пожертвував жадного датку, котра жертва була б своїм прикладом могуча, хоч має гроші на подорож до Риму. Й переходу наших священиків до Холма — велику частку вини носять наші архиєрєі, бо не старалися зарадити нужді духовенства, головній причині того переходу. Перед двома роками затверджене зістало товариство кредитове для священиків, котре взбуджувало великі надії, а не може війти в житє для недостатку фондів — отже ще й нині 10.000 зр. подорожних грошей могли б сёму зарадити... В таких сумних обставинах, при тілько близших обовязках, треба було замість висилати депутацию вислати лиш адресу, щó було б зовсім вистарчило. Впрочім автор справедливо оцінює характер тої подорожи словами: „Рад би я з душі цілої добачити религийний характер тої вандрівки, коли ж бо ёго ані руш не видно! — а видно: церковно-политичну демонстрацию з додатком духа волонтерсько-вояжерського и більше нічого (як куренда доказує).“ Наконець автор застерігається против закиду, що він „нападає на особисті кармани людей“. „Вільно всякому, каже, роспоряджати своїм маєтком, як ёму ся хоче, іхати, де ёму любо — але нехай всякий памятає, що поступаючи так вирікається спільності з народом и ёго убогою славою, а тим самим тратить право ёго представляти“.

— **Соціялистичні и московські агитациі в Галичині.** До недавна мали галицько-польскі газети лише московські агитациі яко неперебраний материял до заповнюваня своїх колюмн, а о соціялізмі згадували хиба лиш яко о домороднім комунизмі, маючім девизу: ліси и пасовиска! Від остатних процесів соціялистичних в Россиі, особливо ж від т. з. соціялистичного процесу у Львові, зачинають у них значну ролю відгривати и соціялистичні емиссарі з Россиі, пропагуючі буцім-то соціялизм між галицьким народом. Тілько ж що для соціялистів в Россиі польскі газети оказують певну симпатию, а против рекомих соціялистів галицьких виступають з найбільшою заілостю!.. Після донесеня львівських газет Dziennik-a polsk-ого и Gazet-и Narodow-oї, и віденьских, як Neue fr. Presse, мають агитациі найбільше обявлятися в Бучацькім и Товмацькім старостві, де в послідніх місяцях товклося повно российських емиссарів, так що аж суди повітові мусіли взятися до слідженя тої справи. В Товмацькім повіті якийсь буцім-то маляр церковний з Россиі, Вильський, оснував брацтво, котрого члени „в имя Исуса Христа и царя нашого“ присягають взаімно себе спомагати. Членів того брацтва намовлювано до підписаня поданя до цісаря, в котрім проситься о засистованє конституциі, знесеня всіх автономичних институций (особливо галицького сойму и рад повітових) и о справедливійший поділ грунтів. Се брацтво старається надати собі характер религийної секти: св. Миколая дуже почитають, за те виступають против всіх инших святих и відрубують ім голови! — Всі тиі доне-

Digitized by Google

сеня оказуються або грубою мистификациєю, або страшною пересадою, або недорозумінєм. Легковірність польских публицистів, скоро ходить о агитацию московську або социялистичну, єсть надзвичайна и сотними доказами стверджена. Так и тепер н. пр. вони доносили „з найпевнійшого жерела“, що в Бучацькім арештовано о. Мацілинського и відставлено до суду, а в той сам день о. Мацілинський ходив спокійно по Львові! Так и слова рекомої присяги в имя „Исуса Христа *и царя нашого*“ виглядають мов перекручене слів литургиі: „Іисуса Христа, *царя и Бога нашего*“. Чи дійсно котрий суд займається тою справою, не знаємо; але сли так, то певне викажеться тілько безосновність польских донесень. Та й московські агитациі сли які суть, то певне відбувались би не в наівний спосіб, описуваний польскими газетами.

— **„Карпатъ“ о россійсько-турецькій війні.** Виходяча в Унгварі „общественная (соціальная), церковная, науковая, литературная и экономическая газета“ *Карпатъ*, „органъ епархіального правительства и общества св. Василія Вел.“, в 20-ім н-рі з 24. Мая с. р. так пише о россійсько-турецькій війні:

„Война со обѣихъ сторонъ ведется въ имени Бога... Христосъ и Аллагъ противустоятъ, и вѣрники обоихъ стремятъ къ тому, чтобъ убити одинъ другаго по возможности!..

„Сіе есть понятіе, разпространяємо обѣими сторонами, у б и в а ю щ и м и т е п е р ь е д и н ъ д р у г а г о.

„А всетаки дѣло по нашему скромному мнѣнію иначе стоитъ. — Ни съ одной стороны не ходитъ и не дѣется о вѣру, которая, жалко сказати, сегодня сталась только покрываломъ сихъ предпринятій, но дѣется съ стороны россійскаго государства о *покореніе всѣхъ народовъ, — будто по вѣроисповѣданію, будто по языку подобныхъ Россіи, подъ иго россійской державы.*

„А то все дѣется провозглашеніемъ с в о б о д ы н а р о д о в ъ.

„Можетъ быти, сіе прославленіе свободы имѣетъ очаровательное вліяніе на тѣ народы, которые находятся подъ властію турецкаго султана: но для насъ, которые родилися и воспиталися въ свободѣ, возжигающей зависть всѣхъ окружающихъ насъ народовъ(!!! ред. „Правди“), — очаровательныя прокламаціи сего рода показываются по крайней мѣрѣ ненужными, излишными, — чтобъ не сказати обольстительными.

„Мы отъ первыхъ начатковъ не только одушевленія, но ни малѣйшей симпатіи къ подвигу россійскаго государства въ нынѣшней войнѣ не имѣли. Мы видѣли въ всемъ не иное, какъ направленіе Россіи к ь осуществленію соединенія славянскихъ племенъ подъ скиптръ деспотическаго своего управленія и того неограниченнаго абсол тизма, который почти не съ турецкимъ равняется.

„Можетъ быти, нашъ укоръ строгій, но оправданъ дѣлами. — Держава, которая такъ отлучена отъ свѣта, отъ свободныхъ державъ, какъ Россія, ограничена полиціею и стрегомая съ всѣхъ сторонъ — неприступная свободному отдыху, какъ Хина либо Японія: держава, которой самодержецъ только межи тысячами полиційныхъ и жандармскихъ оружій могъ явитися на всемірной выставкѣ въ Вѣнѣ: держава таковая никогда не убѣдитъ міръ о томъ, что она хочетъ освободити

Digitized by Google

иныя державы, иные народы, по тому и не дивно, что общее мнѣніе страхается россійскаго нападенія и почти нѣтъ голоса — нѣтъ свободнаго мнѣнія къ оборонѣ поступованія Россіи!.. бо все, что дышетъ, стремитъ къ свободѣ а не къ варварскому рабству, котораго олицетвореніе видятъ свободные народы въ — Россіи!“

Гарні сі слова и містять в собі й багато правди. Тілько ж дивно вони виглядають в органі, котрий бє поклони перед своіми владиками, креатурами мадярського Славян пригнетаючого ряду, а навіть перед сим-же рядом, и котрий, замість уживати свого рідного малоруського слова, малпуючи невдачно великоруський язик сам на духовім полі ставить себе в зависимість від „деспотичної, варварської“ Россні...

— **Загальні збори „Просвіти“** відбулися вчера, 31. Мая. Зібралось 65 членів зі Львова и с провинції. Вибрано новий виділ с пп.: д-ра Омеляна Огоновського, О. Партицького, о. Стефановича, Д. Гладиловича, В. Барвінського, Мандичевського, Ю. Романчука, Ю. Целевича и Вол. Танячкевича. Головою вибрано одноголосно д-ра Омел. Огоновського. Заступниками вибрані пп.: В. Шухевич, О. Калитовський и Ол. Борковський. Ухвалено поручити виділови: 1) розписувати конкурси на укладане популярних книжок, 2) занятися виданем газетки раз на місяць в 1 аркуш виходячої яко органу товариства. — Докладнійше справоздане подамо у найблизшім н-рі.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Мая 1877.

Помимо завзятої опозиції жидів и теоретиків-доктринерів, *Рада державна* приняла проєкт **устави против лихви.** Яких способів уживано, щоби не допустити до ухваленя того проєкту, оповідає корреспондент Gazet-и Lwowsk-ої, котрий пише: „Не буде невмістно зазначити деякі обставини, котрими намагано вплинути на Раду державну зо вні. На самім початку генеральної дебати прибули з Галичини депутації агитуючі за доведенем проєкту до упадку. Президент комнати п. Рехбавер и пос. Вурм дістали навіть листи повні характеристичних проклонів, шоби камені против них обізвалися та щоби прокляте спочивало на іх поколіню!...“ Але мабуть власне тота надмірна агитация причинилася до ще більшого виясненя правди, и проєкт дістався с комисиі, де вже вважано ёго похороненим, до повної комнати на засіданю з 18. Мая. Комисия трохи змінила 1-ий §., а комната приняла цілий проєкт зараз в 2-ім и 3-ім читаню. П. Генисман, член Alliance israelite, воював ще завзято против кождого параграфа, але зовсім безуспішно; проєкту боронили справоздавець Ридзовський и министер Глязер. Деякі посли домагалися розтягненя сеі устави, призначеної для Галичини и Буковини, також на инші краі: именно на Шлезию, Моравию и Краіну; однак після замітки министра Глязера, що уставу сю уложено спеціяльно тілько для Галичини по докладнім розвіданю галицьких обставин, обставини же инших країв не суть ще так знані, щоб потреба введеня такої устави в них була очевидна, цофнено тиі внески. —

Digitized by Google

Можна сподіватись, що комната панів проєкт сеі устави, як и устави против пяньства, небавком приймe.

Друга цікава для нас справа була трактована на засіданю с 15. Мая. Ходило о **відділенє Трентина** (полудневого італіянського Тиролю) **від** (північного німецького) **Тиролю.** Подібно як „вірноконституцийні“ руські посли, и Итальо-Тирольці ві всіх справах держалися Німців централистів, надіючись за те узискати від них поділ Тиролю, котрого бажали з национальних и локальних зглядів. Ще перед 3-ма роками п. Прато поставив внесок в Раді державній, щоби для полудневого Тиролю основано окремий сойм краєвий и окремішню администрацию. Вибрана Радою державною комисия для того внеску по 3-літніх нарадах ограничила ёго так, щоби установити для Трентина тілько окрему секцию в Виділі краєвім и Раді шкільній краєвій. Але и того внеску комисиі не приняла комната послів; именно закидувано против нёго, що він нарушає компетенцию сойму тирольского, и внесок упав при голосуваню рівним числом голосів 95 против 95. Против внеску голосували именно партия Гогенварта, Чехи (з Моравиі), Поляки, часть вірноконституцийних Німців, и 1 вірноконституцийний Русин (Криницький). Се указує, якої долі діждалось би жаданє вірноконституцийних Русинів поділу Галичини, котрий перед кількома роками підношено до значіня фиидаментальних артикулів Русинів; а коли б. п. Лавровський с практичних зглядів був противний ставленю такого жаданя, кинулися на нёго противники як на відступника народної справи. Та нині ніхто й з найтвердших Русских не гадає вже о поділі Галичини...

На засіданю с 17. Мая відповідав министер Ляссер на интерпеляцию моравських Чехів зглядом Праськоі щадниці, котра мала звиш 1 милион стратити на справи хабрусові. П. министер виказував, що каса поступовала зовсім правильно и заслугує на всяке довірє. Однако посол Фандерлік не був тими виводами задоволений и жадав дискусиі над відповідю п. министра; але внесок ёго поперли тілько сторонництво права, Поляки и 3 посли з лівиці, и проте внесок упав. — На тім самім засіданю дебатовано над внеском п. Штурма, щоби знести спільні делегациі а іх аттрибуциі приділити соймови угорському и Раді державній. Внесок відкинено дуже значною більшостю голосів вже при першім читаню тим способом, що не приділено ёго ні до якоі комисиі. — По поводу Зелених свят перервано засіданя комнати послів на час від 19. до 29. Мая.

Перший овоч, який видала **российсько-турецька війна,** дістався Румунам. Румуния, заключивши наперед конвенцию з Россиєю, відтак роспочавши війну с Турциєю, тепер оголосила свою независимість. Перед оголошенєм трівали завзяті спори в министерстві, именно декотрі боялися, що́ скажуть на те европейські моцарства. Наконець рішено независимість оголосити, а министер Когольничано заявив в румуньскім соймі: „Ми вольний, независимий народ; однакож щоби наша независимість була узнана, мусимо боронити нашоі справи перед Европою.“ Відтак комната послів приняла 21. Мая отсю резолюцию: „Комната приймає до відомості, що війна Румуниі с Турциєю єсть виповіджена, що звязи истнуючі між сими обома державами суть розірвані, що тим самим однодушно бажана независимість краю зістала урядово

Digitized by Google

санкционована, и дуфає в справедливість гарантуючих держав.“ Сенат приняв також одноголосно резолюцию що до независимості Румунні. Відтак ухвалив румуньский сойм не платити дальше гарачу Турциі, а з грошей тим тиособом узисканих не знали Румуни лучшого ужитку зробити, як оснувати ордер „звізди Румунні“. До корреспондента англійськоі газети Daily Telegraph сказав князь Кароль, що ёго найсердечнійшим бажанем єсть, щоби Румуния сталась Бельгиєю східноі Европи; що повинно бути в интересі Англиі, Австрні и Німечини, щоби устя Дунаю були в посіданю невеликоі держави під спільною гарантиєю и протекторатом великих торговельних наций.

Примір Румунні зъелектризував и Сербию, котра — з більшим правом — бажає також осягнути независимість. Сторонництво воєнне зачинає брати гору, повдержує ёго тілько неутральність Австрні, котра зависить від неутральності Сербні. Князь Милян єсть проте в труднім положеню и гадає до царя удатися по раду.

За Англиєю и Австрия оголосила свою неутральність, а се в формі роспоряджения министерств справ внутренних, справедливості и торговлі з 11. Мая 1877, котрим оголошено засади, яких в часі россійсько-турецькоі війни власті и обиватслі монархиі мають держатися під взглядом торговлі и плавби корабельноі; именно заборонено на кораблях з австрійсько-угорською бандерою перевозити контрабанду воєнну, заборонено кораблям прибувати до обляганих місць и пристаней, роспоряджено, щоби австрійські и угорські купці на морі все піддавались ревизиі воєнним кораблям воюючих держав, а колиб котрий австрійський або угорський корабель був невластиво трактований, має сей час донести до найблизшого конзуля. Помимо того оголошеня доносять польскі и декотрі віденьскі газети, що через Броди на Чернівці перевозиться з Радивилова муниция для россійського війська в Румунні, — вправді, розуміється, не на кораблях, але желізницею. В загалі политика австрійсько-угорськоі держави ще хитається поміж неутральностею до остатних границь посуненою, союзом з Россиєю и союзом с Турциєю (и Англиєю) против Россні. Голошено, що Австрия поставила певні границі, поза котрі колиб Россия пішла, то Австрия мусіла б против неі виступити. Такими границями мало бути також: вступленє российських військ в т. з. Малу Волощину и оголошенє независимості Румунні. Між тим наступило одно и друге, а півурядові газети спішать дементувати, що Австрия подібні услівя ставила Россні.

В загалі на разі здається, як колиб війна між Россиєю и Турциєю остала злокализована. Хотя оголошенє независимості Румунні нову діру зробило в Париськім трактаті с 1856 р., однак ніхто за се не дбає. „Австрия — каже одна газета — чекає и чекає. На що? Се тайна графа Андраши. Италия зиркає на всхід, чи не дав би зробитися який интерес при турецькій ликвидациі. Франция, після новоі министерськоі кризи, має досить роботи у себе дома. Англия рішилась би до оборони трактатів, коли тілько ходити-ме о ii власну користь, котра доси безпосередно не нарушена. А Німечина, перше милитарне моцарство в світі, котру стояло б було лиш одного слова, щоб Россию від війни повдержати, мовчить, як мовчала від двох літ. В Берлині мають очі все на захід звернені, та не мають часу турбуватися сходом.“

Digitized by Google

Россійські війська в Румуніі ще все заняті уставленем над Дунаєм и приготовленем до переходу. Над середним Дунаєм стоіть звиж 100.000 россійського війська, с котрих около 25.000 займають вижини на північ від Ольтениці а на півн.-захід від Джурджева. Решта займає побереже ріки Веди до ії устя в Дунай и Зимницю, и місце на правім березі Алюти, ограничене на полудне Дунаєм коло Турну-Маргурелли. Впрочім Россія спроваджує ще все нові війська до Румуніі. Крім союзничих військ румунських буде враз з Россіянами воювати легион болгарський, котрий сподіваються доправадити до 30.000 людей. До 6. Червця мають россійські війська мабуть вже цілком бути уставлені, бо того дня прибуде до головної кватири россійської армії, котра тепер находиться в Плоєшти, цар Александер, щоб сам обіймив верховну команду Дунайської армії. Здається однако, що се обнятє буде тілько номинальне, а дійстну команду лишить цар дотеперішнёму комендантови, вел. князеви Николаеви, котрому и туркофильскі газети не можуть відказати способностей доброго жовніра, и шефови генерального штабу Непокойчицькому. Дійсної ж переправи через Дунай не ожидають скорше як около половини Червня, бо Дунай дуже прибув и порозливав.

Тимчасом тілько россійські и румунські батерії з одної а турецькі батерії и монитори з другої сторони перестрілюють до себе та бомбардують притім міста розложені по обох берегах Дунаю. Так острілювали Турки Каляфат, Ольтеницю, Джурджево, Браілов, Румуни Відинь, Туртукай, Россіяне Герчи. Турецькі монитори на Дунаю роблять дуже малу прислугу; Россіяне вже два монитори висадили в повітре. Оден монитор трафили добре вимірені россійські гранати в котел паровий, котрий пук, огонь дістався до складу пороху, и цілий монитор, котрий коштував 4 милиони франків, пропав враз з осадою 200 людей. Другий монитор висадили Россіяне в повітре торпедою, котру небачний командант турецький допустив підложити.

В Азиі понесли Турки тяжку страту: 17. Мая здобули Россіяне кріпость Ардаган в Арменні, в котрій знайшли 80 гармат и великий запас амуниції и живності. Цілий бій тревав лише оден день: здобувши передні шанці, россійська артилерия зробила виломи в мурах кріпості, а військо вже пізно в вечер припустило штурм; Турки (числом 10—12.000) утікали на всі боки, лишаючи багато трупів. Стратегична позиция Ардагану дуже важна, бо тепер змогуть Россіяне цілком оточити кріпость Карс и відтяти ії від Ерзерум, а до Ерзерум будуть також мати вільну дорогу. Ще більшої ваги будуть моральні наслідки здобутя Ардагану. Турки давнійше славились яко хоробрі боронителі кріпостей; тепер же опустили Баязид без вистрілу а Ардаган по кількагодинній борбі. Се свідчить дуже некористно о дусі турецької армії, а що злий приклад буває дуже заразливий, то може легко статися, що за Ардаганом піде Карс, а навіть и Ерзерум. Вправді и Турки можуть повеличатися деякими успіхами в Азиі, однако сі успіхи не рівноважать втрати Ардагану. Именно на кавказькім побережу турецька флота збомбардувала и заняла кріпость Сухум-кале, и висаджає що-раз більше війська, щоби розбудити повстанє на Кавказі. Дійсно племена кавказькі, особливо Черкеси, повстали против Россіі, однако, як сильне

Digitized by Google

се повстане и як далеко сягає, ще на певно не знати. З другого знов боку, від озера Ван, племя Курдів з регулярним військом турецьким и з башибозуками двигається на північ, щоби назад здобути Баязид и впасти в российський край д Еривану.

Між тим в Царгороді (куди вже повернули всі посли европейських моцарств, очевидно крім российського, відъіхавші після відкиненя Турциею ухвал конференциі) є найбільша непорадність и найбільший нелад. Вість о утраті Ардагану сильно взбурила турецьку людність; кілька тисяч софтів з великими масами народа прийшли до соймової палати и жадали віддаленя двох министрів (Магмуда Дамата баші и Редифа баші), віддаленя командата азіятицькоі армиі Мухтара баші а прикликаня творця турецькоі конституциі Мидгата баші. Президент сойму удався в сей час до великого везира а з ним разом до султана и обявив волю народа. Скінчилося на тім, що оголошено стан облоги а теперішні министри зістають. Від того настало ще більше розъярене між людностю и бояться вибуху революциі. — Для керованя операциями воєнними придано министрови війни раду военну.

Крім российсько-турецькоі війни звертає на себе загальну увагу **зміна министерства у Франциі.** Після викінченя устрою державного Франциі (в Лютім 1875 р.) и виборів до теперішнёго парляменту французького (в Лютім 1876 р.) Мак Магон, президент французькоі республики до кінця 1880 р., вибирав собі все министрів з республиканськоі більшості в парляменті, и помимо своіх особистих консервативних а в части и клерикальних тенденцій поступав в дусі тоіж більшості. Аж нараз 16. Мая с. р. вистосував до министра-президента Жюль Симона письмо с всілякими безосновними закидами, в котрім покликується на свою одвічальність перед краєм, а написане в тоні, котрий, як каже газета Peuple, міг уйти Наполеонови Бонапартому після битви під Маренго, але дуже чудно видається в устах побитого під Верт и Садан. Відтак министерство Жюль Симона подалось до димиссиі, а Мак Магон вибрав нове консервативно-клерикальне министерство, котрого президентом єсть орлеанист Брольі а душею бонапартист Фурту. Республиканські депутовані зібрались с того поводу на нараду и ухвалили на внесок Гамбетти приняти резолюцию, указуючу на одвічальність министрів и заповідаючу, що лише республиканське министерство знайде довіре комнати послів. В тійже комнаті республиканці (17. Мая) поставили интерпеляцию зглядом министерськоі кризи, а Гамбетта дуже спокійно и деликатно, але й дуже вибитно схарактеризував поступоване Мак Магона. Я не виступлю, сказав Гамбетта, ні з одним напастливим словом против найвисшого урядника держави, але моім обовязком єсть дати вираз загальному непокоєви и зворушеню. При найповнійшім довірю парляменту, без ніякого конфликту, в хвилі коли край потребує найбільшого спокою, президент республики змусив министерство до димиссиі. Сей поступок є симптомою тайних борб; истнує тайна рада поза конституцийним механизмом, вплив побіч начальника держави, котрий непокоіть край. Одвічальність президента не стоіть, як він твердить, понад одвічальностю министрів. Президента можна звинити, що в своій службі військовій не навчився политичних правд, але комната мусить ёго завізвати до точного захованя устав и відвернути

Digitized by Google

ёго від віроломних дорадників. Край, єдиний суверен, хоче наконечної републики. Більшість не боіться розвязаня комнати, але край міг би в розвязаню видіти вступ до війни. Злочинцем єсть, хто викликує війну! — Відтак 355 голосами против 154 принято висше згадану резолюцию. Дня 18. Мая відчитано в обох комнатах парляменту т. з. посольство Мак Магона, в котрім сказано, що президент доси вибирав министерства з лівиці, але вони не могли осягнути певної більшості; дальше не можна тою дорогою йти, бо с того лише повстали би непорядки и пониженє Франціі, на що позволити не позволяє президентови ёго совість и патріотизм. Президент хоче утримати конституцию; але щоби розгорячене успокоілось, парлямент мусить на якийсь час відрочитися. Тимчасом президент буде берегти покою внутреннёго и внішнёго. Коли б праса мала нарушати внутренній спокій и згоду, він придушувати-ме ії всіми легальними способами. По відчитаню сёго посольства замкнено зараз парлямент, не допустивши ніякої дискусиі. Республиканські сенатори запротестували против викликаного без потреби пересиленя и загрозили, що будуть енергично опиратися политиці грозячій публичному спокоєви. Лівиця комнати послів оголосила такий сам протест, взиває однак до спокою и терпеливості, бо небавком республика знов побідить. Ціла либеральна праса французька и заграничпа вважає постунок Мак Магона початком замаху державного. Припускають загально, що нове министерство розвяже тенерішню комнату послів и розпише нові вибори; до того треба однак призволеня сенату. Коли б сенат сёго призволеня не дав, або коли б нові вибори, як можна надіятись, випали в користь республиканців, то деякі обавляються, що готов наступити який замах стану, подібний тому, котрий зробив Наполеон III., коли оголосився цісарем. Республиканці французькі сподіваються, що все скінчиться спокійно, тілько Мак Магон буде мусів, скомпромитувавшися, уступити, и висувають на ёго місце теперішнёго президента комнати послів, п. Греви. Республиканці уповають не тілько в свою силу, але й в незгоду противників, монархистів. Именно легитимисти не дуже задоволені з нового ряду, котрий дістався в руки головно бонапартистам и орлеанистам, и заповідають опозицию. Першим овочем зміни министерства є зміна префектів: за одним разом усунено або перенесено 62 префектів. — Италія и Німеччина також незадоволені зміною ряду французького; Италія боіться клерикальних ёго тенденций, щоб не виступав в обороні світської власті папи, а Німеччина боіться, щоб на злучай основаня монархні новий монарх не хотів шукати для себе підпори в краю через війну з ненавистними Німцями.

☞ *Ми встримали виданє сего н-ра о оден день, щоб подати звістку, як відбулися загальні збори „Просвіти“. Позаяк сей нр. виданий в 3 аркуші, послідуючий нр. вийде в 2 арк. — До сего н-ра долучене яко надзвичайний додаток „Справозданє зъ дѣяльности товариства Просвѣта за рôкъ 1876.“*

Digitized by Google

„СЛОВО о ПЪЛКУ ИГОРЕВЪ“.

Поетичний памятник

руської письменності XII. віку.

Текст с перекладом и с поясненями

видав

Омелян Огоновський.

У Львові.

Накладом видавця.
1876.

(: Передні замітки, сторін XLIV, відтак сторін 136 :) разом стор. 180.

Ціна 2 зол. р. в. а.

На папері дешевшім (100 ексемплярів — на такім, на якім друкуєся „Правда“ —) *ціна 1 зол. р. 80 цент. в. а.*

Дістать можна: в канцелярії тов „Просвіта“ ул. краківська Ч. 14, в книгарні Сайфарта и Чайковського и в книг. Миликовського.

Ексемплярів на дешевшім папері вже тілько 40.

6—?

НОВИЙ ОБРАЗ.

Видано новий образ під заголовком

НАЧАЛЬНИКИ И ГЕРОІ ПОВСТАНЯ

БОСНИІ и ГЕРЦЕГОВИНИ.

Висота образа 92 см., ширина 62 снм., рисований славним віденським артистою А Шубертом.

Лука Петкович, — Михайло Любибратич, — Богдан Зимонич, Милован Бошкович, — Пеко Павлович, — Петро (Пеція) Петрович, — Стоян Ковачевич.

Замовленя упрашаєся надсилати під адресою:

Administration der „Srbadija“ in Wien VIII, Piaristengasse Nr. 49.

Для більшої вигоди почтеної публики висилаються посилки впрост за посліплатою почтовою по переднім замовленю картою корреспонденційною.

Ціна образа 1 гульд. 20 кр. ав. в.

Замовляючі нараз *10 ексемплярів* отримають ексемпляр *по 1 гульд. ав. в.* враз з оплатою почтовою. 8—12.

Digitized by Google

РУСЬКА ХАТА

буковинський альманах на рік 1877

видав

Данило Млака.

Львів и Чернівці

1877.

14 аркушів. Ціна примірника 1 зр. 20 кр. ав. в.

Дістати можна в *канцелярії Товариства „Просвіта“* и в *редакції „Правди“.*

Руська история в житєписях

ii головнійших діятелів

М. Костомарова.

(Переложив Ол. Барвінський.)

Том I. Ціна 60 кр. а. в.
Том II. Ціна 50 кр. а. в.

Дістати можна в *канцелярії Товариства „Просвіта“* и в *редакції „Правди“.*

Накладом редакції „Газети Школьної“

вийшли в окремім виданю

„НАРОДНЇ ОПОВѢДАНЯ МАРКА ВОВЧКА“

(160 сторін дрібного друку, на краснім білім папері).

Книжка обіймає слідуючі повісті: Два сини, Чари, Козачка, Чумак, Горпина, Отець Андрій, Максим Грімач, Данило Гурч, Сон, Одарка, Не до пари, Викуп, Ледащиця, Невольничка.

Ціна одного примірника оповідань Вовчкових поставлена на 35 кр. а. в.

Дістати можна в Товаристві „Просвіта“ (ул. Краківська Ч. 14, 1. пов.), в редакції „Газети Школьної“ (ул. галицька Ч. 18) и в книгарні Ставропигийського Института.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 11. У Львові, дня 15. (3.) Червця 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ВОСЬМА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Бійка переміна.

(*Конець.*)

И враз полетіли славні Атріенки,
За ними Аянти, славнії молодці,
Далі Идоменей и друг Идоменів,
Меріон хоробрий, рівний до Арея;
Далі спи Евемнів, Еврипил хоробрий,
И дивенний Тевкер: він из луком тугим
Став за щит Аянта Теламонієнка;
И що Аянт щита одкривав, він живо
Оглядав, и тілько ворога якого
Підбивав стрілою, и той падав мертвий,
Він знов за Аянта, як дитя за матір,
Утікав, и знову той крив ёго щитом.
Кого ж то він первим из Троян підстрілив?
Первим Орсплоха, потому Ормена,
Офлеста, Дайтора, Хрома, Ликофонта,
Та ще Меланиппа и Гамопаона
(Усіх повалив він на землю родючу).
Глянув Гамемнон цар и возвеселився,
Що од ёго лука гинули Трояни;
И став коло ёго и до ёго мовив:
„Тевкре Теламонів, голово ти мила!
Стріляй! чи не будеш світом для Данаів

Digitized by Google

И для Теламона, що тебе дитину,
Ще й лівого сина згодував у себе,
И хоч він далеко, прослав ёго Тевкре!
А я тобі скажу и те певне буде:
Тілько Дій козарний та сильна Паллада
Дадуть міні взяти Иліон богатий,
Ти первий за мною візьмеш надгороду
Золоту триніжку, або пару коней,
Або молодицю для свої постелі."
Аж до ёго мовив Тевкер доброчесний:
„На що Атрієнку справного й самого
Підмовлять? Стараюсь, скілько сили маю;
И тілько іх стали до Ильону гнати,
Так я іх стрілами стелю й побиваю.
Вісім стріл пустив я з довгими зубцями,
И всі вони встрягли в тіла молодецькі;
Не попаду тілько в сёго пса лихого."
Промовив — и вдарив новою стрілою
В Гектора — и тяжко бажав ёго вбити.
Та не попав того, попав Горгиейона,
Пріямового сина, стрілою у груди;
Єго из Айсими мати породила,
Славна Кастянейра, до богинь подібна.
Як мак на городі маківку склоняє
Повную насіня у літнюю пору,
Так ёго в шеломі голова склонилась.
Ще ударив Тевкер новою стрілою
В Гектора и тяжко бажав ёго вбити.
И не попав знову через Аполлона,
А вдарив візницю Архептолемея,
Що поганяв коней, у самиі груди.
Він з колісні хропнув, одскочили коні
Бистрні — и сила и душа пропала.
Жаль Гектору було доброго візниці,
Та він ёго кинув, хоч серце боліло.
И він Кевріону, убитого брату,
Сказав коней взяти, и той покорився.
А сам живо скочив с колісні на землю,
С криком превеликим схопив живо камінь
И скочив на Тевкра, палаючи вбити.
И тілько той вийняв каленую з лука,
До жили приладив, аж тут ёго Гектор
По плечу в ключину, де шия и груди
Сливаються разом и де страшно бити, —
Готового стрілить камінем тарахнув,
И жила урвалась, рука оніміла:
Він укляк коліном и випустив лука.
Та Аянт не кинув родимого брата,
Він живо прискочив, прикрив ёго щитом.

Digitized by Google

А тут підступили и вірнні слуги,
Мекістей Ехенко и дивний Аластор
И ёго слабого до суден понесли.
И знову Олимпський дав Троянам силу,
Й Ахеів до рову вони стали гнати.
Гектор був переднім и поглядав страшно.
Як пес свиню дику або лева гонить
И ёго на здогін из-заду хватає
За задок та стегна и в бік не пускає:
Так наганяв Гектор патлатих Ахеів,
Все заднёго бючи, а тні втікалп.
И тільки забігли за рів та за стіни
Втікачем и многих Трояни побили,
Вони коло суден разом поставали,
Один у другого радились и руки
К богам підіймали и кожний молився.
А Гектор на конях кружав и очима
Світив як Горгона, як Арей пропасний.
Аж глянула Гера и жаль ій стало,
И вона к Палладі мовила словами:
„Дієвая дочко! чи ж ми не поможем
Пропащим Данаям, хочай на остатку?
В лихую годину всі вони загинуть
Од того одного; біснується тяжко
Гектор Пріяменко и лихо ім робить.“
Аж ій сказала сивока Паллада:
„Давно би він духу та сили позбувся
И в землі родимій згинув од Аргеів,
Та в думах негіжих біснується батько
Злий, несправедливий, вічне суперечний.
Забув, що я сина ёго Еврисеея
Кілька раз спасала при лихій годині.
Тогді він до неба викрикав и батько
Послав мене з неба ёму поміч дати.
Коли б же я теє могла в думці мати,
Коли ёго слав він в Невидь ворітенну
Достати з Ереба в Невида собаку,
Не втік би він Стикса, пропасної річки!
Тепер мене кинув, слухає Ѳетиди,
Що бороду брала, ноги цілувала
И просила вважить сильного Ахилла.
Не буде й сивока колись ёму мила.
Иди ж лишень живо та запряжи коней;
А я отсе пійду в Дієві будинки,
Візьму ёго збрую й тогді буду бачить,
Чи рад буде нами Гектор шеломенний,
Як ми зъявимося на чистому полі.
Не один з Троянів собак або птахів
Мясом нагодує край суден ахейських.“

Digitized by Google

Мовила — й склонила Геру білоплечу.
И Гера богиня, Кроновая дочка,
Взялась ладнувати коней златогнуздих.
А славна Паллада, Дієвая дочка,
В батька на помості пасми роспустила,
Що сама робила, сама и краспла,
Одягла на себе Дієву сорочку,
Узбруїлась спльне на лютую бійку,
На колісню стала, ратище узяла
Тяжке та велике, що ним вона губить
Полки, коли спльна у гніві буває.
И вдарила Гера батогом по конях;
Години ім брами небесні одкрили,
Бо іх така доля, щоб Олимп великий
Одкривать и крити хмарами густими.
И вопи погнались кіньми через браму.
Глянув Дій из Иди и тяжко озлився,
И до златокрилі до Радуги мовив:
„Радуго! верни іх, не дай ім доіхать
До мене, не мила наша стріча буде!
Бо я тобі скажу и те певне буде:
Я й коням іх бпстрим ноги покалічу,
И іх поскидаю, й колісню зломаю,
И в десять літ цілих вони не загоять
Ран тих, які громи ім понароблюють.
Щоб знала Сивока, як битися з батьком.
На Геру не так я гніваюсь и злюся;
Вона звикла рвати, що я не замишлю.“
Мовив — и піднялась Радуга вітриста,
Полетіла з Иди на Олимп великий
И в первих воротях вона іх зустріла,
Зупинила й словом Дієвим сказала:
„Куди ви? чого так серцем розбіспились?
Кроненко не каже помагать Аргеям.
Кронів син казав вам и він теє зробить,
Що и коням вашим ноги покалічить,
И вас поскидає, й колісню зломає,
И десять літ цілих не згоіте в себе
Ран тих, які громи вам понароблюють;
Щоб знала сивока, як битися з батьком.
На Геру не так він злиться и гнівиться:
Вона звикла рвати, що він не замишлить.
Но ти безустидна сука, коли справді
Думаеш на Дія ратище підняти.“
Мовила — и зникла Радуга вітриста.
Тогді до Паллади Гера и сказала:
„О Дієва дочко! ні, вже я не хочу
Из-за людей смертних з Дієм воюватись.
Нехай один гине, а другий жив буде.

Digitized by Google

Зауряд нехай там сам він розбірає
В Троян та Данаїв — що кому годиться.“
Мовила — и коней назад повернула.
Години ім коней випрягли гривастих
И коней припняли до ясел пахучих,
А колісню сперли на стіни блискучі.
А ті посідали на золотих кріслах
З другими богами, з нудьгою на серці.
И Дій з гори Иди коней с колісною
Пустив до Олимпу, прибув до безсмертних.
Землетряс могучий випріг ёму коней
И колісню криту підняв на підстави;
А Дій всевидючий на золоте крісло
Сів, аж під ногами Олимп захитався.
Паллада и Гера особно од Дія
Сиділи, мовчали и не обзивались.
Но він уже відав думку іх и мовив:
„Що ви такі сумні, Гера та Палладо?
Не вдалось вам довго на славній бійці
Троян побивати, що вам так обридло!
О, у мене сила и руки могучі,
Мене не заможуть всі боги Олимпські!
А в вас біле тіло страхом затремтіло,
Не бачивши й бою и тяжкого діла.
Но ще я вам скажу — и то б таки було:
Що громом розбиті вже б ви не вернулись
Из колісень ваших на Олимп безсмертний.“
Мовив — и здрігнула Гера и Паллада.
Вони разом дбали за лихо Троянам.
Но тілько Паллада змовчала, ні слова
Дію не сказала, хоч и тяжко злилась.
Гера ж не стерпіла и зараз почала:
„Кроненку невірний, що ти отсе мовив?
Бачимо й ми добре, що ти найсильніщий.
Та нас болить серце за храбрих Данаїв,
Що в лиху годину загинути мають.
(В бійку ми не пійдем, коли йти не кажеш;
Ми тілько Аргеям подамо пораду,
Щоб не всі погибли из-за твого гніву.)
Аж Дій хмароходний до неї промовив:
„А хочеш ти бачить, Геро волоока,
Так взавтра побачиш, як буде Кроненко
Полки побивати хоробрих Аргеїв.
Бо Гектор завзятий бою не покине,
Поки коло суден Пельєнко не встане
(Та перед ногами бійка не почнеться
В тісній тіснині над тілом Патрокла).
Так доля судила. И я не вважаю
На твій гнів — скитайся, тікай на край світа

Digitized by Google

Из землі и моря, де Япет из Кроном
Сидять и ні сонця ясного не чують,
Ні вітрів кругом іх, тілько Тартар темний,
И туди забийся, — так я не вважаю
На твій гнів, хоч ти тут первая собака."
Промовив — и стихла Гера білоплеча.
А там Сонце ясне в Океан сховалось
И ніч невидючу на землю тягнуло.
Милий світ Троянам погас, и Ахеям
Настала ніч темна, мила и спокійна.
Гектор зробив раду у Троян, зайшовши
Поодаль од суден к бистрому потоку
На чистеє місце, де трупів не було.
И всі позлізали с коней и вважали,
А Гектор ім мовив — ратище у ёго
И золота рихва з далеку блищала.
Так на ёго спершись він мовив Троянам:
„Трояни, Дардани й помагачі наші!
Сёгодня я думав судна и Ахеів
Погубить и в пору прибуть до Ильону,
Аж ніч наступила и порятувала
Ахеів и судна на березі моря.
Нічого робити; треба слухать ночі
Та вечерю істи; випрягайте ж живо
Из колісень коней, давайте ім паші.
Приведіте з міста волів круторогих
И тихих овечок; принесіть из дому
И вина и хліба, та дров назбірайте,
Щоб цілу ніч темну до самого світу
В нас вогні горіли, небо освічали,
Щоби часом нічю патлаті Ахеі
Не втікли до дому по синёму морю
Та тихо спокійно на судна не сіли.
Хай вони и в дома свої рани гоять
Вражані стрілою, чи ратищем довгим,
Скачучи на судна, щоб знали и другі,
Як війну кріваву с Троянами вести.
А кликуни божі хай пійдуть до міста
Та роскажуть хлопцям и старикам спвим
Готувати місто на баштах високих
А жінкам у дома кожній, щоб великий
Вогонь ростопили, та стереглись добре,
Щоб на пусте місто засіди не було.
Зробіть же Трояни, як я вам говорю,
Що вам тенер треба, сказано и свято.
А взавтра я знову з вами поговорю.
Надіюсь на Дія та других безсмертних,
Що вижену з відси тих собак мерзенних
(Що Кери принесли на кораблях чорних).

Digitized by Google

Тепер тілько нічю треба стерегтися,
А взавтра до світа в збрую зодягнувши
Ми на самих суднах бійку роспічнемо.
Тогді буду бачить, чи мене Тидьєнко
Прожене од суден до стіни, чи сам я
Єго вбю и збрую понесу кроваву.
В завтра він покаже силу, як у ёго
Ратищем ударю, но думаю первий
Ляже він пробитий з дружиною свою,
Тілько сонце зійде. Щоб міні по правді
Так безсмертним бути, всі дні не старіти
И честь Аполлона та Паллади мати,
Як сей день погибель несе на Аргеів!"
Так промовив Гектор; Трояни гукнули
И випрягли з ярмів коней запопрілих;
До колісні кожний припняв своіх коней.
Привели из міста волів круторогих
И тихих овечок, принесли из дому
И вина и хліба и дров назбирали.
(Принесли безсмертнім святиі приноси
И гар аж до неба вітри підіймали
З димом; но іх дарів боги не прийняли,
Бо ім опротивів и Ильон набожний
И Пріям воівний и народ Пріямів.)
А вони зазнавшись в строю військовому
Цілу ніч сиділи и вогні горіли.
Як ясниі зорі из місяцем ясним
Сияють на небі в тихую погоду
(И видно всі скали и гори и доли
И синь бесконечна по небу проляже),
И видно всі зорі и пастух радіе:
Стілько вогнів було в Троян під Ильоном
Меже кораблями и Ксанеом бігучим.
Може вогнів с тисяч на полі горіло,
И іх по пів-сотні при кожнім сиділо.
А коні стояли на вівсі, ячмені
При колісняхъ пишних и ждали зірниці.

Digitized by Google

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Безвідрадні думки похилили голову Малані. В ії очах темнілось, слёзи жемчугом спливали по лицю, серце наче розривалось від болю, роспуки, кров як хвилями бурю підіймала. Як тяжко почула тепер Маланя свою самоту, як темний гріб тиху, безвиходну, страшну! Очутилась як билина серед широкої пущі піскової, ні звідкуда слова відради, ні слова потіхи, ні слова правди... Коли б хоч подруга щира пораду, потіху подала, коли б хоч приязна рука ії зболілу головку до груди притиснула, — коли б ії хоч жалосливою голубкою думками злинути до рідної родини, до неньки коханої, до батька любого!.. Нікого, нікого не осталось, ні рідної родини, ні вірної дружини! Наче цілий світ ії позабув, понехав, на віки відцуравсь.

И побивались Маланині думки за щирим серцем, мов пристані шукали. Згадала вона свою любу подругу Ольгу. Вона б до неї жалібною галкою злетіла, свій жаль тяжкий роскрила, на грудях щирої подруги своє горе ревними слёзами вилляла! Та знов замаячів перед ії очима образ Степана и ще більший жаль обгорнув ії серце.

„Ні, най не знають мого горя“, — шептала Маланя сама до себе. „Най ніхто не знає мого жалю, не бачить моіх сліз... О! ёго серце було таке щире, ёго погляд веселійшав за кождим моім поглядом, кожде моє зітхане озивалось гомоном в ёго душі, кожда моя думка займала ёго серце. Наші душі мов зъєдналися, в одну душу зіллялися... На щó ж має тепер знати про моє нещастє, на щó чути про моє горе?.. Може й позабув вже мене, може спокоєм засяла ёго душа, може він щасливий... Най же не дізнається ні троха про моє горе, най він хоч буде щасливий... Ні, ніхто, ніхто най не бачить моіх сліз! Ти оден, Боже, будь свідком моіх сліз, моі зітхання най тілько до тебе злітають, може ублагають в тебе милосердия — супокою... смерті...“ И тяжше сирої землі, що закривав мертві очі, придавили сумні думки ії зболіле серце.

Digitized by Google

Так, Маланя була тепер круглою сиротою. В її памяті ледви маячіла дитинна споминка про рідну неньку. Не було в неї рідної родини, прихильних кревних. Опікуни вже від двох літ спочивали у могилі, а давні знакомі, подруги молодих літ, мов у безвістях пропали. Не було й сусідів приязних. С початку ще дехто с сусідів навідувавсь до Лисогор. Молода попадя припала до вподоби околичним знакомим своєю привітливостю, добротою, тихою душею. По черзі стали відвідувати, знакомитись околичні сусіди. Та Порфир був гордовитий, пишався своїм віденським богословством, з горда поглядав на сусідів хоч щирого серця, але убогих. Наче аристократичним духом віяло від ёго, він держався з далека від щирості, зажилості и приязні. На перекір своїй жінці понехував він тих, що горнулись с щирою душею, наче бажав, щоб зовсім осамотніла Маланя. Він прихилявся душею и житєм до підпанків, двораків, до безжурних та гулящих птиць як о. Миколай и пан-комисар, з ними заводив щиру приязнь. Та ще и домове житє в Лисогірськім попівстві не довго осталось тайною. Ще мов цвітка процвітала Маланя своєю красою, ще весело витала вона своїх гостей, ні слова жалібного не проговорила про своє важке житє, а вже сотним гомоном росходилась недобра слава про Порфирове житє по околиці. Перші Лисогорці відгадали тайну їх попівства. Ті самі люде, про котрих Порфирові приятелі насмішливо говорили, що не обійдеться в їх родинах без бійки и сварки між чоловіком а жінкою, и ставляли твердий кулак чоловіка видним знаком супружнёї любови простолюдців, — сі простолюдці перші помічали недоладність Порфирового житя, жалкували над долею Малані и осудили Порфира поганим чоловіком. И пішло личко по ремінчику. Наче сорока сороці, ворона вороні вповідала вісті про житє в Лисогорах. С тиха прошептували сусіди про Порфира, де хто й голосно озвався з недобрим словом, сусідки жаліли над нещасною сиротою, над її красою змарнованою, над її житєм пропащим. И що раз рідше навідувались гості до Лисогірського попівства. Тілько о. Миколай та пан-комисар с часту довідувались до Порфира, та дворакі хланею налітали, та иноді ще хто з Порфирової родини заглянув до Лисогірського попівства.

Так пустіло, сумотою вкривалось житє Малані в тій пущі. Тяжко ж було її жити, а ще тяжше на самоті переносити своє горе, боротись с сумними думками.

И тихо, тихісенько було на попівстві. Ніхто не чув Маланиного зітхання, а Порфир ходив по кімнаті від дошки до дошки рівною ступою, як той зигар, що чикав одностайно на стіні.

Digitized by Google

И тихо було, тілько челядь прошептувалась між собою про недалеке весіле, а стара нянька Настя вздихала и охкала — від старості, чи від жалю.. Ніхто й не запримітив, як на подвіря заіхала скриплива, запорошена тарадайка. Худі коні з видними ребрами, запалими боками ледви-ледви доплентались до свого пристановиска. Вони вищирили зуби до сухоі стріхи невеликоі шопи, що стояла біля гуменних воріт, и голосно зітхнули, наче б почули, що може хоч тут не прийдеться ім голодувати за порожним жолобом.

Порфир перший запримітив прибулих гостей и вийшов ім на стрічу, хоч не міг роспізнати, хто вони. А с тарадайки висіло двох подорожних в припорошених плащах, в припорошених капелюхах с широкими крисами. Молодший з них, а був се Петро, здійняв капелюх и став обтрішуватпсь с пороху.

„Моі чоботи — зовсім знищені,“ проговорив Петро, обтріпуючи порох з лякерованих чобіт.

„Моя люлька мабуть роздусилась по дорозі“, говорив старший, витягаючи зза пазухи короткий цибух.

„Ей, тату, ви мині гет спрасували мій пакунок.“

„А моя табакерка певно пропала“, тягнув дальше о. Юрий, перешукуючи своі глубокі кишені и перетрясаючи червону хустку з білими півмісяцями и турецькими турбанами. „Добре, що хоч хустки не позабув.“

„Чого ви так шукаєте, чи погубили що?“ спитав Порфир підходячи до своіх гостей.

„А й Порфирку, розглядаюсь тілько, чи чого не позабув. Бач, про все тепер мушу сам памятати. Везу тобі залюбленого, так вся журба на мою голову. Як же ж поживаєш Порфирку? Ти в дома?! В тебе бачу свято сёгодні, и така тишина.“

„Наробимо тепер гамору,“ озвався Петро, „приіздимо з матримоніяльними планами.“

„Гаразд, що приіхали,“ відповів Порфир, „а то прийшло б загибати з нудів. Що можна робити, як не спати, або позіхати.“

Так несподівано ожило тихе попівство житєм — гамором. Наші гості війшли до кімнати и своім гамором розбудили Маланю з іі задуми.

„Несподівані гості, несподівані гості, кохана Маланечко,“ говорив о. Юрий витаючись з молодою господинею. „Яка ж ваша рученька вимізерніла! Жаль, ей Богу, жаль великий. Сі рученята тілько цілувати, стискати и знов цілувати. Навіть моя небіжка Юлюнця не мала таких рученят, дрібненьких, біленьких. А вони

Digitized by Google

тепер такі вимізернілі! О! Порфир вас не береже, не жалує; — який же не добрий!“

„Не смійтеся, не глуміться наді мною. Що вам такі жарти прийшли на думки,“ відповіла Маланя, силуючись закрити свій жаль перед гістьми и весело їх повитати. Але слёзи мимоволі заблисли в її очах, и вона не могла навіть глянути в очі шварготливого шваґра свого.

„А що се?“ тягнув дальше о. Юрий — „у вас, як бачу, слота, хмари повисли,“ и став розглядатися то на Маланю, то на Порфира. „Але що той Порфир все такий дощевий, хмарний! Ей — серденько вяне, полинає личко, слёзи не всихають.“

„От и напосілись на мене,“ відпералась Маланя, всміхаючись як раннє сонце зза дощевої хмари. „Що вам прийшло на думку мене так в слёзах топити.“

„Пів оком гляну — цілим оком добачу.“

„Жартуйте веселі, та розгостіться. А я ще й с Петром не привіталась,“ сказала Маланя приязно повертаючись до Петра.

„А що се Петре, у тебе, бачу, вже й новий перстінь на руці. Чи вже справді посватавсь?“

„Як бачите, тіточко, сковану маю руку и скувати хочу,“ відповів Петро поблискуючи золотим перстенем.

„Правда, правда, не знати тілько, чи золотом, чи личком,“ докинув о. Юрій.

„Вже чи золотом, чи не золотом, про се байдуже, аби тілько любовю щирою та правдивою.“

„Зараз и з любовю виїхала!“ бовкнув Порфир як дзвін глухий. „Не далеко б заїхав сею дорогою, як би прийшлось голодати кулаки зза любови.“

„Ні, вую, и я не без любови, тілько моя любов золота.“

„Ну, ну, не пишайсь ще, Петре, не лови риби на перед. Щоб тілько не осісти на позолоченій тичці,“ говорив о. Юрий здорово заживаючи табаки. „Сто рази мір, а раз вціли. Треба повагом до діла братись. Вже я собі не троха голови насушив.“

„Ба, ба, то ти, Петре, наче другий Язон по золоте руно виправляєшся! А де ж то ся Кольхида?“

„Не за морями, а за горами, за вашими таки горами.“

„Тілько вербиною пахне!“ засміявся о. Юрий.

„То таки до Вербовець стелиться доріжка?“

„По вербах, по вербах, та до — Лаврів.“

И гамором, сміхом наповнилась хата недавно ще тиха та сумна як трупарня. О. Юрий відшукав наконець свою запропа-

Digitized by Google

щену люльку десь аж в кінці поли, видобув великий капшук тютюну, витягнув здоровезне кресило и кремінь з губкою и без великого заходу став прóтичкою вижолобувати люльку и короткий цибушок. Як жид с крамом россівся він с своіми табачними та тютюнними приборами. Перед десяти роками повдовів він и став с того часу завзятим курцем. „Відкурюється від голоду“ — говорили насмішливо про ёго деякі сусіди, бо й справді опустіла була ёго хата після жінчиної смерті. Син Петро був тоді у школах, а про малу дочку Ганю не багато було ёму журби. Доводилось до того, що часто за ёго недоглядом не було и кавалка хліба в хаті, хоч прихід був добрий, и поля багато и приносів из трох церков. Та о. Юрий, здається, не родився на господаря. С поля роскрадали снопи, крізь обійстя опадали плоти, в стодолі перемірювали парубки збіжє своєю мірою, приноси розліталисъ між челядь и худобу, а в просторім домі о семи покоях припадали порохи, шнирили миші и валялись Ганині забавки. Чого не ростягнула челядь, що не змарнувалось між своєю и чужою худобою, те заберали жиди, що три рази в рік шаранчою спадали на о. Юрия. О. Юрий мав кредит, — бо мав добру парохию. То ж и мав довги, — довги бесконечні. „Маю довги,“ мовляв сам про себе, „бо маю добре серце. За багато я надіявся на родину, а родина опустила мене на чужу поміч. А ще так не в пору вмерла міні жінка. Про все мушу сам своєю головою накладати.“ О. Юрий усе думав над своєю долею, шукав дороги нової, а не журився ні своіми довгами, ні своєю пусткою. Він мав тепер не більше пятьдесять літ. Ёго лице було веселе, ёго бесіда жартоблива, правдою и неправдою на пів переплітапа. Ніхто не бачив о. Юрия дуже зажуреного, заклопотаного, сумовитого, — а преці ёго волося було посивіле, мов мукою припорошене. Від чого ж посивів о. Юрий? — се було цікаве питанє. „Посивів від видумок,“ сміялися одні. „Що сивий волос, то все видумка лишила свій слід вилітаючи з ёго голови.“ А о. Юрий справді дуже любив прикрасу в своіх оповіданях, видумки в своіх новостях, мішанину правди з неправдою. Він все усміхався и тяжко було пізнати, чи справді він що думає поважно. А бесіда в ёго плила як на млинку без ладу, и зерно и полова. — „Ні! се родова сивина!“ говорив о. Юрий сам про себе. „Мій дід посивів в трийцятім році, мому батькови ще перед слюбом моя мати сивий волос вискубла, а я ж хіба не батьків син! И побачите, що й мій Петро за шість літ сивітиме. А сказано, дурна голова не посивіє! О, родина Павутинських не з малого коліна!“ — „З жалю

Digitized by Google

за своїм панством посивів," мовляли знов другі. „Адже ж перед двайцяти роками був чорний як крук, а панством дмухав на всі заставки. Купив село, іздив четвірнею, держав гувернера до дітей. Саме перед двайцяти роками все розвіялось як морська піна, счезла четвірня, втік гувернер, село як не було, а сиве волося прокинулось. Звісно легко прийшло, а ще легше пішло! Ще ніхто знайденими грішми не доробився трівалого щастя. А ще грішми знайденими в церкві! Треба було хоч с половину на боже віддати. А то припав, як голодний до великодного поросяти, тай вдавився своїм панством." И справді о. Юрий колись то був великим паном. Довго говорено про знайдений скарб, закопаний десь в церкві, чи біля церкви. Та щироі правди ніхто не міг довідатись. Всі бачили тілько виставне, шумне панство, що бучно шуміло, аж через чотири роки зовсім перешуміло, не лишивши и доброі слави за собою.

„Ні! посивів він від шпекуляциі!" говорили инші. „Шпекулянтом родився, шпекулянтом мабуть и вмре. Легко, мудро, не великим коштом бажає повести своє житє. Ще як був молодим, пропадав за панством, любив стрільбу, легке житє. И таки заблисло ёму щастє. Роскошував хоч чотири роки, а міг панувати до смерті. Та вже то доля звичайно дурному щастє дає. Проминуло щастя, як не було, и він кинувсь до шпекуляциі. И с того часу шпекулює, все нові пляни видумує и—сивіє!" И справді о. Юрий видавався шпекулянтом свого роду. Ёго голова вічно роілась новими плянами. Втерявши своє панство — кинувся до господарства, ставляв будинки, валив, переставляв, перебудовував и задовжувався, а намість нового ладу змагався що раз більший безлад. Не велось господарство, так кинувся до промислу. Він хотів зібрати капитали цілоі родини, щоб розвести велику шпекуляцію. Усіх манив надією великих зисків, хвалився, що закупив ліси, підійнявся достави порогів до желізниці, сіна для війска, прядива для заграничних фабрик полотна. Та все те розвіялось з вітром. Лісів не було кому рубати, народ збезбожнів и не приніс доволі повісем на відпусти, а посуха висушила сіно. „Усе було б вдалося," говорив о. Юрий, „тілько смерть моеі жінки повернула усе коміть головою. Нещастє, нещастє мене постигло перед доступом щастя..." А все ж таки величавсь він знов новими плянами, іздив сюди и туди, розвідувавсь и певно був би добрим фактором, як би було кому факторувати. Знакомі насміваліся з ёго видумок, ні троха не йняли віри ёго новим плянам. „Не смійтесь, не смійтесь," говорив о. Юрий, „всі моі шпекуляциі

Digitized by Google

були б удалися, — але я занехав першу шпекуляцію в женитьбі.“ Се здраджувало, що о. Юрий виплекав вже в своїй голові новий рід шпекуляції.

И дійсно саме тоді кінчив Петро семинар и незадовго мало порішитись питанє єго женитьби. О. Юрий як раз хопився пляну, щоб оженити свого сина „шпекулятивно“. Се могло б єго ще видобути з упадку и поставити на ноги. „Можна посплачувати довги и тоді на сильній підставі роспочати фруктификацию посагу,“ мовляв сам до себе о. Юрий. „Добробит буде підставою їх щастя. Серцем не наситишся, а краси на тарілці не подаси.“

Петро як раз надавався до батьківських пляпів. Природа, здається, не дала ёму сильного чутя. Ніхто с товаришів Петра не запамятав, щоб він коли був залюбився. Він був тупий на чутя. Коли єго товариші залюбившись писали сонети и оди, він клеїв пуделка, виробляв обойчики и проташлёвував їх „шпекулятивно“ між своіми товаришами. Єго безвиразне лице, бурі очі, притиснене чоло — вірно відбивали єго душу плитку, неворухливу. Одна тілько пристрасть панувала над ним, пристрасть дуже звичайна у таких прозаичних людей, як Петро. Він пристрасно любив карти. По ночах міг пересиджувати за столиком и доводив свою штуку до мистериі. „Дормитар“ семинарицький, де спав Петро, перемінювавсь в касино картярське. О пізній порі, коли по сусідних кімнатах було тихо, або де-де блимало світло коло заглубленого читателя, а заяць и ухом не ворушив, Петро витягав старанно заховану „талію“ и роспочинав „баталію“. За для того мав Петро певну славу між своіми товаришами.

Петро, хоч не палкий на любов, утворив клюб статистичного уряду в семинарі, котрий удержував всі посажні панни в виказі, чи то б в „сталій евиденції“.

Всі „клюбисти“ мали свої книжочки, де записувались статистичні дата жіночого полу, приступного очевидно семинарицькій конкуренції: кождий мав обовязок совістно виповняти рубрику „віку“ и високості „посагу“. Ся друга рубрика була дуже важна и роспадалась на „чоботове“ и „сподіване“. Тілько клюбисти знали, що значить одно, а що друге. Се означене мало свою историю. Лучилось, що оден прихильник „клюбових“ засад мав приобіцяного посагу тисяч злр. Се діялось тоді, коли такий богословський посаг вважався ще значним, одже менше більше в доисторичних часах новочасного богословия. Тисяч золотих готівкою крім звичайної виправи, возів, борін, плугів, коней, волів, тарадайки и прадідної колиски — се був дуже великий по-

Digitized by Google

саг! Таке випосажене попадянки викликало сензацію в богословських кругах. Всі „пасторалисти“ явились громадно на весілю. Гості нетерпеливо вижидали, коли появиться слюбний похід, и можна буде побачити так посажну молоду и так знаменитого витязя посагових скарбів. Проминала назначена година слюбу, а ніхто не ворухався. Чекали ще годину, и другу, а молоді не появлялись. Понеслися шепти, допитування, на пів голосно виповіджені догадки. „Що́ діється, — що́ сталось — буде слюб?“ питав оден другого, а довго ніхто не міг заспокоіти нетерпеливих гостей. Аж наконець появився дружба з заклопотаним лицем и знов посипались питаня: „що́ сталося? що́ діється..?“ „Молодий не може взути чобота,“ відповів заклопотаний дружба и всі остовпіли, заніміли. „Фатальний випадок!“ говорили одні дивлячись на свої чоботи. И справді „фатальний“ випадок на селі, де не було під рукою шевця, щоб розбив підбитя. „Настругати крейди“, раяли другі. „Підсипати poudre de riz,“ озвався якийсь знавець жіночої туалєти и шевського ремесла, „та ж преці на весілю хоч в одної панночки мусить бути poudre de riz.“ — „Перепрашаю, прошу не ображати“, відтяв якийсь оборонця сільских помаранч, „наші дівчата не уживають пудрів!“ — „Не може взути чобота,“ бурмотав знов якийсь знавець каноничного права, „таке богословське impedimentum matrimonii*) можливе тілько на селі.“ И так всіляко толкували, а ніхто не міг довідатись властивої причини.

А тим часом молодий справді ще не взув чобота, тілько не задля чоботової перешкоди. Вже мав взувати нові лякеровані чоботи (очевидно взяті на борг на конто посагу), як промайнула ёму несподівана гадка: „Ану ж як тесть не дасть міні всіх приобіцяних грошей? А ну ж се тілько банька?“ И задумавсь молодий над непевностю посагу. „Що́ ж робити, як запевнитись?.. О старий скупий мудрагель!.. має ще другу дочку... Ні! не можу взути чобота, поки не дістану всіх грошей. Се ще найліпше буде!“ И так довго мучився над чоботом, так довго розмовляв с старим, скупим тестем, поки до холяви не всунувсь приобіцяний посаг.

С того то часу набрало „чоботове“ осібного значеня и кождий клюбиста знав докладно, що належить втягати до сеї статистичної рубрики. Що давалось після слюбу и звичайно в натурі а не в готівці, як пасіка, сподівані спадщини жінчиної родини, а на конець и дальша готівка непевна и т. д. — се належало до дру-

*) Перешкода супружества.

Digitized by Google

гої рубрики „сподіваного“. Кождий мав совісно виповняти сі дві головні рубрики и о кождій зміні, яка б с часом зайшла, всім доносити. На підставі таких статистичних дат укладав собі кождий „клюбиста“ плян своіх поіздок, високість свого кредиту и свою будучність. Очевидно кождий с початку вважав на те, щоб цифра першої рубрики була як найменша с. є. від 14—18, а за те цифри другої и третої рубрики щоб були як найбільші.

Петро був дуже діяльним членом того клюбу. В нім наче віджив батьківський дух шпекуляційний. Він розвідувавсь про найбільші тайни родинні, старанно списував всі дані и справді міг повеличатись відомостю жіночої статистики. Що вакаций відбував подорожі по всіх сторонах східної Галичини, щоб доповнити свої відомості, провірити подані дати. И с кождим роком переконувався, що треба ёму що раз більшої цифри в двох послідних рубриках „чоботового“ и „сподіваного“. Та все таки при тім вважав він, щоб в першій рубриці „віку“ не було більшої цифри над 20. Петро яко діяльний член „клюбу“ мав велику надію — як сам мовляв — „вишпекулювати“ собі молоду и посажну жінку. В тій надії давав він собі повну волю в картярській забаві и на „шкарті“, котрий звичайно виконував с своіми клюбовими товаришами. Та скінчивши семинар и вибравшись, щоб „вишпекулювати“ собі жінку молоду и посажну — з жахом спостеріг, що побіч 20 в першій рубриці „віку“ — в дальших двох рубриках ніде не було такої високої цифри, котра вирівнала б ёго довгам. С першу не хотів вірити правдивості своіх статистичних записок и махнув в далеку подорож, щоб наново провірити свої записки. Три літ проминуло на такій провірці. Записки оказались правдиві, а ёго довги навіть троха побільшали. Рад не рад посунувсь висше в рубриці „віку“ и вже почала счезати надія „вишпекулювати“ молоду и посажну жінку. Знов проминув рік на нових звідинах.

„Що ж гадаєш, сину, с собою робити,“ питав о. Юрий побачивши, що Петро якось не може знайти собі пристановиска.

„А що ж, треба женитись.“

„А де ж думаєш?“

„Та хіба у Лаврів, татуню.“

„Панна не молода, слабовита, пів копи літ,“ говорив с протягом о. Юрий, наче б розважаючи свого сина. В той спосіб думав він заспокоіти свою вітцівську совість.

„Але вісім тисяч посагу,“ холодно відповів Петро, „а в надії ще гарна реальність в самім місті.“

Digitized by Google

„А воля твоя, воля твоя, Петре.“

„И вам, татусю, здасться підмога, а Лаври можуть підмогчи,“ говорив Петро заглядаючи до своєї книжочки, де була одна позиция червоним олівцем зазначена. Син и батько згодились після відбутої наради, щоб споріднитись з Лаврами. Та Петро все ще не мав ніякої певності, як висока сума припаде під рубрику „чоботового“. Він знав, що Лавро має багато грошей, але й те довідавсь, що він не любить нічого на перед давати. Довго роздумував він над всілякими способами, як розъяснити сю непевність, „як би видусити с старого гроші,“ и не міг нічого порішити. Кілька разів навідувавсь до Вербовець в гостину, вертівся коло Галі, „заходив з майки“ старого Лавра, навмання роспитував знакомих — и все таки ні троха не міг прояснити сеї томливої тайни. Вже думав відіграти ту саму ролю, як перший клюбиста с тісним чоботом, та не міг запевнитись, чи вдасться в другий раз така штука, бо ж звісно тим самим дотепом два рази не змудруєш. Наконець відкрив сей „скрупул“ своєї совісті перед батьком. „Точнісенько мій син, мій рідний син“, подумав собі о. Юрий, „як то він мудро до діла береться, з якою розвагою!“ „Треба подумати,“ говорив він до Петра, „бо старий Лавро великий скупун, любить на грошах сидіти. Треба запевнитись на перед, щоб не прийшло дивитись на дулі на вербі. Пострівай, я се зладжу, моя в тім голова. Не личить тобі самому, або міні прямо питати Лаврів. Се кидає не добре світло. Треба когось третёго вислати, через ёго запевнитись, дати Лаврам дорозумітись“. И задумавсь о. Юрий над новою шпекуляциєю женитьби свого сина. Винюхав пів табакирки тирольскої табаки, випакав скілька люлёк тютюну и таки видумав новий плян. „Га, га,“ весело промовив, він до Петра, „знаєш, де чорт не порадить там бабу пішле! Так, бабу, бабу треба післати! А що ж, Петре, як би так до Гофманової удатись. Се баба, як то кажуть, сім миль зза пекла. Сам чорт би ії чоботи на махових вилах подавав. Вона гарно зладиться. Правда, гнівна вона троха на мене через ту дурну дочку свою, що гувернувала коло нашої Ганунці. Воно все так буває з гувернантками. Але що ж діяти, треба приобіцяти якусь нагороду, частину зиску від посагу.“ — „Так, так, частину чоботового,“ додав Петро, котрому дуже припав сей плян до вподоби. „Так, треба,“ тягнув дальше о. Юрий розходжуючись з запалу по хаті и розмахуючи червоною хусткою. „Треба приобіцяти. А то баба вищекана, знає приговорити, прихвалити, підійти, на слово витягнути. Вона и Порфира висватала, се ії діло! Ми бу-

Digitized by Google

демо стояти оддалік, а вона усе зладить, я сам поіду до неї и уложусь. А потім треба буде нам знов с Порфиром роспочати з другої сторони. Через те не доміркуються Лаври, що се одеи вітер віе. Порфир поважно вестиме діло и довершить те, що мае приготовити Гофманова."

На тім кінчилась нарада боёва батька с сином. Поладивши з Гофмановою, направились вони тепер до Порфира. Задумане діло: „вишпекулювати" хоч не молоду але посажну невісту, — усміхало очевидячки.

(Дальше буде.)

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Дальше.)

Галятовський був проповідником. Проповідь сталася тоді конечностю; духовний, що почував у собі охоту до писаня, скорше всёго брався за проповідь. Галятовський видав том проповідий під заголовком: „Ключъ Разумѣнія"; проповіді зложені на господні и богородичні празники. Галятовський гледів на сю книгу як на підручник: в передмім слові він рае священикам читати з неї поученя народови. Проповіді ёго мають характер більше догматичний и обясняючий, як морально-поучаючий. Толкує він народови догмати віри, обясняе значіне тайн, обрядів, так новозавітних як и старозавітних. Проповідник вельми любить смілі и вигадані порівнаня. Говорячи н. пр. про дві природи Исуса Христа, Галятовський для обясненя указуе на чоловіка, що знае и теологию и филозофию: „от — говорить він — и взорець сполученя божого й чоловічого." Друге порівнане двох природ — з луком, звязаним с тятивою; лук означае божу, а тятива людську природу. В проповіді на Воскресене христове порівнуе він Христа з ихневмоном. Крокодиль пілкне ихневмона, а ихневмон розъість крокодилеви внутрішності; так Христос поступив из смертю, котрій піддався. Галятовський любить в проповідях наводити приклади и анекдоти; стрічаемо в ёго приклади с старинної исторії: про Демокрита, Птоломея, про Ганнибаля; бере він дані з митології змішані с християнськими образами: появляються аргонавти; дельфийська пророчня наказуе поставити святиню Діві Марії; від глубокої старовини переходить проповідник до близшого ёму світа, росказуе анекдоти про князя литовського Витовта, що казав за-

Digitized by Google

шити живого чоловіка в медвежу шкіру. Сі приклади, порівнаня, анекдоти надавали проповідям Галятовського більшого интересу и „Ключъ Разумѣнія“ належав до книжок найбільше читаних на Вкраіні навіть в близких до нас часах.

При своіх проповідях Галятовський додав правила про складане проповідий. „Дбай, говорить він, щоб усі люди розуміли то, що ти ім говориш в своій науці; як мудрий був проповідник Иван Золотоустий, а жінка дорікала ёму за трудно зрозумілу проповідь!“ Галятовський у своіх власних проповідях вірний свому правилу: вони написані по украінськи и були добре зрозумілі в сім кружку, де він іх говорив. Не всі опісля йшли за ёго приводом, уживаючи замість язика, близкого до народнёго, церковно-славянський, искусний и зрозумілий тілько для тих, що ёго попереду вчилися.

Відповідно духови схолястичної мудрості, зачерпнутої в школі, Галятовський в своёму підручникови учить проповідників вибору слів и прикрашеня бесіди, укладаня наук на словах, именах и в загалі на зверхніх признаках: думає він, що незвичайні звороти приманюють цікавість слухачів. „Можеш — говорить він — заняти увагу людий, поясняючи ім яке-небудь имя и цілу проповідь оперти на имени; на приклад, в неділю говори: неділя називається від того, що в той день нічого не ділають, тілько Богови моляться; або — в день Володимира скажи, що Володимир від того так називається, що володіє миром; на Василя скажи, що Василий значить цар, бо Василий Святий царствував над своім тілом.“

Галятовський учить проповідників, щоб займали слухачів яким-небудь не зразу зрозумілим для них заявленєм; наприклад на Вербну неділю сказавши: — „Православні християне! Прошу вас и заявляю вам, щоби ви конечно ходили до церкви и молилися Богу; сёго тиждня буде страшний суд,“ — зійди геть с катедри. Се значить, що в страстний тиждень будуть читати про суд над Исусом Христом: отсе й суд страшний. — Замітні ёго науки, як промавляти над вмерлими. Галятовський каже росправляти проповідникови, як покійник творив добро, беріг православну віру, помагав бідним милостинею, давав підмогу церквам и монастирям, приймав до свого дому подорожних, викупляв полонених з неволі и и., хоч би про покійника не звісні були такі чесноти. „Можеш — говорить він — крім того пригадати ёго родину, сказати, що вона давна, истнує сто літ або навіть тисячу літ на світі, що вона була в крівній звязі из знатними домами;

Digitized by Google

можеш взяти прізвище покійного; н. пр. як він називався Броницький, то говори: він так звався тому, що боронив отчину; або н. пр. вмерлий називався Любомирський, то говори, що він тому Любомирський, що мир полюбив. Можеш взяти також хрестне имя. Вмерлого звали Стефаном, ти говори: Стефан значить вінець, и тут скажи, що покійник добув собі вінець як би с цвітів або дорогоцінних камінів; або вмерлого звали Доротей, зверпися до слухачів и скажи: Православні християне! Доротей значить дар Божий. И наш Доротей, котрого видите на гробових ношах, був справдешнім даром для отчини и для католицькоі церкви. Можеш також взяти герб покійника: як в ёго гербі була стріла, то пригадай текст: „покажи мя, яко стрѣлу избранну;“ як у ёго в гербі башта — скажи текст: „бысть упованіе мое столбъ крѣпости“ и и.

Можна підозрівати, що тут проповідник з гумором говорить о проповідях сучасних. То само можпа би сказати що до поученя, як треба говорити проповіді в дні святих. Галятовський говорить: „Проповідь, котру ти виголосив у день якогось святого н. пр. Николая, можеш виголосити в день иншого святого н. пр. Василия; тілько в тих місцях, де ти говорив „Николая архиепископа Мирликійскаго“, вихвалюй Василия Великого або Григория Богослова и т. п. Можна навіть се, що говорив ти про Ивана Хрестителя, перенести на архистратига Михайла...“

Замітно, як Галятовський щадить своіх слухачів и боіться діткнути іх своіми пастирськими грізьбами. В проповіді в день св. Юра він доторкнувся пекла, та ёму стало жаль посилати там грішних слухачів и він радить ім не вдаватися в роспуку, в тугу. Правда, из св. письма виходить, що в пеклі більше буде душ, як на небі, и так треба, щоби пекло ким-небудь наповнилося — отже проповідник потішає тому слухачів, нагадуючи ім, що відай на світі багато невірних жидів, могамедан, єсть доволі всяких єретиків, ариян, несторіян, адамитів, монофизитів: буде кому наповнити пекло; а ми православні християне — говорить він — будемо надіятися, що всі осягнуть вічне спасенє. То ж само в проповіді в день св. Илиі він вибухнув против богачів и як би забув, що в день Юра всім обіцяв рай: „Не могуть — сказав він тепер — дістатися на небо люди богаті; іх душі обтяжені богацтвами, скарбами, маєтками; богачі за своіми богацтвами забувають про Бога; вони надуживають свого майна; вони тілько ідять, пють, веселяться, а про бідних людий забувають; не кормлять іх, до дому свого не пускають...“ Та опісля, проповідник

Digitized by Google

змилувався над богачами и рішив, що й богатим можна доступити неба, як тілько вони будуть давати милостиню, спомогати церкви и монастирі и и.

Поміж творами Галятовського єсть оден писаний по руськи: „Души людей умерлыхъ.“ Тут автор веде нас на *той* світ, показує нам оселі праведників и місця мук грішників — небо и пекло. Душі праведників розміщені після числа девяти ангельских хорів небесної єрархиі, відповідно тим повинностям, котрі вложені на сі ангельскі хори в одношеню до нашої дочасної жизні. В низшім хорі, именно в хорі *ангелів*, — котрим поручено наглядати душі людські підчас земського побуту, — перебувають хрещені діти, вбогі, сироти, вдови и сі, що жили чесно в брачнім союзі; в другім, висшім хорі, *архангелів* (котрих Бог до великих людий посилає), священики и церковні учителі; в третім, званім *княжствами*, що обовязаний доглядати держав, націй и провинцій, будуть перебувати царі, цісарі, князі, гетьмани, воєводи и всяка старшина, як вони чинили підвластним людям справедливість и не діяли ім кривди; четвертий хор зветься *владзы*, що воюють из злими духами — з ними жиють рицарі, котрі опералися злим духам и поборювали гріх; в пятім хорі, званім *моцарства* — чудотворці; шестий хор, *панства* — єсть житлом безбрачних, пустельників, ченців; семий, *вроны* — там справедливі судді; в осмім — між *херувимами* — апостоли, епископи, митрополити и и.; девятий, висший хор, *серафими*, що розбуджують любов до Бога — там мученики.

Противне небу житло грішних, пекло, ділиться на два відділи; перший зветься *одхлань пекельная* (безодня), другий — *огненная геенна*. В першім сиділи перед Христом старозавітні праведники; вони мук не терпіли, але були оддалені від Бога и ожидали Христа. Спаситель вивів їх с пекла; вони пробували з ним сорок днів на землі, а по вознесеню ёго вікують в небі. Однак Спаситель не вивів из пекла Єгиптян, Моавитян и иншых поганців, котрі не ожидали Христа. Вони тепер у пеклі. Другий одділ пекла — *геенна огненная*, багата в усілякі муки: у вічнім огни будуть роспустники, перелюбці и гнівні люди. Люта зима дістанеться в участі гордовитим богачам, немилосерним на муки вбогих; червак совісті буде гризти злодіів, що крадуть чуже майно, и обмовців, що відберають ближнім имя добре. Незносний смід буде докучати випещеним чепурним паничам, що любовалися в пахощах (кохаются въ пахучихъ перфумахъ), а ті, що обжираються и не постять — будуть засуджені на голод. В пеклі

Digitized by Google

буде велика тіснота: всё пекло — говорить нам богослов — буде битком набите грішниками, одні на самім дні, другі по середині, треті на верху; неначе б хто наложив у бочку риб и заткав бочку чопом (зашпунтуетъ). Опісля автор описує митарства, які має переходити душа людська по розлученю від тіла.

Інші твори Галятовського, хоч менші від попередніх, та містять цікаві черти для историі понятий и поглядів тогочасних. Книжка, під заголовком: „Небо новое, новыми звѣздами сотворенное“, напечатана 1665 р., у Львові, се збірник росказів про чуда Пресв. Богородиці, виписані з усяких західних письменників з додатком того, що случалося в Польщі, Литві и на Вкраіні. Тут замітне присвячене Потоцькій, сестрі митрополита Петра Могили, образець того, забавного для наших часів підлещуваня, з яким письменники XVII. в. обертались до знатних осіб, вижидаючи, чи не дістанеться ім яка кришка щедроти іх.

Галятовський виводить дім Могил од Муция Сцеволі, „валечнаго и отважнаго и горливаго (ревного) къ отчизнѣ своей рыцера римскаго“, и називає дім Могил — „небомъ, усѣянымъ новыми звѣздами“. „Богъ — виражається наш автор — праотцу нашему Адаму сказалъ: земля еси и въ землю пойдеши, а я скажу Пресвятой Дѣвѣ Маріи: ты небо и пойдешь въ небо могилянское!“ Друга брошура Галятовського: „Скарбниця пожитечная“ — (Хосенна скарбоня) — містить в собі опис чуд образа Пресв. Богородиці, котру почитали під назвою Єлецькоі в Чернигівськім монастирі, с того часу, як Галятовський був архимандритом. В переднім слові до тоі книжочки запускається Галятовський в обясненє слова козак, и иде за думкою, після ёго вираженя, мудрих людий, котрі виводять слово козак від козёрога, небесного зодияка, тому, бо козаки ходять з рогами, в котрих насипаний порох, и як на високім небі підоймається козёріг, так козаки, проходячи поля и море, вступають на стіни и вали бісурман и насипають из своіх рогів порох в самопали, с котрих стріляють в неприятеля. Трудно найти відповіднійший образець натягнених и видуманих обясненъ, на котрі ласа була схоластична наука. Головний предмет уваги автора, се — Єлецький монастир; ёго вельми займає минувша доля сёго монастиря. Та де ж взяти жерел? Україна вбога в давні письменні памятники: Москва богатша; в Москві — говорить він — є й руські літописці и патерики знатних руських монастирів. Князі Одоєвські и Воротинські, переказували ёму вісті, що переходили в них у роді об сім, як найдено образ Єлецькоі Богородиці (названоі так, бо найдений на

Digitized by Google

яличнім дереві [ель]) за предка іх Святослава Ярославича; та Галятовський знайшов ще у себе жерело: „старі люди — говорить він — се хроники живі.“ Чернигів дізнав великих перемін: перше жили в нім московські люди; але с прилученем ёго до Польщі, після сумних часів, наплила там инша людність, треба було виглядіти старенезних людий с поміж прежнёі людності. Галятовський виглядів іх: одному з них було сто десять літ, другому півтораста, а третёму около двісті літ — старість непевна. Трудно, не скривдивши памяті Галятовського, рішити: хто зілгав, чи той що говорив про свої літа Галятовському, чи сам Галятовський. Схоластична просвіта позваляла при захованю правил що до форми гледіти вельми легкодушно на фактичну правду и складати вигади не було дуже соромливо. В 1696 р. появилася печатно в Чернигові брошура Галятовського „Боги поганскіе“. Вона присвячена царівні Зофиі. У своім переднім слові показав автор знов образець підлещуваня, властивого свому часови, величав Зофию, добачав, що имя іі хрестне схоже з назвою мудрості, и висказався про царський дім такими словами: „Въ дому найяснѣйшихъ царей рускихъ кождый царь есть солнцемъ, царица есть мѣсяцемъ, царевичове и царевны суть звѣздами: бо свѣтятъ добрыми учинками“. Після науки Галятовського идоли поганських богів були не болванами, статуами, звичайною річю, як про них одзивався инколи старий завіт, а житлом злих духів и відкликується, на потвердженє свого погляду, на многих церковних и світських письменників. Біси, що сиділи в идолах, говорили инколи правду и віщували появ християньства; але вони часто обманювали людий и наводили лихо на людий уживаючи в своіх віщуванях двозначних слів, так що чоловік розумів віщуване зовсім не в тім змислі, який воно мало дійстно. В ніякім творі не висказав Галятовський так різко своєі несвідомості, відріжняти видумку од фактичної правди, як у сім творі: взявши з Визволеного Єрусалима в польскім переводі Кохановського роскази про вчинки чародія Исмена, Галятовський не завагався приняти іх за неперечно-певні историчні подіі. Поганські божища суть для Галятовського не тілько предметом историі и археологиі; вони мають живий, сучасний интерес. Діяльність іх продовжається по нині. „И тепер — говорить він — чорти через чародіів дають одвіти и віщуваня; злі духи, що проживали в идолах, и тепер всілякими способами стикаються з людьми: вони то прикидаються вмерцями, то творять собі воздушне тіло з облаків, показують всілякі речи в зеркалі, дають одвіти через огонь, воду, перстені“,

Digitized by Google

и т. д. Для Галятовського боротьба с поганськими божищами така сама, якою була боротьба проти жидівства и музульманства. Однак воюване нашого автора с поганськими божищами в загалі слабше того, котре він провадив з жидами и музульманами: утвір „Боги поганскіе“ напечатаний вже в старості Галятовського, два роки перед ёго смертю.

Можна ще згадати про оден польский твір Галятовського: „Алфабет єретиків.“ Автор наводить в азбучнім порядку всіх, кого зачисляє до єретиків, показує при тім значне очитане, але разом с тим и змішане понятий: до ряду єретиків вчисляє він не тілько философів старинних, але навіть таких людий, що не заявили ніяких признак духовоі діяльності, н. пр. поміж єретиків попався Ксеркс, тому тілько, що ёму снився сон, а се подало Галятовському повід толкувати, що сни бувають від Бога, але бувають и від чорта.

З усею своєю ученою невіжею, с простонародніми віруваниями, якими перенявся з малку, а не позбувся іх в школі (бо ся и не дбала про іх усуненє), з легковірностю до всёго печатного, с покірностю всёму тому, що тілько носить на собі позір православноі церковності, з диким бузувірством, готовим палити, топити у воді, різати всіх, що не так вірують, як слід, але заразом и з непереченим талантом, котрий добачаємо в красі викладу, в ясності складу, в приступності речи, и найбільше в сій живості, що буває все признакою таланту и котроі собі ніяким робом не може присвоіти чоловік неспосібний, Галятовський, більше чим хто инший, може назватися представителем свого століття в українській литературі.

(Конець буде.)

Библиография.

— *Руська:* **Про те як наша земля стала не наша.** — Липський. 1877. Стор. 88 в м. XVI-ку. — Се перша частина виданя: *Про хліборобство.* Після переднёго слова має се бути продовженє розмови „Про бідность“, печатаноі у Відні 1875 (опісля: Про богацтво та бідность 1876 вид.). Се дальше видавництво ставить собі за заданє росказати, „які тепер лихі порядки в хліборобнім хазяйстві и як треба лучче упорядкувати їіх, щоб уперед не було такоіі неправди — бідности“. Бувший вчитель Михайло Крутій росказує у сій книжочці, що саме іі заголовок ми подали, про „землі и людей чужих и наших“. Блисший розбір сеі книжочки подамо пізнійше.

Digitized by Google

Про хліборобство. *Розмова третя.* **Як де земля поділена и як би треба їйі держати.** Липський 1877. Стор. 176 в м. XVI-ку. — „В сій книжочці росказується“ — сказано в переднім слові — „про те, як де землю держать люде и як би треба держати їйі, щоб було добре тим, хто працює над землею, а не так, як тепер, коли той, хто потом своїм облива землю працюючи, горює та бідує, а той, що нічого не робить, бере трохи не усю ёго працю за те тілько, що земля за ним записана.“ — В формі розмови між Михайлом, дідом Карпом, Степаном и иншими робітниками фабричними росказується в сій книжочці: I. про те, як люде землею обладають; II. про осібне обладання землею; III. про велике хазяйство; IV. про середнє хазяйство; V. про дрібне хазяйство; VI. про казенні землі; VII. про аренду землі; VIII. про сельску громаду; IX. про громадське хазяйство; X. про силу громади; XI. про громадське житя; XII. про громадський порядок. — Перегляд критичний сеї книжочки подамо пізнійше.

— *Россійська:* **Прологъ,** *романъ изъ начала шестидесятыхъ годовъ.* Часть I. Прологъ пролога. „Впередъ!“ 27. Лондонъ. 1877. Стор. 225 в VIII-у.

„Polnische Wirtschaft.“

Skrypt

A.

штемпель
на 7 кр.

mocą którego zeznaję, iż otrzymałem z kasy pożyczkowej gminnej N. N. (*імя громади*) tytułem pożyczki sumę (4 złr.), wyraźnie: *cztéry złr. a. w.* i zobowiązuję się dług ten całkowicie w dniu *31. grudnia 1877*, zaś procent *po 10%* od sta za czas od *1-go stycznia 1877* do *31-go grudnia 1877* z góry do kasy pożyczkowej zapłacić, oraz poddaję się niniejszém wszystkim bez wyjątku postanowieniom i przepisom statutów tej kasy pożyczkowej potwierdzonych przez wysokie władze.

Dano w N. N. (*громади*) dnia *9-go stycznia 1877.*

N. N. (*підпис довжника.*)

Б.

штемпель
на 7 кр.

Za dopełnienie przyjętych przez N. N. (*довжник*) zobowiązań ręczymy kasie pożyczkowej gminy N. N. solidarnie jako ręczyciele i płatnicy naszym tak ruchomym jak nieruchowym majątkiem, i poddajemy się wszystkim postanowieniom statutów téj kasy.

Dano w N. N. dnia *9-go stycznia 1877.*

Jako świadek
N. N. (*підпис сьідка.*)

N. N. (*два підписи ручителів.*)

Digitized by Google

B.

штемпель на 2 зр. и 50 кр.

Rzetelność powyższych podpisów potwierdza zwierzchność gminy.

Dnia *9-go stycznia 1877.*

N. N. (*війт громадський*)

Nieumiejących pisać podpisałem, a oni znak kryża św. położyli.

N. N. (*підпис писаря.*)

Drukiem N. N. (*назва друкарні и друкаря.*)

Подана у повисшім копия оригинального документу потрібує маленького коментаря до того, щоби ціла важність порушеної нами нині справи для нашого сільского народу сталася и нефаховим читателям ясною и зрозумілою.

Читателі бачать, що на сій копиі запису, після котрого убогий селянин (очевидно дуже убогий, коли пожичаючи таку малу суму грошей, потрібує аж двох ручителів!) позичає не від лихваря але из каси пожичкової громадської 4 (чотире) зр., уміщені штемплі на 2 зр. 64 кр. (два зр. 64 кр.), що, долічивши ще угоджений 10% для самої каси пожичкової, чинить разом 76 (сімдесять и шість)% на оден рік! між тим, коли середній лихварський, жидівський, процент, оплачуваний селянами, по крайній мірі в зажиточнійших сторонах Галичини, виносить тілько 1 кр. від 1 зр. на тиждень, значить 52%.

Заневно більша часть читателів зразу подумає, що вина у сім нічия друга, як тілько „темноти“ селянина Н. Н., котрий безпотрібно стілько штемплів поприліпляв до скрипту. Однакож вони помиляються. Навіть, правду сказавши, на оригинальнім скрипті, с котрого подана висше копия, був тілько оден штемпель на 7 кр., на самім початку тексту (під А.); тим гірше для бідного довжника Н. Н., бо документ при ревизиі каси через органи финансові дістанеться до финансових властей, а ті за кару скажуть ёму заплатити бракуючі марки (7 кр. и 2 зр. 50 кр.) тричи, значить намість 2 зр. 57 кр. суму: 7 зр. 71 кр., що разом з доданими попередно (під А.) 7 кр., и властивим процентом для каси, учинить 202%, а се рівнається майже процентови 4 кр. від 1 зр. на тиждень, який навіть при жидівських пожичках у нас не дуже звичайний!

Сказано, ми самі від себе додали два штемплі за 7 кр. и 2 зр. 50 кр., яко такі штемплі, котрі до сего документу мусять бути додані під грозою потрійної кари, и сей обовязок — кождого ц. к. підданого, котрий на підставі документу **такої форми,** як висше подана, чотире зр. собі пожичити хоче, або пожичити мусить—випливає як найяснійше и найпевнійше с приписів таксової устави*).

Задля важності справи позволять нам читателі познакомити іх троха з дотичними приписами тої устави, о скілько се до зрозуміня справи доконче потрібне. Отже:

---

*) Stempel und Gebührengesetz.

Digitized by Google

В вище поданім скрипті маємо властиво три окремі „акти правні“, и то не тілько під взглядом формальним (окрема дата під кождим з них), але и юридичним, окремі и ріжні.

I. Контракт пожичковий (під А.); від того припадає після позиції тарифи 36. уст. з 9/2 1850 скаля II. належитість штемпл. 7 кр.

II. Документ поруки (Bürgschaftsurkunde) н. тар. 31. тої ж устави 7 кр.*)

III. Урядове посвідчене власноручності підписів (Legalisirungsclausel), котре після §. 34. lit. e. и п. тар. 66. устави з 9/2 1850 було вільне, але тепер, по зміненю декотрих приписів тої ж, пізнійшою уставою, а именно після п. тар. 66. уст. з 13/12 1862, припадає від легализації одного підпису штемпель на 1 зр., від прочих по 50 кр. за кождий, значить, так як тут посвідчено підпис довжника, свідка и двох ручителів, належиться разом 2 зр. 50 кр.**)

Розуміється, що по сім доказі (котрому, позволимо собі додати, ніяка интерпретация не порадить нічого) насувається питане: хто тут винен, и яка на се рада? Чи винна що финансова администрация? Запевно, що підрядні власті финансові нераз нашому братови допечи можуть неправильними вимірами належитостей; але на се є дорога рекурсу до вищої инстанції; між тим в нинішнім злучаю, як ми бачили, ніякий рекурс не поможе, бо все сталось після устави. Одже винна устава таксова? Розуміється, що и наша таксова устава в деяких злучаях селянина притискає нерозмірно, и дуже було би на місци, коли би п. Дворський и инчі галицькі депутовані постарались в Раді державній о зміну деяких утяжливих и дійсно истнуючих приписів скарбових, намість, як ми се показуємо на другім місці, компромитуватись внесками о зміну припису, котрий зовсім не истнує ані на папері ані в практиці. Але в нинішній справі устава зовсім не винна. Будь вона яка небудь, але завсігди устава, а доки вона має силу, треба ії триматись. Тілько ж з неї, як и с кождої инчої австрийської устави, треба осторожно и умістно хіснувати, и не пхати без потреби пальців межи двері.

---

*) и **) Для тих, хто поверховно знає уставу таксову, а хотіли би глубше и критично вийти в оцінене нашого виводу, додаємо що, що вправді що до клявзулі легализацийної вийшла пізнійше устава з 25/7 1871, після котроі судова легализация підпису підпадає тілько штемплеви на 36 кр., а нотарияльна тілько на 10 кр.; але се, як бачимо, відносться тілько до судовоі и нотарияльноі, а не в загалі до урядовоі легализації; що до тої послідноі, устава з 13/12 1862 усе ще має силу; а що уряд громадський єсть дійсно урядом в техничнім понятю устави таксовоі, об сім не може бути ніякої сумнівості. Впрочім у властей административних австрийських багато вільного поля має урядова практика, а ся урядова практика не тілько, як се знаємо, есть вельми фискалистична (in dubiis pro fisco, ne contra fiscum), але и в нинішнім, специяльнім злучаю рішилась так, як ми се представили.

Замітити ще треба дальше, що припис §. 32. устави з 9/2 1850, після котроі усі 3 вище згадані „акти правні“ дозволяється писати на однім листі паперу, має тілько ту одну консеквенцию, що після него усі 3 штемплі могли би бути разом на першім с тих актів (під А.) уміщені, сума належитості в грошах зовсім через се не уменчиться.

Digitized by Google

Коли би скрипт цілий ограничився на першім лиш акті, т. є. на записі пожичковім (під А.), то ціла справа стояла би тілько 7 кр. Коли ж касі пожичковій за своіх 4 зр. не вистарчав сам підпис одного довжника, а хотіла ще двох ручителів, — то и мусіла довжника наразити на новий кошт других 7 кр.; коли ж и сим вона не вдоволялась, а хотіла ще мати більшу певність доводову в евентуальнім процесі, то и мусіла ёго наразити ще й на кошт легализацийного штемпля на 2 зр. 50 кр. Бо австрийське уставодавство финансове виходить с тоі засади, що хто хоче надзвичайноі асекурациі для своіх прав, той за таку асекурацию и заплатити державі мусить надзвичайну ціну.

Приглянувшися с того становиска нашому скриптови блисше, то побачимо, що каса громадська пожичкова, котроі розвій поперає наша автономия очевидно для запобіженя лихві, стала таким же лихварем*), як найгірший жид, бо и жид бере свій значно більший від нормального процент в більшій половині также задля асекурациі, а при тім він поступає далеко ретельнійше, бо годиться наперед о той процент, між тим коли в нинішнім злучаю селянин Н. Н., коли б був знав, що прийдеться ёму пізнійше заплатити окрім 10% ще 7 зр. 71 кр. або хоч би тілько 2 зр. 57 кр., певно був би не пожичав від каси пожичковоі чотирёх зр.

Хто ж винен? Чи каса пожичкова? Де ж там! селяне в Н., як и в кождій галицькій громаді, складаючі заряд каси, с певностю не жадали б власновольно такоі асекурациі від свого брата, навіть хочби не знали о ії коштовності. Вони тілько, не уміючи писати, и не посідаючи правничих відомостей потрібних до списаня правного акту, ужили, бо мусіли ужити, друкованого формуляря, який мали під рукою.

Одже винен друкар, що видав и продає сей формуляр? Читателі замітили, що ми на повисшій копиі имя друкаря замовчали; зробили ми се тому, що назвавши ёго по имени, мусіли би ми ёго зараз и ого-

---

*) И, скажемо тут, безгранично несумлінним и безвзглядним. Кошт легализациі висше поданий не стоіть с користею тоі легализациі для вірителя в жадній пропорциі. Навіть, коли б каса жадала на пожичку нотарияльного акту, кошт був би далеко менчий, а користь більша. Бо акт стояв би в штемплях від оригинального акту 7 кр., від евентуального витягу, и то тілько в разі евентуального процесу, других 7 кр., а такса нотарияльна так за споруджене акту як и за витяг разом певно не більше як 50 кр. Рахуючи ще навіть за страчений час на подорож до нотаря цілий 1 зр., то все ще кошти були би менчі, а акт мав би бодай користь скороі екзекуциі и далеко більшоі певності доводовоі. А що ж за велика певність виходить для каси в легализациі уряду громадського? Чи ж уряд громадський не те само, що заряд каси пожичковоі, чи ж він не єсть в тім злучаю стороною интересованою? И чи ж се потрібне? коли ж знаємо, що селянин навіть против жида не ужне в суді усіх адвокацьких викрутів, бо ані хоче, ані ужити іх уміє; бо навіть против жида не випреся пожички, хочби навіть без жадного скрипту, так що всі хлопські „багателярні“ розправи (під яку и наша нинішня справа о 4 зр. підпадала б) кінчаться на однім термині засудженем хлопа, коли тілько жид має хочби найменчий позір правди за собою. До того потрібує судия переслухати тілько довжника яко свідка, и він в своій власній справі посвідчить так сумлінно, як би против найбільшого свого ворога.

Digitized by Google

лосити публично злодієм, котрий, яко не фаховий правник, не будучи в можності оцінити всіх консеквенций акту правного, за лихо и підступно споруджені формулярі виманює гроші у селян, а се підпадало би дуже близько до дефиниції ошуканства. А між тим було би се несправедливо, бо и друкар тут не винуватий, бо він формуляр сей не друкував з власної инициятиви, а друкував формулярі авторизовані и у него умисно замовлені.

Винуватий зовсім хто инчий, и тут доперва читателі зрозуміють, чому ми поодинокий, може зовсім спорадичний? польский документ зробили предметом такої обширної статі, вони зрозуміють тепер цілу донесліть порушеної справи.

Не хто инчий, а галицький Виділ краєвий скомпонував и розіслав сі формулярі по всій Галичині за посередництвом виділів повітових, поручаючи їх ужиток усім касам пожичковим громадським, над котрими він має претенсию бути верховним администратором; претенсию, котра, не входимо на тепер, чи оправдана в позитивнім праві, — але чи и **субективно** оправдана? Се питане дуже важне, позаяк, коли хто бере в свої руки яку небудь администрацию, повинен ужити до неї „оглядности patris familias“ („die Vorsorge eines guten Vaters“), а все ж по крайній мірі повинен до неї бути интеллектуально здібним...

Тую ж здібність илюструє досить, здається нам, досадно — порушена нами справа формулярів, котра, менче с тим, що компромитує перед народом всю нашу автономию (бо до такої компромитации так багато вже не потрібно), але компромитує, перед тимже народом, може на завсігди, цілу институцию кас пожичковых!

Не знаємо дати и дословного тексту циркуляра, котрим Виділ краєвий за посередництвом виділів повітових уживане тих формулярів поручив касам громадським. Знаємо тілько, що формуляр той одержали громади більше менче в октобрі 1876 (одні може скорше, другі може пізнійше); знаємо также більше менче зміст виділового циркуляра, так як видане ёго було в Wiadomościach statystycznych*) заповіджене. —

---

*) Wiad. stat. Rocznik II. 1876, pag. 7: „..... przesłał wydziałom powiatowym pewną ilość zmienionych statutów i wezwał je, żeby, popierając nadal zakładanie kas pożyczkowych, **zalecały** gminom przyjęcie nowych wzorów statutowych...“ Замітити треба, що формулярі становлять интегральну часть статутів; и що слова zalecić a polecić, так як и руські „поручити“ а „приказати“, не мають в польскій мові стислого розграничення; по крайній мірі в таку логичну анализу польских виразів ані польскі, ані тим менче руські громади не вдаються. Знаємо також, що тим менче в таку анализу вдаються привиклі до панования пп. маршалки повітові, и що в їх устах заміна слова zalecić на polecić, а навіть polecić pod surowością takich a takich kroków „urzędowych“, дуже можлива. Знаємо також, що кари грошеві, які виділи повітові мають в деяких злучаях накладати на війтів громадських, мали вже час и спосібність підвисшити prestige и „повинний респект“ для пп. маршалків в очах громадських війтів; а тим більше в нинішнім злучаю, позаяк виділ краєвий в цитованій росправі в Wiad. stat. (стор. 32) претендує собі також право, відобрати касу пожич-

Digitized by Google

Знаємо також, що в тім циркулярі о штемплях, які до скрипту того, а именно до тої премудрої клявзулі легалізацийної належить додавати, Виділ зовсім не спімнув, бо каси пожичкові, взглядно їх довжники, поучені циркуляром в тій мірі, були б або формуляра виділового не уживали, або уживаючи додали дійсно потрібні штемплі.

А між тим, в хвилі, коли ми се пишемо, вже не сотки, але **тисячі** таких, як висше поданий, скриптів, на виділовім формулярі списаних, и нештемпльованих, знаходяться, наслідком періодичних финансових ревизий кас пожичкових, — в руках ц. к. органів скарбових, и тисячі зр. наложені будуть, або вже и суть наложені, титулом самої тілько кари на найбіднійших селян за те, що сміли користати с такого вижебраного кредиту у своіх, іх же грішми заложених кас, и на зарядців тих кас за те, що у своій безпомощній темності усе, що прийде на письмі від Виділу краєвого чи повітового, вважають (бо іх так навчено) цісарським приказом, котрого під грозою кари триматися мусять; в загалі за вину третих осіб, котрі такий розумний и такий сумлінний ужиток роблять с поручених ім або присвоєних прав.

Коли недавно ті самі люде тої своєї фиктивної и фінгованої власті ужили тілько до переформсования своіх кандидатур до сойму, то наше мовчанє и пасивність могли ще з бідою бути оправдані. Але в нинішній справі, котра має всі ознаки економичної кризи, здібної сотки найубожших родин втрутити назад в ту саму безодню лихви, з якої іх мали витягнути власні каси пожичкові, наша пасивність була би вопіющим до неба гріхом.

В який небудь спосіб, чи в соймі, чи де инде, чи навіть в администрацийнім трибуналі — але конче, треба винуватих потягнути до одвічальності. Треба в сю клясу людей раз ясно и добитно вполти переєвідченє, що вона до претендованих або и засиджених вже публичних функций зовсім ні, або дуже мало здібна; що найограниченійшому маршалкови датись вибрати на посла — се зовсім не штука, и до того не треба більше образованя, як він ёго дійсно має; але штука, и велика штука: принятий на себе обовязок такого репрезентанта народу дійсно виповняти, бо без відповідного соціяльного образованя се зовсім неможливе.

В конець треба также, и то як найскорше, винайти способи поправленя нароблені ними шкоди, о скілько се можна ще зробити.

Одже треба би передовсім завізвати Виділ краєвий (се могла би зробити „Просвіта“), щоби без найменчої проволоки стягнув назад свої формулярі від кождої поодинокої громади, и в кождій громаді вияснив іх шкодливість, з уваги, щоби накладці, маючи ще запаси тих формулярів*) на складі, не могли шкоду ширити и дальше.

кову с під заряду громади и віддати заряд виділови повітовому, — а на другім місци (стор. 29) для виділу повітового право, приказати громаді, аби не давати пожичок, як тілько за призволенєм установленого панського опікуна, котрий одже, розуміється, може не позволити на принятє скрипту, не виставленого на „порученім“ виділовім формулярі.

*) друкованих в великих масах провинціональними друкарями після виділового взору.

Digitized by Google

Побіч того, так як звісна бюрократична практика нашої автономії не обіцює и в тій справі скорих наслідків від такого оголошеня Виділу краєвого, повинна би хочби и „Просвіта“ від себе видати коротку звістку, и розіслати по громадах, що ось „формулярі, котрі розіслав Виділ краєвий, за помочею виділів повітових, такого и такого змісту (як поданий на початку сеї статі), не тілько що не суть при даваню пожичок доконечні (задля тих и тих юридичних причин), але громада їх зовсім уживати не повинна, бо за уживане їх власті фінансові накладати будуть грошеві кари“, намість того формуляра повинна „Просвіта“ спорудити и разом розіслати по екземплярю новий відповідний формуляр, котрого користі можна би в тій відозві піднести, и котрий ще и ту побічну мати буде користь, що буде руський и в руській части краю зрозумілий.

Що до тих селян, котрі вже пішли „na lep“ виділового формуляра и наслідком того платять вже або незадовго будуть мусіли платити „додатково“ належитості за недодані штемплі, то рада дуже трудна, хоч завсігди ще можлива, и лишати їх без помочи також не можна.

Вправді властиві кари („підвижки“) запевно даровувати ім буде финанс. администрация в дорозі рекурсів и подань „о ласку“. Але чи хоч богато селян знає, що против урядового наказу заплати рекурувати можна? Друга їх часть, хоч може и знає, але чи стане їх на оплату покутних писарів за написане подань; третя ж, хоч буде рекурувати, и рекурувати успішно, але хто ж ім верне гроші заплачені писарям за ті рекурси?

Одже мусить Виділ краєвий чи то публично, чи в дорозі петиціні бути завізваний, щоби за посередництвом виділів повітових и урядів громадських сам повишукував усіх пошкодованих, и для кождого з них своім коштом и заходом спорудив рекурси.

Треба в кінці удатися доконче до министерства скарбу, щоби воно, чи то в дорозі административної интерпретациі, чи в дорозі надзвичайної ласки, чи внесенем відповідної интерпретуючої новелі до таксової устави, усі документи, виставлені на підставі авторизованого Виділом а так шкодливого формуляра, узнало вільними від штемплів (окрім звичайного одного штемпля за скрипт пожичковий), и відповідне роспоряджене видало до підрядних властей, приписуюче ім, як в справі висше згаданих рекурсів мають поступати; а крім того, щоби для тих рекурсів засистовало діяльність устави з р. 1876, після котрої рекурси не внесені в приписаним 30-дневім термині можуть бути відкидувані без мериторичного рішеня. Се все було би обовязком руських депутованих в Раді державній, котрі чи то в дорозі интерпеляциі, чи через внесене відповідної резолюції сю справу в Раді державній представити можуть.

Треба наконець, щоби на злучай, колиб усі або деякі з висше поданих мір не віднесли пожаданого наслідку, наші юристи обмислили спосіб, яким би в дорозі правній для пошкодованих селян відобрати заплачені ними кари, кошта рекурсів и пр. від винуватих менерів „польскої господарки“...

Digitized by Google

Перегляд діяльності руських товариств.

— **Загальні збори товариства „Просвіта“.** Як ми вже в попередучім числі згадували, відбулись 31. Мая сегорічні загальні збори „Просвіти“ (в комнатах „Руськоі Бесіди“). О 4-ій годині с полудня отворив засіданє заступник голови товариства, проф. У. Целєвич, короткою промовою, в котрій перед всім указував на всілякі перепони, які мусів уступаючий виділ поборювати виконуючи свої обовязки: склад самого виділу змінявся с причини визду зі Львова або перешкодженя деяких виділових; люде товариству неприхильні старалися при нагоді звісних сліджень за соціялістичними агитаціями кинути підозрінє на товариство и підкопати ёго бит; в краю вже другий рік неурожай, и народови годі було закуповувати такі маси книжок, як попередучих літ; — коли ж мимо того справозданя ще успіх виказують, то се не самому виділови, а щирій и успішній діяльності и горячій підмозі многих членів товариства в заслугу признати треба. Наконець п. предсідатель повитав делегатів чотирох филий товариства (о. Огоновського з Бортник, п. Горбаля с Тернополя, о. Березовського с Коломиі и п. Р. Заклинського с Станиславова) и представив зборови заступника ц. к. ряду.

Після тоі промови п. предсідателя, заступника голови, секретар товариства п. Леонид Заклинський подав образ діяльності товариства у минувшім році. Секретар нагадує слова голови сказані на торічнім зборі, „що товариство стає на дорогу самостійності“; підносить, що на тій дорозі товариству повелося: членів нових прибуло до 200, особливо священиків, учителів народних, а найбільше міщан и селян, котрі заявляють велику охоту до просвіти самих себе; що удалося именно для сих видати 7 нових книжок, та книжки ті своім змістом іх вдоволяють; що виділови удалося придбати знов нові круги для роспродажи книжок товариства и поле роспродажи значно поширшало; що наконець завязались дві нові филиі в Коломиі и Станиславові, що филия в Тернополи зістала остаточно затверджена и розвиває велику діяльність именно вистачуванєм книжок, а филия в Бортниках уряджує відчити для своіх членів та зъєднує нових членів.

Відтак касиер товариства, п. Шухевич, здає справу з обороту грошевого и виказує стан маєтковий товариства, а сим именно доповняє справозданє касове надруковане в „Справозданю зъ дѣяльностей выдѣлу товариства Просвѣта“, пояснивши для чого не зміг всіх дат до сёго „Справозданя“ подати. С кінцем Марта 1877 р. стан маєтку товариства був такий:

I. А К Т И В А:

1) Готівка в касі	149 зр.	36 кр.
2) Вартість инвентаря	722 „	60 „
3) Вартість библиотеки (с. р. значно прибільшеної), около	300 „	— „
4) Вартість книжок знаходячихся в магазинах товариства а) популярних	12039 „	27 „
б) шкільних	7380 „	15 „

Digitized by Google

5) Претенсиі: а) Сума загипотекована на добрах Клебанівка . . .	12000	зр.	— кр.
б) В антиципаціях и позичках	881	„	— „
в) За книжки в роспр. передані	8300	„	— „
Разом	41772	„	38 „

II. ПАССИВА:

1) Довг до друкарні	234	зр.	70 кр.
2) Належитість скарбова від перенесеня суми дарованої п. Федоровичем*)	2700	„	— „
Разом	2934	„	70 „

Отже *маєток товариства* виносить **38.837 зр. 68 кр.**

В дискусиі над справозданями заберали голос пп. Вахнянин, Гладилович Адольф, Січинський, а для пояснення члени виділу Шухевич и Целевич. В тій дискусиі підношено наперед спосіб заряджуваня маєтком, відтак ставлено жадане, щоби стан маєтку и білянс були завчасу в друкованім справозданю оголошувані. Справоздане секретаря принято до відомості, а справоздане касове, с причини, що контрольна комисия, котроі члени були розъіхались, ще ёго не переглянула, лишено до спеціяльнійшого переднскутованя и наконечного одобреня на будущі загальні збори при справозданю котрольноі комисиі; враз же ухвалено, щоби на будуче стан маєтку и замкненє рахунків були в друкованім справозданю оголошувані.

Відтак задля вибору нового виділу перервано засіданє на 10 минут, а по відданю карток в руки скрутаторів (пп. Бічая, Калитовського и Мандичевського) роспочалась дискусия над еляборатом комисиі вибраної на торічнім зборі для уложеня систематичного пляну видавництва популярних книжок. Чл. тов. Вол. Барвінський уважає плян виготовлений комисиею за недостаточний, мотивуе потребу систематичного видавництва після добре обдуманого пляну и вносить: щоби загальний збір знов вибрав комисию, котра би дальше займалася уложенем пляну систематичного видавництва популярних книжок. —Чл. тов. Андр. Січинський виказуе недостачі зладженого пляну, що науки практичні повинні бути на першім місци поставлені, и попирае внесок чл. Барвінського. — Чл. тов. Горбаль указуе, що предложений плян комисиі містить лише надписі всіляких наук, и то навіть той спис не повний, бо н. пр. пропущена там економия политична, а в який спосіб материю трактувати, як те все прикласти до понятий народу, сёго не подано; без системи ж не мож би понятно нічого представити, поле тут для укладаючих за широке; ми мусимо після конкретного пляну в належитий спосіб зладжені письма яко духову поживу народови подавати, так само як він нам достаточну здорову поживу физичну подае. — Чл. тов. др. Олекс. Огоновський твердить, що не мож рівнати вихованя дітей з вихованем народу, и годі при вихованю народу систематичний плян цілком подрібно перевести; тут и не мож прямо сказати, в якім порядку народови науку подавати: котру за них яко найпотрібнійшу наперед; годі и знати, коли котру закінчити а зачинати другу; треба отже просто все лише те народови подавати, що кождого часу

*) Против того виміру, яко хибного, вніс виділ рекурс.

Digitized by Google

в даних обставинах яко потрібне покажеться. — Чл. т. Березовський годиться с предложеним пляном а именно підносить перші три діли яко потрібні и одвітні, лише хотів би ще оден момент в письмах для народу бачити, именно щоби чоловіка всюди ділаючим а не терпячим представляти, в оповіданях повинна бути передовсім гумористика для заохоти до читаня а далі практичні уваги. — Чл. тов. Вахнянин поясняє яко член комисиі укладавшої предложений плян, як комисия на свою задачу задивлялась: потреби народу зміняються и для того годі укладати було на перед специяльний плян; годиться однакож на вибір нової комисиі, до котроі перед всім виносить вибрати ставляючих той внесок. — Чл. тов. Лінинський уважає плян за невідповідний, годиться що плян видавництва є потрібний, думає однакож що се задача дуже трудна та треба б на те довгого часу и великої праці: треба би вистудіювати психологию народу; деякі сторони у нашого народу за надто розвинені, як н. пр. набожність, етичність, а деякі за мало, як н. пр. ощадність; попирає внесене п. Барвінського с тим, щоби комисия зносилася з народом и довідувалась про ёго стан и потреби. — Чл. тов. рад. Ильницький забирає голос в обороні комисиі, котрій проводив: те, що підноситься яко потрібне в пляні, комиссия знала; беручи згляд на ріжносторонність вимог, комисия старалась ті розличні потреби народу увзгляднити и подати для пишучих напрямок, в якім мають зладжувати праці по попередучім оголошеню через виділ конкурсу, котре-то росписуване конкурсу є важною річю, однак в Справозданю було пропущене. В пляні є ріжні сторони жития народу заступлені; є ще вправді недостачі, однак комисиі здавалось, що на тепер сей плян вистане а далі можна и треба ёго доповняти: впрочім до писаня для народу може забратися лиш той, хто має до того здібність и знає нарід, у кого ж сёго нема, тому не поможе и найспеціяльнійший плян. Що найперше потрібне, сёго годі наперед сказати; треба писати в ріжних матерніях; не одно покаже аж досвід. Наконець указує бесідник на стан народа в Швайцарії в самім початку сёго віку, котрий тогді був дуже подібний до нашого, и на поступоване Цшокк-ого, росказане в ёго книжці Selbstschau: Цшокке старався насамперед нарід до читаня заохотити дрібними повісточками, гумореськами, календарями, відтак видав такі письма як das Goldmacherdorf, а далі можна було подавати народови вже й письма більше наукові. — П. Барвінський заявляє, що не хоче обвиняти ділання комиссиі: виготовленє доброго пляну вважає ділом трудним и вимагаючим довшого часу и власне задля того ставить свій внесок; однакож пляну треба конче, так само як конечний плян для образованя молодежи, де також не лише одна наука по другій але и рівночасно та все ж с певним ладом подається, — деяких наук без приготовленя годі й подавати. — Внесене п. Барвінського при голосованю принято, а що до складу комисиі принято внесок п. Січинського: щоби поручити ново вибраному виділови запросити до тої комисиі найодвітнійших мужів, навіть и з ріжнородними переконанями, и то в такім числі, яке окажеться потрібним.

Між тим пп. скрутатори оголосили результат голосованя, котрий був слідуючий: На 58 голосуючих (всіх членів на зборах було 65) одержав

Digitized by Google

др. Омелян Огоновський, проф. универс.,	57	голосів,
п. Омелян Партицький, проф. в семин. учит.	57	„
о. Олександер Стефанович, катих. „ „	57	„
п. Дамян Гладилович, проф. гимназ.,	55	„
п. Володимир Барвінський, ред. „Правди“,	53	„
п. Иван Мандичевський, окінч. правник,	52	„
п. Антін Дольницький, авскульт. судов.,	50	„
п. Улян Романчук, професс. гимназ.	42	„
п. Улян Целевич, проф. гимназ.	32	„

Колиж п. Дольницький письменно заявив, що змушений зречися вибору, покликано на 3-ого виділового п. Володимира Танячкевича, учителя гимназ., котрий при тім-же самім голосованю дістав був 30 голосів, отже абсолютну більшість. — Заступниками стали пп. Володимир Шухевич, учитель гимназ. (одерж. 28 голосів), О. Калитовський, учит. гимн. (27 гол.) и Олександер Борковський, проф. гимн. (25 гол.). — При голосованю над вибором голови вибрано 51 картками на 52 голосуючих, отже одноголосно, головою товариства дра *Омеляна Огоновського.* Сей результат приняв збор грімкими оплесками.

Нововибраний голова, займивши місце предсідателя, підносить, що не мала річ ставати на чолі тих людей, що поставили собі за задачу підносити просвіту народу; приймаючи на себе той уряд не думає ставити жадної програми: ёго програмою є програма цілого товариства, цілої народної партиї; приймає ж вибір для того, бо заохотою ёму є вибір до виділу таких мужів, як Партицький, Гладилович, Стефанович и инші, котрі суть порукою, що товариство и далі наперед поступати буде, — кінчить словами: щасть нам Боже!

Відтак одчитано и сердечно принято дві телеграми, котрі надійшли до загального збору: 1) з Salzbrunn — „Щирий привіт світлому зборови шле с чужини земляк Олександер Барвінський.“ 2) Кривче — „Поздоровляємо сердечно! Желаємо щастя, витревалості, згоди в спасеннім ділі Просвіти — члени від Збруча.“

Потім вибрано контрольну комисию, с тим що має справдити рахунки від 1. цвітня 1876. Вибрані члени тов.: Кордасевич Омелян, Гладишовський Мелетий, Вахнянин Наталь, на заступників: Стеблєцкий Рафал, Дольницький Улян.

Наконець наступила остатня точка порядку дневного: ставлене внесків членами товариства. Поставлено и прінято по короткій або довшій дискусиі отсі чотири внески:

1) Внесок рад. Ильницького: „Поручається нововибраному виділови, щоби розглянувся, в який спосіб можна би продажу книжок популярних спровадити в певну рівновагу з іх продукциею.“

2) Внесок п. Шухевича: „Поручається нововибраному виділови, щоби старався винайти способи до побільшеня фонду стипендиі имени Шевченка.“

3) Внесок п. Вахнянина: „Виділ має застановитися над способами, якими би видавати газету, котра б була органом товариства, и виходячи раз на місяць або в часі який виділ за можливий узнасть, обговорювала справи товариства, як плян систематичного видавництва популярних книжок, потреби народу, подавала статистичні дати това-

Digitized by Google

риства, справозданя з ділань виділу центрального и виділів филияльних, — и по можності приступити до видаваня тої газети.“ До того додаток членів тов. о. Филим. Огоновського и Партицького, „щоби ту газету селянам, міщанам и учителям народним (в загалі всім, що лише 1 злр. вкладки платять) за дармо россилати.“

4) Внесок рад. Ильницького с поправкою чл. тов. Січинського: „щоби нововибраний виділ, руководячись загальними засадами в пляні комисиї принятими, и користуючись мотивами, що́ спонукали комисию до уложеня такого пляну, росписав конкурс на книжки для народу.“

На остаток на внесене голови товариства виразив Загальний збір членам бувшого виділу Олександру Стефановичеви и Дамянови Гладиловичеви повстанем з місць подяку за їх щиру працю для товариства. Голова закрив відтак, пращаючи зібраних членів, засіданє загального збору о годині 9-ій вечером.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Нові арештованя и ревизиї у Львові задля социялистично-революцийної пропаганди (?).** Від кількох днів столиця галицькоі Русі знов сильно занепокоєна досить численними ревизиями и арештованями, котрих поводом має бути підозріне о социялистично-революцийну пропаганду. От що доносять урядові и неурядові газети: Перед кількома днями приіхав до готелю Лянга молодий чоловік зі Швайцариї, котрий називав себе Станислав Барабаш и привіз с собою великі паки повні книжок. Дня 9. с. м. рано двох комисарів полициі зробили у нёго ревизию в помешканю, а відтак арештували ёго яко підозрілого о замір социялистично-революцийної пропаганди. При ревизиї знайдено велику масу социялистичних книжок и довгий спис осіб мешкаючих у Львові, також револьвер, штилет в палиці, трутизну, английські пильники тонкоі роботи и пашпорт российський на имя третёі особи!! С паперів знайденых при арештованім показалося, що він називається властиво Михайло Котурницький. Зараз потім відбулася ревизия у п. Болеслава Лимановського, сотрудника Gazet-и Narodow-oi, доктора философиї, котрий віддавався наукам суспільним и видав в тій материї кілька книжок у Львові (Dwaj znakomici komuniści Tomasz Morus i Tomasz Kampanella, Socjologia Augusta Comte'a и и.). П. Лимановського арештовано и забрано ёго рукописи, книжки и листи. Рівночасно відбулася ревизия (однак нічого не знайдено) в друкарні Gazet-и Narodow-oi и в помешканю п. Августа Скерля, предсідателя стоваришеня Львівських друкарів и товариства ремісничого Gwiazda. Дня 12. с. м. увязнила полиция, z powodu uwięzienia Michała Koturnickiego, emissaryusza socyalistów zagranicznych, як пише урядова Gazet-a Lwowsk-a, и віддала до суду ще Русинів-академиків Ивана Франка и Ивана Мандичевського и богослова Олександра Заячківського. Наконець в Відні арештовано академика-Русина Щасного Сельского и 3-х Поляків, членів ремісничого

Digitized by Google

товариства Siła: Едмунда Бржезинського, Осипа Завишу и Станислава Барабаша (котрого картою на ізду желізницею за половину ціни хіснувався Котурницький); також відбулась ревизия в локальностях Sił-у и студентського товариства Ognisko.

Ціла история с приіздом и поступованем рекомого „висланника интернационалу", а відтак з арештованем именно руських академиків видається нам дуже дивною. Той емисар має с собою штилет, револьвер, трутизну, пильники, мов чоловік, котрий приготовлений на те, що ёго, коли схватають, то на смерть засудять, хотя с процесу відбувшогося у Львові в марцю с. р. заграничні социялисти мусіли знати, що за вербоване до тайних заграничних товариств назначена в Австриі кара від 1 до 6 місяців арешту! При тім же страшний емисар виступає з незвичайною явностю и неосторожностю. Хотя попередні арештованя повинні були ёго навчити прозорливості, він, приізджаючи с Швайцариі, спроваджує отверто великі паки книжок, мовби нарочно хотів звернути на себе увагу полициі, и носить при собі явно цілком виразно писану листу осіб, по часті вже при попередучих арештованях полициєю або судом переслухуваних, мовби нарочно хотів тиі особи компромитувати! Отже або той „емисар" не єсть дійсним висланником интернационалу, але агентом российського ряду, ужитим для компромитованя перед австрийським рядом людей и намагань, немилих теперішній системі росс. ряду, и для паляканя австрийського ряду та зверненя ёго уваги в фальшиву сторону, а може ще й для вислідженя революцийноі агитациі виміреноі против российського ряду а веденоі в Россиі и за границею — або, коли він справді емисар интернационалу, то хиба интернационал, не могучи у нас нікого позискати для своіх цілей, хоче нарочно покомпромитувати деяких молодих людей, сподіючись, що вони, коли ім через те всяка карєра в Австриі буде замкнена, будуть мусіли хочби й против волі звернутися на дорогу, на котрій рад би іх бачити интернационал. Чи так чи сяк, а всеж наші молодці повинні заховуватися дуже осторожно, щоби не дати й *позору*, буцімто вони стоять в якій небудь звязи с социялистично-революцийною пропагандою. Квестию социяльну нехай стараються вислідити на полі науки, на котрій вона ще далека до рішеня. Поки ж се питанє не рішиться науково, у нас, в державі конституцийній, можна й на законній дорозі ще багато й дуже багато зробити для добра народу... Сподіваємося впрочім, що дальше слідство викаже вповні безосновність підозріня, а увязнені будуть випущені на волю.

— **Віденська журналистика о „Jungruthen-ах".** Централистично-туркофильский орган Neue Freie Presse в корреспонденциі зі Львова з 9. с. м. так пише: „Як звісно, молода партия Русинів вже зі смертию свого основателя и проводиря Лавровського фактично перестала истнувати; бо хотя й опісля, побуджувана декотрими підъюдниками, трібувала давати деякі знаки житя, то однак сим манифестациям, позаяк вони не мали ні яких постійних наслідків, не можна надавати ні якого значіня. С часом и организация украінськоі горстки значно утерпіла, так що в наслідок того всяка инициятива и самостійне виступленє молодих стало зовсім неможливе. Тепер ще мабуть є тут и там поодинокі Полякам сприяючі Русини, але нема вже фракциі молодих. При остат-

Digitized by Google

ніх виборах до сойму с поміж молодих удалось тілько о. Качалі задержати свій мандат. Зате ёго одномишленник, о. Завадовський, упав с шумом; адъюнкт судовий Кашевко, відколи ёго у минувшім році до иншого повіту перенесено, зовсім навіть забутий. Давнійша фракция молодих є отже в галицькім соймі 1, кажу одним членом заступлена. Товариства молодих також ледве тілько дихають, хотя свою програму по кілька разів в найріжнійших напрямках зміняли. Головне товариство молодих „Просвіта“, котра передше своїми политичними агитациями дуже утрудняла рішенє питань национальних в Галичині, тепер не є нічим більше як виключно педагогичним товариством, котрого діяльність має цілею більш поступовий розвій идиому и литератури руськоі. Отже без всякого заходу свого партия старих, котрих звістним прямованям відступленє одноі часті іх членів безперечно сильно зашкодило було, увільнилась від протегованого Поляками enfant terrible вигідним и дешевим способом. Шкода тілько, що доси старі не вміли тую щасливу подію добре використати.“

Кілько слів майже, тілько брехні в тій статі. Лавровський, котрий приступив до партиі народоцівв вже довгий час вспіля, як вона истнувала, а именно до просвіти вступив в рік по іі завязаню, названий основателем партиі! О. Завадовський, ексемиляр давнійше численнійшоі species księży obrządku sławiańskiego — одномишленник о. Качали! Або хочби й п. Кашевко, котрого вправді пок. Лавровський втягнув був до Просвіти, котрий однак и вкладок не платив и вже від кількох літ с членів Просвіти є вимазаний — а впрочім и в найменшій звязі з народовцями не стояв! Остатні вибори до сойму мають бути пораженем народовців, коли ж вони ствердили тілько великий упадок староі партиі! Відтак давні баєчки о полякофильстві руських народовців и. и. доказують, що дописуватель черпав свої информациі з дуже мутного жерела та и не має понятя о руських справах в Галичині. Ми й не згадували б за сю статю, коли б не те, що цілком подібна статя, написана в такім самім дусі и ледве що не тими самими словами, появилась рівночасно и в півофициялній старій Presse, тілько що тут більше говориться о „Просвіті“ и кореспонденция мов написана по поводу загальних зборів „Просвіти“... Ми кажемо лиш коротенько, що партиі народовців не ходило ніколи и не ходить о те, щоби голосним виступованем на полі политики робити багато шуму, котрий жадноі користі не приносить, але щоби щирою хочби й тихою працею перед всім помогти свому народови та видобути ёго з нужди, в котру ёго одновірці чи одномишленники кореспондентів Press вдрулили и вдрулюють...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Червця 1877.

Комната послів **Ради державноі**, с котрих значне число після лат. Зеленых свят зробило прогульку до Трієсту на запрошеня тамошнёі Ради міськоі, щоби пізнати потреби міста, зачала на ново своі

Digitized by Google

засіданя 29. Мая. Посли полуднево-тирольскі, після відкиненя проєкту відділеня полудневого Тиролю від північного, вже не появилися в Раді державній. На першім засіданю дебатовано над будовою желізниці локальної з Відня до Аспанг; деякі бесідники противилися будованю, обавляючися нових тягарів для держави, наконець однакож проєкт принято. — На засіданю с 1. Червця принято резолюцию п. Дворського, взиваючу ряд до як найскоршого предложеня проєкту нової устави о штемплях и належитостях, и до поученя низших урядів финансових, щоби знижали належитість також при зміні власності тих грунтів, для котрих нема грунтових книг. Відтак принято без дискуссиі проєкти устав о тарифах желізничих для перевоженя осіб и товарів, наконець зміни пороблені комнатою панів в постановах комнати послів дотичащих оподатковання мяса. — На засіданю с 5. Червня интерпелював п. Гальвих: чому спільне министерство війни замовило льняні товари в фабриці заграничній и чи схоче п. министер при повторних замовленях увзглядніти промисл краєвий? Відтак урегулёвано платню професорів политехники в Празі (на 2000 зр.), а наконець дебатовано над проєктом до устави „о урегулёваню стосунку гарантованих державою желізниць, котрі суть обтяжені недоборами, також о набуваню таких желізниць для держави". При кінци засіданя интерпелювали словенські посли с Країни, чому сойм країнський, до котрого мандати посольскі и так в Грудни с. р. були б вигасли, нараз в Маю розвязано и нові вибори вже на першу половину Липця росписано? (Министерству ходило о те, щоб замість теперішнёї більшості словінськоі війшла до сойму більшість німецька.) — На засіданю з 8. с. м. дебатовано дальше над проєктом ряду що до гарантованих желізниць. П. Гербст доказував, що желізниці попали в довги с причини злоі господарки, а підкопане кредиту желізничого мусить шкодити и кредитови держави: интересом держави есть отже вдатися в те, и самому обняти такі желізниці, котрі не можуть удержуватися. П. Вайгель виніс, щоби проєкт відослати назад до комисиі. — Комната на засід. з 12. с. м., після промови министра торговлі Хлюмецького, значною більшостю голосів рішила приступити до специяльної дискусиі.

Засіданя Ради державної потягнуться ще зо чотири неділі. Мадяри раді б, щоби до того часу залагоджено *справу угодову між Долитавиєю и Залитавиєю*, и дотична комисия угорського сойму вже більшу часть своіх праць покінчила: именно узнала предложеня ряду яко вистарчаючі до рішеня питаня банкового, але враз и яко ultimatum. Що до справи квотовоі, оба ряди згодились були на дотерішній стосунок 70 : 30, з додатком 2%, котрі має доплачувати Угорщина за Погранче. Однак регниколярна депутация угорська жадає, щоби від 1. Січня 1878 через 10 літ Угри платили тілько 29%, а Долитавия 71. Що до справи реституційної угор. депутация регниколярна приступає до внесків обох рядів, щоби Угорщина и Австрия на реституцию податків від пива, горівки и цукру стосунково тілько платили, кілько в данім році окремо с тих трёх податків у себе одержали. Однак ані долитавське министерство ані Рада державна не квапиться займатися справою угодовою. Министерству ходить більше о те, щоби Рада державна ухвалила скоро *реформу податкову*, котроі проєкт вже вийшов с комисиі, а котра б

Digitized by Google

охоронила буджет на р. 1878 від значного недобору. Але комната послів не має охоти вже тепер займатися тою справою, а проводячий комисиі податковоі бр. Айхгоф освідчив, що т. з. реформа податкова есть не так рівнійший поділ, як більше підвисшенє податків. Neue fr. Presse противно називає проєкт сеі реформи дуже щасливою комбинациєю опустів податків и реформи податку доходового, котра систему податкову зробить менше утяжливою а притім підвисшить доходи; опусти податків, хотя на око незначні для поодиноких, оказались би дуже благодатними для найнизших верств оподаткованих.

Чехи від початку российсько-турецькоі війни все оказують симпатиі для Россиі, а коли папа в промові до сабавдських богомольців виступив против Россиі, студенти старо- и молодочеські в ночи з 2. на 3. с. м. на горі Жижки спалили на стосі портрет папи, ёго промову и чеську газету клерикальну „Чех“. Симпатию ж для Россиі обявляють адресами и резолюциями ріжних міст и корпораций. С того поводу ряд розвязав кілька рад громадських. Др. Рігер вистосував в имени всіх чеських послів соймових письмо до Славянського комитета в Москві, в котрім желає Россиі всякого успіха в війні и каже, що слава Россиі буде й славою Чех и що нарід тішиться, коли могучий Слявянин боронить слабого Славянина. Прокуратория держави виточила задля тоі адреси слідство, однак скінчилося на сконфискованю тих часописей, що помістили адресу.

В российсько-турецькій війні через остатні дві неділі не зайшла ніяка важнійша подія. Цар приіхав враз с кн. Горчаковим и ген. Игнатиєвим дня 6. с. м. до Плоєшти и обняв номинально начальну команду. Однак до сего часу российські війська, котрих щораз більше надходить з Россиі и вже до 300.000 в цілій Ромуниі має бути, не взялись ще переходити через Дунай, тому що вода Дунаю ще не досить опала. До царя вибрався сими днями и сербський князь Милян. На 1. Липця скликав князь скупчину до Крагуєвачу.

Від 5. с. м. зачався бій між Чорногорцями и Турками, котрі, задля запровиянтованя кріпості Никсич, з значними силами з двох сторін вступили в край Чорногорців, с полудня від Спужа, де стоіть відділ Чорногорців під начальством Петровича, и від Герцеговини, де находиться сам князь Чорногори. Дотеперішній бій був дуже завзятий и скінчився побідою Турків, котрі під начальством Сулеймана баші виперли Чорногорців с Крстачу, а князь Никита переніс головну квартиру с Плянинниці (під Никсичем) до Острогу. Однако бій ще не скінчений, и Туркам не удалось ще доси виперти Чорногорців зі всіх іх позиций в просмику Дуга и дійти до Никсича.

На азиятицькім боєвищі ожидають с кождим днем битви між российським військом а армиєю Мухтара баші, котрий заняв сильне становиско недалеко Зевину. Після новійших вістей англиіських и німецьких газет дух в ёго війську мав трохи получшати. Россияне окружили вже Карс зі всіх сторін и обстрілюють сю кріпость. Племена Курдів в декотрих місцевостях піддалися Россиянам.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвіиський.**

З друкарні Товариства имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 12. У Львові, дня 30. (18.) Червця 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Незабаром заставила Маланя вечеру. А при вечері знов повернулась розмова про кольхидську виправу Петра до Вербовець.

„Коби то так у мене добра невістка мій дім звеселила", говорив о. Юрий поглядаючи на Маланю, що с такою щиростю своіх гостей приймала, — „який би я рад був! А то зовсім опустіла моя хата и Петро посоловів и Ганунці не ма кому доглянути. Біда, та й годі! Мій Петро таки, правду сказавши, подобав собі панну Галю" — и закашлявсь о. Юрий, не знать чи від кришки хліба, чи від посліднёго слова.

„Петре, — чим вона тобі подобалась?" тихо спитала Маланя Петра, що якось ні трохи не подобав на залюбленого. Петро мовчав заклопотаний.

„От ми й приіхали, щоб порадитись та покінчити діло," тягнув дальше о. Юрий. „Діло не легке, люде зараз всіляко толкують, а старий Лавро як змий коло золотого руна за своіми грішми пропадає, задля них готов усе повірити. А між нами говорячи, ніхто для одної панни не ожениться."

Digitized by Google

„Бо ж Галя и не молода и слабовита. Ії сестра вмерла за молоду, брат то ж, кажуть, дуже не здужає.“

„Скрипляче колесо часами довше іздить, як здорове, моя Маланечко; треба тілько вигоди. А без грошей вигоди не має.“

„Та ії вже й не в думці йти замуж. Я хоч не багато ії знаю, а все таки міні здається, що вона вже й не повірила б в своє замужнє щастє.“

„Ей, воно тут не йде так про дівчину, як про старих. Не навчились ще наші доні сторчаком ставати проти волі родичів. Як старі скажуть, так и буде. Панну не тяжко вкоськати, — не тяжко. С підскоком піде за Петра, с підскоком, моя Маланечко. Вертяться там коло неї якісь почтарі, шумивітри, почули гроші та думають, що на стару вербу вже й козам можна скакати. Най надскакують, най надскакують, тілько щоб карків не покрутили! Вже то моя Гофманова зладиться з ними. О! Гофманова зладиться...“

На сі слова мов шпилькою уколений знявся Порфир и повернувшись лицем до кута став щось пильно шукати. А з ёго поворотів легко було доміркуватись, що рад би чим скорше або с товариства утічи, або о. Юрию уста загородити.

„Але слухай но, Порфирку,“ тягнув о. Юрій. „Чого ти шукаєш? Слухай но, Порфирку, дальше.“

„Маланю, десь не ма моєї другої цигарниці,“ говорив Порфир, все ще не повертаючись до гостей. „Петро закурив би папироску.“

„Дякую, дякую, не трудіться тіточко,“ озвався Петро.

„А ось вона и перед тобою лежить.“

„Але слухай но, Порфирку,“ знов почав о. Юрий и притягнув Порфира за руку до себе. Порфирове лице значно поблідло, ёго очі неспокійно бігали, якийсь неспокій аж здіймав ёго з місця.

„Я вже не клопочусь тими вітрогонами, не клопочусь. Пообсмалюють собі крила, як цьми перед світом посчезають. Правда, Лаври багаті. Ну так що ж, що багаті? Маєток річ набута! И в мене колись не такий то був маєток. За пояс Лаврів би заткав! А на іх грошах все таки шкуряний піт чути. Стара Лаврова сама коноплі мочила, с челядю жати ходила, а старий Лавро сам недавно сіяти ходив, стіжки клав, снопи возив!“ Засміявся о. Юрий с свого оповіданя и почав пакати с свого короткого цибушка.

„Ну, воно нічого так поганого,“ тягнув він дальше, „праця чоловіка ще не портить, але, знаєте, все таки хоч воно и бли-

Digitized by Google

скуче и маюче, а сировиною чути! Так, так, сировиною чути! А по правді говорячи, рід родом. Старий, поважний рід, хоч и зубожілий, все горою. А наша родина з діда, прадіда була поважна, знаменита, в почестях стояла. Рід Павутинських з давен давна знаменитий. Наші антенати сиділи по великих парохиях, мій дідо великі доми мав у місті, а гроші таки чвертками міряв. А Лаври що? Доробкевичі, доробкевичі! — Чи ж не честь буде ім поріднитись з нашим домом? Гроші набудеш, а роду не купиш! Го, го, не купити роду такого, як наш! Між нами говорячи, ми таки шляхтичі, маємо свій герб, свою бувальщину. Ми родина исторична. Най там собі сміються с шляхоцтва, а я все таки кажу— се велика річ. Так, се велика річ! Ніхто міні не посміє тикнути під ніс ні шилом ні діхтем. Я сам доходив нашого шляхоцтва и в старих паперах дошукався, що наш рід Павутинських прастарий. — Ну, нема що й про те багато говорити. Я не хвалюся, а кажу тілько на те, що Лаври повинні знати, с ким мають честь...“

„Вони того не запізнають,“ озвався Петро. „Сам старий Лавро зводив бесіду на древність нашого роду. Він знає добре нашу родину.“

„Го, го, — се Гофманова, се Гофманова дала ёму на притики. О! баба не в тімя бита.“

„Що се за Гофманова?“ спитала Маланя. Порфир ще більше змішався, ёго лице поблідло ще більше.

„Не добре ви робите, що вмішали Гофманову,“ озвався Порфир, — „се баба така, що плітками жиє, з усёго користь витягає. Звичайно міщанка. Любить втеркатись в не свої річі та воду каламутити, щоб в мутній воді ловити для себе.“

„Се правда, баба запекла, язик як лопата, але й вона в нагоді придасться. Вона вже не одного висватала, знає кінці зібрати до купи. Ти ії знаєш Порфирку и не відмовиш ії реторичного дару. А нам такої треба, бо не кождий пізнається на перці, хоч би и старий Лавро.“

„Багато вона собі додає, багато придає заслуг,“ говорив Порфир. „Ось вона певне собі в заслугу числить, що мене посватала. А я и Маланя нічого про те не знаємо. Чванлива баба, перекупка!„

„Посватала, не посватала, але все таки приготовила, зладила,“ усміхаючись говорив о. Юрий. „Я й не думаю, щоб вона Петра посватала. Тебе таки, Порфирку, проситиму в свати. Вона най тілько підготовить. Ну, що ж? не гарно буде, кохана

Digitized by Google

Маланечко? Ви щось задумались, не хочете нас радою підмогчи? А ваша рада золота.“

„Тяжко воно радити у таких річах,“ якось сумно відказала Маланя. „Кождий своє серце має, най ёго перед усім о раду питає.“

„Ай серце, серце, Маланечко! як є де сісти та що ззісти, то й серце веселе и до серця прилине.“

„Але ж Лаври люде, як ви кажете, староі дати. Галя вихована у давному світі, а не до теперішного світу. Чи ж буде вона до вподоби тобі Петре?“

„Чим менше виховане серце, тим правдивійше,“ на здогади відповів Петро.

„О вже то с теперішним світом, с теперішним вихованєм, з новочасними паннами!“ озвався о. Юрий, помахуючи руками, мов лихі мари від себе відганяючи. „Най ёму не забагаєтьсяеманципантки! Хорони ёго Господи, хорони Господи! Се ж и добре, що Галя вихованя староі дати. Буде ёго слухати, поважати, не буде голови завертати! О теперішне вихованє! теперішне вихованє! Викинений гріш, страчений час, заражений цвіт! Моя Ганунця хоч у мене єдна, а для того що єдна, єдина, я ії не дам ні до тих пансионів, ні до тих метрів, навіть до міста не покажу. Чого нашим дочкам треба? Чи тоі музики на фортепянах? Моя небіжка чудно грала на фортепяні, а після замужя квочки садила в фортепяні! Так, так, квочки садила! кури, качки, гуси, ось музика для наших дочок; а мало ім того, то послухають, як скрекотять жаби в ріці, як співають дяки в церкві, як свищуть пташки в садах! Може ім треба французького або німецького язика, щоб розмовлялись с Феськами и Палашками! Треба ім може романсів, поезий! Всі ті витребеньки не для наших дітей, а для городянок, що не знають, куда час дівати. С того всего беруться тілько фохи та шлёхи, незгода с чоловіком, невірство. Най Бог боронить від тих еманципанток. А кажуть, не вміють повертатись наші доні, пізнати, що попадянки, селянки! Пуста балаканина! як є в щó убратися, як гроші чує в кишені, тоді й буде повертатися, а люде будуть знати почесть. А вже то с тих, що дуже вертяться, хісна не багато, а журби без кінця. Кажу, най Бог боронить ёго від еманципантки. Мій Петро доброго серця, любить супокій, вигоду, — найже має хоч в дома з жінкою супокій. Галя, кажу, не молода, не новомодна, — але най бере ії, щоб мав чим заступитися та біди не дізнавав.“ И

Digitized by Google

знов повернув о. Юрий свою бесіду про виховання дочок, переливаючи багато пустого в порожне.

„Нічого не варта таке виховане,“ кінчив він свої широкі виводи. „Я мою Ганунцю инакше поведу. От и хоч у неї не ма матери, а побачите, що буде з неї панна хоч куди.“

„Що ж вона тепер бідна сама робить, чому не заіхала до нас?“ питала Маланя. „Вже й тепер мусить бути гарна панночка. То ж то вже підліток.“

„Так, так, росте в гору. Гарненько, гарненько. Та ще пора її возити. От вона в мене газдує, по волі буяє. Най буяє, най гуляє, поки час. Вже її десятий рік минає; нічого собі панночка буде. Инші б то вже до пансиону запхали, замучили б дитину. Я инакше, по давному поведу.“

„Та пора була б таки дечого вже приучувати.“

„Е! ще пора, пора, — молоде, най уживає світа.“

„Можна повести виховане так, щоб дитина не мучилась.“

„Вже я прубував, лиха собі напитав с тою Гофманівною! Я сам с першу міркував, що добре буде, щоб коло дівчатка хтось заходився. Так и прийняв Гофманівну, щоб була коло моєї дитини. А вона міні давай заводити свої порядки, дитину до книжки як до плуга запрягати. На що? — питаю, на що її книжки, чи не пора перед замужем! — „А до світу треба, — каже міні —, треба, щоб була вчена, тепер заводять всюди вісімклясові школи для дівчат, вимагають науки, образования.“.... И таке міні верзе наче б я нинішний. Ну, хоч я добрий, а таки россердився за мою дитину. „Ой вже недалеко заідете хоч би через вісім кляс, — відрізав я їй — недалеко заідете. Що по науці, по книжках! Чого буде вчитись дівчина через вісім літ, по що?! Що вам с того, що маєте книжкову науку, можете грати и по фортепянах, — що вам с того, чи зъєднали собі через те жениха?!“

„Як можна було так коренити дівчину за добру волю, за справедливий погляд?“

„Ха, ха, ха, Маланечко кохана, була то собі цікава панночка, зиркала очима! Мене старого покуса брала, ха, ха, ха,— а вона думала, я з нею мого Петра посватаю! Ось вам еманципантка! Ну, так кажу їй: „лучше ваша б мати була вам прислужилась, роздобувши гарних женихів, ніж ту високу науку! А я своєї Ганунці туди не поведу. И з наукою и без науки — погано сивіти панночці.“ Россердилась дуже, дуже розізлилась за мої слова! Але скажіть, чи неправду їй сказав? Нині сидить їх

Digitized by Google

три мудрих, премудрих, а разом числять ціле століте! Ну, найже ж ту порадить наука! На сивину и лисину наука немічна! А особливо на сиву косу не видумала наука правдивих косметиків. Грунт для дівчини — вийти за муж, за муж вийти!! Га, га, ось то наука, котроі не навчитись и в десятёх клясах. Най вам цвенькає по француськи и по турецьки, най всю философию змудрує — без тоі штуки: вийти замуж — банкерррот... Ха, ха, ха! бан-кер-рот! — Я не хочу моєі Ганунці вести тою дорогою. Нагнав гувернантку з ii наукою и претенсиями на сто вітрів, — а вона думала, що буде могла дерти ніс до мого Петра! Моя Ганунця буде гарною панною и без високого образованя, буде гарна панна."

„Таки ніяк не згоджусь на такий погляд," поважно відказала Маланя. „Добре вихованє само про себе великий скарб для дівчини. Без вихованя, без образованя ми немічні, убогі, безборонно виставлені пакостям сего світу. Лучаються люде добрі при малім вихованю, але добре вихованї були б вони цвітами між людьми. А коли у нас так часто чути про родинні незгоди — то се мало не все задля браку вихованя. Між нами так тяжко найти щире серце, привітну душу, так мало доброго житя, навіть охоти до доброго житя мало. А за те багато нещастя, плачу, наріканя, заводу. Чому ж так? Кажемо бути нашим дочкам дітьми до чотирнайцятих років, потім вбираємо іх в довгі сукні и віддаємо першому ліпшому на здогад. Добре, коли щастє посприяє, коли чоловік знатиме, як виховати собі з дитини жінку. Як же ж противно станеться? Як дитина попаде в люті руки, в недолю, в нещастє? Та й чи кождій судиться вийти за муж? Як тоді запевнити будучність? Що порадити, як помогчи?"

„Посагом, посагом, кохана Маланечко, се удочка, що кожду рибу зловить."

„А як така риба, що й удочку проковтне и тим не насититься?"

„Не часто то й такі удочки в нас закидають," вмішався Порфир. Ёму досадна була бесіда ёго жінки.

„А вже таки у тім видний у нас поступ," докинув Петро, очевидно на підставі своіх статистичних записок.

„Коли не ма посагів, так ще лучше; знак, що треба якось инакше забеспечити будучність. А коли є де в кого посаг, та не вбеспечає проти лиха, то й тут треба инакше радити. Мущина має знанє, має науку, знає світ, людей, знає як собі порадити. И з найбільшої недолі виринає, вибивається своєю силою. Що ж

Digitized by Google

порадить немічна жінка, що була дитиною до самого слюбу, що не знала більше людей, крім своіх родичів и чоловіка, котрий дав ій першу школу пізнавати людей? Як вона собі порадить, коли родичі у могилі, а чоловік ій відпихає — пхає у могилу, світ завяже в недолі и неславі?“

„Не кождий же ж чоловік такий лютий и немилосердний.“

„Правда, що не кождий, бо инакше не виходили б ми с плачу и недолі. Але ж кілько є случаів, що чоловік помре вчаспо, осиротить жінку и діти. Чи ж жінка має тоді остатись на ласку и неласку людей, піти за жебраним хлібом? Доки жінка не зможе стояти своєю силою и працею у світі, доки буде замкнений світ перед нею, доти все будемо мати безліч сліз и нещастя між нами. Без того все таки буде жінка невольницею. За лихим чоловіком мусить погибати в поганій поневірці, — а в сирітстві мусить гинути з жебручим патиком в руці. А най би вона мала належне образованє и вихованє, тоді дала б вона собі раду в світі.“ Маланя говорила се з жаром, в ій голосі чутно було внутрішний жаль, тяжку недолю власну. Вона не могла всёго висказати так, як слідувало, та ій слова були зрозумілі. Вона чула свою недолю и знала, що в такій недолі багато жінок погибає. Легко було догадатись, що говорить вона тут разом и про своє и про чуже горе. Розумів те о. Юрий, догадувавсь сёго и Петро, хоч обидва не знали, яке ій горе. Вони мовчали и не могли знайти слів проти Маланиної простої та отвертої бесіди. Порфир зовсім збився с пантелику. Споминка про Гофманову и слова Малані — колотили ёго думки.

„От маєте живу еманципантку,“ говорив він, силуючись на сміх підійняти Маланині слова. „Жінка невольниця! Хто б таке вигадав! Рад би я знати, що почала би така еманципантка в світі! Пішла б гувернувати або за клюшницю служити! Доробилась би добра, волі!“

„Певно, що с теперішним вихованєм не дала би собі ради. Ледви чи була би доброю кухаркою, послугачкою, не то гувернанткою. Але най би вона мала добру науку, най би вона була добре образована, най би світ знав, що наші жінки можуть бути не тілько добрими мамками и няньками для великих недоростків, тоді дала би собі жінка раду в світі своєю силою. Свобідне, чесне житє хоч при тяжкій праці було б милійше від бесчинної неволі.“

„Кохана Маланечко, дуже гарна ваша бесіда, єй Богу гарна! Я за вами стою, тілько все те добре в далекій далекості, може

Digitized by Google

за яких сто літ. Не дожиємо того, не дожиємо. Як ви гарно говорите! Ви точнісенько як би учениця Степана! Знаєте, хто такий Степан? Він то ж дуже гарно говорить. Не давно я його пізнав. Чоловік молодий, очитаний, палкий, новомодний козак! Кажу вам: новомодний козак! Я пізнав його на празднику в Красноярських; вони йому якісь далекі родичі. Фантаста великий, гонить за идеалами, вередує на сидухів, закликає до праці, вірить в будучність свого народу, — словом фантаста, фантаста. А як він за жіноцтвом уступається! Точнісенько мов жаром обложений. Зговорились ми про ту його фантазию, про ту Україну, про патриотизм. Досадно мабуть було йому, що старші називали се молодечою мрією. Бо ж по правді, кому там с старших хочеться ломати собі голову такими пустяками. От молодіж, щоб мала чим бавитись. Постаточніє, то й перешумить. Забавка не шкодлива. А він давай нас корінити. „Коли вам се пуста мрія — каже —, так чого ж пописуєтесь нею, як вам треба засвітити перед світом блескотом! И правда ваша, така пустиця не удержиться, не пустить коріня. Ви чванитесь вашим народом, як вам треба стати на верху народа, и ви тоді Русини. Будь ви не Русини, ви б не стояли на чолі народа, а мусіли б уступити місце другим. Тут вам треба и пустої мрії. Але се не пинить вас жити в дома точнісенько так як ваші вороги, по панськи, по шляхоцьки, з гори до мужика, чолом перед найогиднійшим деспотою, найогиднійшим, але блискучим, д е н е ж н и м! Ось виходить, що не ми вітрогони, а ви. Правда, ви того може не чуєте, може й не домірковуєтесь, бо ви так и день и ніч ждете, щоб вам посипались гонори, звізди, чини... Але чини не сипляться, звізди не спадають — и ви остаєтесь — пустяками.“ И таке нам наговорив, що аж хата ходором ходила. Ну, я по правді люблю бесіду живу. Він міні подобавсь, так давай його дальше на язик витягати. „На кого ж ви надієтесь?“ питаю. „На кого? — на нікого, на себе самих!“ відказує. „Не доборемось своєю силою, то й пропадемо.“ — „А як пропадете?“ питаю, „хіба ж не бачите, що старші уступають, а тілько молодіж лишається? Я сам колись то був патриотом — нині остиг, признаюсь.“ — „Правда ваша,“ говорить завзято, „правда ваша, але ми таки не пропадемо. Ми упадаємо и не раз ще упадемо, та все ж таки не пропадемо. Так довго будемо упадати, меншати, поки не займемо цілих родин нашими, як ви називаєте, мріями. Так ми мусимо опертись в родині, в родині нашої сили шукати.“ — „Але ж як займете родину, де жінки, дівчата! Де ім до такого діла? Рожева сукня скорше зъєднає їх прихильність,

Digitized by Google

ніж ваша идея," кажу ёму, мов ледом окладаю. Ні, розгорячився ще більше. — „И се правда по вашій стороні," відрізав. „Правда, що нова мода, новий пукель, новий спосіб фалшувати волося — все те скорше знайде приступ між нашими родинами, далеко скорше ніж яка небудь идея, а ще така як наша, на око неприбрана, убога. Та ми тим не трівожимось. Се ваш гріх а не наш, ваш гріх, що так виховали ваші доні, так виучили ваші жінки. Ми не страхаємось и стаємо по стороні жіноцтва. Ми внесемо світло нашої правди и для нашого жіноцтва, ми станемо за ёго права, за ёго честь, за ёго силу и жіноцтво привітає щиро нашу идею, бо се идея житя, свободи, волі. Образованя, образованя дівчатам и жінкам, правдивого, основного образованя, а вони стануть по нашій стороні. А коли мала дитина з молоком висисатиме наше житє, нашу идею, змалку буде шанувати святість того чутя, за проводом матері возьметься до того діла — ми не пропадемо, а здвигнемось усі и ніхто вже не зможе нас поконати." Ну, и такого наговорив, що й годі більше. Я й засміявся весело, бо хоч воно гарно звучить в устах молодих, але все таки пустяки — фантазиї. От я и не втерпів таки та й зажартував: „А що ж, чи кинули ви таку палку искру хоч в одно дівоче серце?" Ну, я так собі зажартував, а він ні пари з уст, тілько споважнів, охолонув, наче б ёго справді ледом обложив. Я ёму ще усеї правди не сказав, бо жаль було міні ёго дразнити. А по правді кажучи, лучче б зробив, як би не зважав на високу екзальтацию и вишукав собі гарну, посажну панну. Так, посажну, посажну панну, от була б штука. Тоді переконавбися, що практика, а що теория. А преці розумний, образований молодець, як рідко. Ну, знак, що не все те робиться, що говориться. Так и кажу: блисша сорочка, як кожух! Най там „едукуються" городянки, панії, а нам треба практично жити. Так, треба практично жити! От моя Ганнунця, вона собі тепер на волі погуляє, муки не зазнає, а будете видіти, що лучиться жених гарніший, ліпший ніж не одній високоедукованій с пустими кишенями. Гарне личко, гарне личко, — а моя Ганнунця гарненька собі, хоч куди, та посаг ще до того — от и штука готова."

И не було кінця тій балаканині о. Юрия. Маланя сиділа мовчки и тілько вже, як би від нехочу відговорювалась. Порфир притакував, а Петро очевидячки скучав, що не складається „баталія".

(Дальше буде.)

Digitized by Google

ГАЛЯТОВСЬКИЙ, РАДИВИЛІВСЬКИЙ и ЛАЗАР БАРАНОВИЧ.

(Конецъ.)

З инших українських письменників XVII. в. найбільше приближається до Галятовського, та тілько з одної сторони, яко проповідник, Антоний Радивилівський, игумен Пустинно-Миколаївського монастиря в Київі. В 1676 р. він напечатав збірник своіх проповідий під назвою „Сада Маріи Богородицы“, а в 1688 під иншим вигаданим заголовком: „Вѣнецъ Христовъ, съ проповѣдей недѣльныхъ аки съ цвѣтовъ рожаныхъ на украшеніе православнокаѳолической церкви исплетенный“. Сі проповіді розложені після церковного круга неділь, що займає переходні празники. На сам перед автор помістив присвячене Христу. За тим слідує присвячене царівні Зофні, котру порівнує він з грецькою царівною Пульхериею, що орудувала справами за панованя свого брата. За словом до Зофиі слідує слівце до кожного читця книжки; автор обясняє, чому книжка зветься вінцем рожевим. Між иншими він учинив се для того, щоб книжку ёго радше читали, подібно як лікарі заправляють цукром свої ліки. Автор простодушно гадає, що за ёго книжку охотно возьмуться читці, як побачать заголовок, нагадуючий рожеві цвіти. В своіх проповідях уживає Радивилівський ту саму близьку до народнёі, зрозумілу мову, як и Галятовський, та уступає ёму що до здібності и проповіді ёго менше займаючі: Радивилівський часто буває ростяглий и вдається в дрібниці, в пусті обяснення слів; н. пр., одна з ёго проповідий на Томину неділю основана ціла на обяснюваню: чого Христос, явившися своім ученикам по воскресеню, став посеред іх, и с того поводу наводить ріжні случаі, коли в св. письмі згадується выражене „посреди“. Радивилівський подає чимало порівнань, наводить часто свідоцтва старинних поганських письменників: Тацита, Плютарха, Цицерона, Плинія и инших, приклади из старинної истории,*) образи з митологиі,**) всілякі анекдоти,***) случаі из щоденної

*) На приклад, згадує, як гладиятори намазували собі оливою тіло и оден обсипав свого противника піском, щоб можна було вхопитися: він порівнує ёго с чортом, котрий старається спіймати нас, намазаних олієм ласки.

**) Н. пр., що старинні представляли собі світ в постаті дівчини в білій одіжи, що поконує ногами всяке оруже, або порівнує Сина Божого, Христа, що поборов чорта, с сином Юпитера, Перзеєм, витязем Медузи.

***) Н. пр., про жида, що дав християнинови гроші з услівем, що на случай незаплаченя виріже з ёго тіла шматок мняса, або н. пр. про дівчину, що влюбилася

Digitized by Google

жизні,*) именно пописується байками, котрі прикладає до религийних предметів властивим собі и дивним способом.**) В проповіді на день „Женъ мироносицъ“ Радивилівський підносить яко велику заслугу мироносиць, що вони пішли на гріб в ночи, а заразом нагадує про сей забобонний страх перед мерцем, що панував поміж народом. „Дім смерті — говорить він — єсть домом страха. Най мати любить, Бог зна як, свого сина (або сестра брата, або друг друга и т. п.), а як умре в неі дитя, то чей не найшлась би така мати, котра б рішилася в ночи піти до вмерлого сина!“ Морально-поучаюча сторона проповідий Радивилівського вельми слаба и обмежається на загальних словах, з немногими маловажними виїмками, де як би случайно він доторкує черт обичаів тої суспільності, котрій читає свої проповіді.***)

Инший тон стрічаємо ми в третёго українського письменника и, переважно, проповідника — Лазаря Барановича. В жизні своій не був він такий, як Галятовський и Радивилівський, котрі не сягали дальше, як до скромного становища монастирських наставників. Лазар добився становища архиєпископа чернигівського и після Методия, що попався в интриги, був довгий час надзорцею митрополичого престолу. Він брав уділ в политичних справах своєі родини, а именно грав важну ролю після зради Брюховецького 1668—1669 р. Під ёго впливом вибрано гетьманом Многогрішного и постановлено глухівські статі.

в хлопця и не могла вилічитися из своєі любови, поки не явивсл ій Христос и не сказав: люби мене!

*) Н. пр., раз поперечилося двох між собою за цеглу и один з них уступив другому; с того виводить, що найбільш бувають суперечки про твоє и моє и легко могуть устати, як хто скаже — твоє.

**) Н. пр., лев, осел и лисиця умовилися полювати за здобичю. Піймавши добичу, стали ділити. Лев поручив поділ ослови. Осел не звернув приналежної уваги на се, що лев єсть царем и що ёму належиться шаноба, вважав себе рівним львови и розділив добичу на три рівні часті. Лев за те росшарпав осла и казав лисиці ділити добичу. Лисиця відступила льву більшу частину. Хто тебе навчив так поступити? спитав лев. – Случай з ослом, одвітила лисиця. Відтіля виходить, що й Христос не витерпить, коли хто в гордощах рівняється ёму и дістався добра сёго світа: славу, почесті, богацтва, приписує чести стілько собі, скілько й Христови.

***) До таких місць належить одна з ёго недільних проповідий: він ганить гріховне святкуване християнських празників: коли ж більше буває суперечок, нечистости, зводженя, пияства, як не в празник? В перший день Воскресеня Христового святкується Богу-Отцю, в другий Богу-Синови, в третій св. Духови, прийде четвертий день, або зовсім минуть свята, – ми, як и перше бувало, зовсім холодні до богослуженя, не хочемо погамуватися и покаятися в гріхах своіх перед духовним отцем.

Digitized by Google

Лазар, сам Українець, вельми жалів над несправедливостею и угнітом, котрий заподівала Українцям воєводська управа. Він побивався за тим, щоб визволити Українців од суду московських воєводів, однак не вспів нічого вдіяти, позаяк проєкти ёго, при всій ій красомовності, показалися противними напрямови московської политики, що бажала як можна найтіснійше привязати до себе занятий край. Лазар був чоловіком в житю розумним, позволяв собі говорити, скілько для ёго було беспечним, умів и мовчати и старався мирно жити с сильними и догоджувати ім. Патриярх царгородський, признаючи Осипа Тукальского митрополитом, поручив Лазареви духовну управу лівобережної України и надав ёму відзнаку, позволивши носити саккос, між тим як тодішні архиєреі, крім митрополита, одягалися при богослуженю у фелони, зарівно с священниками, и визначалися від сих тілько омофором. Лазар присвячував и посилав цареви Олексієви Михайловичу свої проповіді, украшаючи іх заголовки видуманими символичними рисунками, що виражали славу московської держави; до того ж додавав для обясненя передні слівця, переповнені вельми вишуканим упещуванєм. Проповідник, одсилаючи в Москву таким робом свій збірник „Трубы словесъ“, добивався, щоби скарб державний закупив у ёго ціле видане; цар не згодився на те и казав сю книгу продавати звичайним способом; а все ж ії накидали по монастирях. Односини Лазаря Барановича до гетьмана Многогрішного скоро охолонули; коли на сёго гетьмана зроблено донос, Лазар не боронив ёго, а коли по висланю Многогрішного в Сибір, в 1672 р. козацька рада вибрала иншого гетьмана, Самойловича, Лазар був на сій раді, нахиляв козаків до присяги и зближився з новим гетьманом. Та минуло кілька літ, а Самойлович не полюбив Лазаря.

В Батурин приіхав до гетьмана луцький єпископ Гедеон, князь Четвертинський. Самойлович, потай Лазаря, вступався за Гедеоном у Москві, добивався, щоб Гедеон став митрополитом, а на Лазаря старався в загалі кинути тінь. В Москві тоді найбільше бажали, щоби новий митрополит підчинився московському патриярху. Четвертинський був до того готов, коли між тим Лазар, після давніщого поступованя, здавався менше певним, яко оборонець українських прав. Правліне лишило Україні вольний вибір митрополита: вибрано Четвертинського в 1686 р. Лазаря, найстаршого з архиереів, поминули; опираючися на грамоту, не хотів він слухати Гедеона; ёго лишили та митрополит всяким способом понижав ёго, відняв ёму управу кількох протопопівств

Digitized by Google

и називав ёго тілько єпископом. Самойлович чинив ёму всілякі прикрості. Після упадку Самойловича Лазар як би ожив и вислав из своєі сторони зажалене на поступки скиненого гетьмана. В 1691 р. умер и другий противник ёго, Гедеон; знов відбувся вибір, та й сим разом поминули Лазаря а вибрали печерського архимандрита Ясинського. Лазар, вже постарілий, випрохав собі від патриярха помічника, в особі чернигівського архимандрита Теодозия Углицького, котрого в Москві й висвятили на архиєпископа з услівєм, щоби по смерті Лазаря він заняв ёго місце. Лазар умер 1694 р.

Уділ Лазаря в литературі виразився переважно проповідями. Він сам почитав се собі яко заслугу и вельми цінив славу проповідника. Ёго проповіді видані в двох великих збірниках, in folio. Перший, напечатаний в Печерській Лаврі 1666 р., під назвою: „Мечъ Духовный, еже есть глаголъ Божій“, містить в собі слова и науки на дні недільні и переходні празники, починаючи від Пасхи и кінчаючи з великою суботою. Другий збірник, напечатаний там же 1674 р., має заголовок: „Трубы Словесъ“, и обіймає проповіді в дні святих и нерухомі празники. Баранович одступив од способу Галятовського и Радивилівського — писати проповіді язиком близким до народнёї мови. Він пише церковно-словенським язиком. Дивачність и шумність, — при скупості мисли, недостачі фантазиі и щирого чувства, — се визначні черти проповідий Лазаревих. Усі вони, можна сказати, складаються с шумних фраз и вельми нудні. Свого часу могли вони припасти до вподоби хиба книжникам, що гонили за словами и вираженями, але чей не були зрозумілі для народу. Впрочім Лазар, як здається, и писав іх маючи на увазі більше приподобатися Олексієви Михайловичу, котрий любив вишукану и шумну мову. Оба збірники присвячені цареви.*) В своіх проповідях Лазар любить звичайно обертатися коло значеня слів и всяких зверхніх признак, пописується зближенями и противставленями, ростягає до дивоглядності тексти св. письма, ні трохи іх не обясняючи. Одно яке небудь слово спо-

*) На заголовній картці „Меча Духовного“ представлені зображеня іздців, що ідуть розвеселяти Царство Боже, образи царів Давида, Константина, наконець царя Олексія Михайловича, цариці, трёх царевичів, родословне царське дерево и и. Найвидніще місце займає над царем и ёго родиною зображене двоголового орла с трёма вінцями. В переднім слові обясняє автор, що сей орел есть символом двох природ Христових; вінець по середині — „Христосъ посреди“, під ногами в орла місяць — знамя варварів, котре орел зітре силою хрестною. Орел шугає по воздусі, він цар усіх птиць и підчиняє іх своій власті.

Digitized by Google

нукує Барановича шукати чогось похожого в иншім предметі, при котрім можна би найти и ужити подібне слово; н. пр. Христос виздоровляє хорого в овечій купели: — Христос есть баранцем з золотим рупом; в овечій купели пять ходників — проповідник нагадує пять ран Христових, пять чувств людських и розводиться об сім. Ще дивніще стрічаємо таке зближене слів у проповіді в день св. Юрия в „Трубахъ Словесъ“. Великомученика Юрия колесували. Колесо сей час наводить проповідника на образ перстеня при заручинах и вінця — и се Юрий, яко дівчина чиста, був заручений Христови, а замість вінця приняв колесо. Се колесо нагадує небесний зоряний кружок; „ради небесъ Георгій творилъ кругъ на колесѣ;“ та се колесо нагадує проповідникови світський грішний предмет — танець, котрий виводять колесом, хороводом, и проповідник замічає, що таке колесо веде в гиену огнену. Лазар любить уживати в проповідях молитов, повних дивачності и пустих слів. Ось-як він одзивається до Пресв. Богородиці: „Аще были быхомъ центипедесъ стоножны, всѣ мы бы къ Богородицы прилѣжно притекали яко грѣшныи. Аще быхомъ были арги (аргуси) стоочныи, всѣ мы бы на Тебя смотрѣли, яже милосердія двери намъ отверзаеши. Аще быхомъ были центимани сторучныи, всѣ мы бы Твоей ризѣ посвященней прикасалися“.

Кілька мов написав Барановіч цареви Олексіеви Михайловичу на ріжні случаі в ёго жизні. По смерті цариці Марії Илиіної, Лазар написав ёму потішаючу мову, наповнену всілякими зужитими фразами. Коли цар оженився з другою жінкою, Лазар прислав ёму поздоровленє. Коли цар відбув обряд представленія Теодора царевича народови, Лазар с того поводу написав річ, що визначалася крайним підкаджуванем: проповідник порівнує царя Олексія Михайловича з Богом, що показав над водами йорданськими улюбленого сина свого, а царевичеви Теодорови вкладає в уста слова Христа: „Отче! прослави Сына Своего“ и и. Смерть Олексія Михайловича дала Лазареви повід написати вершами и напечатати „Плачъ о преставленіи царя и привѣтствіе новому“, а по смерті Теодора, коли на трон посадили двох царів, Лазар написав книгу: „Благодать и Истина Христова“. Се — реторичне вихвалюванє царів, перемішане вершами такого рода:

„Іисусъ и Марія по пять литеръ маютъ,
Иже пять пальцевъ маютъ, да ти складаютъ,
Пять источникъ на крестѣ отъ Христа исплыли,
Бы писаню тѣхъ именъ пять литеръ служили“ и т. д.*)

*) До сеї книги доданий великий символичний рисунок, де зображений Христос, як благословить царів, жінка с крилами, ангел з громовими стрілами и списами, храм

Digitized by Google

Крім руських творів, Лазар написав и напечатав кілька творів по польски. Именно: „Житя святих“, „Віршований твір про случай людської жизні“, и „Нова міра старій вірі“. Останній твір полемичний, написаний в обороні православя и викликаний зачіпками на Східну церкву єзуіта Бойми. В нім між иншими Лазар указує нам на одну з важних причин переходу с православя на католицтво — на то, що всюда кричали, що православна віра єсть вірою хлопською.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877. За редакцію отвѣчае* (за 5 перших ч-ел) *Дръ Евгеній Мироновичъ, мѣстопредсѣдатель Общества,* (за 7 останніх) *В. М. Площанскій, мѣстопредсѣдатель Общества. Выпускъ I—XII редаговавъ Михаилъ Клемертовичъ, чл. Об. им. М. К.* Изъ типографіи Ставропигійского Института во Львовѣ.“ (В 8-ку.)

Перед нами результат цілорічної праці того товариства, що в останніх трёх роках наробило у нас стілько шуму, та числом посніло (після виказу центрального виділу) розростись до небувалої обемистості: совокути бо близько 6000 членів з якими 20-ми филіями. Не зайвий же буде труд, приглянутись праці того товариства, скілько пожитку є з неї народови.

Як звісно, порід товариства був дуже тяжкий. По образцю „Просвіти“ задумав було три роки тому назад о. Иван Наумович завязати в Коломиі товариство, котре би ширило просвіту між темний галицький народ. Статути обох товариств майже однакові. Одна тілько прийшла примішка до Наумовичевих — клерикализм, зрозумілий впрочім задля званя творця статутів. Рік минув, заким товариство завязалось торжественно и формально на зборах в Галичі. Минув рік другий, товариство видало пять книжок, про котрих вартість говорено було по части в „Правді“ торік в н-рі 10-ім. Минув рік третій — товариство, перенісшися с Коломиі до Львова, завязало цілу куну филій и видало 12 книжочок. Великого пожитку с тих филій досі годі добачити, більша часть з них не знає, що ім робити; хиба се має бути користю для народа, що товариство поставило—замість давних бояр та вельмож— 20 предсідателів, конечно Високопреподобних, та тим „облагород-

премудрості на семи стовпах з образом на нім орла с серцями на грудях, зображеня царів, архиєреів и т. и. Сей рисунок замітний своїм майстерським викінченєм.

Digitized by Google

нило“ простий нарід (стор. 141). А що до змісту и вартості „Изданій“, будемо старатися се обєктивно, без упередженя и неохоти, представити.

I.

Ч. I. и Ч. 2. „*за время бтъ 3 (15) Мая до 3 (15) Юнія*“ (року божого нема) и „*за время бтъ 3 (15) Юнія до 3 (15) Юлія 1876.*“ На що така довга бесіда? Чи не лучше було сказати просто: „за мѣсяць Май и Червень 1876“? Хиба, що вч. редакция хотіла пригадати народови, що в церковних книгах є слово „время“, котре що инче значить, ніж „время“ або „веремя“ уживане скрізь на підгірю та у наших горах!

Першу книжочку и часть другоі займає статя: **Що до здоровья чоловѣка конечно треба,** *написавъ д-ръ мед. Корнилій Мироновичъ.* — Як вже з заголовка видно, се гигієничні приписі для народа, щó має істи, яку воду пити, яким воздухом дихати, в якій хаті мешкати, яку одіж носити, скілько трудитися и т. и. — и відповідно до того роспадається статя д-ра К. Мироновича на 8 розділів: „1) О стравѣ (покармѣ, пищи). 2) О водѣ. 3) О воздусѣ. 4) О хатѣ (помешканью). 5) О одежи. 6) О скóлько трудъ и спочинокъ для здоровья пожиточни. 7) О скóлько розлични звычаи, забавы и напитки здоровью шкодливи. 8) Пóзнанье и избѣганье найчаще насъ окружаючихъ и наше здоровье загрожаючихъ шкодливостей и болѣзней.“

Добре! нема що казати! — та лиш біда: чоловік и сам знає, що покріпиться, як зъість кусок мяса або солонини, коб но що було. Не штука казати: „а іж отсе або отсе, будеш здоров!“ коли ні звідки взяти того „отсе“. Коб то в книжках було написано перше: як то зробити, щоб дістати що істи, — а то чоловік горює, бідкається, морочитвся по цілих днях, а там дивись — ледво заробив ложку пісного борщу. А як не зародить земленька свята, так дивись, щоб з голоду не помер... не то мясо іж! — Се слова одного селянина, коли я ёму читав „Що до здоровья конечно потреба.“ — „Правду пише, правду пише!“ казав він, киваючи головою на більшу часть статиі д-ра К. Мироновича в знак того, що більша та часть сеі статиі така, що ії знає кождий селянин и без д-ра К. Мироновича.

А однак статя та між прочими статями „Изданій“ — то ясная зоря на хмарному небі! Нехай хоч в деяких уступах сказав п. др. М. щось нового, чого народ не знає с свого досвіду, — се вже велика ёму заслуга серед всіх тих других безконечних проповідей „Изданій“. Простити дадуться вже задля того й деякі поменші похиби, тим більше, що вина в них більше самого редактора п. Клемертовича, чому іх не поправив при остаточній редакциі. Суть однак и більші гріхи: Так н. пр. др. М. за часто виступає с своім „*Я*“, жадаючи від читателя, щоб він безусловно повірив ёго словам, начеб ёму слідовало вірити як якому „непогрішимому“! Того злого вражіня не затирає навіть те, що декуда автор заслоняється повагою науки. Ось на стор. 41 стоіть таке: „Я могу съ найбóльшою певностію сказати, що ніяка слабость не походитъ бтъ злого духа и нечистыхъ очей и т. д.“, а говориться те в VIII-ім уступі про причини слабостей, які народ бачить нераз в уроках, в злих

Digitized by Google

очах, в злих духах. Без того *я* вийшло б місце далеко сильніще. Або н. пр. на стор. 38: „...Очевидно, що таке вкопанье на половину *со*гнитого тѣла воздухъ цѣлого села занечищае и тôлько до побôльшенья слабостей причиняеся. Той звычай чоловѣчого *суєвѣрія* и *безумія* особливо въ нашихъ горахъ бувавъ до недавна... Разъ (два чи три лѣтъ тому назадъ) узнавши цѣсарскій урядъ о тôмъ, позамыкавъ кôльканадцять такихъ господарей на кôлька недѣль до криминалу и, по моему мнѣнію, не ма на таке дурне поступованье другои рады, якъ криминалъ.“ Ну, пане др.! тут вже про ваше „мнѣніе“ ніхто вас не питається и саме наймудріще діло були б ви зробили, як би ви були ось тиі послідні слова собі заховали до якоі ученоі росправи; там би вони вам може навіть славу принесли; але тут в популярнім виданю — инакше, на оборот. Без них, бачите, кождий сказав би, що вам справді иде о просвіту народню; а прочитавши таке ваше „мнѣніе“ про систему поправчу в криминалі, мимо волі подумає собі не оден: „ади, вплізло шило з мішка“, — та й „всуе“ ваша писанина; бо чується фалш в вашій статі: темноту „чоловічого суєвірія и безумія“ слідовало б прогнати світлом науки, просвітою, а тут ви, пишучий в цілях просвіти, в душі своій переконані, що на темноту „чоловічого суєвірія“ найлучше средство: криминал!!

Но пан др. К. М. може собі мати особисте „мнѣніе“, яке ёму на світі захочеться, але по що товариство, в статутах котрого означена ціль: просвіщати темного, по що таке товариство друкує, значить захвалює такі средства? Після того можемо надіятись, що небавом дочитаємося в „Изданіях“, що на темноту найлучше средство: жандармерія и полиция! Хто темний, неграмотний, суєвірний, того в криминал, нехай прозріє там, нехай закине суєвіріе!..

Слаба сторона статиі п. д-ра М. — се язик, подекуда щиро нѣмецько-рутенський язик. Наведу кілька примірів: (Стор. 1) „чоловѣка окружае множество шкодливостей“; (стор. 3) „тѣла, що служать чоловѣку яко страва (покармъ), берутся изъ звѣрятъ и рослинъ“ (що страва а покарм те саме, то на трёх сторонах повторено 12 разів!); (стор. 4) „той рядъ (Reihe), рôвно якъ и рядъ тукôвъ“. (Стор. 8) „черезъ принятье бôльшого количества стравы густѣе кровь“ — як таке зрозуміти непросвіченому? (Тамже) „пôдъ чистотою доброи воды розумѣемъ“; (стор. 9) „гноёвки въ великôй степени занечищаютъ воду“; (стор. 13) „дыханье состоитъ изъ двохъ ôтправленій: изъ вдыханія и выдыханія“; (стор. 15) „воздухъ въ помешканьяхъ есть зъ всѣхъ сторонъ запертый и самовôльно чоловѣкомъ зъ пôдъ вліянья природы вынятый“(?) и т. д. Або таке (на стор. 17): „наши люди удержуютъ въ своихъ хатахъ такъ попсованый и неблаговонный воздухъ, що трудно нимъ дыхати“; (стор. 24) „Не досыть на тôмъ, если чоловѣкъ накрые свое тѣло, именно свою кожу (скôру), якою нибудь одежью и тую кожу такимъ способомъ ôтъ холоду, спеки и дощу хоронитъ...“ (П. др. М. учить тут, що одіж хоронить лиш кожу, а не також и тіло, та ще й до того не забуває на свою давню методу, „упражняти“ память народа: на трёх сторонах вісім разів повтаряє, що кожа значить „скôра“. Против такоі упертоі системи, не знаю, чи устоіть и найтвердший. Русин.) Стор. 35: „Холера, дизентерія, ôспа

Digitized by Google

а особливо заразливи слабости гдѣ-якихъ частей тѣла, заволокаются черезъ ôтпустовыхъ. Я знаю одно село въ горахъ, въ котре одна женщина, ходивша на ôтпустъ, занесла заразу соромныхъ частей, и ôтъ неи заразилась на ту саму слабôсть половина села". Добра мені гигиена, в котрій лікар пише, що через відпусти розноситься зараза „гдеякихъ частей тѣла"! можна б гадати, що пальців або ух, именно що ті останні продовжалибся. Чому п. др. М. такий встидливий, та лиш приміром наводить заразу соромних частей, чому прямо не сказати, що ті „где-якіи части" то именно соромні? и т. д. и т. д.

Помимо всіх тих похибок, повторяю: статя п. д-ра Мир. ще перла між слідуючими другими „Изданіями". Треба ж знати, що той сам п. др. Миронович навіть либерал и то „ужасний либерал" в очех многих Високо- и простопреподобних; бо ж уважте, що посмів він написати в Ч. 2 (стор. 33) при злучаю обговорки „розличныхъ звычаевъ" от-що: „Русскій народъ бувъ всегда и есть теперь честный и бодрый, но его просвѣщеніе пріосталось на низкôй степени, а въ его религійности задержались гдекуда забобоны и суевѣрія..... У насъ звычаи народа стоятъ въ тѣснôй звязи съ его религійностью. Для того дуже трудно говорити зле о тыхъ звычаяхъ, щобы собѣ заразъ кто не погадавъ, яко бы такимъ способомъ вполялись людямъ нерелигійнôсть и безбожіе. И тая боязнь передъ своєю власною тѣнію удержала и удержуе насъ якъ бы яке отвѣчно на насъ тяготѣюче на найнизшôй степени просвѣщенія, кормитъ въ насъ охоту до вѣрованья въ чары, до забобонности, до лѣнистваа (зважте, що автор висше казав, що народ „бодрий") и до всѣхъ изъ того походячихъ грѣхôвъ... Отверто скажу вамъ, що мои слова основуются на становищѣ науки, котра сновь основуеся на правилахъ природы. А пôзнаванье и захованье тыхъ правилъ несопротивляеся николи правдивôй религійности". Тут доперва слідує инкримінований уступ: По приписам св. церкви — каже автор — наші люде постять мало не третю часть року и то постять тілько при горосі, борщі та капусті, так старі як и діти, що особливо тим послідним дуже шкодить. Щоб отже и „посты совѣстно хранити и дѣтей въ ихъ возрастѣ и самыхъ себе ôтъ труду не сдержовати, пораджу моимъ братямъ-селянамъ насамперед тое: учитись мудрости житья и брати собѣ примѣръ зъ мудрыхъ, дбаючихъ о религійнôсть и просвѣщеніе людей. Религія есть одна и передъ Богомъ чи то хлопъ, чи ученый — рôвни, для того придивѣтся насамперед, якъ вашъ священникъ съ родиною своею поститъ, а можете собѣ такимъ способомъ лучше, якъ изъ книжки, порадити и вашу совѣсть заспокоити."

Строгий „виговор" дістав центральний виділ Общества им. Качковського — як ходять слухи — від кількох преподобних за сей невинний уступ. Випросили собі на другий раз подібних вибриків. И виділ налякався, та став в дальших „изданіях" преподобним — кадити.

Заким перейду до тих кадил, слідує мені ще зробити тут примітку з досвіду мого. Завважав я именно, читаючи „Що конечно для здоровья чоловѣка треба" тому селянинови, про котрого перше згадував, що дуже здалабся популярна физиология и анатомия чоловіка для на-

Digitized by Google

шого народу, — розуміється не така, яку вповоров о. Игнатий Галька на двох чи трёх листках („складъ тѣла у скотины“), а основана на всіх новійших досвідах науки з добрими образками. „Просвіта“ прислужилабся дуже народови, коли б занялась таким виданем.

II.

В другій книжочці є, крім згаданої статі д-ра Меруновича, ще одна повість „Владиміра зъ пôдъ Галича“, не аби якого проповідника слова божого. Повість бо ёго, то буцім правдива подія, попереплітана уривками з яких-небудь „Проповідей Добрянского або Ганкевича“, — а зоветься: **Божій судъ на незгоду.** Читатель догадується вже, що автор хотів приміром доказати ту високу богословсько-моральну мисль, що Бог карає за незгоду. Так и є: и початок и конець повістки аж за багацько правять про те. Початок такий: „Честный и славный народе русскій! Вы статочни газдове и вы поважни жёнки, — вы паробки моторни и вы дѣвчата молоденьки! Такъ довго буде васъ Богъ благословити святою благодатію своєю и такъ довго буде гараздъ съ вами, а у людей честь та повага, якъ довго буде межь вами самыми, межь вами и межь людьми — миръ и згода, а не буде колотни и сварôвъ...“ Чи не здале — мотто до великоліпої проповіді? Конець же такий: „Така сумна повѣсть про судъ Божій за незгоду въ родинѣ! Возьмѣтъ собѣ ю до серця, а не лишь словомъ, но такожь и дѣломъ оказуйте послухъ Господу Богу, котрый всѣмъ Христіянамъ велѣвъ любитись межь собою, и жити въ згодѣ безъ сварки та лайки. Святый спокою гараздъ съ тобою! кажутъ люди. Того спокою и того гаразду желае вамъôтъ серця той, що тую исторію вамъ розсказавъ: Володиміръ зъ-пôдъ Галича.“ Бракує ще именно: „спасенія вѣчного аминь“, а вже до проповіді — але проповіді антихристиянської и безлогичної — зівсім нічого би не бракло. Преподобний „Володимір з-під Галича“ ще навіть того не знає, що Господь, Спаситель наш, не лиш християнам велів любитись між собою але велів любити и ворогів, що нам зле желають. Але менше про теологичні тонкості, хочу вам розповісти середину повісті чи там правдивої події с-під галицького проповідника.

Перед сімома літами (отже р. 1869) померла вдовиця Ева Мартиниха, оставивши синови Иванови и доньці Олені грунт незгірший и газдівство непослідне, значить кождому по половині. Иван оженився ще за житя матері и осів на пів грунті в „другôй половинѣ хаты“, а Олена видалась теж ще за житя матері и мешкала враз з матірю; на ню припадала друга половина грунту и хати; жінка Ивана — Анна, чоловік Оленин — Гриць. Тут зараз оповідає нам наш проповідник, що Иван по смерті матері не мило видів швагра, но що швагер той, Гриць, позичив ёму гроші, коли ще Иван паробком залицявся до Олени(!!), и поміг ёму багато, а віддати не мав відки, то обіцяв Грицеві, за сестрою уділити половину грунту. Хороший образок, як брат залицяється до рідної сестри! И проповідник не нотує просто, не витикає, не старається справити! Противно догадуватись слідує, що вся незгода иде из-задля того стосунку брата до сестри; про нёго либонь Иван не мило видів швагра а Анна свою зовицю, а одначе

*

Digitized by Google

автор представляє, що спір між родиною повстав ні с того ні с сёго: Анні буцім захотілось панувати на цілім грунті, стала юдити чоловіка, щоб прогнав сестру. Иван довго лазить по судах, в кінці кажуть ёму в суді, щоб сестрі сплатив спадьщину. Иван продає стодолу, хоче сплатити сестрі ii частину, не дає копати сестрі на спорнім огороді, швагрови орати на полі, но швагер не хоче приняти сплати, сестра клене послідними словами, люде посторонні вимагають на Иванови, що ще позваляє Грицеви сіяти сеі весни, хотя тойже заскаржив Ивана за свій давний довг ще с нарубоцьких часів (коли то Иван залицявся до Олени). Справа пішла в „бецирку“ в процес и застрягла, а тим часом „проклятія и образа Божа сталисъ хлѣбомъ щоденнымъ въ загородахъ Мартинôвъ (NB. перше говорив автор, що всі мешкали в одній загороді!)... Страшни проклятья Олены ôтбивались о день Божій, о соненько свѣтле, о воздухъ чистый (физикально!), а морозомъ переходили Анну и гдесь доходили ажь до зимного гробу Мартинихи...“ Автор наводить навіть приміром такі проклони: „Олена же проклинала брата и его дѣти, желала имъ, щобы с к а п а л и, счезли, щобы имъ кривда выйшла на смерть, на погибель, клялась, що погинутъ съ голоду пôдъ плотомъ, и Богъ не дасть имъ сконати...“ (стор. 53). По причині тих проклонів втяв п. Володимір з-під Галича вельми удачну проповідь: Правда, що (Олена) мала кривду, но, моі люде, чи нам Господь Бог не велів зносити терпеливо кривду, а віддавати добром за злоє? Чи мав хто більшу кривду и несправедливість від людей, як наш святий спаситель Исус Христос и чи він проклинав убийців своіх? Чи ж не лучше жертвовати Богу (що?) и Єго просити о відвернене кривди, як мститись и проклинати? Та ж Бог єсть отцем всіх и не дасть нікому загинути и о нікім не забуде, а хто тут на землі більше терпить, той більшого доступить спасеня. Ой люде, любезні моі руські люде, коби ви хотіли памятати на науку Христову и викинули ненависть з вашого серця и т. д. Чи не созидательно?? Ручу, ніхто вже більше з руських людей не буде проклинати. Бож люде, „любезни мои русски люди“, дивіться, що сталось Олені та и Анні за те, що так проклинались. Правда, обі они „треба признати, були дуже добрыми матерями, любили свои дѣти, доглядали ихъ и радовалися ними сердечно, но щожь, коли тая материая любовь не б у л а о г р ѣ т а б о ж о ю з а п о в ѣ д ь ю и була имъ понукою до бôльшого грѣху, бо одна изъ зависти до другои рада була своимъ власнымъ дѣтямъ Богъ знае чого придбати, не бачучи, чи то дѣеся съ кривдою чужою, чи нѣтъ.“ Анна мала троє діточок: Галю, Ксеню и Миколу, а Олена двоє: Тимка и Галю. И ось дивіться, любезни мои русски люди, того ще такой самого літа, коли в останній раз Иван позволив сіяти Грицеви, Господь Бог, отець наш всіх, покарав за всі ті проклони насамперед Олену, а потім и Анну: Ось Олені вмерає Галя на „ангину (длавець)“ по довгих муках, котрі автор видно с „восхищеніем и самодовольствіем“ докладно описуе; тоі самоі ночі по похороні родиться Олені третя дитина, Семен, и той вмерае на „стиска“ (знов опис тоі хвороби, що звичайно називають конвульсиями); — так само и Анні пізнійше в осені, коли „листья почали перероблятися на золото“, ii донька Галя дістала якісь струпи по тілі и по ще довших, докладно описаних муках, теж померла та рівночасно

Digitized by Google

Микола помер на ангину. Совершилася! „Господь Богъ, Отецъ нашъ небесный“, дав обом жінкам научку, вони помірковали письмо носом та в кілька день, в Неділю, обі матери „держачи по одной и единой дитинѣ на рукахъ, сидѣли въ садѣ, а... дивлячись одна на другу, росплакались гôрько“ и заговорили до себе и одна и друга зареклась більше проклинати и перепросилпсь здається особливо, коли переходячий „власне тогда черезъ ихъ садокъ добродѣй, що ихъ громада дуже почитае и любитъ, бо дуже мудри и милосердни“, втяв нову, финальну проповідь: — „Мои дѣти, Господь Богъ покаравъ васъ за вашу ненависть, ваши проклятія и кривды. Пріймѣтъ съ покорою тую кару, а жійте въ згодѣ и учтивости и пр.“ Ну и видиться: помирились обі жінки а з ними и обі родини, — а може й ні, не збрешу, бо автор не вдоволив моєі цікавості. Я був дуже рад дізнатись, чи принесла наука панотця и допуст божий який скуток: чи помирились именно жінки? Не знати! скорше ні, бо автор кінчить: „така то сумна повѣсть про судъ божій на незгоду въ родинѣ.“ Думаю, сли би помирилися, то може не була б сумна повість, бодай конець був би веселий, а то „сумна“; та впрочім, жінки — нервові люди, посідали раз в саду (може ще й підпивши собі) и захотілось ім плакати тай заплакали собі, навіть обіцяли в надмірі чувства не проклинати більше нікого, — а на другий день (витверезившись) могли й коцюбами окладатись та за волося водити. Господь іх там знає! Питанє се остане темне и нерішене, гей те рокове „восточне питанье“. З ним остане темним и то дуже темним — питанє про вартість популярності „Суду Божого на незгоду“.

Популяризувати науку — не значить: популяризувати катихизм та пусті морализації. Сли добродій Володимір с-під Галича такого „мнѣнія“, що народ дасться лиш катихизмом образовати, то саме найрозумніще діло зробить, сли буде держатись тези Омара: Або всі книжки заключають те саме, що Коран, тоді вони злишні, або заключають таке, чого в нім нема, тоді шкодливі. Тоді будемо знати, що маємо до діла з „Обществом к розпространенію православноі віри“, а не будем уводитись надією, що ось маємо таке славне численне товариство, ширяче між народом світло науки, що ось ми туй-туй такі просвіщені, як Німці, що ось ми славний народ.

Сказано: „Суд Божий“ крім морализації, що Бог карає того, хто другого проклинає — впрочім сама путаниця. Розбирати не буду тамтоі есенції. Наведу лиш дещо з путаниці повістяроькоі. Річ, як сказано, діялась около р. 1869. Але автор не каже властиво докладно року, а путається помимо того з уставою о поділі грунтів селянських. Автор „Суду“ каже, що Мартиниха лишила грунт и газдівство синови и доньці; вона, оженивши сина, осадила ёго на половині грунту в другій половині хати, а до доньки приняла зятя и в одній з нею хаті сиділа. Слідує отже догадуватися, що діялось се вже тоді, коли позволено ділити грунта. Но що ж значать тоді дальші слова повісті: Иван обіцяв Грицеви, що уділить ёму половину грунту за сестрою? Що Иван мав обіцяти, коли сестрі правом спадщини належалось пів грунту? Ба, але що значать ще дальші слова повісті: прийшло в кінци Иванови с суду, щоби сестру сплатив, а вона най вступиться? Сплата була за часів, коли грунту селянського не вольно було ділити. Тепер то неможливе,

Digitized by Google

тепер суд може спадщину лиш признати з устави або завіщаня. Виходить, що річ діялась ще за тих часів перед 1868. Но, але принявши те послідне, дивно, як могла Мартиниха розділити грунт та чому Иван так довго процесувався о те, що ёму належалось, чого дожидав, поки не прийшло ёму с суду, щоб сплатив: тут впять ні одно, ні друге в часах перед уставою о поділі грунтів — не можливе. Треба такой приняти, що діялось те після тої устави. А як приймемо тее, то знов слідує запитатись, чому Иван обіцяв сестрі пів грунту, коли ii належався з устави? що то був за суд, що наказав сплату а не признав спадщину? Circulus vitiosus, як бачите, котрий дуже багацько причиниться до розъясненя умів світлом науки! Народ наш лиш в той спосіб прийде до правничого самопізнаня!!

Та и на тім ще не конець. Иван з Анною, такі вже люті на Олену и Грицька, процесують та процесують іх. В кінци виграли. Мають вже в руках судовий вирок, що мають сплатити Олені, котра має уступитись. И щож роблять? Продають стодолу, заставляють коралі, щоб сплатити, — та самі беруться зганяти Олену з города, Гриця с поля. То дивно! стілько Иван налазився до покутного писаря, той ёму виробив в суді прихильний вирок, але не сказав, що суд введе ёго в посіданє, що не сміє сам Иван зганяти швагра и сестру с поля и городу! А що ще дивніще, то те: Олена не приймає сплати, противно Гриць скаржить Ивана за давний довг, отже нова причина до більшої ще незгоди — и справді „проклятя и образа Божа сталисъ хлібом щоденним в загородах", а мимо того Иван з Анною дістають нараз зимну кров та позваляють Олені и Грицеви ще сеі весни сіяти!! И такого знайдеться ще більше.

(Дальше буде.)

ЛЖЕПРОРОКИ.

„Гірше Ляха свої діти
І роспинають."

Т. Шевченко.

Чей нам ніхто не посміє сказати, що ось то ми, Галицькі народовці, відколи ми є на світі, хочби то одним разом не послужили своім братам закордонським в спільній, однако дорогій нам народній справі, чи то щоб ми коли небудь и чим небудь нарушили солидарність народню. Як уміли, чим змогли, встарчались ми заєдно щиро, вірно и без ляку... Кордони нас не спиняли: ми жили, ми хотіли жити тілько одним духом... Нарушати ту єдність, або хоч тілько ii ослабляти, уважалось нами беззаконством, апостазією. Но мало того! Ми поклали пункт тягості на приднішрову Украіну. Там, де у давнину відограласъ головна, крівава драма нашої историі, там де так густо лежать священні народні памятки, там де так суто кровю и кістьми лицарськими нагодована земля, там де у перве обізвався первим людським голосом за права споневірані одиниці чоловіка и маси народу сам наш просгий

Digitized by Google

народ, там де склалась у такий импозантний тип наша постать, там де мов задрімнув наш геній народній, аж поки не збудив ёго новий лицар, лицар без шаблі, лицар слова, той с крові и кості, з думки и голосу невідродний спин народу, великий кобзар Тарас Шевченко: — там ми найбільше думкою вітали, там концентрували нашу мисль, там поберали поживу! Тим и піддались ми добровільно, в найширшій охоті під духову супремацию нашої братиі, зразу тілько переймаючи а далі доповняючи и освітляючи ту величну спільну роботу, як се в погідній-шій буцім-то трохи атмосфері политичній у нас статись могло... И як не було чого встидатись самої идеі, так не було чого каятись и тої гегемониі, яку тримала над нами братня интелигенция з над Дніпра. Як идея сама позволяла нам сміло, з отвертим чолом ставати до ряду с всякою вольною людиною, з-відки б вона ні була, чи з над Секвани, чи з над Миссиссипи: так и репрезентация тої идеі була гідна, підтримувана научнім трудом такого Костомарова, Антоновича, або таким обявом чесного и дорогого ріднёго слова такого Вовчка, Куліша, Стороженка, Нечуя и инших.

Так було аж до недавна. Аж не зъявились *лжепророки*, що принесли в Украіну „великих слів велику силу — и більш нічого". В имя науки, поступу, гуманності, слободи и народолюбства стали вони ширити на Украіні а далі и тут нову идею, идею социялистичню. Аж за сею то идеєю, велерічили нові гетьмани, стане видно на темній Украіні, — аж за сею идеєю стане щасливий народ: се мала бути сила одна-одною, що ій позичено для нас на чужині. И без тої сили, чи краще без них то, тих гетьманів, не спромогтись би то народови на ніщо путнє; що мовби він такий темний и ледачий и незасібний, що не в стані добути с себе питимого світла, ні захопити гаразду(?!). Ми зовсім не міркуємо входити тут в широкі елюкубрациі, чи се нове світло — ефимерия чи ні, чи по нашій душі чи ні... Тут сему не місце!.. Но нехай буде, що се поправді еляборат самої найсвітлійшої науки, що се знамя кульминациі поступу, що се навіть мета сама человіцтва и историі, а по за нею вже нема нічого, тілько пропастенне vacuum, — так де-ж тут те прославлене народолюбство??.. *Чи ті пророки світлодайні не ті-ж експлоататори народу и Украіни, що засіли чванливо на горах чужих, де нема ніяких тюрем, дз тобі губи кулаком не заткають, и в такій либеральній формі висисають кров народу буцім то в ущасливленє ёго, за котре вони при такім тонекькім розумі, яким вони величаються, не зуміють сказати, коли воно буде и яке воно буде!* Сотки рублів видають на вигідне житє по метрополиях чужих, сотками оплачують далекі дороги, сотки видають на публикациі, с котрих та поміч народови, що с торічнёго снігу! Такий малісенький и тупенький полицейничок, як гнипик, може перетяти де-не-будь таким публикациям дорогу, а запротурити сотки молодежи, тої одної и цілої надіі такого бідного народу як ми, — запротурити там, де вже не поможе и не завадить нікому и ніяке либеральство, навіть найрадикальніще!.. Коли ти либерал и народолюбець, не експлоататор народу, то ідж з ним посполу ёго чорний хліб, горюй ёго горем, хоч по жмінці вирывай той дикий бурян, що́ заросла ним народня нива, та неустанно, крок за кроком, — а поміч народови буде, буде певно, не тепер, то

Digitized by Google

в четвер. Хто у нас відважується на експерименти, се раз пявка, се душегубець! С такими людьми ми, галицькі народовці, тримати не можемо!

Ми знаємо вправді на певно, що загал интеллигенциі Над-дніпрянської далекий від того, щоб віддався в найми лжепророкам. **Но якби коли так сталось, якби коли ся интеллигенция узнала їх проводирство, ми тогді, хотя с страшним, пекучим болем в серцю, мусіли б взяти розбрат с тою интеллигенциею, хоч так нам дорогою, а цілу одвічальність за се ми мусіли б вложити перед историею на лжепророків!** Нам народ дорожший и ёго доля, ніж всякі самозвані протектори, — бо ми народні діти! Обкрадати ёго, бодай би в найлиберальніщий спосіб, ми не можемо! Не можемо занапащати нашої молодежі, — бо та на що инакше здалась, як засиджувати гнилі тюрми! Буде з нас тих кайдан, що́ ми їх и без того носити мусимо! Тих кільканайцять літ, що ми скликуємся у табір народній, се тілько літ завзятого боротя з обскурантизмом, идолопоклонством, сервилизмом, підлотою... За се змаганє наше поневірювано нами, вимічувано из товариств, шпионовано и денунционовано нас на усі заставки... Окликувано нас розмаїто: фантастами, ренегатами, ляхофилами (отсе раз тупоголові законники попали пальцем в небо! — сміх сказати розумній голові, які ми ляхофили?!), а над все ворохобниками, революционистами, хоч ми ніяких революцій не підіймали и не гадаємо підіймати!.. Ми остоялись! Ми остоімося и дальше. И нехай би ціле пекло виллялось махинацій, шпионства, — шкода заходу: ми будемо, чим маємо бути! Не було нас кому протеговати, так ми знаємо, се дійсно, що й не буде, — нам про се и байдуже: ми в кого иншого добиваємося протекциі — а таке добро за горами ще! С праведною гуманною наукою не зриваємо, и не підемо проти неі ніколи, — ні в застой ми не залюбились. *Ми є и будемо либералами.* А були ними тоді ще, коли теперішні гетьмани були блюдолизами! До того ми вповаємо, що той наш народ, з нами чи без нас, коли прийде ёго година, не зачинить своіх очий, не затулить свого уха, но вибере сам те, що буде найгуманнійше, що буде найлиберальнійше! *Наша робота приближати сю добу! А приближимо ії певно що не идеальними мріями, не алярмами, — а в реальній праці!*

Тим и прикликуємо нашу молодіж до щироі, реальної праці! Нехай усяке добивається становища, до якого воно спосібне!.. Ніяким становищем гордити не можемо! Идеальних становищ для нас зовсім не ма! — А вже нехай всякий буде спокійний, що користь для народу буде добра, чи посередно чи безпосередно, — коли тілько не забудеться те одно: що жити нам не для себе а для народу!..

Хто виломлюватись буде с тоі солидарності, хто наводитиме смути на народ, той нам ні друг, ні брат, а просто ренегат и зрадник народу, а не народовець! И сором нехай паде на таке народолюбство!..

Всім нам треба одно памятати: щоб лишень не помагали ми у нас непрошеним гостям

„господарювати
И з матері полатану
Сорочку здерати...“

Червень 1877. *Федір Чорногора.*

Digitized by Google

НОВИНКИ,
ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Фундация Мнх. Качковського и патриотизм п. Богдана А. Дѣдицкого.** Від кількох літ трактується в місько-делегованім Суді повітовім сек. I. у Львові справа фундації б. п. Михайла Качковського. Надія, яку покладано на тую фундацию, зменшилася дуже значно: коли с початку говорено о 80.000 зр., котрі покійник мав лишити на всілякі литературні цілі, тепер показалось, що нема вже й половини тої суми... Але о самій фундації поговоримо иншим разом; тепер хочемо тілько подати пару фактів, відносячихся до тої фундації, а виказуючих наглядно, як поступають институти и люде, котрі величаються самі и другими, що стоять на сторожі прав руського народа в Галичині.

1) До протоколу з дня 19. Марця 1875 ч. 38959/74 вніс *адвокат др. Добрянський*, член виділу (чи мабуть навіть заступник председателя) „Русскоі Ради“, Ставропигийського Института и т. д. и т. д., в имени института *Народний Дім* освідчене — в язиці польскім.

2) Дня 4. Червня 1876 до ч. 20063 вніс *Богдан А. Дідицький*, бувший редактор „Слова“, автор брошури „О неудобности латинской азбуки для руского языка“, в справі записаних ёму М. Качковським легатів, до того самого суду подане, писане и підписане ёго власною рукою — вправді по руськи, але — латинськими буквами (Підписався дословно

Bohdan Didycki
bywszy redaktor „Słowa“.)

Сі факти, особливо другий, окажуться ще більше разячими, коли порівнаємо іх з двома иншими фактами, відносячимися до тої самої фундації Качковського; именно: 1) Инші в тій справі интересовані особи руськоі народности, навіть жінки, вносили поданя писані по руськи и руськими буквами. 2) На подане п. Дідицького, писане латинськими буквами, видав суд рішене — по руськи, писане руськими буквами!!..

Справді, коли б шанси успіваня руськоі справи в Галичині оцінняти після змаганя деяких таких наших институций и осіб, котрі тілько себе та свою дружину вважають покровителями руськоі справи та единими представителями руськоі идеі: то треба б нам покинути борзо всякі надіі. На полі политики Русская Рада має претенсию, що вона є виразом прилюдноі опинии руського народа в Галичині и що вона має управляти политикою галицьких Русинів; Народний Дім уважається першою руською институциею в Галичині, котра має найбільше піддвигати руський нарід: — а однак ся институция уживає в справі патриотично-руській, в місці и обставинах, де уживане руського язика є зовсім свобідне — язика польского и то через адвоката Русина, одного з найзнаменитших членів Русскоі Ради!..

А п. Дідицький! Чоловік, котрий яко „патриотичний поет руський“ заприсягав вічну любов Руси, котрий відтак яко редактор

Digitized by Google

„Слова“ завзято провадив паперову війну с Поляками и виступав горячо против всяких польских „притязаній“, котрий з гордостю себе и своїх називав „твердими“ в обороні прав Русинів — на ділі дав доказ свого надзвичайного патриотизму, своєі завзятості против польщини и своєі „твердості“ тим, що власною рукою написав и підписав подане руське польскими буквами, хотя в 1859 р. написав дві брошури, в котрих доказував „неудобности латинской азбуки для руского языка“ и хотя намагане гр. Голуховського, заступити руську азбуку польскою, називав найстрашнійшим, найноганійшим замахом на рущину. Таким отже способом великий руський патриот и поборник допустився сам такого поганого замаху на рущину. И се ще тим більше мусить будити омерзінє, що п. Дідицький допустивсь того поступку без всякого примусу, не находячись ні в якім примусовім положеню. П. Дідицький — чоловік зовсім независимий, має маєточок зібраний на Русинах ще з добрих часів редакторствованя „Слова“, а крім того має запевнений від б. п. Качковського легат за свою буцім-то руско-патриотичну діяльність. Тепер же-ж п. Дідицькому мабуть вже навкучилось грати ролю патриота, и він, великий учитель патриотизму, мусить діставати лекциі патриотизму від жінок. Ба навіть суд — може хоч се завстидає Вас трошки, п. Дідицький! — відповів руським письмом, хотя після поступованя п. Дідицького до того не був конче и обовязаний...

Подані нами два факти потверджають на ново, що 1) мнима „твердість“, якою наші русскіе величаються и котру виключно тілько для себе претендують, є простою блягою (як се ми вже й нераз доказали); 2) що чоловік, непостійний в своїх переконанях и переходячий з одного табору в другий, не заслугує на поважане и ніяк не можна на нёго спуститися. П. Дідицький був наперед Поляком, відтак Русином, потім русским, потім знов Русином чи Рутенцем, дальше опять русским, тепер є поляко-русским а буде ще Бог знає чим. Чи поклонники „Слова“ ще й тепер ним гордитися та величатися будуть, не знаємо; для не-Словистів він вже й перше був — мертвий та и гнилий чоловік.

— **Дальші арештованя за социялистичио-революцийну(?) пропаганду.** Крім згаданих вже нами осіб арештовано у Львові ще М. Павлика и взято ёго с шпиталя. В руській духовній семинарії відбулась два рази дуже докладна, однак безуспішна ревизия. С тої причини(?!) ректорат заборонив алюмнам читати „Правду“! В Відні арештовано з Русинів Терлецького (урядника в университ. библ.), Павлюха и ще кілька осіб.

— **Надіслане.** До редакциі „Правди“ надійшло ще с початку Мая с. р. отсе письмо:

1. мая 1877 года. Лондонъ.

Уважаемый товарищъ!

На дняхъ только мнѣ случайно передали лица, принадлежащія къ редакціи „Впередъ“, что въ издаваемомъ Вами журналѣ приписано мнѣ псевдонимъ Роберта Даля, лица, находящегося въ нынѣшнемъ составѣ этой редакціи. Прошу Васъ извѣстить Вашихъ читателей, что это извѣстіе совершенно невѣрно, что я съ начала января 1877 года никакого участія въ редакціи изданій „Впередъ“ не принимаю и никогда не называлъ себя Робертомъ Далемъ.

Примите увѣреніе въ совершенномъ уваженіи

П. Лавровъ.

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 28. Червця 1877.

Комната послів **Ради державної** на засіданю с 14. с. м. приняла в специяльній дебаті проект ряду, уповажняючий ряд обняти самому заряд гарантованих желізниць, коли оказують великий недобір. Се має бути вступом до нової политики желізничої, після котрої заряд всіх желізниць мав би перейти в руки ряду. — На засіданю з 19. с. м. принято проект до устави о частковій зміні в оподатковану цукру; проект Розера зглядом обманств при продаваню лосів на рати звернено комисиї с припорученєм, виробити уставу забороняючу деякі интереси з листами ратовими. П. Пфайфер с Країни мотивував свій давнійше поставлений внесок, щоби в Країні встримати надто часті екзекуциї реальностей за незаплачене податків; министер финансів запевняв, що п. Пфайфер пересаджає и що ряд найчастійше термин заплаченя податків продовжає; — внесок відослано до комисиї буджетової. На давнійшу интерпеляцию тогож самого посла що до скорого замкненя країнського сойму відповів министер-президент, що закид, будьто ряд росписав вибори на місяць Липець, щоби селян в часі жнив відтягнути від виборів, вже тому не справедливий, бо те саме зробив був гр. Гогенварт, котрий власне мав интерес в тім, щоб селяне брали уділ в виборах. Відтак зачалася дискусия над проєктованою рядом новелею до процесу карного, однако зараз ії перервано. Наконець п. Коп интерпелював ряд, чому старокатолики ще доси не узнані яко окремішня религийна ассоциация. — На засіданю з 22. Червця дебатовано дальше над новелею до процесу карного, маючою ціль ограничити зажаленя неважності в процесі карнім а тим самим улегчити працю найвисшому судови. Се мало б статись трояким способом: щоби деякі зажаленя неважності вже перша инстанция могла відкидати, а тілько колиб знов против того піднесено зажаленє, мали б предложитись комнаті кассацийній; відтак тим, щоб найвисший суд мав право над значним числом аргументів до зажаленя рішати на непубличнім засіданю, без переслуханя сторін; наконець щоби тиї зажаленя неважності, які випливають з незахованя деяких формальностей, були знесені. Принято 4 перші §§ проєкту сеї новелі. На кінци засіданя п. Гофер в имени клюбу поступового интерпелював ряд о заграничній политиці: чи правда, що Німечина хотіла заключити примирє з Австриєю, котре було б може не допустило до роспочатя российсько-турецької війни? що гадає ряд робити с причини найновійших подій на боєвищі чорногорськім? — На засіданю з 26. с. м. передискутовано до кінця и принято цілу новелю до процесу карного; відтак велася дебата над новою процедурою екзекуцийною, котрої цілею єсть прискорити екзекуцию; дискусия над тою справою зачалась була ще в початках Лютого с. р. (гл. пр. 3 стор. 117), однак тогді перервано ії задля множества ставлених поправок, котрі відослано до комисиї. Більшість комисиї вносила, щоби звичайно відбувалась примусова лицитация без попередного отаксованя; меншість, в имени котрої промовляли пп. Кабат и Дворський, хотіла застеречи право до отаксованя не тілько проводячому екзекуциї, але також екзе-

Digitized by Google

кутови и иншим; при голосованю принято внесок більшості комисиї малою перевагою голосів, почім дебату перервано. На самім початку засіданя відчитано заявленє послів с полудневого Тиролю, що вони складають свої мандати с причини, що комната послів відкинула внесок п. Прато на відділенє Трентина від (північного) Тиролю. Централисти тратять через те 7 вірних союзників.

Чехи, котрі в борбі против Німців-централистів звязались були тісно с клерикалами и ультрамонтанами, після виступленя папи против Россиї змушені були або зірвати с сими своїми приятелями або відречися своїх симпатий до славянської справи и до Россиї, котру тепер вважають представителькою тої справи. Як ми вже доносили, вони зірвали с клерикалами, и від того настав перший роздор в чеських рядах. За клерикалами однако відреклися чеської справи и Чехи-февдали (котрих начальниками суть гр. Клям-Мартиниц и бувший министер за часів реакциї Баха, гр. Лев Тун) виступили против национальних чеських послів. Клерикали ведуть борбу з националами в газеті Čech, а февдали в віденській газеті Vaterland. За те поєднялися по части старі Чехи з молодими — в справах внішнеї политики. — На лист д-ра Ригера до Славянського комитета в Москві надійшла відповідь від Аксакова, предсідателя тогож комитета, котру оголосили чеські газети, за що однак були сконфисковані. В тім письмі між иншим сказано: Довго Славянами ожиданий день, день историчний вже свитає. Не в перший раз Россия добуває зброї для освободженя посвоячених народів. Колись монополь тої задачі мав ряд, тепер він є в руках российського народа (було б се гарно, коби росс. народ сам був вольний! — ред. Пр.). Доля славянських народів, як учить нас история, є виїмково тверда. Всі славянські племена менше-більше зазнали горести чужого панованя; тим солодша и милійша буде для них воля и независимість. И Россия була в подібнім положеню що балканські Славяне, але сильна любвою волі пірвала оковп, повстала Россия велика и свобідна(!!). Провидінє боже заховало ій ту високу радість, щоб мечем своїм крушила кайдани иншим Славян. Российський народ відчуває добре, як тяжкі рани западний латинизм задав чеському народови и завсігди с слізним оком глядить на костер Гуса. Як задачою Россиї есть славянські племена с-під чужого ярма визволити, так Чехи вибрані, щоб були сторожею для здорових племен славянських против спорохнілого латинизма, щоб не попали в невірство и деморализацию. (Коб тілько Россия та й инші Славяне стояли на тім степени культури, що спорохнілий запад! Видиться, п. Аксаков бачить в православию и византизмі спасенє Славян.)

Пересправи угодові *між Австриєю и Угорщиною* ведуться дальше, але доси ще з малим успіхом. На „нунциюм“ регниколярної депутациї угорської відповіла депутация австрийська, що стосунок квот повинен бути $68^1/_4$ (Австрпі) до $31^3/_4$ (Угорщини). На се відповіла знов угорська депутация, що мусить триматися свого первістного жаданя, при чім відпирає аргументи депутациї австрийської и наконець ставить внесок, щоби обі депутациї вибрали споміж себе комисию с 4 або 5 осіб, котрі б дальше устно між собою пересправляли. Автором угорського нунциюм є др. Фальк, австрийського др. Гербст.

Digitized by Google

В угорськім соймі ледве мине яке засіданє, щоб котрий с послів не интерпелював в справі східній або щоб министер не відповідав на таку интерпеляцию. Найважнійшою дебатою в тій справі була тота, котра велася 23. и 26. с. м. по поводу петиції одного комитата за захованєм цілості Турції. П. Симоний згадує за вісті о мобилизації двох корпусів (під начальством генер. Родича и Моллинари), котрі мали б заняти Боснию и Герцеговину. Доси держалася монархия политики неутральності, се ж було б нападом на цілість Турції и цілком противно интересам нашої монархії, в котрій вісті о мобилизації дуже всіх занепокоіли. Инші бесідники промовляли в тім самім дусі, що Угри бачуть найбільше забезпечене интересів монархії в захованю цілості Турції и истнуючих трактатів. Министер-президент Тиса впевняв, що на послідній раді министрів в Відні ані окупация (Босніи и Гердеговини) ані мобилизация не були постановлені, и заявляє, що монархия рішена не стерпіти, щоби сусідня територия була забрана якою заграничною державою. Ми маємо армию зовсім узброєну и готову до бою, и власне задля того можемо далеко спокійнійше виглядати всяких можливих випадків, ніж коли б ми ії аж тепер на відповідну стопу мали ставити. Руки наші нічим не звязані. На раді министрів, на котрій и я був, не було бесіди ані о окупації якої провинції ані о подрібностях якої мобилизації, и впевняю, що в тім згляді в загалі ще ніякі рішеня не запали.Впрочім в рішаючій сфері ніхто не гадає прямувати до забору або до зміни стосунків моцарствових на границі держави. Очевидно, що не можна обіцювати, що армия в даних злучаях не переступить границі в сім або тім місци, а коли б конечність вимогала, всі народи монархії одноголосно и с посвяченем одвітять на завізване монархи.

В российсько-турецькій війні настала тепер нова доба, бо **российські війска зачали переправлятися через Дунай.** Дня 22. с. м. 3000 Россиян в лодях з 8 гарматами и с кіньми переправилися через Дунай від Галачу. Після завзятого бою з башибожуками заняли вижини, пануючі над укріпленим місточком **Мачином**, а небавком и сам Мачин, звідки Турки добровільно уступили. Відтак Россияне поставили міст коло Браіли и туди перейшов цілий корпус генерала Циммермана. Инший корпус переправився коло Гирсови и заняв сю стратегично важну місцевість. Таким способом майже ціла Добруча в посіданю Россиян, котрі здобули ії з дуже малими стратами, бо Турки рішились не боронити в тім місци довгої линії дунайської, тілько коротшого и лекшого до оборони валу траяньского в полудневій Добручі. Занятє Добручи єсть важне для Россиян с того взгляду, що позиция турецька в Добручі на боках российської поворотної линії була б небезпечна для Россиян. Однак околиця Добручи дуже нездорова, без води и неурожайна; задля того Россияне, котрих давнійші виправи в сю сторону нещасливо кінчилися, забрали тепер с собою харчу на 6 днів.

Перехід Россиян через Дунай не може мати ні якого впливу на результат турецької акции в **Чорногорі.** На щастє Чорногорці обійшлися без чужої помочи. С трёх сторін валилися перемагаючі сили Турків до чорногорських границь. Головний корпус під Сулейманом башою вступив через вузини Сливні від півночи в Чорногору; сей корпус становили 40 баталіонів з 20 пушками и 5000 бидлятами з живностею. Ин-

Digitized by Google

ший відділ під Али Саібом переступив рівночасно під Спужем границю. Турки, впевнившись що Сербия зі взгляду на Австрию не може зараз хопити за зброю, стягнули свої війска з-над границь сербських и вислали в бій против Чорногорців свої найлучші війска и найлучших генералів, — и дійсно початок турецькоі акциі здавався бути для них щасливим. Сулейман баша випер Чорногорців з іх ошанцёваних позиций під Крстячем, запровиянтував Пиву и, звернувшись до вузин Дуга, освободив від облоги форт Ноздру а битвою під Пресякою отворив собі дорогу до Никсича, котру кріпость також запровиянтував, вислявши там 3000 коней з запасами. Відтак кипів ще завзятий бій під Острогом. Девять днів боролися Чорногорці; в Царгороді вже голошено о скорім занятю головного міста Чорногори, Цетині, и именованю одного з двох командантів турецьких губернатором Чорногори. Аж найновійші вісті доносять, що Сулейман баша злучився з Али Саібом, але межи Спужем и Подгорицею, на турецькій земли, и там заняв позицию. Так отже ціла „воєнна променада“ через Чорногору не довела ні до чого, а сли в Альбанні тепер два рази тілько турецького війска, що передше, за те ніяка турецька армия не займає Герцеговини. Чорногорці свою хоробрість и свій патриотизм на ново славно ствердили.

На **азиятицькім боєвищі** не зайшло ще нічого рішущого. Россияне облягають дальше Карс и Батум; турецькі донесеня згадують о щасливих вибігах турецькоі залоги з Карс и о успішних для Турків борбах під Батумом, однак тіі бійки не мають великоі ваги. Мухтар баша зачав с своім військом по часті посуватися наперед, але ёго праве крило було під Садиканом (на пол.-зах. від Топрак-Кале) після кількагодинноі борби побите и втратило більше як 600 людей; Россияне під генералом Тергусаковом мали в тій битві до 20000 війска. Повстане на Кавказі не здається бути дуже грізним для Россиі. Российські війска мають дуже людско обходитись в занятих околицях з могамеданською людностю, навіть урядниками постановили могамедан; християнські Вірмене не укривають своіх симпатий для Россиі.

Що осягнув князь **Сербиі**, Милан, своєю подорожею (з министром Ристичем) до царя до Плоешти, ще не знати. Доносять, однак мабуть се більше догадка, що кн. Горчаков дав ёму до пізнаня, щоб Сербия мовби сама с своєі инициятиви и на свою руку роспочала війну с Турциєю, а опісля вже нагорода не мине іі. Чи Сербия дійсно зачне війну, не знати; однак між Сербами є великий ентузиязм до війни.

Між **Англиєю а Россиєю** ведеться все ще переписка дипломатична. Министер английський Дерби писав до посла российського Шувалова дня 6. Мая: Англия заховувати-ме совістно политику неутральності, як довго війна дотикатись буде справ самоі Турциі; намагане блокувати Суеский канал и спиняти плавбу на тім каналі Англия вважатиме загроженем Индиі и тяжкою шкодою для світовоі торговлі. Англиі не байдуже, щоб Царгород зістававав в инших руках аніж теперішнёго посідача; також против материяльноі зміни теперішних постанов що-до плавби в Боспорі и Дарданелях Англия мусіла б виступити сериозно. Наконець згадується о интересах английських в заливі перським. На се письмо відповів кн. Горчаков 30. Мая так: Россия зовсім не буде спиняти ані загрожувати плавбу на Суескім каналі, вона не втягати-ме

Digitized by Google

Єгипта в круг воєнних операций, набуте ж Царгорода зовсім не єсть наміром царя. Питанє що-до будучності Царгорода є питанєм загальних интересів и дасться рішити тілько спільним порозумінєм. Царгород не може належати ні до якого европейського моцарства, питанє що-до Боспору и Дарданелів мусіло б урегулюватися спільним порозумінєм на справедливій добре загарантованій підставі. Инші интереси Англиі Россия респектувати-ме, доки Англия позістане неутральною. Цілею Россиі єсть забезпечити християнську людність Турциі від незносних надужитий турецькоі управи. Цар рішивсь не зложити оружя, доки не осягне вповні тоі цілі.

У Франциі сенат и комната послів, після одномісячного відроченя по настаню нового министерства, зібрались на ново дня 16. с. м. В сенаті министер Бролы відчитав посольство Мак-Магона, в котрім президент републики жалується, що в комнаті послів перевагу має радикализм и що одномісячне відрочене ii не змогло успокоіти умів; задля того жадає розвязаня комнати послів и росписаня нових виборів, щоб охоронити Францию від радикализма. Подібне заявленє зробив министер Фурту в комнаті послів. Републиканці виступили дуже остро против нового ряду, котрому закидали неприхильність для републики и клерикализм, и внесли адресу недовіря. Дебати були дуже бурливі, яких не було в французькім парляменті хиба за часів першоі революциі. Коли мин. Фурту підносив заслуги вибраного після французько-німецькоі війни збору народнёго, републиканці оточили Тъера и окликували ёго єдиним избавителем Франциі. Того-ж Тъера републиканці хотять на місце Мак-Магона вибрати президентом, коли б в наступаючих виборах побідили. Гамбета кликав, що замість 363 буде 400 републиканців вибраних. Наконець комната послів приняла (363 голосами против 158) порядок дневний, містячий в собі остру догану министерства. Відтак ухвалила комната не завотувати прямих податків, чого домагалося министерство, однак призволила на додаткові кредити для министерства війни. Коли сенат, помимо знаменитих бесід Виктора Гуга, Жюль Симона и Лябулейя, 150 голосами против 130 призволив на розвязанє комнати послів, президент тоіж комнати Гревы, высказавши що край видасть свій суд о комнаті и узнасть, що вона добре заслужилася для Франциі, відчитав декрет розвязуючий и заповідаючий нові вибори за три місяці. Посли розійшлися при окликах републиканців: „най жие република!“ и „най жие мир!“ а монархистів: „най жие Франция!“

С сим н-ром кінчиться другий півpік „Правди“. Просимо о скоре надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.

Також просимо о скоре надісланє залеглостей, и заявляємо при тім, що послідуючий нр. 13 розішлемо вже лише тим Вп. пп., котрі до того часу надішлють передплату.

С І-ого півроку маємо ще невеличке число примірників, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 3 зр.

Редакция и администрация Правди находиться під н. 44 при ул. Галицькій.

Digitized by Google

Ч. 487. **Конкурсъ.**

Хто желає примѣстити свого сына або пупиля въ рускôй бурсѣ тернопôльскôй, той взываe ся выдѣломъ тои бурсы, щобы заславъ своє поданє на руки предсѣдателя п. Д-ра Лучаковского, адвоката краєвого, найдальше до дня 20. липня (1. серпня) 1877, понеже поданя пôзнѣйше присланй не будуть увзглядненй.

До поданя такого треба залучити:

1) Свѣдоцтва школьнй съ послѣдного року школьного, а єсли не ходивъ до школы, то вѣродостойне свѣдоцтво, где пробувавъ и чимъ занимавъ ся.

2) Свѣдоцтво родженя (метрику), а слибы тоє не було можливо получити, то вѣродостойне свѣдоцтво, кôлько має лѣтъ желаючій бути въ бурсѣ.

3) Свѣдоцтво убожества, въ котрôмъ має бути выражено, якій маєтокъ має отець або мати кандидата, а сли такого нема, то съ чого удержує ся, и якъ численна єго родина.

4) Деклярацію, кôлько бы мôгъ доплачовати а именно кôлько грôшми а кôлько натуралiями и въ котрôмъ часѣ гадаe зложити доплату. На жаданє выдѣла має бути кождый готовый при вступѣ зложити часть доплаты, яку выдѣлъ зажадає.

5) Въ поданю треба точно выразити, на чiи руки, въ яку мѣсцевôсть и послѣдну почту желаe, щобы єму рѣшенє выдѣла було доручено. Може однакъ довѣдати ся особисто пôсля 3. серпня 1877 о тôмъ рѣшеню.

Мѣсць безплатныхъ буде 6, а зъ доплатою 14.

Вôдъ выдѣла рускои Бурсы.

Въ Тернополи дня 9. червня 1877.

Др. В. Лучаковскій.

ОГОЛОШЕНЄ.

Пiсля ухвали Ради Загальноі вийде стараниєм Галицького пчільничо-огородничого Товариства в осени с. р.:

1) **Nauka hodowania pszczół** (з илюстрациями), написана головою Товариства *проф. др. Т. Цесєльским*, котроі часть друковалася в I. и II. рочнику Bartnik-a. Цiна 1 зр. 50 кр. = 3 марки = 1 руб. 50 коп. враз с пересилкою.

2) **Kalendarz pszczelniczo-ogrodniczy** (з илюстрациями), на р. 1878, виданий накладом Товариства, а уложений силами зборовими членiв. Цiна враз с пересилкою 50 кр. = 1 марка = 50 коп.

Для членiв Товариства знижаeться цiну „Nauk-и hodowania pszczół“ на 1 зр. 40 кр., а „Kalendarz-a pszczelniczo-ogrodnicz-ogo“ на 42 кр.

Редакция *Bartnik*-а у Львовi єсть уповажнена приймати замовленя с пересилкою грошей на обi книжки вже тепер с причини, що наклад буде ограничений.

Заряд цeнтральний
Галицького пчільничо-огородничого Товар.

Видаe и за редакцию вiдповiдаe: **Володимир Барвiнський.**

В друкарнi Товариства Шевченка. — Пiд зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 13. У Львові, дня 15. (3.) Липця 1877. **Рік**

Виходить випусками в $2\frac{1}{2}$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

До пізна заговорились гості, а все ще не поладили свого діла. Як вже Петро захрапав золотим сном, почав о. Юрий на ново переговорюватись с Порфиром про Вербовецьку справу. Та о. Юрий не просто ліз в горох.

„Правду кажеш, Порфирку, що та Гофманова ледаща баба. Правда твоя!" говорив о. Юрий, якось дивно усміхаючись с під обвислих бров. „Де-то витягає давні, небувалі річі та роспляплює перед людьми. Погана баба! Ледво я заткав ії губу, ледво заткав. Чваниться багато, може й незаслужено, та ще й на голос перед людьми! Ледво загатив ту пашталаку! Ось вона хвалиться, — ну, але що там про те говорити... Я ії мусів ужити, бо, знаєш, Лаври люде нездогадливі, простаковаті, пізнаються на людях, як кури на перці. А тут треба було пояснити, с ким мають діло, с ким можуть поріднитись. Не ось то перший ліпший „алюмнус" мій Петро, не з вороблячого, чи зазулиного гнізда! Треба ім було як на лопаті виложити. Ну, хто ж инший так потрапить, як Гофманова!"

Digitized by Google

„Ет, не треба було її вводити в родинні справи, росповідати її тайни родинні!“

„Правда твоя, Порфирку, я її таки з далека держав и держатиму. Бо то хвалькó,— як труба голосна. Вона вихвалюється, що тебе висватала, тобі дорогу встелила... ну, що то про те говорити. Пустиці, пустиці! Вона на тебе чогось тепер злюща, відгрожувалась... Звичайно баба.“

„Пляпля навіджена“, з гнівом наче сам до себе проговорив Порфир.

„Звичайно баба. Але губу треба заткати. На що по світі, Бог зна що, мають росповідати. От я вже її обіцяв від себе, най добре справиться, то вже не пожалíє... Я її нічого про тайни не говорив. Нічогісько! З далека, з майки зайшов, підмуштрував, щоби там перед Лаврами добре слово про Петра сказала, розвідалась, старим на притики дала, панну приеднала, розохотила. Ось такі марниці. Ну, вона до того майстер. А ще з Лаврами троха знається, то як раз влучив! Та все таки баба бабою. Вона то й говорить, що Лаври и раді и гроші мають и гроші обіцюють и гроші дадуть. Ну, що гроші мають, то я знаю, знаю лучше ніж вона. Та що с того! Штука запевнити, щоб іх дістати, щоб старий після весіля не поскупився, на дудка не вивів. Ось штука! Гофманова сама знає, що грошей треба пильнувати, бо я, кажу, її обіцяв заткати губу, щоб дурниць не плела...“

„Я її викурю звідси на сто вітрів,“ говорив Порфир блідий від злості, „проклятуща баба! Я її висаджу звідси.“

„Лучше мирно, по доброму. Годі з бабою воювати; нічого не вдієш. По усёму світу розтрубить. А я вже її влагодив, втихомирив. Вже не бійся, я її заткаю гортанку. Тілько треба, щоб удалося моє діло, бо знаєш Порфирку, між нами сказавши, в мене пусті кишені, останками гоню. Багато коштував мене Петро, багато вишептав. Най би тепер хоч він мав чим заслонитись, а я ёго и свої „гріхи“ полагодив. Тут вже баба не порадить. Тут треба голови, треба розуміти интерес.“

„О, Лавро твердий чоловік, хитрий...“

„Так, так хитрий.“

„Не легко потрусить своєю кишенею.“

„Знаю, знаю, сквиряга великий! Го, го! Ну, що то говорити, ти лучше се знаєш від мене. То ж треба, щоб ти взяв на себе... Знаєш, міні якось не годиться висувати пальці. А тут треба Лавра на ремінчик звязати. Треба так зробити, щоб опісля вже не мотнувсь назад, а то я сам не радив би Петрови. Дівка

Digitized by Google

вже таки стара, слабовита, без виховання, дім старої дати... Що то правду скривати... Не жениться він ні для краси, ні для доброти, ні для плечей, ні для високого виховання... Ну, найже має хоч певне пристановиско, — певне. Най не здається на ласку и неласку.“

„О, я знаю Лаврів! Треба, щоб на перед формально запевнили.“

„Так, так!“

„Мають дім в місті. Най дім запишуть.“

„Так, так, най дім запишуть. В них есть ще син, є й друга дочка замужна, кождий хотів би для себе. Річ ясна, зрозуміла. Не все тепер шанують волю родичів після смерті. А ім же ж вже не вікувати. Ніхто не знає, чиє завтра. Най запишуть, най удокументують свою волю. От як би так при заручинах. Заручини ще нічого не становлять, не обовязують; можна ще відтягнутись. А все добра покришка до діла. Вже ж тоді можна сміліше виступити, зажадати, щоб сповнилась обіцянка.“

„Дуже добре! Можна зовсім впевнитись, а не впевнять, назад відступити.“

„Так, Порфирку, я тебе проситиму, щоб ти займався тим ділом. Вже то твоя в тім голова. Незадовго буде празник у Вербівцях. Може би й Маланя поіхала, най би для ока було все по людяному. Вона ж може и Галі слово за Петра сказати. Все ж то серце — жіноче діло. А ти вже б зладив, що слідує. И буде усе гаразд. И Гофмановій заткаю пельку. Усе буде гаразд.“

Так до пізна по півночі роскладали плян „шпекулятивної“ женитьби и не скорше поснули, аж уложили ціле діло.

А Малані не спалось. Крізь примкнені двері тілько тихим шепотом долітала розмова о. Юрия и Порфира. Та вона не чула и того шепоту. Зворушилась ії душа бурливими думками. Перед ії очима переходили події цілого дня, як би важкими слотливими хмарами. Згадала вона, як корилась перед Порфиром вставляючись за бідними людьми, щоб сповнив свою повинність, згадала Палашку, ії плач, ії горе... и серце ії заболіло, лице паленіло від сорому, обуреня... Згадала вона розмову о. Юрия, згадку про Гофманову, як мішавсь Порфир — — — и наче яка гадина обвилася коло ії серця, стиснула груди, мов блискавкою прошибла здогадка... Гофманова?.... Вона й не знала, вона й не чувала про неї?.. Ні, се имя вже десь доводилося ії чути. Де, — коли? — Не вгадати ії тепер. Мабуть, ще опікуни згадували щось про якусь Гофманову, про Степана... вихваляли Порфира... Так, ма-

Digitized by Google

буть щось було такого. Але що такого? — не знати. Правда, опісля вже не згадували про Степана, віддали за Порфира, потім померли, ніхто не згадував ні про Гофманову, ні про Степана... Так мабуть правда, чого догадувалась вона, що віщувало ії серце... Степан в нічім невинуватий, а зобіджений, страшно зобіджений — підступом, поганю... Так воно мусіло бути, так и єсть... Чому ж так пізно виринула правда на верх?.. Гофманова — Гофманова,— що се за одна, що вона заподіяла? Чого вона злиться тепер на Порфира, чого він поблід, замовк; — чому Юрий не хотів сказати: хто вона?.. Так мабуть усе правда!—Страшна здогадка!— И здіймались що раз нові думки, серце голосно билося у грудях, а голова жаром палала.

„Степан... Степан... Він сумує, побивається, а люде не розуміють ёго горя, сміються, глузують! На що нагадав про ёго, на що згадав ёго живу бесіду — ёго сумовитість. Лучше було не згадувати — не ранити серця.“

Покотилась слёза за слёзою по горячому личку. Затремтіли уста, жаль и туга прошибнули груди, без упину хлинули слёзи горячі, ревні...

„Що ми завинили людям, — чим ми перед ними погрішили,— завіщо так поглумилась доля над нами?“ И припала Маланя навколішки, руки у хрест сціпила, щиру молитву до неба посилала. А туга-печаль давили, розривали серце, каламутились думки и здогадки, слёзи ринули, думка думку доганяла, розбивала, тьмою вкривала.

„Чом він не веселий, не свобідний, чому не позабув?.. Легше було б перенести горе... Чому хоч він не щасливий?“

И не втихало серце, а в вікнах вже на світ займалось...

(Дальше буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.*)

Перенесенє київської науки в Москву було вельми важною подією в исторії руської просвіти XVII. віку.

Подія ся, надзвичайно багата своїми наслідками, почалася постепенно, ледви замітно, и ії не слідували ніякі нові установи и нічого величавого.

*) Перевід з *М. Костомарова:* Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей — *Олександра Барвінського.*

Digitized by Google

З московських бояр визначався тоді Хведор Михайлович Ртищев. Се був чоловік старої Русі, але найлуччий чоловік, якого могла виробити стара Русь. Щиро благочестивий, оборонець священних переказів и обичаїв старовини, він не вдоволявся, як инші, самим заховуванєм зверхніх признак набожності; він належав до таких, що глядять внутрішнёго змислу зверхніх признак; наука Христова потягала ёго до діл християнськоі чесноти. Ртищев видавав значні суми на викуп полонених, котрих тоді було чимало в музульманських землях, помагав бідолашним, заложив и удержував шпиталь для вбогих. Підчас війни с Польщею Ртищев, яко товариш царя, піклувався ранними и немічними від зимна, казав заберати іх и давати ім прихилок в найнятих для них пристановищах, удержував своім накладом а по виході іх давав підмогу. Ртищев любив дуже читати книжки духовноі грясті и ходити на богослуженє. Але ні се, ні то не могло вдоволити ёго в своім тодішнім виді. Не всі твори святих були ёму приступні в славянськім перекладі, але й рукописі тих, що він міг читати, не визначалися правильностю и одностійностю змислу. Ртищев добачав, що треба нових, правильнійших перекладів; читанє самого св. письма викликувало в нім бажанє дізнатися, чи правильно воно переведено в такім виді, в якім було приступне для Русі. Печатних видань, крім Острогського, не було; в рукописних були суперечності.

Ртищев прийшов до того переконаня, що треба би конечно в Москві занятися перекладами набожних книг. Богослуженє відправляли тоді, як здавна в Москві, недбало, беззмисленно, неблагочинно. Ртищев наставав на те, щоб надати ёму пригожий лад и зробити перегляд богослужебних книг. Цар Олексій Михайлович полюбив Ртищева. Характер сёго боярина припав до вподоби спокійному цареви. Бояре знов споглядали на Хведора Михайловича не зовсім приязно, навіть з насмішкою; в тім часі, коли найбільш гледіли на поверховність, видавався такий, що надто задумувався над внутрішним змислом зверхнёго благочестя, для многих чудаком.

Ртищев знав, що в Київі вже робиться се, об чім він думав, и, вірний зовсім своій гадці, звернувся там.

Відносини України з Москвою були часті. Игумени українських монастирів просили у царів милостині; опісля ж оберталося до царя Михайла Федоровича и київське брацтво. В 1640 р. Петро Могила раів цареви заложити в своій столиці монастир, у котрім би старці и братя київського брацького монастиря „дѣтей боярскихъ и простого сана людей грамотѣ греческой и словян-

Digitized by Google

ской учили.“ Таким робом сам реформатор виховання на Вкраїні перший обернувся в Москву и просив, щоб там учинили се, чого потребувала Велика Русь. Годиться замітити, що в своїм письмі до царя Петро Могила виразився, що він об тім бє чолом государеви більше всяких своїх просьб. Так займала київського архипастиря гадка росширяти роспочате ним діло на весь руський мир. В 1646 Петро Могила прислав наслідникови Михайла цареви Олексієви в дарі кілька коний и всілякі речи, що доказує ёго постійне бажаня звязі з Москвою. Однак, мимо приязних односин православної Украіни до православної Москви, у Москалів виробився пересуд против украінської просвіти и вони підозрівали чистоту правовірності київських духовних письменників и наставників. По часті самі Украінці викликували такі пересуди. За житя патриярха Филарета, один київлянин, игумен, доносив на учебне євангеліе свого земляка Кирила Транквиліона Ставровецького. Оцінку сёго твору поручено двом московським книжникам: богоявленському игуменови Илиі и соборному ключареви Иванови Шевелеви. Не знаючи язика, яким був написаний твір украінського письменника, вони находили єретицький змисл там, де стрічалися граматичні відзнаки и незрозуміле для них значенє слів.*)

Москалі вважали себе одиноким справдешно православним народом у цілому світі; Греки, що дали Русі хрещенє, втеряли над ними давній свій чарівний вплив; Москалі не довіряли грецьким книгам, тому що Греки жили під властю невірних, а виховувалися и печатали свої книги на Заході. Москалі вважали свої старі переводи правильнійшими, як грецькі первовзори в такім виді, як вони були напечатані; такий погляд особливо ствердили ті, що поправляли книжки за патриярха Осипа. Сам Никон спершу поділяв сей погляд и говорив, що, як „Украінці так и Греки втеряли віру и крінность добрих звичаїв; спокій и честь їх улестили, вони роблять для свого черева и нема в них постійності...“

Появленє київських ученых в Москві очевидно мусіло стрітити багато неприязного, але боярин Ртищев, котрого піддержував цар, приватно піднявся своїм накладом переселити и удержати

*) Так н. пр. у Транквиліона про роспятє Христа було вираженє: „пригвоздили до хреста.“ Московські книжники обурилися, добачали там єресь и говорили, що треба писати „ко кресту;“ або найшовши слово рѣчь — в значеню вещи (по лат. res = rzecz) вони взяли се слово в такім змислі, як ёго вживали на Великій Русі, и приписали авторови такі думки, яких він зовсім не мав. Густинські монахи, як ми вже замітили, именем Исаі Копинського внушяли Москалів, що Могила єсть зрадником православя.

Digitized by Google

кількох київських учених „ради обученія словенэроссійскаго народа еллинскому наказанію.“

Жаль, що нам не звісні перші зносини Ртищева с Київом в тій цілі, та на ёго просьбу кількох ченців учених рішилося покинути родину и служити справі духовної просвіти в московському государстві и осущили таким способом одну из горячих гадок покійного Петра Могили. Головним с тих приїжих учених був єромонах Брацького монастиря Епифаний Славинецький*).

Вихованець київомогилянської колегиі, Епифаний докінчив своє образованє за границею, опісля ж був учителем в тій же київській колегиі, де сам учився. Годі було найти чоловіка гідній-шого до сёго, щоб роспочати ним чергу учених. Епифаний був, на той вік, вельми учений: дуже добре знав грецький и латинський язик, мав відомості з язика єврейського; він вивчив писаня св. отців и цілу духовну грецьку и латинську литературу, знав добре историю и церковну археологию. Він був характеру лагідного, скупленого, висше цінив відособнену жизнь кабинетового вченого як заходи около почестий, не терпів ніяких порівів житя, цілим серцем оддавався науці, але то не спиняло ёго прикладати свою науку до найконечнійших потреб тогочасних. Славинецький був, словом, одним с тих учених, котрі хоч и живуть кабинетними затворниками, однак працюють не без хісна для сучасних потреб своєі суспільності. Славинецький умів погодитися з усіми, нікого не дражнив заявлюванєм своєі духовоі висшості и своєю бездокорною чеснотою добув собі загальну шану.

Никон, познакомившися з ним, полюбив ёго, змінив своє упередженє против Українців и в усім здався на ёго у важному ділі поправленя книг.

Перші праці Славинецького обмежалися перекладами всяких творів св. отців. Ртищев помістив ёго з братиєю в новозбудованім Ондріївськім Преображенськім монастирі на берегу Москви-ріки (між Калугськими воротами а Воробєвими горами, де тепер дім „Общественнаго Призрѣнія“). Крім перекладу книжок мали київські ченці учити молодців: у тім самім монастирі була основана школа.

Та не довго довелося Славинецькому прожити в тім відособленю. Цар настановив ёго коректором друкарні и переніс в Чу-

---

*) Не знаємо певно числа всіх черців, що з ним прибули. Опісля кружок учених працёвників, що трудилися під проводом Епифания, зріс до 30 людий, але в число їх входили вже й Москалі.

Digitized by Google

дів монастир, де також була школа, перенесена там з забудованя друкарні. Славинецькому головно поручили важне діло поправлюваня книжок. Займаючись неустанно научними справами, Славинецький прожив у Москві 26 літ, пробуваючи из своіми помічниками також в архиєрейськім домі, в Крутицах, де був гарний сад, багатий водою. Він усе зіставав єромонахом, яким прибув с Киіва, и тілько раз взяв уділ в суспільній справі, именно тоді, як хотіли судити Никона. Заявивши свій погляд, сильно попертий церковними правними установами, вірний свому скромному чернечому станови, не став він спорити с сановитими противниками Никона и вернув до свого ученого відособленя. Жизнь Епифанія, як в загалі жизнь ученого працёвника, проминула одностійно. Він цілий відбився тілько в своіх учених працях.

Поправлюване богослужебних книг почав Славинецький без поспіху, з належною розвагою. В тій цілі вислано на Схід Арсения Суханова за ріжними старими рукописями. Тілько обложившися громадно скількостю грецьких и славянських відписів, взявся Епифаний до поправленя книг. Помагали ёму земляки, що з ним приіхали: Арсений Сатановський, и Данило Птицький, Арсений грек, опісля кількох Москалів: коректорів и писців печатаних діл.*)

Під проводом Епифанія напечатано богослужебні книги поправно, так як вони досі остались в уживаню по церквах в цілій Россні а навіть в православних краях славянського мира. Сі книги були: Служебник с переднім словом, котре зложив Епифаний, Часослов, два Тріоди: постна и цвітна, Слідованна псалтир, Обща Минея, Ирмолог. До того ж ряду богослужебної литератури, яко обясняючу книгу, можна додати Нову Скрижаль, переведену з грецького и напечатану 1656 р. Тут обясняється литургия и инші обряди східної церкви. До сёї книги додав Епифаний историю почину поправлюваня книжок в Россні, поводи, котрі спонукали до сёго діла, діланя собору, що відбувся с того поводу в Москві, и оборону против нападів противників поправленя книжок. Богослужебну реформу звичайно вважають ділом Никона, як загально приписують важні переміни, установи, заведеня тим людям, що займали правлінні уряди, коли між тим властиво всю роботу сповняли підчинені ім помічники, иноді мало звістні и неза-

*) Се були: священик Никифор, єродиякон Мойсей, бувший игумен Сергий, Михайло Родостамов, Фрол Герасимов и чудівський чернець Евтимій, найбільш привязаний до Славинецького.

Digitized by Google

мітні. Противники богослужебної реформи охрестили її прихильників именем Никониян. Та, коли й справедливо належить вона до патріярха Никона, що пізнав вагу й конечність піднятих поправлений, то ще з більшим правом треба признати сю реформу ділом Славинецького и помічників, що працювали під ёго проводом, тим більше, що Никон, хоч и розумний чоловік, та мало вчений, мусів справді у всім здаватися на сумлінність и знане Епифания.

Разом с поправленими богослужебними книжками конечно було також видати церковні законні установи в поправленім виді. Епифаний перевів правила св. Апостолів, Правила вселенських и місцевих соборів, Фотиів Номоканон з обясненями византийських юристів Вальсамона и Властаря и Збірник церковних правил и византийських світських законів, котрий уложив по грецьки Константин Арменопул.

Перекладна діяльність Епифания звернулась на твори св. отців. Він перевів багато творів, с котрих деякі давно вже були звісні и люблені в славянських перекладах, але тим конечнійше було видати їх в поправнійшім виді.*) Він ще перевів кілька житий святих: Олексія Божого чоловіка, Федора Стратилата, великомученици Катерини. Житя сих святих вже перше ходили по руках читців та були поперекручувані вигадами и тому особливо здавалося хосенним їх видати, як слід.

Епифаний не обмежився самими религийними творами в своіх перекладах. Він переложив з латинського кілька світських книжок з обсягу педагогики, историі, географії а навіть анатомії:**) годі однак сказати, щоби литературна стійність перекладів Епифания могла приманювати до них багато читців. Перекладчик, великий буквалист, хотів перекладати як можна близше до первовзору и замість оддавати змисл первовзору зворотами властивими язикови, на котрий перекладав, він кує самовольно славянські слова на грецький лад, дає славянській мові грецьку конструкцію, в загалі склад ёго перекладів тяжкий, темний, иноді незрозуміли́й.***)

---

*) Кілька творів Атаназия Олександрийського (Чотире слова), Пятьдесять слів Григория Богослова, Бесіда Ивана Золотоустого на пятьдесятницю. Ивана Дамаскина Про віру православну, Слово о поклонах образам. Сі твори були печатані.

**) Уставы граждано-правительныя; отъ Ѳукидидовы исторіи книга первая; о убіеніи краля аггельскаго; Гражданство и обученіе нравовъ дѣтскихъ; Географія двѣ части Европа и Азія; книга врачевская, Анатомія, съ латинскаго отъ книги Андрея Вессалія Брукселенска.

***) Яко взорець перекладу випишемо н. пр. обясненє, що таке образ: „Всяка икона изъявительна есть и показательна, яко что глаголю, понеже человѣкъ ниже

Digitized by Google

В самім ёго перекладі богослужебних книжок стрічаємо також тяжкі и незрозумілі звороти.

Найголовнійшою думкою, що займала Славинецького ціле житє, був новий учений переклад библіи; жаль, що гадка та не осущилася. Замість нового перекладу в 1663 р. напечатано библію з острогського видання з деякими незначними поправками різких помилок (н. пр. замість: „изъядоша седмь кравъ—изыдоша седмь кравъ“ и т. и.). В переднім слові до сеї библіи, мабуть укладу самого Славинецького, яко головного коректора друкарні, подані дві головні причини, котрі спиняли научнійше видане библіи. Першою причиною був пересуд тогочасний, неначе б у Греків попсувалося благочестє, що їх книги поперекручувані, и найправильнійший текст міститься в старих славянських перекладах; друга причина, після вираженя переднёго слова, ще важнійша — „неудобоносимое время, настоятельство браней, вещей въ мірѣ оскудѣніе“, се б то неудачні воєнні обставини и наслідком сёго недостача середків, що були конечні в значній скількості до сёго діла. „Кождому легко зрозуміти — сказано дальше в переднёму слові —, що ніяк не можна було починати и довести до кінця сёго діла.“ Однак само вже видане печатне библії в Москві було новою появою свого часу; Славинецький же не кидав думки про лучше видане; и після того, як скінчилися тяжкі війни, він почав невідступно просити царя, владик и бояр, розрішити новий переклад св. письма. „Ми — говорив він — не маємо гарно переложеної библіи; навіть в євангелиі є помилки; и ми за се дізнаємо докору и крайної ганьби від чужоземних народів.“ В 1674 р. собор, що відбувся при участі царя Олексія Михайловича, поручив Славинецькому зробити новий переклад библії, під доглядом Павла Сорського, що справував уряд патриярха. Під рукою було в Епифания дві печатні библії грецькі и крім сёго багато рукописей, як грецьких так и славянських, с котрих многі привіз Суханов из Сходу. Та Епифаний вспів перевести тілько Новий завіт и Пятикниже. Смерть перешкодила ёго працям.

Славинецький користувався своїм философичним знанем и видав два лексикони: оден филологичний, для обясненя слів, котрі

виднаго, нагое имать знаніе тѣломъ покровеннѣй души, ниже по немъ будущихъ, ниже мѣстомъ разстоящихъ и отсуствующихъ, яко мѣстомъ и лѣтомъ описанный къ на ставленію знанія и явленіе и народствованіе сокровенныхъ примыслися икона всякоже къ пользѣ и благодѣянію и спасенію, яко да столиствуемъ и являемымъ вещемъ разумаемъ сокровенная“ и т. д.

Digitized by Google

стрічаємо в церковних книгах и в церковнім богослуженю; другий — грецько-славянсько-латинський, де поміщено до 7000 слів. Оба сі лексикони ще не видані.

(Дальше буде.)

БУРСА и БУРСАКИ.

Очерки и картини Н. Г. Помяловського.

.....

ПЕРЕДНЕ СЛОВО ПЕРЕКЛАДЧИКА.

Знакомлячи галицьку громаду перший раз из письмами Николи Гарасимовича Помяловського, конечно нам на вступі сказати дещо про особистість и житє того симпатичного писателя. При тім ми покористуємось обширною биографією, уложеною по смерті писателя приятелем ёго, Н. А. Благовіщенським, и поміщеною з разу у „Современнику“, а відтак виданою в осібній книжці поперед повного зібраня творів Н. Г. Помяловського в Петербурзі.*)

Помяловський родився 1834 р. в Малій Охті, близько Петербурга, де отець ёго був дияконом. Вражіня дитинячих літ глубоко врилися в ёго тямку и стали першою засновою, на котрій пізнійше виробився ёго оригинальний світогляд, котрий він сам у повісті „Молотів“ так характеристично назвав „цвинтарництвом“ („кладбищенством“). Отець ёго, чоловік тихий, супокійний, не тиранив маленького Николу, як се часто лучалося в российських духовних родинах, и наш писатель до послідних літ з любовю и поважанем хоронив ёго память. Отець сам учив ёго читати и писати, а на осьмім році від роду віддав ёго до бурси. Свої перші вражіня бурсацькі описав покійник в четвертім „Очерку бурси“, и як побачать читателі, доля маленького „Карася“ була зовсім незавидна в новій святині науки.

В бурсі пробув Помяловський 14 літ. З-разу бурсацька наука приходила ёму легко, але швидко вона так ёму збридла, що учителі сікли-сікли бідолаху (усёго в бурсі сікли ёго, як сам каже, 400 раз), а далі й січи перестали. Він засів у т. зв. Камчатку (ослячу лавку), а авдиторови, що́ мав що-рана переслухувати лекцию в школярів, казав записати собі на віки нулю. Жорстоке обходженє в бурсі загартувало здоровлє и характер Помяловського, навчило ёго глубоко ненавидіти всяку неправду, всякий гнет и утиск, навчило розбирати кождє явище житя свобідно, совістно и розумно, хоть з другого боку не дало майже ніякого підготовленя в реальних науках.

Замещкавши по виході з бурси у матери, Помяловський принявся за вихованє молодшого брата, и се навело ёго на обдумуванє питань педагогичних. Результатом того роздумуваня було кілька картинок, из

*) Полное собраніе сочиненій Н. Г. Помяловскаго. Съ портретомъ и біографіею автора, составленою П. А. Благовѣщенскимъ. Третье изданіе. II т. 1874.

Digitized by Google

котрих тілько одна „Вуколъ“ була надрукована в „Журналі для Воспитанія“. Уже в тій картинці замітна глубока анализа психологична и майстерське оброблене предмету. Похвали заохотили ёго до дальшої литературної роботи. В ту пору він читав богато. Особливо „Современникъ“ електризував ёго. Статі Добролюбова и Чернишевського він читав и перечитував. А тимчасом сам приладжував до друку першу значнійшу повість „Мѣщанское счастье“, котра и була надрукована в „Совеменнику“ 1861. Але заким міг сісти до другої повісті „Молотов“, занепав на здоровлю и мусів датися відвезти до шпиталю. Тут зачав „Молотова“, а видужавши засів до нёго з горячковою поквапностю. В падолисті 1861 надруковано Молотова, але Помяловського почала гризти якась тоска, він почав напиватися. Між тим засів до нової праці и почав обширну повість „Данилушка“, котрої викінчив лиш перший уступ. Гадка була з-разу у Помяловського провести „Данилушку“ через цілу бурсу и таким способом описати бурсацьке житє. Але він швидко закинув тоту гадку и задумав обробити „бурсу“ в двайцяти віддільних картинках, из котрих викінчив лиш чотири, с котрих першу ось-тут подаємо в перекладі.

Але праці литературні, котрі займали, затопляли цілу нервову натуру Помяловського, лишали й на нім самім глубокі сліди. Идеали и переконання ёго и ёго приятелів різнилися дуже від понятий більшості прочої интелигенції; осущенє тих идеалів було так далеке, — чесності, щирої охоти и совістної праці було так мало в суспільності, що Помяловського аж сум зібрав, дивитися на тото „підчищене чоловічество“. Тота сама недуга суспільна, що увігнала в могилу майже найзнаменитшого российського критика Добролюбова, увігнала в ню и Помяловського. Він став заводити знакомства в найнизших клясах Петербурської людності, пропадав нераз по тиждневи, волочився по найнужденнійших шинках из своїми новими знакомими и запивався на смерть. Немало студий робив Помяловський в тих місцях, анализуючи тото забуте, погорджене, пропаще подине суспільності и деякі етюди поспісував в урывках, що мали відтак увійти до великого роману „Братъ и сестра“. Рівночасно с тим романом він росночав писати широку картину с сельского житя п. н. „Порѣчане“. Але не довелось ёму скінчити ні одної ні другої повісті. Він швидко занепав знов на білу горячку и 5. падолиста 1873 р. умер, проживши всего 29 літ.

Що перед усім характеризує письма Помяловського, то жива, тверeза правда фактів и так само жива, енергична бесіда. Силою и характером свого таланту він стоїть найблизше Решетникова, и в кружку писателів российських новійшої, натуральної школи він стоїть високо. Але при всій правді представлених фактів в ёго письмах усюди пробивається ёго горяча, чесна душа, ясні и тверді переконання, та щире бажанє направити недолю и нужду, котру описує на показ усёму світови. От тота горячість власного переконання, тото нервове житє, тремтяче в кождій стрічці ёго писем, робить Помяловського близьким и рідним серцю кождого, хто й сам щиро и горячо бажає щастя нещасним и волі невольникам. Тота горяча нервовість становить найоригинальнійшу черту Помяловського и найбільше відрізняє ёго від Решетникова, котрого до крайності обєктивні твори немов давлять нас

Digitized by Google

ваготою и голою правдою фактів. Смерть забрала обох авторів у росцвіті віку, коли один и другий саме що задумували написати найкрасші свої твори.

I.

Зимовий вечір в бурсі.

Шкільна година скінчилася. Бурсаки играють.

Величезна кімната, в котрій міститься друга кляса бурси, має всі признаки фундушівщини, с. є. відзначується повною недостачею домашності и затиша. Стіни с промерзлими наскрізь углами брудні, покриті чорно-бурими плямами и басаманами, пліснею та ржею; повала підперта деревляними стовпами, бо давно вже нагнулася и без підпірок туй-туй грозила впасти; поміст на зиму посипали піском або трачинем: як би не то, на нім кисло би раз-у-раз болото від снігу, котрого ученики наносили на чоботах з улиці. Від задної стіни йдуть „парти“ (лавки); коло передної межи вікнами стіл и крісло для учителя; на право від нёго чорна таблиця, на ліво край дверей на підніжку ведро води для спрагнених; в противнім куті піч; межи печею а дверми вішавка, на кульках котрої висить цілий ряд уборів: плащі, кожухи, кафтани, загортки всілякі — всё попереробляване з материнських капот та вітцівських реверенд, підшиване, крите сукном, шерстяне та бавовняне; на всім тім видніється клоче вати и діри, и багато на тім „місті злачнім и прохладнім“ паразитів, що зъідають тіло бурсака. Через пятеро вікон з зеленковатими, мутними шибами пробивається мало світла. Смрід и задуха в клясі; воздух затухлий, якийсь перегорклий, сприй и холодний.

Ми беремо бурсу в тім часі, коли скінчився период насильного образованя и введено право повнолітності. Були часи — давно вони минули —, коли не лиш малолітних, але й бородатих дітей на приказ начальства насилу гнали с сіл, часто з дяківських и паламарських місць, щоби в бурсі вивчилися читати, писати, рахунків и церковного уставу. Деякі були позаручувані и любенько вижидали медового місяця, коли нагрянула буря и заручила іх с Пожарським, Меморським, псалтирою та церковним осьмогласником, познакомила з маєвими (різками), приморила голодом и холодом. В тих часах и в народних школах більша часть була дорослих, а о других клясах, особливо семинарських, и казати ніщо. Хто був уже досить в літах, того не довго держали, а повчивши літ три-чотири випускали дячити; за те ученики молодші и цікавійші до науки, от так низше (а часом и висше) трийцятки, нерідко доходили богословського курсу (найвисшої семинарськоі кляси). Свояки плакали, ревіли и заводили,

Digitized by Google

виправляючи своїх соколиків на науку; соколики вертали домів з глубокою ненавистю и обридженєм против школи. Но то було дуже давно.

Часи минули. Народ помалу-малу прийшов до переконаня — не то, що наука потрібна, але радше, що хоть круть хоть верть, а її не уйдеш. Треба було перейти бодай народну школу, щоби мати право стати хоть би й паламарем у селі. Вітці самі везли дітей до школи, лавки швидко заміщувалися, число учеників більшіло и напослідок так змоглося, що не мож їх було змістити в школі. Тогді видумали знамените п р а в о п о в н о л і т с т в а. Вітці все ще давним звичаєм віддавали на науку дітей дорослих и не рідко привозили шіснайцятилітних парубків. Привчившися в чотирох клясах бурси по два роки, такі ставали п о в н о л і т н и м и; тоту причину ім виписували в т и т у л і (в свідоцтві) и відправляли з а в о р о т а (наганяли). В бурсі було до пятисот учеників; з них рік-річно діставало т и т у л к у сто або й більше хлопа; натоміст прибувала нова маса с сіл (більшість) и міст, а за рік виправляли нову сотню за ворота. Обдаровані т и т у л к о ю ставали новиками в монастирях, дячками, сторожами церковними и консисторськими писарями; але більша їх половина швендалася без певного пристанівку по епархиі, не знаючи, куди дітися с своїми титулками. Нераз пробігала грізна чутка, що всіх безмістних будуть відбирати в рекрути. Тепер видите, яким способом піддержувався школярський комплекс, и чому в темній и брудній клясі стрічаємо через-пів зовсім дорослих.

На дворі хляпавка и різкий вітер. Школярям и не в гадці йти на двір. На перший погляд видно, що в їх величезній клясі більше ста люда. Що за різнохарактерне заміщене, що за суміш уборів и лиць!.. Є двайцятьчотиро-літки, є й по двайцять літ. Школярі росповзлися на множество купок; идуть забави оригинальні, як и всё оригинальне в бурсі; деякі ходять самотою, другі, не зважаючи на шум, сплять, не лиш на помості, а то й на лавках, над головами товаришів. В хаті стоїть клекіт від голосів.

Більша часть осіб, котрі стрінуться в нашім очерку, будуть зватися тими призвищами, котрими призвали їх товариші, як ось М и т а х а, Е л п а х а, Т а в л я, Ш е с т и у х и й - ч а б е р, Т х і р, П л ю н ь, О м е г а, К а с ь к а и т. д., але того не можемо зробити с Семеновим: бурсаки дали ёму таке призвище, якого не пропустить ніяка цензура — дуже не благоподобне.

Семенів був хлопак гарний, літ шіснайцяти. Син міського священника, одітий чистенько; з-разу видно, що бурса не вспіла ще до-разу стерти з нёго слідів домашнёго житя. Семенів чує, що він м і щ у х, а на міщухів товариство гляділо с погордою, звало бабами; вони люблять мамунці та мамунцині булочки и медівнички, не вміють битися, бояться

Digitized by Google

різок, народ безсильний, столочий під опікою начальства. Для товариства рідко котрий міщух становив виїмку рід того правила. Дивне було лице у Семенова — ніяк не розгадати ёго: сумне а враз и хитре, страх перед товаришами змішаний с потайною ненавистю. Тепер ёму вкучно, и він вештається с кута в кут не знаючи, чим забавитись. Він силується держатися в стороні від товаришів, окремішком; але всі позбивалися в купки, завели всілякі забави, співають пісні, балакають; и ёму забаглося с ким-небудь розділити свобідний час. Він підійшов ид одній купці, де грали в каміньчики, и проговорив несміло:

— Братчики, прийміть и мене!

— Когут свиням не товариш, відгукнули ёму.

— А того не хочеш? сказав другий и підсунув ёму під сам ніс здоровенну дулю з великим, брудним нігтём на великім пальцю.

— Забирайся, заким в карк не дістав! покрикнув третій.

Семенів понуро відійшов на бік; на нёго не зробили надто прикрого вражіня слова товаришів: він давно вже привик до них и освоівся с таким обходженем.

— Панове, з окропу горячих!

— Кому, Тавля? відкликнулись голоси.

— Гороблагодатському.

Семенів враз з другими поквапився ид столови, довкола котрого також ишла игра в каміньчики межи двома повнолітними; а крім того Гороблагодатський був другий силач у клясі а Тавля четвертий. Лиця, що обступили граючих, радо всміхалися, вижидаючи не аби-якоі забави.

— Ну! сказав Тавля.

Гороблагодатський положив на стіл руку и роскрачив на ній пальці. Тавля розмістив на ёго долоні пять невеличких камінців и то як найненаручнійше.

— Підмітуй! сказав він.

Гороблагодатський підкинув камінці в гору и зловив тілько три.

— За два! скрикнули окружаючі.

— Пиши, небоже, тестаменти! додав и собіж Тавля.

Гороблагодатський, не кажучи й слова, положив ліву руку на стіл. Тавля підкинув камінець до гори, успів за час ёго полету с страшною силою ущипнути руку Гороблагодатського и знов зловив камінь.

Всі довкола зареготалися.

Гра в каміньчики, здається, усім знакома, але в бурсі ii на окремий лад подоповнювали: тут ii грали с щипчиками, та ще щипчиками холодненькими, тепленькими, горяченькими и з окропу горячими, котрі діставалися програвшому. Без щипчиків

Digitized by Google

играли самі молоді, зелені шпаченята, а про щипчики „з окропу горячі“ я ось тепер росказую.

Між тим матка (головний камінець) літала в повітрю, а Тавля своїми здоровенними руками скручував шкіру на руці товариша и шарпав ii з лютостю. По двайцятёх щипчиках рука сильно почервоніла, по пятьдесятёх повиступали синьці.

— А що, добре так? питає Тавля, зазираючи ёму в очи.

Противник мовчить.

— Добре тобі так?

Противник ні пари з уст.

— Дремехни, дремехни дужше! підкрикують окружаючі.

— Заплач, дам спокій! говорить Тавля.

— Уважай, щоби самому не довелося плакати! відказав Гороблагодатський. Здоровий парубіка терпів сильну біль в руці, але тілько понурий позір заявляв, що в нім діялося.

— Що душко, болить?

Тавля щипнув з усісі сили, аж Гороблагодатський мимоволі зуби закусив. Всі знов у регіт.

— Житя чи смерть?

Сильний щипок повторився серед загального реготу. В тім реготі не чутно було ні злорадності ні неприязної насмішки: товариші добачали у всёму тілько комичну сторону. Лиш оден Семенів усміхався якось чудно; ёго вдоволене було не то, що вдоволене других, и справді він нишком шептав сам собі:

— Так вам треба, так вам треба!

Дійшло до сотки.

— Ну, чорт с тобою! заключив на послідок Тавля.

Гороблагодатський глубоко ненавидів Тавлю и заходив з ним у забаву тілько тому, щоби взяти верх и задати противникови більше, ніж з окропу горячих. Оба вони були репетенти. Кожда школа має свої перекази. Старші школярі, насилу засаджені за книжку, утворили з межи себе товариство, котре стало сторчака против начальству и переказувало своім потомкам ненависть до нёго. Начальство й собіж не потакувало товариству и щоби удержати ёго в карбах, винайшло цілу систему бурсацькоі бюрократиі. Знаючи, що всяке царство розділене на кусники не встоіть, воно віддало одних товаришів під власть другим, бажаючи внести між них незгоду. Такими властями були: старші спальники из дорослійших, старші дежурні из спальників, котрі за чергою тижднево наглядали за цілою школою; цензори, надзираючі заховане в клясі; авдитори, котрі переслухували рано лекціі и записували кляси в каталогах; в кінци послідня власть, и мало

Digitized by Google

що не найстрашнійша — сікундатор, ученик, котрий на приказ учителя бив своіх товаришів. Всі тоті власті вибирані були с поміж репетентів. Ученик, просидівши в лавці два літа, за лінивство и невміне лишався в тій самій клясі ще на два, — тому и звався репетентом. Зовсім натурально, що такий ученик, хоть що-трохи, а таки виносив из лекций учителів и тому більше знав, як новий; начальство бачило на те и не помилялося: репетенти, бажаючи удержати власть у своіх руках, вчилися пильно и більшість іх позаймала перші місця; бо не з тумановатості, а з лінивства вони й репетували. Ось основи шкільної бюрократиі, через котру начальство хотіло розбити товариство.

З усёго того вийшла лиш погань. Начальство, довіряючи репетентам, спускалося на них до разу; жалоба на репетента була образою для надзирателя и инспектора; деспотизм іх розвився в високій мірі, а нічо так не опідлює духа наукового закладу, як власть товариша над товаришем; цензори, авдитори, старші и сікундатори могли без перепони робити, що ім подобалося. Цензор — то був ніби царик у своім царстві, авдитори становили ёго двір, а репетенти — аристократию. При тім репетенти, просидівши два роки більше, натурально були старші, а тому-то й физична сила була по іх стороні. На остаток с тоі самоі причини вони знали обряди и форми своеі кляси, характер учителів, знали як іх ошукувати. Новичок без помочи репетента не вмів кроком ступити. Начальство вводячи такий деспотизм думало, що посіе серед товариства роздори и доноси. Вийшло зовсім не те: при шкільнім репетентстві лиш виродилися в товаристві такі гадюки, мерзені гадюки, як Тавля, и такі дикі характери, як Гороблагодатський. Вони ненавиділи оден другого, бо уживали своеі власті на зовсім розличні цілі. Тавлю ненавиділи и другі силачі, як Лашезин и Бенеляврів; ёго всі ненавиділи, а більшість боялася, як вогню.

Тавля, репетент-авдитор а до того силач, був страшенний кубаняр, тіщив від підчиненних гроші, булки, порціі мяса, папір, книжки. Крім усёго того Тавля був лихвяр. Лихва в бурсі, при іі поганім устрою педагогичнім, була безсовістна, люта, безпощадна. В таких розмірах іі ніде й ніколи не бувало й не буде. Зовсім не рідкість, а противно звичай, що за десять копіёк на тиждень платилося пятнайцять, т. є. після загально принятих регул на рік виходить двайцять пять разів капитал на капитал. При тім треба завважити, що коли довжник після умови не приносив довгу за тиждень, то по другім тиждні мусів принести не пятнайцять, а двайцять копіёк. Така лихва Бог зна' коли війшла в звичай у бурсі; не оден Тавля так здирав, він тілько найдужше здирав. А позичка все була потрібна. Треба було підкупити цензора або там авдитора: не пдкіупиш—

Digitized by Google

біда, а грошей нема, ось и йде сякий-такий до свого таки товариша, лихваря, пристає на який будь процент, щоби лише збавитися від прелютих різок. Кредит звичайно гарантується кулаком, або погрозою, що при першій лучшій нагоді „погано буде з нами, скоро не віддаси“, — и погроза скуткувала, бо на лихварів пускалися самі тілько дужі репетентп. Завважити треба, що більша часть тягарів в тім згляді падала на міщухів, бо вони що неділі ходили до дому и приносили с собою грошенята; тому-то на міщухів навалювалися всі, хоч и з них той уже вважався богачем, хто діставав на тиждень з який гривенник. Тому-то деякі позалазили в довги и не могучи їх сплатити давали тягу. Погана, гнила и зіпсута Тавлина натура проявилася вся при деспотизмі репетентства. Він жив собі як пан, знати не хотів нікого; ёму нотували лекції и виписували слова, котрі треба було вучувати; сам бувало не встане, щоби води напитися, а кричить: „Гей, Каська, пити!“ Підавдиторні шіпали ёго в пяти, а ні, то каже було ножиком совати собі між волосєм по голові; заставляв їх говорити казки, и то конечно страшні, а скоро не страшно — бє; тай до чого лишень при глубокім зіпсутю Тавля не уживав підавдиторних!.. При всім тім він був жорстокий с тими, хто ёму служив. „Каська, — крикне було, — хочеш кожушину продати?“ и зачне торгати бідолаху за волосє. — „Тебе мамуня ось-так гладила по головці, а тепер я тобі покажу, як татуньо гладить“; після того він уставить пальці против шерсти (волося) и твердо потягає від потилиці до чола. „А бачив ти Москву?“ питає ученика и прикладає свої широкі, погані долоні до ух підавдиторного, стискає ними ёго голову и відтак припіднявши ёго в повітрє питає: „а що, видиш Москву? Он-он Москва!“ Він гнув своїм товаришам копаниці, т. є. положив ученика на лавку горілиць, підойме ёго ноги и пригинає їх пд лицю. Плюнути другому в лице, ударити, змотлошити становилю потребу ёго душі. Товариші знали, що він раз вибрав з гнізда безпері ще воробята, взяв їх за лапки и пороздирав живих на кусники. Меншість, як сказано, ненавиділа ёго, — більшість боялась и ненавиділа.

Гороблагодатський був сильна, але дика натура. Репетентство відбилося на нім зовсім инакше, як на Тавлі. Він був твердим доказом, що начальство схибило в рахубі, вводячи деспотизм ученика над учеником и через те бажаючи посіяти між товариством роздори й доноси. Товариство в самім деспотизмі найшло для себе опору. Репетенти стали охоронителями переказів бурси, и одержали в спадщині ненависть против начальства, уживали даної власті на тото, щоби робити збитки самому начальству! Цензор, авдитори, сікундатор стояли по стороні товариства, а на чолі всіх того курсу, котрий ми описуємо,

Digitized by Google

стояв Гороблагодатський. Пянство, нюханє табаки, самовільні виходи з бурси, розличні погані забави — всё тото заказувало начальство, и все тото робило товариство. Безумне кутє и нелюдські кари гартували учеників, а нікого вони так не загартували, як Гороблагодатського.

Він був шибай-голова.

Шибай-голова характеристичний в усякім згляді. Шапка на бакир, руки навхрест, ходить усе правим плечем наперед сміливо, перевалюючися з ноги на погу; вся ёго стать так, бачиться, й говорить: „хочеш, трісну по-за уха! гадаєш, що ні?“ — рідко кому вступиться з дороги, обійде начальника з далека, щоби ёму не вклонитися. Гороблагодатський піддержує хотьби й найпоганійше діло, коли воно йде на шкоду висших властей, викидує дикі штуки. Він поборник старини и звичаїв, стоїть за свободу и вольність бурсака, и, як буде треба, не пощадить для того святого діла ні репутації, ні свідоцтва. Він головна підпора товариства. Бурсаки с такими прикметами звичайно звалися шибай-голови. Але є всякі шибай-голови: одні зовуться благими: то панове придурковаті, хоть и послідують шибайголовським засадам; другі звалися перетровлені: тоті були загалом не дурні, тількож лінюхи; але Гороблагодатський був головатий шибай-голова: він ишов в науках межи першими а в захованю межи послідними. Головаті и перетровлені розумно робили збитки начальству, а благий по дурному: на приклад, захихочеться ні с сего ні с того в лице учителеви и покаже ёму дулю; випарують благого, — а там, дивись, по якімсь часі він знов зробить якусь дурну псоту. Але ні оден шибай-голова так не солив начальству, як Гороблагодатський. Обмазали управителеви двері незносною розмазнею (рідка гречана каша), нелюбому професорови вошей напустили в шубу, инспекторовій свині поломали ноги або хвіст увірвали, обікрали надзпрателеви пивницю, вибили по ночи цілий ряд вікон — все те були справки Гороблагодатського, котрий сміло водив за собою на всілякі пакості начальству благих и перетровлених. Коли треба було зробити стачку против начальства, то й тут проводатором був Гороблагодатський: під ёго вліянєм шибай-голови підбехтували недавно січених и в загалі недовільних; тоті обрушують усю клясу, навіть тихі и сумирні починають шуміти и грозити, товариство метушиться, и виходить бурсацький скандал, котрий в місцевім язиці зоветься бунтом. Бунтівники знають, що нічого не дібються від начальства: як іх, приміром, годували здохлятиною, подібною до стерва, то вони певні, що й після бунту будуть істи тоту саму здохлятину; але вони бодай виллють свій гнів, а відтак най собі січуть кождого десятого. Гороблагодатському, яко

Digitized by Google

шибай-голові, частенько діставалося від начальства: в протягу семи літ ёго сікли разів триста, а без кінця натерпівся других розмаїтих кар бурси. А на всякий спосіб треба сказати, що ёго все-таки мало сікли: за ёго тисячні псоти ёму б належало було бодай пять разів тілько винести, але він був проворний и хитрий. В бурсі шибай-голови повинаходили богато способів, щоби ошукувати начальство. Особливо цікава була штучка під назвою — пустити в кругову. На приклад, відберуть табакерку у А; А говорить, що вона не ёго, а В; В ссилається на Д, Д знов на А, А знов на В, — ось и кругова: дізнайтеся, чия табакерка. В кругову вводили трийцять люда, а тогді й сам Соломон не розбере, кого належить випарити. При бунтах все бралися на такий спосіб. — „Ти чого кричав на годині?“ — Мене той а той намовив. — „А ти чого?“ Той відкликується на другого,— и піде запутанина, в котрій сам чорт ногу зломить. Ошукати товариство, вважалося провиною; ошукати начальство — добрим и чесним ділом. Бувало нераз сікли не того, хто завинив, але битий рідко коли видавав виноватого. Добровільно признатися до вини—ученики вважали за нечесть и боязливість: противно, хто більше и зухвальше брехав перед начальством, безсовістно відправся, по майстерськи путав діло, божився и клявся на чім світ стоіть, той високо стояв в очах бурсацького товариства. Но и тут Гороблагодатський стояв найвисше всіх. Після довгої практики в різнородних скандалах він набрав дивної вправи в тім, як викручуватися з біди. Другі лишень не признавалися до вини, а він з безпечним здуфальством, глядячи просто в очи начальникови, відгризався, и в тім часі така угнетена невинність була на ёго лици написана, що й досвідчений физиогном и психолог збивбися с товку. Він так входив в ролю невинного, що й сам себе вважав невинним и під лозами ніколи не признавався. Всім, що походило від начальства, він погорджав и мав ні за що: тому-то різки, позаушники, піст, клячіне, поклони до землі и т. и. для нёго не мали й крихти ніякого морального значіня. Кара була до того діло не ганьбляче, безмисне и повне тілько болю и крику, що Гороблагодатський, січений прилюдно в столовій, перед очима пятисот люда, не то що не встидався сейчас після ексекуції прийти між товаришів, але навіть похвалявся перед ними. Цілковита безстидність перед учительскою різкою виробила місцеву поговірку: не ріпу сіють, різками чешуть. Тай щож-бо; сікундатор, товариш, що сік своіх товаришів, дізнавав великого поважаня, ба й любови, бо й він служив у іх цілях: справний у своім ділі він сильно джарив своіх товаришів и свистіли лози в повітрю, коли під ними лежала добра голова. Гороблагодатського богато сікли; ёму лучалося брати й по сто різок, и тому лекше ёму було ви-

Digitized by Google

держати різки, як ёго товаришам. Через те він абсолютно погорджав аби й якою карою. Єму казали клячати на споховатій дощці лавки, а то й на острім канті, заставляли в двох вовчих шубах бити по двіста поклонів до землі, засуджували в піднятій руці держати тяжкий камінь по пів години и більше не спускаючи (нічого сказати, винахідливе було й начальство!), парили ёго линийками, били по лицях, посипали січене тіло сілью (вірте, що всё се — факти!) — але він усе переносив по спартанськи: лице ёго по відбутій карі ставало люте и дике, а на души накипала ненависть супротив начальства. Ми бачили твердість Гороблагодатського на физичний біль, коли Тавля задавав ёму з окропу горячих.

Але крадіж, брехня, псованє чужих річей и всяка погань не вважались виною лиш в відносинах до начальства, а в собі самім товариство було чесне, — и с того боку Гороблагодатський показується в новім світлі. Він ні разу не дався підкупити, безсторонно и справедливо записував кляси підавдиторним, не знущався над ними, часто боронив слабосильних, любив мішатися в спори, и рішав іх, правда, деспотично, але все справедливо. Він раз-у-раз допікав кубанярам и лихвярям. Товариство ёго любило и поважало.

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Дальше.)

III.

Ціле ч. III. и половицю ч. IV-го займає: **Горѣлка погибель людей и способъ, якъ ей избѣгнути** — зі всіми приналежностями и прикметами „изящнаго классическаго мозгоиздѣлія-сочиненія“, як то: „введенье“, „часть перва“, „часть вторая“, „окончаніе“.

Справді — *сочиненіе* тее таке клясичне, що чимось подібним ні який другий народ під ясним білим сонечком певно не може почванитись. Шкода тілько, що автор „Горілки“ не назвався, хочби лиш початковими буквами, а так — люде, як не тепер, то за 100 літ, пізнавши геніяльність сёго твору, будуть тяжко сушити собі голову, щоб винайти автора!..

„Горѣлка погибель людей...“ такий твір, що тяжко ёго підтягнути під які-будь форми приняті в словесних творах. Ні то повість, ні то наукова статя, ні для розвеселеня, ні для поученя, ні образок з житя,

Digitized by Google

ні то фантазия, ні то правда, ні то побрехенька. Він всё на раз, а в купі взявши — переконаєтесь, на перед не скажу.

Форма сёго твору драматична, але й повістярська, именно „введенье“ и „оконченье“ оповідаючі, а обі „часті“ диялоги — предовженні, пренудні диялоги.

Є в нашім краю, начинається „введенье“, село Н. Землю має воно добру, сіножаті „сорозмѣрно“ досить, а ліса на будівлю и паливо достаточно. Думав би хто, що там люде повинні би матися добре и господарі бути заможні. А тим часом, хто лиш тамтуди іхав або йшов давнійше, „мôгъ нужду всюда и въ каждôмъ узрѣти кутику“.

Чи не справедшно клясичний вступ, навіть с перекладанними словами: в каждім узріти кутику?

Понеже заголовок є: Горілка, то читатель вже наперед догадається, яка причина давнійшої нужди, та що тепер в тому селі пебно люде маються добре. Так и є! Ходить лиш о те, яким воно робом до того прийшло? Чудним! „сверхестественним“, мовляв батько Цыбык, — и в тім, по моєму, вся оригинальність твору.

Нужда тревала довго, каже дальше автор Горілки, — дуже довго, а була так велика, що ії люде навіть не пізнавали и не „чувствовали“. Тут мабуть трошка пошкапився наш геній. Але генію треба вибачити. Подумайте, ви не маєте в що одягтись, не маєте що істи, а одначе того не чувствуєте!..

Аж настав до села — тягнеться дальше введенье — молодий священник, котрий привіз и свого дяка. Вони то оба зачали людей уважними робити на нужденне их состояние и подавати способи, якими би могли біди своєі позбутися. Правда, що с початку о тім и чути не хотіли, но с часом зачали якось мягчіти, на богослуженє учащати та й реєнтого посіщати.

Що? не вірно с природи скопіовано? Молодий священник и дяк настали до села, зачали людей уважними робити на нужденне іх „состояніе“ и подавати способи, якими би могли біди своєі (т. є. пан-отець своєі, пан-отцівськоі, а дяк своєі, дяківськоі) позбутися. Звісно, як новички, початкуючі, хотіли чим-скорше загосподаритись, але й се природно, що люде не зараз хотіли збогачати незнаних ім ще приблудів... Вправді оден мій знакомий казав, що „своєі біди“ відноситься до біди людей а не священника и дяка. Алеж не дасться припустити, щоб автор такий, як наш геній, не знав, що у людей всюди и по всі часи нахил до вигідного житя є вроджений! Деж би він написав, що люде в Н. не хотіли своєі біди позбутися? Хибань, хибань — се одно припуститибся дало — що селяне в Н. не були звичайні люде, прості смертники, а схимники, ченці та „отшельники“, що добровольно терпять нужду, та й чути не хотять про всяке „чревоугожденіе“. Одначе чогось такого не міг я дочитатись у цілім творі, — противно селяне Н. не стидалися и в часі відправи церковної в корчмі сидіти та запиватися. Так бачиться, що таки автор сказав, що люде не радо слухали с початку, коли священник з дяком стали правити про свою біду и способи против неі, тим більше, що люде того села „не чувствовали нужди“.

Тепер и бачу, що автор „Горілки“ має у всёму рацію. Висше здавалось мені, що геній пошкапився, пишучи що люде в Н. з великої

Digitized by Google

нужди не чувствовали нужди. Тепер же бачу, що високоучитаємий автор ужив тілько такої реторичної форми, щоб тим міцнійше показати, що вони „добре чувствовалися“, а проте й не хотіли слухати глаголів священника та ёго реєнта-аташе́: про корень и причину біди та нужди своєї.

Аж ось було раз „якесь великое Свято и людей на Богослуженье сойшлося до церкви далеко бо́льше, якъ звычайно“, пише автор вже в первій часті. „Душпастырь корыстаючи зъ той способности, промовивъ до нихъ нынѣ о пьянствѣ. Словами, проникаючими сердця, указавъ о́нъ, якъ пьянство, а именно горѣлка, нищитъ працю сельского господаря (инчих людей ні?) и веде неизбно до крайнёи нужды,— якъ каждому чоловѣкови о́тнимае здоровье и укорочае житье, а душу погубляе во вѣки... Люди притомни зачали зъ початку науки той вздыхати, потому закрутилася то въ одно́мъ, то въ другóмъ оцѣ слеза, дальше покотилися по лицяхъ и рясни слезы и майже всѣ люди заплакали. Съ сокрушенымъ сердцемъ выйшовъ каждый зъ церкви и, якось, не вступаючи уже до корчмы, повернувъ до дому. Ко́лькохъ господарей зайшло до реентого, щобы тамъ побесѣдовати о господарствѣ и послухати, що имъ реентый изъ „Житья Святыхъ“ або (все одно!) зъ якои газеты перечитае“.

А реентий той був то така тверeза, совістна, учтива людина, така „права рука Отца духовного“, що ёго люди у селу дуже любили и „коляди“ не жалували.

Сталось однак инакше. Ні „Житія Святих“, ні якої газети не читав сёго разу „лик“, с. є. дяк в книзіх церковніх тако нарицаємий; а вшкварив продовженє науки душпастиря, — мало сказано: в своіх диялогах з війтом, Онуфрієм та Матвієм так мудренно повів канонаду на горілку, що зівсім наверну́в грішників. Як в церкві говорив „душпастир“, люде лиш стогнали та плакали, але як заговорив дяк (котрого вони и перше знали, но и слухати не хтіли, хоть дуже любили), то за одну годину війт, налоговий майже пяниця, Матвій, Онуфрій, усі не згірші лики, обернулись на путь праведну, одреклись „парухи“ та обіцяли прогнати ii с села.

Чи не чудо? сверхєстественне чудо? Лик, в церковних книгах ликом за-для того мабуть названий, що при псалтирі або при хрестинах ликне найбільше за всіх горілки, араку, оцту (намість вина), оковитки а такой твердо держиться на ногах, хоч киваючись мов моряк з одної на другу, не помилиться а аккуратно за „Господу помо́лімся“ одкаже або й заспівае „Го-го-господи помілуй“, а за „во віки віков“ ставить „аминь“, — лик отже той у нас, в Галичині проповідником тверезості та ще й таким славним, що за годину вдіяв те, чого не второпають ні священик с своєю мудростю и довгим трудом, ні вся литература, ні що друге на світі!

То називаю геніяльним „изобрітеніемъ“! Єдиноспасительную мисль подав автор! Косвенно, косвенно, правда, але єдиноспасительную! Логика, бачите, прямо ось яка: єли дяк такий премудрий, що він за одну годину прожене пияньство з найзагорільших пияниць, єли дяк (як то слідує догадатись с цілої статі „Горілка погибель людей и способъ, якъ єи избѣгнути“) именно той захвалений способъ вигнати ii (инчого

Digitized by Google

годі добачити в статі), то на що нам священників-проповідників? Лучше най св. Юр заведе всюди дяків, знесе семинарію а заведе дяко-училище, тогді загине горілка, погибель людей, а як вона загине, буде й гаразд на світі. Сказано: „косвенно“, но хитро автор „Горілки“ подає таку мисль „безпоповщини“. Бачність! Позаяк він проповідує безпоповщину, подібно як соціялисти, то він, автор „Горілки“—соціялист, а тим самим и „Изданія Общ. им. Качковского“—орган соціялистів та нигилистів! Всесвітла Полициё, що́ стоіш на стражи спокою и ладу поспільного, сліди пильно за автором „Горілки“ та наглядай редакторів „Изданій“. Вони соціялисти чистої крові и то дуже небеспечні, бо укриті! Вони задля того вже небеспечніщі усіх соціялистів ex cathedra, бо дійшли до соціялизму путем власного мозгодійствія, а не приняли ёго від учених економистів-доктринерів запада.

Сказано, я слідив пильно за тим способом, як избігнути горілці, погибели людей, та в цілій статі не добачив нічого крім дяка, котрому Матвій навіть каже: „пане реентый, та бо вы такъ щось учено говорите, якъ священникъ въ церкви“ (стор. 72). Учено, се значить так мудро, висшим концептом, що навіть годі розуміти. И справді дяк так „учено“ говорить, що я мушу прилюдно запитатись усёго миру православного, що значать деякі уступи з ёго мудроі бесіди; чейже найдеться де така щаслива в бога душа, що вияснить мені іх. И так:

1) Стор. 73. Вийт питає: „вы говорите, якобы горѣлка трутиною мала бути? Такъ мы ю не ôтъ нынѣ пьемъ, а ще жіемъ“. На те ріже дяк, навіть не закашлявшись: „Правда, що жіете... но таки признати мусите, що васъ часомъ рано и въ вечеръ кашель дуситъ и неразъ, якъ на дощъ заносится, ломитъ васъ по костяхъ...“

Отже хтів би я дуже знати, яка то слабість, що дусить рано и вечером и ломить по костёх та походить з горілки?

2) Дуже мене заинтересовала дальша звістка, що чоловік може жити з подіравленим жолудком, та рад я знати, як називається та звізда, на котрій такі люде ще могуть дихати? а може вони не дихають а инакше як живуть? На стор. 74, бачите, таке написано: „А кто такои горѣлки (спиритусу) пье много, тому и жолудокъ спалитъ такъ, що съ часомъ цѣлкомъ скорчится и подѣравѣе, а тогды тратитъ чоловѣкъ охоту до ѣдла и высыхае якъ трѣска“. Я зачинаю вже підозрівати шановного автора „Горѣлки“, що він брав лекціі з анатомиі и физиологиі у о. Гальки. Справді се не аби яка поява, щоб на сій звізді, що іі з давна називають „Землею“, найшлись живі люде з подіравленими жолудками! Хибань — може заходить той злучай у шановного автора „Горілки“ або у ёго дяка, що оден з них має діру, лиш не в жолудку, а в голові, та проте з горячки плете сухі дуби.

3) Нічим иншим, як сплетеним сухим дубом, є слідуюча прехороша дяківська казка: На стор. 75 говорить дяк про запаленє горілки в чоловіці ось як: „И недоконче треба оковитои, щобы въ кôмъ запалилась; най лишь много выпье горѣлки такъ, щобы нею вся кровь переялкла, а отдыхъ съ еи парою помѣшався, то также легко, если приближится до огня, або файку запалити хоче, пара тая займится може и всю съ горѣлкою помѣшану кровь въ нѣмъ спалитъ; для-того-то люди таки по смерти чорно якъ смола

Digitized by Google

выглядаютъ... Ой, страшна то муситъ бути смерть, такъ живцемъ сгорѣти! Тѣло не згоритъ на попѣлъ, якъ дерево, бо займитися не може, таже и печеня не сгоритъ, хотя ю при огни пекутъ(?!), но кровь, помѣшана съ горѣлкою, займится и згоритъ.“(!!!)

О, бідний ти руський народе! чого тобі твої книжники не понаписують в имени просвіти? яких небилиць не кажуть вони тобі „къ ублагородненію“ читати? коли ти вже раз сам пізнаси, що книжники ті затемнюють лиш твої понятя, в грубшу темноту тебе завивають?

А ти, шановний авторе „Горѣлки“, знай, що фарисейством та неправдою ще ніхто не зробив апостольства правди. Коли отже не знаєш, що се за поява „запаленя горілки в чоловіці“, то лучше мовчи, бо нострахом, що від файки запалиться пара та кров, певно нічого не вдієш. Дитина навіть, переконавшись, що у коршмі, де нераз гіршій сопух горілчаний, ніж в устах пяного, а воздух не запалиться ні від свічки ні від файки, стане с твоіх виводів сміятися та й найглупіщий пяниця пійме, що тут щось закравує на побрехеньку, и лиш кепкуватиме з усёі науки у „Горѣлцѣ“.

4) На стор. 76 тне дяк дальше: „Буде майже рóкъ теперь тому, якъ ненадѣйно, не знати зъ чого, здоровѣсенькій сынокъ нашого пана дуже розболѣвся. Маленька дитина тая дóстала конвульсіи и блевоту: якъ найскорше пôслали до мѣста по лѣкаря, котрый т о т ч а с ъ(?) пріѣхавъ. Смотритъ на дитинятко, выпытуеся, що ѣло, що пило, а наконецъ сказавъ, що не знае, якимъ способомъ, но дитина тая муситъ бути отроена... дитина дôстала дальше запаленье мозгу и невинно черезъ горѣлку пôшла зъ того свѣта...“ А причина отроєня та, що мамка „не дала ей зъ порціи, а дала зъ грудей, бо, коли лѣкарь зачавъ допытоватись мамки що ѣла, що робила, где вчера була, то показалось, що выпила кôлька порцій горѣлки, а напита давала ссати дитинѣ и такъ своимъ молокомъ, съ горѣлкою змѣшанымъ, отроила...“

Що горілка хочби й не „с порціи“ але з грудей дитині грудній шкодить, ii организм денервує, але мало по-малу, — о тім не сумніваюсь; але щоби вона ділала як трутизна, в сей час — се нове винайденє.

Не стану більше наводити баналюк „Горілки“, вже ті приведені достаточне свідчать о стійності статі. Баналюки тиі шкодять навіть другим уступам, котрі оперті на правді, хоч може вже перед „Горілкою“ 100 разів були повторювані народови й печатно й непечатно. Отже тепер и с тих правдивих уступів дуже осторожно приймається кожду науку від автора „Горілки“.

Звернусь опять до „способу, якъ еп (горѣлцѣ, погибели людей) избѣгнути“. Отже признаюсь, що дуже врадувавсь, прочитавши в наголовку спосіб, избігнути погибели. Ну, гадаю собі, предсі найшлася одна путня голова, справдешній добродій, що витверезить усіх, застарілих навіть пяниць. Сів я читати. Читаю та читаю, аж волося гороіжиться на голові на такі „учені“ речі, що годі до чого дійти. Аж ось дивлюсь на стор. 79 стоіть таке: „найлучшій способъ на тое (щобы горѣлкаôтъ насъ ôтчѣпилась) — не пити еи.“ От вже й є спосіб! Та й яка желізна логика в нёму! Спосіб, избігнути горілці, котра є погибелею людей, се — не пити горілки! Народе руський, слухай и на-

Digitized by Google

вчайся! Сли хочеш, щоб горілка тебе одчіпилась, не пий ii! Або всё одно: сли не будеш пити горілки, вона відчепиться тебе! Начеб и без шанобного автора „Горілки“ того ніхто не знав! Певно! горілка не безплотная „тварь“ ні „всякое дыханіе“, як каже св. письмо, а просто „тѣло“ (як каже знов своім ученим язиком п. др. Мировнович), неживуща річ, плин, ще й до того не липкий, не чіпається чоловіка ні якої другої животини, — противно, треба ёго добре заховувати в начиню, щоб не розлявся. Ціла власне штука в тім, щоб чоловіка не стягнуло до неі, до тої горілки; зробіть перше, щоб чоловік не пив, поставте ёго в такі обставини, щоб з горя, нужди, темноти и т. д. не пив, а тогді певно горілка ёго не вчепиться. А шановний автор „Горілки“ и словом про те не згадує, як треба вилинути на чоловіка, щоб воля ёго скріпшала, щоб при найменьшім запахови смердюхи він не забував на свою постанову, а просто каже: не пий! Вправді згадує він за инші напої, що мають заступити горілку, але и тут посувається до смішности. На стор. 81 дяк був на такім весілю, де горілки не було: оден священник справляв весіля свому порубкови. Отже запримітив дяк, що гостей було більше, ніж у якого господаря, а мимо того не було горілки, лиш троістий напиток: коновка з квасним молоком, коновка з маслянкою и коновка з яблочником. „Попоѣвши доброи и смачноѣ стравы, попивавъ потому каждый, що кто хотѣвъ“. Не знаю, чи маслянка дуже смакувала н. пр. по товстій свинині. Або молоко квасне в зимі? Так нема що й говорити, щоб квасне молоко и маслянка могли завсігди заступити горілку. Яблочник („ябчанка“ каже автор), правда, лучший, але відки взяти ёго, як нема садів? А поки сади, тепер насажені, виростуть, горілка мати-ме на яких 10—15 літ ще повну ходу а літ 15 — достаточно, щоб 50% людності селянськоі втеряли свій грунт. Деж и яблочник заступить горілку на тепер?

Словом годі досмотрітись способу против горілки в статі „Горѣлка и способъ“. Сли Онуфрий, а за ним Матвій и війт по довшій обороні горілки зрейтеровали а навіть перейшли на дяківську сторону и рішились горілку с села прогнати, то тому єдина причина такой дяк, сверхєстественна сила дяка, глаголющаго всѣма языки и глаголы. Елоквенция не чувана, й не видана! Потягнув за собою ціле село.

А сталось се ще дальше так: війт, Матвій и Онуфрій — каже автор в вторій части — ходили всюда по сусідах и дальших хатах и заохочували всюда до тверезості. „Не одному вправдѣ видѣлось тое дивно, щобы люди такъ наразъ и ненадѣйно покинути мали любиму горѣлку: однако тіи господари, якобы Апостолы яки, умѣли по своему, хотя по просту, но такъ сердечно промовити, що немаль каждый згодився съ ними на тое: яко горѣлка — то погибель людей, и тому покинути ю треба.“ Одначе були и противники, „для того вôйтъ, ставшися наразъ завзятымъ непріятелемъ горѣлки, змовився съ Матвѣемъ и скликавъ такихъ недовѣрлючихъ до дяка, щобы ихъ тамъ переконати, яко (автор дуже любить се слово!) всѣ клеветы и небылицѣ розносятъ слуги арендарски.“ В четвер вечер явились у дяка яко такі недовірки „Иванъ — двôрскій корбôвникъ (чи карбôвникъ), Гриць и кôлькохъ иныхъ“. С вступної бесіди війта пізнаємо, що розправа, заключена у „первой части“, була в неділю а не „въ якоесь ве-

Digitized by Google

ликое свято". Зачинається на ново похід хрестовий против горілки, з дяком на чолі. Признати треба, що дяк сёго разу може для того, що в четвер, над сподіване до річи говорить. Єго рахунок виказуючий, що громада більше пропе, ніж заплатить податків на рік, може єдиний цінний уступ з усеі статі. Війт сильно попирає аргументами „простими" дяка, а й Матвій оказується не послідним апостолом. Єго казка на стор. 101 списана з уст народніх, лиш троха перекручена: Иде собі раз пяниця парубок лісом засумований, що не покріпився горілкою. Здибає ёго чорт, та дає гроші, під вимінкою, щоб парубок або убив чоловіка, або допустився чужоложства, або упився. Парубок вибирає послідне, бо за перший чин вішають, а другий тяжкий гріх. И упився, як ще ніколи; в ночі заблудив до якоісь хати, підпоів господиню и „зачавъ ей надскаковати..." Господар, вернувший в тій хвилі з ярмарку, побачив се та став парубка и жінку палюгою окладати. Парубок и не втямився, коли вхопив за сокиру и за одним замахом вбив господаря. И так через горілку парубок поповнив всі гріхи, хоч чорт домагався од нёго лиш одного.

Наконець одчитує ще дяк з „Русскои Рады" з Ч. 17 з р. 1871 казку про люципера и кривого чортика, що випайшов горілку.

Казка та в очах автора „Горілки" така переконуюча, що він заставив після нёі навернутися недовірку Ивану, карбівнику дворському. Иван, вислухавши ту казку, скрикнув: „Горѣлка, то вымыслъ чортовскій, котрый міръ христіянскій во вѣчну пхае погибель". (Класичний стиль видно в кождім кутику!) „Якъ ю чортъ вымысливъ, такъ най ю чортъ и бере и пр." А війт теж так зелєктрезувався тою казкою, що хоче скликати раду громадську и всім приказати остро, щоб кождий зрікся „тои проклятой пекельницѣ", бо инакше буде карати уряд громадський, чого однак дяк не радить. И війт кличе: „а теперь ходѣмъ братя-господари, отъ хаты до хаты, и скликуймо и запрашаймо всѣхъ на недѣлю до церкви, щобъ уже разъ позбутися мерзенои парухи..."

„Славажь Тобѣ Господи!" заключає Матвій, и я з ним, що вже раз автор „Горѣлки" попав на геніяльний концепт: Окончення.

В „Окончению" на одній картці описується рай у тому селу Н., котрий настав після того, як люди закинули горілку. Дорога рівна, хати просторі с комінами, худоба гладка, діти чемні, школа файна, канцелярия громадська, каса пожичкова, читальня громадська, величава церков — рай, словом рай.

Нехай читатель тепер судить про геніяльне діло „Горѣлка погибель людей и способъ ей избѣгнути", як сам захоче. А я того переконаня, що, слиб перечитав „Горѣлку" весь руський народ и один лиш пяниця покинув від того горілку, було б се ще більше чудо, як те, яке списане в „Горѣлцѣ" про навернене села Н.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

Библиографія.

— *Руська:* **И. Онышкевича Руска библіотека. Томъ I. Писаня И. П. Котляревского; В. А. Гоголя; П. П. Артемовского Гулака.** *Львôвъ, 1877 Зъ печатнѣ Института Ставропигійского, пôдъ управленьемъ Стеф. Гучковского.* Стор. XII и 180 VIII-ки. Ціна 1 зр. 20 кр. Дістати можна в книгарнях Ставропигийськiй и Рихтера у Львові и у видавця (професора университ.) в Чернівцях. — На окладках до I. випуска пише видавець: „Прозьбы моихъ дорогихъ ученикôвъ опертй на моѣмъ власнôмъ переконаню споводовали мене взяти ся за повне выданье словесныхъ плодôвъ всѣхъ нашихъ взоровыхъ писателѣвъ зачавши ôтъ Котляревского въ хронологичнôмъ порядку. Не буду розводити ся широко надъ потребою такого выданя, бо менѣ здае ся, що всѣ нашй патріоты, котрымъ сорочка близша сукманы, о тôмъ достаточно переконанй. Цѣлію моею есть, розширити якъ можна далеко плоды нашихъ писателѣвъ, познакомити такъ бôльше, якъ и менше образованну часть народа съ нашою литературою, показати, що мы вже маемъ, а чого намъ еще недостае и заохотити бôльше ударованыхъ межи нами до дальшихъ праць на такъ красно вытыченôй дорозѣ..... Въ выданю самôмъ оставляю цѣлу граматичну часть незмѣнною, бо въ тôмъ лежитъ характеръ бесѣды; инакше не малобы мое выданье въ языкословнôмъ взглядѣ найменшои вартости. Прото ней извинитъ мене П. Т. читаюча Публика, що тôлько тамъ тримати ся буду выдань Кулѣша, где инного жерела не маю, бо Кулѣшь выдаючи письма котрого нибудь писателя поступавъ собѣ не тôлько не яко филологъ, але часто и не совѣстно. Такъ само не могу згодити ся на Кулѣшôвъ способъ писаня (такъ звану: Кулѣшôвку) съ всѣми еи украинскими и галицкими ніянсами, але тримаю ся правописи, и то тои, котру подавъ Осадца въ своей граматицѣ рускаго языка и котра въ нашихъ школахъ уживати ся повинна. Где Осадцова правопись не выстарчае, тамъ очевидно ôтъ неи ôтступаю и пишу н. пр. вона = она.“

С творів Котляревського в „Руск-ій Бібліотец-і“ поміщені: Енеіда, Ода до князя Куракина, Наталка Полтавка, Москаль Чарівник. Перед сими творами знаходиться биографія и оцінка поета на 10 стор. дрібного друку. З Гоголя поміщена комедия „Простак або хитрость женщини“, с короткою передмовою на одній стороні. С творів Артемовського-Гулака, перед котрими також находиться коротка передмова (на 1 стор.), поміщені: Пан та собака, Супліка до Грицька К....и, Солопій та Хивря, Писулька, Тюхтій та Чванько, Дещо про Гараська, Твердовський, Рибалка, Батько та спн, Рибка, До Пархома I., До ёгож II. На кінци книжки подане на 8 стор. „Поясненье менше зрозумѣлыхъ слôвъ“.

II. том „Рускои Библіотеки“ буде обіймати твори Квітки-Основяненка. Можна передплачувати на 10 випусків á 2 аркуші по 1 зр. 20 кр., а с пересилкою 1 зр. 40 кр. Доси вийшло 6 випусків, в котрих поміщені: Маруся, Салдацький патрет, Сердешна Оксана, Мертвецький великдень и Добре роби, добре й буде (початок).

Digitized by Google

— **Народнй оповѣданя Марка Вовчка.** *Томъ II. Накладомъ редакціи „Газеты Школьной“. Выданє друге. Львовъ 1877. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пѣдъ зарядомъ Фр. Сарницкого.* 168 сторін в 16-ку дрібним друком. Ціна 36 кр. В тім томі поміщені оповіданя: Три долі и Институтка. — *Томъ III.* 144 стор. в 16-ку дрібним друком. Ціна 32 кр. В нім поміщені: 1. Сестра. 2. Свекруха. 3. Кармелюк. 4. Казка про девять братів и десяту сестричку Галю. 5. Сестричка Мелася (Ведмідь). 6. Листи с Парижа: а) Житє в Парижі; б) Дівчина отруйниця. — Се виданє призначене для ширшого круга читателів, проте видавець не держався ві всіх подрібностях точно Петербурського виданя, именно що до оповідань взятих с 3-ёго тому (Кармелюк, Невольничка, Казка про девять братів и Ведмідь). Для галицькоі публики се виданє дуже добре и відповідно уладжене и повинно б розійтися в найширші круги.

Прояви соціялистичні між Українцями и іх значіне.*)

Написав

Будеволя.

(Конецъ.)

Так же ми десь-то вже приближились до самого соціялистичнёго марева?! Де воно саме кому-там зъявилось? у якій то статі? як сильно затрівожило? того ми знати не можем, бо з нами таке не лучилось! Певні про себе, ми мусимо здогадатися, що се така провида, може оптична, звісно людей не обзнакомлених з рефлексом світла у нашій густій атмосфері, або яка психична, з якоі там душевноі болести породжена!... Та не любуючись сами у таких чварах, почуваємося до великого обовязку, всякого затрівоженого нашою вірною теперішнёю анализою раз на все втихомирити. Так поступаємо дальше у наших проводах.

Одним-однісінькім обявом инкриминованого соціялистичнёго руху між нами могли послужити повисче згадані Віденські брошури „Парова машина“, „Правда“, „Про бідность“, котрих ми самі яко с таким-то нахилом означили, котрі то певне при одбутих ревизиях мали попастись здобичю, яко corpus delicti, в руки дослідних органів. Та що-ж єсть такого небезпечного у тих згаданих брошурах, именно для Австрії?! Не багато треба мати толку, щоб розібрати, що якби и мали сі брошури який близький интерес, так він относитись може до одноі Россиі. Но якже воно смішно и прехимерно думати и про такий взгляд?! Тих кількасот екземплярів, переправлених через границю, не вистали б,

*) Гл. „Правди“ нр. 4 и 5, стор. 173.

Digitized by Google

щоб обділити ними саму интелигенцию, а вони мали б зревольтувати цілий кільканайцять-міліоновий український народ? Овва! як же химерно! Но чимже, чим вони такі небеспечні для Австрії? Таж вони Віденські! Значить: вони надруковані у Відні, виставлені у легальний спосіб, проти їх публикацій не виступив кодекс карний з ніяким параграфом! Отже вони a priori не були небеспечними! — Що-ж здибалося у них такого небеспечного a posteriori? Може те, що видані нашою мовою, отже годитись можуть по часті бодай для небеспечної пропаганди між нашим простим галицьким народом?! На се одвічаємо: Поминувши те, що сі брошури зовсім не були у нас ужиті у таку потребу, ми на ніяку пропаганду з интензивного интересу нашої народності, именно за для самих найкардинальнійших идей, які ми у самі засновини нашого, надійсь, величнёго прогресу народнёго вложити мусимо, пристати не можемо, чого доказом послужить наша дальша розвідка. Який же интерес можуть будити сі публикациі між нами? Одповідаємо: Оден интерес тілько, интерес яко до проби — хоч неудалої — спопуляризованя науки! той сам живий интерес, який нас нинька загально привязує до цілої науки, як ми се на переді en detail розібрали.

Тепер поспитаємося и ми, — хоч признаємося, що нам соромно чогось и ставляти такі питаня, бо все-ж таки нам, яко громадянам Австрийським, стоіть чого небудь претенсия конституційності и цивилизациі нашої держави, до котрої честь маємо належати —: Чи може нам наше конституційне правліне зборонити вільний добір науки? Чи може воно, приміром сказавши, без нарушеня честі своєї прогресивності заказати проповідуватись и ширитись науці рационализму и позитивизму,— мовби з ляку, щоб не втратила до решти своєї сили религия, все-ж таки до сегодня оден из угольних камінів строю державного, убеспечений хоч негативно деякими пунктами основних законів? Чи може-б міркувало воно змайструвати який syllabus, що виписував би яко заказані діла таких учених як Лявелього, Маркса, Лясалля, Люі-Блянка, або хоч умірковаціщих социялістичніх економістів, як Carey-я? —Здається нам, що в ніякий спосіб! Поки-ж воно не означитьоя кодексом карним яко вчинок anti-державний, ми вправі сю вольність розуміти так добре и для себе. Се-ж мало що и не вся вольність и рівноправність, заапликована до нас, яких претендуємо, ані підбігаючи бистро під ті висчі сфери концесий, ексцептивних становищ, корунних прав, що їх позаймали привилегіовані народи. Такоі-ж маленькоі слобідки сміло жадати можемо, коли діло не доходить до ні-

Digitized by Google

якої пропаганди. А що до тої послідньої — таки не ті ми люде, та й не той ми народ!

Мит про истноване грубої, темної, вічнеробучої маси, котра и такою в догоду легесенького жита и дистингованих потреб долею помазаної громади людей оставатись повинна, — як він не впйшов з идеалу нашого народу, так и не міг ввійти в цикль вірувань української партиї.

Українська партия ніколи не забуваючи, за які то великі добра вселюдяні, братерство и волю, вступавсь ще в давнину, коли иншим за таке и не снилось, сей простий наш народ, майже апотеозує єго; а що він ні довгими муками ні злиднями не добитий вмів у душі переховати идеал правдиво культурних громадянських порядків, споглядає на него як на свою дорогу святиню.

Українська партия уважає свій простий народ яко свого великого батька, що ії породив, що ії своєю гіркою працею вигодував, котрому в услуги вона цілим своїм житєм, всіми своіми думками и дбанями приналежить, и то так кріпко приналежить, що, якби прийшлося ій розставатись с сими то справедливими услугами и с характером затишності и нереволюцийності, вона без намислу волить понести сю другу втрату, — хоч — дякувати Богу! — ій між таку Сциллю и Харибду попадатись ані не приходиться, ані, надійсь, не прийдеться.

З оберненими заедно у ту сторону, до тої своєї Мекки, очима, слідить українська партия тілько за таким заробком, с котрого б то свому народови чи тепер чи в четвер покористуватись би можна, — чи одним словом: українська партия уважає цілу свою акцию яко мандат, с котрого ій по найостріщих параграфах кодексів гуманності, реального народолюбства, и колишнєї на справді культурний лад вишлюфованої историї народів перед тимже своїм народом розлічитись треба буде...

Директивою до того свого пораня уважає українська партия ті потреби, ті бажаня народу свого, що увидняються так в физиологиї єго побуту, як и в френологиї єго думок, — що студиёваня іх стається для неї найважніщою, до кождої своєї народньої роботи найконечніщою пропедевтикою. Сеж и найлюбіщі нам обходини нашого культу: вдивлятись у ту святиню, як вона віками на чудній пошесті богатої и вродливої землі с твердих фундаментів народньої вдачі, з зачатків якогось райського пташиного щастя, з довгих смут и невзгодин, з болю и жалю, с крови и сліз, с слави и поневірства, с памяток довгого боротя, и зради, и насиля, и мук и руіни, з недолі, нужди и надіи, з за-

Digitized by Google

взятості и ніжності, — аж у нинішню свою постать довершилась. Зневажати ії се нам виходить одно, що народня проституция!

З гори и з відразою відкидає партия українська від себе мено демагогів яких небудь, що маючи свої думки, уміли доброю волею народу пожиткуватись по своєму.

Ми прості слуги народу, що за ёго великі вділені нам добра, нам ёму віддячитись потреба! И то так по теоретичних як и по практичних заходинах нашого житя!

По теоретичних змаганях стоїть наша партия на перед-просвітній, народній добі, як и довго ще стоятиме. Ій приходиться ще йно шукати, збірати, приладжувати весь культурний материял, щоб, як настигне се „исполненіе времен“, міг сам и цілий народ по-нутру и по своїй думці вибрати те, що ёму для своєї культурної мисиї придатним здасться! Так сам и цілий народ має себе просвіщати, тим свічним материялом, який ми ёму заздалегідь у ту потребу зготовити повинні. Отсе величні засновини для прогресу українського народу! Импульс до того дала наша история: Так як він цілими масами бувало ходив на козацький танець, так він и цілою масою має поступати до нової, те-ж лицарської, но духової, просвітньої справи. До того гіркі досвіди инших народів, тих то цивилизованих, дають нам грізну пересторогу, до чого здались часткові культури?! От чому ми відкидаємо всякий партикуляризм в просвіті. (Те що товариство „Просвіта“ цілими тисячами россилає своїх книжочок поміж народ, не мішає у нічім нашого погляду на теперішню добу яко передпросвітню! Се проби — и яко такі їх уважати належить: досвітки перед світом! интеримальна поміч! — Видючий побачить!)

Не менш відкидаємо ми усякі нагальні и насильні навязування народови думок и теорий хоч бы то и прогресивних, чи то ширенє просвіти через пропаганду. Для нас воно діло на всякий раз нечисте: Не обходиться воно ніколи без тої заднёї думки, повести народ, куди комусь там треба (так по езуіцьки таки!), не обійдеться воно без покористуваняся реторикою, а ще менш щоб не зачіпити за вразливі струни, и не скінчиться ніколи без анатеми! Для нас воно дальш діло не людське тай не наше народнє: Не гуманне, — бо ми маємо и в застоялому чоловіці постать чоловіка, чи той то світ органичних думок и розвитя пошанувати. Не народнє воно наше, — бо ми поглядаємо на народ яко на нашу святиню, котроі ні руйнувати ні перестроювати нікому не вільно — тілько самому народови! Бо у нас має бути органичний и справді гуман-

Digitized by Google

ний прогрес! Хто береться за таке діло раптовоі пропаганди, так, по нашому, буде се плохенький гуманист, — а що вже цілком мізерний Українець! — Сі всі роботи тасуємо ми побіч из такими, як: цивилизованє Варвар через Римляи, культурні походи християнські на поган, просвічене тубильців-Американ через Европейців, або — щоб заговорити близьким по часу и місцю нам фактом — оправославлене бідних Холмських мужиків через Россию! Як ми найтяжчі вороги усякого абсолютизму, так и противники ми усяких абсолютних правд. Ми знаємо одні людські чи властивіще одні народні правди: Те що народ без усякого чужого силуваня, в вільному доборі, в братерськім обединаню, в щирій жадобі до доброго, непереходячого, цілою непрорывною масою прийме за своє — те у нас називається правдою, святою правдою, — тут вже єсть и прогрес и вселюдяний пожиток. От чому ми ніякі пропагандисти!

Знову-ж воно нічим не перечить, щоб українська партия вкорочувала своім адгерентам волю, будучи сама вольною, и милуючи волю кождого по над усе. Ні! навпаки! Українська партия уважає се за найсумлінніщий обовязок усякого народолюбця по своєму самостійному доборі доходити правди и світла, в найрозмаітніщих дорогах дошукуватись для народу свого гаразду и туди свою надію звертати! Тим між українською партиею будуть и мусять бути по теориі: позитивисти, републиканці, оборонці прав жіночих и др., котрих знову нікому и нічого лякатись, як покажеться, коли виявимо понизче, які ми у практиці! — Бо-ж то инша річ: Чи прийдеться то колись при яких там Олимпийських игрищах тимже діячам из тим доброи здобутим попысуватись перед цілим народом — и мети добігати?! Оттоді то, тай не вони, а сам народ вирече свій суд над тими надбанями! Прийме або відкине. Що? сего нам не знати! А нам таки трудитись, без настанку трудитись тай правди на землі Божій між людьми допитуватись, як се усякий зуміє и потрапить! Ми-ж до того живимо надію, що, як прийдуть колись ті світлі, ті великі, ті погодні дні, сей то простий народ наш по своєму добірному, пробованому розуму и тонкому чутиву розбере всі важкі питаня житя людського и заставить встидатись не одні, глубокі-б то теориі! Так воно трохи ще од нас далеко. Єму ж тепер не до теорий! — Він невольник економичний, хоче хліба, насущного хліба!!

На практичний бік перехилилась найбільш ваговита акция українськоі партиі. На полі емпириі має вона довідно виявитись, яке у неі народолюбство! Перед живими очима народу має вона показати, як глубоко у ii душі залягли, и як вміє вона пошанувати ті добра, що

Digitized by Google

народ щедрою рукою с своїм оскорбом ій уділив, и до яких-то вона що до него почувається обовязків! А прикликом для неі стає той тяжкий стан економичний, під яким народ страждає.

Бачить вона и душею болїє, як він на своїй батьківській землі з голоду мліє, або ледачою поживою, що тим голодом, мориться, як він у курних, душних и гнилих хатах здоровля тратить и скоро віку доживає, як він погано живлячись при тяжкій праці силу тратить и самим тяжким заробком не собі то служить, но віддавати ёго мусить в офіру експлюатації, як дальш и такого марного заробку ёму недостає, як ёго добра: одіж, худоба, поле — идуть в чужі руки и забірають за собою спокій, здоровля, силу, розум и житє!.. Чує вона и той лемент, яким лементують не одні опікунчі уста, — знає и той страх, який переполохує самих полу-мертвих протекторів! Та цілий сей страшний голос здається до неі самоі доходити! Та не лементом опікунів, ні страхом протекторів, и не самими то голими хоч ніжними словами,— инколи тілько притрушеними тими окрушинами, що поспадали зі столів —, на той голос треба ій одповідати. Надивись той народ до ситу на таких голослових добродіїв, — по словам поета:

„Були видющі и сліпі,
Були и панські и воєнні,
Були и штатські и казенні,
Були миряне и попи!“

Віддаючи хліб насущний за хліб насущний, чи властивіще легке житя за ваговите, приходиться ій реальною помочею тому народови помагати! Підійти ій треба до самих ран народу, до самоі пекучоі нужди, и обєднавшись з народом дружбою щирого братерства, має вона самую благую часть, часть найбільшу зарібків свого полегкого житя вернути у загальну, безпосередню користь народови, — а с самим важким житям ділитись з народом посполу. А хоч-би прийшлося росставатись з не одними любощами житя, мовляли интелигентного, хоч-би вкоротити прийшлось и потреби того житя свого ad minimum, до небувалого, перенесе вона сю відйму веселим духом. И подати — подасть вона сі дари народови свому не на якому то блискучому тарелі ласкавості, а яко простий довг, яко належність; що доказати прийдеться ій знову не словами, а довгою пробою житя, так як він давно відвик усякому духу вірувати. Се наш великий поклик! Тому покликови піддасться неминучо вся українська партия, бо вона на те справді народня, — коли тілько скріпиться!

И може нас яка сила у тому поході до важкоі народнёі праці спинити? Чи може нам дальш яка сила взборонити ділитись з народом усім нашим заробком аж до остатнёго шматочка хліба? посміє нам

Digitized by Google

може хто заказати, щоб ми вирекліся любощів житя интелигентного, а жили як люде прості? Та-ж наш поклик иде до нас самих и лишень до нас самих! Хоч ми не то, щоб не знали: хто ёму стрик, а кому колом в бік! Ми знаємо, добре знаємо пявок народу нашого! Ми перелічили, кілько дісталось до жидівських карманів народнёго добра, видуреного, ба! викрадженого с комор, стоділ, обор и поля! Ми знаємо дальше и те, як мало вміли жити пани для себе и для народу! — Та ми таки не міркуємо ні розбивати повні жидівські шкатули, ні посягати за панські лани, и ні думкою туди повертаємо! цур ім! А що вже й не казати, що ми на ніяку таку пропаганду між народом не надумуємося. В практиці житя ми ті невідродні по крові и думці, нахилах и виглядах діти народні, — не вихоплюватись же нам по над него в нічім та нічим, не відрізнюватись від него за ніщо у світі; — бо для нас, скажемо словами автора „Братського послания до сербського товариства Зоря“*): „ёго симпатиі и антипатиі — наші симпатиі и антипатиі“. В практичній службі народній будуть ті републиканці між нами — монархистами, бо таким є народ; позитивисти будуть прихильниками ёго батьківськоі віри, до якоі він душею приляг; а коли б були які социялисти, то ті стояли б тут за право власности землі, бо народ кріпко прекріпко ёго держиться, и за шматок землі дасть хутше роспятись, ніж од ёго одступити має! И будуть вони тут всі „ничтоже сумнящеся за совѣсть“, знаючи, що вони не диктатори, а прості слуги народнёго добра, яке воно єсть!..

И отсе на самих конституцийних правах Австриі, на праві вольних асоцияций, на досвіді наук реальних (чи не за ними то вислав нас народ поміж люде, щоб ми розуму доходили?!), яких нам так дуже — дуже потреба, при безвзглядному принципі загальних, громадських користей, а найбільш при найтісніщім обєднаню, — хочемо пожиткуватись тяжко окупленими пожитками нашоі взаімноі праці.

А що наш народ хліборобський, с предковіку кохався у землі, що ёму свята — и до сегодня найповажніща и найлюбіща се ёго робота —, так з неі то ёго ходою та світлим робом добуватимем зачарованоі у ій сили и поживи, щирою охотою, розумною рукою братимемся за плуг; и буде се нам найлюбіща, найдорожша, велико-народня акция! Найплодородніщий терен для нашого діяня будуть нам ті царини, де найубожший живе народ: до тих що найперше добиватимемся!

А зайнявши всі позиції народні, обєднавшись кріпко з народом, перекликуючись з усіх крайних пунктів, доповнимо сі кадри, що пере-

*) Братское посланіе Украинцевъ Сербскому Обществу „Зоря“. Вѣна, 1863.

Digitized by Google

боєм раз-по-раз итимуть на матеріяльну нужду. И колись то, аж колись! — вповаємо, як відбудемо сю тяжку боротьбу: народ той в подяку нам за гарт народолюбний, за тверду службу нашу, відчинить до нас, своїх товаришів вірних, уста, відкриє затаєну думку, обміниться через нас з добрами инших народів и.... зазнаменує свій прогрес перед очима цілого цивилизованого миру!

От и всі змаганя українськоі партиі. Відстати від них—не відстанемо ані на волосочок! Вони-ж поки що в сповитку, в идеі. Но вони мають ділом стати! бо тілько діл народови нашому потреба! бо ми, не пистоюючи довгих стіёк на трибунах, тілько у ділах любуємося! бо ми врешті унуки завзятих майстрів лицарських діл! — За ті діла стоіть наша твердість. Ми поки-що ладнаємося у похід, одбуваємо муштру, скликуємо охотника! бо нам не можна пописуватись ні одноборством, ні дилетантством в очах народу: нам треба цілою, великою, свічною громадою ити на народню службу, займати одразу всі важні позицині народні! И отсе в нас справді многоважний переходовий час, в якому одбувається перестрій громадськоі думки на народній, український лад, перестрій, котрому піддалась вся свічна молодіж. Но нам мало того! „Жатва убо многа“! Ми хочемо підвести всю интелигенцию нашу під народню службу. Тут нам вже має у поміч прийти вся висока, гуманна наука европейська. И не відстанено ми від того, доки не дошукаємося до тоі народолюбноі струни у цілоі нашоі галицькоі интелигенциі и не підведемо ii під свічну, висококультурну хоругов українськоі партиі чи то нашого питомого народу!

Росказали ми у послух всім, хто сего знати потребує, які ми люде — бо й таки вже настиг той час, де нам треба було за себе проказати голосне и ясне слово.

Розумному повинно стати видно: кілько нікому и нічим неповинне наше поране, як нікому не непокоітись нашим сусідством, и як даремне бито у трівогу, що ось то мов: Татаре йдуть!

Повинно стати ясно: кілько пустого алярму нароблено у нас ссилаючи на нас кондемнату, кілько ми не бунтівничий а затишний народ, нікому кисілю солити не хочемо, ні державних клопотів побільшати; кілько ми, що не додопкуємося через агитациі до лаврів виборчих, щоб то ними чи у Львові чи у Відні величатись (так як нам бучна, остентацийна жисть не дуже й то пахне!), не попадливі на ніякі пропаганди! — Як ми знаємо в практиці яких небезпечних пропагандистів трівожущих рухів, то се держави в роді Россиі! Хто захитав — ін

Digitized by Google

principiis — правом власності? Не та Россия, що славила засаду: царська земля и нічия більш — и розділювати нею можна Царю до вподоби? Хто систематично руйнував те право власності, як не та Россия, чи ії правліне, розділюючи при самій волі ту землю так, що можним діставалась добра земля, а народови мизерна, невроджайна и тоі на збитки мало, — так що вийшло таке чудо: що люде вирікаються землі и утікають, глядючи иншого заробку? або чи не та-ж то пропаганда социялистична — обтяженє землі тягарами так, що за половину тих грошей можна найняти собі в аренду тілько землі, кілько вдвоє треба оплатити остаючись при власності такого-ж самого шматка землі? Чи таке наділенє землі (щоб дібрати разячого приміру) — вже після волі, як Долгушевським міщанам в Минській губерні в р. мабуть 1863 и в кілька літ пізніще відібране и дароване Минському губернатору не заворушить усяку мисль беспечної посілості землі аж до грунту? Хто вніс de integro социялистичну науку між український народ — не тойже уряд российський? — кажемо між той народ український, за котрого барон Hexthausen в своіх урядових розглядинах зазначив, що він кріпко держиться власності землі. От-де беруться завірюшливі пропаганди! Апликуючи се до кого другого, ми от що додамо у перестерогу: Зле воно, як чоловік, чи громада, чи хто там нехтує свої живі интереси, — вони у часі грізно опімнуться за своє! и каятя буде, буде, — та чи буде воротя?!.. Но „розумній голові дві слові“!..

Остається нам ще дописати малесенький appendix, так маленьку прищіпку вже самого утилитарного нахилу!

Коли польські емигранти після повстаня цілим навалом находили нашу Галичину, и австрийське правліне ім того побуваня не взбороняло, — ми казали: добре! нехай шанується людська воля!

Коли у нас вербовано рекрута на розмаіту службу, чи культуроносну, чи православо-фильну, до Россиі, — ми казали: добре! нехай чоловікови у світі буде воля!

Коли не то що: польскі емигранти заберали розмаіті позиции, и вплывові — то, — ми те-ж казали: добре! нехай безприветним буде воля!

Коли проповідники самих политичних переєтроів вештались повсюда між нами, — ми заєдно держались того: нехай буде сама вольна чоловікови воля!

Не то що: ми дорікали правліню за кождий поступок, що нарушав волю чужих нам людей, громад, народів!

Тепер мусимо и за шматок своєі волі вступитись!

Digitized by Google

Ми маємо відбувати усі тяжкі обовязки держави посполу из усіма громадянами Австриі: за ii цілість и ненарушимість може прийдеться голевою наложити:

Отже в праві ми жадати, щоб, що дістається волі иншим людям, и нам діставалось! Щоб, именно право для всіх було на ділі однакове и рівне.

Писано в день поклону кайданам св. Апостола Петра р. 1877.

Нагінка за социялистами и польска преса.

(Письмо до редакциі.)

Шановна Редакціе!

Поновлена в послідних часах „нагінка за социялистами“ подала ріжним часописам спосібність до експекторацій, котрі варто замітити, а навіть додати до них малий коментар. Так приміром ніде правди діти, що більша часть арештованих „социялистів“ належить до народності руськоі. Помимо того усі правдиві и неправдиві вісті, котрі появлялись через кілька день в газетах німецьких (віденських) о тих арештованях, носили стереотипний напис „Arretirungen in polnischen Kreisen“. Конечно, не прийшло нікому з Русинів до тепер, реклямувати для арештованих руську народність против такому помішаню национальних терминів, яке виявили власне німецькі газети. Річ проста: газети сі не від нині, а вже від дуже давного часу називають Галичину „Oesterreichisch-Polen“, Русинів пробуваючих у Відні „galizische Polen“, а навіть галицьких жидів „ polnische Juden“, и то не тілько в рубриці „судових вістей“, але и в хрониках, фелєтонах и вступних артикулах; а роблять вони так — се треба пригадати власне польским газетам — повчені Галицькими Поляками, а не ким инчим; бо досі тілько Галицькі Поляки мали в тім свій специяльний интерес, в Відні и на кождому місци, навіть приміром в соймі, заперечувати истноване Русинів в загалі а Русинів, в Галичині в частності, и о Галичині, коли не в самім краю, то за ёго границями, перед европейською публикою, говорити тенденційно як о краю чисто „польскім“, заселенім чисто „польским“ народом. Русини галицькі так вже до тоі щоденноі страви навикли, а з другоі сторони таке мають сильне, на позитивних фактах й на философичній сентенциі: cogito ergo sum оперте пересвідчене о своім истнованю, що ім вже здавна не приходило и не приходить на думку, тратити хоч би одно лишне слово на полемику проти тоі анекконйноі политики, як довго вона обертається в подібній, нікому нешкодливій фразеологіі. О однім тілько специяльнім факті позволимо собі тут спімнути, позаяк він послужити може як дуже цікавий, а навіть дуже комичний коментар до порушеноі нами справи. Не знаю, коли се именно сталось, але сталось напевно не давнійше, як два, найбільше три роки тому назад. Русина, п. Остапа Терлецького, именно

Digitized by Google

вало министерство просвіти аманuензисом универзитетськоі библиотеки у Відні. Що ж натуральнійшого на світі, як те, що усі польскі газети в Галичині (а між ними непослідний и краківський Czas), в рубриці урядових именованьь, ба — Czas — навіть в своій півофициальній кореспонденциі з Відня, оголосили світови, що „Поляк“ Остап Терлецький именований etc., — помимо того, що ті газети, коли не від самого п. Терлецького могли довідатись легко, то бодай по самім незвичайнім, а у Поляків навіть незнакомім имени „Остап“ могли пізнати, що, коли не висшого якого урядника, то по крайній мірі сего аманuензиса треба б вже лишити Русинам; нехай там и вони мають свою втіху! Также и те було дуже натуральне, що ані руські часописі, ані навіть сам п. Т., ані тоді, ані коли инде не вважали за потрібне, проти своему заанектованю реклямувати, маючи що ліпшого до роботи.

Одже тепер дочекались преці Русини, а в іх числі и згаданий н. Терлецький, цілковитоі сатисфакциі: ті самі польскі газети, настрашені вістями віденьских газет, протестують нині торжественно проти називаню арештованих „социялистів“ Поляками, и тим самим Русинам, зараженим „zgniłym rossyjskim nihilizmem“, звертають іх народність, яко річ для них (Поляків), правдоподібно тілько на тепер, непотрібну. Що ім таке опізнене признанє приходить тяжко оправдати, се для нас дуже зрозуміле, зважившн особливо на те, щó було з іх сторони на темат „niema Rusi“ говорено недавно, бо при послідних виборах соймових. Ще може ніколи традиційна польска софистерия не видала таких гарних цвітів диялектичних, як власне при нинішній оказиі. Але безперечно перша надгорода у сих гонорових гонитвах належиться краківському Czas-ови. Справі сій посвятив сей поважний орган польский, офіруючий Россиі услуги польского народа проти радикализмови поспільності российськоі, окремий артикул на першій стороні н-ру 143. (з 27. лат. червця с. р.), зараз по артикулі вступнім. Сконстатувавши, що социялистичні доктрини в польскій поспільності не мають ніякого грунту, він пише дальше так... A przecież pomimo przeświadczenia tam, gdzie należy, że Polacy nie są odpowiedzialni za te sprawy, w dziennikach i telegramach wciąż jest mowa o aresztowaniu tylko Polaków. Tymczasem rzeczą jest wiadomą i dziś już stwierdzoną, że przeważnie, niemal wyłącznie, aresztowanymi zostali Rusini (sic, навіть велике R, не мале, як инчим разом), że wymienimy najwięcej znanego bibliotekarza p. Terleckiego (того самого п. Остапа Т., котрий в часі свого именованя, помимо того що був Часови „najwięcej znany“, був Поляком). Набожний Час, як бачимо, знаючи св. письмо, пішов за прикладом апостола Петра, котрий в вечер сидів с Христом при трапезі, и дав ёму собі умивати ноги, а о півночі сказав о нім до римського вахмана: „що міні до чоловіка сего? я ёго не знаю“. Але належить тут пригадати, що И. Христос зовсім не похвалив за те св. Петра... Помимо того всего ми би Часови були вдячні за те, що признав нам национальність хоч би и при такій смутній нагоді, и що те признанє посунув аж до замаркованя окремого зовсім характеру польскоі поспільності а поспільності руськоі, чого нам дотепер від жадного Поляка не лучилось почути. Тілько ж послухаймо єзуіцькоі логики дальше: „Co do nas nie rozróżniamy nigdy u nas Po-

Digitized by Google

laków od Rusinów (nigdy! тілько о одну стрічку низше), lecz zapomnieć nie możemy, że właśnie te organa, które dziś piszą i donoszą o aresztowaniach socyalistów Polaków, zawsze systematycznie i skwapliwie zaznaczają różnicę (не правда, не завсігди, тілько тоді, коли мова о святоюрцях, котрих ані Час ані инчі польскі газети до своіх ніколи не залічали), którą my zawsze (чи также и тепер?) zacierać chcemy. Niechże w tym wypadku raczą wytrwać w raz przyjętym systemie, o to prosimy ich usilnie (дай боже, щоби и Ви витревали в своім!), bo odpowiedzialność za obce i wstrętne nam zasady socyalizmu i nihilizmu od siebie stanowczo odeprzeć musimy, choćbyśmy mieli zrzucić je na Rusinów (одже знов не удалась „chęć zatarcia różnic“, обявлена в попередній стрічці, коли zasady socyalizmu i nihilizmu, tak nam, се-б то Polakom, wstrętne, приписуються Русинам)..... „Ci zaś, którzy przy każdej sposobności tendencyjnie odróżniają nas od Rusinów (Ви ж се власне тепер також робите) niech raczą to w jednym także uczynić wypadku, to jest, gdzie idzie o sprawę, która przed kratkami sądu kryminalnego roztrzygniętą zostanie...“

Чи ж не по католицьки, и чи ж не гідне органу рицарського народу, „nie rozróżniać nigdy Rusinów od Polaków“ і „zacierac między nimi różnice“ тоді, коли ходить приміром о ріжницю руського язика від польского в школах, або коли на Русинів спадає хоч би такий маленькій гонор, що оден з них зістане „амануензисом“, — а тілько тоді пригадувати собі и другим, яка велика соціяльно-национальна ріжниця між ними истнує, коли кількох Русинів ставати має перед „sądem kryminalnym“!

То була би одна проява, котру маємо завдячувати арештованю соціялистів, и котра довшого коментаря, здається, вже не потребує. О другій прояві, о котрій я хочу тепер спімнути, здається ш. редакция буде також того самого мніня, що и підписаний. А маю тут именно на думці ті усі вирази погорди, якими при тій самій оказні польска преса обкидує всіляких соціялистів в загалі, а wstrętny і zgniły rossyjski nihilizm спеціяльно. Западний соціялизм, як справедливо замітила ш. редакция при случаю львівського процесу „соціялистів“, есть доктриною, и то доктриною, котрої не соромляться в Німеччині професори универзитету викладати с катедри (Kathedersocialisten). З другої сторони, т. є. по за универзитетською катедрою, на полі дійсного житя, соціялизм єсть після нашого переконаня неосущимою мрією, але бодай у значної часті своіх прихильників — безинтересовним прямованем до якогось, все одно чи фалшивого чи правдивого, але завсігди — идеалу, одже quasi религиєю як се можемо пізнати с того, що соціялизм в обширнійшім значіню заступають в житю люде з маєтком, иноді з найвисших соціяльних сфер (Lassale, Robert Oven, граф Saint Simon, российські князі с послідного великого процесу нигилистів в Москві), не вважаючи на те, що він, перепроваджений як вони сего бажають, в житє, мусів би передовсім їх самих позбавити дуже цінних особистих прав и материяльних користей. Може ся доктрина бути надто молода, може бути позбавлена наукового грунту; може ся нова религия бути фалшива и загрожувати підвалинам новожитної держави. Проти фалшивої доктрини чесні люде

Digitized by Google

мають тілько одно оружие: правдиву науку; проти фалшивої религиї — можність вольного и гідного виповідуваня своіх власних засад моральних и етичних и піднесеня своіх власних идеалів; проти державним переступникам має держава суди и кари назначені уставою. Але не тілько не трафляючим до цілі, але людей образованих и людей о пересвідченями негідним есть, и религию и доктрину змішати разом и воювати проти одній и другій нічим инчим, як тілько виразами найвисшої погорди и злості, та ще и злословними неправдами, и то власне тоді, коли, як в нинішнім специяльнім случаю, дотичні жертви стоять під карним слідством, значить не омине іх и так назначена правом кара. Найяскравійший приклад такого гідного поступленя подав нам на весні той же сам Час, мішаючи россійських нигилистів (в кореспонденциі з Варшави) о шайкою злодійською „червенних валетів“, помимо того, що и процес тих валетів и процес нигилистів був в тімже Часі досить обширьо описаний, так що добра воля такого помішаня не могла допуститись.

Цікаві се обяви в поспільності, котра сама на собі досвідчила такого факту, як приміром той, що правительство россійське фалшерів банкнотів идентифікувало с политичною польскою емиграциєю; и котра 14 років тому назад, де ходило о ії власний интерес, ужите проти невигідної ій державної власті оружя, а навіть трутини, стричка и штилету — не вважала гідним погорди.

Деякі польскі газети заслонюються видуманою ними самими ріжницею „западного социялизму“ проти „московському нигилизмови“, ріжницею, котра в засаді зовсім не истнує. Я позволю собі ad motum тут піднести ще оден цікавий факт, за котрий міні може и шановні консервативні польскі органи будуть вдячні. В р. 1875 вийшла ві Львові польска повість під написом „Ludzie“*), в котрій ділаючі особи визнають словами и фактами социяльні пересвідченя, з звичайними в нашій европейській поспільності пересвідченями и с теперішним социяльним ладом зовсім не згідні, и намагаються ті свої пересвідченя, без ніякої колизиі з державними институциями, перевести в житє. Повість ся не тілько що не була сконфискована полициєю, бо здається не було за що, але — и се мусимо польским консерватистам пригадати —, скілько памятаємо, не підніссся проти неі ані оден голос обективної критики, не то погорди, — серед всеі польскої публицистики, помимо того що повість мусить ії бути звістною, и що критика социяльних програмів належить в першій линії до обовязків тоіж, хоч би и консервативної публицистики. Одже сміємо твердити (а доказ нашої тези може бути через кождого порівнанем переводу з оригиналом переправаджений), що згадана повість, виступаюча в тім польскім виданю як оригинал, есть дословним перекладом повісті Миколи Чернишевського, котрий за россійський нигилизм покутує на Сибірі, и за котрого на весні молились россійські нигилисти в Петербурзі в Казанськім соборі... Правда, що в польскім перекладі ділаючі особи мають назвиска польскі, и називають себе Поляками наміть як в оригиналі

*) Ludzie, powieść przez M. C. Lwów 1875, nakładem K. Pillera.

Digitized by Google

„русскими“, а головне місце діланя перенесене з Петербурга до Київа; але на тім кінчаться усі зміни, котрих собі перекладчик, знаючий своіх Паппенгаймерів, позволив, — и повість Чернишевського, чи вона буде, як в польскім переводі, називатися Ludzie, чи, як в оригиналі *Что дѣлать*, завсігди позістане, чим була: цілим соціяльним програмом россійських нигилистів.

Се нигилистичне євангелие в многих ексемплярях находиться вже від двох років в руках польскої публики високо- и малопросвіченої, заповняє полиці читалень, витискає може слёзи з очей сентиментальних панночок и наівних міщанок, и конечно, хоч би навіть тілько в гомеопатичних дозах, заражує „нигилистичною хоробою“ ту саму польску поспільність, в котрій, по словам артикулу Часу, має лежати единий лік власне проти сій заразі. И помимо того ще до нині в Галичині не запанувала ані комуна, ані велико-руська община. Коли ж польскі публицисти, остережені нами, схочуть задати собі невеликого труду, перечитати згаданий переклад, то побачать, що проповідуваний у повісті Чернишевського „россійський нигилизм“ не тілько має дуже богато спільного з „западним“ соціялизмом, але навіть специяльно майже идентичний есть з Овенизмом, з усіми добрими и злими сторонами, з усіми величними и наівними, практичними и неможливими поглядами теорії Роберта Овена.

Навіть „Часови“ радимо дуже, як найскорше взятися за ту лектуру, а для ёго успокоєня позволимо собі з биографії Роберта Овена (1771—1858) пригадати, що той нигилист не тілько був свого часу милионером, але заразом и великим добротворителем; и що він р. 1840 презентований був на англ. королівськім дворі, де перед королевою Викториєю дозволено ёму було вложити свою соціяльну теорию; що він в 20-их роках від короля пруського дістав за свою соціялистичну діяльність золотий медаль с похвальним письмом, а в кінці, o zgrozo! тішився навіть протекциєю полонофильского царя Александра I.!..

28/6 1877. *Кас. Н.*

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Виділ товариства „Просвіта“** виконуючи поручене послідних загальних зборів ухвалив видавати с початком Жовтня с. р. популярну часопись під заголовком „*Письмо Просвіти*“. Часопись має видаватись раз на місяць в вел. аркуш. Виділ сподіється, що через таке видавництво розбудиться більше житя між членами „Просвіти“, а заразом в широкій публиці ширитиметься більший интерес для правдивої просвіти нашого народу. Програм сеї часописі роспадається на два головні діли: 1) популярні поучаючі статі, 2) справозданя з діяльності товариства, росправи и критика о популярнім видавництві книжок, оголошеня виданих книжок и т. д.

Digitized by Google

— **Галюцинації и денунцияції.** Коли б треба явного доказу на те, як неприступна и тверда галицька земля для соціялистичної чи нигилистичної пропаганди и як мало розуміня для такої пропаганди оказується не тілько між народом, але що більше навіть між самою интелигенциею, — то польска и „русска“ журналистика в Галичині могла б достарчити на се непохибного доказу. Від митичного часу помішаня язиків при будові вавилонської вежи не було може досі між мешканцями одної землі більшого помішаня що до одного понятя, як тепер у нас в Галичині що до понятя „соціялизму и нигилизму“. И так, як при вавилонській вежі одні мали кричати „огню“, а другі на те подавали ім „воду“ думаючи, що тим сповняють жадане перших, так теперті, що хочуть конче зложити вежу соціялизму и нигилизму в Галичині, ніяк не можуть порозумітись між собою. Всі кличуть „соціялизм, комунизм.... нигилизм!“, а кождий розуміє під тим, що сам хоче. Написав хтось брошуру, що не треба б іхати нашим священникам до Риму и там дармо гроші тратити и перед порогом стояти, а лучше іх ужити в краю, для себе, — а „Р. Сіонъ“ мов с просоня крикнув: „се комуниста“ и дав тим „выразъ потупленія“! Поганьбив якийсь „Stationschef“ Ивана за те, що недоладно поскладав пороги, а Иван розізлившись відрізав „не довге ваше пановане“, — а „Dziennik Polski“ висипав вступний артикул о „agrarnej rewolucyi“ и „zgniłym nihilizmie“, „moskalofilskiej propagandzie“! Попалась бідолашному теологови в Станиславові Шевченкова поема „Гус“ — и з ляку крикнув „нигилиста“! Не стало редакції „Слова“ дальших помислів о польонофильстві „украіноФилів“, чому вже навіть о. Наумович перестав вірити, так ну ж крикнуло: „украіноФили“ „состоящіи по большой части изъ *трусливыхъ* учителей и чиновниковъ *польонофильствуючи* суть настоящими *нигилистами и соціялистами*“!! Gazeta Narod. и Dziennik Pol. доказують знов, що zgniłymi nihilistami są popi, а соціялистами пяні chłopi!! Краківський Czas признаючись отверто, що досі навіть *по имени* не знав хоч би головнійших представителів соціялизму, виказує мимо того в дуже поважний спосіб в ч. 157, що „szyzma“ се властивий „соціялизм и нигилизм“ в Галичині!!! Ба навіть оден орган публичної сторожі похопивши при ревизії у одного академика билет від кравця, де було написано: byłem u pana z anglikiem, зараз дошукався „соціялизму“ импортованого з Англії и конче хотів арештувати англійського соціялиста (angleza), котрий з безжизненним спокоєм висячи на кілку був німим свідком ревизії!!!

Отсе головний зарис помішаня понятий зглядом соціялизму в верхних сферах и в органах прилюдної опинії галицької, за які конечно треба вважати такі дневники як Czas, Gaz. Nar., Dzien. Pol. а для „твердих“ Русинів „Слово“ и „Сіонъ“.

Коли ж органа прилюдної опинії галицької заявляють таке помішане понятий о соціялизмі, — що ж допіро можна подумати о пополоху и мішанині між тою „интелигенциею“ галицькою с пощербленими гербами або недокінченим образованем, котра навикла шукати свого политичного „вірую“ в тих органах? Чи ж диво, що стоголовий страх роскрив свої широкі крила и так усе здається тремтіти, наче б ся тиха Галичина мала огнем запалати? Чи ж диво, що видумуються басні

Digitized by Google

про „ножі попами свячені“, про „соціялистичний порох“, що деякі шляхтичі набивають вже свої стрільби и револьвери — и все шепоче: пропаганда, пропаганда, — хоч ніхто не бачить тих пропагандистів. И виходить на пародию: cicho wszędzie, głupio wszędzie, nic nie było, nic nie będzie!! Та се тілько комична сторона прилюдної нагінки за соціялистами в Галичині, бо перед такими обявами треба и без судового слідства сконстатувати, що в Галичині нема соціялизму, але є грубий „комунизм невіжества“.

Однако ж під тим комизмом криється дуже сумна сторона, котра передовсім дотикає нас Русинів. Доходять нас вісті, що між „твердими“ Русинами вихованими „Словом“ мали потворитись шайки денунціянтів, котрі зложили вже майже цілий стіс денунціяций. Правда, не подано у тих денунціяциях ніяких фактів, так як не можна того подати, чого на ділі не тілько не ма, але навіть и видумати годі. Се не спиняє однакож підлих денунціянтів подавати имена поодиноких Русинів-народовців яко „соціялистичних пропагаторів“ и представляти ціле народне сторонництво яко „соціялистичних и нигилистичних“ пропагаторів. Досі можна ще було декому похибуватись звідкіля походять сі денунціяції. „Слово“ представляло попереду нашу молодіж яко „орудіе извѣстного нигилиста Драгоманова“. Дальше посунулось до того, що почало идентификувати галицьких народовців чи то б українофилів с „соціялистами и нигилистами“, хоч ті ж народовці ще перед галицькою завірюхою соціялистичною отверто и не двозначно заявили, що відперають від себе навязуване соціялистичної чи нигилистичної пропаганди и вважають таку пропаганду шкодливою нашим интересам народнім. Мимо того „Слово“, говорячи ёго власними словами, посувається дальше в „своихъ извѣстныхъ злобныхъ, полицейскихъ а при томъ всегда ложныхъ“ доносахъ и пишучи в ч. 72 в вступнім артикулі о „соціялистично-нигилистичній“ пропаганді, надуживаній и польскими дневниками до компромитациі Русинів, пише дальше: „Для компромитациі насъ избрано орудія, организовавшіи такъ зовимую украйнофильскую фракцію, которую, подъ претекстомъ патріотизма, привели они ad absurdum — и арестовано молодыхъ людей, дѣлавшихъ безсомнѣнно въ доброй вѣрѣ, а тѣхъ, которыи ихъ къ пропагандѣ наводили, даже **не затронено**“. Не можна тут під „организаторами такъ зовимои украйнофильской фракціи“ розуміти Драгоманова, не тілько для того, що се тілько одна особа, одже не „орудія организовавшіи“, але й для того, що народня чи то б українофильска партия в Галичині истнувала давно вже, нім ще Драгоманів виступив на видівню словесну, а надто Драгоманів зовсім не займався организациею українофильскої партиі в Галичині. Годі розуміти під „орудіями“, котрих арештованя домагається „Слово“ М. Драгоманова, так як редакция „Слова“ знає, що М. Д. живе в Швайцарії а не в Австрії.

Народня чи тоб українофильска партия поставила своєю цілею щиру, тиху и невтомну працю для просвіти народу и для розвою словесності, — одже для добра свого народу, а тим самим и для добра держави австрийськоі, котрій на розвою всіх народів до неї належачих, одже й нашого народу в власнім интересі залежати мусить. Народня партия веде свою працю явно и перевела свою организацию

Digitized by Google

на дорозі легальній під дозором правительства: народня партия зорганизувалась в товаристві „Просвіта“ и в „товаристві имени Шевченка“ відповідно до своєї цілі: просвіта народу и розвій словесності. Редакция „Слова“ знає, хто переводив ту организацию и котрі стояли и стоять на чолі тої партиї. А позаяк редакция „Слова“ денунциює тих организаторів народнёї партиї, що вони наводили молодіж до пропаганди „социялистично-нигилистичної“ и навіть домагається, щоби іх „затронено“ с. е. арештовано — то ми в праві тепер, щоб положити конець небувалій між Русинами деморализациі безименних денунциянтів, жадати и жадаємо, щоб редакция „Слова“ або виявила поименно тих с поміж галицьких народовців-україноφилів, котрі мали наводити молодіж до „социялистично-нигилистичної“ пропаганди и предложила докази, що вони наводили кого небудь, а специяльно молодіж до социялистично-нигилистичної пропаганди, — або відкликала прилюдно свою неправдиву денунцияцию,— инакше ми будемо в праві напятнувати се поступованє редакциі „Слова“ и одвічального редактора відповідним именем. Тілько в той спосіб можемо ще положити кінець обаламучуваню властей через безименних данунциянтів и непокоіню Русинів.

— **Дальші ревизиі и арештованя.** В семинарі и між кількома академиками відбулись поновні ревизиі. Арештовано акад. И. Б. и Л. З. Після Gazet. Nar. відбулася в Перемишлі у Д-ра Антоневича бувшого посла до сойму ревизия, при котрій мали знайти социялистичні книжки. Після Dz. P. відбулись в Станіславові ревизиі у п. п. М. Б. и Р. З.

— **З відки вітер віє?** Kölnisch. Zeit. доносить, що **славянський комитет в Москві** мав знов переслати до Праги 200.000 р. Ціль сеї посилки, як и тих, що ще послідують пізнійше, має бути: 1) утворити славянські комитета в Чехах, 2) давати підмогу прослідованим через австрийське правительство за славянську(?) справу, або способи до побігу за границю, 3) вести славянську (?! *P. П.*) пропаганду в Галичині, Кроациі, а особливо в Дальмациі.

— **Єиділ тов. „Дружній Лихвяр“**, сповіщає, що интересовані члени під час вакаций можуть в справах товариства відноситись до п. Антона Горбачевського Ч. 26 ул. замарстинівська ві Львові.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Липця 1877.

Комната послів **Ради державної** відбула ще 4 засіданя, відтак зістала відрочена аж до 3. Вереснл. На засіданю з 28. Цервця министер-президент кн. Аверсперг відповідав на интерпеляцию п. Гофера о східній справі в подібнім дусі як мин. Тиса в угорськім соймі, тілько не с таким талантом. Відтак передискутовано до кінця и принято цілу новелю екзекуційну. П. Заклинський вніс интерпеляцию зглядом кривдженя селян при викупні грунтів під желізницю Альбрехта. — На засіданю з 2. Липця принято нову новелю екзекуційну в 3-ім читаню, відтак дебатовано над **заложенєм одної руської школи на-**

Digitized by Google

родної у Львові. Комисия едукацийна внесла таку резолюцию: „взиває́ться ряд, щоб конче постарався о те, щоби в одній більшеклясовій публичній школі народній у Львові руський язик був введений яко язик викладовий.“ Против тої резолюції виступав завзято п. Евс. Черкавський, котрий видить в ній завізване ряду до покривдженя компетенциі автономичних властей, позаяк після устави Галицького сойму право рішати о язиці викладовім в школі народній має громада, котра школу удержує; також не видить потреби такої школи, бо вже є руська школа вправи при семинарії учительскій; притім Русинів у Львові є мало, бо з 12.000 мешканців гр. кат. обряду, котрі мешкають у Львові, більша часть вважає себе Поляками и говорить дома по польски. П. Ковальский указував, що Русини вже мали у Львові руську взорцеву школу від р. 1850 через 8 літ, але в 1868 р. перемінено сю школу в польску. Утворенє школи вправи при семинарії учительскій ще не заступає школи народнёї; руська ж школа народня у Львові може мати дуже багато учеників. Три рази удавалися Русини в сій справі до сойму краєвого, але надармо; тепер же удаються до Ради державної, бо не можуть ждати, аж руська молодіж не винародовиться. П. Заклинський указував, що п. Черкавський є Русин з роду, однак став орудем в руках противників Русинів. Галицький сойм оспорює все компетенцию Ради державної тому, що як прийде яка справа, котра дотичиться Русинів, до сойму, то доля ій вже рішена. П. Наумович казав, що история Русі є история терпінь. Ніколи так Русинів не кривджено як в остатніх роках: давнійше не нарушали Поляки ніколи нашої мови (? — за сі слова Поляки били браво!), а тепер взялися и до азбуки. Потім покликується бесідник на XIX арт. основних законів державних и кінчить словами: Горе тобі, що ти Русин; о праві, котре с тобою зродилось, нема ніколи й бесіди. Відтак ще мин. Штремайер давав поясненя що-до руської школи вправ у Львові. При голосованю принято резолюцию дуже значною більшостю голосів. (За резолюциею голосував, розуміється, и о. Качала; однак не голосував за нею вибраний за инициятивою Руської Рада п. Криницький!) — На засіданю с 4. Липця дебатовано над утворенем фидеикомису в родині гр. Баворовського в Галичині; комисия була тому противна, однак вивязалась велика дебата и проєкт ряду утвореня того фидеикомису принято, тілько за для дрібної техничної хиби відослано ще раз до комисиі для доповненя. Хотя се дрібна справа, однак дивуємось, що руські посли голосували за проєктом. Справедливо каже Neue fr. Presse: Звісно, що надзвичайне национальне богацтво нинішнёї Франциі, котре ударп найстрашнійшої війни наших часів в так короткім часі перемогло, основується на численних, добре уладжених дрібних посілостях грунтових сего краю, а той здоровий, маючий стан хлопський завдячує свій початок тому декретови французької революциі, котрий знищив фидеикомиси и стан великих посідателів шляхоцьких. — На засіданю с 6 Липця дебатовано над ухваленою Галицьким соймом уставою пропинацийною для Галичини. Хотя ся устава вже санкционована, однак мусіла переходити через Раду державну задля того, щоби узискати увільненє від штемплів и належитостей, котрі виносили б суму кілька сот тисячей зр. Ряд вніс проєкт увільненя від штемплів и належитостей, однак комисия комнати послів, котрої ре-

Digitized by Google

референтом був Гискра, противилась тому и внесла, щоби над проєктом ряду перейти до порядку дневного, між иншими с тої причини, що устава о викупні пропинації „корчми, місця де вилягається зараза горівчана, зубожене и отуманене сільского народа, на всі часи стабилизує". За проєктом ряду (т. є. за увільненєм від штемплів) промовляли министер финансів Претис и радця министер Медвей и покликувались на те, що в Чехах, Моравиі и Шлезиі при переведеню викупна пропинації призволено увільнене від штемплів. Того самого аргументу уживав и польский бесідник за пропинацією, др. Дунаєвський, котрий крім того указував, що тут ходить о право, котре з давен давна, ще від часу польских королів дійсно истнувало. Против увільненя від штемплів и належитостей а за внеском комисиі промовляли п. Заклинський и др. Гискра. П. Заклинський покликується на опозицию против тої устави Русинів и селян в Галицькім соймі, висказує, що тою уставою право пропинації не буде знесене, а кошта переведеня не шинкарі заплатять, але сільский народ, притім ся устава підмагатиме пяньство и стоіть в суперечності з недавно ухваленою уставою против пяньства. Однак коли бесідник голосуватиме против проекту ряду, то се не з опозиції против ряду (непотрібне застереженє! — ред. „Пр."), тілько щоб галицький сойм ще раз занявся тою справою. Др. Гискра перед всім застерігався против тому, що він и більшість комисиі неприязні интересам Галичини. О пропинацийній уставі каже бесідник, що вона заховувала б пропинацию до неозначених часів, и була б не знесенєм але законсервованєм пропинації. Коли в Чехах, Моравиі и Шлезиі уділено увільнене від штемплів и належитостей, то для того, бо там пропинацию дійсно знесено. При голосованю принято внесок комисиі 135 голосами против 62. Польска шляхта в правдивій роспуці! Нічим ії централистично-німецька більшість так не допекла як сею справою пропинацийною; польскі посли грозили навіть кулаками д-ру Гискрі підчас єго бесіди! Так само з найбільшою лютостю виступила польска преса. На тім засіданю відповідали ще министер на всілякі интерпеляції, відтак вибрано членів до спільних делегацій и засіданя комнати послів відрочено.

Комната панів мала два засіданя: 27. Червця и 10. Липця. На першім засіданю приняла ухвалені комнатою послів устави против лихви и пянства з резолюциями, щоби ті устави завести и в инших краях и щоби зревидувати уставу о лихві с 1868 р. На другім засіданю принято деякі менше важні устави и вибрано членів до спільних делегацій.

Сойм галицький скликаний на день 8. Серпня с. р. Маршалком краєвим именований, позаяк гр. Володимир Дідушицький не хотів сёго уряду приняти, гр. Людвик Водзіцкий. Позаяк вже 3. Вересня має зібратися знов Рада державна, для того сесия соймова може лиш 3 неділі потрівати.

Пересправи угодові між Австриєю и Угорщиною на разі розбились. Австрийська депутация регникольрна вислала ще друге нуциум яко відповідь на друге нунциум угорської депутації; однако заявила в нім, що мусить держатися своіх первістних внесків. Відтак обі депутації повибирали підкомитети, щоби устно порозумітись. Але й так не

Digitized by Google

дійшлось до цілі: угорський комитет заявив, що приступає вправді до внеску ряду що до квоти и годиться на дотеперішний стосунок 70 : 30, але угорська депутация и в справі реституції податку консумційного не відступає від свого первістного внеску, котрий є й внеском ряду. Австрийська депутация згодилася в справі квотовій и прийняла стосунок 70 : 30, але в справі реституційній заявила, що мусить зіставати при status quo, внесків ряду и угорської депутации приняти не може. Коли жадна сторона не хотіла дальше уступити, дальші пересправи на тепер устали. Однак до порозуміня все таки буде мусіло прийти: обі сторони Мадяри и Німці, за багато мають спільних интересів и не можуть инакше задержати свою власть як тілько взаімною помочею.

Российско-турецька війна, помимо переправи Россиян через Дунай, не так близька до рішеня, як многі надіялись. Над Дунаєм Турки не ставили великого опору и Россияне переправились з дуже малими стратами. Fremdenblatt пише, що між иншими погибла ціла половина волинського полку (зложеного з Русинів); всі официри того полку або убиті або ранені! На другім місци переходили Россияне коло Систови за помочю чайок и мосту. Раз буря зірвала ім буйа міст, але Турки не скористали с того и міст вскорі знов збудовано. Головну кватиру российську перенесено до Систови, де мешканці з великим ентузиязмом приняли царя. Турки и дальшому походови не ставили великого опору, тілько під Белою трівав досить завзятий бій. Администратором Болгарії именований кн. Черкаський, звіснй с своєї діяльності після послідньго польского повстаня в конгресовій Польщі.

В **Азії** справи российські стоять некористно, майже так само, як перед зачатєм війни. Однак війна на всякий спосіб рішиться не в Азії, але в Европі, а тут, хотя позиция Турків все ще досить користна, однак Россияне очевидно перемагають.

☞ *С сим н-ром роспочинається другий півріч „Правди“. Просимо о скоре надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скоре надісланє залеглостей, и заявляємо притім, що послідуючий нр. 13 розішлемо вже лише тим Вп. пп., котрі до того часу надішлють передплату.

З І-ого півроку маємо ще невеличке число примірників, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 3 зр.

Редакция и администрация Правди находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.

Задля навалу біжучих справ мусіли ми видати се Ч-ло в 3 аркуші. Слідуюче Ч-ло вийде тілько в 2 аркуші.

Переписка Редакції: В. П. *Д...Д.* Для пересланих статей не можна найти накладці. Статі обіймали б кілька арк. печ. Печатане „Полит. кур.“ вважаємо невідповіднім с причини зміни обставин.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 14. У Львові, дня 31. (19.) Липця 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в 2½ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

БУРСА и БУРСАКИ.

Очерки и картини И. Г. Помяловського.

.....

Зимовий вечір в бурсі.

(*Дальше.*)

Ми сказали, що Гороблагодатський глубоко ненавидів Тавлю за ёго підлу натуру; але він играє з ним в каміньчики, ёму хочеться виграти и получити Тавлю.

Скінчивши щипчики, Тавля спитав лукаво:

— А не хочеш ще?

Тавля зручно грав в каміньчики и надіявся на себе.

— Давай! уперто відказав Гороблагодатський.

Знов заздоркали каміньці.

Семенів з далека придивлявся забаві. Семенів був третій тип бурсацькпй, вироблений тою самою бурсацькою администрациею. Товариство нині звало ёго фагасом.

Начальство розуміло, що своїм педагогичним устроєм бурси не достигло цілі; але намість того, щоби знести шкільні порядки, воно пішло ще дальше дорогою безумства. Явилася нова урядова особа — фагас, котрий тайком доносив начальству всё, що робилося в товаристві. Всякий пійме, з якою ненавистю гляділи ученики на заушника; и справді, треба було великої мірки підлості, щоби рішитися на фагасованє. Спосібні и пильні ученики ніколи не фагасували: вони и без того були певні доброї кляси; тайними доносчиками все були люде не-

Digitized by Google

спосібні и підленькі боягузи; за підлу службу начальство переводило їх с кляси до кляси, як добрих учеників. Але ми сказали, що товариство само в собі було чесне и тому-то не поважало тих учеників, що через підкуп учителя, через семейні звязі, через протекцию, а тим більше за фагасованє одержували добрі кляси. Крім того ученики зовсім справедливо були переконані, що фагас не тілько передавав тото, що справді діялося в клясі, але доносив далеко більше, бо мусів усякими способами доказувати свою щирість начальству. Але навіть коли передавав инспекторови, чи там надзирателеви й правду, то й тоді будив у клясі ненависть и злість; на примір, діти збираються зробити п р а з н и к (пиятику), відорвати хвіст економовій свині, шмигнути до знакомої прачки або як-там будь забавитися,—и нараз инспектор, завчасу увідомлений, замість розривки парив їх не на житє а на смерть. Правда, по більшій часті, при непоборимім упорі бурсаків, доноси не потягали за собою кару, але начальство все таки вміло з них робити не абиякий ужиток. Як то обяснити, чому инспектор за однаку провину двох учеників карав не однако? По більшій часті се виходило відти, що на ученика дужше покараного були доноси від фагасів. Начальство особливо не терпіло тих учеників, що ненавиділи и переслідували фагасів. Всі доноси фагасів записувано до ч о р н о і к н и ж к и. Тота книжка мала превелике значінє при кінці курсу: тогді не одному замість доброі кляси нежданo-негадано давали в о в ч і п а ш п о р т и — свідоцтва відходу з замітками про іх погане захованє: іх причиною конечно було не що, як чорна книжка.

Семенів чув, але боявся вірити, що товариство догадалося про ёго уряд. Він ясно покмітив, що ніхто до ёго не хоче й слова сказати, а першою карою на фагаса була м о в ч а н к а: ціла кляса, а инколи й ціла школа давала собі слово не говорити нічого с фагасом, крім наруги. Положінє страшне: жити цілі тиждні серед живих людей и не вчути ні одного привітного слова, бачити на всіх лицях відтручуючу погорду и омерзінє, жити твердим переконанєм, що ніхто ні в чім не поможе, а противно з радостю зробить пакість. И справді, фагас у товаристві був винятий с-під опіки всяких прав: на ёго звалювали всяке лихо, ёго переслідували, крали и псували ёго річи, дерли одіж и книжки, били и мучили. Инакше обходитися с фагасом уважали з а н е ч е с т ь. Але начальство все-таки пусто-дурно зіпсувало на віки кількадесять молодих людей, роблячи іх фагасами: школярське житє розвивалося в своіх гидких формах и товариство робило, що хотіло.

Семенів поглядав на граючих в каміньчики и злорадісно всміхнувся.

— З окропу горячих! скрикнув Гороблагодатський.

Digitized by Google

В ёго голосі було щось зловіщого. Тавля затремтів и поблід на хвильку. Довкола стола знов гурма. Знов камінь літає по повітрю, — але тепер вже Тавлина рука лежить на столі; він дармо то надіявся на себе: Гороблагодатський за одним махом зробив усі вісім каміньців, а Тавля ледво пять захопив.

— Кінця не буде! сказав грізно Гороблагодатський.

Тавля очевидячки тремтів. Товариші не сміялися: вони виділи, що діло йде не на жарт и що Гороблагодатський мститься.

Дійшло до сотні. Від здоровенних щипчиків рука Тавлі напухла. Він терпів страшенний біль; в кінці не видержав и проговорив:

— Та ну, досить уже!

— Після двох сот проси пощади! відповів Гороблагодатський.

— Але ж бо болить.

— Ще дужше буде боліти.

За сотним-сімдесятим щипком рука Тавлі покрилася темносинім цвітом; він чув лупанє до самого плеча.

— Але ж досить, Ивасю... що ж тобі с того прийде?..

Гороблагодатський замість відповіді люто вщипнув Тавлю.

Тавля знав, що Гороблагодатського слово тверде, але рука боліла так сильно, що годі було не просити.

— Та дай спокій!.. Чей ти вже натішився!

— Ще міні слово пікни, то тобі других двіста вліплю!

Гороблагодатський шмальнув щипчик більше як з окропу горячий.

Тавля не видержав; долі ёго лицем потекли слёзи.

Дійшло до двох сот.

— Тепер перепроси мене!

Хоть біль и як люта, а встидно перепрашати.

— Та ну; дай же вже спокій!

— Чого ти насмівався вперед?

— Та ж то були жарти.

— То ти, скотино, мене смієш на жарти підіймати?

Він люто вщипнув Тавлю.

— Ну, перепрашаю тебе, Ивасю...

Гороблагодатському видко жаль було закінчити муки ненавистного Тавлі. Він зібрав усі сили и від послідньго щипка рука Тавлі почорніла.

— Буде с тебе! А що, ситий тепер? спитав Гороблагодатський.

Ино що почувся Тавля вільним, переляк в ёго душі уступив місця встеклій лютості.

— Звір підлий! сказав він.

— Чуєш, не зачіпай!

Digitized by Google

— Зуби повитовкаю!

— Хто, ти?

— Я!

— Ось, на, повитовкай! сказав Гороблагодатський, підставляючи лице.

Тавля забувся в завзятості и вліпив страшенний удар в лице свого ворога, але сейчас и сам відобрав ще страшнійший. Завязалася бійка.

— Так вам треба! так вам треба! шевелилося в душі Семенова.

Тавля так ошалів из злості, що помимо болячої руки не уступав Гороблагодатському, хоч той був сильнійший від ёго. Злість до того опянила Тавлю и змогла ёго сили, що годі було россудити, чий був верх. Гороблагодатський и тоту ганьбу затаів у собі.

Після бійки Гороблагодатський пішов ид ведру напитися: по дорозі ёму попався Семенів. Він тріснув Семенова в карк и пішов далі, немов нічого й не бувало. Семенів злосливо поглянув на ёго, але не посмів и слова пікнути.

Постоявши троха серед кляси, Семенів зачав без цілі швендятися с кута в кут та поміж лавками, зупиняючися то тут, то там. Поглянув, як играють в масляпку — забава всім відома, и ми не будемо ii описувати. В другім місци два парубіки пересипáли сóлуда, то є ставали оден 'д одному плечима и сціпившися руками за лікті, за чергою навалювали собі оден другого на плечі; то робилося так швидко, що з обох робилася одна розгойдана фигура. Коло печи сікундатор, на прізвище Супоня, учився свого ремісла; в руках у ёго пишні лози: він помахував ними и вишвякував у повітрю басáмани, котрі опісля мають посипатися на тіло ёго товариша. На третій лавці играли в штовшки; тота деликатна забава поставала на тім, що одному грачеви завязують очи, нахплюють голову и сиплють в неі штовшки, а він має вгадати, хто ёго ударив: не вгадає — лягай на ново, а вгадає — на ёго місце ляже вгаданий. Семенів побачив, як ёго товаришови пустили в голову цілу батерию штовшків и як той встаючи піймався руками за голову.

— Так тобі треба! прошептав він и пішов ид пятій лавці.

Там одна партия чесала в конюшину, а друга в носка: знана гра в карти, в котрій того, хто програє, бють картами по носі.

Семенів перейшов ид семій лавці и полюбувався, як шість хлопа балайдалися. Вони побралися руками за лавку и гойдалися взад и вперед. На слідуючій лавці Мятаха роспочав богородичен на штовшках, т. є співав цапиним голосом „Всемірную славу“, и до такту підтріскував в пальці. Поруч ёго Єрундия (прізвище) грав на

Digitized by Google

баляндрасах, перебираючи свої товсті губи, котрі, ляпаючи одна о другу, після тутешнёго говору, баляндрасами. Третій артист старався, як мож найшвидше, виговорювати: „цебер, цебер, полуцебер, переполуцебрився“, „під піч перепічки перепечені попадали“, „старенького паламарика не перепаламарити“.

В кінці Семенів дібрався до стіни. Тут Омега й Шестиухий Габер играли в плюванку. Оба старалися, як мож найвисше плюнути на стіну. Игра йшла на змазь. Шестиухий Габер плюнув висше.

— Давайся сюда! сказав він, простираючи в повітрю свою пятку (руку).

Омега наставив свою лопатку (лице).

— Надувайся! сказав Чабер.

Омега надув лице.

— Ширше бери!

Омега надувся, аж весь почервонів.

— Горішня, почав Габер, ляпнувши долонею Омегу по чолі, долішня, ляпнувши по підборідку, дві бокові, ляпнувши по обох лицях. — Надувайся!

Омега надувся.

— И всеобщая! закінчив урочисто Шестиухий-Чабер.

Після того він забрав лице Омегу в долоню, так що воно поміж пальцями попроступало повними, блищачими складками, и тряс ёго за випасені мордаси до гори и до долу.

Семенову було вкучно. Він не знав. що робити.

— Кармельків, медівників! Цукерків, медівничків!

То був голос Елпахи, котрий звичайно торгував цукерками и медівниками, с чого побирав не малий дохід, бо купував на гурт, фунтами, а продавав на подріб.

Семенів приступив ид нёму.

— За кілько? спитав Елпаха, оглядаючися кругом и довкола, бо товариство заказувало говорити с Семеновим; але купецьке користолюбство Елпахи взяло верх.

— За пять копіёк.

— Гроші сюда!

— Ось маєш.

— На маєш кармельки.

— Щож ти якісь обгризені даєш?

— Найліпший гатунок.

— Переміни Елпахо!

— Кармелёчків, цукерочків! закричав Елпаха, відвертаючися на бік.

Digitized by Google

Семенів розглядав цукерки, держачи іх на долоні, и сам не знав, чи ззісти іх, чи викинути. Вже рішився ззісти, коли хтось из заду підкрався, вихопив ёму з руки лакітки и швидко пропав. Семенів злісно поглядів на товаришів, але безсильна була ёго злість, и ёму одур починала братися голови.

— Ходи, заграєм у гудзики, сказав до ёго Тхір.

Семенів сам зачудувався, що до ёго заговорив товариш. Він недовірчиво поглянув на Тхора.

— Чого балухи витріщив? не бійся!

— Ти мене дуриш...

— Ну, ади, дурень... що тобі!

— Забожися!

— Бігме боже! Скарай мене Господи!

— Ей, ти мене дуриш?..

— Ну, таже я забожився, чогож ще хочеш?

— Га, то добре! відповів Семенів, рад з душі, що з ним заговорила жива людина, хоть тота людина и була Тхір.

В бурсі була своя монета — кістяні гузики від штанів, камизелёк и сурдутів. За єдиницю принимався гузик з одною діркою; два однодірочні рівналися чотиродірочному або парі, пять пар купі або грошу, пять купок велицкій купі. Гудзики мали ціну означену раз на все, и кождого часу за пять пар можна було виміняти гріш. Велика многота кістяної монети курсувала в бурсі. Нею платили при грі в пару або непару и в ..... Лучалися такі, що мали й по сто великих куп и по більше; іх мож спізнати по тім, що все держать руку в кишені и риються там у кістянім богацтві. Уживане кістяної монети породило осібних промишленників, котрі по ночах обрізували гузики на одежах товаришів, або робили то на годинах, під лавками, обпорюючи бурсацьку монету з заду сурдутів.

Тхір був оден с таких промишленників. У Тхора нічого не було свого, всё скарбове, и як би не скарб, ви побачили би в ёго особі можливість на Русі зовсім голого чоловіка. Грошей у ёго майже ніколи не водилоося. За сім літ у ёго не пробуло й сім рублів, так що справжня монета для ёго була ще менше пригідна, як гудзики. То був жебрак другої кляси; тай майстер же він був жебрати! Знаючи, що в товариша є булка, або які другі ласощі, він чіпався ёго, як рінях кожуха, жабонів и молестував доти, поки ёго не заспокоєно. Круглий сирота, без роду, без племени, він безвихідно жив в бурсі, на вакаціі ніколи не виїздив и так втягнувся у всі форми бурсацького житя, що крім ёго другого не було для Тхора. Тілько в часі вакаций він звиджував сусідний базар, ріку та ліс: тут був конець ёго світа.

Digitized by Google

Науки Тхір не міг терпіти, але вчився, бо знов не міг терпіти різок: из двох бід (а бурсацька наука — біда) приходилось вибирати менчу. Він запалений був до гри в гудзики; але узбиравши деяким світом велику купу, він або вимінював ії як стій на гроші и проідав з захланностю жебрака, або знов програвав, бо й грав не дуже щасливо. Тоді, узброїний ножиком, промишляв під лавками, або по-ночи під подушками товаришів, куди бурсаки ховали свою одежу. У одного товариша таким робом він обпоров з одежі всі гузики, так що ні-на-що було защепитися, все злітало с тіла, хоть гинь. Раз Бенелявдів, перший силач у клясі, підчас години, при учителю, спіймав ёго за волосє під лавкою и тут таки завдав ёму **волосянку**. Просити пощади годі: учитель почує. Опісля довго сміялися с Тхора, говорячи, що в ёго волосє попухло. Тепер у Тхора було лиш пів пари, т. є, оден гузик з одною діркою.

— До пари, чи не до пари? спитав він загадуючи.

— Нехай не до пари! відповів Семенів.

— Твоє. Тепер ти!

Семенів загадав, але йно що ростулив руку, щоби побачити, чи згадав Тхір, коли в тім хижий Тхір вихопив у ёго гудзики и сховав до кишені.

— А то що, Тхоре? спитав Семенів.

— Я тобі Тхір? А в потилицю хочеш?

— Оплетохом, сказав оден из товаришів.

— Беззаконновахом, сказав другий.

— И неправдовахом, заключив третій.

— Віддай, Тхоре! бігме, віддай!

— Знов Тхоре?.. Морду загорожу, зуби на зуби помножу!

Семенів не говорив більше. Бідолаха відійшов на бік. Ніде не було для ёго захисту. Він нагадав, що у ёго в лавці є горнятко каші. Семенів хотів попоісти, але горнятка не було. Роздразнений ненастанними псотами товаришів, він обернувся до них с словами!

— Панове, що за багато, то й свині не люблять!

— Що таке?

— Хто взяв горня?

— С кашою? відповіли ёму з насмішкою.

— **Стибрили**?

— **Збондили**?

— **Зляпсили**?

— **Сперли**?

— **Лафа, бре**!

Digitized by Google

Всі тоті слова, в перекладі з бурсацькоі на людську мову, значать: „украли“, а лафа — лихо.

— Комедо! роздався голос Тавлі.

— Иду-йду! була відповідь.

Семенів ще по обіді підслухав, що у Комеди с Тавлею був дивний спір, ба й заклад, и тому-то поспішив на голос Тавлі, забувши про свою кашу.

— Готово? спитав Комедо.

— Ось тобі! відповів Тавля и розвязав узлик, в котрім було завинених шість булок по три копійки.

— Зіжреш?

— Раз сказав.

Гурма цікавих обступила іх. Комедо був парубок літ девятнайцяти, високого росту, худощавий, з лицем без виразу, згорблений.

— Яка умова?

— Не зіжреш — за булки гроші заплати, а зіжреш, — я тобі двайцять копіёк.

— Давай сюди!

— Уважай, нічого не пити, поки не ззіси!

Замість відповіді Комедо став уплітати білий хліб, котрий так рідко попадае межи губи бурсакови.

— Раз! рахували в гурті, — два, три, чотири...

— На-но пяту.

Комедо всміхнувся и ззів пяту.

— Хоть шестою вдавися!

Комедо всміхнувся и ззів шесту.

— То гелевач! воркнув Тавля, віддаючи двайцять копіёк.

— Тепер и напитися мож, сказав Комедо.

Коли він напився, ёго питали:

— А ззів би ти ще де-що?

— От-так, хліба з маслом...

Дістали бохоня хліба и масла добули.

— Ану, стрібуй!

Він ззів.

— А ще?

— Може каші горнятко?..

Добули й кашу. Єго кормили с цікавості. Він и кашу впів.

— Що за прожора! И де тото в тебе лізе, німино якась! воле! Як се ти не тріснеш, поганине?

— А що черево? спитав котрийсь.

— Тре, відповів Комедо, безмисно обзираючись. .

Digitized by Google

— Дуже?

— Посмотри.

Стали черево смотрити у Комеди.

— Ади, яка стервина. Як бубен!

— А що, два фунти патоки ззіш?

— Ззім.

— А чотири миски каші?

— Ззім.

— А пять редьков?

— А чотири кварти води випеш?

— Не знаю, не трібував... Міні спати хочеться...

Комедо поштильгукав у Камчатку. Довго юрба прозивала Комеду и стервом и прожорою и бог вість як.

Між тим Тавля нагодувавши своїм коштом Комеду, як звичайно, олютився. Одному з менчих дістався від ёго позаушник, другому загнув копаниці, третёму зробив змазь. Гороблагодатський бачив се и в душі називав Тавлю скотиною. Відтак Тавля поглядів на гру в м а с н е н ь к і. Васенда наводив: він кладе руку на лавку, а Гришкець з усёго розмаху бє долонею по руці. Васенда старається відхопити руку, щоби Гришкець ударив об лавку, а тоді Гришкець буде підставляти руку. Але Тавлю се не забавило.

— Чи не д р е м е х н у т и б в п і с н е н ь к і? проворкотав він и почав обзиратися, чи не грають де в пісненькі.

— Ага, он-де! сказав він, відшукавши, чого хотів.

Около заднїх лавок, побіч Камчатки, зібралося осмеро люда. Оден э них, положивши голову на руки, щоби не міг видіти нікого, наводив: ёго плечі були відкриті и вигнені до гори. Піднялися над плечима руки и з лоскотом опустилися на них. До других ударів прилучився й удар Тавлі. По силі удару ж м у р е н и й догадався, чий він був.

— Тавля ударив! сказав він.

Тавля ляг під пястуки.

Гороблагодатський між тим пробирався правим плечом на перед, по медвежому, ид тій самій купці. Побачивши, що Тавля наводив, він прилучився до граючих.

Бухнули Тавлю.

— Хвацько! говорили в гурті.

— Ти почуй, моя кохана, як я жарко тебе люблю!

— Хто вдарив?

— Ти.

— Вали ёго, вали на ново!

Тавля нагнувся.

Digitized by Google

— Дремехни ёго!

— Збарабань ёго, щоби наскрізь пройшло!

Сотнаровий удар упав на Тавлині плечі.

— Гороблагодатський, сказав Тавля, ледво дух переводячи.

— Ростягнути ёго знов!

Знов повторився здоровенний удар.

— Бенелявдів, показав Тавля.

— Вали ще раз!

— Щож братця так мож забити чоловіка!

— Було більше каші істи!

— Лопай ёго по за хрест!

Знов спільний удар и знов не вгадав Тавля.

— Та що бо, братя? Убити хочете, чи що?

— Значить, любимо тебе, шануємо! сказав Гороблагодатський.

— Братя, я не лягаю більше!.. Бо що то? Других так не бєте!

— А тебе, видиш по щирості!

— Мурашки лазять?

— Ну, дуйте живо!

— Лягай, бо морду розморквашу! скрикнув Гороблагодатський.

— Братчики...

— Ну! крикнув Бенелядів грізно.

Тавля вгадав на конець... Грачі зареготалися, коли Тавля сказав:

— Я не хочу більше грати.

— Чожу ж се, моя душечко? спитав Гороблагодатський.

Тавля поглянув на ёго злісно, не сказавши й слова відійшов потішатися над мальцями. Купка продовжала игру в пісненькі. Нараз взявся між ними Тхір.

— Чечір!.. скрикнув Гороблагодатський, побачивши Тхора.

Десять хлопа вчепилося Тхора за волосє, а оден заспівав:

— Чечір, нечір, збирайтеся на вечір; хто не був на пиру, тому волосє деру: с кровю, з мясом, с печіню-перепечіню... Качана, чи пирога?

— Пирога пищав Тхір.

— Не проси пирога, бо мука дорога. Чечір-нечір, сходіться на вечір; хто не був на пиру, тому волосє деру; с кровю, з мясом, с печіню-перепечіню... Качана чи пирога?

— Качана.

Знов почали и знов проспівали „чечір“.

— Чи скік чи колом в бік?

— Скік! відновів розволоханий Тхір.

Після того, накраявши ёму на голові достаточну многоту мамалиги, пустили ёго „со миром“.

Digitized by Google

Семенів видячи, як шарпали Тхора, шептав:

— Так ёму треба, так ёму треба!

Але Гороблагодатський вхопив Семенова з заду и положив на лавку замість того, хто мав ж м у р и т и; з другого боку притримали Семенова за голову. На ёго плечі посипалися прелютенні кулачники. Він не міг на ноги встати після них. Не ёго плеченятам було переносити такі важкі, здорові пястуки. Він без мислі оглянувся довкола. Хто бив? за що? Семенів упав на лавку и заплакав. Темніло в клясі; ще кілька хвиль, а не ввидиш ні цятй нічого.

— Братчики, проговорив Семенів отямившись; — за що се вп мене ненавидите? всі! всі!..

Галас хорового співу заглушив ёго слова. Смерк западав бистро; ледво мож було роспізнавати лиця; барви и лінії пропадають у памороці — лиш голоси звучать и трепечуть.

Семенів пробрався ид вікну и придавлений тоскою и злостю глядів на непривітний двір, в непроглядну пітьму зимового, поганого вечера. Єму пригадалася родина. Отець давно вже встав від пообідного сну; мати, котроі він був пестіём, вносить тепер самовар до покою; брат и дві сестрички вже довкіл стола щебечуть, сміються; бренькають чайні ложечки и чарочки, легка пара клубиться над горячим, покріпляючим напоєм. „До дому б тепер...“ Він закрив лице руками, нахилився ид шибі и знов заплакав. Але нараз плач ёго урвався. Трівога обхватила ёго и він задрожав цілим тілом. Страшне таке житє, якого досвідчив він сегодня. Він забув физичний біль тіла, и тілько в ёго груди залягло щось и спирало віддих. Він отуманів від страху п невідрадимо-ясно стало перед ним: „відверженець ти! всі тебе ненавидять, а навіть годі знати, що с тобою зроблять! може сейчас бухнуть в плечі, вирвуть жмит волося з голови, плюнуть в лице!.. В клясі темно, хоть око вийми, бо начальство з економичного вирахованя засвічувало лямпу тілько на години науки. В тій пітьмі можуть з ним зробити, що хто хоче, и не знаєш, хто на тебе вилле свій гнів и відомстить за товариство. „Не буду більше! прошептав він и не було й тіні злоби в ёго душі. „Того я й варт!“ прокрадалося в ёго самопізнаню. Він бажав перепроситися с товариством и в душі просив помилуваня. Він вже ненавидів начальство, що зробило з ёго фагаса, и готов був сам перший вирвати жмит волося з голови того товариша, котрий займе ёго місце. Семенів рішився просити прощеня у цілої кляси и прилюдно відказатися від шпігунства. Але нараз почув, що ніби хтось підкрадається д нёму; він в переляку поквапно відступив від вікна и незнать-куди сховався у пітьмі.

В клясі так темно, що на два кроки не роспізнаси людського

Digitized by Google

лиця. Всякі забави переривалися в ту пору и бурсак міг забавлятися тілько звуками дивачними и різнообразними. Загальне вражінє дике...

Звуки мішаються и переплітаються. Роздається крик якогось бідолашного, котрому запевно заіхали по за сугорбок; чутно, співають Господи воззвах на глас осьмий; вирівається с концерту патетичний тон на горішне ге; когось там ще тріснули в лице; коло пічи співають; „отроци семинарстиі, посреди кабака стояще, пояху: наливай, подавай! ми книги продамо, тобі гроші віддамо!“ — чутно плач; грегоче якась шельма, т. є ирже по кіньски вигойкуючи: „і-и-го-го-го-го!“ Наруги висять в повітрю, крики и регіт, мекекечуть по цапиному, грегочуть и співають на гласи та роздають позаушники. В Камчатці під управою заматорілого Митахи, хоронителя бурсацькоі старини, співають пісню, зложену ще давними бурсаками:

Як щасливі ті народи,
Котрих сильниі природи
Не знали наших мук,
Не бачили наук!

Тут в столову шкандибаєш,
Борщ поганий висербаєш,
Тай знов до кляси йди,
Хоть плач а хоть реви...

Тут архангели підскочать,
Из-за лавки поволочать
Тай ну раба вкладать,
Лозинами шмагать!

Бідні, бідні! не без причини то так дико в вашій клясі! Вас волочать, ростягають, шмагають!.. До голосу Митахи пристають голоси ёго товаришів. Жаль, що конець пісні, котру співали якимсь сумним, гробовим голосом, забутий и не дійшов до нас.

У другім місци чути:

Горі селом візок іде,
За ним мужик пішком иде
Тай мішки везе,
Тай мішки везе.

Мужики за ним надбігли,
Тай ид возови надстигли;
Що, бре, продаєш;
Що, бре, продаєш?

Він ім мовить, що овес, —
Виняв з міха тай потряс
На долинищу,
На долинищу.

Digitized by Google

А ще чутно:

А як взяли козла
Півперек живота,
Як не вдарять кізла
До сирої землі;

Єго ноженьки
Край дороженьки,
Голова ёго й язик
Під колодою лежить.

Після кождих двох вершів приспівували: ти-лі-лі-лі-лі-лі, а відтак повтаряли другий верш:

А там он ще урывок:

Кохані діти Аполлона
Сидять беспечно in caupona.
Ідять селедці, vinum пють
И carmen Бакхови ревуть:
„О сильний, добрий Бакху, ти
Все в наших головах гости!
Бо скоро ти ся нам являєш,
Из серця curas виганяєш.
Ми любим Фєба й музи з ним,
Вонп з богами нас рівнають,
Beatos homines ділають;
Но всё се против тебе — дим!
Бо вся тота свята наука
То semper nobis magna мука
И цвіт би наш давно зівяв,
Коли б нас ти не підкріпляв.

„Семинаріада“, идема в восьми піснях, зложена давно и переходить з уст до уст, від одного поколіня до другого. В ній ясно висказано, як товариство задивлюється на науку и на своіх наставників.

Из загально знаних пісень співали тут або слезливі романси: „Стонет сизий голубочек“, „Нічпою темнотою“, „Я бідная пастушка“, „Вже на сході сонце запалало“, и т. и., або чисто народні пісні: „Ах, ви сіни“, „Внизъ по матушкѣ по Волгѣ“, „За рѣчкою, за бистрою“, „Перестанымо товариші, чуже пиво пити“ и т. п. Але ось якийсь шибайголова затягає ще співанку домашнёі фабрикациі:

О девятій рано,
Скоро сонце встане,
Вже вандрує Суковатий,
В личаному кафтаняти,
А де тілько гряне,
Лишень басамана!
Ой, ой, ой!

Digitized by Google

Повисли в повітрю реготи, насмішки и сильні відкази на начальство. Знов котрась шельма загреготала, десять їх загреготало, двайцять хлопа, без ліку. А там загавкали, замявкали, закракали, свищуть, вівкають... С цілою тою замішанпною зливається бурсацька різноголосиця в сорок здорових голосів: ученики розбирають межи себе всі ноти уживані при співі и всі тони беруть відразу. Між тим сирість и холод проймають бурсацтво до костей; котрийсь заревів: холодно, холодно! То знак до огріваня, після котрого бурсаки зачинають битися по боках руками, щоби розігрітися, и стогнуть — душу надривають: „холодно, холодно!“ У сто гортанок здвигається несосвітенний гвалт и всё то реве в непроглядній темноті. Як би привести до кляси чоловіка, що ніколи не чував стогнаня бурсака, він би подумав, що се грішні душі виють у пеклі. Грегочуть, тягнуть „холодно“, дують різноголосицю у всі голоси; ростуть вопіющі и взивающі голоси, ростуть-розростаються, аж шиби в вікнах дрижать та дзеленькочуть. Чи є ще на світі деякий проразливий звук, котрий би не містився в тій маої крику, співу, гомону? Але ось зароджується щось нове в тім душнім, затхлім воздусі кромішної кляси; щось піднялося по-над усіми головами. Почули товариші величний бас Великосвятського, ревучий „благоденьственноє и мирноє житіє“. Необнятною силою оглушують усю клясу послідні слова: „благополучно нині почивающей на лаврах бурсі многая літа!“ Глубочезним ревом кінчиться послідній звук. На одну хвилинку, немов па коменду, стихли всі; товариство любується; оно дуже любить сильні голоси. Але хвилька — и стоголосе „многая літа!“ відповіло басови. Треба запримітити, що товарпство поважало крім шибайголов, силачів та лебинів, що видержували многоградусний хміль, поважало й сильних басів. Бурса любить хороші голоси, береже їх, леліє, виручає з усякої біди. Ученики ще дома ввикли співати в церкві, Христа славити, служити панахиди та молебні, читати часи и апостоли, от у них розвиваються голоси и любов до співу. По школах часто бувають дуже хороші хори. Довкола Великосвятського чути похвали.

— Панове, концерт! крикнув котрийсь.

— „На ріках вавилонських!“

— Та бо нот нема.

— На память!

— Поскликайте малих співаків!

За кілька хвиль співають концерт. Ні одного дикого звука не почуєш у клясі. Дисканти плачуть дитячими голосами; бас, мов подавлена сила, гуде и глухо стогне; чутно крик вавилонянина: „воспойте нам от пісней сіонських!“ так и бачиш, як у гніві и нетерпеливості тупав погами грізний деспот... „Како воспоем на земли чуждей піснь

Digitized by Google

господню?“ відповідають плачущі несмілі голоси дітей: жіночі слёзи чутні в грудних дискантах. Високими, тихими, сердечними тонами зростає плач и на кінці переливається в сильні грізні голоси: „дщи вавилоня окаянная! блажен, кто возьмет твоіх младенцев и росшибет іх голови о камень!“

Концерт закінчився, всё стихло. Учеників розібрав гармонійний спів, — вони росповідають собі казки, нагадують вакації, бесідують о начальстві и товаристві. Рідко-коли декого лиснуть в потилицю. Митаха, хоронитель старини, співає сумовитим голосом:

А як взяли козла
Півперек живота.

(Конець буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Епифаний писав проповіді и науки. Ся діяльність також одповідала вимаганям тогочасним. Проповідь була тоді у Великій Русі новиною. Від XV. в. ніхто там не говорив проповідий, ніхто навіть не вважав се хосенним ділом говорити іх, напротив, там думали, що вони могуть давати повід до вольнодумства и єресий. Патриярх Никон, перший з россійських єрархів, завів в богослуженю проповіді и поручив Епифанию читати для народу науки, зовсім здаючися на ёго правовірність и ученість. „Поученія Отцовъ Церкви“, що Епифаний переложив з грецького, уживав він в практиці и читав іх в церкві. Крім перекладених проповідий, написав він около 50 слів власного утвору, котрі досі остаються в рукописях. Проповіді Епифания похожі більше на диссертації, як на науки для народу. Епифаний обясняє догмати и символи церкви, значіне празників и розбирає ученим способом всілякі сторони християнськоі науки. Проповіді ёго наповнені многими виписками с церковних письменників; сі виписки наведені в рукописях навіть не в перекладі, так що в такій формі можна іх було читати хіба ученим. Впрочім, як думають, проповідник перекладав сі місця підчас виголошеня проповіді. Чимало місць наводив Епифаний з грецьких философів а навіть поетів (та далеко з більшою критикою, як инші українські проповідники). Склад ёго проповідий, — хоч и значно луччий від складу перекладів, виданих під ёго проводом, — а все ж дивоглядний и переповнений

Digitized by Google

метафорами.*) Єсть кілька проповідий, де Славинецький захоплює питаня сучасної жизні. В одній с таких проповідий, що починається словами: „Людіе, сѣдящіе во тьмѣ“, проповідник говорить про хосен из знаня грецького язика и виступає гнівно против тодішних прихильників неуцтва, а для прикладу згадує про Марка Катона, що противився росширеню грецької просвіти в Римі. „В нинішніх часах — говорить він — багато ми бачимо осліплених людей, що полюбили темноту невіжі, ненавидять світла науки, завидують тим, що бажають ним просвітити инших, шкодять ім обмовами, лукавством, обманою, подібно тому, як сови, по своій природі, люблять темноту и ховаються як засияє сонячне світло, так и сі духові сови, ненавистники науки, сховаються в любу ім темряву, коли ясна благодать просвітлої царської милості захоче знищити темноту, прогнати темну обману и ласкаво позволить засияти світлу науки и просвіщати природній людський розум.“ Ся любов до просвіти виражаєся у ёго в науці до священників, де він так поучає священика: „Дбай и старайся всім серцем и душею, скілько твоєі сили стане, наставай на царя и всіх маючих людей, щоб всюда закладали школи для малих дітий, а за се, більше всіх чеснот, одержиш одпущенє гріхів своіх!“ Наука до священиків замітна також и в инших сучасних односинах, позаяк проповідник поучає священиків: що́ вони повинні говорити своім духовним дітям. Тут Славинецький доторкується ложного благочестя, каже, щоб ніхто не думав спастися молитвами святих угодників, коли сам жиє в гріхах, наказує почитати образи, але нагадує, що се тілько зображеня, величати святих, але тілько яко слуг Божих: „ті ж — додає проповідник, — що хотять покланятися образам, як богам, заслугують на вічний огонь“. Замітно, яку науку наказує він священикам подавати для панів що до іх слуг и підвластних. „Будь для слуг своіх таким, яким хочеш, щоб був для тебе владика. Не накладай на пахарів роботи над іх сили, не гнівай іх, щоб голосіня іх и зітханя не дійшли до Госнода. Най вони мають справедливий поділ в роботі и данині. Лучче набути мало користі с правдою, як багато з неправ-

*) Він напоминає своіх слухачів: „изсѣчь душевредное стволіе неправды богоизвощреннымъ сѣчивомъ покаянія, изкоренить изъ сердецъ пагубный волчецъ лукавства, сожечь умовредное терніе ненависти божественнымъ пламенемъ любви, одождить мысленную землю душъ небеснымъ дождемъ евангельскаго ученія, наводнить се слезными водами, возрастить на ней благопотребное быліе кротости, воздержанія, цѣломудрія, милосердія, братолюбія, украсить благовонними цвѣтами всякихъ добродѣтелей и воздать благой плодъ правды.“

Digitized by Google

дою. Гляди, як тяжко добувають вони для себе свої потреби: ті виправляються в далеку дороду сушею и морем, добувають собі достатки довгою розлукою з домом, инші двигають ярмо щоденного терпіня в тяжких пахарських роботах и збираючи земні плоди, цінять найменше зернятко.“

В слові про милостиню проповідник живими красками рисує всякі положеня людського страданя, що потребує підмоги й помочи. Він не дуже любить тих, що просять милостині и щирійше относиться до тих, що соромляться або не можуть просити, не хотять валятися и вештатись по улицях, а між тим гірко страдають. Такі вдови, що лишилися без чоловіків у нужді з малими дітьми, з дорослими дівчатами: „діти хотять хліба, слуги — платні, дівчата — одіжи, сини — науки або ремісла, а між тим віритслі домагаються довгів, позивають, беруть застави, вони ж стидаються просити.“ Опісля проповідник зображає страданя сиріт у всяких положеняхъ: „От покину, те хлопя плаче, як ёго не помилувати? хто може бути гіднійшій милосердя, як не безрозумна истота, що не знає свого лиха? Ось діти, що лишилися без родителів; опікунів не мають, або сі не дбають про них, ось дорослі дівчата без одіжи, без науки, в голоді и нужді... А тут бідні селяне: в тих скотина вигинула, в того пан усе забрав, у иншого вояк всё заграбив, а тут цар домагається данини, пан чиншу, робити б ёму та не ма чим“... До тих, що гідні помилуваня, зачисляє подорожного и заходця: „Не про того заходця говоримо, що йде в чужий край збогатитися, а про сёго, що зайде там задля якої потреби, н. пр. глядить служби в доброго господаря, або ожениться с чужоземкою, а потім через розбій, недугу або яке инше нещасте втеряє знов свій достаток, нема в ёго приятелів, ні знакомих и язика краєвого не знає. Такого треба пожалувати.“ Але доторкуючися роздаваня милостині всякому, кого встрітимо, проповідник гудить пануючий тоді на Русі погляд (и тепер він истнує), що належить давати кождому, хто попросить Христа ради. „Як ти бачиш прошака здорового и не старого, а даеш ёму милостиню — то сам стаєшся спільником гріха. Соромно дивитись, як у нас розмножились волоцюги, гільтаі, обманці, як много жінок здорових носиться по улицях з дітьми, а ще більше дівок. Инші за гроші наймають малих дітей и через них збирають милостиню, а ночи проводять у всякім безчинстві.“ Він виступає також проти вештаня черців и черниць и заразом указує и на причини сёго вештаня. „Наставники тратять монастирські достатки на свої ласощі, гостять у себе панів, удержують вигодовані коні пригото-

Digitized by Google

вляють собі смачну и дорогу іду, а бідній братиі дають непохожу, сиру и гнилу страву". Він домагається, щоби архиереі старалися усунути се безчинство, а світське правлінє, після ёго думки, повинно закладати доми прихилку для вельми старих и хорих, обезпечати іх и глядіти, щоб приміщені там не втікали відтіль и не вештались по світі. Наконець Епифаний рає для приміщеня бідних и для усуненя безчинства оснувати брацтво або товариства милосердя. Хто буде давати гроші, а хто помагати своім трудом. Кождоі неділі будуть братчики сходитися на пораду між собою и виберуть с поміж себе десять орудників. Посторонні одвідувачі будуть приходити и звіщати братчиків про людські потреби. Братчики будуть радитися: кому, чим и скілько помогчи, вважаючи після потреби: иншим бідним можна давати підмогу на якийся час, иншим постійну до самоі смерті. Жінки могуть оснувати своє товариство милосердя и зібравши датки, що неділі одсилали до головного складу; наконець Епифаний рає заложити скарбоню и давати з неі бідним пожички, а як буде багато гроший в скарбоні, то можна давати и маючим, але в обох злучаях без лихви.

До сёі гадки, очевидно, спонукав Славинецького приклад українських брацтв с тою значною ріжницею, що товариство, котре він предкладав, було чисто доброчинне, між тим як українські брацтва мали ціль давати захист православю и науку дітям. Одна с проповідий Славинецького вимірена против роскольників, котрих він зве непокірними и дорікає ім не від себе, а в имени церкви, дотикаючи переважно тих письменників, що розсівали в народі твори против поправлюваня книг. Новітні учителі тайно складають ложні писаня и тим викликують між народом роздумуваня и сумятицю. Вони самі бояться або соромляться показати своє лице. А хто покликав іх до тайноі науки або лучче сказати зворушеня народу? Не Бог, не архиереі; своєю гордою особистою думкою и гордовитим умом дійшли вони до сёго. Вже не тілько мужчини, але й жінки, котрим Апостол учити не каже, пустилися на то. Сліпі неуки, що ледво навикли читати складами, що не мають и тямки про граматику, не то вже про риторику, философию, теологию, люди, що навіть непосмакували науки, важаться розбирати св. письмо, або, лучче сказати, перекручувати ёго, обмовляють и судять мужів вправних в славянськім и грецькім язиці. Не бачать неуки, що в нас поправлялися не догмати віри, а лиш деякі вираженя, змінені з недогаду або через помилку несвідомих писців, або несвідомостю друкарських коректорів.

Digitized by Google

Крім усіх згаданих праць, Славинецький написав ще кілька канонів, похвальних слів, радостне письмо до княгині Радивилової, твір об відході с престола патриярха Никона, твір „о псалмахъ, превращенныхъ отъ Аполлинарія“ и т. и. Ще не зовсім звісні и не висліджені всі ёго твори.

Славинецький умер 19 листопада 1675 р., записавши київському брацтву свою библиотеку, котра впрочім була невелика. Крім книжок лишилося по нім вісімдесять червінців и срібний годинник з ланцюжком вартний 20 рублів. Червінці розіслано по ріжних українських монастирях, а більшу часть книжок лишено в Москві, опріч 31, висланих на київське брацтво; за всё останнє виплачено гроші.

Епифаний Славинецький похований в московськім Чудовнім монастирі*).

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Дальше.)

IV.

Багато начитався я з „публичного чтенія питомца *** „Наши идеалы“ („Слово“ нр. 7 с. р.) про теорию „интеграціи и дифференціяціи“. Учена вона так дуже, хто знає, чи не така, як у „І'орѣлц-і“ дяк; догадуватись навіть слідуе, що сам таки автор, питомець ***, не розумів ii... Одно лиш с цілоі тоі теориі поняв я здорово, там де именно переходить вона на практичне застосованє и говорить, що

*) На гробі ёго такий напис:

„Преходяй человѣче! здѣ ставъ да взираеши,
Дондеже въ мірѣ семъ обитаеши;
Здѣ бо лежитъ мудрѣйшій отецъ Епифаній,
Перетолковникъ изящный Священныхъ Писаній,
Философъ и Іерей въ монасѣхъ честный,
Его же да вселитъ Господь и въ рай небесный
За множайшіи его труды въ писаніихъ
Тщанно-мудрословные въ Претолкованіихъ
На память ему да будетъ
Вѣчно и не отбудетъ“.

Digitized by Google

„Изданія Общества им. Мих. Качковского“ дрантиві. — Так и є дійсно...

„**Любовь къ Отчинѣ**, *написавъ* **В. Ружицкій**, *священникъ изъ Струтина нижнёго*“ є непослідним доказом того. Читав я ту „Любовь“ два рази, давав и другим читати — та годі довідатись, що в ній є. Не маючи книжки перед очами, не переказав бим вам змісту ії. Що шановний автор раз твердить, то на другій стороні а часто ще й на тій самій, лиш кілька стрічок низше, заперечає. Дяк „Горілки“, хоч він дяк, хоч часом бреше, але консеквентний, у шановного автора „Любви“ тої консеквенції не видко. Справді приходиться запитати, що він хотів сказати на повних майже двох аркушах друку? Більшої водянистості в обробленю так високого и вдячного тематy годі собі представити.

Хотівши розібрати докладно „Любовь къ Отчинѣ“, треба би переходити ії майже стрічку за стрічкою, слово за словом, треба би робити формальні студия патологичні над аберациєю дійств органів логики, а чи стоіть того уся статя? Чи не досить паперу напсувала вона честному „Обществу Качковского“,—по що ще має ш. Редакциі „Правди“ псувати? Ограничусь проте лиш на найголовнійше.

Статі такі, як „Любовь“ о. Ружицького, повинна критика мовчки минути, се наймудрійша іх оцінка. И коли б не те, що така „Любовь“ друкувалася у виданю Товариства, ціль котрого висока, свята, та що через те зазиває, приневоляє до печатного осуду, я зложив би ії, як и багато других плодів галицько-рутенського духа, без шкрупулу на банти, „мишам на снідане“. Але ж просвітителі из „Общества Качковського“ на весь мир трублять „гей, хто вірить в православного бога, в одну св. Русь, най вступає в наше Общество, ми озаряєм Русь світлом науки, ми учені научаєм розуму темних, у нас тілько спасенє, ми пристань од напастий врагів, ми одні патриоти, защитники прав народніх, горніться до нас, маємо 6000 членів“ и пр.!

Так и принявся я розбирати „Изданія“, судити після плодів и добрався до „Любви“ о. Ружицького, котрий так начинає:

„Много говорится и пишеся по книжкахъ и газетахъ о тôмъ, що называе ся любовъ къ Отчинѣ. Въ каждôмъ народѣ були ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ и суть еще и теперь люди, що славлятся въ своемъ народѣ ба навѣть и дальше въ широкôмъ свѣтѣ изъ того, що стаютъ въ оборонѣ свого краю, свого народа, що готовй найтяжшу принести жертву за тоту св. земленьку, на котрôй первый лучъ солиця ихъ житью указався“.

Що именно хоче о. Р. сказати у тім вступі? В якій звязі стоять дві окремі мисли на вступі росправи? Премиси до якогось заключеня вони не суть, бо, нема тут дальше ніяких конклюзий. Може отже заходить кавзальна звязь між обома реченями? Загальнійша (після стилизациі о. Р.) теза перша: „много говорится и пишеся по газетахъ про любовъ къ Отчинѣ“, а з неї буцім слідує: „въ кождôмъ народѣ були и суть люди, що славлятся оборонцями краю и народу“. Але, що така дедукция абсурд, се потвердить кождий с тих братів-селян, для котрих сеся книжка написана, бо кождий з них знає, що хоч би не було на світі ні одної книжки та газети, найшлибися оборонці краю та народу. Може отже друге положенє обясняє перше, именно подає

Digitized by Google

дефиницию „любви къ Отчинѣ“ по котрих словах воно й стоіть? Але тоді, судячи из звязку, треба гадати, що любовю к отчині є вже сама та поява, що з найдавнійших часів були и ще й тепер є люде, що славляться (самі себе славлять?) з оборони свого краю и народу. И се абсурд.

Сейчас по тих вступних двох положенях, пише автор дальше: „У насъ, Русинôвъ, давленыхъ и т о р м о ш е н ы х ъ(!) до недавна к л я т в е н н о ю(?) недолею бурныхъ минувшихъ часôвъ не було еще якъ взрости и пôднестись къ тому високому понятію — любви къ Отчинѣ. Оно бо зрѣло принимаеся тôлько у людей загрѣтыхъ т е п л о м ъ р о д и м о и н а у к и. Но такъ якъ до недавна не було у насъ свободы и п р а в а с о с п ô л ь н о и н а у к и(?), такъ и не дивниця, що любовь къ Отчинѣ у насъ марною, никлою рослинкою.“ А троха дальше стоіть: „дуже мало у насъ межи н е у ч е н ы м и такихъ людей, що заслужили бы собѣ на имя народолюбцêвъ або патріотôвъ“, — а ще дальше: „правдиво народолюбнымъ Русиномъ може бути лишь чоловѣкъ ученый, темный же нимъ бути не може.“(!!)

Минаю вже той бомбаст про термошене клятвенною недолею бурних часів, минаю и ту прояву, що лиш рідна наука гріе (сли наука в загалі гріе, а не розъяснює в голові), минаю в кінці и той зовсім незрозумілий фразес: „свобода права (в субєктивнім чи обєктивнім значіню?) сосп ô л ь н о и науки“ — все то властивість автора, против котроі дарма міні прати, — обертаюсь лиш до головного, до ученого народолюбія або патриотизму.

О. Ружицький помішав тут очевидно ріжні понятя, с чого вийшло багато баламутного и фалшивого. И так о. Руж. твердить на певно, що межи н е у ч е н и м и дуже мало народолюбців або патриотів, ба навіть, що народолюбним Русином не може бути темний (се-б то непросвіщений) чоловік. От-що о. Ружицькому подало причину такого суду: „Спробуймо ино — каже — заводити всюда у насъ добрâ порядки въ селѣ, а сейчасъ учуемъ: „а менѣ на що того? абожь я нѣмецъ? я того не потребую. Слова тіи явно доказуютъ, що такіи люди николи о тôмъ не думаютъ, що для громады було бы добромъ; они лишъ пытаютъ: „чи то менѣ зъ того буде якій хосенъ? а коли я самъ зъ того хôсна не маю, такъ що менѣ до громады? Если отже чоловѣкъ не умѣе своеи громады любити и о еи добро дбати, то якъ же можна надѣятися, щобы ôнъ любивъ цѣлый свôй край, цѣлый свôй народъ?“

Дальша причина того строгого осуду о. Руж. и та, що „отчину любити може тôлько той, кто оную знае, яка она зъ первовѣка була, якіи предки въ ней жили и що робила, кто панувавъ надъ ними, якую долю она дѣлила та до чого она призначена.“

Щоби доказати отцю Руж. неправду того, що він твердить про ученый патриотизм, не стану покликуватись на великих героів Греціі и Риму, котрі з любви вітчини жертвували найдорожшим — бо житем, цілком не будучи ученими; а покличусь просто на наших предків, на козаків. Зволить міні о. Ружицький сказати: чи козаки наші були глубокоучені, коли вони жертвували усім своім майном и добром за свободу, за гаразд свого краю та народу? Покликуюсь дальше и на гисторичну подію, наведену самим отцем Руж. на стор. 138 про міщанина

Digitized by Google

Минина, що враз с Пожарським спас Москву од лже-Димитрия. О. Ружицький говорить при тім, що се „люде не конечно учені, но прості, звичайні, а вславились во віки своім отечестволюбієм“; тим самим признає він, що не конечно треба бути ученим, щоб любити свою вітчину т. є. бути патриотом. Ба що більше, на стор. 136 о. Руж. виражає свою надію, а бодай допускає, що всі Русини, учені як и неучені, священики, урядники, учителі, так простий селянин, як и міщанин— всі „совокуплять силы свои для добра народа свого“, „всѣ полюблять свôй нарôдъ, свôй русскій край, свою русску Отчину“, — а на стор. 140 такой вже прямо признає, що „всѣ мы съ дѣда-прадѣда взрастали въ темнотѣ и недоли, та не мали того високого понятія, що то есть отечестволюбіе; нынѣ таке понятіе зачинає пробужатися и въ серци самого простого чоловѣка нашого“.

Питаюся тепер о. Ружицького, як именно задивляється він на патриотизм, якого погляду боронить він властиво у своій статі, чи патриотом може бути лиш ученій, чи так учений як „темний“, „самий простий“? Одно и друге є в ёго статі; котрому ж слідує вірити?

Но и на тім противорічю не конець. Між тим як о. Р. на стор. 111 яко головну причину браку патриотизму межи неученими подає (як висше наведено) егопизм, то на стор. 120 представляє ёго прямо ознакою патриотизму: „Но не лишь на тôмъ залежитъ любовь къ Отчинѣ, щобы ты всегда и всюда говорившъ по русски и боронивъ твого народного права... ты такъ маешь устропти свое господарство, щобы доходи твои зъ дня на день множились...“ а на стор. 121 каже о. Р. ще: „статись розумнымъ господаремъ, то перве дѣло каждого Русина“. Своєю дорогою, о. Р. сказавши ті слова не видержав, щоб о кілька стрічок низше не попасти в противний бік. „Дѣло громадске най стане у тебе надъ свое питоме“, каже він у 5-ій стрічці після того, як завзивав до умноженя дожодів господарства. А чейже кождий признасть, що одно з другим не дасться так погодити, щоб одно (розумне господарство) було першим, а друге (громадське діло) було теж перше! И такого повно в „Любві к Отчині“. Всёго годі міні перебирати. Цікавійшим поміж иншим є дефиниция любви к отчині.

Прямо дефиниції тої о. Р. властиво ніде не ставить, а лиш як би украдьцем від нехочу.

И так мов припадково вийшла дефиниция та на стор. 111 де, як висше наведено, вона є „любовю цілого свого краю, цілого свого народа“. Однак о. Руж. поправляється зараз: „А власне той край, въ котрôмъ мы родилися, въ котрôмъ ростемъ и выховуемся, есть наша всѣмъ намъ — що мы есьмо одного русского роду — вспôльна Отчина; мы всѣ жителѣ нашого краю, що у насъ есть русска вѣра, и русскій языкъ, и русскій звычаи, есьмо собѣ якъ бы одною родиною, братьями и сестрами по народу, — есьмо одноплеменниками. Отчина наша, т. є. вся земля по при карпатскихъ, бескидскихъ горахъ... то наша Австрійска Русь, а мы всѣ, якъ мы одно тѣло и одна кровь, галицкіи, угорскіи и буковинскіи Русины, такъ повинни бути и одно серце“.

Тут вже рішучо поплутався о. Р. Мацає и хватає до кола себе, як темний серед дня у чистому полі. „Отчину нашу“ из политичних

Digitized by Google

зглядів та страха Юдейска ради ограничає лиш на Австрийську Русь, хоч дальше на стор. 113 говоритъ про те, що „русскій народъ найбôльшій на свѣтѣ“, хоч споминає про предків наших не „нашої отчини“ т. є. австрийської Русі, як пр. про князя Володимира, про Нестора и пр., хоч на стор. 114 нагадує, що 1848 р. российські вояки несли „грудки русскои землѣ“ а на стор. 115 грозить: „не тôлько Руси на свѣтѣ, що зъ ôкна видно, и она вся стане въ оборонѣ свого духовного добра“, значить: автор дає до зрозуміня, що Отчина наша „найбільша на світі.“ Но й на ограниченю Отчини на Австрийську Русь ще не конець; „любов к отчині“ серед австрийської Русі ограничає о. Р. лиш на одноплеменників, на Русинів, забувши своє реченє о 3 стрічки висше „на свій край“, забувши на одну дуже важну прикмету отчини, про котру сам 15 стрічок висше згадував, на свободу (независимість, самостійність) и то свободу политичну.

Говорити про любов отчини, про патриотизм може тілько той народ (в национальнім значіню), котрий сам становить политичну цілість, независиму державу або хоч більше менше самостійну частину держави (як Угри), або котрий добивається ii (як Поляки). Проте и баламутним виходить розумованє отця Р., що любовю отчини є любов цілого свого краю и народа т. є. любов одноплеменників. Любов така сходить на далеко вузше поняте — на народність чи национальність, и о ній властиво трактує ціла статя о. Ружицького.

Зійшовши на народність, дуже тяжко удержатись ёму, при звісній баламутності понятий про народність нашу, на лояльній стежці. Видимо пре ёго думка: „таж тою самою бесідою, що ми, говорять далеко й широко за границею 60 міліонів...“ Що йно, що йно не дочитаєшся, що любов отчини — то любов 60 міліонів и краю всёго, ними заселеного... (Між стрічками воно ясно читається).

З неясного понятя любви вітчини виходить дальше и те, що о. Р. на стор. 114 пише про батьківщину. „Народъ нашъ, правду сказати, любитъ свою земленьку, свôй грунтъ, свою хату,.. и не легко пускаеся своей батькôвщини... но инше дѣло тая маленька батькôвщина, тая маленька батькôвщина, тая наша хата, а инша Отчина наша, велика, широка, наша св. Русь! Мы видѣли, якъ то 1848 р. пшли российски войска на Венгры, якъ они у насъ стояли на кватирахъ, а якъ мало не каждый зъ нихъ нêсъ съ собою въ платочку завязану грудку русскои землѣ! Мы ихъ пытали, на що они то съ собою несутъ, а они намъ ôтповѣдали, що то рôдна, русска, свята земля, и они, коли упадутъ ôтъ непріятельскои кулѣ, ради бы на русской земли лягчи головою...“

Так, після слів о. Руж., любов батьківщини, любов рідної хати, рідного села, рідної земленьки не означає любви отчини; виімка з того правила заходить у российського війська 1848 р.! Подібна виімка у захожого Русина и пр. в Италії: там Русин, почувши рідне слово від чоловіка, одітого в сердак рідного села, побачить свою отчину! Ба алеж на слідуючій стор. 115 о. Руж. сам пише оду до рідної земленьки!

А що ще дивнійше, то те, що на стор. 123 о. Р. хоче під патриотизм підтягнути „изобрѣтенія ума“ Вата, Морса, Байкля, що винайшли парову машину, телеграф, та приправу оселедців!

Digitized by Google

Инче діло — скажу тепер и я, — народолюбіє. Народ, „самий простий“ народ (в найтіснійшім значіню) можна с чистої гуманності любити, не будучи зовсім националом, т. є. не признаючись в загалі до якоісь народності, — можна любити той „простий“ народ, можна старатись о ёго просвіту, о відвернене від ёго експлюатациі пявок, других звичайно висших просвітою, но злих серцем людей. Но треба мати до того интелигентність душі, треба самому бути просвіщеним, висшим освітою над народ. Бо любов народа до себе самого є просто егоизмом, любовю интересів клясових, а не те висше чувство гуманності, християньства. Правда, зівсім се природно, що блисна сорочка, ніж сердак, що народолюбіє иде в парі з любовю национальності, а радше, що з националa — именно у нас — консеквентно вироблюється народолюбець, и від того то походить, що понятя ті у нас нераз иденгификуються. „Патриот, народолюбець“ — се загально у нас уживана назва на националa, (опять підношу серед баламутного понятя нашої национальності), котрий би нераз зівсім инакше поступав, наколи б він був справді народолюбець.

Однак, всеж таки єсть річю того, що береться просвіщати темних, ясно поставити ту ріжницю и обяснити ії невидячим.

О. Ружицький не тілько того не зробив, але таки ще більше, ніж хто другий, помішав усё на купу, — а ставши на становиску майже виключно национальнім, повторив лиш те, що перед ним мало 1000 разів вже було сказано по всяких газетах та письмах.

Ось в чім має обявлятись „патриотизм“ по словам о. Р.: „Темный чоловѣкъ не знае, лишь на все потакувати, кто ему що скаже. Скаже ему кто „той край — то Польща“, то ôнъ скаже „правда, що Польша!“ Скаже ему кто: „най у насъ все буде по польски и въ школахъ и въ урядахъ и въ судахъ“, то ôнъ скаже „та най буде!“ Ба еще найдеся и такій — вибачте — туманъ и такого еще, будьто, дуже розумного выберутъ собѣ люди на посла, що ему послы Русины скажутъ: „упоминайся о право русского языка въ школахъ“, а ôнъ вамъ ôтрече: „въ школахъ най учатъ по польски (а дехто: по німецький) мою дитину, но русски досыть научила ю мати“ и т. д.

Отже о. Ружицькому ходить лиш о те, щоб всі знали, що „отчина моя называеся Галицка або червона Русь“, — ходить о те, щоби „мы, Русини, споконвѣчнй паны на земли прадѣдней“ дбали про наше родиме слово, и послугувались ним не лиш під стріхою! — щоби наші люде знали, що „русскій народъ найбôльшій на свѣтѣ“ та щоб подумали: „коли такъ, чомужь бы намъ, Русинамъ, въ Отчинѣ нашôй не упоминатися о народній права, чому намъ бути найминами меньшои польскои народности?“, щобы „мы самй взялися щиро до плеканя и образованя рôдного слова“ и „вымѣняли нимъ ясній русски(?) мысли“ и пр.

Очевидно, я зовсім не противний тому, що о. Руж. так учить народ, не цуратись своеі бесіди, а любити ії, що навчає громади, щоб у себе по руськи завели діловодство у громадській канцелярпі, бо справді „язик — то ядро, то кров руського житя“. Але ходить міні именно о що инше. Поминаючи вже те, що любов народності не все є любовю вітчини, чиж той народ не спас від загуби нашу народність

Digitized by Google

в найтяжших часах? Всім звісно, — що язик руський, що народність руська заховалися лиш під сільскою стріхою, коли интелигенция, ті славні бояре, за котрими так вздихає о. Руж. яко за батьками Русі (такой тій бідній Русі без батьків ані руш!), соромно одцурались. Отже потрібнійші ніж в популярнім виданю будуть такі науки в „образованім“ но народопротивнім „Слові“. Там то нехай о. Руж. напише хоч раз нашій интелигенціі, почавши від глави, п. редактора „Слова“: що „языкъ крутится и дубенѣе при выговорѣ нескладной чужины, а память, вмѣсто розвинутись понятіями въ родинномъ языцѣ, тупѣе и порохнявѣе(!) подъ тягаремъ чужой мотанины“; там нехай він скаже нашим „твердим“ (отже забитим) головам, що „тому-то перестало нынѣ жити только стародавныхъ народовъ, бо вымеръ у нихъ черезъ недбалость або инши лихи причины языкъ родимый а така сумна будучность виднѣесь кождому народови, котрый дома и за домомъ не стоитъ твердо за права рôдного языка“; — теперішним батькам Русі нехай о. Руж. скаже, що „примѣръ свыше стелитъ народу биту дорогу“ т. є. коли народ побачить, що интелигенция лишається своєї руської народності, бє чолом другій и переймається нею, то и сам стане своєї народності лишатися, та стане переймати другу, подібно як колись та славна руська шляхта-бояре, — а именно переймати ту народвость, від котроі на разі буде вйдіти більше вигод: отже на Україні — великоруську, у Галичині польску, на Уграх угорську; — п. Площанскому & Cons. нехай скаже о. Руж., що народність наша в Австрні найбільше підкопана ёго газетою, що, коли польщина у нас возьме зовсім верх, с часом цілком запанує, то ёго, п. Площанського, в тім голова, бо він найбільше навчив цуратись нашої народності, навчаючи, що бесіда нашого народу — се язичок, до нічого не пригідний...

Всёго того не можа казати о народі. Народ, власне для того, що він темний, держиться своєї народності, и покепкує собі с всякої чужини.

Отже саме розумнійше діло був би зробив о. Руж., як би був написав статю для интелигенціі „твердо-забитоі“ на темат: „Нигде правды дѣти: мы Русины, самй немало причинилися до пониженья свого рôдного слова и мы самй найперше повинний блудъ той направити. А до того потребно, щобы мы самй взялися щиро до плеканья и образованья рôдного слова“ (Стор. 115.)

Поміж такими виводами про народність яко „ceterum censeo“ о. Ружицького являються вибори. Кілька разів вертає він на той темат, що любов к отчині проявляється и в тому, щоби виборці віддавали своі голоси на свого руського кандидата. Добре діло! коби йно кандидати ті, як скоро стануть послами, не ділали — чи-то з несносібності, чи з браку доброі волі — на шкоду народності, ба и на материяльну шкоду своіх виборців, як малисьмо не дуже давний приклад при домовім податку и и.

Самим ефектовним місцем статі — се „кадило благоуханнія“ Русину-священику, про котре я згадував вже уперед. („Правда“ нр. 12. стор. 458). „Богато прислуги для церкви и народа несе патріотъ-священникъ. Отъ него мовъ лучи отъ того рясного свѣщника, росходится межи народъ добрй науки. Патріотъ-священникъ не пожалуе крейцара

Digitized by Google

на русску газету, не замкне тонжь николи передъ темнымъ братомъ... патріотъ-священникъ не стерпитъ пониженья рôдного слова во власнôй своей хатѣ. Ôнъ въ своей неутомимôй ревности пояснитъ супрузѣ и дѣтямъ, выхованымъ въ старôй польской школѣ (??), що языкъ рôдный — то найбôльшій скарбъ въ житью народа...“ и т. д. Стор. 120: „Правительство узнае потребу и не жалуе грошей на урядникôвъ, а тутъ показуеся, що русскихъ актôвъ прійде на рôкъ лишь кôлька, и то по найбôльшôй части лишь ôтъ патріотôвъ священикôвъ, що твердо стоятъ за своимъ, а справы селянъ и мѣщанъ русскихъ таки мало не всѣ по польски!“ и т. и.*)

Друга половиця статі о. Руж. обіймає коротку исторію „розбуженя“ нашого народу в р. 1848, а властиво діяльність кількох, що „вславились письмами и народолюбіемъ“, однак се діється дуже коротко, більше вичисленем имен.

Дивним дивом ось що пише о. Руж. про Маркияна Шашкевича. „Покойный М. Ш., котрый найтвердше стоявъ тогды межи семинаристами за русское слово, дôзнававъ разомъ съ товаришами русского духа (Головацким и Вагилевичем), докорôвъ и насмѣшокъ ôтъ чужихъ и своихъ а дôзнававъ ихъ за тое, що первый загадавъ служити бѣдному народу зрозумѣлыми письмами, первый приложивъ руку до працѣ для того народа, котрый паны и г д е - я к и т о г д а ш н и д р у г и л ю д и называли „хамомъ“ та „быдломъ“. Шашкевичъ, х о т я с а м ъ б у в ъ с ы н о м ъ с в я щ е н н и к а, не годився съ такими поглядами шляхетской школы; ôнъ чувъ ажь надто добре, що той народъ, котрый живитъ своею кровавою працею цѣлый край, вартъ лучшои доли; ôнъ чувъ, що народъ... отрясеся зъ панскихъ кайданôвъ и доможеся житья на прадѣдньй земли.“ Слова ті суть єдиними у цілій статиі, що дають понятє о народолюбствѣ, — и то лиш при Маркияні!

Навіть при описі діяльності о. Наумовича добачає о. Руж. тілько национальне становище ёго „ктожь не знае, якъ т у п о у м н ы й (?!) и на все свое рôвнодушный бувъ народъ нашъ русскій въ Галичинѣ, якъ то тяжко було въ нёмъ возбудити любовь для народности своеи и для всего того, що свое питоме, а хотя не разъ старанося, и то черезъ довгій лѣта, в л и т и (!) ему любовь къ своему, ôнъ всегда оставався рôвнодушнымъ къ всему... но ôтколи выходитъ „Русская Рада“, „Наука“ и книжки Наумовича, якъ перемѣнився нарôдъ нашъ русскій“... Друга заслуга о. Наумовича — після слів о. Руж. — се заснованє „Общества им. Качковського“.

Після заохоти до складок на бурсу, після ще кількох загальних фраз, та наведеня двох, впрочім до цілості статі не конче пригідних, историчних фактів (про Минина и Гофера, котрі з оружем в руках боронили свободу своеі отчини), приступає о. Руж. до закінченя. „И до насъ ôтзываеся нынѣ Отчина наша: ратуйте мене! Вправдѣ не ôтъ такихъ непріятелей, котрй наступали бы на насъ съ арміями и пуш-

*) Мусимо примітити, що ледве 3% священників пише подання въ руськім язиці, а урядники-Русини нераз с прикрим чувством мусять по німецьки або й по польски відповідати на такіж подання руських священників. — Прим. ред.

Digitized by Google

ками, но ôтъ страшнѣйшихъ непр'ятелей, що напосѣлися забрати нашу землю за лихву и горѣвку, щобы русскій народъ и того одного, що остало ему по батькахъ своихъ — землѣ своеи кровавицѣ — лишився...“

Се заключене не стоіть ні в якій звязі с цілою статею. У цілій статі о. Руж. не було й споминки про лихву та горілку, а нараз при самім кінці именем патріотизму зазиває він до опору насупроти експлюатациі лихви!

Про кінцеву тираду о. Руж. до боязливих перекинчиків з нашої интелигенциі я й не згадую. За далеко завело б мене те може од критики „Изданій“. Фактом є, що нещасливійшого народу від нашого, ледво найдеш під божим сонечком. Перекинчиків всіляких, на всі лади та манєри, намножилось стілько, що неперекинчики становлять вже майже виімку а перекинчики — регулу. Но крім того суть ще о много гірші ознаки деморализациі нашої интелигенциі, всказуючі на дуже низький степень интелигентності а на високий сервилизму та брудоти.

Дай Боже, скажу я за отцем Руж., коби то між нами не було таких, коби ми всі були одна душа, одно серце!

(Дальше буде.)

Перегляд діяльності руських товариств.

Филия „Просвіти“ в Станіславові. В 7. ч. „Правди“ 1877. була згадка про завязане филиі „Просвіти“ в Станіславові; годиться тепер сказати про ii розвій. За приміром филий „Просвіти“ тернопільскоі и бортницькоі розвиває филия станіславівська свою діяльність и обявляе щораз більше житя. Проявом діяльності є вечер музикально-декляматорський в память Маркияна Шашкевича, уряжений виділом филиі для членів, 8. *Липця* с. р. На вечір зійшлися місцеві и замісцеві члени „Просвіти“, переважно міщане з Галича и Тисьмениці, селяне а крім того й запрошені гості. Вечір розпочав голова филиі проф. Желехівський відчитом про Маркияна Шашкевича. Бесідник розказавши коротко житє поета, ёго заслуги для руського народу, підніс ёго щиру невсипущу працю для добра вітчини и виказав, що примір и память Маркияна заохочують нас усе до трудноі та хосенноі праці коло просвіти народу. По відчиті віддеклямував чл. вид. п. Ром. Заклинський *„Про втечу трох братів з Азова“* с короткими вияснениями перед и по деклямациі. Як приняли сю деклямацию присутні гості скаже тілько той, хто бачив з яким задоволенем и занятем вони ii слухали. Дальше слідували ще дві деклямациі: *„Псальми Русланові“* віддав декляматор с повним зрозумінем слів поети, и ся декл. дуже годилася на сей вечір; *„Земскій рай“* деклямував проф. Жел. гарно. Повиснші деклямациі переплітувано добре виконаними співами. В співі брали уділ укінчені гимназияисти станіславівські. Вечір скінчився викладом п. Ром. Заклинського: „О серці и плуцах.“ Прелегент говорив тілько те, с чого би могли скористати міщане и селяне, а именно на оказі обіг крови дальше о хоробах грудних, на котрі найлегше заслабнути, а опісля спосіб як ім

Digitized by Google

запобігати и як іх лічити. О скілько користні такі виклади годі розписуватись, скажемо тілько те, що селяне відходячи, дякували прелєгентови за ёго виклад, додаючи при тім, що на вечері чогось довідались и щось скористали, отжеж не дармо іхали кілька миль до міста. В конець відспівав хор „многая літа“ Єго Величеству цісарю Фр. Йосифу. В загалі вечір удався дуже добре и зробив так користне враженє на присутних, що того таки вечера записалось десять нових членів до „Просвіти“.

Як сказано вносше прибули в досить великім числі на вечір особливо міщане з Галича и Тисьмениці. Вже при завязаню филиі взяли міщане тисьминецькі великий уділ так, що до тепер филия числить до 30 членів в самій Тисьмениці. Се значить що Тисьменичане вміли оцінити и пізнати наше Товариство. Вже численне зібранє на перших зборах филиі мимо завій сніжних и противних агитацій доказує, яку симпатію має Товариство між народом и як радо привитали всі Русини з околиць Станіславова завязанє филиі. Ту належить завважати, що агитації зі сторони наших противників не устають; вони відстрашують народ від вступаня в члени, говорячи, що се Товариство без віри, що книжки, котрі се Тов. видає підбурюють народ, та що вони заказані.

Сим нічого не вдіють наші противники, филия станіславівська придбала вже близко 100 членів и то на переднівку, а в осені дасть Бог буде ще лучше.

....й.

Перегляд часописей.

Наш великий историк и патриот *М. Костомарів* помістив в петербурській газеті „Новое Время“ статю п. н. **Полякамъ-миротворцамъ.** Статя тая звернула на себе загальну увагу; с польскої сторони помістив ii цілу Czas. Ми подаємо ii по части в витягу по части в перекладі.

Костомарів указує передо всім на те, що в остатніх часах появилося в россійських газетах багато статей Поляків, трактуючих о згоді з Россією по поводу теперішнёго руху славянського и важних для славянства подій на всході. Причина того така: Від коли впала Польща, Поляки старались всілякими способами назад ii відбудувати, що ім не вдавалося. Поляки ненавидять всі тні держави, котрі розділили між себе Польщу, однак найбільше ненавидять Россию. Се-ж тому, що давна Польща підчинила була своій власті значну часть руського народа, хотя двох инших галузей; Поляки старались національність підчиненої ім Русі знищити и зляти руський край с Польщою; але се ім не удалось, и се ім досадно и тим досаднійше, що вони в культурнім згляді вважають себе далеко висшими руських — між тим як супротив Німців узнають свою низшість. Вірний идеалови старої Польщі, з надією на ii воскресенє, Поляк супротив Русі уживав все підступу, старавсь війти в приязнь с сильним ворогом, щоб ёму тим легче пошкодити —

Digitized by Google

все те по образцю, який дав Мицкевич в Конраді Валенроді. Се впрочім загально людське свійство покореного, котрий рад би видобутись на волю и не видить у себе тілько сил, щоби отверто повстати. Однак живий темперамент Поляків — вони все руководились більше чутем и фантазиею ніж розумом — не давав ім витрівати в тій тактиці: ім нераз здавалося, що вже час отверто ділати для осущеня своіх идеалів, а показалось, що вони помилялись. За Александра I. положене Поляків було дуже догідне; но коли зі сторони Россиі „наступило для них щось неприятне, вони, замість того щоб виждати и перетерпіти“, підняли повстане. Се повстане придушено и Польща втратила своі либеральні установи. Однак вони терпіли и заховувались супокійно за Николая. Але за Александра II., коли ім легче стало, коли ім подавалася всяка автономия, вони, ще й підбурені з заграници, підняли знов повстане. Дуже багато причинилося до того знесене крепацтва. Бо „тут Поляки побачили, що у них відбирають враз завітні надіі на материяльне и моральнепановане над руським людом, котрий до того часу в силу кріпостного права був від них зависимий“. Хотя в западних провинциях Россиі руський нарід становив більшість людності, однак мусів слухати Поляків, котрі там були дідичами, и тому польска шляхта могла сміло сей край називати польским. Від знесеня крепацтва стало цілком инакше: нарід, котрий перше мов худоба був власностю панів-Поляків, дістав обивательскі и людські права, а западно-руський край міг тепер справедливо вважатися руським. Тамошній руський нарід в загалі не терпів Поляків. Поляки, панувавші кілька віків над ним, не вспіли ёго спольщити, хотя бажали того; однак вони в загалі не старалися о моральний розвій своіх невольників, а єдиною мірою ужитою для спольщеня руського люду була унія, котра однак так мало принялася, що за Николая була знесена одною волею ряду без всякого супротивленя народу. Все ж таки, помимо знесеня унііі, Поляки могли польщити руський нарід, и декотрі польскі пани зачали вже навіть популярні польскі книжочки ширити між руським людом. По знесеню крепацтва давні невольники стали рівноправні своім давнійшим панам, а хотя були біднійші, то тепер вони були під опікою ряду, котрий за права кріпостного мусів протегувати панів. Притім польским шляхтичам, як и многим российським, не мило було росставатися с тим поглядом на хлопа від дідів и прадідів вкоріненим, що хлоп буцім-то небом сотворений на те, щоби був послушний свому панови. Тілько ж российські дворяне привикли здавна підчинятися волі царя, а притім вони були одної віри и говорили одним язиком с своіми хлопами. Таким способом знесене крепацтва було дуже тяжким ударом для польского елемента в Россиі, хотя Поляки, хотячи показатися либеральними и поступовими, твердять противно; именно вони указують, що остатне повстане піднялось лиш в властивій Польщі и мало захватило край з білоруською и малоруською людностю. Але причина сёму та, що против польского повстаня повстав руський нарід, котрий що-йно увільнився с-під власті польских панів не іх волею, але царською. Однак польска шляхта в западних губерниях симпатизувала дуже с повстанськими тенденциями, носила жалобу, носила патриотичні відзнаки, брала уділ в демонстрациях и т. и.

Digitized by Google

Польске повстане придушено а польский елемент в Россиі був так „стіснений“, як ще ніколи. Вичисливши всілякі міри россійського ряду, каже Костомарів: Все те походило не тілько від ряду, але и „оправдывалось смысломъ всей русской націи“. Руський чоловік не вірить вже Полякови, тому що Поляк нераз хитрив перед вим и обманював ёго. Руський чоловік у всякім покушеню Поляка на приязнь з руським готов підозрівати підступ. Що ж в такім положеню діяти Полякови в Россиі? Перестати бути Поляком вповні: так декотрі и поступили; але не всі можуть, не всі спосібні так поступити.“

Що ж робити? На чужі держави нема надіі. Невдале остатне повстане грозить вичеркнути Польщу с памяті народів. От и Поляки, як потопаючий за соломинку або за бритву, хватились питаня славянського: вони раді б заключити угоду з Москалем на загальнославянськім грунті, тоді війдуть на попередню дорогу и возьмуться знов до роботи для odbudowania wielkiéj ojczyzny naszéj.

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **В Львівськім университеті** вибрані на рік 1878: ректором професор клясичної филологиі др. Зигмунт Венцлевський; деканами: теологичного факультету др. *Климентий Сарницький*, философичного факультету др. *Омелян Огоновський*, професор руської мови и литератури, правничого факультету др. Фердинанд Зрюдловський. Так отже між вибраними 4 достойниками университетськими 2 суть Руспни.

— **Суд воєнний в гр. кат. семинарії у Львові.** Ми звіщали свого часу про ревизиі відбуті в семинарі за социялистично-нигилистичними письмами. Причиною сих ревизий мали бути денунциаціі с поміж самих кандидатів на проповідників закону: „не лжесвѣдѣтельствуй!“ и т. д. Денунциаціі оказались неправдивими, а люде, котрих денунциовано, безвинними. Навіть прокуратория не виділа підстави до дальшого слідства. Мимо того надстоятельство семинариі и св. Юра відбуло суд воєнний над злосливо очерненими и не переслухавши нікого — оголосило 18 питомцям, у котрих відбулись ревизиі безуспішно, засуд на вигнане с семинарицької твердині; а підлим денунциянтам уділено на дальше можливість образуватись в тім ремеслі и стати колись проповідниками „християнської любови“. Крук крукови ока не виклює! Ми свого часу повернемо ще на той темат, а тепер констатуємо факт, що в семинарії збороняються майже всі „світські“ науки — але за те позіставляється воля „упражнятись“ в ремеслі денунциярства. Може схоче о. Малиновський знов розіслати куренду, що повстаємо проти віри и чинимо новий „замах“ на християнство. Бдіте ж о. М. и „молитеся, да не внійдете в (новое) покушеніе“!..

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 31. Липця 1877.

Российсько-турецька війна хоч помалу починає набирати що раз більшого интересу а своїм розвоєм дотикати интересів европейських держав. Российські войска переправившись через Дунай коло Зимниці-Систови и станувши головною кватирою в Белій а відтак в Тирнові роспочали свою діяльність в трох напрямках: на всхід проти Рущукови, котрого однак досі не могли обточити, на полудне над Балканови и на захід проти Никополя, Плевни и т. д. Коли Турки вичікували неприятеля у просмику Шипка, российські войска (18 батальонів) під начальством ген. Гурко́ перейшли через просмик „Желізні ворота“ дня 13. Липця майже без всякого опору с турецької сторони, а дня 17. Липця появились российські полки вже на задах турецького войска коло Шипки и Кезанлику. По кількох малих стичках и по завзятій стичці у просмику Шипка зайняли росс. войска сей просмик, Кезанлик и Єні-Сагра и перервали желізницю з Адрианополя до Ямболі. Сей несподіваний перехід ген. Гурка через Балкани викликав великий пополох в Адрианополі и в самім Царгороді. Безчинність головного начальника турецької армії Абдуль-Керима не зъєднала ёму слави турецького Фабия-кунктатора а довела до втрати начальства. В Константинополі підійнялась пополохлива завірюха, що захитала передовсім тою партиєю, котра після вигнаня Мидгада-паши прийшла до ряду. Намість Савфета-паши обійняв Аарифи-паша министерство справ заграничних, Редиф-паша министер війни має бути засланий на остров Родос, а Мегмет-Али-паша обійняв начальство на місце Керима-паші, котрого мали поставити під суд военний. В Константинополі знов підійнялись поголоски, що султан розвине хоругов „пророка“. Заразом вислано нові сили турецькі около 20.000 азийців до Варни, перевезено часть войска з границь Чорногори, а армия, в силі 25.000, котра мала боронити траянського валу, получилась з головними силами турецькими в Шумлі. Після Neue fr. Presse посувається новий начальник головної тур. армії Мегмад-Али-паша з Ески-Джуми на Тирнову, так що між Тирновою прийде здається незабаром до більшої росправи. — Похід российського центрум проти Рущукови не осягнув досі ніяких видимих наслідків, а поголоски о цернованю Рущука, як сказано, не потвердились. Через кілька день трівала сильна канонада між российскими батериями в Джурджеві а турецькими в Рущуку, через що оба міста потерпіли велику шкоду. — В поході на захід здобули российські войска під начальством ген. Крюденера дня 15. Липця смілим и кривавим приступом Никополь, де попалось 2000 турків в неволю, а крім того здобуто 40 армат и 2 монитори. Однакож дальший похід Россиян на захід не пощастився. Ген. Шильдер-Шульднер стрінув у Плевни сильний опір с турецької сторони. Осман-паша зібравши значнійші сили побив ген. Шильдер-Шульднера и повздержав дальший похід Россиян. Урядовий телеграм российський ствердив першу програну Россиян на европейськім театрі війни, а перенесенє головної росс. кватири с Тирнови до Белої свід-

Digitized by Google

чить ясно о досяглості сеї програної. — В Добручі посувається ген. Цимерман на чолі 50.000 без всякого опору дальше. Турки опустили без битви вал траянський и іх армия добруцька, як сказано, получилась с корпусом в Силистрії и в Шумлі, а Россияне зайняли 17. Липця Чорноводу, Мечидже и Кистендже, одже цілу оборонну линію и посуваються дальше на Силистрию и Басарджик. Послідні телєграми з Константинополя згадують вже о „побіді“ (?) над Россиянами коло Силистрії. — Дотеперішні неповодженя Турків довели не тілько до зміни министрів и головного начальника Абдуль-керима, о чім ми вже висше згадували, але до уступленя цілої досі пануючої партії двірської. Султан в роспуці над дотеперішним нещастєм Турції покликав наконець окликаного реферматора Мидгада-пашу з вигнаня в Пломбієр. Мидгад-паша вертає вже на Відень, де саме відбуває конференції з гр. Андрашим и послом турецьким. — Перехід Россиян через Балкан и блиське загрожене Адрианополя, а навіть и самого Царгороду не позістали здається без виливу на европейські держави досі неутральні. Англия, котра вислала свою флоту до Безика-Бай (пристань в поблизу давнійшої Троі) почулась в дипломатичнім світі с пляном зайнята Галлинолі и скріпила свої залоги в Гибральтарі и на Мальті. Туркофильскі дневники зазначили перехід Балкану яко остаточну границю безчинної неутральності европ. держав. Після найновійших відомостей скликано у Відень на 31. Липця велику раду министрів а именно спільного министерства и обох министерств: асвстрийського и угорського. Рада министрів має застановитись, чи не надійшла хвиля, де для беспечності власних интересів монархії треба перевести мобилизацию войска. Після півурядових телєграмів — мобилизация (часткова) не матиме ціхи неприязної ані проти Россії, ані проти Турції. Буде се тілько скріпленє сил войскових на полудневій границі. Антироссийська праса виражає велику втіху задля мобилизації.

На *Чорногорськім театрі війни* роспочав князь Микита наново акцию. Головна кватира князя перенесена до Сливни пів кильометра від Никсича. Чорногорці зайнявши пануючі над Никсичом верховини острілюють Никсич и вже незадовго можна сподіватись упадку сеї твердині.

В Азії не ма ніяких важнійших результатів воєнних. Муктар-паша стоїть на верховинах Акбумара и висилає вже реконенсанси на р оссийське территорию. Россияне стягають воєнний материял до Александрополя.

Послідні відомості.

Віденські дневники доносять, що на раді министрів (31. Л.) не ухвалено ані часткової ані загальної мобилизації. Уповажнено гр. Андрашого до евентуального скріпленя войск поставлених вже на полудневій границі. Телєграм Османа паши з 30. доносить с Плевни: Зрана вдарили три сильні росс. корпуси поперті огнем гарматним на турецькі позиції. Битва твівала до 10-ої в ночі. Россияне вернули назад до обозу.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 15. У Львові, дня 15. (3.) Серпня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(*Дальше.*)

V.

Ой хотіла стара баба молодою бути,
Натикала за голову зеленої рути.
— Руто ж моя, руто ж моя, руто зелененька,
Я думала, що я стара, а я молоденька.
Хоть зелена ліщинонька, зелена, зелена,
Не вродяться горішейки, бо весна студена. —

Народня пісня.

Галя проснулась після неспокійної ночі. Сонце прозирало ясною пасмугою попід грубу заслону, що закривала вікно, а Галя все ще жмурила, прижмурювала очі, наче б боялась росстатися из любим сном. А любі, солодкі сни снувалися сеі темненької ночі по ії голові. И не згадає вже, коли снились ії такі дивні, пречудні сни! Від трийцять літ не запамятала таких солодощів, таких любощів. Як би по довгій, предовгій слоті заблисли для неї знов веселі дні, заблисла надія, стала сходити нова зоря. Вона почула, як загомонів голосний дзвін церковний заповідаючий празник у Вербівцях, — почула єго гомін и ще дуще затулила своє

Digitized by Google

лице у подушках. Її бажалось сёгодні довше проспатись. Ще з вечеру говорила її мати: „не зривайся, Галю, виспися, щоб добре виглядати.“ И вона послухала матери и викупавшись у сирватці завчасу вибралась до сну. А сон не брався її очей. Думки за думками налітали її голову, якась трівога переймала її серце. Від трийцять літ ніколи ще не стрічала Галя Вербовецького празника с такою трівогою, с такою нетерпячкою, с таким вижиданєм. Від десять літ вона супокійно дивилась на житя, її золоті надії були поникли, її дівоча зоря наче за мраку заховалась. Правда, и вона колись дівувала, колихала любі сни дівочі, вижидала жениха. Ще живо нагадує собі той день, як зодягли її в довгу сукню и сказали її, що вона „панна на виданю“. О, давно се було, та буває, що чоловік и з давної давнини дещо добре памятає. Її було тоді мабуть не більше пятнайцяти років. Так, мабуть не більше. Не сказала б вона точнісенько. Та не її в тім вина. Її не вчили (навіть у метрики заглядати), хоч батько й мати вже тоді слили широко багатими людьми. Вона ховалась дома, при матері, у запічку. Батько привчив її трохи азбуки, навчилась молитов та „по книжці“ читати. Мати приучувала панчішки робити, пошевки шити та господарства доглядати. От и вся її наука. „На що забивати дитині голову,“ мовляла стара мати, „на що тратити гроші на мійські конвикти. Не возили мене по містах, а живеться; обійдеться и моя Галя без тих забаганок. Лучше най має готовий гріш...“ И так росла Галя, росла не знаючи ні людей, ні світу, — щаслива, свобідна, весела у своїй домівці. И не стямилась, як казали її вдягнути довгу сукню, и не знала, на що се робиться, и не розуміла, що вона на виданю. Її стали тепер возити по празниках, по весілях, по забавах, по родині,— світови показувати. Її брати и сестри були тоді ще малі, менші як вона, и сиділи дома, у запічку, як сама вона малою колись пересиджувала. Її ж тепер на світ благословлялось. Тепер її убирали, строіли; не тілько довгу сукню наложили, але й золоту *колію* купили, золоті перстені на пальці вложили, золоті кульчики повішали. Пишалась Галя перед своїми сестрами та братами, пишалась и перед чужими людьми. Та не обдарив її Господь красою, не дав ні стану гнучкого, ні голосочку дзвінкого, ні постаті ставної, пишної. Не скоро її помічували чужі люде між тим цвітом непроцвітаним, що буйно красувався тоді по празниках та весілях; не налітали, не побивались женихи. „Не журися, Галю,“ мовляла мати, „пустиці тобі по голові снуються. Підожди, підожди, воно не дарно сказано: не родися красна, але щасна“. И весела

Digitized by Google

була Галя, не журилась и хоч стиха проспівувала: o gwiazdeczko, o Filonie, „як ніч ма покрие“ и т. и., а инoді и задля навички „не ходи Грицю на вечорницю“. Весело йшли літа за літами. И правду казала мати: не треба журитись, а долі вижидати. Пішла слава по світови про посажну панну Вербовецьку. А бувають же ж и молоді люде ласі на гроші, як кіт на сало. От и дехто завернув у Вербівці на звідини. Стрибнули женихи и до Вербовець подивитись на посажну панночку.

Та не так то легко було Лаврам віддати свою першу дочку. Все ж то була іх перша дитина; вони ії любили, жалували, а може ще більше жалували своіх грошей. Не легко ж віддати першому-ліпшому свою першу дитину, а ще до того давати у непевні руки гроші... тяжко запрацёвані. А Лаври тяжко працювали на свій гріш, у тім цілу свою гордість покладали. Старий Лавро добре затямив ті часи, коли ще цурались ёго околичні попи *дячишиним* прозиваючи. Перелічував він ті краплі поту, що ними змивав свою дяківську змазу перед *родовими* попами, знав и ваготу тих грошей, що наконець побратали ёго з аристократами. Памятала и стара Лавриха, як посідались ії руки від важкоі праці, як поораловь ії лице від клопотів, поки діждалась що ії привітали у високих порогів. Як же ж тяжко було ім росстатись хоч би с частиною кріваво праці своеі, віддати и свою дитину и своі гроші у непевні руки! А тут як раз налітала хлань из цілого світу, підпарнана, поруйнована, знівощіла. Лавро не мало наївся всілячини у світі, не з одним приходилось ёму переломувати кусок хліба. То ж и не тяжко було ёму пізнати тих підсмушених женихів, що через людей перемавлялись за великим посагом. „Хорони мене Господи від таких зятів“, мовляв Лавро роблячи хрест за кождим новим гостем. „Най лучше останеться сивою дівкою, як має пропадати за своі гроші... Тяжко, як с каміня тяжко доброго чоловіка“.

И знов йшли літа за літами. Лаври дожидали, щоб проминуло гайвороня. А Галя оставалась на виданю, жениха вижидала, а не знала, що лихі люде, недобрі сусіди ії воду каламутять, огуджують, осуджують, на язики беруть. Не знала сёго бідолашна и безжурно пісень співала. А тут вже й молодша сестра у гору здіймалась, як цвіточка росцвіталась. Ще й на лихо Галі такою гарною вдалася, що нікуди правди діти, наче не с того гнізда. И личко біле, кругленьке, румяне, як пучечки рожеві, и очі сині, темносині, як вечірнє небо з ясною вечірнёю зорою, и голосок любий, солоденький, аж за серце займає. Точнісенько янголятко,

*

Digitized by Google

наче б вповідало, що не на сій землі її життя. Так, гарненька, гарненька — и за очі займає и серденьком ворушить. Довго придержували її Лаври в дома у запічку, в коротенькій сукеночці. И Галя, хоч дуже любила свою сестричку, а с трівогою поглядала на її красу, з журбою вижидала женихів, наче б знала, що не довге її пануване. А тут йшли літа за літами, як води рінуть, не вертаються. Годі було й молодшу сестричку довше у закутку держати, перед людьми закривати. Треба було вже й Наталочку в довгу сукню зодягти. Обійняла Галя свою сестричку, щиро, горячо поцілувала, слёзами облилась, мов би знала, що плакала над своєю долею, пращала своє пануване, свої надії, сни золотні. И правду віщувало серце. Не справдились материнські слова: не родися красна, але щасна! Наталочка вродилась и красна и щасна була. Пішла широка слава про її красу по цілій околиці, по далеким сторонам, наче б по усёму світу. И мов з усёго світу стали злітатись женихи, за молодою Наталечкою побиватись. И вже ні оден не згадував, навіть не натякував про посаг, про гроші. За нею, за її красою побивались, погибали. Не було Лаврам супокою из Наталочкою. А Галина зоря погасла, поникли її надії. Де ж було її рівнятись до Наталки и молодої и гарної, як первоцвіт на провесні? Сама вона собі правду у серцю сказала, на своє замужя хрест положила. Нічого було робити, треба було перше Наталочку замуж видати. „Видаймо її,“ говорили до себе старі, „то й може Галі пощаститься.“ Так и погуляла Галя дружкою на Наталинім весілю. Ще раз заплакала и за своєю сестричкою и за своєю долею...

Осталась тепер знов одна, однісенька „на виданю“. Так не повернулась доля. Мов опустіла хата, мов світ забув про Вербівці, мов усі погибли, що недавно побивались за Наталкою. Знов йшли літа за літами, плили, не вертались. Галя погодилась с своєю долею. „Не буду я за мужем гуляти, а буду я батьканеньки сама доглядати,“ говорила вона собі с тиха. А тут вже й друга сестричка підростала. Треба було нею піклуватись, її зодягати, у світ виряжати. Ще раз оживились Вербівці гомоном молодих гостей, ще раз погуляла Галя дружкою на весілю своєї другої сестрички. А її Господь не посилав долі. Осталась одна, однісенька. Погодилась с своєю долею и вже не вижидала жениха, не сподівалась давносподіваного. „Овва! буду й так віку мого доживати,“ мовляла сама до себе, „буду гуляти як вольная пташка, буду у сестричок проживати, клопотів не дізнавати.“

Digitized by Google

А тут ще й лихо сподіялось з Наталкою. Не судилось ій довго замужем гуляти, сей світ своєю красою, своєю добротою вкрашати. Несподіване горе звялило ій красу, підкосило ій житя. У ночі зайнявся огонь на іх обійстю. Наталочка перелякалась, вискочила без памяті из хати, перестудилась и с того часу почала хиріти, що раз більше вянути. Не довго мучилась на сёму світу, у молодих літах сей світ попрощала, свою рідню жалем-тугою засмутила. Дуже жалкували, побивались старі Лаври за своєю коханою дитиною, и вже ім не було до весіля, до забав. Затихло на Вербовецькім попівстві давне житє, мов від світу чорною габою закрите. Мовчки вештались старі коло свого хозяйства, що раз більше свої скрині доброи-грішми набиваючи, мовчки прохожала по обійстю Галя за курми ганяючись, давні літа згадуючи. Вона тепер вже й сама знала, що перейшли літа дівочого панування. Нічого не сподівалась, нікого не вижидала.

И багато води переплило с того часу, багато перемінилось людей. Наставав новий світ, наставали й нові люде, хоч у Вербівцях усе, здавалось, йшло на старий лад. Не мала ж се була несподіванка, як з нечевя на Вербовецьке попівство завернула пара здорових, сивих коней, а з вибиваної брички висів „алюмнус“. Давно вже не бачили Вербівці таких гостей, а Галі и через думку не перейшло, щоб се до неі яка нова доля гостей висилала. А ніхто ж инший тим гостем не був, як Петро, віщун нового світу. И старі Лаври не йняли віри, щоб Петро „мався“ до іх дочки таки вже чимало пристарілоі. Та мимо того Петро виглядав зовсім на жениха: мав такі коні, на яких звичайного попа не стати, вибивану бричку, чорний сурдут мало що не по кістки, новий капелюх, а навіть — рукавички и паличку під пахою! Галя аж перелякалась несподіваного гостя и заховалась до пекарні. Тут из-за темного, замураного вікна стала приглядатись Петрови, а доглядівши обойчик на шиі скорійш вислала Палашку шукати за черевиками та сукнями гостинними. Старий Лавро довго протерав очі, ним пізнав новосвітнёго богослова. Він не навик стрічати таких богословів з *обивательскою міною*. За ёго часів лучалось почасті и пішки ходити у свати. А стара Лавриха аж горщок с квашою перевернула, як почула, що сей *пан* то *алюмнус*. Та нічого було робити, треба було по стародавнёму звичаю погостити и пана у своій хаті. А Петро сам переломив перші леди. Він з разу почувся богословом, став широко росповідати про нездорову страву в семинарі, про „рефектар“, про невигоду в „дормитарах“, про знесене zubeiss-у, та про нові ueberzieher-и,

Digitized by Google

в які убрано *алюмнів* намість давнійших плащів; не позабув згадати и за stiefelgeld и т. и., а все так широко, що старий Лавро тілько кивав головою та бровами поморгував. Галя для пристібності сиділа у кутику и щипала стару кану, та ломала собі голову над тим, який то тепер світ учений в тім богословію. Вона нічого не тямила и ії здавалось, що тут иде річ певне про астрономію. Та вона міркувала й те, що Петро счасту поглядав на неї и з натиском нагадував, що він вже „укінчений“. А стара Лавриха таки від разу, як тілько Петро відъіхав, на весь голос сказала, що Галя „впала Петрови в око“. Галя у своій сором'язливості дівочій почала відпиратися и сама спершу не хотіла вірити, бо вже ж давно переконалась, що не то „алюмнусови“, але навіть „професорови“ не впадала в око. Та Петро став що раз частійше навідуватись. Раз навіть привіз Галі пачку цукерків. Вже тоді не можна було похибуватись, що Петро „мається“ до Галі. „А що? не казала я, що судженого конем не объідеш?“ говорила стара Лавриха. „Не зарікайся за муж ити.“ И знов проблисла нова надія для Галі. „За муж ити, за муж ити,“ сі слова повтаряла вона так часто на голос, наче б хотіла почути їх відгомон и переконатись, чи се тілько не сон сниться. Відмолодніло ії серце, новими думками зароїлась ії голова. „От и піду замуж за *алюмна*, на перекір моім ворогам, що окричали мене старою панною. Таки піду, піду, ім на злість...“

Та не так скорий був старий Лавро. Якось дуже недовірчиво глядів старий Лавро на залицяне Петра до Галі. Хоч любив він свою дочку, та все ж таки не забуває, що трийцятьлітна панна не такі то великі ласощі для молодого богослова. Так и не згоряча брався до діла. „Треба пізнатись“, мовляв він до старої жінки, „най час прояснить ту мраку. Най пізнаються, най на здогад не побераються“. — „О будеш ти надумуватись, аж знов запропастиш долю твоєї дочки“, з жалем говорила Лавриха. Вона не могла подумати об тім, щоб Галя осталась по вік не замужна. А хоч давно вже перестала вижидати „алюмнуса“ для своєї дочки, та ва те тепер, як появилась така звізда, с тим більшим запалом поперала замужя Галі. Та старий Лавро не так легко піддавався жіночим підшептам. „Не спішись, не спішись, бо вийде по чортівському.“ Так проволіклося немало часу. А тим часом за прикладом Петра почали у Вербівцях появлятись нові женихи, почтарі, писарі, та инша хлань ласа на добрий посаг. Все те прийшло Петрови у поміч. Старий Лавро побачив, що за ёго дочкою починають побиватись. Так и повірив Петрови...

Digitized by Google

Ще мав відбутись великий перегляд тих всіх женихів. Наближався Вербовецький празник; от и постановив старий Лавро виправити бенькет, щоб розглянувшись покінчати діло.

Сподівались гучного празника, вижидали багато гостей, готовились, ладились и з ідлом и з напитками, а навіть з музиками. Тяжко приходилось Лаврови потрясти кишенею на „дурні витребеньки“, як сам мовляв, та вже тут жінота перемогла и треба було потрясти. А вже ніхто так не способився до сёго празнику, як сама Галя. Вона тепер мов би переиначилась, віджила, відмолодніла. Ожили давно приспані думки, заворушилась ii голова буйними думками колишнёі молодості и підтюпцем проходжуючись по світлиці та гуляючи по саду поміж цвітами охочо виспівувала:

„Ой пішла б я на музики, коб дав батько пятака...“

„Таки не лишусь старою панною, не посивіє моя коса на злість моім ворогам,“ говорила Галя и весела була. Чи припав ii до серця Петро? сама собі не могла сказати. Доволі було для неі, що ii тепер сватали. Стала вона тепер квітчатись у всілякі цвіти, до зеркала приглядатись, а вже перед самим празником и на двір не вихилялась, щоб не опалитись до сонця, и руки милом та мукою витерала, щоб були біленькі, до забави пригожі.

Одже й сеі ночі не могла собі дати ради с тими думками та гадками, що набивались до ii голови. Цілісеньку ніч переснила любими снами: то здається ii, що вона ще молоденька, чепурненька, у перше в довгу сукню убрана, а навкруги неі самі молоді женихи за нею побиваються, ii поклоняються; то знов здається ii, що вона у довгій весільній сукні у цвітах, пахощах до слюбу по цвітах, коверцях ступає, своєю красою, своім щастем ворогам докоряє; то знов бачить вона пишного молодого у гарному поізді, у пишних строях, — як до неі прибуває, ii за білу ручку піймає, у пишні світлиці провожає... И наче ціле ii житє як сон перед ii очима пересувається, ii серце то радощами то трівогою переймає.

И прочинає Галя из сну солодкого, головку здіймає, за папильоти, за кручі волося хватає, свою красу провіряє. И поводить худою рукою по своёму личку, чи воно гладеньке, зморщинами не вкрите, прищами не зобіджене. И вже смілійше здіймається, за зеркало пильно хватає, круче волося роспускає, свої очі протерає, у зеркало пильно споглядає, зеркала про раду, потіху питає. А зеркало повноі правди не вповідає, ясну постать відбиває, біле личко, ясні очі и брови як шнурочки и круче волося як буйні хмари виявляє, серденько Галі потішає, надією напуває.

Digitized by Google

И вже смілійше Галя у вікно виглядає, погоди питає, ясне сонце щиро витає, по деревах глядить-споглядає, чи де може буйний вітрило вітей не колихає, чорної хмари, непогоди не наганяє. И радується Галя тихою тишиною, золотою росою, що по цвітах блищить, травицю-зілля золотить. И легко-легісенько Галя зітхає, с тиха молитву промавляє, до Бога свою щиру подяку посилає, святої Діви помочі благає. И вже радо, охочо як русалка в чистій воді поринає, свої білі рамена, лебедеву шию купає, заспані очі водою промиває, пінистим милом свої руки натирає, своє круче волося чеше, золоті коси плете, переплітає, до лиця прикладає, стяжками підвязує, підкладками підкладає, біле платя, дорогі сукні шовковиі водігає, по світлиці в скрипучих черевичках з вольна прохожає и с переду и з боку дороге платє приміряє, головку цвітами квітчає, золотні перстені, брансолєти на руки и шию вкладає, спильна у зеркало споглядає, шовковим платєм шевелить, червоними кораликами, золотим ланцужком брязкотить, в черевички скрипотить, тупотить и веселенька та раденька гостям на стрічу біжить. И вже тілько Бог святий знає, що Галя собі думає, гадає, які пляни укладає, які думки у серденьку має. Та вже с тиха про Петруся співає, ёго лице, сиві очі стрінути гадає, своім ворогам жалю великого завдати наміряє, своє дівування на віки прощає.

(Дальше буде.)

БУРСА и БУРСАКИ.

Очерки и картини И. Г. Помяловського.

.....

Зимовий вечір в бурсі.

(*Конець.*)

Але бурсаки не довго сиділи тихо и сумирно.

— Штубу гаманувати! роздався чийсь голос.

— Айда! відповідають другі голоси.

Збирається громада, зо двайцять хлопа, и зимовим вечером крадуться через двір, до кляси штубаків. Штуба, також „сидящая во сінп смертній“, нічого не надіялась. Напастники росспалися по клясі, бють штубацтво в лице, загинають копаничкп, роблять змази, росспинають пісненькі и масненькі штовшки та підреберникп. Хто бє? за що бє? чорт іх знає и чорт іх носить! Плач, крик, избієннє младенцев!

Digitized by Google

На лавках и по-під лавками „уничтожають“ нещасливу штубу. Терпи, бідолашна! В тім дикім гаманованю штуби на потемки виражалася з одного боку якась безумна зуховатість: „россвербися, плече, розмахнися кулак!“ а з другого боку — „трепещи, штуба, и покоряйся!“ А в тім при таких нагодах більшість тілько заспокоювала свою потребу попобити кого-будь, дати витряску, лупку, волосянку, обгаманувати, натовкмачити, набухати, відмордасити, щоби чути, що в твоіх руках пищить щось живе, терпить и проситься, — и всё то робиться не з мести, не з злості, а просто з любові до самоі штуки. Натішившися, кілько воля и охота, лицарство з веселим сміхом вертає „во свояси“. Обгаманована штуба охає та обмацює свої боки.

Коли лицарі вернули до кляси, там ишла вже нова забава.

— Мала купа! кричало кількоро люда.

Серед кляси, в сумерці, ишла якась замішанина — не то забава, не то бійка... Сміх и крики неслися відти.

Замішанина що раз дужша. Звичайно, коли кричали: „мала купа“, то се значило, що десь когось повалили на землю, на нёго другого, потім третёго и т. д. Поваленим не дають встати. Трийцятеро людей риється в копиці, сплітаючися руками и ногами и давлячи оден другому животи. Хто встиг видобутися с копиці и встати на ноги, старається повалити других, котрі ще не попадали на землю, и раз-у-раз кілька голосів кричить:

— Мала купа, мала!

Ще не скінчилася тота керепія, коли почалася нова.

— Масло давити! кричали с кута коло печі.

Чутно, як гурма преться в кут, напирає и давить своєю масою тих, що попали ид стіні, при криках:

— Михалку, вали!

— Васендо, при!

— Працюй, Чабре Шестиухий!

— Тисни, Тхоре, тисни!

Притиснені ид стіні ледви дишуть, силуються вибитись на верх, а вибившись и собіж давлять масло.

Але обі забави несподівано урвалися. Роздався перераздивий, благаючий крик, але не відти, де валили „малу купу“, и не відти, де „давили масло“.

— Братця, що робите? братця, пустіть!.. гвалту!

Товариші не відразу пізнали, чий се голос. Комусь заткали рот... ось повалили на землю, чутно тілько стогнанє... Що там таке діється? Минуло три хвилі мертвоі тишини... відтак виразно чути свист різок

Digitized by Google

у воздусі и удари іх по тілі чоловіка. Видно, січуть когось. З разу була мертва тиша в клясі, а відтак ледви чутний шепіт.

— Десять... двайцять... трийцять...

Числять удари.

— Сорок... пятьдесять...

— Ай-яй-яй! вирвався крик.

Тепер усі пізнали голос Семенова и поняли, в чім діло.

— Ти паскудо, кусати! — То був голос Тавлі.

— Яй братчики, не буду, даруйте! Ій богу, не буду...

Єму знов заткали рот.

— Так ёму належиться! шептали в товаристві.

— Не фагасуй більше!

Уже сімдесять... Боже мій, наконець перестали!..

Семенів плакав зразу й слова не кажучи. В клясі було тихо, бо на всякий раз се було діло не щоденне... Облекшившись що-то слёзами, але все ще не перестаючи плакати, Семенів, утративши всякий страх болю и ганьби, кричав на всю клясу:

— Поганці якісь! Щоби вам усім... и при тім додав непечатний прокліп.

— Викричися, викричи!

— Одже на збитки розповім усё инспекторови... про всіх!

Не знати, хто ляснув ёго в лице, и він знов заридав на всю клясу благим ревом. Деякі зареготалися, але неодному стало моторошно... чого? тому́, що при подібних випадках товариство напотемки вишукувало нелюбих собі и сильно било іх.

Між тим ревів Семенів. Несказана злість за наругу дусила ёго; він розірвав на шматки чиюсь книжку, що ёму попалася під руки, кусав власні пальці, шарпався за волосє и не находив слів, якими б наклястися, на чім світ стоіть. Змучений, збитий, висіченій, покривджений и ураженій кілька разів за оден вечір, він тепер зовсім одурів з горя. Жалко и страшно було слухати, як шептав:

— Утечу!.. втечу... заріжуся... житя нема менї!

Треба віддати справедливість товаришам: більша часть, особливо молодших, в тоту хвилю милосердувалися над горем Семенова. Де в котрих навіть слёзи навернулися на очі — благо́, що пітьма, ніхто не побачить! Репетенти бадёрились, але й на них найшла тоска, змішана зі страхом. Всі знали, що таке діло не минє даром и що великого січеня діждеться бурса. Тихо було в клясі: лиш Семенів ревів... Якась лютість тремтіла в ёго голосі... але ось нараз він утих и настала мертва тишина.

— Що з ним? питали ученики.

Digitized by Google

— Чи не лихо яке?

— Та чи жиє він?

— Товариші! скрикнув Гороблагодатський, обмацявши лавку, в котрій сидів Семенів, — він пішов жалуватися.

— Знов фагасувати! роздалося кілька голосів.

Ласкавість товаришів в мілі ока щезла, на Семенова посипалися люті прокляття.

— Хлопці, вважайте, не видавати нікого!

— Е, не ріпу сіють! загули голоси.

— А ти як, Тавле?

— Я скажу, що я хотів ёго боронити, и в тій хвилі, коли відривав від ёго рота чиюсь руку, він укусив мою.

— Хват Тавля!

Але Тавля трясся, як осиковий лист.

— А що цензор скаже? він повинен правду сказати, а то ёму прийдеться відповідати.

— Я скажу, що мене тоді в клясі не було, тай по всёму.

Аж ось роздався дзвінок — знак, що час забиратися до науки на завтра. Двері вітворилися и до кляси внесли лямпу с трёма ріжками. Від стовпів смугами лягли тіні по клясі, освітилися здоровенні тесані лавки, голі и ржавілі стіни, брудні вікна, освітилися понурим и непривітним світлом.

Репетенти зійшлися до передніх лавок и вели нараду, що тепер робити. Зачалася наука; але дивно: не зважаючи на прелютезні побої учителів, що найменше сорок люда й не думало братися за книжку. Деякі надіялися одержати добру клясу, підкупивши авдитора; другі гадали беспечно: „Чей то якось минеться“, а пятнайцять хлопа, в задніх лавках, у Камчатці, нічо й не думали, знаючи, що учителі не зарвуть іх: учителі давно махнули на них рукою, переконавшися на ділі, що ніяке січене не нажене іх до книжки. Лінивство було розвите до найвисшого степеня, а недостача всякого занятя підчас з а н я т н и х г о д и н заставила ученика виробити той елемент бурсацького житя, знаний під назвою ш к і л ь н и ц т в а, елемент спільний усім педагогичним закладам, котрий однако тут, як и всё в бурсі, проявляється в оригинальних формах.

Камчатники уживали деяких привилегий: на іх збитки цензор, надзираючий за тишиною и порядком, глядів крізь пальці, щоб лиш не надто шуміли. Користуючись такими пільгами, Камчадалі забавлялись, як хто вмів. Гришкець штуркає Васенду и шепче: „подай далі“, Васенда штуркає Карася, Карась Шестиухого Чабра, передаючи те саме слово; той передає дальшому; товчок переходить на другу лавку, від-

Digitized by Google

так на третю и так оббігає всіх учеників. Онде Комедо объівшися спить, а Тхір нажвавши паперу скрутив кульку, котра називається жвачкою, и пустив нею в лице сплячому товаришеви. Комедо прокинувся и пише до Тхора лист: „по науці я тобі карк скручу, щоб ти не зачіпався, коли тебе не зачіпають“, — и засипляє на ново. Листів богато пересилається по клясі; в однім мож читати: „дай ножика або олівця“, в другім: „гей, Рябпна (прізвище ученика), може би ми собі в маслянку?“ в третім: „пришли, братище, табачки понюшок; опісля, ій богу, віддам“; а он Хитонів дістав безименну, насмішливу записку: „ти, Хитонів, рудий! наробив бідп; від рудого волося дерево занялося“. Відповіді и посилки идуть по тій самій почті. Діти забавляються, як можуть. Деякі строять гримаси, ловлять ніс язиком, завертають очі, роспялюють рот пальцями, показуючи перекривлене лице другим, або розглядаючи ёго в трикопійочне зеркальце. Плюнь уміє строіти лице на нумери: він вивалив язик на лівий бік, ніс припер пальцем до правого лиця, витріщив очі, надув лиця: то пятий нумер. Всіх нумерів дванайцять. Авдитор, на прізвище Богиня, жве гумиелястику, третій день не випускаючи ії з уст; незадовго вона обернеться в мягку масу: відтак треба надути ії воздухом, стиснути пальцями, при чім зробиться міхурець; тим міхурцём дорослий парубіка удариться по чолі и вчує легкий тріск; щоби закоштувати такого щастя, він працює щиро, не жалуючи вимизь; а як змучиться, то дає пожвати підавдиторному. Млямля зробив панораму с конфектових образків и любується нею цілу годину — и в сотий раз; у нёго с кармелькових віршиків зладжена пророчня; на кармелькових віршиках панночки ворожать о женихах, а він — чи буде завтра битий. Сусід ёго зробив трача, т. є. куклу с пилою, віднайшов рівновагу, поставив на крайчику лавки и заставив гойдатися. Чеснок запхав собі в ніс нитку, потім сильно тхнувши просмокнув оден конець в рот и потягаючи нитку сюди й туди показує тоту штуку свому заплечникови Мямлі. Оден повнолітній Камчатник острить ніж и голиться, а відтак зачинає довбати в лавці діру. Другий повнолітній плете крайку с паперців. Третій повнолітній скрутив папір в тоненьку лісочку и скобочеться нею по носі: ёго лице зморщилось, пчихнув голосно — и ёму весело. Два Камчатники вчаться заграничних язиків; оден каже: я-зда, ні-зді, чо-здо, го-здо, не-зде, вмі-зді, ю-зду, на-зда, за-здав, тразда; тут лиш після кождого складу вставити *зд* с повторенєм наконечної самогласної и вийде не по руськи а по *азда*. Другий відповідає ёму ще скрутнійше: ши-чого не-ци, ший-ся-не бі-ци, т. зн. нічого не бійся. То знов не по руськи, а по *ши-ци;* тут слово ділиться на дві половині, н. пр. бурса; до другої половини додати *ши* и поставити на пе-

Digitized by Google

ред, а до першої *ци* и сказати навпісля, и вийде ши-рса бу-ци. Пентюх в остатній лавці трудниться друкарською штукою: наслинить кичеренок на суставці пальця, приложить суставець на задрукований папір у книжці и потому відриває букву; знявши ії с пальця переводить на чистий папір: таким способом виходить деяке слово. Під остатніми лавками розляглося на розстелених на землю шубах пять хлопа и росповідають казки та билиці. На велику часть нуда, монотонність и пустота занятних годин нагнала непоборимий сон; сплять у пятій лавці, сплять у семій, сплять у дванайцятій, сплять по-під лавками. Так Камчатники и репетенти, вивчивши лекцию, проводять занятні години. Веселе житє, нічого й казати!

Але тілько запечатані, безнадійні лінюхи, що ждали вигнаня з бурси, мали право забавлятися в занятні години. Крім них було ще богато лінюхів, кандидатів до Камчатки, але ще не Камчатників. Вони проводили час ще безбарвнійше и невиннійше. Забавлятись — забавлялися й вони по свому, але ім конечно було бодай удавати, що ніби вчаться; тож и забави іх були зовсім инші. Ось Чапля з запалом пише щось; поглянь з боку — він найпильнійший ученик в світі, а між тим він ось що робить: напише цифру, під нею другу и помножить іх; під добутком знов підпише першу цифру, знов помножить и т. д. працює, бажаючи знати, що с того вийде. Порося придавив око пальцём и любується, як предмети перед ним двояться и трояться; відтак затикає и відтикає уха пальцями и надслухує жужжінє и легкий говір в клясі, як усё уриваними звуками доходить до ёго слуху; а ні, то приложить ухо до лавки и роздумує, чому се крізь дерево дужше чути, як так? Оден из менчих нащипує собі руку — хоче привчити ії бодай до тепленьких щипчиків. Другий завязав конець пальця ниткою и любується посинілим від крові пальцём. Третій насисає руку, доки кров не виступить. Винаходять самі пусті и, бачиться, незабавні розривки, як ось прислухуються, як бється пульс; надихають повні груди воздуху и силуються, як мож довше задержати ёго в собі; завозьмуться — не мигнути оком, поки не начислять тисячу, збивають слину в роті и потім плюють на землю, читають книжку з заду на перед а притім з долу до горп, возьмуться намикати з голови сто волосків и микають; хто махає ногами, хто в носі довбає, моргають, передають оден одному усілякі знаки, руками вирабляють розмаіті штуки. Тамтой сидить, сперши голову на долоню и глядить в пустий воздух: гадає о матері, сестрах, о сусіднім саді дідича, о ставі, де ловив карасів... и лекция не береться ёму голови. Декотрі, прижмуривши очи, стараються попасти пальцём в палець: ворожать, чи буде завтра бити учитель, чи ні; и коли виходить, що буде, то міркують,

Digitized by Google

де би тут випозичити грошей, щоби підкупити авдитора, а до книжки братися й не в гадці. Другі сидять зовсім без мисли и мліють в безвихідній тузі, ждучи, чи скоро минуть три години, приписані правом на науку, чи скоро задзеленькотить благодатний дзвінок и покличе їх до вечері. У тих бурсаків сили нема взятися до науки.

Але що се все значить? спитає читатель. Хибаж радше читати сторону з долу до гори, як се робить не оден для розривки, ніж з гори до долу? А хто знає, може й радше! Не дармо ж зложилася в бурсі пісня, що „щасливі ті народи, що не знають наук“, що конечна „сильна природа“ для шкільних „мук“, що школяр идучи до кляси „реве“, він „раб“, его „шмагають“. Пісня переходяча с покоління на покоління ніколи дармо не зложиться! Головна приміта педагогичної системи в бурсі — кутє, страшне, убиваюче. Воно просякло в кров и кості бурсака. Пропустити букву, переставити слово вважалося проступком. Ученик, сидячи над книжкою, повторяв без кінця и без сенсу: „встид и сором, встид и сором, встид и сором... потім, потім... постигли, стигли, стигли... встид и сором потім постигли...“ Така „єгипетська работа“ тривала доти, доки на віки незрушимо не вбивався в голову ученика „встид и сором“. Тяжко мучився школяр над книжкою, так що наука тут—физичний біль, котрий и виразився в пісні: „як щасливі ті народи“. При глухім кутю замітні в бурсацькій науці диспути. Педагоги одержали вихованє схоластичне, перейшли всякі можливі синекдохи и гиперболі; вістрем святої хриі викормлені, вигодувані тою философиею, котра вчить: „всі люде смертельні, Кай—чоловік, значить Кай смертельний“, або: „всі люде безсмертні, Кай чоловік, значить Кай безсмертний“, що „душа лучиться с тілом після раз установленого права“, що „права тотожності и противенства незмінно випливають из нашого я або из нашого самопізнаня“, що „де являється світло, там пропадає темнота“, що „покора є жерело всякого добра, а вільнодумство пагубне й ганобне“ и т. д. Для вправи в диялектиці вони рішали на примір ось які питаня: „Чи може диявол согрішити?“ „Чи суть духа по смерті підлягає мертвенному станови?“ „Чи первородний гріх містить в собі, як в зароді, гріхи смертельні, довільні и невільні?“ „Що перед чим являється: віра перед любвою чи любов перед вірою?“ и т. д. Але доразу вже окріпли іх мозки в диспутах, коли вони с хвалою глаголствували на одну тему pro и contra по приказу начальства, при чім брали до помочі всі сто форм схоластичної реторики, всі роди и види софизмів и паралогизмів. Ще в дитиньстві вони заявляли охоту рішати, „що таке суть?“ „Що таке цілість?“ „Чи спасеться Сократ и другі благочестиві старинні философи, чи ні?“ — и ім дуже бажалося, щоби ні. А особливо любили учителі доказувати, що чоловік — существо

Digitized by Google

безсмертне, обдарене свобідно-розумною волею, цар природи, — хоть, дивно, в дійснім житю, вони мало що не заявляли тото переконанє, що чоловік не більше, не менче, як безперий когут. Все те чутно було в диспутах педагогів. Ученик голову ломав, напружався, коли приходилось відповідати на великі питаня педагогів-философів, але, на ёго щастє, диспути давали рідко и загалом уважали ученою роскошою. Над усім царило всёпожираюче кутє. Щож тут дивного, що така наука будила лишень відразу в ученику и що він скорше стане грати в плюванку або просилить из носа в рот нитку, як би мав учитися лекціі? Ученик, вступаючи в школу с під рідної стріхи, швидко чув, що з ним робиться щось нове, нечуване доси, немов перед ёго очима опускаються сіті одна за другою в безконечнім ряді и не дають нічого видіти ясно; що голова ёго утратила давну, дитинячу цікавість и смілість, а стала подібна до якоісь машинки, в котрій досить подавити пружину — и ось рот отвориться и почне бубнити слова, а в словах — чудо та диво! — нема мислі, як уперед бувало. Лиш такі ученики не туманіли над лекцією, у котрих була спосібність кути и диспутувати. Але на то треба було вродитися головачем. Бували дивні головачі. Так оден, Світозарів, вивчив из латинського словаря Розанова слова и фрази на чотири букви, починаючи від A, ab, abs, охвачував кілька друкованих аркушів, не пропускаючи й слова, и такої роботи принявся він тілько з любови для штуки самої. Але не богато було спосібних до шкільної роботи: більшість спромагала ii с трудом, під різками. Он Данило Пісочник, хлопак розумний и пильний, але, хоть гинь, неспосібний кути слово в слово, просидівши над книжкою півтретя години поводить посоловілими очима, и щож?.. бачить — и другі помучилися ще більше ніж він, деякі ще кінчать свою порцию з учебників, трівожно вичитуючи лекцию и піднявши голову в гору, немов піючі кури. Деякі трохи не плачуть, бо, бач, не найліпша кляса буде ім завтра записана в авдиторовій нотаті. Оден, бажаючи збудити в собі енергию, торгає сам себе за волося... Ей, небоже, хоть сам же ти пожалуй себе! кинь книжку під лавку, або наплюй в ню — на одно вийде: завтра таки твоє тіло буде мучитися під лозами! Иди, бідолахо, до Камчатки: там лекше жити; а дільної науки у Камчатників, ій Богу, не менче як у самого першого головача! Ученик, вдивлюючися в змучені кутєм лиця товаришів, мимо волі питає сам себе: „по що тоті труди и муки? по що тее бубнене від рана до вечера? хиба ми не люде?“ Серед такої роздуми вихопиться ні відси ні відти кінчик лекціні и пробубнить усіми словами по голові. Під конець занятного часу у пильного ученика голова ослабне; не чутно в ній ні одної гадки, хоть вони й повзуть, послушні спряженю идей, як се бувае с чолові-

Digitized by Google

ком у сні. Не весела картина кляси... Лиця у всіх вкучні и апатичні, а послідньої пів години йде тихо, и, бачиться, кінця не буде занятю. Щасливий, хто вмів заснути, спертий на лавку: він й не спостережеться, як надійде пора, коли покличуть вечеряти.

Але вечір скінчився дуже цікаво. Трийцять минут перед дзвінком увійшов до кляси Семенів. Блідий и дрожачий від зрушіня, він увійшов до кімнати и понурившися, не дивлячися ні на кого, сів на своє місце. Кляса оживилася: всі гляділи на нёго. Семенів чув, що на нёго звернені сотки цікавих и злих очей: холодно було у нёго на душі и він замер в якімось окаменілім стані. Він ждав чогось. По кількох хвилях знов отворилися двері; серед холодної пари, що жбухнула з надвору до хати, показалися чотири инвалиди-жовніри, слуги бурси: Захаренко и Кропченко мали обовязок січи учеників; два другі, Ціпка и Яловий, звичайно держали січених за голову и за ноги. Мертва тиша настала в клясі... Тавля поблід и важко дихав. Швидко явився и инспектор, огромний ростом и понурий видом. Всі встали. Він не кажучи й слова пройшовся по клясі, зупинюючися часами по конець лавки, а ученик, коло котрого він зупинювався, дрожав и трясся всім тілом... На послідок инспектор зупинився коло Тавлі... Тавля рад би був провалитися крізь землю.

— До порога! сказав до нёго инспектор після хвилевої мовчанки.

— Я... хотів оправдуватися Тавля.

— До порога! крикнув инспектор.

— Я ёго боронив... він не порозумів...

Инспектор був дужший усякого бурсака. Він хопив Тавлю за волося и тріснув в лице; відтак пригнув за волосє чолом до лавки, а другою рукою, кулаком, бухнув ёго в плечі так, що лусок пішов по всій клясі; відтак виволік ёго з лавки и крикнув:

— До порога!

Тавля після того не смів рота роздоймити. Він пішов ид порогови, розібрався поволи, ляг на брудний поміст голим черевом; на плечі и ноги ёго сіли Ціпка и Яловий.

— А добре ёго! сказав инспектор.

Захаренко и Кропченко замахнули з двох боків лозами; лози впилися в тіло Тавлі, и він з диким криком почав оправдуватися, говорячи що хотів боронити Семенова а той не порозумів, що се таке, и вкусив ёго в руку. Инспектор не зважав на ёго крик. Довго сікли Тавлю и люто. Инспектор в злості ходив по клясі не говорячи й слова, а то був злий знак; коли кричав и сварив, то тоді всё на тім и кінчилося. Ученики шепотом рахували удари и нарахували вже вісімдесять. Тавля все кричав „не винен!“, божився Господом Богом, клявся

Digitized by Google

вітцём и матірю під лозами. Гороблагодатський злісно глядів то на инспектора, то на Семенова; Семенів сам себе не тямив: и тіні радості при відплаті не було в ёго серці; він мало що не дрожав усім тілом, прочуваючи щось страшного, невияснимого. Бог знає, що би він дав, аби лиш не сікли Тавлю в сесю хвилю. Тавля вже витерпів більш сотки ударів, голос ёго від крику почав хрипнути, але він не вставав и на хвилю, ревучи: „не винен, ій Богу, не винен! пустіть!“ Але таки мусів відобрати півтораста.

— Досить, сказав инспектор и пройшовся по кімнаті. Всі ждали, що далі буде.

— Цензор! сказав инспектор.

— Ту! відозвався цензор.

— Хто ще сік Семенова?

— Я не знаю... мене...

— Що? скрикнув грізно инспектор.

— Мене в клясі не було.

— А, тебе в клясі не було, пацюку ти оден!.. Завтра буду січи що-десятого, а зачну від тебе... И тебе випаздерю, — сказав він Гороблагодатському, — и тебе, сказав Тхоровп. Відтак показав ще на кількох. Гороблагодатський грубо відповів:

— Я ні в чім не винен.

— Ти всёму винен, поганине якийсь, тебе би що хвилі пратп!

— Я не винен, різко відповів Гороблагодатський.

— Ти ще сваритися хочеш, свинарю? закричав олючений инспектор.

Гороблагодатський змовчав, але все-таки затис зуби и ненависно позирнув на инспектора. Висваривши всю клясу инспектор пішов до дому. На товариство напав переполох. В бурсі бували випадки, що не йно сікли що-десятого, але поголовно всю клясу. Ніхто не міг на певно сказати, чи будуть ёго завтра січи, чи ні. Лиця попродовжувалися; декотрі поблідли; два міщухи тайком від товаришів плакали: а що, як по черзі прийдеться в каталозі инспектога десятим?.. Лишень Гороблагодатський проворкотів: „не ріпу сіють!“ и забурмосившися глядів на Тавлю, котрий не міг ні стати ні сісти після екзекуції. Гороблагодатський хотів було ити до Семенова и збити ёго на квасне яблуко; він уже сказав до себе: „сім гріхів — одно пекло“, але нараз лице ёго заясніло від якоісь нової гадки, він злорадісно всміхнувся и сказав:

— Фомфа!

Семенів доразу замер... Він був в такім стані, коли чоловік чує, що над ним піднятий кулак, готовий всяку хвилю впасти ёму на тімя, и всяку хвилю він жде важкого удару. Він був ніби стиснений и зда-

Digitized by Google

влений з усіх боків — ледво дух переводив... Чорти, чорти!.. які хвилі приходилося переживати бурсакови!..

— Фомфа! сказав Гороблагодатський, підходячи 'д цензорови. Вони стали шептати. Задзвонили до вечері. Ученикам бодай що-то відлягло від серця.

— В пари ставайте! крикнув цензор.

За дві хвилі ученики рушили до ідальні и проспівавши в пять сот голосів „Отче наш“, засіли до скупої вечері... Коли громада назад валила з ідальні, цензор підійшов ид Бенелявдови и повторив загадочне слово:

— Фомфа!

— Ставлюся! відповів Бенелявдів.

. . . . . .

Уже у церковці господній
Запер придверник ворота,
И монах в келиі самотній
На сон молитовцю чита'.
Морфей на місто сипле маки,
Заснув в варстаті ремісник:
Лишень одні не сплять собаки,
Та де-де крикне вартівник.
Вже кури другий раз пропіли,
Всё стихло, всі сплячи хропіли.

Так „Семинарияда“ описує ніч...

На другім поверсі, по правій руці величезного шкільного подвіря, поміщені 6, 7, 8, 9. и 10-ий нумер спалень. Тоті спальні сполучені с собою. Задний відділ трёх нумерів звався Чоботом. Тут були спальні тих учеників, що стояли на своім кошті; тому то поранками та вечерами, особливо перших тижднів після більших свят, в Чоботі и других двох кімнатах лучалися великі гостини и обжирства. Сюда стікалася вся бурса; юрбами ходити від одного ліжка до другого; из під ліжок, котрих у тих нумерах було до двохсот, витягано скрині, наповнені крім книжок, усякими припасами до іди. З дому, особливо с села, навозили ученики на запас величезні бохонці білого хліба, масло, пшоно, гриби в сметані, мочені яблука и т. д. Запахи від тих припасів наповняли воздух, мішаючися з неблагоподобними міязмами; стіни, просяклі сирістю, промерзали наскрізь в кріпкі морози, лоёві свічки в ліхтарях робили атмосферу гіркою и ідкою, а до всёго того додати треба, що в куті коло дверий стояв великий двоушний цебер, наповнений до пів нечистотою. До такоі убиваючоі атмосфери мусів привикати ученик, и чи повірите ви, що більша часть, жиюча в зара-

Digitized by Google

женім воздусі, на остаток тратила спосібність чути до нёго й обриджене!.. Друга біда — холод, був для учеників ще більше докучливий. Начальство не топило в печах и по тиждневи; ученики крали дрова, але то не все удавалося и товариство, лягаючи під плохенькі коцики, мусіло прикриватися своіми футрами та плащами. Величезні кімнати спалень, с стовпами по середині, як у клясах, слабо освічувались, и темні тіні лежали пругами по ліжках. Ученики хропли и кричали с просоня; декотрі в сні скрегінцяли зубами.

Доповімо послідні випадки зимового вечера в бурсі. Из кімнат Чобота нараз хтось піднявся и поліз в кут девятого нумеру. Там піднялося ще двоє іх. Між ними почалася нарада.

— У тебе фомфа? питав оден.

— У мене.

— Давай сюда!

Всі три полізли в кут и там зупинилися коло ліжка Семенова. Оден з них держав в руці папіряну сувертку в виді труби, напхану ватою. Тото й була фомфа, одна з варварських винаходок бурси. Той, що держав фомфу, босими ногами підкрався ид Семенову. Він запалив вату з широкого кінця звитка, а вузкий осторожно вставив в ніс Семенови. Семенів ворухнувся було крізь сон, але той, що держав фомфу, сильно дунув на горючу вату; густий клуб сірчаного диму обхопив мозок Семенова, він застогнав без памяті. Після другого, ще дужшого подуву, він зіскочив, мов божевільний. Він силувався крикнути, але все нутро ёго грудей було обсмалене и прокопчене димом. Задихавшись він упав на ліжко. Участники того инквизиторського діла як стій поховалися. Чутно було глубокий хрип Семенова, перерпваний тяжким стогнанем. На другий день ёго ледво живого віднесли до больниці. Доктор не міг поняти, що таке сталося с Семеновим, а коли й сам Семенів відчуняв и відзискав мову, то не міг собі нагадати, що таке з ним зробилося. Начальство підозрівало, що вороги Семенова вистроіли ёму якогось збитка, але розізнати не могло нічого. На другий день многих пересікли и многих, розуміється, за дармо.

Библиография.

— *Руська:* В „ц. к. накладѣ шкôльныхъ книжокъ Ставропигійского Института“ вийшли в мин. місяцю отсі книжки для шкіл народніх, перша в другім майже незміненім виданю, друга в другім виданю значно перероблена, а третя в третім виданю: 1) **Граматика языка руского для шкôлъ людовыхъ.** *Уложивъ* **О. Партыцкій.** Стор. IV и

Digitized by Google

172 малої XVI-ки. Ціна 33 кр. а. в. Се найлучша граматика руського язика, тілько ж вона, яко призначена для учеників а властиво для учителів шкіл народніх, и обемом невеличка и методою своєю застосована до призначеного ужитку; задля того не може заступити граматики Осадці, хотя давно вже час, щоб граматику Осадці заступити иншою... Велику прислугу зробив би для шкіл середніх той, хто б уложив для них таку граматику руську, яку п. Партицький для шкіл народніх. — 2) **Исторія библійна старого и нового завѣта.** Съ 110 образками. Стор. 288 середньої XVI-ки. Ціна 60 кр. а. в. Ся книжка, по части оригинально написана, по части з німецького переложена, є першою библією, написаною легким складом и народнім язиком, так що школяр зможе ii зрозуміти и схоче читати. — 3) **Друга книжка рахункова для шкôлъ народныхъ.** 104 сторін малої XVI-ки. Ціна 20 кр. Ся книжка переложена с польского и містить в собі самі лиш прикладп до рахованя в голові и на письмі; правила мають бути поміщені в иншій книжці, призначеній тілько для учителів.

— *Польска:* **Ruthenica** *przez N. z Witoszyna.* We Lwowie. Nakładem autora. Drukiem Karola Budweisera. 1877. Ціна 10 кр. 32 стор. XVI-ки. Брошурочка сеся невеличка обемом а ще менша вартостю. В досить кепських а претенсіональних віршах представлено тут кілька образків наверненя холмських унпятів (polskiéj Rusi, як каже автор) на віру православну.

— *Россійська:* **Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библіотекахъ и архивахъ Львовскихъ. Е. І. Калужняцкаго.** Кіевъ. Въ университетской типографіи 1877. *Отдѣльный оттискъ изъ „Трудовъ" 3-го Археологическаго Съѣзда.* 109 стор. вел. IV-и.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

На другім місци*) виказано, як героі „польскої господарки" не дбають про материяльне добро нашого народу, а то власне там, де охорона того добра належить не тілько до прав, але и до найважнійших іх обовязків. Тут позволимо собі показати на прикладі, як вони на инчім місци дають противно докази надзвичайної, бо вже аж лишнёї дбалості про те саме добро народнє. Власне на початку сего місяця в Раді державній перейшла ухвала що до внесків п. Дворського и тов. в справі такс.

Мала мишка, котра таким способом в Раді державній побачила наконець світ божий, покутувала довго, довше ніж девять місяців, в лоні бремінної гори, се-б то нашої більшості соймової, справляючи своій матері тяжкі и довгі болі породові. Вже в перших соймових каденціях, зараз по даній конституції з 1861 р., оден из тої кляси со-

*) Правда нр. 11-ий с 15. (3.) Червця, стор. 425 „Polnische Wirtschaft". — Задля недостатку місця ми мусіли отсю статю відложити аж до сего н-ра.

Digitized by Google

ціяльної (здається гр. Лешек Борковський), усі свої мови соймові — все одно, чи воии дотикались федерализму, чи тематy „Niema Rusi“, чи вибору делегациі — закінчував стереотипним своїм ceterum censeo: що „поти на світі не буде добра, поки не буде знесена такса спадкова, а особливо від фідеикомисів“, до чого знов другий „орел с того самого гнізда“ (знов здається нам, що се був п. Кржечунович) додавав своє, не менче побожне desiderium: „и поки не буде змінений податок консумовий від горівки, очевидно в тій сердечній, хоч невисказаній думці, що тим дрібним охлапком, який через се спав би с трапези ц. к. скарбу до торби нашого селянина, поживиться — с тої ж самої торби — „фундуш пропинацийний.“

Аж наконець в минувшім році з великим гуком и шумом сойм обговоривши и ухваливши резолюцию яко внесок до Ради державної, котра то резолюция, після рефератів польских газет, побіч загальної зміни устави таксової и устави о податку від горівки, домагалась виданя устави, після котрої „также и ті лежимості (реальності нерухомі), для котрих книги грунтові (табуля) ще не заведені, користувались би пільгою признаною роспорядженем министерства скарбу с 3. мая 1850 посілостям табулярним, т. є. пільгою процентовою таксы від перенесеня власності.“ Такими більше менче словами подали газети зміст тої резолюції, котрої впрочім не тілько люде нефахові, але и люде, котрі из финансовим уставодавством и з администрациею були добре обзнакомлені, зовсім не понимали. Одно тілько було ясне, що тут именно ходить о якесь добродійство для селян и маломіщан, бо тілько тих лежимості в Галичині не мають табулі. Так як можна було по деяким примірам думати, що польскі газети, нерозуміючи річи, зміст резолюції передали фалшиво, то всі чекали нетерпеливо на ту хвилю, в котрій резолюция прийде під обради віденської Ради державної, и річ вияснится, хоч би через коментар, який подасть до резолюції правительство и дотична комиссия. Одні хотіли раз преці на очи побачити те добро, яке шляхецькі заступники с такою абнегациею власних интересів задумали придбати для народа; другі були не менче цікаві, але ось чому: Цитоване в резолюції розпоряджене министерияльне с 3. Мая 1850 не дає табулярним посілостям ніяких прерогатив проти нетабулярним; а навіть противно тоді як воно нетабулярним (селянським и маломійським) признає в случаях наступивших в коротких терминах по собі перенесень власності упустку с припадаючої переносної таксы $^1/_2$ до $2^1/_2$-процентову безвзглядно, то табулярним посілостям воно признає те саме тілько під застереженєм, що попередуще перенесене власності було вже заинтабулёване. Отже тому люде розуміючі річ були цікаві знати: чого сойм властиво хоче тою своєю резолюциею? а властиво цікаві були довідатись: чи помилились тут польскі газети, подаючи зміст резолюції що до слова, навіть що до цитату минист. розпорядженя — фалшиво, чи противно, газети передали ії докладно, а тілько сойм стрілив кулею в пліт, взглядно здрадив цілковиту игноранцию в истнуючім законодавстві финансовім, домагаючись виданя устави, яка вже від 26 літ в Австрії и Галичині истнує з добрим скутком, и з неменче добрим скутком виповняється.

Digitized by Google

Сказано, гора наконець пукла в сім місяці, и — як се й ні прикро для наших шляхетних Солонів признатись, але признатись доконче треба: ся друга догадка показалась правдивою.

Показалось, що сойм, а взглядно ёго мандатори в Раді держ., п. Дворський и тов., дійсно жадали від Ради дрржавної ухваленя, щоби пільга, цитованим висше розпорядженем будьто би тілько посілостям табулярним признана, ростягнена була и на нетабулярні посілості, значить дійсно ужитем богатого реторичного апарату домагались в році 1877 від министерства и уставодавства для нашого народу того, що ім теж уставодавство*) ще від р. 1850 признало, а министерство від тогож р. 1850 зовсім не заперечувало и не заперечує. Так и відповіло министерство п. Дворському в комисиі, а після того и комисия в справозданю на ёго внесок вияснила, що видане жаданої устави непотрібне, позаяк истнуюча устава відноситься и до нетабулярних посілостей. Интересно було би видіти міни галицьких Солонів на таке dictum. Але вони й тепер ще піддались, по крайній мірі дали собі позір, що не піддаються. Вони покликались на якісь „специяльні випадки“ в Галичині. Очевидно, щоби іх до остатка не компромитувати, комисия підхопила в своій куртоазні для галицьких товаришів сей вибіг и дала ёму вираз у внесеню до Ради державної, котре и ухвалено, а именно: щоби министерство видало для властей (здається тілько галицьких) відповідне интерпретуюче роспоряджене.

Що ся ухвала перейшла в Раді державній виразно тілько для заслоненя внескодателів перед сміхом публики, се зрозуміємо зараз, коли тілько представимо собі факт, що в усіх „специяльних“ випадках сторонам приватним як тепер, так и давнійше вільний рекурс до министерства; коли ж министерство, як бачимо з ёго освідченя, розуміло дотичний припис в такім самім духу, якого галицькі внескодателі домагались, то очевидно як давнійше, так и тепер признавало и признавати буде селянам омовлену „упустку“ на підставі истнуючого закона; с чого слідує по 1-е, що підрядні власті як давнійше так и тепер в дотичних специяльних рішенях министерства завсігди мали и будуть мати найлучшу интерпретацию закона, що отже нового загального вияснення для них видавати не потрібно; по друге, що цитовані пп. Дворським и Комп. будьто би „специяльні“ випадки не признавання упусток галицьми властями — се по просту вигадка, бо наконець по 3-е коли б навіть самому п. Дворському лучився подібний випадок у підрядних органів финансової администрациі, то він на те адвокат, щоби знав, що має право рекурсу до висших властей, взглядно аж до министерства, котре, як сказано, свого погляду на сю справу від р. 1850 почавши аж до нині ані разу не змінило.

Таким чином редукується ціла с таким шумом инсценизована комедия на неудалу пробу шляхецькоі більшості соймової, дешевим коштом добути собі лаврів яко защитники материяльних интересів простого народу.

---

*) В р. 1850 видані хочби тілько министерияльні розпорядженя мають в финансових и инших справах силу устави.

Digitized by Google

Се неудале намагане було би нам зовсім байдуже, коли би другі рівночасні факти не показували довідно, що по за ним криється цілий, як на тих политиків смутної постави, досить зручно обдуманий плян стратегичний. Мусить именно звернути увагу кождого факт, що справу пільги переносної такси для селян піднесла пануюча клика не коли инде, як саме в той час, коли с своєї сторони правительство внесло новий проєкт реформи безпосередних податків, проєкт, у котрім, побіч взглядів чисто финансових, пробивається ясно намірене правительства, тягарі державні проміж поодинокі кляси соціяльні розложити справедливійше ніж до тепер, а тим самим одну частину с того тягару здіймити с селян и в загалі найбіднійшої кляси народу, а наложити на ті кляси, котрі ёго легко понести можуть, хоч досі тішились особливими взглядами старої податкової системи.

От для чого наші специяльні заступники тих послідних кляс потребували доконче и так дуже пильно статись добродіями тогож простого народу, що и дивуватись не можна сему, що в тім горячім поспіху забули навіть поінформуватись в дотичнім уставодавстві, чи часом жадане добродійство не истнує вже з давна...

Ходило ім, розуміється, зовсім не о те, щоби министерство перестигнути в популярності; ходило ім о щось реальнійше, а именно: маючи тверде намірене, проєктованому министерством **зниженю податків для народа, в власнім клясовім интересі, перешкодити**, хотіли вони тому муж народови дати в чімсь такім, що їх власних интересів зовсім не дотикало б, певну компенсату, и то усе тілько для того одного, щоби в наміреній кампанії проти зниженю податків заставитись доказами свого народолюбства, значить доказати, що мірою їх поступованя есть добро цілого краю (усіх верств посполитих), а не простий, грубий, клясовий интерес.

Між тим, по згаданій неудалій пробі, навіть найнаівнійші уми можуть очевидно пересвідчитись о чімсь зовсім противнім. С понизшого короткого погляду на справу реформи податків безпосередних читателі порозуміють сю річ докладнійше, хоч вже и с поданого в н-рі 6. Правди с. р. (стор. 231) виїмку з Neue fr. Presse вони могли більшеменче пізнати, о що тут властиво ходить.

В р. 1874 внесло було правительство проєкт рішучої реформи податків домового, заробкового и доходового, з додатком нового податку з „ренти“, котрі разом из ухваленою вже в р. 1869 реформою податку грунтового мали становити нову систему безпосередних податків в Австрии. Що цілий сей проєкт реформовий правительству не удався, показалось зараз по ухваленю в низшій комнаті першого с тих податків, домового.

Приняла ёго виправді комната депутованих, в котрій більшість становлять централистичні капиталисти, а се тому, що, як виказано було свого часу в Правді (нн. 6, 8, 9 и 10 з р. 1875), проєкт протегував більших капиталистів перед менчими и більші міста, особливо Відень, перед малими. Але перепроваджене оподаткованя після нового проєкту представляло такі трудності, вимагало тілько часу, а притім зараз по дотичній ухвалі комнати депутованих піднесла публицистика,

Digitized by Google

особливо поза-віденська, такі важкі закиди проти ёму, що правительство само відцуралось свого дитяти, и вже навіть до внесшої комнати того проєкту не внесло. Хоч ми й далекі від претенсиі, що наш голос доходить до децидуючих сфер, и що він мав у тім ділі также якусь заслугу, але ту заслугу можемо собі приписати сміло, що ми одні с перших, виказали в проєкті цифрами ёго шкодливість, котру опісля всі в Австрії коли не отверто то мовчки признали. Таким чином похоронено проєктований домовий податок, а з ним и цілий проєкт реформи з р. 1874, стоячий в нероздільній органичній звязі, на віки; бо хоч правительство теперішний свій новий, в теперішній сесиі Ради державної внесений проєкт назвало тілько „провизоричною реформою податків“, то звісно нам з досвіду, як и зрозумно с самої натури річи, що проєктовані провизоричні податки, коли будуть раз заведені, перетрівати мусять що найменче цілу одну генерацию,*) а по тім часі ніхто певно давнійших проєктів з р. 1874 не буде добував из порохом припавших архивів.

В півофицияльних артикулах признається само правительство, що при тій новій провизоричній реформі ходить ёму также особливо о підвисшене доходів державних. Але, навчене досвідом, воно того підвисшеня не пошукує вже тілько на найчисленнійшій в Австрії и найбіднійшій людності, а шукає ёго там, де ёго дійсно знайти може без утиску и без нарушуваня продуктивної сили поспільності, бо шукає ёго в чистім доході тої поспільності.

Що тим способом підвисшене податку трафляє власне богатші верстви людності, а не найбіднійші, се тілько випливає в консеквенції з повисшої розумної засади, а не з яких небудь филянтропийних або демократитних поглядів правительства.

Отже того, привилегиовані кляси людності, особливо ж галицькі, котрі и під дотеперішнёю системою податковою мають чоло твердити, що оплачують більші податки від селян,**) не можуть вибачити пра-

---

*) З натури річи випливає, що системи податкові, маючі такий вплив на всі економичні интереси монархії, не можуть без нараженя держави на важкі кризи змінятись що кілька років; а досвід учить, що приміром: „провизоричний податок доходовий“, наложений с початку тілько на один рік 1850, трівае від того часу аж до тепер, значить 27 років; а „провизориум“ податку грунтового для Галичини з р. 1819 трівае від того часу до нині, отже 58 років; „военні додатки“, заведені в р. 1861 и 1865 тілько на покритє надзвичайних военних видатків, перетрівали также щасливо до нині.

**) Звичайна поведінка панів шляхти, коли розходиться о питанє, чи „интереси“ ріжних кляс людності в соймі відповідно до поношених тягарів (оплачуваних податків) заступлені. Не тілько, кажуть вони, шляхта (табулярні посілості) платить в податках безпосередних більше ніж селяне, але крім того ще платять податки консумцийні, котрих селяне майже зовсім не платять; именно вказують вони тут на податок від горівки и пива, котрий наче б то платять барони пропинацийні самі. — Між тим перше (що до податків безпосередних) не правда; бо тоді як більші посідателі (р. 1873. Wiadom. stat., rocznik I. zeszyt I.) платять в Галичині безпосередних податків 1,501.879 злр. 81½ кр., то селяне (менчі посілості) платять їх

Digitized by Google

вительству; а їх заступники в Раді державній, котрі кажуть уважати себе заступниками цілого краю, значить інтересів у с і х кляс народніх, тоді як кожде їх публичне виступленє напятноване цинизмом крайної

3,037.818 злр $45^1/_2$ кр., значить два рази стілько. Що ж до другого, то в очевидній тут помилці не знати чи звісна усім галицько-шляхецька игноранция, чи не менче явна fides punica грає більшу ролю. Бо не треба зовсім займатись наукою финансів, щоби зрозуміти, що податок консумцийний, отже й податок від горівки и пива, не поносить продуцент, але поносять консументи, и що шляхетні продуценти горівки, виплачуючи єго правительству, грають притім тілько дуже маленьку ролю добре оплачуваного урядника податкового. Податок консумцийний від пива становить коло $18^0/_0$, а від горівки коло $31^1/_2{}^0/_0$ від вартості самого продукту. Звістно, що панському піднебію єго шляхетність не подає можності знести більшу скількість горячих напоїв, аніж зносить піднебіне хлопа. Коли отже селянин, пючи що день одну литру пива за 10 кр., платить в тій ціні $1._8$ кр. податку консумцийного, що на рік винесе 6 зр. 57 кр. податку, -- то и пан, коли не есть пияницею, не платить за ту саму приємність чи поживність ані крейцара більше ані менче, помимо того, що єго чистий дохід, отже й сила податкова тисяч раз більші. Коли би оба випивали по 1 литрі оковити на місяць, то заплатив би оден так само як и другий 95 кр. на рік. Але треба зважити, що тоді, як питє пива и горівки для пана становить тілько приємність, и то таку, котру він може легко заміпити другою, то хлопови пиво и горівка не тілько дають майже єдину приємність, якої він досгупитись може, але, що важнійше, вони становлять важну часть єго поживліня, без котрого він обійтися не може, и для того він їх в більшій масі мусить консумувати; значить с конечності платити мусить той податок, який пан, коли платить, то тілько с своєї доброї волі. Однакож все те нічим проти нерівності тягару податкового, яка заходить при консумції солі. Податок (се-б то чистий дохід держави з монополю солі) становить тут 250 до $400^0/_0$ вартості продукту, так що в ціні одної топки солі, важкої в два фунти, (10 кр.), міститься консумцийного податку 7—8 крейцарів. Звістно ж, що сіль нашому селянинови конечнійша від хліба, котрий єму часто и бараболя заступити може, бо мусить; що вона (сіль) через $^{10}/_{12}$ року становить єдину омасту усіх єго страв, и що він ії таким чином що найменче чотири рази стілько споживає и споживати мусить від людей инчих кляс. Можна лічити що найменче (и то дуже минимальна цифра) 24 фунтів (= 12 топок) спожитої солі на одну голову в селянській родині на рік. Так як одна родина складається (в Галичині) пересічно з $4._5$ голов, то вона (селянська родина) оплачує на самій солі що найменче 4 зр. 32 кр. податку; тоді як такаж родина с т. зв. висших станів оплачує єго що найбільше 1 зр. 8 кр. Коли ж прирівнаємо сі цифри до цифер їх обосторонних доходів, то хто ж тут поносить тяжші податки? А преці того нашим защитникам народа не досить, и вони (порівнай внесок меншості комисиї податковоі, меншості зложеної с 3-х, и то самих п о л ь с к и х депутованих!) піддають правительству мисль, намість реформи безпосередних податків, а именно, намість доходового прогресивного податку, підвисшити ті посередні, значить гірше ніж поголовні податки! Конечно, мисль для кождого министра финансів дуже ласа, бо ті податки платять иноді й діти в колисці (мясо), а при тім и тут, як ми бачили, заходить прогресия, але прогресия до гори ногами, бо йдуча в долину, до найбіднійшої, за то найчисленнійшої кляси народу. Чиж не може за такою легкою підвижкою державних доходів зібрати оскома кождого министра финансів? Але чи така мисль повинна виходити власне від репрезентантів народу?

Digitized by Google

особистої интересовности*), — ті найвисші „защитники народа“ посуваються в своїй злості проти проектованої реформи аж до смішности, називаючи проект австрийського министра финансів — „комунистичним“. Значить, коли би п. екс-министер Грохольский (котрий після вірогідного жерела, бо донесеня півофициального віденського кореспондента „Czas“-у, в комісиї податковій тим терміном дав вираз своїй патриотичній антипатиї проти реформі податковій) мав роги, то арештовані недавно „интернаціональні комунисти“ знайшлись би нараз в достойнім товаристві, бо в товаристві ексцеленціі пана Депретиса и ёго не-„тайних“ товаришів урядових.

Задля успокоєня тих читателів, котрі з них більше консервативні, подамо тут в коротці головні точки того „комунистичного“ проєкту, додаючи до того ще й деякі наші критичні замітки.

(Конець буде.)

Перегляд часописей.

(Конець.)

С такої-то причини и в таких цілях стали Поляки в россійській журналистиці заявляти охоту до згоди. Однак всі Поляки, як и добродушними та приятельскими многі з них бувають в приватних взаємінах з руськими людьми, ненавидять руську національність до крайності, всё руське будить в них омерзінє: руська церков для них смердить, руські приєми житя ім чужі й огидні; навіть руський язик ім представляється простим, варварським, а руське интелигентне житя вони ні за що мають и погорджають! Звідки ж те все мало б нараз змінитися? — Обставини змінились, кажуть Поляки. Ми пізнали, що для нас одна дорога — пристати до загальнославянської справи, на те ж треба погодитися. Та й для вас, для Россиі, тая згода буде користна: у нас є чимало спосібних людей, такий різьбяр Броцький, маляр Матейко и багато литератів, публицистів, промишленників, фабрикантів и и. — всі ті люде вам би придалися.

---

*) Найважнійший приклад. Серед глубокої тишини на полі „справ краєвих“ розлягається нараз алярм. Аж три телеграми и одна кореспонденция з бюра министра-родака до Gazety Lwowskiej завідомляють „Край“ о грозячім ёму небезпеченстві. „Коło“ конферує с п. Аверспергом. п Аверсперг с п. Гербстом, министер-родак с п. Гискрою: Gazeta Narodowa взиває „Коło“, аби не тілько зробило нову сецесию з Ради державної, але удалось із согрого до бургу з актом оскарженя проти цілої Ради державної! Що ж таке сталось? Чи Татаре плюндрують Галичину, чи Москалі идуть, чи захитались підвалини Австриї, чи може тілько який coup d'état грозить автономії краєвій? Але де там! щось далеко, далеко страшнійше: „Комисия буджетова не хоче увільнити подань в пертрактациї пропинацийній від штемплів!!“ — Крики сі на тепер (т. є. що до комисиї, не повної Ради) не помогли, а помимо того світ ще стоїть, Европа ще дише, а край наш навіть відітхнув легше, неначе свіжий вітер продув на хвилю тяжкий запах пропинацийної смердюхи.

Digitized by Google

Однак Костомарів боїться, що всі тпі люде могли б в певнім змислі стати Валленродами; впрочім вони не стоять ні в яких відносинах до славянського питаня та и можуть жити в Россні й займатися своєю спеціяльностю независпмо від того, якої вони народності. Коли ж Поляки хотять дійсно брати уділ в славянськім питаню, то на те не треба ім згоди з Росснєю: згода наступить сама собою, коли Поляки заявлять своє чуте для Славян. Нехай жертвують для Славян гроші; нехай збирають легион для воёваня за свободу Славян, замість ити в поміч Турціі, або нехай воюють яко охотники в россійськім війську; наконець нехай головою й пером працюють для славянськоі взаімності. Алеж в минувшім році в сербсько-турецькій війні не було ні одного охотника Поляка!

Крім сих фактів будять недовірчивість до польских заявлінь саміж тоті заявліня. Так в одній з угодових статей автор ii, емигрант с Парижа, каже, що клерикализм властивий латинським племенам, польский же католицизм приняв в Польщі домашній и народній характер. Але ж нема ніякоі важноі ріжниці між польским католицизмом а католицизмом латинських племен: така ріжниця була хиба до Мечислава I., коли папські булі дозволяли Славянам відправляти службу божу в своій мові. Нехай польске духовенство удасться до папи с просьбою о привернене сили тих буль, тоді буде можна повірити, що є польский католицизм, инший від латинського. Але польске духовенство того не зробить...

В иншій статі мешканець Литви, взиваючий до згоди, указує на прекрасний примір такоі згоди на „зілляне Литви с Польщою при кінці XIV-ого віка". Алеж в XIV-ім віці не було ні якого зілляня Литви с Польщою, хиба що в 1386 р. вел. князь Ягейло оженився с польскою королевою Ядвигою; властиве сполученє Литви с Польщою зачалось в 1413 р. на Городельскім соймі але відбулось и окінчилось аж в 1569 р. на Люблинськім соймі. Відтак щож спільного єсть між унією Литви с Польщою а згодою Россиян с Поляками? Наконець „зілляне" Литви с Польщою — се подія приємна для Поляків але зовсім немила для Русинів. Вел. князь Ягейло, вже перше хрещений на православну віру и названий Яковом, став католиком, щоби оженитися з Ядвигою и стати королем польским. Відтак и протегував тих своіх родимців, котрі пішли за ёго слідом — Литваків було таких досить, Русинів менше. Від тоді пішла crescendo справа злученя литовсько-руського краю с Польщою, а враз с тим и скатоличеня и спольщеня литовсько-руськоі шляхти, аж за $2^1/_2$ столітя по слюбі Ягейла майже вся шляхта руська (окрім малоі и незнатної частини) стала польскою и католицькою. Але решта народа заявила свій протест и заявила не актами, не протестациями на папері, поданими в сойм (чого від неі й не принято б), але, де мож було взяти за зброю, рядом козацьких бунтів, а де не мож було, тупою и тайною ненавистю до Поляків. Так отже не добрий примір и „путеводник" вибрали Поляки, указуючи на злученє Литви с Польщою.

Костомарів кінчить статю поновляючи своє завізване, щоби Поляки, коли наконець почули себе Славянами и хотять взяти участь в освободженю и відродженю Славян, робили тее перед погодженем

Digitized by Google

з Россиянами, робили так, як висше сказано, а згода наступить відтак яко наслідок іх славяньских симпатий.

Жалуємо, що недостаток місця в нашім часописьмі не дозволив нам подати цілоі статі знаменитого нашого историка и литерата (великі историки бувають нераз дуже мизерними политиками, як Niebuhr, Gervinus); але й витяг наш так докладний, що не пропущено в нім нічого важнійшого. Додамо тілько ще деякі свої примітки. Як нерозумне а навіть и шкодливе не тілько для Поляків, але й для Украінців и Москалів а посередно й для цілоі Славянщини було повстанє польске с 1863 р., все ж с поступованєм российського ряду після придушеня того повстаня — з либерального становища ніяк не можна згодитися. Ми боремося с Поляками в своім краю и будемо боротися на житє и смерть о наші національні права, але не можемо ніколи узнати оправданим відбираня Полякам таких прав там, де вони ім належиться. Навіть и в „западних провинциях", де Полякам ніяких прав признати не можна, належало б було ослабити польский елемент головно більшим піднесенєм (руського) люду, взможенєм сили того люду через материяльне и моральне (за помочю просвіти) піддвигненє ёго; тоді вплив польскоі шляхти, котрий и так змалів після знесеня крепацтва, був би зовсім упав и було б обійшлось без насильних мір против самоі шляхти. — Що до хитрості Поляків, котрі згоди з Россиєю хотять тепер ужити тілько яко средства до відзисканя своіх и справедливих прав и несправедливих претенсий, се правда; але правдою здається нам бути й те, що хитрість тут по обох сторонах, и многі Россияне (від котроі сторони й виходила иницнятива), також хотять ужити згоди с Поляками яко часового средства, щоби загрожаюча и бунтуючася Польща не перешкодила Россиі устроітися на вні и внутр. Після нашоі гадки, як и після гадки таких щирих приятелів Россиі, як Чехи, згода Поляків з Россиєю була б великою користю и для Поляків и для Россиян и для цілоі Славянщини. Щоби до такоі згоди могло скоро прийти в наслідок наверненя Поляків до славяньскоі справи, в теє зовсім не віримо — польскі традициі ще за надто сильні; але обовязком либеральноі Россиі єсть віддати Полякам тоті с посіданих ними передше прав, котрі ім справедливо належаться: відданє тих прав не повинно бути ніякою премиєю, але тілько актом справедливості...

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— *(До Редакциі „Слова" у Львові:)* **Просимо о ясну відповідь!** На наше завізванє в Ч. 13-ім, щоб редакция „Слова" або виявила поименно тих с поміж галицьких народовців-украінофилів („организовавшихъ такъ зовимую украйнофильску партію"), котрі (після загальноі

Digitized by Google

денунцияції „Слова“) мали наводити молодіж до „соціялистично-нигилистичної“ пропаганди и предложила докази, що вони наводили кого небудь, а спеціяльно молодіж до соціялистично-нигилистичної пропаганди, — або відкликала прилюдно свою неправдиву денунцияцию, — инакше ми будемо в праві напятнувати се поступованє редакції „Слова“ и одвічального редактора відповідним именем, — відповідає „Слово“ не навпростець але під своєю власною адресою:

„Скажемъ на то, что мы стоимъ при нашихъ словахъ и не отступаемъ отъ нихъ. Тѣ, которыи первыи начали кореспонденцію съ нынѣ въ Женевѣ живущими „философами будучности“, которыи познакомили нашу молодежь съ ними яко образцемъ патріотизма и авторитетомъ западно-европейского псевдопрогреса, которыи знали о томъ, что молодежь та роспространяетъ революційно-соціялистическіи брошуры, на которыхъ не было фирмы типографій и проч., (одже молодіж (?!!) „роспространяла“ вже „революцийно-соціялистичні брошури“ — а опісля мали би „организатори“ украіно́фильскої партиї наводити сю молодіж до соціялистично-нигилистичної пропаганди?!) — которыи, читая статьи въ б. газетцѣ „Другъ“, похваляли ихъ и побуждали молодыхъ людей дальше въ такомъ (в якім? и хто?) направленіи писати, которыи подстрекали (хто?) ту молодежь противъ церкви и духовенства (? докази?) и помимо просьбы патріотовъ (яких?), не обратили вниманія той неопытной молодежи (чому ж „Слово“ не звернуло уваги молодіжи?) на то, что роспространеніе подозрительныхъ брошюръ и т. д. (що́ се таке и т. д.?) можетъ имѣти злыи послѣдствія, которыи оборотъ тотъ (який оборот — чи сей, що „Другъ“ став уживати народнёго язика?) считали полезнымъ для „народной“ „псевдорусской“ партіи (ся партия не має претенсиі бути россійською чи московською партиею — одже не може бути и псевдо-русска як „Слово“, котре після свідоцтва самих Великороссів не вміє навіть лепетати не то писати по „русски“) и опасный для „Москвы“, которыи, яко старшіи и опытнѣйшіи, могли предполагати, куда ведетъ такое направленіе — тѣхъ не затронено. Для того мы вправѣ называти сихъ послѣдныхъ руководителями и подозрѣвати (= денунциювати) ихъ, что нарочно вели дѣло такъ, чтобы нашу молодежь компромитовати, а противникамъ, которымъ они служатъ, дати оружіе противъ русской народности въ Галиціи“.

Ми навели цілу відповідь „Слова“, щоб ш. Читателі могли осудити, як редакция „Слова“ найріжнороднійшою путаницею загальних и часто зовсім суперечних фраз старається затемнити цілу справу и вивинутись без одвіту на наше завізванє. Такими загальними фразами, котрі можуть свідчити тілько о злій волі, воює редакция „Слова“ кождого разу, коли приходиться ії говорити про народовців. Досі могли ми мовчком поминати такі злосливі инсинуаціі, котрих неправдивість могли добачити навіть самі читателі „Слова“. Однакож тепер підійнялось „Слово“ дуже серіозної денунцияції, супроти котроі мусимо виступити с цілою рішимостю и не вдоволимося пустими фразами „Слова“. Не думаємо, щоб редакция „Слова“ не порозуміла нашого візваня, позаяк зараз на вступі пише: ... (Правда) взываетъ насъ, чтобы мы поименно навели тѣ лица, которыи нашу молодежь къ соціяльно-

Digitized by Google

нигилистичной пропагандѣ наводили". Редакция „Слова" говорить відтак, що стоіть при тих словах, а надто в однім з недавних Ч-ел (сконфискованім) посунулась до того, що помавляє учителів-народовців о такуж пропаганду. Не допитуємось редакциі „Слова", котрих народовців вона бажала б „затронути", як се завертає тепер у Ч. 81., не вдоволимось загальною фразою „такихъ было много и псевдорусскому органу они лучше чѣмъ намъ извѣстны", бо коли „вони" редакциі „Слова" незвістні, то належить відкликати неправдиву денунцияцию, — не вдоволимось наконець и пустословним загальним описуванєм, котре не має ніякоі правдивоі підстави а зачерпане з мутноі фразеологиі „Слова". Коли ж редакция „Слова" ще й тепер говорить, що вправі називати когото з „организаторів украінофильскоі партиі в Галичині" „руководителями" (социяльно-нигилистичноі пропаганди революцийноі) и що вони „нарочно" вели се діло — то ми пояснивши доволі сущність нашого зазиву — *у послідний раз взиваємо редакцию „Слова", щоби без проволоки виявила* **поименно** *тих с поміж галицьких народовців-украінофилів, котрі мали наводити молодіж до „социялистично-нигилистичноі" пропаганди и* **предложила докази,** *що вони наводили кого небудь, а специяльно молодіж до социялистично-нигилистичноі пропаганди, — або прилюдно відкликала сю неправдиву денунцияцию — инакше ми будемо в праві напятнувати се поступованє редакциі „Слова" и п. Венедикта М. Площанского яко одвічального редактора відповідним именем.*

До того часу повздержуємось з нашими дальшими увагами як над наведеною відповідею так и над иншими статями „Слова" у тім предметі.

— Як доносять, відбулася сими днями **ревизия в Збаражі** с цілою виставою за социялистами и социялистичними книжками — очевидно без найменшого успіху. Подібні ревизиі мали відбутись також в Чортківськім. Однако ж сі вісті приймаємо з великим застереженєм, бо справді було б дивно, як би ще по урядовім сконстатованю через самого Намістника, що наша східня Галичина далека від всяких социялистичних пропаганд и аграрних революций, — староства, чи хто инший, могли мати які-такі позори до ревизий, котрі безперечно дуже мусять непокоіти саму людність.

— **Неприхильні люде** розголошують **о товаристві „Просвіта"** найнеправдивійші и найзлосливійші вісті, щоб відстрашити людей від книжок тим товариством видаваних. Ревизиі за социялистими и социялистичними книжками, свого часу с такою злосливостю визискувані через „Слово" проти народовців в загалі, а також проти тов. „Просвіти", подають материял лихим людям, щоб по можності підкопувати повагу и популярність товариства „Просвіта" між народом. Голосять ті лихі люде між иншим, що книжки товариством видавані — зборонені, нигилистичні(!) и т. и., що сі книжки бувають при ревизиях конфисковані и наводять на людей підозрінє властей. Було б злишним виказувати безпідставність и злосливість тих пліток. Вважаємо однак відповідним звернути увагу наших земляків, що членівство товариства „Просвіта" вкладає на кождого члена обовязок виступати в обороні товариства, демаскувати злосливих клеветників, а коли б дійсно подекуда при ре-

Digitized by Google

визиях забирано книжки „Просвітою“ видані, — донести об тім бодай до головного виділу товариства, щоб виділ міг на підставі даних починити відповідне представленє у властей. Позаяк товариство „Просвіта“ числить над 700 членів, то не думаємо, щоб було тяжко положити конець злословій агитациі проти товариства, викликаній „намеками“ „Слова“.

— **Найбогатші люде в світі.** Паріський Ротшильд, котрий недавно вмер, лишив маєтку 1.000,000.000 франків = 800,000.000 марок = 400,000.000 зр. Припустивши, що сей маєток процентувався ёму по 5% від 100, мав Ротшільд річного доходу 50,000.000 франків=20,000.000 зр. Маркиза оф Вестминстер, котрий також недавно тому вмер, оцінили одні на 800.000 фунтів штерлингів = 8,000.000 зр., инші лише на 400.000 фт. шт. = 4,000.000 зр. річного доходу, сі послідні задля того так низько, бо більшу часть маєтку маркиза становили посілості грунтові, котрі досить значно були обтяжені, а також багато капиталу почивало мертво в будинках, котрі не рентувалися. Скапитализувавши ёго річний дохід по 5 від 100, винесе вольний ёго маєток після одного обчисленя 16,000.000 фт. шт. = 160,000.000 зр., після другого 8,000.000 фт. шт. = 80,000.000 зр. — В новім світі трафляються ще більші нагромадженя богацтв. Перед 3-ма роками цінено річний дохід сенатора Джонса з ёго копалень срібла в Неваді (в Калифорні) на 5,000.000 долярів = 10,000.000 зр., що коли б скапитализувати по 5 від 100, відповідало б маєткови 100,000.000 долярів = 200,000.000 зр. Се певно маєток, який лиш дуже рідко призбирується, особливо одним чоловіком; однак тепер ёго далеко перевисшено. Ото И. В. Меккей має тепер с своіх копалень срібла в Неваді річного доходу 2,750.000 фт. шт. = 13,750.000 доляр. = 27,500.000 зр. Як би се скапитализувати по 5 від 100 — а чому ж не можна б копальні срібла так само скапитализувати як инші грунти? —, покажеться цілий маєток на 55,000.000 фт. шт. = 275,000.000 долярів = 550,000.000 зр. — Обчисливши дохід 4-х згаданих богачів на місяць, день, годину и минуту в округлих сумах, то покажеться більше-менше от-що:

	Вестмінстер	Джонс	Ротшільд	Меккей
Річно	8,000.000 зр.	10,000.000 зр.	20,000.000 зр.	27,500.000 зр.
Місячно	666.000 „	833.000 „	1,667.000 „	2,291.600 „
На день	22.000 „	27.760 „	55.530 „	76.380 „
На годину	920 „	1.150 „	2.300 „	3.180 „
На минуту	15 „	19 „	39 „	51 „

С поміж монархів цар россійський має около 50.000 зр. доходу що дня, таким способом отже ввійшов би між сенатора Джонса и Ротшільда. А п. И. В. Меккей, котрого маєток в кождій минуті о 51 зр., а в кождій секунді о 85 крейц. прибільшується, все ж таки є найбогатший між найбогатшими на сім світі. Се тим дивнійше, що він перед 30 роками був убогим хлопаком в Ирляндиі, перед 20 роками яко опекулятивний субєкт торговельний увивався по Зъединених державах північної Америки, а перед 16 роками збанкротував був аж до остатніх чобіт!..

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Серпня 1877.

— **Внутрішні справи.** Після замкненя Ради державної и угорського сойму затихла була на хвилю парляментарна политика. По неудатній пробі австрийсько-угорської угоди на полі парляментарнім знов повернула справа угодова до министерияльних кабинетів, де вона дальше приготовляється до недалекого виходу на парляментарну видівню, — а тілько від часу до часу озивались угорські и німецькі дневники з нюянсами то угорських то австрийських домагань угодових. Роспи-сані до сойму в Країні доповняючі вибори випали в користь Німців, котрі перший раз в тім соймі матимуть більшість. И се сталось в часі великого руху славянського инавгурованого российсько-турецькою війною!

Россійсько-турецька війна в загалі здається дуже дивно впливати на обяви прилюдного политичного житя в Австро-Уграх. Два противні пруди потрясають австрийсько-угорською людностю и викликують демонстрациі — о стілько деморализуючі, о скілько деморализуючим мусить бути кождий фразеологичний обяв без позитивних чинів, без огляду на власну силу и можність переведеня виголошуваних фраз. Неперечно теперішна війна дотикає багато животних питань не одної тілько Турциі и Россиі, вона будить не одні надіі и обави, вона ведеться майже в безпосереднім сусідстві Австро-Угрії, а ще більше безпосереднім сусідстві ii интересів яко держави зложеної переважно из Славян, а де мимо того фактичну гегемонию мають Німці и Мадяри. В тій війні рішається доля турецьких Славян, котрим вже ж не тілько кождий Славянин, але й кождий цивилизований чоловік повинен бажати лучшої долі над дотеперішню. У тім згляді, здається, не повинні мати турецькі Славяне ніяких ворогів у цивилизованому світі, а сама справа визволеня Славян с під турецького ярма стає ясною для всіх. Тілько ж вона дотикає истнованя Турциі, а се вже розъеднує не тілько европейську дипломацию, европейські держави, але навіть европейські народи у противні собі табори. Коли ж ще Росспя прийняла ролю освободительки Славян, щоб заглушити домашний росстрій, тоді ще більше затемнилась справа, а тут вже оживають не тілько симпатиі або антипатиі до Славян, але одвічна майже ненависть проти Россиі, виступають на яв страсті, що опановують не тілько поодинокі лиця але цілу репрезентацию прилюдної опинні цілих народів. Як небудь не можемо відмовляти підстави тої, так сказати, „родової“ ненависті проти Россиі, то все ж таки думаємо, що одна ненависть и пристрасть дуже лихі дорадці у политиці. Народи, що водяться у своій политиці одною страстию, дають доказ своеі недоспілості политичної. Вони грають з огнем, котрий найскорше іх самих може знівечити. Ось чому видаються ті демонстрациі, про котрі ми згадували, деморализуючими и смішними: деморализуючими, бо абсорбують майже всі обяви публичного житя политичного и приглушують позитивну працю народню, — смішними, бо не стоять у ніяких відносинах до реальної сили хоч би цілого до-

Digitized by Google

тичного народа. Се запанувала так звана: Entrüstungspolitik передовсім між Уграми и Поляками. Жерело такої политики Угрів лежить в їх ненависті не тілько проти Россиян, але проти всіх Славян, від котрих обавляються чи скоршого чи пізнійшого затону. Симпатия Угрів для Турків посунена аж до крайності у недавних ще пештенських и царгородських поіздках не остигла через те, що Абдуль-Керим й не махнув подарованою ёму шаблею „Мадярською“ проти Россиян, а відізвалась недавно шумним метингом у Пешті, де був генерал Клапка и над 6000 народу. Тут велися широкі річі про варварства российські в Болгарні, кликано навіть, щоб народови дати шаблі на Россиян и вконець виражено в формальній резолюции угорське обурене над варварством Россиян в Болгарні и над небезпечностю територияльного росширеня Россії, яко противного интересам Австро-Угрии. Такі ж митинги повторялись и повторяються по угорських місточках. Для рівноваги сих демонстраций відбувся в Загребі дня 6 Серпня митинг, на котрий зійшлося около 11.200 народу. По довшій дискусії прийнято резвлюцию: „страшно варварський угніт християн на сході тріватиме так довго, як довго буде истнувати Турция. Задля того мусить упасти панованє Турків в Европі наколи истнованє християнських народів на сході має бути забезпечене. Збір виражає свою горячу симпатию для тих народів, що борються о свою волю и для Россії яко алиянта Австрії; вконець виразив збір свою гадку, що австрийсько-угорська монархия не стане в обороні Турції але получить Дальмацию с Кроациею и займе Боснию и Герцеговину.“ В Чехах також не устають демонстрацийні обяви симпатії для „війни о визвободженє Славян“, хоч власті звичайно їх тамують, а именно не допускають до того, щоб відбувались митинги. — В *Галичині* здається оживати між Поляками давня пісня Polak Węgier — dwa bratanki, — хоч Поляки вже не раз могли перекопатись о тім, що Мадяри в реальній политиці далекі від того брататись с Поляками и сномагати їх интереса. Сей досвід не перешкодив однак східно-галицьким Полякам збрататись з Мадярами у сліпій ненависті против Россії. Коли краківський Czas не перестає остерігати Поляків перед нерозважливими сангвиничними порівами з мотикою проти хмари, східно-галицька журналистика польска піддержувана дрібними польскими панами на руській землі підіймає відбудованє Польщі яко рішене східного питаня, докоряє райсхратовій делегации польскій, що вона занедбала підійняти питанє польске у думі державній, викликує краківський Czas и ёго партию — москалёфилами и вичерпує цілий словар пристрасті проти Москви. Мало того, за проводом львівської журналистики польскої підійнято у Львові думку демонстрацийного *митингу*, котрий мав повторити пештеньску резолюцию з додатком піднесеня польского питаня. Митинг назначений на 4. с. м. не відбувся по заказу власті (як зачуваємо, по заказу самого министерства, а як утримують польскі голоси по заказу намістника). Позаяк однакже полиция спершу була призволила на митинг, а заказ видано допіро у саме навечерє митингу, — то й зібралось на ратушевім подвірю кілька тисяч народу, котрим відчитано резолюцию ludowego zgromadzenia и телєграми від деяких бурмистрів, рад повітових и инших корпораций (именно від филий „Gwiazdy“ и „Straży ogniowej“).

Digitized by Google

Відтак закрито митинг, але згромаджений „люд“ після переконаня львівських дневників окликами „Precz z Moskwą!“ „Niech żyje Polska!“ прийняв (хоч не формально) предложену резолюцию. Наче б у доповненє сеї формальної недостачі обігає кількох людей с тою ж резолюциєю прибраною в форму *адресу до гал. Сойму* по Львові збераючи підписи від свідомих и несвідомих адресантів.

Ми далекі від того, щоб відмовляти кому небудь права петиціонованя застереженого в основних законах. Однакож репрезентанти народу (хоч би и самозванці), котрі домагаються справедливості для свого народу, пошанованя ёго прав и перестеріганя засад людскості, повинні б дійсно визнавати ті права людскості, свободи и рівноправності и повсюду іх придержуватись, а не тілько тоді, коли можна уживати сих идей на свою ще до того крайне демонстрацийну користь. И східногалицькі Поляки були б представились світови с своіми теперішними митингами и адресами яко речники утисненых исповідників волі, справедливості и рівноправності народнёі, як би були памятали на сі права и тоді, коли башибожуки и инша зволоч турецька минувшого року мордували тисячі безоружніх Болгар, як сотки уярмлених Босняків и Герцеговинців безпощадно гинули від самовольних баш, коли б наконець ті самі східно-галицькі Поляки доказали у себе в дома маючи власть в своіх руках, що вони можуть бути дійсними виконавцями справедливості, волі и рівноправності бодай супроти так близьких братів своіх як Русини. Тоді могли б ще Поляки демонстрациєю ad oculos виказати, що домаганє відбудованя Польщі обіймає в собі дійсно идею правдивої волі, справедливості и рівноправності народнёі. Коли однакож східно-галицькі Поляки (котрих органом Gaz. nar. и Dzien. pol.) мовчали на всі ті варварства турецькі, а правдиво героичну боротьбу Чорногорців с Турками приймали майже с турецьким сарказмом, — то дивним видається, для чого те почутє людскості пробудилось між східно-галицькими Поляками доціро аж тепер и то в користь Турків, тих самих Турків, котрі и тепер допускаються далеко більших звірств и варварств як над живими, так и над вмерлими, для чого тим самим Полякам так тяжко розріжнити полудневих Славян від Россиян, на якій підставі наконець хочуть вони бути більше польскими від родовитих Поляків в краківськім и познаньскім, котрі маючи свої независлі органа Czas и Dzien. poznański далеко не оказують такого шовпнизму найбільш шкодливого передовсім для самої справи польскої? Коли вже обурюватись над варварствами, то слідувало б обуритись и над варварствами турецькими поповненими над Славянами. Обвиняючи тілько российське войско в варварствах и „okrucieństwach“ забувають львівські политики, що тим самим обвиняють своіх власних братів Поляків закордонських, котрі хоч по неволі, але все таки становлять частину власне тої армії российської оперуючої в Болгарії. Східно-галицькі Поляки здаються найбільш любуватись в шумних демонстрацпях, а тим часом як найменше приспорюють позитивної користі для своєї справи.

Як дуже шкодлива така загорілість оказалось вже й в практиці. Львівські дневники польскі не переставали трівожити свою публику видуманими поголосками „o agrarnéj propagandzie“, о неперестаннім

Digitized by Google

„szastaniu się po Galicyi“ московських агентів, о підбурюваню люду и т. д. — и домагались утвореня „komitetów bezpieczeństwa“. Дневникарський крик був так великий, а шляхоцький пополох зайняв так широкі круги, що намістник гр. Потоцький мусів удатись на *поїздку по східній Галичині*. Ся поіздка мала, як виразився Czas, характер „dworski“, бо намістник вступав по містах и „дворах“, щоб успокоіти затрівожені двірські обшари. Брак аграрних революціонерів и социялистичних пропагаторів сконстатовано урядово, Остен-Сакенів не налапано, а навіть Gazeta lwow. у вступній статі ствердила безпідставність занепокоюючих поголосок (в котрих и „Слово“ мало свою участь) — та мимо того Dziennik pol. и Gaz. narodowa не заперестали були бити в свої тарабани трівоги. Показалось на ділі, що знайшлися люде, котрі дали віру страхам и перейнялись миниятурною идеєю легионів чи комитетів. Дня 9. Серпня відбула полиция ві Львові *домові ревизиї* у 34 осіб (між тими у кравця Немчиновського, шевця Александровича, різника Якубовського, купця Бозевича и ин.), як пише Gazeta lwow., с причини відкритого *тайного вербунку проти Россиї*. Увязнено „на підставі знайдених паперів“ 7 осіб між тими двох емигрантів. Говорять, що знайдено роту присяги и спис кілька тисяч навербованих молодців. Не знаємо скілько в тім правди, бо фантазия публики розворухана пострахами львів. дневників дуже легко може попадати в пересаду навіть таку, що на Знесіню знайдено цілий военний стан. Однак Dziennik pol. здається признавати истноване „spisku“, а старається усправедливити ёго слабим діланем властей проти Остен-Сакенів и аграрній пропаганді (sic!), хоч дивна річ, для чого аграрною пропагандою, коли б вона дійсно була, мали бути загрожені передовсім кравці, шевці и емигранти? Річ ясна, що такий вербунок, як би и дійсно истнував, не мав би ніякої розумної цілі, а тілько доказував би, що східно-галицькі Поляки, між котрими зродилась недавно фраза органичної праці, дуже скоро позабули на ті свої недавні слова, як и позабули на oświat у ludow-y. Послідні події дуже яскраво здаються виказувати, що східно-галицькі Поляки неспосібні до органичної праці, а любуються передовсім в шумних фразах и ставляню таких програмів, що Поляки (Dzien. pol.) не можуть хотіти того, чого хоче Россия!

Тим часом досвід учить, що не тілько Поляки, але й Мадяри далеко ще не можуть вилинути на политику Австриї, а специяльоо гр. Андрашого. Чи мобилизує, чи не мобилизує Австрия? — се питане дуже цікаве. И коли деякі голоси зазначають евентуальне виступленє Сербиї у поміч Россиянам яко правдоподібну хвилю мобилизациї Австриї, кореспондент Alg. augsbur. Zeitg. доносить, що гр. Андраши по представленю кн. Бисмарка не вважав би навіть збройного уділу Сербиї в теперішній війні таким загроженєм интересів Австро-Угриї, котре вимагало б чинного виступленя Австриї. Инші голоси доносять, що поділ Турциї мав бути уложений в Райхштаті на зъізді трёх монархів, після котрого Австриї припала б Босния и часть Герцеговини. Як би там ні було, але все таки здаєсьея, що политика гр. Андрашого позістає під натиском кн. Бисмарка. То ж и хвиля, в котрій би Австрия, як пише Dzien. pol. и Gaz. nar.—„mogła liczyć na Polskę“—

Digitized by Google

не так ще близькою, а східно-польскі политики прислужилибся далеко більше своій справі, коли б постарались о позитивне виповнене свого програму народнёго, а заперестали своеі демонстративноі крикливості, котра навіть у самих поважних Поляків не знаходить послуху. Тим часом намістник гр. Потоцький, котрому приписується заказ митингу, стався непопулярним між східно-галицькими Поляками, а неприхильні ёму особи голосять о ёго уступленю. Тілько, щоб управдоподібнити таку поголоску, треба було постаратись о иншого кандидата як п. Groman.

Дня 8. серпня зібрався *новий сойм галицький*. Намістник гр. Потоцький виправив новоименованого маршалка сойму гр. Людвика Водзіцкого и представив ёго новому соймови. Гр. Водзіцкий зайнявши своє місце виголосив вступну промову, котра мала бути програмою нового маршалка, а мабуть и самоі більшості соймовоі. „Буду старатись — говорив між иншими маршалок — в додатній мислі зъєднати всі сили, якими роспоряджає наш край, и скупити іх до спільноі, згодливоі, а тим доиіро дійсно пожиточноі праці. У нас майже всюди, в ріжних сторонах краю — відмінні обставини и потреби (нужда людності *Пр. Р. П.)*. Се утрудняє — заданє, але тим яснійше всказує обовязок, в наших праводавчих ділах вирозумілостю (розумом) и офірливостю затерати ті ріжниці, посвячувати то, що для одних може бути пожаданим (пропинация?), коли се других (селян) на зло наражає або кривдить, переносити малі невигоди для великоі цілі, доброю волею (без діл?) заповняти тую пропасть (дословно сказано: переділ), котра и нині нам шкодить а на будучність небезпечностю загрожує“. Як, щоби ослабити сі правдиві слова, додає маршалок зараз дальше говорячи про теперішний склад сойму (де тілько оден селянин w siermiędze засідає): „збільшений не тілько засіб сил до праці, введених послідними виборами до сойму, але побільшився також засіб довіря и гармониі (в розуміню економисти Bastiat-a!), а тим самим сили в краю. Послідні вибори — доказом сего! По довгих літах підозріваня и відрази, довіре селян до більше образованих верстов суспільності є щасливою зміною и від нас тілько, від сего сойму залежить помножити и скріпити се довіре (браво!). Коли сойм, в котрім селяне добровільно (браво!) вирекликся власного голосу, старанно дбатиме про іх добро, уміетнійше буде опікуватись ними, ніж би то вони самі зуміли, тоді счезнуть безповоротно ті суспільні невзгодини, котрі досі нас в тих справах обезвладняють“! Відтак пригадує маршалок, що перебулисьмо (сойм) горячку першоі хвилі, мрііі, які вироджуються серед угніту, що *свободою* лічаться всі хороби суспільні и економичні, — перебулисьмо упадок духом після перших пріб и заводів и приходимо до науки, що довгі літа у нас руйновано, а щоб направити ту руіну, треба праці. Але овочі сеі праці не скоро доспіють. Початок зроблений. За остро и беззглядно критиковано попередні соймн. Багато дечого вже підготовлено. Справа уставодавства громад и рад повітових викликує найбільше скарг и наріканя, але не так легко знайти филозофичний камінь доброі устави громадськоі. Мимо того користаючи з вислідків теориі, а передовсім пізнаючи наші відрубні

Digitized by Google

обставини — дійдемо без насильних переворотів и ворохобні до властивої підстави будівлі самоуправи краю. Дальше згадує маршалок про дорожну уставу так несправедливу для селян, котра підпаде новій ревизиі сойму, — про справу пропинацийну, що злагоджена мимо опору Русинів в минувшім соймі — розбилась в раді державній, а тепер на ново буде переспрaвлятись, — дальше про шпиталі, про краєві дороги, задля котрих продукцийний розвій краю спиняється, — згадує и про дуже новільне запроваджуване книг грунтових для малих посілостей (від 1874 р.) и про инші справи, котрі становитимуть предмет соймових нарад. Треба старатись усунути нещасливі наслідки блудного напрямку ще з недавної минувшості, що довело до ненависті убожших проти богатших, одної часті людности проти другої. Тут головний обовязок спадає на обивателів. Вони більше образовані, більше засібні — треба тілько доброї волі. До сповненя такого діла подає маршалок яко спосіб: римско-католицьку віру! А для некатоликів обіцює маршалок—толеранцию! (Дуже се велика ласка у XIX столітю, але очевидно тілько с становиска „fałszywego kierunku z niedawnéj jeszcze przeszłości“—vide „Widok Przemocy“).— Згадуючи про теперішну війну освідчив маршалок, що хоч не рад би давати науки и всказувати дороги, але не може повздержатись від перестороги зачерпаної з историчної минувшості, що лучший горобець в руці, як синиця на стрісі (Польща зреставрована за помочею европейськоі дипломациі) — чим дав зрозуміти, що не прихиляється до думки східно-галицьких Поляків, щоб в адресі сойму до цісаря підіймати польске питане. — Дуже характеристично, що новий маршалок в своій дуже довгій и майже всіх справ дотикаючій промові ні словом не нагадав про Русинів. Будь як будь, а все ж таки „sprawa ruska“ далеко важнійша від справи „шизматиків“ и акатоликів в загалі, котрим маршалок запевнив „толеранцию“! Толеранция религийна на щасте належить до основних законів, котрих не в силі змінити галицький сойм. То ж и запевнене сеі толеранциі, як небудь воно для краківських католиків може видаватись дуже великодушним, було аж надто злишним. Далеко було б цікавійше, а для програмовоі бесіди соймовоі відповіднійше, як би новий маршалок був зазначив своє становиско супроти справи руськоі, чи именно також для Русинів запевняє „толеранцию“ (зглядом котроі не łączy nas starodawna tradycya), та чи маршалок вважає, що Русини „добровільно виреклися свого голосу в соймі“ и чи наконець сойм теперішний „będzie dbał troskliwie o ich dobro, umiejętniej opiekował się nimi, niżby oni sami zdołali“? Може бути, що було троха совістно згадувати про сю справу, коли в цілім соймі засідає ледво 14 Русинів-послів, але все ж таки се питане тим цікавійше, що ті Русини-посли мимо найширшоі волі не зможуть без ласки не-Русинів навіть якоі интерпеляциі внести, а тим менше „umiejętnie, troskliwie i skutecznie“ дбати о добро Русинів. — Що до селян, в котрих имени маршалок с такою певностю и рішимостю проговорив, — то очевидно тяжко перечитись о слова, особливо, коли altera pars non audiatur. Чи зможе и чи схоче теперішний сойм засипати ту „страшну пропасть“ не доброю волею, але добрими чинами и уставами — чи всі будуть мати стілько офірливості и посвяченя, як

Digitized by Google

ся справа вимагає и як сего навіть маршалок домагається — се питанє, на котре ми вправді могли би відповісти, але певно не переконати тих власне „більше образованих и засібних“, котрих офірливості маршалок допрошується. Але були часи, коли селяне перед „першими пробами и заводами“ узнали за добре самі в своїм имени проговорити в соймі. Се було тож перше засіданє нового першого сойму галицького. Було се на першім засіданю (15. цвітня 1861). Оттоді то проговорив селянин Загоройко з Буска сі памятні слова: „Ріжність є межи нами, а панове самі причиною. Тепер пани кажуть, що раді завше; але панове ще не дали всёго. Тепер потверджають, що паньщину дарували и на віки вже не відберуть, за що ми дякуємо; але то ще не всё, бо де пасовиска? де ліси? Що громадам — то громадам, а що панам, то панам, а тоді разом будемо.“ Якось дивно, що пині по 16 літах приходиться ще тяжко відповідати на сі питаня посла-селянина, а коли б теперішний маршалок був маршалком и в р. 1861 то ёго слова о селянах були б тепер дуже багато втратили на певності и рішимості, а може и зовсім би іх не було... — Дотеперішна діяльність сойму ограничалась тілько на чинності конституючі. Справджено вибори мало що не всіх послів (с поміж руських послів— усіх крім п. Рожанковського и Кулачковського, котрих вибір досі ще не справджено) и вибрано комисию адресову, буджетову, администрацийну, культурну краєвої, едукацийну, для справдженя чинностей Виділу краєвого, громадськоі и дорожноі. Посол Гавзнер и тов. поставили внесенє о побільшенє послів з міст. По сих чинностях перервано засіданя соймові до четверга, щоб комисиі мали час приготовити матерпял до обрад. Найбільш уваги звертає на себе в тій хвилі комисия адресова, бо одно сторонництво домагається в слід за львівськими дневниками, щоб в адресі до цісаря піднести питанє польоке, а зглядно жаль проти Россиі с причини угніту Поляків в росс. царстві. Друга партия (краківська и правдоподібно численнійша) противиться тому. Досі мають бути вже аж три ріжнородні проекта адресу. — Руські посли задумують звязатись в осібний клюб, котрий би мав поступати у всіх справах солидарно. Не знаємо, чи така солидарність дасться неревести при знанім розділі на два сторонництва.

— *С театру війни.* На европейськім полі війни дізнали Росияне далеко більшого заводу, як на азийськім. Як не будь Россияне до кінця липця все ще громадили свої сили и приготовлялись до властивої акциі военної, то однакож по несподівано легкім переході через Дунай, а ще більше по несподіванім занятю балканських просмиків — можна було скоро надіятись повної акциі военної Россиян проти Турків в Европі тим більше, що российське войско и ёго начальство здавалось відповідати всім вимогам новочасної организациі войск европейських з виімкою хіба меншої интелигенциі. Тимчасом прийшло до немалої несподіванки навіть для самих туркофилів, — якою стались битви під Плевною дня 30. и 31. липця. Начальник 9-го корпусу росс. займаючи Никополь зробив ту помилку, що не вислав відділу кавалерні зайняти тоді ще дуже слабо боронену Плевну. С сёго скористала віддинська колона турецька, що спізнулась була с підмогою для никопольської залоги и повернувши в сторону зайняла Плевну. Щоби направити сю

Digitized by Google

ошибку вислав ген. Крюденер три полки піхоти проти Плевни. По завзятім бою завладіли ті полки Плевною. Россияне думали, що тим вже сповнили все и стали віддихати занедбавши вислати реконенсанс а в самім городі уставити патролю. Скоро однак с сотні вікон и бальконів роспочали Турки страшну пальбу на Россиян и росс. войско мусіло в безладі опустити Плевну, стративши 2900 люд. в забитих; оттоді то приказано Шаховському лишити зайняті позиції у Осман-Безару и повернутись на Плевну. По неудачних старанях ген. Шильдер-Шульднера зайняти Плевну роспочали Россияне сполученими силами: Крюденер, Шаховський и Скобелев — дня 30. липця сильний атак на укріплені позиції Османа-баши під Плевною. Россияне не знали властивої сили Османа-баши обчисляючи єго що найбільше на 40.000 в., тим часом коли Осман-баша мав усёго около 70.000 в. Перший атак Россиян дня 30. липця не удався и Россияне по цілодневній завзятій борбі мусіли вернути до свого обозу. Силою 60.000 в. поновив ген. Крюденер слідуючого дня атак на позиції Османа-баши коло Плевни — однакож цілодневна дуже завзята битва кінчилась повною побідою Турків над Россиянами. Россияне три рази йшли приступом проти турецьких укріплених позицій, а навіть зайняли були на хвилю деякі позиції, але мусіли відступити з великими стратами. Турки подають страти Росспян під Плевною на 8.000 забитих, а 16.000 ранних. — Враженє, яке викликала ся несподівана побіда Турків в головній росс. кватирі описує кореспондент Presse як слідує: „Дня 31. липця прибув курієр с тою зловіщою відомостю. Российські війска два рази штурмували, два рази були відперті Турками з надзвичайною насильностю опору. Зараз, як надійшла та відомість, скликано воєнну раду. Були присутні великий князь, генер. Левицький, полковник Газенкампф и двох инших официрів. Рада трівала до полудня. Невідомо, що рішено, не видано ніяких росказів для войска. Де було глянути всюди лиця помішані и посоловілі. В Тирнові не знали с початку нічого — та вскорі утікаючі Болгари пустили пострах и пополох між людностю, росказуючи несотворені річі про різню в Ловчі та про велике страти российські. В Ловчі мали Турки в пень вирубати 3.000 болгарських охотників. В головній кватирі росс. рішено опустити Тирнову. Великий князь разом с сином, оба бліді, понурі виіхали верхи на конях до Самоводи. За ними відділ Черкесів, капитан гвардиі, екипажи и фургони. На узких улицях Тирнови стиск, галас и роспука. Мешканці вибігають з домів, плачуть, заломують руки. Трівога и пополох в цілім місті, — а серед людності мовчки переходять вози головного штабу. Кождий зайнятий собою — ніхто не хоче поясняти, говорити, відповідати, тілько долітає шепіт: „Турки побідили під Плевною; ідемо у Белу“. Лемент и плач по цілому місті. З жалём нарікано на Россиян, що завели Болгар, не уміючи їх боронити, що видають на смерть непохибну. Около 8 годині вечером доіхали до головної кватири царя у Белій. Видко великий, просторий стан, але годі пізнати, що се головна кватира царя. Ледви відшукано дім, де мешкає цар. Наконець засіли усі до великої ради воєнної. Рішено вести дальше війну с цілою енергиєю. — Знавці виражаються о российськім способі войованя, що се війна козацька. Як козаки так и головна кватира посувається все на перед не числячись с силами

Digitized by Google

противника, без попередних информаций конечних. Козаки добрі жовніри, але армия не може ім дорівнати. До переведеня цілі за мало одних успіхів козацьких. Россия довела, що не єсть такою потугою, за яку ії досі уважано, або, що занадто легковажить противника".

Ся несподівана, але тим не менше важна побіда Турків змусила Россиян сконцентровувати свої россіяні сили, старатись о нові посилки війска з Россії и змінити дотеперішній плян воєнний. Головну кватиру перенесено до Горного Студеня, заряджено царським указом висилку 188.000 війска до Болгарії, ромунська девизия перейшла через Дунай у підмогу Россиянам, и застановлено до часу дальші воєнні кроки. На щастє Россиян Турки не уміють використати віднесенні побіди, а тим часом що день наспівають нові сили росс. до Болгарії. Россия здається втягати до війни проти Турциі, також Сербию и Грецию. В Сербії мала скупчина на тайнім засіданю ухвалити мобилизацию 40.000 войска а Греция тож мобилизує. Навіть цісар Вильгельм зъіхавшись з нашим цісарем в Ишль — мав пригадувати великі заслуги, які положив цар Миколай в 1848 р. для Австрії підмогою проти Угрів, щоб в той спосіб повздержати Австрию від неприхильного становиска проти Россії. Побіда Турків над Россиянами коло Плєвної живо пригадала пословицю: si tacuisses..., котра дається тепер приложити до царських слів виголошених с такою легковажностю и погордою о сербській армії, котра мимо величнёго висилення не могла остоятись проти усіх сил цілої Турциі. А все ж та сербська армия довгий час героично боролась проти Турків. Тяжка ж пересторога спала тепер на царя за ёго обидливі слова о Сербах.

ПОДЯКА.

У тяжкім горю, яким діткнула мене недосліджена воля Всевишнёго через смерть найдорожшої мосї жени и найлуччої матери малолітніх діточок — Зофії — похороненої 18. (..0. лат.) липця с. р. в Шляхтинцях, складаю враз з моїми дітьми щиросердешну подяку Вп. О. деканови и парохови тернопільскому В. Фортуні, ВВ. ОО. Л. Бачинському парохови Байковець, А. Гумінськрму парохови Лозови, І. Роздольскому завідателови Стегніковець, ВВ. ОО. катехетам В. Копитчакови, А. Ніжинецькому и С. Напроцькому в Тернополі и всім ВВ. Отцям, що зволили ласкаво прибути до Шляхтинець и причинитись своїм трудом до похоронного обряду а именно Вп. О. В. Копитчаку за ёго щиросердешне надгробне слово як и ВВ. ПП. Товаришам моїм Боберському, Будзиновському, Геціову, Горбалеви, Левицькому, Німентовському, Свєхлі, Шметтауерови и моїм Шш. Ученикам и всім Знакомим, котрі приспіли ласкаво на сей сумний обряд и тим дали правдивий доказ Їх прихильності дорогої для мене и позісталих сиріт. Велике Спасибі Ім за Їх ласку и велику прислугу, яку вчинили перед часом згаслій с. п. Зофії, подаючи позісталим відраду и потіху в часі найбільшого смутку и горя!

В Березині, під Товмачем дня 13. (1) Серпня 1877.

Олександер Барвінський
муж покійної враз з дітьми Володимиром и Ольгою.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**
З друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 16. У Львові, дня 30. (18.) Серпня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

ТКАНЬ.

Нічю у Ахеів в царя Агамемнона збірається потайная рада с самих отаманів и цар дає раду кораблі готовить, тай нічю тікати (1—28); но Диомид та Нестор ёго одмовляють (29—78); и замість одпливу по ровах усюди ставиться сторожа; в царя Агамемнона для всіх отаманів вариться вечеря и по тій вечері посилається посланьство просити Ахилля, щоб він помирився и подав ім поміч (79—113). Агамемнон за тее ёму обіщає Брисівну невинну и дари великі (114—161). З умовою сею, по вибору Нестора старого, одсилається к Ахиллю піклун ёго Фойникс, Аянт великий, Одиссей премудрий и кликунів двоє (162—184); Ахиль іх добре у себе приймає, но на всю іх мову и всю обітницю царя Агамемнона одказує гнівно, удержує в себе Фойника старого и каже, що взавтра попливе до дому (185—668). Аянт з Одиссеєм идуть к отаманам и іх сею вістю засмучують тяжко, но іх потішає Диомид хоробрий и радить ім бійку до кінця тягнути (669—713).

Посланьство до Ахилля. Прозьби.

У Троян сторожа, а там на Ахеів
Спала боязнь тяжка, дружина побігу,
И туга напала на всіх отаманів.
Мов два вітри пійдуть по рибному морю,
Борей из Зефиром, що́ разом из Ѳреки
Налетять налётом и чорная хвиля
Дметься и на беріг порость викидає:
Так маялось серце в грудях у Ахеів.
Атрієнко с тяжко засмученим серцем
Блукав — и прикази кликунам розносив,
Кожного на раду из особна звати;
Тихо и сам первий ходив меже ними.

Digitized by Google

И сіли всі сумні. Гамемнон володар
Устав слёзи льючи, мов чорна криниця,
Що с скали крутої мутну воду лиє.
И застогнав тяжко и мовив к Аргеям:
„Милі отамани и князі аргейські!
Звів мене Кроненко на лиху годину!
Перш пообіщався и зволив недобрий,
Що я візьму Трою и тогді вернуся;
Тепер передумав и каже безсловно
Ити до Аргеів, стільки люду збувши.
Так ёму знать мило, предвіщому Дію,
Щó городів многих повалив вершини
Та ище повалить; бо сильне могучий.
Так щó я вам ражу, послухайте милі:
Тікаймо на суднах до рідного краю,
Не взяти нам Троі, широкого міста.“
Мовив и всі глухо на тее мовчали.
И довго Ахеі сумніі мовчали,
Аж на кінець мовив Диомид хоробрий:
„Сам я Атрієнку стану проти тебе —
Се можно на раді, не гнівайся царю!
Ганьбив єси силу мою у Данаів,
Звав мене безсильним и плохим — и все те
Відають Аргеі молоді й стариі.
Но й тебе Кроненко наділив двояко,
Цішком він поставив тебе над усіми;
За те подав сили, найбільшоі влади.
С чого ти, небоже, узяв, що Ахеі,
Як ти називаеш, безсильні и плохі?
Хочеш сам тікати, так тікай, для тебе
Дорога одкрита; и судна над морем
Стоять, що с тобою вийшли из Микени.
Но другі Ахеі не пійдуть, аж поки
Троі не повалять. А не то, так хай іх,
И вони втікають у ріднюю землю!
Ми будем с Сѳенелом воювать и ждати
Кінця Иліону, бо ми з богом вийшли.“
Мовив, и Ахеі разом загукали,
Вражані словами храброго Дивмида.
Аж піднявся Нестор и став говорити:
„Ні слова Тидъенку! лучший ти на бійці,
Кращий и на раді за всіх однолітків.
Ніхто из Ахеів тебе не погудить
И не поперечить; но не кінець тому.
Ище молодий ти и міг би ти бути
Меньшим моім сином, а царям аргейським
Ти розумно кажеш по щирій правді.
Но позволь — и я вже як трохи старіщий
Скажу и поражу, и моєі ради

Digitized by Google

Ніхто не осудить и Гамемнон також.
Безродний, безправний и бездомний всякий,
Хто народню люту бійку підіймає.
Но ми вже на сей раз послухаймо ночі
Та вечерю іжмо, а там хай сторожа
Цілий рів заляже с поля за стінами.
Се я хлопцям кажу, а ти, Атрієнку,
Провожай, бо ти в нас отаман найстарший!
Дай старшині учту — так воно годиться:
Вин тобі в наміти кораблі ахейські
Що день то из Θтреки морем и привозять,
Все тобі спідручно и підданих много.
Но коли збереш іх, послухайся того,
Чия рада лучша; треба нам Ахеям
Ради и поради, коли вже край суден
Вогні запалали, — хто тут буде радий?
Ся ніч або згубить, або скупить військо."
Мовив, и всі разом на тее пристали.
И пійшла сторожа у ясній збруї
Разом с Θрасимедом, Несторовим сином,
Разом з Аскалафом, Ялменом хоробрим,
Ровом з Меріоном, Афаром, Дейпиром,
Из Ликомедеем, Крейонтовим сином —
Сім було гетьманів, и за кожним сотня
Хлопців виступала ратище піднявши.
Прийшли за стіною, коло рова сіли,
Вогонь роспалили, вечерю варили.
А там Атрієнко старшину ахейську
Завів до наміту, видав учту добру,
И вони до страви руки протягнули.
А коли вже добре напились, наілись,
Тогді старий Нестор почав свою раду,
Бо він був издавна порадником добрим —
Ото він розумно и став ім казати:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Тобою й пічну я, тобою й скінчу я.
Бо ти цар народу, и Дій тобі вручив
И ціпок и право над ним царювати.
Ти первий повинен говорить и слухать,
Дякувать другому за добреє слово
И вибірать тее, що́ видиться лучшим.
Так я отсе й скажу, що по мині лучше;
Лучшого здається ніхто вже не змислить,
А я отсе мислю и мислю од тогді,
Як ти благородний Брисовую дочку
Вивів из наміту гнівного Ахилля
Без нашої волі; тебе я не мало
Одмовляв од сёго; но ти своему серцю
Потурав и того, що́ й боги вважали,

Digitized by Google

Ти таки зневажив и взяв надгороду.
Так тепер и радьмось, як ёго вблагати
Славними дарами, добрими словами."
Аж до ёго мовив Гамемнон володар:
„По правді ти діду вину мою вивів.
Винен, не таюся; за много народу
Чоловік той стане, кого Дій полюбить:
И ёго підняв Дій, а Ахеів знизив.
Но як сам я винен через ссої думи,
Так сам и бажаю ёму викуп дати,
И от перед всіми вилічую дари:
Сім нових триніжок, девять мірок злота,
Двадьцять мисок мідних и дванадьцять коней
Сильних та заможних, щó все вигри брали.
Не був би той бідний и вбогий на злото
Таке дорогее, як би мав він стілько,
Скілько моі коні вигрів вигривали.
Даю и сім жінок славних рукодільниць
Лезбянок, щó сам він полонив у Лезбі
А я взяв — красою перві молодиці:
Іх даю и з ними буде мною взята
Брисовая дочка, и тяжко кленуся,
Що не спав я з нею и не обіймався,
Як воно годиться жінці й чоловіку.
Се я даю даром, а коли боги нам
Поможуть розбити Пріямове місто,
Хай засипле судна золотом та мідью,
Як будуть Ахеі добичу ділити.
И двадьцять Троянок хай вибере сам він,
Щó після Гелени найкращині будуть;
А прийде в Аргею, молочную землю,
Зроблю ёго зятем, зрівняю з Орестом,
Щó один у мене росте у роскошах.
Три у мене дочки: одна Хрисоѳема,
Друга Лаодика, третя Иѳянасса,
Из них яку хоче, хай бере без віна
До дому Пелея; ще й дам и придане,
Якого ніхто ще не дав за дочкою.
Я дам за дочкою сім городів славних:
Я дам Кардамилу, Енопу и Гиру,
Феру пресвятую, Анѳу луговую,
Славную Айпею й Педас виноградний —
Усі коло моря й песчаного Пила;
Люди там богаті вівцями й волами,
Вони ёго будуть як бога вважати
И будуть цінкові податі давати.
Се я ёму вчиню, хай лиш помириться!
Один тільки Невид тяжкий, невмолимий,
За те він и людям за всіх опротивів.

Digitized by Google

Нехай він уступить; я ж таки й важніщий,
Я ж таки, здається, и літами старший."
Аж до ёго мовив Нестор Геренійський:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Не малі ж дари даєш ти Ахиллю.
Набирайте тільки послів, щоби швидше
Ишли до наміту Пильєнка Ахилля.
Я сам наберу іх, хай слухають тілько:
Фойникс первий буде и хай отаманить,
А Аянт великий, Одиссей премудрий,
Еврибат та Годий хай идуть по ёму.
Умивайте ж руки, уста очищайте,
Благайте Кроненка, щоб змилосердився."
Мовив, и усім ім подобалась мова.
И кликуни воду на руки зливали,
А джури у чаші вина наливали
И всім подавали повними чарками.
И як зливи злили и випили в волю,
Тогді из наміту царя Гамемнона
Вийшли и ім Нестор говорив не мало
И моргав усім ім, більше ж Одиссею,
Пробувать Пильенка словами склонити.
Пійшли вони краєм ревучого моря
И тяжко молили бога Землетряса,
Щоб поміг склонити серце Пелієнка.
Прийшли до намітів суден Мирмидонських:
Аж сумний Ахилло грає на бандурі,
Пишнії, хороші, из держалом срібним —
То була добича з міста Етіону,
На ній вигривав він и лицарів славив.
А Патрокло мовчки сидів против ёго
И ждав, поки кінчить співати Ахилло.
Вони й приступили, Одиссей перед вів,
Стали против ёго; и скочив Ахилло
З бандурою разом, устав, підступився.
За ним и Патрокло, глянувши, піднявся.
И назустріч мовив скорохід Ахилло:
„Се ж то милі гості, се ж то якась треба,
Вп ж мині и в гніві з Ахеів миліщі!"
Мовив, и повів іх Ахилло могучий,
Посадив на крісла й килими червоні
И враз до Патрокла сидручного мовив:
„Давай Менойтьенку чаші що найбільші,
Вино що найлучше и кожному чарку!
До нас завитали самі лучші люди."
Мовив, и Патрокло вчинив ёго волю.
Тогді жаровню він до вогню приставив,
Поклав на ню спину овечу й козиню
И стегло свиняче тлущею облите.

Digitized by Google

Автомед держав сам, а Ахилло різав,
Поділив як треба, на рожни натикав,
А там Менойтъєнко вогню приготовив.
И як жара спала, полумя осіло,
Він побивши вугля рожни туда всунув
И посолив сілью в бабки заложивши.
И тільки утік він, виклав на стільниці,
Патрокло взяв хліба, по столу розставив
В каганках хороших, а Ахилло мяса.
И сам присів прямо против Одиссея
При другій стінці; росказав Патроклю
Богам честь оддати — він спалив початки,
И вони до страви руки протягнули.

(Дальше буде.)

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Дальше.)

Галя аж злякалась, що так довго заспала. Мов сполохана пташка пурхнула через покоі, де вже було попрятано, перебігла й світлицю, де вже збіралися гості, и засоромлена аж на дворі опинилась. И не чула, як *пан-комисар* кликав за нею: „горличко, голубочко Галю, серденько...“ Повернулась, ще раз поглянула на ясне погідне небо, на дерева сонячним промінням золочені и ще раз зітхнула мов би важкий камінь спав ій из серця. Петруся ще не було. Надъіздили самі близькі свояки, сусіди, помагачі празникові. Галя побігла до матери почванитись своіми строями. Стара Лавриха вже від досвіту нараджувалась с кухаром, як би зладити обід празниковий. Ій було тепер не до того, придивлятись Галі. Але почувши шелест ій шовкової сукні, побачивши ій головку у рясних кучерах, ій веселе лице — сплеснула Лавриха у долоні, поцілувала Галю в голову и як малій дитині дала обарінок що йно спечений прохаючи, щоб йшла у покоі приймати гостей. Сама ж Лавриха довго ще вихвалювала свою доню перед кухаром, бабами и дівчатами, що помагали варити обід.

Digitized by Google

Тим часом раз у раз прибували нові гості, але всі вони росходились то по шопах, то по стрихах, щоб перебиратись, пристроюватись на празник.

У світлиці стояв довгий стіл закритий обрусом у синё-рожеві цвіти, заставлений всіляким ідлом, перекусками и напитками. Коло стола примостивсь на кріслі с поручами пан-комисар. Він зарано приіхав до Вербовець, щоб заступити господаря коло стола, поки Лавро упорається в церкві. То ж и прибрався більш по домовому, в шараву блюзу, білу камизельку и широкі, також шараві сподні. А все ж таки мимо такого літнёго строю становилось ёму горяче и він часто обтерав колёровою хусткою піт из товстого лица. Біля ёго стояли відкорковані пляшки з горівкою и з вином. Пан-комисар дуже залюбки споглядав на ті пляшки, та совістно було іх без товариша роспочинати. У другому кінці світлиці ходив від кута до кута не дуже ще підстарковатий піп у реверенді. Він тримав якийсь папір у руках и, заглядаючи по часті до ёго, неперестанно рухав устами, — очевидно твердив на память, и часто помахував руками, мов би мухи обганяв, то знов стискав кулак, наче б кому хотів голову провалити. На круглім столику стояли слоіки с конфитурами и скляний збанок води. Усе те понаставлювала клопотлива Лавриха. Вона про всіх памятала, всім прислугувала. „Не жалуйте, кріпіться, се моя Галя всілячини понасмажувала“, говорила Лавриха розвязуючи слоіки с конфитурами и соком; „кріпіться, бо прийдеться вам сёгодні довго говорити, у горлі засохне.“ И проповідник (бо ж не був се ніхто инший) кріпився и гладив свій голос по часті поликаючи всілякі конфитури и соки, наче б набераючи запасу солодкості так дуже потрібної до проповіді. Пан-комисар с коса поглядав на проповідника. Ёго сиві очі майже зовсім прикриті густими, довгими бровами неустанно бігали від пляшок до проповідника, а від проповідника до слоіків. Ёго брала досада на проповідника. „А то якийсь йолуп!“ бурмотав сам собі під носом, „не міг навчитись дома.“ Аж засміявся з досади потрясаючи животом, та відсапуючи з горяча. Проповідник нічого не зважав на рухи свого товариша и як на мотузку ходив по тій самій дошці.

Напала сверблячка пану-комисарови на язик.

„Отче *казнодію*, може б ми покріпились? Ще далеко, ним надоспіє ваша пора.“

„А, дякую, дякую, пане-комисар, знаєте: plenus venter...“

„Е та се не на venter, але на горло.“

Digitized by Google

„Ну, та вже хіба для вашої компанії," відповів проповідник зближаючись до другого стола.

„А я на ваше здоровля, щоб вам добре говорилось, серце не мутилось и язиком не перекрутилось."

И почали частуватись. Комисар рад був хоч такій „компанії."

„Мабуть ви вже протвердили вашу проповідь," тягнув дальше пан-комисар ростягаючись на кріслі. „Але ж бо й здорово щось ви там хочете ім проповідати. Зважайте, що тепер спекота, духота. Слухачі здрімаються, а вам засохне в горлі. О помастіть, покріпіть вашу силу золотоустну," говорив комисар присуваючи пляшку вина, „покріпіть, бо бачу ваш голос не дуже тугий."

„Ні, не можу," відперався проповідник, „вже незадовго задзвонять на *суму*."

„Ну, як вам що станеться, то вже я за вас піду проповідати. Не смійтесь, не глядіть таким оком на мене. Наслухавсь я вже тих ваших проповідей до волі, а з малку ще дечого від батька перейняв. Я таку виправив би комедию, лучшу від усіх проповідників. От ви певно зачинаєте від того, що глаголе св. Павло. Так зліпите кільканайцять цитатів, помотаєте сюди-туди, скажете кілька разів: милі християне — и вже готова проповідь. Не ображайтесь, отче казнодію, не из злості се говорю. Я то ж с попівського гнізда, а в моїм животику не менше книшів, як у вашім. Злитись міні на вас нічого и ні за що, — але знаєте, — говорив комисар до уха проповідникови, — ви міні виглядаєте так, як та баба шептуха: шепоче, шепоче, и сама не знає щó, и слабому не поможе." И так здорово зареготавсь над ухом проповідника, що сей аж підскочив мов від вистрілу.

„Ге, ге, ге, а щó, не моя правда?"

„Але без проповіді не обійдеться, особливо на відпусті. Знаєте, *нарід* любить, щоб було багато и довго. Треба багато дзвонити, довго співати, багато кадити, довго проповідувати, — тоді у них добрий піп, добрий відпуст. А вже ж у проповіді не можна так простими словами збувати; треба повагу удержати, а вистерігатись тої популярності згубної для всіх висших річей."

„Ага, мистерия, мистерия! Ге, ге, ге, най буде и мистерия. А я таки скажу, що лучше просто з моста. На що мучити хлопство мистерією? Він вам спить в церкві, дрімає, позіхає, храпить — и ціла мистерия не чіпається ёго голови. Ликом постернаку не викопати. А я инакше робив би. От хоч би нині! Ви ім там такого посписували, що пожалься Боже и вашої праці,

Digitized by Google

и вашої памяті, и вашого горла, — а хісна мало буде. А я би ім так на впростець сказав: милі християне! дякую вам, що не позабулисьте святого місця и великого празника, що зібралисьтеся з усіх сіл, з усіх сторін и далеких и близьких. Але памятайте, що царі и пастирі не приходили голоруч витати новорожденного Спасителя у Ветлеємі, а приносили ёму крім поклонів також и дари; памятайте, що ні птиця по під небеса літаючи своїм співом не жиє, що ні травиця без золотої роси не поросте, а також и ваш отець духовний, котрий так готовився вас прийняти святим празником, котрий так трудиться, щоб світло обходити день вашої радості, — не може жити одним словом божим, а потребує хліба насущного, о що просить Господа що день за вас и за себе. То ж як царі и пастирі в Ветлеємі, як гості в Канні-Галилейській, як той нарід, що ходив за словом Христа по горах и долинах, так и ви милі християне, царі и пастирі, богаті и бідні, великі и малі, чоловіки и жінки — всі давайте по силі вашій на хвалу божу, споможіть того господаря вашого, що приготовив вам пир духовний — вашим добром, плодами ваших піль, овочами ваших городів, дарами вашого маєтку, щоб ёго молитвами ваші поля у сотеро родили, ваша праця подвоювалась, и ваші скрині наповнялись золотом та сріблом, що нам всім, вірним християнам, дай Боже амінь!“

„Браво, браво, комисар!“ озвалось кілька голосів, „на казальницю, на казальницю з ним.“

„А що? не правда ж, як ясно виповів вашу думку? Просто, коротко, ясно! На що обходити манівцями! Ге, ге, ге, ну дайже нам Боже витримати, а вам отче-казнодію, подай Господи виголосити моі слова. Не треба іх списувати на папері и довго мучити в голові.“

У світлицю війшло було підчас проповіді комисаря кількох попів у реверендах. Всі вони очевидно вже чинодійствували и були дуже помучені, хоч змогли ще кликнути комисареви „браво!“. Кождий віддихав, відсапував, випростовувався, наче б перекидав с кілька кіп снопів. Всі кинулисъ до слоіків с конфитурами, а відтак до другого стола за перекускою.

„А то помучились, ге, ге, ге, мов селедці вимоклі у воді,“ сміявся комисар.

„Ой справді помучились, як у парні.“

„Овва, висповідав десятеро — та вже стогне.“

„Ба десятеро! — Моіх десятеро стане за твою сотню перекалатану.“

Digitized by Google

„А вже ж не буду так мучити, як ти по годині! Від досвіту сидить и десятеро пересповідав! ха, ха, ха, — отто римлянин!“

„Ну не буду так калатати, як за напасть.“

„Як то за напасть? Во имя отца и сина и святого духа; чимесь Бога образив? Дальше, дальше, усе переслухаю и отпущається! Від чого ж відпуст!“

„Здається, що я буду ще мусів сповідати и вас и ваших сповідників“, сміючись підхопив комисар. „А що там старий Лавро, чи дуже згортає гроші? Народу, бачу, багато, жнива наспіли.“

„Аж пітніє бідака, так рахує, записує, у купу згортає.“

„Все допитується, чи на „соборну“, а хлоп, як почує що на „соборну“, то ще доложить кілька дудків, щоб не була „соборна.“

„А тут, чи „соборна“, чи не соборна, — усе піде на гурт.“

„Як то, на гурт?“ спитав римлянин мало не випустивши тарілки з драглями.

„А вже ж, що на гурт! Хіба до суду-віку цикав би за оден відпуст.“

„Гм, гм, можна помогчи, поділитись,“ муркотів римлянин вихиляючи повну склянку вина.

Нараз підійнявся шум на дворі. Всі затихли и побігли до вікон дивитись.

„*Дзекан* приіхав, *дзекан* приіхав,“ озвались голоси, а в світлицю вбігло кількапайцять молоденьких панночок. Як сполохані сарни поставали вони біля порога, наче жовніри у шпалірі перед старшим, щоб повитати *дзекана*. Війшла и Галя у світлицю. Всі с пошаною вижидали декана, тілько римлянин и пан-комисар не спинялись у своім труді коло здорового индика. Не задовго заступила якась хмара росчиняні двері, куда був вигляд на просторий город. Хмара була у споду чорна, як земля, на середині темно-синя, а на горі червона, як пивония, місцями сивава, білява, то знов синява, мов би до сонця мінилась. Хмара заступила весь світ у дверах, а навкруги було чути глухий шепіт, як би гоготіла градова хмара. Хмара посувалась помалу що раз дальше, аж вконець крізь просторі двері всунулась у хату. Стало проясняться. Найчорнійша часть хмари — се була чорна, шовкова сукня, висше обвисала широка темно-синя хустка, а в горі як здорова диня червонілось маковим цвітом с серед білих, жовтих, рожевих, синіх и брунатних цвітів повне, здорове лице — деканової. Широкі двері здавались за тісні для неі, а вступивши

Digitized by Google

в світлицю, здавалось, що мало ії буде половина світлиці. Деканова дуже важко віддихала, краплистий піт скочувавсь по круглому лицю и вона ледво могла доточитись до канапи, де мов нежива пірнула. За нею війшов декан з великою як макітра головою лисою, повновидою, зажиточною, широкоплечий, товстий, що аж одежа здавалась тріскати від тісноти. Він тож був дуже змучений и широко росставляючи ноги тупав грубою ліскою из слоневою головкою підпираючи свою немічь.

„Ох, як душно, як парно,“ ледво шептав він проходячи поміж дівчат, що по ряду цілували ёго в великий перстень деканський на правій руці. „Страшно змучились, далека дорога, а спекота страшенна,“ говорив він відсапуючи на широкім фотелю, однісенькім, який був в цілій хаті призначений для деканського достоінства.

„Страшно мучить дорога, нерівна, невтерта,“ озвалась деканова скидаючи свій дивоглядний капелюх з ріжноцвітними стяжками, кокардами и цвітами.

„Наш повіз хоч на ресорах, але дуже таки дорога трясе, мов по маглівниці. А як тут душно, яка спекота, яка мука іхати хоч у критім повозі,“ говорила дальше деканова піднявши обома руками у гору білу хустку и помахуючи нею як парусом.

„О далеко лучше іхати на візку,“ озвався пан-комисар злосливо усміхаючись с під густих бров, „вітер прохолоджає, а хоч нас троха потрясе, ну то вже ж ми не с тіста, щоб розлетітись; а зате який апетит, як любо зачерпнути холодцю!“

„Ах тепер так легко простудитись, вітер завіє. Я дуже вразлива на зміну повітря.“

„О, сёгодні буде погода, а щоб не ростопитись, поідемо вечером, або над ранок.“

„О, я так боюся іхати в ночі! Ні за що в світі не іхала б у ночі.“

„А до місяця так ясно мов у день.“

„Ні, місячне світло мене дуже разить, денервує.“

„Се певно з молодих літ. Мене також дуже денервував місяць, але се вже дуже, дуже давно, як чоловік ще вздихав до зірок, літав думками по-під небеса. Але тепер, коли моя вагота тягне мене що раз дужше до землі, вже не денервуюсь нічим, навіть далеко круглійшими, повнійшими и румянійшими лицями ніж місяць у повню.“

Дівчата збившись у кутику, на силу здержувались від сміху и ховаючись одна за другу хихотались зиркаючи то на дека-

Digitized by Google

нову, то на комисаря, що с цілим спокоєм вертів млинка своїми говстими пальцями.

„Може ксёндз дзєкан кажуть дзвонити на соборну?“ спитав хтось с поміж празникових помагачів.

„Най дзвонять, але я не можу...“ благенько відповів декан.

„Мій чоловік — мій муж не може так довго бути натщо.“

„В нашім місті вимагають все від мене служби. Я вже по службі... можна дзвонити, але я вже тілько до обходу.“

„Може би й до обходу ні, — мій — мій муж дуже вразливий на протяги, за багато людей — мілість може напасти.“

„А ні! до обходу — се мій обовязок.“

Почали прибувати що раз нові гості. В кімнатах ставало людно, гамірно, весело. Шевеліли шовкові сукні мов листя на вербі, шепіт, гамір, сміх и голосна бесіда — мішались и гомоніли по всіх покоях.

Пан-комисар, покріпившись доволі, почув потребу розвеселитись и виговоритись. Але всі попи-помагачі винеслись до церкви на „соборну“ и на „обхід“. Навкруги деканової позасідали старші жінки у чорних мантилях, с поважними лицями и говорили на перегін про погоду, про жнива, про коноплі та лен, придивлялись своїм сукням, вихваляли свій добірний смак у строях, переціновали мало що не кожду стяжку. Молоденькі панночки як горобці пурхнули гуляти по саду. Осталась Галя на самоті не знаючи сама до кого прихилитись, чи до старих, чи до молодих. Пан-комисар присівся коло Галі.

„А, щось моя пташечка задумалась дуже. Воркує за голубом, певне тужно серцю, що Петруся ще нема.“

„О, о, або що, який Петрусь?“ почала відпиратись Галя спускаючи очі в землю.

„Ага, що Петрусь? Об тім вже горобці свищуть, а я вже ноги готовлю до танцю. Хоч старий, а таки погуляю на весілю моєї пташки. Ге, ге, погуляю на весілю.“

„Та на якім весілю?“

„Ну, ну, не можна перед старшим скриватись. Не легко старого вивести в поле. От скажи міні щиру правду, Галю, чи дуже ти залюбилась у твоєму Петрі?“

„Та що залюбилась, в кім залюбилась,“ відпиралася Галя из сорому на бік відвертаючись.

„А як тато й мама скажуть ити замуж за Петра?“

„Та що, що скажуть. Я не знаю, чи вони скажуть. Як скажуть, так треба зробити.“

Digitized by Google

„А пішла б ти замуж?“

Галя ще більше засоромилась и прибрала такий вираз, наче б хотіла сказати: та би ся пішло!

„Ах яка ж ти панночко соромлива! Чекай же, завстидаю я тебе нині. Ти не бачила ще того панича, що я ёго привіз сюда.“

„Який, де він?“

„Ага, бач, тепер яка цікава!“

„Де ж той ваш панич?“

„Скажи міні перше свою правду.“

„Та що ж я маю казати?“

„А про Петра — що?“

„Ну та щó, я нічого не знаю. Іздить до нас почасті и нині буде на празнику. А більш нічого. А що більше, я не знаю. Хто ж то може знати, чого він іздить.“

„Га, га, га! Отто міні перепеличка! Піть-піліть, піть-піліть та й пурхне між травицю. А Петро ж тобі нічого не говорив, що тебе любить? А перстень сей від кого?“

„Та від Петра — на памятку. А щó він там говорив, хто ёго розбере. Він дуже говорить про розмову цвітів, а я розмови цвітів не вмію; росповідає, як жив в семинарі, кілько алюмнів женитись буде. Та я все не знаю, чи він мене любить. Я й про те не думала и не питала.“

„А замуж за ёго підеш?“

„Або ж я знаю! Міні ще ні тато ні мама нічого не говорили. Мама казали, що він старається о мою руку, але то ще далеко. А як скажуть піти, то я піду, а як ні, то ні. Але скажіть міні тепер за вашого панича, де він, хто він? Я вам вже усе сказала.“

„Ага бач, бере тебе оскома другого лапати на сітку! Ось куда загинає!“

„Я нікого не лапала. А в тім я не винувата, що Петро приіхав до нас.“

„А сей до вас не приіхав, а я сам ледво ёго витягнув. Він не алюмнус, а пташок из світу. Він не іздить женитись. Приглянься ёму, як верне с церкви, прислухайся ёго мові, а опісля добре роздумай, як тебе будуть сватати за Петра.“

„Е, то мійський чоловік, то зараз буде обмавляти, на сміх підійме. А він молодий, гарний?“

„Що молодий, то знаю, а чи гарний — не знаю, сама побачиш.“

Digitized by Google

У дверех показався Петро мов с пуделка вийнятий. Чоботи лякеровані по коліна світили наче сонцем, довгі поли чорного сурдута повисали по боках, изза ковніра виставала аксамитна камизелька, а вимащене, пригладжене волося аж блищалось до сонця, наче б ціла голова була лякерована. В руці держав пачку цукерків, а під пахою свою невідступну лісочку. Низенько кланяючись підійшов він до Галі и складаючи ії пачку на приділ росночав якусь довгу промову о солодощах. На ёго нещастє саме тепер почали вносити до світлиці столи и накривати до обіду. С церкви чутно було гомін усіх дзвонів и вистріли з моздірів. Се вже роспочинався „обхід“. В світлиці повстав шум, бо всі почали виноситись до других кімнат, щоб опісля с цілою церемонією засісти до обіду.

„Ходімо стрічати наших набожних християн,“ сказав комисар до Галі и Петра. Всі троє пішли на город, звідкіля можна було видіти цілий обхід церковний як на долоні.

„Я сёгодні з Лисогір приіхав,“ говорив Петро, „ледво витягнув Порфирів на празник. Моя тітка тілько для вас дала упроситись.“

„То Маланя ваша тітка?“

„Молоді люде мають молодих тіток,“ сентенционально відповів Петро.

„Ах як я ії люблю! Вона така мила, така добра, як ангел,“ говорила Галя. „Де ж вона, чому ви міні зразу не сказали, що вона тутка? Я ії так вижидала, аж міні приснилась.“

„Ах, щоб то я був моєю тіткою,“ сентиментально зітхнув Петро поглядаючи на Галю. „Правда ваша, моя тітка дуже добра; вона пішла молитись до церкви, а мій вуйко...“

„А твій вуйко оттут!“ озвався голос за плечима. Се був Порфир, мов відроджений, веселий, говіркий. „А, Галечко, моя голубко, витай міні здорова. Я тілько приіхав, щоб тебе побачити, тобою натішитись. Яка ж с тебе краля зробилась! Не даром же ж мій Петро себе аж не чує, білим світом нудить.“

„А де ж ви свою жінку покинули?“ спитав комисар, „чи може жінка вас покинула?“

„Ми обоє себе покидаємо. Вона в церкві, я між вас; вона сумна, я веселий, от хоч би зараз гуляти на Галинім весілю. Але „макуха“ нині собі втнемо пане-комисар, хоч би до самого світу. Є там с кількох *шляхунів*, щоб можна ім троха підсмушити крила?“

Digitized by Google

„О, я з засади по празниках и відпустах не вдаюся с хлистиками.“

„Ага, будемо на грубшого звіря полювати.“

Почали повертати празникові гості с церкви. Мов чорною хмарою налинули вони наповняючи новим житем ціле попівство. Почались привітаня та припрошування. Вийшла и стара Лавриха, щоб просити гостей за стіл. Вона була вже стара, але ії хода, ії голос, ії живі повороти виявляли завялу силу. С під білого чипка виглядали сиві волося, але чорні очі світились ясним світлом, а с худощавого, протяглого лиця, навислих бров, стиснених уст — пробивалась енергия незвичайна у таких старих. Тілько витрівала, неустанна праця могла так засталити ії силу и живість духа.

„Ах голубочки моі, діточки моі, гостенькі милі, — ходіть до нашоі хати,“ приговорювала Лавриха до всіх гостей чи молодих, чи старих як вона сама. „Ходіть гостеньки, посиліться, не погордіть, намучились ви доволі. Галю проси наших гостей,“ говорила стара Лавриха, хоч від усіх сама найбільш була змучена.

„Ах Маланечко моя дорога, як же ж ти нас зрадувала, що приіхала до нас,“ обернулась Лавриха до Малані, що також вертала с церкви. „Моє житє дороге, та ж за тобою вже й слух був запав. А ми тебе виглядаємо, а Галя за тобою побивається.“ И почала ії обіймати та цілувати, бо справді ії дуже любила. Називала ії своєю дочкою. „Дивлячись на неі, слухаючи ії миленького голосу,“ мовляла Лавриха, „усе нагадую собі мою небіжку, як живу.“ Слідом за старою Лаврихою усі припали до Малані, почали з нею цілуватись та витатись, що ії и просвітку не було за тими ласкавими привітами. А ії тепер не було до весолощів, до розмови, до радості. Як би могла, вона б крізь землю провалилась, від світу заховалась, с празнику людного, гамірного втекла би. Ії лице від жару румянілось як маковий цвіт, очі як би слёзами блищали, а чорна довга сукня обіймаючи ії стан тонкий та гнучкий и спадаючи широкими фалдами підносила красу ії лиця, ії білі, дрібні руки и мов жалобою вкривала цілу ії постать. Вона побачила в церкві з далека Степана. З виду вона ёго добре не впізнала, але серце відгадало и забилось, замліло. Іх очі стрінулись як у лету, вона впізнала той давний іх огонь и як би палким огнем зайнялись ії груди. Вона почала молитись, забула на цілий світ, на людей, на церкву, де товпився народ, нічого не чула наче б одна, однісенька стояла перед престолом всевишнёго, и весь жаль своєі душі, біль свого серця в горячій молитві до

Digitized by Google

Бога посилала. Перше бажала вона хоч ще раз в житю ёго побачити, почути від ёго хоч одно слово, від ёго дізнатись про ёго житя; — а тепер вона наче б злякалась ёго, вона як би не чула сили перебути таку стрічу и бажала скритись, втічи с празнику. Зрозуміла тепер, що не укоіться ії жаль ёго поглядом, що не поверне спокій за ёго словами, що не вкриє вона своєі душі перед ним — и благала сили з небес перебути се тяжке навіщенє. И з важким серцем виходила вона с церкви, боялась навіть озирнутись, щоб не стрінути Степана. Рада була вона, що стрінула Галю, и побравшись за руки пішли разом як дві сестрі відмінної вдачі, відмінних думок. А Степан то ж наче переляканий, стрівожений, ишов по заду всіх гостей. Як би не комисар, котрого він привіз на празник, він би тепер був зараз поіхав в далекі сторони, щоб не бачити свого на віки втеряного щастя. „Так, поіду,“ говорив він сам до себе, але мимохіть повернув у попівство. Ёго притягала туди якась сила мимо опору власного розуму. Він бажав хоч побачити ії ще раз, хоч почути від неі одно слово, дізнатись про ії житя. И так побивався своіми думками, то йшов у перед, то задержувавсь, аж поки не побачив ёго комисар.

„Степане, що ти сёгодні став такий набожний! Я тебе хочу представити Галі и всім паннам, що тут на празник с цілої околиці як стадо птахів налинули, а ти вислухуєш парастаси и акафисти!“

„Придивлявсь, який народ на відпусті, а знакомитись с тутешніми цвітами мене якось не дуже зберає охота.“

Проминуло с пів години часу, ніж поусаджувано всіх гостей за стіл по іх достоінству. На першому місці, на покутю засіла пані деканова серед вибору найстарших дам Вербовецькоі околиці. Лавриха сама мусіла заступати місце господині и господаря, бо Лавро лишився ще в церкві, щоб зробити „обрахунок“ з відпусту. Всі гості мовчали и з великою пошаною слухали, що росповідали декан и деканова. Тілько комисар від часу до часу поважувавсь притяти деяке слово декановій за ії претенсіональність. А хоч крім комисаря було ще багато таких, що не дуже вірили в мудрість деканства, однако ж яко люде завислі вважали за лучше мовчки слухати деканськоі бесіди про високу и малу политику и с тим більшою увагою слідити за „біжучими“ стравами. Отсій напруженій увазі приписати треба, що проповідникови уміщеному на шарім кінці, з деяких смачнійших страв діставався

Digitized by Google

тільки порожний полумисок с позісталими слідами сосу. Панночки знов з великою увагою слідили за Петром, єдиним представителем алюмнів. А Петро неперестанно надскакував коло Галі и доводив свою „шармантерию“ до того, що із початі з одної тарілки з Галею. Се був непохибний знак скорого весіля. Инші ж панночки сиділи тихо и тілько перешептувались між собою, бо заступ празникових „шармантів“ був дуже малий. Приіхало правда кількох почтарських аспірантів и урядників без певної квалификаціі, але всі вони гляділи на Галю и передумували над тим, як би висадити Петра из сідла. Крім того боялись вони спроневіритись завчасно в очах Галі. Степан не міг віджалувати, що його посадили коло проповідника. Проповідник був справді о стілько проповідником, що любив дуже багато говорити, але далеко більше загорілим пасічником и не переставав нудити Степана своіми росказами о рійці и всіляких систематах улиів. Степан сидів як на муках. Його бліде лице було дуже поважне, сумовите и відбивало від товстого, осмаленого, круглого лиця пасічника. На силу мусів він слухати пасічничих теорий, а в душі нарікав и на комисаря и на родичів, що виправили його на сей празник. Від часу до часу несміливо споглядав він на Маланю, що сиділа недалеко старших матерей и то ж по неволі мусіла слухати бесіди деканової. Іх погляди инколи стрічались с собою, але думки Степана не були веселі, свобідні. По кількох літах він у перше побачив Маланю. Роєм ударили споминки недавних ще літ до його голови, пригадались веселі часи, свобідні, буйні думки, золоті надіі, — усе минувше щасте вирнуло з глубокої пропасті; живою станула перед його очима та чарівна дівчина, що на віки зайняла його чаром своім. Малапя була тепер ще та ж сама молода, красна, але на іі лицю пробивалась сумота скорблячого ангела, в іі очах ні відблеску якої радості, надіі, — ні проміня колишнього щастя. С сього світу — та не для сього світу. Наче тугою та печалю сповита була іі постать. И невимовний жаль переймав Степана, хоч не знав він теперішнього іі житя. Здалось ёму, що не глядить вона вже на його тим поглядом колишнёі любості и щирості, що й не впізнає його, а мов зовсім чужого стрічає. И ще більше заболіло серце Степана. Важко було ёму дивитись на неі, як на руіну колишнього щастя, але й тяжко було відвести думок від неі, відірвати свого погляду.

А тим часом почала переломуватись мовчаливість. Комисар, побачивши по довгім вижиданю о. Лавра, став жартобливо допоминатись доброго вина.

Digitized by Google

„Отто маєш! Замурував гроші, а не відмурував хоч би кілька пляшок доброго вина, та частує нас парастасовим! Ей, отче, не скупись, бо бачиш, навіть не можу випити здоровля так шановних гостей.“

„Переховує вино на весіля,“ озвався римлянин, котрий мимо всеі ортодоксиі у справах животних все придержувався комисара. „Та не бійся, брате, будеш мусів в друге спроваджувати таки цілого антала. Не можна так збувати чинодійствующих, а треба ім подати вина, „в немже ність блуда.““

Такі притики ні троха не розгнівали Лавра, а споминка про весіля розвеселила и розохотила ёго. Хитрий комисар наче б провітрив „добре“ вино в пивниці Лаврів, бо запобігливий Лавро заздалегідь приладжувавсь до весіля и спровадив ще перед кількома місяцями до празника пів антала вина з Угор. Для ощадностi однак закупив він на празник кількanайцять пляшок місточкового вина у знакомого жида по низькій ціні, щоб тим відбути першу жажду празникових гостей. Тепер же ж розохочений спомінкою про весіля витаскав с пивниці кількanайцять пляшок угорського вина и почав частувати своіх гостей. Вино було справді добре, а бодай о богато лучше від жидівського и парастасового. (Лавро принуджував своіх парохиян, щоб замість горівки приносили вино па парастаси.) Комисар закоштувавши вина ставав що раз голоснійшим и підносив всілякі тоасти. За тоастами йшов що раз більший гамір, а під конець обіду почали вже співати навіть „многая літа“. Гармонию сего, як говорив комисар, соборнопарастасового співу ще більше росструювала не повна тверезість деяких співаків. Забуто на деканську повагу, а вино що раз більше розвязувало язиків. Намість загальних тоастів почались тоасти в малих кружках, ба навіть сусіда до сусіда. Петро яко головний представитель жвавих молодців випив здоровля усіх красавиць в загалі. Мійська кавалєрия не дала завстидатись Петрови и по черзі пила здоровля кождоі красавиці з осібна. Порфир прилучився до громади молодих тоастантів и почав вносити тоасти на здоровля всіляких абстракций, як „веселого гумору“, „вічноі молодості“, „супружнёі гармониі“ и т. и. В сінях озвались музики даючи тим певний знак, що незадовго скінчиться обід а роспічнеться гульня. Дівчата аж зрадувались, бо всі вони наскучили собі вже так довго сидіти за столом и бажали перетрястись, повертітись, погуляти, хоч би до упалого. Кожда розглядалась тепер, чи дістанеться іі пара, чи не прийдеться продавати петрушки. И непевний виходив обрахунок, бо панночок охочих

Digitized by Google

до гуляня було дуже багато, а гулящих молодців и половини не було.

На конець під вечір покінчився обід. Гості вийшли на город прогулятись. Сонце вже поверталось до заходу и мов золотою опоною обкинуло цілий город, невелике село, що роскинулось навколо попівства, далекі поля, що зеленіли то жовтіли спілими збіжами. Степан аж легше відітхнув на вольному воздусі вирвавшись с під опіки свого говірливого пасішника. Город був великий, за городом зеленівся густий сад. Степан бажав хоч троха позістати на самоті и спішно йшов що раз дальше, аж поки не опинився на кінці саду, звідкіля зеленілась широка левада, блищала тиха річка, виднілись хатки сільскі вибілені, умаіні, широкі поля високими збіжами вкриті, синівся далекий ліс як густий, синій туман. Степан опершись о деревину вдивився в сей образ тихий, золотим промінням освічений, веселий, погідний, нічим незамучений. Задивившись в крайобраз затонув він у своіх думках, як в якому чарівному сні. Довго, довго стояв він так с похиленою головою, з зверненими очима в далеку далечину забувши про все, що навкруги ёго діється, аж поки не пробудив ёго якийсь шелест и сміх. Оглянувшись, аж засоромився побачивши перед собою Галю и Петра, а троха оддалеки Маланю. Він не рад був, що ёго злапали у задумі на самоті.

„Як то красно нас покидати,“ озвалась Галя. „За те ж ми вас и злякали. Дівчата нудяться самі, а ви сховались на самоту, погорджуєте нами...“

„Ні, я тілько набераю сили, щоб міг хоч кого розвеселити,“ відповів Степан силуючись бути веселим.

З далека почувся голосний сміх комисаря. Він ишов разом с Порфиром и аж синів від сміху.

„Ну, а то клопіт, деканова дістала спазмів!“

Всі перелякались и хотіли бігчи на ратунок.

„Помалу, помалу,“ тягнув дальше комисар сміючись. „Се перейде. Оттак для доброго тону. Захотілось музикам вигривати жалібного польонеса, моя деканова зденервувалась перед сходом місяця и я втеряв мою дансерку.“

„Забажалось також печеного леду, старому гуляти!“ озвався Порфир. „От лучше ми втнемо собі свого тропака за зеленим столиком. Ходім тілько шукати яких товстих дансерів до нашого крутого танцю. За мене вигуляється моя жінка, а я за неі буду скубати піря.“

Маланя стояла недалеко Степана и аж спахнула від сорому.

Digitized by Google

Вона бажала хоч перед чужими людьми зберегати тайну свого сумовитого життя, а Порфир поневіряв її и свою славу отверто и перед чужими людьми. И байдуже було ёму про те. Роздивившись, що нема нікого охочого до зеленого столика, потягнув він дальше комисаря шукати „доброі компанні“. А Маланя стояла як до землі прибита. Вона важко зітхнула и мовчки йшла поруч с Степаном. По хвилі, як би притуливши свій жаль, піднесла вона свої очі на Степана.

„Не осудіть мене за ёго слова,“ говорила вона, наче б благала, „не осудіть и... він більше сказав, як думав.“

„Вас не можна судити по словах — чужих.“

„Ах, не всі такі поблажливі для мене.“

„Чи ж треба бути для вас аж поблажливим?“

„О, ви би самі мене може осудили...“

„За віщо?“

Маланя мовчала. Перед нею стояв той самий Степан, давний, єдиний друг, єдиний чоловік на світі. Він був той самий Степан, що житєм запалив її душу, світ її роскрив, золоті надіі розбудив. Вона росказала б перед ним ціле своє житє — горе. Але вона — не могла вже бути тою давною щасливою сиріткою — Маланею. Пропасть їх розділяла. И вони йшли мовчки.

„Як ми несподівано стрінулись,“ промовила знов Маланя.

„Так, як несподівано росстались.“

„Через тілький час ви не позабули ще тої хвилі?“

„Ta chwila jak piorun, a jak wieczność długa,
Na strasznym chyba sądzie będzie taka druga...“ відповів Степан.

„Чи можна ж так довго памятати одну хвилю?“

„А як та хвиля стала цілим житям? Як та хвиля що хвилі пригадується сотнями проклонами як громами, як марево безчестя прослідує від дня до ночі, від ночі до дня! Як с тої хвилі не сходить міні думка, що я погорджений, осміяний, збещещений — там, де я хотів бути хоч — — чесним чоловіком?“

„Не говоріть так, не осуджуйте так себе. Невже ж думаєте, що всі вас осудили?“

„Як не мали осудити, коли погордою мене напятнували?“

„Хто ж вам таке заподіяв, за що?“

„Ті, що зборонили міні приступу до того дому, де я як в святиню входив. А за що? — и сам не знаю. Але мусіло бути щось страшного, мусіла бути нечесть дуже велика, коли не хотіли мене и вислухати, коли нечитані відкидали моі листи, коли й оборона обвиненого сталась непотрібною — неможливою. Я тілько

Digitized by Google

дивуюсь, що після того всего ви ще не боїтесь зі мною говорити, слухаєте мене, а не погорджуєте.“

„О мій Боже,“ ледво промовила Маланя. „Що сталося, що з вами сподіяно?.. я нічого не знаю.“

„Так ви нічого не знали?“

„Я одно тілько знала, що ви перестали бувати, мов у море втонули. Правда, всіляко говорено про вас, були лихі люде, що хотіли вас очернити. Але я не йняла віри, я не могла повірити, хоч від вас не було и чутки.“

„А ви ж не казали міні зборонити приступу, замкнути передо мною дверей?“

„Боже!“

„Мене назвали безчесним, підлим облудником, міні приписали такі діла, про котрі я и подумати не міг. Міні не тілько заборонено приступу и власної оборони, але міні сказали, що й ви мене більш не хочете бачити. Чи ж міг я більше добиватись, перед ким усправедливитись? И чи ж можу забути ту хвилю?..“

„О, страшна пімста!“ В ії очах тьмилось, мов би весь світ западався, в грудях завмерав голос, як камінем придавилось ії серце. С хати долітала музика, гамір гостей, веселі сміхи и співи картярів, — и глумливим гомоном відбивались в ії душі. Там було безжурне житя, а тут печаль по марне втраченім житю.

„Пропало на віки,“ проговорила наконець Маланя як би пробудившись з важкого сну. „Тепер вже нам и згадувати не можна про те, що сталося. Одну тілько зробіть міні ласку: не думайте, Степане, що я коли небудь вас зле судила, лиху думку про вас мала. Видко, що вже так судилось, щоб лихі люде станули пропастию між нами. Забудьте, що сталося, и покиньте сумувати. Ви свобідні, молоді, перед вами світ простором. Будьте хоч ви щасливі. Най світ вкрашається вашими гарними думками, здіймається вашими добрими ділами. Ви ж мущина, а мущині не годиться віддаватись роспуці. Най добрі діла будуть свідками вашої високої душі, вашого доброго серця. И я буду радуватись, коли почую про ваше щастє... Може й я буду щаслива вашими думками, — мислею про ваше щастє. Простіть міні, що через мене стілько потерпіли. Прощайте и будьте щасливі... Не забувайте моіх слів — и прощайте на віки.“

Вона кріпко стиснула Степанову руку и не оглядаючись пішла у світлицю.

Степан стояв як громом побитий.

Digitized by Google

„Так, моє житє тепер свобідне, але на віки зломане,“ прошептав він сам до себе. Обтер тиху слёзу, що скотилась на гаряче лице, и пішов слідом за Маланею.

В світлиці вже охочо гуляли. Галя гуляла с Петром. Її шовкова сукня, не молоде лице, в кучері звите волося, ціла її тяжка постать — відбивали від молодих дівчат, що як ріжнобарвні метелики, мов не доторкаючись землі, носились у танці. Вона була тепер дуже похожа на всохлу вербу серед диких буйних цвітів.

Петрови удавалась головна и остатня проба. Шумний празник не накликав нових женихів. Стара Лавриха залюбки дивилась, як її доня весело гуляє. Її здалося, що Петро справді дуже залюблений в Галі. Навіть сам Лавро дивився прихильним оком на Петра. Він надслухав, що деякі завидували Галі Петра. На другий день рано, коли вже розъіхались празникові гості, відбув Лавро фамилийну нараду с Порфпром, запевнив посаг и згодився на весіля.

(Дальше буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

По Епифанию Славинецькім з західно-руських приходців в Москву ніхто не мав такого важного впливу, як Симеон Петровський-Ситиянович; від місця, звідкіля прибув у столицю, він звичайно зветься Симеоном Полоцьким.

Жизнь сёго чоловіка до переселеня ёго в Москву нам зовсім не звіспа. Маємо основу думати, що він родився 1628 року, вчився у київській колегиі, опісля в заграничних наукових заведеняхъ, а вернувши до свого краю, Білорусі, вступив у черці. Олексій Михайлович познакомився з ним у Полоцку. В 1664 р. Симеон прибув у Москву и оселився в Спаскому монастирі за рядом образів. З ним приіхала ёго челядь. Ёму казали давати з двора пожиток; та лишилися ёго письма до царя — интересні не стілько для характеру Полоцького, скілько задля черт тодішнёго ладу — с котрих добачаємо, що хоч и сам цар визначив Симеонови прожиток, а все ж він мусив кілька разів обертатися до царя с письмами, щоб ёму видавали приобіцяне. Таким робом, крім прожитку для себе и для своєі челяді, він просив, щоб ёму,

Digitized by Google

після обіцянки, видавали дрова в зимову студінь и обрік для ёго коний. Характер сёго чоловіка не був схожий с характером Епифания. Він не вдоволявся скромними килейними вченими працями; він неустанно нагадував про себе на дворі, кланявся государеви, писав привіти вершами, вихвалюваня всілякі, и добився такої ласки, що став учителем царевича Федора, а при кінци панованя Олексія Михайловича звеселяв царя и ёго двір комедиями свого утвору.

Твори Полоцького не виявляють в нім великої науки; він зовсім не знав по грецьки; Епифаний Славинецький не дуже любив ёго, як часто не люблять сумлінні працёвники учені поверховних людей; коли ж Симеон набивався до ёго за помічника при поправі книжок, Епифаний усувався від Симеона, хоч яко добродушний чоловік радо відповідав ёму на всілякі питаня, з якими звертався до ёго Симеон, далеко менше від ёго учений. Хоч не вспів Симеон добитися значеня у строгого вченого, а все ж він усюди висувався, славився яко оборонець православя против росколови, яко теолог, яко проповідник, яко вершописець. Замітного таланту в ёго не було ні до одного с тих заводів, та ёго твори займаючі, позаяк дотикають сучасних питань жизні и подають багато властивого в дусі тогочаснім.

В 1667 р., як розгорілася боротьба з роскольниками, патриярх Осип казав напечатати книгу під заголовком: „Жезлъ Православія“, котру спорудив Симеон. В довгім переднім слові, повнім балаканя, автор звертається с сильним підкажуванем до архиереів загалом, вихвалюючи їх велике значенє. Сам твір ділиться на дві часті. В першій части оскаржує чолобитне письмо попа Микити Пустосвята, подане цареви против новопоправлених книг а найбільш против книги „Новая Скрижаль“; друга часть твору Полоцького вимірена против чолобитному письму попа Лазаря. Микита Пустосвят старається на основі самовольно підданого змислу вирваних фраз обвиняти Никона и коректорів книг о єресі. Симеон виказує Микиті, що він не знає граматики, и тому не розуміє, що́ читає. Таким робом взявши одно місце перекладу, де говориться про чоловіка, що несе хрест, Микита зрозумів се місце так, що там мова про Христа, між тим як мова була не про Христа, а про переступника засудженого на казнь*). До такого

*) „Видѣвши сіе, годствуетъ въ Никитѣ, иже дерзавъ во богословскія глубины умъ свой пущати, се на брезѣ грамматическаго разума и въ мелкости ея утопаетъ, солнце хотѣвый соглядати, стези не видитъ. Пріидите сѣмо и малѣйшія отроцы грам-

Digitized by Google

ряду похибок належить виступленє Микити против молитви при хрещеню. Микита доказував, неначе б виходив такий змисл, що взивається нечистого духа (мимо хибності сеї замітки, відпертої ще Симеоном Полоцьким, її досі повтаряють роскольники між важними докорами), між тим усё пішло відтіля, що несвідомий добре словенської граматики прихильник старовірства не знав ріжниці пятого падежа від першого.*)

Спір Симеона з Микитою заходить в теологичні дрібниці, н. пр. — про спосіб воплощеня Христового. Та тут Симеон запустившися в розумованя мимовільно виказав вплив католицтва, котрий відбився на нім с того часу, як він бував по римсько-католицьких школах. Він між иншими признає, що переміна св. дарів на литургії наступає, як священник виголошує слова Спасителя: „Пріимите и и.“, тоді як (за що опісля и винували Симеона) східна церква инакше розберала.

Спір Симеона з Микитою дотикав також питань про „двоперстіе“, про чотироконечний хрест (котрий роскольники звуть латинським хрестом), про двократне аллилуя и и. Тон, з яким Симеон виступає на свого противника, переходить в насмішку: Симеон називає ёго буйним в словах, нечистивим, окаяннім, смердячим цапом, свинею, що рие огород церковний, розбійником, удом зогнилим и т. и.

Спір з Лазарем обертається більше, як спір з Микитою, в обсягу звичаїв зверхнёго богослуженя, або дотикає зачіпок Лазаря що до слів и виражений в перекладах, котрими в новопоправлених книгах заступлено давні однозначні вираженя або задля буквальної близкості до первовзору або для граматичної правильності речи.**) В ріжних обрядах, що тоді приняла и установила

матическія хитрости рачителіе, виджьте и судите о Христѣ, Дамаскинъ монахъ написалъ сія, виджьте, колико уменъ буесловецъ Никита, не о Христѣ Господѣ сіе есть писано, но о татѣ и разбойницѣ или за иный который грѣхъ осужденномъ на смерть крестную человѣцѣ.“

*) „Да не снидетъ со крещающимся, молимся Тебѣ Господи, духъ лукавый, помраченіе помысловъ и мятежъ мыслей наводяй.“

**) Н. пр., замість: „смертію на смерть наступи“ — смертію смерть поправъ; замість: „его же величающе Тебе, Дѣва, ублажаемъ“ — его же величающе Дѣву ублажаемъ; замість: „яко воистину блажити тя Богородице“ — яко воистину блажити тя, Богородицу; зам. „Христосъ воскресый изъ мертвыхъ, истинный Богъ нашъ, молитвами пречистыя его Матере“ — молитвами пречистыя своея матере; — и таке инше. Найвисше дитиньство поглядів и понятий виразилося в тім, що в звісній пісні на литургії „единъ святъ, единъ Господь Іисусъ Христосъ“ въ слові „Іисусъ“ Лазар вичитує союз сполучаючий и добачає розділеня особи Христової.

Digitized by Google

церква, добачає Лазар впливу то латинства, то вірменства; чому н. пр. плащеницю кладуть головою на полудень, чому на великдень читають діякони Євангеліє в ріжних місцях церкви; чому піп сидить на сповіді, чому архиереі благословлять обома руками, чому заведено спів, що нагадує органи и т. и.; на всё відповідає Симеон обясняючим тоном, але примішує иноді й насмішки. Особливо розлютився він за те, що Лазар у своім чолобитнім письмі представляв цареви, що не гоже роблять, поминаючи ёго „тишайшимъ и кротчайшимъ," и слова в єктеніях „о всей палатѣ и воинствѣ" обясняв так, неначе б тут була мова не про здоровє и спасенє царя, не про ёго бояр и вояків, а про якісь камінні палати та про палатне військо. „О клеветниче Лазарю — відзивається до ёго Симеон — як ти Бога не боішся и людий не соромишся; неначе б ми, називаючи государя „тишайшимъ и кротчайшимъ", насмівалися над именем великого государя нашого. Неуку! Нерозумний злословче!.. А що ти набріхуєш, неначе ми не творимо молитов про бояр, но молимося про камінні палати и палатне військо, то такий закид намість одвіта лучче оплювати и обсміяти и тобі уста загородити палицею, як псови брехливому!.." Опісля обясняє ёму Симеон, що слово „палата" заступає бояр и військо „черезъ образъ грамматическій и риторскій, именуемый синекдохе, еже различными образы бываетъ, егда едино изъ другого коимъ либо обычаемъ познавается."

В 1670 р. Симеон написав велике теологичне діло п. з.: „Вѣнецъ вѣры каѳолическія". Він бере так званий великий апостольский символ віри и після ёго членів розділяє ріжні теологичні предмети, викладаючи іх у формі питань и відповідий.*) Такий спосіб дає ёму повід після взірця середнёвічних схоластиків задавати вельми вигадані и дрібні питаня, подає всілякі думки про сі питаня, зачерпнуті то из східних, то з західних письменників, а нерідко и з апокрифичних творів. Чому н. пр. Христос родився в Грудни? в якім часі дня відбулося благовіщенє и різдво? Чи міг Христос говорити зараз по своім різдві? Чому Христа пригвоздили до хреста чотирма, а не трёма гвоздями? Чи всю кров вилляну на хресті знов приняв Христос при воскресеню, чи частини ії лишилися и змішалися з землею? и т. и. Слідуючи за апостольским символом, коли прийшло говорити про Творця и

*) Три перші глави складають неначе вступ: там говориться об тім, що таке християне, відкіля іх віра, про єресі, а потім чотирнайцять глав посвячено членам апостольского символа.

Digitized by Google

творенє, Симеон виложив властиву собі и дивоглядну систему космографиі, що показує ёго знакомство з західними астрологичними бреднями: результати сучасних ёму наукових вислідків мало ёго чіпалися. Єсть трое небес: емпирейське, нерухоме, найвисше, кристальне, що порушається з невимовною скоростю и — простор облачний, розділений на два пояси, перший — звізд нерухомих, а другий планет. Планетне небо розділяється на сім кругів або поясів після числа планет тоді звісних: (Крон, Дій, Ар, сонце, Афродита, Гермій, луна). Симеон наводить небеличні віддаленя від одної планети до другої. Від землі до простору облачного вісімдесять тем миль (т. є. 800.000), а від поверхні землі до емпирейського неба так далеко, що як би там іхав по вісімдесять миль на годину, то треба би на то 50.000 літ. Звізди описує він ось як: „веществомъ чисты, образомъ круглы, количествомъ велики, явленіемъ малы, качествомъ свѣтлы, дольныхъ вещей родительны“ (мають вплив на зміни воздушні). Планети положені що до місця низше звізд; иноді вони ходять одною дорогою из звіздами, а иноді противною. Найменша звізда вісімдесять разів більша від землі, а слідуюча що до величини звізда перевисшає простор землі 170 разів. Сонце 166 разів більше від землі; а луна 30 разів менша. Що година сонце робить 7160 миль, с котрих кожда вимагає дві години людського ходу. Земля представляється круглою, чорною, тяжкою, холодною; вона „кентръ“ (осередок) усёго світа, мрачна и містить в собі пекло. Трясенє землі походить од сіпаня замкнених в ії нутрі духів.

Симеон задержується з більшою увагою над сотворенєм и гріховним упадком чоловіка, наводить всілякі думки об тім, скілько часу був Адам в раю и більше нахиляється до тих, котрі думали, що первістна пара провела тілько три годині и згрішила о шестій годині, тому и Христос, викуплюючи людскість од прародительского гріху, був роспнятий о шестій годині. Розбераючи питанє про чародія Симеон приходить до такої думки, що якби люди не згрішили, то починались би и родилися звичайним способом, але тілько с сею ріжницею, що починались би без непогамованої страсті, а родились би без сопуху и болізні. Родителі, проживши в земному раю, уступали б своє місце дітям, а самі переносилися б на небо, и таким робом помноженє роду людського наповняло би число упавших ангелів, позаяк чоловік до того и був сотворений, щоб заступити відпавших од Бога духів. Злі ангели, що повстали против Бога, не належали до одного якого-небудь чину, котрий цілою своєю корпорациєю упав и втеряв щасливість;

Digitized by Google

їх заманив сатана з ріжних ангельских чинів, сам же сатана належав до найвисших и найблизших Богови духів небесних. В главі про воскресенє вмерлих авторови насуваються на думку найдивачнійші питаня, н. пр., чи воскреснуть умерлі з волосєм и нігтями, позаяк у чоловіка, що їх ціле своє житє обрізував, могло нарости дуже багато? Се питанє рішає так: воскреснуть, але на стілько, на скілько треба для окраси тіла. Чи воскреснуть кишки? Воскреснуть — одповідає Симеон: — та будуть наповнені не смердячим калом, а добірною вогкостю. Сімя в чоловіці не буде, позаяк Христос сказав: у воскресеню не женяться, не посягають. Та ось ще питаня. Ціле тіло чоловіка зотліло, а всі ёго часті мають воскреснути. Як вони тоді злучаться с собою? Чи могуть ріжнородні часті злучитися н. пр., кість с костю, жили с кровю? и т. д. — Ні, — одвічає наш мудрець: — тілько порох однакових частий може злучитися; то, що було в руці, може опинитися в нозі, бо се не зміняє тожсамості особи людськоі, але порох ріжнородних частий не може змішатися и то, щó складало жили, не може творити крові, або се, щó складало мнясо, не може війти в склад крові або костий, инакше — всё рівно: як би хто зруйнував срібне начинє з золотою покришкою, потім с покришки зробив начинє, а з начиня покришку; чи начинє могло б зватися прежнім начинєм?

Конець світа займає особливу увагу и тут появляється на сцену найбільше ріжних вікових вигадів религийноі фантазиі. Антихрист вельми займає Симеона; автор наводить ріжні гадки про сю особистість; одні уважали ёго воплощеним дияволом, инші — чоловіком, слугою диявола, або лучче сказати, якимсь полудияволом, тому що видумували роскази про ёго чудний почин на світі, и при сім диявол грає важну ролю. Симеон думає, що Антихрист буде чоловіком и подібно всім людям буде мати в себе ангела хоронителя, але віддасться злу, одступить від Бога, и ангел хоронитель покине ёго. Антихрист — чоловік з незвичайними духовими спосібностями, він буде свідомий, як піхто, але заразом він надзвичайний лицемір и свою могучу духовну силу оберне на погибель, а не на користь людського роду: він усё лихо, хоча с позору здаватися-ме взорцем усіх чеснот. Ёму буде помагати якийся жрець с християнського полку. Антихрист заведе поклін богови Маозею (бог сили и успіху). В ёго будуть лжепророки и лжеапостоли, котрих він розішле по землі, щоб заманювали до ёго віри. Антихрист добється могучості, він стане царем; столицею ёго буде Вавилон. Кожний, хто піддасться ёму, дістане знамя

Digitized by Google

на чолі и на руці, а в кого такого знамени не буде, сей не може нічого ні купити, ні продати. Пануючи у Вавилові, Антихрист буде вести війни и побє трёх царів: єгипетського, африйського и етіопського; Арабия ёму не піддасться. Гог и Магог повстануть, та наш теолог сам властиво, здається, не знає, що таке сі Гог и Магог. Він наводить тілько думку (найбільш росповсюднену), що під сими именами розуміють народи закляті и замкнені в каспийських горах, та після иншіх обяснений, се назви антихристових воєнних людий: Гог — що ділає тайно, а Магог — ділає явно. Але являться Енох и Илия и стануть проповідувати против Антихриста; проповідь іх буде трівати (після апокалипси) тисяч двіста шістьдесять днів. Антихрист убє іх в Єрусалимі. Вони воскреснуть з мертвих, та опісля настигне конець и Антихриста. Ціле царство ёго трівативе тілько три роки с половиною. По смерті и воскресеню Еноха и Илії доведеться ёму сидіти на престолі тілько пятьнайцять днів. Антихрист прикинеться вмерлим, опісля неначе воскреслим, вийде на гору Єлеонську и підмогою диявола взнесеться на воздух, але архистратиг Михайло поразить ёго. В сорок пять днів опісля зачнеться страшний суд.

Запалиться земля и буде горіти до половини своєі атмосфери; моря не буде, та се не значить, щоб воно більше не истнувало: воно не буде тілько солоне и бурливе; явиться знамено сина чоловічого, затрублять ангели, воскреснуть умерлі.

Наш тайновидець задає питане: в якій порі дня и року буде воскресенє вмерлих и рішає, що се станеться весною в цвітни, підчас великодня, именно о півночи, тоді, коли и Христос воскрес; деякі говорять противно, що се має наступити рано, досвіта, бо и Христос після іх думки воскрес из сходом зірниці. Симеон годить искусно сі дві думки. Христос воскрес о півночи, але тоді сонце нарошно три годині раньше як звичайно сходило, и тому правда й тих, що говорять про зірницю и сонічний схід; в день воскресеня вмерлих буде мабуть так само, як було в день воскресеня Господнёго.

Деякі толкували, що воскресенє відбудеться ось як: на сам перед ангели зберуть у купу порох добрих, а чорти в другу купу порох злих, котрих вони искушали, и Господь воскресить одних и других, але Симеон не довіряє тому: Христос ясно говорить, що відділяться оживлені праведні від неправедних и здається, після погляду Симеона, збиранєм пороху и воскресенем умерлих займуться нарошно до сёго призначені ангели.

Digitized by Google

Страшний суд одбуватиметься в Йосафатовій долині, коло Єрусалима, під Єлеонською горою. Та знов насувається питанє: як же може помістится так багато воскресших людий на такім малім просторі. Автор рішає и се питанє: часть суджених буде стояти верствами (ярусами), а низші на землі и так помістяться. Суд свій буде Господь судити разом из святими угодниками и всі воскресші будуть ділитися на чотире відділи: одні будуть судити с Христом, другі будуть суджені, оправдані и війдуть до царства Божого, треті будуть вкинені в пекло без суду: то поганці, жиди, музульмане и загалом нехристи; вони беззаконно згрішили, беззаконно и згинуть, до них будуть приділені и нехрещені діти. Четвертий відділ — грішники, осуджені за свої діла праведним судом в геєну огнену на вічну муку. Страшний суд буде трівати три годині від шестої години в день до девятої, в ту пору, коли Христос висів на хресті.

Сонце перестане порушатися; земля відновиться, буде прозорчаста, як скло; вона не буде годувати ні звірів ні дерев, вона буде засіяна цвітами, та сі цвіти треба приймати не в буквальнім змислі, а в духовнім.

(Дальше буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Урядова Wiener-Zeitung с 5. с. м. оголосила **именованя 33 инспекторів окружних** для народніх шкіл в Галичині; досі було лише 20 инспекторів, від чого очевидно надзір шкіл мусів бути недостаточний. Між 33 инспекторами є однак лиш 2 чи 3 Русинів, хотя инспекторів именовала не Рада шкільна краєва, але министерство просвіти, очевидно на пропозицию Ради шкільної. Чи се може має бути компензата для Поляків за утвореня руської школи вправ при Львівській семинарії учительскій? Як би так, то се була би за груба компензата: за те, що утворено одну руську шкілку у Львові, позволено польщити руські школи в цілім краю!

— **Як и хто агитує у нас між народом?** Львівсько-польські дневники не перестають трубити перед світом о страшно небезпечній пропаганді між народом. Ті ж дневники завізвали всіх своїх „читателів-обивателів“, щоб ім доносили о всіх соціялистично-нигилистично-московських агитациях між народом. Хто дійсно вірить в правдивість таких алярмів, міг сподіватись, що самозванці-жандарми bezpieczeństwa publicznego достарчать своїм дневникам бодай кілька позитивних фактів

Digitized by Google

хоч троха на правду похожих. Однакож вже перші проби сих охотничих komitetów bezpieczeństwa оказались дуже неудалими. Вправді появляються в Gaz. Nar. и Dzien. pol. допісі під заголовками: agitacye moskiewskie, agitacye między chłopstwem, wichrzyciele ludu etc. — однакож у всіх тих допісях годі дошукатись певних даних фактів, а succus et sanguis усіх таких денунцияций виходить на одну тему, що „chłopstwo już publicznie wynurza swe zdania, piją c gorzałkę na pohybel żydom i panom.“

Очевидно панове-комитетові виходять с того, що „chłopstwu“ не може бути дозволеним в конституційній державі „publicznie wynurzać swego zdania“ и що сей привилей прислугує виключно тілько панам и жидам з „Dorsche-Schulem“. Вже ж в очах тої охотничої сторожі публичного беспеченства тілько панам можна брикати, говорити на „zgromadzeniach ludowych“, ухвалювати адреси и т. п., хоч би сі адреси посередно домагались утвореня з Галичини самостійної Польщі, — а тілько одним „хлопам“ не можна навіть пожалуватись на свою біду, не можна прилюдно сказати, що пани визискують народ „porcya-ми“, а жиди лихвою! Нічого говорити, східно-галицькі Поляки дуже гарно манифестують свій розум политичний, своє розуміне „wolności, równości i braterstwa“! Ми діждали навіть таких часів, що ті ж самі східногалицькі Поляки не менше яскраво заманифестували „wolność myśli i słowa“ воюючи палками, свистанєм и криком проти литературної критики гр. Тарновського! Що ж дивуватись, що ті защитники цивилизациі з далеко меншим респектом виражаються про „chłopstwo“!

Таким способом вже сам обяв своєі мислі між народом представляється тим панам яко щось небеспечного. Вони дають розуміти, що в тих обявах прилюдних криється зарід найнебеспечнійшої агитациі. Вони не припускають, щоб „chłop“ міг мати свою думку, своє переконане. Се конечно мусить бути социялистична пропаганда. А така трівожливість пробивається навіть иноді в промовах соймових. На щасте однакож самі защитники społecznego porządku дуже наівно здемаскувались. Послухаймо тілько, що пише оден с тих защитників в Gaz. Nar. Nr. 188 з Ліска: „Наконець и наше підгірє карпатське, сей закуток від світу дошками забитий — починає оживлятися. Питане східне, a г и т а ц и і м о с к о в с ь к і, сойм... Агитациі московські досягнули и нас. Перед кількома днями злапано тутка якесь индивидуум (чи не самого кореспондента Gaz. Nar.?) підозріне, ніби професора, ніби пенс. капитана росс. — а л е з б р а к у д о к а з і в випущено (sic!). — Lud nasz poczciwy wszystkiemu wierzy — szczególnie, gdy doń zawitać z wódką. Sam byłem świadkiem tego; będąc bowiem przed kilku dniami we wsi okolicznéj — zapytałem kilku wieśniaków — jakiej są narodowości; odpowiedzieli, że Rusinami (але не Москалями!) i głosili zasady, przez księży im wpojone; g d y i c h j e d n a k k i e l i s z k i e m g o r z a ł k i p o c z ę s t o w a ł e m — twierdzili, że są Polakami, naszymi największymi przyjaciółmi i t. p. Ми не потребуємо додавати коментаря до сеі наівної сповіді одного з защитників Галичини против агитациі нигилистично-московській. Редакция Gaz. Nar. була на стілько наівною, що помістила цілу допись без змін, які повинна була поробити, щоб не вилізло шило з мішка. А так після такої сповіді вже стало ясно, хто

Digitized by Google

и як агитує між народом. Мусять то бути дуже мізерні индивидуа, що с пляшкою в руках волочаться по селах, наводять народ запивати сь горівкою, щоб опісля зібрати материял від пяних селян до кореспонденциі для Gaz. Nar. або Dzien. Pol. o agitacyach! Що за убожество у такого кореспондента, що мусить запожичати концептів аж у „пяного хлопа“! Не лучше б зробили жандарми, як би проганяли с сіл таких деморализаторів-писарів? Ось де жерело неспокоів и деморализациі!

— **Устави проти лихви и пянства,** одержавши найвисшу санкцию, оголошені в дневнику устав державних з дня 14. серпня 1877 XXV. Ч. 66 и 67. Позаяк в уставах не означено дня, від коли вони входять в житє, проте будуть сі устави обовязувати за 45 день від оголошеня с. є. від 1. жовтня с. р. Так наконець діждалась Галичина и Буковина довго вижиданоі законної оборони проти двох найтяжших ворогів нашої людності — проти лихви и пянства. Перша с тих устав дотичить заради проти нерételного поступованя при справах кредитових (пожичках и т. и.). §. 1. сеі устави постановляє: „хто при уділюваню кредиту входить з довжником в такі условя, о котрих знає, що вони надмірностю признаних кредиторови (вірителеви) користей — господарську погибель довжника споводувати або спомагати мусять и що довжник сеі іх власності задля своєі слабості розуму, задля недосвіду або умислового взбуреня вповнати не може, — стається винним провини (Vergehen) и підпадає карі арешту від одного до шість місяців, або в грошах від 100 до 1000 зр. а. в.“ При повторнім засуді можна наложити кару арешту аж до 2 літ. Коли не ма достаточної підстави до карного засуду, справа може бути відіслана до цивильного судні. Судия цивильний не звязаний до уставових приписів доводових, може оречи неважність интересу заключеного між вірителем а довжником. Не можемо затаіти, що стилизация устави, котроі пробу ми висше подали, есть дуже замотана, неясна, а навіть двозначна. Майже ціла вага и досягліть устави и заміреної нею охорони проти лихви зложені виключно в руки и оціненя судиі. Чи наші судиі матимуть на стілько самостійності, енергиі, розуміня потреб народу и єго интелєктуально-економичного розвою, чи на конець зможуть знайти стілько потрібного часу, щоб кожду справу підпадаючу під сю уставу належито переглянути и осудити — се нитаня, котрі нам не дозволяють вже тепер безусловно тішитись новою уставою и дуже великих надій до неі привязувати. Се однакож можна піднести, що згадана устава проти лихви належито, совістно и с цілою енергиєю виконана могла б дуже багато причинитись до добра народу и вирвати єго з лихвярсько-шахрайськоі павутини.

Друга устава проти *пянства* тим дуже користно виріжняється від дотичних постанов дотеперішної карної устави, що дотикає карою не тілько самого пияка, але й того, хто єго упиває. Тим способом може справедливість досягнути власне тих, що досі безкарно наводили наш народ до пиятики (а тут вже не тілько одні жиди винуваті, але й агитатори à la кореспондент Gaz. Nar. з Ліска. Гл. висше). Ся устава має також ту велику досягліть, що не ограничається на одній карі пянства, але досягає також довгів повсталих з пянства. Відомо ж, що

Digitized by Google

головною руіною народу нашого під пару з лихвою було „боргованє“ напитків на хрестини, поминки, празники, весіля и т. д. С сих то в первім почині микроскопично-малих довгів виростали ті поліпи, що висисали наші господарства, що раз більше їх ослабляли, аж наконець доводили до повного вивлащеня. Теперішна устава постановляє, що претенсні за подавані горячі напої не можуть бути заскаржені, наколи довжник в часі затягненя нового довгу не заплатив попереднього довгу тому ж вірителеви за такі напої винного.

Одна и друга устава вимагають докладного поясненя для нашого народу. Ми сподіємось, що „Просвіта“ сповнить сей обовязок спопуляризованя так важних устав для народу. Инакше устави без виконаня позістануть мертвою фразою.

— **Чи може бути соціялистична пропаганда в церковних книжках?** Се питанє, котрим повинен би зайнятись передовсім гр. кат. метрополитальний консистор, о. Малиновський, а бодай „Рускій Сіонъ“. Але всі интересовані фактори мовчать, хоч бодай о. М. мусить бути знаний факт ревизиі в церкві. Нам доносять, що в однім селі появився одного красного поранку, мабуть у саму святу неділю, ц. к. жандарм в повнім узброіню, казав без відомості священика дякови вітворити церкву и забрав мало що не всі книги церковні. Забрані с церкви книжки віддав жандарм війтови під строгий дозір. Се не були книжки видані в Женеві, в Лондоні, в Липському — але часослови, триоди, литургикони и т. и. видані в Почаєві и в Київі. Причиною їх арештованя мали бути молитви за царя, які знаходяться в кождій церковній книжці виданій в Почаєві и Київі в новійших часах. Ми не знаємо, чому сей факт промовчала консистория, о. Малиновський и „Рускій Сіонъ“? Правда, книжки назад звернено, але ж чи консистория и о. М. вважають таке поступованє за властиве? Чи консистория вважає ті книжки и дотичну церкву, де іх знайдено, соціялистично-нигилистичними, аналогично як узнала такими вигнаних недавно питомців, у котрих відбута ревизия не викрила навіть таких книжок?

— **Дурійка „Науки“ о. Наумовича.** Від довгих вже літ придивляємось сумному процесови страшної умислової хороби, яка заразила значну часть нашої галицької суспільності и витворила так звану старорусску партию Словістів. Яко плід умислової ліні, необразованя, відступництва народнёго, крайної пристрасті и зарозумілості, грубого материялизму и слїпого обожаня блескучої сили деспотичної — представляла и досі представляє ся партия Словістів ріжнородні відразливі обяви своєї хороби с так нездорових елементів повсталої. С тяжким жалем приходилось нам бути очевидцями тих обявів забиваючих розвій нашої народности, наповняючих воздух нашого житя народнёго ідкою отрусю, від котрої чи-мало зівянуло не тілько переспілих але и молодих, здорових сил наших. Се було тим більше сумним, що хороба була самовіжо викликана и самовіжо ширена. Сповняючи наш обовязок не раз вказували ми, куда йде, до чого веде се відступництво Словістів підшитих ніби то старорущиною, ніби то якоюсь тисячлітною традициею, єдинством общерусизму без єдинства народу, спільностю якоісь загальної литератури без спільності язика. Се питанє з нашої сторони вже стілько разів и так всесторонно вияснене, що кождий

Digitized by Google

„имѣяй уши да слышитъ и очи да видитъ“ — міг чути и видіти нашу правду, правду нашого власними синами топтаного народу. Та не тілько ми, не тілько Русини-Украінці, не тілько цілий ряд найсвітлійших мужів мало що не всіх передових народів европейських, але цілий ряд фактів нашого житя народнёго — промовив в дуже рішучий спосіб в нашу користь, в користь прав и змагань нашої народності нами боронених. То ж хоч продовжало „Слово“ et comp. свої клеветливі напади на народовців, на наш язик, на права нашого народу и т. д. — ми могли мовчком поминати сі крайне злосливі але не менше недорічні напади, як довго вони повтарялись у кружках читателів и приклонників „Слова“. Головою не розібєш муру, а тим менше хинського. Вже той сам фактъ, що „интелигентні“ люде можуть вдоволятись такою интелєктуальною мизерією недоуків „Unter“-гимназиястів, яким представляється „Слово“, и в нім замикати ціле своє знанє и свій суд, — сей фактъ доволі міг переконати кождого о интелєктуально-моральній якості тої публики с претенсиею до „русской интелигенціи“. Ми понехали спір с такими людьми, а діяльність народовців повернулась до позитивної праці над нашою словесностю, над просвітою народу. Але що ино народовці з напруженєм всіх своїх сил змогли заснувати відповідні товариства, розбудити між народом охоту до читаня, кинути перші проміня світла між народ, — заджумлені словістичною хоробою, а на чолі заджумлених батько — не вагаються сіяти своєі „плевели“ між народ, в ёго очах, ёго власними словами поневіряти рідний язик народній, ба навіть сам народ! Илюстрациєю до сеї крайної деморализациі послужить статя „Отецъ и Дѣти“ уміщена в Ч. 8. „Науки“, основаної и видаваної о. Наумовичем для „просвіти народу“. В розмові між старим „священиком“ и ёго жінкою, котрі дуже зажурились, що іх син почав читати Шевченка, Дарвина и т. д. и став „украінцем“, бо полюбив свій бідний народ, свій рідний язик и хоче працювати для добра того народу, — наводяться всі нісенітниці, які досі могли тілько видумати Словісти на народовців (украінофилів), а при тім понижається народній язик и сам народ яко „простацтво“ пригоже, як мовляв Зубрицький, тілько „для пастуховъ...“ Для проби сего взору просвіти народу через „народолюбця Наумовича“ подаємо деякі уступи: „Нынѣ въ школахъ все то высмѣваютъ и ругаютъ, що нашимъ отцамъ и намъ всегда було святымъ, нынѣ вороги наши, не маючи силы, инымъ спосо̀сомъ насъ побѣдити, защепили тую гангрену межи наши дѣти, зробили роздоръ, ставлятъ сыно̀въ противъ отцѣвъ, братей противъ братей: жрѣтся межи собою, такъ продолжится намъ наша власть надъ вами. То prawdziwa Ruś Gazety Narodowej! — Що скажутъ на то наши Романъ и Василь, якъ имъ дамъ перечитати таке „вкраиньске писаннячко;“ якъ они о̂тъ великого 19-лѣтного мудрця, ихъ брата „Хведора“ довѣдаются, що мы Русь не Русь, церковь наша не русска, но грецька, языкъ нашъ церковный, то чужій „болгарський“, що то все чужина, що тіи всѣ наши старыи книги и вся наша старына лишь до грубы, а намъ вертати до поганства. Вотъ якіи науки выносятъ нынѣ наши дѣти о̂тъ тыхъ prawdziwych Rusinów, плеканцѣвъ Голуховского!.... Радъ бы я знати, якъ о̂нъ передъ этнографіею, исторіею, граматикою оправдати може свòй украинизмъ, якъ о̂нъ, пере-

Digitized by Google

читавши, впрочемъ ученое, сочиненіе Дарвина о похожденію чоловѣка, мôгъ нимъ такъ дати опутатися, що для него уже не ма ничого святого, що чоловѣкъ есть скотомъ, ничимъ бôльше.... Ôнъ перечитавъ Шевченка и цитатами изъ него насъ воюе, ôнъ читавъ и Дарвина, и уже прочь съ вѣрою и добродѣтелью! Шевченко научивъ его, що не одна Русь есть на свѣтѣ, но двѣ, а я пытаюся, чому не двайцять? Були колись Поляне, Древляне, Сѣверяне и т. д. а все було Русью, якъ можна нынѣ всю Русь дѣлити тôлько на Москву и Русь, коли у насъ въ Галичинѣ есть кôлька поднарѣчій, кôлька особенныхъ народныхъ характерôвъ? Якъ уже анатомизовати, то уже по правилу, цѣлкомъ до найменьшой жилки.... Все обругати, все збурити.... Найперше треба народови ôтняти вѣру, ôттакъ сказати ему вразъ съ Газетою Народовою и жидами, що найбôльшимъ ворогомъ свободы и добра словянскихъ народôвъ есть Москаль; а понеже у Москаля есть языкъ русскій, то нашъ мае бути „руський“, Москаль мае ъ, ы, ѣ, мае певну граматику, всѣ формы языковй хорошо на основѣ старославянской выроблений, намъ „цего“ не треба, мы, на злôсть Москалеви, будемъ собѣ по вкраиньски писати, такъ щобы насъ ни одинъ Москаль не розумѣвъ, и мы сами себе. А идею будемъ мати страшно велику! Мала Русь выжене Москаля зъ Вкраины; въ Кіевѣ, Харковѣ, въ Одесѣ заведе собѣ „руський“ языкъ въ высшихъ школахъ, всѣ книги, где лишь найдеся ъ, отъ самого Нестора зачавши, въ огонь, границю Малои Руси обставится козаками, щобы „грязь Москвы“ не смѣла осквернити Вкраину, и тогды буде „въ своей хатѣ своя правда и сила и воля.“ Се маешь мото того писанічка!..“ Пані-матка, котра, мимоходом сказавши, представляється до пан-отця в такім стосунку як „Наука“ до „Слова“, а живо пригадуе польску пословицю о Магсінie, потішае переляканого „сопруга“, що найліпшим ліком на „украинизмъ“ видумав „сосѣдъ Николай“. „Мѣсто довгихъ а глубоко ученыхъ росправъ, ôнъ свому сынови давъ одну вступную статью изъ „Слова“ переложити на вкраиньску мову!!! Крутивъ же той бѣдняка нею щось два дни и не выкрутивъ ничого... и ôнъ самый узнавъ, що украиньска мова добра до легкои повѣстки, до поезіи... но до науки безъ старославянского (не забуваймо, що се говорить попадя) и великорусского словаря и не порывайся. Ôтъ тогды его сынъ вытверезився и теперь уже цѣлкомъ инакше поглядае на Русь и еи письменный языкъ.“ Забула однако ж учена попадя сказати, який то язик „Слова“, — чи старославянський, чи болгарський, чи великоруський? як и забула згадати про те, скілько, вже не „науки“,але бодай так званого „хлопського розуму“ було в тій вступній статі „Слова“ и чи бідний син не дістав по прочитаню тої статі такої дурійки, як „сопруг“ ученої попаді? — Дальше викладае учена попадя: „Поэзіи Шевченка — изъ глубины сердця выходящи, трафляютъ просто въ мягки молодецки сердця, въ чистй сердця, котрыхъ свѣтова мамона еще не опановала. Гôрка доля русского народа въ Россіи передъ Александромъ II., тое крепацтво, тое продайне чиновничество, тое несчастное солдатство, все то будило горячое сочувствіе къ невольному народови, взывало до опозиціи противъ тыхъ, що терпѣли и удерживали такій станъ, и опозиція выйшла радикальна, не оглядающася на средства. Шевченко писавъ, но ôнъ самый не мôгъ вѣрити,

Digitized by Google

абы его думки на пр. що до украиньского языка, могли коли осуществитися. Ôнъ бувъ живою опозиціею противъ строгого россійского абсолютизма, а коли той минувъ, и принявъ мякши формы, опозиція его уже не мала почвы. Коли зъ народа знято крепацтво, отворено ему дорогу до просвѣщенія, зрôвнано его передъ правомъ, то еслибы нынѣ Шевченко живъ, замовкъ бы бувъ певно подобно Кулишови, котрый якъ знаемъ, ôтрѣкаеся давныхъ своихъ „мрій", яко нездалыхъ братоубійственныхъ. — Мене то не дивуе, що молодецъ неопытный, вчитавшійся въ тіи чародѣйныи пѣсни Шевченка, переймеся на часъ ихъ духомъ, и захоруе на Украину; то такъ якъ двое любящихся о ничѣмъ не мыслятъ, лишь о собѣ, а коли свѣнчаются, тогды показуеся, що до любви треба еще и насущного хлѣба, такъ той молодецъ, що о ничѣмъ не думае, лишь за свою любку, за свôй народъ, що ему дорогое кажде хоть испорчене его слово, яко народне; инакше стане думати, если пустишь его свободно, и ôнъ лучше розглянеся по свѣтѣ. Стане въ практическу жизнь, ôнъ спôзнае и спôзнати муситъ, що наша малорущина за надто спольщена, за надто бѣдна и цѣлкомъ недостаточна при высшой русской уже готовой литературѣ, щобы могла собѣ теперь, ôтъ букваря начинаючи, якое-то значеніе въ свѣтѣ выбороти, и що вся тая украиноманія языкова даремный трудъ. Такъ видимъ, що украиноманія чѣпаеся лишь молодыхъ, еще въ поэзіи живущихъ, старшй не могутъ нею довольствоватися, такъ якъ забавкою дитинячою, не задоволится лѣтный мужъ. Позволь душко и нашому Ѳеодорови перейти тіи лѣта поэзіи, най ôнъ счастливо мечтае о тôмъ сердечнôмъ народѣ, о красотѣ его матерной мовы, ажь доки ôнъ самый не доконаеся, **що то все було лишь фантазіею**, и що лишь той стремитъ до добра народа, кто роствирае передъ нимъ всѣ скарбы его духовнй изъ минувшости и теперѣшности, собранй на цѣломъ его великомъ пространствѣ."

Для наших Ш. читателів не потребуємо додавати ніяких уваг над тою есенциєю претенсиональноі глупоти „Науки" и коли б се було написано в „Слові", ми поминули б сі помисли сих калік на голову. Але позаяк се уміщено в „Науці" призначеній для народу, то годиться спитати: не вже ж о. Наумович так легковажить послідний блескіт свого народолюбства, що не вагається кидати такі сплетені нісенітниці и неправди між народ и замість правдивоі науки за дорогий, крівавий гріш народній пускати народови такого тумана и огидити народній язик в очах власного народу? Чи сліпа пристрасть не може погамуватись навіть перед совістю? И як на конець годиться та статя с словами того ж о. Наумовича про тих самих „украінофилів" уміщеними в Ч. 12 за Грудень з р. 1876? Das ist der Fluch der bösen That... Ще одну увагу позволимо собі записати pro memoria. Наконець призналась устами „Науки" словистична партия з мимовольною отвертостю, що вона ненавидить украінофилів „еще гôрше ôтъ польскои загорѣлости". Про те ми вже давно знали, але може не знала, або не хотіла вірити тому широка публика. Най же тепер не баламутять Словісти Русинів, що вони не з-за сліпоі ненависті воюють проти власного народу.

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Серпня 1877.

Вже за кілька день **галицький сойм** буде замкнений. В так короткім часі праця соймова не могла бути плідною, особливо коли не мало послів-шляхтичів любується в ростяглих росправах над дрібницями и в особистих притиках и дотепах. Так між иншими змарновано цілий день над росправою о признанє одної порциї стравунку для одного урядника в шпиталю, хоч сама росправа більше стояла краєвого гроша, як одна порция стравунку. — До сойму внесено багато петиций и внесків, котрі задля короткості соймових сесий не так скоро будуть залагоджені, хоч багато з них дуже наглі. З важнійших вичисляємо слідуючі внески: Внесок посла Беліньского, щоб візвати ряд о виєднанє в властивій дорозі устави уладжуючої заряд маєтків малолітних и віддаваня ім їх маєтків. Узасадняючи свій внесок підніс внескодавець, що маєтки малолітних селян и самі малолітні позістають майже без всякої опіки и охорони права. Заким малолітний доспіє до повних літ, позістала спадщина дуже часто переходить в треті зовсім не управнені руки, а малолітний визутий з маєтку мусить хіба в дорозі коштовних а непевних процесів добиватись своіх прав. — Внесок посла Хелмецького, щоб доходити причин, задля яких книги грунтові для малих посілостей так дуже повільно заводяться, через що піднесенє селяньского кредиту унеможливляється. Внескодавець добачає причину в недостаточних силах придільених заводити ті книги, в недокінченю катастральних чинностей а наконець и в самій уставі. — Внесок пос. гр. Тишкевича, щоб візвати ряд о виєднанє в властивій дорозі устави, котра змінила б истнуючі приписи устави о правних належитостях з р. 1850 враз з відповідними роспорядженями в тім дусі, що всі спадщини по крівних в першій и другій ліниї не переносячі 500 зр. будуть вільні від оплати спадкової належитості. — Внесок пос. Черкавського, щоб призначити с фондів краєвих 4000 зр. на росписанє конкурсів на укладанє книжок школьних в польскім язиці. Внескодавець указує на „*Просвіту*“, котра з дуже добрим успіхом старалась о видавництво книжок школьних в руськім язиці, а доспіла сего в дорозі роспысуваня конкурсів (ся послідня увага п. Черкавського не відповідає правді о стілько, що „Просвіта“ не роспысувала конкурсів). — Внесок гр. Войцеха Дідушицького, щоби окружна рада школьна мала право именувати предсідателів всіх місцевих рад школьних и іх заступників на три літа. Внескодавець старається узасаднити свій внесок тим, що місцеві ради школьні часто виберають на предсідателів таких, котрі не мають відповідних здібностей. Тим часом сей внесок не зміряє до вишуканя ніяких инших „спосібних людей“, як тілько послушних орудий полонизациі наших шкіл. Як не будь обсяг діяльности місцевих рад школьних дуже малий, але, віддаючи и сю послідню позицию в руки окружних рад школьних, зложених по мислі полонизациі шкіл, задумує внескодавець в повні довершити полонизацию усіх шкіл и надстоячих над ними властей. Якого „uzdolnienia“ домаганобся

Digitized by Google

від предсідателів місцевих рад школьних, — на те знаходимо відповідь в дотеперішній практиці, приміром при именованю инспекторів. На цілу Галичину між кількадесять инспекторами подибуємо ледво двох, трох Русинів!! До тої самої цілі прямує внесок п. Еразма Воляньского, щоби властителі більших посілостей, хотя би й нічим не причинялися до удержуваня школи, мали вплив на раду шкільну місцеву, котра мала б складатися з репрезентациі школи, церкви, громади и обшару двірського. — П. Вайгарт вніс зміну устави що до 5-літніх додатків до платні учителів народних, а п. Савчинський о визначенє сталого винагородженя за науку религиі в школах народних. — Виділ краєвий приготовив кілька внесків дотичачих усуненя нужди в краю, піднесеня кредиту, промислу и т. д.

З ухвалених в соймі справ дуже мало можна що піднести. Дотичать вони переважно уділеня запомог на будову доріг, призволеня на побір мита и т. и. Між иншими ухвалено уповажнити виділ краєвий, щоб роспочав будову соймового будинку на поміщенє сойму и постановлено кредит на сю будову в скількості 964.000 зр. Росправи в тім предметі були цікаві. Між иншими сказав гр. Круковецький, котрий противився призволеню будівлі, слідуюче: „ми всі банкрути, бодай в моій околиці; а як би я візвав тутка панів рільників, щоби повстав кождий, хто не чується банкрутом, то не знаю чи встало би и десять. И ми маємо ставити монументальні палати?“ Пос. Ковальский промавляв за призволенєм на будівлю. — При росправі над внеском пос. Гавзнера о побільшенє числа послів з міст показалось, що не тілько одні Русини, але й Поляки краківської партиі, хоч з инших мотивів, противні побільшеню числа послів з міст. Більшість комисиі вносила побільшене числа послів о 10 (зі Львова о трех, с Кракова о двох послів більше, а по 1 послови з Бохні, Бережан, Городка, Снятина и Золочева), а меншість комисиі — тілько о пять (зі Львова и с Кракова). Краківська партия очевидно не хоче випустити власті в соймі з рук шляхти, а посол Павло Попель виразив обаву, що побільшенєм числа послів з міст взможеться вплив жидів. П. Зибликевич, промовляючи за внеском меншості, сказав, що міста и виборці мійські мають мисию цивилизацийну між сільскими виборцями и впливом своіх голосів перепроваджують вибір польоких кандидатів. З Русинів промовляв о. Ясиницький проти побільшеню числа послів з міст серед протестаций и окликів: oho! с польскої сторони. По живій росправі прийнято наконець 62 голосами проти 52 внесок Грохольского, шоб відіслати сю справу до Виділу краєвого до основнійшого справозданя на будучий рік. — Зате обявили Поляки найкрасшу и найсердечнійшу згоду при иншій справі, мабуть засадничій для них, при *справі пропинацийній!* Позаяк устава о „знесеню“ пропинациі, хотя санкционована, не могла війти в житє задля того, що в ній находиться точка орікаюча увільненє викупна пропинациі від всяких штемплів и належитостей, а Рада державна того увільненя, як звісно, не призволила, то вніс п. Мадейський новелю, котра зносить дотичну постанову устави пропинацийної. Против того внеску промовляли руські посли пп. Красицький, Ясиницький и Ковальокий. Коли о. Красицький сказав, що він промовляє в имени Русинів, гр. Голеєвський замітив, що в соймі ніхто не має

Digitized by Google

права промовляти в имени Русинів або Поляків: тут є тілько заступники малих и великих посілостей та міст, але нема руських та польских послів! П. Ковальский відповів на те, що се дуже сміле твердженє: що обі народності краю не мають права до свого заступництва в соймі; треба с поважанєм говорити о руській народності, а не переходити над нею до порядку дневного. Що до формальної стороны новелі то се юридичний дивогляд новелею зносити параграф устави, котра ще не публикована отже й не війшла в житє; бесідник вносить, щоб над внеском п. Мадейського перейти до порядку дневного. Однак всі партиі, фракціі и відтінки Поляків: магнати, шляхта и „демократия“, станьчики и „радикали“, резолюционисти и мамелюки etc. etc. всі одноголосно голосували за новелею, и таким способом „отараннійше дбали о добро селян та уміетнійше ним опікувались, ніж селяне самі зуміли б.“

По-за границями нашого краю звертає в галицькім соймі найбільшу увагу на себе справа адреси до цісаря. В адресі, уложеній по довгих працях и кількократних значних перероблюваннях, виражена перед всім вдячність и найповнійше довіре до монарха, особливо за привернене прав польскому язикови в урядах, судах и школах и за заложене академиі наук в Кракові. Однак помимо того и хотя дальше признано, що зі всіх частей Польщі тілько в Галичині уживають Поляки религийної и национальної свободи, сойм покликується на свої вже давнійше ставлені жаданя росширеня автономиі краєвої (т. з. резолюцию) и жалується на введене безпосередних виборів до Ради державної. Як сеся перша часть адреси вимірена против теперішнёго министерства, хотя оказує найпокорнійшу преданість для цісаря, так друга часть вимірена против Россні, котрій закидується, що вона під гаслом привернення национальних прав та религийної и племінної єдності роспочала війну, котроі остаточною цілью есть уярмлене всіх славянських народів в имени панславизма. А що се небезпечно для австрийсько-угорської монархиі а з другої стороны Поляки ніколи не зречуться своєі национальної відрубності, то вони охочо послухають, коли цісар покличе свої народи до оборони интересів монархиі против грозячих ій змагань. — Славянські газети виступають против другої часті, туркофильско-централистичні против першої, а півурядові против обох частей адреси; тож голосять, що сойм буде замкнений, скоро приступить до дебати над адресою.

Членами виділу краєвого вибрані посли: з більших посілостей Пєтруский, з міст Смолька, с сільскої курії Подлєвский; с цілого сойму Баденій, Верещинський и Гошард. Заступниками вибрані: з більших посілостей Савчинський, з міст Гавэнер, з менших посілостей Ковальский; с цілого сойму: Бєліньский (вибір важився довго між п. Бєліньским а Русином Охримовичем). Так отже посол-Русин входить лиш яко заступник: від часу, як святоюрські посли через те, що не голосували на пок. Лавровського, споводували вибір п. Земяковського членом Виділу краєвого, від того часу Русини не мають належитого заступництва в Виділі краєвім...

В **российсько-турецькій війні** після битви під Плевною настала на боєвищи між Дунаєм а Балканом 3-недільна павза, перервана тілько

Digitized by Google

стичкою під Ловачем, на котрий дня 7. с. м. ударили 4 баталіони российської піхоти и 4 ескадрони кінниці, хотячи тим маневром дістатися на зади турецькоі армиі під Плєвною; однак Турки відперли сей напад, а Россияне втратили кількасот людей. Впрочім обі сторони стягали як найбільше війска: Россияне ново змобилизовані корпуси зі всіх сторін свого великого краю, а Турки війска с Кавказу, призначені для зревольтованя черкеських племен, котре однакож не повелося, и з-за Балкану. В наслідок битви під Плєвною генерал Гурко мусів уступати з занятих за Балканом місцевостей и Россияне ограничились на держаню балканських просмиків, котрі (особливо Шипку) сильно укріпили; а Сулейман баша, прибувши с своєю армиєю від Чорногори, заняв на ново вслід за уступаючими Россиянами Ески-Загра, Казанлик и цілу забалканську околицю. Дня 21. с. м. Сулейман баша роспочав штурм на позиції российські в просмику Шипка, обсадженім 6-ма баталіонами. Десять раз поновляли Турки все свіжими військами аттак и 10 раз відперли іх Россияне. На другий день Турки зачали зближатися до российських позицій за помочю прикопів и уставили дві далеконосні батериі. В наступаючій ночі непокоіли Турки Россиян с прикопів, а 23. штурмували с 3-х сторін; положенє Россиян зачинало вже бути критичним, коли вечером надійшла ім в поміч з Габрови бригада стрільців с 6 гарматами и змусила Турків уступити. Однак перестрілка тревала цілу ніч и послідуючий день, а 25. с. м. припустили Турки знов страшенний атак, при котрім погиб генерал Дорожинський, росс. комендант просмика. Турецькі аттаки не устали ще доси, однак мають дуже малий успіх; до 27. с. м. стратили Россияне звиш 3.000 людей, Турки, розуміється, далеко більше. Neue fr. Presse називає штурмованє просмику Шипки, котре приказано Сулеймановi баші с Царгорода, героічною дурнотою.

Між тим як головні сили Сулеймана баші намагаються через просмик Шипку зробити собі дорогу до Болгариі, праве крило єго армиі перейшло без бою просмиком твердицьким и зачало посуватись к Беброві. Россияне, хотячи перешкодити армиі Мегемеда Али сполучитися с тим відділом, намагались всунутися клином між позиції обох турецьких армий и в тій цілі перейшли через Лом и заняли вижини кирицькі на правім березі тоі ріки. Дня 22. с. м. Россияне заняли Кизиляр, звідки Турки без бою уступили; однако дальший похід Россиян Турки повздержали и по завзятім бою дня 22. и 23. с. м. виперли Россиян с Кизиляру и с правого берега Лому, здемонтувавши ім 2 гармати и висадивши в повітрє 3 вози з амуниціею. Дня 24. с. м. перейшли Турки через Лом и виперли Россиян з Ясляру. Английські газети приписують тій стичці, в котрій Россияне мали втратити до $1^1/_2$ тисяча людей, досить велике значінє.

В околицях болгарських, куди надходили российські війска, особливо за Балканом, піднялись Болгаре, творили збройні відділи и зачали убивати Турків, відомщуючи лютості турецькі минувшого року подібними лютостями; — тепер, по уступленю российського війска, Болгаре знов наражені на месть Турків, котрі грозять ім яко „збунтованим піддалим“ цілою строгостю права военного. Після официяльних донесень турецьких, також и корреспондентів німецьких, французьких,

Digitized by Google

англійських и американських газет, мали и россійські війска допускатись лютостей на безоружних музулманах. Однакож инші корреспонденти англійські и англ. атташе в россійській головній кватирі полковник Велєслей заперечають сеє. З другої ж сторони сконстатовано варварське поступоване турецьких жовнірів против ранених Россиян и с того поводу ряд німецький, австрийський и инші (навіть англійський) вистосували ноту до Турциі.

В *Азиі* була 25. с. м. стичка між цілою армією Мухтара баші и Россиянами (під начальством Лорис-Меликова) під Гедиклером; Турки мали стратити близько $1^1/_2$ тисяча, а Россияне звиш 2000 людей. Ожидають дальшої битви. — Турецька флота помимо великої своєї переваги не тілько нічого доси не вдіяла, але не може навіть охоронитись від россійських паровців та лодей торпедових. Тепер знов оден великий панцерний корабель турецький під Сухум висадиди Россияне в повітрє.

Після довгих пересправ між князем *Румуниї* Каролём а головною кватирою россійською станула наконець умова и армия румунська возьме уділ в війні під начальством свого князя. — Також *Сербия* має взяти уділ в війні. Рада министрів під проводом князя Миляна ухвалила 26. с. м. кооперацию сербської армиї з россійською в Болгариї.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИИ.

ВП. *Е. Ж.* Задля недостачі місця мусіли ми відложити напечатанє оповістки до слідуючого Ч-ла. Було реклямоване Ч-ло 14. Тепер висилаємо Ч-ло 13. — ВП. *Онисим...* Вижидаємо кінця интересовної розвідки. За ласкаву память дякуємо. — Ш. Ш. *авторам и авторкам поезий* „До місяця“, „Нещасливий козак“, „Пѣснь отверезѣнія“, „Подорожь до неба“, „Туга“, „Весняна мушка“: Надісланих поезий не можемо печатати. — ВП. *Ант. Р. Л.* Ваша „думка“ се мабуть первоцвіт молоденької фантазиї. Хоч пробивається в сій думці горяча любов рідної родини, славної Украіни, однак за надто буйно сказано, що „могила лишень вздихала, *очима* неба питала, — вітер задумався, — а старенький Дністер, шумит дуже тепер — серце ёго дуже плаче!“ Питаєте дальше: „Довго ж будем ми плакати, довго слёзи наші ляти, в рідній землі сумувати?“ Ні, не поможе плач, не поможуть слёзи, а ще менше поможе, коли и молоді люде будуть тілько „сумувати и долі дожидати“; треба праці, науки и енергиї, щоб працею и наукою здобути лучшу долю.

ВІД РЕДАКЦИИ.

Просимо всіх Ш. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скоре надсилане залеглостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминути неточність в висилці.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 17. У Львові, дня 15. (3.) Вересня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під ч. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платитьсл після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Посланьство до Ахилля. Прозьби.

(Дальше.)

А коли вже в волю наілись, напились,
Аянт мигнув Фойньку, Одиссей примітив,
Налив вином чарку и мовив к Ахиллю:
„Дякувать Ахилле! голодним не будеш
Ні там у наміті царя Гамемнона,
Ані тут у тебе; є у вас доволі
Усякої страви; та не в страві діло!
Ми бачимо, княже, лихую погибель
И в страху не знаєм — спасем, чи погубим
Кораблі весельні без твоєі сили.
Бо уже край суден та стін поставали
Гордні Трояни й помагачі дальні
И вогні розклали великні й кажуть,
Що нам іх не вдержать, що на судна вдарять.
Кропенко ім справа, дає знаки добрі,
Блискає — и Гектор біснуєтьсл тяжко:
В надії на Дія він не уважає
Ні богів ні люду, лютості оддався;
Просить, щоб зірниця тілько показалась;
Каже, що на суднах корми порубає
И судна попалить вогнем и Ахеів
Побє коло суден зачадяних димом.

Digitized by Google

Страшно мині тяжко, щоб ёго надіі
Боги не вчинили, щоб нам не судилось
Погинути в Троі, не в конній Аргеі.
Устань, коли ласка, хоч тепер та вибав
Стиснених Ахеів од троянських тлумів!
Самому ж опісля буде жаль, не в пору
Запущане лихо поправлять; подумай
Раньше од Данаів лихий день одвести.
Радив тобі, друже, и Пелей, твій батько,
Як тебе из Фтиі слав до Гамемнона:
„Силу тобі, сину, Гера та Паллада
Дадуть, коли схочуть; а ти серце буйне
У грудях задержуй — милосердься лучше.
Стережися вражби: так тебе найбільше
Вповажать Аргеі старші й малші.“
Оттак старий радив — ти забув. Но змякни,
Перестань од гніву; тобі Гамемнон цар
Великі дасть дари, як ти помиришся.
Ти вислухай тільки, а я перелічу,
Які Гамемнон цар дари обіцає:
Сім нових триніжок, девять мірок злота,
Двадцять мисок мідних и дванадцять коней
Сильних та заможних, що все вигри брали.
Не був би той бідним и вбогим на злото
Таке дорогеє, як би мав він стільки,
Скілько ёго коні вигрів вигравали.
Дає и сім жінок, славних рукодільниць,
Лезбянок, що сам ти полонив у Лезбі
И він взяв, красою перві молодиці;
Іх дає и з ними буде ім узята
Брисовая дочка и тяжко він клявся,
Що не спав він з нею и не обіймався,
Як воно годиться жінці й чоловіку.
Се він дає зараз, а коли боги нам
Поможуть розбити Пріямове місто,
Ти засиплеш судна золотом та мідью,
Як будуть Ахеі добичу ділити.
И двадцять Троянок вибереш для себе,
Що після Гелени найкращіі будуть;
А прийдеш в Аргею, молочную землю,
Зятем ёго будеш рівним до Ореста,
Що один у ёго росте у роскошах.
Три у ёго дочки: одна Хризоѳема,
Друга Лаодика, третя Ифянасса;
Из них яку схочеш без віна и візьмеш
До дому Пелея; ще й дасть и придане,
Якого ніхто ще не дав за дочкою:
Він дасть за дочкою сім городів славних,
Він дасть Кардамилу, Енопу и Иру,

Digitized by Google

Феру пресвятую, Анеу луговую,
Славную Айнейю й Пидас виноградний,
Усі коло моря й песчаного Пила;
Люди там богаті вівцями й волами,
Вони тебе будуть як бога вважати
И твому ціпкові податі давати.
Се все тобі вчинить, як ти помиришся.
Коли ж Атрієнко разом из дарами
Тобі опротивів, так ти хоч Ахеів
Стиснених пожалуй — вони тебе богом
Назовуть; а се-б то добув би ти слави,
Ти Гектора вбив би, як би підійшов він
Лютий, бо він мислить, що до ёго рівний
Ніхто из Данаів не прибув на судні."
Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
„Славний Лаертенку! мудрий Одиссею!
Треба вам по правді усе росказати,
Що в мене на мислі и як воно буде,
Щоб ви й не ходили и не докучали.
Як Невида брама, так той мині гидкий,
Що одно що мислить, а друге говорить.
И я прямо скажу, що за лучше маю:
Мене не прихилить ні сам Атрієнко
Ні Данаі другі. Нема у вас дяки,
Хочби хто вік вічний з ворогами бився.
Одна у вас дяка храброму й плохому,
Одна честь и злому и доброму мужу,
Однаково гинуть ліниві й трудящі.
Що́ мині прибуло, що я терпів серцем
Та виставляв душу на боі кріваві?
Як пташка приносить істи пташенятам,
Де що тільки знайде, а сама бідує:
Так и я проводив безсонниі ночі
Та все дні кріваві в полі перевадив
В бою з ворогами; за іх одну жінку
Двадьцять городів я забрав кораблями,
Одинадьцять пішо забрав коло Троі;
З них усіх я много скарбів та богатства
Наносив — и все те оддав Гамемнону.
А він остаючись позад суден бистрих
Малим так ділився, а велике прятав,
Видав надгороди князям отаманам —
И все у них ціле, в мене лиш одного
Одняв мою жінку милую и з нею
Роскошує, — за щож с Троянами бються
Аргеі? На віщо привів сюда військо
Атрієнко? може не из за Гелени?
Хиба ж одні тілько жінок своіх люблять
Атрієнки? всякий добрий та сумліщий

Digitized by Google

Любить свою жінку, як и сам свою я
Любив, не дивився, що бранкою була.
Коли ж обманув він и з рук моіх вирвав,
Так хай не підводить, я вже не повірю.
Хай він и с тобою, з другими князями
Радиться, як судна од вогню закрити.
Він же там багато наробив без мене,
И стіну построів и рів коло неі
Викопав глибокий и набив колами.
Не здужає тільки Гектора спинити!
А поки я разом з Ахеями бився,
Гектор не пускався од стіни далеко,
Він держався бука та Скейськоі брами;
Но то як застукав, так він ледве спасся.
Тепер я не хочу из Гектором битись,
Помолюся взавтра всім богам и Дію
И зведу на море кораблі набиті.
И ти, коли хочеш, так побачиш ранком,
Як по Геллеспонту, по рибному пійдуть
Судна моі й люди весламп загорнуть;
И як дасть погоду Землетряс хвалений,
Так я через три дні и у Фтпі буду.
Є в мене не мало, що в дома я кинув;
А ще понавожу золота та міді,
Молодиць хороших, сивого заліза,
Що з жеребів маю; тілько надгороду,
Що дав, узяв знову Гамемнон володар
Атрієнко. Се ви скажіть непремінно
Усім, щоб и другі бридплись Ахеі,
Як кого з Данаів захоче він звести,
Такий безустидний! А мині вже годі,
Собакою ставши в очи не загляне;
З ним я не зійдуся ні словом ні ділом!
Обманув и звів раз, тепер мене словом
Не підмовить — годі! нехай він облестний
Пропаде, бо в ёго одійняв Дій розум.
Бридкий мині й вам він, гидкі ёго й дари.
Нехай дає в десять або в двайцять стільки,
Скільки є у него и скільки ще буде,
Що є в Орхомені и що є у Θебах
Єгипських, де скарби лежать незлічимі,
Де сто брам високих и с кожноі сипле
По дві сотні хлопців с кіньми й колісняміи —
Нехай дає стільки, як піску та праху:
А Гамемнон серця мого не вспокоіть,
Поки не затре він болячоі кривди.
Дочки Гамемнона не візьму за себе,
Щоб вона красою рівнялась до Вроди,
А розумом була рівна до Паллади —

Digitized by Google

Не візьму. Нехай він того вибирає,
Хто б був из Ахеів кращий и сильніщий.
Як боги поможуть и я в дома буду,
Нехай сам для мене висватає жінку.
Много є Ахеян в Фтиі та Гелладі
Дочок отаманів, що городи мають.
Из них яку схочу, на тій и женюся.
Туда мене серце моє зозиває
Щиру жінку взяти, вірную дружину
Та споживат працю старого Пелея.
Душі не оддам я и за все, що, кажуть,
Було у Ильёні, у славному місті,
За спокою, поки не прийшли Ахеі;
Ні за те, що баня свята покриває
В бога Аполлона, в Пиеі камянистім.
Можна роздобути волів и овечок,
Достати тріпіжок, коней злотогривих:
Душі ж не достати и не роздобути,
Як вона устами вийде с чоловіка.
Бо мині казала Θетис сріблонога,
Що смерть мині Гибель на двое судила:
Як я тут останусь Трою воювати,
Так я не вернуся, за те слава буде;
А як я до дому в рідну землю пійду,
Так слава загине, за те сам я довго
Жити'му й не скоро смертний час настане.
И я б отсе радив и другим Ахеям
До дому вернутись, бо ще не прийшов час
Гибелі Ильёну; Дій над ним високо
Простер свою руку и люд укріпився.
Коли ви прийдете к гетьманам ахейським,
Скажіть моє слово — ви на те послами —:
Хай вони иначе розумом розсудять,
Як порятувати ахейські судна
И народ на суднах; а се не в користь вам,
Що ви розсудили; я не піддаюся.
Нехай тільки Фойнікс один остається,
Може й він узавтра попливе зо мною
До дому, як схоче, та й то не неволю."
Мовив, и всі глухо на теє мовчали,
Вражані словами; бо говорив грізно.

(Конець буде.)

Digitized by Google

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вилок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(*Дальше.*)

VI.

Ach, i to jest widok srogi,
Kiedy piękność w życia kwiecie,
Ledwie wschodząca na świecie,
Żegnać się musi z lubym jeszcze światem...
Dziady. A. Mickiewicz.

Проминуло чимало часу. Не мало житя, веселощів и смутку на світі повернулось. Бо ж и всіляково йде той час для всіляких людей. Одним — мов прудка, гожа вода по білих, крейдяних скелях мчиться, шумить, між зеленими, квітчастими берегами то сонячни, то зорявим небом розливається, — другим мов намулом, баговиням цвітучі поля закриває, в мутній хвилі затопляє. Так нелегке, невеселе було й житя Малані. Мов иржа точили ії серце туга та печаль, тяжко волоклись дні за днями, немов густими хмарами журбою та сумотою вкриті. Чого вона ще бажала, за чим ще тужила? Ох, тяжко серцю росказати, тяжко тугу та печаль розігнати. Хоч би одну днинку веселого просвітку, хоч би малу окрушину запропащеного щастя! Так мало ії бажалось! Від кого допроситись, в кого вимолити, звідкіля діждатись?.. Страшно, страшно було ії и думати про се. Мимохіть пригадувались давні часи, мов тихим гомоном з блакитних просторів озивались чудною, любязною музикою любі слова, любі спомінки, виринала постать Степана — та ба, се неначе ясна блискавка прошибала серед грубої темноти, щоб мигом-пролетом засвітити, а потім невідрадну темноту ще темнійшою, страшнійшою вчинити. Послідня ії потіха, материнська порадниця, стара Настя — и та вже ії покинула, у могилу лягла. Не пережила стара нянька нещастя своєї немов рідної дитини, ії горем та журбою свої старенькі літа затроіла, свій вік зжурила, благословляючи ії на лучшу долю у могилу вступила. Як над рідною ненькою побивалась Маланя, гарячими слёзами ії домовину зросила, як би послідній останок свого

Digitized by Google

щастя у гріб схоронила. И осталась Маланя вже зовсім круглою сиротою. Ні звідкіля доброї чутки, ні потіхи, ні кінця горя. Проминуло сватаня Петра, прошуміло Галине весіля, проминулись послідні гості, — не проминало тілько горе, а що раз більшою ваготою насідало.

Не гаразд діялось в Лисогорах. По хатах видко було убожество, безладя, руіну людського добра. Малі хатки під сірими та зеленявими, обкопченими стріхами, з малими віконцями наче б у землю провалювались, від світу божого ховались. А все ж таки ще й між тими мізерними похиленими, мов погорбленими хатами — відбивала Иванова хата убожеством, безладєм, упадком, наче б пустка, а не господарська хата. А колись то, ще не дуже давно, була се богацька хата. Ще Иван парубкуючи гаразду в ній дознавав, багатирем в Лисогорах славився. Тепер похилилась простора хата зовсім до землі. Пошитя перестаріле заломалось по середині, стріха декуда повимикана, одвірки скривлені, вікно через половину витовчене, шматою приткане, стіни облуплені, давно ще колись побіляні. Обійстя пусте, ворота звалені на землю, пліт поломаний, а почасті и розібраний. Ледво й вгадати, що тут сидять люде, та ще й молоді.

На подвірю біля Иванової хати стояло кілька чоловіків вже не молодих. Всі вони були в дуже бідних, замазаних, пошарпаних свитах. На лиці невеселі, мізерні, збідовані. Похнюпили вони у діл свої голови, наче б над своєю бідою зажурились. Так ні! Давно вони вже привикли до неї и мов не бачили й не чули її на собі. Чогось незвичайного вони зажурились, а біда у них вже давно була звичайна.

„От здурів Иван, тай годі!“ проговорив оден сплюнувши.

„Та не мав ще коли мерцем нас дарити, та перед самим святим Великоднем.“

„Ой, та бо ж то й годі було не здуріти с такою плюгавицею“, озвався третій.

„От також вигадав про неживого злословити! Воно ж у нас вже не першина! Чи ж Парашка у нас одна така на все село!“

„Тож то й біда, що таке в нас завелось, ні сорому, ні страху перед гріхом.“

„Говоріть, говоріть: завелось! Не завелось би, якби не завів сей проклятущий... Що ж то, чи в нас з давен таке бувало? Правда, з давен були ті посіпаки двірські, писарі проклятущі, але

Digitized by Google

все ж таки можна було встерегчи, тай таки небіщик пан-отець картали, до страху Божого наводили. А ось тепер від світу заволока гірш посіпак почав попити та нам лихо наводити. Хіба ж то не він Івана до пещастя довів? Не ма вже правди на світі, коли таке настало!"

„Ой правда ваша, бо вже ж то ганьба несосвітня настала. За бога сів, а чортом дише. Бодай крізь землю провалився!"

„Та ж то він с тими двораками збратався, усе село ганьбою покрив. Щоб ёго стілько кольок вкололо, скілько він ту лиха заподіяв. А не через ёго ми тепер так бідуємо, та ще за те нашим хлібом годуємо? Та ж то як широкий світ ніхто не чував про такі здирства! Сорочку с чоловіка здирає, душу би видер, як би сам не був чортякою."

„Ей не роспускай язика, бо не перебудеш великодної сповіді," насмішливо озвався оден з гурту.

„А, не діждати ёму, щоб мене сповідав! Ще я ёго колись так висповідаю, що всіх святих не стямить. Як би не жаль тої сердешної попаді, що ще гірш нас терпить біду, то б давно вже пустив попіство на той світ."

„Ой сталена ж то душа, що все те переносить. Небіжка Настя, бувало, не наросказується, скілько сліз переплаче бідна імосць. Там то ж добра душа, хоч до рани прикладай, мов янгол, та дісталась такому звірюці у пазурі. Ще тілько відради чоловік має, як перед нею пожалується. Бо ж то и порадить и потішить и як с чоловіком поговорить, мов яка рідня! А що вона, бувало, не раз напроситься за людьми того деруна, чого не наслухається!"

„Що вже бідує, то бідує; и на світі такої другої нема."

„Та мабуть вже ії не довго побувати. Мов искорка світиться. Та ж то молоде, як павутина, не до такого ії хліба, та ще с таким..."

„От волів би був Иван ёму доброго прочухана дати. Був би висвободив невинну душу з неволі."

„То ж бо й він мабуть Ивана злякався, бо зараз посадив до міста. Здається, нічого доброго дожидати Иванови звідтіля."

С хати вийшов Иван. Ніхто б не впізнав в нім недавного парубка молодого, румяного, ставного як дубчак молодий та кучерявий. Похилилась ёго голова до землі, змарніле лице як віск зжовкло, — руки опущені, знать зовсім бессильні. Одежа на нім стара, переношена, ще більше обдерта, як побілюване на ёго похилій хаті. Усі замовкли побачивши Ивана. Знов посоловіли вони,

Digitized by Google

як перед тим, поки роспочали свою розмову. Видко було, що не погорджують вони Иваном, а глубокий жаль враз з ним чують. Ім жаль було дивитись на Ивана сумного, мов до землі горем прибитого.

„Що ж будемо робити Иване?“ спитав одеи.

Иван тілько поглянув по людях сумними захмареними очима, як би из сну пробуджений, и мовчав.

„Годі, Иване, сумувати. Що сталось, не відстанеться, а лихо треба й руками відпихати.“

„Не ма вже що відпихати,“ сумно відповів Иван.

„Не бійся, наша громада не таківська, вдержить язик за зубами. Трохи за багато ти ії тусанів насадив, але й не без того, щоб котюзі не по заслузі.“

„Ой ні, добрі люде“, з жалем заговорив Иван підносячи голову у гору. „Знаю я, що Парашка зза моіх рук с того світу зійшла. Най ії Господь ії гріха не памятає. Я сам знаю, що за багато —, зле вчинив. Але й я сам не знаю, що зі мною сталося, звідки в мене така страшна ярість запалала. Та вона мене тяжко скривдила...“ И знов похилив голову у землю тяжко зітхнувши. И знов всі мовчали, сумно гляділи на Ивана, що від жалю и болю ледви держався на ногах. По хвилі як би гадина ёго вкусила, знов здійняв Иван свою голову у гору, очі ёго блищали страшним огнем, а кулаки стиснулись як до бійки. С страшною яростю проговорив він:

„Ні, то не вона, то він той проклятущий..., щоб ёго Господь стома громами побив, — він на нас те нещастя навів, він ії з ума зводив! Не втече він моіх рук!“

„Підожди, Иване, не пора тепер про се говорити“, озвався ёго колишній сват. „Лучше тепер про свою голову подумати.“

„Що міні тепер думати! Знаю я, що мене дожидає. Я сам піду, обявлюся, сам скажу, що вона через мене с сего світу пішла. Але й про того лютьра також все роскажу, най нас россудять, най скажуть, хто з нас більше винуватий? Най нас обох карають по заслузі.“

„Не доведеш ти до правди між панами. Тебе покарають, засадять, а ёму и волоса не здіймуть з голови. Він с панами знюхався, а крук крукови ока не виколе.“

Иван мов би не чув сих слів, очі в землю затопив, а тяжкий віддих у грудях свідчив, яка важка борба рвала ёго душу.

„Ні, я піду до війта, най мене бере, най мене веде до міста перед суд“, сказав Иван. „Най хоч люде почують мою кривду,

Digitized by Google

най пімщуся за себе и за Парашку!“ И скоро пішов у село. Декотрі побігли за Иваном ёго спиняти, а кількох осталось ще в задумі на обійстю.

„Не варт вона, щоб він за неі голову свою накладав“, озвався оден.

„Шкода чоловіка молодого, занапастив свою долю. А все через неі. Та ж то він душі своєі в ній не чув, розбивався за заробітками, по досвітках працював, в голоді и холоді задля неі бідував. А вона, най ій Господь не памятає, не пошанувала ёго доброі слави, перелази ломала, усе добро марнувала. Він ій як кралю вберав, щоб другі на неі дивились! А то лучше від разу було прогнати з двора ледащицю, був би на чужі хрестини свого гроша не марнував.“

„Ба, ба, хто ж то б и придумав в овечій шкірі попівській такого вовка! Бодай ёго стілько огнів в пеклі пекло, скілько сліз вилилось за для ёго! Через ёго ціле село в нужду попало. Та ж то було з небіщиком поговориш, поради спитаєш, потіхи зазнаєш; він тебе від напасті охоронив и двірським посіпакам нераз огню вкресав, а той бач за пан-брат з ними зжився, з людей шкіру дере, до себе приступу не дає та сором на наші хати наводить. Не дармо, яке іхало, таке здибало! Тфу на ёго! Якась пімста, чи що такого, така погань на нас найшла.“

„Але трапить коса на камінь.“

„Ба, коли вже потьопався до міста. Певно Ивана злякався!“

„Ой досолить ёму ще Иван, поки в пута віддасться.“

И довго ще балакали чоловіки між собою про Иванове нещастя.

Не далеко від Иванової хати видшілося просторе обійстя попівське. И тут було тихо, ще тихше ніж коло Иванової хати. Се був Великий Четвер. Люде не брались до праці, тілько по хатах порались жінки, лагодились стрічати святий Великдень. В кого ще осталось троха хліба, приховалось хоч маленьке порося, невеличкий кабанчик, там димилось с під стріхи, варили и пекли про Великдень. В кого ж не було с чим заходитись, там білили хати, мили столи, лавки та мисники, щоб хоч в чистій хаті, при чистій мисці та лижці святкувати Великдень.

Так и по селу підмащували хати, ліпили приспи, виносили на двір лавки, мисники, полиці. На дворі була гарна, чудна погода. Сніги що тілько потопились, де-де ще заховуючись по ровах та закутках як замазане полотно. Вода журчіла, люльотіла тисячними потоками, як би тиху розмову весняну мурмотіла, по-

Digitized by Google

блискувала до сонця між травами як блискучими гадинами, по долах, долинах розливались, у ріці бурливу хвилю підіймала. Оскресла весна. Дунув легенький вітрець весняний, усю землю житям наповнив. Зазеленілись молодою, шовковою травицею горбочки до сонця, зазеленілись верболози свої пучечки теплому вітрови ростверaючи, озвались свіргуни, коники полёві до сонця вигріваючись, заспівали жайворонки у гору летючи, забриніли золоті мушки мов золоті краплі у синёму воздусі поринаючи, защебетали ластівочки свої кубельця вючи, за мушками як стрілами ганяючи. А пишне сонце по ясному блакиті царює, рясне золоте проміня на землю посилає, землю золотить, веселить, до житя викликає.

На попівстві тихо, глухо. Порфир, довідавшись про страшну ярість Ивана. справді перелякався и поіхав до міста, щоб позбутись лютого ворога. Маланя осталась сама. Дві наймички копало грядки на городі и стиха співали пісень. В хаті була тілько мала дівчина и Маланя. Дівчина мила посудину, а Маланя заходилась приготовляти всілячину на Великдень. Вона була бліда, вимізерніла, наче схорована. В ії поворотах був якийсь неспокій, ії дрібні, білі аж прозорливі руки здавались тремтіти від горячки, а чорні очі мов яріли від жару. Вона часто зітхала, кидала роспочате діло и згорнувши руки на вхрест вдивлялась в землю, як би там свої думки посилала, відради та відпочинку шукала. Ой, бо ж важкі думки находили тепер ії голову! Вона довідалась про все, що сподіялось в Ивановій хаті. Вона знала все — цілу причину того нещастя. Придавив ії зболіле серце новий, тяжкий камінь, — страшно тяжкий, бо кровю скрівавлений. А чия була вина неповинної крові?—страшно було и подумати. Скаменіле мусіло бути серце, до крихти приглумлена совість, щоб довести людей до таких злигоднів, до такого бездоля! А вона має вікувати с таким чоловіком, цілий вік бутя ёго невольницею, свідкувати таким чинам! Ні, не можна й подумати про таке житя, не можна перенести такої неволі! И завмірало Маланине серце від таких думок, мутилось в голові подумати про таку будучність, страх переймав перед такою пропастю. А тут ніякового виходу, ні з відки поради, ні проблеску иншої долі. И слёзи, горячі слёзи страшної роспуки наводились в очах, огнем палили бліде лице, рясно по ім скочуючись. И руки самі з роспуки стискались, заклякали, мов деревеніли. И голова хилилась від важких думок наче скошена квіточка від гострої коси. Аж мала дівчина почула, відгадала сей жаль Малані, мов до матері припала и

Digitized by Google

с слёзою в очах питала: „імосцуню любенькі, чого ви так плачете? Не плачте, не сумуйте, бо й я плакатиму.“ И як би від невинного ангельского голосу прочинала Маланя с свого тяжкого сну-жалю, с своєі невимовноі роспуки, цілувала малу дівчину в голову и знов бралась до діла з горячкою. Та знов перемогала роспука, відпадала охота, хляпули руки и знов слёзи скочувались по ii лицю.

На дворі засковелів малий собака. Маланя и не спостереглась, як на порозі станула якась прихожа баба. Зуздрівши ii вона аж злякалась. Баба була ніби то в панській одежі, але дуже витертій. На плечах мала тибетову, зовсім поруділу, повитирану, місцями діраву хустку, а спідниця мабуть може була колись півшовкова, а може й шовкова, бо дуже блищалась, тілько певне більш від старості и всілякоі товстоі нечистості, ніж від шовку; вона була крізь попротирана та попродирана так, що ледви купи держалась. На голові сидів пляскатий чипок ніякової фарби, замащений, запорошений и забруджений, наче б зрісся з брудно-сивим волосям, що як клочча с під ёго висмикалось. А лице баби було поморщене, загоріле, темно-брунатне, аж чорне, бородавками засіяне, с товстим темночервоним носом, як переорана земля будяками вкрита. Тілько сиві очі виглядали с під повислих бров, білками заходили, мов блискавками блискали. А в костистих, сухих, так як и лице чорних руках держала баба велику торбу и грубий костур. Страшно було й глянути на таку прихожу бабу; а ще Малані одній, однісенькій на цілу хату, тілько з малою дівчиною.

„Слава Исусу Христу!“ озвалась баба здоровим хоч троха прихриплим голосом. „Витайте імосцуню любенькі.“

Маланя с переляку не могла и слова промовати.

„Ладитесь до святого Великодня, працюєте самі, свої біленькі рученята запрацёвуєте. Ай шкода рученят, шкода ваших молодих літ... Та простіть, імосцуню любенькі, що я собі трошки сяду, відпічну, бо дуже втомилась.“ И тяжко зітхнула, аж сапнула старуха, та не дожидаючись відповіді всадовилась на лавці біля порога и ще раз важко зітхнула, головою покивала.

„Гай, гай,“ тягнула дальше, „добре то, як в кого є чим святий Великдень зустрічати. И я колись не так стрічала святий Великдень...“ И зітхнула стара бабуся, а в ii голосі чутно було як би глубокий жаль. Та по хвилі зняла вона свою голову до гори, відгорнула сиве волося, що було насунулось на чоло, а ii очі заблисли якимсь страшним огнем.

Digitized by Google

„Чого ви хочете, бабусю?“ спитала наконець Маланя ледво переводячи дух від переляку.

Лагідний голос Малані, здалося, погамував вибух гніву старої баби. Вона знов скорчилась, схилила свою голову, прижмурила страшні очі.

„Ох імосцуню дорогенькі, прийшла я у вас запомогчись на Великдень, — прийшла я до вас жебрущою бабою...“ через силу говорила старуха. „Не погордуйте мною, що я така обдерта, обмащена, збіджена, — споневіряна. Ох, ті лахи, що висять тепер ня міні, вони колись були нові, гарні, и та моя хустка и та моя сукня шовковая. Колись я панією була, у гарних сукнях ходила, — ох, ще недавно. Була я колись щаслива, — думала, що щаслива... Та й ви, імосцуню дорогенькі, ще недавно щасливі були, як рожа цвітуча, як ангел невинний. Знаю я вашу долю, ваш талан нещасливий... Мабуть мене Господь тяжко покарав... Але чому ёго не покарає, чом ёму дяє безжурно жити, людям пакості вирабляти?“

И знов підняла голову до гори, постать ії наче б у двоє виросла, брови насупились як наіжені, а очі страшно заблисли.

„Ага, ёго нема в дома, він втік, втік передо мною,“ злющим голосом заговорила старуха. „Я до ёго прийшла, до вашого ігомосця! Він утік, бо все село ёго проклинає, всі люде ним цураються, ёго поганять. Поіхав, щоб не чути плачу, проклонів, щоб и ёму не сталось так, як тій бідній жінці... Але не мине ёго кара...“

Аж мала дівчина злякалась ії голосу и притулилась до Малані.

„А ви такі добрі, такі молоденькі, такої уроди пречудної, такого серця предоброго, ви ёму попались! А він ваш вік молодий извялив, ваше щасте запропастив, світ вам завязав на віки. Як би я була знала свою и вашу долю, була б я ёму не помагала. А він мене обдурив, общиганив..... Знаєте ви, імосцуню, хто я?“ и вдивилась в Маланю своіми сірими очима. А Маланя боялась и слово проговорити до тої страшної баби. Вона не могла на неї дивитись и рада б, щоби чим скорше старуха собі пішла від неї. Чула вона, що якийсь тяжкий жаль перейнає ту бідну бабу, але разом с тим чутям родилась відраза до тої особи.

„Не лякайтесь, імосцуню, мене. Нічого злого я вам не заподію, я би вам тепер неба прихилила, як би моя в тім сила. Прийшла я вас благати хоч прощеня за моі тяжкі гріхи. Ви мене не знаєте — я... я — Гофманова...“ и закрила своє лице ко-

Digitized by Google

стистими руками, мов би соромилась свого имени, соромилась тепер подивитись на Маланю.

„Гофманова? — ви Гофманова, в такім стані, в такім убожестві?“

„Ой така я тепер бідна та нужденна! Дочки моі у россищі пішли тинятись по світі в біді, в нужді, в неславі, а я сама на старі літа без помочі, без приюту, без кавалка хліба, — а все через вашого Порфирка! Ох діточки моі любі, діти моі милі, де ви тепер пробуваєте, куда ви тепер скитаєтесь?..“ И, здавалось, заплакала Гофманова над своєю долею.

„Виховала я собі ёго на втіху, вас ёму за жінку дала... Ох тяжко мене покарав Господь...“

„Ви Порфира сватали?“ несміливо спитала Маланя.

„Ой моє ж то грішне діло, що я вас у пару звела, вам світ завязала. Тоді ще я думала, що він хоч підлий до кісточки, але хоч троха матиме совісті. Тяжко ж він нас скривдив. Роскажу я вам цілу подію, висповідаюсь перед вами, може міні легше буде умірати, бо ж то я винна вашому нещастю. Та хто ёго знав тоді! Він так божився, що вас дуже любить, що тілько з вами може бути щасливий, а як ні, то з ні с ким не буде женитись и смерть собі заподіє. Тепер я вже всю правду знаю, а тоді йняла ёму віри. Він міні тілько тумана пускав, щоб мою дочку понехати, від себе відразити. Не погадала я тоді, що він так само говорив моій дочці, як ще школи кінчив, на вакаціі до нас заіздив, як я ще ёго, як доброго чоловіка, рідного сина витала. Та пропало! Мабуть тоді мій розум мою голову опустив, мабуть була сліпота насіла моі очі, що я всёго того не бачила, свого нещастя не прочувала. Та сталося, пропало и вже відстатись не могло. Спостереглась я за пізно...“

Слёзи завертілись в іі очах и вона замовкла на хвилю. Мабуть тяжко було іі росказувати свою историю. Та хутко перемогла вона свій жаль и повела річ дальше.

„Став він міні про вас росказувати, що дуже залюбився, та що не може добитись вашоі руки, бо Степан ёму дуже дорогу заступає, вас одурює, а від ёго відклоняє. Почав він мене просити, щоб я ёму допомогла, Степана відігнала та так, щоб и ваші опікуни и ви про ёго вже не хотіли нічого и чути. Обіцяв він міні, що як я ёму ту ласку вчиню, то він мою дочку за одного порядного чоловіка висватає и посаг іі заплатить, и другій буде підпомагати и мене по віки не позабуде. Довго я надумувалась, довго вагалась. А він не уставав в своіх просьбах.

Digitized by Google

Привів с собою свого знакомого молодого професора с села и почав ёго сватати до моєі дочки. Міні подобався той професор, а моя дочка таки дуже ёго полюбила. Я й так розгадалась, що лучше най пропаде те, що сталося, най моя дочка вийде замуж, ані ж, щоб мала марне пропадати. От я и приклонилась на ёго намову. Він так и порадив, що найлучше було б, як би на Степана що такого вигадати, ёго пройдисвітом, туманом та підлим чоловіком представити, тоді б и ви и опікуни ваші певне на ёго більше не глянули. Він мене намовив, щоб я написала до ваших опікунів лист и росказала, що Степан о мою дочку старався, ій тумана пускав, женити обіцювався и такі инші всілякі, всілякі погані річі. Він сам міні листи поукладав, и дав міні ніби то Степанові листи до моєі дочки и так все зложив, що и наймудрійший би не розібрав, де яка правда. Ви може й знаєте, які то були листи, бо він іх при моіх очах до вашого опікуна выслав. А потім ще намовив, щоб моя дочка поіхала до ваших опікунів тоді, як там Степана не буде, та щоб ніби то с слёзами росказала все и ще просила, щоб змилувались над нею и не відберали ій Степана. Що вже там він пописав в тих листах, та що наговорив, я вже тепер и не погадаю, але дуже дуже погані річі, бо зараз потім приіхав як з неба веселий, що Степан вже не буде міг и носа свого до ваших опікунів показати.“

„Боже! и ви могли на такі погані річі згодитись?“ з обуренем проговорила Маланя.

„Ай імосцуню дорогі, як почав мене намовляти, як почав представляти, то я й сама голову стратила. А ще як міні наговорив на Степана, що то таки дуже поганий чоловік, що він тілько на ваші гроші чигає, то я йняла віру.“

„А ви ж знали Степана?“

„Ані в житю не бачила.“

„И не побоялись Бога, так невинного, незнаного чоловіка бесчестити?“

„Ох коби то я тоді мій теперішний розум була мала! Що то вже чоловік для добра своєі дитини не зробить! Здуріє, голову стратить, тай годі! Я думала, що хоть щастє моєі дочки окуплю, ій від посміху людського закрию. А ще як став він приговорювати, Степана чорними барвами малювати, на свою горячу любов присягатись, то я й зовсім йняла ёму віру. Що міні шкодить, думала я, помогти доброму ділу? А хоч ви може залюбились в Степані, так не тяжко молодому серцю розлюбитись, аби тілько за вчасу! И він довів де свого, а я ждала, щоб сповнилась ёго

Digitized by Google

обіцянка. А тим часом проминуло ваше весіле, проминуло не мало часу и від весіля, а він все вимовлявся, що ще завчасно, що не може довільно роспоряжатись вашим грошем, що треба підождати. Збував мене марницями, золотими обіцянками. А тут професор, як побачив, що в нас нема готового гроша — стягнув роги, и більше не показався! Такі то люде на світі! Осталась я тоді бідною сиротою з бідними дочками, счезли мої надії, пізнала я тоді ёго неправду, ёго підступ, ёго підлоту. Ох тяжко він нас скривдив и на славі и на маєтку! Довів він нас до жебручого хліба, мою дочку з неславою у світ пустив, жебраками по світі нас розігнав. Пішли мої діти по чужих хатах хліба заробляти.“ И тяжко зітхнула Гофманова свої слёзи отираючи.

„Та не досить було ёму того нещастя нашого!“ тягнула дальше Гофмановя. „Мабуть же напосівся на мене, щоб мною гратись, мене використувати. Та вже не знаю, чи я справді зовсім здуріла, що я ще ёго слухала, ёму віри діймала. Я ёго просилась, заклинала на всі святощі, щоб вибавив мене з біди, щоб хоч заподіяну міні кривду нагородив... Ой Боже, Боже, тяжка моя кара, мабуть за ваше нещасте, дорога імосцуню. Я вам віку молодого вкоротила, я вам нещастє на шию увязала, долю вашу затопила.“ И знов замовкала Гофманова, наче б боялась усёго договорити. В хаті було тихо, тихісенько, хоч мак сій. Маланя сиділа мов в огні; вона забула на страх, на страшну бабу, а кожде слово старухи невимовно ранило ії серце. Голова, здалося, пішла у заворот від того оповіданя, счезла с перед очей тиха хата, а виступали страшні образи, погані люде, підлі звірюки, що гадинами основують ії навколо.

„А тепер він вже докінчав свого діла“, озвалась знов Гофманова відпочавши троха. „Він мене вмотав своіми обіцянками в сватанє Петра з Галею, мене за факторку уживав, мною послугувавсь, Галиним грошем зі мною попаюватись обіцював! И знов міні дулі на вербі показав! А я дійшла до крайної нужди... Прийшлось міні на старі літа жебрати, хліба насущного випрошувати. Мої діти в нещастю, а я в крайній нищеті. Господи, Господи, за що на мене спала така тяжка кара? Він же ж не менше винуватий від мене, він мене до всёго лиха наводив, через ёго я вас до нещастя довела, себе занапастила. На мене все лихо звалилось, на мене вся кара спала, а він буяє по світі, людям лиха безкарно задає!.. Чи є яка справедливість, чи є який суд на небі?..“ И знов скорчилась Гофманова, наче б вся вагота ії нещастя звалилась наново на неі, до землі придавила.

Digitized by Google

Не скоро знала вона знов свою страшно росчіхрану голову, стисла кулаки, завернула очима и мов божевільна ворочалась на лавці.

„О, не втече він моєї руки, не здурить мене більше! Я все — все на світі стратила, але ще перед моєю смертею пімщу мою кривду. Як гадина спутаю ёго силу, отрую затрою ёго душу, не дам супокою поки мого диху, пімщу себе, пімщу кривду моєї дитини, пімщу вашу кривду... Не сподівайтесь добра від ёго, покиньте ту погань, поки ще молоді ваші літа, бо живцем вас замучить сей падлюка. Не буде ёму просвітку за моїми проклонами, не буде супокою за моєю пімстою...“ И мов шалена зняласа з лавки и пімкнулась до дверей. Допіро на дворі наче б від холодного вітру схаменулась с свого жару, нагадала собі голод, порожну торбину, свої обдерті лахи. И ще раз повернулась до Малані та стала ії по руках цілувати, ревними слёзами заливатись, жалісним голосом для себе підмоги прохати. Маланя напхала ії в торбину всілякого печива, подарила свою стару одежину и грошем ще троха ії спомогла, щоб тілько скорше позбутись ії відразливого погляду, не чути ії страшного голосу. Ії бажалось тепер остатись на самоті, одній — однісенькій розважити свою душу. Маланя виправила и малу дівчину, щоб провела старуху, а потім щоб на город пішла гуляти. Через силу позбулась говірливої старухи.

(Конець буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Крім сёго просторого твору про віру, Симеон Ситиянович написав ще: „Книги краткихъ вопросовъ и отвѣтовъ катехитическихъ.“*) Се катехизис, розложений в такім порядку: спершу виложений символ віри; тут по часті скорочене „Вѣнца“ з вишу-

*) Н. пр., чому „Христосъ началъ свои страданія въ оградѣ? — Въ оградѣ зачася болѣзнь и смерть чрезъ перваго Адама, въ оградѣ вторый Адамъ восхотѣ врачество начати, да вдастъ животъ.“ — Або: „Сколько язвъ бысть на тѣлѣ Господа? — Вящше пяти тисящъ!“ Або: „Потребно ли было присутствовати бабѣ при рождении Спасителя?“ — На се дає відповідь перечну, бо Діва Свята родила без болю, у веселості и без усякої нечистоти.

Digitized by Google

каними питанями; дальше слідує про молитву Господню, про поклонене Діві Мариі, про євангельскі блаженьства, про три богословські чесноти; опісля слідує десять заповідий, — потім про тайни (про евхаристию сказано що до часу переміни то, що признано незгідним з наукою православноі церкви), опісля — приклади питань, які могуть задавати исповідуючі священики, після случаів, що стрічалися тоді в щоденному житю, и підводить іх під сю або иншу з заповідий божих. Питаня и відповіді дуже короткі.

Сей твір, напечатаний в своім часі, по смерті автора осудила власть церковна; а для нас він єсть одним с цікавих памятників XVII. в. так що до случаів житя, наведених в роді образків суспільности, посеред котроі жив автор, як и що до поглядів, які тоді панували між людьми книжними. С поводу першоі заповіді автор дотикає заміченого у Русинів неправильного погляду, неначе б кождий чоловік міг спастися після віри своєі, тілько щоб він був добрий и не заподівав лиха своім ближнім. „Се гріх вельми тяжкий — говорить автор — и вельми частий не тілько між неуками, але й між тими, що вважають себе свідомими (иже вѣжды водятся быти): ніхто не може спастися поза соборною православною католицькою церквою.“ Добродушна натура руського чоловіка задля своєі властивості менше, як чиянебудь, була склонна до нетерпимості, треба було грамотного неуцтва, щоб розбуджувати в нім фанатизм. Опісля автор замічає також про признаку свого часу, про читанє св. письма; боротьба, що повстала між церквою и росколом, росширяла грамотність скорше, як школа; народ наберав уподоби до читаня и розмов про религийні предмети, а Симеон, що в инших своіх творах так горячо промавляє про потребу заведеня шкіл — тут хоч и признає хосен с читаня св. письма, та позваляє ёго тілько тим, що знають граматику, а заразом с тою заміткою, щоб вони не важилися самі викладати библійні місця після своєі думки, а питалися об тім осіб більше свідомих; але він заказує читати библію неукам и замічає з жалем, що неуки найбільше кидаються до такого читаня, хотять бути учителями, високо думають про свій власний розум и соромляться просити других о раду. Наконець с причини першоі заповіді Симеон говорить про всілякі забобони, котрі суть також гріхом и обряжають віру в Бога. Русини держали в себе и носили на собі ріжні карточки, яко лік против горячки и инших хороб, або яко охорону против зарази. Чи вільно (задає він питаня) через решето хотіти дізнатися про

Digitized by Google

злодія украденої речи? Чи можна снам вірити? Перше називає диявольским, друге марним ділом.

Він називає забобоном тодішний звичай из стрічи з людьми або звіритами ворожити щастє або нещастє, успіх або безуспішність якогось діла. Гудить він також усякі чари, як н. пр. церковним ключем, с псалтири. — Ми дізнаємося, що руські ровесники Симеона для вишукання злодіїв и украдених речий давали істи сир, на котрім виписували *незнаемыя словеса*, в день усіченя голови Ивана Предтечи гляділи зіля, що подає дуже велику тілесну силу: всё то уважає гріхом. Меншим гріхом уважає Симеон, як хто н. пр. з несвідомості віддає пошанованє однаким церковним речам перед иншими, відповідно до їх цвіту, величини, уміщеня; н. пр. говорять: нехай читають такі молитви, а не инші, нехай будуть свічки такої величини, а не більші, віск нехай буде білий, а не жовтий и т. и. Розбераючи другу заповідь, катехизатор замітив, що неуки покланяються образам більше, як то приписує церква (неуки не взносять розуму свого на первообраз); однако не вважає сёго гріхом балвохвальства, позаяк вони становлять частину церкви, отже він надіється, що честь, творена неправильно, стається правильною (взноситься до первообразу) через загальний церковний замір. При третій заповіді автор доторкнувся руського звичаю божби и клятьби, що після ёго замітки особливо росширився між купцями; купці бо говорили, що як не побожитися, то годі що продати. Він нападає також на привичку Русинів до таких приповок як: „щоб мене чорт узяв, коли не говорю правду“, або „се правда, як Бог!“ „Ні с ким не можна рівняти Бога,“ говорить Симеон.

При четвертій заповіді автор виказує, як негідно проводили святочні дні и се вкорінилося тоді в усіх верствах руської суспільності. „Люди шляхотні цілі дні тратять на ловах. Іх жінки и дівчата прогайновують цілий ранок на марну прикрасу свого тіла. Ремісники проводять святочні дні в пияньстві“.*) Особливо Симеон лихий на танці, звичайну забаву простого народу в свята. „Від демона або від змия взяли почин сі забави, бо він привик вертітися кругом (яко же онъ круговожденіе обыче творити).“ Симеон не похваляє навіть тих, що проводять свята в читаню и

*) Замітно, як автор означає, що то значить бути пяним: „Сей справді пяний, хто на другий день не памятає, що він робив и говорив, с ким ишов, як домів добився и як ляг спати; а той ще не зовсім пяний, що хоч и хитається, та всё памятає.“

Digitized by Google

„словоположеніи“ (розмовах), нападає на панів, що кажуть своїм слугам в свято робити: се гріх смертний; менше грішать сі, котрі після принятого звичаю ходять в ліс зберати оріхи, гриби, ягоди, та все таки грішать. Впрочім автор позваляє и в свята робити в конечній потребі: н. пр. зберати пашню, коли дощі або инші воздушні зміни вимагають поспіху, колоти звірята и торгувати їжею, коли лучиться разом кілька святочних днів, але він позволяє тим займатися в свято не довше як три години.

Найбільше случаїв наводить Симеон при осьмій заповіді. „Против сеї заповіді — говорить він — грішать у нас всі: и великі, и малі, и убогі, и богаті. Грішать князі, що обтяжають народ усякими данинами, грішать правителі, що зле орудують народнім майном и обертають на свій хосен; грішать начальники, котрі бувають звичайно хижаками и народніми пявками; — грішать суді и „законословцы“, що глядять змислу закона и часто домагаються неправедної „изды“. Дальше катехизатор переходить до людий, що посвятили себе низшим занятям, и нападає передовсім на купців, як вони захвалюють свій товар, укриваючи ёго лихоту, як иноді їх приятелі ніби то купують товар, щоб піднести ціну и спонукати справдешнёго покупщика заплатити дорожше, як на торгах нарочно гудять товар, щоб одбити инших од купна, а самим або своякам купити дешевше и т. д. Грішать против осьмої заповіді и ремісники, що облудно роблять свою роботу, грішать посідателі землі, що по шахрайськи захопляють займища нив, грішать наконець ватаги вбогих, що тоді особливо жили крадіжю.

Проповіді Симеона Ситияновича видані в двох величенних книгах in folio. В одній з них, під назвою „Обѣдъ Духовный“, поміщені науки на всі недільні дні в році и на переходні свята, а в другій „Вечеря Духовная“ — науки на свята непереходні, господні, богородичні, дні деяких святих, найбільше почитаних, а також науки на всякі случаї. Проповіді Симеона повні схоластичного пустослівя відповідно реторичним вимогам того часу.*)

*) От н. пр. до яких крайностий доходить у ёго жадоба видіти в усім символи и обяснити їх: н. пр., при нагоді Різдва Христового розвиває в проповіді таке положенє: Слово стало плотію, а плоть трава, бо сказано: человѣкъ яко трава. Так отже, Христосъ, родившись и ставши чоловіком, став травою, „да мы скоти ту траву, то сѣно духовное ядуще отъ внутрь таимаго въ немъ слова воспріимемъ слово совершенное или разумъ“. Або н. пр., в слові про блудного сина Симеон річевим предметам, згаданим у евангельскій причті, насильно дає алегоричний змисл: Свині, котрі мусить пасти блудний син, що прогайнував майно — се погані и нечисті думки; чоботи, котрі синови дає отець, се чоботи кріпості для подорожи в безконечну жизнь.

Digitized by Google

Він наводить часто авторів старинних, подає з них анекдоти (як н. пр. про Мидаса фригийського, про Фаетона и т. и.), черпає без розбору вісті так из св. отців церкви, як з апокрифичних творів. Симеон вельми любить порівнання, але мало з них удачні.*) Симеон вельми старається, щоб ёго проповіді стали живими и поетичними, а вони на перекір ёму дихають сухостю; автор мало володів здібностю творити образи и в сім згляді стоїть низше Галятовського. За то мало хто з ёго ровесників держався в своіх проповідях більше морально поучаючого напряму и до того не тілько в загальних чертах. Симеон в своіх проповідях и в своім катехизисі заглядав у дрібниці и властивості сучасної ёму жизні.

Як Епифаний Славинецький, так и Симеон признавав також конечність книжної просвіти в московській землі. В одній из своіх проповідий на Різдво Христове він именем вселенських патриярхів, що зъіхалися тоді в Москві, звертається до царя с просьбою, щоб шукав премудрості, заводив школи грецькі, славянські и инші, приспоряв „спудеовъ“ (учнів), глядів добірних учителів и старався всіх „честьми поощряти на трудолюбіе“. Яко чернець, він з усіх наук найвисше ставить теологию; він памятає звісне выражене апостола Павла, в котрім многі добачали засуд усякої науки: „Премудрость людская — буйство (дурнóта) есть у Бога“. Однако Симеон хоче дати сёму выраженю примиряючий змисл: „Треба знати, — говорить він, — що сими словами апостол не гудить вольних штук: граматики, риторики, философиі и т. д., вони вельми хосенні в горожанськім биту и підмагають духовну премудрість; тут гудить він непокірність божим словам природного розуму, підсиченого хитрощами сих штук; коли хто, опираючися на природні причини, не хоче слухати божого слова — се мудрість сёго світа! — се дурнóта перед Богом! Найбільшою хибою есть пробувати зміряти мірою людського розуму божество, котре зовсім переходить людський розум. Як може сова судити про сонічне світло, коли се світло переходить силу іі взору?“

---

*) До найудатніших після нашої думки можна почислити (Наука в неділю 9. по пятьдесятниці) порівнане дороги житя с плавбою по ріці; люди щасливі в світі неначе сидять на супокійнім кораблі и пливуть; ім здається, що мимо іх біжать горы, ліси, городи, а вони сидять собі нерухомо; вони бачать, як одні багатіють, другі бідніють, одні родяться и виростають, другі старіються и вмерають; здоровле и недуги, слёзи и радощі зміняються и здається ім, що самі вони стоять вище міри, прикладаної до иних, далекі від того, що дотикає иних, спокійні, без клопоту як нараз усё щезає и корабель іх доходить до пристанища гробного и доводиться душі грішній сходити с супокійного корабля.

Digitized by Google

Потребу школьної науки признавав Симеон в значнім степени задля появленя росколу, на котрий він також грімає в своіх науках. Він бажав, щоб люди правильно розберали предмети віри, а роскол подавав приклад — чого можна ждати, як возьмуться до сих предметів цілковиті неуки. „Багато єретиків — говорить він — потонуло в глубині св. письма, бо не вміли пливати; и нинішні паші лжемудрці не вміють пливати та сміло кинулися до стосу писаний, думаючи добувати відтам жемчуг премудрості... Лучче було б ім стояти на березі и помалу заспокоювати спрагу сею живущою водою... Ні, захотіли вони слави сёго світа и неначе сліпці пустилися судити про обширі, котрих ніколи не бачили. Нині в нас многі хотять зватися учителями св. письма а не учениками. Инших учать много, чого самі ніколи не вчилися. В світських науках сёго не буває: там перше самі вчаться, а потім инших учать; тілько св. письмо таке, що всі собі приписують право научуваня, и як тілько чоловік що небудь складно скаже, инші думають, що се божий закон. Що в нас діється: про теологию розмовляють и дорослі и підростки; и в лісах дикі люди бесідують и на торговицях згінники и в коршмах пяниці, и „*буія женища* (дурні баби) *словопреніе дѣютъ безумное*“, наперекір своім чоловікам и церкві. Певно, що читанє св. письма хосенне кождому и мужчині и жінці. Та воно личить тілько тому, в кого єсть ключ зрозуміня, а на се дає право одна наука“. Думка про вихованє молодіжи вельми ёго займала и він багато разів до неі вертається у своіх проповідях. Власності родителів, після ёго думки, не переходять на дітий по крові, всё залежить од перших закорінених навичок: „Але чому — задає він собі питанє — в неперечно добрих и чесних родителів бувають лихі діти?“ Симеон приписує се зъявище злишній родительскій любови, инакше говорячи нашим язиком роспещеню: „Коли добрі родителі не картають своіх дітий як треба, а ім позволяють себе вести після волі іх молодості, коли не напоминають іх, не провадять іх остро, то з добрих родителів вийде лихий плід!“ В иншій проповіді (неділя розслабленого) Симеон вибухнув вельми строгою наукою и грозить утратою царства божого тим родителям, котрі не обкладають рапами плечий лихих дітий своіх: „Хто вдоволяється тількі вговорюванєм, сей немилий Богу. Не щадіть, родителі, киів ваших, частуйте дітий ваших не поцілуями шкідливими душі, а битєм поправляючим обичаі.“

Така строгість понятий про вихованє відповідає строго чернечому поглядови, котрий одбивається у Симеона и що до инших

Digitized by Google

проявів жизні. Він домагається любові між людьми, однако боїться, щоби любов ся не була мягка, не основувалася на любих розмовах, на поспільнім їдженю й питю, на участі в розвазі (егда собираются на игралища и баснословія). Чернечий аскетизм — се в ёго найвисший образець моральної досконалості; треба обминати сходини з жінками: „полъ женскъ — тля... Одно зрѣніе на женщину заражаетъ человѣка ядомъ аспида.“ В одній проповіді (на 27. неділю по пятьдесятниці) порівнує він грішну душу з жінкою: „Якъ у женщины — говорить він — тонкій голосъ, такъ и у грішной души голосъ тонкій и скудный къ хваленію Бога. Жена скороглаголива, коснодвижима, скорогнѣвлива, завистлива, нелюботрудна, малонадежна — такова и грѣшная душа!“ Він не сміє зневажати подружа, та згадавши евангельску приказку об тім, котрий не пішов на прошений бенкет тому, бо тілько-що оженився, говорить (на 28. неділю по пятьдесятниці): „Бачите, не тілько неправе, але й праве подружа иноді відхиляє нас од Бога злишнёю любовю до жінки... Хто над міру щирий для жінки, сей блудник; бачите отже — и праві подружа иноді блудять!..“ Симеон нападає на пристрасть до богацтва, замічає що жадоба збогаченя доводить до жорстокості серця и лінощів, однако боїться вельми нападати на багачів, серед котрих ёму лучалося обертатись, и опісля зараз оправдує багацтво, позаяк воно приспорює змогу давати милостиню. Піст, котрому надавало благочестє Русинів такого значеня, викликав також дорікання Симеона (Наука в нед. сир.): „У нас — говорить він — многі пани у піст ходять сумні, засуплені, а між тим у домах своіх дуже лютують: тоді в них просте видається кривим, солодке гірким, жінка накучиться, діти ім допікають, слуги стануть негідними и без вини винними. В піст вони постять. а перед постом и розговляючися, над міру объідаються.“ Він напоминає, що передовсім треба постити від лихих діл*), виступає також против лицемірної покірності, яку часто можна було стрітити між знатними особами за набожного Олексія Михайловича. „Ми — говорить він — без упину чуємо, як деякі називають себе грішниками, блудниками, а коли хто инший чим-небудь дорікає ім, то кричать, що се неправда, а иноді и „дланью согбенною уста заградять.“

Найширше розводиться Симеон против хиб свого віку в тих проповідях, що писані не задля празників и становлять осібний

*) Тут наводить він байку тогочасну, неначе б то як чоловік, що постить, наступить на змия, то змий сей здохне. Не заперечуючи сеї байки, він лишає ії до розбору „естествословцамъ“.

Digitized by Google

додаток до „Вечери Духовной.“ З них найзамітнійші „Поученія къ іереямъ“ и „Поученія противъ суевѣрій.“ Симеон нерадо споглядає на всякі народні игрища, в котрих добачає остатків старинного поганьства и идолопоклоньства: таке н. пр. скакане через огонь и вішалки (звані тоді „рѣли“ — нинішне укр. „релі“) — повсюдна народня забава святочна в городах и селах. Симеон зневажливо зве іх шибеницями и говорить, що в поганських часах, хто падав з вішалки и забивався, того вважали принесеним у жертву богови т. є. бісови. И тепер після думки проповідника сю забаву справляють в честь бісам. Его обурювали забобонні способи ліченя, як н. пр., ношенє дітий до парні и намащуванє іх болотом з усякими промовками, щоб охоронити від лихих очий, ношенє вузликів, карток из змовами „*струтіоновыхъ костей(?)*“, шептаня, дмуханя, присівки, виголошуванє незрозумілих слів и т. и. „Христосъ изгоняется, а баба пустословная вводится — говорить Симеон — тайна св. крещенія попирается, діяволъ ликуетъ.“ Він виступає против ворожби, знахорства, против народнёго віруваня у віщувальне значенє стрічи з вовком, кривим або зизооким чоловіком, черцем, жінкою и т. и. „Лучіться чоловікови — говорить Симеон — взуваючися кашельнути, або виходячи з дому спотикнутись, він вертається и не робить своего діла“. Або зъідять миші шмате, то забобонний боіться надходячої біди и завчасу оплакує свою долю, не жалкуючи справдешнёї шкоди, якої ёму наробили миші. Иде двох приятелів — на дорозі стрітять камінь, пса або дитя и думають, що сі предмети знехтують іх приязнь, топчуть камінь, штуркають пса, бють по щоці дитя. „Подобныхъ суевѣрій тысячи“, замічає Симеон. До них зачисляє він легковірне признанє всяких чудес правдивими, котрі тоді без упину появлялися и звичайно оказувалися неправдивими, — виступає против появленю ложних мощий и т. и.

В проповідях Симеона слідно наслідуванє Славинецького, бодай там, де оба проповідники дотикали одного й того самого предмету, як н. пр. заведеня шкіл и виступленя против розколу: є однакі порівнаня, однакі вираженя. Коли Симеон и не відписував с того, що говорив Славинецький, то, здається, був під ёго впливом.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Дальше.)

V.

Настав період повістярський в „Изданіях“ и то либонь з инициятиви п. Площанського, котрий до всіх тих чинів и титулів, які посідав досі, від тепер прибрав ще одно: одвічального редактора „Изданій“. Період той повістярський представляє у трёх книжочках чч. 5, 6, 7. звісний з давнійших праць на литературному полі п. *Евгеній Згарський.*

П. Згарський удавався с своіми повістками та иншими популярними працями насамперед до товариства „Просвіта“; но коли видів „Просвіти“ тих повісток яко слабеньких и невідповідних не приняв, предложив їх п. Згарський виділови „Общества им. Качковского“, котрий дуже радо їх приймив, а заступник предсідателя п. Площанський голосив навіть с триюмфом в „Слові“, що п. Евг. Згарський спеціяльно для „Изданій Общ. им. Качковского“ списав три „прехороши“ повісті!

Вже ж сам той фактъ, що „Общество им. Качковского“ поміщає с поспіхом и радостю те, що „Просвіта“ яко слабе и нездале відкидає, свідчить достаточно про вартість „Изданій Общ. Качковского“, та про „естетическій и критическій вкусъ“ п. редактора.

„Чим будь, щоб лиш запхати два аркуші кождого місяця“ — ось и уся журба редакторів „Изданій“. „Як призбирається на рік 24 аркушів, то такой за одного гульдена буде много польди для народу“, так вони мабуть розумують, наче-б вартість якоі книжки и хосен з неі залежали від ii обёму!..

В повістці „**Продана коса**“ заступається автор за „старим святим обичаєм“, щоб дівка не обтинала коси, щоб ii гарною доносила під вінець, щоб и молодиці не торгували своім волосям.

Справді п. Евг. Згарський з незвичайним змислом потрафив винайти саме найбільше, пекуче горе нещасного руського народа и хоче зарадити недолі того народа в той спосіб, щоби дівчата не обтинали своіх кіс!!..

На самім початку повістки, мовби интродукция, поміщений гимн похвальний в честь коси: „Яка то красота въ буйнôмъ, довгôмъ, плеканôмъ волосью, а нигде на стôлько якъ въ знакомитôй дёвочôй косѣ! Не разъ, було, думаю, що за обычай по-межи дёвчатами запускати довги косы? Спрошу матери: на що у дёвокъ довги косы, а пôдъ чепецъ утинаютъ? увёдала то, що въ по-передъ знала(?). Но с косою росте и дёвка; не такъ пышится уродою, якъ великою косою.“

Опісля впевняє шан. автор, що голова у чоловіка „сама важнёйша“ часть тіла, що головою він горі знимається тай розум и світ в голові, що голова потребує відповідного накрытя, що инша голова вилисіє, не так з мудрості, як з болів тай недуги.

Digitized by Google

„Менѣжь отъ-що довелося на вѣку увѣдати про косы тай волосье“ — каже ш. автор и оповідає таке.

У „нашому“ селу була дівчина Варвара, а була вона „ціла“ така дівка, „якъ грѣмъ здоровезна, румяна, росла, а волосье у неи темно-русе полыскувалося само въ собѣ, хоть не мастила ніякимъ масломъ...“(!) Коса ж то у неі — коса! пониже пояса довга, а мало „не за кулакъ груба“. А хлопці — пропадали таки за Варварою, „бо такій мала магнесъ въ собѣ, що, якъ бувало узритъ кто еи косу, такъ ни ока зъ неи (чи с коси чи з Варварки?) не спуститъ... На цѣле село прославилася Варвара своєю косою, своимъ ростомъ и уродою.“

Мені же, ниже підписаному, ось що довелось „увідати“ про косу: бачив я довгу, предовжезну косу, майже по кістки, але дівка, що її носила, була така гидь та нехлюя, що годі було дивитись на ню... так що хто глянув на її косу, той сплюнув не задля магнетноі сили а задля нехарності...

Отже тій Варварі умерла мати, а остався батько, котрий, замотавшися в процеси с сусідами и попрогрівавши іх, розпився, коли ёму злицитовали воли й корови, та марнував майно.

На лихо Олекса, син сусіда богача, що правувався з батьком Варвари, вподобав собі дуже Варвару, та й вона була не від того. Отже сталося раз, що тітка Варвари спровадила Олексу до хати Варвари. Не встів він ще й розглянутись, як надійшов пяний батько Тимко. Розгніваний з давна на Олексового батька, ще вперед заказував доньці, щоб з Олексою не заходилась; отже тепер, в пристуні пяного гніву, коли Варвара остала сама (бо тітка и Олекса втікли), взявся до неі, и мимо того (як автор казав висше), що мала таку силу, що не страхалася й парубочої роботи (стор. 143), взяв її (NB. пяний) батько либонь як барана, „вбивъ косу довгу кôлкомъ въ лавицю, связавъ руки а самъ якъ бій такъ бій цѣпомъ“ (відки так ціп був під рукою?) — покровавив цілу, ледво чужі люди на крик оборонили, душу від загуби спасли (стор. 149). Варвара втікла від батька, а в ночі збила шибу до хати, вкинула свою гарасівкою закитичену, но зневажану косу, та вконець пішла в наймп геть в світ далеко.

Незабаром до села, де жив отець Варварки, зайшла жидівка, що́ закуповувала коси дівчат та молодиць: „И були таки легкодушнй, що за марнй шѣстаки давали пристригатися не стыдаючись бѣгати съ кущыми цыпляками, якъ — выбачте — хвостикъ у заяця... На яке то сходитъ старый святый обычай у темныхъ людей! Давнѣйшими часами не було сорому такого, якъ той, если притяли котрóй дѣвчинѣ косу. Що то за дѣвчина, котра не доноситъ, якъ Богъ приказавъ, гарнои косы пôдъ вѣнецъ?“ Однак „безсовѣстный“ батько Варвари продав косу доньки за кілька крейцарів жидівці.

Якось у той сам час взяли Олексу до війска. Батько ёго був навіть по-троху тому рад, бо „чей же тарабанъ выбье ему зъ головы ледащу любовъ“. На те обзивается найстарша сестра Олекси, котра завидувала дуже Варварі, що за нею так хлопці пропадали, и так прословилася (стор. 147): „Татуню... Олекса дôставъ данье ôтъ Тымчишенои“ т. є. Варвара дала ёму зіле, очарувала ёго.

Digitized by Google

Новий темат наукової рефлексиі для п. Е. З. „Дивний, безрозумний люди!“ каже він, „леда яка хопта або шматка — въ очахъ ихъ має силу надъ чоловѣкомъ.“ Дальше говорить ш. автор против віруваня в чари, знахорства и т. и.

Се розумованє п. Згарського неясне и недостаточне. П. Згарський мовби забув, що хопта т. є. зіле власне дуже могущу силу має, коли чоловіка може розвеселити, в дур ввести, строіти або з недуги вилічити. Сли отже п. З. хотів одібрати тим, котрихъ просвіщає, віру в тайні формулки а навчити іх розуму т. є. відкрити ім реальну правду, нехай би був те зробив в спосіб ясний, зрозумілий, дійсно просвіщаючий, — а не виступав зарівно на знахорів в загалі, як и на „зіля“ в особливості.

Ще нещасливійша є послідуюча рефлексия.

Не далеко від міста, де муштрували Олексу, стала Варвара в дворі на службу. Не довго однак тішилась вона Олексою: ёго полк незабаром пішов до Чех; Олекса пращаючись прирік вернути вірним, и переміняв перстені з Варварою.

Три літа вже служила Варвара у тому дворі и все переписувалась з Олексою. Аж одного ранку переполошив спячу челядь великий крик на обійстю. „Посхапалися якъ живи (наче-б челядь та була нежива!) на ноги, и се ударивъ великій блескъ на цѣлый хуторъ! Цѣлый двôръ станувъ въ поломени!“

На дармо читатель сподіється, що пожежа та у якій звязі з головними особами повістки. П. Ев. Згарський викомбинував собі цілу ту епизоду лиш на те, щоб до кінця устояти в обороні довгої коси а особливо утяти рефлексию. Ось бо, на що придалась ёму та пожежа двора:

„Поскочила панѣ просто зъ ложа; ледви встигла на себе плащъ надягнути. Якъ же перепудились всѣ, коли увидѣли свою паню не таку, якъ звычайно! Не було у неи на головѣ того буйного, пышного волосья, що бувало въ довгихъ косахъ сплѣтае по-заду головы! Явилась она простоволоса, якъ бы съ остриженою головою (?! зівсім я вже тутки не знаю, чи мала вона волося, чи не мала? сли була „простоволоса“, значить сли мала довге но нерозчесане, розворушене волося, то не могла виглядати „якъ бы съ остриженою головою“! — се остане для мене вічним сфинксом), тай не топ барвы тое марне волосье!“

Лакаі якось видобули паню с посеред полумя а Варвара на вдивовижу на столику при постелі побачила „сдерту голову“, т. є. перуку, що ii паня носила.

„Передала Варвара исцѣлѣлу добычу (?), тай дивне чувство завладѣло нею... Що за игра судьбы! Она самохôть утяла собѣ гарну свою косу, тай кинула скрôзь ôкно въ тую хату, где такая выплекалася. А ту видѣла самий таки косы, пришпилений у дротянои крышки!.. Сумно то роздивлятися по свѣтѣ доброму чоловѣкови! Отъ вамъ ростутъ хороши косы тамъ, где не знаютъ шановати ихъ. Натомѣсть головы, зъ котрыхъ прадѣдний грѣхи въ самôмъ зародишѣ вытрусали волосье, або зъ котрыхъ вылѣзло оно зъ ихъ провины, покрываются чужимъ... Та не грѣхъ носити на пустôй головѣ чуже волосье, а велика мизерія у тыхъ, що купуютъ собѣ волосье... Що то за поко-

Digitized by Google

лѣнье настати може за такими чучлами, и чи можъ надѣятися по нихъ якого?“

Ой справді то, сумно роздивлятися по світі доброму чоловікови, особливо коли бачить, якою то фаламашкою годується темних, в намірі буцім їх просвіщати!

Конець повістки п. Е. З. такий, що „отпускный“ жовнір якийсь доносить звістку Варварі, що Олекса погиб у „прусскій вспихнувшій війні“, а вона взяла перенесену обручку тай „перекотилась въ шопѣ на околоты...“; запала, бачите, на тяжку хоробу тай померла в шпиталі.

„Такъ пôшла она марно зъ того свѣта въ слѣдъ за своею косою...“, кінчить автор, хотячи тим самим дати науку чи радше відстрашаючий примір тим, котрі б мали охоту свою „гарну, довгу, дівочу косу“ обтяти.

Чи намір автора удався, могли читателі вже с того короткого представленя „увідати“. Я підношу тут ще те, що кара, постигша буцім Варвару за зневагу дівочої коси, зовсім не є карою, бо й не стоіть у найменшій звязі причиновій с тою зневагою; — преціж Варвара захворила на звістку про смерть свого милого — и статись те могло, хочби вона й не була „зневажала коси“ та й не кидала батька, сли лиш справді сердечно любила свого милого.

В кінці и попит жидівський за гарними косами між сільскими дівчатами тепер сли не зовсім устав, то дуже ослаб, — бо ношене чужого волося через „такі чучли“ виходить з моди. Отже п. З. и не підіймаючись такого труду, як списане повісті, може бути спокійний, що дівчата сільскі на ёго велику втіху и на дальше будуть носити коси.

Но сли би п. Е. З. не був підіймався того труду писаня повісті, був би ще зробив одно добре и розумне діло, а именно не був би ставав в обороні суєвіря та пересуду. Написавши же спецыяльну студию сю над косами, попав сам с собою в колизию: виступає він против суєвіря до „хитрих“ знахорів, а сам дуже ясно навчає, що дівчину, котра перед часом обтинає собі косу, постигне кара дочасна, — значить, боронить суєвірного погляду народа, котрого береться просвіщати.

(Дальше буде.)

Библиографія.

— **Изданія Общества им. Мих. Качковского. Ч. II.** *За время отъ 3. (15.) Марта до 3. (15.) Цвѣтня 1877.* Дереворит. За редакцію отвѣчае В. М. Площанскій, м. пр. Общ. — Містить: 1) Якіи були права и суды на Руси въ старину. II. — 2) Исторія Руси: I. Славяне. II. Поляне и Деревляне III. Якъ настала Русь. — 3) Що то зъ того буде? Вірш Дмитра Третяка. — 4) Изъ центрального выдѣла Общ. им. Мих. Качковского во Львовѣ. — Львовъ. Изъ тип. Инст. Ставропигійского подъ управленіемъ Ст. Гучковского. — Стор. 321—352.

Digitized by Google

— **Изданія Общ. им. Мих. Качк. Ч. 12.** *За вр. отъ 3. (15.) Цвѣтня до 3. (15.) Мая 1877.* — Дереворит. За ред. отв. В. М. Пл., м. пр. Общ. — Містить: 1) Исторія Руси: IV. Св. Меѳодій и Кирилло. V. Князь Олегъ, опѣкунъ Игоря. VI. Князь Игорь. VII. Княгиня Ольга. VIII. Князь Святославъ. (Ев. Згарскій.) — 2) Отчетъ центральнаго Выдѣла Общества им. М. Качковского, за вр. отъ 2. (14.) мая 1876 до 2. (14.) мая 1877. — 3) Вѣсти изъ центр. выдѣла Общ. им. Мих. Качковского во Львовѣ. — До тої книжочки доданий також лист заголовний. — Львовъ. Изъ тип. Ин. Ставр. пôдъ упр. Ст. Гуч. Стор. 353—382.

— **Изданія Общ. им. М. Качковского.** *За мѣсяць май, 1877.* **Наше поле.** Читанка для русскихъ селянъ и мѣщанъ. Накладомъ Общества им. Михаила Качковского. Цѣна 12 кр. Львôвъ, 1877. За ред. ôтповѣдае В. М. Площ., м. пр. Общ. — Містить: 1) Що годенъ бувъ для отчины зробити простый мѣщанинъ и простый селянинъ? И. Наумовичъ. (До сеі повістки доданий дереворит и поміщений перед листом заголовним.) 2) Первй кровавй споры межь князями. Е. Згарскій. 3) Мудре слово розумного господаря. Ч. 4) Богачъ и его поправа. Ч. 5) Якъ посчастилося вовкови. 6) Где-що о пчолахъ. (Господарка рôйна и медова.) И. Наумовичъ. 7) Якъ Нѣмцѣ садятъ пастевий бураки. И. Наум. 8) Пшениця банатка (вусата) и жито шампанске. И. Наум. 9) Карловй яблока и вишнѣ. И. Наум. 10) Посмертна вспомінка. 11) Вѣсти изъ центр. выд. Общ. им. Мих. Качк. Редаговалъ: Михаилъ Клемертовичъ. Львовъ, 1877. Изъ печатни Инст. Ставр. пôдъ управл. Ст. Гучк. Стор. 1—64 в 16-ку.

— **Изд. Общ. им. М. Качк.** *Книжочка за мѣсяць Червень, 1877.* **Зерна.** Читанка для русскихъ селянъ и мѣщанъ. Накладомъ Общ. им. Мих. Качк. — Цѣна 12 кр. Львôвъ, 1877. За ред. ôтп. В. М. Пл., м. пр. Общ. — Містить: 1) Князь Володиміръ Великій, креститель Руси. Е. Згарскій. (Перед сею статією дереворит: Князь Володимир.) 2) Два-три слова о выхованю дѣтей по селахъ и малыхъ мѣстахъ нашихъ. І-фъ Л-ій. 3) Про солнце. М-лъ Ц-рь. 4) Лихо съ однимъ окомъ. 5) Спѣванка о тверезости. Давидъ Дутчакъ. 6) Солнце, морозъ и вѣтеръ. 7) Роса и иней. 8) Скука. 9) Десять правилъ для житья. 10) Песъ и вовкъ. 11) Обвѣщенья. Львовъ, 1877. Изъ печ. Инст. Ставроп. п. упр. Ст. Гучк. Стор. 1—64 в 16-ку. Друковано в 8.000 прим.

— **Архіерейское посланіе** львôвскои епархіи. — Дереворит с підписом: Іосиф Сембратовичъ. — Зъ печатнѣ М. Бѣлоуса въ Коломыѣ. Сторін 16 в 16-ку.

— **Байки-небылицѣ.** Коломыя. Черенками и накладомъ М. Бѣлоуса. 1876. Сторін 48 в 16-ку. Ціна 12 кр. а. в. — Є то 22 невдатно списаних народніх небилиць.

— **Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimnazyum akademickiego za rok szkolny 1876/7.** Treść: I. *Titi Livii* ab urbe condita *lib. XXI.* пôсля выданя Вельфлина *переложивъ на языкъ рускій К. Лучаковскій.* II. Część urzędowa — od Dyrekcyi. Nakładem c. k. Rady szk. kr. Lwów. Z drukarni Towarzystwa imienia Szewczenki. Pod zarządem Fr. Sarnickiego.— Пiсля роспорядженя министерства просвіти кожда середня школа в Австріі обовязана що-року видати справоздане, в котрім окрім стати-

Digitized by Google

стичних вістий о тій школі має міститися наукова росправа написана котрим з учителів. Так можемо отже сподіватися що-року справоздання и росправи наукової по руськи написаної від руської гимназії у Львові. Сёгорічна росправа є первою пробою перекладу клясичного писателя-прозаіка на руський язик. В загалі можна сказати, що проба тая удалася, хотя представляла чимало трудностей, зваживши ще й стиль Ливия з довгими периодами, невластивими руському язикови. Як звичайно, так и тут була трудність особливо в тім, щоби подати переклад вірний и докладний, а однак не нарушити чистоти матернёї мови. Ш. перекладчик, здається, бачив особливо на сю другу точку, и дійсно переклад ёго читається легко, хотя, розуміється, поодинокі слова и вираженя можна б декуди заступити лучшими. Переклад є и вірний, однак не вовюди цілком докладний, як пр. вже в I. розділі видко с переложеня слів ultro, tactis sacris и ин. Однакож до первої проби перекладу руського не можна прикладати такої міри, якою пр. німецькі филологи мусять мірити німецькі переклади клясичних авторів; порівнавши ж переклад п. К. Лучаковського с перекладами польскими або иншими славянськими, руський переклад зовсім не повстидається.

Заявленє в справі руско-німецького словаря.

.....

Від трёх літ працюю я над над уложенєм підручного словаря руско-німецького. Публичність прихильна руському язикови в кождій справі ёго досліду и розвою, а именно пп. учителі занялися щиро моєю працею и завізвали мене, щоби я освідомив прилюдно також ширші круги руської интелигенції о укладі словаря руського и як я до того важного діла беруся. Цінячи високо увагу и пораду світлу моіх другів, звіщаю коротко отсе:

Два услівя положив я собі при спорудженю словаря: 1) щоби збір слів був о скілько мож повний, 2) щоби цілий словар в своїм укладі був практичний так що до часті руської як и німецькоі. Відповідно до того другого услівя и до обєму звичайного підручного словаря не запускаюся я в етимологизованя порівнательні, лише денеде в обсягу самого руського язика намічаю склад и походженє слів таких, котрі в говорах ріжних улягли значно так званому фонетичному перетвореню.

С фраз заміщаю лише характеристичнійші, натомість в дописуваню жерел, звідки слово яке виписане, не поступаю так оскорбно, наміряючи через тоє улекшити дальший дослід и провірене обробленого мною материялу. В виборі німецьких еквивалентів послугуюся більшими и меншими словарями німецькими, особливо толковими; користаю також с специяльних діл н. пр. по часті господарства, наук природних и ремесла.

Яко підвалину до збору слів взяв я живий язик народний, именно устну словесність прозову и поетичну. Доси виписав я слова з найважнійших ii збірників: Рудченка, Драгоманова, Номиса, Метлинського,

Digitized by Google

Головацького, Чубинського и многих инших етнографів, разом з 25 жерел. Відтак приступив я до материялів властивої литератури и випысав дотепер слова с Котляревського, Артемовського, Квітки, Єремії Галки и Шевченка. (Лучається мені тутка мила спосібність піднести патриотичну заслугу пп. Онишкевича и Партицького, котрі роспочали видавати в п о в н і твори руських писателів, чим дуже добре зараджують наглій потребі науки в загалі, а особливо потребі спорудника словаря руського.)

Праці лексикальні Аѳанасьева-Чужбинського, Закревського, Шейковського, Партицького, Петрушевича (I. вип. вид. в Коломиі), Пискунова, Левченка и Верхратського, дальше словарі в ріжних книжках служать мені до помочи многоцінної. Богато втягнув я и втягаю слів свіжо записаних з уст народу при ріжних случаях, а много-много ще жиє слів зовсім незамічених, богато знов записано хибно або з недокладним означенєм. На тім полі, як в науках живої природи, оправдується раз-по-раз реченє: dies diem docet.

Чи втягнути до словаря малоруського також слова староруські н. пр. з літописей и грамот, чи пристати лише на вичерпаню н и н і ш н и х засобів язика живого малоруського — ріжняться погляди моіх світлих порадників. Я рішився за вибранєм лише живого засобу, але не поминаю таких слів староруських, котрих ужили деякі писателі в новочасних своіх творах, н. пр. Єремія Галка и Устиянович; подібно приймаю и слова язика церковного с поезий Шевченка, розуміється всюда с поданєм жерела.

Серед праці тої словесної, котра мені, мимо трудности, питомої такому ділу, є наймилійша, звертаюся до всіх прихильників руського язика и литератури, щоби зволили присилати до мене материял лексикальний — от хотяйби кілька або кільканайцять слів з народних уст — з означенєм руським, польским або німецьким, и с поданєм місцевості, де таких слів уживають. Такий збірний труд причиниться до додержаня найважнійшого услівя — до повноти словаря, а світла порада знатоків словесних послужить до лучшого обробленя и представленя материялу після вимаганя теорії и практики.

Достойні имена всіх ласкавих помічників коло того важного народного подвига будуть свого часу в відповідний спосіб с сердечною подякою прилюдно оголошені. Поручаю іх добрій памяти себе и щиро намірене моє діло.

Евгеній Желехівський,
проф. гимн. в Станиславові.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— Замітна річ, що товариство „Просвіта“ сталося такою „солею в оці“ словистичної партиі, що тепер майже неустанно то тайно, то явно ведеться **агитация проти „Просвіти“**. Ми згадували вже в попе-

Digitized by Google

редних Ч-ах, що неприхильні люде россівають неправдиві а крайне злосливі вісті між народом и интелигенциею (о стілько неинтелигентною, що не може від разу пізнатись на злосливій клеветі), наче б то книжки видавані „Просвітою“ були заказані, небезпечні и підпадали урядовій конфискаті. Догадатись жерела тих неправдивих вістей, сеі злосливої агитациі — не було тяжко. Адже ж ніхто инший, як тілько „Слово“ вже більше як від півроку півнамеками в своіх новинках, вступними статями про арештованя, дописями и т. д. старалося впоіти в свою публику те переконане, що народня партия, котра заснувала товариства „Просвіту“ и „товариство имени Шевченка“ — то партия нигилистів и социялистів, безбожників, революционерів, польонофилів и т. д. Не могучи однакож діждатися остаточної цілі своіх агитаций, упадку руссько-народнёі партиі и заложених нею товариств, „Слово“ зі злості бреде що-раз дальше, що-раз глубше в болото клевети, мовби хотіло доказати, що в ёго є „бездна неправди и ложі“! Так в ч. 92 каже „Слово“ собі писати с під „долинского Бескида“, що „Просвіта“ заснована на знищенє „общества им. М. Качковского“ и ёго филий, що коли те „общество“ стало проникати у всі „слої народнёі жизні“(!), нараз „Просвіта“, нигилисти и социялисти (а се ж після науки „Слова“ ніхто инший як тілько народня партия украінофілів) станули ёму на заваді! Треба вже дуже витертого чола, щоб пописуватись такими видумками. Хіба ж не знає „Слово“, що товариство „Просвіта“ засноване ще 1868 р., а то тоді, коли Словісти, заживши пан-московськоі дурійки в Кремлі, не хотіли нічого робити для просвіти народу, занапастили „Матицю“ и громадили „русскіе полки“ на границях Галичини, — що „общество М. Качковского“ засноване аж в р. 1874 значить о 6 літ пізнійше, та що діла „общества М. Качковского“ стоять власне там найгірше, де нема филий и членів „Просвіти“? А чи вже ж те „общество“ такого здоровля, що задавилось „нигилизмом та социялизмом“ и с своіми 6.000 членами не може проковтнути сеі кісточки? — Та зайшли б ми далеко, розбираючи взаємини обох товариств, а мимо того річ не пояснилабся. Згадка про „Общество М. К.“ се тілько та „пригодна Слову личина“, під котрою агитує неправдою и образою проти „Просвіти“ и ii филий в Станіславові, Тернополі и Коломиі.

Ось що пише „Слово“ дальше в згаданій дописі: „Такъ и неудивительно приходило намъ оное странное явленіе, что уже на первомъ шагу дѣятельности Общества им. М. Качковского, на первомъ общемъ собраніи его членовъ въ Галичѣ, а послѣ на второмъ въ Стрыѣ, появились были оппозиціонныи духи — русскіи люди, такъ званныи украиноманы, у которыхъ польская милость заглушила русско-народныи чувства. Тѣ люди, по воли своихъ господиновъ, стали употребляти свои силы и пзворотливыми интригами, искушеніями и своими заносчивыми заявленіями, хотѣли розбити оное, еще юное, но крѣпкое, по цѣли и средствамъ благородное и благотворное общество. Но, благодаря русскому генію, тому отвѣчному и всеопаснѣйшему врагу чужого своеволія и насилія, русскій смыслъ, русская прозорливость скоро проникла, куда стремится польско-украинская мистификація, потому-то и число тѣхъ опамороченныхъ людей было ничтожное, слѣдовательно — та интрига не имѣла силы, подѣйствовати вредно на теченіе жизни

Digitized by Google

смирного и кроткого сего общества, такъ якъ его предводители и члены, народу своему цѣлою душею и всѣмъ серцемъ преданныи русскіи люди, усмотрили скоро розставленныи злобно сѣти и не дали уловитись ихъ принадами.—Тогда враги задумали нѣчто другое, новое, чтобы только парализовати возрастъ сего общества и благородныи подвиги его членовъ. Они старались создати повсемѣстно въ нашей восточной Галиціи новыи общества, противоположныи Обществу им. М. Качковского и его устроеннымъ филіямъ; враги силуются построити общества тѣ на основаніяхъ антинародныхъ, подъ пригодною имъ личиною, якъ въ Ст., Т., К., проводирами и членами которыхъ явились люди, искатели у всемощной нынѣ Полоніи милости и значенія, ученики изъ школы бл. п. Лавровского, воспитанныи послѣ женевскими и другими такими философами на принципахъ, якъ обще говорятъ, социялизма или чего-то подобного. — Такъ опираясь на свѣдѣніяхъ, полученныхъ нами при изслѣдованіи польскихъ дѣлъ, розъясняющихъ довольно тѣ стремленія: мы дѣлаемъ заключеніе, что нынѣшнихъ проводировъ мягкихъ назначеніемъ есть: выдѣлити русского человѣка изъ среди русского міра и пересоздати его въ орудіе тлетворное, польское, въ измѣнники русского народа, а послѣ, съ выдѣленными соединивши силы, бросити оставшуюся массу — весь русскій народъ — въ объятія отвѣчныхъ его противниковъ. Потому то тѣ люди, перекотившись обстоятельствами въ недруговъ народа нашего, нынѣ усилуются извихнути русское населеніе изъ дороги естественного розвитія его народной жизни. Имъ не по вкусу твердая приверженность въ понятіяхъ русского народа къ своимъ религійнымъ обрядамъ, соединяющимъ народъ въ одно крѣпкое забороло, въ одну цѣлость; имъ не по вкусу та преданность истиннымъ духовнымъ путеводителямъ въ народѣ, не по вкусу ученіе русской Церкви, проповѣдающее кротость и братню любовь, имъ не на сердцѣ одно общее исповѣданіе, одинъ общій образованный языкъ въ русскомъ народѣ. Ихъ задачею есть: розъединити русскій народъ касательно вѣры и языка, противостанути его органическому розвитію и пересоздати его мало-помалу въ чужое орудіе.—Оттуду у насъ и борьба о славянско-русскую азбуку — то отвѣчное достояніе Славянъ, завѣщанное намъ нашими предками отъ славянскихъ учителей, солунскихъ братьевъ-апостоловъ Меѳодія и Кирилла; оттуду введеніе въ урядахъ, судахъ и школахъ чужого языка, оттуду розныи другіи бѣдствія, подѣлъ на партіи, порча языка и правописи, фонетика, кулишовка и т. п.; оттуду между молодежью розныи неправильныи понятія о порядку дѣлъ нашихъ и т. д.; оттуду и та по часописямъ во услышаніе всѣхъ заявляемая вражда на нашихъ искреннихъ патріотовъ, которыи своими трудами на русско-народномъ полѣ ведутъ народъ нашъ на путь истины и стоятъ на стражѣ его интересовъ. Потому то мы и благодарны, очень благодарны оному катихиту в Станиславовѣ, который по своему ревнованію въ исполненіи своей святой должности, яко катихитъ и яко другъ молодежи, продостерегаетъ ту ему повѣренную школьную молодежь предъ гибельными возгласами нынѣшнихъ „громадянъ-пророковъ,“ которымъ своими безсторонными и поважными дописями въ „Сіонѣ“ сдоймаетъ пригодную, доселѣ ихъ закутывавшую личину, чѣмъ разоблачаются предъ Русью ихъ вражіи планы и замыслы.“

Digitized by Google

Ми не будемо додавати наших уваг до сих нападів „Слова“ на народню партию и „Просвіту“, так як річ для всіх ясна, о що ходить „Слову“, а наші слова не досягнуть в переконане Словистів. Однакож ми думаємо, що клеветливість „Слова“ досягнула тут вже видимих границь, котрим належало б в властивий спосіб конець положити. С провинціі довідуємось, що сі напади „Слова“ викликали крайне обуренє між членами „Просвіти“. Була б пора, щоб центр. Виділ товариства „Просвіта“ застановився над обороною честі и доброі слави „Просвіти“.

— **Руська (академична) гимназия у Львові.** На початку минувшого року 1876/7 вписалось було до тої на цілий світ єдиної руської гимназії 342 учеників, на кінци р. було в ній 296 уч., між тими тілько 7 Поляків — всі инші Русини. В р. 1875 було на кінци р. тілько 264 уч., між тими 26 Поляків, а в р. 1876-ім 296 уч., між тими 24 Поляків. Як видно с того, число учеників, именно Русинів, в тій гимназії постепенно збільшається, а Поляків маліє. Ся послідня поява походить від того, що в висших клясах академ. гимназії вводиться постепенно руський язик яко викладовий для всіх предметів: и так в 1875 р. учено по руськи в 5 низших клясах, в 1876 р. в 6-х, в 1877 в 7-х, а сего року вже ві всіх 8-х клясах гимназії введений руський язик яко викладовий. По тій причині академ. гимназия прибрала в сім році вже цілком руський характер: надписи над канцеляриею, клясами, библиотекою, кабинетами и т. д. суть руські, також тіло учительске складається с самих Русинів. Свідоцтва вже й передше в тих клясах, в котрих був руський язик викладовий, видавано руські; тепер буде так ві всіх клясах. Не можемо тут при тій нагоді не замітити, чому в наших народних школах, де учать по руськи, свідоцтва видаються польскі! По приміру академ. гимназії мають и народні школи право видавати свідоцтва в руськім язиці, и залежати'ме тілько від учителів, щоби с сёго права хіснували. А коли б котрий учитель страха ради радошкольнаго, помимо сеі нашоі пригадки, и дальше видавав свідоцтва в язиці польскім, тогді нехай родичі зажадають для своіх дітей свідоцтв руських. — З дальших статистичних звісток про ц. к. академичну гимназию, котрі виписуємо з урядового Sprawozdania гимназії за р. 1877, замітимо отсі: Испит зрілості складало на кінци 1877 р. 34 уч., с тих 11 екстернистів. С публичних учеників зложили той испит з відзначенєм 3, з добрим успіхом 14 (з екстерн. 4). Тіло учительске складалося с 17 членів (крім латин. катихита), то є з 1 директора, 7 професорів, 3 учителів и 6 заступників учителів. В библиотеці для учителів було с кінцем 1877 р. чисел (діл) 1677, томів 3259, зошитів 1632, загалом 5183 штук. В библиотеці учеників до читаня було 1333 томів, а в библиотеці для бідних учеників до науки було 120 штук. — З 26 питомців бурси Института Ставропигийського ходило до академ. гимназії 14, з 25 питомців бурси Народного Дому лише 3 уч.! Инші змушувані суть ходити до німецькоі гимназії, хотя Народний Дім славиться первою руською институциею в краю! Для материяльноі підмоги учеників вплинуло з добровільних датків 131 зр. 24 кр., за котрі справлено одіж або дано на харч найбіднійшим ученикам; остається ще с складок готівкою 315 зр. 63 кр.

Digitized by Google

В сім році, 1878-ім, прибула в академ. гимназиі т. з. приготовляюча кляса, до котроі принято 30 учеників. До цілоі гимназиі вписалося на сей рік 348 учеників.

— Мимо всіляких підступних агитаций проти **тов. „Просвіта“** розвивається товариство дальше на своім полі. На послідним засіданю головного виділу прийнято до товариства около 30 нових членів. З радостию мусимо сконстатувати, що в ширеню просвіти и приєднуваню нових членів для „Просвіти“ беруть живий уділ також наші щирі патриотки. Новий то доказ, що діло народнє зискує що раз більшу и тривальшу підставу и що навіть в найкритичнійших часах не збуває нам на взорових прикладах щирого патриотизму и живоі енергиі. Щоб тілько сей приклад був також для других о стілько оживляючий, о скілько він сам про себе світлий и похвальний! Дуже багато причиниться до справи народноі просвіти — нове місячне *Письмо о Просвіти*, що вже з другою половиною місяця жовтня нічне виходити під редакциєю п. Омеляна Партицкого, стілько вже заслуженого для розвою нашого діла народнёго. Головна ціль сего *Письма* буде звернена на те, щоб тіснійше зъєднати членів „Просвіти“ у праці над народнёю просвітою, подавати сталий вираз житя сего товариства и приготовляти дальше поле до сповненя ёго великого а трудного заданя. Що могло бути досі в діяльності сего товариства доразового, уривкового и проминаючого,— те повернеться при зъєднаню всіх сил, при сталій и живій виміні гадок в трівалу, систематичну, своєі високоі цілі свідому діяльність не тілько поодиноких виділів, або поодиноких людей, — але цілого товариства, всіх ёго членів. И маємо надію, що так оживлена, зъєдночена праця що раз ширшими, далекосяглими промінями россівати-ме світло правди и науки між нашим народом. Тож сподіємося, що всі наші щирі земляки підмагати-муть се нове діло, котре як обчислене для добра загалу, так тілько підмогою и щирим уділом загалу може бути довершене.

— Дня 13. с. м. приіхав до Львова **папський нунций Якобіні.** Духовенство всіх 3-х обрядів зъіхалося досить численно, а найчисленнійше духовенство руське. Нунций заіхав до митрополичоі палати, де вже значний час наперед робилися коштовні приготовленя. Як недавно на подорож до Риму, так тепер на принятє нунция пішло знов немало руського гроша, котрого справді небагато є, хотя богато єсть потреб руського народа и руського духовенства. Поляки, як писала Gazeta Narodowa, з вдячності за ласкаві слова папи, сказані в Римі до польских богомольців, заимпровизували илюминацию, в котрій взяли участь навіть и Жиди. Илюминовано навіть ратуш, хотя перед кількома роками, як обходжено 400-літній ювилей в честь Коперника, ратуш був темний. Найяснійше и найвеличнійше однако був илюминований ст. Юр. В загалі у ст. Юра, як вже замітив и Dziennik polski, повіяв дуже римсько-католицький вітер. О. Малиновський, як констатує Czas и Dzien. pol. грає ролю найревнійшого католика в спосіб занадто в очі впадаючий, а не дуже східний з недавно заключеною згодою з редакт. „Слова“. — Цілью приізду нунция має бути зрівнанє обох обрядів: руського и латинського, вже ж, розуміється, не в той спосіб, щоби ла-

Digitized by Google

тиньский обряд зближити до руського, тілько руський до латиньского. Перед всім, як чуємо, має Юлиянський календар заступлений бути Григориянським. Як небудь за сим промовляє и наука и деякі практичні згляди, однак тепер час на те крайне невідповідний, а притім така зміна не повинна и не може бути введена позакулисовими махинаціями кількох людей, хочби й високе становище займаючих, але тілько за уділом духовенства та и народу. Коли б такий плян дійсно був, перестерігаємо перед ёго виконанем, бо воно стрітить оппозицию и рішущий протест як не цілого духовенства, то руського народу.

— Витяг з интересовної статі „Внутреннее рабство и война за освобожденіе“ — подамо задля недостачі місця в слідуючім Ч-лі.

НЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 13. Вересня 1877.

Засіданя галицького сойму скінчилися дня 30. Серпня. В остатних днях займався сойм головно буджетом краєвим на р. 1878. Не обійшлося и сего року без опозиції руських послів, однак сеся опозиция не була так сильна як давнійше. Ролю головного опонента взяв тепер на себе о. Ясиницький, але грав ії не все щасливо. О. Ясиницький не потрафив вистаратися о докладні информациі о справах (в чім давнійше відзначався др. Антоневич), а опонував нераз там, де опозиция була непотрібна, пр. коли жадав зменшеня о $^3/_4$ суми прелиминованої на будову и реконструкцию доріг и т. и. На становищу фальшивої часом ощадності ставало нераз и кількох польских послів: гр. Голєєвський, гр. Круковецький и и. — и в тім однім згляді заступали нарід так, як заступали б посли-селяне. Ві всіх же инших зглядах и ві всіх справах посли Поляки, вибрані селянами, зовсім не дбали о интерес селян, противно голосували прямо против интересів своіх виборців, пр. в справі пропинацийній. Коли о. Ясиницький виступав против многих видатків а за зниженем додатків до податків, замітили справедливо пп. Хржановский и Зиблікевич, що тягарі на край тому такі великі, бо руські посли в Раді державній голосували за многими видатками та високими податками: на потреби краю ухвалює сойм менше як 3 милиони, коли до Ради державної иде з Галичини 35 мил., с котрих тілько мала часть вертає до краю. Однак ще справедливійше відповів о. Красіцкий, що найбільше грошей иде на утриманє війска, а Поляки в спільних делєгациях голосуючи за високим буджетом військовим найбільше причиняються до накладаня великих тягарів на край. — Поміж иншими позициями буджетовими принято на р. 1878, як було и в р. 1877, на руський театр 3000 зр., на видаванє руських учебників для гимназий 2000 зр., для Газети школьної 500 зр. Споміж инших ухвал принятих в послідних днях заслугує на згадку ухвала в справі закладань шкіл рільничих в краю: кошта удержуваня таких шкіл мали б погосити ряд, громада або повіт, и край.

Digitized by Google

Адреси до трону цілком не ухвалено. Росправа адресова мала наступити ще перед буджетом; однак що обавлялися, що ряд не допустить до ухваленя немилої ёму адреси и замкне сойм, для того зіпхнуто ii на сам конець по буджеті. Але скоро тілько буджет ухвалено, намістник „в наслідок надійшовшої телеграми“ завізвав маршалка кр. до замкненя сойму. Маршалок замкнув зараз сойм о $^3/_4$8 год. в вечер досить неясною а фразистою мовою.

Як признають самі польскі газети, сёгорічна сесия сойму краєвого випала наймизернійше зі всіх. Залагоджено крім буджету майже самі тілько дрібні та локальні справи. Внески послів, с котрих важнійші подали-сьмо в попереднім н-рі, не прийшли від комисий перед повну комнату. Правда, що сесия трівала лише 3 неділі, але при добрій волі и розумнім щадженю часу можна було не одну справу залагодити. Найбільше часу — поза соймовими засіданями — пішло на уложене адреси, котра навіть не прийшла під дебату!..

Дня 4. с. м. зачалися на ново **засіданя Ради державної.** На порядку дневнім 1-ого засіданя була реформа податків; однак відрочено росправу, щоби поодинокі клюби могли над нею докладно застановитися, чи не зробити б сеї справи питанєм клюбовим. Дебати над реформою податків зачалися 6. с. м., однак доля проєкту тої устави дуже непевна. Комисия, вибрана для розвіданя проєкту ряду, не могла згодитися на оден погляд, ба навіть не поділилася на дві групи: більшості и меншості, але аж на 4 групи, посеред котрих ще знов суть ріжні відтінки, розличні погляди, як самі референти признавали. Більшість комисиї, в имени котроі референтував др. Беер, предкладає комнаті всі проєкти ряду, однак значно а в одній точці навіть до непізнаня змінені. Одна меншість комисиї, складаючася с Поляків Кржечуновича, Рильского и Лепковського, жадає відкиненя цілої реформи. Пп. Поляки подають дві головні причини своєї оппозиції: що нові податки за мало принесуть приходу, и що вони будуть угнітати біднійші кляси в користь заможнійших. Як слабу підставу має перша причина, видно с того, що п. Кржечунович, котрий виступав яко референт польскої меншості, суму всіх доходів в Австрії способних до оподаткованя такоує на 400 милионів, між тим як референт другої меншості п. Найвірт цінить ii на 1273 мил.! А що до другої причини, то новий проєкт вводить прогресивний податок доходовий, єдиний спосіб, який має сучасна наука финансів, щоби нерівність оподаткованя на користь біднійших кляс вирівнати. В самім же ділі Поляки опонують не в интересі найбіднійших кляс, але в интересі властителів більших посілостей, котрі становлять більшу часть польскої репрезентациї в Раді державній. Третя група (референт п. Найвірт) жадає, щоби насамперед ухвалено уставу катастральну, за помочю котроі можна б отаксувати дохід маючий оподаткуватися; аж коли цілий дохід буде знаний, можна буде також знати, як ёго оподаткувати. Однак ніяке таксованє не єсть цілком певне, а через те проволікло би ся ухвалене устави може значно. Четверта група (референт др. Шавп) вносить, щоби податок доходовий зараз ухвалити, але опусти відкинути. На засіданю с 4. с. м. промовляли тілько сі 4 референти; властива дебата зачалася 6. с. м., в котрій против устави виступав п. Шенерер, воюючи загальними аргументами,

Digitized by Google

др. Пергер, котрий з доктринерства вступався за капиталистами, именно за посідателями рент, отже людьми богатими однак доси найменше оподаткованими, и др. Клір, котрий в засаді годиться с проєктом в загалі, але задля поодиноких частей проєкту волить цілий проєкт відкинути. За проєктом промовляли пп. Граніч и Карнері. — На засіданю з 11. с. м. промовляв за проєктом особливо п. Плєнер, тількож що він з обави, що прихід з особового податку доходового буде за малий, виступав против опустів при податку грунтовім и домовім, котрі ряд пропонує; однакож без таких опустів реформа податкова була б для селян підвисшенєм податків.

Великих чнадій на ухвалене справдешнёі реформи податків годі собі робити. „Комната послів, як каже Neue freie Presse, після свого складу есть комнатою заможних людей. Вона заступає переважно той елемент народний, котрий де-инде звичайно називають die oberen Zehntausend. Комори торговельні и більші посілості висилають очевидно репрезентантів великої посілості до Ради державної. В містах, котрі безпосередно и на підставі досить либерального цензуса вибирають, в загалі однако при виборах мають перевагу заможні кляси. Сельский же елемент в Раді державній єсть в значній меншості, може задля того, що вже більші посілості заступають села. В декотрих зглядах — правда, але в справі реформи податків интереси хлопські интересам великих посідателів суть прямо противні... И від такого парляменту жадається, щоб він ухвалив реформу, котра би біднійшим клясам народу уняла тягарів а придала заможнійшим! В тій справі показуєтьоя, що деколи ряди загальні интереси народу справедливійше оцінити и охотнійше перевести можуть, як парляменти, котрі не могуть запертися свого походженя и задля того лиш односторонне становище займають.“

Российсько-турецька війна в остатних двох неділях вступила в критичну фазу. Після довгої перерви по битві під Плєвною с 30. Липця роспочав Сулейман баша 21. Серпня оффензиву штурмом на российські укріпленя в просмику Шипка, однак по 8-дневних даремних намаганях, втративши своїх найлучших жовнірів, мусів дальших атаків заперестати и задоволитися тим, що заняв и укріпив такі позиції в просмику, котрі не дозволяють Россиянам посуватися дальше наперед. Всеж таки боі в Шипці мали ще й дефензивний характер: їх цілью було відзискати Балкан яко оборонну линію для турецькоі армиі на злучай поражки в Болгарині.

Властиву ж оффензиву з наміром виперти Россиян назад за Дунай роспочав Мегемед Алі баша 30. Серпня, вирушивши в 3-х колоннах від Расграду и Ески-Джуми против армиі царевича наслідника трону, знаходячоіся за Чорним Ломом. Турки перейшли через ріку під Карагассанкіоі, Гайдаркіоі и Язляр, и виперли по завзятім бою Россиян з їх укріплених позицій; Россияне мали втратити одну канону, трохи амуниції и до 4000(?) людей. Дня 5. Вересня Мегемед Алі заняв по кровавім бою Кацелево, виперши Россиян цілком с правого берегу Чорного Лому. Дальша оборонна линія Россиян єсть над рікою Янтрою, однак Мегемед Алі дуже поволи и осторожно поступає на перед.

Digitized by Google

Між тим зачали Росспяне стягати чим раз більше війска напротив Плєвни и окружати с 3-х сторін Османа башу, щоби ёго відтяти від Софиі и зловити цілу армию ёго. Загрожений Осман баша пробував недопустити до такого окруженя и заатакував Россиян 31. Серпня під Пелисатом, однакож по завзятім бою, в котрім обі сторони значні втрати понесли, був відпертий. Дня 3. Вересня хотів Осман баша знов зрекогноскувати российські позиції чи навіть заняти Сельві. Однако пустившися наперед дістались Турки в сильний огонь Россиян и вернулися до Ловчі, де дістали поміч и роспочався бій. По 12-годиннім бою Россияне вишерли Турків з Ловчі и заняли сю місцевість. Втрата Ловчі єсть для Турків дуже важна: передше мав Осман баша в Плевні и Ловчі дві сильні позиції, звідки міг перешкодити всім маневрам российської кінниці зміряючим до того, щоби ёго обійти. По страті Ловчі праве крило Османа не має на чім опертися и також позиция в Плєвні стала загрожена. Накопець с Плєвни Османови не так легко як з Ловчі цофнутися до Софиі. Дня 7. с. м. зачалася велика битва під Плевною. Сулейман баша вислав відділ своєі армиі Османови в поміч, однак за пізно: Россияне не допустили сёго відділу, щоб сполучився з Османом. Россияне, с котрими сполучилися й Румуни, мають не тілько значну перевагу в людях (80—90.000 против 60.000 Турків), але особливо велику перевагу в артилєриі, спровадивши навіть тяжкі гармати, які лиш при облозі кріпостей уживаються. Навіть туркофильскі газети припускають, що Осман баша без помочи від Сулеймана або скороі и енергичноі оффензиви Мегемеда Алі не довго буде міг удержатись; однако ні від одного ні від другого на скору поміч не заноситься.

Причину зміненого стану діл в Болгариі англійські газети приписують взаімній завісті турецьких генералів Мегемеда Алі, Сулеймана баші и Османа баші. Мегемед Алі именований вправді провизорично начальним комендантом, але стало має ся гідність надана бути тому, хто найбільше відзначиться. Всі три турецькі полководці доказали, що вони вміють битися, але ні оден з них не оказав великоі стратегичноі або хоч тактичноі спосібності. Сулейман баша зробив тяжкі похибки, а коли б Плєвна впала, то се було б головно ёго виною.

Чорногорці віднесли великий успіх: дня 7. с. м. скапитулювала залога турецькоі кріпості Никсич, котра через два роки була облягана и около котроі велася майже ціла війна в Чорногорі. Чорногорці, не мігши здобути кріпості силою, спустили потік, звідки мешканці и залога Никсичу брали воду, и тим способом змусили сих-же піддатися. Никсич єсть ключем до Герцеговини, и мабуть не за довго Чорногорці роспічнуть дальшу оффензиву против Герцеговини.

Відносини иншіх держав до Турциі що-раз більше вияснюються. Союз трёх цісарів истнує ще доси, особливо за старанєм Німеччини, котроі ряд тим більшу симпатию оказує а навіть поміч подає Россиі, чим гірше ведеться Россиянам на боєвищі. Німеччина поставила війоко на границях Конгресовоі Польщі, чим дає Россиі можливість, вивести більшу часть своіх військ с Польщі до Болгариі, не обавляючись повстаня Поляків. Австрию Німеччина всіми силами удержує в союзі трёх цісарів и в добрих відносинах з Росспєю, а наконець довела до порозуміня між российською головною кватирою и князем румуньским,

Digitized by Google

наклонивши Россиян зробити значні уступства в користь Румунів, так що наконець Румуни переправили свою армию через Дунай и оперують разом з Россиянами.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИИ.

ВП. *И. П. в Моляно:* За надіслані статі „про світляний млинок“ и „Стан и задане народовіданя“ — щиросердешне Спасибіг! Будуть уміщені в слідуючих Ч-лах. О дальші статі дуже просимо. — ВП. *К. М. в С.* Радимо вам роспочинати від прози, а переходити до поезиі. Не все, що мило звучить для уха, гармоніює з вимогами логики. Та й далеко лучше набравшись перше писарськоі сили и богацтва відомостей доторкатись опіоля золотострунноі кобзи. — ВП. *Ю. М. у Л.* Щиро Вам дякуємо за охоту підмагати нам у нашій праці. Станули Ви на добру дорогу стараючись про чистоту язика. Та мабуть Ви самі мусіли завважати, що у Вашій прозі більше натуральності, свободи и легкого вислову, як у поезиі. З Вашого хоч короткого письма ми догадуємось, що Ви свідомі важного заданя кождого писателя. Так и сподіємось, що не возьмете у гнів, що ми не помістимо поезийки „Мрія дівчини“. Для нас було б се неможливе, а для Вас може и шкодливе. И Вам мусіли б ми дати таку раду як п. К. М. Через те, думаємо, звернеться Ваша праця на поле позитивне, а коли бажаете робити проби в поезиі, так роспічніть переводити дрібнійші поезні знаменитих поетів. Тоді переконаетесь, що истота поезні не лежить в противності до природи. Оттоді Вам не попадеться до поезні таке, що „звуки пращальні из гнізд пробуднлись, щоб сонце успати на ложу вечірнім“, ані „пук лучів сонця“ не буде обіймати „надземноі“ дівиці „в яскравое лоно“, а та дівиця не буде так виглядати, що „повоем звисае волосе ій льняне, кінцями коліна дівиці цілує, а оком голубим, здаєсь що, як гляне, вздержить, щоб дивились на ню річні струі...“ Дуже були б ми раді з Вами устно поговорити. — ВП. *П-о Л. в Ц.* Висилаємо Вам „Правду“ и вижидаємо обіцянок для нас и для „Письма с Просвіти“.

ПОПРАВКА: На стор. 663 — 1 вірш з гори по слові Чубинського — належить додати: Купчанка.

ВІД РЕДАКЦИИ.

Просимо всіх Ш. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скоре надсиланє залеглостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминути неточність в висилці.

О І-ого півроку маємо ще невеличке число примірників, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 3 зр.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 18. У Львові, дня 30. (18.) Вересня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция в администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГОМЕРА ИЛІЯДИ

ЗБІРКА ДЕВЯТА.

Вольний переклад Степана Руданського.

Посланьство до Ахилля. Прозьби.

(Конець.)

Один тілько Фойникс ридаючи тяжко
Промовив, боячись за судна ахейські:
„Коли тобі в серце запало, Ахилле,
Одпливать и ти вже спасать наші судна
Од вогню не хочеш, що серце у гніві:
То як мині, сину, без тебе й остаться?
Таж мене с тобою Пелей старий вислав,
Як тебе из Фтиі слав до Гамемнона
Молодим — не знав ти ні спільного бою
Ні речей, що́ людям славу довершають.
То він мене й вислав, щоб тебе навчити
Говоруном бути и дільником діла.
Так без тебе, сину, я вже не останусь
И тогді, щоб бог сам мині обіцався
Старість мою зняти та молодість дати,
В якую кидав я Гелляду жіночу
Та тікав од гніву батька Аминтора.
Прогнівався батько за дівчину красну,
Він жив бач из нею и зневажав жінку,
Мою матір — мати мене умолила
Дівчину однятн, щоб збридила сивим;
Я ії й послухав, но батько дізнався

Digitized by Google

И кляв мене тяжко и молив Еріний,
Щоб ёму не мати в себе на колінах
Моєі дитини, и ту ёго клятву
Учув Дій підземний и Персефонея.
Я вже ёго мідью хотів заколоти,
Та бог якийсь здержав тую злість, що́ черні
Дає встріт до всуди, людям до обриди,
Щоб мене не звали люди батькогубцем.
А все ж моє серце уже не злюбило
В сердитого батька по хатах снуватись
И много збіралось ближніх и родини,
Щоб мене вмолити дому не кидати.
Много овець тихих, волів круторогих
Зарізано; много свиней самих тлустих
Купами складалось в Гефайстових печех;
Много й вина пито из батьківських чарок —
Цілих девять ночей кругом ми не спали,
Сторожу держали; вогні не згасали,
Один на крилечку тесового двору,
А другий у сінях край моі світлиці.
Но тільки десята чорна ніч настала,
Я виважив двері крішкні в світлиці,
Вийшов, перескочив частокіл дворовий,
Обманув сторожу хлопячу й жіночу,
Пробіг я далеко Гелляду широку
И прибув у Фтию, вівцями богату,
До царя Пелея. И він мене щиро
Прийняв и вподобав, як батько дитину
Одну в старім віку при многих достатках.
Дав мині богатства и народу много,
И жив я у Фтиі гетьманом Долопів.
И тебе таким я виростив, Ахилле,
Бо тебе любив я. З другим не хотів ти
Ні до столу сісти, ні в будинках істи,
Поки я до себе не брав на коліна,
Не подавав страви, вина не підносив.
Нераз ти сорочку обливав у мене
Вином, як дитина бризкаючи з рота,
Як я над тобою терпів-побивався.
Думаю: не дали боги мині счадків,
Так тебе я сином, дивний мій Ахилле,
Оберу, що може коли лиха збавиш.
Усмирись Ахилле, тобі не годиться
Тверде серце мати; и боги прощають,
Хоч у них и більше слави, чести й сили.
И богів дарами, щирими словами,
Зливами та димом люди прихиляють,
Коли хто з них просить, грішний виноватий.
Бо Прозьби то дочки великого Дія,

Digitized by Google

Кривиі, старні, слабіі на очі,
И всі вони слідом за Напастю ходять.
Та Напасть як сильна и кріпка на ноги,
То все по переду весь світ оббігає,
Людей звережає, а ті слідом лічать.
И хто вважить дочок Дієвих и прийме,
Того й вони вважать и молитву вчують;
А хто іх не вважить и одкине гнівний,
Так вони Кроненка просять, щоби Напасть
За таким ходила, слідом вередила.
Дай же й ти, Ахилле, сим Дієвим дочкам
Честь, котора в сильних серце підіймає.
Щоб не давав дарів тобі Атрієнко
И не обіцався, а все тяжко злився,
То й я не просив би, щоб ти помирився
Та поміг Аргеям, хоч би вони й гибли.
Но він дає много, много й обіцає,
И тебе просити вибрав самих лучших
З ахейського війська, самих наймиліщих
Для тебе Аргеіб — пожалій іх мови
Та іх ніг; не гріх був гніваться с початку.
Чували ми славу й про рицарів давних,
Що́ злість сама буйна на них наступала;
Но й вони склонялись словами й дарами.
Знаю одно діло давне, не повеє,
До сего подібне — и вам тепер скажу.
Було раз Курети з Етолами бились
Кругом Калидону и різались тяжко,
Етоли ж стояли за Калидон місто,
А Курети бились місто звоювати.
А все лихо стало с тої Артеміди
Гнівної, що Ойлей початками с саду
Ії не вповажив — другим дав приноси,
А Дієву дочку одну не вповажив;
Забув, чи не відав, а согрішив серцем.
От за тее гнівна божа Стрілобоя
На сад напустила свиню білогубу,
И та збиткувалась над садом Ойнея
И много родючих дерев вирівала
И с корінем разом и яблунним цвітом.
Мелеагр Ойненко и вбив свиню тую,
Из городів многих людей позбиравши
Та собак — с ким небудь ії не побив би:
Оттака не мало на костир післала.
Но тут то богиня бійку и підняла
За щітинну шкуру й голову свинячу,
Бійку у Куретів и славних Етолів.
И от поки бився Мелеагр хоробрий,
Зле Куретам було; вони й за стіною

Не могли стояти, хоч много їх було.
Коли ж наступила злість на Мелеагра,
Що́ вона й розумних розум баламутить,
И він обізлившись на матір Алѳею
Заліг коло своїй жінки Клеопатри,
Донечки Марпесси Евеніни й того
Идея, що́ первий с підземного люду
Був за часу того и стріляв в самого
Бога Аполлона за дівчину красну —
Батько сей и мати свою дочку в себе
Звали Алкиона, в память що и мати
Мов та Алкиона плакала в недолі,
Як її схопив був Аполлон стосильний.
З нею и заліг він у тяжкому гніві,
Єго тая клятва гнівала, що мати
До богів молилась за вбитого брата:
Много раз руками вона в землю била
И Невида звала и Персефонею;
Клячіла и лоно слёзами мочила,
Щоб смерть дали сину. И її з Ереба
Неситая серцем Еріния вчула.
А там коло брами гремів грім и тресκіт,
Башти роспадались; старшина Етольска
И сама просила й попів посилала
Вийти, помогти ім, обіцала й дари.
Де було найлучше поле Каледонське,
Там ёму давала вибрать самих лучших
Пядьдесять загонів, насіл виноградом
На спіл пустирями одрізати плугом.
Много й старий Ойней благав, підіймався
У терем високий к самому порогу,
И стукав у двері и умоляв сина,
Много ёго сестри и мати просили —
Но йще гірше злили; просила й дружина
Сама найвірніща, сама наймиліща,
Но все ж ёго серця в грудях не склонила,
Поки ёго терем не здригнув. Курети
Вже на баштах стали й місто підпалили,
Тогді Мелеагра стала ёго жінка
У слёзах просити, та все викладати,
Що́ из людом буде, коли місто візьмуть,
Що людей поріжуть, місто з димом пустять,
Дітей у неволю візьмуть з матерями.
И піднялось серце, лиха не стерпіло:
Він пійшов и збрую одягнув блискучу.
Так то лихий час він одвів од Етолів,
Одвів сам собою, ще не брав и дарів
Милих та богатих, а так одвів лихо.
Но ти не роби так, нехай тебе дух твій

Digitized by Google

На се не підводить; гірше буде судна
З вогню рятувати; вийди из-за дарів,
И тебе за бога мати-муть Ахеі.
А як ти без дарів виступиш до бою,
Честь не та вже буде, хоч ти й бій поправиш."
Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
„Фойнику дідуню, на що тоі чести?
Надіюсь, що буде честь мині од Дія
И з нею я буду край суден вінчастих,
Поки душі в грудях и сили в колінах.
А я тобі скажу и вбий собі в память:
Не муч мого серця плачем та слёзами
Из-за Атрієнка, не слід так любити
Єго, а то можеш ти мині спротивіть.
Лучше враз зломислить, кому я зломишлю;
Враз пануй зо мною и ділися честю.
Вони дадуть звістку, а ти ляж у мене
На мягкій постелі; взавтра перед світом
Скажеш, чи нам плисти чи тут оставаться."
Мовив и бровами мигнув до Патрокла,
Щоб Фойнику постіль білу слав, щоб швидче
Подумали гості, вийшли из наміту.
Аж тут и сам мовив Аянт Теламонів:
„Славний Лаертенку, мудрий Одиссею!
Ходім, бо здається з нашого заходу
Користі не буде. Треба нам Данаям
Одвіт передати, хоч він и немилий,
Бо нас виглядають. Ахилло могучий
Забрав собі в серце думу неприступну,
Він не уважає й дружної любові,
Щó ёго за всіх ми край суден любили...
Каміню нечулий! Другий и за брата,
За вбитого сина викупом мириться,
И той заплативши живе меж народом;
А в того и серце и душа стихає,
Хто узяв на викуп. А тобі злу, буйну
Боги дали душу за одну лиш дівку;
Тепер сім за нею даємо найкращих
Та ще й до них дари; змягчи своє серце,
Поваж свою хату: ми ж пришельці в тебе
З Данайського люду — и тобі, здається,
Лучші и миліщі над усіх Ахеів."
Аж до ёго мовив скорохід Ахилло:
„Гетьмане Аянте, сину Теламонів!
Все ти мині мовив по душі, здається,
Та серце болієе, як тільки згадаю,
Що той Атрієнко перед цілим військом
Мене обезславив, мов того пришельця.
Так ви ж собі йдіте и там роскажіте,

Digitized by Google

Що я не підіймусь на бійку кроваву,
Поки Пріяменко Гектор шеломенний
Не прийде к намітам, суднам Мирмидонським
По трупах Аргеів, та не спалить суден.
Аж край мого судна та мого наміту,
Я думаю, Гектор хоробрий и стихне."
Мовив — и всі разом из чарок подвійних
Злили й пішли к суднам. Одиссей перед вів,
А Патрокло живо слугам и служанкам
Для Фойника постіль казав постелити.
И вони слухняні живо постелили
Овечую шкуру, ковдру, простирадло,
И старий поклався и ждав до зірниці.
Ахиль положився особно в наміті,
И з ним положилась Лезбіенка бранка,
Форбантова дочка, красна Диомеда.
Патрокло й собі ліг, и з ним положилась
Красная Ифида, що́ ії Ахилло
Добув из Скирону, Енійєвого міста.
А ті як прибули в наміт Атрієнка,
Ім зараз Ахеі чарки подавали,
И один за другим вставали, питали.
Первий запитав іх Гамемнон володар:
„Скажи Одиссею, Ахейськая славо,
Хоче він од суден вогонь одвернути?
Чи злість ще досі він на серці має?"
Аж до ёго мовив Одиссей премудрий:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Не хоче він гніву гасить, а гірш злиться,
Злиться и не важить и тебе и дари.
Він тобі самому каже розважати,
Як ратувать судна та народ ахейський;
А сам похвалявся, що до схода сонця
Весельні судна на море опустить.
Та ще говорив нам, що и другим радить
До дому вертатись, бо ще не прийшов час
Гибелі Ильёну: Дій над ним високо
Простер свою руку, и люд укріпився.
Так казав и се вам товариші скажуть,
Аянт и обидва кликуни премудрі.
А Фойник остався; він ёго оставив,
Що може він завтра поплине до дому
Из ним, коли схоче, а то не неволить."
Мовив — и всі глухо на тее мовчали,
Вражані словами, бо говорив грізно.
И довго Ахеі сумні мовчали,
Аж от до них мовив Диомед хоробрий:
„Славний Атрієнку, царю Гамемноне!
Лучше б не просити було Пелієнка

Digitized by Google

С такими дарами; бо и так він гордий,
А ти дав ще більше ёму гордувати.
Пливе, не пливе він, на те не вважаймо!
А він и без того стане колись битись,
Як буде охота и бог дасть на розум.
Вислухайте лучше, що́ я вам пораджу:
Лягайте ви спати, серце підкріпивши
И вином и хлібом; бо то дає силу.
А коли засьяє ясная зірниця,
Постав коло суден и піших и конних
И сам ставай царю с передніми биться."
Мовив — и всі разом на тее пристали,
Вражані словами храброго Дивмеда.
Зливи учинили, пійшли по намітах
И там полягали и позасипали.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ.

(Вимок з галицьких образків)

написав

Василь Барвінок.

(Конець.)

Осталась Маланя сама в хаті и мов громом прибита похилила голову, опустила безвладні руки, потонула в сумних думках...

Здалося ій, наче б цілий світ кружляв на вколо неї, наче б якась густа темрява заступала світ и наповняла хату, неначе від розгуканого моря підіймався страшливий шум, а перед нею роскривалась темна безодня, а с тої безодні здіймались якісь лячні, жалосливі голоси, плачливі стони та зойки и колихали цілою хатою, потрясали самою землею. — ...И виринає с тої темряви Порфир злосливо сміючись, с погордливим поглядом, з роспаленим від напитку лицем, з роздійнятими руками, наче б обмахуючись від сновид, — а за ним чіпаються малі діти, босі, обдерті, замурані, заплакані; а там виступає відразлива постать — то Гофманова росчіхрана, розізлена, з жаркими, местними очима, з росхрістаними грудьми, з затисненими кулаками... разом з нею йдуть ій дочки на вхрест зложивши сухі руки в подертих лахманах, с похиленими головами, бліді на лицю, нужденні, убожеством прибиті... Дальше виступає ціла громада людей сумних, жалосливих... Повагом йдуть вони, несуть на марах Парашку с пробитою грудю, з закровавленою головою, росшарпаним волосям, пообтов-

Digitized by Google

канними руками, — ...а там из темряви виринає Иван з закованими руками, злющий як лев спутаний, пімстою роспалений, а соромом пригнетений, неначе опир той, що огнем дише а світла боіться... Мов гробовим холодом повіяло від тих людей. И здіймається що раз більший шум и гамір, чутно голосний плач, наріканя, проклони. И долітають тіі проклони до уха Малані, плач роздирає іі серце, а страх мов ледом окладає плечі. Безодня що раз більше ростверається перед нею, якась невидюча сила здається іі тягнути в ту пропасть, наче пекольний чад видобувається з глубини, искри промигують крізь темряву, — вона пручається, роздіймає руки, щоб видертись с тоі безодні, хоче кликнути о поміч, а голос завмірає в устах, дух заперається в грудех, — и безсильна летить вона у пропасть...

Маланя упала об землю, повалила на дід миску, а ніж злетівши с стола шторцом вбився в землю. На припічку догаряв огонь, підкисле тісто виглядало з нецок, а кіт проснувшись під припічком висунув свою головку из за соломи и муркотів розглядаючись за ласощами.

Вечірне сонце освітило хату ясним промінем. По хвилі прийшла Маланя до себе, мов из глубокого тяжкого сну проснулась. Повела рукою по горячому чолі, поглянула по хаті — все було тілько приява. Клапоть соломи ссунувшись с припічка дотлівав на землі, блискучий ніж впився в землю и здавалось ще тремтів від промаху. „О, чом ти не вбився так в моє серце,“ прошептала Маланя підіймаючи ніж и на силу здвигаючись з землі. Повернулась Маланя по хаті и немічна сіла на лавці. Тут дожидала роспочата праця свого кінця, а сили опускали іі руки, відпадала охота, голова мов обухом вдарена мутилась. Вона тепер пригадала собі, що навкруги неі що йно сподіялось; росставлені миски, погасаючий огонь, наповнені нецки пригадали іі приготованя на Великдень, а розгорнена торбина з мукою, сліди болота біля порога — напімнули іі Гофманову. Невисловний жаль опанував іі душу и Маланя заллялась горячими слёзами.

„Боже, мій Боже, змилосердися наді мною. Ти страдав єси за нас, а й ти молив, щоб відвернулась чаша горя від тебе. За віщо ж на мене така кара, стілько горя, муки и ганьби?.. Чи за ту крихту моіх невинних літ сирітських, що я дитиною щасливо провела, чи за ті моі сни-надіі, що я ними своє сирітство золотила, чи за те, що я так щиро молитви до тебе посилала, добра, щастя благала?.. О моя пенько рідненька, чом ти мене у колисці не здавила, немовлятком в глубокій воді не втопила!..“ И голосно

Digitized by Google

розлягався по тихій хаті сердешний плач Малані, а слёзи не лагодили горя, не заколихали жалю-роспуки! Не забути ії сподіяного, не видерти з грудей зараненого серця, не заховати бідної головоньки від страшних думок, не розвеселити жалібної душі! Ціла ії жизнь бесталанна наче живим образом станула перед ії очима, мов чорним покровом вкрита, кожда вражена струна ії чистої душі озвалась жалібним тоном, и щастя першої молодості и споминка заведених надій и тяжко перебуте замужя и ті сумні подіі послідних хвиль — все разом відживало, в жалосливі акорди перетворялось, цілою душею ворушило. Не осталось ні одної веселості незамученої, ні одної надіі незаведеної, ні одного бажаня сповненого, ні одної близької душі щирої. Усе мов руіною полягло и билинки не осталось, щоб привязувала ії до землі. Вона боялась навіть подумати про дальше житє на сій землі, ціла тремтіла від одної думки, що за хвилю може появитись Порфир, навернутись Гофманова, зібратись уся громада, — можуть налинути всі ті марева, що недавно тягнули ії у пропасть, а повалили об землю. Ні, ніяково було ії думати про таке житє! Ії думки з відразою відлітали від того мертвецького падолу, очі ії мов зорі сяли незвичайним огнем, а на лиці, здавалось, виступав живий румянець, зловіщий віщун роспукою зайнятої душі.

„О, коли б я голубкою злинула високо, високо по над ту землю, над високі сині гори,“ говорила Маланя сама до себе, „коли б я вирвалась с тої тяжкої неволі, я би полинула до тебе, мій єдиний друже незабутий, жалібною голубкою я перед тобою вдарила б, тебе ревними слёзами прощеня благала б за мою вину, що я твій вік извялила, тебе лихими людьми зобідила, твою добру душу смутком на віки закрила. Мій друже єдиний, душе моя щира, як же тяжко тебе зобіджено, як страшно тебе осуджено, як підло зруйновано наше щасте, на віки нас розлучено! Почуй з далека мій щирий жаль, глянь, як побиваюсь за тобою, плачу по твоім и моім щастю запропащенім. О мій Степаночку, ти один міні на світі щиро бажав добра, ти один мою душу зрозумів, — а тебе так скривдили — моі кати...“

„Ні, він мене не позабув, ёго лице жалобою вкрите, ёго душа таким жалосним привітом озвалась при нашій стрічі,—ні, він не позабув мене, він так тяжко страдає по нашій розлуці, він мій, я не можу ніколи, ніколи ёго забути!“ И як від ясного світла просияло ії лице, а слёзи як золота роса блищали в ії карих очах. Не забути ії свого єдиного щастя, не відірватись від єдиного любого образу, не розлучитись від любих споминок, що

Digitized by Google

як кришталеві води бють чистими струями з глубокого жерела! Та через хвилю знов налинули темні хмари, мов би ураганом здійнявся страшний біль в її серцю, и знов роспука зайняла її душу.

„А незадовго прибуде мій кат,“ як в лихорадці шептала Маланя, „наспіють люде, посипляться проклони и повернуться всі моі муки, а ганьба привалить ще важшим камінем моє бесталанє. И я житиму в такій неволі, с таким чоловіком, з убійцею мого щастя... Ні, нема міні житя на сёму світі, най лучше усе моє горе від разу впється сим гострим, блискучим ножем в моі груди, розірве моє серце, закінчить на віки мою муку!.. А я злину високо, по над сей світ, полечу до Бога, може прийме мене до себе, може простить міні мій гріх и я буду молитись, для ёго щастя-долі благати, — може виблагаю... О мій Степаночку, мій друже єдиний, коли б я хоч цвіточкою на твоєму вікні процвіла, хоч раннім промінем сонячним тобі на добридень що рапа радість приносила, — хоч вечірнёю зіркою тобі присвічувала, на тебе, на твоє щастє дивилась, що вечора хоч з далекоі далекості ясним світлом миготіла, тобі „добривечір“ из сипёго неба посилала, — може б ти на мене хоч раз глянув, хоч тихе зітханє міні у привіт післав... О так, на віки хоч так бути с тобою разом, тиху розмову вести, твоєю зіркою світити... мій щирий, мій єдиний друже, — мій...“

Вечірнє сонце било яспою стругою до хати, а в хаті була тиха тишина, ні голосу, ні шелесту, ні сліду людського житя. А на дворі був гарний вечір весняний, теплий, погідний, веселий, тихий. Щебетали ластівки перелітаючи по чистому воздусі, бриніли мухи до сонця біля вікна, далеко шуміли весняні води, а ще дальше високо чутно було клекіт журавлів-ключолетів.

Мала дівтина живенько перебігла подвіря и бережно стукнула за клямку від пекарні. Вона боялась перешкодити своій імосці в печиві. Знала вона, що там печуться и для неі колачі, невеличка паска, великодні подарки. „Ану ж невчасно вітворю двері,“ думала мала дівчина, „потягне вітер и всі забіги моеі імосцуні повернуться в нівець, ану ж стрясеться підкисле тісто, що я до ёго сама муку сіяла, а іх руки так бережно вимісили. Ні, треба тихенько пробратись, щоб и не скрипнути дверима.“ И кахикнула мала дівчина, мов для пересторогн дала знак о собі. Але ніхто не обзивався. Ще раз стукнула о клямку, заглянула крізь

Digitized by Google

шпару, притулила ухо до дверей, — нічого не чути, ніхто не обзивається. „То я, імосцуню,“ озвалась накопець мала дівчина, „то я, вже вернулась з городу.“ Та все таки ніхто не обізвався. Ще хвилю простоявши стукнула вона знов о клямку, а відтак відхилила двері и несміло заглянула до хати. Все ще стояло так, як при її відході. В хаті нікого не було. Ще більше відхилила вона двері, стала по хаті розглядатись — и струхліла. Маланя лежала на землі. Миттю припала дівчина до своєї імосці. Страх перейняв її, слёзи хлинули з очей. Маланя лежала нежива, біля неї ніж закрівавлений...

* * *

Тиха ніч роспостерла свої темні крила над Лисогорами. Зірки поблискували на темному небосклоні як запалені каганці селянських хат. Темнійша від темної ночі чорніла свіжо висипана могила на лисогорському цвинтарі, а в селі було тихо, сумно, наче б жалоба вкрила ціле село. По хатах блимало де-де неясне світло, сковитіли собаки, на улиці не чути ні живого духа. Серед тої темності відбивала попівська хата ясно освіченими вікнами, з відкіля було чути гамір, веселу розмову, крики, бренкіт тарілок та скляних посуд. Се гаморили позісталі гості похоронні. А навколо попівства було тихо, темно и сумно. На обійстю засковитів старий собака, та скоро затих наче с переляку, або пізнавши знакомого чоловіка. На городі с поміж темних дерев висунулась постать чоловіча. У темноті тяжко було впізнати, чи се був чоловік чи жінка. Постать тихо підійшла під вікно. Світло вдарило с світлиці крізь вікно на її голову. Голова була закутана в верету, з закритого лиця виставав тілько ніс и блищали чорні очі, мов огнем горіли під стисненими бровами. Довго вдивлялись ті яркі очі до хати, наче б крізь вікно хотіли прошибнути тим палким огнем. В світлиці було повно диму и тілько як крізь хмару видко було навкруги столика чорні постаті гостей. На середині столика стояло дві свічки, а голови усіх були нахилені над — картами. Від часу до часу обзивався стук кулаків по столі, підіймався гамір, брящіли гроші, та знов підіймались клуби диму, затихали гості и нахиляли свої голови над картами. Очі німого свідка сеї сцени довго перебігали по тих задимлених головах, аж вконець опинились на одній. Се була голова Порфира звернена лицем до вікна. На ёго лицю не було ні сліду смутку, а тілько дикий вираз розбудженої страсті. „Нині Христос у гробі,“ прошептала постать під вікном, „через ніч будемо святкувати ве-

Digitized by Google

ликдень. А ся ніч буде велика ніч!“ Довго ще вдивлялись ті яркі очі в Порфирове лице, то пробігали по хаті, як би шукали нових гостей. По часі відхилилась постать від вікна и счезла в темноті.

В світлиці не замітив ніхто сеї зловіщої постаті, ніхто не почув виголошених слів. Всі були зайняті своєю забавою, забули на недавні похорони, на світ, на все що їх окружало. Се зібрались добрі приятелі Порфира, щоб розважити молодого вдівця. И розвеселяли ёго по своєму, сам Порфир розважав свою душу — у картах. Ніхто б и не відгадав, що с тої світлиці що йно недавно винесено молоду хозяйку на вічний супокій, що тут недавно ще половина с тих людей, що тепер гаморили за зеленим столом, жалісними голосами співали панахиду, а мало що не всі лисогірські громадяне заливались ревними слёзами щиро плачучи по своій единій добродійці. Далеко за село, між могилами скрилася сумота. Люде розійшлись по хатах, давні знакомі Малані порозъіздились домів, остались тілько що найблисші приятелі Порфира, сподвижники ёго дотеперішнього житя. И підіймався гамір, впрились веселі дотепи, иноді розлягався тріскучий сміх, то знов перемагала страсть и клялась ледача, неприязна фортуна, дзвенькотіли шклянки, брящали висипувані гроші, намість ладану наповнялась хата димом люльок и сигар, а запах руму давно придусив сопух похоронних свічок.

Було вже пізно коло опівночі. По хатах погасло світло. Тілько ще в церкві світилось при гробі Христа, заспаний дяк захриплим голосом читав „Діяпія“, перед плащівницею молилось кількоро людей, на цвинтарі біля церкви миготіла під високим хрестом лямпада, — а на попівстві ясніли вікна, забавлялись похоронні гості, дожидали великодної пасхи. А дальше була темнота и тишина, мов справді усе до гробу лягло.

Але нараз стало дуже прояспюватись, луна вдарила до вікон и сполохала гостей. До рапа ще було далеко, а місяць в ту ніч не сходив. Голосно засковелів на дворі собака, на обійстю почувся крик, гамір. Всі зірвались на рівні ноги. Біля вікон проблиснуло полумя. До світлиці вбігло дві перелякані дівчині и крикнули на всю хату: „горимо!“ Злякані вибігли всі с хати. Ціла хата стояла в полумях. Не було вітру и огонь високо здіймався в гору широким полумям, искри летіли в гору и погасали в густому димі. Повісся крик по цілому селі. Люде почали збігатись с коновками, з веретами, с сокирами, з образами святих. А мало хто брався до ратунку; багато стояло переляканих, мов остовпі-

Digitized by Google

лих. Криком наповнилось ціле обійстя, повипускана худоба ревіла, иржала и мекотіла розбігаючись в село, тріщали перепалені крокви спадаючи на діл, гамір як шум моря розносився по цілім селі. Порфир блідий бігав з місця до місця, закликав до ратунку, росставляв сторожу по будинках. На щастє огонь скоро потахнув и ні одна искорка не перелетіла до сусідних будинків. Стріха попівськоі хати горіла мов свічка, що вже до кінця допалюється. На конець гримнуло ціле вязанє и проломало стелю, а густий клуб диму зніссся до гори. Тепер можна було приступити до ратунку хати. Тілько не богато було вже що ратувати.

На сході вже займалося на день, як придушено огонь, а люде все ще стояли, то порались біля пожарища, то тихо розмовляли про несподіваний огонь.

„И не знати, відки то зайнялось?“ говорили одні.

„А Бог там знає. Від разу вдарила така луна, усю хату обгорнула. Я що йно вибіг с церкви, а вже полумя било стовпом в гору.“

„Може, що таке в комині поробили, за багато пекли?“

„А може хто підпалив?“ озвався оден несмілий голос.

„Не стійте, а беріться до діла,“ гукнув Норфир на громаду людей, „жаль вам ще, що не все згоріло! Де війт? Де присяжний? Най йдуть зараз за Иваном, — то ёго діло, я знаю, що ёго. Тепер міні не втече той злодій!“

„Ідіть, вяжіть! ні, ходім, я разом піду, бо ви готові пустити ёго, як досі пускали!“ и чим скорше пішов Порфир разом з війтом до Ивановоі хати. Половина людей потягнулась за ними.

„Дурний сидіти в хаті, як би підпалив,“ заговорив хтось с поміж гурту.

„Де ёму до того братись, коли сам ледво живий ходив.“

„Бог то знає, що тепер діється на світі.“

В Ивановій хаті було ще темно. Мале через половину вибите вікоцьце не пропускало ще до хати раннёго просвітку. Двері до сіней були на пів відхилені. Порфир завагався вступити до сеі пустки.

„Йдіть, шукайте ёго!“ гукнув він на людей. Війт и присяжний вступили до хати. На нужденній постелі була тілько солома. З за печі щось застогнало.

„Иване!“ кликнув присяжний.

Иван не обзивався, а ще тяжше стогнанє розляглось по хаті. Порфир несміло заглянув до хати. Сопух стухлості, якогось квасу, горівки, вдарив на ёго.

Digitized by Google

„Що ж? нема?“

„Є, та мабуть без памяті.“

„Ага без памяті, беріть ёго!“

Ніхто не поважився приступити до Ивана, а стогнанє раз у раз розлягалось по хаті.

„Що́ ж стоїте!“ крикнув Порфир вступивши до хати.

Ще дужше застогнав Иван, мов би почув Порфирів голос, заворушався и белкотав якісь незрозумілі слова.

„Парашко, Парашко,“ озвався голос, „я тебе не забив, а люципер... — той проклятий люципер... — той проклятий люципер... — він тебе с світа звів... Беріть мене, беріть ёго... ведіть на суд... завтра Христос воскресне... нас россудить...“

Порфир подався на зад и чим скорше вийшов с хати. Присяжний запалив клапіть соломи и посвітив на запічок. Иван лежав на взнак, трясся на всёму тілі, горячка палила ёго, а очі стояли стовпом. Ёго голова була на пів закрита веретою, а стиснені кулаки як молотки підіймались и били по стіні.

„Иване!“ озвався присяжний.

„Та дай ёму спокій, не допитаєшся від ёго и до смерті ні слова.“

„Що ж зробимо?“

„Хіба ж недужого будемо брати!“

„Та й за віщо?“

„Най сам бере собі, коли хоче!“

„От лучше покликати Пилипихи, най би ёго зіллям накадила.“

„Мабуть и зіля не поможе.“

И радила громада, в голову заходила, що зробити. А Иван стогнав, ворочався, то знов кричав и бив кулаками о стіну. То знов знемогався, затихав и лежав без памяті... Смерть заглядала до ёго очей перед великодним сонцем.

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Дальше.)

Віршовані твори Симеона Ситияновича писані силябичними ритмованими вершами и не мають поетичної стійності. Можна сказати, що до таких творів литературних Симеон менше мав природних самобитних здібностий, як до проповідий и теологиі.

Digitized by Google

Найважнійший з ёго віршованих творів — переклад Псалтиря. Гадку до сёго подав Симеонови приклад польского поета Яна Кохановського — щó, розуміється, вменшало значенє праці Симеона в очах строгих московських прихильників православя. Псалтир Симеона, як звісно, залюбки читав Ломоносов*) и сей псалтир не остав без значеня в нашій литературі. Крім Псалтиря Симеон написав „Вертоградъ многоцѣнный“ — збірник виписів св. письма и всяких описів, абстрактних понятий и власностий, „Рифмологіонъ“ — збірник всяких вершів писаних на торжественні случаї (між тими високопарне вихвалованє Россиі — „Орелъ Россійскій въ солнцѣ представленный“). По смерті царя Олексія Михайловича Симеон написав „Гласъ“ — розмову покійного Олексія Михайловича з Богом и своім наслідником. Опісля появилася ёго „Гусль доброгласная“ — поздоров — Федорови Олексіевичеви при вступленю на престіл и и. С творів, що мають претенсію до поезиі, заслугують на увагу — коли не внутрішною стійностю, то значенем для свого віка — драматичні твори Симеона. Се комедиі: „О блудномъ сынѣ“, „О Навуходоносорѣ царѣ“, „О тѣлѣ златѣ и тріехъ отроцѣхъ въ пещи сожженныхъ“.

Комедия „О блудномъ сынѣ“ має пролог, опісля ділиться вона на шість частий и кінчиться епилогом. У вісімнайцяти вершах прологу виложений предмет твору; автор взиває слухачів до уваги и обіцяє за те „велію пользу“. Часті твору — то само що сцени або яви.

У першій часті отець говорить двом синам своім, що з божої милості в ёго чимало богацтва, срібла, золота, невольників, гарна палата; всё він оддає своім дітям и навчає іх, як слід.

---

*) Наводимо взірці сёго перекладу:

„Иже въ помощи вышняго вручится,
Въ кровѣ небеснаго Бога водворится;
Господу речетъ: заступникъ мой еси,
Ты моя надежда, живый на небеси.
Онъ мя изъ сѣти ловящихъ избавитъ,
Слово мятежно далече отставитъ,
Плещма своими будетъ осѣняти,
Крилы своими отъ бѣдъ защищати“ и т. д.

Або: „Помилуй мя, Боже, по твоей милости,
По множеству щедротъ сотри неправости,
Отъ беззаконія изволи омыти,
Отъ грѣха моего мене очистити“ и т. д.

Digitized by Google

Старший син с природи домонтар, він бажає лишитися з отцем и служити ёму; зрушений тим отець дає ёму благословенє; та меншого нудить тісне домашне житє, він лишає братови, щоб проживав літа гарної молодості при старості отцівській; в ёго що инше на думці: він шукає слави[1]), волі[2]), науки[3]). Отець жалкує про такий нахил сина, та не хоче спиняти ёго, каже невольникам ладити вози и коний, дати синови в дорогу одіж, срібла, золота; каже осідлати турецьких коний и благословить сина в дорогу.

В другій часті блудний син в чужині из слугами. Він багатий, на волі; він вирвався з батьківського дому як птичка с клітки[4]) и каже до себе привести більше таких слуг, котрі б з ним їли, пили и звеселяли ёго піснями. Приводять до ёго таких слуг. Блудний син каже ім дати по сто рублів; одного з них садить коло себе и грає з ним у кістки, инших спонукує, щоб грали між собою в карти и шашки, и обіцяє платити за того, що програє

---

[1]) Вящшая мой умъ пользу промышляетъ,
Славу ти въ міръ весь простерти желаетъ,
Идѣже востокъ и гдѣ западъ солнца,
Славенъ являюся во вся міра конца.

[2]) Заключенъ видитъ ми си быти,
Въ отчинной странѣ юность погубити.
Богъ волю далъ есть: се птыци летаютъ,
Звѣріе въ лѣсахъ вольно пребываютъ.
И ты мнѣ, отче! изволь волю дати,
Разумну сущу весь міръ посѣщати.

[3]) Что стяжу въ дому? чему изучуся?
Лучше въ странствіи умомъ сбогачуся,
Юньшихъ отъ мене отцы посылаютъ
Въ чюждыя страны, потомъ ся не хаютъ.

[4]) Бѣхъ у отца моего, яко рабъ плѣненный,
Во предѣлѣхъ домовыхъ, якъ въ тюрьмѣ замкненный.
Не что бяще свободно по воли творити;
Ждахъ обѣда, вечери, хотяй ясти, пити,
Не свободно играти, въ гости не пущано,
А на красная лица зрѣти запрещено.
Во всякомъ дѣлѣ указъ, безъ того ничто же,
Ахъ! колика неволя, о мой Святый Боже!
Отецъ, яко мучитель, сына си томляше,
Ничесо же творити по воли даяше.
Нынѣ, слава Богови! отъ узъ освободихся,
Егда въ чюждую страну едва отмолихся.
Яко птенецъ изъ клѣтки на свѣтъ испущенный,
Желаю погулятн, тѣмъ быти блаженный.

Digitized by Google

а крім того нагородити сёго, що виграє.*) Подібні забави мабуть справді позволяли собі тодішні багачі-гуляки, котрі, не маючи розривки, з нудьги спонукували своіх слуг, щоби іх втішали. Починається гра на сцені. Той, що грав з блудним сином, обіграв ёго; блудний син крім виграного дає ёму сто рублів дарунку. На остаток блудний син напивається и йде спати похитуючися; слуги ведуть ёго на постелю.

В третій часті блудний син по вчерашній грі и пиятиці, в похмілю, жалується на біль голови. Слуга рає ёму випити. Инший слуга дораджає ёму закликати „сладкоигратєлей и пѣвцовъ.“ Починається музика и пісні. Тут в пєсі можна було, після бажаня, вставити яку-небудь музику и пісні; сим способом твір наберав розмаітості. Як скінчилася гра и пісні, тоді казав блудний син заплатити слугам, однак слуга-скарбник заявляє, що ціла скарбоня пана вичерпалася и ледво на стілько лишається, щоб купити завтра хліба.

„Не журися — відказує ёму блудний син — моі слуги позичать міні.“ Та слуги, оден за другим, одступають ёго,**) наконець ростягають останки ёго майна за недоплату обіцяної платні, и кажуть, що чинять ще ёму ласку, лишаючи ёго живим. Блудний син у роспуці плаче.

В творі автора пробивається велика скупість поетичної вигадки. Він не міг виглядіти ніяких спокус, що довели блудного сина до сумного недостатку, як тілько казати ёму впитися и програти з найнятими слугами.

В четвертій часті блудний син без прихилку, без помочи, незнаний нікому в чужині, терпить голод, у ёго лишилася остання одежа, — се був оден спосіб ще хоч на раз роздобути шматок хліба. Стрічає ёго купчик, питає молодця: що за біда ёму? — Вчера був багатий — одповідає молодець — сёгодня гину з голоду. — В мене єсть хліб — говорить купчик — я продам. Оддай міні за хліб свою одежу, а я тобі в додаток свою дам! — Блудний син годиться. Купчик чинить ёму ще одну прислугу. Иде багатий чоловік; купчик рекомандує ёму безталанного парубка.

---

*) Аще кто проиграется, та мнѣ утрата;
А кто добре выиграетъ, за трудъ гривна злата.

**) Господь и мѣшокъ, то пріятель правий,
Людная пріязнь токмо для забавы.
. . . . . .
Государь нашъ! челомъ біемъ тебѣ
За хлѣбъ и за соль, а слугъ ищи себѣ.

Digitized by Google

Пан бере блудного сина до себе на роботу, та поглянувши на ёго руки, замічає, що вони дуже плекані для тяжкої роботи и говорить, що такому плеканцеви найлучче личить пасти свиний; в тій цілі пан оддає блудного сина свому наставникови.*)

Свинопаси гонять поросят; наставник каже ім робити своє діло, а сам одходить. Тоді оден пастух каже блудному синови принести корито з лускою и поставити перед свиньми; блудний син, виголоднівшися, сам починає їсти луску; свині прибігають до корита, блудний син ударив одну свиню; пастухи підняли галас. Явився наставник: пастух доносить, що новий їх товариш не друг, а ворог свиний, їсть луску їх, кривдить свиний, бє и розганяє їх. Наставник каже бити нового пастуха нагайками; за сценою розлягається ёго жалісний крик; потім приводять ёго на сцену збитого; кажуть відчитати розігнані свині и грозять убити ёго на смерть, як їх не найде. Всі відходять; блудний син лишається сам, говорить монолог, котрого грясть становлять звісні слова виголошені блудним сином в євангельскій приказці, але в росширеній формі.

В пятій часті отець сумує за сином, не знаючи, де він и що з ним, як нараз являються оден за другим вістуни, звіщають, що син приближається до ёго дому, та дуже бідний. Входить син. Повтаряється євангельска сцена прощів в росширеній формі. Отець с сином одходить, грають органи и т. д., на сцені співають. Тут знов можно на короткий час вставити після бажаня музику и пісню. Появляється старший брат. Розмова ёго з отцем — се тілько росширене євангельскої приказки.

В шестій часті блудний син, одітий вже як слід, росказує свою историю и дякує Богови.

Опісля наступає епилог, де виложена моральна ціль представленя сеї приказки**), а на закінченє сказано, що нікому не хотіли вчинити прикрості и на всякий случай просять прощеня.

Твір кінчиться музикою.

---

*) Посмотрѣвъ на руцѣ и пощупавъ, и паки глаголетъ:
О! нѣсть мозолей, зѣло мягки длани,
Бодрствуй отселѣ, лѣности приставни,
Слышишь, приказчикъ, на село возьмите,
А свиньи пасти ему прикажите.

**) Юнымъ се образъ старѣйшихъ слушати,
На младый разумъ свой не уповати,
Старымъ — да юныхъ добре наставляютъ,
Ничто на волю младыхъ не спущаютъ.

Digitized by Google

Комедия „О Навуходоносорѣ царѣ“ не ділиться на часті. Початок ії зветься „предисловецъ“; в тім автор звертається до царя Олексія Михайловича. Вихваляє ёго чесноти, а напротив тому вказує на невірство и гордощі Набуходонозора, що оголосив себе богом и казав кинути трёх хлопят у піч за непослух. Потім заповідає, що ся подія появиться „комедійно“ перед царем и боярами.*)

Набуходонозор из своіми боярами, с шести слугами и шести оружними вояками виходить на сцену, сідає на царське місце, величає свою потугу — називає себе богом богів и росказує скарбникови видати золото на споруджене статуи, котрій з ёго росказу мають покланятись всі народи. Скарбник одходить сповнити царський наказ, а цар росказує другому бояринови, Зарданови, поставити близько статуи піч, в котру має бути вкинений кождий, що не схоче поклонятися царському зображеню. В глубині сцени дві завіси. Поки за ними зладжують статуу и піч, цар каже закликати музик, — треба чим небудь заповнити песу. Автор лишає тут місце для співів („здѣ будутъ ликовствованія“). Публику займали співами скілько вгодно и як вгодно.

Опісля підноситься одна завіса, показується статуа, підноситься друга завіса — показується піч. Боярин Амир здає цареви справу, що вже всі люди стоять на помості Деіри. Цар обертається ик „гудцамъ“ и каже грати. Починають „трубити и пискати“. Всі люди падають ниць, тілько три хлопята не кланяються; Амир каже іх зловити. Потім представлено то, що росказує пророк Данило. Розлючений цар домагається поклону, та хлопята не слухають, іх кидають у піч. Появляється ангел, хлопята співають свою пісню тими словами, як у библіі. Цар видячи таке чудо, кається, покланяється правдивому Богу и каже почитувати збережених хлопят. Комедия кінчиться епилогом, в котрім дякують цареви, що вислухав дії.**) Наконець бажають цареви мирного царювання, побід, многих літ и небесного вінця.

---

*) То комидійно мы хощемъ явити,
И аки само дѣло представити
Свѣтлости твоей и всѣмъ предстоящимъ
Княземъ, боляромъ, вѣрно ти служащимъ.
Въ утѣху сердецъ здрави убо зрите,
А насъ въ милости своей сохраните.

**) Благодаримъ тя о сей благодати,
Яко изволилъ дѣйства послушати,
Свѣтлое око твое созерцаше
Комедійное сіе дѣло наше.

Digitized by Google

Значенє Симеона Ситияновича в руській исторії, опріч ёго вчених праць, тим важне, що з ёго именем вяжеться зарід московської духовної Академії — першої висшої институції наукової в північній Русі. Ёму приписують уложенє проєкту або „Привилегіи“ на заснову духовної Академії: сей проєкт написано за царя Федора Олексієвича в царськім имени, та ёму було суджено осущитися вже по смерті царя.*)

В сім проєкті цар — згадуючи про благословенє, котре дали св. патриярхи східні, що були в Москві за отця ёго Олексія Михайловича, на закладини шкіл, — позволяє на заснову Академії; в ній мають викладати науки світські и духовні почавши „отъ грамматики, піитики, риторики, діалектики, философіи разумительной, естественной и нравной даже до богословіи, учащей вещей божественныхъ.“ Місце для нової Академії визначено в монастирі Заиконоспаськім в Китай-городі и на ії удержанє записано кілька монастирів**) и пусток. Крім того не зборонювано приватним добродіям давати жертви на прожиток и одежу учеників. Начальник институції мав зватися „блюститель.“ Так „блюститель“, як и учителі мали бути с православних Москалів або Греків; однак Греків припускали не инакше, як на основі підписаного вселенськими патриярхами свідоцтва про несхитність в православю. Учених з Украіни и Литви позволювано припускати на блюстителя и учителів не инакше, як з великою осторожностю; іх треба було строго вислідити и віттак не довіряти іх устним и письменним посвідченям. Новонавернених з иншої віри на православну постановлено зовсім не допускати до сих становищ. Особи, що обіймали уряд блюстителя и учителів, мали присягнути, що незмінно будуть держатися православної віри. Всі приналежні до Академії,

*) Досі ще певно не доказано, що дійсно Симеон був автором сёго проєкту, тим більше, що проєкт підписав Федор по смерті Симеона. Та в доказ, що Симеон ще раньше уложив сей проєкт, можна се навести, що в сім проєкті є цілком місця с Симеонових проповідий, заміщених в книзі „Вечеря Духовная“; крім того в проєкті рає помістити Академию в Заиконоспаськім монастирі, де постійно жив Симеон (Гл. Ист. М. Ак. Смирнова, стор. 16.) На кождий случай, коли б навіть не Симеон писав сей проєкт за житя (писати крім ёго не було кому, тому що ніхто не був близше с царем, як Симеон), то вплив Симеона на сей проєкт неперечний вже й для того, що він був учителем царя Федора, на конець цілий проєкт насичений нетерпимостю, властивою духови західної церкви, а о вплив католицтва ровесники не дармо посуджували Симеона.

**) Ондріівська (де закладав перше школу Ртищев), Данилова, Строминська, Піснюжська, Борисоглібська и Медведева пустка з усіми селянськими и бобильскими дворами и займищами.

Digitized by Google

так блюститель з учителями, як и ученики, були вийняті від звичайного для всіх суду. Учеників у всіх справах, з виїмкою карних, судив блюститель з учителями и навіть в карних справах не можна було їх завзивати до суду без відомості блюстителя. Блюститель и учителі в усіх справах судилися власним судом в присутності повномочних од царя и патриярха. Учителі без увільненя блюстителя и своіх товаришів не могли переходити в иншу службу, а по довгій службі в Академиі нагороджувано їх осібною платнею. Луччим ученикам обіцювано по скінченю курсу від царя нагороду, а для заохоти обіцювано „неучившихся свободнымъ ученіямъ лицъ," крім тілько „благородныхъ дѣтей," не посувати на значні уряди. Опісля крім новозакладуваної школи в Москві нікому не позволювано, без відомості блюстителя и учителів, держати в своіх домах домашних учителів, для науки грецького, латинського, польского и инших чужоземних язиків.

Закладувана Академия не була однако лиш одною учебною институциєю. Після проєкту вона мала бути чимсь в роді инквизиціні або тайної полиції в религийних справах. Блюстителі и учителі мали наглядати, щоби не являлися мудрагелі у вірі, не заводили суперечок и розладу, а як такі люди являться, то доносити об сім цареви. Цар с поради патриярха, на саме свідоцтво блюстителя и учителів, не приймаючи ніяких „словесъ и разсужденій," обіцяв судити обвинених без усякого помилуваня. Заразом блюститель и учителі наглядали, щоб ніхто не мав у себе польских и латинських, лютерських, кальвинських, єретицьких книжок, а також чародійських, ворожбитських и всіх загалом зборонених церквою писань. На донос блюстителя и учителів винуватого палили без усякого помилуваня. С поміж зборонених церквою наук особливо боялися так званої „естественної магіи." Блюститель и учителі мали наглядати, щоб де небудь не появлялися учителі сеї науки и на їх донос таких учителів разом з їх слухачами палили. Всіх, що переходили з инших вір на православну, наглядали блюститель и учителі и записували в осібні книги. Треба було тілько донести на них, що не зовсім держаться православної віри и церковних переказів — а вже їх висилали на Терек або в Сибір, а як би показувалося, що вони держаться своєї давної віри, с котрої перейшли на православе, то їх засуджували на спаленє. Так само, як чужоземці, що прийшли з инших держав и були перше православними а в Россиі перейшли на яку иншу віру, то тод їх палили. Коли хто з Москалів або чужоземців сказав яке-небудь докірливе слово против православної віри або церковних перека-

Digitized by Google

зів, або н. пр. скаже що-небудь против взиваня святих, поклоненя образам, почитаня мощий, — сей підлягав судови блюстителя и учителів и ёго засуджували на спаленє. Наконець усі иновірні чужосторонці, що приіздили в Россию, так звані тоді „ученые свободныхъ наукъ люди,“ були під доглядом блюстителя и учителів Академиі, підлягали іх сліджепю, діставали від них свідоцтво на право жити свобідно, вступати в службу, поберати царську платню, добиватися почестий; а коли блюститель з учителями вважали іх негідними, щоб були в Россиі, то іх висилали за границю. Такий був проєкт першоі висшоі школи в Московськім государстві, така була зірниця вченоі просвіти, що грозила ще більшою темрявою, як давне неуцтво.

(Конець буде.)

Стан и заданє народовіданя.

(За Фр. Гельвальдом.)

Антропология, т. є. наука про чоловіка яко одиницю (индивидуум) природи, належить до чисто природніх наук. Під етнографиею ми розуміємо науку, котра дивиться на чоловіка яко на одиницю якогось народу. Віденьский лингвист, проф. Фр. Мільлєр, розділяє ясно сі дві науки, сказавши що ріжниця межи ними лежить не в самій речі, а в погляді на неі. Антропология дивиться на чоловіка, яко на зоологичну породу homo, показуючи іі психичні и физичні сторони; етнография бере чоловіка яко одиницю, належачу до відомого товариства, маючого своі звичаі, свою историю и свою мову. Той самий учений каже, що слово расса, т. є. ясно означений, основний тип, єсть поєм антропологичний, а слово нарід — поєм етнографичний. Таким робом наука про рассу єсть чисто природня наука, тим часом як не всі учені вважають етнографию за природню науку; тільки ж ми мусіли лічити и етнографию до природнёі науки на стільки, на скільки слово народовіданє (Völkerkunde) може мати ширше значіне ніж слово етнография. Народовіданє, розділяючи народи на групии (купи), повинно звертати увагу и на антропологичну сторону кождоі расси. Етнография, оповідаючи про звичаі, характер и мову народів, потребує дивитись и на те місце, котре займає кождий нарід між другими народами. Вона не може говорити про Китайців и Индиян, Малайців и Ботогудів, Папуасів и Каффрів, не сказавши про іх рассове місце, так само як зоология не може говорити про слонів, верблюдів, струсів и гадюк, про пчоли и про морську зорю, не означивши іх зоологичного типу. Як би ми захотіли вживати в науці такий вузкий погляд на речі, то мусіли б загубити кавзальний звязок изъяв и не могли б дати ім порядку, не порівнавши одного з другим. Кожда система, взята яко основа до порівнаня, т. є. до кляссификациі, переступить границі чи-

Digitized by Google

стої етнографії и перейде в антропологию. Етнография, у тісному значіню, багато не має того интересу, котрий має народовіданє, як ёго розуміє етнолог Пешель. Безкрає поле стелиться перед наукою и Пешелеве народовіданє показує нам, що́ може постати с такої науки и яких результатів маємо від неї сподіватись. Пешель має велику заслугу, вказавши народовіданю дорогу до великих дослідів. Указуючи на ті моменти духовного житя, котрі мають найбільшу вагу, Пешель признає потрібним дивитись на чоловіка, яко на одиницю природи и яко на существо соціяльне. Таким робом ми бачили антропологию злучену з етнографиєю, котра виростає с первої, як гіля виростає з дерева. Так треба розуміти в наші часи народовіданє и тільки під такою формою воно має вартість для исторії чоловічого розвою. Певно, що така наука мусить мати порівнуючу методу, бо тільки через порівнанє можна знайти звязок між изъявами и зрозуміти ті закони, котрі правлять ними.

И так народовіданє, в певнім погляді, належить до наук природних, бо назвавши имя якогось народу, повстає зараз питанє, до якого основного типу роду чоловічого, до якої расси належить сей нарід. Саме тільки имя невідомого народу не покаже нам ёго місця, так само як одно имя звірової породи не указує на клясу, до котрої вона належить. Чоловік незнакомий спеціяльно з наукою так само мало зрозуміє слово Diggr як и слово Clavicornia (ключороги); але він може зъорентуватись, коли скажемо, що Diggr єсть племя Индиянів, а Clavicornia — порода жуків. Такі приклади доказують, яку вагу має клясификация в природній исторії, не вважаючи на те, що й досі ще не згодились етнологи, розділяючі на расси рід чоловічий. В антропології, так само як и в царстві звірів и рослин, можна ясно означити головні загальні группи. Учені спеціялисти можуть не згодитись між собою указуючи місце якого будь члена, так само як то буває в зоології и фитології, але антропологичний поєм расси не може змінитись від того.

Чоловічі основні типи, чи то расси, виступають перед нами яко результат безконечно довгого дифференціяльного процессу и ми маємо право дивитись на них, як на щось сталого, бо ми не можемо показати, в протягу историчного часу, ніякої зміни у великих основних типах роду чоловічого в будівлі їх тіла, так само як и в психичних и физичних снагах. Подібно тому, як птахи зістались тими самими птахами, а риби рибами, якими вони були від давніх часів: так само и чоловічі расси зістались тим, чим були вони с початку свого истнованя. Народовіданє мусить на сам перед звертати увагу на антропологичний момент расси, бо тільки с часами тихою ходою из расси поставали народи. Кождий нарід мусить певно належати до якоїсь расси и наука народовіданя мусить указати ёго місце. Як що наука не знає, до якої расси належить такий нарід, як на пр. Баски, то се тільки для того, що Баски належать до вимерлого, колись дуже великого племени. Так само як нарід може вмирати историчнёю смертию, так само може вимирати и ціла расса, що й тепер діється перед нашими очима на полуденному океані. Многі расси зникли перед початком нашої историчної науки и ми тільки можемо догадуватись про місце, котре вони колись займали. Певним мусить бути тільки те, що кождий нарід належить

Digitized by Google

до якоісь расси. Сей факт має фундаментальну вартість для народовідання, бо раса, яко поєм антропологичний, обіймає відому частину роду чоловічого, показуючи ії психичний и физичний характер. Фр. Мільлер доказує, що раса повстає передше народу и що нарід виділяється з расси тогді, як починається мова; колись був такий час, що були тільки одні расси, а не було ще народів. У той час не було ще народності з ії головними факторами — мовою и звичаєм. Тільки пізнійше, по сих стародавніх, безмовних часах, из расси почали розвиватись народи, котрі заховали в собі физичні и психичні прикмети расси. Там, де ніщо не турбовало рассового житя, характер расси задержався до наших часів и сей характер, ся рассова снага, властиве тільки одна й показує крівне рідство племен и народів. Мова, котору велике число етнологів вважає за основу при поділі роду чоловічого на расси, єсть тільки характерна прикмета народности або нації, и ніколи не може бути рассовою прикметою.

Таким робом пануюча мова якогось царства, чи то якоісь нації, може вживатись ріжними рассами, живучими в тому царстві. З другого боку мусимо собі пригадати, що два народи, будучі собі далекими по мові, можуть бути близькими по рассовому характеру, и на відворіть, маючи близькі мови, можуть дуже ріжнитись своїм характером. Так на пр. рассовий характер Українців подібний більше до рассового характеру Сербського народу, ніж до рассового характеру Велико-руссів. Физичні и психичні сторони, т. є. тип и будівля тіла, цвіт очей, волос и форма черепу, так само як и звичаї, народна поезия и весь світогляд Українців, стоять далеко близче до физичних и психичних сторін Сербів, ніж Велико-руссів, не взираючи на те, що лексикальні форми української мови більше підходять до велико-русских. Так само можна в загалі сказати, що велико-русский рассовий характер стоїть окреме серед цілої Славянщини, звязаної між собою типичними рисами своєї рассової снаги, що найбільше видно при порівнаню великорусскої народної литератури з народною литературою других славянських народів. По одній стороні ми бачимо народ велико-русский, котрий, вживаючий славянську мову, заховав у своїх звичаях, піснях, одежі и навіть у своїй вимові ті характерні риси, котрі пригадують нам рассову снагу народів финно-татарського півночі-сходу. По другій стороні стоятимуть усі славянські народи, говорючі ріжними и часами досить далекими одна від другої мовами, але звязані між собою рассовим характером, вказуючим на рассову снагу арийських народів. Навіть сама религия Велико-руссів вказує на ту ріжницю основного типу, котра лежить між ними и другими славянськими народами. Те саме православіє, котре між Українцями породило повагу до церкви, до семьі и до жінки, переходить між Велико-руссами у формальний, бездушний биготизм, и перероджується у такі секти, котрі лякають арийську натуру диким розвоєм азиятської фантазиї, або хмурим, буддийським аскетизмом.

Таким робом ми бачимо, що на першому місці стоїть рассова снага и рассовий характер народу, котрі властиве й становлять рідство племен між собою; для того головним заданєм народовідання мусить бути дослід рассової снаги и рассового характеру кождого народу.

Digitized by Google

Вже Линней лічив чоловіка, homo sapiens, до царства звірів, вважаючи ёго за найвисчу породу між тварями. Наука про сю породу, т. є. антропология, належить тим самим до зоологиі, бо й чоловік, яко одиниця природи, орудується тими самими законами, що́ й звір. Фр. Мільлер каже: „так само як звіри, розділяється и чоловік на богато родів; так само як звірова одміна, має й чоловіча певний округ свого пробуваня (Verbreitungsbezirk), серед котрого вона живе; подібно тому як звіри роспадаються на породи уласкавлені чоловіком, чоловік, яко соціяльне существо κατ' ἐξοχήν, роспадається на велике число ріжних типів.“ Те, що́ в звіровій одміні значить порода, між людьми значить расса и параллелю межи ними буде шукати кождий чоловік, розуміючий природні науки. Узявши на пр. перший звіровий рід, можна зараз бачити, що всі ёго породи характеризують себе не тільки будівлею тіла, але й изъявами свого житя, своіми звичаями и, як що можна так сказати, своіми духовними снагами. Рід роспадається далі на породи, але кожда порода задержує в собі ясно відзначені прикмети расси. Се доказують наші домові звіри, котрі постали всі з диких родів и роспались на множество порід. Кождий пізнає у коту ті самі характерні риси, котрі має увесь котячий рід. Кожда порода заховує дуже тілько ті прикмети, котрі властиво й кладуть на неі печать породи, відріжняючи ії від инших порід одного роду. Можемо сказати в загалі, що сі прикмети удержуються тим кріпше, чим більшу категорию вони характеризують; таким робом порода може легше стратити свої прикмети, відріжняючі ії від близчої породи, ніж рід загубить ті, що́ відріжняють ёго від близчого роду. Сказавши иншими словами, порода легше переходить в одміну, ніж одміна у рід; одміна легше переходить у семю, ніж семя у ряд (перія, Ordnung); семя легше переходить у перію, ніж перія у клясу и т. д.

Из сих фактів може повстати велика користь для науки народовіданя. Звичайно думають, що чоловік належить до одного роду, котрий має свої породи и одміни. Але ж варто буде пригадати, що наука ще не вміла поставити абсолютної границі межи родом и породою. Певно що существує ціла череда не тільки физичних, але и психичних изъяв, котрі належать всім людям, не вважаючи на рассу або на нарід, и котрі ми в загалі зовемо чоловічими. Так на пр. религийне почутє мусить належати до сеі категориі. Але з другого боку кожда порода чоловіча, кожда расса, має свої власні, ій одній належачі прикмети, котрі відріжняють ії від сусідськоі расси. Фр. Мільлер у своій „Загальній Етнографиі“ (Allgem. Ethnographie) у перший раз показав характеристику рас, з відріжняючими кожду рассу прикметами. Породи чоловічі ми зовемо народами и пригадавши вписше писане певно, що ріжниця межи рассами мусить бути більшою, ніж ріжниця межи народами; сю аксиому підтверджають самі прості приклади. Дивлячись на пр. на Италіянів, Французів, Гишпанів и Португалів, ми бачимо між сими народами дуже ясну ріжницю, не тільки в іх мові або в звичаях, але навіть и в будівлі іх тіла. Враз с тим вони мають у мові, звичаях и будівлі тіла такі подібні між собою прикмети, котрі знов відріжняють іх від Англичан, Німців и Скандинавів, або від Великоруссів, Украінців, Ляхів и Чехів. Ще більша ріжниця буде між усіма

Digitized by Google

сими народами и Китайцями, Малайцями або Индиянами, котрі належать до зовсім иншої расси. Перед наукою и її фактами не можна заперечити рассової ріжниці, не заперечаючи ріжниці між народами. Кожда чужа мова вказує нам, що люде, котрі нею говорять, инакше чують, так що богато де-чого навіть не можна перекласти з одної мови на другу. Ріжниця між народами есть видиме діло, не тільки в мові, думках и звичаях, в образі житя и в загалі в усіх духовних изъявах, але и в психичних и навіть у физичних снагах. Перегортаючи описі подорожніх людей, знаходимо раз-у-раз оповіданя про добрість и ласкавість одного, и про криваву жадобу другого народу. Индияне північної Америки можуть зносити великі болесті и муки тілесні; між Неграми есть багато племен, котрі не дають житю жадної ціни; у Бразилії Негри-раби забивають одні одного цілими товариствами, щоб тільки розгнівити свого господаря. Ми навіть не мусимо заходити так далеко, бо перед нашими очима бачимо ріжницю народного типу: веселий полуденний чоловік есть зовсім инший чоловік, ніж серіозний Німець, котрий знов відріжняється від Славянина. Те саме бачимо ми и в будівлі тіла: трохи звиклий чоловік одразу пізнає чужий тип між народом; призвичаєне око вміє роспізнати кожду европейську національність; у кождому разі не мати-ме Англичана за Гишпана, або Гишпана за Шведа. Придивляючись до житя народного бачимо, що в одній стороні робляться такі соціяльні и политичні діла, котрі не будуть можливими у другій стороні, бо вони звязані з духовною и физичною снагою народу. Исторія культури подає нам несчислені приклади, котрі показують, що ту саму изъяву инакше розуміють ріжні народи и вона має між ними зовсім инший вплив. Глянемо на пр. на християнство у Романів, Германів и Славян, або на ислам між семитськими Арабами и Урало-Алтайськими Турками, або, щоби мати зовсім модерний приклад, пригадаємо собі німецький и італиянський суд над музикою Вагнера. Можна б назбирати багато таких прикладів, колиб треба було доказувати стару, давно відому правду, що народи різно создані один від другого; але ніхто тому не перечить и не сміє перечити. Те, що має вагу для породи звірів, мусить мати вагу и для народів, котрі властиве суть рассові породи роду чоловічого. З другого боку, коли есть ріжниця межи народами, то вона мусить бути и межи рассами, бо чоловіком керують ті самі закони, котрі правлять всею органичною природою.

Розділ роду чоловічого на расси мусить бути другим головним завданем народовіданя.

Питанє про рассовий поділ, чи то одміну, з її вплывами на историчне житє и розвій народів, доведе само собою до другого питаня про ріжницю між висчими и низчими чоловічими породами. Звертаючи увагу на первістне єдинство нашого роду, кожда расса мусіла одержати свій физичний характер тільки с часом, у боротьбі за истноване. Коли були ті причини, котрі мали силу відріжнити кожду рассу барвою шкури, зростом волося и будівлею черепа, з дуже нерівною величиною мозку, то мусіли так само бути причини, с котрих постали психичні снаги кождої расси. Рівностайність усіх рас есть наукова нісенітниця; вона була поти, поки чоловік ще не вийшов з звірового

Digitized by Google

стану, живучи у своїй прародині и не поділившись на породи. З розділом на породи и расси, котрий мабуть повстав за часи блуканя и переходів у чужі країни, скінчилась прадідівська рівностайність и єднота и певно, що кожда расса має свою власну психичну снагу. Интеллектуальні ріжниці мусіли повстати між людьми с початком мови, тогді коли рід почав розділятись на породи, с котрих пізнійше почали виділятись народи. Интеллектуальний розвій народів робився головним образом під впливами рассової снаги, але так само и під другими впливами природи. Таким робом межи ріжними племенами єсть интеллектуальна ріжниця, найкращим доказом чого служить убожество многих мов, з якою небудь сотнею примитивних слів, в порівнаню до богатих и розвитих идиомів культурних народів.

Відкрити и відріжнити те, що́ належить до расси, від того, що́ належить до народу яко ёго власна, характерна прикмета, мусить бути третім, головним заданєм народовідання.

Ніхто не може не знати великої ваги народовідання для исторні чоловічого розвою и справді воно єсть єдиний камінь, на которому с певностю можна будовати культурно-историчні роботи, бо тільки така наука може дати основні пункти до зрозуміня завчасного стану соціяльних и политичних стосунків. Без науки, як то воно щодня й буває, ми поженемось за утопіями и фантастичні образи здавати-муться нам річами великого розуму, або великої политичної мудрості.

Россия а воля Славян.

Від коли розгорілось повстанє Славян в Босні и Герцеговині,— в Европі знов голоснійше проговорили о Славянах, о славянськім питаню. Між Славянами розбуджувалось нове житє від полудневої зорі. По довгій перерві всеславянської спільности — в части надто идеалистичної, в части знов тільки маскуючої змаганє до гегемонні одних Славян над другими — знов почулись Славяне братами одної великої семьі, коли рознеслась вістка про першу кріваву стрічу полудневих Славян с Турками. Трівожливість и явна вражда, якою вороги Славян повитали сей обяв славянського житя, доказувала, що тут йде про діло поважне, що повстанє Герцеговинців и Босняків, війна полудневих Славян с Турками — се вже не тільке идеалистичні мрії, не тільке питанє про освободженє полудневих Славян-християн с під турецького ярма, але питанє про здвигненє усіх полудневих Славян, утворенє на полудні самостійної славянської громади славянських народів, — сталого центра, живого жерела самостійного славянського житя. Таке рішенє славянського питаня, як небудь дуже пожадане не тільке одним полудневим, але й всім Славянам, було не легке до сповненя а недогідне не тільке одним Туркам.

Діло було б велике и для Славян и для людскості, але интереси ворогів Славян затьмили у них взгляд на людскість, а борба одних полудневих Славян серед неприязних обставин була нерівна, вихід що найменше непевний. Очі звертались на Россию, котра официяльно вва-

Digitized by Google

жалась протекторкою Славян, півофпціяльно голосила славянофильскі идеі, а своіми неприхильниками помавлялась о підбурюваніе Славян в Турціні. Чи ж справді бажала Россия волі Славянам, чи бажала вона такого рішеня славянського питаня хоч на полудні, як бажалось сердечним Славянам? Руссофили не могли доволі написатись о великій мисиі Россіні у висвободженю Славян, але гинули Босняки и Герцеговинці, гинули тисячі Болгар, Чорногора на смерть боролась с Турками, Сербія знемогала під натовпом переважаючих сил турецьких. — а Россия дивилась на все те и внемяла через свою дипломацию Европу о своім миролюбію. В той час, коли стілько говорилось и писалось о великій мисиі Россіні в Славянщині, о висвободженю Славян с під Турків, — Россия зборонила руський язик в своіх границях и замкнула уста Русі-Украіні, котра споконвіку воювала с Туреччиною, котра своєю кровю зазначувала дорогу визволеня с під Татар и Турків, закликала Москву у підмогу до сповненя сеі мисиі, а в федерації вольних Славян домагалась рішеня славянського питаня. Тій Русі-Украіні позбавленій автономиі, московськими интригами ослабленій, опустілій, зубожілій, відійнято навіть право озватись своім рідним язиком в пору найважнійшу и для Россіні и для Славян. Шумом про висвободженє полудневих Славян думали закрити вопіющу кривду, славянофільскою фразеологиєю думали закричати духове закріпощене великого славянського народу русько-украінського, вказуваием на турецькі варварства відвернути очі від власних варварств! Не вже ж та сама Россия, що закріпостила у себе дома деспотизмом своіх Славян, — могла спасати полудневих Славян, дати ім волю, усталити для них свобідне житє, здорову підставу самостійного розвою? Та багато було таких, що вірили в правдивість славянськоі мисиі деспотичноі Россіні. Не багато було таких, що мали сміліть отверто сказати: до чистого діла треба чистих рук! Навіть те, що Россия у сам найгорячійший час, коли Сербия и Чорногора вели війну, в Герцеговині и Босніні бурчлась людність, а в Болгарії Турки різали кількадесять тисяч народу, — не виступила у підмогу Славян, толковано поблажливо для Россіні тим, що треба приготовитись и що не наспіла ще дипломатична хвиля российськоі акціі, — хоч недавно сам ген. Игнатіев у розмові с кореспондентом Presse внявив, що й він був в ту хвилю за війною, значить дипломация не була так неприготована, а сама славянсько-турецька війна не опала так неожидано з неба, щоб Россия не могла узброітись хоч в такім протягу часу як немічна Сербия!

На ділі и дипломация и збройна сила Россіні нічого не зробила для получшеня долі Славян. Та дипломация дораджувала повсталим Герцеговинцям прийняти „реформи“ Андрашого нічим необезпечені, опісля відреклася и сих „реформ“ и пішла на „административну автономию Болгарії“ видуману туркофильским англійськым министерством, опісля и ту автономию ограничила до „межинароднёі жандармерії“, а опісля спустилась до нулі на царгородській конференціі, а навіть низше нулі — до лондонського протоколу, „его же смыслъ Ты, Господи, вѣси!“ — а то все в той час, як били и різали тих, котрих треба було спасати, в доказ миролюбія голошеного российською дипломациею, при акомпаниаменті півофпціяльного славянофильства российського! Оказа-

Digitized by Google

лось, що и вовк не сытий и коза не ціла. З угнетенних Славян мало що осталось після тої страшенно високої акціи дипломатичної, а Турция мимо всіх тих дипломатичних уступок Россіі довела своїм упорством до війни. Після більше як півторарічного приготовленя виступила Россия воювати Турка. Майже в річницю царського указу проти руського язика дожили ми катастрофи під Плєвною и цілого ряду воєнних неудач Россіі, упадку ії єдиного ще блескоту милитарного. Могла б се бути сатисфакция за сповнену кривду, коли б ми не знали, що на ту різню поведено, під начальством здряхлілих ослів — власне нашу братию, наших Українців, що се ж плач матерей-Українок по своїх синах марно страчених долітає нашого уха, що нашою кровю окрашено тогу війни „за освобожденє Славян“, так неудало надіту на парадуючих егоистів, що витягаються и дальше будуть висписатись послідні сили руcько-українського народу до сповненя так неудалого діла. Ось чому годиться блисше россвітити перед світом сей як на око несподіваний, так на ділі тілько консеквентний, своїй генезі відповідний оборот российсько-турецької війни.

Дуже интересно поясняє сю справу М. Драгоманов в брошурі: „Внутреннее рабство и война за освобожденіе,“ що недавно появилась в Женеві. Автор ще давнійше дотикаючи в петербурській газеті „Молва“ так званого східного питаня, мисні Россіі між полудневими Славянами, — з натиском підносив, що „чистое дѣло (висвобожденє Славян) требуетъ чистыхъ средствъ“, а ще яснійше в брошурі „Турки внутренніе и внѣшніе“ нагадуючи, що крім внішних (правдивих) Турків є ще и свої внутренні Турки, що́ панують в Россіі деспотизмом и експлюатациєю та темнотою, — вказував дороги, якими повинна йти Россия, щоб с того и для неї и для підвластних народів и для всіх Славян вийшла користь.

Згадуючи тепер про некористний оборот війни, де мужики з Россіі приоділі в солдацьке платє оказались львами, котрими однак командують осли, — пригадує автор те неустанне заявлюване миролюбія через российське правительство, голошене урядово и півурядово, с часу як почалось повстанє герцеговинське, — миролюбия, котрому не вірила Европа, а суперечного с тою загальною увіреностю (недалекоглядних людей), що Россия горячо бажає висвободити Славян с під Турків. Ся увіренність основана на исторії Россіі послідних двох віків. Біда тілько, що змисл тої исторії дуже темний не тілько в Европі, але й в Россіі, задля дуже простої причини, — задля недостачі в Россіі свободи науки, котра б розъяснила ту исторію, а бодай зібрала потрібні до того факти.

У всіх перед очима велика проява: бистре росширенє границь московського царства с половини XVII. в. до початку XIX. в. на кошт польської и турецької держави. Вся Европа вказує на сю прояву сподіючись, що Россия загорне дальше и землі прикарпатські, придунайські, а оголосивши идею зъєдиненя Славян пригорне и Чехию и Схід Адриятика. Славяне угнетені чужинцями радо вірять сему, а московсько-славянофильска фразеология піддержує ту віру. А петербурське правительство, як кожде инше, мов жінка, що о ії всепритягаючій красі говорять ії противниці и поклонники, почувається в милім поло-

Digitized by Google

женю видячи такий страх и такі надіі, але ніяк не може піддатись потягови, о котрім іі говорять, — и стоіть на місци впевняючи світ о своій лояльності. Світ очевидно не ймає віри и вважає Россию хитрим наслідником Византиі з двоголовою политикою. Находяться и в Россиі и в Славянщині такі мудреці, що справді вірять в ту тонку мудрість, хитрість и т. п. политичні таланти петербурського правительства.

А правительство, щоб усунути недовіре своіх західних противників, недовіре основане на историі росширеня границь Россиі в XVII —XVIII. в., указує на своє поступоване в XIX. в. „Гляньте, говорить воно, — ми могли взяти Константинополь в той час, як ціла Европа була зайнята революцийно-наполеонськими війнами, підчас реставрацийних переворотів, серед котрих вибухло грецьке повстане, в 1830 році, в 1848, — и не взяли — а замість того ми спасали Европу від революцийноі гидри, опісля від Наполеона, ми через сім літ не помагали грецькому повстаню, ми два рази спасли султана від египетського баші, ми спасли Австрию в р. 1848, ми тепер півтора року писали письма „в згоді з Европою“, коли Турки різали Сербів и Болгар. Чого ж вам більше?“

Однакож то, що в нас називається „Европою“, не вірить и боіться „північного колоса“, Славяне надіються, российські баланди, шовинисти и московські славянофили роблять надію Славянам, и — простіть за слово — всі брешуть!

Діло в тім, що и в Европі и в західній Славянщині и у нас рідко хто піймає змисл российськоі историі, а навіть значенє росширеня границь московського царства и вирослоі з неі петербурськоі имперіі в XVII. и XVIII. в. Се царство дійсно поставлене серед условій, задля котрих може росширятись не тілько на Схід (ту ділають ті самі причини, задля котрих Франция була захопила Рен, Пруси Вислу и т. п.), але й на полудне и на захід, де вона стрічає племена споріднені, напівспоріднені (Білорусинів, Малорусинів — дальше західних и полудневих Славян), або одновірні (Румунів, Греків, — за Кавказом Грузин, Ормян) — а до того племена заневолені чужими або иншим способом через них пригнетені (Біло- и Малорусини Поляками, а Малорусини перед тим и Турками, всі західні Славяне Німцями, Турками, Мадярами, — Болгаре в додаток ще й Греками, а галицькі Русини Поляками, Буковинські крім Німців також Румунами, — Румуни и Греки Турками, — Грузини и Ормяне Турками, Перзами, Черкесами, Курдами). А так, як по більшій часті ті другим підчинені племена представляють собою не тілько підвластні чужим державам национальності, але й религиі пануючими церквами утискані, а також и нисші стани угнітані чужими аристократиями и капиталистами, — то та борба в повнім значеню слова була и є борба революцийна, — революция национальна, религийна, политична и социяльна, т. є. далеко більше многоскладно-революцийна як приміром та, що іі наслідком явилось недавно зъєднанє Италиі, через другів и недругів не инакше як тілько революциєю називане. Се революцийне змаганє, ся самовіжа и несамовіжа борба почалась далеко раньше, нім зіткнулись ті племена з московським царством, и вона ведеться щоденно и без ёго. Вже ж, що утиснені племена, религиі и стани природно звертаються з надіями

Digitized by Google

до сусідної держави, котрої населенє має з ними се або те східне, а котра в силу своїх розростаючих змагань, властивих всім державам, входить в заводи и спірність с тими державами и племенами, від котрих терпять ті племена, религії и стани. Ось и те революцийне змаганє готові в Москві и Петербурзі взяти за платоничне змаганє доступити честі належати до числа вірнопідданих б і л о г о царя, а росширенє границь володарства сего царя на грунті сего революцийного змаганя народів, підчинених давнійшій державі польскій и теперішній турецькій и австро-угорсько-польскій (в Австро-Угрії є на ділі не дуализм а триялизм, бо в Галичині привилегиований державний елємент — польский, що так само гнете руський елємент, як и до поділу Польщі), — приймається в західній Европі и в Россії яко наслідок войовничої, або мудрої политики московських и петербурських царів, императорів, воєвод, генералів и дипломатів. — Ось и звідсіля всі непорозуміня.

Руйнувати Турцию с. є. відганяти ії від північних берегів Чорного моря, що перед зайнятєм Царгорода Турками були вже колонизовані (мало-)руським племенем між Дніпром и Дністром и куда Турция загорнувши їх в кінці XV. віку стала побирати невольників и яничарів с полонених руських племен,—розділювати Польщу с. є. вїймати у неї непольскі землі, почали в XVI—XVII. в. зовсім не московські царі, а козаки и то козаки (мало)-руські, елємент недержавний а народній и при тім революцийний. Ті козаки пристали до Московського царства зовсім не с платоничної любви до ёго, а в тій думці, що за ёго підмогою скорше досягнють цілі своєї революції и висвободять свої землі від польских кєндзів, панів и урядників, а зарівно и від турецьких баш и татарських охотників на людський товар. Але московські царі, бояри и воєводи, — друге більше азиятицьке видане польских панів и старост, — а опісля петербурські императори и чиновники,— більше европейське видане турецьких султанів и баш, зовсім природно не могли підмагати сим революцийним змаганям, суперечним тим засновам, на яких стояло їх царство, — а для того тілько шкодили скоршому сповненю национально-революцийної задачі українських козаків и крестян. Перше діло, за котре взялись московські бояри и воєводи після прилученя (Мало-)Русі до московського царства в 1654 р., ще за часів спільної їх війни разом з українскими козаками против Польщі, — війни, котру козаки постановили не кінчити, аж всі Русини під Люблин и Львів и всі Білорусини під Вільну не будуть висвободжені с під польскої держави, — було то, що вони спиняли росширенє козацтва в Білій Русі, чого наслідком було продовжене польского панованя в тих землях не тілько до поділу Польщи р. 1772, але й до сёго часу. Другим подібним ділом було позіставленє Адрусовським договором 1667 р. Польщі Украіни по правім березі Дніпра, — а наслідком того, в сполученю з боязливостю московської держави допустити политичну автономию и социяльну волю козаків и мужиків в (Мало-) Русі, були трийцятьлітні невзгодини в тій стороні, підчас котрих значна ії часть дісталась Туркам. Но московське царство не тілько обезвладняло сили своїх западних союзників, але ще своєю системою підъідало сили свого власного населеня и ослабляло власну спосібність навіть до внішних воєн, не згадуючи вже о внутрішнім розвою так

Digitized by Google

конечнім, щоб одоліти культурний вплив противників. Наша до півголосу засуджена и добровільно лакейська печать в Петербурзі нераз згадувала у послідні часи про азовське діло 1641 р. як про початок всхідного питаня для Россні (лучше б сказати для московськоі Русі), — коли то донські козаки за помочию Запорожців взяли у Турків Азів, оден из ринків торгу руськими невольниками — и предложили московському царю Михайлови прийняти ёго під свою власть, с чого мусіла б була вийти війна с Турцнею. Але та печать забула навести відзив тодішних представителів великоруських и українських людей и городів на земськім зборі: „разорены мы пуще турецкихъ и крымскихъ бусурманъ московскою волокитою отъ неправдъ и неправедныхъ судовъ“.

Ось отсей то страх деспотичного и кріпостничого государства перед всяким свобідним подвигом и отся московська волокитя — були й причиною, що поділ Польщи відбувся не при Богдані Хмельницькім в половині XVII. в., а затягнувся до кінця XVIII. в. та ще й доконався під управою „мудроі“ петербурськоі дипломації так, що славянські городи Гданьско, Познань, Краків, навіть Варшава дісталась Німцям, руська Галичина також Німцям, під котрими рядять нею Поляки, — а руський народ в Білорусі и правобічній Україні остався під властю польских панів, скріпленою грамотою о правах дворян россійськоі империі и військом, спосібним лучше хоронити панство, як польські жовніри и шляхоцька милиция.

Подібну услугу оказали московські и петербурські султани та баші и Турціі. У нас дуже вихвалюють мудрість и енергию Петра Великого, що взяв Азів у Турків. Та при тім забувають, що сей Азів був взятий після приступу, роспочатого самовільно запороськими и донськими козаками, а опісля страчений під час прутського походу. А сей похід не удався між иншими для того, що Петро своєю „мудрою политикою“ в дусі московських „собирателей земли русской“, що знали тілько оден спосіб збирати — руіною руських земель (Рязані, Новгорода, Вятки, Пскова), хочби при помочі Татар и на користь Німцям та Шведам (на псковсько-новгородській „окраіні“) — знищив и змусив переселитись до Турціі сей именно елемент, що був найбільше приспосіблений до війни с Турками — козаків: донських (Булавинців и Некрасовців), що приймали до себе утікачів від ёго строгостей, насиля и тягот, — опісля запороських, що приймали донських утікачів. (Петро приказав Долгорукому взяти Черкаск, а містечка по Дону, Медведиці, Хопру, Бузулику и Иловлі спалити и зруйнувати до грунту, людей рубати, а заводців сажати на кіл и колесувати, „ибо сія сарынь ничѣмъ, кромѣ жестокости не можетъ быть унята.“) Казьонна история Россиі, — а наша суспільність не має иншоі, — учить нас уноситись тим, як Минних, Ласси, Румянцев, Потемкин, Суворов на службі у „мудрих“ петербурських цариць всякого походженя „приобрѣтали“ від Турціі Новороссию и приближали Россию до Константинополя. Тілько казьонна история забуває напімнути, що „орли“ сих цариць відберали у Татар и Турків більшою частю тілько то, що було вже в руках українських козаків в половині XVII. віку, а що було страчено задля „мудрості“ московських и петербурських збирачів, —

Digitized by Google

після андрусівського миру и після зруйнованя Запороської Січі при Мазепі.

Таким способом в XVII-ім и XVIII-ім в. и зглядом Польщи и зглядом Турциі війни державні и дипломатичні на звиш 100 літ проволікли тую справу, котру зачали и майже кінчили самопочином и революциею вольні руські люде, козаки та мужики. А коли вже наконець тую справу сяк-так закінчено, тілько тому, що й Польща и Турция були вже занадто ненатуральними политичними тілами, догадливі люде в Европі и в Россні рішили: 1) що московсько-петербурське царство геніяльновоєнне (широкість придбаних земель) и 2) надзвичайно хитре (повільність и тяжкість їх ходу, самим тим царством утворені). Минув якийсь час — и баланди петербурського півлиберализма и московської півдемократиї додали ще й 3), що царство тее — страшно либеральне и демократичне в своїй заграничній политиці, а до того ще й 4) страшно безкористне и миролюбиве!!! — „Музика, тай годі!“ як каже Шевченко.

Справді в XIX-ім в. на західній и полуднево-західній границі российська империя показується далеко „безкористнійша и миролюбивша“, ніж в XVIII-ім в. Причина сему така, що, відійнявши у Турциі північний берег Чорного моря и приближившися на полудневім заході до Дністра и Дунаю а на північнім до Німна, тая империя натрафила на трохи инакші варяції тих відносин, котрі вона подибувала до сеї пори росширяючись на захід. До кінця XVIII-ого в., до Німна и Дністра, московське царство натрафляло на племена, хоч и відмінні, та всеж більше споріднені а при тім и одної віри: то були Малорусси и Білорусси — племена окремішні, всеж таки и православні и русси. Дальше пішли католики: Литвини, Поляки, — православні, але не Славяне: Румуни, Греки, або як и Славяне, то вже різко відмінні від Москалів: Болгари и Серби, вжеж ніяк не русси. Отже ж тут росширене держави на зверх вимагало ще більше внутрішнёї свободи державного устрою, ще більше революцийних приемів, на котрі не могла пійти дворянсько-попівська деспотия. А тут як раз після „часів Очаківських и завоёваня Криму“ спав революцийний грім на всю західну Европу и чути ёго було й на всході, — поутворювались вже свідомі науки о политичній свободі и социяльній рівності, о автономиі нацнональностей. Тиі науки зайшли и до Россиі, яка вона була с своєю розмаітостю завоёваних племен, зайшли и до тих племен, котрі Россиі приходило „освободжувати“ від ярма Турків, а потім від Мадярів и Німців. Якже ж тут бути кріпостничому царству?!

Придбати нову провинцию — приятно, засісти або посадити свояка на троні Константина — лестно! Але щож, як придбаеш не для себе, тілько для „переворотних засад народнёі волі“, — котрі захитають и внутрішній деспотизм у Россиі!?

Ось звідки походить тая любов спокою, безкористність и т. и. чесноти российського правительства в XIX-ім в., о котрих недогадливі люде не знають: чи хвалитись чи гудити. Правду сказавши треба бути вже дуже недогадливим, щоби, насупротив хитаня и по-просту дурноти петербурських политиків від кінця XVIII-ого в.: в рр. 1821—29, в 1830—40 (експедициі задля ратованя Турциі від революцій сги-

Digitized by Google

петського баші), в р. 1848, в рр. 1875—77, ще гадати: що буцім-то „начальство имѣетъ тонкіе виды, — все на усъ мотаетъ“.

(Конецъ буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Соціялисты межи семинаристами?!** *Студія на нашôмъ церковно-народнôмъ полѣ.* Призбирана *О. Обачнымъ.* Накладомъ Микиты Борецкого. Львôвъ 1877. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка. — Під тим титулом появилась сими днями брошурка (о 38 стор. VIII-ки дрібним друком), трактуюча, як видко з надпису, справу, котра недавно, помимо тілько важних справ біжучих, дуже займала всіх та ще й тепер не перестала займати. Се вже друга брошура сего літа трактуюча о справах, котрі суть на часі. Видко, що наші часописі, хотя є їх немало (7) на бідну Галицьку Русь, або не репрезентують ще всіх напрямків и тенденцій нашого политичного и социяльного житя, або не знають всіх потреб нашого народа и ёго интелигенціі, або не вміють чи не хотять або не можуть всім потребам вдоволити. Ми, як сказали о брошурці „Подорожь до Риму“, так мусимо и о сій новій сказати, що погляди в ній висказані в загалі сходяться з нашими поглядами. Є там немало справедливих и удачних заміток, а в критиці особистостей видко отвертість и сміліть, при тім же тон ії поважний и гідний. Відсилаючи тих, котрих справи порушені в брошурі близше обходять, до самої брошури*), подаємо тут для загалу наших читателів коротко зміст ії.

Автор по поводу арештованя одного семинариста „за соціялизм“ и кількох ревизий в руській духовній семинарії застановляється над причиною такого (здавалось би) обаламученя нашої молодежи. В тій цілі переходить историю нашої духовної семинарії и приходить до переконаня, що наша семинария „не має жадної историї за собою“, в ній не тілько нема оживляючого духа, але „там мешкає якийсь дух потупляючий, умертвляючий, деморализуючий“: там навіть добрі и честні молодці стають нераз легкодухами-неробами, лицемірами-гипокритами, научуються робити довги, а відтак оженившись з маєтком задля сплаченя тих довгів буває, що й не жиють з жінками. Настоятелі семинарії не мають доброго впливу на молодіж семинарицьку, вони становлять мовби окремий табор, вічно воюючий с табором питомців. Молодіж за те найменше винна, вона як всяка молодіж, амбитна, идеалистична, рухлива, коби тілько ії доброю дорогою провадити та на збоченя не допустити. Треба б ії перед всім заняти чимсь добрим, красним та принадним, пр. завести гарний спів (тепер се заслуга самих

*) Можна ії дістати в канцелярії друкарні Товариства им. Шевченка по ціні 25 кр., с почтовою пересилкою 30 кр.

Digitized by Google

питомців, заряд семинарії зовсім до того не причиняється), подати спосібність учитися музики, рисунків, малярства и инших красних штук та ввести в семинарию якийсь гарнійший лад, де тепер тілько найбільшу неохайність та недбалість видко. Гроші на се возьмуться звідти, звідки тепер беруться на снідання та посніданки, морожене, пива и т. и. Між тим головні принципи, яких придержується семинария, суть — точність и легальність, т. є. що́ робиш, то робиш, тілько роби так, щоб тебе не виловлено — щоб ти дістав добру клясу при испиті, щоб захований був поверховно порядок, аби старшина не дістала носа від своєї старшини. Від такого вихованя молодіж не набирає навіть замилованя и не присвоює собі й теологичних відомостей, а инші науки нинішня управа семинарії осудила яко безбожність, яко нерелигийність а тим самим яко згубні для молодежи духовної.

Вправді й помимо того виходить с семинарії немало честного, здорового. Але се не с старунку семинарії, тілько противно, помимо нёго и насупротив нёго. Власне ті, що яко семинаристи в р. 1831—48 були заражені либеральним духом, мали у себе заборонені тогді (тепер дуже невинними узнані) книжки и т. и., за що́ були б їх повиганяли, якби були відкрили, — ті отже „колишні ворохобники нинька люде найкрішої віри, слава церкви, потіха народу, священики, яких дай Боже церкві и народови нашому на все!“ Бо молодежи треба конче чимсь живо займатись, анимуватись, як не чим поважним, то мусить пустяками, конспирациями (против Черлюнчакевича, теперішних настоятелів), джентельменством и т. и. А коли не буде видно вже нічого того, то вже стан анормальний; а найстрашнійше, коли виявляються окази контр-конспирацийні, контр-солидарні, окази ш п і о н с т в а, то видно, що тут вже затроєний организм, но и такі люде бували священниками...

Однак були й часи реформ в семинарії за вступленєм на митрополію Яхимовича и теперішнёго митрополита. Але одна демонстрация против настоятелів семинарицьких зробила тому конець: заборонено всі газети крім „Сіона“, заапликовано розмаіті духовні exercitia, заряджено великі реколекциі, постановлено приймати до семинарії и без матури, заказано ходити на виклади які небудь на инших факультетах, а „щоб як найменше звязку було з безбожним світом“, постаранося о те, щоби прелекциі теологичні відбувалися тілько рано, отже щоб питомці не потребували ходити два рази на небеспечний университет.

Автор брошурки критикує подрібно и основно тиі міри, именно приймованє до семинарії без матури и заказ ходити питомцям на відчити на инших факультетах та перенесенє всіх відчитів теологичних на передполудень. Першою мірою „россуджено за непотрібне або таки за небеспечне, старатись о людей с талантом на священиків, тілько с середними або мізернійшими головами, бо ті мали б бути религийнійшими (ніби зъидентификовано: упосліджене духа з религийностю!), а другим россуджено, щоби та религийність не уменшалась або цілком не запропала, заражена світовою безбожностю: не позволяти питомцям чого иншого учитись як наук богословських.“ Першою мірою протегується обскурантів, с котрих вироблюються лизуни панам а деруни хлопів, другою викликано тілько появленє між семинаристами

Digitized by Google

ніби-то соціялистів, котрим однако до правдивих соціялистів ще дуже далеко. Автор представляє екземпляр т. з. соціялиста, як він розвинувся с цілком порядного питомця, спосібного и тихого чоловіка, котрий в семинарії відчужився від світа, аж злучайно попавшись між давних товаришів шкільних зачуває про всілякі сучасні питаня и найновійші резултати науки, и засоромлений своєю невідомостю та росцікавлений зачинає сам студиювати найновійші книжки з наук природних, економичних и т. и., стає „адептом просвіщеня и либерализму, хоче боротись за свою идею, обявляється у нім дух конспирациі, героізму-пожертвованя“, говорить о тім с товаришами, аж „приходить полиция: великого организатора (смішно) арештує, у инших відбуває цілком неплодні ревизиі!“ Однак при нинішній системі семинарицькій можуть дійсно появитись ще й „цілковиті соціялисти, отже атеісти“; насильними мірами не перешкодиться сему, бо „заказаний овощ найліпше смакує, Druck übt Gegendruck“. Та й менший хосен для церкви и народу „з легальних питомців“ ні теплих ні студених, ніж „с тих може менше легальних та сангвинистичних чи загорільців“, бо „статистів в священиках нам нині за мало, нам треба борців, воінів“.

На теє ж потрібне цілковите зреформованє нашої духовної семинарії. Треба зовсім инакших настоятелів, именно ректора и духовника, котрі повинні бути людьми „глубокої, основної религийности, непорочних характерів, сильної енергиі, правдиві приятелі молодежи, рутиновані педагоги, и цілковитої, а не тілько богословської образованности“. Та й питомці повинні не тілько вибрані книжки діставати до рук, але мають „знати за цілий рух науковий и єго напрямки и за всі труди нинішнёго часу“; можливі „криві погляди“ повинні настоятелі, особливо духовник „(котрого становище найвзнеслійше, найзначнійше и найвпливовійше в цілій дієцезні), завчасу напрощувати и заєдно вносити цілі духовні перед очи молодих людей ставляти“. Однакож ані наш митрополит — впрочім чоловік правдиво доброго серця, правдиво набожний etc., але улягаючий вливам оффицияла (о. Малиновського) и свого маршалка (звісного Сороки) — ані ті люде, котрим провід наших церковних діл повірено, не спосібні до такої реформи. Задля того автор перед всім жадає, щоби митрополит дібрав собі суффрагана в особі д-ра Сильвестра Сембратовича, професора догматики на университеті и редактора „Руского Сіона“, и щоб ёму віддав цілковитий заряд дієцезиі.

У дописці п. О. Обачний критикує остро виключенє с семинарії 18 питомців, у котрих відбувались полицийні ревизиі, котре-то поступованє нашої духовної старшини ще добитнійше промовляє за потребою цілковитої реорганизациі семинарії.

— Слідство в справі обвинених о **соціялистично-революцийну пропаганду** ще не скінчене, хотя тягнеться вже чотири місяці; багато часу має именно займати перечитуванє руських та россійських книжок всілякого змісту. З увязнених випущено знов 3-х на волю, именно медика з Відня п. Щасного Сельского, правника зі Львова И. Б. и слухача филозофиі зі Львова Л. З. Виключених з львівської семинарії питомців консистория приймає назад до семинарії, коли тілько викажуться посвідченєм від полициі, що при ревизиі не знайдено у них нічого противзаконного; — такі ж посвідченя видає полиция всім виключенім

Digitized by Google

питомцям. О однім с старших людей, у котрого також в наслідок денунцияції наших „русских“ відбулася ревизия, виразилась политична власть, що „тая ревизия не тілько не дала найменьшої підстави до виточеня процесу, але не знайдено при ній ані тіні чого противзаконного и дуже належить жалувати, що вельми шановний п. Н. став жертвою интриги („es ist sehr zu bedauern, dass der sehr ehrenwerte Hr. N. das Opfer einer Intrigue geworden ist“). Сподіваємось, що при публичній росправі всі махинациі наших шпіонів и денунциянтів вийдуть на верх, як то вже сталось по часті при процесі в Марцю с. р.

— Центральний виділ товариства „Просвіта“ у Львові росписує **конкурс на отсі популярні книжочки:** 1) популярний виклад ветеринарії (після внеску филиї Тернопільскої); 2) популярне виложеие устави громадськоі (на внесок филиї Бортницькоі); 3) короткий виклад историї Русі; 4) одну довшу а дві короткі повістки для народу; 5) популярне діло з гигієни. Ремунерация призначається до 25 зр. від друкованого аркуша формату популарних книжочок „Просвіти“. Хотячі близше поинформуватися або надсилати свої праці зволять удатися до центрального виділу Просвіти в канцелярії товариства у Львові ул. Краківська нр. 14.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Вересня 1877.

Рада державна займається дальше **реформою податків;** дебати поступають поволи, відповідно важности справи. На засіданю с 13. Вересня промовляв між иншими проф. Зіс за проєктом устави, однак против опустів и против т. з. контингентованя т. є. означеня з гори певноі суми, котра має тим податком що-року узпокатися, а за визначенем певноі невеликоі стопи пр. 3 від ста. Дня 14. с. м. промовляв в обороні проєкту рядового министер финансів Претис, полемизуючи між иншим дуже остро против п. Кржечуновича; министер хоче опустити с податку грунтового $3^1/_2$ милиона, з домового 1 мил. а з давного доходового (котрий мав би знестися) $7^1/_2$ милиона, все ж те ще й з зиском кількох милионів має відзискатися через новий податок доходовий. Демократи Кронаветтер и Шеффель промовляють против проєкту комисиі, позаяк новий податок найбіднійшій клясі в Відни не впйде на користь, противно він зменшиться у деяких заможних; також не надіється п. Кронаветтер, щоби сим проєктом удалось втягнути до оподатковаия такі часті, котрі до тепер вільні були від податку; бесідник узнає многі добрі сторони проєкту рядового, котрі однако більшість комисиі зіпсовала. На засіданю 15. с. м. промовляли за проєктом др. Гербст, др. Брестель и демократ Шранк, против реформи пп. Скене (фабрикант сукна) и Діпавлі з державно-правноі оппозициі. Генеральна дебата тягнулася ще 18. с. м., котрого дня промовляли против проєкту реформи др. Штурм, Чех з Моравиі др. Межник, о. Пфлігль и п. Кржe-

Digitized by Google

чунович, а закінчилася 19. с. м. по промові прочих референтів меншості и більшості. При именнім голосованю відкинено 139 голосами против 102 внесок п. Найвірта, прямуючий до відволіченя реформи податкової, и ухвалено 123 голосами против 100 приступити до специяльної дискуссії на підставі внеску більшості. За внеском Найвірта голосували крім многих Німців всі Поляки, партия права, а з Русинів пп. Качала и Заклинський. — Дня 21. с. м. приступила комната послів до специяльної дискуссії и насамперед взяла під нараду податок особово доходовий. §. 1. звучить: Кождий приналежний до країв репрезентованих в Раді державній підлягає особистому податкови доходовому після приписів сеї устави. Проект комисії установляв, що податок сей мають платити ті, котрих дохід виносить в Відни що-найменше 600 зр., по иншіх містах 500, по селах 400 зр.; однак комната приняла 90 против 81 голосів первістний внесок ряду, установляючий minimum доходів підлягаюче сему податкови на 600 зр. для всіх без ріжниці. На засіданю з 25. с. м. ухвалено (після проекту ряду а против внеску комисії), щоби щадниці и т. и. институции, також маєтки країв, повітів и громад були вільні від податку доходового. Дня 27. с. м. ухвалено увільненє від сего податку платні військових и роспочато дебату над питанєм контингентованя, котре має багато противників.

Заграничка политика австрийсько-угорської монархії ще все не досить усталена и не досить вияснена. Дня 11. с. м. в день имянин российського царя цісар Франц Іосиф, пробуваючи тоді на маневрах військових в Кошицях на Угорщині, підніс тост „за здоровє дорогого приятеля и союзника, царя Александра II.“ В тій формі оголошений газетами тост наробив багато шуму, особливо в Угорщині, де Мадяри піднесли страшний крик против союза з Россиєю; аж опісля оголошено урядово, що в тості цар був названий тілько приятелем але не союзником. Мадяри як перше демонстрували митингами за Турциєю, так тепер після побід турецьких під Плєвною демонструють величними иллюминациями в Пешті (де на однім транспаренті був надпис: за Вілягош— Плєвна), Дебречині и иншіх містах; неосвітлені вікна генералів и офицерів в Кошицях повибивано. Деякі уважають сі туркофильскі демонстрації Мадярів яко пожадані а навіть замовлені гр. Андраши, котрий 20. с. м. в Зальцбургу зъіхався с кн. Бісмарком. Німецький ряд стоїть все рішущо по стороні Россиі, и в тім дусі впливає и на австрийсько-угорську монархию; однако що Россия, замотана в тяжку війну с Турциєю, через якийсь час не буде могла займатися иншими европейськими справами, то на ії місце до тої цілі має вступити Італія яко третя держава до Німечини и Австро-Угорщини. — В угорськім соймі було знов кілька интерпеляций а в Раді державній одна интерпеляция (від клюбу поступового) що до становиска монархиі супротив российсько-турецькоі війни. На тиі интерпеляциі відповіли 27. с. м. министри кн. Аверсперг и Тиса. Перша відповідь зовсім нічого не пояснила, а з другоі можна було довідатися, що гр. Андраши робив представленя Россиі и Турциі зглядом затоплюваня торпедів в Дунаю и не допустив Россиі висилати свої війска до Сербиі, щоб звідтам воювати Турків. — Нову интерпеляцию в справі всхідній мають поставити Поляки; по крайній мірі в Галичині виготовлено відозву, взива-

Digitized by Google

ючу польских послів в Раді державній, щоби промовили в вехідній справі, позаяк в галицькім соймі не можна було ухвалити адреси до трону.

В **российсько-турецькій війні** в послідних 3-х неділях точено завзяті боі під Плєвною, в просмику Шипка и над Ломом та Янтрою. Штурм на Плєвну знов не удався Россіянам: вправді 11. с. м. в день царських имянин здобули Россіяне и Румуни першу Гривицьку редуту, а Россіяне ще й дві важні редути с полудневої сторони Плєвни, однак вже на другий день Турки обі послідні редути відобрали назад, а Россіяне, як самі доносять, втратили 16.000 людей убитих и ранених. Се була найбільша и найкровавша битва в цілій сегорічній війні. Вину неудачі Россіян приписують загально российському штабови генеральному, а именно генералу Левицкому, заступникови шефа того штабу, котрий не хотів вислати помочі нападеному переважними турецькими силами ген. Скобелеву, хотя сей кілька разів посилав о поміч. С корпусу Скобелева погибли дві третини. Але и Турки мали великі страти, а до того зачало ім неставати амуниції и живності; тому́ не тілько не могли добре використати своєї побіди, але й находились в труднім положеню. Однакож 23. с. м. прийшло Туркам в поміч звиш 10.000 війска з амуницією и живностю, котрих Россіяне не потрафили спинити. — Головна армия турецька під Мегемедом Алі, зачавши свої операції 21. Серпня, посувалася поволи все наперед, вигнавши Россіян з одної позиції по другій; однак дальший похід спинила армия царевича, відперши єго 20. и 21. с. м. коло Церковної близько Бели над Янтрою зо стратою до 2000 людей. — Сулейман баша все ще без успіха бореться в просмику Шипка, стративши вже без потреби многі тисячі найлучших жовнірів. — Россия стягає чим скорше війска, особливо гвардию, котроі часть вже й прибула до Болгарії, и намагається всіми силами, щоби ще перед зимою закінчити сёгорічну кампанию яким значним успіхом. Однакож велика слота зачала спиняти операції обох воюючих сторін, а в Балкані спали вже й сніги. Впрочім Россия робить також великі приготовленя до зимованя в Болгарії.

Чорногорці и дальше воюють щасливо. Здобувши Никсич, заняли 15. с. м. Білек и Пресєку, позволивши турецьким залогам відойти з військовою честю. Відтак здобули и всі дальші форти в просмику Дуга и посуваються на дорозі до Требинє. — *Сербия* зброїться без устанку, діставши на те від Россії поміч грошеву. Однак Россия має бути дуже незадоволена, що збройня тні поступають помалу; з другої сторони Серби стратили зовсім довіре и симпатию до Россії, як признає навіть чеська Politik.

Не менше як на российсько-турецьку війну звернені очи цілого світа на **Францию**, де ведеться завзята борба між реакциєю а поступом. Министерство Бролы-Фурту уживає всяких можливих способів, щоби без явного зломаня конституції накинути Франції свою волю. Від 16. Мая повіддалювало всіх републиці сприяючих урядників и обсадило іх місця монархистами, особливо бонапартистами, котрих с часів Наполеона III. є найбільше рутинованих. Право згромадженя, вільність друку и кольпортажі стіснило до найдальших можливих границь, зате робить надмірний ужиток с права ряду прибивати свої роспо-

Digitized by Google

рядженя по всіх громадах, щоб позискувати або терроризувати нарід оголошеними маючими цілі партийні під фірмою рядових. С причини декотрих таких роспоряджень нарушуючих честь особисту бувших републиканських депутованих або право заробкованя книгарів и кольпортерів, покривджені видавали процес министрам и префектам; однак тілько в рідких злучаях рішали французькі суди на некористь ряду. Ряд с своєї сторони конфискує газети и видає процеси републиканцям; навіть Гамбетті, по причині уміщеня в своїм органі Republique française бесіди, котру мав публично в Ліль и в котрій сказав, що президент маршалок Мак-Магон мусить волі краю або піддатися або уступити, виточено процес и вже в двох инстанциях засуджено ёго на 3-місячну вязницю и заплачене 2000 франків. Однак процес буде ще тягнутися дальше, а тимчасом Гамбетта може бути вибраний послом до парляменту, котрий, як буде в більшості републиканський, не позволить на процес Гамбетти. — Мак-Магон агитує сам за собою частими виїздками по краю, однако майже всюди подибує обяви републиканські. Тепер перед новими виборами, котрі росписано на 14. Жовтня а отворене збору и сенату на 7. Падолиста, видав Мак-Магон манифест до народу, в котрім каже, що хоче утримати републику, однак жадає, щоби Франция вибрала таких кандидатів, яких він вскаже; а якби вибрала „радикалів", то він комнату послів розвяже. Манифест зробив зле вражіне в краю задля свого тону, яким не промовляв би ні який конституцийний монарх. Напротив оголошено манифест Тъєра, котрий боронить розвязану комнату від закиду радикализма, виказує конечність републики, бо монархия єсть неможлива, и жадає: независимості народної, републики, волі, совістного виміру справедливості, вольності віри, спокою. Тъєра хотіли републиканці на злучай побіди при виборах вибрати президентом замість Мак-Магона, однак Тъєр ще 3. с. м. умер, жалований від цілого краю. В похороні ёго брала уділ ціла Франция, а навіть майже всі монархи Европи віддали почесть заслугам и талантам покійного. Републиканці, котрі все таки сподіваються побіди при виборах, ставляють кандидатом на місце Тъєра бувшого президента комнати послів Греви.

☞ *С сим н-ром кінчиться третій квертьрік „Правди". Просимо о скоре надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скоре надісланє залеглостей, бо неточне передплачуванє наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б ёго зсквестиёнувати.

Маємо ще невеличке число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 4 зр. 50 кр.

Редакция и администрация Правди находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 19. У Львові, дня 15. (3.) Жовтня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платит·ся після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.*)

.....

I.

Перед літами — так зачинаються записки пані Баліоль — пустилась я в Верховину, щоб розірватися троха в моім нещастю, яке мене перед кількома місяцями постигло. Правда, що виізд в Верховину уходив тоді ще за щось дуже смілого и лячного; но не с такого я роду, щоби лякатися уроєних страхів. Так взяла с собою покоівку и — в дорогу.

Алеж и провідника я мала, що міг був тобі половину страху відняти, якби який був у тебе. Поштиліон Дональд Мак Ліш був с тих поштиліонів, що то тепер вже перевелися. Скажеш ёму було тільки мету твоєі дороги, а далі и спустися, що всі відпочинки и попаси виміркує так, щоби и вигоді твоій дого-

*) Твори Вальтера Шкота, безперечно найпершого повістяря XIX-ого віку, руській публиці в Галичині в загалі дуже мало знані. А годилось би познакомитися перше с творами найбільших повістярів, котрі мають постійну вартість, с творами Вальтера Шкота, Діккенса, Бульвера и ин., заким приступиться до сучасної повістевої литературы, стоячої вже значно низше. Не маючи тілько місця в „Правді", щоб подати котрий з романів Вальтера Шкота, в котрих єго найбільша сила, поміщаємо коротке и менше знане оповіданє, котре однак, сподіємось, сподобається нашим читателям вже й тому, що в нім представлені подібні характери и події, які ще не так давно приди бувались и в нашій галицькій верховині. Початок оповіданя в перекладі троха скорочений. — Ред.

Digitized by Google

дити, як не догодив бись собі й сам, и не пропустити жаднісінького місця, котре би вартувало звидіти. А голову мав до того не аби яку. На оден день знав приповісти, коли там а там будуть різати барана, так що чоловік міг в дорозі хоть християнський обід зъісти; на милю до окола знав кожде село, де може дістати пшеничного хліба, — річ тяжко важна для людей не обізнаних с сторонами вівсяних ощіпків. В цілім краю знав всі мости, ба навіть умів на одну пядь визначити, куди по кождім можна переіхати не заваливши ёго. А що вже казок, то тих би и не переповів: то о давних боях, то о врочищах, то —, на щó, до кождого десь урвища, що скотилося з гори, знав и приповісти казку. Підохотиш ёго тільки — несміливий був дуже —, то й стане оповідати одну за другою, одну дивнійшу як другу.

Оттакий був Дональд. Так розуміється, що він правив дорогою. И нераз лучалося, що в погоду ставали ми нечаянно, де не було властиво жадної стації. Тоді ми покріплялися або під скелею, що з неї спадає з гуком вода, або край жерела, що докола нёго зелена мурава та пишні дикі цвіти. — Ми так привикли до хитрощей Дональда, що знали вже на перед, коли нам ладився справити яку несподіванку промовчуючи місце, де мислить станути.

Оттакий був наш Дональд!

Се ж раз майже весь ранок перебулисьмо в краснім селі Дальмельлі и возилися по ставу та переслухали сотню казок о колишніх ватажках тамтих сторін. Так и сталося, що пізнійше як звичайно пустилися в дальшу дорогу; при тім натякнув нам Дональд щось о далекій дорозі до найблизшої стації, бо — каже — аж до самого Обен нема де вигідно стати.

Іхалисьмо отже — нігде правди діти — троха неспокійно. А то ще й дорога славна: не уступить ні перед яким горбом, а гордо на впростець гора чи не гора простує то до гори то на діл. А коні идуть, мов на місци стоять.

Коли так з-вільна котимося на перед, завернулисьмо поволи по під страшну гору Бен-Кричен, пішли за шумячим та рвучим О и лишили по заду величаве озеро, що з нёго вириваєсь з наглою силою ріка. На скелях та провалях, що стрімко спадали по правій руці дороги, видко було тільки останки колишніх лісів, що недавно повитинали, як оповідав Дональд, на топливо до гамарні в Бено. Тим цікавійше остановився наш погляд на величезнім дубі, котрий по лівій стороні ріки остався на укромі. Було се дерево незвичайно велике а чудне, мов змалював; на

Digitized by Google

кілька сяжнів докола долина, завалена великим камінєм, що поскочувалося зо скелі. Положенє ставало ще більш романтичне тим, що ся мала рівнина лежала по під стрімкою скелею, с котроі на яких шістьдесять стіп спадав гірський поточок замінюючись з гуком та шумом в піну, а далі дрібною росою губився межи камінєм и знов, мов побитий генерал, збираючи свої розбиті сили, якби вгамований спадом тихенько вже котився по долині до ріки О.

Отсей дуб и спад звернули на себе мій погляд, и я рада б була близше підійти, не щоб може рисунок з них зняти, ні — за моіх молодих літ невісти знали уживати олівця тільки до пожиточних річей — а щоби з близька налюбуватися тим красним видом. Дональд відчинив зараз дверчата поізду, но заразом остеріг, що в тім місці дорога на діл дуже прикра, и що далеко ліпше буде видно дуба, коли б я схотіла підъіхати яких сто локоть дальше, де значно близше до нёго з дороги. Но видно було, що якось не має великої охоти до того місця. „Я знаю,“ каже, „більші дерева, та близше до Бено, як отсе; и рівного місця більше там буде, що и поізд якось стане; а тут під тою скелею не знаю як — а далі, як там Вашій милості подобається.“

Но моя милість воліла оглядати красне дерево, що було таки коло мене, як переіхати дальше в надіі на якесь там ще краснійше. И так пішли ми по при возі аж до місця, від котрого, як впевняв Дональд, можна було не спиняючися по горі підійти ид дереву до сподоби, хотя зовсім нам не радив сходити д нёму з дороги. А коли нам давав сю раду, зложилося ёго огоріле лице так поважно и таємничо, що я призвичаєна до ёго простодушності не могла опертися жіночій цікавості. Пішлисьмо дальше и я побачила, що дерево, котре сховалося нам було за горбок, зовсім не так близько, як я спершу думала. „Була бим забожилася,“ кажу до мого провідника, „що під сим дубом и спадом обібралисьте нам нині пристанок.“

„Хорони Боже,“ відповів живо Дональд.

„Чому, Дональд? чому ви хотіли минути так миле місце?“

„За близько від Дальмельлі на попас для коней; а и полуденок Вашої милості випав би троха за скоро по обіді; до того и місце не цілком безпечне.“

„Ага! от и вийшло шило з мішка! Певно тут сидить де — Бог при нас! — який полёвик або полісун, а може відьма або чарівниця, русалка або мавка?“

„Е ні! того тут не ма, тут — так сказати — всюди чи-

Digitized by Google

сто. Нехай но Ваша милість будуть терпеливі и погодять, аж вернемо з долини, то я роскажу всё до чиста. Не добре роказувати о таких річах таки на місци, де збулися.“

Рада не рада мусіла я мою цікавість повздержати розуміючи, що, якби на силу тягла розмову в одну сторону, а Дональд в другу, то бим тільки напружила ёго опір, мов той мотуз, що сей тягне собі а той собі, а він не вірветься, тільки кріпше напружиться. Наконець прийшли ми по закруті дороги на яких пятьдесять кроків від дуба, и на диво побачила я межи камінём — людське мешкане. Була се така маленька и така бідна хижа, якої не доводилося мині бачити в Верховині. Стіни ліплені не мали и пять стіп в гору, стріха з дерня полатана сітником та очеретом, комин з глини повязаний соломяними повереслами; всё, и стіни и стріха и комин, покрите лопухом, травою та мохом. Не слідно було жадного огороду, котрого звичайно не хибує и при найбіднійших хатах; з животин не бачилисьмо нічого крім козляти, що паслося по стрісі, и кози з другим козлятем, що одалік межи дубом а рікою глядали собі поживи.

Я не могла стриматися від оклику: „Хтож се допустився такого гріху, що заслужив собі сю хату!“

„Тяжкого гріху,“ відозвався Дональд зітхаючи, „але за покуту — Бог свідок — и нужда тяжка. Та не чоловік тут сидить, а невіста.“

„Невіста!“ кажу за ним, „и на такій укромі! щож се за невіста така може бути?“

„Ходіть сюди, пані, а побачите самі.“ Поступили ми троха на перед и завернувши від разу на бік побачили красного, великого, широкого дуба просто с противного боку, ніж доси.

„Коли не лишила свого давного звичаю, то буде о сій порі тут,“ сказав Дональд, и в тім замовк показуючи пальцем, якби боявся, щоби хто не зачув ёго слів. Я поглянула и узріла — аж здрігнула з ляку: якась жіноча постать лежить на пни дуба с повислою головою, зложеними руками, с чорною опанчею закиненою на голову, в такій самісінькій поставі, в якій представляли Юдею на сирийській пустині під пальмовим деревом сидячу.

Мене переняв по-троха той ляк и тота почесть, котру мій провідник — виділося — мав для того в самоті живучого сотворіня; и зачим подумала я приступити до неі, щоби ій ліпше приглянутись, поглянула я на Дональда питаючим оком, що́ се мов такого. На пів шепотом відповів мині: „се була тяжко недобра невіста, пані.“

Digitized by Google

„Чи може несамовита?“ кажу, бо не порозуміла добре, що говорить; „то може буде небезпечна?“

„Як би так,“. каже „то и щасливійша би була, як тепер. Правда, що там в її голові не може бути ладу, коли подумає, якого лиха вона накоїла своїм завзятєм, щоби не попустити ані на дрібку від своєї ледачої хотячки; так несамовита не є и нікому нічого злого не вдіє. Но таки найліпше, щоби Ваша милість не наближалася до неї.“

Відтак розповів мині скоро кількома словами подію, котру тепер докладнійше хочу росказати. И мороз мене переходив и жаль мині робилося тої нещасливої, коли слухала я того оповіданя; так и підійшла я до неї, промовити кілька слів потіхи та пожалуваня, а сама тремчу що й годі.

Так само діялося и Верховинцям, коли з близька споглядали на неї; вони дивились на Ельшпат Мак Тевіш чи то невісту с під дерева, як її звали, так як Греки на гонених Ериніями, се-б то таких, що за свої безбожні вчинки терпіли всіляке горе, гризу и муки; такий Орест або Едип уходив звісно у них не за ледачого переступника по власній своїй волі, а за нещасну жертву, на котрій сповнялася страшна доля невідпертої судьби; тому й дивилися на них — так сказати — па впів з ляком и с почестю. Я дізналася також від Дональда, що Верховинці боялися, щоби не постигло яке лихо тих, хто би смів підійти близше до так несказано нещасного сотворіня и перервати ёго страшну самоту; хто наближиться до неї — думали — мусить заразитися її нещастєм.

Тому з якоюсь неохотою позирав на мене Дональд, коли я ладилась на правду приглянутися ліпше нещасливій. Певно ставали ёму вже перед очима куляві коні, згублений сворень, зломлена вісь, вивернена коляска и такі инші небезпечні пригоди в житю поштиліона; але згляд на мене переміг, видно, ті ёго перечуваня и він пішов за мною и звів долі чепажем, що нерівно спускався передо мною.

Не знаю, чи я сама була би мала відвагу підійти просто перед Ельшпат, як би не він коло мене. Лице її хмуре силувалося не здрадити вражіня, яке на ній роблять ті, що її відвиджують, а здраджувало безнадійну и придавляючу грпзу; зимний и гордий погляд мав удавати байдужість и спокій, а відкривав тяжкі докори совісти.

Відгануда мабуть, що цікавість, яку збудила певно у мене її незвичайна история, привела мене сюди в її самоту; и не могло

Digitized by Google

ій бути милим, що така доля, як ії, подорожним стається забавою и розривкою. Але поглянула на мене гордо, а не заклопотана. Що світ о ній думає, се ж пречінь ії нещастя ані на дрібочку не збільшить, ані не зменшить. Всміхнулась ніби, мов каже, яка вона горда тим, що ії надмірна гриза и журба ставить ії висше звичайних людей. Крім того такою казалась байдужою на мій погляд, неначе мертвець або камінна поставина.

Ельшпат була більш як середнёго росту; волосє тепер сиве було все ще густе; колись, знати, було чорнісіньке. Очи мала також чорні, а дикий и непевний погляд, що так указує на божевільну душу, не згоджувавсь з ії хмурим и поважним лицем. Волосє було старанно а навіть ладно звинене на срібну шпильку, а чорна опанча на ній закинена хорошо, хоть зроблена з товстої гуні.

Надивившися на сю жертву виступку и нужди так довго, що далі вже и стидалась я мовчати, хоть и не знати було, як до неї промовляти, відозвалась я чудуючися, що могла собі обібрати мешканє таке нужденне и так на укромі. Ті моі слова пожалування перебила мині тим, що не зміняючи ні троха виразу лиця ні постави сказала глухим голосом: „Хто вам росповів моє житє, чужа невісто?“

Тим мині й затулила рот, и я почула, як вона має собі за байдуже всяку душу, що видить в тім приємність займатися такими річами, як ії житє. Не стараючися розпочинати бесіду на ново, виняла я с калитки гроші — Дональд казав, що вона жиє з милостині — та сподівалась, що бодай простягне руку взяти їх собі. Де там! ні брала датку, ні відмагалась, мов ёго не видить, хоч що найменше двацять раз більше був варт, як ій звичайно давано. Я мусіла положити ій гроші на коліна та мимохіть сказала при тім: „Нехай Вас Бог простить и спасає!“ Ніколи не забуду того погляду, що вона звела тоді к небу, ні того голосу, яким промовила: „Мій син, мій красний, жвавий син!“

Був то голос природи, що добувався с серця матери позбавленої свого сина.

II.

Ельшпат була за молоду щаслива, хоч старість ії потонула в безнадійній и безпотішній гризі и журбі. Вона була колись хорошою и щасливою жінкою Геміша Мак Тевіш, що силою своєю и лицарством здобув собі призвиско Мак Тевіш Мор. Житє

ёго було неспокійне и небезпечне, бо мав звичай стародавний щирого Верховинця, що вважав за сором обходитися без чогось, що би оплатилося вкрасти. Близь нёго мешкаючі Подоляне, котрі хотіли спати спокійні о своє житє и майно, мусіли раді не раді складати ёму невеличку дачку — обезпеку мовляли — та потішалися приповідкою: „чеши дідька зрідка“ и платили. Инших, що встидалися входити в такі умови, відвідував нераз Тевіш Мор с своіми товаришами и прихильниками та визначав на завзятих справедливу кару чи то на іх таки особі, чи на майні, чи, як випало, на однім и другім. Ще росказують о виправі, с котроі 150 коров за одним заходом пригнав з Монтіс, и знов як раз всадив в болото пана з Бельлібо таки без сорочки за те, що грозив спровадити кількось там шкоцькоі сторожі для охорони свого майна.

Які там славні бували нераз виправи того смілого опришка, то таки часто и програвав справу. Так з однаким дивом оповідано собі и щасливі ёго справки и програні, як то з грізного небезпеченства вискепався коли, як нераз мов камфора счез с посеред найбільшоі біди и бистро та хитро умів зберечи свою грішну душу. В долі и недолі, в щастю и злиднях, в кождій біді, в кождім небезпеченстві була Ельшпат вірною ёго подругою. Він ділився з нею вигодами щасливих хвиль, вона своєю сильною душею, відвагою и розвагою додавала ёму духа в пригодах и клопотах.

По стародавному верховинському звичаю правилом житя того подружа було: вірна дружба с приятелями, тверда завзятість з неприятелями. Череди и збіжа Подолян вважали за своє власне, коли тільки мали змогу таите заняти, а се забрати; надумуватися в такім разі що до права власності — сего ніколи не бувало.

Ті небезпечні хоч щасливі загони мали устати по неудачі походу князя Карля Едварда; Мак Тевіш Мор не лишився тоді дома и тому як зрадник а заразом опришок и розбишака сказаний був по за очи на смерть. Військо поставлено тепер в богато місцях, де доси червоного кабата ніхто не бачив, а саска сурма гомоніла по найдальших верховинських вертепах. Доля Мак Тевіша с кождим днем ставала неневнійша чи то властиво певнійша; до того ще випало так, що ніяк було мислити об обороні або утіканю, бо Ельшпат в тих злиднях привела дитину, а тота оказия значно спиняла так потрібну скорість в порушенях.

Наконець настиг тяжкий день; в кріпкім ярі під горою Бен Кричен напав славного Мак Тевіша відділ війска. Ёго жінка

Digitized by Google

помагала ёму по лицарськи и набивала від часу до часу ёго кріси. Може був би и звідси якось ще вивинувся, бо яр, де боронився, був майже неприступний; та не стало ёму ладунків. Вистріляв и кулі и всі свої срібні пугавки, що повідрізував від сердака, та хоч не хибив ні разу и трёх жовнірів повалив а ще більше ранив, то в кінци таки здобули ёго твердиню и убили ёго по завзятій обороні, неспосібні дістати ёго живцем в свої руки.

Ельшпат була при тім всім и остала жива, бо дитина, що потребувала підпори, додавала ій сили и відваги.

Тяжко сказати, як вона виживлялася. Одно, що можна знати на певно, то були 3 або 4 кози, котрі самопас ходили по горах нікому не заваджаючи; більш и нічого. Давні знакомі не богато й могли ій давати при загальній бідноті краю, та й тим, що могли відложити заспокоівши свої потреби, радше спомагали инших. Подолякам знов була би радше казала собі платити по давному дачку, як мала би іх просити о милостиню. Не забула ж ще, що була вдовою Мак Тевіша Мора, и роілося ій, що хлопець, що бігав коло неі, має колись заняти місце вітця, та всё знов мусить піддатися ёго силі и повазі, як колисьто батьковій. Вона так мало заходила до людей и так рідко и не радо опускала свій кут гірський, де звичайно пробувала с козами, що й не знала, які переміни позаходили в краю, як городянський лад став на місце воєнної насили, як закон взяв гору над тими, що вже лиш в одній пісні звалися дужими синами шаблюки. Вона піймала, правда, свою меншу тепер повагу и чула свою бідність, так по ій думці одна смерть свого чоловіка була тому винна; но нехай-но Геміш Бін чи то красноволосий Джемс буде міг взяти за батьківський кріс, тоді поверне давна сила, поверне й слава. Тож коли Ельшпат просила часом о що для себе або для своіх кіз, а хмурий газда відправляв ії з нічим, то ії темні невиразні та тим и страшнійші грізьби справляли те, чого не справила ії вбога постать; дрожачи подавала ій тоді газдиня чи страву чи зерно, хоч в душі кляла, коби були стару чарівницю в огни спалили в той день, коли ії чоловіка постигла справедлива заплата.

Літа минали, а Геміш Бін підростав в гарного хлопця. Не доріс, правда, дужій силі вітця, но таки став жвавим, смілим, кучерявим парубком з румяним лицем, бистрим, орлиним оком, с всею звинностю свого батька, котрого славні діла росповідала ёму мати, щоб заохотити сина до подібного лицарства.

Digitized by Google

Але молоді люде звикли бистрійше розглядатися в світі и ліпше пізнають теперішний лад проти давного, ніж старі. Так и Гаміш хоч досить любив свою матір и рад був по змозі допомагати ій, но таки заглянувши в світ поміркував добре, що ремесло опришка стало тепер не менше соромне як небезпечне, та що, коли схоче взяти собі за приклад батькове лицарство, то треба ёму удатись на инше поле, котре би с теперішними поглядами ліпше дало погодитися.

Чим більше кріпшав на тілі и душі, тим ліпше пізнавав своє непевне положене та материні хибні понятя о теперішнім зміненім ладі в поспільності, до котрої так мало творилася. Відвідуючи приятелів и сусідів замітив, як маленько проти них має ёго мати — мало або й нічо більше над те, щоб тільки прохарчуватись, а и сего нераз от-от и не стане.

Часом пішов з вудкою на рибу або с крісом на лови, то приспорив ій троха живности; так зрозумів, що се, як доведеться, або удасться часом або й хибне. А піти в найми, хоч би й сам піднявся такої роботи, не дасть мати; була б се найтяжша обида для такої гордої невісти.

Елшпат між тим чудовалась нераз, що Геміш Бін, парубок хоч куди, спосібний до кріса, не має якось охоти піти слідом батька; в ій серцю ворушилося щось мов материнське чутє, що ій не давало прямо візвати ёго до того; с трівогою нагадувала собі всі небезпеченства, в котрі би ёго втрунуло се ремесло; а коли часом хотіла з ним поговорити в тій справі, маячилося ій в горячій голові, неначе душа ій чоловіка в кровавій одежі піднимається перед нею, от и кладе палець на губи и заказує ій говорити о тім. То знов сама собі дивувалась, що така мов трусліва, и тяжко зітхала видячи сина, як з дня на день тиняється в тім довгім подільскім кафтані, що Рада накинула Верховинцям вміcто іх романтичної гірської одежі, та уявляла собі, як би то він геть більше подабав на ій чоловіка а свого батька, коли би надягнув родовитий гірський сердак, оперізався чересом, перекинув ясний лискучий кріс через плече...

Крім тої журби ще й друга річ жорном давила ій розпалену грудь: се чим раз то більше порівисте успособлене. Мак Тевіш Мора любила колись горячо, та сю любов холодила почесть, з якою споглядала на нёго, а часом таки и страх; бо опришок то не с тих людей, що дають собі жінці в кашу мовляв плювати. А над сином як з малку мала сама одна всю власть, так и тепер не в голові ій було пускати ёго на волю; и тота материнська

Digitized by Google

любов подабала часом щось якби на заздрість. Вона не могла знести, що Геміш чим старший тим різше рвався на волю, виходив собі с хати коли и на як довго хотів, робив так паче він сам своїм паном й за свої діла тільки собі має одвічати, хоч не могла не добачати й сего, що оказував ій все всяку можливу добрість и почесть. Се би нічого, якби так могла була укрити в собі ті чутя; та часто в своій порывистості и нетерпячці дала пізнати синови, що чується занедбаною и зобідженою. Часом, коли де довше забавився не сказавши ій за чим иде, то як вернув, так нерозважно давала ёму почути свою злість, що молодому чоловікови, котрий рветься на волю и рад поліпшити свою долю на світі, мусіло конечно приходити на гадку покинути ії, хочби тільки для того, щоби міг старатися на матір; а то ії самолюбні вимагання кілком би ёго прибили до місця, де би ім обоім прийшло загибати в безнадійній та безпомочній нужді.

(Дальше буде.)

ЕПИФАНИЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ, СИМЕОН ПОЛОЦЬКИЙ И ІХ НАСЛІДНИКИ.

(Конець.)

Симеон Петровський-Ситиянович умер 25. серпня 1680 р. в пятьдесять-другім році житя и похований в Законоспаськім монастирі. Хоч за житя він тішився царською ласкою и шаною, то зараз по смерті стали прослідувати ёго имя. Питане, що дотикало ёго особи и творів, було заразом питанем про долю и значене західноруських, переважно київських ученых в Москві, а разом з ними росходилася справа и о науку, котру с собою принесли. Як слабими могуть нам здаватися тепер ix научні середки, а все ж у московській Русі викликали вони потрясене. Вже се важне, що богослужебна реформа звязана тісно з ix приходом; та не тілько вона сама зворушила против них цілу масу народу, що відпав од церкви посеред православної церкви, котра приняла поправки зроблені трудом тих приходців; многі ix не любили. Ix знане, ix наука відзивалися чимсь чужим не щиро-православним, а крім того явна висшість ix відомостий вражала гордовитість московських книжних людий; тайна неприхильність гніздилася в серцях многих, а сам патриярх Яким, що жив довго в Київі и загально знав українських ученых в ix рідним краю, був ім дуже нерад.

Digitized by Google

У Москві повстала така думка: вже коли нема вчених Москалів и треба їх заступати чужоземцями, то лучче закликати Греків, як Київляи. Неустанні чварп и зради и так кидали в очах Москалів лиху тінь на Українців загалом: їх привикали вважати народом зрадливим, непостійним, неневним. Такий погляд мимовольно переходив и на учених, що приходили в Москву. Олексій піддержував їх, а ще більш Федор; по смерті Федора не стало царської підмоги, коли в церковних справах став їх ворогом Яким. Треба було з їх сторони якого небудь поводу до явного оскарженя їх о неправославє, щоби піднялася против ім буря.

У Симеона був між учениками Семен Медведів, писар канцелярії тайних справ. Се був чоловік з роду спосібний и гарячий. Жизнь с книжками заманила ёго. Він постригся в черці и по смерті Симеона Ситияновича заняв важне тоді місце в Заиконоспаськім монастирі. Воно було именно важне тому, що, як сказано, истнував уже проєкт заснованя Академії и уміщеня ії в Заиконоспаськім монастирі. Семен Медведів, яко чернець названий Сильвестром, у всім вірний свому учителеви, подібно як він пописувався на дворі своім стихотворством. Коли цар Федор женився з Апраксиною, Медведів явився з брачним привітом (напеч. 1682), а коли незабаром цар умер, Сильвестер написав „Плачъ и утѣшеніе“ — довге стихотворство зложене з многих „плачей“ и многих одповідних ім „утѣшеній.“ Почав на сам перед плакати двоголовий орел российський, за плачем слідує дванайцять вершів розважаня орлови; потім вояк — сей вояк, що нарисований в российськім орлі, вилляв дванайцять вершів плачу; за то воякови слідує шіснайцять вершів розважаня: за вояком слідує вже плач царици; ії величенне потішенє в сорок вісім вершів; за царицею заплакали царівни, та вони не багато плачуть, ім не кождій з осібна, а разом усім одно довге потішенє; опісля плачуть усі Россії одна за другою, Велика, Мала, Біла, кожда плаче осібно и кождій з осібна потішенє.

Сильвестер дуже бажав бути начальником нової Академії. Та патриярх Яким, що не терпів Симеона Ситияновича, не любив и ёго ученика Сильвестра. Патриярх вже вислав Прокопа Возницина в Турцію, щоб глядів свічників российської молодіжи між Греками, певнійшими після ёго думки, як Українці и їх вихованці.

В Царгороді 1683 р. патриярх Денис указав российському посланцеви на двох учених Греків, братів, котрі були після переконаня патриярха спосібні дати основу шкільній просвіті в московському государстві. Случайно повторилася давна подія IX. віку:

Digitized by Google

подібним способом царгородський патриярх указав на двох братів-Греків солунських, що були спосібні завести між Славянами християнство и заразом книжну грамотність. Брати, на котрих указав тоді патриярх Денис, звалися Лихудами. Коли вірити їх власним речам, то походили вони з дуже давного, знатного роду: предок їх, Константин, в XI. віці був зятем императора Константина Мономаха; тесть бажав ёго навіть настановити своїм наслідником. Однак тоді щасливійше повелося Комненам, як Лихудам. Лихуди, не добившись престолу, зістали все таки знатним родом у византийській империі. В 1453 р., Лихуди не хотіли піддатися невірним завоювателям, вийшли и поселилися в Кефалонії. На сім острові родилися и згадані два брати: старший (род. 1633 р.) звався Иван, другий (девятьнайцяти роками молодший од брата) Спиридон. Після звичаю многих тодішних богатих Греків Лихуди першу науку побирали од священника в рідному краю, опісля вчилися у Венеції, потім у Падуї и довго проживали в Италії. Иван вернувши на родину висвятився на священника; Спиридон мав нахил до чернечої жизні и постригся під именем Софрона. Старший брат ёго скоро повдовів и також постригся під именем Йоаникия, лишивши світови двох синів.

Старшому братови дали важне місце начальника шкіл в двох городах, молодшому в однім; николи віддалялися вони з рідного острова. Коли ім вірити, то мали вони велику власть и значенє. В 1683 р. вони виправилися у Царгород, як видно, щоб показати перед патриярхом своє значенє. Патриярх казав ім говорити науки. В тім часі він представив їх российському посланцеви.

В червцю 1683 р. виправилися вони у Россию; їх задержали по дорозі в Польщі. Король Ян Собіський приняв їх щиро, та єзуіти, полапавшися, що сі Греки готовляться заводити книжне висше вихованє в тій Московщині, куда самі єзуіти так безуспішно бажали дібратися під тим самим позором, упросили короля, щоб їх задержав під яким небудь позором. Здається, єзуіти хотіли попробувати нахилити вчених Греків на свою сторону. Король возив Лихудів с собою в похід против Турків и казав ім диспутувати з єзуітами. Коли наконець братам Лихудам накучилося таке марнованє часу, вони тайно виїхали с Польщи, дістались до Киіва, відтам добилися до гетьмана Самойловича и з ёго помочю щасливо прибули в Москву 6. марця 1685 р. Приізд сих ученых чужоземців був немилий для Сильвестра Медведева. В кінци того ж року він подав царівні Зофиі той самий за Федора Олексієвича уложений проєкт або привилегию на заснову Академиі, котрого

Digitized by Google

грясть ми висше вложили. Надіі Сильвестра не сповнялися. Зофия була прихильна Сильвестрови; та голова духовенства не проміняв би Лихудів на десяток учеників Ситияновича. Лихудів помістили в Богоявленському монастирі. Там вони зараз отворили школу и ім дали учеників. Опісля за два тисячі рублів, котрі дарував оден Грек Мелетий, почали ставити велику будівлю для Академиі в Заиконоспаськім монастирі; потужний тоді любимець царівни Зофиі, Василь Голицин, давав на сю справу дарунки. В 1686 р. як виставили будинок, перенеслися Лихуди в Заиконоспаський монастир. Так отворено московську духовну Академию, названу грецько-латинсько-славянською. Крім давних учеників, що вступили до Лихудів з їх приіздом, в Академию вписано всіх учеників давної друкарської школи, а крім того царським росказом поручено Лихудам учити „до сорок дітий знатних родів, опісля ж чимало дітий з усяких чинів“ до них вступало. Великих успіхів можна було на будущину надіятись од науки новоприбувших наставників: ученики вельми скоро навчалися виражатися по грецьки и по латинськи.

Тепер вже Київляне и іх ученики мусіли сподіватися, що вчені Греки не тілько підкопають іх вагу и значенє в Москві, але й постаряються представити неправославним іх вихованє, що опиралося більше на латинських книжках, як на грецьких. Вже оден з західно-руських приходців, Бялободський, що написав діло про однаковість церков, в присутності царів Ивана и Петра мав диспуту з Лихудами, котра випала для ёго некористно. Опісля Сильвестер Медведів, котрий ненавидів захожих Греків за то, що ёму не вдалося бути начальником Академиі, загадав обвинити Лихудів о неправославє. Сильвестер мав другів и помічників, а між ними окольничий Шакловитий, що був у ласках в царівни Зофиі. Медведів написав книгу під назвою „Манна“; в ній доказував, що в тайні евхаристиі хліб и вино переміняються в тіло и кров в тій хвилі, коли священник виголошує слова Христові: „пріимите и ядите...“ Лихуди відперли сей твір ділом званим: „Акось или врачеваніе, противополагаемое ядовитымъ угрызеніямъ зміевымъ.“ В сім творі написанім з великою ученостю Лихуди доказували, що після науки православної церкви саме виголошенє Христових слів не вистарчає до такого великого дійства и св. Дари переміняються в хвилю слідуючого потім призваня св. Духа и виголошеня слів: „преложи я Духомъ Твоимъ Святымъ.“ Як появилися сі два твори, роспочалася завзята полемика задля порушеного питаня. Медведів и ёго сторонники пустили в хід твір

Digitized by Google

київського игумена Теодозия Сафоновича: „Выкладъ о церкви святой," и від себе написали „Тетрадь на Іоанникія и Софронія Лихудовъ," а чернець Евтимий, що був учеником Славинецького и пристав до Лихудів, виступив завзято против Медведева в насмішливім творі під заголовком: „Неистовное Бреханіе." Потім Лихуди написали „Мечецъ Духовный", твір, в котрім виложили в формі диялогів свій спір у Львові з єзуітом Руткою про всі ріжниці між православною и римсько-католицькою церквою. Росправи про хвилю переміни св. Дарів перейшли с чернечих келий в світські доми а навіть на улицю. Людий, що мало розуміли суть теологичних тонкостий, приманювало се питанє; купчики, ремісники, а навіть жінки почали суперечки про час переміни св. Дарів. Церкві грозив новий роскол. Патриярх Яким став по стороні Лихудів. Треба було спонукати українських духовних, щоб заявили с своєі сторони голос в користь Лихудів. Яким удався с тим до київського митрополита Гедеона и до Лазаря Барановича. Українські архиєреі опинилися через се питанє в дуже немилім положеню: в київській колєгиі давно вже учили про переміну св. Дарів так, як писав Медведів; в „Лиѳосѣ" Петра Могили була виложена та наука. Гедеон и Лазар спершу відхилялися од прямоі відповіді, та патриярх загрозив ім собором и засудом чотирох инших вселенських патриярхів. Тоді оба архипастирі дали відповідь по думці Лихудів.

Оголосивши таке заявленє, патриярх Яким скликав собор. В тім часі почалася справа Шакловитого, що потягнуло за собою упадок Зофиі. Медведів також був запутаний в сю справу. Він утік з наміром укритися в Польщі, але ёго спіймали в дорозі, привезли в Москву, де перед собором заявив каятє, вирікся своіх гадок и сам перезвав свою книгу замість „Манна" — „Обмана". В січни 1690 р. Медведева вислали в Троіцький монастир, але в рік на донос одного с помічників казненого вже Шакловитого ёго обвинили о порозумінє с Шакловитим и після страшних слідженьь огнем, утяли ёму голову 11. лютого 1691 р.

Патриярх Яким, осудивши Медведева и київську науку про переміну св. Дарів, казав уложити в своім имени книгу під назвою „Остенъ". Книгу сю написав Евтимий. В ній виложена ціла история згаданоі суперечки. В додаток до неі патриярх єрусалимський Доситей прислав збірник свідоцтв, котрі доказували справедливість науки Лихудів. Київська партия утерпіла страшенну поражку. Московський собор узнав неправославними не тілько твори Медведева, але й писаня Симеона Полоцького, Галятовського, Ра-

Digitized by Google

дивилівського, Барановича, Транквиліона, Петра Могили и и. Про Требник Петра Могили сказано, що ся книга переповнена латинською „зломудренною“ наукою и загалом об усіх творах українських замічено, „что ихъ книги новотворенныя и сами съ собою не согласуются; и хотя многія изъ нихъ названы сладостными именами, но всѣ, даже и лучшія, заключаютъ въ себѣ душетлительную отраву латинскаго зломудрія и повшества.“ В Москві загніздилась була думка, що захожі з Украіни и Білорусі учені заражені латинською єресю, що відбували подорожи за границею и доповняючи там своє образованє, вони переймають чужі погляди и звичаі, що не треба слухати іх и іздити до них на науку. Говорили, що „замість благословенної еллино-славянскои науки, вони подають латинську науку, с котрої годі чого доброго сподіватися, крім неприязні и ворогуваня на св. церкву. В давних часах на Вкраіні процвітало східне благочестє, як и у нас Великороссиян, воно ласкою Божою як сонце ссяє, а коли війшли там хитрі єзуіти и принесли там латинську науку, що сталося? Де ділися тамошні князі великі, православні: Острогські, Чарторийські, Четвертинські и иніші?“

По якімсь часі сила Лихудів захиталася. Патриярх єрусалимський, Доситей, перше ім прихильний, не діставши од них жаданої суми в хосен Гробу Господнёго, в 1693 р. написав до обох царів и до патриярха Адриана, наслідника покійного Якима, що Лихуди — обманці, тайні латиняки, що вони приняли од патриярха благословенє на науку грецького язика, а вчать латинського и намість теологичних наук, „забавляются“ физикою и философиєю; доносив на них, що вони невірно звуть себе князями, що вони в дійсності люди незнатного походженя, вбогі, ремісники и и. Справедливість патрияршого доносу піддержували живучі тоді в Москві Греки, завзяті Лихудам. Після тих поговорів 1694 р. Лихудів усунули від управи Академиі и від научуваня.

Замість іх стали управляти Академиєю двох з іх учеників,*) а в 1699 р. назначено першим „ректором“ Академиі Палладия Роговського. Лихуди були ще кілька літ у Москві и вчили латинського и италіянського язика. Цар Петро добачав, що вони можуть ёму стати в пригоді, назначив ім жалованє и наказав родителям, щоб оддавали Лихудам дітий на науку италіянського язика; та Греки не давали ім супокою, вони підмовляли против ім патриярха Адриана и обвиняли вже іх о политичні переступи.

*) Миколай Семенів и Федор Поликарпів.

Digitized by Google

Адриян доніс цареви, що Лихуди пересилають в Царгород вісті про московське государство. Вороги Лихудів таки діпняли сёго, що в 1701 р. іх видалено в Ипатиєвський костромський монастир.

Віддаленє Лихудів з Академиі осмілило кіівську партию. Поміж Українцями, що переселилися в Москву, був якийсь Гаврило Домецький. Він був архимандритом Симонового монастиря и уложив для своєі обителі устав під назвою „Киновіонъ, или изображеніе иноческаго житія.“ Уставом сим згіршилися строгі московські прихильники давнёго аскетизму. В сім уставі приписувано черцям яко обовязок охайність и чистоту; хорим и недужим черцям вольно було істи яку вгодно страву, хоч би навіть в піст, тому, що для нездорового чоловіка не повинно бути посту, и самий піст, після устава Домецького, повинен залежати більше від скількості, як од якості іди и питя, и тому черцям давали вино, пиво, мід, тілько не міцні и мірно. Харч мав бути здоровий и смачний; признавав навіть для черців потребу розривки, але чемної и обичайної. Така ласкавість не була завадою Домецькому, щоб виступати против пянства, об чім він лишив навіть проповідь. „Що се за чернецтво — говорили об сій уставі Москалі,— коли в монастирі ставлять цебри с пивом и медом, а черці між собою в шахи грають. Латинські штуки! Польский закон!“

На соборі, що наложив анатему на Медведева, в часі загального прослідованя Киівлян, Домецького позбавлено уряду архимандрита. Однак в 1694 р. новгородський митрополит Йов закликав ёго в Новгород и дав ёму під управу Юриєвський монастир. Тоді Домецький стрібував виступити з обороною своіх земляків и написав одправу против книги „Остенъ“. „Чи можна давати таку назву книзі — виражався він: — „Остенъ“ значить кіл прошибаючий, неначе то церква може так остро поступати! Не личить до архиєреів звертатися не знать од кого и говорити наче до малих дітий: бий! коли! Несправедливий „Остенъ“ для киівських ученых: вони перші и найлуччі оборонці церкви. Патриярх Никон добре вбачав се, коли закликав іх с Киіва, и все чинив з іх помочю.“ Опісля Домецький знов доказував, що латинська церква все годилася з грецькою в питаню про переміну св. Дарів и потверджував свою гадку свідоцтвами многих отців церкви, именно же Золотоустого.

Против Домецького виступив чернець Дамаскин, земляк и давний приятель митрополита Йова; він нападав на киівських ученых загалом. „По чім можна пізнати Киівлянина? — говорить він. — По тім, що чуємо від ёго догану на чотиропрестольних

Digitized by Google

патриярхів, на грецькі монастирі и на всіх Греків; він чигає польскі и литовські книжки и наслідує обичаі и звичаі, котрі після нашої думки не східної часті... Він Київ над міру хвалить, а у великій Россиі „книгъ не сказываетъ“ (се б то: не признає, щоб були книги), науки грецькоі не любить, а латинську приймає; сам собою як сатана стояти хоче.“ Звертаючи річ до українських учених, він говорить: „Ви, нові мудрці, виучите по латински *b, c, d*, або трохи більше від того тай чванитесь; инших понижаєте, всякий уряд и архиерейський и священицький за нічо маєте, людий вправних в св. письмі називаєте неуками и невіжами. Ми поважаємо вольні науки та нехай їх подають нам такі люди, котрі из страхом слухають и сповняють прикази божі, а хто не має страху и ласун, тому схоластичні науки не тілько не приносять хісна, але й шкодливі. В такого розум дичіє, звертається до речий надмірних; такий схоластик скорше, як всякий невчений, стається пакостником церковним и ‚ересеизобрѣтателемъ‘.“

Та сим не обмежився Дамаскин: він писав до Йова письмо за письмом, вговорював, щоб прогнати Домецького, не знатися з Українцями. „Заклич — говорив він — лучче людий грецького виховання, позволь поглядіти сеі справдешнёі набожності, що нині находиться на Атонській горі, а не в польских, литовських и українських землях; Київляне ціле давне благочесте змінили, перейшли від покірного на горде, від сумирного на пишне; и в одіжах, и в поступках и в звичаях — всё у них похоже на латинське. Коли хочеш налюбуватися божественними книгами, завізви грецьких перекладчиків и писців, а побачиш чудо преславне, а без сих латинників ми обійдемося. Можна, дуже можна обійтися без Київлян: не Бог посилає їх на нас, а сатана, щоб зводити...“ Намови Дамаскина наконець помогли: Йов усунув Домецького. Домецький поіхав у Київ, де жив до смерті.

Але сим не нанесли удару київській науці. Дамаскин міг виперти Домецького з Новгорода, а між тим в Москві с почином XVIII. віка остаточно взяли верх Київляне. Українець Степан Яворський, настановлений заступником на патрияршім престолі по смерті Адрияна, вговорив царя Петра, що київські учені могуть бути найпридатнійші для руськоі просвіти и цар загадавши пересадити в Россию західну просвіту, побачив у вкраінських духовних дуже добре оруде для своіх цілий; с тоі пори Українці заняли місця учителів у московській Академиі; наука йшла на київський лад; навіть більшість учеників у Москві була укра-

Digitized by Google

інська*); наконець всі важнійші місця духовні обсаджували Українцями. Так не безплодним показалося для россійської просвіти перенесенє київської образованності в Москву в половині XVII. в.**)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Дальше.)

VI.

У повісті **Дарунки**, заміщеній у 6-ім н-рі „Изданій“, хотів либонь п. **Евгеній Згарський** приміром перестерегти читателів, що не кождому дарункови так и слідує вірити тай ёго приймати; а попри той головний мотив старався ще виказати хосен грамотності. Вибір тематy вправді щасливійший від попереднёго, але переведенє зовсім не вдалось.

Річ свою приподів п. Е. З. в форму оповіданя сільскої жінки Явдохи, котра росказує о тім, що́ прожила, в 9 розділах: „I. Памятный перевôзъ. II. Памятный торгъ. III. Дивный сонъ“ и т. д.

Коли Явдоха була ще Явдонею и мала 9 літ, взяли ii родичі до міста на торг перед великодними святами. Тут побачила вона всілякі штуки з малпами, куглярські тумани, — але наді всё подобались ій помаранчі, котрі купували якісь панни, та не дали ошукатись, бо с своєї книжочки вичитали, скілько помаранчі коштують. Явдоня цілою жаждою сільскої дівчинки забажала такої помаранчі та й дуже захотіла навчитися читати, як ті панни. Бажанє те аж сниться ій у сні, начеб вона вже сиділа у гаю помаранчевих дерев. Думка навчитися читати не сходить ій з мисли. На другий день рано припадок допомагає ій, що одважується просити батька, щоб ii дав до сільскої школи на науку: прийшов судовий возьний с письмом, а ніхто у хаті не знав ёго прочитати ані підписати візваня. Батько на сам великдень зробив дарунок

---

[1]) Н. пр. в 1764 р. в клясі философії на 84 учеників було тілько трёх Москалів.

[2]) Лихуди в 1706 р. прибувши в Новгород, заступили Домецького для митрополита Йова и завели з ёго наказу дві школи: одну — грецько-латинську, другу — славянську для дітий всіх станів и крім того 14 так званих граматичних шкіл в повітах новгородської епархії. В 1709 р. Софрон став префектом московської духовної Академії. Йоаникий проживав у Новгороді до 1716 р., коли вмер митрополит Йов; опісля пішов у Москву и в слідуючім році закінчив житє. В 1722 р. Софрона назначено архимандритом в Рязань, де він прожив аж до смерті в 1730 р. Йоаникий лишив двох синів, котрим признано княже достоінство.

Digitized by Google

Явдоні з букваря, та й приготовив матір до того, що хоче посилати Явдоню до школи. Мати с початку противилась, опісля видно призволила, бо Явдоха у 5-тім уступі: „Ненавистна читанка“ росказує вже подію, зайшовшу в шість літ пізнійше. Явдоха вже має літ 16, знає читати, та на „Ивана Лопуха“ читає собі на царині під липою с своєї книжочки. Надходить пан села, зазиває до себе до двора, обіцюючи дати красну книжочку не з „лабатим письмом“, дає навіть дарунок „три шнурочки хорошихъ пацёрокъ“, — але Явдоха, ні сіло ні пало, оприскливо відказує панови: „Не вы мене згодували, пане, тай не вамъ заставляти мене до читаня вашихъ книжокъ“, — „не колотѣтъ мене, пане, бо так вашихъ дарункóвъ, якъ и вашого письма менѣ не треба“, — а пан лиш одступився на таке, зміряв Явдоху „хищними“ (!) очима, вона ж утікла до села. По дорозі здибала учителя, а той розъяснив ій, що лабате письмо — то кирилиця, котра нам не менше мила, як и сама віра. Но пан не так скоро покинув свій поганий замір. Він повзяв гадку висватати Явдоху за свого візника Кузьму, щоб потім міг в дворі мати Явдоху. „Злѣсный“ (се-б то побережник) Яким Подушкевич остеріг родичів Явдохи, що пан буде мантити обіцянкою, що купить для новобранців грунт, але він не купить — и родичі услухали, відправили сватів Кузьми „съ кошемъ“. Те, що грозило Явдосі, трафило ії подругу Марцю. Кузьма зле жиє з Марцею, а ненавидить Якима Подушкевича, що відраяв Явдоху, и навіть грозить ёму убийством! Однак Подушкевич справнійший стрілець; на ловах на дика Кузьма хибив Якима, за те Яким приготовлений на те цільно всадив Кузьмі кульку в грудь и убив ёго. Минуло впять три роки: Явдоха вже господарить на своім газдівстві, вона віддалась за письменного, статочного чоловіка. Разу одного приходить до неі в гостину Марця, така нужденна, що страх. Росповідає Марця, що вона у того пана, що перед трёма роками був властителем іх села, а тепер продавши ёго жидам з „лабатим письмом“, перенісся „куда-там“. На відходнім дає Явдоха Марці у хустині яблок — дарунок свого плоду, — відай, по мислі автора, має се бути контраст дарунків, именно до тих пацёрок, що іх давав пан Явдосі а опісля Марці.

Тенденция сеі повістки, як ми ії вже й висше зазначили, показується именно с сеі рефлексиі: „Кому то зъ насъ,“ каже п. Зг. на стор. 179, „не дожилося на вѣку дôстати якій-такій дарунокъ? Почавши ôтъ малои дитины, ажь до людей рослыхъ всѣлякого стану, кожде радо пріймаеся за дарунокъ. И не одно добро, якъ и не одно лихо, склалося за дарунками... А много то случится, що подасть кто-такій зъ лукавыхъ дарунокъ — съ лихимъ намѣреньемъ! Чи одна дѣвчина за пустымъ дарункомъ не спинила серця въ собѣ, а повѣрила обманщикови, если у него руки тай лице принадни? А никто не дасть такъ легко зъ ума звестись, якъ молода, недосвѣдчена дѣвчина.“

Однак п. Згарський не доказав того, що брався доказати. Ціла біда спала на Марцю не від того, що вона приймила пацёрки від пана, замість офукнутися як Явдоха, ані навіть від того, що пан сватав за неі свого одноокого „повозчика“ Кузьму, ані й від того, що пан обіцяв купити ій и Кузьмі грунт (дивно, чому властитель села мав куповати грунт, замість дати кусник свого поля?), а не купив: але именно від

Digitized by Google

того, що заступник Явдохи, „злісний“, застрілив Кузьму. Ціла история того поєдинку (?!) дуже ненатурально представлена: ужите фірмана за стрільця, ненависть Кузьми до Якима, вибух и спосіб месті и т. и. Та й звідки знає Явдоха, як убийство відбулося? Чи злісний не робив с того жадної тайни?..

Але се ще менші хиби супротив того, що п. Згарський убийство візника способом представленя свого — похваляє, душевно радується ним и заставляє читателя радуватися. Така похвала убийства то просто деморализация народа, вона гірше деморализує, ніж помагають всілякі пересторогы перед дарунками „принадних обманщиків“. Не у тому лихо, що дівчина прийме дарунок, коби йно не віддалась „принадному обманщикови“; однак лихо велике пускати між нарід, буцім для ёго просвіти, повісті, у котрих явно протегується убийство, — бо назвати се особистою обороною ніяк не можна, коли Подушкевич ухиляється перед стрілом Кузьми а опісля сам в намірі вбити Кузьму стріляє в нёго и чин той уходить ёму безкарно...

Майже смішним робиться автор на тім місци, де силується представити, що Явдоха для того так різко відказала на залицяня пана, бо була письменна и читала книжочки. Звісно, само читане книжок ще не уморальняє, и у найбільше цивилизованих краях и між висшими свічними клясами подибується не менше деморализациі як у темних, простих людей. Отже сли Явдоха втікла перед паном, а Марця ёму віддалась — як се поміж стрічками слідує дочитатись —, так се ще не наслідок грамотності Явдохи, а моральних засад, менше або більше впоєних индивидуальності (и то не конечно книжками, а радше обставинами вихованя и житя). П. Е. Згарський яко педагог сам впрочім о тім найлучше знає, але він хотів либонь тим способом лиш заохотити нарід до грамотності показуючи, як дівчина, знаюча письмо, не дала збаламутитися обіцянками пана, неписьменна же Марця так и впала у лапку. Правда, добра воля п. Е. З. похвальна, — однак виконанє невдачне.

Зібравши всё сказане, дивує мене, що́ „прехорошого“ або „поучительного“ побачив п. Площанський у повісті „Дарунки“? Хибань поразили ёго своєю красотою, „плѣнили“ — густі рефлексиі п. Е. Згарського?

Але рефлексиі ті так потрібні як діра у мості. Так н. пр. у першім уступі „памятный перевôзъ“ „кажутъ Панъ-отецъ до сынôвъ своихъ“ въіздячи на пором Дністра підчас великої води (и Явдоня се підслухала): „Бачите дѣти! що за великій образъ передъ нашими очима! Велика и каламутна вода подôбна гнѣву и блуднымъ похотямъ. Поромъ — то слабый нашъ розумъ, на котрôмъ полагаемъ въ житью нашôмъ. Выдаеся ôнъ безпечный въ пору звыклого плаву рѣки и перевозитъ все безъ всякои обавы. Якажъ слаба безпечнôсть его насупротивъ такъ страшныхъ фалей! Перевôзники съ довгими жердками — то добрі пріятелѣ... тая груба привязана линва до двохъ стовпôвъ — то крѣпка вѣра, що придержуе слабый нашъ розумъ ôтъ брудноі похоти, нагибаючися, но не попускаючи(!!)... а стовпы то наука, зъ котроі розумъ нашъ получае тую спасительную силу, зовиму увѣреніе.“

Digitized by Google

Рефлексия ся, висказана автором у формі проповіди пан-отця, зовсім не дається ані пришити ані прилатати до цілого оповіданя, вона так собі епизодично всаджена, — крім того для синів пан-отця може й незрозуміла, а для 9-літнёі Явдоні таки певно непонятна. А помимо того Явдоха по упливі що найменше 8 літ оповідає цілу науку так докладно, мов би вона ii чула ось ще вчера. Ненатуральне ще тут и те, що пан-отець серед найбільшого небезпеченства на поромі, с такою холодною кровю росправляє в повисший спосіб. Колиб що говорили усі присутні на поромі в часі перевозу через візбравший Дністер, то певно про велику воду, про небезпеченство и т. и. Найменше ж з усіх зважала б тоді мала Явдоня на бесіду пан-отця, сли би собі тойже навіть „сверхестественним“ способом позволив зробити екскурзию в область порівнань.

Подібною ж ненатуральностю пахне од науки „якогось письменного“ у другім уступі „Памятный торгъ“ на стор. 167, де тойже письменний на ярмарку, серед найбільшого натовпу людей, безпосередно по комедиянтських штуках так обясняє тиіж штуки: „— Якй то людскй очи! Дивимся на свѣтъ, а не видимъ всего. Многй дѣла суть подрѣбнй (?) таки для нихъ, що не могутъ ніякъ видѣти, хиба тѣлько черезъ побѣльшаюче стекло. Возьмѣмъ тѣлько каплю воды, скѣлько то животныхъ находится въ ней, наколи мы не видимъ ничого самыми очима. (Ось, що я довідався од п. Згарського, що вода є діло!) Лице наше переповнене ямочками, зъ котрыхъ выкручуются маленьки хробачки, — и наколи бы мы все то видѣли, не було бы для насъ ніякои красноi особы! Но и саме знакомите дѣло легко скрываеся передъ нашими очима, если мелькне съ великою скоростью передъ нами. Щобы що увидѣти, треба на тое достаточного часу, треба, щобы образецъ предмета або дѣла утворився належито въ нашѣмъ оку, щобы мы узнали его, увѣдали о нѣмъ“ и т. д. и т. д.

Як же Явдоня з мамунею вислухали тоі науки, навкучилися ім куглярські штуки и вони пішли. Диво! не лиш письменні але й вчені люде нераз дивляться на куглярські штуки и не вкучиться ім зараз,— а тут сільска 9-літня дівчинка з мамунею, що також божого світа не бачила, як почули, що вся штука в спріті — навтямили собі дивитися! А не менше диво все таки та несамовита память Явдоні, що затямила собі по 8-х чи більше літах — кожде слівце якогось письменного з базару.

Ненатуральним та майже смішним есть поетичний опис Италиі на ст. 169, котрий вкладає автор в уста „злѣсного“. Явдоня іде с того торгу домів на возі и все собі мерещить про помаранчі. Аж надходить той сам „злісний“, що то пізнійше вбив Кузьму. Він був колись у війску, а говорив, що на язик впало. И ось Явдоня осмілилась и питає: „Скажѣтъ, прошу, що то за таки яблока, що зовутъ ихъ помаранчи? А онъ и правитъ: Чудесный, прекрасный то край, моя дѣвонько, где ростутъ тотѣ яблока! Край то неподобный до нашого, бо нема тамъ ни морозовъ, ни такого хмарного неба, якъ у насъ. Небеса тамъ голубй, чистй, ясній, якъ окна зъ кристалу, окрашений блакитомъ. Есть то край, где, замѣсть нашихъ вербъ, ростутъ гнучи, жалобній кипресы, край цитринъ и помаранчъ... То Италія! У подошвы высокихъ горъ

Digitized by Google

стелится той чудесный край, на-разу широкимъ низовьемъ, орошенымъ рѣками а повнымъ красныхъ мѣстъ и селъ. Цѣле тое низовье подобае на великій огородъ, а по горбкахъ мѣстцями вьеся виноградъ, подобно такъ якъ у насъ тычна фасоля. На полудне переходитъ низовье на горы и стѣсняеся“ и т. д. и т. д.

Алеж, милий читателю, не знаю, як Ти чуешся, — бо я дуже „навтямивъ си“ та таки формально змучився виписуючи ті рефлексиі п. Е. Згарського, котрим ні кінця ні міри, а усі вони удалі одна в другу!.. Позволь ж мені відотхнути до другого разу.

(Дальше буде.)

Россия а воля Славян.

(Конецъ.)

Від часу повстаня в Герцеговині петербурське правліне поступало вже аж за „тонко“. Війну виповіло не на весні 1876 р., коли Россия вправді не була готова, але також неготова була й Турция, а за те Серби и Болгаре були цілі, але аж в 1877 р., коли вже в Герцеговині майже й нема кого осободжати, бо одні повбивані, другі вимандрували и мруть в Австриі. Хиба петербурсько-московським политикам о те й ходило, щоби у полудневих Славян всё, що могло колись станути независимо, було винищено? Але й тогді ті политики можуть перерахуватись, бо на опустошені и найбільше самостійних елементів позбавлені землі має охоту й Австро-Угорщина. Вся тая тонкість петербурських а вираховане австро-угорських политиків обясняється цілком простим законом: — що *деспотия не може бути освободителькою*, особливо щирою и енергичною.

Що Россия була цілком азиятицькою деспотиею и від кінця XVIII-го в., в остатних роках Катарини II., при Павлі I., в аракчеівську епоху Олександра I. и через ціле пованне Миколая I., нічого й говорити. Але й в послідніх 20 роках сли й було коли правленне „царя освободителя“, то воно від 1866 р. рішуще замінилось правленем „межинародної жандармерні“, котра не може не боятися „виступити по-за российські границі“ для освободженя братних народів, бо чуе там добре и початок и границі свого истнованя.

Политична неволя „отъ финскихъ хладныхъ скалъ до пламенной Колхиды“, пригнетене мислі „од Молдаванина до Фина“, винищене народа податками и тягарами, стисненe народної просвіти всілякими чиновничими мірами, религийна нетерпимість, вкиданe до вязниць тисяча молодежи, котра не була глуха на недолю народа — от що представляе политична Россия, особливо від 1866 р., коли правліне отверто відказалось и від того слимакового поступу, яким шкандибало передше, и попсувило ним самим дані півреформи: крестяньску, земську, судову, цензурну. Деж тут освободжати других? . . . . . .

Сконфисковано.

Digitized by Google

Сконфисковано.

Щоби показати свою антипатию до революцийних прямованъ, россійське правлінє не тілько дало повбивати своіх натуральних союзників Болгар та Сербів в рр. 1875—76, але, зачавши тепер війну, с тої самої причини не хотіло й помочі Сербиі и позбавило себе легкої дороги через Балкан, що навіть після оцінки россійських газет рівнається страті 50.000 людей!!.. Крім того-ж сею мудростю росс. правлінє „освободило“ виддинсько-софийську армию Османа баші а навіть герцеговинську армию Сулеймана баші від конечної акциі на заході и дало ім можливість побити Россиян під Плєвною и Ені-Загрою, а наконець поставило цілий результат побід Россиян, якби вони й були, в зависимість від Австриі...

Досить кинути оком на карту и пригадати подіі 1855 р., щоб зрозуміти, що Австрия рухом в Волощину може загородити дорогу з Россиі до Балкану, отже и відобрати ій плоди найбільших побід. Коли б однако россійське правлінє внутреннёю своєю политикою в остатних 20 роках показало ясно, що воно опирається на политичну и национальну свободу, розуміє хоч сяк-так, хочби лиш для своіх таки цілей — интереси мас народних, и відтак роспочинаючи війну с Турциєю видало не такий пікчемний манифест, в котрім обіцюється якесь там уліпшенє турецькоі администрациі, але заявило прямо, що воно гадає лишити народам балканським роспоряджатись всею своєю землею и долею після іх волі: тогді б воно не потребувало кланятися Австриі и Прусам. Тогді всі славянські народи, не виймаючи и Поляків, енергично були б по стороні Россиі, тогді народні маси на балканськім півострові знали б, що вони дістануть прилучившися до россійських війск, а в самій Австриі и в славянських землях Німечини тиі маси були б до глубини зворушені надіями на Россию и тогді дійсно можна б рахувати на те, що сила народного славянського елемента повдержить мадярську аристократию и німецьку буржоазию від помочі Туркам. Але россійське правлінє воліло повдержувати від акциі Сербів, щоб тілько не дражнити Австриі, котра все таки ні якими уступками не вдоволиться и не почувати-меться ні до якоі вдячності! И ось тепер результат війни зависить від милості тоі самої противславянськоі Австриі, а іі неутральність від милості Прус, котрі самі дусять своіх Славян та мало склонні и до лиризму и до вдячності а у котрих провід мають зовсім реальні люде.

Що же до внутренних условій, то всі лучші Россияне, навіть такі як Герцен, після тяжкої системи Миколаівського панованя, готові були вдоволятися малим але постійним прогресом и предкладали свої услуги державі. Россійське правлінє завело всі надіі, які на нёго покладано, — а наслідки того тепер страшні. Коли б при знесеню крепацтва хлопи дістали більше землі, и лучшої, и дешевше; коли б враз з викупом хлопських грунтів була заведена и реформа податків, котрою знесено б тяжкий податок горілчаний, соляний, подушний; коли б всі министерства народної просвіти не тратили час тілько на примірюваню всяких систем а послідне й на парализованю всёго того, що вже було

Digitized by Google

зроблено; коли б всё, що діялось в Россиі в т. з. десятилітю реформ, відбувалось під контролею хоч трошки свобідної пресси: то и финансова сила держави була б тепер зовсім инша. Инша була б финансова и моральна сила ii навіть и тогді, коли б остатних десять літ не попсувало й тих небагато реформ, які „даровані були перше“. Ще одна особливість „прогрессивного“ правління царя-освободителя, єдина в исторіі: воно губило и віддаляло від справ именно тих людей, котрі найщирше повитали знамірену зміну Миколаівської системи! Губити людей своєі партиі а виконанє своіх „зарисів“ поручати іх ворогам — то вже ж сама мудренна мудрість, така як освободжувати балканських Славян в примирю с тими, що дусять Славян надельбських и наддунайських та й самому дусити Славян надвислянських и наддніпровських.

Тай у Польщі коли б росс. правліне після повстаня удержалось хоч на тій программі, котру голосило урочисто в 1863—64 р., а именно на обезвладненю аристократичної и ультрамонтанської меншості в Польщі без угнетеня польскої народності, тогді и положенє российського ряду в Польщі и в цілім славянськім та й европейськім світі було б зовсім инше, як тепер. А то підчинено Польщу петербурським чиновникам, роздавано ім майорати на польскій землі, введено российський язик замість польского в университеті, гимназиях, судах, а в значній степени и в низших школах — словом руссификовано Польщу, а однак оборонці российського правління, як профессор-славянофил Лавровський, відтак твердили, що ніхто не гадає обрусити Польщу, тілько „объединити“ ii з Россиєю!..

Те саме що о Польщі треба сказати и о Кавказі, де российський православно-самодержавний ряд допустивсь не одного пригнетеня верховинців-магометан, що не дасться оправдати навіть з державної точки погляду.

Коли ж би российське правліне не утруднило свого положеня и в Польщі и на Кавказі и всюда в Россиі, тогді би над Дунай и в Арменію можна було вислати далеко більші сили ніж тепер, де приходиться боятись повстань у внутрі. Тепер же, після всіх „мудростей“ в заграничній и внутренній политиці, российське правліне довело Россию до положеня, гірше котрого неможливе, до пониженя, котрому подібного давно не виділа история: на двох театрах війни побита найбільша держава в Европі краєм-банкротом и маючим в трое менше мешканців підлягаючих службі військовій. Ганьби тоі не змажуть и пізнійші побіди, коли б які й були, — позаяк три рази сильнійша держава мусить наконець побороти слабшу. Такої ганьби не зазнала Россия и за Миколая I., а се ясний доказ, що в политичнім відношеню лучше зовсім не зачинати реформ, ніж вести іх без системи, не кінчити и псувати а наконець станути, — и що ві всіх відношенях лучше цілком не зачинати воєн, особливо т. з. воєн за освободженє, ніж не знати, за чим іх ведеш, и навіть не знати, чи хочеш воювати чи ні, а особливо не знати, що властиве освобожденє. Від такого образу дій вже гіршого нічого й не видумаєш!

На сім кінчиться перша часть росправи п. Драгоманова, котрій дав надпис „Хуже не возможно“. В другій часті, затитулованій „Меньше нельзя“, застановляється автор над тим, що тепер робити и де глядіти

Digitized by Google

снасеня. Наперед звертається до т. з. славянофилів и оцінює їх дуже вірно и справедливо. „Т. з. славянофили“, каже п. Драгоманов, „вважаються у нас людьми независимими и славянофилами, між тим вони ні се ні те, як доказують між иншим и бесіди п. Аксакова в московськім комитеті. У того независимого банкира-оратора вистало независимості тілько на мрачні виходи против якогось Петербурга, але показалось в запасі стілько хлопства, щоби сейчас ударити поклон перед мудростю правління — якого? Тимашева, Толстого, Шувалова, Валуєва и и. и и., котрі, бачиться, достаточно привчили и самого бесідника! У того „славянофила“ не було ані слова в запасі не тілько против руссификації Польщи, против заборони української литературы, але навіть против відданя Сербів Австрії; але за те показалось тілько дяківства, щоб в письмі до Рігера всю славянську справу звести на питанє православия, и стілько московського піддяцтва, щоби кинути каменем на либеральні прямованя „молодої Болгарії“, найсмирнійшої с всіх „молодих“ партий в славянстві. Від тих обкурених ладаном и привиклих до чолобитя ревнителів славянства, котрі переміняли попередню формулу Миколая Павловича „православє, самодержавє и народність“ в щось ще гіршого: „православє, самодержавє и обрусінє“ и захопили для себе монополію панславизма в Россії тілько через брак в ній свободи слова и короткоглядність петербурських либералів та їх несвідомість славянських справ — нема чого й ждати!“

Але и від противників славянофилів, петербурських либералів (западників), автор не сподівається нічого. Вони устами одного журнала высказали дурницю, що тепер не тая Россия, щó в севастопольску війну — тепер воює Россия свобідна! — „Якже не та?“ питає автор брошури. В часі війни важна именно политична сторона устрою, а в политичнім згляді Россия зовсім не змінилась за послідних 20 літ. Указують вправді на новий суд, на „всесословное земство“, и хваляться нашими земськими установами. Але новий суд не має права судити кубанярів, злодійських интендантів и т. и., віддане чиновників під суд все ще зависить від їх висшого начальства, а як він далекий від того, щоби був рівний для всіх, показують два циркуляри министра справедливості до прокураторів с тамтого року, в однім с котрих поручається не переслідувати судом злодійських банкових урядників, а другим приписується не переслідувати лісних сторожів, стріляючих на мужиків „лісокрадів“. Всесословного земства як нарочно нема власне в западних губерніях, пограничних и найблизших війні, де отже найбільше дається в знаки квартерунок и перехід військ и т. и. А що до земських установ, чи ж повітові и губерніяльні земства можуть высказати яке небудь відношенє до війни, окрім высланя похвальної адреси? Контроля публичної опинні в Россії не допущена и найменша, як доказує звісний примір „Голоса“. (Сей примір як и многі инші, після нашої гадки, доказують власне, що не можна нікого винити в Россії за те, що він не высказує того, щó би повинен — хотя так робить п. Драгоманов —, однак справедливо можна винувати за те, як хто высказує таке, чого би не повинен.)

Третім важним фактом у Россії є интелигенция провинціяльна. „Зі всіх провинціяльних культурних рухів в передостатній час най-

Digitized by Google

більше заставило говорити о собі прямоване українське. Збиранем грошей на повстане в Герцеговині, посилкою туди охотників ще в 1875 р. українські міста Київ и Одесса дали були повід думати, що в них є люде с признаками политичного розвою, — але на лихо замість того, щоби виступити с самостійною программою федерально-демократичного панславизма, Українці поховались в нори, або пристали до зганьбивших себе союзом з жандармами славянських комитетів, або устами автора статі „Полякам миротворцамъ“ показали, що забули й те, що́ мож було вивести з їх таки праць, а именно: що инша річ польске питане на білорусько-українській землі а инше на чисто-польскій...“

Коли таким способом российська держава виступила на сцену зовсім короткоглядною, неенергичною вні и внутрі, як инакше и не могло бути з деспотиею, а видні представителі интелигенциі в Россні оказались позбавленими всякого почутя дійсного положеня діл и интересів краю и всякої особистої гідності: чи ж не пора образованим людям всіх племен в Россні виступити самим на сцену, чи ж не пора ім вирвати з рук несовістного и нетямущого чиновництва ведене внутренних и внішних справ, привести в гармонію внутренню и внішню политику краю, основавши ії на засаді свободи, и вивести край с противоречей и згубної безглуздості, по котрій таскають ії чиновники ко знищеню и пораженим?

Що до чисто военної часті автор висказує тілько одно бажане: чим скоршого уступленя с всіх российських армий „августійших“ осіб, котрі перешкоджають тілько фаховим людям, мішаються в справи, котрих не розуміють, а „августійший“ командант дунайської армиі знаний цілій Россні недостатком всяких талантів, щоб більше не казати. Та й нещасний плян ити за Балкан, лишивши по обох боках ненарушені турецькі армиі — має походити від „августійших“ стратегів.

Впрочім годі сказати, чи Россия може щасливо вийти с свого теперішнёго положеня, в котре ії запутали чиновники, чи ні. Щоб розсудити се и, коли ще можливо, видобути ії с того положеня, на тее треба явності и самоуправи людності; треба отже без проволоки Россіянам взятися за освободжене самих себе. Автор брошурки не хоче подавати цілого проєкту реформ, хоче лиш указати на такі пункти, на котрі мусять годитися всі хоч трохи политично образовані люде, хоче таких реформ, які при трохи смілості и енергиі не трудно перевести в діло, а без котрих ні яка поспільність, котрій дорога́ своя будущина, не може истнувати. Всі тиі реформи ведуть до усуненя передпотопового чудовища: всероссийського абсолютизму, котрий не може бути нічим иншим як пановањем чиновників, трусливих, захланних, невіжих. Менше жадати не можна!

Люде всіх країв и племен в Россні повинні зажадати безпроволочного скликаня висланників від них всіх на „земскій соборъ“ (сойм); враз же вже зараз в першій порі, в наслідок обширності и розличності країв и племен Россиі, конечно положити тверду підвалину и локальній самоуправі росширенем прав громад, повітів и губерній и позволенем творити між собою союзи в краях більше однородних, як н. пр. землі Сибирські, край Балтийський, землі литовські, Білоруссия, Польща, Україна правобережна, лівобережна, новороссийська, Бессарабия, Землі

Digitized by Google

прикавказкі и т. п. — Дальше, каже п. Драгоманов, треба зажадати забезпеченя особистої свободи, знесеня чи зміни административних кар, „Ш. отдѣленія“ и всіх подібних установ; відтак свободи печаті и зборів, а також свободи учити и учитися; наконець повної свободи и рівноправності религийної и национальної. Само собою розуміється, що чиновники повинні бути підчинені спільним судам, перед котрі міг би їх кождий позивати. То було би minimum реформ политичних.

Конечність религийної и национальної свободи и рівноправності мотивує п. Др. так: „Виступати против турецько-музулманського фанатизма, жадати жертв від людності Россії всіх религий и племен, — и в тойже час змушувати ріжновірців в супружествах змішаних с православними крестити дітей на православне, стісняти право служби католиків и жидів, науку католиків в университетах, не позваляти жидам свобідного мешканя в цілім краю, карати навернене від православия на инші конфессії и звати їх образливим именем раскола, мучити відступивших с пересвідченя від православия военними екзекуціями, висилкою на Сибір, карами грошевими, замкненем в тюрмах, в монастирях и иншими угнетами, котрі н. пр. „віротерпимо“ виконуються над штундистами під видом розраджуваня, відбирати Полякам, Українцям, Грузинам, Молдавянам и и. можливість в своім краю учитися в рідній мові, забороняти навіть всяку книжку в українській мові— чого ніколи не було в Турції, від котрої ми забралися освободжувати братів —, и в загалі допускатися всякої насили над совістю и племінними окремішностями миліонів людей, — значить виконувати вопиющі несправедливості и противорічності, не тілько цілком непростимі, але и руйнуючі поспільну моральність. Крім того такими порядками религийної и национальної виключності засіваються роздори посеред людності, ослабляючі в теперішній тяжкий час однодушність а навіть внішню силу державного союза перед ворогами“. П. Др. додає ще оден цікавий примір найновійшого поступованя россійського правліня з українськими Русинами. Після найновійших вістей з України министерство народної просвіти роспорядило, щоби гимназіяльними учителями россійського язика, литератури и исторії в Україні назначувано тілько Великороссів, а краянів переношено в північно-східні сторони Россії; до того вже й приступлено. Такі міри, каже п. Др., показують, що политика ассирийських царів и князів московських истнує дальше в „вольній“ Россії зо всіми ії безчоловічностями.

Крім политичних реформ конечні суть и социяльні реформи, именно конче потрібні на тепер: реформа податкова, особливо зміна подушного и соляного податку, як и крестянських наділів и сплат, так щоби цілком недостаточні наділи збільшити, тим у котрих віднято землю дати нові наділи, а сплати, котрі в многих місцях значно перевишають вартість одержаної хлопами землі, зменшити. Неможливо знаходити несправедливими турецьку систему податкову и побори чорбаджів а лишити в Россії порядки, при котрих щезають, наслідком стяганя залеглостей, цілі села (два села Шереметєва), судяться и ссилаються административним порядком хлопи Чигринські за протест против тих наділів, котрі мусіла змінити навіть россійська власть; виселяються

Digitized by Google

цілі осади уральских козаків и т. и. — По-при тих реформах конечна єсть повна амнестия всіх политичних переступників в Россні.

Се єсть minimum политичних и социяльних реформ, котрі сейчас треба ввести. Закид, що не можна сего зробити в часі війни, зовсім безпідставний и відпирається вже й приміром Турциі, котрій зовсім не пошкодила але помогла зміна форми правліня а навіть всіх командантів військ в сам найгорячійший час.

Тих перемін треба добиватись всіми способами. Нехай кождий в своій сфері — в земських, сословних и міських зборах и управах, в печаті, в ученых и приватних товариствах поставить ясно питане конечності таких реформ, завзиває щоби іх домагатися, противним роспорядженям нехай супротивляється, най гонить с свого дому жандармів, не слухає цензорів и т. и., виступає с своіми жаданями публично, а тоді теперішні порядки не потрівають и двох неділь. Пять, десять примірів такого поступованя потягнуть за собою більше, а хотя першим рядам прийдеться підпасти административним карам, то се не може довго потягнутись, бо теперішня система довго не остоіться... Але треба комусь зачати!..

П. Драгоманов покладає особливо надіі на людей провинціяльних, а враз и взиває заграничних Славян, щоби хоч морально попирали введене таких реформ в Россні, що́ вийде в користь всім Славянам, бо поможе и до утвореня нової всеславянської партиі, народно-федеральної, котрій одній може приналежати будучність и тріюмф над всілякими видами угнетеня славянських народів...

Перегляд діяльності руських товариств.

— Популярний виклад филіі „Просвіти“ в Станіславові. *(Допись зі Станіславова.)* В неділю дня 30-го Вересня с. р. вирядила тутешна филія товариства „Просвіта“ 3-ій с черги популярний виклад для місцевих и посторонних членів Товариства. Салю на тую ціль відступив безплатно тутешний другий посадник міста др. Шидловський, за що ёму сердешне спаспбіг! Гостей, членів и нечленів, зібралося чимало, окрім бо кількох священників бачили ми міщан, и тутешних, и с Тисьмениці, и з Богородчан, ба и з подальшого Галича, — а що найважнійше, з радостею завбачили ми на викладі тім понайбільше селян, которі и с подальших сторін, бо и о кілька миль, не жахалися потрудитися (понайбільше пішки!), щоби від старших розумом братів своіх почути слово науки. Зазначуємо те виразно, що люде тиі саме тільки для науки зібралися, бо дня того, на котрім був виклад, ачейже не могли вони ніякої мати в місті орудки — с причини, що дня того саме було свято жидівське. Загалом гостей було до 150 чоловіка.

Згромаджених гостей привитав коротким а щирим словом голова тутешної филіі „Просвіти“ професор гимназияльний Е. Желехівський, почім секретар филіі Товариства, учитель тутешної семинарні учитель-

Digitized by Google

ської Р. Заклинський, читав и поясняв „Думу про бурю на Чорному морі," витолкувавши уперш: хто-то такий плавав по Чорному морі, хто були Козаки и т. и. Виклад пана Заклинського був зрозумілий и ясний, а заняти він мусів слухаючих тим більше, що сам уже материял дуже до того надався, бо не то що росказував він и дещо про нашу бувальщину, але и поневолі обучав він: як се нам по закону Божому жити годиться.

По викладі пана Заклинського говорити став пан Е. Желехівський про „Скит Манявський" Могильницького. Тут уже пізнати можна було и розум и змисл критичний рутинованого професора, бо пан Желехівський, не сходячи и на один крок с тону популярного, розібрав річ цілу також и зі становища наукового — и чином таким розумно получити зъумів *utile cum dulci*. И так найперше говорив він про давні руіни загалом, як тії руіни свідчать о давній бувальщині, и як о руінах таких и о відносячійся до них бувальщині инакше звичайно толкує история, а знов инакше народна традиция. На такій однакож традиції — говорив дальше п. Ж. — основується заєдно не тільки пісня народна, але и поезия загалом, котора дуже часто радше такої традиції, як жерел исторні придержується, — и на такій то саме традиції оснував и Могильницький свій „Скит Манявський." Тут росказав пан Ж. историю Скиту Манявського, и то найперше після поеми Могильницького, а відтак після записок историчних Петрушевича, а порівнавши розумно одно з другим, закінчив річ свою словом о важності пісні народної и о потребі просвіти поміж народом, котору то задачу давнійше в части одній (религийній) сповняв монастир Манявський. Цілого того викладу — а трівав він майже дві години — слухало згромаджене з напруженою увагою — и в кінци приняло ёго густими оплесками. Доказом впрочім, як сильно подіялало слово пана Ж., найлучшим буде те, що по викладі пана Ж. сейчас 25 гостей-нечленів, которих привели були с собою инші члени Товариства, до принятя в члени „Просвіти" зголосилося!..

По короткім перестанку толкував навпослідок знову пан Р. Заклинський *О оці*, о хоробах ёго и як ёго берегти слідує, поясняючи науку свою оказом з маси паперової и докладними рисунками на таблиці, — почім пан Желехівський, яко голова филії Товариства, коротким словом попращав згромаджених.

Загалом сказавши, цілий той виклад хорошо удався; — тож бажати годиться, щоби виклади такі густійше, так у нас як и по инших містах, відбувалися, а чейже натоді просвіта скорше и до низших верств народа нашого пробється! — *О. О. Л.*

— Сими днями появився 1-ий н-р **„Письма зъ Просвѣты"**, органу товариства „Просвіта", котрий має виходити раз на місяць, що найменше в однім аркуші друку. Відповідно цілі товариства „Письмо зъ Просвѣты" призначене перед всім для люду и має — за виключенем справ политичних — обіймати більше-менше всё, що людови потрібно и цікаво знати. Крім передової статейки: „Въ имя Боже!", в котрій коротенько висказана программа нової газети, містяться у сім н-рі, виданім в $1^1/_2$ аркуша в IV-у, статі: „Устава противъ піянства" (Вол. Барвінського), де в популярний спосіб и за помочю прикладів нова

Digitized by Google

устáва полсняється людови; „Згадка про рôльничо-промыслову выставу у Львовѣ. I.“ (Ул. Целєвича), трактуюча о цілі и значіню сёгорічної вистави и подаюча зверхній образ ii; „О хоробахъ товару (Ив. Бічая), де подається диягноза одної хороби (нестравності), причини ii и спосіб ліченя; дальше „Порадникъ лѣкарскій на слабости дѣтей“ (коротенький опис 4-х слабостей и лік на них); потім „Вѣсти зъ рôжныхъ сторôнъ“ т. є. коротенькі дописі (5), дотичащі локальних справ люду: о школі в Підберізцях, о товаристві садівничо-пчільничім в Сокалі и т. и., а також дотичащі справ товариства „Просвіта“; наконець „Новинки“ (Нова устава против пянства, Руські адвокати, Банк рустикальний, Ціни збіжа и т. и.). Крім того є и фелетон: „О розумнôмъ выхованю дѣтей. I. Свѣтъ — то найлѣпша школа“ и „До братей-селянъ (12 віршів с „Послания“ Т. Шевченка). — Друга, значно менша часть газети, обіймаюча $1^1/_2$ остатних сторін, посвячена виключно справам самого товариства „Просвіта“ и містить коротке справозданє с сёгорічних загальних зборів „Просвіти“ и донесеня та оголошеня виділів филияльних в Станиславові и в Бортниках.

Хотя сей 1-ий н-р ще не обіймає всёго, щó входить в програму „Письма зъ Просвѣты“, пр. нема в нім статі „о самопомочі“, „про шкодливі и пожиточні звірята“ и и., які-то статі мають становити постійну рубрику газети: все ж таки відзначається він дуже користно добором и розмаітостю статей и способом трактованя материі. Образований чоловік, котрий живо интересується добром народа, буде ёго читати с приємностю а чоловік потребуючий просвіти ще й с правдивою користю. Застерігаючи собі поговорити при нагоді докладнійше о „Письмі с Просвіти“, звертаємо нині увагу на 2 річі, які нам при читаню 1-го н-ра прийшли на гадку: 1) щоби старатися в найдрібнійших річах о популярність представленя, отже пр. треба з-разу або оминати або поясняти такі слова, як: температура, актива, пассива, и т. и., не кождому зрозумілі; 2) щоби не препоручати и не захвалювати нікого и нічого народови, коли не знається зовсім на певно, чи се с користю для народа; не досить н. пр., чи який адвокат Русин або ні, треба щоби він був и спосібний та щирий приятель свого люду, як се пр. о адвокатах-членах „Просвіти“ можна сказати.

Виданем газети зробило товариство „Просвіта“ важний крок наперед и ми не сумніваємося, що тим принесе значну користь народови а також и для себе позискає багато нових прихильників и нових членів. Крім газети буде товариство и дальше від часу до часу видавати книжочки.

(Коли б хто с передплатників „Правди“, не будучи членом „Просвіти“, хотів дістати 1-ий пр. на показ „Письма зъ Просвѣты“, нехай заявить нам се бажанє, а ми вишлемо ёму сей н-р с послідуючим н-ром „Правди“. Передплата на „Письмо зъ Просвѣты“ для не-членів товариства виносить за 1877 и 1878 р. 1 зр. 20 кр. Администрация находиться в канцелярії „Просвіти“, ул. Краківська ч. 14.)

— „**Общество имени Михаила Качковского.**“ Дня 2. с. м. відбулися пяті загальні збори общества им. М. Качковского у Львові. Позаяк велика саля Дому Народного занята була на виставу образів а митроп. консисторія не призволила на відступленє якої салі в семинарії духов-

Digitized by Google

ній, то збори відбулися на стрільниці. Явилося около 200 людей, селян и священиків за-Львівських; з Львівських священиків був лише 1, с професорів и учителів ніхто.

В неприсутності голови товариства о. Наумовича відкрив збор заступник голови п. Площанський, відтак вибрано предсідателя загального збору (о. Кмицікевича) и секретарів.

С справозданя о діяльності центр. виділа, відчитаного п. Площанським, мож було довідатися, що товариство має тепер до 6.500 членів, що центральний виділ відбув в минувшім році 44 засідань, котрі сейчас оголошувало „Слово“, що книжочки товариства вправді не все виходили в свою пору и не все були добрі, але то не з вини виділу, що тепер однак понадсилано багато цінних материялів до популярних видань, що виділ устроїв 3 музикально-декляматорські вечери и поминальну службу божу за б. п. Качковського, що виключено 6 членів (1 за крадіж, 1 за пияство а 4 за вибори до сойму), и що виділ вийшов в переговори з банком Славія, щоби члени товариства могли в нім легко и безпечно асекуруватися. Багато клопотів було с филіями, бо деякі староства и намістництво вимагали при завязаню филій захованя всяких правних формальностей, а що „всѣ филіи оказались незаконно устроенными(!)“, то треба було всі на ново закладати. Через те число филій дуже зменшилося. Однако завязано и 7 нових филій. Багато филій нічого не робили, навіть не россилали членам книжок, так що треба було закладати ще окремі агентури.

С справозданя касового показується, що „общество“ мало в минувшім році всего приходу 5477 зр. (1057 зр. яко позісталість касову с 1875/6 р., 4061 зр. с вкладок членів, и и.) а росходу 4913 зр. (на друк, папір и оправу книжок 2973 зр., ремунерації авторам и за корректу 163 зр., утриманє урядників 420 зр., локаль 234 зр., на видатки канцелярийні и россилку книжок 770 зр. и и.), отже лишається в касі 564 зр. Справозданє касове передано вибраній на зборах комисиі с 3-х членів, котра ёго сейчас одобрила, а збір приняв ёго зараз до відомості!

Мав відтак наступити популярний відчит о. Шушковского „О домашнім промислі“, але ухвалено занехати відчит а росправу надруковати в „изданіяхъ общества“. Приступлено отже до вибору нового голови и виділу и вибрано (на внесок о. Давидяка) головою п. Площанского, редактора „Слова“, виділовими пп. Щербана, Згарського, Вінцковського, Хромовського, оо. Наливайка (з Голоска) и Лопатинського (з Роздолу), Олійника и Завалкевича. Заступниками виділових вибрані пп. Гучковський, Клемертович, Т. Плешкевич и Корчук. — Наконець принято зміни деяких §§-ів статута и вибрано о. Наумовича „покровителем общества“. — В часі зборів відчитано 11 телеграм и 2 письма надійшовші с провинціі.

Зі всёго показується, що „общество им. М. Качковского“ не поступає наперед, а дотеперішні мнимі успіхи ёго суть тілько поверховні и без всякої користі для руського народу. Успіхи тиі суть: придбанє дуже значного числа членів, видаванє 24 аркушів популярних книжок на рік, заложенє багато филій и остентацийне уряджуванє загальних зборів. Однак филіи одні розвязуються, другі нічого не ро-

Digitized by Google

блять, як признає само справозданє п. Площанського и жалоби селян на зборах (на филію Калуску). Остентаційне уряджуванє загальних зборів не зробило жадного або хиба некористний вплив на нарід, та й с кождим роком менше удається: 1875 р. було в Галичі 1000 людей, 1876 р. в Стрию 400, с. р. у Львові 200, помимо того що тамтого року відбувалися збори в часі жнив, а на сей рік вибрано час осінній, де вже найважнійші роботи в полі покінчені, день торговий, час вистави краєвої и 2-ий день місяця! Число членів є вправді до 6500, але вкладки платять ледво 4000. Притім товариство має свої дуже слабі сторони. Передсім брак людей, помимо великого числа членів! брак людей щирих, спосібних и охочих до праці для народу, особливо в центральнім виділі! Перегляньмо на пр. теперішній центр. виділ, а побачимо самі нулі без цифри, самих людей не маючих навіть понятя о так великій справі як просвіта народу, та всіляких калік та инвалидів! Не дивниця, що від таких виділів виходять такі книжки, котрі не пожиток але просто шкоду приносять народови. Ми указуємо на критику тогорічних видань „общества“ поміщувану в „Правді“ а навіть на саме признанє теперішнёго голови и инших членів „общества Качковского“, и запитаємося: що зискав, чого доброго навчився наш нарід с тих всіх книжочок в 24 аркушів друку? Як сі книжочки безпосередно не пошкодили справі просвіти народної, то шкодять посередно, бо зражають нарід до популярних книжочок в загалі и тим заподівають превелику шкоду! Лучше видати на 4-ох аркушах до року що доброго, ніж 24 аркуші дрантя!

Ми були б найраднійші, коли б „общество Качковского“ розвивалося як найкраще в користь руського народа, и перші виступили б з повним узнанєм для нёго, як не відтягались з узнанєм для деяких праць о. Наумовича; ми в „обществі Качковского“ виділи б не противника, але дуже пожаданого помічника для товариства „Просвіти“: — однак тепер видимо у нёго тілько блягу, и в имени руського народа и ёго просвіти жадаємо, щоби товариство уладилося и поступало так, щоби приносило дійсно користь народови, инакше — лучше щоби ёго не було!..

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **С Коломийського Підгіря** надіслано нам слідуючу допись: Прошу помістити сю допись с коломийського Підгіря в Вашій часописі „Правді“. Не погордіть нею, а помістіть так, як отсе я тут написав. Буде се образ одного с сотки несправедливостей, які наш руський нарід на своїм карку твердім двигає, а о чім ніхто й не споминає.

В Пятницю 27. Липця с. р. стребилося міні до Коломиі. С Косова до Коломиі 5 миль. Вставши рано, прийшов я коло полудня до С.....а, де мене дощ захопив. Коло одної хати у піддашю 4 людей сховалося перед дощем, куда и я забіг. Привитавшись, став я у куті

Digitized by Google

и прислухувався їх розмові про свого отця духовного. Що наговорилося, на воловій шкірі списати годі. Розуміесь, що о самій злій стороні о. Л. говорено.

„Е“, кажу я, втручаючись до їх бесіди, „всякі люде на світі, більше злих як добрих, а ваш отець може й вас хоче направити, а ви маєте ёго за ворога.“

„И так буває“, відказують міні; „але хто має право бути приміром, инакше повинен поступати, як от наш пан-отець. Я бував по світі, видів всяких людей... От слухайте, ци и у вас так ся дія: У Ко.....і умер бідний чоловік. Син небіщика приходить до священика, щоби тіло, як Бог приказав, погребсти. — „Дай вісім риньских, то похованся в вечірні, а ні, рушай. Погреби сам, а в неділю за 50 кр. запечатаєся гріб.“ — „Ей отче! змилуйтеся! я бідний, прийміть три та похороніть так, як других; змилуйтеся, не ма відки.“ — „Роби, то будеш мати.“ — „Єгомость! коли б я не робив, як би я міг виживити себе, жінку и пятеро, як пальців, дітей; пустошаку грядочка.“

Заступник Исуса Христа показав бідному двери, а сам до покою. „Пан отче! прошу божої ласки тай Вашої, позвольте хоть дяка, я ёму заплачу.“ — „Де не ма ксёндза, там и дяка не треба,“ сказали пан-отець и заперли двері.

От таке то дієся у нас, ні милості, ні щирості, ні пожалуваня ніхто не має. Нині буде сам син ховати батька старого, 70 літ. За три риньскі й не говорити, дай 8! Поміркуйте, кілько то мусить бідний зарібник на 8 р. робити?..“

„Бог не вимагає,“ кажу я ёму, „від чоловіка ні євангелий, ні опроводів, лиш щирого серця, віри, любви.“

„Правду кажете, але закон наш так не каже.“

„Може син небіщика, або небіщик сам чим образив пан-отця, що тіло похоронити не хотіли?“ питаю дальше.

„Ану не дайте, що хоче (7 зр. за малого а 8 р. за старого найменша ціна), так муть небіщика самі люде ховати, а се не першинка: у нас на цвинтарі лежить небіщиків чимало без священика хованих.“

От таке то балакали ті люде про свого пан-отця; аж и дощ перестав падати, а я, попрощавши тих людей, пішов в свою дорогу дальше. На дорозі стрінув я хоругви, хрест, купку людей а межи ними на воловім возі труну.

„Самі будете погребати?“ питаю.

„Самі.“

От и правда, гадаю собі, що там говорили. Йду дальше. В М....і на дорозі стоіть купка людей, та весело о чімсь балакають (нині св. Володимира, до праці погрішно).

„Слава Исусу!“

„Слава на віки; а з відки, куда, за чим добрим?“ питають, як то нашим людем звичай.

„С Косова, до Коломиі ид братови, що служить у війску,“ відповідаю.

„Файні коло вас хліби?“ питають.

„Красні,“ кажу, „лиш здавбися дощик.“

„А от вже падав.“

Digitized by Google

И так розбалакалисьмоося самохіть.

„Чи и у вас люде самі ховаються?“ питають мене м....ські люде.

„Ні,“ кажу, „то у вас лиш така поведінка, у нас до того є ксёндз.“

„Перед кількома днями умер у нас молодий чоловік нагле,“ зачав один росповідати. „Жінка приходить до єгомосця: „Так и так сталося, чоловік мені вмер, треба поховати.“ — „20 банок, то ся похоронить.“ — „Прошу божої ласки и Вашої, відки я дам 20, коли я бідна.“ — „Дай десятку, та все буде добре, а як не даш, то я тебе навчу. Ховай сама.“ Що ж мала бідна робити, поховала сама з родиною а за опечатанє дала священикови 50 кр. В три дні приходить комисия с Коломиі на цвинтар и каже роскопувати гріб небіщика. Скоро жінка о тім учула, прикликала родину и прибігши 'д відкопаному, зачала плакати, та заводити. Паралиж був причиною смерті, а не трійло, як се написали до Коломиі. Як би була бідна вдова 10 р. дала, був би ії подруг цілий лежав в гробі, а так — покавалкуваний.“

„А брацтво тверезості у вас не завязуєся?“ питаю дальше.

„Завязалося и має с кілька членів, а як би була згода с панотцем, то здаєсь ціла громада послюбовала би, а так, як кажу, с кілька послюбувало, а решта пють, як воду“ (хотяй допись з М....а в Русскій Радѣ виражаєся похвально о успіхах брацтва тверезості сего села).

„Якаж то мала бути угода?“ питаю.

„Від трёх літ говорять нам наш пан-отець: „послюбуйте від горівки всі а будете газдами, жиди вас не будуть здерати, так вам буде без горівки добре! иншими людьми станете.“ Говорять нам було кождої неділі, а ми декотрі слухаємо, а декотрі й слухати не хотять, але вийдуть на двір та сміються. Не щирі вни бачите нам а ми ім. Сеї осени кличе нас всіх братів церковних одної неділі до захристиі и каже всім слюбувати. — „Будемо ще радитись, як то буде, а на Воведение Вам скажемо, як гадаємо робити.“ — „Радьтеся, радьте, послюбуйте всі, а з М....а зробиться рай.“

„На Воведение по полудні попросимо Єгомосця до громадської канцелярії.“ — „Добре, добре, а старайтеся, щоби всі від малого до великого приступили до присяги. Бувайте здорові.“ — Всі ми пішли.

На Воведение, нарадившись попередно, ждемо пан-отця у громадській канцелярні. За годинку приходить.

„А як ся маєте, панове газди? як-єсьте урадили?“ — „Ой ми добре урадили, дуже добре, коби воно лиш так було, тоби и Бог любив, и люде би завиділи; Вам отче було би добре з нами а нам ще лучше,“ сказав що найсмілійший. — „Ану най чую, як ви урадили?“ перебив пан-отець.

„Ми урадили, що ціла громада послюбує, лиш най святійший отець по менче від нас беруть: від богатого по десятці, від бідніщого ю пятці,“ сказав смілий. — „От слухай, що вни урадили! Ви сякітакі! мене маєте учити, кілько я маю від вас брати? Ви не знаєте, що в мене є діти, міні треба — я нічого не попускаю.“ — „Не слухаєте отче нашої рациі, то ми й за вашою не підемо.“ От таке було з нашої ради.“

Digitized by Google

Побалакавши то о сім, то тім, попрощався я с сими людьми и пішов своєю дорогою.

Ціле Підгіре має багато подібних пан-отців з виїмкою Пістиня, Микитинець, Лючі, Ключева, Испаса.

Хто моїм словам сим не вірить, най буде ласкав піти та переконатися о недолі нашого руського народа в тутешних сторонах. Досить переглянути картки „Русскоі Ради“, де то о кождім селі, що запровадило які таки порядки, стоїть написано, а села с Підгіря не ма крім Мишина, котре величається на сторонах „Русскои Рады“ своєю тверезостю, хотяй в тім тілько правди, що в решеті води.

Довіря громади до священника нема, тож хотяй и хотів би не оден о чімось добрім поговорити, порадити, хотяйби и старався щось доброго запровадити, люде ёго не слухають, бо не видять в нім доброго приміра, щирості.

С кождим тиждием, днем, нарід підупадає, нидіє, грунта забирають жиди, а жаден с пан-отців не помислить над видобутем своєі громади з недолі якимсь иншим способом, як: „пянюги, присягайте від горівки, бо жиди всіх вас з грунтів повигапляють.“ А щоби помислити над тим, чому громада мене не слухає? як би помочи застрягшим у жидівську кишеню? як заложити касу позичкову? — то всё мені не в голові; мені коби 77 за похорон (бо й так було), 20 за слюб, то до сего я в громаді. Громада для мене а не я для громади (парафиі).

От-таке то я чув, видів и мислив, коли йшов до Коломиі, а тут то всё переніс на папір, в надіі, що Вп. Редакция „Правди“ уступить місця на се в котрім-будь н-рі, щоби світ дізнався, що́ народови наших сторін долягає та як ним опікуються.

Коли що зле сказано, прошу переміпити, а цілком усе відкинути було би кривдою всёго підкарпатського руського люду; значило б се дивитися на кривду народа и мовчати.

В Коломиі 28. Липця 1877.

Антін Маслюк,
кушнір с Косова.

— **С під Щирця.** *(Дещо о уставі против пянства.)* Недавно розіслало тутешне Староство по кілька екземплярів на кожду громаду новітного закона против пянства; тілько ж переклад руський поміщений побіч польского є так драптивий, що язик якоі небудь книжочки популярноі хотьби найлихшоі, які пр. часто друкуються в Коломиі, против язичія сего „закона“ ще ціло клясичний. И так н. пр. §. 1., в польскім тексті: kto w gospodach lub szynkowniach, na gościńcu lub... переложений по руски: „Кто въ мѣстностяхъ корчемныхъ (гостинныхъ) или шинковныхъ, на улицяхъ или въ инныхъ“... lub oczywiście niedorosłym — „или очевидно людямъ малолѣтнымъ“(?) и т. д. Читав я урядовий переклад сеі устави громадянам и завважав, що с прочитаного не богато вони второпали, тай не дивниця, бо щоби ёго добре зрозуміти, звертаєш мимохіть очі на ліво, до стоячого побіч тексту польского. Через такі лихі переклади законів тратить богато наша народність, бо селяне наші розуміють ліпше польщину ніж таке язичіе тай тому відав так много є руських громад, що радше пренумерують „Dziennik ustaw krajowych“ в язиці польскім. Гадаю, що не

Digitized by Google

було б від річи, щоби правління раз вже постаралося о ліпших перекладців.

Нині відбулася в Щирці ревизия коней з околичних громад. Як звичайно при таких нагодах буває, зійшовся тут кум с кумом, сват зі сватом, тай далі на шинк випити могорич, так що багато мужиків приводили свої коні перед комисию в стані „oczywiście pijanym“ (§ 1) тай по ринку не оден пияк валявся — але помимо того, як то кажуть, жадному з них не спав ані волос з голови. Навіть війт з нашого села, що міні о тім росповідав (а се чоловік статочний), завважав то с прикростею и законклюдував, що (каже) „видали якесь право на пияків, але якось стриму нема“. И сама річ: коли ся устава має зістати „мертвою буквою“ и введене ії в жите має на тім скінчитися, що буде вивішена на стіні в кождій коршмі, то шкода паперу. Як би ті жандарми що тепер заглядають по коршмах, чи висить на стіні тота „ustawa“, були хоть кількох пияків в присутності всіх околичних громад арештували и відвели до тутешного суду — то було б то дуже скуточною погрозою и повага згаданого закона була б як раз утревалена. И не можна сказати, що в повисшім випадку не було потрібних до заапликованя новітної устави „organów“, так як вся жандармерия in pleno находилась при комисиі для удержаня порядку и навіть мала до помочі кількох полицайників. Наконець замітити належить, що все тото діялось перед вікнами дому, в котрім уміщений тутешний суд, отже в очах самих найкомпетентнійших „сторожів права“....

В тутешних околицях, куди обернутись, всюди біда: по всіх майже селах стоять екзекуциі за податки, а грабежі, фантованя, секвестрациі, лицитациі грунтів и т. д. — то такі звичайні річи, як осінне болото.

— **Зі Львова.** (*Руські школи вправ при семинариях учительских и Рада школьна краєва.*) Вже то новими руськими школами опікується Рада школьна краєва так, що з ії поступованя видно, що вона хоче, аби ті школи ниділи и вконець щоби роспалися. Приміром того могуть послужити отсі факти: На приказ министра просвіти утворено після невдавшихся перепон торічного року руські школи вправ при семинариях учительских в Тернополі и в Станиславові, та обі мали лиш по одній (першій) клясі, а на сей рік школьний 1877/8 мали там бути вже по дві кляси. Однакож в обох тих містах говорили всім людям декотрі учителі семинарицькі, що п. министер позволив на отворене тілько одної кляси руської, — а ніде не було оголошено, що річ мається инакше. Не конець на тім, бо Рада школьна перенесла обох учителів заименованих до тих руських кляс: Тернопільского до Львова, а Станіславівського до Надвірни. Вже минає половина місяця нового школьного року, а в Тернополі ученики руської школи сидять в комірнім у чужого учителя, котрий не може собі ради дати з двома клясами, суть без порядочної науки и в наслідок того росходяться до инчих шкіл, або перестають бути учениками, — а все те лихо с тої причини, що Рада школьна не именовала там ще до тепер жадного учителя на місце відійшовшого п. Будзиновського! Що до Станіславівської школи руської, держалася Рада школьна цілком инчої политики,

Digitized by Google

бо там вправді призначила вона до тої школи ze swego ramienia учителя, однакож такого, котрий не має испиту з руського язика и есть народності не-руської, отже й руського язика не знає!...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Жовтня 1877.

Справа **реформи податків** ще не скінчена в комнаті послів; дебату над нею перервано задля того, що треба чим скорше упоратися с справою угоди між обома половинами монархиі. Найзавзятійша борба велася над §. 7. проєкту реформи податкової (контингентованєм). Річ именно так ся має: Всі потреби держави, о скілько не будуть покриті иншими податками, як грунтовим, домовим и т. д., мають покритися особистим податком доходовим. Високість того податку не єсть стало означена и залежати'ме від сумми инших податків, котрі наперед даються обчислити, також від сумми видатків держави. Отже ж министер обчисляти'ме всі видатки, відтак кілько доходів на їх покритє треба, и кілько звичайні податки винесуть, а що нестає, се яко контингент річний спадає на особистий податок доходовий и репартується на оподаткованих, хочби був для них и найбільшим тягарем. Прииятє засади контингентованя є отже дуже догідне для министра финансів, бо увільняє ёго від клопотів, звідки покрити недобір, або й від потреби ощадності; однак чи буде воно користне для оподаткованих? Против контингентованя виступали не тілько завзяті противники реформи, як п. Кржечунович и п. Найвірт (висланник изби торговельної з Берна), котрий опусти податків для найбіднійших кляс людності назвав „швіндлём", але и щирі прихильники реформи, як проф. Зіс, котрий на засіданю з 29. Вересня знов дуже енергично промовляв против контингентованя а за установленєм мірної стопи процентової. Головний аргумент оборонців контингентованя єсть, що инакше не узискається через реформу така сума, якої для обігнаня всіх потреб держави потрібно. Справу контингентованя трактовано и на засіданю з 2. с. м., де за контингентованєм промовляли особливо министер финансів Претис и радця двору Хертек, головний автор цілого рядового проєкту реформи, — також з руських послів п. Ковальский, котрий гадає, що тілько при ухваленю контингентованя опусти суть можливі, и при 3-ім читаню враз с товаришами тілько за уставою в цілості, враз з опустами, голосувати'ме; против контингентованя говорили пп. Скене и Кржечунович, сей именно указуючи на инші держави, с котрими однакож австрийська реформа податків не має повної аналогиі. Наконець дня 3. с. м. відкинено невеликою більшостю голосів внесок проф. Зіса о установленю певної стопи процентової, а ухвалено контингентованє. Сим рішено важне питанє засадниче, а на засіданю с 5. с. м. приступлено до трудної дебати над скалею прогрессийною. Вправді вже при генеральній дебаті рішено засаду, що не тілько сумма податку маю-

Digitized by Google

чого платитися але и стопа процентова враз з високостю приходу має рости, так що той, хто має два рази більший прихід, не два рази тілько але ще більше платити мусить — однако ходило о те, в якім стосунку має рости стопа процентова при змагаючімся приході. П. Кржечунович хотів, щоби прогрессия була як найменша, що́ очевидно вийшло би в користь значнійших маєтків. Пропоновані були 4 скалі, с котрих скаля ряду здається бути ще найсправедливійша, бо коли контингент податку доходового, — н. пр. — вносити'ме 15 міліонів, то після проєкту ряду на всі менші приходи від 600 аж до 3000 зр. річно припадало б платити около 6 міліонів, а після проєкту більшості комисиї вже до 8 міліонів. Справи сеї ще не рішено, тілько відослано (дня 6. Жовтня) всі внески до комисиї. На тім-же засіданю ухвалено, що особистий податок доходовий має платитися аж по одержаню завізваня до плати, и що для кождого политичного повіту (староства) має бути визначена повітова комисия таксацийна; крім того має бути окрема комисия для кождого краю, центральну ж комисию для цілої держави узнано за непотрібну. На тім скінчено на тепер дебату над реформою податків.

Дня 10. с. м. прийшла на порядок дневний засіданя Ради державної **справа угоди з Угорщиною**, именно проєкт о податку від горівки, становлячий часть проєктів угодових. Хотя фабрикация горівки в остатних роках взмоглася, однак податку від неї менше приходить, бо в 1860 р. приходило податку 14 міліонів зр., в р. 1863 $15^1/_2$ міліона, а в 1876 р. лише 12 міліонів зр. — так зле уладжене оподатковане, що фабрикантови легко усунутися від плаченя податку. Принято без довгої дебати 24 §-и устави, котрою річно о 2 міліони більше ніж тепер має узискуватися с того податку, доки в р. 1882 не введеться радикальна реформа. Справа податку від горівки трактовалась и на засіданях з 12. и 13. с. м. Відкинено внесок Поляків (бр. Бавма), користний для галицького промислу горілчаного, а принято внесок комисиї „зі взглядів фискальних“. — На засіданю з 12. с. м. предложив министер финансів проєкт о задавненю податків и належитостей.

Багато шуму та крику наробило відкрите **мадярського заговору**, котрого цілею було вдасти до Румуниї и понищити румуньскі желізниці, щоби Россияне не могли ними діставати війска, амуниції и живности. Плян той мав бути уложений тогді, коли Мидгат баша пробував в Відні; на переді мав стояти генерал Кляпка, а належати мав до того також посол Гельфи с крайної лівиці. Спроваджувано отже оруже, турецькі фези и т. и., однак се відкрито завчасу в кількох містах, як в Брашові (Кронштаді в Семиграді), де забрано 16 скринь зо стрільбами, набоями и т. и., в Пешті, в Коморні; утворитися мав мадярський легіон, а племя Секлерів в Семиграді мало головно ужитися до загаданої виправи. Мадярське правліне, котре впрочім сприяє симпатиям турецьким оказуваним Мадярами, перестрашилося таки сеї авантури и зарядило енергичні міри, навіть дім посла Гельфи обставило полициєю, чим дало повід до острих интерпеляций и росправ в угорськім соймі; Кляпка вже двома листами випер ся всякого уділу в тій справі, запротестував и Гельфи. (Також Мидгат баша не хоче о ній нічого знати.) Мадяри складають тепер цілу вину на Поляків,

Digitized by Google

що то польські магнати враз з католицькими Англійцями зложили гроші на тую виправу, або що оруже призначене було для Варшави, де мало вибухнути повстанє, або наконець голосять, що воно призначене було для нигилистів в Петербурзі!...

В **россійсько-турецькій війні** через послідні дві неділі мало що зайшло важного. Россияне після остатних невдачних штурмів на Плевну, помимо того що скріпилися новими військами надійшовшими з Россиі, заховуються спокійно и готовяться мабуть до формальної облоги Плевни, спровадивши на тую ціль звістного с славної оборони Севастополя генерала Тодлебена. Румуни вже давно зачали робити перекопи и зближилися вже дуже до другої редути Гривицької; в остатних днях зачали и Россияне копати, перше не могли сего робити и мусіли дармо стояти, бо — интендантура не постаралася для них о лопати. Генерал Гурко именований комендантом кавалєрії під Плевною, и має старатися перетинати Туркам комуникацию с Софією; однако доси ще комуникация тота свобідна и Турки дістають звідтам запаси живності, так що Россиянам трудно буде іх виголодити. В россійській команді зайшли деякі зміни: крім Тодлебена прибув на боєвище ще й ген. Коцебуе, а має ще прибути кн. Барятинський, завоёватель Кавказу; ген. Левіцького усунено з ёго місця в генеральнім штабі. Однако ще важнійші зміни, ніж у Россиян, зайшли в команді турецькій. Мегемедови Алі відобрано начальну команду, а дано ій Сулейманови, дотеперішнёму комендантови в Шипці, мабуть для того, що Мегемед Алі буцім-то трохи по кунктаторськи війну провадив, пропустив найлучший час, щоби побити армию царевича, и після неудачного бою під Церковною не хотів вести дальше оффензиви, але лишити непогоді и пізній порі, щоби винищила россійські війска та змусила іх, як гадав, на зиму вернути за Дунай. Ся зміна не конче користна для Турків, бо хотя Сулейман баша безперечно енергичнійший від Мегемеда Алі, за те не здається, щоб він мав який особливший стратегичний талант, тай без потреби и хісна втратив у Шипці 23.000 війска. На місце Сулеймана именовано Реуфа башу, а Мегемед Алі має обняти начальство нової армиі, организуючоіся против Чорногори. Доси над Ломом и в Шипці спокійно; дощі и великі болота спиняють рухи армій обох сторін.

В *Азиі* несподівано, коли вже всі гадали, що сегорічня кампания там скінчена и де обі армиі стали спокійно напротив себе, россійська опираючася о кріпость Александрополь, турецька о Карс, — прийшло 2-го с. м. до битви. Россияне хотіли Мухтара башу відтяти від Карсу, однак се не удалося ім, бо хотя віднесли деякі користі, именно здобули гору Большой Ягни, однак уступили звідтам знов „за-для недостатку води“! Бій тревав від 2-ого до 4-ого с. м., и скінчився на тім, що обі сторони станули знов на тих самих позиціях, котрі займали передше. Однакож дня 9-ого Мухтар баша уступив с тих позиций, але коли Россияне ёго напали, були зі стратами відперті, а позиції, с котрих Турки уступили а Россияне іх заняли, опустили Россияне знов „задля непогоди“.

Digitized by Google

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИІ.

ВП. *М. Ц.* Надіслану допись поміщаємо. Звістку про сумні наслідки пянства передали ми до „Письма с Просвіти“. Вижидаємо обіцяних статей исторично-етнографичних. — ВП. *З.* в *С.* Надіслане оповідане — се наслідуванє оповідань Марка Вовчка — що до стилю, але без тоі хоч короткоі а так звязлоі, живоі, мистерноі характеристики правдивого житя, живих типів. Оповіданє, коли можна так назвати сей ескиз — обіймає дуже неистотні черти житя одного чоловіка, що ніяк не представляється яко тип знятий з житя. Годиться ще завважати, що поділ грунтів послідував допіро з р. 1868, а не за панщизняних часів. Може б Ви наклонили автора, щоб переробив и доповнив се оповіданє, тоді було б нам легше відповісти Вашому бажаню. А шкода понехати таку надійну силу! — ВП. *Г. Л.* „Просвіта“ не ограничиться на видавництві „Письма с Просвіти“, а видаватиме, як давнійше, книжочки, за котрими так повсюду допитуються. Центр. виділ мусить дбати про стійність видаваних книжочок, а сей взгляд подає дуже багато трудностей в виборі надсиланих праць. Коли, хоч на око, заспокоілись перші потреби популярного видавництва, дальше заданє стається що раз більше трудним и, після нашоі думки, дасться улегшити тілько належитим розъясненєм програми популярного видавництва. Се представляється нам яко одно з найперших задань „Просвіти“ — инакше будемо попадати в тавтологию, або будемо оминати такі темата, що іх поясненя домагаються вже навіть селяне. Не повинні ми однакож забувати, що сповненє сёго заданя тяжить на всіх „интелигентних“ членах „Просвіти.“ — ВП. *Он...* в *Р.* Вижидаємо ласкавого надісланя кінця Вашоі статі. — ВП. *Г.* в С. Висилаємо „Правду“ по новому адресі и сподіємось незадовго Ваших обіцянок.— ВП. *Н.* в *Б.* — 50 кр. для „Просвіти“ передано. — ВП. О. *Гр..* в *Г..* Постараємось, щоб виділ Пр. як найскорше рішив над Вашим манускриптом. Дальші праці просимо надсилати.

— **Поправки похибок.** В оповіданю „Верховинська вдова“ в сім н-рі просимо поправити отсі похибки: на стор. 715 стрічка 18 з долу замість *спиняючися* має бути: *спинаючися;* ст. 716 стр. 7 з долу зам. *пустині* м. б. *монеті.*

☞ *С сим н-ром зачинається IV-й чвертьрік „Правди“. Просимо о скоре надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скоре надісланє залеглостей, бо неточне передплачуванє наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б єго заквестиёнувати.

Маємо ще невеличке число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 4 зр. 50 кр.

Редакция и администрация Правди находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 20. У Львові, дня 18. (30.) Жовтня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция в администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповіданє Вальтера Шкота.

.....

(Дальше.)

Так раз вибіг з дому и забавлявся, кілько ёму там треба було; мати розізлилася, що мов ії кривдить, зобіджає, а коли вернув, так до нёго присікалась, як ще ніколи. Геміш розсердився також, що аж щоки и чоло ёму посиніли. Коли не переставала лютитися, не стерпів, взяв кріс на плече, помурмотів щось незрозумілого — голосно таки не важився перед матірю сказати — и ступив вийти с хати, котроі поріг що йно переступив входячи.

„Геміш," відозвалася мати, „чи знов хочеш лишити мене?"

Геміш відповів тільки тим, що глянув на кріс и обтер замок.

„Га, чисти замок твого кріса," сказала мати з досадою, „мене тішить, що маєш відвагу стрілити з нёго, бодайби хоть на серну."

Геміш аж здрігнув на той незаслужений докір и в відповідь подивився сердито на матір. Вона пізнала, що винайшла спосіб досадити ёму.

„Так," каже, „на стару невісту и на матір твою можеш дивитися так грізно, як тобі подобається; та незабаром посупиться твоє лице перед грізним оком якого бородатого дядька."

„Мовчіть, мамо, або говоріть о річах, котрі розуміете," відозвався Геміш дуже розъярений; „говоріть о кужелі та веретені."

Digitized by Google

„Чи то о кужелі та веретені я думала, коли тебе на плечах винесла крізь огонь шістёх саских жовнірів, а ти, німча ще, вишав мині в пелепах? Я тобі кажу, Геміш, що я тисячу разів більше знаю о крісах та шаблях, ніж ти коли в житю твоім знати будеш; ти ніколи сам о лицарстві и війні не довідаєшся тілько, кілько бачив обгорнутий моєю опанчею.“

„Ви, бачу, завзялися не дати мині спокою дома; но раз вже тому мусить бути конець,“ сказав Геміш и забираючися знов с хати піднявся та поступив ик дверям.

„Зістань, я тобі велю,“ грімнула мати, „а ні — то кріс той, що в твоіх руках, нехай тобі буде на погибель — нехай дорога, що перед тобою, заведе тебе до домовини!“

„До чого такі слова, мамо?“ сказав Геміш, оглянувшись троха; „не добрі вони, не могуть и вийти на добре. Майтеся в гаразді, ви тепер за надто сердиті, щоб зо мною говорити — оставайте здорові, не зараз побачите мене.“

Пішов. Мати післала ёму в першій злості ще кілька прокловів на дорогу, а далі завертала іх на свою голову, щоб не спали на голову сина. Перебула сей и другий день в безсильній горячці и в найбільшім неспокою. Взивала то всі сили небесні, то всіх духів, що йно знала с казок, щоб ій вернули сина, ії любчика-голубчика; то знов роздумувала в ярім гніві, як то вилає ёго за непослух, коли поверне; а далі знов складала собі найсолодші слова, котрими ёго приголубить, щоб в хаті вдержати, в тій хаті, що не проміняла би за всі хороми замку в Темаус, коли б тільки він, ій син, ії не лишав.

Минули два дни. Нудьга и журба не дали ій навіть замітити, як дуже ослабла; вона ж и тим, що троха мала в хаті, забувала покріпитися. Тільки таке сильне тіло, як ії, призвичаєне до всякої біди и недостатку, могло ще вдержатись при житю. Жила тоді в тій таки хаті, при котрій я ії стріла; тільки за причиною сина, що сам майже и поставив хату и направляючи, що треба, підтримував, троха вигіднійше тоді було в ній жити.

Третёго дня сиділа на порозі та сидячи хиталася то взад то вперед звичаєм Верховинок, коли нездужають тілом чи душею, та — річ небувала — замітила подорожного на дорозі повисше хати. Споглянула раз тільки, — іхав верхом, так вжеж то не Геміш; а Ельшпат не журилася о инші земскі твари так дуже, щоб в-друге трудити свої очи. Но подорожний остановився на дорозі проти хати, зліз с коня и потяг ёго за собою стрімким прикрим чепажем, що провадив перед ії двері.

Digitized by Google

„Здорові були, Ельшпат Мак Тевіш!“ Споглянула на чоловіка, що ії поздоровив рідним таки словом, с тим недоволенем, чого — мов — перебиваєш мині; но подорожний говорив дальше: „приходжу до Вас з новинами від Вашого сина Геміша.“ Нараз постать чужого, котрий до тої хвилі був ій так байдуже, як той вітер в полі, стала в ії очах так поважною, наче ангел сступив з неба голосити житє або смерть. Зірвалася з місця, судорожно затулила руки, підняла іх до гори, встромила очи в лице и стать чужого, підійшла д нёму и мовчки ждала, що скаже, бо язик здубів в роті и словом одним негодна була поспитатися. „Ваш син поздоровляє Вас, як слід, и присилає Вам отсе —“ сказав посланець и втулив ій в руку калитку с чотирма чи пятьма долярами.

„Пішов на віки!“ заголосила Ельшпат, „запродався Сасам! ой! не побачу ёго ніколи! Скажіть мині, Майльс Мак Федрік — на силу пізнала Вас —, чи отсе ціна крові мого сина, що втиснули матери у руку?“

„Крий Боже!“ відповів Мак Федрік — Мак Федрік був крамар и мав споре лено падане від свого ватажка-дідича, що сидів о яких 20 миль —, „крий Боже, щоб я Вас або сина Мак Тевіша Мора мав чим кривдити або обіджати; я кленуся головою мого ватажка, що Ваш син здоров, незабаром буде з Вами бачитися и, що дальше, роскаже Вам сам.“

Сказав и завернув назад чепажем на дорогу, відтак сів на коня и відъіхав.

III.

Ельшпат ще довго оглядала гроші, наче ій могуть сказати, як прийшов до них ії син.

„Не люблю сего Мак Федріка,“ так сама до себе; „о тім кодлі співав кобзар: ‚Не бійся іх, коли іх слово гудить як буря зимою, але стережись, коли тобі дроздом защебече.‘ Но сеі загадки я инакше не відгану, як хиба мій син хопив за шаблюку добувати парубочою силою того, від чого прості хлописка відганяли би ёго словами, що годні відстрашити тільки дігей.“ Ся гадка виділася ій ще розумнійшою, коли погадала, що то за розумний та обачний чоловік той Мак Федрік. Тямила добре, як то він бувало помагав покійному чоловікови в ремеслі купуючи худобу, хоч и знав, кудою вона прийшла, та все так, щоби и зиск мати добрий и не попастися часом в яку халепу. Так хтож

Digitized by Google

би міг ліпше Мак Федріка показати молодому опришкови поділє, де би можна повести небезпечне ремесло з як найбільшою певностю пожитку, хтож міг би легше ёго добичу заміняти на гроші?

Кому иншому тяжко було би погадати, що єдиний син ступив на ту дорогу, на котрій вітця постигла нагла смерть; но тодішні верховинські матери о тім и не думали. Ельшпат дивилась на смерть Мак Тевіша Мора як на смерть лицаря, що славно поляг в війні та жде на пімсту своєї смерти; вона не так боялась смерти свого сина, як ёго неслави; вона боялась, щоби не піддався чужим людям та не попав в смертельний сон душі, до котрого веде становиско, яке вона звала неволею.

Старій Ельшпат и не снилося о моральній засаді, котра видається цілком природною и справедливою кождому, хто виховався під силою законів, що хоронять майно слабшого перед насилою сильнійшого. Вона з малку привикла уважати так званих Сасів за племя, с котрим Верховинці заєдно воюють; вона вважала тому кожду їх осаду, як далеко сягали загони Верховинців, за предмет справедливих нападів и грабежи. В тих поглядах укріпляло ії и горяче бажанє пімсти за смерть свого чоловіка и загальне а по части таки справедливе негодованє Верховинців на варварське и насильне поступованє побідителів після битви під Кульлёден.

Розум наказував, правда, подумати, що сили Верховинців за слабі, щоб опиратися сполученим тепер силам правліня, хоч за давнійшого не так кріпкого ладу такі ледачі опришки, як Мак Тевіш Мор, могли без перешкоди посувати свої грабежні загони, куди хотіли. Но на таку звагу годі було здобутися старій в укромі живучій певісті, котроі погляди від наймолодших літ нічим не змінилися. Вона думала, що ії синови треба тільки явно станути наслідником свого батька, а збереться довкола ёго така сила жвавих хлопців, як то колись під стягами ії покійного чоловіка. Для неї був Геміш орлом, що потребує тільки крилами вдарити и знятися геть-геть в гору до висоти, котра ёму природно належиться, а не подумала необачна, кілько пар очей стерегло би ёго лету, кілько цівок звернулобися проти ёго грудей. Словом, Ельшпат дивилась на теперішний лад так само, як за давних часів; вона була вбога, занедбана, пригнетена, від коли не боявся вже ніхто ії чоловіка; но вірила твердо, що вернуться часи ії поваги и значіня, коли син схоче раз заняти місце батька свого. Що дальше буде, що дальше статися може с того, о тім и не подумала більше нічого, хиба отсе, як то вона давно вже спати

Digitized by Google

буде в домовині, як то давно вже прогудять плачі и жалі, що її племя заведе по ній стародавним звичаєм, нім аж її кучерявий Геміш ляже з закровавленою шаблюкою в руці. Батько ж ёго посивів, заким помер по сотнях пригод зо збруєю в руці; що вона дожила ёго смерти, що и пережила ії, се було простим наслідком тодішних звичаїв; а вжеж таки и краще сталося — так собі думала гордо —, що бачила ёго лицарську смерть, ніж мала би була свідком бути, як віддає душу в курній хаті, на постелі гнилої соломи наче старий хорт або недужий віл. Но послідня година ії хлопця, ії храброго Геміша ще далеко-далеко. Він мусить, як батько, бути щасливим и побіджати. А прийде й на нёго година, ляже и він кровавою смертею, то вона, Ельшпат, давно вже буде в могилі и не буде бачити ані ёго скону, ані не буде плакати над дернём ёго могили.

Такі диковини роїлися в голові старої Ельшпат, а ії відвага піднялася до звичайної висоти або може й висше. Кажучи по библійному — а бесіда Верховинців від библійної не дуже й ріжниться —, вона підпялася, умилась, перебралась, попоїла и покріпилася.

Ельшпат нетерпеливо ждала повороту свого сина, сим разом не без тревоги, непевности и неспокою. Вона сама собі говорила, що богато до того треба, коли б він в сих часах хотів вийти на вдатного и страшного опришка. Но таки ждала ёго побачити ватажком храброї громади с пригриваючими кобзами и розпущеними хоругвами, а горді верховинські чуги так и мають від вітру, не вважаючи на закон, щó зборонив під острими карами народню одежу с всіма приналежностями верховинського лицарства. И всёго того ждала в горячих своїх мріях не дальше як до кількох днів.

Як вже тоті гадки вселилися твердо и поважно в ії душі, тоді почала думати о приготовленях на приняте сина и ёго товаришів, так як то колись для повертаючого батька бувало пристроювала хату. Страви не можна приладити, так се — думала — и дрібниця, аджеж привезуть с собою худобу щасливі опришки. А горівки то й наварила и перегнала більше, ніж би по чиїй думці могла невіста жиюча сама. И хату знарядила на їх привіт, неначе на стрічу великого свята. Чисто виметена, ріжним гілём замаєна виглядала, як хата жидівки в свято кучок.

Молоко своєї маленької отари приготовила на такі ріжні способи, як тільки могла при своїй зручности, щоби угостити свого сина и ёго товаришів, що мала разом з ним приймати. А вже найголовнійший стрій, що на силу зібрала, то була чер-

Digitized by Google

вона як кров морва, що росте тільки по дуже високих горах а и там тільки де-не-де. Іі покійний чоловік, а може ще котрий з дідів, приняв іі за знак свого роду; рідкість іі мала зъображати невеличке число ёго племінників, а висота, по котрій росте, висоту ёго гордого змаганя.

Доки ще поралась робити той лад, знаходилася в стані неспокійного щастя. Одною іі журбою було, щоби тільки встигла всё приладити на стрічу Геміша и ёго приятелів, котрі по іі думці прилучились до нёго, щоби тільки не заскочили іі неприладженою на іх привіт.

А коли всё було як слід готове, не лишилось ій жадноі иншоі роботи, крім незначного заходу коло кіз. Впоравшись и коло них кинула оком ще раз по прибраній хаті, відсвіжила дещо, зівялі гильки обмінила свіжими, та вже відтак сіла собі на порозі дивитись на дорогу, що з одного боку підіймалася від берегів ріки О, а з другого крутилася по стоках гори через горбки та долини, куди іі повів плян війскового инжиніра. Так сидячи вдивлялась нераз и по-за дорогу в темні вечірні або ранні хмари, а при згадках минувшости складались ій хмари в людські постаті и привиджувалась ій юрба так званих чорних жовнірів, се-б то таких, що по народнёму одягнені в темні мерезчаті гуні, а звались так проти червоно одітого англійського війска. Так пересиділа не одну годину що рана и що вечора.

IV.

Дармо поглядали материні очи на далеку дорогу від світа до пізного вечора; не знимався туман, за котрим мож би сподіватись кланяючихся пірначів и мріючоі збруі. Одинокий подорожний переходив байдужно в своім бурім подільскім кафтані и в чорній або й червоній киреі — се вже по приказу закону, що заборонив пестру мережчату одежу верховинську. Верховинець упав на духу від тих строгих, хоть може и конечних законів, що зборонили ёму носити свою батьківську одежу и збрую и відняли ёму по ёго думці ёго природне право; се видно було по похиленій голові и посоловілім лицю переходячих. Тих сумних подорожних не брала Ельшпат за свого сина, бо не добачала у них тоі легкоі та свобідноі ходи, котрою має наспіти іі син, що десь мав відцуратися всякого знаку саскоі неволі, якби на ново народився. Кождого дня як ніч запала, кидалася на свою

Digitized by Google

соломяну постіль, не щоб спати, а наслухувати. Хоробрі и страшні люде, думала, по ночи ходять, іх ходу чути в темноті, коли всё мовчить крім бурі и спаду води; полохлива серна виходить, коли сонце падає на шпиль гори, а смілий вовк ходить при рожевім світлі осінного місячка. Дармо так успокоювалась; не кликав ії син, як ждала того, с твердої постели, на котрій маячилось ій о ёго повороті. Геміша як не має, так не має.

„Від даремних надій серце хорує," сказав мудрець. Досить сильна була Ельшпат тілом, а таки почала перекопуватися, що не стане ій сил до тих клопотів, які навела на неї неспокійна и безмірна любов. Одного ранку явивсь на самотній гірській дорозі подорожний; ожила знов ії надія, що стала вже уступати безжурній розпуці. Подорожний не мав жадного знаку саского підданьства; з далека могла видіти, як ёго чуга ременем підперізана в ладних згинках спадає ёму по плечех, як на кучмі ёго похитується перо, що свідчить о високім становиску и значнім роді. На плечех мав кріс, при боці шаблю и звиклі додатки: кинжал, пистолю та дзюбенку с козлиної шкіри. Заким ще могла всё тое роспізнати, подорожний поскорив легкою ходою, підняв руку на знак, що пізнав, и Ельшпат за хвилю тримала в обіймах свого любого сина, що в одежи дідів своіх видавався материним очам найкрасшим між тисячами тисячів.

Першого вибуху любви ніхто не годен описати; Ельшпат в дикій радости то благословила сина то голубила-пестила словами найгорячійшої любови, якими богата ії рідна бесіда. Стіл що живо заставила всім, чим хата богата; а коли став гоститися, поводила по нім очима мало що инакше, як тоді, коли в перве подавала ёму поживу с своеі груди.

Проминула перша невгамована втіха; Ельшпат рада була тепер довідатися о пригодах свого сина від дня розлуки та дорікала, що смів в білий день показуватися в верховинській одежи, а то така тяжка кара за се и тілько червоних спуеться по краю.

„Не журіться тим, мамо!" сказав Геміш голосом, що мав ії успокоіти а здраджував таки якесь заклопотанє; „я можу, коли схочу, показатись в верховинській чузі, хотьби и перед воротьми кріпости Авґуста."

„Не будь но такий відважний, мій любий Геміше, хоч сей блуд найбільше ще до лиця синови твого батька; не будь за надто відважний! О, не бються тепер як за давних часів однакою збруєю и з однакою користю, а спускаються на перевагу и ліпшу збрую; слабий чи міцний — однако може пасти від стрілу

Digitized by Google

хлопця. Не вважай мене негідною зватись вдовою твого батька а твоєю матерю, що так говорю; Бог свідок, що я поставила би тебе око в око проти найлучших в Бредальбан а ще до того й самому Льорнови."

„Впевняю Вас, дорога мамо," відповів Геміш, „що не находжуся в жадним небезпеченстві! Але чи бачились Ви з Мак Федріком? що говорив Вам про мене?"

„Срібла досить мині лишив, Геміш, но найліпшу потіху и новину приніс мині сю, що ти здоров и що незабаром маєш мене відвидіти. Але стережися, дитино, того Мак Федріка; коли звався другом твого батька, то більше ёго обходила найпослідніша худобина з нашого стада, ніж кров и житє Мак Тевіша Мора. Користуйся тому ёго послугами и плати ёго за се, но слухай моєї ради и не вір ёму."

Геміш не міг здержатися и зітхнув; Ельшпат міркувала по тім, що ії рада до осторожности за пізна.

„Що за діло мав ти з ним?" сказала живо и перелякана. „Він дав мині гроші, а він не дає нічого за дармо; він не с тих, щоб зерно давав за полову; коли ти каєшся, що собі з ним зайшов, а можеш зірвати без сорому и нечесті, то віддай ёму ёго срібло и не вір ёго гладким словам."

„Сёго не можна, мамо," сказав Геміш, „та й не каюся того, до чого зъобовязався, хиба через те одно, що хутко буду Вас мусів оставити."

„Мене оставити? Дурний хлопче, або ж думаєш, що я не знаю повинности, яка належиться жоні або матери відважного чоловіка? Ти тепер ще хлопець, но твій отець, коли перед двацяти роками був пострахом цілого краю, не гордував моім товариством ні моєю помочю, а говорив нераз, що поміч моя стане більше як за двох слуг."

„Так я не думав, мамо, но коли маю опускати край —"

„Край опускати!" перебила ёму матір, „чи думаєш, що я— то корч, що вирваний з землі с корінём мусить загибати, коли ёго перенесуть де-инде? Не все ж я таки дихала тільки вітрами на Бен-Кричен, ходила я с твоім батьком и в пустині Рос, и в недоступні степи И-Мак И-Мор. Погоди, хлопче! моі кости, хоч старі, понесуть мене ще так далеко, як твоі молоді ноги змогуть бігти поперід."

„Ой мати," сказав молодець затинаючись, „я мушу поплисти за море."

Digitized by Google

„Що, за море? Абож я що, щоби я моря боялась? А тож я ніколи не була на кораблі? Не знаю вузини Мель, островів Трешорніш та скель Гарріс?“

„Ой мати, я піду далеко, дальше всіх тих місць; я пристав до одного полку с тих, що тепер утворили, и ми підемо на Французів до Америки.“

„Пристав до війска!“ крикнула зачудована мати, „проти моєї волі, без мого призволеня! — ти не міг того зробити, ти не зробив того —“ відтак стануда в поставі, що мов я тільки сама одна маю тобі розказувати, и додала: „Геміш, сёго ти не посмів зробити!“

„Розпука, мамо, доводить до всёго,“ відповів Геміш голосом сумним но твердим; „щож було мині тут діяти, де годі було заробити хочби хліба для себе и для Вас, а часи чим раз то гірші? Сядьте тільки и послухайте, а я буду Вас міг перекопати, що тільки на Ваше добро я се зробив.“

Ельшпат сіла гірко всміхаючись, злість и наруга малювалися на ії лиці, коли з затисненими губами слухала ёго оправданя.

Геміш не змішавсь тим сподіваним гнівом матери, а спокійно говорив дальше. „Коли я Вас, дорога мамо, лишив, пішов я до Мак Федріка. Хоть и знаю, що він неначе Сас лукавий и буваліий, то таки він розумний чоловік; так думав я, що вкаже мині спосіб поліпшити нашу долю, сеж ёго и так нічого не коштує.“

„Нашу долю?“ перебила Ельшпат, не стерпіла вже за тими словами; „так Ти пішов до тої підлої душі не ліпший пастуха радитися, що тобі діяти? Твій батько не радився нікого, хиба своєі шаблі.“

„Дорога мати,“ відказав Геміш, „як же я Вас перекопаю, що Ви в сім краю наших батьків живете так, мов батьки наші ще живі? Ви ходите неначе в сні оточені марами тих, що давно вже в могилі. Коли мій батько жив и бився, поважали того чоловіка с кріпкою рукою можні, а боялися богачі. Ёго захищали Мак Альлян Мор и Кеберфу, менші платили ёму дачку. Се вже прогуло, а син ёго набавив-би-ся тільки соромної смерти, колиби ступив на ту саму дорогу, по котрій батько дійшов до сили и слави між всіма, що носили мережчату чугу. Земля здобута — ії світлі зорі погасли — Гленгери, Льошіл, Перс, Лорд Люіс, всі значні ватажки або в могилі або на вигнаню — ми можемо жалувати за тим, так змінити не в силі: кучма, шабля, мошонка— сила, слава, богацтво — всё, всё пропало на побоєвищі під Кульльоден.“

Digitized by Google

„Всё неправда!“ одвітила Ельшпат уперто; „тебе и таких страхополохів як Ти впокоряє не сила неприятелів, а власна Ваша ледача трусливість; Ви — як ті полохливі лиски, що ім найменша хмарка на небі видається тінею орла.“

„Мати,“ сказав Геміш гордо, „не докоряйте мині трусливостю, я ж иду там, де треба людей с кріпкою рукою и відважною душею. Глуху пустиню промінюю за край, де можу здобути собі славу.“

„И Ти лишаеш матір, щоб в нужді, в старості и самоті доживала віку?“ сказала Ельшпат не залишаючи нічого, щоб тільки захитати ёго постановленем, котре, як бачила тепер, було кріпше, ніж спершу думала.

„Сёго ж я не роблю, я лишу Вас в вигоді и с певним доходом, якого не малисьте ще ніколи. Син Баркальдайна доводить полком, до котрого я пристав; Мак Федрік на ёго руку затягає людей до війска та й сам при тім добре виходить.“

„Се одно найсвятійша правда, а все инше коли би було такою правдою як рак свище!“ перебила стара гірким голосом.

„Алеж бо и ми при тім добре виходимо,“ говорив Геміш дальше, „бо Баркальдайн дає Вам хату в своім лісі Летер-Фіндріт и траву для Ваших кіз и вигін на громадське пасовиско для корови, якбисьте хотіли тримати, а платня моя, хоть я и далеко, стане Вам більше як на муку и чого там ще Вам треба буде. А за мене не журіться; я вступаю простим, но коли би тільки ходило о храбрість и точну службу, то верну официрем с половинною таляра на день.“

„Бідний хлопче,“ сказала Ельшпат з голосом пожалуваня и погорди, „и Ти віриш Мак Федрікови?“

„Я можу спуститися на нёго,“ відказав Геміш, а чоло и лице обіллялось ёму тою темно-червоною краскою, котрою визначається ёго племя. „Мак Федрік знає сю кров, що пливе в моіх жилах, и може бути певний того, що колиб Вам не дотримав свого слова, незадовго стану назад в Бріделъбен, а тоді — в житю своім тільки три рази оглядати буде сонце. Я вбив би ёго при власній ватрі, як би мині зломив слово, убив би — кленусь тим, що обох нас создав!“

Погляд и постава молодого жовніря були такі, що Ельшпат через хвилю дивилась на нёго с почестю; вона не тямила, щоби коли бачила у нёго таке хмуре и грізне лице, що так дуже нагадувало ёго батька. Однако стала дальше вговорятн ёго с тою самою паругою, як почала.

Digitized by Google

„Бідний хлопче, то ти думаєш, що хтось буде чути Твої погрози и робити собі щось з них, коли Ти будеш звідси о половину світа! Але йди, нагни спину під Гановерське ярмо, проти котрого кождий чесний Верховинець бється на смерть. Иди, відцурайся правого Штуарта, за котрого Твій батько и ёго батьки, и батьки Твоєі матери не одно побоєвище закрасили кровю. — Иди, склони голову перед яким там з роду Дермідів, котрих діти“, додала з диким криком, „батьків твоєі матери вирізали в їх спокійних хатах в Глєнку! Так,“ верещала дальше пискливим и несамовитим голосом, „мене ще тоді на світі не було, так моя мати росказувала мині, а я — я слухала голосу моєі матери — так тямлю добре ії слова!.. Вони прийшли в спокою и дружно їх принято, а пішла кров, огонь, зойк и різня!“

„Мамо,“ відповів Геміш сумно но твердо, „я розібрав всё, ні каплі крови пролитоі в Глєнке не ма на чесній руці Баркальдайна — прокляте тяжить на нещаснім домі Глєнляйн, и Бог покарав ёго за сю кривду.“

„Ти говориш, як саский піп,“ сказала з досадою мати, „чи не волівбись може таки лишитися та просити Мак Альляна Мора о яку парафію, щобись міг потомкам Дермідів правити о покаяню?“

„Що було, то було, а нині инакше,“ відповів Геміш. „Коли племена поборені и між собою перемішані, то и добре и розумно, що втративши силу и волю закинули непависть и спори. Хто не в силі пімститися по мужески, не повинен як ледачий надармо воювати. Молодий Баркальдайн є чесний и дотримає слова; я знаю, що Мак Федрік радив ёму, щоби мині не позволив попрощатися з Вами; але він відказав, що Геміш Мак Тевіш син храброго батька и слова не зломить. Баркальдайн має під собою сто найвдатнійших хлопців верховинських в народній одежи и зо збруєю батьків своіх, одно у них серце одна й гадка; я клявся піти з ним; він завірив мині, я даю завіру ёму.“

Ся тверда відповідь громом разила стару Ельшпат, и вона стратила вже надію. Те, чим сподівалась невідперто ёго переконати, вдарило як горох о стіну.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

РОСТОВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ДМИТРО ТУПТАЛО.

Згадуючи про важних руських историчних діятелів XVII. в., годі замовчати про духовну особу, що виступала особливо при кінци XVII. столітя; вона має важне значенє не тілько для свого часу, але й для пізнійших часів задля сеї благочестивої шани, яку для ёго памяті заявляє руський нарід.

Св. Дмитро (с походженя Українець) займає одно з найсвітлійших місць між київськими учепими, що ширили по руській землі руську просвіту, котру підняв Петро Могила. Він родився в місточку Макарові, пятьдесять верстов од Київа, правобіч Дніпра, в грудню 1651 р. Отець ёго був козацьким сотником и звався Сава Григорович Туптало, мати Мария, а дитя назвали при хрещеню Данилом.*) Коли він доріс хлопячого зросту, родителі віддали ёго на науку в Київ. Отець Данила був ктитором Кирилівського монастиря и мабуть жив у самім Київі. Обдарений с природи живою увобразнею и глибиною чутя, Данило віддався религийному роздумуваню и рішився постригтися. Сумна доля України, як видно, підмагала такий настрій: в округ себе він бачив кров, слёзи, злидні; одна біда вела за собою другу біду, и тяжко було добачити виходу оплаканого стану краю. В Київі навіть наука не могла відбутись своім звичайним ладом. Природно було віддаватися роздумуваню про марність земних дібр и глядіти пристановища в чернечій жизні. В 1668 р. постриг Данила в київськім Кирилівськім монастирі игумен Мелетий Дзик**) и назвав Дмитром. Хоч молодий, а вже скоро звернув він на себе увагу своім незвичайним даром слова; в 25. році житя, 1675 р., посвятив ёго в Густинському монастирі Лазар Баранович на єромонаха. С того часу почалася вандрівка Дмитра з монастиря в монастир, с краю в край. Де він тілько осів, там починав говорити науки, а до ёго збігалися ватаги народу; слава про нового знатного проповідника переходила з города в город. Архиєпископ Лазар Баранович перевів ёго з Густинського монастиря

*) Згадуючи про своє уродженє в дневнику він сказав: „и въ тотъ часъ воеводина Радзивилова и крещеніемъ святымъ просвѣщенъ.“ Мабуть вона була ёго хрестною матерю: се мала бути жінка Януша Радивила, молдавська княжна, сестра жінки Тимоша Хмельницького.

**) В Ростові в келії Дмитра збереглася сучасна картина, що зображає, як молодий Данило, кланяючися в ноги батькови и матери, просить у них родительского благословеня до вступленя в монастир. Родина ёго в українських одіжах тогочасних.

Digitized by Google

до себе в Чернигів и Дмитро був при Лазарі Барановичу зо два роки проповідником. Коли виправився Дмитро в Литву на поклін чудотворному образови, що був у Новодворському монастирі, запросили ёго спершу на короткий час проповідувати у Вильно, а потім білоруський епископ Теодозий Василевич намовив ёго, щоб переселився в Слуцк; Дмитро проповідував там в Преображенському монастирі. Та в кінци 1679 р. умер ёго добродій Теодозий, а зараз по нім и другий ёго прихильник, основатель Преображенського монастиря Скочкевич. Виголосивши над сим остатним слово надгробне*), Дмитро виїхав за місяць из Слуцка на родину. Молодого проповідника навперейми взивали з ріжних міст Украіни. Гетьман Самойлович намовив ёго осісти в Батурині, опісля ж за ёго впливом Лазар Баранович назначив 1681 р. Дмитра игуменом Максаківського монастиря. Лазар, що любив, як звісно, играти словами, сказав Дмитрови такий жарт: „Ви зветеся Дмитро и тому бажаю вам не тілько игуменства, але й митри. Най Дмитро дістане митру.“ Слідуючого року Дмитро став Батуринським игуменом. Та побит у Батурині ёму не зовсім був любий; на другий рік покинув він игуменство и віддалився в Киіво-печерську Лавру, де ёго радо приняв архимандрит Варлаам Ясинський. Тут Дмитро став укладати збірник житий святих — Четіи Минеи. Об сім труді думав вже Петро Могила, та ніхто сёго не зробив. За два роки ми знов бачимо Дмитра игуменом Миколаівського монастиря. Не знаємо, як относився Дмитро до упадку Самойловича, але се не мало для ёго лихого впливу. Наслідник Самойловича, Мазепа, був також прихильний Дмитрови. Скінчивши половину своіх Миней Дмитро відослав у Москву Макариєвські Минеі, що в ёго були**), оповістив про укінчене своєі праці и просив благословеня патриярха Якима на печатанє. Однак благословенє загаілося, тому Дмитро не дожидаючи ёго віддав свої Минеі до печатні в киівсько-печерську Лавру, під надзором архимандрита Варлаама. Патриярх дізнавшися об тім був вельми нерад, чіпався, домагався перепечатаня деяких місць, заказував дальше печатати без свого дозволу; однако Дмитро відхилив од себе дальші прослідованя. Він разом з Мазепою проживав у Москві підчас сумного упадку Зофиі (в 1689 р.) и вмів приподобатись Якимови, котрий дав ёму благословенє, щоб дальше робив свою працю. По повороті на родину Дмитро проживав у

*) За котре, після ёго слів, дістав шість ліктів доброго голяндського полотна.

**) Іх виписав з Москви Гизель, думавши писати Минеі та не вспів.

Digitized by Google

Батурині и працював над своїми Минеями. Наслідник Якима, патриярх Адриян, не тілько не спиняв печатаня, але настановивши київським митрополитом печерського архимандрита Варлаама, особливо просив ёго, щоб підмагав печатанє Дмитрових Миней.

В 1692 р. Дмитро знов покинув игуменство, щоб виключно занятися Минеями; але в 1694 р. спонукали ёго припяти игуменство в Глухівському монастирі, а в 1697 р. наслідник Лазаря Барановича, Иван Максимович, закликав ёго в Чернигів и настановив архимандритом Ялицького монастиря. Займаючися Минеями, Дмитро не переставав писати и говорити проповіді. В два роки потім ёго перенесли в Новгородсько-Сіверський Спаський монастир, и тут в 1700 р. скінчив він три четы (четвертині) своїх Миней и напечатав у Лаврі; опісля доля покликала ёго несподівано в далекий край.

Петро Великий глядів достойного духовного чоловіка для обсадженя катедри сибірського митрополита и казав київському митрополиту Варлааму прислати собі в Москву такого архимандрита, котрий годився б на се місце. Варлаам указав на Дмитра. В лютім 1701 р. Дмитро с царського наказу приіхав у Москву, а 23-го марця настановили ёго архиепископом.

Однак Дмитро доживши вже 50 літ житя був слабого здоровля; тяжко було б ёму іхати в далеку незнану и притім неприязну сторону. Він занедужав. Петро, дізнавшися об сім, сам приіхав до ёго и замітив, що Дмитро більше сумний, як недужий, и казав ёму щиро виявити причину своеі скорботи. „Мене — сказав Дмитро — посилають в неприязний край, шкідливий для мого здоровля, а на мині лежить обовязок — скінчити „Житя Святих“. — „Лишися в Москві“ — сказав ёму на се Петро.

Дмитро лишився в Москві, зближився и заприязнився из своім земляком Степаном Яворським, що був тоді блюстителем патрияршого престолу, и дальше займався своїми Минеями.

В січни 1702 р. по смерті ростовського митрополита Йосифа, Петро назначив Дмитра в Ростов. Се було останнє місце побиту Дмитра. Приіхавши в свою епархию він зараз указав у соборній церкві місце свого вічного спочинку и сказав: „се покой мой, здѣ вселюся во вѣкъ вѣка.“

Тут докінчив він свою многолітну працю „Житія Святыхъ“, напечатані вповні 1705 р. в Київо-печерській Лаврі. Після свого звичаю Дмитро и в Ростові говорив усе проповіді; в Ростові, як и на Вкраіні, полюбили ёго и сходилися до ёго слухачі. Але в Московщині потреба було з ёго сторони ще иншого рода ді-

Digitized by Google

яльності. Дмитро познакомившися з московським духовенством, настрашився крайного неуцтва и недостачі внутрішнёго благочестя. „Недбалі священики — говорить він у своїм напімненю до священиків — лінуються ходити до вбогих хорих сповідати и причащати, а ходять лиш до богачів и багато бідняк умерає без св. тайн... Лучилося нам в дорозі до Ярославля заіхати в одно село и спитати тамошнёго попа: „Де в тебе животворящі Христові тайни?“ — Піп не розумів мого слова. Я спитав: „Де тіло Христове?“ — Піп знов не второпав мого слова. Тоді один из священиків, що були зо мною, спитав: „Де запас?“ — Тоді піп взяв неопрятну посуду и показав збережену в ній недбало велику святиню. Дивуючися сёму, неба и землі кінці страхайтеся. Пречисті Христові тайни держить священик не в церкві на престолі, а у себе між блощицями, тарганами и свірщиками, с котрими и він сам и домашні ёго живуть и спочивають.“ Щоб усунути такі надуживаня, Дмитро писав кілька пересторог духовним з наукою, як мають заховатися, и добачав, що конечно положити основу книжній просвіті. Він завів у Ростові духовну школу або семинарию, котра ділилася на три кляси и за Дмитра мала до 200 учеників. Він удержував сю школу власним накладом, займався нею вельми щиро, сам порівнював успіхи учеників, наглядав іх обичаі и побожність, а літом зберав у себе в загородній хуторі своїм, обясняв ім сам місця из св. письма, обходився з ними дуже лагідно, по батьківськи, и вони ёго вельми любили. Се був перший образець московських семинарій. Крім загального неуцтва, над московським краєм тяжило ще друге лихо — роскол; и против сёго лиха уважав Дмитро своєю повинностю виступити. Він написав велике діло против росколу:— „Розыскъ о раскольничьей брынской вѣрѣ“, а коли Петро видав указ, щоби всі голили бороди, то Дмитро написав діло про голенє бороди, доказуючи, що се не гріх голити бороду. Сам Дмитро росказував, як двох нестарих Москалів спинило архиєрея при виході с церкви після литургиі и питали ёго: як він думає? Вони готові лучче положити голову на колоду, щоб ім одрубали, як бороди. — А що відросте, — спитав Дмитро — борода чи голова? — Борода, сказали ёму. — Так лучче вам оддати бороду; борода буде відростати стілько разів, скілько ії будуть голити, а відсічена голова не пристане до тіла, хиба — у воскресенє вмерлих! — Дмитро говорив любителям бород, що дармо бояться вони голити бороду, думаючи, що тим затруть образ и подобие Бжье; доказував, що образ и подобие Боже зовсім не

Digitized by Google

в тілі, не в видимім образі чоловіка, а в ёго душі. Петро найшов у Ростовськім митрополиті підмогу своїм реформаційним плянам в сім згляді. Дмитро при своїй строгій набожності не міг поділяти шани Москалів до бород, позаяк родився на Вкраіні, де козаки давно вже голили бороди и де сей звичай стався народнім.

Дмитро був великим постником и як росказують, що у великий піст ів тілько раз в тиждень. Він загалом визначався мірностю в житю, був лагідний, простодушний и охочо помагав біднякам. В своїм духовнім завіщанію, писанім два роки перед смертю, Дмитро виразився так про себе: „Од вісімнайцятого року аж близько до гробу я не зберав нічого, крім книжок; у мене не було ні золота, ні срібла, ні злишнёї одежі... Най ніхто не трудиться по мині глядіти яких небудь складів.“ Прикмети Дмитра ще за житя вивисшали ёго в очах побожних людий.

Не дармо боявся Дмитро Сибіру; и менше острий климат Ростовського краю пошкодив ёго здоровлю, ослабленому многолітними працями и строгими постами. Вже в 1708 р. Дмитро жалувався, що не змагає робити: очи ослабли, очні шкла ёму не помагали, а рука при писанію дрожала... В 1709 р. Дмитро занедужав на ядушливий кашель а 27. листопада вмер. Ёго найшли в келії мертвого, стоячого навколішки до молитви. Друг Дмитра, Степан Яворський, похоронив ёго в місци, котре призначив сам Дмитро приіхавши в Ростов. Степан забрав по покійнику вельми численні книги, що перейшли в бібліотеку московськоі синодальноі друкарні.

Литературні праці Дмитра мають важне значенє именно тому, що були сильно росширені між руською суспільностю до останних часів. Ледви чи мав який инший письменник духовний стілько читців. Найбільш росповсюднений твір Дмитра, се неперечно ёго Четіи Минеи, що мали кілька видань. Споруживши іх, користувався він Макариєвськими Минеями, рукописю Симеона Метафраста, котру прислали ёму з Атосу, руськими прологами, патериками и всілякими західними збірниками. Хоч спорудник признавав, що не всё, що було в ёго руках, мало однаковий ступень певності яко жерело, и тому багато не втягав до свого збірника, а все ж годі сказати, щоби Дмитро розберав критично перекази, котрими користувався.

Проповіді Дмитра (котрих лишилося багато и не всі ще з них звісні) подають властиво мало черт, важних для сучасноі историі, так що до свого складу, як и що до грясті: се такі проповіді, що могли бути приложені до всякоі сторони и на вся-

Digitized by Google

кий час. Та вони не лишилися без значеня в исторіі руськоі просвіти задля тих внутрішних прикмет, що вчинили іх любою книжкою руських людий на довгий час. Вплив київськоі схоластики відбився у многім и на них, — се слідно в напрямі запускатися в символизм. Так н. пр., в своій проповіді на Цвітну Неділю Дмитро задає питанє: Чому Христос въіхав у Єрусалим сидячи на ослі? — и виводить, що се склалося задля східності осла з грішником.*) В иншій проповіді він взиває усі дерева, щоб схилили свої вершки перед тернем, а деревам дає символизацию святих: дателева пальма — се праведник; оливне дерево — учителі церковні; виноград — се загалом люди, що жиють по божому; а тернє значить терпіне... Як київські проповідники, так и він наводить у своіх проповідях усілякі анекдоти из старинноі исторіі и байки, котрим простодушно вірить; на приклад росказуючи звісну байку про птаха Фенікса, котрий проживши самим воздухом, без ідла и питя, пятьсот літ, сам себе палить, щоб з ёго попелу утворився зарід нового птаха — він припускає справдешне истноване такого птаха, що жие ніби в Арабіі чи Индіі... Або н. пр., спомипаючи про Дельфийський оракул, він готов признати ёго ворожбу правдивою.**) Та коли Дмитро у многих чертах своіх проповідий и в схоластичнім складі многих з них оддавав данину тому кружкови, посеред котрого виховався, за то проповіді ёго стоять далеко висше від проповідий усіх ёго попередників на стілько, на скілько вони були плодом не вправи на задану тему, а правдивого натхненя, яким була перенята даровита и люба натура проповідника. Проповіді Дмитра визначаються живостю образів, а найбільш глубиною чувства: в сім останнім ледви хто з руських проповідників и після Дмитра випередив ёго. Вони писані язиком церковно-словенським з додатком руськоі мови. Такий язик навіть тоді, як сі проповіді писані, був надто книжним и далеким од звичайноі устноі мови. В пізніших часах при дальшім розвою литературного язика він видавався застарілим, а між тим люди читали довго проповіді Дмитра з більшою охотою, як твори инших, новійших проповідників.

---

*) „Лѣнивъ — оселъ, лѣнивъ и грѣшникъ: многимъ біенiемъ едва убѣдиши осла въ яремъ, а развращеннаго грѣшника и наказаньми многими неудобь обратить можеши ко исправленію: оселъ аще и біемый, не скоро грядетъ, въ пути едва волочится, а бѣгати скоро никогда же вѣсть: и грѣшникъ не спѣшитъ ко спасенію, аще иногда и біемый бываетъ различными отъ Бога попущеньми..."

**) „Знать, по повелѣнію Божію, въ наученіе человѣкомъ, паче естества своего, камень проглаголалъ чудесне..."

Digitized by Google

Проповіді ёго мають ту замітну властивість, що при книжній язиці, при невластивих руській мові зворотах, вони визначаються ясностю и якось легко читаються. Деякі с проповідий Дмитра, прочитані в церкві и тепер могуть порушити слухачів. Така між иншими ёго знатна проповідь на день жен Мироносиць, замітна и тим, що вона відповідна до свого часу, чого у Дмитра мало. Проповідник нагадує слова, що сказав Ангел до жен мироносиць при гробі воскресшого Спасителя: „Возста, нѣсть здѣ!“ „Де ж Христос по своім воскресеню? Авже ж усюда, як Бог, та не всюда своєю ласкою, и се проповідник глядить ёго. Чи він не в церквах, збудованих в ёго честь? Ні, ёго дім святий стався розбишацькою печерою. Зберуться люди в церкву, неначе б то на молитву, а між тим балакають про купно, про війну, подорожи, про бенкети, осуджують иншых, насміваються з ближніх, занапащають клеветливими словами іх добре имя; инші, стоячи в церкві, неначе моляться устами, а в думці гадають про сем'ю, про богацтво, про скрині, про гроші; инший дрімає стоячи в церкві, а инший знов думає про крадіж, убийство, перелюб, або думає про месть над своім ближнім. Лучається в додаток, що духовні особи пяні сваряться між собою, поганять себе и деруться при престолі. Ні, се не церква божа а печера розбійників: ласку божу відганяють од опоганеного св. місця, як пчолу, котру відганяє дим. Колись Бог бичем з мотузя вигнав торгуючих с церкви. А що, як би він тепер видимо прийшов до святого храму с тим бичем? Та ні, Господи, вже минув той час, коли ти виганяв грішників с церкви; нині наш окаянний час настав; уже ми тебе виганяємо; тепер можна сказати про храм Господній: нема тут Бога; був та й пішов геть. Возставъ, нѣсть здѣ...“ Та відай письмо вчить, що кожний чоловік єсть храмом божим. Отже в кожнім чоловіці можна глядіти Христа. Та що ж? „Многі —, говорить Дмитро — хрещені и просвіщені правдивою вірою, та мало таких, в котрих би Бог оселився, як у своім храмі: и злодій хрещений, и тать, и розбійник и перелюбодій, и кожний лиходій просвіщений правою вірою, та Христа в нім не гляди: нѣсть здѣ! Хиба давно колись-то був Христос в сім злодію в молодих літах, а коли він виріс, одійшов од ёго Христос! Возставъ, нѣсть здѣ! Инший з виду здається добродійним, побожним, він богомолець, постник, любить вбогих, борець... Та всё то мана... Не гляди в нім Христа. Нѣсть здѣ! Тяжко найти дорогоцінний жемчуг в морській глибині, золото, срібло в нутрі землі; а ще тяжше — Христа, поселеного в людях. Багато

Digitized by Google

з нас тілько по имени христіяне, а живуть як скотина, як свині. Хрестом Христовим захищаємося, а Христа на хресті роспинаємо своіми поганими ділами...“ Проповідник починає глядіти Христа в людях усяких станів. „Погляньмо — говорить він — на духовного чоловіка и спитаймо ёго: з яким наміром и бажанєм добився ти свого стану? Задля слави и честі Божоі, чи для своєі слави и честі? Чи на те, щоб придбати спасенє душам людським, чи для себе багацтва? Справді, не один би найшовся, що добився свого стану не для хісна людий, а для своєі користі. Не служити прийшов спасеню душ людських, а для того, щоб ёму служили підвладні...“*) „Погляньмо — говорить він дальше — на низші духовні власті, на священників и диякопів и спитаймо кождого: що тебе довело до стану священичого? чи бажанє, щоб себе спасти и иншіх? Ні, ти пішов там для того, щоб прокормити себе, жінку и дітий. Поглядів Ісуса не для Ісуса, а для хліба куса. Иншій взявши „ключъ разумѣнія“ и сам не входить и входячих не пускає, а иншій и „ключа разумѣнія“ не брав. Сам нічого не розуміє: сліпець сліпців водить и разом у яму падають. Не скоро тут знайдеш Христа: нѣсть здѣ! Може б у монастирях поглядіти Христа? та и в них усё попсувалося. Нічого не стало... Може в народі поглядіти Христа? Та деж більше злодійства, як не в народі? Колій є в народі які небудь добрі люди, так и ті за своіми справами и клопотами забули про Бога и од молитви відступили. Може між великими людьми, боярами и судями глядіти Христа? Та до них нема приступу. Скажуть: не пора, иншим часом прийдеш; та нічого до них и ходити. В них ледво чи коли й був Христос: в наших злих часах и правди мало и милосердя нема; а де нема ні правди, ні милосердя, там не гляди Христа: нѣсть здѣ!“

„Де ж ёго найти? Доведеться сумувати з Магдалиною, що сказала: „взяша Господа моего отъ гроба и не вѣмь, гдѣ положиша его.“ Гріхи наші взяли від нас Господа нашого и не знаємо, де ёго глядіти. Иншій хто небудь скаже: Господь зо мною и я з ним, я вірую в ёго, молюся ёму и покланяюся ёму. Та що с того, що ти покланяєшся? Покланялися ёму и ті, що підчас ёго добровільного терпіня клонили перед ним коліна, а потім били по голові тростиною. Ти кланяєшся Христови и бєш Христа,

*) Тут, як би боявся роздражнити духовних людий, уневинняєся: „Простіть міні, найвисші власті духовні; я не про всіх говорю, а тілько про деяких а між тими и про себе.“

Digitized by Google

тому що трівожиш и мучиш свого ближнёго, насилуєш ёго и обдераєш, одбераєш од ёго достаток неправим способом; ти молишся Христови и плюєш ёму в лице, вимовляючи устами своіми погані слова, докоряючи и осуджаючи ближнёго...“

В сій проповіді зачіпив Дмитро також роскольників. „Наша церква так змаліла від росколу, що тяжко найти справдешнёго сина церкви: мало що не в кождім городі вигадують нову, осібну віру. Прості мужики и баби догматизують про зложенє трёх пальців, та об сім, який хрест неправий и новий, а инші хоч и лишаються в церкві, та лиш удано: в них нема Христа, нема Бога. Нѣсть здѣ!..“

(Конець буде.)

Перегляд науковий.

Про радіометер або світляний млинок.*)

Сучасні видання академичні и наукові журнали подають багату литературу радіометра, котрий звернув на себе громадню увагу.

Вже давно догледілись експериментатори, що промінє світла начеб одпихає легкі тіла, коли вони у просторі, в котрому нема воздуха. Англичанин Крукс первий построів такий аппарат, в котрому видно, як крильця од світла ворочаються, назвавши ёго радіометром. Досі построєно багацько радіометрів и зроблено чимало досвідів, щоб дослідити, які сили, и як вони дійствують у тому чудному аппараті. Радіометер Крукса дуже поединчо построєний. У невеличкій шкляній баньці подовговатої форми, из котроі випорожнено воздух, почиває на шпилі шкляний маленький наперсточок. До наперсточка причеплені крильця, дві дуже тоненькі алюминові пластинки, завбільшки одного квадратного сантиметра, кожда з них одним боком почорнена а другим чиста. Дивлючись из боку на те мотовильце, видно одну чорну и одну чисту пластинку. Як засвітити лямпу трохи осторонь од аппарата, то крильця ёго зараз крутити-муться од світла, чистим боком пластинок наперед. Крильця крутяться тим скорше, чим вони лекші, и чим меньше воздуха в баньці; починають же вони вертітись, коли тисненє воздуха у баньці доходить до одного миллиметра живого срібла. Коли буде у баньці замість воздуха водорід, то крутити-меться млинок при більшому тисненю (4^{mm} ж. с.). Чим більше воздуха витягнути из баньки, тим скорше повертаються крильця. Так воно буває тільки до якоісь границі,

*) Поміщавши нераз росправи з исторні природи, поміщаємо нині росправу с физики, тим раднійше, що се оригинальна розвідка автора, котрого наукові статі бували кілька раз поміщувані в виданях академії наук у Відні — Ред.

Digitized by Google

а коли станемо ще більш випорожнювати, тягнучи из баньки останки воздуха, то крильця будуть вертітись що раз помалійше. У зовсім порожній баньці крильця зовсім не мусіли б вертітись. Тільки що абсолютної порожнети не мож зробити; бо тисненє воздуха у баньці ніколи не може бути меньше, як тисненє живого срібла у Гейслерової смоквки. До того ж хоч би не виходила пара из живого срібла, то випускати-муть из себе молекулів стіни баньки и пластинки крилець, як випускає їх из себе камфора. Ті молекули наповнять по довшому часу порожну баньку, и ся воздушна материя ворочати-ме крильцями. Той досвід и доказує ясно, що не саме світло ворочає крильцями, як се спершу думав Крукс, а ворочає ними воздушна материя; бо чим меньше ії, тим помалійше крутяться крильця, а без неї и зовсім не мусіли б вертітись.

Дальше буде росказано, як переноситься движенє на крильця, а ту треба ще примітити, що крильця ворочаються не тільки від проміня світла, а також від проміня тепла, бо одно и друге те ж саме, и нема між ними більшої ріжниці як між високим а низьким голосом. Коли банька добре випорожнена ($0{\cdot}08^{mm}$), и крильця легкі, то вони крутити-муться, як що тільки наставити проти аппарата теплу руку, або пустити на нёго місячне світло.

Перш усёго треба нам знати, що се за сили, що ворочають крильцями радіометра?

Вже А. Шустер у Манчестері догадувавсь, що се внутренні сили, значить, що між частинами аппарата сили дійствують на відвороть: коли яка частина аппарата одпихає крильця, то й крильця одпихають тую частину. Шустер доказав се, повісивши радіометер бифілярно у шклянній посудині, и витягнувши из неї воздух. Проти аппарата стояла осторонь лампа. Коли пущено світло ії на радіометер, то крильця почали вертітись в один бік а шклянна банька повернулась трохи у противний бік.

Досвід Крукса подібний. Єго радіометер плівав по воді и міг повертатись на усі сторони. До хрещика (дві пари крилець, навхрест до наперсточка причеплені) привязано маленький магнет. Хрещик вертівся од світла в один бік, а коли спинив ёго Крукс, приставивши трохи осторонь сильного магнета, то шклянна банька стала крутитись у противний бік.

Трохи иншій досвід Цельнера, котрий також сюди належить. На желізному шпилі настромлений тонкий алюминовий кружок, а на кінці шпиля сидить наперсточок, до котрого причеплені крильця не чорнені, и проти кружка на скісь повернуті. Од світла крутиться млинок так, наче сили дійствують од кружка проти крилець. Додамо ще одну модификацию того досвіда. Над неподвижним хрещиком с почорненими и на скісь поставленими крильцями почиває на шпилю слюдовий кружок (Glimmerscheibe) з наперсточком. Слюдовий кружок крутиться у бік противний тому, в котрому мусіли б крутитись крильця під впливом сил, дійствуючих од кружка до крилець, як би кружок був неподвижний а крильця подвижні.

Ще иншій мною построєний радіометер, котрий дає ясний одвіт на те питанє про сили. Кругом шпиля прикитовані крильця, чотири

Digitized by Google

слюдові пластинки, два сантиметри широкі и чотири сантиметри довгі, а на тому шпилі легко повертається шестистінна скриночка из дуже тоненьких слюдових пластинок. У скриночці нема одної стінки, щоб було вигідно наложити ii на шпиль або изняти. Скриночка почиває на шпилі шклянним наперсточком, котрий на дні скриночки прикитований. Крильця окопчені одним боком над поломям терпентинового каганця и росставлені так, що окопчений бік одної пластинки стоіть проти чистого боку другої пластинки. Сам же млинок стоіть на металёвому кружку, накритий шклянною банькою, щільно до кружка прикитованою ляком. Витягнувши воздух из баньки смоквою Гейслеровою, вимірено манометром Лоодова, що тиснене остального воздуха доходило до 0·12 мм. живого срібла. Якби можна було хрещику вертітись кругом шпиля, то мусів би він неокопченим боком наперед крилець вертітись. Роблючи подвижну скринку кругом неподвижних крилець, Пулюй надіявся, що скринка буде вертітись у противну сторону, як що правда, що сили, котрі ворочають крильцями, нутренні сили.

Усі досвіди справдили те, чого мож було надіятись; скринка вертілась од світла від окопченого до чистого боку пластинок. При поломы газової лямпи крутилась скринка хутко, а при темному поломы Бунзенової трубки зовсім не ворушилась. Як приставити до аппарата магнезийну лямпу запаливши ii, то скринка обертається дуже скоренько, а як взяти ii геть, то й скринка остановляється а потім ворочається у противну сторону. Темне проміне світла задержується у стінах баньки и слюдової скринки, то й не доходить воно до крилець. Се и єсть причиною, що скринка не обертається при поломы Бунзена.

Нема ж отсе жадного сумніву, що сили, ворочаючі подвижними частинами радіометра, нутренні сили, що межи крильцями и скринкою єсть акция и реакция, тай що наддостаток кинетичної енергії (движеня) від одної части аппарата до другої переноситься за помочею воздушної матерні.

Щоб крильця повертались од світла, не треба, щоб пластинки були почорнені одним боком; треба тільки, щоб оба боки крилець були *ріжні по своій якості або по формі*. Крильце, зложене з алюминової и слюдової пластинки, крутиться од світла слюдовим боком наперед. Ище ж, коли мати-ме пластинка опуке місце, и падати-ме на ёго світло, то пластинка подасться од світла назад, а як буде на тому місці долина, то пластинка подасться наперед, наче б ii притягало світло.

Цельнер построів радіометр, причіпивши до хрещика замість почорнених пластинок порожні алюминові півкулі. Цельнер назвав ёго анемометром, тому що зовсім такий анемометер, котрого настромлюють на шпилю метеорологичних обсерваторий для міреня скорості вітру. У порожному просторі крутиться хрещик жолубяним (concav) боком півкуль наперед, що дивно, бо од вітру мусить він крутитись у противну сторону. Треба ще замітити, що пр. Кундт у Штрасбургу перше Цельнера (в студні 1876 р.) построів такий анемометер: півкулі були из шовкового паперу. Замість порожних півкуль причіплював Кундт до хрещика також цілі півкулі из бузинового осередка, и крутились вони при світлі пласкатим боком наперед.

Digitized by Google

Остається ще одно питанє, як постають ті сили, що ворочають радіометром, и як вони дійствують?

В литературі радіометра стрічаємо самі гипотези, котрі мають вказати на причину сёго движеня. Не ту місце про усіх іх писати, тим паче, що проти декотрих з них говорять самі досвіди.

Тайт, Дюар и більша часть физиків обясняють движенє радіометра виходячи из кинетичної теорії газів. Цельнер стоїть по стороні тих, що вбачають причину движеня у паруванню освічених частей радіометра (теория парованя).

У випорожненому радіометрі єсть, як се вже примічено, останок тої газової материі, котрою банька була наповнена. Єсть там ще дуже багацько молекулів, хоч тисненє іх буде дуже маленьке, яка сотня частина миллиметра. Кождий молекул літає дуже скоро (прикладом молекул воздуха летить 485 метрів в секунду), и повертає раз-по-раз в иншу сторону, як що тільки удариться об другий молекул, зовсім так само як дві билярдові кулі росходяться, ударившись одна об другу. Ті молекули бються також об стіни баньки и об крильця радіометра, а результат тих ударів єсть тисненє воздуха. Як що теплота у радіометрі усюди однакова, то тисненє воздуха на оба боки кождої пластинки буде однакове и хрещик не ворочати-меться. Коли ж чорний бік од світла більше нагріється, то молекули чорного боку сильнійш дрижати-муть а тому и сильнійш одбивати-муть прилітаючих воздушних молекулів, як молекули чистого боку пластинки. Тільки ж акцпя и реакция завсіди собі рівні, тим то й на відвороть молекули воздуха сильнійш бити-муть на чорний бік пластинки як на чистий, и пластинка мусить чистим боком на перед податись.

Цельнер обяснює движенє радіометра ставлючи гипотезу, що из кождого тіла, од котрого иде світло, вилітають молекули. Число, масса и скорість вилітаючих у секунду молекулів залежить од физикальної и хемичної якости тіла и од світла, що від нёго виходить. С котрого боку пластинки вилітати-ме більше молекулів, с того боку буде й більша реакция и пластинка мусить по ії напрямку ворочатись. По сій теорії вилітає більше молекулів с чорного боку пластинки, тим вона й подається чистим боком наперед.

Одна й друга теория згоджуєсь добре з досвідами*). Усі бо вони говорять, що движенє крилець постає з наддостатку кинетичної енергії, котра знов може таким чином постати:

1) що або побільшає молекулярна скорість тої материі, що вже єсть в аппараті (кинетична теория газів);

---

*) Pogg. Ann. ст. 160. Цельнер зробив досвід, що крильце из пластинки алюминової и слюдової крутилось од світла, а крильце зложене с трёх пластинок, з двох алюминових и одної між ними слюдової, зовсім не оберталось. Цельнер думає, що ріжниця теплоти по обом бокам крильця була меньша у первому случаю як в останнёму. Тим то й прихиляється Цельнер до теорії парованя. Ту слід замітити, що ріжниця теплоти по обом бокам крильця не тільки залежить од товщини крильця, а також від того, чи світло, що не прямо а одбившись од стіп баньки падає на неосвічений бік крильця, скоро увіходить, чи ні.

Digitized by Google

2) або масса воздуха побільшає, вилітаючи молекулами из крилець и не змінивши своєї молекулярної скорости (теория парованя);

3) або що побільшає и масса воздуха и скорість молекулів.

Як би подвижні и неподвижні части аппарата зовсім нѣ випускали из себе молекулів, то треба б приняти первѣ обясненє, а другє тоді, коли молекули скоро вилітати-муть, як молекули из води вилітають.

Третє обясненє по нашій думці найбільш підходить до правди. Движенє радіометра єсть изъява, котра мати-ме не одну тільки причину. Одна часть кинетичної енергії, котра єсть у променю світла и теплоти, побільшує скорість тілесних молекулів на освіченому боку пластинки, а посередно побільшує вона и скорість воздушних молекулів, котрі од сих пластинок одбиваються; друга часть сеї енергії робить роботу, виділяючи из пластинок нові молекули.

Додаток.

У книжці Д-ра О. Е. Мейера*) єсть обясненє движеня радіометра. По думці Мейера „крильця малого млинка, котрі одним боком чорні а другим білі, нагріваються теплим або світлющим промінєм, тільки ж не однаково, а більше тим боком, котрий чорний. Тому и воздух коло чорного боку теплійший, він роздається тай иде поуз краї крилець на другий білий бік. Воздух треться об краї крилець и бере іх по собою".

Не здається нам, щоб терте воздуха об краї пластинок, котрі звичайно дуже тонкі, могло бути причиною того досить скорого движеня. Найбільше ж тому не годиться те обясненє, що по нѣму скринка мого радіометра мусіла б крутитись у противну сторону, а не так, як вона крутиться. Хоч будуть крильця неподвижні, то між краями пластинок и стінами скринки буде нутренне терте воздуха; воздух треться и об стіни скриночки, то й мусіла б вона вертітись за воздухом од окопченого боку до чистого тої-ж самої пластинки, або од чистого боку одного до окопченого сусіднёго крильця, як раз у противну сторону, як скринка справді крутиться.

Ив. Пулюй.

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*"

(Дальше.)

VII.

Третя повістка п. **Евгенія Згарського** п. т. **„Рукавичка"** має ще менше, ніж дві попередущі, того спеціяльного, популярного елементу, який у ній добачив господин редактор „Изданій Общества имени М. Качковского".

*) Kinetische Theorie der Gase. 1877. ст. 154.

Digitized by Google

Зміст сеї повістки такий: Иде собі „улицею одного зъ бо́льшихъ мѣстъ“ бідний, мизерний шевський хлопець, Ивась Подрімайко. Він сирота, нужденний, затовчений потягачем майстра, а з лиця — мовби два голоди сплелися. Идучи Ивась придивляється виставі одної торговлі та вздихає: Господи милосерний! Коби то мене добра доля убрала у такі рукавички та тонку, білу сорочку! Аж о кілька кроків дальше під плотом (?) подибує білу рукавичку с правої руки „якои-то женщины“. „И тепло зробило ся ему на сердци, якъ бы не знати за якимъ скарбомъ. Якъ бы нашептало щось таке ему въ голову: о́нъ такій певный въ собѣ, що не минутъ и его бѣлй рукавички.“ Прочутє Ивася справдилося. Якийсь лікар узяв ёго за свого вихованка, дав до шкіл и випровадив на люди. Ивась покінчив права, вступив до суду и все добре справувався. Одна лиш була на нёму хиба, а то та, що не терпів ремісників, соромився свого походженя, ба навіть не признавався до своєі убогої сестри. Не помогли тут всякі забіги лікаря; Ивась не зміняв натури. Лікар висватав Ивася с своєю сестріницею, за волею котроі змінив по дозволу властей своє имя Подрімайко на „Дримальского“. Минуло кілька літ, п. Дримальский виаванзував на судню и дістався саме до того місточка, де жила ёго сестра за шевцем Смолинським. Тут показався він дуже несправедливим судєю, злим чоловіком, лиш панам робив він прихильно справи и то тілько за дарунки, — бідні же люде и жиди ніколи не мали у нёго справи. Не помогли и всі доноси на нёго, бо за „широкими“ плечима рідного брата лікаря, котрий був урядником при найвисшім суді у Відни, міг собі пан Дримальский робити, що схоче (!). Трапилось, що Смолинський, швагер ёго, мав до судні діло, именно ёго стрий вернув з вязниці и домагався половини спадщини. Щоби узискати собі прихильність пана Дримальского, заніс Смолинський дві полаті солонини до ёго жінки и признався, що він свояк пана судні. На таке dictum впала пані Дримальска у спазми. П. судя вигнав свого швагра с хати, а опісля ще заскаржив за перекупство — и бідняка Смолинський дістався на два тиждні до „твердоі вязниці“.

Стрий Смолинського, розбійник и світовий заволока, мав одначе доступ до п. судні, котрий ёго помочи потребував власне тепер, коли против нёго слідство зарядив висший суд. Отже той стрий, зі злости (або може й з намови судні, котрий знав, що швець Смолинський буде против нёго свідчити), коли Смолинський не хотів загодитися за спадщину, побив ёго так дуже, що він помер „на побитье“, а судя, швагер, утішився смертю „ненавистного“. Вертаючи з осмотру вбитого Смолинського, судя чи перелякався чи перестудився, досить, що дістав нервівку и довго слабував. Вкінци виздоровів, але знов ёго паня жінка занемогла та вмерла, — а п. судя подобрів, пішов, перепросив свою сестру вдову и принявся за опіку осиротілих ii дітей. Ось зміст „Рукавички“.

Яку мав тенденцию п. Евг. Згарський у тій повістці? Чи не ту тільки, щоб свіжим прикладом ствердити дурну поговорку: „не дай Боже с хлопа пана“? — бо и покликується він дійсно на ту пословицю (стор. 203). За такий оборот способу мисленя п. Згарського повинна ёму вдячна бути всяка арйстократия, и на тій дорозі повинен

Digitized by Google

він доступити від неї всякої нагороди за свої услуги около затемнювання понятий народу! Народ наш, хоч темний, але має глибоке почутє честі и чесноти. Брудоти и нікчемності цурається він гірше, ніж необразованності. Представити отже в популярнім виданю чоловіка морально дуже низько упавшого и казати, що той чоловік тому такий підлий, бо він вийшов с простого люду — а не помогли ёму ні благотворна сила науки, ні здорове домашне вихованє під оком чоловіколюбця лікаря — повтаряти и так для нашого народа відстрашаючу поговорку: „не дай Боже с хлопа пана“, тото саме, що відстрашувати, відводити нарід від науки!..

Вражіня того, під яким читається „Рукавичка“, не затирає и конець повістки, впрочім зовсім до цілості не пристосований. Ні сіло ні пало, пан судя, закала суспільності, підлець, кубаняр, гордий вискочок, не хотівший и чути про свою рідню — нараз по слабості перекидається в совістного опікуна сиріт, любячого брата и ка-зна' ще що може!

Сам той факт, що пан судя „подобрів“ — в дуже невдачний спосіб навязаний до рукавички, котру побачив він на містку лежачу, вийшовши по слабості перейтися по місті. — Пан Дримальский коли ще був терминатором, як росповідає початок повістки, жадно́ вхопив за білу найдену рукавичку „якои-то женщины“; опісля переховував ще ту рукавичку дуже довго, як який „талисман“, — бо ж вона взбудила у нёму якусь дивну надію, віру в добру будучність, котра и справдилась, — и все бувало на ту рукавичку крадьцем поглядає. Наспів час, коли він сам став такі білі рукавички носити, він заняв високе становиско в суспільності — а в той час и забув про рукавичку-тализман. Аж коли на нёго спали клопоти й горе, коли перебув непріємності карного слідства зверхності, коли ёму жінка померла а він сам ледве піднявся с тяжкої хороби: опять мов який заклятий тализман стає перед ним рукавичка, не та біла „якои-то женщины“, а запорошена, велика, та засмолена. „Якійсь дрощъ прокинувся тѣломъ (пана судиі); пригадавъ собѣ на ту бѣлу рукавичку, котру найшовъ бувъ на улици хлопцемъ-терминаторомъ. Не схилився о̀нъ, по̀дняти тую засмолену рукавичку, якъ бы лякався чого несамовитого, торкнувъ то̀лько палицею. А була то рукавичка небо̀щика швагра Стефана Смолиньского, котру дѣти при забавкахъ вынесли на мо̀стъ... Цѣлый рой мыслей перелетѣвъ по головѣ судіи... На велике диво для всѣхъ людей въ мѣсточку — звернувъ судія въ хату вдовы, сестры Анны.“

По крайній мірі мені, с повпсшого звязку, видиться, що п. судия не був би „подобрів“ т. е. не був би пішов до сестри, єли би не був забобонний чоловік. Не с переконаня, випливаючого с щироі поправи, пішов він до сестри, а просто для того, що побачив чорну рукавичку — и так як перше перед білою рукавичкою мальцем овладіла дивна надія, так тепер видалася ёму чорна рукавичка грізьбою чи злою ознакою, склонившою ёго до несподіваного и неприготованого поступку. П. Згарський, котрий так рішучо виступив у „Проданій косі“ против забобонів, сам у „Рукавичцѣ“ представляє просвіченого а забобонного чоловіка яко примір до наслідованя для читаючого народу!

Digitized by Google

Само собою розуміється, що и „Рукавичка“ не без сильних рефлексий поучаючих, подібних як в попередних повістках. Всіх їх годі мені розбирати; поминути однак мовчки не дасться найколосальнійша, у послідним уступі (IX.), теж „Рукавичка“ затитулованім. П. Згарський так дбалий популяризатор аристократичних звичаїв, на цілу картку per longum et latum роспишеться, „яке-то дивне значіне мають рукавички в просвіщенім світі.“ Толкує він те дуже популярним и наглядним способом: „По всѣмъ ученымъ(!) вереставмъ безъ рукавичокъ не можливо явитись уже на самомъ первомъ входѣ, чи то яко гость до якого дому, чи являючись передъ якою знакомитою, высокою особою. Въ праздничий дни, на балѣ и забавы, убирають у ч е н и й (XB. учений!) люди рукавички. На весѣлью появитись безъ бѣлыхъ рукавичокъ — просто не можливо. Навѣть мертвымъ даютъ просвѣщенй на парадномъ ложѣ бѣлй рукавички, бо и на тамтомъ свѣтѣ, якъ видно зъ того, суть свои церемоніи...“ Дальше ще розъясненое п. Згарський значіне рукавичок за рицарських часів, — а потім сходить на те, що „владыки и архіереи благословятъ народъ въ червоныхъ або бѣлыхъ рукавичкахъ. Такъ бѣлй рукавички означаютъ яку-то границю межи цѣлою масою тыхъ людей, котрыхъ только зимна пора убирає въ грубй однопальцѣ, а тыми, що починаютъ зватися: „Ваше Благородіе“. Не дивота прото, если въ очехъ многихъ бѣлорукавичныхъ людей, съ рукавичками зачинаеся чоловѣкъ, а на голыхъ замащеныхъ рукахъ кончится.“

Як с того всёго шан. читатель сам догадатися може, п. Згарський а з ним и п. Площанський & tutti quanti понимають задачу популярного видавництва так, щоби чим борше обзнакомляти нарід з усіма зверхними манєрами псевдо-„ученого“ світа. При тім же забивають собі клина у голову ставляючи таке сфинкс-питанє: „Знаютъ про честь тай доброе имя не только люди высоко ученй, но и ремесники и хлѣборобы, т а й к т о з н а е, чи не бôльше серця у нихъ, якъ у многихъ ученыхъ?“ (стор. 208) або таке: „Кто знае, где бôльше начесливъ бы лукавыхъ рукъ, чи межь голыми, чи межь тыми, що въ рукавичкахъ“ (стр. 216).

Після того всёго, що наговорено про ученых у „Рукавичці“, дехто з народу, як би лиш пильно прочитав сю нісенітницю спеціяльно-популярну, готов дістати до кождого ученого ще більшу відразу, ніж „до — дух св. при нас! — до самого чорта“.

Лихо дібраному непопулярному тематови и лихому переведеню відповідає лихий народови часто незрозумілий язик. Слова, як „з а б р о ш е н а комнатка“ (стор. 200), „съ о ч к а м и на носѣ“ (стор. 201), „с в о и м и п о п ы т к а м и“ (стор. 210), „в м ѣ с т ѣ съ другими“ (стор. 213) и т. д., показують, що п. Ев. Згарський мабуть присвоїв собі гадку п. Площанського, що нарід наш зрозуміє и „книжний, общерусский“ язик, коби ним лиш писано о річах, котрі суть доступні народови!..

Про „розсказъ“ **Два пріятелѣ**, поміщений у 7-ім н-рі сказати б хиба те, що ёго всадили тілько як прищіпку, подібно як часто даються в „Изданіяхъ“ „наукові“ які латки для задрукованя останних пустих 3-х або 4-х сторін книжочки.

(Дальше буде.)

Digitized by Google

Библиографія.

— **Исторія библійна** *старого и нового завѣта для шкôлъ середнихъ, семинарій учительскихъ и шкôлъ выдѣловыхъ. Переложивъ на языкъ русскій* **В. И.** *пôсля Антонія Тица.* **Часть перша: Старый завѣтъ.** Накладомъ Рады Шкôльной краєвой. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого. 172 стор. VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — **Часть друга: Новый завѣтъ.** Львôвъ 1877. Стор. 200 VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — Обі сі книжки, видані заходом руської комисиі шкільної, введені тепер в школах на місце учебників библійної исторіі Цибика, славних своєю дивоглядною мішаниною язиковою, а навіть що до змісту невідповідних, бо за трудних. Спосіб представленя в сих книжках легкий, а язик перекладу о. В. И. чистий. Имена власні писані не одностайно: по-при латинськім способі писаня и виговору „Бетель, Сеѓоръ“ и т. и. подибуються (и то звичайно) такі противні крайності, як „Исаіа, Іереміа“, де вже перекладчик за надто строго придержувавсь церковно-славянської писовні.

— **Учебникъ католицкои религіѣ** *для высшихъ клясъ шкôлъ середнихъ пôсля Антонія* **Вапплера**(,) Дра св. Богословія, професора исторіѣ церковної на Вѣденьскôмъ Всеучилищи, Княжеско-Архіепископского Совѣтника. *Написавъ* **Юліянъ Пелешь**(,) Дръ св. Богословія, ректоръ руского духовного Сѣменища у Вѣдни. Три части. **Часть I.** *Введене и доказъ истины католицкои Религіѣ.* Львôвъ 1876. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого. 154 стор. VIII-ки. Ціна 50 кр. а. в. — Сеся книжка заступила тепер також учебник Цибика, зовсім невідповідний під зглядом язика, а також мало відповідний що-до змісту (переклад К. Мартина). Язик перекладу о. Пелеша в загалі чистий, правопись така, яку комисия шкільна установила. Так отже вже в 4-х клясах гимназий (в одній, 8-ій, лиш провизорично) введені нові учебники религії на місце давних, уложених о. Цибиком et comp. Бажати б, щоб чим скорше виготовлено и видано нові учебники и для всіх прочих кляс.

— **Д-ра Яноты Нѣмецка граматика** *для низшихъ клясъ середнихъ шкôлъ. (Пôсля четвертого и пятого выданя польского.)* У Львовѣ, 1876. Накладомъ товариства „Просвѣта“. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого. VI и 162 стор. VIII-ки. Ціна 1 зр. а. в. — Книжка д-ра Яноти не зовсім відповідна під зглядом педагогичним, як часто виказувала критика польского первотвору. Однако найновійше (5-е) видане, котрого руський перекладця держався від стор. 73, вже лучше и практичнійше уложене. Впрочім годі винувати руського перекладчика, для чого вибрав книжку п. Яноти, — бо вибору великого не було, и зовсім добру граматику німецького язика для галицьких шкіл треба би доперва написати. Переклад сам виконаний старанно.

— *Д-ра Юрія* **Курція Грецка Граматика** *для шкôлъ гимназіяльныхъ. Пôсля одинацятого, при уполѣ Д-ра Берн. Герта, поправленого выдания для молодежи рускои приладивъ* **Алекс. Борковскій.** У Львовѣ. Накладомъ ц. к. Рады шкôльнои краєвои. 1877. Стор. 218 VIII-ки.

Digitized by Google

Ціна 1 зр. 40 кр. — Сеся книжка належить до найлучших учебників, які видані заходом руської комісії шкільної. Перекладця взявся совістно до діла: він не вдоволявся тим, щоби вірно и зовсім чистим язиком переложити німецький первотвір, але застановлявся докладно над кождою и найменшою дрібницею, поправляючи и доповняючи, де треба, оригинал. Так и вийшло, що руське видане не тілько далеко лучше від польского перекладу, але и вільне від многих дрібних похибок, котрі через недогляд вкрались до німецького первотвору. Руський учебник обіймає тілько науку о формах; другий випуск, в котрім буде поміщена складня, єсть в друку.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

(*Дальше.*) *)

Головну вагу „провизоричної“ реформи безпосередних податків становить проєктований правительством „загальний“ податок доходовий, понятий и переведений на рациональнійших підставах, ніж був дотеперішний „доповняючий“, и тільки так названий „доходовий“ податок, заведений від р. 1849.

Яка велика користь мусить вийти з нової реформи, именно с того загального податку доходового (и не тільки під взглядом финансовим) для всеї австрийської, значить и для нашої посполитості, ми можемо осудити тільки тоді, коли ми познакомимось троха близше из дотеперішним т. зв. доходовим податком з р. 1849, котрий при новій реформі має бути знесений. Знакомство се ми мусимо зробити також и для того, щоби всілякі хитрощі, яких наші шляхетні защитники народа уживають при своіх виступленях проти проєктованій реформі для замаскованя своіх самолюбних мотивів, показались читателям у властивім світлі.

Податок той (дотеперішний) названо доходовим несправедливо; він бо не оплачується від властивого, чистого, особистого доходу, а від обєкту; значить розмірно до пожитку (Ertrag), який приносить дотичний предмет сам, відділений від особи, як щось само в собі окреме. Виходячи с тої фалшивої засади, администрация финансова не питається, скільки хто має всего чистого доходу? а міркує, скільки пожитку (приходу) приносить грунт, дім, локований в готових грошах капитал, ремесло, фабричний промисл, гандель, особисті услуги, — кожде з них окремо, неначе б кожда с тих річей була якоюсь фиктивною особою, живучою для себе. Після сего и не можна в Австрії тепер говорити о однім „загальнім“ податку доходовім, а єсть у нас окремий податок „доходовий“ з грунту, окремий з промислу, окремий з особистої праці (= услуги); и то так окре-

*) Гл. „Правда“ нр. 15, стор. 573.

Digitized by Google

мий, що навіть стопа податкова инча з грунтів и домів, инча с промислу, инча з особистої праці. И так, коли з доходу промислового стопа ёго виносить 5%, то с капиталу, локованого в найбільшій часті паперів державних (облигациях унифікованого довгу державного), вона виносить 16%; с капиталу, локованого в приватних пожичках, знов 5%; з особистого зарібку (робітників, учителів, урядників, адвокатів и т. и.) 1—2—3 до 10% в прогресиі; а вже що до доходу з домів и з грунту, то законодатель не задавав собі навіть праці вишукувати який небудь дохід и означувати на тій підставі яку небудь стопу процентову, а просто наложив під титулом „доходового“ податку — 1/3 „додатку“ до „грунтового“ и „домового“ податку. Се було впрочім ще найбільше консеквентне, позаяк и цілий той податок показується бути в дійсності тілько простим підвишеньем податків пожиткових (Ertragssteuern): грунтового, домового и заробкового, хоч и дано ёму для слави назване доходового.

С тої самої фалшивої засади, що именно той доходовий податок платять не особи а річи, чи там „предмети зарібку“, виходять ще другі аномалії, и так (щоби спімнути про найважнійші):

1) доходи з усіх вище названих „обектів податкових“ остаються вольні від доходового податку, як скоро обекти ті находяться по-за границями держави, тоді як, розуміється, сам властитель єсть австрийським підданим, мешкає в Австрії и користується також правною опікою тої ж держави, як и всі другі Австрийці; саме так вольні від того податку:

2) дохід з усіх заграничних ефектів державних;

3) дохід акционерів (дивиденди) з усіх приватних акцій, а то на тій підставі, що вже само акційне товариство (як фабрикант, гандляр и т. и.) платить доходовий податок, що отже буцім то заходила би тут в противнім злучаю подвійна оплата одного и того самого податку; наконець

4) дохід з деяких австрийських державних ефектів, позаяк австрийське финансове уставодавство, накладаючи податок доходовий не на дохід осіб, для котрих конституция не становить ніяких виімок, а на предмети, вважає себе в праві між „предметами“ допускати такі виімки, такі нерівності; тоді именно, коли така нерівність виходить на финансову користь держави. Так именно уставою з 18. марта 1876, котрою ухвалено нову пожичку в золоті („золоту ренту“), признано тій ренті (купонам) увільнене від усіх податків, значить від доходового податку 16% (Couponsteuer), котрому усі другі державні папери підлягають; зроблено се, розуміється, в цілі користнійшого „сфинансованя“ тої ренти, и увільнено тим самим від податку власне найбогатших капиталистів, так як бідні люде „золотої ренти“ певно не бачили на очи, отже с того увільненя користуватись не можуть.

Які с сего виходять несправедливості и нерівності тягару податкового, читателі побачать на прикладі. До сего позволимо собі взяти самих панів польскої менчості с податкової комисиі. Допустім именно, що панове Кржечунович, Рильский и Лемиковський мають кождий по 120.000 зр. річного чистого доходу, и що дохід той розділяється так, як ми се покажемо низше.

Digitized by Google

A) п. Кржечунович.

	дохід	податок доходовий
1) з 20.000 моргів поля, лічивши 3 зр. з одного морга, чистого доходу	60.000 зр.	
з тогож грунту, але тільке від 17.000 моргів*), виносить податок доходовий . . .		1487·5 зр.
2) доходу з ріжних фабрик положених в Австрії — приміром	5000 зр.	
с того 5% податок доходовий з додатком (друге тільке)		500 зр.
3) доходу з дивиденд акций	30.000 зр.	
с того податок: жаден.		
4) доходу с фабрик положених приміром в Румунії	25.000 зр.	
с того податок: жаден.		
Разом має и платить п. Кржечунович:	120.000 зр.	—1987·5 зр.

B) п. Лемиковський.

1) доходу з дібр положених в Россні . . .	59.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден		
2) доходу з 18.000 моргів грунтів в Галичині як вище	54.000 зр.	
с того подадок грунт.-доходовий		1575 зр.
3) доходу с пропинації в Галичині	5000 зр.	
с того податок доходовий як вище . .		500 зр.
4) доходу з домів в Тарнові вже по відтрученю коштів репарацийних	2000 зр.	
с того податок 4%		80 зр.
Разом мас и платить п. Лемиковський	120.000 зр.	—2150 зр.

B) п. Рильский.

1) доходу з домів ві Львові и Відні, також вже чистого	60.000 зр.	
с того $5._{33}$% податку дом. доходового .		3198 зр.
2) доходу з „золотої ренти“	30.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден.		
3) доходу з заграничних папєрів державних .	30.000 зр.	
с того податок доходовий: жаден.		
Разом мас и платить п. Рильский	120.000 зр.	—3198 зр.

*) Приймаємо, що п. Кржечунович має 20.000 моргів, а тільки від 17.000 моргів платить податок доходовий, не без підстави. Річ се згадувана часто в часописях и публичних зборах, що у п. Кржечуновича має бути значний обшар грунту, аж до нині вільного від податку. Як се могло статись? Сталось так, що — звісно в тих щасливих часах (перед р. 1820) панщини и шляхецького пановання, в котрих відбувалися поміри грунтів для розложеня податку грунтового — найшовся такий уцтивий геометер, котрий, бути може по добрім обіді в Болшівці, вийшовши на панське поле,

Digitized by Google

Ми бачимо вже с сеі таблиці, що навіть між самими великими капиталистами заходити можуть и заходять нерівності в оплаті теперішного так званого доходового податку, и то такі значні, що від одної и тої самої суми чистого доходу оден може платити 1987 зр., другий 2150 зр., третій 3198 зр. того податку, відповідно до того, як котрий з них зъумів улокувати свої капитали, або (що на одно виходить) о скілько котрий з них зумів вихіснувати свої финансово-податкові відомості на свою власну користь. Так як п. Кржечунович що до свого знаня податкового уставодавства одержав недавно похвальне свідоцтво навіть від самого п. министра финансів, то ми справедливо допустили, що він свої интереси так зумів попровадити, що из тої патриотичної трійці платить найменчий податок. О докладну цифру тут зовсім не розходиться; п. Кржечунович може мати більший дохід як ми допустили, може платити и більший податок при менчім доході; ми не маємо жадних комунистичних намірів що до ёго маєтку; ми тілько бажали доказати, и доказали, що за високо моральні власності лежать в дотеперішнім податку доходовім, за котрого удержанем згадана трійця бореться так „самоотверженно“ в Раді державній. Ми показали, якими дорогами и як легко можна увільнитись від того податку. Вправді оден с польских патриотів (коли добре тямимо, був се В. Вельогловський, котрого польскому патриотизмови навіть Gazeta Narodowa*) нічого не зможе уймити) назвав подібні способи — як приміром куповане акций намість землі за-для зваленя с себе податків на чужі плечі — просто: дезерциею найпоганійшого роду; але що подібна дезерция практикується у нас в Галичині, и то власне користаючи с тої розумної дотеперішної устави о податку доходовім, — се не тілько можемо але и мусимо допустити, знаючи слабість людську, котра у нас, а особливе у людей тої сфери, вважає усі способи, якими утечи можна від тягарів публичних (коли вони тілько не ограничаються на гонорових а при тім и добре платних посадах в соймі, Раді державній, виділі краєвім, центральній комисні для регуляциі податку грунтового etc. etc.) — зовсім шляхетними. Що до одного из нашої трійці, ми сего навіть допускати не потребуємо, бо се звістний и актами в краєвих и віденських урядах сконстатований Факт, що п. Кржечунович від певного великого обшару своіх дібр не платить грунтового, а ео ipso и доходового податку, факт такий загально звістний, що коли недавно в Раді державній в відповіді на мову п. Кржечуновича п. министер финансів без жадної задної мислі попросив свого попередника, щоби він, коли

не добачив тих кілька тисяч моргів, и не нарисував іх на мапі. Хоч же ж від того часу був новий помір, и власти финансові набрали найпевнійшого пересвідченя о истнованю тої нововідкритої частини Галичини, то есть в уставі податковій с 1819 така кручка, на котрій п. Кржечунович опираючись не потребує платити податку грунтового с того незаписаного р. 1820 грунту, — аж поки нова устава не знесе тої догідної для него давної устави податкової.

*) котра в послідних часах — в артикулах о податковій реформі — з особистої справи пп. Кржечуновича и товаришів зробила справу польского и галицького патриотизму.

Digitized by Google

вже ёму ходить так о піднесенє доходів державних, зволив діланє центральноі комиссиі для грунтового податку приспішити, намість те діланє раз у раз зупиняти, — товариш п. Кржечуновича, п. Грохольский міг, не наражаючись на непорозумінє публики, крикнути: das ist eine Persönlichkeit; значить п. Грохольский підозрівав п. министра (невинного, як дитина), що він хоче п. Кржечуновичови випімнути, буцім-то сему при ёго опозициі проти заведеню нового катастру ходить тілько о продовженє вільности від податку звістних кілька сот чи кілька тисяч Болшовецьких моргів. Між тим податок, котрого не платить п. Кржечунович, платити за него мусить між инчими також ёго болшовецький сусід, хлоп маючий приміром $1^1/_2$ морга всего свого маєтку; бо в буджеті державнім хочби тілько оден цент — бракувати не може.

Пригляньмося тепер, за для порівнаня висше поданоі табелі, — слідуючим цифрам.

	дохід	податок доходовий
А. 4000 господарів по 10 моргів грунту, разом 40.000 м., мають чистого доходу, лічивши так само по 3 зр. з морга	120.000 зр.	
с того податок доходовий		3.300 зр.
Б. 120 властителів домів в Перемишли, по 1000 зр. доходу, разом	120.000 зр.	
с того податок доходовий		4.800 зр.
В. 300 властителів домів ві Львові по 400 зр. доходу, разом	120.000 зр.	
с того податок доходовий		6.396 зр.
Г. 150 шевців по 800 зр. доходу, разом . . .	120.000 зр.	
с того податок доходовий (5% + 5%). .		12.000 зр.

Читателі бачать вправді, що и тут, поміж властителями лежимостей а ремісниками заходить велика нерівність; але се нерівність позорна: бо походить с того справедливого припущеня, що тоді як ремісник значну часть свого доходу може укрити, значить увільнити від 10-процентового податку, то властитель дому або грунту сего зробити не може. Инча річ, коли ми порівнаємо податок, який платять великі капиталисти, як ми бачили, с такогож доходу 120.000 зр., а який платять люде, живучі с праці власних рук, як ті шевці и др. Ті послідні не тільки платять, як ми бачимо, більше, але и *мусять* більше платити; тоді як пп. Кржечунович и товариші можуть, як схотять, платити навіть и ще більше, може навіть и платять, в те не входимо, — але *можуть*, коли тільки схотять, платити менче, навіть багато менче, ніж ми ім в повисшій табелі приписали. Тут именно и показується ціла несправедливість дотеперішного т. зв. доходового податку на некористь людей убожших. Може тут хто замітити, що вольна воля и шевцям так само убігнути того податку (як убігнув в нашім прикладі п. Кржеч.), переносячи свій варстат шевський теж до Румуніі; так само властителям грунтів, продавши іх и набуваючи грунти в Россиі, як се показано на прикладі п. Лемпковського, и рівно властителям домів ві Львові, продаючи доми а купуючи золоту ренту, як се бачимо на прикладі п. Рильского. Але розваживши річ троха тільки

Digitized by Google

глубше, ми прийдемо зараз до переєвідченя, що те, що може зробити великий пан, не вільно бідняці. Великий капиталист набуваючи добра в Россні, закладаючи фабрику в Румуніі, заміняючи дім на золоту ренту, потребує заризикувати тілько певну частину свого маєтку; швець, маючий одєн варстат з малим привязаним до одного міста, иноді до одної улиці доходом, а так само властитель малого дому ві Львові, мусів би до такої шпекуляциі ризикувати цілу свою и своєї родини екзистенцию; він мусів би сам у власній особі перенестись за границю, значить утратити піддянство, а именно опіку австрийських прав, за котру він именно и платить податок; ёму не стоіть для подібних комбинаций ані интелигенция власна, ані интелигенция адвокатів, биржевих агентів, економів на услугах; в загалі він — не капиталист, він бідняка; він своєю цілою екзистенцією прикований до того міста, котре ёму позваляє жити с праці власних рук; він австрийський патріот из своєї жизненної конечности, — за те він и більший податок доходовий платити мусить: за свій патріотизм и за своє убожество.

По такім побіжнім перегляді властивостей дотеперішного т. зв. податку доходового можемо ліпше оцінити те, що нам хоче дати нова реформа податкова, и що значить для малих людей з одної сторони и для панів польских делегатів з другої сподіваний новий податок особисто-доходовий, с котрим зараз познакомимось близше.

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **Відправа редакциі „Слова“.** В Ч-лі 13-ім (з 15. Лиіця с. р.) „Правди“ навели ми устуи из статі „Слова“, де редакция „Слова“ помавляє старших, а именно провідників галицьких народовців Русинів („организовавшихъ такъ зовимую украйнофильску партію“, як виразилось „Слово“), що вони мали наводити молодіж до „социялистично-нигилистичної“ пропаганди. Так при тім як и при попередних случаях вказували ми на те, що редакция „Слова“ старається систематично денунциювати Русинів-народовців, користаючи з ново винайденої покришки „социялистично-нигилистична пропаганда“, в тій цілі, щоб іх як перед публикою, так и перед правительством дискредитувати, Русиів у спільнім змаганю для добра руського народу спиняти, розъєднувати и взаімним недовіром ослабляти. Щоб положити конець таким денунциянням и вивести справу перед суд прилюдної опиині, ми візвали редакцию „Слова“ и именно одвічального редактора Венедикта М. Площанського, щоб або поименно виявив тих Русинів-народовців, котрі мали наводити (ніеля „Слова“) молодіж до „социялистично-нигилистичної“ пропаганди и предложив на те докази, або відкликав свою неправдиву денунциацию.

Digitized by Google

„Слово“ не дало простої відповіді на наше завізване а противно в артикулі під заголовком „Псевдорусскій органъ“ старалося цілою путаницею пустих и часто суперечних а наскрізь несправедливих фраз обійти наше запитане и затемнити цілу справу. Одно тільки ясне було, що редакції „Слова“ ходить о те, щоб в який небудь спосіб переводити свій замір денунціяторства вище нами указаний.

Як вже Ш. Читателям звісно, не переставало „Слово“ йти тою дорогою, навязувало „соціялистично-нигилистичну пропаганду“ не тілько Русинам-учителям, але й руським товариствам, ба навіть академичній гимназії! Ми були доволі терпеливі и ще раз пояснилисьмо справу в Ч. 15-ім з 15. Серпня с. р. и по раз другий сформулувалисьмо в недвозначний спосіб наше завізване до редакції „Слова“ и до одвічального редактора Венедикта М. Площанського.

С того часу проминуло вже більше як три місяці — и певно ніхто не може нам закинути браку терпеливості. Можна би нам скорше закинути за велику поблажливість. Але ми уважали сю справу надто важною, щоб поступати с поспіхом. Ми були свідомі великої одвічальності, яку взяла на себе редакция „Слова“ підіймаючи таке обвинуваченє на так значну часть Русинів, денунціюючи їх о пропаганду, що саме тоді була предметом судового слідства, пострахом обаламученої публики, найлучшим орудєм дискредитованя, розъєднуваня, обезсиленя Русинів, одвічальності за вину денунціяторства! Звісно було для широкої публики, що до відповідних властей понадсилано з лона „руссинскихъ“, як виразились „Биржевые Вѣдомости“ и „Голосъ“ о Словистичній партиї, дуже значне число денунціяцій на всіх майже львівських Русинів-народовців. Піднесене „Словом“ прилюдне обвинене всіх Русинів-народовців, недоказане и невідкликане, само собою вказувало б тоді правдиве жерело тих денунціяцій. Ми хотіли позіставити и позіставили редакції „Слова“ доволі часу, щоб могла роздумати над наслідками свого чину, приготовитись и позбирати можливі докази, факти на усправедливленє того, за чим вона по другий раз остоювала, на усправедливленє слів, від котрих вона після першого нашого візваня не хотіла відступити. Було ж обовязком чести вже не Русина, не патриота руського, не чоловіка безсторонного — але навіть честного противника, ворога — постаратись о докази правди так остентацийно и с цілою свідомостю піднесеного обвиненя! Несповненє такого обовязку потягає у чесному світі ганьбу денунціяторства, підлості — инфамиї! Від денунціянтів, клеветливих оскаржителів відвертаються чесні люде с погордою и обуренєм.

Після першого и другого зазиву нашого все ще позіставлена була воля „Слову“ відкликати свої слова и піднесену денунціяцию, и редакция „Слова“ могла усправедливити себе хоч першою горячкою, нерозвагою, зажирливою загонистостю. Мимо всёго, що досі діялось, ми не могли надіятись, щоб редакция „Слова“ и особисто візваний одвічальний редактор не думали зовсім сповнити сего обовязку. Адже ж аналогичні обвиненя, коли вони неправдиві, підпадають навіть тяжшому „затроненю“ від того, якого домагалось „Слово“ для обвинених ним Русинів-народовців! Чи ж не були ми в праві лишити редакції „Слова“ доволі часу на оправдане своіх слів, свого обвиненя, або на відкликане

Digitized by Google

того денунцияторства? — И ми були терпеливі и дожидали. Ми позіставили редакції „Слова“ більше часу, аніж треба найбільше недолугому суді слідчому до переведеня слідства, а не то до оправданя слів виголошених яко вислідок розгляду фактів. Проминуло майже чотири місяці від першого нашого візваня, а редакция „Слова“ и одвічальний редактор В. Площанський не відповіли на наш зазив, не подали ні имен, ні фактів, ні доказів на оправданє своєї денунцияції и не відкликали своєї денунцияції. Натоміть „Слово“ не перестало в своїх нападах, не перестало баламутити своєї публики, в прибраних допісях нападати навіть на товариство „Просвіту“ и єго филії и підсувати ім тенденцию „социялистично-нигилистичної пропаганди“, не перестало такі ж тенденції підсувати Русинам-учителям, молоденьким ученикам-Русинам, що й не спосібні ще зрозуміти, що социялизм або нигилизм, — не перестало в загалі чорнити и поганити все, що чесне, руське, патриотичне и до здради народнёї непригоже.

Після так довгого часу, після таких фактів — ми в повнім праві сконстатувати, що редакция „Слова“ и Венедикт М. Площанський яко одвічальний редактор „Слова“ не сповнили мимо дворазового зазиву сего обовязку чести, и напятнувати таке їх поступованє пятном *нечесного, денунцияторського и підлого поступования.*

Після такого поступованя „Слова“ ми перед широкою публикою констатуємо, як „Слово“, придержане на горячім учинку клеветливості и лжі, ховається в мовчаливість більш вимовну від явного признаня тяжкої вини. И тепер вже стало ясним в найширших кругах, чим стоіть и чим воює „Слово“. Не диво ж, що не тілько наші люде але й менше обізнані з властивостями „Слова“ чужі люде, ба навіть Россияне, як „Голосъ“ и „Бирж. Вѣдомости“, з відразою відвертаються від такого „Слова“. Брехнею світ перейдеш, та назад не вернешся! скажемо ad sempiternam memoriam „Слова“.

— **Конфиската Ч-ла 19-го „Правди“** заряджена ц. к. прокуратериею с причини статі „Россия а воля Славян“ не зискала судового затвердженя. Ухвалою з дня 23. жовтня с. р. до Ч. 14367 узнав ц. к. суд краєвий заряджену конфискату яко неусправедливлену. Против сего рішеня внесла ц. к. прокуратория держ. жалобу до вищого суду. Признаємось, ще заряджена ц. к. прокураториєю конфиската „Правди“ за артикул, в повні и без всякої цензурної перешкоди поданий також краківським „Czas-ом“, не мало здивувала не тілько нас, але всіх, кому відома грясть сего артикулу. Не припускаємо, щоби незнанє руського язика, незрозуміне мисли оповіщеної статі, або само имя М. Драгоманова — могли бути підставою цензурного посміху.

— **В процесі о социялистично-революцийну пропаганду в Галичині** прокуратория відступила зовсім від обвиненя против польского литерата Бол. Лимановского, медика (з-заграници) Бржезіньского и теолога Русина Залчківського. З иших увязнених випущено вчера тимчасом на волю п. М. Павлика; позістали ще в вязниці пп. Котурницький, О. Терлецький и Ив. Франко. Остаточна пересправа має зачатися 16. с. м.; яко головних виновників вважає прокуратория сих 3-х ще увязнених панів и п. М. Павлика, однакож має оскаржувати ще також пп. Щ. Сельского, Ив. Мандичевського и п. Анну Павлик, сестру М. Павлика.

Digitized by Google

— Ми не радо дотикаємо **правописного питаня**, так як з одної сторони не хотілисьмо и не хочемо надавати ёму програмового значеня, а з другої сторони потреба фонетичної правописі для нашого язика науково давно вже порішена и повне переведене сеї засади являється тілько питанєм часу, скоршого або повільнійшого поступу литературного. Однакож не можемо обоятно придивлятись, як одна дирекция гимназияльна узнала за властиве під дуже невластивим впливом видати заказ уживати фонетичної правописі в школі. Нам може замітять, що в школах приписана граматика дра Осадці и для того належить придержуватись виключно там уложеної правописі. Позволимо собі однак вказати на те, що твори дуже значно переважної часті руських письменників и то письменників первостепенних, котрим належить заслуга утворення новочасної письменності нашої, печатані фонетичною правописю, с котрою належить вже задля тої одної причини познакомити учеників. Вкажемо дальше на те, що и в читанках школьних для VII. и VIII. кляси Радою школьною затверджених находиться чи-мало творів печатаних власне с тої так важної причини правописю фонетичною. Вже задля того не може те, що в приписаних книжках школьних находиться, бути заказаним, перестушним або навіть каригідним! А коли ще увзглядимо виспідки новочасної язикословної науки, що категорично промавляє за фонетичною правописю, то справді можемо тілько жаліти над такою ненаучною проскрипциєю фонетичної правописі с сторони гимназияльної дирекциї, вже не згадуючи про той крайне жалословний а зовсім позаустановий повід до такого поступку, подібний хиба тому, як невчасна дезерция с товариства злосливо осудженого звістними клеветниками. Не дивуймось відтак, що у нас часто лучається між „интелигенциєю“ „патриотична“ відраза читати книжки фонетичною правописю печатані. Се ж наслідки указового преподаваня руського язика в наших школах. Тілько дальше — а „мзда воздастьсяˮ!

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Жовтня 1877.

Рада державна займалася перед всім дальше справами відносячимися до угоди між обома частями нашої монархиї, именно **податком від виробу горілки и цукру.** Справа податку горілчаного забрала досить багато часу: дебати над нею зачалися 10., а скінчилися 19. с. м.; справу податку від цукру залагоджено на однім засіданю (23. с. м.). Довша дискуссия при податку горілчанім велася над тим, щоби знижити податок для таких поменших горальнь, котрі удержуються більше задля рільництва, бо відпадки при виробі горілки зъужитковуються в господарстві сільскім (на корм товару); комната послів ухвалила зниженє податку для таких горальнь. Депут. Штурм в имени партиї поступової застерігся против тому, щоби ниші устави відносячіся до угоди австро-угорської були поодиноко трактовані, т. є. він хоче, щоби всі устави угодові вважати яко одну цілість, котрі тілько всі разом

Digitized by Google

можна предложити до санкциі. — В соймі угорськім трактовано рівночасно з Радою держ. податок від горілки и цукру.

На засіданю з 23. с. м. министер финансів предложив **буджет на р. 1878.** Видатки в тім році мають виносити 424,347.000 зр. т. є. о 7,248.000 більше як в сім році, помимо того, що комисия установлена в министерстві финансів для узискання ощаджень вичеркнула 5,400.000 р. з видатків на администрацию. Видатки на р. 1878 задля того будуть більші, бо на той рік припадає більша сплата довгів, а також и буджет воєнний підвисшено. Приходів на р. 1878 прелиминовано 404,114.000. Так отже випаде недобір 20,232.000 зр., для покритя котрого треба буде затягнути довг 20-милионовий. Хотя недобір на рік будучий о 17 милионів менший ніж був недобір р. 1877, однак комната послів зовсім не оказала радості, слухаючи exposé п. министра, — противно, позаяк п. министер все с такою певностю обіцював: es wird schon besser werden, то значний дефицит справив у послів немиле зачудованє.

Крім справи угодової трактувалися в **Раді державній** ще деякі инші досить важні справи: Др. Розер виніс (на засід. 17. с. м.), щоби ограничити видаванє концессий на шинкованє горілкою; внесок сей відослано до комисиі з 9 членів, між котрими є з Русинів о. Шведицький. — П. Коронині поставив (19. с. м.) внесок, щоби змінити регулямин комнати послів, дотичащий права интерпеляций, котре досі в Раді державній дуже ограничене: бесідник жадає, щоби не тілько над одвітом министрів на интерпеляцию можна росночати дебату, але щоб вільно було також на одвіт відповісти и ставити внесок, щоби комната одвіт министра на интерпеляцию приняла до відомості або ні. Комната одноголосно освідчилася за росширенєм свого права що до интерпеляций, а п. Фандрлік з Моравиі виказав, що министерство на интерпеляциі (особливо опозиційних послів) відповідає нераз по $^1/_2$ року, по році, а навіть по $3^1/_2$ року! на 66 интерпеляций с 174, котрі від Падолиста 1873 р. в комнаті послів були поставлені, министерство зовсім не відповіло! — На тім самім засіданю принято уставу (на внесок п. Розера) против надъужитий при продажі лосів на рати. — На засіданю з 26. с. м. росночалася дебата над уставою, дотичащою вивлащеня грунтів під желізницю.

В **угорськім соймі** Тиса 11. с. м. відповідав на интерпеляцию в справі семигородській: министер признав яко фактъ, що сконфисковано 2.000 штук пального оружя и 3 скрині динамиту: над тим точиться слідство судове и увязнено 8 осіб, однакож не вислано ані одного жовніря до Семигради и не именовано жадного комисаря; дальше сказав Тиса, що нема ні одного вольного краю, де поодиноким людям було б вільно робити збройну политику на власну руку, насупротив конституційних институций законодавчих и насупротив ряду — при чім указав на лояльне поступованє итальского правліня против австрийського в подібних злучаях після 1860 р. — Дня 16. с. м. відповідав Тиса на интерпеляцию Немета: чомý ряд толерує пересилки военних материялів для россійськоі армиі, а виступає остро супротив випадків в краю Секлерів. Тиса сказав, що через Угорщину не переходять явно транспорти зброі ані для Россіян ані для Турків. Заряджења, які правліне поробило в краю Секлерів для спокою краю, повинен кождий

Digitized by Google

шанувати; як перше поступлено з Милетичем, так тепер поступоване ряду в справі секлерській наказане простою справедливостю. Наконець Тиса відмовив жаданю, щоби увязнених випустити на волю, поклику-ючися на устави. — В кілька днів по сій відповіді Тиси угорський ряд сконфискував шини, котрі перевожено через Угорщину для нової желізниці россійської в Румунії. — Найвисший суд в Пешті рішив наконець 25. с. м., щоби против *Милетича* внести скаргу о образу маєстату на підставі закона з р. 1715(!), и відкинув поданє Милетича, щоб ёго лишити на вольній стопі. Против 4 товаришів Милетича рішив суд на внесок прокураторії відступити від оскарженя.

Польскі посли в Раді державній не гадають на разі ставити интерпеляцыні в справі всхідній, дарма що взивано іх до того адресами з Галичини. На тиі завізваня відповіли посли в польских газетах: „Взгляд на нетайні нам забіги неприятелів народної справи приказує нам поступувати з найбільшою розвагою, щоби не служити за оруде до осягненя цілей нам чужих а навіть шкодливих. Нам не байдужі гадки наших земляків, але насупротив одвічальності, котрої ніхто за нас не може взяти на себе, мусимо застерегти для Кола польского вільність постановленя, як що до вибору средств патриотичних так и що до часу, в котрім мають предпринятися.“ Польскі газети (з виімкою краківськ. Час-у) дуже незадоволені тою відповідю, а деякі з Львівських Поляків скликали 23. с. м. збор виборців до ратушевої салі, на котрім интерпелёвано посла з міста Львова д-ра Юлияна Черкавського, чому польский клюб мовчить в справі східній и як Черкавський в тій справі поступав в клюбі. Черкавський відповів, що польска справа не стоіть в тісній звязі с справою східною, тілько с певної сторони стараються Поляків в кожду справу вмотати и іх використати; сойм краєвий вправді уложив адресу в справі всхідній, але сойм єсть польский (!), а в Раді державній треба зважати и на интерес цілої монархії, котра звязана союзом 3-х цісарів. Понихати Австрию до війни клюб не міг, бо війні противна и людність польска; а против панславизма выступати клюб не потребував, бо панславизм вже й так цілком побитий (?!). Збор виборців заявив, що не поділяе переєвідчень п. Черкавського, в наслідок чого п. Черкавський опісля оголосив в газетах, що готов, порозумівшися с Колом польским, свій мандат зложити. Ще передше зложив свій мандат Смолька, с причини, що вибрано ёго членом виділу краєвого; також пп. Грос и Баденій вже зложили, а Гошард и Верещинський мають зложити свої мандати посольскі. Dziennik polski взиває до зложеня мандату також о. Качалу.

Россійсько-турецька війна в остатних 2-х неділях взяла оборот значно користнійший для Россіян. В Азиі дня 15. с. м. сточено велику битву під Аладжадахом, котра скінчилася повною поражкою Мухтара баші, дарма що він що-йно від султана дістав титул „гази“ т. є. непоборений. Россіяне взяли в полон 7.000 Турків, межи ними до 300 официрів, крім того забрали 42 гармат; самі ж стратили около 1400 людей. Мухтар з недобитками утік до Карсу, однак лишивши там невелику залогу уступив дальше аж до Зевину. Россіяне бомбардують Карс, другий іх відділ иде в слід за Мухтаром, а 3-ій гонить за турецьким відділом Исмаіла баші, котрий уступає к Мухтарови.

Digitized by Google

Також під *Плевною* віднесли Россияне значні користі. Вправді штурм Ромунів на другу Гривицьку редуту дня 19. с. м. Турки відперли, а Румуни втратили до 900 людей, однак дня 27. с. м. ген. Гурко с кінницею и гвардиєю заняв по дуже завзятій битві Дубник на дорозі від Плевни до Софиі, при чім 3000 Турків дісталися до неволі, а дня 29. Теліш; таким способом Осман баша цілком відтятий від Софиі и цернований.

Вибори **у Франціі** до комнати послів с 14. с. м. випали на користь републиканців: на 533 послів републиканці будуть мати около 330, монархисти около 200 послів. Вправді перед розвязанем комнати в Маю републиканці мали 363 послів, а Гамбетта заповідав навіть, що тепер будуть іх мати 400; але прессия ряду була так надзвичайна, якою не була майже и за другого цісарства. Помимо так переважної більшості републиканців Мак Магон доси не хоче віддалити теперішнёго министерства.

Обвіщене конкурсу на твори драматичні.

В мисль рішеня виділу „Руськоі Бесіди“ у Львові розписуєся сим конкурс на написане оригинальних творів драматичних, а именно из установлених 3 премій визначуєся перша на 150 злр., друга на 100 злр., третя на 75 злр. а. в. — Твори тоті могуть бути трагедиі, драми або комедиі, и мають основуватися на исторіі або на переказах и обичаях нашого народу. Преміовані драматичні твори остаються власностю автора, а Бесіда Руська у Львові позискує лише право, представляти іх на сцені. Но право представляня прислужає виключно лише Бесіді Руській. Кождий автор зволить відтак означити свою працю якимсь осібним знаменом — не підписуючи свого имени, но долучаючи тоеж окремо в опечатанім листі — и прислати на руки виділу Руськоі Бесіди (Львів, улиця краківська ч. д. 14.) найдальше до 1. Січня 1879. року.

Від виділу „Руськоі Бесіди“.

У Львові дня 20. жовтня 1877.

☞ *С попереднім н-ром зачався IV-й квертырік „Правди“. Просимо о скоре надісланє передплати, котра виносить, як доси, на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр.*

Також просимо о скоре надісланє залеглостей, бо неточне передплачуванє наражає наше видавництво на великі страти, а навіть могло б єго заквестиёнувати.

Масмо ще невеличке число примірників с с. р. від 1-го н-ру, котрі можна дістати по ціні пренумерацийній 4 зр. 50 кр.

Редакция и администрация Правди находиться під ч. 44 при ул. Галицькій.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 21. У Львові, дня 15. (3.) Листопада 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповідане Вальтера Шкота.

.....

(Дальше.)

Згодом перегодом налляла Ельшпат синови чарку и подала ёму з виразом поважної печалі и покори.

„Пий," сказала, „на здоровлє того дерева, що при батьківській хаті, пий, заким ёго оставиш на все, и скажи мині, коли пута нового короля и нового ватажка, котрих батьки твої знали тільки тяжкими ворогами, стискають члени синови твого батька, — то скажи мині, кілько кілець мають ті пута?"

Геміш взяв чарку и подививсь на матір, наче не годен порозуміти, чого вона хоче. Вона говорила дальше піднесеним голосом: „Скажи мині, бо я маю право знати се, кілько днів позваляє тобі оглядати мене воля тих, котрих ти обібрав собі за панів своіх? инакше сказавши, кілько ще днів житя мого? бо коли ти мене оставиш, то й не ма мині більше чого жити на світі!"

„Шість днів," відповів Геміш, „могу забаритись при вас, мамо; а як би Ви пятого хотіли зо мною вибратись, то заведу Вас безпечно до Вашої нової хати. А останете тут, то семого ді-дня розстанусь з Вами, бо се для мене крайній час забератись до Денбартон; коли там не стану осьмого, то жде мене кара дезертира, и я осоромлений як жовнір и чоловік."

„Твого батька нога," відказала Ельшпат, „була свобідна як вітер в степу; — дарма було питатися ёго, де йдеш, так само, як невидимого хмарогона, чого віеш. Скажи ж мині, під якою

Digitized by Google

карою мусиш вертати до Твоєї неволі, бо вертати хочеш и мусиш.“

„Не звіть сёго неволею, мамо; то честна служба воєнна, єдина служба приступна доси для сина Мак Тевіша Мора.“

„Так скажи ж бо мині, яка тобі кара, коли би ти не вернув?“ дізнавалась Ельшпат уперто.

„Воєнна кара дезертира,“ відказав Геміш, а мати замічала добре, як при тім щемів від досади якоісь болючої гадки, та задумала зворушити ії до крайнёго.

„А се,“ сказала спокійно, але лискуче око здраджувало, що спокій той тільки уданий, „а се — то кара непослушного пса, не так же?“

„Не питайте мене більше!“ сказав Геміш, „для тих не ма кари, що не хотять заслужити собі ії.“

„А для мене то річ важна,“ відказала Ельшпат, „бо я знаю ліпше від Тебе, що де є власть карати, там и воля знайдеться, покарати часом без причини. Я хочу молитись за Тебе, Геміш, и тому мушу знати, від якого лиха ухиляти Твій молодий вік и Твою простодушність молитвами до Того, що нікого не лишає своєі опіки.“

„Мамо,“ сказав Геміш, „хто має сильну волю не допускатися провини, тому байдуже, яка там кара визначена за провину; наші верховинські ватажки карали також своіх послушників, и то, як мині росказували, таки и дуже остро. Адже ж Лечлєн Мак Джан, котрого тямлю з-малку, стрілив на оленя поперед свого ватажка, та може не казав ёму за те голову стяти?“

„Так,“ сказала Ельшпат, „и був цілком в праві, бо Лєчлєн зобідив батька народу и то навіть перед лицем зібраної громади. Але наші ватажки були и великодушні в своім гніві: вони карали острим лезвом, не киём. Від іх кари плила кров, та не було сорому. Чи Ти годен се сказати и о законах, під котрих кормигу Ти зігнув Твій свобідний з роду карк?“

„Ні, мамо, сёго сказати не могу,“ сказав Геміш и посоловів; „я бачив, як карали одного Саса за втечу с полку. Ёго били, признаю, що били як пса, котрий зобідив свого гордого пана. Я дивився, и признаюся, що кров у мене закипіла; та тільки таких карають як псів, що суть гірше невірного пса.“

„Так на сей сором Ти виставився,“ відповіла Ельшпат, „коли б в чім похибив, або коли б твому официрови стало у Тебе що не до сподоби. Як собі схочеш, о тім я вже с Тобою не говорю. Но подумай! шестого дня від нинішнёї зорі — нехай

Digitized by Google

се день моєї смерті: Ти лишаєшся стулити мині очи; так що ж? привяжуть Тебе, як собаку, до стовпа и висічуть здорово! Ні? так! хиба здобудешся на крихту відваги и лишиш мене вмирати самій при моій відлюдній ватрі, и даси погаснути послідньому вугликови на огнищі Твого батька та враз останній искрі з опущеної ватри Твоєї матери!"

Геміш нетерпеливо и гнівно ходив по хаті. „Мамо," сказав напослід, „не журіться такими річами; на мене не може такий сором спасти, бо я собі ніколи не заслужу на ёго, а мав би мині коли грозити, то тоді буду знати, як умерти вперед, заким мене постиг би."

„Оттак сину! так говорить син чоловіка моєї любови," відказала Ельшпат. Відтак стала о чім иншім бесідувати; а коли син пригадував ій на короткий час, що могуть ще провести с собою, та просив, щоб провести ёго без всякого непотрібного та немилого нагадуваня близької іх розлуки, слухала ёго зо смутком, та виділося, наче рада нерада здається на ёго волю.

Ельшпат переконалася тепер, що ій син має по-при инших прикметах вітця також и горду мужню душу, та годі ёго відвести від заміру розважно повзятого; тому оказувала, наче вона здається вже на невідперту розлуку. Часом таки стала нарікати та ремствувати; та раз годі ій було придавити цілком свою родовиту нагальність, а далі мусіла и на те вважати, що якби зовсім подалася, то могло би се видатись синови тільки уданим та підозрілим; тоді готов би матися на осторожності, та й даремний міг би бути ій захід, котрим надіялася знівечити ёго замір. Ій горяча, хоч самолюбна любов до ёго дозволяла ій мати зглад на правдиву користь нещасливого предмету своєї необачної прихильності, так що рівналася сліпому привязаню звірят до своїх молодих; бо хоть Ельшпат и дивилась троха дальше в будучність, як ті твари на низшім ступні жита, то таки більш и нічого не добачала, як що розлука з Гемішем стане ій за одно що смерть.

В тім короткім часі, що мали ще бути с собою, здобувалася Ельшпат на всі способи, які тільки могла привести ій на гадку любов, щоби синови як можна приємним вчинити пробуване у неї. Мислею вернулась в молодші свої літа, посипавсь цілий засіб казок, по всі часи найголовнійша розривка Верховинця в вільних ёго хвилях, ще богатший від незвичайної свідомості пісень давних кобзарів и переказів найславнійших діеписців. А так невсипущо запопадалась, щоб синови у всім догодити, що се аж навкучилось ёму; нераз розважав ій, по що тільки заходу, щоб

Digitized by Google

назбирати для ёго цвитучого вересу до ліжка, або того порання, щоби обід ёму приладити. „Дай же мині спокій, Геміш,“ збувала ёго звичайно в такім разі, „Ти робиш по Твоій волі, коли розстаешся з матерю; нехай же и я роблю так, як мині любо, доки ще Ти зо мною.“

Здавалося навіть, що цілком погодилася с тим, що син з нею задумав зробити; слухала ёго спокійно, коли говорив, що забере ії до села Грін Коляйна, — так звався той пан, що в ёго посілості Геміш вибрав захист для матери; але по правді и не думала об тім. Ельшпат затямила собі зо слів, котрі Геміш при першій горячій суперечці сказав, що ждуть ёго різги, як би не станув на час назад. Вона знала добре, що він ніколи не вернув би до полку, як би мав попасти в небезпеченство такого сорому. Не знати, чи обдумала вона дальші віроятні наслідки свого нещасного заміру; но жінка Мак Тевіша Мора при загонах и пригодах свого чоловіка пізнала сотню примірів опору и втечи и виділа, як жвавий ледінь може собі дати раду с сотнями противників в краю, де повно скель, озер, гір, небезпечних ярів и глухих лісів. Тому й не дбала о те, що дальше буде; ії єдина гадка, котрою занялася всею душею, була — виміркувати який спосіб, котрим би далося перешкодити, щоби син не дотримав слова даного начальству.

Для тоі-то тайноі гадки своєі викручувалась все, кілько раз Геміш взивав ії забиратися вже на нове мешкане; вона противилась все с таких причин, котрі цілком згоджувались з ії душею, так що Геміш за те ані не боявся ані не гнівався. „Чей же не схочеш,“ говорила все, „щоби я в тім короткім часі розпрощувалась заразом и з моім єдиним сином и с тою долиною, де свій вік прожила. Нехай моі очи, коли зайдуть слізми за Тобою, бодай хоть якийсь час ще оглядають Лоч О та Бен-Кричен.“

Геміш уступав тій волі своєі матери тим раднійше, що кількоро людей живучих в сусідній долині віддали також своіх синів до полку Баркальдайна и мали забиратися до ёго села; Ельшпат отже умовилася на позір, що разом з ними забереться, коли вони будуть переселятися на нове мешкане. Так Геміш думав, що и волю вволив матери и забезпечив ії положене и утриманє. Не так вона думала и укладала собі.

Час Гемішової відпустки скоро минав, и нераз збирався в дорогу, щоби поволи и завчасу станути в Денбартон, де стояв ёго полк. Але на просьби матери, через власне привязане до сторони, котра ёму так довго була дорога, а найбільш через певність себе

Digitized by Google

и своїх жвавих та сильних ніг, відложив дорогу аж до шестого дня, до послідньго, що міг ще забаритись при матери, коли хотів встоятись в слові.

V.

День перед тим, нім мав забиратися з дому, пішов Геміш вечером з вудкою на ріку спробувати в останнє своєї славної зручності в иманю риби та заразом роздобути дечого ліпшого, ніж звичайно, на послідню вечерю. Повелося ёму, як все, и гнеть зъимав красну семгу.

Коли вертав домів, сталася ёму пригода, котру росповідав потому за злу ворожбу, хотя мабуть в ёго розпаленій голові при загальній склонности ёго земляків до віруваня в чуда цілком звичайна якась річ виросла до забобонної ваги.

На дорозі перед собою замітив на диво чоловіка вбраного и узброеного, як и він, по стародавнёму по верховинськи. Перша ёго гадка була, що то певно буде хтось з ёго полку; бо тільки ім вільно було носити верховинську одежу и збрую, — аджеж начальство саме їх набирало и знаряжало по приказу короля. Прискорив ходу, щоб здігнати свого мов товариша и запросити на завтра до спільної дороги, та аж в зад подався, коли побачив на нім білу застяжку, сей нещасний, в Верховині тяжко заказаний знак. Постава чоловіка велика, докола щось наче тінь яка, чим ще більший виходив; иде — не йде, більше якось сунеся; щось непевного, мовив собі Геміш и мурашки почув за плечима, — вже смерком було. Не доганяв вже незнакомого, не спускав ёго тільки з очей. У Верховинців є повірка, що не годиться духам лізти під очи, але й уступати перед ними не треба; нехай самі по волі говорять або ні, як там вже в їх силі, або який приказ мають. На горбку при дорозі, де завертається стежка до вдовиної хати, незнакомий станув, мов жде, аж Геміш надійде. Геміш видячи, що мусить ити попереч страха, зібрав всю відвагу и підійшов до місця, де стояв незнакомий. Сей вказав на сам перед на Ельшпатину хату а потім щось показував руками, наче приказував сей час відійти в сю сторону. По хвилі не було слідно чоловіка в верховинській чузі. Геміш не знав напевно сказати, чи він счез, бо скель и пняків було досить, де би міг був скритися; но мовив, що бачив душу Мак Тевіша Мора, котрий ёго остерігав, щоби сей час забирався до Денбартон, не ждучи ані не вступаючи до материної хати.

Digitized by Google

Не одно могло ёго спинити в дорозі, тим більше що треба було кілька разів перевозитися через ріку; для того постановив собі не відходити в правді не розпрощавшися з матерю, але й не забавлятися довше як того треба; завтрішний розсвіт мав ёго застати вже кілька яких миль на дорозі до Денбартон. Так зійшов долі чепажем а вступивши до хати заявив матери своє тверде постановлене сей час вибратися в дорогу; ёго поквапна помотана бесіда вказувала на сильне зворушене и неспокій душі. Ельшпат на диво не противилась ёго замірови, тільки наставала на ёго, щоби покріпився ще дечим, закім ії оставить на все. Геміш взявсь до того живо и мовчки, в мислі занятий близьким розстанем, бо и не припускав, щоби обійшлося напослід без борби з ії материнською ніжностю. Тому не мало здивувався, коли наллята ёму чарку на дорогу: „Йди,“ каже, „мій сину, коли вже така Твоя невідмінна воля, но стань ще раз при ватрі Твоєі матери; давно вже вигасне поломінь на ній, нім вдруге при ній станеш.“

„На здоровлє Ваше, мамо,“ сказав Геміш, „дай Боже в гаразді побачитись назад, хоть и слова Ваші не добре віщують!“

„Ліпше би було не розставатись нам,“ сказала мати видячи, що допиває чарку, с котроі и капля не мала лишитись, — а то и се мала би собі за недобрий знак. „Тепер,“ сказала собі нишком, „иди, як можеш.“

„Мамо,“ сказав Геміш ставлючи порожну чарку на столі, „Твій напиток смачний, та десь дівається від ёго сила, щоб мало ії прибути.“

„Се нічо, мій сину, то так зразу тільки,“ відказала Ельшпат, „положись трохи на сю мягку постіль з вересу, стули тільки на хвилю очи, а переспавшись годину більше покріпишся як иншим разом від трёх ночей, як би іх можна в одну зібрати.“

„Мамо,“ сказав Геміш, котрому напиток якось скоро ишов до голови, „подайте мині кучму, нехай Вас поцілую и йду, мині якось так, наче ноги в землю вросли.“

„Сядь тільки на пів години,“ сказала мати, „а прийдеш небавки до себе; ще вісім годин до зорі, а с сходом сонця досить часу до такоі дороги для сина Твого батька.“

„Треба Вас послухати, мамо, я чую, що мушу Вас слухати,“ сказав Геміш вже белькотом; „та збудіть мене, як місяць зійде.“

Сів на ліжко, сперся в зад и в миг уснув твердим сном.

И затёхкало матери серце з утіхи, наче великого та тяжкого діла доказала. Відтак нишком приступила до спячого без памяті сина и зняла з ёго чугу та на бік зложила; кожде ії порушене

Digitized by Google

було доказом надмірної любови, котра таке нещастє мала навести на голову ії любчика. И з радості сама до себе говорила, а в голосі пробивалася и ніжність и побіда. „Так,“ говорила, „серце голубчику, місяць зайде, сонце зійде, и раз и в друге, та не на те, щоби присвічувати тобі в дорозі з землі твоіх батьків, и не на те, щоби тебе спокушати до служби чужим князям або тяжким ворогам твого роду! Не дістанусь жадному синови Дермідів, щоби мене кормив як крепачку; він буде моім сторожем и опікуном. Кажуть, змінилася Верховина; аж я бачу, що Бен-Кричен так високо, як и колись, вершками своіми сягає полудневого неба,— ніхто ще не пас коров, як и передше, на дні озера О, а дуб той не гнеться и досі як верба. Діти гір остануть такими, як батьки були, доки гори самі не зрівнаються з долинами. В тих глухих лісах, що бувало вижившяли тисячу молодців, найдеться певно ще пожива и захист для старої баби и хороброго молодця давного роду та давних звичаів.“

Так тішилася мати, що удалися ій хитрощі; дарма, що не так малося стати, як вона ждала.

Між тим пора сказати, що Ельшпат свідома всіх річей, що до ії дикого житя належали, зналася також не аби-як на ріжних зілях и уміла іх заправляти, як до чого ій треба було. Зілями годна була тілько недуг вилічити, що учений лікар и повірити би тому не хотів. Декотрих уживала до крашеня пестроі мережчатоі одежи, з инших робила паливки, що мали ріжну силу; так, на нещастє, знала також заправляти сильний усипляючий напиток. Такий то напиток подала, як легко догадатися, и Гемішови. По силі зіля сподівалася, що перетягнеться відхід Геміша аж по-за той час, на котрий мав станути в полку; а далі вже спустилася на Гемішову відразу до кари, котра би тепер ёму грозила, и надіялася таким способом зовсім відвести ёго від повороту.

Твердше, ніж звичайно буває, спав Геміш Мак Тевіш того нещасного вечора; та не так спокійна була ёго мати. Ледво хвилями стулювала очи, та назад прокидалася в страху, чи не встав и не пішов Геміш; аж підійшла до ёго постелі и почула глибокий та спокійний віддих, тоді стала спокійна о ёго твердий сон. Але незабаром що иншого стало ії непокоіти. Досить сильний був напиток, а таки боялася, щоби розсвіт не пробудив спячого. Вона знала, що Геміш рвавбися в дорогу, доки тільки можна би чоловікови мати яку надію станути ще на час, хотьби він мав и душу віддати в дорозі. Тому позатикала всі діри и шпари, котрими ранне світло скорійше могло дістатися до ії нуж-

Digitized by Google

денної хати, ніж иншим яким отвором. И те все робила, щоби при своій біді и недостатку не пустити особу, котрій би радо віддала весь світ, як би ёго мала до розданя.

Ії журба була непотрібна; сонце знялося високо, и найшвидший вже олень в Бредальбен гоненний хортами не встиг би так скоро втікати, щоби житє своє зберегти, як Геміш мусів би тепер гнати, щоби станути на час. И вона також вважала тепер, що годі буде вже Гемішови думати о повороті, коли виставився на соромну кару. Поволи и нераз випитувала ёго и дізналася докладно, в яке би мусів попастися, коли би не явився на визначений день; вона знала, як мало надії міг собі робити на лагідну кару.

Відома річ, що великий и мудрий граф Шасем був гордий на ту свою гадку, що зложив полк на оборону осад с тих храбрих Верховинців, котрі аж до ёго часів для кождого правління були предметом журби, непевності и підозріня. Але при переведеню тої народолюбної гадки стали ёму немало на перешкоді питомі звичаї и настрій того народу. Кождий Верховинець з роду и через вихованє привик до збруї, но карність правильного війска противилася ёго вдачі. Верховинці були тільки чимсь подібним до війска, котре в таборі ніколи не чується як дома. Програно битву, то вони розсипалися, щоби зберегти себе та дбати о безпечність свою и своіх родин; виграно битву, то вертали в свої долини, щоби зберегти добичу та ходити коло худоби и обробляти рілю. Сёго права збиратися и розходитися до сподоби, не могли ім відняти навіть іх власні ватажки, хоть як необмежена була іх власть в не однім иншім. С того виходило, що годі було верховинським новобранцям на розум виложити обовязок воєнної служби, котрий змушує чоловіка довше в війску служити, аніж він сам хоче. А може часом и не пояснювано як слід охотникам новобранцям обовязку, який на себе приймають, щоби по такім виявленю не завернулися домів не приставши таки до війска. Для того в нових полках видарявся дуже часто побіг жовнірів, а генерал, що доводив в Денбартон, старий жовнір, не видів ліпшого способу покласти тому конець, як що одного дезертира з якогось англійського полку казав незвичайно остро укарати. Молодому верховинському полкови казали бути при тій карі. И вийшло с того, що Верховинців так дбалих о свою честь переняв и ляк и якась відраза, а не одному новобранчикови цілком справедливо обридла від того військова служба. Старий генерал, що відбув військову школу в німецьких війнах, стояв при своім

Digitized by Google

и оповістив денним приказом, що першого Верховинця, котрий опустить полк або не стане назад с кінцем відпустки, каже так само висікти, як от-того простушника, що дивились на ёго кару. Кождий був переконаний, що генерал додержить слова, як того треба буде. На се ж то и спускалася Ельшпат; знала, що коли син побачить, що не годен як слід сповнити приказу генерала, то першою ёго гадкою буде неминуча соромна кара покладена на такий непослух; так и сподівалася, що не схоче віддатись назад в руки начальства.

Минуло полудне, и нова журба повстала в душі одинокої невісти. Син спав ще від напитку, бо нікому доси не подавала так сильного; а як стратить здоровле або и розум від ёго незвичайної сили? Серце ій говорило, що вчинила синови кривду, и в-перве стала лякатись ёго гніву, хоть и як високе мала понятє о власті родительскій. Вона замітила в послідних часах, що він став якось не дуже слухняний, а пристаючи до війска и сам таки повзяв ту гадку и перевів ій сміло. Нагадала собі на понуру упертість ёго покійного батька, коли бувало чув себе зобідженим, и почала боятися, що Геміш відкривши ману, яку ёму підпустила, пімститься завзято, забереться від неі и сам піде глядати в світі своеі долі. От-такі лячні а однако розумні журби давили нещасливу невісту, коли ій погубні хитрощі так ій удалися.

Під вечір в-перве збудивсь Геміш, но далеко ёму було ще до того, щоби прийти назад до своіх душевних та тілесних сил. Говорив щось незрозуміло, живчик був нерівно, так що Ельшпат зразу дуже налякалась; але зараз взялася до ліків, котрих знала богато, и серед ночи Геміш попав знову в твердий сон; се мабуть відняло у ёго наслідки напитку, бо перед сходом сонця почула, що встав и глядав за шапкою, котру нарошно сховала боячися, щоби не збудився в ночи и не пішов без ій відому.

„Моя шапка — де моя шапка?“ кликав Геміш; „пора мині попрощатись. Мамо, Ваш напиток був за міцний — сонце на небі — завтра рано маю бути під вершками старого Ден. Моя шапка — дайте мині шапку, мушу йти сей час.“ По тих словах видко, що Гемішови ані в гадці було, щоби дві ночи и один день проминуло від того часу, як випив тоту нещасну чарку. Ельшпат мусіла тепер піднятися небезпечноі, як се добре розуміла, и тяженькоі задачі, відкрити ёму своі хитрощі.

„Вибач мині, мій сину,“ сказала приступаючи до Геміша и взяла ёго за руку с такою покорою, яку не все указувала ёго батькови хочби в найхмарнійших ёго хвилях.

Digitized by Google

„Я Вам вибачати, мамо, та що?“ питавсь Геміш зо сміхом, „хиба те, що далисьте мині питє, троха за міцне для мене, так що в голові ще й тепер троха шумить, або те, що сховалисьте мою шапку, щоби мене затримаги хвилю довше? Скорійше Ви мині вибачте! — Дайте ж мині шапку, а то и без неї піду, — така дрібниця чейже мене не затримає, адже ж цілі літа не мав я нічого більше на голову, крім ремінця з оленової шкіри звязувати волосє. Не жартуйте ж бо, дайте шапку, довше не могу зістати; хочете, щобим без шапки пішов?“

„Мій сину,“ сказала Ельшпат тримаючи ёго за руку, „що раз сталося, то не зміниться; хоть би Ти орлині крила собі приправив, то таки прийшов бись до Ден за пізно до того, чого хочеш, а за рано до того, що Тебе там жде. Ти мовиш, що сонце перший раз сходить від того, як Ти бачив ёго захід; но вчера стояло воно над Бен-Кричен, хоть Твої очи не бачили ёго світла.“

Геміш стрілив на матір диким оком з виразом крайного переляку; відтак сказав успокоюючись назад: „Я не дитина, такими жартами не спините мого заміру, — бувайте здорові, мамо, кожда хвиля — то житє.“

„Останься,“ сказала, „мій любий, обдуренний, обманений сину! не йди на ганьбу и згубу; от-там бачу, дорогою йде священик с своїм білим конем, звідайся ёго, який нині день в тижні, нехай він нас розправить.“

Стрілою полетів Геміш під гору и станув при священику з Глєнорквай, котрий так рано вибрався з дому несучи слово потіхи нещасливій одній родині в Бено. Добра то була людина; перелякався, коли побачив проти себе узброєного Верховинця — незвичайне тоді зъявиско — и то чоловіка очевидно дуже зворушеного. Геміш хопив коня за уздечку и непевним голосом, загикуючись спитав священика, який день нині в тижні и в місяці.

„Як бись був вчера там, молодий чоловіче, десь повинен був бути,“ відказав священик, „то був бись мусів знати, що то була неділя, а нинішний день понеділок, другий день в тижні а двацатьперший в місяці.“

„И чи правда се?“ спитавсь Геміш.

„Така правда,“ відповів зачудований священик, „як се, що я вчера моій громаді проповідав слово боже; — та що Тобі, чоловіче? чи ти хорий? чи в голові Тобі що не в ладі?“

Геміш нічого не одвічав, лиш повторив собі перші слова священика: „Як бись був вчера там, десь повинен був бути!“

Digitized by Google

відтак пустив уздечку, завернув з дороги и пішов ид хаті такою ходою и с таким поглядом наче той, кого на смерть ведуть. Священик дивився за ним з зачудованєм. Він вправді знав вдову с тої хати, але про ії славу ніколи не наближався до неі; Ельшпат уходила за католичку а властиво за байдужну на всяку віру, винявши деякі забобонні звичаі перенятї від своіх родичів. За те молодого Геміша наставляв пан-отець Тирі, коли ёго часом подибав; и хотя зерно впало межи ожини та терне дикоі и простоі душі, то таки не цілком воно пропало. И тому пан-отець, видячи так страшний вираз в лици Геміша, мав з-разу охоту вступити до хати и звідатися, чи не сталося кому в ній яке нещастє, то може би ёго присутність та услуга могла придатися. Як би був так остав при тій гадці, міг був запобічи великому нещастю; а то згадавши собі на дику вдачу Верховинців вихованих по відвічнім звичаю краєвім, відрадився заходити собі з вдовою и с сином широко ославленого и страшного розбишаки Мак Тевіша Мора, и так пропустив спосібність до доброго вчинку, чого опісля дуже каявся.

Геміш Мак Тевіш вернувши до хати кинувся на постіль, с котроі ино що встав, и крикнув: „Пропав, пропав!“ — кричав з гніву, що так тяжко ёго обманепо, з гризоти, що в так страшнім знайшовся положеню, кричав, чи не полегшає серцю від крику.

(Дальше буде.)

РОСТОВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ДМИТРО ТУПТАЛО.

(Конецъ.)

Крім багато проповідий більше або менше талантливо написаних, Дмитро лишив по собі чимало побожних роздумок и наук*), написав катехизис в питанях и відповідях, „Зерцало православнаго исповѣданія вѣры“, „Лѣтопись“ — (священна история з обичаєвими роздумками), твір недокінчений.

Що до значеня для историі свого віку, найважнійшим твором Дмитра єсть нечеречно „Розыскъ о брынской вѣрѣ“ (брин-

*) Н. пр. „Врачество Духовное,“ „Внутренній человѣкъ въ клѣти сердца своего уединенъ.“ „Боговдохновленное наставленіе христіанское,“ „Аполлогія во утоленіе печали человѣка“; кілька роздумок під ріжними назвами, що відносяться до страстий Христових и т. и.

Digitized by Google

ською назвав він роскольничу віру задля сёго, що роскольники гніздилися в Брянських або Бринських лісах), розділений на 3 часті: 1) про роскольничу віру, 2) про роскольничу науку и 3) про роскольничі справи. В першій часті доказує Дмитро несправедливість роскольничих закидів против православної церкви, винує роскольничих учителів, що вони задля своєї несвідомості писали так, що з їх слів мимохіть виходять єретицькі гадки. Замітно, що роскол в часах Дмитра роздробився так, що рахували до 22 сект. В другій часті „Розыска“ автор критично доказує хибність ріжних наук. Головне лихо, після думки Дмитра, в тім, що роскольники „ледво що вміють читати и писати, зараз и вважають себе великими богословами и учителями віри“. Дмитро широко розводиться про голене бороди, доказує, що борода не має ніякого значеня в ділі религиі и навіть ті правила, що истнували про неголене бороди, уважає яко походячі с часів иконоборства. Дмитро відпераєє роскольничі бредні про антихриста, про приближенє остатніх часів, коли церкви мають статися хлівами а справдешні християне будуть спасатися в пустинях, доказує, що роскольники неправильно прикладають слова св. письма про нерукотворні храми, котрі роскольники наводили для того, щоб не ходити в церкву. Дмитро виступає заразом против иконоборців и тих, що не допускають поклоненя св. мощам, и очевидно має тут па оці вже не старообрядців, а таких одступників од церкви, що не стояли як старообрядці за букву, а противно думали відорватися од букви. Відступники сёго рода, як показується, не переставали истнувати в Россиі від XVI в., а може бути и з раньших часів. Таким робом дізнаємося, що в Ростові оден посадський чоловік, именем Трохим, призваний Дмитром, на донос одного попа, не тілько не кланявся иконам, але став против поклону иконам такі наводити докази, які звичайно наводили лютеране и кальвинисти. Подібно говорить Дмитро и що до поклону св. мощам: „Я чув недавно про одного лжеучителя и зводителя людий божих, котрий тайно вчив не почитати мощей.“ Щоб одперти такі хибні науки, противні православній церкві, Дмитро в своім „Розыску“ подрібно розводиться про законність почитаня одного и другого. Замітю, що Дмитро стрічав таких роскольників, котрі историю євангельску вважали тілько приказкою а не подією, що справді приключилася, и всёму хотіли давати тілько алегоричне значенє: „Се ніколи не діялося,— говорили вони, — щоби Христос пяти хлібами и двома рибами накормив пять тисяч народу в пустині. Се тілько приказка. Пу-

Digitized by Google

стиня — се житло поганців, до котрих Христос прийшов лишивши Жидів. Пять хлібів — се пять чувств, дві риби — се дві книги: Євангеліє и Апостол. Лазареве воскресеніе не бую справдешнє; се тілько приказка. Болячий Лазар — се розум подужаний немочю людською; смерть Лазаря — се гріхи; сестри Лазареві, Марта — тіло, Мария — душа; гріб — клопоти житя; камінь на гробі — закаменілість серця; воскресеніе Лазареве — покаяніе в гріхах. Вхід Христа в Єрусалим також тілько приказка. Ослиця — се жидівський рід; жребя — поганці; Христос лишае жидів и переходить до поганців и т. д.“ „И инші чудесні Христові дійства, — говорить Дмитро, — описані в євангельскій исторіі, нерозумні роскольничі мудрці вважають приказкою, а не справдешніми подіями; вони розсівають між простим народом буряи и обижають євангельску повість.“ Усе то ледво чи може відноситися до старообрядовства, а противно свідчить, що поруч из старообрядовством розвивалися в россійськім народі о багато раньше повставші рациональні розумованя, що довели до утворенія таких сект як молокане, духоборці и и.

Третя часть „Розыска“ именно замітна тим, що в ній зібрані всякі вісті з исторіі росколу и між иншими про те, як роскольники палили самих себе. „Доносив міні — пише Дмитро — оден старий єромонах Игнатий, що в Пошехонськім повіті, де він був перше попом, спалилося разом 1920 людий, за приводом боярського крепака Ивана Десятина. *Сожигателі* ставлять в лісах великі хати и засадять у них душ по сто, по двісті, а маленьким дітям прибють гвоздями одіж до лавки, на котрій їх посадять, потім обложать хату соломою, хворостом и спалять. Инша подібна страшна секта зветься *морильщики;* сожигателі намовляють людий, щоб себе палили, а морильщики голосять таку науку: Яка користь лишатися при житю? Віри правої на землі вже нема. Отців духовних нема. Архиєреі и священники — вовки; церкви — се хліви; антихрист вже царює в світі; страшний суд наступае. Хто хоче справді спастися, сей повинен наслідувати мучеників и исповідників и вмерти від безхлібя и безвіда, щоб вибавитися од вічних мук и прийти в царство с Христом. Потерпимо тут недовго, щоб не злучитися с тими, що лишивши правдиву віру, гонять и мучать нас за ії. Єсть в тих морильщиків у лісах хати з маленькими дверцятами, а иноді зовсім без дверцят, и землянки; — намовлять простолюдців и засадять иноді одного, а иноді двох або трёх и більше — на голодну смерть. Сіромахи посидять два-три дні, опісля кричать, молять, щоб їх випустили, та ніхто

Digitized by Google

їх не слухає; вони в безглуздю кидаються оден на другого, и хто кого подужає, той того загризає.“

В часах Дмитра вповні истнувало головне розвітвленє росколу на *поповщину* и *безпоповщину*: *поповщина* — прихильники Аввакума; вони приймали тілько тих священиків, що були посвящені перед поправленєм книг, або яко священики відступили в попівщині православної церкви; перехрещували тих, котрі до них приставали; *безпоповщина* — що вже й тоді розділялася на ріжні відтінки (волосатівщина, андріївщина, иляріонівщина, степанівщина, козминищина, серапионівщина и и.). Всі безпопівці годилися в тім, що не вважали можливим яке-небудь священство на землі після поправленя книг, лишаючи світським самим одправляти такі обряди и богослуженя, які корича позваляла в крайнім случаю світським людям. Вони відкидали вінчанє и вчили, що лучче жити без вінчаня, як вінчатися по єретицьки. З них то являлися с о ж и г а т е л і. Замітною сектою що до своєї дивоглядності являється так звана *христовщина*, що повстала над Окою в селі Павловім-Перевозі: хтось назвав себе Христом, виглядів гарну дівчину из села Ландюха, назвав ії Богородицею и ходив з нею по селах. Оден черпець Пахомий видів ёго и росказував Дмитрови, як в селі Роботці над Волгою, сорок верстов нижше Нижнёго-Новгороду, зібралося багато народу в пустій и старій церкві. Сей ніби-то Христос вийшов зза олтаря до людий; на голові в ёго було обверчено щось неначе вінець, як малюють на образах, а до вінця причеплені шматки паперу из зображенями хирувимів („а може бути — замічає простодушно Дмитро, — се були чорти“). Люди падали перед ним на землю и кликали: „Господи! помилуй нас! Создателю наш, помилуй!“ „Недавно — „говорить дальше Дмитро — появилися якісь *рогожники* и *рубищники*, що вештались по світу в рогожинах и видавали себе за святих...“ „Наконець, замічає Дмитро, є такі секти, котрі не пристають ні до попівщини, ні до безпопівщини и не приймають ніякого хрещеня; живуть без вінчаня и далекі од християнства: яке вже там християнство, коли нема хрещеня!“ Кромі іх, по словам Дмитра були ще й *субботники*, що постили в суботу. Дмитро наводить яко догадку, що се відновленє секти жидівствуючих, одкритих у Новгороді за великого князя Ивана Василєвича.

„Знайте, правовірні — говорить Дмитро на закінченє „Розыска“ — що кожний, що жие в дружбі з роскольниками и дає ім поміч, єсть ворогом самого Христа... Син, що любить ворога свого отця, не любить самого отця и за те негідний, щоб отець любив

Digitized by Google

ёго. Так и христіянин, як любить ворогів Христових, роскольників и еретиків, то значить не любить щиро Христа и сам Христос ёго не любить... Коли ти Христа щиро любиш, оминай тих, котрі хулять церкву, лають ії, як пси, виють, як вовки и на часті шарпають ії...“

Після свідоцтва ровесників Дмитро писав и драматичні твори, до котрих черпав предмети с священої историі. Ёму приписують шість драм, с котрих видана (Лѣт. рус. лит. т. IV.) так звана „Рождественская драма или комедія.“ Як здається, вона найбільше з усіх була росширена и загально може служити взірцем різдвяних вершів у формі дій и розмов. Тут перемішані символичні уособленя ріжних абстрактних понятий з євангельскими подіями Різдва Исуса Христа. Саму драму попереджають антипролог и пролог. В антипрологу Чоловіча Натура сумує про свій упадок, про затемненє своіх душевних спосібностий, про смерть, що ії ожидає. Надія потішає ії, обіцює поворот золотого віку, а з Надією разом являються Любовь, Кротость, Незлобіе, Радость; та против надії повстає Разсужденіе и говорить, що Чоловічу Натуру ожидає не золотий, а желізний вік и разом з Разсужденіемъ заговорили Брань, Ненависть, Ярость, Злоба, Плачъ. Натура в роспуці закликає Смерть. Появляється смерть и величається своім пануванєм над родом людським. Смерть хоче засісти на престолі, та жизнь не допускає ії, обіцяє Чоловічій Натурі безсмертність.*) Сама драма зачинається також символичним розговором Землі з Небом. Земля сумує над своім горем: „Увы! Увы! за грѣхъ Адама и Евы я осуждена производить волчецъ (будяки) вмѣсто прекрасныхъ цвѣтовъ. Я была прекрасна, доброплодна, рождала не оранная, а теперь я тощая, полита потомъ. Никогда не возвратиться мнѣ къ первому состоянію, не освятиться по проклятіи.“ — „Не сѣтуй, Земля,“ говорить ії Небо, „тебя ожидаетъ честь больше прежней.“ Милость Божа потверджує обіцянку Неба.

Звіщається Землі прихід Спасителя, розходиться ангельский спів: „Слава во вышнихъ Богу,“ а тим часом с пекла являється Вражда, прикликує Вулкана и циклопів: „Куйте — кличе Вражда — копья, стрѣлы, цѣпи, сотворю пролитіе крови...“

Опісля переходить драма в світ дійсності. Се три пастирі: двох пішло за купном у город, третій Борис лишився при вівцях

*) Короткий пролог кінчиться в одній росправі про короткий час людської жизні.

Digitized by Google

и непокоіться товаришами. Вони приходять. Оден з них горбатий старець, зизоватий на одно око, именем Аврам; другий молоденький Атоня. Аврам признається, що зайшов „на кружало за алтынецъ выпить винишка.“ Борис питає єго: А мині ж не купив? Аврам: Никакъ купилъ и тебѣ: какъ вѣдь не купить?

— Малецъ, вынь ми съ кошеля. Не зволишь ли испить?

Борис: Нутко сядьте жъ и сами поразъ напьемся.

— Хлѣба купили-ли?..

Атоня: Есть.

Борис: Гораздо подкрѣпимся.

Атоня: Вотъ тебѣ хлѣбъ, вотъ тебѣ соль, вотъ и калачи!

Кушай, старичокъ, здоровъ, а насъ не ворчи.

Аврам: Да кушаймо жъ поскоряя, пора идти къ стаду,

Чтобъ иногда какой волкъ не влѣзъ въ ограду.

В тім часі чути хор ангелів. Пастухи с шматками хліба в роті глядять оден на другого и не розуміють, що діється около іх. Наконець Атоня глядить на небо и говорить, що видить високо птичок; но Аврам, піднявши голову ик небу, говорить: „Братъ, кажется, робятка стоятъ невелички?“

На се Атоня говорить:

Сударі! и хто видалъ робята съ крылами?

Птицы-то залетѣли межи облаками?..

Пастирі успокоілися, вечеряли дальше и збералися ити до овець, як ім появився ангел и звістив ім, що близько Вифлеєма, у вертепі, між волом и ослом, в яслах лежить новороджений Спаситель людського роду, презпаменитий цар. Та Аврам говорить ёму:

Чаю тебѣ, государь, къ князямъ послали,

Штобъ они великому царю поклонъ дали,

Не къ намъ, ницимъ пастухамъ. Что, ты заблудилъ?

Или не вслухалъ? вѣстникъ къ намъ такій не ходилъ!

Та ангел заявив ім, що именно іх, убогих пастухів, завзиває до себе цар царів, пастир пастирів. „Государь — говорить ёму Борис — надобно же что-нибудь нести ему на поклонъ, чтобъ не велѣлъ, какъ нашъ князь, выпроводить вонъ въ шею!“

Ангел одвічає ёму: „Господь не требуетъ вашего добра, не хочетъ себѣ даровъ. Онъ всѣмъ даритъ! Несите ему въ даръ чистое сердце.“

Ангел став невидимий, пастирі одягаються в нові постоли и панчохи и йдуть до вертепу.

Ось як виражають пастирі своє враженє, побачивши дитятко Христа:

Digitized by Google

...„И подушечки нѣту, одѣяльца нѣту,
Чимъ бы тебе нашему согрѣтися свѣту!
На небѣ, якъ сказуютъ, въ тебе полатъ много;
А здѣсь, что въ вертепишку лежиши убого,
Въ яслѣхъ, на остромъ сѣнѣ, между буи скоты,
Нища себя сотворивъ, всѣмъ даяй щедроты?
Это намъ деревенскимъ здѣ лежать прилично,
А тебѣ, Спасителю, этакъ необычно...“

За поклоном пастирів слідує история поклону волхвів. Увособлене „Любопытство Звѣздочетское“ видить на небі нову звізду и не може второпати: що́ се за звізда? Воно перечисляє всі звісні ёму звізди и громади звізд. Нова звізда на піяку не похожа. Любопытство викликає з гробу мудрого Валаама. Валаам звіщає, що се та сама звізда, про котру він колись пророкував, — звізда, що мала явитися в останні віки од Якова. Любопытство говорить, що хоче впевнитися про правду ёго слів и пішле за тою звіздою волхвів; опісля закриває гріб Валаама, промовляючи: „Спочивай з миром!“

Сцена зміняється. Ирод на престолі, окруженій вельможами, вихваляє іх вірну службу, а вони прославляють ёго велич. Упоєний щастєм Ирод каже втішати себе піснями. Співці співають про Аполона и музи. В тім часі приходить посланець од трёх волхвів, названих трёма царями, и ломаним язиком*) просить, щоб пустили іх поклонитися цареви юдейському. Ирод розъярився: хто сміє зватися царем юдейським, коли він ще живий. Вельможі радять ёму зачаїтися, приняти милостиню царів и вивідатися од іх: що се за загадочний цар? Ирод годиться з ними. Перед ім три волхви — царі росказують про появ звізди, про дарунки, котрі вони несуть новородженому. Ирод пускає іх з умовою, щоб вони зайшли до ёго с поворотом, а він сам тоді піде поклонитися новому цареви. Слідує сцена поклону волхвів. Опісля — 8-ма ява пєси: Ирод, не діждавшися волхвів, додумався, що вони ёго обманули, зберає равинів, котрі обяснили ёму, що після пророцтва в Вифлеємі має родитися муж, що володітиме всіми народами. Тоді, вигнавши равинів, Ирод удається за порадою до своіх сенаторів и один из сенаторів подає ёму гадку вибити у вифлеємській землі усіх молодців до двох літ. Ява 9, 10 и 11-та представляє різню дітий и „длинный плачъ и рыданіе подобіемъ

*) Твою землю Виѳлеемъ пошелъ, поклонился
Нову царю іудейску, да домъ воротился и т. д.

Digitized by Google

плачевной Рахили". В 12-ій яві Продови приносять голови вбитих дітий, Прод з утіхи каже співцям співати торжественні пісні, плескати в долоні а сам в похмілю засипляє на своїм троні.

Між тим чути голос невинності. Се голос крові дитинячої, вопіющий до Бога про німсту, голос проклону кровопийця: „Отвори несытую змѣиную гортань свою, пей кровь, которой ты жаждешь... Пей пролитыя слезы матерей, пей выплаканныя съ ними глаза, смотрѣвшіе на лютую десницу воиновъ, избивающихъ насъ, агнцевъ для твоей трапезы! Изъ крови нашей ты уготовилъ намъ порфиру, унестрилъ ее жемчугомъ материнныхъ слезъ." На голос невинності Истина видає грізний засуд вічної муки тиранови.

Прод будиться с просоня и чує страшний біль в тілі. Прикликують лікаря, а між тим страшний смрід росходиться від хорого. „Готовьте ему гробовое ложе — говорить лікар, — а сами бѣгите; смрадъ отъ него смертеленъ." Всі покидають Ирода. Тиран умерає в страшних муках.

Ява 16-та: Прод у пеклі. „О какія муки! — говорить Ирод: — горю, горю. Зачѣмъ я рождался на свѣтъ! Проклятъ родитель! Проклята мать! Проклятъ день, часъ, когда я былъ рожденъ! Прокляты дни, часы, годы, прожитые мною! Прокляты вельможи, совѣтывавшіе мнѣ убійство! Прокляты воины, непощадившіе незлобныхъ младенцевъ! Но паче всѣхъ проклятъ я терпящій здѣсь муку. Ахъ мука великая, мука безконечная, мука во вѣки вѣковъ! Смотрите на меня гордые и не гордитесь, а то будете со мною въ этой пропасти!.."

Слідує розмова Смерті з Жизнію. „Торжествую — говорить Смерть — я побѣдила, напоила кровью Виѳлеемскую землю, покосила, какъ траву подъ росою, четырнадцать тысячъ и, наконецъ, повергла царя Ирода въ гортань Цербера! Я властвую надъ человѣкомъ; я сильна и буду обладать имъ во всѣ вѣки. Сяду на престолѣ. Возложу вѣнецъ на главу мою..."

„Не торжествуй — говорить ій Жизнь: развѣ меня, жизни, нѣтъ на землѣ? Не умретъ естество человѣческое, во вѣки живо будетъ! Я сяду на престолѣ на вѣки, и возведу съ собою человѣческое естество. Славой и честью его увѣнчаю..."

Чоловіче Естество кланяється перед Жизнію и Жизнь вкладає на ёго вінець.

В останній, 18-ій яві (короткій) Крѣпость Божія говорить науку про кари злодіїв и про нагороди чистим серцям, а опісля в епилогу до всіх слухачів звертається поздоровленє и

Digitized by Google

просьба простити „согрѣшившихъ въ дѣйствѣ“ (недокладне представленє).

Мимо схоластичного настрою сеї драми, годі не признати, в порівнаню с творами Симеона Полоцького и инших, ії авторови неперечного таланту поетичного.

Библиография.

— *Les écoles populaires en Ukraine par M. Dragomanow.* **Народні школи на Украйіні серед життьва і письменства в Россіі М. Драгоманова.** *З виданьва* **„Громада“.** Prix: 3 Francs. Genève — Bale — Lyon H. Georg, libraire-éditeur 1877. Сторін 152 VIII-ки. — Застерігаючи собі про сю цікаву книжку поговорити ширше, подаємо тепер в повні (о скілько се можемо не наражаючись на конфискату) и без всякоі зміни „Переднье слово“.

Випускаючи в світ окремнюу книжечкюу одну з статей нашого виданьва „Громада,“ ми мусимо сказати кілька слов про це виданьва.

Сконфисковано.

Трудности всьакого виданьва закордонного, а особливо украйінського, которих не бачивши ніх на ділі, важко собі ї придумати, задержали виход першоі книжки „Громади.“ Тепер однако печатаньва ііі кінчаєтьсьа. Поки шчо ми випустили окремними книгами повість „Лихі льуде“ і цьу статьтьу „Про школи на Украйіні,“ з которих читателі можуть бачити дух нашого виданьва. Нам кажуть де-хто і инколи, шчо ми вибрали невигодниї час дльа того, шчоб поіавити в світ наше виданьва, — бо тепер всі читаюшчі льуде в Россіі і в западніі славяншчині цілком вперли очі в діла війни в землі Болгарськіі і Сербськіі и не бачать нічого другого.

Може, ї так! У нас у самих заміра серце при кожніі звістці з тих крайів, де наші батьки билисьвкупі з болгарами і сербами проти турків тоді, коли шче ї не чуть було по світу про теперішніх казен-

Digitized by Google

них „освободителів“ славянських. Ми наперед бачили і ждали в останні роки перед Герцеговинським повстаньньам, шчо діло скоро там дійдетьсьа до краю. Ми будили спомин про ті часи, коли наші батьки, вільні козаки украйінські, бились з неволеєю турецькоюу. При першій чутці про Герцеговиньське повстаньньа в 1875 р. ми стали кликати земльаків наших до помочі повстанцьам, — а украйінські гроші і льуде, хоч не в великому числі, та за те з перших, пішли помагати братам сербам, коли шче можна було сподіватись, шчо повстаньньа їіх буде ділом народнім, незопсованим дбаюшчими тілько про своюу користь урьадами держав малих і великих. Тепер, коли царство Руське, попустивши, шчоб турки перебили смілівішчих льудеј з сербів і болгар і навіть військо сербського кньазьа і добровольців з Россіїі, виступило проти Турецького, хоч дуже пізно, і не пускаючи самих сербів „о собі совітувати,“ оддаючи юнаків чорногорців на убій силам турецьким, — ми все таки бажаємо, шчоб царство Руське побило царство Турецьке, хоч думаємо, шчо з таким начальством, яке панує в Россіїі, це буде діло дуже і дуже не легке. Ми добре знаємо, шчо таке царство Руське, а все ж таки бажаємо, шчоб воно взьало верх в теперішній війні, вже через те, шчо того бажаюуть самі поневолені брати наші, і шчо все ж таки сподіваємось вкупі з ними, шчо долья їіх хоч трохи та поліпшитьсьа, јак хто б і чим небудь та збив з них тьажкі турецькі кајдани.

Сконфисковано.

Ми шукали в царства Московського помочі проти панства і іезуіітства польського, обіцьајучи јому в замін захіст і поміч од розбишак татарських і турецьких, шчо грабували і нас, і москалів. І јаку ж ми нашли поміч? шчо з нами зроблено було тими, хто в себе поступував з своїми підданими так само, јак польські пани і іезуіїти поступали з нами, і мајже так само јак баші турецькі поступали з поневоленими јім братами нашими?

Вже через два роки після того, јак вільна Украйіна пристала „в сојуз і протекцију до монархи московського“, бојаре царські в Вільні вигнали з посольського шатра посланців вільної ради козацькоји, которі прийіхали просити, шчоб не кінчали війни, поки весь руськиј народ, шчо під Польшчоју наш і білоруськиј, не буде вибитиј з неволі, — вигнали, јак „недостојних о собі совітувати“ там, де зі-

Digitized by Google

брались судити долю їх дипломати царські, королевські та цісарські! Те саме діло, — шчо силами двох вільних народів, нас і москалів, можна було зробити за кілька років, затьаглось в руках самодержців і бояр московських, на півтораста років, або ліпше сказати не зкінчилосьа і досі. Півтораста років нас ділили між Московським, Польським, Турецьким царством та Цісаршчиною, мучили душу нашу несправдженими надіями, кілька разів повертали назад в ту невольу, з которої мп було вибились, помагали цявкам, шчо виплодились у нас на нашій землі, боронили чужих цявок, роздавали земльу нашу своїм слугам, — і в кінці одньали у нашого народа і земльу, і вольу.

Сконфисковано.

. . . . . В кінці всього царська вольа не задумалась наступити ногоју на слово украјінське, забороньајучи мајже всьаку книгу украјінську, јак раз тоді, јак украјінці несли своју голови в Сербију, јак раз тоді, јак славјанство кликало царьа Руського стати в чолі вијська, шчо мусить прпнести вольу западним славјанам.

Ось через шчо, думајемо ми, шчо всьакому славјанинові користно буде оглянутись на долю нашоји Украјіни, в цеј час, коли слідом за старојуПольшчеју ламлетьсьа Турција..... Вже з сербами зроблено багато такого ж самого, јак було з нами. Тепер наступила черга болгар.....

Поки шчо, сподівајемось, шчо і наше оповіданьнья про школи на Украјіні покаже, до чого „доборолась Украјіна,“ шчо підньалась було сама за своју вольу і земльу, а потім зложилась на сусіднье царство. Хај же знајуть це не тільки наші земльаки, але ј другі брати наші славјане, шчо тепер покладајуть стільки надіјі на казенну Россију. Вони зрозуміють, через шчо батькам нашим прпјшлось зложити приказку: „з Москвоју (царством московським) дружи, а камінь за пазухоју держи.“ Та не лучшого заслужила та Москва і од самого народу Великоји Русі. Вже в 1641 р. на земському соборі, шчо мусив дати раду, чи воюватись з турками за Азов, шчо захопили козаки доньські і наші і оддавали цареві московському, сказано було послами городів полуденних, шчо вони раді воювати турка, тільки шчо „розорены мы пуще Турскихъ и Крымскихъ бусурмановъ Московскою волокитою, отъ неправдъ и отъ неправедныхъ судовъ.“ А великоруськиј мужик і доси каже: „в Криму татарье, а в Масквье бајарье,“ — „в льесу сучкі, а в Масквье крьучкі!“

Прочитајте ж, јак та московська та петербурська „волокіта, бојаре та крьучки“ орудујуть з народньоју школоју на Украјіні і — јак помогли јім забити зріст здоровоји школи украјіньскоји попи православні і пани польські. Хај і це буде наукоју тим з славјан, котрі думајуть добути собі вольу, не розірвавши з попівством, ультрамонтанством, — чи то римським, чи то византійським, і тим з польаків, котрі б думали увільнити народ польськіј і побратись з украјінцьами, не зрікшись до

Digitized by Google

кіньцьа думки про стару Польщчу в границьах 1772 р. і спілки з польським панством на непольських земльах. Великорусам же наше оповіданьнa, думаємо ми, прибавить шче кілька нових примірів на те, jак нас, украjінців, давльать именно в ті часи і тими самими руками, шчо давльать вільну думку і працьу і jіхньу. Ми були б шчасливі, коли б це навело jіх на думку, шчо j jім не слід гльадіти спокійно і мовчати, коли нас давить начальство, котре говорить, шчо воно виступа, опіраjучись на силу великоруського племені.

ШЛЯХЕТНІ ЗАЩИТНИКИ НАРОДУ.

(Конець.)

Передовсім висказана в проєкті правительства засада, що новий той податок (особисто-доходовий) платитися має не від р і ч е й, а платити ёго буде кожда о с о б а с ц і л о г о с в о г о, п о х о д я ч о г о з я к о г о н е б у д ь ж е р е л а, д о х о д у. Тим самим упадають усі висше вилічені увільненя, так заграничних паперів, як и доходів з заграничних дібр, а также и доходів з золотої ренти, позаяк и тут приобіцяне позичковою уставою з р. 1876 увільненє дотичного п р е д м е т у а не о с о б и; коли ж о с о б а побераючи с тої ренти дохід, а не сама р е н т а, підлягає податкови, то о с о б а буде платити также податок за дохід с тої ренти, не маючи однакож права покликуватись на згадане увільненє, котре не було и не могло бути приобіцяне ніякій о с о б і. — Ми не будемо тут входити близше в доказуване справедливості тої засади, бо за нас висказала теория вже давно своє послідне слово. Саме так и акционери не можуть покликуватись на те, що вже іх акційне товариство платить від доходу с предприємства податок доходовий; бо акционер буде новий податок платити не від предприємства, а від власного особистого доходу, а ніхто не може доказати, щоби гроші, які акционер поберає титулом дивиденди, не були такимже чистим, ёго особистим доходом, як кождий инчий дохід.

Друга, не менче важна засада, котру впроваджує проєкт правительства, то засада п р о г р е с і в згаданім доходовім податку. Що податок особисто-доходовий тільки тоді може бути справедливим, як у нім захована буде розмірна прогресия, або инчими словами, як він накладає на контрибуентів тільки такі тягарі, які вони по взглядній можності своіх сил поносити можуть, значить на убожших менчі на богатших більші, — об сім в газетній статі, трактуючій о справах біжущої хвилі, смішно би було и говорити ширше, позаяк не такі діла наукові и не такі економисти, як ми, виказували вже и виказали сю правду теоретично: се говорять вже усі букварі економичні, и об сім, можна сказати, свищуть вже воробці на универзитетських стріхах. Але того, що́ сі воробці свищуть, наші шляхетні народолюбці и наші польскі, хоч би демократичні, газетярі не знають, або хоч знають, то удають що не дочули. З усіх н е п о л ь с к и х депутованих в Раді державній найшовся тілько оден одніський шляхтич-німець, котрий мав смутну відвагу виступити (впрочім у коротенькій интрапарентезі) проти самій

Digitized by Google

засаді прогресині, увіряючи, що однакова стопа процентова для усіх — се тільки сама справедливість! Але того одинака вимріяла навіть Deutsche Zeitung: орган таких віденських капиталистів, котрі вже дохрапались маєтків, але ще не набрались ще відповідної до маєтків гонетності, — а с того титулу найярійший ворог проєктованої податкової реформи. Але, що́ між непольскими депутованими рідка вимка, те у польских депутованих загальна засада; що́ у непольских депутованих усіх барв политичних и економичних річ, котра сама с себе розуміється, те польскі компатриоти Сушінського (ба не так високо шукати, и др. Білінського) не соромляться називати зовсім не в жарті — комунизмом!

Наша новожитна держава ставить до своіх горожан надзвичайні вимагання — вже поминувши моральні —, ще и материяльні — такі, що вони абсорбують майже усю надвижку доходу по-над конечну потребу житя: але се розуміється тілько у людей небогатих. Чоловік дійсно убогий, котрий, як непересічно усі галицькі селяне, на оплату податковоі рати мусить продати штуку товару а хоч би випустити в аренду часть грунту, або, як пересічно усі галицькі дрібні ремісники, позичити грошей коли не у жида, то бодай в касі позичковій, — той чоловік, щоби заспокоіти вимагання держави, вже не надвижку доходу (котроі у ёго ніколи не було), але часть своего закладного капиталу мусить посвятити. На відворот, идучи по драбині верстов поспільних в гору, ми натрафляємо такі, котрі, по заплаченю податку з надвижки свого чистого доходу, можуть ще якусь частину відложити для капитализованя, а на конець и такі верстви, котрих дохід по заплаченю податку не тільки старчить на складане нових великих капиталів, але и на збитковне житє. Яка ж тут справедливість и рівність тягару, коли (як се діється до тепер, и як бажає п. Кржечунович et comp. и на будуще) и одні и другі и треті мали б платити рівний процент від доходу?*) — Треба ж у розваженю справедливості прогрессині не тілько мати на увазі сам лиш податок доходовий, але в загалі усі прочі тягарі державні, у котрих прогресия або зовсім неможлива або доселі не перепроваджена и так скоро не буде достижима. — Треба зважити, що и бідний чоловік, окрім безпосередних податків (між котрими крім податку доходового в усіх прочих: домовім, грунтовім, заробковім и на будуще не буде ніякоі прогресині), платить податки консумові не тілько що до проценту від розмірного капи-

*) Для нефахових читателів ми мусимо тут замітити, що „дохід чистий“ в фискальнім понятю сего слова не те саме, що в звичайнім житю під тим словом розуміють По звичайним понятям вважають чоловіка бідного (о котрім ми спімнули вище) за такого, котрий не має ніякого доходу. Між тим він має дохід, и то дохід, котрий далеко навіть легше дається сконстатувати, ніж у богача; ёго родина приміром складається з 5 голов. — и родина ся жиє, значить він мусить мати стілько доходу, що може ним виживити свою родину; се лічивши, допустім, по 150 зр. на одну голову, дає всего доходу 750 зр., від котрого належиться податок доходовий. На селі конечно, у селянській родині, житє одноі голови не стоіть и 100 зр. на рік, так що той дохід випав би на 500, а найвисше на 600 зр.

Digitized by Google

талу, але иноді, як ми бачили на початку нашої розвідки, навіть абсолютно вищі від людей богатших; треба дальше зважити, що так само річ діється из великою частю штемплів, котрі для найбільшого пана такі самі як и для найбіднійшого чоловіка, коли він вже не жебручий дід, — и то так, що для бідного иноді зовсім нема ані суду ані справедливості, бо він не має грошей до провадженя процесу з богатшим від ёго; треба наконець взяти на увагу также повинності особисті, а именно повинність військову: тоді як убогий чоловік, а хоч би навіть и мірно-заможний, идучи до війска, посвячує тим для держави значну часть, иноді навіть цілий свій капитал, бо ёго капитал — то тих 10 здорових пальців, котрі він на 3, рідко лиш на 1 рік мусить цілком віддати державі, — тоді коли пана або кого з ёго родини возьмуть як однорочного охотника до війска, то ёго капитал ані троха тим не нарушився, а стало тільки одного дармоіда менче на світі через оден рік.

Порівнуючи таким чином стосунок, який заходить між поодинокими верствами посполитими що до вимагань, які до них ставить держава, с тим, що́ на відворот дає держава одним за їх посвящене до крайних границь можливості, другим за їх — можна сказати — окрушини, спадаючі для неї (держави) з їх богатих столів, — ми мусимо прийти до сконстатованя тої дивної прояви, що, помимо гуманизму, виставленого теориєю здавна яко головна ціль держави, помимо того великанського поступу, зробленого на позір від часу великої революції для переложеня сеї теорії в практиці до усіх сторін державного житя, — далеко нам ще дуже до того, здавалобся найблизшого вислідку теорії, до найприроднійшого порядку річей: щоби в державі рівні тягарі відповідали завсігди рівним користям, наміть, як се тут бачимо, на відворот: чим менчі вигоди, тим тягарі більші. При такім стані річей, якою ж середновічною польщиною пахнуть друковані в вотум менчості, и повторювані устно в Раді державній жалі п. Кржечуновича и тов. на несправедливість прогресії в однім податку доходовім! Ніяка, навіть найрадикальнійша прогресия не в силі вирівнати тої несовершенності дотеперішних и будущих державних институций (бо вони ж людські), в котрих можний буде завсігди на верху а бідний на споді; и коли ми під тим взглядом віддаємо винну похвалу піднесеному правительством проєктови, то зовсім не для того, щоби пропонована прогресия*) в однім тілько податку доходовім (при лишеній без нарушеня цілій прочій системі посередних и безпосередних податків) задоволяти могла вже усі вимаганя справедливості, — але вона знаменує важний и рішущий крок зроблений наперед по дорозі поступу, и то серед обставин, як тільки можна, найнеприязнійших; бо супроти преможної репрезентації „интересів“, именно интересів в більшості великих капиталистів, супроти репрезентациі, в котрій значну силу

*) Ще до того не дуже рациональна; рациональнійшу вніс оден из найнебезпечнійших але и з найповажнійших неприятелів реформи, п. Найвірт, и вона бути може удержиться; и сей цікавий факт, що такий неприятель реформи причинюється тим до ії перепровадженя, буде найліпшим свідоцтвом о ії конечності.

Digitized by Google

становлять тих 43 польских шляхетських послів, вибраних, жаль сказати, по части також селянами и маломіщанами галицькими, хоч певно не до такої ролі, яку вони там тепер відгривають.

Проектована прогресия в доходовім податку починаєсь від доходу над 600 зр., и иде в гору (в проекті правительства тілько до 70.000 зр., в поправці п. Найвірта до неограниченої високості). В дальшій тілько консеквенциі принятої раз засади прогресиі увільняє проект правительства*) людей з доходом низше 600 зр. зовсім від особисто-доходового податку, виходячи с тої справедливої уваги, що родина, котра має тілько 600 зр. або менче доходу, и котра преці окрім доходового платить усі другі, а именно дуже значні податки консумові, ледве-ледве с тими податками вижити може. И се пп. Кржечуновичови и тов. не подобалось, бо вони в своім вотум менчості виразили обаву, що після такого ограниченя числа контрибуентів остане в Австриі, де таких бідних людей дуже богато, в порівнаню до инчих держав (як в Прусах и Саксонії) — надто великий процент людей **вольними** від доходового податку: неначе б бідним людям, для того, що їх у нас більше, ніж в других державах, приходило платити податки не так тяжко як де инде.

В такій же консеквенциі признаної раз засади прогресиі до гори, взглядно дегресиі в долину, та ще и з уваги, що в прочих безпосередних податках прогрессию перепровадити трудно, тим, що вони пожиткові (предметові), — подає проект правительства ще одну міру, для нас не менче важну, се именно: **зниженє** декотрих дотеперішних податків безпосередних, котрі и після реформи мають на дальше остоятись, а то: податку **грунтового** о 10% (проти нинішній високості) для грунтів всеі Австриі**), **домово-чиншового** о 7% для деко-

---

*) на котрий Рада державна опісля згодилась помимо опозиціі галицького Донкішота, тільки не такого невинного, як був гишпанський защитник тогож середнёвічного шляхецтва.

) Виймку тут становить Галичина о стілько, що податок грунтовий в Галичині розложений доселі на инших підставах, ніж у прочих (західних) краях коронних, в котрих здавна истнує т зв. „сталий катастер“, значить грунти рационально вимірені, дохід чистий в новійшім часі отаксований, и від того **чистого доходу податок грунтовий (16%, до того 10·66% додатк.) вимірений. В Галичині податок грунтовий и досі платиться на підставі давного дуже примитивного розміреня грунтів (лянцухами, а иноді и кроками) и тимчасового отаксованя з р. 1819, и то платиться не після певного процентy від **чистого** доходу, а від приходу **брутто**, и так: від кождих 100 зр. мон. конв. доходу брутто з орного поля (разом з додатком) 16 зр. 14½ кр., в городів и сіножатей 26 зр. 39 кр., з лісів 32 зр. 29 кр. Замітити треба, що той дохід брутто дуже **низько** отаксований, значно низше ніж пізнійше перепроваджене отаксованє **инчих** країв. Після дотеперішного випадає пересічно на оден морг грунту в Галичині 35 кр. грунтового податку. Після нового проекту має виносити податок с тоіж сотки доходу брутто: 15 зр. 26 кр. з орного поля, 24 зр. 94 кр. з городів и сіножатей, и 30 зр. 52 кр. з лісів Становить се щось коло 2 кр. менче на однім моргу пересічно. Не можемо сказати на певно, чи тут, під взглядом цифри пропонованого зниженя, Галичину супротив инчих країв покривджено, чи ні, бо сего без

Digitized by Google

трих міст (в Галичині для Львова, Кракова и Бродів, де він був вищий проти инчим містам и селам) и з а р о б к о в о г о. Из зниженя того прийде найбільша користь теж тілько для у б о ж ш и х верстов, именно тих, котрі рівночасно будуть вільні від податку доходового (з доходом низше 600 зр.), позаяк богатші (вище 600 зр. доходу) те, що зискують на тім зниженю, більше менче (хоч не усе) заплатять в прогресивнім податку доходовім. Именно ся міра вийти мала б в повні на користь всеї маси галицьких селян, між котрими людей з доходом вищим над 600 зр. майже не знайдеться. Здавалобся, що тут вже навіть и п. Кржечунович змилується над тяжкою долею наших селян, так як змилувалось правительство, и не позавидує ім тої мизерної пільги по 2 (два) крейцарі на однім моргу!

Між тим хто виступав найрійше проти тій проєктованій користі для галицьких селян и для галицьких интересів? хто сам оден с поміж усіх 353 депутованих усіх наций, усіх країв и усіх кляс долитавських зъєднав собі за таке виступленє аж дві похвальні адреси від двох промисловних німецьких міст Низшої чи Вишої Австрії? Хтож, як не шляхетний заступник народа, п. Кржечунович?

Бо пану Кржечуновичови и ёго притакуючим мовчки шляхетним товаришам з Галичини, ходило и ходить ось о що: Сума відпадаюча наслідком згаданого зниженя и наслідком проєктованого знесеня с т а р о г о (дотеперішнього) податку т. зв. доходового, винесе коло 12 милионів зр., а сей убуток разом из 3-ма ще милионами, потрібними після апроксимального прелиминаря п. министра финансів, має бути покритий з нового податку особисто-доходового, значить якусь там не дуже велику надвижку по-над дотеперішний податок*) прийдеться заплатити, намість людей бідних, людям, котрі мають вище 600 зр. доходу, и то в прогрессі идучій не з гори на долину, як досі, але з долини в гору, як вимагає найпростійша справедливість! Розуміється, що в тій шляшетній борбі за интереси Штайерських фабрикантів зеліза (від котрих дістав адресу) п. Кржечунович не посунув аж так далеко своєї шляхетності, щоби до тих поданих нами мотивів свого діланя признатись

дужо подрібних и певних дат, котрі тілько министерству, а в разі потреби певно також членам податкової компсні суть доступні, оцінити не можна. Порівнуючи вище подані цифри дотеперішної и пропонованої стопи податкової виходило б, що пропонована для Галичини знижка виносить тілько 5.47 до 5.5%, намість, як в инчих краях, 10%. З другої сторони не можна заперечити, що дотеперішний податок в Галичині був менчий, ніж в других краях, за-для давнійшого, отже низшого отаксованя доходу, так як дохід облічувано в збіжу, а ціни збіжа в р. 1819 конечно багато низші були, особливе в Галичині, проти цін в новійшім часі и в західних провинциях. Чи ріжниця того отаксованя дійсно відповідає виказаній вище ріжниці в пропонованих знижках? на се питанє ми, як сказано, не можемо відповісти, и тут власне було би властиве поле, на котрім п. Кржеч. красви міг дійсно заслужитись: але ёму, як ми бачимо вище, зовсім не ходило о внєднанє зниженя податку для більшості галицького населеня, а зовсім противно...

*) не велику, бо й досі пани платили де-що титулом с т а р о г о доходового податку.

Digitized by Google

отверто и щиро; він и тут ще позує на защитника народа, и — що ще дивнійше видалось навіть п. Депретисови — на горячого заступника интересів фискуса. А се була тілько одна из штучок п. Кржечуновича, котрих було більше, а всі мали вони ту одну ціль: замаскувати ті властиві мотиви; шкода тільки, що штучки ті не удавались, бо між усіма послами оден тілько einfacher galizischer Landmann (як себе п. Кржеч. називав в своій скромності) був на тілько наівний, що думав, буцім то ніхто не доглянув ёго властивих думок. О комичнім подібнім факті росказує між иншими кореспондент „Слова“ з Відня (пр. 10 з Лютого 1877): В комисиі росходилось о установленє скалі згаданої прогресиі, именно о 1-ий ступень доходу від 400—500 зр.*); п. Кржечунович, приймивши участь в дебаті над тим питанєм, виказав як на долоні, що тут именно росходиться о интерес галицьких селян, котрих більша часть власне підпадає під дохід 400 до 500 зр.; виказавши се, він одним духом вніс (проти внескови свого попередника чи навіть референта), щоби дохід той (400—500 зр.) принятий був не за дві (як було внесене попередника) а за т р и єдиниці податкові (Steuereinheiten), значить, щоби галицькі селяне наміть, як хотів Німець, 2 зр. 14 кр., платили 3 зр. 21 кр. податку. Коли ж иичі мовці в комисиі підхопили diesen Zwiespalt der Natur п. Кржечуновича, звертаючи ёго увагу, що ёго внесок власне противиться ёго попередному виводови, то п. Кржеч. освідчив, що здержиться від голосованя над тою точкою. „Сего, після регулямину, не можна, бо в комисиі треба доконче за або против голосувати,“ замітив на те презес комисиі. „Nun was soll ich also tun?“ питає притисненний до муру наш болшовецький философ. — „So gehen sie hinaus!“ відповів щиросердно презес. И п. Кржеч. серед здержуваного сміху німецьких послів над таким обявом цивильної відваги в обороні власного пересвідченя, зретирувався за кулиси, и під дверима перестояв час голосованя, лишивши в салі конечно двох своіх товаришів делегацийних, котрі публиці менче були звісні, отже могли сміліше голосувати за ёго внеском, за котрим він через взгляд на галицьку публику селянську сам голосувати встидався.

В загалі коли б справозданя з обрад тої нещасливої комисиі подавані були в часописях in extenso, а не в коротеньких витягах, то ми були б певно довідались не о одним подібнім трагикомичнім intermezzo відограним економичними новагами „Kola“. Але и ті короткі справозданя, котрі ми читали, вистануть нам до схарактеризованя народолюбної діяльности „наших“ заступників. Отже передовсім старалась згадана польска менчість у спілці с кількома заступниками німецьких капиталистичних интересів п е р е т я г н у т и обради комисиі податковоі як можна було найдовше, всілякими можливими способами, так що комисия ся ледве по року (чи навіть більше, и то притиснена правительством, півофициальними грозьбами в часописях и интерпеляциями демократичних послів німецьких в Раді державній, зволила виступити

*) в комисиі перейшла була вже попереч ухвала (опісля Радою державною, як знаємо, відкинена), що не від 600 зр., але від 400 зр. доходу починаєсь вже оплата доходового податку.

Digitized by Google

с своїми трёма справозданями (бо було окрім справозданя більшості ще дві менчості, с котрих одна чисто польско-шляхецька). Таким чином хоч не удалось тут п. Кржечуновичови те саме, що удається ёму в центральній комисиі для регуляции податку грунтового (котра з ёго особливої ласки вже від 7 чи 8 років пожирає бесплодно по 3 милионы зр. річно и ані думає ще дійти до кінця*), то вже ж удалось опізнити термин заведеня нового податку доходового о оден коли не о два роки, проти волі правительства. Дальше с позорного, а бути може и дійсного страху, щоби новий податок доходовий не випав висший, ніж би се нашим приятелям було мило, в річи ж с тою укритою цілью, щоби цілу реформу звести ad absurdum, вони пересадили в комисні ухвалу, що с т о п а того податку від одної єдиниці податкової не має бути висша як 1 зр. 65 кр.

Що ся ухвала не мала ничої цілі, а була тільки — инакше не можна й виразитись — невчасним жартом, покажемо зараз на прикладі: Дохід чистий 10.000 зр. мав після скалі прогрессийної, принятої комиснею, репрезентувати 226 єдиниць податкових, що, обличивши на ухвалену стопу по 1 зр. 65 кр. від єдиниці, давало би всего 372 зр. 90 кр. цілого податку доходового, — тоді як після д о т е п е р і ш н о і устави податок т. зв. доходовий від тогож доходу (5% и друге тільки додатку, котрий додаток в новім податку зовсім відпадає) давав 1000 зр.! О такім зниженю податку для великих панів, за котрих конечно бідні люде, а в тім числі и галицькі селяне, мали б заплатити, не міг преці навіть п. Кржечунович думати серіозно. А між тим ухвала ся (котру на щастє в повній Раді державній з ласки н е п о л ь с к о і більшості відкинено) загрожувала цілому великому ділу реформи. Бо правительство, знижуючи, як спімнено висше, податки грунтовий, домовочиншовий и заробковий, а враз зносячи дотеперішний податок т. зв. доходовий, мусіло оглядатись за покритєм відпадаючого наслідком того державного доходу в сумі більше менче 12 милионів зр.; убуток сей**) після думки правительства и здорового розуму мусів покрити новий податок доходовий. Допускаючи до ухваленя згаданого максимум стопи податкової, и в загалі якої небудь хоч би и висшої стопи максимальної, а не знаючи, скілько винесе загальна сума доходу контрибуентів цілої держави, котрий під новий податок буде підтягнений (бо отаксоване того доходу, конечно, не може наступити перед заведенєм нової устави), правительство наражало себе и державу на необлічені наслідки загадочного дефициту, бо стояло б перед нерозрішеним питанєм: скілько

---

*) И справедливо· бо після посвідченя п. Депретиса 1,200.000 (милион 200 тисяч) моргів поля (а ми додамо: майже виключно п а н с ь к о г о, ut docet figura Болшовець) истнує в Галичині такого, від котрого дотичні панове властителі після дотеперішної устави не платять грунтового ані ніякого иншого податку, що по укінченю праць згаданої комисні мусіло б раз на завсігди урватися; після принятя устави о податку д о х о д о в і м урвалобся воно также вже по части, бо дохід с того обшару дотичним панам буде также полічений.

**) Не лічивши ще дефициту в сумі коло 3 милионів, на котрий также не ма ніякого иншого способу покритя.

Digitized by Google

такий ограничений податок принести може? И ще гірше; скільки именно принести може, се була річ незвістна, але звістна була річ як найпевнійше, що не принесе ані навіть половини потрібних 15 мілліонів.

Пересадивши сю ухвалу (що до установленя максимальної стопи 1 зр. 65 кр.), и звихнувши таким чином цілий проєкт реформи в найголовнійшій підставі, п. Кржечунович обернув кота хвостом, и перекинувся (а з ним ціле „Koło“) нараз ярим фіскалистом, повторюючи раз у-раз правительству в Раді державній: „Як же ж можна знижати податок грунтовий, домовий и заробковий; як можна увільняти дохід низше 600 зр. від нового доходового податку; и як можна зносити старий доходовий податок —, коли тим усім правительство позбавляється державного приходу що найменше 7—8 мілліонів зр., котрих не знати звідки добудемо? — Отже, конклюдував п. Кржеч. дальше, передовсім не позволимо знижити згаданих трёх податків; дальше: не позволимо зносити, а противно лишимо на будуще, и на завсігди дотеперішний т. зв. податок доходовий (чому? се ми виказали в попереднім на доході пана Кржечуновича — Авт.); а наконець: податок новий доходовий лишім тимчасом in suspenso; мусимо насамперед (з огромним коштом и надармо — Авт.) зарядити „на пробу“ отаксованє доходів поодиноких контрибуентів в цілій Австрії, и дізнавшись таким легким способом, скільки той дохід принести може, запровадимо доперва, и то побіч ненарушеного старого, ще новий податок доходовий; але (се був перший проєкт поданий п. Кржечуновичем в комисії) без прогресії, а тілько від доходу 1500 зр. почавши в долину можна допустити малу дегресию, значить, щоби тут стопа процентова помалу в незначних відступах знижилась.“ — Так говорив п. Кржечунович и вторували ёму у тім, побіч німецьких банкерів и гуртовників, усі польско-шляхецькі депутовані, а усі Галичане, без ріжниці народності, можуть с того и с цілого нашкицованого нами поведеня оцінити, чи не правду ми сказали на початку нашої розвідки: що грубий егоистичний, клясовий интерес трібовано тут (як майже у цілім нашім нещасливім публичнім житю с тої шляхетної сторони) піднести до гідності народолюбства и заступництва загальних интересів Галичини. В тих мизерних намаганях польскої делегациі вторує ій гідно галицько-польска публицистика без ріжниці барви; а котрий с тих органів за-для свого надто вже замаркованого демократизму вторувати не може, то, хоч він пускається нераз на поле практичної економії (як львівський Tydzień), в нинішній найважнійшій справі благорозумно мовчить. — Між иншими Gazeta Narodowa виступила недавно с цілою серією артикулів проти реформи (власне іх оголошено и в окремім відбитку під написом Reforma podatkowa), котрі властиво нічим не є, як замашистою апологією п. Кржечуновича, и котрі були б дуже учені, дуже оригинальні и дуже переконуючі, як би ми переглянувши іх не були в положеню сконстатувати, що се гола парафраза бесід п. Кржечуновича, місцями навіть дословний випис из „вотум менчості“ пп. Кржечуновича, Рильского и Лемиковського, котрого автором власне єсть сам герой згаданої апології. Одно тільки єсть оригинальним додатком Gazet-и Narod., а то: ви-

Digitized by Google

лічене поименне тих руських послів, котрі голосували за приступленєм до спеціяльної розправи над податковими проєктами правительства (оже не за відкиненєм en bloc цілої реформи, як сего хотіли п. Кржеч. и тов.), и додана до того грозьба, що як реформа буде принята, то и руські священики будуть мусіли платити новий податок доходовий. Грозьба ся по части оперта на неправді; бо дохід переважної части священиків навіть після нової устави не може бути таксований висше 600 зр. (а противно було би сталось, якби принятий був внесок п. Кржечуновича); но части ж есть смішна и пригадує нам на памят одну не дуже дистинговану, але за те щиропольску пословицю, починаючуся від слів: kto jada flaki... Коли Gaz. Narodowa и ії патрони свій кастовий интерес материяльний виносять по-над почутє справедливості и рівності, и идентифікують с патриотизмом, то ще не консеквенция, аби такий сам аргумент трафляв до патриотичного почутя руських попів, між котрими можуть бути и є егоисти, але не ма таких, котрі би галицькому селянинови завидували 2-крейцарової пільги податкової, хочби вони самі за них сю пільгу мали заплатити. Коли дійсно може прийти до того, що податки (в загалі в Австрії) будуть піднесені, то за те будуть розложені справедливійше, и тим самим кождий поодинокий лекше їх понести зможе. Само ж піднесенє — се не вина руських послів, бо з руських послів ані оден не засідає в делегациях, и не може там здержувати польских послів від вотованя — у спілці з угорськими делегатами — висшого буджету військового, с котрого и виходять потому 20-міліонові дефіцити в Долитавії, маючі власне покритись с тих податків.

Закінчаючи на тім наш поверховний огляд дотеперішного стану реформового проєкту, згадаємо ще, що, як досі, штучки п. Кржечуновича, хоч зашкодили, але не звихнули реформи; жаден из згаданих нами внесків єго не удержався, и Рада державна ухвалила дефіцит 15-міліоновий (той згадуваний часто в послідних часах „контингент“) в цілості розложити на новий доходовий податок, а дальша дискусия задержалась тільки через відослане ріжних проєктованих скаль прогресиї до розваженя в комисиї. Маймо надію, що через цілий той час комисийних розправ п. Кржечунович схоче перестояти за дверима. — Таким чином можемо сподіватись ухваленя цілого проєкту в Раді державній; о приступленю висшої комнати и санкції корони майже не можна сумніватись, згадавши о великодушнім постановленю, з яким Є. В. цісар, ще при першім внесенію проєкту до Ради державної, зрікся за себе и увесь дім цісарський прислугуючого ім особистого увільненя від податку доходового; приклад сей заневно вилине и на постановленє комнати панів; а хоч не зміг в рівній мірі сокрушити п. Кржечуновича и п. Грохольского, то завсігди повинен ім був стати пересторогою, що на адресовану ad usum delfini денунциацию одного („Kommunismus“ п. Гр.) и другого („Progression in social-radicalem Geiste“, Separatvotum п. Кржеч. и тов.) — дотичний адресат здвигне тільки плечима; се ж, переложене на польске, буде значити: Strachy na Lachy.

Закінчено 24. Жовтня 1877.

Вас. Н.

Digitized by Google

Помістивши довшу розвідку фахового и компетентного чоловіка о податку особисто-доходовім и поступованю польских послів и польскої преси супротив внеску о тім податку, мусимо ще додати кілька слів. Ми від самого початку виступили за пропонованою рядом реформою податку, видячи в ній справедливійше розложенє тягарів в загалі а особливо й пільгу для найбіднійших кляс народу. Однакож в справі т. з. контингентованя ми висказали обаву (пр. 19, ст. 749), що контингентованє, за котрим з руських послів промовляв п. Ковальский, єсть вправді дуже догідне для министра финансів, але може бути дуже небезпечне для оподаткованих. Против контингентованя промовляли, як ми вже сказали, и щирі прихильники реформи податків. Задля докладнійшого поясненя сеї справи поміщаємо нині с фахового часописьма Віденьского Finanzielle Fragmente головні частини статі поміщеної в 41-ім н-рі з 8. Жовтня с. р. під надписом: Die legislative Steuerschraube.

.... „Таким самим правом и с такими самими мотивами, як означено перший контингент податковий на 15.$_6$ міліонів, буде можна в найблизших роках той контингент підвисшити. Є *то законодавча шруба податкова*, як справедливо замітив др. Копи, *буджет не потребує приноровлятися до прихоів державних, але приходи державні будуть мусіли застосуватися до потреб державних*... Я потребую 500 мил. зр., сказав бр. Брук в р. 1854 и побрав тую позичку. Однак се була позичка, довг, котрий абсолютна держава затягнула у своєї людности. Австрийський министер финансів потребує тілько сказати: мені треба 500 мил. податку особисто-доходового — и податок мусить бути побраний. Правда, може хто закинути, що суму, котру що року можна витягнути сим податком, означає парлямент. Але є також закон, и то основний закон державний, котрий кождоразовому рядови в деяких злучаях дає право, певні роспоряджіня поробити и аж опісля старатися о іх легализованє у тіла уставодавчого. Обставини управляють людьми, и все ж може статися, що в Австрії настане колись ряд, котрий в той спосіб зъужитковувати-ме парляментарний абсолютизм, що на спосіб лицарів хабрусових закупить собі голоси при виборах грішми податковими. Так вибраний парлямент ані одної хвильки не нагадувавбися, щоби на таку акцию ряду дати призволенє. Є досить политиків, котрі не лякаються таких средств, а в парляменті, до котрого вибираються депутовані не на підставі загального права голосованя, але від груп з ріжними интересами, така подія зовсім не є рідкостю. Але навіть с становиска чисто фискального, т. є. сли министрови финансів ходить о те, щоби позбутися журби, як покрити пороблені видатки, послідня ухвала комнати послів не має змисла. Контингентованє податку особисто-доходового перед отаксованєм ставляє цілу реформу податків до гори ногами. Не знати, чи отаксованя викажуть 100 чи 1000 мил., але визначається наперед, що податку має побратися 15.$_6$ мил... Коли отже отаксованя випадуть тілько на 100 мил. зр., то репартується податок особисто-доходовий на 15.$_6$ % приходу... Коли ж отаксованя викажуть 1000 мил. зр., то стопа процентова винесе 1.$_{56}$... Але контингентованє перед отаксованєм має ще тую злу сторону, що отаксованя не мати-муть ніякої певної підстави. Комисні податкові, котрі будуть

Digitized by Google

таксувати, не будуть мати жадного интересу в тім, щоби вважати на справедливе фасионованє. Як отаксується за низько, то стопа процентова податку особисто-доходового буде висша; як за високо отаксується, чого впрочім годі припускати, то буде менша. Той же, котрий ретельно фасионує, буде мусів платити податок за того, котрий не дбає о мораль податкову... а наслідком отаксованьбуде те, що кождий *як найменше* буде подавати, хочби через те фасионованє майно 20 и 30% було оподатковане. Се ж знов потягає за собою таке, що цілий податок особисто-доходовий буде илюзоричний.—Особливше становище при сім податку має денунцияторство. Зложенє комисий податкових с самих обивателів, що платять податки, є може дуже похвальною засадою. Однакож в Австрії, де интереси людності суть в так ріжних сферах, се — нонсенс. У урядника податкового, котрий доси помагав при фасионованях, був досвід и, розуміється, безсторонність супротив всіх и кождого. Нова ж комисия податкова вже з дому приносить с собою недосвідченє и, як в Австрії вже инакше не може бути, религийну и политичну ненависть. Християнин у Жида, Німець у Славян з упередженєм буде робити отаксованя... А позаяк контингентованє відбувається перед отаксованєм, а через те отаксованє з обави перед таємничою стопою процентовою у кождого випаде як найменше, се ж знов стопу процентову одиниці податкові вже з гори становить високою: то легко може статись, що оподатковані с строгою моралію, котрі ретельно отаксовують, відтак тиі, що через ненависть або денунцияцию змушені були до справедливого отаксованя, через той новий податок в екзистенції свого предприємства фактично будуть загрожені. Коли б отаксованя пороблено перед контингентованєм або принято з гори сталу стопу процентову (як др. Зіс пропонував), то в першім злучаю можна б було мати перегляд, що сей податок принесе, в другім злучаю роблено б отаксованя з більшою совістностю, бо кождий знав би вже наперед, кілько ніспя свого отаксованя буде мав платити податку особисто-доходового. Найтяжше ж діткне той податок торговлю и промисл. Сі оба социяльні фактори змушені о кождім интересі провадити рахунок в книжках, а для того приходи іх відкриті перед фискусом. Вони будуть мусіли всёго достарчити, чого капиталист, котрого маєток не дасться контролювати, чого посідатель грунту, котрий робить легкомисні довги, платити не хоче або не може. Позаяк же реформою податків пороблено опусти податкови грунтовому, домовому и и., котрі по-при дефициті мають покритися податком особисто-доходовим, то зовсім не можна предвидіти, що станеться з австр. торговлею и промислом, котрий-то промисл мусить ще й боротися з заграничною конкуренциєю, котра вже нині о 200 процентів менше податків платить.“ —

Ред.

Digitized by Google

Голос закордонських Русинів

в справі згоди між Поляками и Россіянами.

Ми не звертали великої уваги на переговори, які велися довший час в літі сёго року між Поляками и Россіянами в россійській и польській журналистиці, в котрих высказувалась конечність и спосіб заключеня згоди між обома сими народами. Як важною справою ми вважаємо таку згоду, так сим пересправам ми не приписували жадної ваги и не надіялися зовсім, щоби на такій дорозі могло що небудь вийти. Аж як забрав голос в сій справі оден с передових наших людей за кордоном, наш найбільший учений, Микола Костомарів, ми помістили в витягу ёго статю: *Полякамъ миротворцамъ* (в 14-ім и 15-ім н-рах), додавши до неї свої замітки, в котрих высказувавсь наш відмінний погляд. Тепер ми дістали статю о сій справі з-за кордону, в котрій высказуються погляди на сю справу руської интелигенції в Україні. Поміщаємо сю статю и звертаємо на неї увагу обох безпосередно интересованих сторін, с котрих ачей жадна не заперечить, що голос интелигенції української в сій справі як найбільше компетентний.

„По поводу полемики в россійських столичних газетах межи „Поляками-миротворцями“ з одної сторони, а пп. Костомаровим, Градовським, Спасовичем з другої, „об основах для примиреня Поляків з Руськими,“ — посеред української народної интелигенції як зі сторони людей, що́ вийшли з народу, так и від осіб, що́ вийшли з омоскалених, ополячених и онімчених кляс суспільності, одноголосно чути гадки, в сей спосіб сформулованї:

1) Ціла тота полемика представляє появу хроничну, часто повторяючуся и ні до чого не доводячу. Вона ще ані разу не підіймалась до висоти серйозного занятя справою, котре уможливило б участвовати в ній стороні, що́ звичайно бувае игнорована, котра однакож в ній найбільше заинтересована и мабуть найбільше компетентна, т. є. *Українцям**), з-за котрих головно и вибухло й розвилося и тепер піддержується взаїмне ворогуване між Руськими и Поляками.

2) Услівя погодженя, що́ їх нині предкладають Поляки-миротворці и Руські миролюбці, суть наліятиви, мало скуточні и відповідні цілі. Позаяк при тім вони всі, прямо або убічно, зводяться над своїй Ахиллесовій пяті т. є. над примиреню Поляків з „Россійським государством“**), а щире погодженє польскої поспільності з згаданим государ-

---

*) П. Костомаров, як також всі послідуватели фикциі „общеруссизма“, не можуть вважатися репрезентантами справдешніх Українців и не можуть у всім промовляти в їх имени; тиі ж, що мають до того право, не можуть бути вислухані, тому що и Руські и Поляки цілком солидарні лиш в однім: в стараню о те, щоби Українцям відняти всяку можливість высказатися публично.

**) Гляди об сім в „Вѣстнику Европы“ за Вересень с. р. („Внутреннее обозрѣніе“ стр. 366), де найбільш солидні и либеральні жадання, вистосувані с того поводу до не-Руських в загалі, а до Поляків в особливості, зводяться до одного: „щоби вони

Digitized by Google

ством в тій политичній формі, в якій воно тепер истнує*), рішущо не можливе и не пожадане: то й нема достаточної підстави, щоб припускати погоджене ії з руською поспільностю на предкладаних услівях.

3) Ціле питане о незгоді між Руськими и Поляками треба цілком на ново поставити. В нім конче строго відділити отсі ріжнородні елементи:

а) Традицийну сторону взаімного ворогуваня и ненависті між сторонниками политичного націоналізма, государственного патриотизма и конфессионализма Польщі и Россні—не помішуючи при тім рахунків між Польщою а Россією з рахунками між Польщою а Україною, котра не менше Польщі втерпіла від Россні и сій-же ніколи не давала права рахуватися за неї с Поляками, и

б) Сучасну сторону поспільно-культурної ріжниці між Руськими и Поляками, викликану стосунково свіжими политичними подіями и обставинами, — відділяючи при тім як найдокладнійше поріжнене між Поляками и Москалями, яко пануючим в Россні елементом, від непорозумінь між Поляками и Українцями, котрі мають також свої окремі рахунки з Москалями и сих-же ніколи не уповажнили розраховуватися за них с польскою поспільностю.**)

4) Щире погоджене можливе тілько почастно: Поляків з Русинами з одної сторони, а Москалів с Поляками з другої. В першім случаю перші кроки до заключеня мира повинні зробити Поляки, тому що вони тут головні виновники непорозумінь и від них зависить привернене згоди; в другім — противно, ві всім винні Москалі, и тому в справі примиреня ix с Поляками конечна ix власна инициятива.

5) Наконець спільне питане о примиреню між Поляками и Москалями з одної сторони, а Русинами з другої, поставлене в такий спосіб, може рішитися тілько радикально — в имя загальнолюдських и загальнославянських интересів, на підставах повної справедливості, взаімної користі и цілковитої рівноправності. — Тілько така а не инша згода може й становити идеал будучності, и справді дуже помиляються ті, котрі з забобонного поклоненя перед воображуваною невразимостю Россні не видять для нёго ні яких шанс практичного осуществленя!“

вважали себе *солидарными съ русскимъ государствомъ*, щоби й дальше були або згодились бути добрими россійськими обивателями, щоби политичний патриотизм ix був — в Россні“.

*) Як звісно, теперішня политична форма Россні представляє ту чудовищну оригинальність, що на скілько в ній пануюча церков находиться в тіснім союзі з государством, на стілько интереси того государства в невіроятнім степені росходяться з „интересами поспільності“.

**) Одною з важких припадковостей, неустанно впливаючих на помішане понятий о двох фактично ріжних народностях: московській и (мало)руській, а відтак и на хибне идентифіковане ix интересів — се спільне имя накинене ім историєю и послужившe добрим орудєм для замаскованя правди в виключних интересах государства. Тоті самі мотиви, тілько в ширших розмірах, дійствують и в цілій нинішній псевдославянській политиці Россні.

Digitized by Google

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **О. Наумович и руські народовці.** Від довшого часу о. Наумович мовби за кождою зміною воздуха дістає зовсім инший гумор и цілком зміняється. Раз хвалить о. Наумович народню партию, підносить ії заслуги для просвіти народа, виказує що книжки „Просвіти“ писані властиве таким язиком и правописю як ёго виданя, — аж незабаром вже голосить, що народня партия удержується и протегується Поляками, язик в книжках нею видаваних народови незрозумілий(!), а правопись — якась какографія. За якийсь час зміняє о. Наумович знов своє пересвідченє або забуває, що́ писав недавно, и зачинає знов з узнанєм виражатись о народній партиі — щоби за кілька місяців опять против неї виступити, и т. д. in dulce infinitum. Тепер повіяв якийсь прикрий, острий, північний воздух на о. Наумовича, бо від кількох місяців народня партия втратила вже зовсім довірє у нёго, и він воює против неї цілим арсеналом свого оружя. Ми вже згадували (в 16-ім н-рі, стор. 624) о статі в Науці: „Отецъ и дѣти“, и виписали з неї деякі цікаві куриозності, — але статя ся тягнеться ще дальше и стає чим раз цікавійша. О. Наумович, видко, хотів в ній зібрати всякі аргументи против народної партиі, які коли-небудь и ким-небудь були уживані и які тілько міг зібрати з найбільшим трудом, — тому ми й не залишимо на сю статю відповісти, хотя з-разу зовсім того не гадали зі згляду, що вона властиве мало годиться до серйозного трактованя.

И в „*Русскій Радѣ*“ (ч. 19 с 1. [13.] Жовтня) виступає о. Наумович против „українськоі партиі“ в загалі, особливо ж против „Просвіти“. Все ж таки завязане „Просвіти“ оціняє вірно; причину завязаня „Просвіти“ видить тілько в тім, що „Матиця наша не ôтповѣла своему призначенію: такихъ книжочокъ, котрй найпотребнѣйшй народови, издала Матиця всего лишь кôлька за цѣлыхъ 28 лѣтъ свого дѣйствованя“. (Помимо такого признаня о. Наумовича и то навіть в статі, в котрій впрочім неприязно відноситься до „Просвіти“, можна напевно сподіватися, що „Слово“ при першій нагоді скаже: що причиною завязаня „Просвіти“ була — интрига Поляків...) Дальше ж о. Наумович так каже: „Просвѣта не зыскала собѣ симпатію въ интелигенціи и народѣ русскомъ для того, що еѣ зразу сильно вспирали Поляки и соймъ, а то съ тои причины, що пôдъ нею укрывалася партія украинская для удержованя у насъ народнои замѣшанины и незгоды. Коли же Поляки прійшли до бôльшои силы взявши все въ руки, до чого имъ наша незгода послужила, тогды они пустили въ трубу и украинску партію и Просвѣту“.

Відпирати подрібно всі неправди в словах о. Наумовича — шкода часу та й заходу, де-що було нераз вже й сказано. Тепер тілько отсе додамо: Що значна а навіть переважна часть — не цілої интелигенциі руськоі, але тілько — духовенства з-разу з недовірєм відносилась до „Просвіти“, се правда; але сему причина була—не мнима протекция Поляків, але клеветливе ворогуванє „Слова“ et comp., котрі тогді мали

Digitized by Google

переможний вплив у руського духовенства. В 1871 р. „Русская Рада“ анатемизувала навіть „Просвіту“; нині не тілько така штучка проводирям „Русскої Ради“ не удалась би, але не один с тогдішних анатемизантів є нині членом „Просвіти“. Що „Просвіта“ не мала або не має симпатиі у народа, се неправда: зараз перші книжочки „Просвіти“ розхватував нарід тисячами, а нині є сотки членів селян. Сойм не з-разу, а в $1^1/_2$ року по завязаню „Просвіти“ зачав давати підмогу грошеву на видаване шкільних книжок, на котру ціль дає и нині гроші, хотя не „Просвіті“, бо „Просвіта“ іх зреклася. В своім часі давав сойм таку запомогу и газеті „Учитель“. Против „Просвіти“ виступили Поляки в соймі не тогді, коли „прійшли до бо́льшои силы взявши все въ руки“, але в р. 1875, коли вже польска резолюция давно зложена була до коша, а замість неі прийшли безпосередні вибори, отже тогді, коли вже Полякам крила були підтяті. Що впрочім „Просвіта“ не мнимою підмогою Поляків стояла и підіймалась, може о. Наумович узнати с того, що вона найкрасше стала розвиватись тогді, коли не приняла запомогу сойму. На инші закиди о. Наумовича: „що партия українська удержує у нас замішанину и незгоду“ и т. п. ми й не беремся відповідати: се вже дальше и читателям „Слова“ навкучиться читати.

— **„Письма зъ Просвѣты“** вийшов вже 2-ий нр., так само як 1-ий, в $1^1/_2$ аркуша. Вже тепер показується, що видаване популярноі газетки є дуже на часі, особливо коли „Наука“ о. Наумовича чим раз менше відповідає потребам народа... Не тілько всі члени „Просвіти“, з интелигенциі и простого народу, приняли ii як найрадніймше, але вона звернула на себе увагу и в дальших кругах, и зголошується немало передплатників на тую „так дешеву та и добру газету“. В 2-ім н-рі поміщені, крім статей зачатих вже в 1-ім н-рі, між иншими статя К. Селецького: На що рады громадскій бачити мають? (практично написане пояснене устави громадськоі) — и 9 дописей з ріжних сторін краю, доносячі будь-то цікаві факти місцеві, будь-то трактуючі о всіляких справах правничих, господарських, промислових и т. п. — Між тими дописями подибуємо однакож одну (с Станіславова), котру лучше було відступити „Рускому Сіонови“ (або „Русскій Раді“), ніж поміщати в органі „Просвіти“. Підноситься там з надзвичайними похвалами чин одноі „старенькоі вдовиці послугачки“, котра зароблені ношенем води крейцарі ощадно складала, щоби — відновити олтар в церкві. Певно, що лучше зъужиткувала тяжко зароблені гроші, ніж коли б була іх ростратила на піяньство або лотерію, — але що могла іх ще ліпше обернути та и Богу ще милшу жертву зробити, ніж відновленем олтаря, показується вже й с тоі самоі дописі, де — однак тілько при кінци, мов мимоходом — сказано, що тота ж вдовиця „має під своєю опікою одну бідну, зовсім не кревну невісту, котра вже кількайцять літ с постелі тяжкоі не подвигається“. Не лучше ж було сей факт подати на першім місци, яко примір правдивоі любви християнськоі, ніж підносити (и заохочувати до того нарід) чин набожності мертвоі, на котрій належало б властиве сказати: O sancta simplicitas!?..

— **Справа проф. Иловайского** з Москви, о котрого деяких наукових творах ми перед роком подали звістку в нашій часописі, наробила багато крику в Россні и набрала великого значіня. Проф. Иловайский,

Digitized by Google

вертаючи з Болгарії до Россиі, переізджав через Галичину и задля археологичних цілей забавляв в Галичі, де й при помочі руського священика оглядав старинні памятки. Однако там. польский священик, бачучий мабуть всюди российських агентів, до котрого через помилку проф. Иловайський був зайшов, дав о нім знати жандармерії, котра ёго сейчас арештувала задля того, що на ёго паспорті не було визи австр. конзуля. Відставлено ёго до староства в Станиславові, а звідтам до Львова, де пересидів в вязниці, аж другого дня відвезено ёго до границі и видалено до Россиі. До випущеня проф. Иловайского з вязниці мав причинитися и п. редактор „Слова“, котрий потвердив тожсамість ёго особи. Российська преса, именно т. зв. славянофильска, підняла великий крик, тілько „Голосъ“ и „Биржевые Вѣдомости“ віднеслись холодно до тоі справи. Також деякі российські товариства, як археологичне в Москві, котрого головою єсть гр. Уваров, виражали обуреніе по поводу поступованя австрийських властей с проф. Иловайским, а п. Площанскому подяку за ёго поміч. Напротив же півурядова Wiener Abendpost поміщає лист с Петербурга, котрий дуже остро виступає против „агитаторів панславистичних як Аксаков, Иловайский, Игнатиев et tutti quanti, на котрих іх власний нарід кинув анатему“(?), и похваляє дуже видаленіе Иловайского. С того й видко, що се видаленіе не було надмірою ревності польских властей в Галичині, але що воно відповідає зовсім интенциям австрийського ряду, котрий приймає за нёго повну одвічальність...

— **Новий процес „нигилистів“ в Петербурзі.** Дня 30. Жовтня зачався в Петербурзі великий процес „нигилистів“, в котрім є 196 обвинених „въ дѣлѣ революціонной пропаганды въ Россіи“. Між обвиненими є 60 мущин и 22 женщин с стану дворянського, 14 мущин и 5 женщин с стану чиновничого, 4 мущини и 4 женщини належать до стану військового, 31 мущин и 2 женщини до стану попівського, 10 мущин и 1 женщина до стану купецького, 19 мущин и 4 женщини до стану горожанського, 17 мущин до стану хлопського. Послідня пересправа зачалась переслуханем свідків, коли виступив оден з оборонців, проф. Спасович, жадаючи, щоби визначено инший локаль для послідньої пересправи, бо саля судова за мала, так що ані публика ані стенографи не можуть в ній помістится: таким же способом суд перестає бути явним, а стає тайним. Жаданє Спасовича поперли й два инші оборонці. Але предсідатель відповів, що суд до иншого локалю перенестися не може, впрочім суд може вважатися явним, бо публиці вступу не зборонено, тілько не стає для неі місця! Тогді оден з обвинених, Чернявський, заявив в имени своім и товаришів, що вони суд неявний вважають незаконним и не будуть відповідати. Предсідатель за се заявленє казав Чернявського випровадити с салі, тогді всі ёго товариші кликали: „и нас виведіть!“ Серед великого крику виведено всіх, а предсідатель відрочив пересправу.

Війна не займає всеі уваги Россиян, але від часу до часу показуються появи, що Россіяне клопочуться и своіми власними справами. Так в остатних днях Вересня в Петербурзі, Москві, Варшаві, Києві и Одессі появились ранком плякати на улицях, в котрих цар приобіцює наданє конституциі. В Одессі плякати були порозліплювані, о 100

Digitized by Google

кроків оден від другого, на місцях, де найбільше впадали в очи. Виглядали ж зовсім як урядові: мали підпис начальника міста, друковані були таким самим письмом як урядова газета, мали стампилію урядової друкарні, наконець було зазначено, що перейшли через цензуру. Люде ставали и дивувалися читаючи два оголошеня: одно, що цар має назначити комисию с всіх верств людності, котра б роздумала над тим, як придбати найлучших средств до дальшого успішного веденя війни, — друге, що назначена буде инша комисия також с всіх верств людності, котра має виробити и предложити цареви проєкт конституциі. Навіть полицейські не пізнали, що се тілько мистификация, але читали отуманені, покивуючи головами; аж за годину або й пізнійше оден з найвисших чиновників прочитав ті оголошеня. Очевидно в сей час роспочалось слідство, але виновників мабуть не викрито.

— **Зі Львова.** *Ново отворена руська школа вправ у Львові* трактується Радою школьною краєвою в такий спосіб, що могло б здаватися, якби ходило умисно о дискредитоване ії. На 5 досі отворених кляс прийшло лиш 4 учителів, одна кляса обслугується недосвідченим учеником, котрий лиш деморалізує школу. Не досить на тім; в 1-ій клясі находиться 96 дітей, коли після устави лиш 40 повинно бути. Ся справа тягнеться вже півтретя місяця, и хотя вже нераз підношено ії в часописях, и кандидати на учителів зголосилися давно, Рада школьна не зробила ще нічогісінько в ціли заведеня паралельки. Зі згляду, що Рада школьна вже всюди, де було треба, паралельні кляси завела, а лиш за руську школу нічого знати не хоче, не можемо собі того инакше толкувати, як очевидною неприхильностю до руської школи. Сподіємося, що руські посли се поступоване Ради школьної министерству висвітять.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 14. Падолиста 1877.

Рада державна від 26. Жовтня до 10. Падолиста черезъ 6 засідань дебатовала над проєктом устави *о вивлащуваню грунтів під желізниці*. В кінци принято цілий проєкт після внесків комисиі, тілько з деякими змінами в користь посідателів грунтів. — На засіданю с 6. с. м. министри відповідали на деякі интерпеляциі. Мин. Штремайер відповів на интерпеляцию дотичащуся *узнаня старокатоликів за самостійну посполитість религийну*, що старокатолики аж 13. Жовтня с. р. зложили декларацию зглядом їх правного узнаня, проте министерство 18. Жовтня оголосило узнане посполитості старокатолицьких громад в Відни, Варнсдорф и Рід. Министер торговлі відповів на интерпеляцию зглядом *сконфіскованя угорським рядом шин*, перевожених через Угорщину *для нової желізниці россійської в Румунії*, що ряд угорський вважав тиї шини воєнною контрабандою, однак на посвідчене румунського ряду, що вони призначені для желізниць румунських, видав їх назад и позволив перевезти, але враз удався до инших рядів з за-

Digitized by Google

питанем, чи шини мають вважати ся воєнною контрабандою чи ні. Дня 13. с. м. зачалися властиві розправи о угоді з Угорщиною, именно о справі банковій.

В тісній звязи з угодою між Австриею а Угорщиною стоїть справа **торговельно-цлового трактату з Німеччиною.**. Дотеперішній трактат з Німеччиною, дуже некористний для Австро-Угорщини и принятий нею ще за часів німецького Bund-у тілько за-для политичних цілей, щоби мати вплив в Німеччині, тепер кінчиться, и від пів року велися переговори о заключене нового трактату. Австрия и тепер с политичних зглядів робила значні уступки, але все ж таки ставила більші вимоги, бо австрийські промисловці нарікали, що через знижене цла для німецьких виробів промисл австрийський мусить упадати. Однак Бісмарк жадав за великих уступств, рахуючи мабуть и на те, що Угорщина буде потягати за Німеччиною, бо вона, не маючи фабрик а тілько сирі плоди, для котрих потребує відбиту в Німеччині, мусить стояти за вольною торговлею без всяких мит, противно ж австрийські промисловці домагаються охоронного цла для своїх фабрик. Скінчилося на тім, що зірвано переговори між Австро-Угорщиною и Німеччиною, и Австро-Угорщина установить собі автономичну тарифу цлову, т. є. вона сама установить для себе цло від товарів спроваджуваних з Німеччини, а Німеччина може собі також без згляду на Австро-Угорщину уложити тарифу для продуктів вивожених з Австрії и Угорщини. Помимо ріжниці интересів обох половин нашої монархиї оба министерства вже порозумілися зглядом автономичної тарифи цлової (приявши тоту, котра була підставою при переговорах з Німеччиною), и ухвалили предложити ії Раді державній и соймови угорському, не чекаючи на результати можливих дальших переговорів з Німеччиною. Зірване переговорів з Німеччиною вважають першим рішучим виступленем австрийсько-угорської монархиї супротив Німеччини.

В **российсько-турецькій війні** ситуация обох сторін через остатні дві неділі мало змінилася. Під *Плевною* Россияне переважними своїми силами (около 100.000 против 40.000 Турків) оточивши наоколо Османа башу чим раз стісняють обруч опоясуючий армию турецьку. Здобувши ще 24. Жовтня на дорозі с Плевни до Софії Горішний Дубник, а 28. Жовтня Теліш, відтак 1. Падолиста здобули Тетевен (на полудневій стороні), де було 7 більших а 30 менших фортификаций, и Долішний Дубник, виперши з-відтам Шефкета башу, котрий уступив до Органе. Дня 7. с. м. генер. Леонов заняв кінницею дуже слабо боронене місто Враца, важну стратегичну місцевість на захід від Плевни, а 10. с. м. генерал Скобелев здобув також досить важну стратегичну позицию на полудни від Плевни, „Зелений горбок“. Заняті місцевості Россияне зараз фортифікують, так що Плевна зі всіх сторін оточена шанцями, ровами и батериями; тілько в північно-західній стороні кордон российський не так сильний. Кажуть, що теперішний плян операційний против Плевни виробив ген. Мольтке, и Россияне надіються, що Плевна буде турецьким Метц. Як довго буде міг Осман баша удержатись, залежить від того, кілько має живності; се ж річ незвістна навіть воєнній раді в Константинополі. Корреспонденти газет доносили одні, що Туркам не стане харчу вже до 10. с. м., инші кажуть, що Осман має

Digitized by Google

ще на півтора місяця живності. Тимчасом бувшому начальному командантому Мегемедови Алі поручено зібрати нову армію, котра б прийшла в поміч Османови, именно помогла ёму видобутись с Плевни. Як се не удасться — а воно не легка річ —, а в Плевні вже не стане харчу, буде мусів Осман або капітулювати або прібувати перебитись, що супротив сильних и догідних позиций российських також дуже трудна справа.

Над *Домом и Янтрою* стоїть армия царевича в силі около 80.000 людей против Сулеймана баші, котрий має около 60.000 жовнірів. Крім того мають Турки залоги в кріпостях: в Варні 10.000 людей, в Силистрії и Рущуку по 7000, а в Шумлі 5000 людей. Обі армиї стоять супокійно одна напротив другої, тілько від часу до часу приходить до дрібних стичок при реконесансах. — Корпус ген. Циммермана в *Добруджі*, складаючийся с 40.000 людей, против котрого стоїть під Базарчиком тілько малий корпус турецький (ледве 10.000 людей), мало заявляє акциї.

В *Шипці* обі сторони займають свої позиції, не посуваючись ані о крок наперед. Впрочім Россияне мають в своїх руках инші проходи балканські. Крім того формують Россияне нову армію балканську, однакож чекають мабуть аж на упадок Плевни, заким зачнуть знов переходити через Балкан.

В *Азиї* удалося вправді Измаїлови баші уйти перед гонячими за ним Россиянами и сполучитися з Мухтаром башою; тота сполучена армия заняла сильну позицию під Деве-Боюн. Дня 4. с. м. прийшло до битви з Россиянами, котра тревала 9 годин: Россияне обійшли ліве крило Турків и переломали їх центрум. Турки в дикім неладі утікли до Ерзерум, лишивши 40 гармат, багато амуниції и 300 полонених, крім множества убитих и ранених; Россияне стратили около 900 людей.

ВІД РЕДАКЦИИ.

Просимо всіх Ш. передплатників, що не вплатили ще вповні передплати, о скоре надсилане залеглостей. Не менше просимо подавати докладні адреси, щоб оминути неточність в висилці.

Поміщувана в ч-рах 1—18 сёго рочника „Правди“ повість „Скошений цвіт“ видана окремою книжкою с передмовою автора п. з.

СКОШЕНИЙ ЦВІТ,

вимок з галицьких образків,

написав Василь Барвінок.

Ціна примірника (140 сторін формату „Правди“) на краснім велиновім папері 1 зр.

Дістати можна в редакції „Правди“ и в канцелярії „Просвіти“.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

В друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 22. У Львові, дня 30. (18.) Листопада 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрацил під н. 44. при ул. Галицкій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ.

(Федьковичу.)

В ранці рано по садочку
Мати похожає,
Та на рожі свіжу росу
Каплями збірає;
А в вечері при зіроньках —
Тихою добою,
Своє перше немовлятко
Умиє росою;
Шовковою, червоною
Хустиною вкриє,
Спати вложить, заспіває,
Не пісню, молитву:
„Милий Боже! як би знала,
Що моя дитина
Зросте міні на утіху,
На користь Вкраіни:
Я б що ранку до схід-сонця
Рісоньку збірала;
Що вечера при зіронках
Росою б вмивала;
И на квітках, на рожевих
Ії спати клала,
Шовковою хустиною
Ії сповивала;
Й горячими слізоньками
Все б Тебе благала,
Щоб моя дитина перша
Росла-виростала!..

Digitized by Google

Коли б знала, милий Боже!
Що моя дитина
Зросте міні на нещастя,
На зраду Вкраіні,
Коли б знала я, що з неі
Слуга кату буде:
Я б на неі наложила
До схід-сонця руки,
Я б отрути наварила,
Сповила б в ряднину
И живою закинула б
В колючу тернину...“

Київ, 8. Червця 1877. *О. Перебендя.*

СКОРБНІ ПІСНІ.

VII.

Не споминай старі печалі,
Старого лиха не буди,
Прости неправих и лукавих,
Усіх обидящих прости.

Не згадуй давниі скорботи,
Забудь тяжкі в неволі дні,
Усі сердешниі незгоди —
Нудьгу, журбу не спомяни.

А перші ласки и кохання,
Бажання першої любви,
И погляд любий на прощаня
Ти спомяни и помяни!..

VIII.

Схиливши голову у низ
Сижу, та смерті жду неначе,
А з боку шепче хтось: „кріпись!
Не падай духом, небораче!..
Округ пишаються квітки,
У лісі соловей співає...
Минуть незгоди нависні!..
На світі, друже, все минає.“

Київ, 1877. *О. Перебендя.*

Digitized by Google

ДУМКА.

На скелі високій — сижу одинокий,
Круг море синіє безкрає да хвилі...
Про тебе гадаю, моя чорноока!
Лягла ти, спочила у тихій могилі!..

Зорею ясною, пишною, святою
Не довго для мене ти в світі зоріла,
Не довго впивався я щастєм с тобою,
Не довго проміня людови світило...

Зайшло моє сонце, скотилася зоря,
Я знов одиноким на скелі сижу;
На синє, безкрає, на вольнеє море —
Невольник-засланець журливо гляжу!
Кинувся б на хвилі, нехай би втопили,
Дак в серці палає ще нича любов:
Любов до родини — Святої Вкраіни!..
Може на Вкраіну вернуся я знов!
И принесу в дари коханому краю,
Не злато, не гроші, — пісню голосну;
Ту пісню старую про волю новую,
Про рівність, братерство, — да тоді и вмру...

С.Петербург 1866 р. *О. Перебендя.*

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповідане Вальтера Шкота.

(Дальше.)

Ельшпат була приготовлена на перший вибух гніву свого сина и думала собі: „се тільки гірський потік, що зібрав по бурі; сядьмо собі и спочиньмо на березі; нехай шумить; перешумить, то й сухою ногою перейдемо.“ Отже не одвічала ні словом на всі ёго жалі и дорікання, котрі й серед тяжкого болю були покірні и сердечні; а коли вже нестало ёму окликів гризоти, хоть як богата верховинська бесіда виразами чувства, и він вдався в глухе мовчане, переждала ще з годину, заким приступила до ёго постелі.

„И чи вже,“ сказала напослідок голосом, що ніжностю лагодив повагу материнську, „чи вже Ти втихомирив пусту свою

Digitized by Google

гризоту? чи вже годен прирівнати те, що зискав, до того, що стратив? Чи лукавий Сас з Диарміду Твій брат або батько Твого роду, що так плачеш за ним? и чого? що не можеш датися привязати до реміня ёго шаблі и не можеш бути між тими, що сповняють ёго прикази? Може в тім далекім краю знайдеш сі озера и гори, що тут лишаеш? Може оленя з Бредальбан пополюєш в лісах Америки, або дасть Тобі океан срібнолуску семгу, що ії ловиш в О? Зважи, що стратив, а опісля як розумний приложи до того, що зискав."

„Я всё стратив, мамо," відказав Геміш, „бо не додержав слова и стратив честь; я міг бы оповісти мою пригоду, и хто ж мині дасть віру?" Нещасливий зложив руки, натиснув іх на чоло и скрив лице в постелі.

Ельшпат тепер на правду перелякалася и може бажала в душі, щоб була ніколи не пускалася на ту нещасну обману; не мала тепер иншої надіі и способу, як здатися на свою вимову — а мала ії добру часть —, хоть сила ії тим слабшала, що теперішній світ був ій зовсім незнаний. Обсипувала сина всякими пещеними словами, які тільки здумати може мати, коли ходить ій о безпеченство сина.

„Здайся на мене," говорила, „я зведу посіпаків, я збережу Твою честь — скажу ім, що мій кучерявий Геміш впав с Коррік-Де (с чорної кручі) до озера, котрого дна не бачило ще людське око. Отсе я ім скажу, а Твою чугу кину на терне, що росте край кручі, щоб словам моім няли віру. Повірять и повернуть до двоверхого Дену; бо хоть саска сурма и виправить живого на той світ, так вмерлого не прикличе назад під свій рабський прапор. Тоді заберемось на північ над солоні озера Кіндаль, а гори и долини стануть між нами и озерами Диарміду. Навідаємось над береги темного озера, а моі родичі (чиж мати моя не була з дітей Кеннеса?) зо старосвітською любовю приганут собі нас — приймуть нас з любовю давних часів, котрі по нині жиють ще в тих далеких долинах, де Верховинець заховав ще всю свою честну кров чисту, незмішану с простими Сасами або с тим підлим кодлом, що Сасам пішло в службу та подалось ім під ноги."

Вся сила бесіди, сполучена часом с пересадою навіть в найзвичайнійших словах, здавалась тепер матери за слабою, щоби зложити принадний образ тої країни, де синови знайти мала певний захист. Так и небогато знайшлося красок, котрими могла змалювати свій верховинський рай. „Гори", говорила, „суть там висші и красчі, ніж в Бредальбан — Бен-кричен то тільки бобик

Digitized by Google

проти Скурора. Озера ширші и більші, та не тільки повно в них риб, а ще й тих зачарованих земновидних звірюк, що дають олій до каганця.*) Оленів и більше и більші, — кабана, що так люблять гонити ёго хвати, ще виполошують там в західніх норах;— люде честнійші, мудрійші и дужчі ніж се виродне кодло, що живе під саским прапором. Дівчата гожі, синёокі, красноволосі; з них виберу Тобі, Геміше, жону с честного роду, чистої слави, с твердою и щирою любовю, що буде промінем в літній нашій хаті, теплом конечного огню в зимовій.“

Такою бесідою силувалась Ельшпат вменшити роспуку сина и доконче наклонити ёго, щоби лишив се нещасне місце, де, здавалося, постановив остати. Бесіда ii була поетична, но з другого боку подавала на тоту, котру, подібно другим ніжним матерям, протрачувала бувало до Геміша, коли був дитиною або хлопцем, щоби пристав на те, чого не хотів робити; вона говорила що-раз голоснійше, живійше и поважнійше, так як тратила надію в переконуючу силу своіх слів.

На Геміша ii вимова ніяк не ділала. Він знав геть ліпше від неї справдешний стан краю, знав, що вправді утікаючи міг би скриватися в далеких горах, та в цілій Верховині нема тепер кутика, де би далося вести ремесло батька, хотьби и наклонивсь до того; а то ще, присвоівши собі честнійші понятя того часу, був перекопаний, що ремесло опришка перестало бути дорогою до слави и відзнаки. Говорила тому наче до глухого и дармо здобувалася на всю свою вимову змалювати край родичів своеі матери такими словами, щоби Геміша скусило піти туди. Говорила годинами, говорила даремно; не видобула з него иншоі відповіді крім стону, зойку и клику крайноі роспуки.

Напослідок зірвалася, змінила одностайний голос бесіди, котрим наче співала пісню похвальну о краю, що вибрала собі на захист, и стала говорити уриваною и досадною бесідою ярого гніву. „Дурна я,“ сказала, „що трачу слова до лінивого дітвака, страхополоха нерозумного, що кулиться наче собака перед бичем. Лишись тут и жди Твоіх катів та кари з іх рук, але не думай, щоби мати Твоя гляділа на се. Не могла бим дивитись на те и живою остати. Моі очи дивились нераз на смерть, але ніколи на сором! Оставай здоров, Геміше, більше не побачимось.“

И вилетіла с хати як чайка та може в тій хвилі и справді думала розстатися с сином. Страшно було би дивитися на неі,

*) Псів морських вважають Верховинці за принців зачарованих.

Digitized by Google

хто би її того вечора був подибав, коли бігала відлюдною стороною як мара неспокійна и говорила сама до себе таке, чого й переводити не годиться. Вганялася годинами и винаходила що безпечнійші місця, не то щоб їх мала оминати. Непевна стежка через мочар, стрімкий чепаж край кручі або по-над беріг рвучої и глибокої ріки — отсе були дороги, котрі пильно винаходила та сквапно и сміливо по них ступала. Роспука додавала їй відваги и сеж таки мабуть и зберегло її житє, котрого може рада була збутися, хоть розважне самогубство в Верховині рідко доводилося. Її хода край безодні була така тверда, як дикої кози; її око було при її зворушеню навіть потемки так бистре, що досмотрювалось небезпеченства, котрого б чужий и серед полудня не догледів.

Ельшпат не гналась на впростець, а то була би небавки далеко відшиблась від хати, де остався Геміш; бігала околистими дорогами, бо її хата була осередком, до котрого її серце мов посторонком було присилене; кружляючи докола неї чула, що годі їй оставити сі сторони. Зо світом вернулась назад до хати. Остановилась хвилю під дверима виплетеними с хворосту, наче стидалася, що її ніжність приводить її назад на місце, котре оставила з думкою ніколи не вертати; не швидко відчиняла їх ще й тому, що лякалася и трівожилась, чи кучерявий її син не занедужав від даня, — лякалась, чи сіпаки не прийшли за ним в ночи. Помаленьку відчинила двері и нишком вступила до хати.

Журбою и гризотою утомлений, а може ще й не цілком вилічений по так міцнім дапю, спав Геміш Бін тим твердим сном, яким Индийці засипляють в перестанках на муках. Его мати ледво могла переконатись, що справді ёго стать пізнала на постелі, и що її ухо чує глухий голос ёго віддиху. Серце їй товклось, коли ишла до ватри серед хати, де дернём прикритий був приск, що ніколи не вигасає на шкотськім огнищи, доки домівники не оставлять хати на все.

„Слабий огонь.“ сказала до себе запаливши сірником смоляка, що мав бути за свічку; „слабий огонь! загаснеш небавком на все, и дай Боже, щоб житє старої Ельшпат Мак Тевіш не довше потягло, як твоє!“

За тим словом горіюче світло понесла над постіль, де лежав простягнутий син в такім положеню, що не знати було, чи спить, чи зімлів. Коли приступила д нёму, впало ёму світло на очи; в тій хвилі зірвався и з голим кинжалом в руці поступивсь широко на перід як той, що зо збруєю стрічає смертельного

Digitized by Google

свого ворога, и крикнув: „відступись, як тобі житє любе, відступись!“

„Отсе люблю, се слово и поступок мого чоловіка,“ відказала Ельшпат, „пізнаю по бесіді и по ході сина Мак Тевіша Мора.“

„Мамо,“ сказав Геміш змінюючи голос роспучливої сміливості на сумне доріканє; „дорога мамо, чого ж Ви вернулися?“

„Питайся, чому серна вертає до серняти, чого гірська кітка вертає до леговиска и до своіх котят?“ сказала Ельшпат. „Ти ж не знаєш, Геміше, що серце материнське жие тільки в грудёх дітини?“

„То так и гнеть перестане бити,“ відповів Геміш, „хиба могло би бити в грудёх, що прикриються дернём; — мамо, не лайте мене; коли плачу, то не над собою, а над Вами, бо моя недоля гнеть и закінчиться, а Ваша — тільки Бог може ій зазначити конець!“

Ельшпат издрігнулась и поступила взад, але сейчас стануда знов твердо, просто, неустрашено.

„Я от-що думала,“ сказала вона, „що Ти чоловік, а Ти знов дитина; слухай ще раз моіх слів, и разом покиньмо се місце. Вчинилам Тобі кривду? коли так, то не мстижся так люто. Бач, Ельшпат Мак Тевіш, що ніколи не клякала й перед попом, кидаєсь власному синови до ніг и просить прощеня.“

Вона кинулась перед сином на коліна, хватила ёго за руку, цілувала іі по сто разів, и тількиж разів повторяла жалібно, що аж за серце рвало, найщирші просьби прощеня. „Прости сину,“ кликала, „ради кісток Твого батька, — прости ради тих трудів, з якими я тебе виховала! — слухайте, небеса, глянь, землице — мати молить у своєі дітини прощеня и не може ёго достукпити!“

Даремно впевняв Геміш зворушену матір, щоб іі вгамувати, що вибачає ій ту нещасну обману, якоі допустилася на нім.

„Пусті слова,“ говорила вона, „пуста божба, що тільки має покрити затаєний Твій гнів. Хочеш, щоби я Тобі віру няла, то покинь сю хату и заберись с тих сторін, де с кождою годиною небезпечнійше тобі пробувати. Зроби се, а тоді и йму Тобі віру, що Ти мині простив; а відмовиш, то призву місяця и звізди на свідків неугнутого завзятя, яким докучаєш Твоій матери за провину, котроі допустилася тільки з любови до Тебе, — коли се справді и є провиною.“

„Мамо,“ сказав Геміш, „в тім мене не переробите; не буду утікати перед ніким. Коли б Баркальдайн мав прислати сюди всіх

Digitized by Google

Верховинців, що служать під ёго прапором, я би їх всіх дожидав тут на тім місци. Як мині кажете звідси утікати, так само можете сій горі приказати, щоб рушилася с свого місця. Коли б я знав дорогу, куди вони прийдуть, освободив би їх від заходу глядати мене; а так я пішов би через гори, а вони могли би прийти від озера. Тут дожидати-му своєі долі. Нема в Шкоціі так сильного голосу, щоб послухав я ёго приказу и поступився з місця."

„Так, то и я останусь тут," сказала Ельшпат на силу спокійно и встала. „Бачила я смерть мого покійного, — не напухнуть моі очи з жалю, коли побачать упадок мого сина. Тільки ж Мак Тевіш Мор поляг, як пристало на храброго чоловіка, з мечем в руці, а мій син згине наче віл гонений до різниці Саса, що ёго купив."

„Мамо," сказав нещасливий молодець, „Ви взяли мині житє; до того маєте право, бо и дали-сьте мині ёго; але не рушайте моєі честі! Я дістав ii по храбрих дідах-прадідах, и не закаляє ii ні вчинок чоловіка, ні слово невісти. Що зроблю, може ще й сам не знаю, але не вводіть мене Вашими докорами знов в спокусу. Досить вже ран завдали-сьте мині, що їх и вигоіти не зможете!"

„Добре, сину," відказала Ельшпат; „не жди ж від мене ні наріканя ні уговорюваня, а мовчім та ждім долі, яку там Бог зішле."

Сонце встало другого дня рано и застало хату наче гріб глуху; мати и син повставали и поралися кожде коло свого. Геміш робив лад коло ружя не забуваючи ні найменшоі дрібниці, та смутний — смутний; Ельшпат, при зворушеню своім непосидюща, поралась коло іди, на котру вчера в тяжкім смутку забули через довший час, ніж звичайно. Приладивши заставила ii на столі перед сином пригадуючи слова Верховинського співця: „Без хліба насущного стане в борозді плуг орача, без хліба насущного меч за тяжкий в руці вояка. Наше тіло — то наш раб, за те дай ёму істи, коли хочеш, щоб в потребі служби тобі не відказало. Так в давних часах сліпий бандурист говорив воякам в Фіон."

Геміш не дав одвіту, тілько споживав заставлену страву, наче хотів сил набрати до жданоі пригоди. Коли мати виділа, що вже досить собі попоів, налляла знов ту нещасну чарку и подала ёму під конець обіду. Судорожно, зо страхом и відразою відтрунув ii від себе.

„Мій сину," сказала, „сим разом певно не маєш чого боятися."

Digitized by Google

„Не наставайте на мене, мамо,“ відповів Геміш, „або налийте отруї до фляшки, а випю; але с тої клятої чарки ані того питя убиваючого пити не буду.“

„Як Тобі любо, мій сину,“ сказала Ельшпат гордо и стала дуже трудящо з виду поратися коло ріжної домової роботи, що перервалася вчерашнёго дня. Хто там знає, що ій діялося в душі, але погляд ії и заховане на позір були спокійні; здавалося, не має у неї ні дрібки страху. Тільки хто б бистрійше вважав на неї, міг би замітити по ії непосидючості, по ії гучнім шамотаню, що внутрішний докучливий неспокій наганяє ії до такої роботи; такий міг був також постерегти, що часто пісні, котрі собі нишком співала, нараз переривала, очевидно не знаючи навіть, що робить, и живо та неспокійно споглядала ид дверям. Не так Геміш; як там було у нёго в душі, досить що заховувався зовсім противно, як мати. Вичистивши в хаті руже и зробивши лад коло нёго, сів собі на порозі и позирав на гору поперід себе як каравульний, що дожидає наближаючогося неприятеля. Полудне зайшло ёго в тій самій поставі. В годину с полудня станула при нім мати, поклала руку на ёго плече и байдужним голосом, наче говорить о гостині яких приятелів, запиталась: „коли іх сподієшся?“

„Раньше не можуть тут наспіти, ніж вечірня тінь паде на сході,“ відповів Геміш, „хоть би навіть найблизший відділ під сержантом Аллян Брік Камероном прислали сюди з Денбартон, що й найскорше так буде.“

„То вступи ще раз під стріху Твоєі матери, и в послідне покушай з нею страву, що приладила; а відтак нехай прийдуть; побачиш, чи матір Твоя є нездалим тягаром в хвилях борби. Твоя рука, хоть як вправна, не зможе так скоро стріляти с тих рушниць, як я іх заряжати зможу; а як випаде, то не перелякнусь и лискавки та гуку, а мій стріл звичайно тільки значив, що смерть.“

„Ради Бога, мамо, не мішайтесь в ту справу,“ сказав Геміш. „Аллян Брік розумний и добрий чоловік и походить з доброго роду. Може в имени наших официрів буде міг мині обіцяти, що не визначать мині жадної соромної кари; а буду собі мав за щасте, коли б мене засудили на темницю або на смерть від кульки.“

„И ти вірив би іх словам, дурний хлопче? Памятай, що рід Дермидів все говорив красними та лукавими словами; коли б тільки пута заложили на Твої руки, то и посічуть лозою Твою спину.“

Digitized by Google

„Сховайте собі Вашу раду, мамо,“ сказав Геміш похмуро, „я постановив твердо.“

Геміш так говорив, щоби поспекатися матери, котра ёго як би на смерть увзялася цькувати; але як властиво постановив на певно поступити собі, того й сам в тій хвилі був би не умів сказати. Одно тільки було певне у нёго, дожидати долі, яка б вона ні була, и одної провини, котрої допустився нехотя, що зломив дане слово, не збільшати другою тим, щоби мав утікати перед карою. Він розумів, що и власна честь и честь ёго краяи приказує ёму пожертвувати себе. Котрому ж с товаришів вірили би ще, як би ёго мали право вважати за невірного, що обманув завіру своіх официрів? Не будуть же Верховинці винуватити Геміша Бін Мак Тевіша, що ствердив підозрінє невірности, котре саский генерал, як відомо, мав на Верховинців? Отже постановив твердо, дожидати своеі долі; але чи спокійно віддатися в руки тим, що вислані прийдуть притримати ёго, чи позорним опором розізлити іх, щоби ёго вбили на місци, — се питанє, на котре був би не вмів и сам собі відповісти. То рад був видітися з Баркальдайном и росповісти ёму, чому не міг станути на час; то знов страх перед соромною карою и досадними докорами матери перли ёго дуже до другого та небезпечнійшого заміру. Здався отже на долю, як випаде, коли прийде до чого; не довго и ждав розвязки.

Вечер наближався. величезні тіни гір темно клонилися ид сходови а західні іх вершки вилискували в червені и в золоті. Дорогу, що вється вколо Бен-Кричена, досконало було видно с порога хати; аж нараз на далекім кінци дороги, де виходить с по-за гори, явився відділ с пятёх верховинських жовнірів, тільки руже вилискувало від проміня сонічного. Оден з них ишов попереді чотирох, а ті в простій линіі по служебовому ступали за ним. По рушницях, чугах и шапках можна було на певно пізнати, що належать до Гемішового полку; так само видно було, що доводить ними підофицир; нічого було й догадуватися, за чим являються над берегом озера О.

„Якось скоро идуть,“ сказала вдова Мак Тевіша Мора, „буду чудуватися, як скоро або й як поволи декотрі з них будуть вертати! Але іх є аж пятёх, а се за богато до отвертого бою. Иди до хати мій сину, и стріляй з маленького віконця, що коло дверий. Двох можеш положити, нім з дороги скрутять на чепаж, то лишиться ще тільки трёх. Твій батько нераз при моій помочи оборонився проти тільки люда.“

Digitized by Google

Геміш Бін взяв за рушницю, що мати подала; але не поступився с порога. Гнеть замітили ёго жовнірі з дороги, як се знати було по тім, що аж бігли, так приспорили ходу; а підходячи наперід трималися разом як зісворені лягавці. Завернули з дороги скорійше, ніж могли би се жовнірі не призвичаєні до гірського житя, збігли вузким чепажем и вже стояли перед хатою на стріл пистолі. Геміш з рушницею в руці стояв в дверёх як поставина; за ним мати майже несамовита — так зворушена — докоряла ёму недостатком відваги в найдосаднійших словах, які тільки роспука могла здумати. Гірко стало Гемішови, коли бачив, як ёго недавні товариші бігли тепер проти нёго з неприхильним поквапом, наче пси гінчі на оленя; ще досаднійше було ёму від докучливих слів матери. Холодна розвага, що доси над ним панувала, почала поволи уступати, а на вид тої мов нежичливості, з якою нападають на нёго товариші, відозвалась в нім родовита ёго по батьку и матери вдача и він закипів ярим гнівом. Сержант взивав ёго: „Геміш Бен Мак Тевіш, положіть ружє и здайтеся!“

„Стійте, Аллян Брік Камерон, и роскажіть Вашим людям станути, а то всім нам не вийде на добре.“

„Стій!“ приказав сержант своім людям, а сам поступив наперід. „Геміш, поміркуйте, що робите, и віддайте рушницю; можете кров пролляти, та кари не минете.“

„Палки, палки! мій сину, стережись палок!“ шептала ёму мати.

„Варуйтесь, Аллян Брік!“ сказав Геміш, „не рад би я Вам вдіяти що злого по волі, але пійматись не дам, як мене не можете впевнити перед саскими палками.“

„Який дурний!“ відказав Камерон, „Ви ж знаєте, що сёго я не годен, по всё зроблю для Вас, що тільки можу. Скажу, що подибав Вас вертаючого вже, и кара певно буде легка. Тілько віддайте рушницю; хлопці наперід!“ А сам також поступив простягаючи руку, хотів відвернути на бік рушницю, що Геміш приложив вже до рамени. В тім крикла Ельшпат: „тепер не жалуй батьківськоі крові, щоб боронити батьківськоі ватри!“ И випалив Геміш, Камерон трупом лежав на землі. — Всё сталося в одній хвилі. Жовнірі кинулись па перід, схватили Геміша, а він, мов закаменілий від свого вчинку, не боронивсь ні троха. Не так ёго мати. Коли бачила, що закладають синови кайдани на руки, кинулась на них мов навіджена, так що двох мусіло ії тримати, а другі два тимчасом впевнились пійманого сина.

Digitized by Google

„Чя ж не проклята Ти тварина,“ сказав оден з жовнірів до Геміша, „що вбив-єсь найліпшого Твого приятеля, котрий всю дорогу и пе думав о нічім иншім, тільки як би Тебе міг увільнити від кари за Твою втечу?“

„Чуеш, мамо?“ сказав Геміш відвертаючись, кільки дозволяли ёму кайдани; але мати нічого не чула и нічого не виділа: вона лежала омліла на долівці хати. Не ждали, аж прийде до себе, а майже сейчас забралися жовнірі с своім вязнем в дорогу до Денбартон. Але в селі Дальмельлі затрималися хвилю, щоби вислати людей по тіло нещасливого свого наставника; а самі між тим пішли до суды сповістити ёго, що сталося, та запитатись, що дальше діяти. А що виступок мав ціху воєнну, то й дістали приказ без проволоки відвести вязня до Денбартон.

Довго лежала Гемішова мати без памяті, ще може й тому так довго, що від томлячого неспокою через три минувші дні мусіла дуже підъупасти на силах, хотьби вони були й желізні. Розбудили ії в кінци з омліня жіночі голоси, що заводили Коронах чи то жалі посмертні плескаючи в руки и голосно викрикуючи, коли між тим від часу до часу відзивався на кобзі сумний голос жалібної пісні питомої племени Камеронському.

Ельшпат зірвалася, наче з мертвих встала; що в ії очах недавно збулося, того таки зовсім не тямила. В хаті були невісти, що тіло покійного обгортали в кроваву чугу, зачим ёго мали винести с того нещасного місця. „Невісти,“ сказала зриваючись та перерзала ім іх спів и роботу — „скажіть мені, невісти, чи ви співаєте посмертну пісню Мак Дгоніль Дё в дому Мак Тевіша Мора?“

„Мовчи, вовчице, Ти с Твоім поганим витём,“ відказала одна з жінок, своячка покійного, „нехай віддамо послідню услугу нашому любому своякови; не заголосять ніколи коронах по Тобі ні по Твоім хижім вовчати, не заспівають пісні жалібної. Ворони росклюють ёго на шибениці, а лиси и дикі коти рознесуть Твого трупа по горах. Проклятий, хто поблагословить Твої кості або докине камінь до Твоєї могили!“

„Дочко дурної мами,“ відказала вдова Мак Тевіша Мора, „знай, що шибениця, котрою нам грозиш, не належить до нашої спадьщини. Через трицять літ робило собі смак на мого миленького чоловіка чорне дерево закону, що ёго яблоками — трупи; але він поляг, як на храброго чоловіка пристало, с шаблею

Digitized by Google

в руці; завелось бідолашне в надіі, — измарнів цвіт, — не повисло яблоко.“

„Не така буде доля Твого сина, гаспидська відьмо,“ відказала плачка, так само завзята як и Ельшпат, „нім сонце западе за острови Трешорніш, ворони рознесуть ёго кучері гнізда собі вистеляти.“

Сі слова пригадали Гемішовій матері всю подію остатних трёх днів. З-разу станула стовпом, наче крайний біль замінив ії в камінь; по хвилі перемогла гордість; до того досадно ій стало, що хтось мов на власнім ії обійстю може ії поконати зухвалостю; розізлилась тим так, що каже: „Так, погана чарівнице, що так лаятись умієш, нехай умре мій кучерявий хлопець, та не умре с чистою рукою, — закрашена вона кровю ворога, найліпшою кровю вашого Камерона! Памятай се; а коли вашого мерця положите в домовину, то се буде найкрасчий напис над ёго могилою, що погиб з руки Геміша Бен за те, що важивсь покласти руку на сина Мак Тевіша Мора в ёго власній хаті. Майся гаразд, — сором убийства, втрати и проллятоі крови нехай буде при племени, котре всёго того дізнало!“

Своячка убитого Камерона хотіла відповідати, но Ельшпат забралась с хати и вийшла геть в ясну місячну ніч, за горда, щоб дальше лаятись, а може и зо страху, що в гризоті своій не все зможе як слід дібрати слів до своеі злості.

Невісти, що поралися коло мерця, зірвалися від гіркоі своеі роботи дивитись за високою тінею, що посунулась по-під скелі. „Добре, що собі пішла,“ сказала одна з молодших невіст, „мині при ній робити лад коло мерлого так само, як коли б — Бог святий при нас! — нечистий стояв перед нами. Так, так, вона в своім часі таки й дуже вдавалась з лихим.“

„Дурна жінко,“ відказала невіста, що вела розмову з Гемішовою матірю, „чи думаєш, що є на землі або й під землею лихший ворог над гордість и лютість зъобиджені невісти, як от тамтоі в крови купаноі відьми? Знай, що вона так до крови навикла, як стокроть до роси. Вона не одному доброму чоловікови справила смерть за дрібну нераз обиду, що дізнала вона або ії родина; але вже підрізані ій жили під колінами, бо ії вовченя, коли убийця, то и піде смертею убийці.“

(Конець будс.)

Digitized by Google

ГЕТЬМАН ИВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.*)

Мазепа родом був шляхтич православної віри, з західної України, и служив при польскім королю Яні-Казимирі комнатним дворянином. Се було, мабуть, після того, як побіди козаків спонукали Поляків якийсь час шанувати українську народність и православну віру и в знак тої шани допускати поміж дворян королівських (т. є. надворних) молодих людий шляхоцького роду с православних Русинів. Не дуже мило було тим людям в польскій суспільності, при тодішнім панованю католицького фанатизму. Мазепа дізнав сёго. Ровесники и товариші ёго, дворяне католицької віри, глузуючи з ёго, роздражнили ёго так, що против одного з них Мазепа в гніві вийняв шаблю, а вийняти с піхви оруже в королівськім дворі уважали переступом, гідним кари смертної. Та король Ян-Казимир россудив, що Мазепа поступив неумисне, и не покарав ёго а тілько видалив з двора. Мазепа виїхав у добра своєї матери, на Волинь. Він був молодий, гарний, меткий и хорошо образований. Поруч з майном ёго матери жив у своїм майні якийсь пан Фальбовський, чоловік пристаркуватий; в ёго була молода жінка. Познакомившися в домі сёго пана, Мазепа завів звязь з ёго жінкою. Слуги шепнули об сім старому чоловікови. Одного разу, виїхавши з дому, пан Фальбовський побачив, як за ним їхав ёго слуга, спитав ёго и дізнався, що слуга везе від своєї пані до Мазепи письмо, в котрім Фальбовська звіщала Мазепу, що чоловіка нема в дома, и запрошувала, щоб до неї приїхав. Фальбовський казав слузі їхати с тим письмом до Мазепи, віддати письмо після призначеня, взяти одвіт и с тим одвітом приїхати до ёго на дорозі. Сам Фальбовський тут лишився, щоб дожидати повороту слуги. За якийсь час вернув слуга и віддав панови одвіт, котрий написав Мазепа до Фальбовської, звіщаючи ії, що зараз до неї іде. Фальбовський діждався Мазепи. Як Мазепа зрівнявся с Фальбовським, кинувся сей на Мазепу, спинив ёго верхового коня и показав ёму одвіт до своєї жінки. „Я перший раз іду," — сказав Мазепа. „Багато разів," спитав Фальбовський свого слуги: „був сей пан без мене?" Слуга відповів: „Скілько у мене волося на голові." Тоді Фальбовський казав роздягнути Мазепу до нага и так привязати на ёго ж кони лицем до хвоста, потім казав дати коневи кілька нагаёк и кілька разів вистрілити

*) Зр. Ч. 7. „Правди" 1877.

Digitized by Google

над ёго ухами. Кінь пігнав до дому чагарами, а вітви сильно били Мазепу по нагій спині. Его служба ледви пізнала свого подрапаного и покрівавленого пана, як кінь заніс ёго на обійсте ёго матери. Після сеі пригоди Мазепа пішов до козаків, служив спершу у гетьмана Тетері, а потім у Дорошенка. Мазепа кромі польского и руського язика, вмів по-німецьки и по-латинськи, скінчив перше десь-там в польскій школі курс наук, а що був на свій час доволі образований, то міг добитися гарноі кариери в козацтві. Тут він оженився. У Дорошенка Мазепа дослужився важного уряду генерального писаря и в 1674 р. вислано ёго на козацьку раду в Переяславль, де перед гетьманом лівобічноі України Самойловичем предкладав в имени Дорошенка угоду и заявляв бажанє Дорошенка бути в підданьстві у московського государя. В кілька місяців, як Мазепа из сим справився, вислав ёго Дорошенко в Царгород до султана, щоб просив помочи в Турціі, та кошовий атаман Иван Сірко піймав Мазепу на дорозі, відобрав у ёго грамоти Дорошенка и самого післанця відослав у Москву. Мазепу повели на слідство в украінський суд, котрим тоді завідував знатний боярин Артамон Сергиєвич Матвієв. Мазепа своіми доказами в слідстві умів приподобатися бояринови Матвієвичу: показувався особисто прихильним Россіі, старався оправдати и усправедливити перед московським правлінєм самого Дорошенка; ёго припустили до государя Олексія Михайловича а потім випустили з Москви з завзиваючими грамотами до Дорошенка и до чигиринських козаків. Мазепа не поіхав до Дорошенка, а лишився у гетьмана Самойловича и дістав позволенє жити на всхідній стороні Дніпра, разом з родипою своєю. Недовго потім втеряв він жінку.

Самойлович поручив Мазепі вихованє дітий своіх а в кілька літ надав ёму уряд генерального осаула, найважнійший уряд по гетьманстві.

В сім уряді, с порученя Самойловича, іздив Мазепа в Москву ще кілька разів и зміркував, що за панування царівни Зофні вся власть була в руках ii любимця Голицина, підлестився ёму и нахилив ёго для себе. И перед ним, як перше перед Матвієвим, мабуть помагало Мазепі ёго вихованє, зручність, приязність в обходженю. Голицин и Матвієв оба належали до передових московських людий свого часу и були прихильні польско-украінським обичаям образованності, якими визначався Мазепа. Коли, по невдачнім поході кримськім, треба було звалити вину на кого-небудь, Голицин звалив ii на гетьмана Самойловича: ёму відобрали

Digitized by Google

гетьманство, вислали на Сибір з громадою свояків и сторонників, синови ёго Григорию відрубали голову, а Мазепу вибрали гетьманом. найбільше задля того, що так хотілося прихильному до ёго Голицину. Звичайно винують самого Мазепу о те, що він копав яму під Самойловичем и готовив загубу чоловікови, котрого повинен був уважати своім добродієм. Ми не знаємо, о скілько Мазепа брав участь в интризі, що готовилася против гетьманови Самойловичеви, и мусимо вдовольнятися тілько припущенями, тому й не маємо права видавати суду що до сёго питаня.

Уже давно на Вкраіні велася соціяльна боротьба між „значними“ козаками и черню; до перших належали заможні люди, що чванилися родовим походженєм и відзнакою від маси народу; чернь складали прості козаки, та до них після загальних симпатий линула уся маса поспільства т. є. простого народу, що не входив у склад козаків, але добивався рівності с козаками. Всі старшини, орудуючи доходами з дібр, приписаних в Україні до урядів, були в порівнаню богаті и конечно лічилися до кляси значних; тим більше залічували себе до значних и держалися іх интересів люди, що відобрали польске вихованє и мали, задля свого роду або з наданя, шляхоцтво. Гетьман, що прожив молодість в Польщі на дворі польского короля, був именно с таких. Він прилюдно мав внести в козацьку суспільність, у котру вступив, сей польско-шляхоцький напрям, против котрому так ворогувала українська народня маса. Мазепа борзо виявив свої панські хитрощі и пішов у розлад з народніми змаганями. Се тим більше для ёго було конечне, що ділаючи в польско-шляхоцькім дусі він однако мусів поступати, щоб заслужити собі прихильність московського правліня и вдержатися на добутім гетьманстві. По якімсь часі (1696 р.) ті, що бачили з близька стан України, доносили в Москву, що Мазепа оточився Поляками, зложив з них в роді своєі гвардиі компанійські полки, що він поблажає старшинам, що позволив старшинам повертати козаків у підданство и відберати в іх землі. Мазепа перший завів на Вкраіні панщину себ то обовязкову роботу, в додаток до данини, яку платили пахарі панам, в котрих на землях жили. Мазепа строго заказував посполитим людям вступати в козаки и сим стількож обурював на себе українську народню масу, скілько догоджував поглядам московського правліня; се бо не хотіло, щоб „тяглі“ (піддані) люди, котрих силувало правлінє платити дачки и відбувати усякі повинності, виступали из свого стану и переходили в козацтво, що яко стан воєнний користувалося пільгами и привилеями. Як тілько осадовився Мазепа

Digitized by Google

на гетьманстві, зараз приближив до себе свою родину. З ним було двох племянників, синів Мазепиних сестер: Обидовський и Войнаровський. Мазепина мати, черниця Магдалина, стала наставницею київського флоровського монастиря. Московське правлінє не тілько не приписувало у вину Мазепі ёго поступків, але для більшого захисту ёго особи перед народом післало ёму полк стрільців. „Гетьман," звіщає оден подорожний, що проіздив тоді Україну, „стрільцями сильний, без іх мужики давно би ёго спрятали, та стрільців бояться, тому то він ім платить, неустанно кормить и без іх и не поступиться."

Рахуючи на потужність Голицина, Мазепа всіми способами старався догаджувати ёму до тої пори, поки Петро в 1689 р. не позбувся правління Зофиі и не заслав Голицина на вигнане. Мазепа підчас переверту, що сподівався в Москві, приіхав случайно в столицю, розуміється з наміром кланятися любовникови, та дізнавшися, що власть перемінилася, постарався чим скорше розірвати звязь з давнійшим правлінєм и нахилитися до нового. Се ёму вдалося. Мазепа просив у правління того, чого московське правлінє и домагалося на Вкраіні, н. пр. додатку військових людий, спису козаків и способів для погамованя народнёі бути. И Петрови особисто вмів приподобатися Мазепа. Молодий цар полюбив ёго и с того часу вважав ёго щиро прихильним своім слугою.

Через цілий час двайцятилітнёго гетьманства Мазепи в Україні, проявлялася ненависть до ёго у підданих, виражаючися то тими, то иншими змаганями відобрати ёму гетьманство. Чим довше держав Мазепа гетьманську булаву, тим більше привикав нарід український уважати ёго чоловіком польского духа, ворогом закорінілих козацьких змагань до рівності и загальної свободи; неприязнь для Мазепи стала передовсім виражатися, після українських навичок, доносами и підступами. В кінци 1689 р. зъявився в Польщі у короля Яна Собіського руський чернець Соломон с письмом од Мазепи, в котрім український гетьман виявляв польскому королеви бажанє прилучити Україну знов до Польщі и спонукував знов роспочати ворогуванє з Россиєю. Зараз опісля приіхали з Запорожа до того ж короля післанці, представляючи ёму, щоб приняв Запороже в підданство Польщі. На щастє від одного православного дворака, що жив на дворі королівськім, об сім и иншім дізнався московський резидент, Волков, що жив у Варшаві, а од Волкова дізналисъ об тім и в Москві. Король післав Соломона в Україну, до гетьмана, без усякого письма з устним запевненєм своєі ласки, а між тим дав тайне поручене львівському

Digitized by Google

православному епископови Іосифови Шумлянському, щоб знісся з Мазепою. Шумлянський вислав до Мазепи шляхтича Домарацького с письмом, и просив щоб гетьман Украіни заявив через післанця, на яких услівях бажає вступити в підданьство польскій державі. Мазепа, діставши письмо Шумлянського, вислав се письмо и шляхтича, що се привіз, у Москву; Соломон же дізнавшися об тім завчасу и не рішився вже являтися до гетьмана, а вернув у Варшаву, та щоб, як то кажуть, не вдарити перед Поляками лицем у болото, найняв на дорозі в коршмі якогось студента и підмовив ёго, щоб написав ёму фалшиве письмо в имени Мазепи. Переписане на чисто се письмо Соломон сам підписав, наслідуючи характер письма Мазепи и поіхав у Варшаву, а нечисту рукопись забув взяти в студента. Склалося, що ним Соломон доіхав до Варшави, студент, виговорившися в коршмі про два талярі, що дістав іх за свою штуку від Соломона, виявив тайну зібраній там пяній компанії; ёго потім увязнили и привели до короля. Студент до всёго признався и предложив позісталу в ёго нечисту рукопись уложеного в имени Мазепи письма. Коли Соломон прийшов до короля и подав ёму письмо від гетьмана Мазепи, король, знаючи вже всё, казав закликати студента и довести Соломонови ёго обману. Нечиста рукопись була під рукою; годі було виператися. Соломон до всёго признався; ёго посадили в тюрму а потім на домагане московського резидента видали московському правліню. В 1691 р. ёго привезли в Москву, відняли ёму посвящене и під давним ёго світським именем Семена Дротського вислали до гетьмана в Батурин. Там ёго покарали смертю. З усёго видно, що сей Соломон був орудєм тайної партиі, що бажала навести підозріне на Мазепу в Москві и приготовити ёму упадок.

Та коли ще московське правліне не мало в своіх руках Соломона, а домагалося ёго виданя, в Київі підкинено анонимне письмо, в котрім остерігали московське правліне „отъ злого и прелестнаго Мазепы“. Київський воєвода вислав се письмо в Москву, а з Москви післали ёго просто до рук Мазепи с тою заміткою, щоб гетьман звістив: чи не може, після своєі догадки, зміркувати, хто б міг уложити се письмо? Мазепа вказав, яко на головних ворогів своіх, на бувшого гадяцького полковника Самойловича, на зятя Самойловича, князя Юрия Четвертинського, на бувшого переяславського полковника Дмитрашка Райча и на тодішнёго переяславського полковника Леонтия Полуботка. На домагане гетьмана, вивезли одправленого гадяцького полковника з ёго майна, що було в лебединськім повіті, привезли в Москву,

Digitized by Google

а потім вислали в Сибір; там також вислали и Райча; Юрия Четвертинського з жінкою и тещею переселили в Москву, а Леонтий Полуботок втратив уряд полковничий.

В Україні появився тепер повий, діяльнійший ворог Мазепи и цілої панської партиї. Се був канцелярист Петрик, жонатий з небогою генерального писаря Василя Кочубея, чоловік запобігливий, горячий и діяльний, бодай в перших часах. В 1691 р. він утік на Січ з важними письмами, вкраденими з військової канцелярії и підбурював січових козаків разом и против гетьмана и против московської власті. Слідуючого 1692 р. він утік в Крим и писав відсіля на Запороже, що наміряє, за прикладом Хмельницького, привести Кримців на Вкраїну, підняти цілий український нарід, вигубити жидів-арендаторів, усіх панів и богатих людий. Вість про таку думку діставшися на Вкраїну зараз и найшла прихильників; удатні люди пустилися до Петрика; хто полем, а хто водою. Мазепа вислав на Запороже козака Горбаченка з дарунками тодішнёму кошовому Гусакови — вговорювати ёго, щоб він не допускав Запорожців приставати до Петрика; тим часом буря готова була зірватися не на Запорожу, а між городовим козацтвом в українських полках. „Ми думали,“ говорили тоді Українці, „що по Богдані Хмельницькім народ християнський не буде вже в підданстві; видимо, що противно тепер бідним людям гірше стало, як за Ляхів було. Перше підданих держала в себе тілько старшина, а тепер и такі, в котрих и батьки не мали підданих а їли свій зароблений хліб, силують людий, щоб їм возили сіно и дрова, топили печи та чистили стайні; Москалі ж наших людей бють, крадуть малих дітий и відвозять у Москву.“ Найбільш незносними здавалися для народу „оранди“ — продаж горівки, віддана в руки жидам, с платнею за то у військовий скарб. Горбаченко дістав у Січі и потім з гетьманського наказу привіз у Москву договор, що заключив Петрик с кримським ханом. С того договору видна була думка в Петрика визволити від чужоземців Україну обох сторін Дніпра (він назвав ії княжеством київським и чернигівським), и утворити з ії одну державу, під именем княжества українського. Громадянам лишав до волі завести в себе таке правлінє, яке видасться їм одповідним. У своїм универсалі, зверненім найбільш до січових козаків, Петрик згадував про варварства, заподіяні колись українському народови Поляками: „Чи не саджали вони братів наших на кіле, чи не палили в прорубах, не обливали водою на морозі, чи не силували козацьких жінок варити в кипятку своїх дітий?“ Та дорікаючи такою лютостю одним сусідам України, що

Digitized by Google

перше орудували краєм, Петрик не лучче відносився до инших сусідів: „Ненависні монархи, посеред котрих ми живемо," писав він, „як льви люті, пащи свої рознявши хотять нас поглинути т. є. вчинити своїми невольниками." Він указував, що український народ, оддаючи неприятелеви свої села и городи палити, захищує собою московське государство, як стіною, а Москва з вдяки за то хоче взяти всіх Українців у вічну неволю: „Позволили нинішнёму гетьманови роздавати старшинам майна, старшини позаписували собі и дітям своім у вічне володінє наших братів и тількощо в плуги іх не запрягають, а вже як хотять, так и орудують ними, зовсім як невольниками своіми: Москва для того нашим старшинам се позволила, щоб наші люди таким тяжким підданьством втихомирилися и замислам іх не противилися. Коли наші люди від таких тягарів закріпощаються, тоді Москва береги Самари и Дніпра обсадить своіми людьми." Очевидно Петрик хотів повторити майже буквально историю Богдана Хмельницького. Та події буквально не повторяються. Хмельницькому дійстно вдалося роспочати своє діло з Запорожа, а потім перенести ёго в сторону городових козаків. Петрикови же се ні троха не вдалося, хоч Петрик пішов тоюж дорогою. Запорожці до ёго не пристали, крім ватаги запеклих горлорізів. В українських селах зворушився був простий народ, посполита чернь. „Най тілько прийде Петрик з запорожцями," говорили мужики, „ми всі до ёго пристанемо, повбиваємо старшин и всіх жидів арендаторів и всіх своіх панів, щоб не було панів на Вкраіні, а щоб усі були козаками." Так мабуть и сталось би, як би с Петриком явилася, як с Хмельницьким, чимала запорозька сила воєнна. Та Петрик, не нахиливши Запорожців, прийшов на Вкраіну тілько с самими Татарами, тай ті помагали ёму не дуже радо. Коли Петрик прибув до пограничних городів над рікою Орелю, Татаре, що з ним прийшли, зачули, що гетьман зберає полки и иде против ім; вони лишили Петрика и втікли; за ними пішов и Петрик у Крим; а Мазепа так дешево позбувшися загрожавшої ёму бурі, дістав з Москви подяку и дорогу соболю шубу, що коштувала 800 рублів. Петрик ще якийся час непокоів Мазепу своіми підбурюючими универсалами до українського народу, вказуючи між иншими на оранди яко на найважнійший тягар для народу. Мазепа, зміркувавши се, скликав у Батуринї раду, завізвав на ню, крім полковників, чимало козаків и міщан и питав: чи можна знести оранди? По многих спорах рада рішила в виді проби на оден рік знести оранди и замінити дохід

Digitized by Google

з їх побором од тих людий, що на основі всім рівно прислугуючого права стануть гнати горівку и удержувати шинки.

Весною 1694 р. зъіхалися знов на раду полкові старшини и знатні козацькі товариші; вони присудили зібрати по всіх селах и городах сходини и на них предложити всёму народови питанє: чи мають бути оранди, чи ні? Таку загальну раду скликано по всім усюдам и народ присудив: задля доходів лишити оранди по давнёму, тому що в останні часи, як оранди були знесені и гроші збирано з горалень и шинків, повставали великі суперечки, а у військовім скарбі показався в порівнаню з давнійшим великий недобір.

Петрик не був страшний Мазепі; Петрик більше чванився и більше зберався діяти, як діяв; був у гетьмана ще оден противник, вельми діяльний и популярний, ворог усіх звязаних панським духом з мазепиним гетьманством. Се був проводир козаків правобіч Дніпра, Семен Палій, що мав уряд хвастівського полковника.

(Дальше буде.)

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Дальше.)

VIII.

Ч. 8. „Изданій“ робить зовсім таке вражінє, як новий чобіт, на котрім латка сидить на латці. Панове редактори сказали собі, що мусять що місяця двома аркушами друку просвітити темних, — але що друкувати?.. Дурниця! таж знаєте, п. Михаіл Клемертович либонь чи не від десяти літ ревно и совістно займається редакциєю Ставропигийського „Временника“ и списав вже чималий стос паперу на господарські поради, приписи и т. и., виписані мабуть с всіляких старих календарів. Отже як нема що в „Изданіях“ друкувати, послідне „прибѣжище“ — запліснілі шпаргали календарського материялу п. Михаіла Клемертовича! Сейчас найдеться щось „о саженью всѣлякихъ деревъ“ або якісь „записки господарскіи“ або бодай щось про виробленє меду до пития, або тим подібна дурничка або передрук з „Gospodarza“. Міні видиться, що при такім системі видавництва „Общество им. Качковского“ могло би видавати місячно и по 10 аркушів: нехай лиш дадуть волю п. Клемертовичу, а він передрукує „господарську часть“ з усіх 10 рочників „Временника“ а в додаток ще й деякий вірш поета О. А. М. або п. Вѣнцк. з „Ластівки“...

Digitized by Google

С самих майже таких латок календарських зложене ч. 8-е „Изданій“. Писати про них всіх — се над моі сили, та й шкода заходу; впрочім годі припустити, щоби панове редактори „Изданій“ й самі не були пересвідчені о нехосенності тих статий... Розберу лиш побіжно першу статю **„Розговоръ неученого батька съ ученымъ сыномъ“** добродія **И. Ш.**

П. И. Ш. на шістёх картках зібрав и виложив — в формі дияльогу — усякі науки: и економію и статистику и гигиєну та що йно не теологию. Академик Иван, приіхавши на коляди з Відня домів, розмовляє при поважних господарях з неученим своім рідним батьком селянином, котрий, хотяй він неучений, а таки с своім простим розумом виглядає розумнійшим від сина — завдає ёму подібно як учитель ученикови питаня, на котрі син багато баламутить. Батько каже, що нарід наш сам собі найбільшим ворогом за-для своєі темноти, нужди и гріхів, и в загалі чорно задивляється на стан и долю нашого народу; — а син щось буцім оппонує, а в грунті річи признає справедливість словам батька, та ще й пояснює, відки береться та нужда. Каже він: „нашъ мужикъ есть способбный до науки, до штуки, до всякого ремêсла, ôнъ доброго серця и лагôдный,“ але він лінюх, и то остатній лінюх, нероба, недбалий про своє добро. А не хочеться ёму робити раз задля того, що земля наша добра сама родить, а по друге, що „не втягнувся, не навыкъ ще до труду“ після вічних нападів Татар и після економської нагайки. Крім того нарід не вміє працювати, бо не мав коли навчитися та и „мужикомъ никто не опёковався“ (чи противно може, за багато мав опікунів?) „До того приходитъ еще надмѣрне дробленье землѣ... а причина того дробленья, крути, верти таки — недбальство и лѣнивство. А причина тому — краеве положенье, що нема промыслу, що край такъ сбѣднѣвъ, що и грошей не ма, щобы позаводити фабрики и рукодѣльнѣ.“ У горах наших н. пр. полонини найлучші перейшли в жидівські руки з браку промислу.

Ціла тота теория списана лиш на одній картці на стор. 229 и 230. Мені видиться, що після Сміта не було ще більшого економиста, як шановний И. Ш. А яка желізна логика у ёго погляді! Тілько зважте: народ наш лінюх, бо земля сама родить — а кілька стрічок дальше говориться: що задля лихого обробленя землі бувають часто голодові роки (отже: вже ж сама земля не родить); народ наш лінюх, бо не навик до труду після нападів Татар та нагаёк економських. Питаюся, коли мав и міг народ більше навикнути до труду, як за часів панщини?..

А вже ж надмірний поділ грунтів — се наслідок теж лінивства! Так отже після п. И. Ш. причиною дробленя землі — недбальство, а причиною недбальства — „краеве положенье, що нема промыслу“. З дальшого розумованя про промисл знов виходить, що брак промислу — то лінивство народа; по крайній мірі вину злого стану промислу приписує лінивству, — хоч сам казав висше, що задля географичного положеня краю не може у нас розвинутися промисл.

С посеред такоі путанини тяжко ж буде читаючому непросвіщеному що путнёго видобути для своєі науки. Після довшого резонованя ще про пияньство, про лиху страву та убиток руського населенія (ста-

Digitized by Google

тистична часть росправи), каже шан. И. Ш. устами ученого сина: „Здалось бы, щобы нашй ученй свернули бôльшу увагу на народъ и пôзнавали его лучше. Безъ того весь нашъ трудъ буде безпожитôчный, бо безъ розумного обдуманого пляну... Общества наши, особливо Общ. им. Качковского, повиннй якъ найчастѣйше стыкатися съ народомъ на собраньяхъ загальныхъ и частковыхъ, повиннй книжочки свои народнй пôсля якогось добре обдуманого, сталого пляну выдавати,ôтповѣдно до потребъ нашого народа, пôзнавати его потребы и станъ его матерьяльный и моральный.“

Признаю повну справедливість тому заключеню добродія И. Ш. Товариства наші, особливо имен. Качковського повинно вже раз свої книжочки видавати після якогось пляну, — бо всі дотепершні виданя ёго, не виключаючи и самоі статі п. И. Ш., ставляючого таки ж у тихже книжочках таке petitum, не могуть почванитися обдуманостю пляну та переведеня.

Чейже признасть мені шан. И. Ш., що наукова розвідка, якоі він на полі економиі піднявся, не може належати до книжочок популярних. Всякі такі розвідки мають ту ціль, щоб науково розібрати усі вимінки житя-бутя, зглубити причини злого стану люду або суспільності и відповідних способів против них добирати та дорадживати. А задачою популярних діл — застосовавшись до тоі поради, піддавати потрібні способи. Так ось п. И. Ш. прийшов до результату, що для народу треба просвіти, науки. Об тім знали вже й без нёго не тільки багато с просвічених людей, але навіть ті, що заложили „Общество им. Качковского“ и видають ёго „изданія“; всі годяться на те, що де більша просвіта, там и лучший стан матеряльний, там и лучше ведеться. Але ж власне ціла штука в тім, щоб темних просвітити. А до просвіти не причинився п. И. Ш. своєю статею. Він лиш поставив у самім же „Изданію“ те pium desiderium, щоб „Изданія“ були вже раз хосенніші, щоби щось лучшого поміщали. Поминаючи вже те, що таким робом він скомпромитував в очах самих читателів „Изданій“ тиіже „Изданія“, но також и сам не вдіяв нічого путнёго. Повторяю, такі розвідки годяться до наукових письм, газет або хоч до окремоі брошури, — але не до популярних діл, де треба вже результат подавати в спосіб ясний, кождому понятний.

А коли вже хто хоче конче спопуляризувати якій діл з наук економичних, нехай же йде за поступом тих наук, та нехай сам студиює ту суспільність, для котроі береться писати. Так приміром п. И. Ш. вичитав десь у якімось підручнику про богацтво природи и плодовитість землі яко причини лінивства. Нуж и собі те співати про Галичину, хоч тут лінивство в найбільшій часті походить с тоі апатиі, яку викликала надмірна експлоатация праці через капитал. Замість щоб піднести ту грізну причину нашоі нужди та подати якісь способи на теє, п. И. Ш. зійшов на тему, про котру вже усі воробці по всіх селах Галичини цвірінькають — зійшов на пияньство!

А нехай но шановний добродій хоч оден місяць придивляється пильно, що діється по селах, — певно, коли йно має здорові очи а не буде іх прижмурювати, побачить, кілько то сил и труду нашого хлопа марнується майже за дармо, яка ненатуральність и диспропорция між

Digitized by Google

трудом и заплатою. Легко ёму прийде тогді висновати заключене, відки береться апатия до труду, лінивства, байдужність до всёго, пяньство и т. и. смутні появи павперизму.

Правда, промисл и ремесло може хоч в часті запобічи тим лихим наслідкам, але и іх не належить переціпювати, як се ш. автор на стор. 229 зглядом Англиі потішається: „велики обшары лишь тамъ можливй, где або селянина, дрóбного посѣдателя, уже не ма, якъ въ Англіи, або где рóльництво стоитъ на дуже низкóй степени. Въ Англіи оно вышло на добре, бо вся сила кинулась па промыслъ. а еще досыть рукъ лишилося, щобы обробити землю...“ Либонь п. И. Ш. не знає, яке то буває добро між робітниками в Англіі, де часом сотки родин гинуть в найбільшій нужді, коли тим часом льорди, банкири, очевидно єдиниці, упливають в достатках и роскошах.“

Закінчив бим вже, та годі мені ще не звернути уваги читателя, як в „Розговорі неученого батька...“ заносить подекуди идеями московських славяноѳилів ще 40-х років. На стор. 235 и 236 стоіть: „Лишь тіи народы, котрй сильно розвинули въ собѣ любовь до всего своего, и все свое стерегутъ ôтъ чужого наплыву и чужои гнилизны, могутъ мати якоесь значенье.“ Шкода, що п. И. Ш. не порадив ще, щоб хинським муром відділитись від запада и т. и. небилиці московських Византийців. „Русска мати велика!“ кличе автор на самім кінци, даючи догадуватись, що то за матюшка має бути велика.

Ч. 9-е и 10-е містять в одній книжочці повість Бичер-Стов **„Дядко Ѳома“**, переложену *Орестом А. Авдиковським* „для русского народу“. Не буду довго над нею застановлятися. Повість тота, майже на усі европейські язики давно переложена, звісна буде по грясті читателям, — а переклад п. Ореста А. Авдиковського се тілько короткий витяг з властивої повісті; не місце тут також виказувати, о скілько пощастився або не пощастився той труд п. О. А. А., задивляючись на нёго из становиска надобної литературы. Піднесу лиш взгляд, чи надається повість с тенденциею „Дядька Ѳоми“ до популярних книжочок.

Отже, Бичер-Стов пишучи своє діло, у котрім представляє чорну долю невільників в Америці, мала на мислі, вилинути на „свічну“ клясу свого часу, взбудити в ній любов до людскості, любов своіх ближних, — словом домагалася свободи невільників, чоловічих прав.

Тепер часи, слава Богу, змінились. А по моій гадці, переклад Бичер-Стова у нас за пізний; заміщене ж ёго в популярнім виданю, коли б ним не були „Изданія общ. Качковского“, котрі самим дрантем запихаються, уважав бим не конче відповідним (бо сли ще й тепер треба вчити „свічну клясу“, а радше свічних „пявок“ любви людей, так не популярними виданями), але „як то кажуть, „на безрибю и рак риба“; отже для „Изданій общ. Качковского“ переклад „Дядка Ѳоми“ ще найлучше лицює за всі другі статі. По крайній мірі, нарід наш пригадає собі панщину... та теперішню свою волю, та може взбудиться у нёму порив до своєі правди...

(Конець буде.)

Digitized by Google

Клясові интереси и интереси народу.

(Ще причинок до реформи австрийських финансів.)

И ш. редакция „Правди“, и ш. Читателі нехай міні будуть вибачні, коли я, заохочений уривком артикулу die legislative Steuerschraube с часописьма Finanzielle Fragmente, долученим в примітці до статі „Шляхетні защитники народа“, ще кілька слів докину до важної справи реформи австрийського економичного уставодавства. Не так міні при тім ходить о упір при моім виповіженім в моій статі, а статею Fin. Fragm. запереченім пересвідченю, як більше о заинтересоване руських читателів для справ економичних, котрі у нас за для политики, и то, як учить досвід, дуже ялової политики, доселі так несправедливо занедбувано. Занедбуване таке мститься тепер на нас самих на кождім кроку; ми чуємо на власній шкірі, що нам чим раз гірше, и жаль сказати, але признатись треба, густо часто навіть не можемо собі здати справи, яка сему злу дальша, або и близша причина? О тіміже ж, щоби настигаюче зло предвидіти, ёму по нашим силам запобігнути або хочби запротестувати против невигідним для нас мірам сойму, Ради державної, правительства, — вже й не говорити. Наша публицистика не малу часть вини у сім має на своїй совісті, посвятивши (по крайній мірі до недавних часів) майже усі свої и так невеликі сили самій тілько политиці; не менче ж винна и сама руська поспільність, у котрої жажда за политичними, церковними*) и т. п. новинами тримає рівний крок з не менче сильною апатиєю для усіх справ економичних, а особливо таких, в котрих які небудь цифри грають найважнійшу ролю. Які с того (межи инчими) можуть лучитись наслідки, нехай покаже от хочби такий приклад з особистих досвідів Вашого слуги. Шукаючи за властивими причинами полонизациї руського сільского населеня, котра на руско-польскім пограничу, на одній тілько линиї Сяну и Вислоки займила кількадесять миль квадратових грунту до недавних ще віків, під взглядом историчним, етнографичним и церковним, р у с ь к о г о, я наткнувся также на одно село — неначе острів, незатоплений ще наступаючим зі всіх сторін потопом. Село було руське, хоч и зараз на перший погляд пізнати було, що пруд полонизациї глубоко вже підмив береги до окола, а місцями вірвався вже й до середини, як се видно було в деяких частях убраня народу, в краковяках заступивших руські пісні сільских пастухів, в готицькій структурі церкви, в польских словах и польских зворотах, якими насякла тамошня в більшій половині ще ру-

*) Цікава була би річ (не знаю чи тілько правду сказала Deutsche Zeitung, с котрої я сю звістку вичитав), коли б справді руські посли в Раді державній приобіцяли правительству попирати користні для Угорщини проекти в справі национального банку, 80-міліонового банкового довгу и в загалі угорєько-долитавської угоди в заміну за обітницю, що министерство промовить добре слово в Римі за юлиянським календарем, неначе б в тій справі воля галицьких селян не значила більше як усі доми залитавські министри!

Digitized by Google

ська мова. Хоч же-ж понурий, замкнутий в собі тип тамошніх селян, відбиваючий дуже різко від говірливої, отвертої, космополитичної натури доколішних Мазурів, не дуже сприяв взаїмному нашому зближеню и приязнійшій розмові, то все ж дечого цікавого можна тут було навчитись. Але — тут не о сім мова; наша річ — податки. „Якже ж Вам жиеся тут межи Мазурами?“ — По довшій хвилі розваги, котра усім нам Русинам так добре пристає до лиця, хоч не завсігди годиться до часу и потреби хвилі, відповів найстарший и найрозумнійший з нашого товариства: „Гірше нам; у нас податок *барзо строгий;* у инчих (мазурських) *гмінах* то и третої части того не платят, що ми.“ — „Чи ж справді так?“ — „А так, так,“ обізвалися другі голоси, „то и всі о нас знают; и комісні були, и нічого не порадят.“ — „То хиба може для того, що у Вас грунта ліпші?“ — „Де ж ліпші? що у них (у Мазурів), то *грунт* добрий, легкий; а наше поле тяжке, барзо *пуское* (= пісне).“ И справді, се було видно по землі, котра жовтілась щирою глиною; и по мізерній вегетациі в порівнаню до гарного буйного поросту на сусідніх нивах, як тілько вийти було по за сільскі межі. — „То чому ж Вам именно вимірили такий податок?“ питаю я, хоч и сам вже прийшов на властиві причини. „Га, відповідають, — то ще з *штирдзестего* року; всі инчі громади (польскі) робили реклямациі, а наша громада *не;* то тепер вже, кажут нам, пропало. Так то нашому хлопу темному!“ законкльодував мій господар, а я скажу за ним: Так то и усім нам, котрих „Зоря галицка,“ Дідицкий, „Слово,“ Матиця, Петрушевич, Малиновський, семинария... годували високою политикою, молитвословами, археологиєю, ортографиєю, язико- и звіздословієм, и о всім памятали, тілько забули о тім, що ми жиємо не за Буйтура Всеволода и не на инчій планеті, ані навіть не під ласкавою кормигою Єго императорського петербурського Величества, а в XIX-ім столітю посеред невгасаючої борби материяльних интересів, в краю, в котрім деспотизм не негує индивидуальної и национальної волі, але за те и власть державна не почувається до обовязку назирати за кождим поодиноким обивателем, чи в нёго ніс висмарканий, чи він в письмі не випускає Ъчиків, и чи він в належитім часі обробив своє поле.

Цілі два роки був термин до реклямаций и рекурсів в справі отаксованя виміру и репартициі згаданого податку грунтового отвертий, а руське село приглядалось з руською апатиєю, як сусідні польскі громади бережно ходили коло свого интересу, боронилися проти високому отаксованю своіх ліпших грунтів. За те ж воно тепер и платити мусить за них висший податок, а само може потішатися хиба тою проблематичною славою, що на тім іх дорого оплачуванім грунті (в тімже селі Дубні) уродився и виріс під впливом археологично-православно-политичної литературы патриот Михаил Качковський и що зібраний тим іх краяном маєток буде змарнований на годоване такоіж литературы и публицистики в „білих рукавичках“, с котроі вони за посередництвом Науки и Русскої Ради о. Наумовича, и видань общества Качковського довідаються о всім, навіть о польских интригах в „Просвіті“, — тілько не о тім, що те саме, що́ сталось ім в „штирдзьестім“ році, повторитися може а навіть вже по части повторилось тепер при новій регуляциі грунтового податку.

Digitized by Google

Се впрочім не один приклад, и не якийсь надзвичайний виімок; я єго зацитував тілько задля цікавость и тим, що він для читателів може мати навіть ще инчий, не тілько економичний интерес. Инчих фактів, таких ноторичних як примірем соймова устава о престациі для будови и удержуваня доріг громадських (1866), о податку краєвім на удержане шкіл-народніх, о ріжних роспорядженях виділу краєвого и виділів повітових що до администрациі громадських маєтків, и тим подібних протегуючих висші верстви на некористь селян установах уставодавства и администрациі, о котрих наша поспільність не має ні звідки набрати хочби найменчого понятя доти, доки їх вони по введеню в житє не припечуть до живого, — я не потребую и споминати. Я сказав: не може набрати ні найменчого понятя; між тим лучше скажу: наберає як найфалшивших понятий — а через що? Бо — або руська публицистика не вважала подібних справ в своім часі (коли трактувались) гідними своєї уваги, и поминула їх мовчки, так що руська публика усі відомості о них почерпувати мусіла с фалшивих представлень чужих органів, стоячих на услузі интересів нашим (а именно селянським) интересам диаметрально противних; або иноді ся публицистика — коли вже заинтересувалась якою справою, и не пожалувала ій місця хочби в рубриці политичних вістей, то й сама давалась уводити шумними фразами и софизмами тих противних органів, особливе коли тиіж зуміли своім мовам pro domo надати позір ученої фаховості. Треба ж признати разом с Finanzielle Fragment-ами, що так як политична институция дуализму, як политичний розділ межи федерализмом и централизмом, мали глубокий вплив на усе поспільне житє нашої держави, так и принята в австрийськім державнім праві засада „заступництва интересів“ наложила на усі обяви житя у нас своє характеристичне пятно, перейшла так сказати в тіло и кров держави, країв, людності, розділила австрийських так само як и специяльно галицьких краян на поодиноких „интересентів“, особливо ж різко відбилась на австрийській литературі и публицистиці ба навіть на тих галузях университетської и книжної науки, котрі який небудь звязок мають с публичним житем. И тоді як в Галичині, в котрій публицистика и литература научна конечно не дуже розрослась, висока шляхта має свою окрему не тілько журналистику и политику, але и окрему философию, поезию, историю и економику, — так як знов дрібнійша шляхта и буржуазия свою: то щож говорити о Відни, де з висшим ступенем розвою в поділі праці тисячі ріжнородних „интересів“ провадять вічну борбу межи собою; а кождий с тих „интересів“ бажає собі найти, и знаходить орган, котрий ёго славу голосить світови и провадить ёго оборону супроти конкурентів и супроти чужих интересів. Тоді як менчі „интереси“ заступлені в прасі віденській тілько в оплачуваних від вірша инсератах, то більші интереси мають на свої услуги цілі більше або менче поважні газети, або хоч їх половину, т. є. часть економичну. Ще більші интереси мають и по кілька таких прибочних органів, и тоді як оден з них, политичний, басуючи политиці парляментарної більшості або министерству, після того з відки интерес патрона потребує більшої підмоги, старається ділати на нерви своїх читателів, то другий сателит, прибраний для більшої поваги у всі поверховні позори фахо-

Digitized by Google

вого економичного органу, промовляє до розсудку тої поважнійшої часті публики, котра в часописях шукає науки, не маючи часу шукати ії в книжках або университетських авдиториях. Кожде товариство асекурацийне, кожда зелізниця и кождий більший банк має у Відні якогось свого „Економиста“, або Volkswirtschaftliche Zeitung, або Interessenschutz або Finanzielle Blätter або Zeitung für gesammte Volkswirtschaft або für das Eisenbahnwesen, für das Versicherungswesen и т. и. И не треба думати, що часописі ті заповнені самими тілько инсератами, билянсами дотичних товариств або ix славословіями; ні! німецька а в разі потреби и английська и французька економична литература така богата, що викроіти з неї раз на тиждень вступний артикул теоретичний, відповідний до хвилі и до потреби „интересу“, не стоіть ані труду ані великої науки; що при тій ножичковій операції відпаде афоризмів и наукових фраз, те служить до прибраня дальших, вже далеко практичнійших артикулів, котрі з економичною наукою тілько лиш и мають спільного.

Хто, як підписаний, коштував оден по другім с тих віденських органів науки, щоби котрого з них вибрати для сталої своєї лектури, той згодиться у сім зо мною, що, коли що у них знайшов доброго, те було вже — иноді тими самими словами — написано яким небудь Фр. Лістом перед 40 роками, або А. Смітом на початку сего столітя (бо пізнійших економистів боронять перед такими плагиятами права австрийської власности), а що оригинального, те було реклямою для дотичних „интересів“. — Я не хочу цитовані на початку „Finanzielle Fragmente“ залічувати безвзглядно до числа таких самих плягияторів, як попереду названі, бо хоч часописі тої здавна вже не бачив на очи, то спускаюся зовсім на ш. редакцию „Правди“, котра б з неї не цитувала нічого, колиб часопись та не була дійсно фаховими людьми редагована. Але— чи часом побіч поважних и оригинальних артикулів не стрічаєтьсл в ній, и то не в инсератовій, але редакцийній части, таких приміром річей як (щоби спімнути о найневиннійшім звичаю) цілі шпальти НН-рів, котрі вийшли при лосованю тих а тих лосів, облигаций и т. п., або специяльні дуже відомості про одні товариства акцийні рівночасно с консеквентним мовчанем про другі; коли дійсно так, то з уваги, що подібні відомості об тім, чи лос N. 15210 St. Genois виграв великий чи малий Treffer, ані науки економичної не посувають наперед, ані не причиняються до ii популяризациі, позвольте виповісти и о тій часописі моє мніне, що вона належить до другої знов категориі таких, в котрих люде науки приймають на себе незавидну ролю, свої имена и свої дійсно научні артикули проституовати для покритя инчих, утаених цілей зовсім не наукових. По крайній мірі с приведеного „фрагменту“ о податку доходовім ся друга ціль пробиваєсь дуже ясно, як се можна вже вносити с тої нещирості, з якою артикул воює наче б то тілько проти ухвалі „контингенту“, а дійсно ж бє с цілою форсою проти цілому принципови податку доходового, и то такими натягненими аргументами, що ті самі аргументи далибся з рівним правом ужити проти кождому, без виімки, податкови. — Послухаймо: „..таким самим правом и с такими самими мотивами (се-б то конечність покритя дефициту), як означено перший контингент, буде

Digitized by Google

можна той контингент підвисшити;.... австр. министер финансів потребує сказати: мені треба 500 мілионів податку особисто-доходового — и податок мусить бути побраний". — Вже поминувши смішну (в органі науковім!) пересаду, буцім-то би правительство або парлямент могли коли небудь наложити 500 мілионів податку на дохід австрийських підданих, на той дохід, котрий після обліченя тих самих неприятелів реформи в цілості тілько **400** мілионів виносить*), — поминувши ту проти якому небудь австрийському правительству неоправдану инсинуацию, — спробуймо в поданім цитаті всюди намість слів „особисто-доходового податку", поставити за чергою „грунтового", „домового", „заробкового", „консумцийного", — одним словом в загалі „податку"; чи той сам аргумент не давбися до тих усіх податків застосувати з рівною правдою чи неправдою, як до вибраного автором для звісних причин податку особисто-доходового? Що ж министра финансів здержувало би в натякненій автором евентуальності, намість з особисто-доходового побрати стільку-ж суму 500 мил. приміром через наложене „додатку" до податку грунтового або котрого инчого? Бо §. 14 конституції з $^{21}/_{12}$ 1867**), на котрий F. F. покликуються, дає правительству в певних евентуальностях в загалі право які небудь установи, котрі в звичайнім часі від призволеня Ради державної залежать, провизорично на власну руку завести; значить те виїмкове право так само а не більше ані менче надужитим бути би могло що до податків инчих, як и що до самого податку доходового и контингенту того податку. Чи ж, коли би певний контингент не був ухвалений, а противно, як сего домагати здаєсь Fin. Fr., означена була раз на завсігди стопа процентова, правительство не могло би, так як піднести ухвалений парляментом контингент с 15 на 500 мілионів, — так само піднести стопу процентову з 1 зр. 65 кр. на 50 зр.? Чи ж наслідки не були би ті самі, и чи (акцептуючи инсинуацию номинального ворога хабруса) виборці, котрих

---

*) вотум менчості п. Кржечуновича; правительство облічує єго на 800 мілионів, але и в тім случаю пересада Fin. Fragmente дуже очевидна и не безнамірена: се ж очевидно той сам тілько в инчій формі висказаний донос о „комунизмі", бо такий „контингент" міг би бути наложений тілько тоді, якби намість теперішного ряду правила Австрию комуна.

**) Wenn sich die dringende Notwendigkeit solcher Anordnungen, zu welchen verfassungsmässig die Zustimmung des Reichsrates erforderlich ist (отже также бути може и наложене податків, але всіх податків без ріжниці, также и „контингенту" податку доходового, корого високість так само залежить von der Zustimmung des Reichsrates), zu einer Zeit herausstellt, wo dieser nicht versammelt ist, so können dieselben unter Verantw. des Ges. Ministeriums durch kaiserl. Verordnung erlassen werden, insoferne solche keine dauernde Belastung des Staatsschatzes, keine Veräusserung des Staatsgutes und keine Abänderung des Staatsgrundgesetzes bezwecken... Die Gesetzeskraft dieser Verordnungen erlischt, wenn die Regierung unterlassen hat, dieselben dem nächsten zusammentretenden Reichsrate und zwar zuvörderst dem Hause der Abgeordneten binnen 4 Wochen nach dessen Zusammentritte zur Genehmigung vorzulegen oder wenn dieselben die Genehmigung eines der beiden Häuser des Reichsrates nicht erhalten.

Digitized by Google

голоси мали б бути „закуплювані за гроші податкові“, робили би яку небудь ріжницю між грішми добутими з доходового податку дорогою „контингенту“ а дорогою наперед означеної стопи процентової? Що дальше слідує о отаксованю и фасионованю доходу, то зовсім для мене не зрозуміле, для чого F. Fr. приводять тут именно проти контингентованю аргументи такі, котрі рівним — а навіть ще більшим правом далибся виповісти проти означеню певної стопи процентової. Що велика часть людей старається завсігди вициганитись перед оподаткованем, се річ звісна, и так само діється и тепер, именно в дотеперішнім (старім) податку доходовім, що дотичні контрибуенти, именно несовістні, фасионують свій дохід низше проти дійсного; але власне реформа податкова впроваджує тут користнійші постанови, котрі именно скрупулятного автора повинні би утішити: Бо по перше — тоді як тепер навіть чоловік досить совістний може иноді вважати річею не дуже неморальною, часть свого доходу через ёго затаєне від податку увільнити, а се именно з дуже зрозумілою вимівкою: коли богачі, маючі по кількадесять тисяч чистого доходу з золотої ренти або з акций, не платять ані цента податку с того доходу вже після устави, для чого ж я не маю собі що найменше $^1/_{10}$ часть мого доходу самовільно від того-ж податку увільнити?—то після заведеня нового податку загальнодоходового, особливо ж коли означений наперед контингент 15-міліоновий має бути на усіх підданих австрийських (з вийнком єдиним: убогих) розмірно до їх доходу розложений, той претекст відпаде, и безперечно хоч не всі, то велика часть таких на пів совістних людей опісля не схоче допускатись того з уваги, що за їх несумлінність не згаданий богач, але усі прочі ёго краяне без вийнку платити би мусіли. На прочих же людей, котрі таких скрупулів не мали б, власне впроваджує нова устава по друге: ті комисині таксацийні, котрих Fin. Fragmente так лякаються — и то коли у них (у Fin. Fragm.) сумліне чисте, лякаються на дармо, так само як надармо кажуть совістним фатентам боятись денунциянтів, — між тим, коли денунциянти совістному чоловікови в тім взгляді не можуть зробити нічого; а коли що небудь кому зробити можуть, то хиба тілько заступити можуть брак контролі над нелояльними „капиталистами, котрих маєток не дасться (sc. инчим способом) контролювати“.

Але — кажуть F. Fr.: „при системі контингентовім“ (значить тоді, коли звісна буде фатентам и комисиям тілько загальна сума 15 міліонів зр., котра на усіх має бути розмірно в прогресні розложена, а не звісна буде наперед стопа процентова чи квота, яку кождому с свого фасионованого доходу опісля прийде заплатити) ті комисині „не будуть мати жадного интересу в тім, щоби вважати на справедливе фасионованє.“ „Як отаксується за низко, то стопа буде висша, як за високо — чого впрочім годі допустити —, то буде менча.“ Власне сі слова доказують, по моій думці, що дотичний автор або не порозумів предмету, або удає що ёго не розумів, и в такім разі стягає на себе підозріне, що не сам систем „контингентовий“, а в загалі цілий податок доходовий ёму не подобався. Бо спитаймо у нёго: чому ж ёму хочеться, щоби комисині таксували конче або за високо, або за низько?

Digitized by Google

чому ж противно не бажати нам усім, щоби вони таксували ані не за низько, ані за високо, а так собі справедливо и безсторонно? Зважмо ж тепер, під яким системом така безсторонність дасться осягнути певнійше, чи під контингентовим чи процентовим. — Тут передовсім мусимо памятати, що комисиї будуть складатись з людей, значить не ідеалів справедливості, а більше чи менче — але все егоистів, що свій власний интерес мати будуть більше на серці, як интерес прочих, підлягаючих іх таксованю контрибуентів; — а памятати также треба, що ті комисиї складатися будуть с таких-же самих контрибуентів. Возьмім же наперед той захвалений систем процентовий, при котрім (по намірею ёго оборонців) сума податку, яка має для держави дістатись, мала б бути неозначена, значить хоч би вона мала винести тілько 7 міліонів, то все одно, о те комисию голова не заболіла б, бо бракуючих 8 міліонів мало собі правительство знайти де инде, чи через нову пожичку, чи через видуманє нового, чи через підвисшенє старих пожиткових и консумових податків. Допустім: комисиї припало б таксувати дохід чоловіка, котрий або здавна був добрим приятелем більшості членів комисиї, або власне с тої оказиї зумів собі тую приязнь виробити. Що ж комисиї шкодить, що вона ёго дохід, намість на 5000 зр., отаксує на 2000 зр.? Отаксований на 5000 зр. заплатить податку (після внесків райхсратової комисиї, заступаючої систем „процентовий“) — 135 зр. 30 кр.; отаксований на 2000 зр. — заплатить лиш: 42 зр. 90 кр. И що ж членам комисиї, котрим наслідком того не прийде заплатити ані більше ані менче власного податку доходового, шкодить зробити приятелеви ласку, и казати заплатити ёму намість 135 зр. лиш 42 зр.? Зовсім нічого, бо интерес поодиноких членів тої комисиї в нічім через те не оскорблений, як тілько вони не платять пожиткових податків.*)

Коли, напротив, возьмемо такий сам приклад під системом контингентовим, то комисия буде передовсім добре памятати, що — як небудь вона коптрибуентів свого округа отаксує — дохід усіх контрибуентів австрийських понести буде мусів 15 міліонів доходового податку; вона**) прийде дальше логично до такого внеску: чим низше ми будемо таксувати усіх без виїмку (в загалі) контрибуентів нашого округа (а памятаймо, що усі инчі комисиї своіми надкомисиями будуть змушені триматись з нами одної и тої самої міри), тим менча випаде сума доходів усіх контрибуентів цілої Австриї, — а тим самим припаде из згаданих 15 мил. (контингенту) більше на кожду одиницю податкову; чим — напротив — висше будемо тих самих контрибуентів нашого округа (без виїмку) таксувати, тим сума доходів всеї Австриї вийде висша, а тим самим припаде на кожду єдиницю подат-

---

*) И додаймо: не належать до рідких дуже людей, котрі б могли зрозуміти, що наслідком того держава понесе шкоду, котра колись пізнійше на всій поспільності, оже посередно на них особливо ж на пожиткових податках відбитись мусить.

**) а так само комисия краєва и комисия віденська центральна (такої не буде — ред. Пр.), котрих задане: вважати, аби міра таксованя межи поодинокими округами и межи поодинокими краями була рівна.

Digitized by Google

кову менча квота с того самого контингенту. Так що ж ми в однім або другім случаю зискаємо або стратимо? Нічого; бо в однім и другім случаю дійсний процент с правдивого доходу вийде той сам, а тілько при розрахунку, на папері, згаданих 15 мілионів министерство в першім случаю буде мусіло ділити через цифру, допустім, 15.000 (єдиниць податкових), а в другім случаю через, даймо на те, 150.000. Кождий контрибуент, без взгляду чи він належить до комисиі чи не належить, заплатить в однім случаю стілько ж, що и в другім, тілько в першім на папері буде сказано, що він платить 1% від свого (за низько отаксованого) доходу, в другім, що він платить 10% від того-ж (за високо отаксованого) доходу; фактично ж він не буде платити ані 1% ані 10%, а 5% від свого дійсного доходу. Виходить с того, що комисиі не будуть мали ніякого интересу в **загальнім** знижуваню або **загальнім** підвисшуваню доходів свого округа, а так само рівнодушно буде при тім питаню заховуватись правительство, пильнуючи тілько у спілці с комисиями краєвими и центральною, щоби міра отаксованя в однім окрузі або краю не була низша або висша як в другім. — Инча зовсім річ, коли згаданий приятель просити схоче о помилуванє; тут не тілько интерес усіх австрийських підданих, усіх краянів цілого краю, усіх контрибуентів цілого округа, але именно также особистий интерес кождого поодинокого члена комисиі буде порушений: бо роблячи ласку тому одному приятелеви, и уймаючи для нёго хочби одну єдиницю податкову з ёго доходу, комисия знає, що тим самим увільняє одну частину доходу загально австрийського, на котрий згаданий контингент 15 мілионів має бути розложений, и що таким чином тая часть контингенту, котру мала покрити дарована приятелеви єдиниця, спаде на усі прочі, не даровані єдиниці, значить не тілько на прочих австрийських обивателів в загалі, але и на кождого из ласкавих членів комисиі специяльно. Котрому ж системови читателі признають висшість? И для чого контингентованє перед отакованєм має цілу реформу „ставити до гори ногами?“

(Дальше буде.)

Библиография.

— **Початки науки нѣмецкого языка** *для школъ народныхъ.* Цѣна: 70 кр. а. в. У Львовѣ. Въ цѣс. кор. накладѣ школьныхъ книжокъ Ставропигійского Института. 1877. Стор. 282 VIII-ки и 4 табельки.— Се переклад с польского первотвору, однак приладжений для руськоі молодежи о стілько, що замість прикладів с польскоі историі, литературы и т. и. подані приклади з историі и т. д. руськоі. Язик перекладу чистий. Автор первотвору старався практичність з науковою точностю сполучити, але се ёму не завсігди удалося.

— **Наука геометріѣ съ погляду** *до ужитку ц. к. низшои гімназіѣ. Съ семого видання Дра Францішка* **Мочника** *переложивъ на рускій языкъ* **Омелянъ Дейницкій**, членъ Товариства: „Просвѣта“. *На III. клясу.*

Digitized by Google

Вôддѣлъ II. Часть I. Съ 55 въ текстъ впечатаными дереворытами. Цѣна примѣрника 30 кр. а. в. У Львовѣ. Коштомъ комісіѣ шкôльнои(.) 1876. Стор. IV и 50. — Корректа подекуда, як на шкільну книжку, не досить старанна.

— **Наука геометріѣ съ погляду** *до ужитку ц. к. низшои гімназіѣ. Зъ найновѣйшого, ссмого выданя Дра Францъшка* **Мочника** *переложивъ на рускій языкъ* **Омелянъ Дейницкій**(,) членъ Товариства „Просвѣта“. *На IV. клясу. Вôддѣлъ II. Часть II.* Съ 49 въ текстъ впечатаными дереворытами. Цѣна примѣрника 50 кр. а. в. У Львовѣ. Коштомъ комісіѣ шкôльнои(.) Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка. 1876. IV и 74 стор. VIII-ки. — (Через невластиве уміщене слів „На IV. клясу“ на титуловій картці *перед* словами „Вôддѣлъ II. Часть II.“, замість *по* сих словах, мусить видаватися, що сеся книжка є тілько частиною учебника для IV-ої кляси, між тим вона є частиною учебника для низшої гимназиі а цілим учебником для IV-ої кляси.) Язик перекладу чистий на стілько, що слова и форми, які в книжці подибуються, суть чисті, руські; однак перекладчик держався (як и в Геометрії для III. кляси) за надто вірно німецького первотвору, так що вийшли деколи конструкциі и стиль неруські.

— *Дра Фр.* **Мочника Аритметика и Альгебра** *для высшихъ клясъ шкôлъ середныхъ. Зъ нѣмецкого переложивъ Д-ръ Е. Савицкій*, проф. гими. акад. въ Львовѣ. Львôвъ 1877. Накладомъ фонду краєвого. 346 стор. VIII-ки. Ціна 1 зр. 90 кр. ав. — Ся книжка уложена не так старанно, як инші учебники, видані заходом руської комисиі шкільної. Поминувши терминологию, котра ще давнійше уложена була комисиєю а в котрій, подібно як в польскій, за надто оминаються латинсько-европейські термини а нераз насильно уковані суть руські — подибати можна досить слів, фраз и форм невластивих нашому язикови (вынятокъ, слѣдовательно, той степени, математичной надѣѣ [dat.], предвсемъ и т. и.); стиль и конструкциі суть нераз невільничим наслідуваием німецького первотвору (пр. „Число выпадкôвъ спрыяючихъ приключеню ся одного изъ событій...“); форми и правопись дуже неодностайні, пр. форми глаголів окінчені раз на ъ раз на ь, на тій самій стороні подибуються: *льогаритмъ, льогаритмь* и *логаритмъ*; особливо ж корректа дуже недбала, так що на одній стороні находиться и по 10 друкарських помилок! В шкільних книжках треба домагатися більшої старанності.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— В справі **конфискати 21-ого н-ра „Правди“** дістали-сьмо отсе рішене судове:

„Ч. 15885. В имени Єго Цісарського Величества!

Ц. к. Суд краєвий для справ карних ві Львові рішив на підставі §§. 489 и 493 устави о поступованю карнім и §. 37 устави прасовоі в наслідок внесеня ц. к. Прокураториі державноі, що содержане арти-

Digitized by Google

кулу, уміщеного в числі 21-ім часописі „Правда“ з дня 15. Падолиста 1877 під написом „Библиографія“, а именно:

1) в уступі від слів: „Громада назначена.....“ аж до слів: „.....на всьому світі“ содержить в собі знамена провини против публичному спокоєви и порядкови с §. 305 закона карного, дальше

2) в уступі від слів: „Однак все таки.....“ аж до слів: „.....на правдиво польській землі“ и в уступі від слів: „І тепер ми.....“ аж до слів: „.....своју колишньу вольність“ содержить в собі знамена злочинства нарушеня публичного супокою с §. 65 бук. а. з. к., що про те заряджена через ц. к. Прокураторию державну конфиската того числа часописі „Правда“ єсть усправедливлена, дальше ширенє содержаня того инкриминованого артикулу зборонене и що забраний наклад має бути знищеним.

П о в о д и.

В первім уступі инкриминованого артикулу стараєся автор понижити правне поняте власності и заохочує клясу робочу до здобутя власності через виворот суспільний, в чім содержаться знамена провини против публичного супокою и порядку с §. 305 з. к.

В дальших двох уступах але усилує автор взбудити погорду и ненависть против правительству и єдиній звязі державній, в чім обявляються знамена нарушеня публичного супокою с §. 65 бук. а. з. к.

На тих отже підставах застосовані зістали висше сказані уступи закона.

Piątkowski.

С ц. к. Суду краєвого карного.

Львів дня 22. Падолиста 1877.

Гуттер.“

— **З Відня.** Дня 3-го Падолиста відбулися загальні збори **товариства „Січ“**, на котрих явилося 21 членів голосуючих. До нового виділу ввійшли слідуючі пп.: Петро Огоновський, яко голова; Григорий Цеглинський, заст. голови; Софрон Недельский, касиер; Осип Мазікевич, библиотекар; Антін Негребецький, секретар; Мирон Люс, диригент хору; Маріян Левіцький. — Хата товариства знаходиться тепер на VIII. Lederer-Gasse N. 30, III. St., Thür 29.

— **Чеська „Politik“ о руських райхсратовцях.** Звісний староческий орган Politik, видаваний в німецькім язиці в Празі, в остатних н-рах зачав більше займатися галицькими Русинами. Пасамперед підніс с похвалою те, що руські посли в Раді державній при відчитаню заявленя чеських „деклярантів“ голосували (у перший раз, задля чого ми ім нераз дорікали) за внеском д-ра Пражака, щоби се заявленє відослати до комисиї; відтак помістив навіть в оригиналі „Надіслане“ зі Львова, в котрім якийсь п. .....въ .....ичъ в звичайнім русско-рутеньскім язичию нарікає (мабуть аж надто справедливо), що хотя бурсаки в Народнім домі дістали тепер здоровійші комнати, за те харч став ще гіршій як передше: и мало ёго и дуже кепський та ще й навіть нездоровий; наконець в н-рі 328-ім з 28. с. м. помістила Politik допись з Відня, в котрій сигнализується смілійше и більш отверте поступованє наших рутено-русских, викликане послідними успіхами Россиян на боевищі, подібно як в 1866-ім р. надія (хоч фалшива) на скорий прихід

Digitized by Google

Россиян до Галичини осмілила наших рутенців, заманифестуватися в звістній статі Слова „русскими“. Впрочім закиди, які робить Politik руському клюбови в Раді державній, а именно п. Ковальскому, суть дуже оправдані. Ось-що пише Politik:

„Наконець маємо до занотованя втішну подію з нашого славянського житя. Більшості руських послів до Ради державної навкучилось все служити статистами правління и вони забираються зірвати з ним приязнь. При кількох(?) важних голосованях в остатних часах мож було видіти, що в клюбі мусіло настати розъединенє, бо більша часть руських послів голосувала против правління. Тепер довідуємось, що непорозуміня між поодинокими проводирями стали такі, що мусять довести до роздвоєня цілої фракциї, а п. Ковальский, завсігди вірний слуга кождої системи, мабуть не вийде побідником с сеї борби. — О скілько знаємо, то *внішні події* кинули свою тінь на идиличне житє руського клюба... И чому ж би мали Русини критися с своїми симпатіями? Коли Мадяри яко братня народність прямо препарувалися для ситуациї, чому ж би Русини не мали собі пригадати, що великий, могучий народ о 60 миліонів душ говорить їх мовою и пише їх письмом?(?!!)— Справді досить довго служив руський нарід амбициї одного чоловіка, котрому на проводиря партиї майже всёго бракує. Ц. к. радця висшого суду Ковальский не єсть ані политиком (Staatsmann), ані трибуном, не импонує ані своєю консеквенциєю ані спосібностю в осягненю хочби найменшої концесиї. Що Русини зискали за тих багато літ, що сидять в райхсраті и вислугуються рядови? Вони були досить лояльні, щоб, прилучившися раз до партиї ряду, триматися ії сліпо и ані министерство ані партия вірноконституцийних не може зробити Русинам найменшого закиду, що вони використали свою нераз дуже користну позицию. Противно, а в сім власне є доказ неспосібності Ковальского.— П. Ковальский сказав своїм товаришам, що руський елемент мусить тепер в Галичині бути увзглядненний відповідно до числа руської людности. Він подавав яко позір оборону від полонизациї, а між тим робив службу германизациї. Русини жадали рівноуправненя для своєї мови, и мали до того повне право. Ряд чим скорше хоронив їх від Поляків и поставив німецькі школи на місце польских(?). Ще й дальше пішов в „концессиях“ для Русинів. В великій бесіді, котру мав министер, коли заповідав заложенє университету в Чернівцях, заявив досить виразно, що той университет заложено зі взгляду на Русинів и що вони мають ёго вважати — яко дар! То були концесиї на полі шкільництва. А як же виглядають инші придбаня? „Опозицийні“ Поляки сильно держать в Галичині власть в руках и ві всіх урядах панують самовільно. Нехай нам п. Ковальский скаже хоч найменший зворот ик лучшому в ситуациї Русинів, а ми возьмемо назад хоч тяжкий закид, який ми мусіли против нёго піднести... Ми застерігаємо собі, що повернемо до тої преважної зміни фронту у Русинів, бо вона вже не єсть самою тілько парляментарною подією а *консеквенциї ії можуть легко заявити свою силу в цілком иншім напрямку*“.

Ми застерігаємо собі також поговорити о сій справі докладнійше. (Впрочім Politik знає лише 13 послів руських в Раді державній и вичисляючи їх подає між ними имена двох Поляків.)

Digitized by Google

— **Ирония патриотизму.** Галицько-руська Матиця, заснована свого часу галицькими „ученими“ руськими для розвою литературы, закупила недавно камяницю у Львові (давнійше власність Павлевича, галицького виходця до Россиі) на свою власність. Не знаємо напевно, що склонило гал.-рус. Матицю до такого уміщеня своіх капиталів, чи превеликий пиетизм для Павлевича, чи взгляд для о. Лепкого, неспожитого творця молитвословів, котрий мешкає в тій камяниці и певно буде міг стати тепер администратором „литературноі“ камяниці. Ми також не знаємо и не входимо в те, чи се уміщене капиталів Матиці в „руській землі“ послідувало на підставі рішеня загального збору литературного товариства Матиці, и о скілько ся операция користна зі зглядів финансових. То тілько річ певна, що се єдиний фактъ обяву теперішноі діяльності Матиці в часи, коли и просвіта народу и розвій литературы так важне значенє мають для нашого сутя и дальшого розвою. Ставити камяниці, як се робить Ставропигия, удержувати з власною стратою добра земські, щоб „мати кавалок руськоі землі“, як се робить Дім народній з Білкою и Костеневом, закуповувати камяниці, як се зробила Матиця, се все було б добре, коли б сі институції відповідно до своеі властивоі цілі сповняли також своє властиве заданє, — а то якби так дальше йшло, можемо опинитись на тім становиску, що будуть добра за руські гроші куплені, буде руська земля, будуть камяниці руськими грішми ставляні, а не буде тілько — Русинів! Хто приглянеться добре нашому житю, як велика у нас неохота до плеканя питомоі литературы, як малий и тяжкий розвій литературы, як руські доми тонуть в моральнім сні неуцтва, яка байдужість для народніх справ, — хто все те бачить и не хоче закривати дійсноі правди, той мусить признати, що таке qui pro quo в плеканю наших справ може довести до дуже сумних наслідків, сумних для кождого Русина вже без згляду на партийне переконанє.

Для того не маємо найменшоі причини радуватись финансовими операциями Матиці для „утвореня руськоі оази між жидівськими домами“. Тим менше може нас успокоіти така гонитва литературного товариства за материяльними успіхами під окликом „руська земля для нас“, що друга институция, заснована майже тими ж самими проводирями під голосним окликом староруськоі партиі для ратованя руськоі землі від жидів и „старого банку рустикального“, „Рольничо-кредитное заведеніе для Галиціи и Буковины“, ся премия райсхратового вислугуваня, сповняє впрост противне заданє. Недавно „Dziennik polski“ в вступній статі звернув увагу на те, що се „Заведеніе“, замість видобувати руський народ и руську землю с чужих рук, помагає до того, щоб щораз менше було землі руськоі, и що діяльність сего „Заведенія“ „для добра“ народу належало б властиво підтягнути під постанови новоі устави против лихви! Йдімо тілько дальше такими дорогами: товариства для розвою литературы и просвіти най купують „руську землю“, а руські „Заведенія“ під управою твердо патриотичних проводирів най лицитують „руську землю“, патриоти най скликують народ до „Заведеній“, котрі, як каже Szczutek, можна пізнати по вивішеній хлопській шкірі, а „Заведенія“, взявши 30%, най посилають народ подивитись, як виглядає „руська оаза“ серед жидівського моря, — а дій-

Digitized by Google

демо незадовго до властивих овочів такого патріотизму, по котрих и правнуки дізнаються „чия на них шкіра“, чиім добром вони підшиті.

— Як розуміє „Наука“ основана о. Наумовичем просвіту народню?

Вже не раз підносили ми, по яких бездорожах блукаються наші тверді проводирі, як великий упадок моральний тих самохвальців-просвітителів народу, як вони, самі позбувшись всякого патріотичного встиду, кидають, під покришкою „просвѣщенія народа“, між народ відпадки своєї знівощілої фантазиі, бажаючи народ заразити ідом свого власного цинизму против всёго, що кождому щирому Русинови дороге, святе и ненарушиме. Треба мати велику порцию безстидності, щоб беручися за просвіту народа тому ж народови за визискувані від ёго гроші говорити поломаним дяківським жаргоном (славленим яко язик литературній): що мова народня, сей єдиний скарб захований народом від чужого хижацтва, призначена тілько „для пастухів“; треба бути крайним слугою деспотизму, щоб перед народом похваляти прослідуване и заборону руського язика, а вже цілковитим игнорантом, щоб поучати народ: що „кнут и шибеница“ то конечні способи ширеня цивилизациі. А преці такі науки и виводи раз-в-раз подибуємо в „Науці“, котрої властивим редактором є ославлений Наумович, покровитель „просвѣщенія“ народнёго! Ціла деморализация старорускої партиі яскраво відбивається в затуманюючих артикулах „Науки“. Могли б ми поблажати припадковим хибам з недогляду, бракови добірних артикулів, — але не можемо ніяк поблажати систематичному туманеню народа, зъогиджуваню послідних скарбів народніх — а то все під покришкою патріотизму и просвіти народу.

Ми застерігаємо собі поговорити ще близше о популяризованю словистичної отруї між народом, а вкажемо тепер тілько на оден факт, дуже характеризуючий теперішний стан династичного успособленя о. Наумовича и ёго „Науки“.

Як тілько роспочалась российско-турецька війна, помістила „Наука“ цілий ряд портретів царської родини российської. Сумні події під Плєвною перервали цикль образів обзнакомляючих нарід з „русскою“ династиею. Саме тоді, коли по нерозумнім веденю війни через вималюваних в „Науці“ „героів“ згинуло кількадесять тисяч народу на дармо, коли Скобелеви недосніла на час конечна поміч, — дивним способом и „Наука“ не отримала дальших образків високих героів. Аж коли превеликими офірами людей и грошей хоч в часті направлено непростимі хиби, „Наука“ знов видала (в Ч. 11) аж трёх героів: Непокойчицького, кн. Черкасского и ген. Скобелева, сёго послідного з додатком, що се генерал, „котрого куля не имаеся“!! Непокойчицкий славиться яко начальник генерального штабу тим, що „яко Поляк преданий царському дому“, а кн. Черкасский „славный изъ великой религійности и преданностію православной церквѣ, котру онъ почитае самымъ крѣпкимъ столпомъ россійскои державы“, як не менше своім губернаторством в конгресівці! (Треба було ще в заслугу положити и те, що ёго ж Сиятельства каритою п. Дячанова ексгаличанка мала честь вертати до дому — з балю!) — Ставляючись вже навіть по стороні повної симпатиі для Россиі, можемо спитати наших „просвіти-телів“-аристократів, викормлених хлібом нашого народу: не вже ж ні-

Digitized by Google

чого поучаючого, нічого правдивого не знаєте ви народови сказати про Россию, и чи думаєте блискучими ковнірами и золотими хрестами сумних героів озолотити нужду народу, що бажає від вас, коли не хліба, то правди и науки, а не суєвірства о генералах, котрих „куля не ймається“?! Не вже ж думаєте ви просвітити народ впоюванєм віри в чари россійських генералів? Чи ж під крилом росс. царевичів вказуєте народови шукати своєї долі? Чи справді вже навіть в Россії не ма для вас нічого більше поучаючого, більше притягаючого, як хрести и князі та генерали? А коли се ваша ціль, так чи позваляє честь на те, щоб такими способами туманити народ и так відплачуватись за гроші, котрі дає вам, щоб одержати науку?..

— Остаточна переправа в Львівськім суді краєвім против обжалуваних о **соціяльно-революцийну агитацию в Галичині** відрочена с причини, що один з оскарженых прокураторию, п. И. М., вніс рекурс до вищого суду против акту оскарженя. Ц. к. прокуратория державна має и сим разом, як в процесі, що точився в Марцю, ставити внесок, щоби остаточна переправа відбувалась тайно. Справедливо замічає на те Dziennik polski, що се не тілько не здається належито узасадненим в уставі, але й виглядало б дивно, коли б в Австрії такі процеси відбувались тайно, які в Россії відбуваються явно. Чотирох обжалуваних вже 6-ий місяць сидять в слідчій вязниці...

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Падолиста 1877.

Рада державна займалася через остатні дві неділі справою угоди з Угорщиною, а именно **справою банковою.** С сим роком кінчиться привилегия национального банку (також упливає торговельно-цловий союз з Угорщиною), отже ж ряд австрийський и угорський мусіли застановитись над тим, чи змінити привилегию банку, чи відновити ii, чи новий банк має станути на місци дотеперішнёго. Оба ряди порозумівались між собою, зносилися також з банком национальним, наконець уложили проєкт до устави о банку и ёго відділі гипотечнім и проєкт до устави о 80-миліоновім довгу. (Головні зариси проєкту до устави о новім, дуалистичнім „австрийсько-угорськім банку“ ми вже подали давнійше.) Навіть самі оборонці проєкту признавали, що новий банк буде гірший від дотеперішнёго, але мотивували потребу принятя проєкту зглядами политичними. Так и ціла дебата в тій економичній справі оберталася головно на полі политики, та й подала деякі цікаві моменти. Именно с поміж самих Німців централистів виступила дуже остра опозиция против министерства, в имени котроі промовляв бар. Кельлєрсперг, бувший намістник в Чехах, котрий два рази був покликуваний до зложеня министерства, але відказався; він закидав теперішнёму министерству, що воно було б могло узискати лучші вимінки угоди з Уграми, коли б так, як угорське министерство, в своім часі поставило було квестию кабинетову. Через 7 засідань (від 13-ого до

Digitized by Google

21-ого с. м.) тягнулася генеральна дебата, наконець 21. с. м. при іменнім голосованю рішено 169 голосами против 103 приступити до дебати спеціяльної. За проєктом голосували крім загалу вірноконституційних Німців (під проводом Гербста) також Русини и Поляки; против устави голосували: державно-правна опозиция (але бесідник Вайс-Штаркенфельс промовлявший в ії имени годиться зовсім з дуалізмом и хоче угоди з Угорщиною, тілько щоб Долитавія нею не більше була обтяжена як угодою с 1867 р.), моравські Чехи, а з Німців: клюб поступовий, демократи, кількох старих централистів, що угруповалися около бар. Кельлєрсперга и 11 членів лівиці. — Спеціяльна дискусия велася дня 23., 24., 27. и 28-ого; більша дебата точилася тілько над питанєм, чи обох вицегубернаторів банку має ряд именувати (як жадає министерство и вносить меншість комісиї під пров. Гербста), чи має іх вибирати рада генеральна (як вносила більшість комісиї). При іменнім голосованю принято 144 голосами против 119 внесок меншості. Дня 28. зачалася дебата над аттрибуциями ради генеральної банку и обох дирекций: віденської и пештенської. — На 5. Грудня скликані *спільні делегациї*.

Цікавою епизодою дебати над справою банковою було **заявлене чеських послів.** Чеські посли с Чехиї, котрі, як звісно, від 1867 р. не появляються в Раді державній, переслали через чеського посла з Моравиї др-а Пражака заявлене, в котрім, висказавши свій погляд на угоду з Угорщиною с 1867 р., котру вважають неправною, бо без уділу корони чеської відбулася, застерігаються против заключеню нової угоди без уділу Чехів, заявляють помимо всіх заподіяних чеській народності кривд свою готовість приложитись до заключеня окремої угоди с Чехиєю, до чого пре теперішне положене держави и грозячі ій небезпеченства, а наконець просять, щоби вважати посольскі мандати підписаних чеських послів згаслими, коли б комната над тим іх заявленєм перейшла до порядку дневного. Вицепрезидент Видулич, хоч сам Славянин (Дальматинець), хотів, покликуючись на регулямин, неповлене Чехів в Раді державній узнати неоправданим а іх мандати згаслими (як все в остатних роках практикувалось); однак на внесок бар. Кельлєрсперга, котрий похвально виражався о чеськім народі, та жалує, що з дрібних непорозумінь прийшло до цілковитого розладу с Чехами, и бажає, щоби знов настало порозуміне з ними, и на внесок д-ра Пражака відчитано заявлене 32 послів чеських, однак відкинено внесок Пражака, щоби теє заявлене відослати до якої комісиї. За внеском Пражака голосували (крім партиї права и Поляків) сим разом, як доносить корреспондент чеської Politik, також и Русини (чи всі?—. ред. Пр.). Факт, що заявлене чеських послів відчитано и то на внесок бар. Кельлєрсперга, наробив вправді багато шуму, але остався без всяких дальших наслідків.

Взаємини австрийсько-угорської монархиї **з иншими европейськими державами** не суть найлучші. Помимо всеї симпатиї Мадярів а по части и австр. Німців до Турциї, Австро-Угорщина есть звязана т. з. союзом 3-х цісарств. Однак з обави, що може схоче с того союза виломатися, Бисмарк позискав вже Италію, щоби в данім разі вступила яко 3-ій аліянт до Россиї и Німеччини, евентуально и против Австриї.—

Digitized by Google

В остатних часах настали непорозуміня між Австриєю а Німеччиною по поводу торговельно-цлового договору, а и найновійший проект австрийського правління, приймаючий підстави найдальше сягаючих увзгляднень, зістав Німеччиною відкинений. Россійські ж газети дуже неприязно виступають против Австрії; С. Петерб. Вѣдомости дорадджують Чехам, щоби витревали в своім пассивнім опорі, а небавом внішні обставини поможуть ім зломити німецько-мадярську супремацию.

В россійсько-турецькій війні щасте и дальше сприяє Россії. В *Азії* після битви під Деве-Боюн роспочали Россіяне облогу Ерзерума, а хотя се місто держиться довше ніж надіялося, зате скорше, ніж хто небудь припускав, впала кріность Карс. В ночі с 17. на 18. с. м. після 12-годинного штурму здобули Россіяне приступом Карс з ёго 12 фортами и цитаделею; 7.000, після инших вістей навіть 17.000 Турків дісталося в полон, до 5.000 було вбитих и ранених, — Россіяне стратили около 3.000 людей.

В *Европі* не зайшло вправді ніщо рішучого, однак катастрофа під Плєвною сподівана що-дня. Не тілько що Плєвна як найдокладнійше цернована, але й Мегемед Алі від Органє не може прийти в поміч, бо армия, котру він организує, є тілько всіляка збиранина и навіть відпорно не може устоятись против Россіян, котрі в остатних днях здобули Етрополь и Правач, и тим загрозили самому Органє. Впрочім армия Мегемеда Алі небавком може буде мати нового неприятеля, бо около 15. Грудня сподіване роспочатє кроків воєнних Сербиєю. Вже й самі Туркофили признають, що Осман баша лиш так довго буде міг держатися, доки ёму вистарчить сухарів. — Сулейман баша вправді в остатних днях роспочав сильні реконесанси против армиї царевича, однак всюди мусіли Турки назад цофнутися.

Чорногора роспочала знов операції воєнні, и то в полудневій стороні против Альбанії. Князь Никита явився під Погорицею, и всі гадали, що він всіми силами буде намагатися, щоб здобути сю твердиню, — аж нараз забрав с собою часть війска и вирушив до Антивари. Чорногорці забрали значну часть морського побережа, здобули Спиццу и форти доокола Антивари. Ім ходить дуже о те, щоби дістатися до моря и мати свою пристань над морем.

У Франції внутрішня борба не скінчилася с побідою републиканців при виборах. Вправді Мак-Магон мусів відпустити министерство Бролыі-Фурту и покликав нове министерство Рошбуе, але републиканці підозріваючи, що за ним криються давні люде, найтяжші вороги републиканизму, виповіли ёму війну. Мак Магон має поставити в сенаті альтернативу: або нехай сенат призволить на розвязанє й теперішнёі комнати послів, або Мак-Магон сам уступить с президентури. П. маршалок-президент готов би може и пуститися на замах стану, але не може спуститися на армию, в котроі значній части є дух републиканський.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Ч. 23. У Львові, дня 15. (3.) Грудня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в $2^1/_2$ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ВЕРХОВИНСЬКА ВДОВА.

Оповідане Вальтера Шкота.

.....

(Конець.)

Так розмовлялися невісти, що сиділи коло тіла Альян Брік Камерона; між тим нещаслива причина ёго смерті поспішала дальше самотною стежкою на горах. Доки могла добачити ще свою хату, на силу стримувала ходу, щоб мов вражі невісти не запримітили у неі якої зміни в ході або в рухах та не тішились міркуючи надмірне зворушенє душі або надто ще й роспуку. Ишла тому скорійш звільна піж поквапно, и голову зняла до гори, щоб виділи, як гордо зносить своє нещастє и як байдуже ій те, що буде. Коли ж відійшла вже так далеко, що й зазором не побачили б ії с хати, тоді не могла дальше давити в собі крайноі своєі печалі. Чугу якось дико закинула на себе, вибігла на перший горбок, зіпнялась на сам шпиль, руки зняла ид місяцеви, мов клене небо и землю за своє нещастє, и раз-по-раз дикий крик слала в далекий воздух, наче орел, котрому молодих вибрали з гнізда. Довго так глядала відради в своій гризоті у тих нескладних криках, а далі погналась поквапно и нерівною ходою в пустій надіі, чи не дожене тих людей, що повели ії сина закованого до Денбартон. Но ії сили, хоть як вздавалися надлюдські, оказалися слабими до того, чого захотіла; не встигнути ій вже, хотьби и як гнала.

Но таки бігла все наперед изо всіх сил, на які ії утомлене тіло ще могло здобутися. Зголодніла, то заходила до першоі хати:

Digitized by Google

„давайте істи“, каже, „вдові Мак Тевіша Мора, матери Мак Геміша Біна — давайте істи, нехай ще раз побачу мого кучерявого сина!“ И давали ій істи, хто з милосердя хоть и з відразою, а хто зо страху таки. Ще й не знали о тім добре, що вона сталась причиною смерті Альлян Брік Камерона та в слід за тим и неминучої смерті свого сина; але всі знали ії загонистість и давне жите, то й не думав ніхто инакше, як що вона так або сяк була причиною тої нещасної пригоди, а Геміш Бін що до убийства, котрого допустився, уходив скорійше за оруде матери як за ії спільника.

Гемішови не много на що здалася така загальна гадка ёго краян. Капитан ёго, Грін Коляйн, знав добре звичаі и обичаі верховинські, то й легко ёму прийшло дізнатися всё до-разу о ёго побігу мов и відтак о смерті сержанта. Жаль ёму дуже стало молодого чоловіка, що став жертвою надмірної и пагубної любови своєї матери. Но таки не міг жадного оправданя винайти, котре би нещасного новобранця могло охоронити від кари смерті; а годі було сподіватися, щоби военний суд по військовому закону иншу признав ёму кару за ёго провину.

Суд роспочався таки зараз, від засуду до страти час короткий. — Генерал постановив дати острий приклад на першім дезертирі, що попадеться ёму в руки; от и мав тепер до того добру нагоду, ще ж бо й силою боронився дезертир та застрілив официра, що ёго мав піймати. Геміша засудили на смерть. Заступивсь, правда, капитан за нёго, та тільки вдіяв, що випросив ёму смерть жовнірську; а то мали ёго стратити на шибениці.

В тім часі припадково находився в Денбартон пан-отець з Гленорквай; приїхав сюди на якісь збори церковні. Довідавшись, що зайшло, пішов до вязниці одвидіти свого громаданина и переконався, що Геміш, правда, чоловік темний, але не затверділий грішник. Бесідував з ним о Богу, о вірі, а по тій розмові ще більше жалів над ним, що так щира з роду и добра душа на нещасте лишилась так дика и темна. Каявся тепер тяжко свого нерозуму и пустої боязні, котра не дала ёму завернути тої блудної вівці до великого гурту; каявся гірко, що сама недобра слава Гемішових родичів могла ёго відвернути від так милосерного діла. Так карався добрий пан-отець за свою давну боязливість та малодушність, що через неї боявся за себе а запропастив одну безсмертну душу; так за те постановив тепер поправитися и без гаяня подати просьбу до официрів, чи не можна би бодай відложити, коли вже не відпустити, кару проступникови, котрим

Digitized by Google

занявся тепер незвичайно так за ёго понятливість як и щирість душі.

Пан-отець пішов тому до касарні до капитана Кемпбельля. Сумний, сумний був Грін Коляйн, а ще сумнійший став, коли пан-отець сказав своє имя, та за чим приходить. „Не можете мині нічого ліпшого сказати о тім молодім чоловіці, як те, що й я сам о ніім знаю и охотно вірю,“ сказав верховинський официр; „не можете мене просити, щоби я більше для нёго зробив над те, що сам рад був зробити и вже зробив; та все надармо. Генерал через половину Подоляк и Англієць; він и порозуміти не годен тої щироі и порывистої вдачі, що в тих горах виводить нераз славні діла враз з великими проступками, котрі однакож не так суть хибами серця як темного розуму. Я ёму сказав навіть, що тратить в тім чоловіці найліпшого и найхоробрійшого с цілої моєі компанії, в котрій всі або трохи не всі суть добрі и хоробрі. Я ёму росповів, який дивний обман стався причиною буцім-то втечі проступника, и як мало виноватє ёго серце в тім, чого допустилася на нещастє ёго рука. „„Се знов верховинські забобони,““ відказав мині, „„знов страхи, капитане Кемпбель; то й кожда найпростійша втеча далась би оправдатися похмілєм, а кожде убийство официра так само можна би зложити на хвилевий дур. Приклад треба конче дати, а випало на новобранця впрочім доброго, то тим ліпше, тим сильнійший буде той приклад.““ — Такий отже незмінний вже погляд генерала на сю справу,“ говорив дальше капитан Кемпбель, „а Ви, пан-отче, постарайтесь хиба о те, щоби молодого проступника на завтра на рано приготовити до тої великої зміни, котрій всі раньше чи пізнійше мусимо піддатися.“

„А до котроі,“ сказав священник, „нехай нас Бог всіх приготовить, так як я після повинності моєі не відкажу тому нещасливому моєі послідної помочи.“

Другого дня рано, коли перше проміня сонішне завитало над сірими вежами, що взносяться над страшною скелею дивної подоби, явились вояки нового верховинського полку в замку Денбартон в параді, а уставившись як слід пустилися стрімкими сходами и тісними переходами ид крайним воротам, що стоять під скелею. Від часу до часу чути було дикі голоси верховинськоі воєнної пісні, а на переміну звуки сурм и сопілок, що приграваали до смертного походу.

Доля нещасливого проступника не будила з-разу в полку того загального жалю, який був би певно настав, коли би тратили ёго за сам тільки побіг. Але убийство Альяна Бріка в иншім сві-

Digitized by Google

тлі поставило проступок Геміша; покійний був дуже люблений, а до того належав до численного и могучого племени, с котрого багато людей находилося в рядах полку. Противно Геміш був мало знаний и мало хто з ёго товаришів приставав з ним. Ёго батько правда що визначився силою и хоробростю, але належав до зломаного племени, се-б то такого, що не мало свого ватажка, котрий би, як випаде, провадив на війну. Инакше тяжко би було и найти людей серед полку, щоб виконати засуд; но вибраних до того шість жовнірів були родичі покійника, вони походили, як и він, з роду Мак Донель Дё. Так и приготовлялись до сумної своєї повинності не без тайної утіхи, що могуть відомститися. Перша компанія полку стала виходити с крайних воріт, а другі порушались за нею и ставали після приказу адъютанта, аж заняли три боки подовговатого чотирокутника фронтом до середини. С четвертої сторони стояла строма висока скеля, над котрою взноситься замок; серединою йшов Геміш простоволосий, без збруї, з закованими руками, жертва военного закону. Геміш був блідий, як стіна, но хід ёго був певний а око ясне, лискуче, як все. Священник ишов побіч нёго; по пореду несли домовину, що мала приняти ёго смертні останки. Погляд ёго товаришів був поважний, спокійний и урочистий. Жаль ім стало молодця, коли ёго побачили; ёго красна постать и мужне хоть и покірне заховане змягчили серце не одному навіть с тих, що вперід раді були піместитись на нім.

Домовину для живучого ще Гемішового тіла поставили на кінци довгого чотирокутника, зо два лікті від скелі, що в тім місци взноситься на яких триста або й чотириста стіп в гору; священник ще стояв побіч нёго, додавав ёму відваги и потішав, а Геміш, здавалося, слухав ёго покірно и набожно. Звільна и майже неохотно вийшли на середину люде, що мали стріляти, и станули на яких десять локоть від вязня. Священник вже мав відійти; „памятай, сину,“ говорив ще, „на те, що я тобі сказав, и надію свою опри на тій котві, що я Тобі подав ії; тоді заміниш лише коротке и нужденне житє земске на житє, де не ма ні печалі ні болізні. Може маєш ще що мині поручити?“

Геміш глянув на свої гузики при рукавах. Вони були золоті; може ще батькова добича, котру здобув на якім англійськім официрі в часі усобиць. Священник відорвав іх від рукавів.

„Моя мати!“ на силу сказав Геміш, „віддайте се бідній матери, одвідайте ії и роскажіть ій о всім, що тут зайшло. Скажіть ій, що Геміш вмирає з більшою роскошю, ніж коли по найдовшім

Digitized by Google

полёваню клавсь до спочинку. Останьте здорові, пан-отче, бувайте здорові!"

Добрий сей чоловік на силу міг відійти з нещасного того місця, аж официр якийсь подав ёму руку; коли в послідне глянув на Геміша, бачив ёго ще живого, відтак віддалились ті, що були коло нёго. Дали знак, рушниці випалили, аж від скелі віддало, Геміш пав долі-ниць зо стоном, и віддав душу мабуть не чуючи й переминаючого болю.

Десять або дванацять з ёго компанії приступило відтак и зложили з урочистою почестю тіло свого товариша в домовину; заграли знов похоронний марш а компанія одна по другій переходила по-при домовину, щоби всі с того страшного прикладу брали собі науку, на яку він и був призначений. Потім опустив полк се місце и пішов горі скелею, куда зійшов, а музика, як звичайно в таких разах, приграваля весело, наче нагадувала, що жовніреви довго сумувати не годиться.

В тім самім часі люде, що зложили тіло нещасного Геміша в домовину, понесли ії до скромного гробу в кутику цмінтаря в Денбартон, призначеного звичайно для проступників. Так між проступниками спочиває молодець, котрого имя могло було статися окрасою в діях англійського війска, коли б був пережив те нещасте, що загнало ёго між проступників.

Пан-отець з Глєнорквай опустив сей-час Денбартон, скоро віддалився з місця, де був свідком послідної хвилі тої сумної пригоди. Ёго розум узнавав справедливість засуду, котрий домагався крови за кров, и розумів заразом, що мстива вдача ёго краян потребує повстримуючої сили закону. Но таки тяжко жалував Геміша. Хто зможе дорогу визначити громови небесному, коли ударить між дерева лісу? Но хто може також повстриматися від жалю, коли сей грім обере собі за ціль свого знищеня молодого дуба, що мав статись окрасою долини, в котрій зеленів? Так задумався о послідних сумних випадках, аж и сонце стало на полудне а він вчинився межи горами, куди мав вертати до далекого ще дому.

Спускаючися на те, що добре знав край, звернув священник з битої дороги и пустився на-впростець тими стежками, що ними тільки пішки ходилося, або як хто їхав верхом, так як и він, на маленькім гірськім але певнім та сильнім и бистрім кони. Місце, куди тепер проізджав, було понуре и відлюдне, а народне повіре забобоном додавало ёму ще більш страху; лихий — червеним сердаком ёго звали — витав в долині кождої пори; а особливо в по-

Digitized by Google

лудне и о півночи, коли бував найстрашнійший чоловікови и всякій твари, коів, що тільки злого було в ёго силі, а коли кому не мав сили пошкодити, то бодай налякав ёго, що аж волося дибом стало.

Пан-отець з Глєнорквай завсігди виступав проти неодного забобонного повіря, уважаючи справедливо, що походять вони с часів темноти а християнинови розумнійших часів не годиться вірити іх. Декотрі з найприхильнійших ёму громадян замічали, що троха неосторожно виступає проти віри іх батьків; вони чудувались, правда, ёго моральній відвазі, але й боялись за нёго, щоби колись не стався жертвою невгамованої своєї смілості. И небоя вовки ідять, мовляли; колись розідре ёго на шматки лихий в долині червеного сердака або якій там иншій дикій пустарі, по котрих він гордо и з якоюсь роскошю звик був переходити саме в ті дні и години, коли лихий особливу має силу над людьми и всякою звіриною.

От-тоті повіря прийшли священникови на ум. Хоть був сам як палець, таки склалися ёму уста якось сумно до сміху, коли нагадав сю противність в людській душі: кілько то хоробрих Верховинців кинулобися на знак дикої боєвої пісні проти багнетів, наче дикий віл на свого неприятеля, а лякалибися тих уроєних страхів, котрим він, чоловік спокійний, що навіть в звичайних небезпеченствах не має потрібної сили нервів, не боїться заглядати в очи.

Оглянувся докола пустої долини и мусів сам признати, що таки не зле вибрали іі на пробуток тих духів, що мають любуватися в самоті и пустарах. Долина так була вузка поміж стрімкими горами, що ледво лишалося троха місця, котрим могло кілька промінів полудневого сонця глянути на темний и маленький поточок, котрий тихенько цідився и тільки де-не-де зажурчав ударяючи о скелю або який великий камінь, що мов показував охоту стримати дальший ёго біг. В зимі або в дощ ставав сей поточок ревучою гірською рікою страшної величини, и в такій порі бувало, що відривав від скелі и на укромі лишав те велике каміне, що от тепер майже закривають ёго перед людським оком и спиняють ёго спокійний біг. „Певно,“ думав собі священник, „сей поточок, зібравши нагло від хмаролому або бурі, справив ті нещастя, котрі люде признають тепер силі червеного сердака, так що й долину по нім назвали.“

В тій самій хвилі, коли ёму прийшла на ум ся гадка, почув жіночий голос, що дико, пискливо кликав за ним: „Михайле

Digitized by Google

Тайрі!“ Оглянувся здивуваний и не без страху. Через хвилю здавалося ёму, наче от-от и покажеться ёму лихий, котрого истнованє все заперечував, и укарав ёго за ёго невіру. Так се тільки хвилю тревало и не перешкодило ёму відкликнутися зараз певним голосом: „Хто мене кличе и чого хоче?“

„Хтось, що в недолі важить між житєм а смертю,“ відказав голос, и висока невіста вийшла с поміж урвищ, що ій скривали перед ёго оком.

Приступила близше, и справді можна було думати, що се той дух, що́ дав назву долині; ій чуга була с пестрого мережчатого сукна, червена краска переважала над другими, постать ій висока, хода широка, лице судорожне, погляд дикий, — все те скорійше свідчило на „червеного сердака“, ніж на яку людську твар. Але пан-отець Тайрі пізнав в ній зараз невісту с під дерева, вдову Мак Тевіша Мора, бездітну тепер матір Геміша Біна. — Не знати, чи не волів був священник побачити тепер перед собою справдешного червеного сердака, ніж сю невісту зарівно проступну як нещасливу; нехотя затримав коня и силувавсь зібрати свої мисли; тимчасом кількома кроками станула побіч нёго.

„Михайло Тайрі,“ сказала вона, „дурні баби с Твого села поважають Тебе як Бога, будь мині Богом и скажи, що мій син живий; скажи се, а перейду на Твою віру; склоню коліно семого дня в дому Твоіх святощів и Твій Бог буде моім Богом.“

„Нещаслива невісто,“ відказав священник, „чоловікови не можна з Богом угоду робити, як з яким сотворінєм з глини, що так само создана як и він. Чи думаєш, що можна торгуватися с Тим, котрий землю сотворив и небеса по-над нею розстелив, або що можеш Ёму принести крім покори и побожності що иншого, що́ би мало у Нёго яку ціну? Послуху жадає Він, не жертви; Він хоче терпеливості в допустах, котрі на нас ссилає, не марного окупу, з яким звертаємося до нашого несталого брата з глини, щоби змінив свій замір.“

„Мовчи, попе!“ відказала безнадійна невіста, „не говори зо мною словами Твоєі мудроі книжки; моі родичі хрестились и клякали, коли відозвався дзвінок при службі божій; я знаю, що перед вівтарем можна спокутуватись вчинків, яких хто допустився в поли. Ельшпат мала колись череди, кози на скелях и скот в долинах; вона носила золото на шиі и в волосю, товсті плетінки, якими строілися давні лицарі. Все те радо була би віддала священникови; а зажадав би був дорогого каміня якоі вельможноі пані або калитку могучого ватажка, и се була би ёму принесла,

Digitized by Google

хотьби вони були так могучі як Мак Альян Мор. Так Ельшпат тепер вбога и не може нічого дати. Але чорний игумен з Инчефрей був би ій приказав до крові ссічи собі плечи и до ран збігати собі ноги на прощу, и був би ій уділив відпусту, коли б побачив, що кров ії плине и тіло ії пошматане. От-се були священники, котрі мали власть и над найсильнійшими, — вони вельможам земським грозили голосом уст своіх, словом своєі книги, світлом іх смоляка, бреньком іх свяченого дзвінка. Вельможі клонились перед іх волею и на іх слово давали волю тим, котрих звязали в гніві своім, и пускали пальцем не ткнувши того, кого на смерть засудили и крові ёго багнули. От-се могучий народ! так и мали право жадати, щоби бідні клякали перед ними, коли іх власть могла и гордих впокоряти. Но Ви! над ким маєте силу? хиба над невістами, що з глуздів ссунулись, та над чоловіками, що шаблі ніколи не мали при боку! Давні священники були як зимою той гірський потік, що заливає сю глибоку долину и тими величезними скелями котить, наче дітина мячиком грається, що поперед себе кидає, — а Ви! Ви хиба похожі на той потік літом, що ёго сітник завертає на бік та кущ очерету загатить; Ви нічого не варті, бо яка з Вас чоловікови поміч?“

Пан-отець зараз порозумів, що Ельшпат втратила римську віру а иншоі не переняла, та що лишилось у неі ще неясне и помотане понятє о відпусті гріхів за причиною священників через сповідь, милостиню и покуту, и о великій силі духовних, котроі тільки б як слід ужити — а й безпечний міг би бути ії син. Він щиро жалів над нею, а вважаючи на ії блуду и темноту відповів ій лагідними словами:

„Бідна невісто! дав би Бог, щоби я міг Тебе так легко переконати, де маєш глядати відради, и певно ії найшла бись, як Тебе могу одним словом впевнити, що Рим и всі ёго духовні, хотьби тепер знов мали ту силу, що колись, не змогли би Тобі подати ні крихітку помочи ні потіхи в Твоій недолі и при найбільших милостинях та покутах. Ельшпат Мак Теміш, щиро мині Вас жаль, що мушу Вам сказати —“

„Я знаю и без Тебе,“ перебила нещаслива, „мій син засуджений на смерть.“

„Ельшпат,“ відказав духовний, „він був засуджений та вже виконаний засуд.“

Нещаслива мати звернула очи до неба а з ії грудей добувся зойк, котрий так був неподібний до людського голосу, що орел

Digitized by Google

в воздухах був би певно відкликнувся так, як обізвавбися на клик своєі самочки.

„То не може бути,“ відповіла вона, „люде не засуджують и не тратять того самого дня! Ти дуриш мене; люде зовуть Тебе святим! чи маєш відвагу говорити матери, що вона погубила душу власноі дітини?“

„Бог свідком,“ сказав пан-отець, а слёзи покотились ёму по лиці, „що рад би я Вам ліпшу принести вість, як би се було в моій силі; отся, що приношу, так певна як и гірка правда; моі уши чули смертельний стріл, моі очи виділи Твого сина смерть, Твого сина похорони, моі уста посвідчають те, що чули уши та виділи очи.“

Нещаслива вдова заломила руки, зняла іх відтак до гори як Сибиля, що війну й загладу голосить, и в несказаній та страшній лютості посипала ціле море найтяжших проклонів.

„Підлий, саский простаку,“ кричала вона, „поганий, лицемірний дурисвіте, бодай Тобі очи, що спокійно дивились на смерть мого кучерявого синонька, викапали в ямках з вічного плачу за тими, що Тобі найблизші и найлюбійші! Бодай Твоі уши, що чули той стріл смертельний, оглухли на всякий голос, крім краканя ворон та сиченя гадин! Бодай засох Тобі в роті язик, що звістив мині смерть мого сина а мій проступок! або ні! ліпше нехай проклятий, коли с Твоіми людьми схочеш молитися, крутить Твоім язиком и завертає Твій голос на хулу замість благословенства, аж люде стануть зо страхом минати Тебе, а грім небесний ударить в Твою голову, щоби Твій проклинаючий и проклятий голос занімів на віки! Иди с тим проклоном! Ельшпат ніколи вже не змарнує тілько слів до живого чоловіка.“

И встоялась в слові; від того дня світ був для неі пустинею, в котрій проживала без мисли, без журби, не дбаючи о ніщо, байдужа на всё, своій тільки гризоті віддавшись. Як проживала, або, ліпше сказати, як истнувала, се вже сказав я, кілько о тім знаю. О іі смерті не знаю нічого; здається померла кілька літ потім, як звернула на себе увагу моеі доброі приятельки, пані Баліоль. Добра то була людина; вона ніколи не ставала на проливаню пустих сліз, коли тільки можна було оказати правдиве милосердє. Так и тій нещасливій невісті старалась облегчити іі житє; але всі іі заходи могли хиба тільки вбезпечити якесь утриманє вдови, — річ все таки важна хотьби й для якоі покиди, но невісті с під дерева було се байдуже. Умістити когось в іі хаті, хто би ходив коло неі, було просто річю неможливою, раз що

Digitized by Google

вона попадала в найбільшу сердитість, коли хто втискався в її самоту, а по друге що й тим якось лячно ставало, кого було обібрати на послугу страшній невісті. На послідок, коли вже здавалося, що цілком стане немічна хотьби обернутися на своїй нужденній постелі, післав їй людяний наслідник пан-отця Тайрі дві невісти, щоби бодай були при її сконі; а то хоть смерть її була очевисто недалека, то таки могла була ще з недостатку помочи або поживи закінчити вперід, нім би настигла смерть зі старості або якої смертельної хороби.

Було се одного вечора в листопаді, коли ті дві невісти, вислані с сумним заданем, ввійшли до знаної нам вже хати. Нещаслива господиня лежала простягнена на постелі и ледво давала ще знак житя; свідчили о нім хиба тільки чорні її та горді очи, що страшно перевертались в ямках и пильно та гнівно гляділи за кождим порушенем чужих невіст, наче промовляли, як несподівана а заразом немила їй їх гостина. Обі перелякались її погляду; та одна другій додавала якось відваги, и так розвели огонь, зажегли світло, порались коло страви та ладили дещо иншого, щоби сповнити вложену на них повинність.

Відтак згодились обі обмінюватись при постелі недужої; але о півночи заснули обі твердим сном — втомились мабуть, сёго-ж дня рано відбули сюда спору дорогу. Прочнулися десь аж за кілька годин; хата порожна, недужої ані слідно. Зірвались налякані, до дверей, — двері зачинені на клямку, як и з вечора. Виглянули в темряву на двір, кличуть повірену їм недужу по имени, — відозвався хиба дрімлюх на старім дубі, та лис завив на горах, и лунав шум водоспаду, но людського голосу не чути ні з відки. Нагле счезнене так слабого сотворіня, як Ельшпат, враз з дикою исторією її житя так настрашило обі невісти, що перед розсвітом и с хати не поважились вийти, щоби де подальше роздивитись за нею. Остались тому в хаті в несказанім страху; часом причувалося їм, що чують голос з надвору, часом, що преріжні голоси мішаються з нічним свистом вітру и шумом водоспаду, то знов, що заскрипіло клямкою від дверей, наче слаба немічна рука даремно силується підняти її, а що хвиля ожидали повороту недужої з нелюдською силою а може и в купі з яким ще стратнійшим лихом. Вже ж и розсвитало прецінь; переглядали хащі, скелі, ліс, — дарма. Через дві години по сході сонця надійшов и пан-отець; довідався від невіст, що зайшло, так и зворушив зараз ціле село, щоби всюди раз коло разу перетрясти докола хати и дуба. Дарма тай дарма. Вдови Ельшпат Мак Тевішпхи

Digitized by Google

нігде не пайшли ні живої ні мертвої; ба й сліду жадного не замітили, що з нею могло статися.

Сусіди ріжно говорили про її счезнене. Легковірні казали, що лихий, с котрим все робила в спілці, пірвав її таки як жива; дехто й тепер ще не поважиться, як в котрий час, перейти попід дуба, де б її може все ще як давнійше можна побачити. Инші не так забобонні думали, що можна було найти тіло Ельшпат Мак Тевішіхи, колиб можна переглядати пропасть Коррі Дё, та дно озера и русло ріки, бо вважаючи на стан її тіла и душі легко догадуватися, що або припадком впала в котресь с тих місць, де смерть нехибна, або таки и сама там вскочила.

Священник мав свою власну гадку; він думав, що ся нещаслива невіста, сердита за те, що прислано чужих невіст доглядати її, забралася несвідомо, як то й декотрі домові звірята часом роблять, з очей її рівних, щоби де в якій відлюдній печері закінчити, де би її останків не побачило ніколи жадне людське око. Такий звірячий несвідомий потяг годивбися с цілим її нещасливим житєм, и ёму мабуть вона піддалася, коли чула близьку свою кінчину.

ГЕТЬМАН ИВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.

(Дальше.)

Козацтво правобіч Дніпра занепало и звелося, коли московське правліне після упадку Дорошенка наказало переселити людність на лівий берег. Правобережна Україна осталася пусткою и такою мала бути після мирного договору, зладженого між Польщею а Россиєю. Та за короля Яна Собіського повстала в самих Поляків гадка, щоб відновити козацтво с тою ж цілю, з якою воно первісно колись появилося: для захисту Річи-Посполитої від Турків. Король, роспочавши війну с Турциєю, став россилати офицерів с порученем, щоб зберали різнородних бурлак и организували з їх козаків. Ян Собіський назначив в 1683 р. для одновлюваних козаків також гетьмана, шляхтича Куницького. В сёго Куницького показалося козацького війска вже до осьми тисяч. С початком 1684 р. козацькі самовольці покарали смертю свого начальника и вибрали другого — Могилу, та тоді значна часть козаків с правого берега Дніпра відойшла під власть Самойловича и Могила приняв під свою гетьманську власть не більше як два тисячі лю-

Digitized by Google

дий. Мимо сёго в 1685 р. король, добувши велику популярність своєю віденською побідою над Турками, нахилив польский сойм, щоб признав правим способом відновленє козацького стану. Та ледво що новий закон уложено, а вже в Полісю и на Волині викликав він колот и нелад. Одні шляхтичі и пани набирали людий в козаки, другі жалувалися и кричали, що нові козаки заводять бучі и нищать панські майна. В 1686 р. Могили вже не було, за те замість ёго появилася ціла ватага всяких начальників одділових, з назвами полковників. Між тими були люди из шляхти и с простого народу: а між останніми був білоцерковський полковник Семен Иванович Палій, родом з города Борзни, лівобіч Дніпра. Спершу він утік з родини своєі на Запороже, а потім з ватагою сміливих людий прийшов з Запорожа в правобережну Україну, котру відступила Россия Полякам. Місцем побиту свого вибрав Палій місточко Хвастів. Нечисленна тодішна людність правобережноі України, що складалася найбільш с прихожих з лівобічноі України, сильно перейнялася козацьким духом, бажала загальноі козацькоі волі, ненавиділа Поляків и жидів; Палій більше як инші був прихильний сёму напрямови и тому придбав собі любов народу. Єго сердешною думкою було визволити правобічну Україну від Польщі и злучити ii з рештою України, що була під властю Россиі. В тій цілі Палій кілька разів через Мазепу звертався до царя и просив припяти ёго в підданство. Московське правліне не хотіло заводити суперечки с Польщею и тому не потакувало виглядам Палія. Воно раіло Палієви спершу піти в Запороже, яко в край, що не належав ні до Россиі, ні до Польщі, а відтіль уже після свого бажаня прийти в московські займища жити; та Палієви сёго не хотілося: не сам він особисто бажав служити московському цареви, а хотів оддати під власть царя цілий той край, котрий перше віддав Хмельницький Россиі. Поляки якимсь способом успіли спіймати Палія и всадити під сторожу в Немирові. Та Палій скоро визволився и прибув у свій Хвастів; тут він дізнався, що підчас ёго запертя в Немирові київський католицький єпископ, покликуючися на давню приналежність Хвастова до уряду католицького єпископа, заволодів сим місточком и навів там своіх ксёндзів. Палій повбивав усіх тих ксёндзів и с того часу був непримиримим ворогом Поляків. Хвастів стався гніздом втікачів, що приладжували повстанє в цілій полудневій Русі против польских панів, пристановищем усіх бездомних, бідних и разом неспокійних; таких зберав около себе Палій від 1701 р. и підбурював іх против Поляків. Між тим над правобе-

Digitized by Google

режними козаками дальше були гетьмани, котрих потверджала власть королівська. В перших роках XVIII в. був таким гетьманом Самусь; він був другом Палія и з усіми своіми козаками був у неприязних односинах до Поляків. Вони обвістили мужикам вічну свободу від панів; усіх мужиків взивали до збруї. Роспочалася знов на Вкраіні завзята боротьба панів з іх підданими. Шляхта зібрала ополченє и втерпіла поражку. Дня 16 жовтня 1702 р. козаки заволоділи Бердичевом и заподіяли там різню між польскими воёвниками, шляхтою и жидами; начальники ополченя повтікали. Після сеї подіі народнє повстанє росповсюдилося на Волині и Поділю. На Волині ёго скоро притлумив своєю діяльностю волинський кастелян Ледоховський, але на Поділю воно не могло так скоро и легко улягтися, — там проводив зворушеним народом сам гетьман Самусь. Він узяв твердиню Немирів. Козаки замучили там усіх шляхтичів и жидів. Палій в тім самім часі заволодів Білою-Церквою. Повстанє над берегами Буга и Дністра росло на страх Полякам. Палено оселі панські, нищено іх майна; де тілько стрітили Поляка або жида — зараз мучили на смерть; міщане й селяне творили ватаги, називаючи себе козаками, а своіх атаманів — полковниками. Поляки и жиди втікали юрбою; найшлися й такі шляхтичі, що приставали до козаків и разом з ними ставалися ворогами своіх братів. Польща була тоді зайнята війною из Швецією; трудно іі було скупити свої сили, щоб усунути нелад. Поляки стали просити царя Петра, щоб помагав приборкати Украінців, и Петро казав післати від себе напоминаючу грамоту до Самуся и Палія. Грамоти сі не зробили впливу; Самусь и Палій замічали московському правліню, що не козаки а Поляки подали перші повід до неладу, тому що польскі пани вельми угнітають своіх руських підданих. Тодішній великий коронний гетьман Єроним Любомирський став раяти панам, щоби бралися мирних способів и зложили комисию, котра б вислухала скарги козаків и щоб вдовольнили тому, що покажеться справедливим. Та багато инших панів хотіло противно крутих способів для угніту народнёго бунту: вони раяли задля недостачі готових польских сил удатися о поміч до кримського хана. На самого Любомирського кинули були підозрінє о зраду за ёго миролюбні ради. Діло скінчилося тим, що начальником війска, котре мало погамувати народнє зворушенє, назначили замість Любомирського польного гетьмана Сінявського, котрий все интригував против ёму. Сей проводир зібрав двірські відділи всяких панів и прилучив іх до польского війска, що загалом було в ёго тоді не ве-

Digitized by Google

лике. Козаки, надіявши лиха панам и жидам через 1702 рік, розійшлися на зиму домів и не могли скоро зібратися: оддільні їх ватаги россіяно без труду; Самуся розбили в Немирові; він втеряв сю твердиню и втік. Товариш Самуся, полковник Абазин, завзято відбивався од Поляків в Ладижині, але ёго спійкали и посадили на кіл. Ціле Поділе скоро приборкали; всіх полонених з оружем саджали на кіл; усі місточка и села, що Полякам супротивлялися, нищили до нащада; людий різали до ноги. Се нагнало такого страху иншим руським Подолянам, що вони стали втікати с свого краю: хто втікав у Молдавщину, а хто до Палія на Вкраіну. Почався опісля суд панів над непокірними підданими; тих, що брали уділ в повстаню, показалося до дванайцять тисяч, але тих, котрих могли підозрівати о уділ, було в пятеро або шестеро більше. За порадою Осипа Потоцького, київського воєводи, кождому с таких підозріних одрізували ухо. Деякі пани, користуючися своім правом судити підданих, самі карали іх смертю, але були й такі пани, що самі захищали своіх мужиків перед судом правліня, не допускали до слідства и говорили на уневинненє своіх мужиків, що іх втягнули у ворохобню инші мужики через обману: людність в полуднево-руськім краю, підвладнім Польщі, була тоді невелика и тому то пани цінили робочу силу. Сам Сінявський, покаравши кількох смертю, оповістив аминестию всім, що на ёго зазив вернуть у своі домівки и по давнёму будуть слухати законних панів своіх. Втихомиривши народ на Поділю відійшов Сінявський з військом своім у Польщу, але дух ворохобні не був зразу зовсім пригашений; Самусь держався ще в Богуславі, хоч був уже для Поляків не дуже небеспечний, тому що невдачними своіми ділами и сумним виходом своєі боротьби с Поляками втеряв популярність в народі; за то Палій, що укріпився в Білій-Церкві и крім того володів цілим київським Полісєм (північною частиною нинішньої київської губерниі), став тепер справдешнім проводирем народу. И Поляки и московський государ через Мазепу зверталися до ёго и домагалися, щоб віддав Полякам Білу-Церкву; Палій вимавлявся ріжними причинами, а між тим усе докучав Россиі просьбами, щоб прийняла ёго в підданьство. Сам Мазепа дораджував цареви, щоб прийняв Палія. Та Петро не хотів задиратися с Польщею, бо потребував підмоги Августа против Шведів, и дальше домагався, щоб Палій видав Білу-Церкву Полякам. Палій уперся.

Тоді Мазепа с царського наказу виступив на праву сторону Дніпра, як би йшов против Шведів, и зачав закликати до себе

Digitized by Google

козацьких начальників. Прийшов до ёго Самусь и положив перед ним свої гетьманські знамена. Явився и Палій, надіючися, що тепер наконець московський цар прийме ёго в підданство и сповниться давне ёго бажане. Мазепа задержав Палія в своїм таборі на позір по приятельски, а між тим зносився с Головиним и запитував, що зробити с Палієм, котрий, як доносив Мазепа, підчас побиту в гетьманському таборі неустанно пиячив. Головин казав раяти Палієви, щоб іхав у Москву, а коли він буде відмагатись, то дізнатись, — чи не є він прихильний ворогам Россні, а як будуть докази такої прихильності, тоді ёго увязнити. Свідки на Палія зараз знайшлися: якийся хвастівський жид свідчив, що Палій зносився з гетьманом Любомирським, що став тоді по стороні Короля XII и Любомирський обіцяв Палієви прислати гроші од шведського короля. Свідоцтво арендаря-жида потвердив священик Гриць Корасевич. Мазепа, постоявши кільканайцять днів табором у місточку Паволочи, с кінцем липця 1704 р. перейшов у Берличів и там запросив до себе Палія, підпоів ёго и потім казав закувати и вислати в Батурин, де сторожа видала Палія разом з ёго пасербом московським властям. З наказу царського вислали ёго на вічне вигнане в Єнисейск.

Так у злагоді з московським правлінем росправлявся Мазепа з народніми елементами в полудневій Русі, неприязними польско-шляхоцькому напрямови. Московський цар що раз ласкавійший був для Мазепи и вважав ёго одиноким с поміж усіх бувших українських гетьманів, на котрого сміло могло спуститися московське правлінє. Підчас добуваня Азова, Мазепа захищав над Коломаком московські границі од Татар, а пятьнайцять тисяч ёго козаків, під начальством чернигівського полковника Лизогуба, визначалися під Азовом. За се найбільш з усіх винагородив цар самого Мазепу. Ще в 1696 р., після добутя Азова, цар бачився з ім в полковім городі слободських полків Острогожську и дістав од ёго в дарунку турецьку шаблю з дорогоцінною оправою и щит на золотім ланцюгу, а за те гетьманови дарував шовкові матерні и соболеві футра. В 1700 р. государ настановив Мазепу кавалером основаного ордену Андрія Первозванного. В 1703 р. Петро дарував ёму крупицьку волость в Сівському повіті. В шведській війні брали уділ козаки без Мазепи, під проводом инших начальників, а царську вдяку за іх діла дістав український гетьман. Щоб більше ласки придбати собі в государя, Мазепа у своїх доносах заодно жалувався на несунокійний дух підвластних ёму Українців, найбільш киринив Запорожців. В однім тілько росхо-

Digitized by Google

дився гетьман с царем: гетьман без перестану вважав можливим и хосенним повернути в підданство Россиі відступлену Польщі правобічну Україну; — Петро не піддавався таким радам, не хотів задератися с Польщею, але не сердився и на Мазепу за ёго ради, бо був певний, що гетьман дає іх с прихильності московським интересам. В 1705 и 1706 р. Мазепа ходив з військом у польскі займища, не вдіяв там нічого важного, але мав ще важний случай нахилити до себе царя, подарувавши ёму 1000 коней, именно під той час, коли Петро потребував іх для війска. В 1707 р. цар казав Мазепі вернути с Польщи.

Трудно було кому-небудь обурити царя против любимого гетьмана. Після закоренілого в Українців похопу до доносів, багато було таких, що бажали приготовити Мазепі дорогу Многогрішного и Самойловича. Та з боязні за власну голову мало було скорпх, щоб сунулися з доносом до царя, котрий так вірив гетьманови. 1699 р. задумав був бунчучний товариш Данило Забіла, операючися на захисті боярина Бориса Петровича Шереметева, явитися в Москву, щоб оскаржувати Мазепу о тайні зносини с ханом; справа скінчилася тим, що доносчика самого вислали в Батурин до Мазепи: там Забілу віддали генеральному судови и він на тортурах виявив, що говорив про гетьманську зраду по пяному без розуму и памяті. Ёго засудили на смерть, але Мазепа дарував ёму житє, замінивши смертну кару тяжким досмертним запертєм. В 1705 р. Мазепа мав случай показати Петрови пепереченний доказ своєі вірності. Вибраний Каролем XII. на польского короля Станислав Лещинський стрібував вислати до Мазепи якогось Вольского с підмовою — щоб гетьмана нахилити на свою сторону. Та Мазепа прислав письмо Станислава до царя и жалувався, що вороги обижають ёго, вважаючи здібним до зради свого государя. Після сеі подіі ще труднійше було кому-небудь одважитися на донос, поки в 1707 р. найшовся новий доносчик на Мазепу: се був оден с членів генеральноі старшини, генеральний судя Василь Леонтиевич Кочубей.

Між гетьманом и Кочубеєм була родинна неприязнь. У Кочубея було дві дочки: одна — Анна, що вийшла за Мазепиного небожа Обидовського и рано овдовіла, друга — Мотря, Мазепина хрещениця. Мазепа, яко вдовець, загадав засватати Мотрю. Родителі супротивилися такому подружу, на котре не могли ніяк позволити після церковних установ. Мати Мотриниа, жінка гордовита и сварлива, стала опісля обходитися остро из своєю дочкою и довела іі до сёго, що іі не стало терпеливості жити в роди-

Digitized by Google

тельскому домі, в Батурині, де її отець яко генеральний судя мусив без перестану проживати. Мотря втікла до гетьмана. Мазепа не бажаючи соромити дівчини, відослав її назад родителям, хоч писав їй потім: „Нікого я ще на світі так не любив, як вас, и для мене було б се щастем и втіхою, коли б ви приїхали и жили в мене; але я роздумав, який конець може с того вийти, именно при такій злісності вашої рідні: прийшло б од церкви неблагословенє, щоб разом не жити и де б я вас тоді дів. Мині було вас жаль, щоб ви опісля на мене не плакали.“ Але положенє заверненої в родительский дім Мотрі стало ще гірше: мати мучила її жорстоким обходженєм; отець під сильним вплівом жінки поступав у всім так, як вона хотіла. Родителі Мотринині жалувалися перед своїми знакомими, що гетьман оманив їх дочку и обезславив їх родину. Мотря тайно переписувалася з Мазепою, жалувалася на матір, називаючи її мучителькою. Мазепа потішав її, впевняв у своїй любові, але раяв її в крайному случаю ити в монастир. Кочубей писав Мазепі докори, а Мазепа одповідав ёму: „Ти згадуєш про якийся блуд; я не знаю и не розумію нічого; сам ти видно блудиш, слухаючи своєї гордовитої, лепетливої жінки, котру, як виджу, не вмієш погамувати. Справедлива народня приповідка: „Де голова блудить, там хвіст рядить.“ Жінка твоя, а не хто инший є причиною твоєї домашнёї печалі. Свята Варвара втікала від свого батька, та й не в гетьманський дім, а до пастухів в каменні щелини.“

З намови своєї жінки Кочубей глядів нагоди тим або иншим способом заподіяти гетьманови лихо и прийшов на думку: уложити донос и оскаржити гетьмана о зраду. Спершу посередником для поданя доносу вибрав якогось московського черця из Сівска, що вештався за милостинею по Вкраіні. Єго прийняв Кочубей в Батурині, накормив, обдарував, а він вислухав од Кочубея и од ёго жінки зажаленє об сім, як гетьман запросивши до себе в гості дочку Кочубея, свою хрещеницю, насилував її. Коли сей чернець відвідав у друге Кочубеїв, вони на сам перед казали черцеви цілувати хрест на те, що збереже в тайні то, що вчує від їх, потім Кочубей сказав: „Гетьман хоче відпасти од Москви и пристати до Лихів; иди в Москву и донеси об сім бояринови Мусину-Пушкину.“ Чернець виповнив поручене. Черця вислухали в Преображенському суді, але ніякої справи про зраду українського гетьмана не зачинали. Минуло кілька місяців. Кочубеї, вбачаючи, що проба не вдалася, стали глядіти инших доріг: вони порозумілися из свояком Кочубея, Искрою, що був колись пол-

Digitized by Google

ковником полтавським. Не рішаючися сам роспочинати діла, Искра услужив Кочубеєви тим тілько, що вислав полтавського попа Спаської церкви, Івана Святайла, до свого приятеля, ахтирського полковника Хведора Осипова, щоб просив з ім побачитися у важній государевій справі. Ахтирський полковник зъіхався з Искрою в своїй пасіці. „Я чув од Кочубея — сказав ёму Искра — що Мазепа, злучившися з Лещинським, наміряє зрадити царя а навіть гадає наставати на житє государя, думаючи, що цар приїде до ёго в Батурин.“

Ахтирський полковник звістив об сім київського воєводу и зараз вислав у Москву письма від себе про вгадувану зраду гетьмана, між иншими письмо до царевича Олексія. Цар дізнався про всё 10-го марця 1708 и в письмі власноручнім до Мазепи звістив об усім гетьмана, сам вповняв, що нічому не вірить, уважає всё, що чув, утвором непріязної интриги и підозрівав миргородського полковника Апостола, котрий, як цареви було звісно, неприхильний був для гетьмана. Цар завчасу раяв гетьманови спіймати и закувати своїх недругів. Між тим сам Кочубей, за радою попа Святайла, вислав у Москву до царевича ще один донос з вихрестом Янценком. Сей донос оддали в руки государя. Але й сёму доносови Петро не повірив и знов звістив гетьмана. Тоді гетьман просив царя через канцлера Головкина, щоб росказав увязнити доносчиків, прислати їх у Київ, щоб судити їх в очах українського народу. Цар на се згодився. Кочубей був у своїх добрах в Диканці, коло Полтави. Гетьман вислав там козаків увязнити ёго и Искру. Але Кочубей та Искра дізналися об сім завчасу, втікли в ахтирський полк и сховалися в місточку Красний-Кут під захист ахтирського полковника. Гетьман звістив об сім канцлера Головкина, а Головкин вислав капитана Дубянського, щоб виглядів Кочубея, Искру й Осипова, подякував ім в имени царськім за вірність и завізвав їх, щоб для обяснена поїхали в Смоленск, надіючись царської ласки и нагороди. В тім самім часі Петро, відсилаючи до Мазепи ёго генерального осаула Скоропадського, обіцяв гетьманови, що доносчикам, яко клеветникам, не дасть віри и вони одберуть пригідну кару.

Доносчики завірили Головкину и поїхали. С Кочубеєм и Искрою удався ахтирський полковник Хведор Осипів, піп Святайло, сотник Петро Кованько, небіж Искри, двох писарів и вісім слуг Кочубея и Искри. З Білгорода провадило їх численне товариство, але так, щоб ім не видавалося, що вони ідуть під сто-

Digitized by Google

рожею. Дня 18 цвітня 1708 р. прибули вони у Витебск, де знаходилася головна кватира государева.

На другий день після приїзду доносчиків стали їх випитувати царські министри. На сам перед випитували ахтирського полковника Осипова. Він тілько переказував се, що ёму оповідали, и не міг сказати нічого важного и нового до сеї справи. Опісля приступили до Кочубея и сей подав на письмі 33 статі*) доносу про всякі признаки, котрі, після думки доносчика, доказували зраду гетьмана Мазепи:

1) в 1706 р., в Минску говорив ёму гетьман на самоті, що княгиня Дольска, мати Вишневецьких, родичка Станислава Лещинського, впевняла ёго, що король Станислав бажае настановити Мазепу князем чернигівським и дарувати запорозькому війску бажану волю.

2) В тім же році Мазепа погано відзивався про гетьмана польного литовського Огинського, що держався сторони московського государя.

3) Учувши, що король Август покинув Польщу и поіхав у Саксонію до шведського короля, Мазепа сказав: „От чого боялися, того не злякалися.“

4) В 1707 р. почувши, що коло Пропійска побите царське військо, гетьман, стрітившися на дорозі с Кочубеєм, питав ёго „тихимъ гласомъ“: чи справедлива се відомість?

5) В тім же році в себе в Батурині, за обідом, сказав, що дістав вість про поражку царського війска и потім сміявся и говорив: „Судя плаче об тім, но в ёго слёзи текуть“(!), опісля пив за здоровле княгині Дольскоі.

6) В тиждень потім гетьман звіщав Кочубеєви, що від певних людий чув, неначе б то король шведський хотів ити на Москву и настановити там иншого государя, а на Київ піде король Станислав; Мазепа сказав при тім: „Я просив у царя війска для захисту Київа и Украіни а він одмовив, и нам доведеться мимоволі пристати до короля Станислава.“

7) Дня 17-го мая того ж року я просив дозволу віддати свою дочку за сина Чуйкевича, щоб слідуючої неділі справити сватане, а Мазепа сказав: „Як злучимося з Ляхами, тоді для твоеі дочки найдеться жених знатний шляхтич, тому що хоч би ми добровільно Ляхам не піддалися, то вони нас завоюють.“ И

*) Ми скоротили іх у двайцять шість, позаяк останні односяться після змислу до ріжних тут виложених, числом двайцять шість.

Digitized by Google

ми с Чуйкевичем на другий день потім рішили скоро звінчати наших дітий.

8) Дня 28-го мая сербський єпископ Рувим говорив, що гетьман журився и жалувався, що государ обтяжає єго домаганем, щоб доставив ёму коний.

9) Дня 29-го мая гетьман запросив недавно звінчану мою дочку в Гончарівку хрестити з ним дівчину жидівку и за обідом сказав ій: „Москва хоче взяти в тяжку неволю цілу малоруську Україну.“

10) Одеп канцелярист писав записку, що в Київі єзуіт ксёндз Заленський говорив ёму и иншим: „Ви, панове козаки, не бійтеся Шведів, котрі не на вас готовляться, а на Москву. Ніхто не знає, де огонь криеся и тліє, а всі дізнаються тоді, як вибухне пожар; тілько сей пожар не скоро погасне.“ Мазепа в Київі веселився, гуляв при музиках разом с полковниками и всіх заохочував до веселості, а на другий день післав козака з гетьманськими письмами до ксёндза Заленського. Чого б то ёму зноситися письменно с тим ксёндзом, коли б він не мав злого заміру?

11) Писар полтавський говорив свому небожови, що в Печерському монастирі віп приходив до гетьмана, а у гетьмана були заперті двері и гетьманський слуга сказав: „Гетьман с полковниками читає гадяцький договор гетьмана с Поляками.“

12) В грудни 1707 приїздив у Батурин Кикин и Мазепа зібрав около 300 людий узброіних компанійців. Мабуть він се вдіяв почувши, що за Кикином хоче приіхати в Батурин сам цар и Мазепа наміряв боропитися и одстрілюватися од царя.

13) На Різдво приїздив до гетьмана в Батурин ксёндз Заленський, и писар гетьманський Орлик проводив єго тайно в гетьманський хутір біля села Бахмача, а ксёндз нічю приїздив бачитися з Мазепою в Гончарівку.

14) Мазепа говорив, що хто би из старшин або полковників не пристав до єго, того він засадить в тюрму на смерть без усякого помилуваня: видно с того, що він має намір одірватися від царя и прилучитися до Станислава.

15) Єсть в Полтаві козак Кондаченко; гетьман багато разів посилав єго до ріжних кримських султанів и до самого хана з устними порученями. Видно, що се чинив для того, щоб с часом мати Татар для своєі підмоги. И другого чоловіка, Биєвського, посилав Мазепа в Крим и до білгородських Татар, та незвісно зачим.

16) Одного разу, коли був у моім домі и підгуляв, почав я пити за єго здоровле, а Мазепа зітхнув и сказав: що міні за.

Digitized by Google

втіха, коли я жию не маючи ніякої поруки своєї ненарушимості и жду як віл обуха? — Потім обернувшися до моєї жінки став хвалити зрадників Виговського и Брюховецького: „Вони — говорив він — хотіли вибитися з неволі, та злі люди їх до того не допустили, и ми хотіли б дальше дбати про свою ненарушимість и волю, та ще способів до того не маємо, а найбільше ще в наших не ма згоди; от я и до твого чоловіка багато разів говорив об тім, як би нам на будущину вбеспечити и себе и тих, що після нас будуть жити, а чоловік твій мовчить, ніяким словом міні не поможе: и від нікого не маю помочи и нікому не могу звіритися.“

17) Одного разу гетьман говорив полковникам так: „Може бути, ви думаєте, що я загадую передати гетьманство Войнаровському; я сёго не бажаю; вільно вам буде виберати собі гетьманом кого схочете, а Войнаровський и без того в своім отцівськім домі може проживати; я ж вам готов и тепер одступити гетьманський уряд.“ Ёму на то сказали: „Не дай Боже, щоб ми сёго бажали.“ Тоді він повторив: „Коли між вами єсть хто небудь такий, що міг би свою отчину захищати, я тому уступлю; коли ж ви на мині хочете лишити сей тягар, то звольте мене слухати и глядіти на мій привід: я вже пробував ханської дружби; міні був прихильний бувший хан Казин-Гирій; але ёго покинули; а теперішній зразу приязно відповідав на письма моі, та опісля посилав я в Крим свого посла, та не діставав вже ніякої надії відтіля; здається, треба діло наше починати з иншого боку и доведеться, умовившися и постановивши свій намір, братися за шаблі.“

18) Мазепа держить при собі слуг ляцького роду и вживає їх до посилок без указу царського, а се не годилось би.

19) Государ заказав виводити людий з лівої сторони на праву, а гетьман указу не сповняє. З усіх городів и сіл люди переселяються на праву сторону, и мати гетьмана, покійна игуменя, переселила багато людий на слободи, що вона оснувала на другій стороні Дніпра; тому люди лівобіч Дніпра змушені з більшим против прежнёго накладом, кормити кінні и піші полки и думають також перейти в Задніпрянщину.

20) На Коломацькій раді постановлено, щоб Українці й Москалі споріднялися, а гетьман до сёго не допускає а Українці и Москалі що раз більше від себе оддалені и чужі.

21) Усі городи українські не укріплені и самий Батурин 20 літ стоіть без поправки. Люде кажуть, що так робиться в тій цілі, щоб городи не змогли захищатися.

Digitized by Google

22) Гетьман остерігає Запорожців, що цар хоче їх знищити, а коли прийшла вість, що Запорожці разом с Татарами збераються ити на слободські полки, Мазепа сказав тоді: „Най би сі ледащиці робили то, що збераються робити, а то вони тілько дражнять!“

23) Одна близька Мазепі особа виразилася про Татар: „Сих людий скоро нам буде треба“.

24) Львівський міщанин Русинович говорив, що возив до Мазепи письма від ріжних польских панів. Той же Русинович росказував, що польский коронний гетьман Сінявський поручив ёму сказати Мазепі, що государ не вдержиться против Шведів, а козаки, як будуть з ним одностайне, то згинуть, а як будуть за Поляками, то лишаться в цілості при своїх вольностях. „Я,— говорив Русинович — передав се гетьманови, а гетьман одвічав: щоб тілько Бог дав міні сили и здоровє, котре ослабло; я прихильний папам Полякам; я б не був шляхтичом и сином коронної землі, як би не бажав добра польскій короні. Виджу, що цар обидив Польщу, але й Украіну він вельми обтяжив; сам я не знаю, що чинити с собою; як до чого прийде, не в силі буду вдержати козаків, коли вони забажають де-небудь прихилитись.“ Той сам Русинович говорив, що приізжав у Київ міняти гроші міщанин львівський Гордон, шведський партизан, и Мазепа казав ёму видати з військової скарбоні в розміну 20.000 р. Русинович говорив, що всі Ляхи люблять гетьмана Мазепу и коли в Люблині був вибір короля, то Сінявський и инші паки давали свої голоси, мабуть в падії, що Мазепа підможе грішми Річ-Посполиту. Наконець пан Яблоновський, що перейшов на шведську сторону, часто говорив: „Ми надіємося на Вкраіну, тому що там є шляхта, наші брати.“

25) Гетьман орудує самовольно військовим скарбом, бере скілько хоче и дарує кому хоче. Було б доволі з ёго десять городів гадяцького полку, с котрих идуть ёму всі доходи, крім того він орудує волостями и значними селами, а він бере собі значно більші доходи с порукавичних и арендовних и тому арендарі стали продавати дорожше горівку. Перше, бувало, полковників виберали вольними голосами, а тепер гетьман за полковничі місця бере хабарі. Вмер київський полковник Солонина, лишивши внуків и небожів. Гетьман одібрав у іх села и віддав своій матері и по смерті генерального обозного Борковського, Мазепа відняв у ёго жінки и в малолітніх дітий майно и присвоів собі.

Digitized by Google

26) Накопець Кочубей предложив українську думу, котру зложив Мазепа; Кочубей дістав ії від якогось архимандрита, літ десять тому назад. Дума ся після заявленя Кочубея доказувала непостійність гетьмана у вірності цареви.

С тих точок ясно можна бачити, що Кочубей явився без усяких юридичних доказів и донос ёго безпристрастним людям не міг видатися зовсім основним. Не дивно, що після таких свідоцтв Кочубея и ёго товаришів узяли під сторожу а 21-го цвітня повели на тортуру.

Искру питали: чи не був донос з намови неприятельскої? Искра визнав, що неприятельскої намови не було и він не знає про ніяку зраду гетьмана, а намовляв ёго подавати донос Кочубей через два роки, а коли Искра вговорював Кочубея, щоб одступив од свого наміру, то Кочубей одповів, що готов умерти, тілько щоб оскаржити Мазепу. Искрі дали десять кнутів. Потім взяли на тортури Кочубея а він не дожидаючи мук сказав: „Я на гетьмана написав донос, допустився ложи из злості, надіючися, що міні повірять без дальшого сліджена; и на всіх осіб, про котрих писав у доносах, писав неправду.“ Ёму дали 5 кнутів.

Искру ще раз взяли на тортури и дали 8 кнутів. Він ще раз висказав, що не знає про гетьмана нічого, крім вірності цареви.

Сотника Кованька переслухували на тортурах два рази; на ёго Кочубей в своім доносі покликувався яко на свідка в справах ксёндза Заленського. Кованько висказав, що Кочубей навчав ёго, обіцюючи ласку царську, а сам він, Кованько, нічого не знає про зраду гетьмана.

Цвітня 27-го Кочубей написав письмо до царя и виложив у своім письмі справдешню причину своєі злості до Мазепи. Тут Кочубей росказав об тім, що Мазепа після невдачного сватаня до ёго дочки, пірвав ії нічю тайно, а потім вернув ії родителям з Григорием Апенковим и велів Кочубеєви такі слова переказати: „Не тілько дочку твою може гетьман силою взяти, але й жінку тобі може відобрати.“ Опісля Мазепа зводив дочку Кочубея письмами, и чародійським дійством довів ії до божевільності: „еже дщери моей возбѣситися и бѣгати, на отца и мать плевати.“ Кочубей предложив жиуток писем Мазепи до Мотрини.

Піп Святайло, що писав донос, и тепер на тортурах висказав, що робив з наказу Кочубея, а сам нічого не знає про Мазепу.

(Конець будс.)

Digitized by Google

ВОЛЬТЕР.

Образок з забутої бувальщини.

Передав Л.....

Так дід колись росказував...
Спаси-бі дідусю!..

(В незабудь пану Вл.... Ф.....)

Яка химерна думка, поміркують собі мої товариші, строго національні прогресисти, каже міні заходити до пантеону Франціі и зачіпати за порохняву славу французького діяча словесного?.. „Чи вже не стало ёму — чую, як гнівно міні докоряють — що небудь свого та ріднёго нагадати?“ — Чи пак, — вже дослухуюсь, як трівожно та ніби грізно провокують наші, а все-ж таки родичі (бодай здорові були!) консерватисти: „От диви, якого запопав! Певне ж нагадує про такого завзятого енциклопедиста, що своіми вольнодумними писанями помагав таким-же гарячим шибай-головам допгати шляху під революцію у Франціі, щоб то и у нас — побий ёго сило Божа! — таку добу підготовити! Бач! о! куди йде нища думка мягенького!..“

Но чи консерватист чи ні, всякий а знавець, прочитавши наголовок „Вольтер“, давай розбирати у своій головоньці ту широку славу звісного чоловіка, як він отто и философ и разом историк и всякого складу поет, не так бо й дуже глубокий, сериозний и правдолюбний, як більш поверховний, палкий та ефектовний; — тут тобі ніби пиіст, строголегальний, стоік, знов же атеіст, ворохобник и гуляйвіса-циник; раз, сирота, невільний мешканець Бастильі, а то навпісля вельможний дука фарнейський; тут проскрибований, там фаворизований од таких милостей як Фридерика II. — одним словом ту значну, таки й бо историчню фигуру, що називалась Франсоа Марі де Аруе-том, а прозвалась Вольтером!

Вже й помітили, вже й розібрали тай.... не догадуються, що перехопились...

Втихомирітесь — ради Бога — консерватисти! умилітесь міні, молю вас, мої национальні ригористи! зупенітеся остро- чи бистромислі, бо мій Вольтер не той, а — risum teneatis amici... та підождіть, все роскажу...

Було то року тисяч вісімсот трийцять и якогось...

Під широким, хоч не так то й теплим крилом гр.-к. генеральної духовної семинарії у Львові виховувавсь алюмн. Високий, ставний, довголиций, сиво- чи кароокий — от вже й не знаю — та кучерявий. Певне ж мусів він бути из покоління Леві, бо в ті хмурі часи не прийшлось всякому так легко з низини у таку то високу гору взбиватись. Отже ховався, сказавши по набожному, на славу Божу у нашій семинарії сей алюмн.

Тілько не говіркий якийся вдавсь: у такій многолюдній, гамірній кумпанії, де чоловік стоіть мало що не плечі поуз плечі, живе собі

Digitized by Google

мов особняком. Коли не читає — а страх любив читати —, то ніби по світу розглядається и міркує. Помітили товариші, що щось то важкого назбиралось у тій головці. Отже, як надибletься яка скрутна річ, що треба ії добірним розумом поладнати, то кличуть свого мовчазливого товариша у пораду. Вміє він дати раду, ще й яку здорову раду, у всякій пригоді. Таку думку виведе, що здається до ніякої голови не приплила б! А так то й не зачіпають ёго товариші. Ходить собі та міркує або читає. Не всякому ж було за чим до ёго одзиватись, так він не скорий був для всякого до відповіді. Він розмовлявсь лишень из с в о і м та с в і т л и м товариством. А у сваволю спільну він однако не вдавався...

Сего то мовчазливого товариша назвали алюмни В о л ь т е р о м. Чого вони ёго Вольтером назвали, далебі! не знаю. А так тільки знаю, що у нашій семинарні наша молодіж вміє по майстерськи надавати призвища. Так, приміром сказавши, прозве де якого холявою, так глядиш, чи подиблеш де другого чоловіка, щоб ёму було так до лиця, так пристівно с тим „холявою“. Або иншого охрестить заяцем, то який же то буде заяць, Господи, що за заяць! — леиський заяць! Як ні назве кого там, то все до ладу. Так на щось то вони и нашого Вольтера прозвали Вольтером, певне, що не так аби то, а для якоісь прикмети, для якоісь снаги?!..

От и дивись! як иде тобі Вольтер, чи то с семинарні на университет, чи з университету вертаючи, чи на прохід, у славній реверендi, що́ бувало хутенько липяла и виявляла свої притаєні жовті смужки (нинішні реверенди не ті вже) и переисточалась так ніби рядницею чи запаскою, що на ёго персуні до того украшалась від болотнечі з заду френзлями, — у чоботях, що́ тільки с переду були вичищені: иде він отто кучерявий, ставний, з гордим чолом, с тим своім заєдно пронизуючим оком, и ніби артист збирає ескизи для своіх студий.

И як же то було на справдешне имя нашому Вольтерови? спитаєте цікаві. Замовчав би я або може и збрехав би — простіть! грішна повика — так він вже, той наш духовний Вольтер, не потребує ні titulum mensae, не додоптується презенти, не подається о запомогу, не потребує особистого додатку, ні підходить в декани чи ще вище, — тим и нічого міні брехати. Отже не загикнусь а скажу: називавсь він Федорович.

Добра була тоді повика у нашої молодежі в семинарії, тай дуже потрібна на ті часи (а здалась би и на нині). Де на якому прилюдному місцю, отби за якою ліхтарнею, або на яких дверех були виписані имена людей, що трудилися у семинарії шпионьством. Се робилось зараз на початку року: отсим давали знати ветерани новітним приходцям, яких ім людей стеречися треба.

Роботою тих шпионів було оповіщати и духовну и світську администрацию про те, що між алюмнами твориться, с ким вони именно зносяться, що вони говорять, що читають, від кого книжки дістають, — за що припадав тим шпігунам де-який зарібочок. А коли то не так легко дізнатись було, бо небезпечні читачі дуже стереглися, то звісно вбогі зарібники мусіли собі помагати: п р и б р і х у в а л и! И заслужи-

Digitized by Google

лись — нівроку! — на усякий час трудолюбці духовні: не одну дорогу душу запротурили; не один великий талант счез; дістались молоді люде там де не треба, с. є. до вязниць: инколи який сміливець опинивсь аж у Куфштайні... Тяжко бо й було остеречися від такої напасті. Бо ж не легко було перевідатись про всіх шпігунів. Були ж бо межи ними с частенька такі, що ходили в одежі овечій...

От нате вам образочок того, як воно тоді чинилось. Він таки с часів семинарицьких нашого Вольтера, — умисно ж піднятий мною, щоб ви з близенька придивились и тому Вольтерови и так таки спізнали, які то духи гостили нераз у нашій семинарні.

Одному алюмнови пропала якась там одежина. Покривджений підняв бучу, — звісно вчинилась ёму шкода, так и репетує. И зараз — та й конечно — зъявилось між всіма, хто знав за се, живе питанє: хто тут той шкідник? От вже и здибались помагачі до пошукуваня того, та на лихо, що из поганих душ „лжесвѣдѣтелей", що скинули цілу вину учиненої кривди на чоловіка цілком неповинного, до того из громади читаючих вже й так небезпечної. Мусів ім чимсь докучити, може докоряв їх нечестивості, їх ледачості — хто ёго зна'? Но чи сяк, чи так: біда та й годі на безвинну голову прогресиста!

„Як тут ёго обезвинити?" міркують добрі товариші, „як би то викрити правдивого шкідника?" А се послідне конечне треба було зробити, бо знають, що як сёго не зроблять, так пропаде чоловік. Не за такі, а легенькі провини, виганяли тоді, не багато розбераючи, с семинарні. Отже радять та ради не знають. Кличуть у поміч Вольтера. „Вольтере, давай раду! недобра річ склалась, пропала одежина у Х., поганці складають вину на Н., мусиш конечне шкідника правдивого викрити!"

Не вагаючись, береться Вольтер за діло. Ходить и роздивлюється по физиогномиях. Чи довго він сю студию провадив чи ні, — не знати. По часі виберає собі Вольтер дуже молоденького ще чоловічка а красного, мовляв, як ангела, ніби виберає собі у товариша. А у семинарії буває частенько, що двох людей так собі припадуть до сподоби то й товаришать собі заєдно у всім.

Виходило б, що и Вольтер напитав собі любого товариша?! Розлягся сміх голосний по цілій семинарії, що, мов то, Вольтер офамілярізувався и запопавсь у грецьку любов!

Та Вольтер мов и не чує. Проходжується из своім адонисом — чи як би то —, та щось живо розмовляє. Тай не пусто вони, бач, розмовляли!

По часі сей ангелок роскриває ёму — так умів Вольтер собі ёго вприхилити и знав же то, куди свою розмову повернути — интимно, що ось то він украв ту одежину, що пропала у Х., що він заніс її на Зарваницю, хотів її там продати, що полиция ёго на тій продажі переловила припадком, що ёго завели до дирекції, що директор тої-ж полиції (а був се славний полицмайстер Сахер) заповів ёму димисию с семинарії, як він отто упав перед ним навколішки, як благав и плакав щоб ёго не виганяв, як той накопець по великих молах и лементах згодився на те, та за таку кондицию, що він обовязався ёму до-

Digitized by Google

носити за все, що небезпечного буде чинитись у семинарні... И закінчив свою исповідь тим, що просив Вольтера умильно за се нікому не казати...

Вольтерови більш знати й не треба було. Ніби то стрівожений и зафрасований сим оповіданєм, хоч и жаліючий би то упадку свого товариша, и мов обіцюється ёму нікому сего не виявляти, та вказує ёму заразом на ёго важкий гріх, намовляє ёго ити до сповіді и спокутуватись свого гріху. Сам же иде не гаячись до сповідника — а був тоді духовником у семинарні Патруньо Гарасьевич —, и оповіщає ёго, що прийде такий а такий то чоловік до ёго до сповіді, як би то з ним обійтись належало...

От и впорався Вольтер, шкідника одшукав, невинно ославлений очистився, а на карту шпионів прибуло нове имя в пересторогу нових приходців семинарицьких. Розуміється, щира дружба скінчилась, а Вольтер вчинився знов асцетою.

А ангельский деликвент став таки — нічого не пошкодило! — попом, а як прийшло „исполненіе временъ“, підвівся у декани...

У ті то часи водивсь славний звичай у семинарні. Бодай два рази до року держались річи маєстетські. Чи ви знаєте, молоді товариші, що то воно значити має „річи маєстетські“? А щоб я тричі Німцем став, коли ви хоч крихту здогадаєтесь, як се славно воно було! А хоч би я їх назвав їх рідненьким йменям, оттак „Majestätsreden“, божусь, що ви таки нічого не второпаєте. Отже я вам роскажу, як се воно було.

В призначені дні збералось, до якої там пишно випрядженої салі у семинарні, народу богато. Найстарша старшина, світська и духовна, прибуде отто було и сам губернатор. В пристійному місцю виставлений образ Найяснійшого Монарха. Протн ёго споряджена трибуна. На ту ж то трибуну вступали вибрані на сю справу оратори и перорували до образу. Що вони таке говорили и як говорили, сего тяжко одним загальним словом означити. Звичайне не одні люде, не однаких голов, мали говорити розмаіто, оден — се, другий — оне. Бо хоч темат був з гори даний и ніби виміренний, та нетерплячка натура молодеча, вихоплювалась на узбічя. И нераз отто така річ добре далась в знаки говірникови: треба було та й гірко ii відпокутувати! А за се не було тоді тяжко: який небудь навязок про те, що не водилось під ту пору близенько у світі, вже ставався тяжким переступком. Приміром: нахилив хтось свою річ туди, що став порівнювати польского орла з руським левом, як польский орел взбився високо у гору, а руський лев погрузивсь у землю — тай пустили за сим сироту Русина за орлом ганяти...

Довелось и Вольтерови держати мову маєстетську. Научним ладом, світлим розумом толкував він про права між людьми з глубока, що й дивуватись треба було усім, звідки у ёго тільки знатя набралось, мов: „откуда сему премудрость сія?“ — Zkąd Aspan to wszystko wiesz? — а тоді официяльна мова у семинарні була польска — питалась опісля старшина Вольтера. „Z książek“, одрече Вольтер. А то й диво було,

Digitized by Google

що „z książek“, коли тут невільно було може й календаря прочитати. Та більш, здається, не допитуванося у ёго на сей раз...

То були страшні, дикі часи — бодай вони не вертались ніколи!—, де молодому чоловікови заказано було до світла доходити. Тоді то у нашій семинарії наші бідні „алчущи и жаждущи правды“ ночей не досипляли, по заулках ховались, на вежу, мов пугачі дерлись, щоб тільки читати могли. И задавано нераз доброго прочухана таким сміливцям, — не помоглося: здибалось заєдно доволі таких, що забагли ити тою колючою дорогою... Такий святий жар вже був розвівся.... и розгрівав справді освящені душі наших духовних лицарів...

Де ж діла нашого Вольтера, спитаєте братя? — Сумно вам одвічу: не ма іх. Ще алюмном будучи, по котрімсь там році, на вакациях переселивсь у другий світ. Якийсь героічний лік позбавив ёго житя, котрого він хотів ратувати, у Стрийських горах.

Гей! не одні то великі таланти, не одні сильні, геніяльні духи гостили у нашій семинарії!.. Не одна жива искра жаріла!.. Чому ж не ма слідів по них для народу нашого, або мало? чому святий огонь не освітив всю темну руську країну?..

Загадки, панове, загадки, а треба б конечне відгадати!..

Жовтень, 1877.

Клясові интереси и интереси народу.

(Ще причинок до реформи австрийських финансів.)

(Дальше.)

Чи може наконець, як се думають F. Fr., фасіноване з обави перед „таємничою стопою процентовою випаде як найменче“? Питане, чи поодинокий чоловік, коли буде знав наперед стопу податкову, справді не буде мав охоти до затаєня певної часті свого доходу, — автор згаданого фрагменту зовсім непотрібно випровадив на финансову арену, бо на таке питанє могла б відповісти хиба психология, и то далеко не так категорично и позитивно, як на ёго відповів a priori сам автор. Бо й сам він заперечити не може, що затаєня такі практикуються и нині, взглядом податку старого, котрого стопа процентова усім звісна; з другої ж сторони повинен памятати, що обаву перед тою „таємничою стопою“ рівноважить певність кождого поодинокого контрибуента, що та сама „тайна“ висить над мілионами ёго sociorum doloris, и що на всякий случай він не буде обтяжений більше, як ті ёго товариші. Наконець згаданих вже комисий, котрі F. Fr. ставлять багато низше від дотеперішних урядників податкових, не можна назвати „нонсенсом“, а то не тілько для того, що вони власне те можуть, чого не міг сам урядник податковий, т. є. власне без взгляду на затаєня и заперечуваня несумлінного фатента дохід ёго с всякою можливою справедливостю отаксувати справедливо, але также и для того, що той

Digitized by Google

сам захвалений досвід того-ж урядника перейде без найменчого урону на комисию, бо, як се критикови повинно бути звістно, той сам урядник буде членом комисиї, и буде в ній найважнійшу, информативну, грав ролю, а не менче и ролю безсторонного судиї полюбовного, тим більше впливову, що він буде конкомитував рекурси покривджених сторін до висших инстанций.

С того впрочім закиду зробленого в загалі институциї комисий, котрі преці и при системі процентовім становити мали интегральну часть податкової реформи, як и з зазначених нами вже висше аргументів маючих рівну силу проти контингенту и проти стопі процентовій, — виходить тілько одно найправдивійше: що для автора згаданого фрагменту систем контингентовий злий, а систем процентовий не ліпший; що из тих двох системів найгірше ёму не подобався — в загалі цілий податок особисто-доходовий.

А ся послідня конклюзия змінює зараз цілу річ в наших очах; бо неприятель загального особистого податку єсть ео ipso приятелем дотеперішнього так званого доходового податку, с котрим ми в статі „Шляхетні заступники народа“ познакомились ближе, — а котрий, в разі незаведеня нового, мусів би так як дотепер и на будуще остатись. Коли ж ми, т. є. шш. читателі, редакция „Правди“ и писатель сего давно згодились на те, що головна мисль нового доходового податку єсть по над усі податки так в теориї як и в практиці найсправедливійша, так як засади, на котрих операється дотенерішний податок, з грунту фалшиві и несправедливі: то ми маємо право в нашім противнику підозрівати на пів укритого — интересента, т. є. заступника интересу такої кляси, котра через заведенє нового податку тратить привилегиї и вольності, якими іх обдаровував так щедро старий податок доходовий. До сего ж підозріня дає нам право не тілько згадане вже висше малюванє через автора комунистичних страхів там де іх не ма ані сліду, але и фалшованє фактичних обставин, на котрім ми ёго довимо в слідуючім уступі: „Найтяжше ж діткне той податок (NB. вже без взгляду чи с контингентом, чи с процентом! — В. Н.) торговлю и промисл; сі оба соціяльні фактори змушені о кождім интересі провадити **рахунок в книжках**, а для того **приходи іх відкриті перед фискусом**“. Бо — просимо ласкавої уваги згаданого автора и читателів —: Устава о ненарушимості дому (Hausrecht) з $^{27}/_{10}$ 1862, о основних правах австрийських з $^{21}/_{12}$ 1867, устава процедури карної с 1873 и устава процедури карної в справах скарбових с 1835 — вилічують докладно ті виімкові случаї, в котрих в чиімсь дому зроблена бути може ревизия, и листи и папери переглядувані и забрані. Може се після згаданих устав наступити тілько в разі пошляків переступства проти загально-карного, або карно-скарбового закона, и через ніяку инчу власть публичну, як тілько через суди в справах карних, або в справах скарбових*). — Книги купецькі

*) Щоб оминути непорозуміня, я тут примічую, що суди „в справах скарбових“ и кодекс „карно-скарбовий“ дотичать тілько переступств проти доходів т. зв несталих (консумових податків, такс, цла и монополів), и з ними уряди админи-

Digitized by Google

и промислові, помимо їх властивості доводової в цивільнім процесі, не суть книгами публичними, а становлять приватну власність дотичного приватного чоловіка, до котрої він на підставі згаданих австр. законів основних має право зборонити приступу (розуміється з виїмкою судів в приведених вище виїмкових разах) кождому чужому чоловікови, кождій власті и кождій комисиі. Нова устава о податку доходовім ані не може змінювати основних законів австр. (Staatsgrundgesetze) ані фактично не змінює, бо не надає нікому, ані урядам ані комисіям, права вглядання до книг рахункових. Так и не правда, щоби приходи купців и промисловців були відкриті перед фискусом; бо противно, вони перед ним так закриті, як жадного иншого „фактора соціяльного“ приходи*); бо тоді як до оцінення доходу властителя дому або властителя грунту дуже мало потрібно дат, бо галузи приходу и росходу тут дуже прості и незложені, бо він впрочім ані дому ані грунту укрити не може: то як же можуть з боку оцінитись приходи н. пр. гуртовного купця, у котрого навіть жаден из ёго підвластних того не знає; а й сам купець через цілий рік свого чистого доходу не знає напевно, поки на кінци року не зробить билянсу в своій головній книзі. Розуміється — комисиі будуть ёго дохід таксувати після поверховних ознак; и може лучитися, що чистий дохід ёго отаксують и вище дійсного; але в якім случаю и чому? Бо дотичний купець або промисловець провадить свій интерес по над стан; значить маючи малий капитал власний, надає собі позір, що обертає далеко більшим капиталом, и робить се, конечно, не в чистих намірених; значить провадить интерес не солидно, або иншими словами: швіндлює. А швіндель не заслугує на пощаду, и варт бути укараним бодай наложенем вищого податку доходового, через що — при системі контингентовім — одержать бодай яку небудь пільгу инші уцтиві контрибуенти, котрі на дотичнім швіндлю скорше чи пізнійше понесуть ще більші кривди.

Коли ж в обаві перед таким діланем комисиі, швіндлярів стане в Австриі менче, то се буде одною з добрих а не злих сторін нового податку доходового. Але и тут отаксований за високо купець має ще спосіб ратунку, и то такий, котрого „легкомисно задовжений властитель грунту“ не має в такій самій мірі; ёму власне институция книг рахункових подає можність, добровільним оказанем тих книг (котрі мають силу доводу) виказати комисиі свій дійсний, низший дохід.

Замітивши ще мимоходом, що все сказане нами и автором „Фрагменту“ зовсім не дотикає дрібних купців и промисловців, котрі ані

струючі податками безпосередними, до котрих и податок доходовий належить, не мають ніякої стичности. Процедура карно-скарбова, а именно часть ii: Zoll und Monopolsordnung, в котрій мова о ревизиях домових, виразно застерігає, що сконфисковані книжки рахункові не сміють бути до инчої цілі ужитими и переглядании як лиш о стілько, о скілько се до вислідженя специяльного переступства доконечне потрібно.

*) Тих „капиталистів“, котрих F. Fr. мають на думці, т. є. лихварів, банкерів и акционерів и т. и. не можна здається лічити до инчих „факторів“, як тільки до того-ж самого „промислу и торговлі“.

Digitized by Google

не мусять провадити книг купецьких, ані не будуть платити доходового податку (з доходом до 600 зр.), ми перейдемо наконець до розвязаня найважнійшого питаня: хто вони, той „гандель и промисл, маючий боротися з заграничною, обтяженою податками о 200% менче, конкуренцією," и що́ вони властиве та „законодавча шруба податкова", котра той нещасливий гандель и промисл має зруйнувати до грунту?

Звісно: сама „шруба" (коли вже маємо приймити той термин) — річ мертва, и як така, сама собою не зробила би нікому на світі найменчої кривди, якби не було механика, котрий ії накручує, и якби той механик до ії накручуваня не мав ніякої потреби. Біда тілько, що такий механик живе — в особі австр. парляменту, котрий що року вотує певну велику суму на покрите буджету державного; потреба же, котра ёго до того змушує, се — конечні державні видатки. Видатки ті виносять так багато (чому? об сім пізнійше), що від непамятних вже часів буджет австрийський показує дефициту що найменче 30 мілионів на один рік, а такий сам дефицит самим министерством и на дальших багато років заповіджений. Яким же чином покривався той дефицит що року до тепер? Чи нам іх яка чужа держава давала за дармо? Ні, мій добродію, пане докторе Конп! Доки було можна, накладались що раз нові додатки до истнуючих податків пожиткових (грунт., дом., заробк. и т. зв. доход.) и консумових, а як вже дійшло до того, що тая стара „шруба" не могла рушитись вже глубше, то роблено що року нові довги, на котрих опроцентоване знов мусіли пріти ті самі контрибуенти. Значить, пане Конп, була то *„законодавча шруба податкова"*; а *„буджет* **и до тепер** *не потребував приноровлятися до приходів державних, але приходи державні мусіли застосовуватись до потреб державних."* А п. др. Конп разом из цитуючими ёго Fin. Fragm. думали (чи удавали?), що се в Австриі доперва так наступить в будучності, як буде заведений податок особисто-доходовий. Між тим шруба була и тиснула, що мала сили; тілько тиснула кого иншого а не п. Коппа и Fin. Fragmente. Вона тиснула працю и дрібну власність нерухому, а великий промисл и велика торговля и великі капиталисти не тілько уміли с-під неї завсігди вивинутись (vide акциі, золота рента и т. и.), але, як ми се покажемо низше, вони вижидали з боку з отвореним ротом, чи що небудь с-під шруби и для них не капне. Оже що сталось, що вони тепер такий крик піднесли? Давнійшу шрубу лишено майже з незміненою силою (10% упуст с податків пож.!) на давному місці, а до них (до тих, що тепер так кричать) приложено нову шрубку, якої вони доси майже не зазнали на собі. — Лишаючи впрочім порівнане, котре як кожде порівнане, куліти мусить, на боці, розважмо річ сериозно. Чого хочуть патрони Fin. Fr.? Щоби нові дефицити и усі нові видатки держави покривались, як досі, с податків пожиткових, значить податків, котрі нарушують капитал национальний, бо іх високість и репартиция не стоять с чистим доходом дотичного предмету в ніякім кавзальнім звязку, в ніякій пропорциі, а трафляють безпосередно само жерело доходу, сам предмет, котрий доперва дохід принести має. — Чого хоче правительство, а з ним и ми? Щоби ті дефицити и усі нові

Digitized by Google

видатки покривались с чистого доходу, значить тільки с процентів згаданого капиталу национального. И хочби дійсно за кілька років прийшла конечна потреба для держави добути з відки ще нових хочби навіть 15 миліонів, то чи-ж не найсправедливійша, чи не єдино рациональна, чи не єдино користна так для держави як и поспільності річ, взяти ті гроші с чистого доходу поспільності? Звідки ж инде, як не с чистого доходу? Хиба ж се не ясне, як найпростійший рахунок аритметичний? Хиба ж (щоби тут ужити рівно тривіяльного порівнаня) батько, котрий потребує грошей, а має до вибору межи сином, котрий з ёго ласки має маєток с чистим доходом над 600 зр., а своїм водоносом, — удається в такій потребі не до сина, а до водоноса?

Для чого ж тут великий промисл, великий гандель и в загалі великий капитал нарікає на сподівану шрубу податкову (котра инчі „фактори соціяльні“ притискає вже здавна), а не зверне своїх жалів проти механикови, и в послідній инстанції проти тим „конечним видаткам державним“, котрі нашого механика змушують до уживаня шруби?

Чому? на се відповідь знайдемо в буджеті державнім, ясну, и ставляючу найновійший Schmerzenschrei тої торговлі и того промислу у властивім світлі. В тім буджеті*) ми, побіч найконечнійших видатків, без котрих машина державна не могла би функционувати (як кошта администрації и судовництва, кошта стяганя податків, кошта на наукові заклади, наконець листа цивильна и армия), находимо ще такі видатки:

XVI. B.:	субвенції для закладу промислово-фрахтового Oesterr.-ungar. Lloyd . .	349.000 зр.
	субвенції для желізниць	22,394.950 зр.
	разом	23,743.950 зр.

Як бачимо, се субвенції идучі на безпосередну и виключну користь великої торговлі и промислу, а взглядно на користь акционерів, бо гроші сі в послідній консеквенції идуть на заплаченє гварантованих державою дивиденд. Колиби тих видатків держава не поносила, то відпала би из згаданого дефициту рівна сума, и пересічний річний дефицит (30 м.) зредукувавбися на 6 миліонів, так що не тільки нова шруба податкова сталабся злишною, але и стара шруба не скрипіла би так дуже, т. є. могла би без болю для „торговлі и промислу“ спустити тих завидуваних 10% с податків пожиткових. Пригадаймо собі дальше, для кого и на чиі крики станула зараз по краху р. 1873 ухвала Ради державної, щоби до давних довгів зробити новий довг 80 миліонів зр.? За критику тої ухвали „Правда“ свого часу була сконфискована, що ж до Finanzielle Fragmente и дра Коппа — я готов на осліп поставити в заклад тих 24 миліонів, котрі одержує яко субвенцию „торговля и промисл“, проти субвенції 500.000 (пятьсоттисяч) зр., котрі одержує таким самим титулом рільництво, —

---

*) Finanzgesetz für d. J. 1877 v. $^{29}/_{12}$ 1876. R. G. Bl. Nr. 141.

Digitized by Google

що ті оба защитники торговлі и промислу як найсильнійше голосували за тою пожичкою, ще голоснійше, як тепер кричать проти „шрубі податковій“!

Пожичка ся ужита зістала: zur Sanirung der kranken Eisenbahnen und Unterstützung des darniederliegenden Handels und der Industrie; именно 12 міліонів с тої суми дано просто як запомогу збанкротованим банкерам и великим промисловцям.*) — Колиби пожичка ся не була затягнена, то, лічивши 7—8%, який держава за той довг тепер платити мусить, лишилобся власне ще коло 6 міліонів річно, так що из згаданого хроничного дефициту не було би сліду.

Але скажете ви: „Обі ті підмоги, идучі безпосередно на желізниці, на велику торговлю и на великий промисл, посередно помагають также и рільництву, а крім того звертаються в певній часті державі титулом ростучих з розвоєм тих факторів податків заробкових и доходових. Особливе ж рільництво користає з розвою желізниць, торговлі и промислу, бо як и кому би инакше продавало свої плоди?“ На се я відповім, що саме так (не менче) як рільництво від торговлі и промислу залежить, так на відворот залежать послідні від рільництва, бо кому ж би вони збували свої продукти, и що би перевозили желізниці, якби сі конечні взаємини межи одними и другими не истнували? Можна сказати навіть, що дрібне рільництво (особливе у нас) майже зовсім обходиться без тих великих факторів соціяльних, бо продуковані свої плоди воно само и споживає, тоді як великий промисл сам своїх фабрикатів не потребує, а потребує доконче консумента, котрого мусить шукати в стані рільничім. Але поминувши ту малу примітку — а беручи в загалі —, с того взаімного стосунку виходить, що зовсім нема такої дуже важної причини, вважати торговлю и промисл яко далеко важнійші соціяльні фактори від рільництва, на стілько важнійші, щоби одних спомагано коштом — и то великим коштом — других. Коли в тім самім буджеті зо свічкою будемо шукати еквіваленту тих великих сум видаваних на безпосередну користь индустрії и гандлю, еквіваленту, котрий би йшов так само на безпосередну користь рільництва, то знаходимо в рубриці XII. (министерство рільництва) субвенції (и то для товариств агрономичних, будучих в руках — як се в Галичині — більших посідателів, значить и більшого капіталу) разом 495.000 зр., т. є. 50 (пятьдесять) разів менчу квоту від субвенції плаченої самим желізницям. Можна на се с певним натягненем замітити, що усі видатки без ріжниці, идучі для министерства рільництва (як плата урядників, удержане академії рільничої и т. п.), виходять посередно на користь самого рільництва, т. є. рільничої кляси; але поминувши, що деякі подібні видатки, приміром видатки на техничні академії и др., фигурують в буджеті в инчій рубриці (минист. просвіти), ми и тут не потребуємо боятись порівнаня:

---

*) котрі ii найдальше за 2 роки звернути мали; між тим минуло вже два рази стілько часу, и після зложеного власне в Раді держ. рахунку вплинуло досі назад тілько 4 чи навіть тілько 2 міліони! О прочих нема навіть великої надії, чи коли небудь держава їх побачить на очі.

Digitized by Google

Всі видатки министерства рільництва (вже из згаданою субвенциею) виносять . . . . . 10,990.250 зр.
За те виносять приходи тогож министерства . . 10,226.250 зр.

Значить коштує **рільництво** державі . . . 764.000 зр.

За те ж: Всі видатки министерсва гандлю, але без згаданих субвенций . . . . . 22,246.112 зр.
до того згадані субвенції . . . . . 23,743.950 зр.
від того всі власні приходи мин. гандлю . . . 18,820.000 зр.

Значить коштує **торговля и промисл** . . . 27,170.062 зр.,

а долічивши до того згаданих висше 6 міліонів процентів за довг для торговлі и промислу зроблений, разом . . . . . **33,170.062 зр.!**

Коли прирівнаємо сі кошта до того, що дотичні фактори приносять взаімно державі в податках, то (поминувши податки несталі, що до котрих также можна би перечитись, чи не більше їх припадає на землю и на стан рільничий, котрий становить всю масу австр. населеня) дає:

сам податок грунтовий державі . . . . . 36,700.000 зр.;
значить, відлічивши висше подані кошта министерства рільництва . . . . . 764.000 зр.,

чистого зиску кругло 36 міліонів зр.;

між тим коли допустивши навіть, що не тілько весь податок заробковий (9 миліон.), але (що далеко ще до правди) навіть цілий податок дотеперішний доходовий*) платить сам промисл и гандель, всего разом . . . . . 27,500.000 зр.,

а сума та, в порівнаню з висше поданою сумою видатків, виказує кругло 5,670.000 зр. **недобору**. Иншими словами се значить: Той бідний, нещасливий, податками притиснений гандель и промисл не тілько усе те, що титулом податків платить державі, відберає від неї титулом субвенциі до послідного крейцара назад, але витягає ще, за помочею **дотеперішної** „шруби податковоі", від рільництва суму що найменче 5,670.000 зр. на тую-ж субвенцию.

Отже **для того** власне не виступають ані Finanzielle Fragmente, ані Др. Конп проти редукциі видатків державних, котрі преці суть єдиною причиною підвисшуваня податків, єдиною силою, котра и стару „шрубу податкову" порушає, и тепер власне нову шрубу податкову в рух приводить. Для того вони, намість живих моторів, чіпаються мертвоі машини, и то власне тоі новоі машини, з уліпшеним механизмом, котрий має призначене, потягнути до поношеня видатків державних также и ті „фактори социяльні", котрі дотепер намість давати щось державі, всего від неі и ще чогось більше домагались и домагаються. Для того вони руками и ногами бороняться проти введеню нового, особистого, загального податку доходового, бо ім під дотеперішнім старим податком було як в раю, бо из знесенем того податку а заведенем нового устануть

*) 18,500.000 зр.; звісно ж, що той податок вплачують также домы, урядники и т. п., значить не тілько сам гандель и промисл на ту суму складаються.

Digitized by Google

вольності акционерів, банкерів, капиталистів, а велика торговля и великий промисл будуть вправді и тепер ще по части жити коштом рільництва, але й самі дещо будуть мусіли причинятись до видатків державних.

(Конець буде.)

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— **О руськім клюбі в Раді державній** пише тижневе часописьмо Віденське „Der Osten“ в н-рі 47-ім з 25. Падолиста с. р. от-що: „Поміж руськими послами в Віденській комнаті послів є двох, котрі при кождій нагоді своїм правдиво славянським и национальним успособленєм користно відзначаються від инших псевдо-руських послів, що все и всюди йдуть рука-в-руку з німецько-жидівською Verfassungspartei. Се посли *Озаркевич* и *Заклинський*. При голосованю над питанєм, чи протест чеських послів має відослатися до комисиї чи ні, згадані два посли Озаркевич и Заклинський, исповідуючи неустрашенно(!) своє национальне и славянське чутє, голосували за відосланєм до комисиї, між тим як прочі руські посли враз з вірноконституційними ворогами Славян голосували против відосланя. Ми підносимо сей факт, віддаючи ёго під осуд славянського світа.“

Як видимо, се донесенє Osten-а дуже значно ріжниться від донесеня Politik, котре подали-сьмо в попереднім н-рі. Поминувши те, що Osten видить аж якусь особлившу відвагу в тім, коли голосується с Славянами а не з Німцями, як и те, що нічого не згадує о о. Качалі, котрий завсігди голосує с Славянами, — донесенє Osten-а показується далеко вірнійшим ніж донесенє Politik-и. Нам вже давнійше доношено о розладі, який обявляється від довшого часу в руськім клюбі: одні, як п. Криницький, вже добились того, чого хотіли, отже не дбають зовсім о руський клюб; другі, як п. Ковальский и и., хотять ще добитися чого и вислугуються правліню, вважаючи однак щоб и не втратити свого становища минних проводирів галицько-руського народу; за ними йде безмисленна більшість послів; наконець є й горсточка оппозиційних елементів, котрі однак не мають відваги виступити против п. Ковальского и більшості и обявляють свою незгідність с политикою п. Ковальского тілько пассивно тим, що усуваються від голосованя. В остатних часах при именних голосованях голосувало звичайно не більше як 8 до 9 руських послів (на 15). Активно часом инакшу политику веде тілько о. Озаркевич (котрий впрочім недавно дістав адресу довіря від священиків своєї околиці), а лиш виїмково ще й о. Заклинський.

— Дня 11. с. м. відбувся **вибір одного посла до Ради державної з міста Львова** на місце п. Смольки, котрий зложив свій мандат. Комитет уконституований за-для того вибору уложив перед всім программу, до котроі кандидати на послів мали б зъобовязатися. В тій

Digitized by Google

программі висказується добитно прямоване Поляків до привернення самостійності и независимості, засуджується противна тому политика т. з. Краківської консервативної партиї и указується на конечність виступленя против панславистичних змагань Россиї. Задля того вважається конечним скріплене и консолидоване национальних елементів у внутрішній организациї и рішуще взновлене польскої квестиї. Яко кандидатів пропонував комитет перед всім кн. Адама Сапіегу (сина), котрий задля ривализациї и оппозициї против Потоцьких грає ролю великого либерала; а коли той с-причини слабого здоровля (пробуває тепер на курациї в Италиї) від кандидованя відказався, поставлено кандидатами професорів универзитета Венцлевського, Радзішевського и Малецького, журналиста Романовича (автора программи) и редакторів Gazet-и Narodow-oi Яна Добржанського и Dziennik a polsk-ого Генрика Реваковича. Чотири перші кандидати зрезигнували, за те кількох виборців поставили кандидатуру д-ра Людвика Вольского, адвоката з Відня. *Добржанський* в своій кандидатській бесіді виступав дуже остро против польского клюба в Раді державній, котрий йде під руку правліню, а однак и при так догідній нагоді, як відновлене угоди з Угорщиною, не вміє выбороти для Поляків концессий. Руські посли бодай таки узискали, що ряд відступив від загаданого усуненя календаря юлиянського, установив руську школу вправ при учительскій семинариї у Львові и надав деякі посади Русинам, — концессиї вправді малі, але після гадки Русинів великі! При тім клюб польский оточується тайною насупротив краю, однакож не має тайн для министерства, котре о всім, що в клюбі діється, довідується від самих деяких услужних послів, як в своім часі від гофрата при министрі Байсті, Клячка. Віденський воздух дійствує дуже денервуючо на польских послів; Добрж. отже старати-меться викликати оппозицию посеред клюба. Що ёго вплив великий, старається виказати своєю діяльностю від 1848 р., коли-то він вплинув на шляхту, що приступила до петициї о знесене панщини, а и опісля нераз через свою агитацию покерував соймом, а навіть мав вплив и на гр. Голуховського; тілько з Земляковським ёму не вдалось, и тому їх неприязнь. — *Реваковичъ* выступав остро против консервативного становища польских послів, від чого Поляки втратили ту симпатию, яку мали давнійше, коли йшли на переді либералів. — *Вольскій* заявляє, що буде старатися в справах, в котрих польский клюб невластивою йде дорогою, виломуватися с солидарності клюба, як се вже удалося именно о. Качалі, котрий в так ессенциональній справі, як шкільне и язикове питане в Галичині, выступав против польского клюба (а за руським язиком). — Комитет виборчий дуже маленькою більшостю голосів поставив кандидатуру п. Добржанського (п. Ревакович ще передше задля солидарності зрікся на користь Добржанського); однако при виборі вийшов послом др. Вольскій, одержавши 1201 голосів (17 по над абсолютну більшість), особливо від жидів и интелигенциї, именно урядників; Добржанський дістав 1058 гол. Русини вдержувались від голосованя. Др. Людвик Вольский есть либерал, однак в справі руській має погляди министра Земляковського, т. е. не узнає зовсім руської народности (есть jeder Zoll ein Mameluk, як сказав сам о собі перед 8 роками).

Digitized by Google

— Др. прав и философиі **Олександер Огоновський**, приватний доцент в Львівськім университеті и бувший редактор „Правди“ (від Цвітня 1873 до Лютого 1876), именований Єго Вел. цісарем найвисш. рішенем з 26. Падолиста с. р. надзвичайним професором австрийського цивильного права з руським викладовим язиком в университеті Львівськім. Др. Олекс. Огоновський писав правничі росправи до німецьких юридично фахових газет, а в літі сёго року видав більшу наукову працю окремою книжкою п. т.: Die Geschäftsführung ohne Auftrag nach österreichischem Rechte. Civilistische Untersuchung. Lemberg, 1877. (112 стор. VIII-ки). — Крім д-ра Олександра Огоновського викладає по руськи на правничім факультеті у Львові суплент др. *Иван Добрянський*, аввокат краєвий, австрийське карне право. На философичнім факультеті викладають по руськи: др. *Омелян Огоновський* руський язик и литературу и др. *Исидор Шараневич* руську историю. (Австрийську историю викладає др. Шараневич по польски.)

— На звичайних загальних зборах академичного товариства **„Дружній Лихвяр“**, відбувшихся дня 2. падолиста 1877, вибрано на рік 1877/8 слідуючий виділ: Голова К. Бобикевич; заступник голови И. Малиновський; касиєр В. Дідошак; контрольор К. Бандрівський; секретар Г. Семенюк; библіотекар О. Федорович; — виділові: М. Балтарович, Ф. Гладилович, К. Заклинський, И. Мійський, И. Рудницький; — заступники: Н. Волянський, К. Руденський, И. Струтинський, А. Чайківський. — Від Виділу Товариства „Дружній Лихвяр“. У Львові дня 10. грудня 1877. К. Бобикевич, голова. Г. Семенюк, секретар.

— *До Высокопреподобного Крылошанина Отца* **Михаила Сѣнгалевича** *яко председѣдателя комисіи фонда вдовичо-сиротиньского Архідіецезіи Львовскои и директора завеленья рольничо-кредитового для Галичины и Буковины.* Львовъ. Накладомъ Платона Торлицкого. 1877. — Се отвертий лист на 2 картках вел. VIII-ки, вийшовший, як показує підпис, від „священник-ів двохъ сусѣдныхъ деканатовъ“. Поводом до написаня и оголошеня сего листу була чутка, „що Заведеню рільничо кредитовому для Галичини и Буковини, vulgo Банкови руському, котрому фонд вдовичо-сиротинський архидиецезиі Львівськоі повірив половину свого маєтку т. е. 75.000 зр. (номин. варт.), банк „Славія“, котрий мав спілку в Руськім банку, виповів свої капитали; дальше що цінні папери вдовичо-сиротинського фонду, котрі після ухвали послідньго зібраня відпоручників тілько в пупилярних паперах локовані бути можуть, переминятися мали б на акциі Заведеня рільничо-кредитового, отже на непупилярні; (наконець) що Заведене рільничо-кредитове заселятися би мало новими непризволенними капиталами с фонду вдовичо сиротинського, призначеними вже для самого обороту.“ Хотя священики не раді б вірити таким чуткам, — сказано дальше в отвертім листі — однак суть в певній мірі занепокоєні, бо „ходить тут о многоважний, єдиний священничий институт в диецезиі“. Виповіджене капиталів Славиі „Руському Банкови“ вважають ознакою небезпечності або бодай некористності локациі; впрочім и без того положене Заведеня рільничо-кредитового, „котрого користі для руського народу суть илюзоричні“, вважають „священники 2-х деканатів“ некористним: задля того, що „час, коли воно в акцию вступило (після великого краху), не був до-

Digitized by Google

гідний для розвитя яких небудь финансових институтів, та що Русинам надмірні капитали ніколи не докучували и що заведенє мало багато трудностей до переборення“ як від сильноі конкуренциі так и инших. С тих поводів згадані священники завзивають передсідателя комисиі фонда вдовичо-сиротинського, щоби без проволоки подав до відомості всіх деканатів диєцезиі: „1. Чи по правді банк „Славія“ виповів Заведеню рільничо-кредитовому своі капитали? 2. Яке єсть правдиве, фактичне финансове положенє Заведеня рільничо-кредитового? 3. Які небезпеченства хочби в найдальшій линіі загрожують с тоі причини священ. фондови?.. а в разі наглячоі потреби щоби: 4. Загальне зібранє відпоручників як найскорійше скликати.“

Що „Славія“ справді виповіла своі фонди „Рольничо-кредитному заведенію“ („братя Чехи — братям Русинам“), доносить и „Слово“, котре вже помістило дві дописі (зі Львова) за „руським банком“ а против „Славиі“. А що з „руського банку“ нема ні якоі користі руському народови а грозить ёму навіть шкода, признавала нераз и знов тепер признає навіть Коломийська газетка „Русская Рада“, видавана людьми с тоі самоі партиі, котрі заложили „Рольничо-кредитное заведеніе“.

— † В остатних днях минувшого місяця умер в Кракові **Лукиян Сємєньский**, знаменитий польский писатель и друг пок. Бєлёвського, котрий майже рік перед ним умер. В польскій литературі займає Сємєнський високе становище яко критик (Portrety literackie и и.) и яко перекладчик Гомеровоі Одиссеі. Але він має и ширше значінє для Славян в загалі своіми перекладами з руськоі, чеськоі и сербськоі мови. З руського переложив деякі думи, особливо удачно думу O Dymitrze kniaziu Wiśniowieckim, с чеського Короледворську рукопись (котрий переклад рівно красно виконаний и рівне значінє має для польскоі литератури, як Бєлёвського переклад „Слова о полку Игоревім“). В загалі литература людова займала ёго дуже: він видав також Podania i legendy с критичним вступом, а навіть Одиссею вважав піснею народнёю на великі розміри. — Сємєньский родився 1809 в Каменній Горі в Галичині, мандрував багато за границею, а наконець осів в Кракові, де посвятився зовсім литературі и в 1848 р. заложив Czas, у котрім редагував часть литературну и критичну.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 15. Грудня 1877.

В **Раді державній** велися дальше наради над справою национального банку дня 29. и 30. Падолиста, 1. и 3. Грудня. Означено докладно компетенцию обох дирекций (віденськоі и пештенськоі) и ради генеральноі: дирекциі мати-муть не тілько залагодженє біжучих справ, але й розділяти-муть установлені генер. радою дотациі на поодинокі місцевості и визначати-муть кредит максимальний для поодиноких фирм и осіб; рада ж генеральна буде більше тілько контролювати діяльність дирекций. Відкинено жаданя на росширенє діяльності банку и легше

Digitized by Google

достарчуване кредиту, именно внесок п. Скржинського, щоби банк давав позички на товари. Лишено дотеперішню постанову, що банк ніколи не має мати в обігу більше нот непокритих металем як на 200 мил. зр. Вкінци ухвалено цілий статут банковий и статут для відділу гипотечного нового банку; справу ж 80-миліонової позички відослано назад до комисиї. — Сим однако залагоджено тілько одну часть справи угодової з Угорщиною, а що до нового року не можна б цілої тої справи залагодити, для того министерство (дня 7. с. м.) внесло в комнаті послів проект, котрим устави с 1867 р. о квоті вилачуваній обома половинами держави на спільні потреби, о цловім и торговельнім союзі між Австриєю и Угорщиною, відтак привилегия национального банку мали б продовжитись до кінця Лютого 1878, враз же мало б уповажнитися правліне союзи торговельні з Німечиною, Франциєю и Италією на пів року продовжити.

Залагодивши так справу банку национального займалася Рада державна ще деякими дрібнійшими справами: на засід. с 4. с. м. ухвалила уставу о задавненю прямих податків и належитостей, котрою спиниться дотеперішня самоволя властей державних и запобіжиться тому, що поодинокі поносять шкоду на своїм маєтку через недбаліств урядів податкових. Партия права (дня 7. с. м.) поставила внесок, щоби вибрати комисию з 12 мужів, котра би в поступованю правліня и ёго органів при виконуваню права о стоваришенях и згромадженях и права прасового розглянулась и здала о сім справу комнаті послів. Др. Промбер поставив внесок, щоби правліне бодай раз в рік виказувало, що зробило с переданими ёму петиціями и резолюціями. Комисия буджетова здавала (на засід. з 11. с. м.) справу с предложених рядом рахунків о 80-миліоновій пожичці для ратованя торговлі и промислу після краху 1873 р. Против принятю тих рахунків, с котрих „тілько видко, що 14 миліонів з 18-и ще не вернулися и затратилися“, промовляв др. Возняк, а др. Кронаветтер закидав, що ряд роздавав тиї гроші тілько на підмогу партиї вірноконституційних, щоби узискати ії поперте. — На засід. с 4. с. м. внесло министерство проект до устави, котрою и в 1879 р., як від 1869 р. дотепер, армия мала б удержуватись на стопі военній в числі 800.000 людей. Сей проект партия вірноконституційних Німців привитала дуже нерадо: „Більше податків, більше цол, але не менше видатків,“ каже Neue fr. Presse. „Запевняють нас, що Австрия жиє в найкрасшій згоді с своїми сусідами, що не має нічого боятися, що Австрия заведе супокій на всході рука в руку з Россиєю — и рівночасно жадають від нас дальшого поношеня а навіть підвишеня страшенних тягарів на військо... Жадного підвишеня податків без зниженя стану оборонного! Через всі верстви народа повинна йти пароля: зменшенє видатків на військо, заким рішимося на нові жертви!“

Не менше противиться людність Австриї введеню нової автономної тарифи цловоі, після котроі цло від кави, чаю, цукру, ризу, нафти и т. и. предметів, конечних для щоденного житя, мало б значно підвишитися, отже й ті товари мусіли б значно подорожіти. Віденьскі социяль-демократи ухвалили дня 2. с. м. дуже остру резолюцию против підвишеню цол від тих предметів, як и против введеню мит охорон-

Digitized by Google

них, „котрі не суть охороною краєвого промислу, але тілько охороною для маленького кружка фабрикантів и шпекулянтів“.

Спільні делегаціі зібралися 5. с. м., а 7-ого представлялися цісареви. На промову обох президентів відповів цісар, що єго правліне старалося всіми силами, щоби війну між Россиєю и Турциєю злокализувати, а особливо щоби монархиі заховати супокій; помимо далеко сягаючих замотанин на всході удержалися приязні відносини с всіми державами и правовиті интереси Австро-Угорщини забезпечено ві всіх напрямках. Коли б однак випало станути в обороні интересів монархиі, то цісар числить на преданість овоіх народів. — Спільний буджет на 1878 р. виказує всіх видатків на 109 мил. зр., т. є. 103,200.000 звичайних, а 5,800.000 надзвичайних. В р. 1877 були видатки о 2,800.000 менші, але се тілько для того, що на сей рік було надзвичайного видатку на справленє нових гармат (Ухацияса) $7^1/_2$ мил. зр., котрий видаток на р. 1878 вже зовсім відпадає; відрахувавши отже сей надзвичайний видаток показується буджет на 1878 р. о 5,200.000 висший від буджету на р. 1877.

Сей буджет не зробив доброго вражіня, як також и политика гр. Андраши, котру в угорській делегациі остро критикували Сечен и Аппоний. В австр. делегациі 12. с. м. промовляв п. Грохольский дуже остро против Россиі, котра послугуючися вигаданим нею панславизмом роспочала війну задля росширеня своіх границь, вивісивши пранор гуманности, між тим як утискає страшно Поляків. Також пп. Демель, Зіс и Штурм промовляли против Россиі и политики гр. Андраши. Тілько бр. Флюк виступав в обороні Россиі, 3-цісарського союза и за аннексиєю Боснії.

В **российсько-турецькій війні** узискали Россіяне знов дуже важні успіхи. Дня 10. с. м. Плєвна дісталась в руки Россиян. Осман-баша, котрому вже не стало живности, трібував перебитися в напрямі Видиня; Турки здобули вже кілька редут росс., однак при остатній оточені переважними силами, мусіли піддатися після $5^1/_2$-годинного роспучливого бою. До 40.000 Турків дісталось в полон, Осман баша ранений. Россіяне оказують ёму великі почести: цар віддав ёму шпаду и придав сторожу гонорову. — Армия Мегемеда Алі не тілько не змогла прийти в поміч Османови, але була сама виперта з одної позиції по другій, аж станула вже в горах в Камирлі, де ледве опирається Россиянам. Вправді трібував Сулейман прийти в поміч Османови, сильним аттаком 4. с. м. здобув Елену, при чім Россіяне стратили кілька ошанцёваних позицій, 11 гармат, звиж 2000 убитих и ранених и 300 полонених, але до Тирнова, куди прямував, не міг дійти, и тимчасом Плєвна впала. — 14. с. м. оголосила *Сербия* війну против Турціі.

У **Франціі** криза вже скінчилась: Мак Магон, не могучи позискати більшості сенату для нового розвязаня комнати послів задля супротивленя конституционалистів т. є. орлеанистів, піддався безусловно републиканській більшості и покликав министерство Дюфора, зложене с самих рішущих републиканців.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сершицького.

Digitized by Google

Ч. 24. У Львові, дня 30. (18.) Грудня 1877. **Рік X.**

Виходить випусками в 2½ арк. 15. (3.) и 30. (18.) кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция а администрация під н. 44. при ул. Галицькій.

письмо литературно-политичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля."

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер коштує 30 кр. а. в. —За оголошеня (инсерати) платиться після тарифи.

ГЕТЬМАН ИВАН СТЕПАНОВИЧ МАЗЕПА.

(Конець.)

Дня 30-го цвітня, після царського указу, всіх доносчиків перевели під сильною сторожею в Смоленск и казали держати іх в оковах, не позваляючи сходитись між собою, але 28. мая знов казали іх привести у Витебск.

Тоді Кочубея знов узяли на тортури и випитували: чи не було до ёго якої небудь посилки від Шведів, Поляків партиі Лещинського, Запорожців або Кримських Татар? Ёму дали три кнути; Кочубей висказав, що об нічім не знає, ні с ким не мав ради и всё він против Мазепи вдіяв из своєі злості. Искрі дали на тортурах 6 кнутів, допитуючися об тім самім; Искра як попередно заявив, що від нікого крім Кочубея не чув нічого лихого про Мазепу.

Такі самі питаня задавали Святайлови и Кованькови; першому дали 20, другому 14 кнутів. Зберігся переказ переходивший з уст до уст, що коли сотник и піп перебувши тортури лежали на помості під рогожиною, сотник сказав до попа: „Що, отче, солодкий московський кнут, чи не купити б ёго до дому жінкам на гостинець?" Мабуть він натякав на жінку Кочубея, котра вела перед в цілій сій справі. Святайло відповів: „О, щоб тебе, Петре... чи мало тобі спину списали?"

На закінчене переслухували Кочубея и Искру про іх майно. Кочубей оповів про всі гроші, що мав, про довги на ріжних людях, коней и худобу в своіх добрах.

Digitized by Google

Цар казав Кочубея и Искру перевести до Мазепи и укарати обох смертю перед усім запорозьким військом, попа Святайла и присланого перше од Кочубея з доносом черця заперти в Соловецький монастир, а сотника Коваиька, писарів и слуг Кочубея й Искри вислати в Архангельск и віддати в салдати.

Стольник Иван Веляминов-Зернов в супроводі солдатів повіз Кочубея й Искру в Київ. Дорога іх вела водою від Смоленска Дніпром. Переступники були оковані. Дня 29. червця Веляминов-Зернов прибув у Київ и помістив осуджених у Новопечерській кріпості, а сам зараз послав звістити об сім гетьмана. Дня 7. липця гетьман був у таборі, розложеним за Білою-Церквою, в місточку Борщагівці; він послав відтам у Київ бунчучного товариша Максимовича из сотнею козаків и з ним драгонського поручника Алимова с сотнею драгонів. Веляминов-Зернов додав до сёго відділу присланого від Мазепи ще салдатів, взявши іх у київського воєводи и повіз осуджених в гетьманський табор. Дня 12. липця перед усею генеральною старшиною він видав переступників гетьманови и подав ёму царську грамоту. Кочубея знов стали допитувати про ёго майно и він до прежніх заявленій додав ще звістку про деякі цінні речи, що в ёго були.

В ранці 14. липця при великім зборі козаків и українського народу Кочубеєви й Искрі одрубали голови. Тіла іх лежали на показ народови, поки не скінчилася служба божа, а потім іх положили в домовини и відвезли з Київ. Там похоронили іх 17. липця в дворі Печерського монастиря, біля трапезної церкви.

Жінку Кочубея ще раньше, як Кочубей був у Витебску, взяв посланець Мазепин гадяцький полковник Трощинський, разом з дітьми, невісткою, жінною сина іі Василя, в Диканці и привіз у Батурин, в старий двір свого чоловіка, а невістку з наказу Мазепи пустили до іі родителів, у котрих тоді був и іі чоловік. Жінку Кочубеєву держали якийся час під строгою сторожею; після казні чоловіка випустили іі.

Петро був глубоко переконаний об вірності Мазепи для ёго и думав певно, що вчинив строге, але зовсім справедливе діло, покаравши смертю доносчиків, котрі покушалися обрехати перед царем ёго вірного и певного слугу.

Минуло літо; приближалась осінь. Цар зачув, що Кароль XII. звернув на полудне и приближается до Вкраіни. За для сеі чутки видав Петро наказ, щоб гетьман пшов и злучився з московськими військами и щоб козацька кінниця прослідувала неприятеля з заду и нападала на ёго табор. Самого гетьмана цар бажав видіти на-

Digitized by Google

чальником сеї кінниці підчас її воєнних дій. Мазепа хотів ухилитися від такого порученя и в письмі своім до царя жалувався: „на подагричныя и хираргичныя припадки“; страшні болі не позволяють ёму іхати верхом. Та Мазепа крім того написав цареви таку замітку: „Если, я особою моею гетманскою, оставя Украину, удалюсь, то вельми опасаюсь, дабы по сіе время внутреннее между здѣшнимъ непостояннымъ и малодушнымъ народомъ не произошло возмущеніе.“ Мазепа давав такий одзив про всёй український народ: „Я у здѣшнихъ не только мало, но и пикого такъ вѣрнаго не имѣю, который бы сердцемъ и душею, вѣрнѣ и радѣтельнѣ вашему царскому величеству по сей случай служилъ.“ Се було сказано в такт с тодішніми поглядами Петра, котрий також сам боявся, щоб проклямації Кароля XII., що росходилися по Вкраіні, не зворушили там людий. У жовтни Кароль вже зближався до займищ Украіни; Шереметєв и Меншиков з московським військом находилися недалеко Стародуба, готові стрічати неприятеля, що йшов на Вкраіну. Сам Петро, після побіди під Лісними, готовився ити до своєі армиі. Головкин с царського наказу наглив на гетьмана письмами, спонукуючи йти ик Стародубу с своіми козаками, щоб злучитися с царськими силами. Мазепа ще раз хотів вимовитися: „хираргичною и головною болѣзнью и многодѣльствіемъ“, а найбільш указував на небеспечу зворушеня в Украіні. „Вже тепер, писав віп до Меншикова, по городах ходять великими ватагами пяниці, мужики по коршмах з оружем горівку беруть насильно, бочки рубають и людий вбивають. З Лубен пишуть, що там гультаі напившися насильно взятою горівкою вбили на смерть арендаря и старшину трохи не забили. Зворушене прокидається в полтавськім, гадяцькім, лубенськім, миргородськім, прилуцькім, переяславськім полку... Стародубський полковник пише, що в Стародубі шевці и кравці и весь чорний народ напали на дім тамошнёго війта с киями, відбили погреб, забрали закопані в землі вина и в инших дворах позаберали бочки з вином и попившися побили на смерть пятьдесять жидів. У Мглині сотника били на смерть и три дні в тюрмі держали: коли б товариші, козаки ёго сотні, не визволили ёго, то він би живий не остався; арендарів хотіли позабивати та вони в ліс повтікали. В чернигівському полку син генерального осаула на силу втік од самовольців нічю с своім майном... В Гадячі гультаі и пяниці напали на мій замок и хотіли забити мого управителя и розграбувати моі достатки, та міщане не допустили. З усіх усюдів пише до мене городова старшина и просить помочи против бунтівників.

Digitized by Google

На берегах Дніпрових снуються шайки, одна в 800, друга в 1000 людей, — всё то руські люди, а найбільш Донці. Над одною шайкою отаманом Перебий-Ніс, а над другою Молодець. Бурлаки як вода пливуть до іх з усіх усюдів и як я з військом оддалюся в стародубський полк, то треба боятися, щоб сі ледащиці з необачка не напали на городи. Та й из сторони Січи годі сказати, щоб було беспечно. С тої то причини полковники и старшина полкова с сотниками не бажають походу ик Стародубови и хоч явно міні в очи не противляться монаршому указови, но поза очи нарікають на мене, що я веду іх в Стародубівщину на крайне занапащене іх жінок, дітий и достатків. Коли й тепер, як я в Україні з військом, бурлаки и чернь починають бунти, то що ж тоді, коли я віддалюся з військом? зачнуть чесних и богатих людий и достатки іх грабити. Чи буде се користно для интересів ёго царськоі милості?“

Діставши таке письмо Мазепи, генерали и министри зложили консиліум и рішили, щоб гетьман назначив замість себе наказного гетьмана для захисту внутрішнёі України, а сам най би таки йшов до головноі армиі.

Мазепі треба було на що-небудь рішатися: або бути вірним цареви и прилучитися до московського війска, або перейти на сторону шведського короля. В Україні що до зради були троха инші понятя від тих, які виробилися опісля, коли сей край тіснійше злучився з Россиею. Край прилучився в порівнаню ще недавно, Українці ще не привикли вважати Московщину такою самою отчиною, як и свою Україну. Простий народ — поспільство, правда, линув до монархичноі власті, та се для того, що надіявся в ній найти підпору против старшини и загалом знатного козацтва. Позаяк між народом обявлявся давній напрям до козакування, то почували в монархичній власті засновок усіх зрівнуючий; тому все, як тілько в Україні старшини стали задумувати що небудь в розлад з монархичною властю, можна було надіятися, що поспільство стане по стороні останній. У всіх знатних закорінився такий погляд, що український народ сам по собі, а московський також сам по собі и при всіх обставинах Українець повинен ити там, де ёму лучче, хоч би від того Москалеви було гірше. Вже давно боялися, що Москва рано чи пізно викорінить козацтво, нарушить так звані українські права и вольності и постарається зрівнати Україну с своіми московськими краями. Желізна рука Петра давалася вже чути в Україні, хоч реформаторські наміри царя явно не налягали на сей край. Питанє об тім,

Digitized by Google

що именно спонукало Мазепу перейти на сторону Кароля, розбірали историки багато разів, и в наших часах виробилася думка, що перехід Мазепи наступив з нечевя, задля такого положеня, в котрім гетьманови приходило вибирати се або иное. Коли й перше, в поривах досади на Москву, снувалася по ёго голові, як и по головах старшин, гадка про союз с Каролем, то гадка ся ледво осущилась би, як би сам Кароль, своім походом в Україну, не дав ій підмоги.

Кароль ишов на Вкраіну з великими надіями. Мазепа вступив з ім в тайний договор и ёго тайна присилка до короля, щоб ишов скорше, була, як говорили, причиною наглого звороту королівського. Ні Петро, ні ёго державні люди, ніяк не сподівалися зради тодішнёго українського гетьмана, що був одним з найлюбійших и найприязнійших людий свого государя. Петро цінив ёго розум, образованє, прихильність поглядам царським, надавав ёму богацтва и відзнаки. Мазепа був другим, що дістав оснований Петром орден Андрія. Однак в тодішнім положеню України був природним такий появ. Від часів Богдана Хмельницького сей край неустанно колибався.

Уступаючи тяжким обставинам Украінець мимовольно хиляв голову то перед Ляхом, то перед Москалем, то перед Турком, а в душі не любив нікого з іх: ёго заповітним бажанєм було прогнати іх усіх од себе и жити дома на своій волі. Се між тим було неможливе не тілько задля обставин звнішніх, що впливали на Україну, але задля внутрішнёго безладу, що спиняв усі замисли и напрями звернутися до одної цілі. Козацькі старшини и загалом люди, в котрих виднокруг политичних поглядів був ширший, як у простолюдців, перейнялися були зовсім иншими поглядами, як погляди Москалів. Вони причували, що московська самодержавна власть наважиться на то, що в Україні звалося козацькою волею. Вже с сторони московських важних людий зловіщо натякали, що конечно треба поставити Україну на московський взорець. С поводу будовапя печерської твердині в Київі, стали відривати козаків од господарських занятий и гонити на земляні роботи, а московські вояки, що заливали Україну, обходилися з Українцями гордо и люто. Мазепа був чоловіком свого часу; для ёго поставленого на чолі власті в своім краю, незалежність України мусила статися идеалом. Позаяк годі було добитися сёго идеалу, то він разом с своіми земляками міг тілько потай вздихати, а перед Москалями видавався вірним слугою свого царя. Аж тут явилася покуса и надія добитися бажаної цілі. Вже

Digitized by Google

нераз польскі сторонники шведського короля піддавали Мазепі соблазняючі предложеня; він їх одсував, тому що не надіявся успіху. Але коли противник Карола и союзник Петра, польский король Август, втеряв корону, и Петрови довелося тепер самому без союзників боротися з витязем-суперником, коли Петро готовився вже не розширяти займища свого государства, а захищати ёго середину од неприятельского нападу, — Мазепа заманився припущенем, що в теперішнім повороті воєнних обставин побіда буде по стороні шведського короля, а як Україна буде завзято стояти за Россиею, то Кароль одбере ії від Россії и віддасть Польщі, а тому здавалося розумним ділом завчасу стати на сторону Карола с тою умовою, щоб після росправи с Петром Україну признали самостійною незалежною державою. В тім змислі став Мазепа вести тайні переговори, та все ще вагався и не відкривав своєі думки нікому, крім найблизших.

Все ще вимавлявся він від домагань московського правління своіми „хираргическими и подагрическими припадками“, але дальше годі було викручуватися, коли потім, як переслали гетьманови рішене консиліюм, Меншиков написав ёму, що потребує з ним бачитися задля поради. Мазепа завізвав на раду обозного Ломиковського, генерального писаря Орлика и инших старшин и полковників и питав, що має діяти. „Не ідь,“ сказав ёму Ломиковський, „инакше ти и себе и нас и цілу Україну погубиш! Ми вже стілько разів просили тебе: посилай до Карола, а ти все зволікав и неначе спав; тепер — ось війска московські вийшли в Україну на загальне знищене и пролив крові, и Шведи вже під носом. Не звісно, чого зволікаєш.“ — „Ви міні не радите, а тілько про мене балакаєте. Чорт вас бери!“ сказав Мазепа розлютившися: „ось я возьму Орлика и поіду з ним до двору ёго царськоі милості, а ви собі тут хоч пропадайте!“ Однако за хвилю Мазепа змяк и ласкаво спитав старшину: „Чи посилати до короля, чи ні?“—„Як не посилати, давно пора!“ одповіли ёму. Тоді Мазепа поручив Орликови написати по латинськи инструкцию посольства до шведського министра графа Пипера. Мазепа в сій инструкциі заявляв радість задля приходу Карола XII на Вкраіну, просив помочи и визволеня всёго українського народу від тяжкого московського ярма и обіцяв для шведського війска зладити пороми на Десні, коло Макошинськоі пристані. Сю инструкцию повіз з наказу Мазепи управитель ёго Шептаківськоі волості Бистрицький, свояк Мазепи, виправившися в шведську армию разом с полоненим Шведом, котрого післали при ним

Digitized by Google

яко переводчика. Між тим післав Мазепа до Меншикова свого небожа Войнаровського звістити царського любимця, що він смертельно хорий и відъізджає з Батурина в Борзну, де хоче прийнати маслосвятиє од київського архиєрея. Меншиков діставши таку вість увідомив об тім царя. „Жаль такого доброго чоловіка, як Бог не зменшить ёго хороби, писав він, а про хоробу свою звіщає, що од хираргичних и подагричних болів приключилася ёму епилепсия.“ Між тим сам Меншиков рішився іхати до гетьмана в Борзну.

Мазепа був у Борзні. Жовтня 21-го Бистрицький повернув из шведського табору и прибув до гетьмана звістити, що слідом за ним на другий день має прибути над Десну шведське військо. За Бистрицьким явився в Борзні Войнаровський, втікши нічю од Меншикова: він звіщав гетьмана, що Меншиков іде в Борзну побачитися з умираючим гетьманом. Мазепа, не дожидаючи Меншикова, пізно вечером пігнав у Батурин. На другий день Мазепа з Батурина пустився в Короб, а на третій 24. жовтня в ранці переправився за Десну и поіхав до короля з одділом 1500 людий; з ним були старшини, кілька полковників, сотників и знатного товариства. В селі Бахмачі Мазепа присягнув перед ними, що прийняв протекцию шведського короля не задля якої небудь приватної своєї користі, а для добра цілої української отчини и всёго козацтва. С своєї сторони старшини и всі там присутні козаки знатні присягнули, що приймають протекцию шведського короля и будуть вірні и послушні волі гетьмана.

Меншиков не вспів доіхати до Борзни, як стрітив на дорозі московського полковника Анненкова, що був при гетьмані, и дізнався од ёго. що Мазепа поіхав у Батурин. Меншиков завернув у Батурин и побачив, що по стінах батуринського замку стояли оружні люди; міст був розібраний. Меншиков посилає в Батурин Анненкова за обясненями, але Анненкова не пускають. Меншиков іде в Короб, думає там застати гетьмана, але на дорозі довідується, що Мазепа поіхав за Десну. Аж тут стала Меншикову відкриватися тайна и він зрозумів, чому од ёго нічю утік Войнаровський; тайна та почала розяснятися, як до Меншикова приіхали з близших міст сотники и просили, щоб іх захищав од Мазепи, котрий віддався неприятелеви.

Жовтня 26-го з Макошина, де була переправа на Десні, Меншиков звістив про поступок Мазепи царя, що був з військом в селі Погребках, також над Десною. Сумна вість про зраду вельми поразила Петра своєю несподіванкою. Цар зараз післав

Digitized by Google

до Меншикова наказ укріпляти військом переправу на Десні, щоб не допускати козаків ити за Мазепою, и 28-го жовтня написав до цілого українського народу манифест, звіщаючий про зраду гетьмана, підняту, як сказано в манифесті, для того, „щоби українську землю закріпостити під пануване польске и церкви божі и святі монастирі віддати в унію“; генеральній и полковій старшині казав зъізджатися в город Глухів для вибору вольними голосами нового гетьмана. Наконець манифест звіщає, що Петро зносить всі податки, що наложив бувший гетьман на український народ, ось такими словами: „Ні оден народ під сонцем такими свободами и привилеями и пільгами похвалитися не може, як народ український, бо не кажемо ні одного шага з ёго брати в наш скарб у цілій Україні.“

Але й Мазепа с своєі сторони старався вплинути на Українців. Дня 30-го жовтня выслав він до стародубського полковника Скоропадського грамоту з виложенєм причин, що наклонили ёго перейти на сторону Кароля XII. „Московська потенция вже давно має лукаві наміри против нас, а в останніх часах стала відберати в свої руки українські городи, виганяти з їх ограблених и доведених до бідності людий и заселяти своіми військами. Я мав од приятелів тайну перестороrу, та й сам ясно бачу, що ворог хоче нас, гетьмана, всю старшину, полковників и всю войскову старшину затягнути в свою тиранську неволю, викорінити имя запорозьке и повернути всіх в драгони и салдати, а цілий український нарід закріпостити у вічній неволі. С такими замірами Меншиков и Голицин поспішали с своім військом и запрашали старшину до московських таборів. Я дізнався об тім и зрозумів, що безсильна и невоёвнича московська потенция, утікаючи все перед непобориміми військами шведськими, вступила до нас не задля того, щоби нас боронити од Шведів, але щоб огнем, грабуванєм и убийством нас нищити. И ось за згодою всёі старшини ми рішилися оддатись в протекцию шведського короля в надіі, що він оборонить нас од московського тиранського ярма и не тілько нам верне права нашоі волі, але ще й умножить и росширить; в сім ёго милость впевнив нас своім невідмінним словом королівським и даною на письмі асекурациєю.“ Наконець Мазепа взивав Скоропадського поступати з ним одностайне, викорінити московську залогу в Стародубі, а коли б сёго не було можна, то вибератися в Батурин, щоб не попастися в московські руки.

Зараз по розісланю царського манифесту про вибір нового гетьмана, Меншиков виправився с корпусом війска до Батурина,

Digitized by Google

Мазепиної столиці, де заперлися найзавзятійші сторонники Мазепині. Начальниками залоги батуринської були: полковник компанійців Чечел, осаул Кенигсег, полтавський полковник Герцик и якийсь сотник Дмитро. Меншиков підступивши під Батурин, вислав у город сотника Маркевича и завізвав здатися. Чечел, до котрого привели Маркевича, сказав, що вони не піддадуться без указу свого гетьмана; Чечел при тім показав вид, неначе б не знав про зраду гетьмана. Слідом за Маркевичем виплив чайкою на ріці Сеймі київський воєвода, князь Дмитро Голицин. Чечел вислав до ёго післанців, а коли Голицин став їх намовляти, завзяті Мазепинці стали зо стін кепкувати и стріляти. Тоді казав Меншиков війску переправлятися и ставити мости. В ночи осаджені прислали до Меншикова знов посольство; воно впевняло московського начальника, що осаджені зістають вірні царській милості и готові пустити ёго війска в замок, але просять тридневого речинця. Меншиков догадався, що се хитрощі. Зрадники міркували, що до їх прийдуть Шведи на поміч. Меншиков дав ім речинець тілько до ранку. О 6-ій годині на другий ранок Меншиков зробив приступ и наказав убивати в замку всіх без ріжниці, не виймаючи й хлопят, але лишати живими начальників, щоб їх покарати смертю. Всё майно Батуринців оддавано завчасу салдатам, тілько оруже мало дістатися скарбови. В двох годинах усё скінчили: гетьманський дворець, служба и двори старшин — всё замінили в попіл. Усіх живих убили. Кенигсека взяли тяжко раненого в полон; Чечел утік, але ёго спіймали в близькім селі козаки и завезли до Меншикова.

Дня 6-го листопада зъіхалося в Глухів духовенство, між ним київський митрополит и два архиереї: чернигівський Иван Максимович и переяславський Захар Корнилович; було чотире полковники, що зістали вірними: стародубський — Иван Скоропадський, чернигівський — Павло Полуботок, переяславський Томара и ніжинський — Жураховський; вони прибули с сотниками и козаками своїх полків. Після попереднёї молитви боярин князь Григорий Ѳедорович Довгорукий відкрив вибір гетьмана після старинного звичаю, котрий задержався с часів прилученя України до Россиі. Присутна там старшина предложила в гетьмани Скоропадського, знаючи, що се любо цареви настановити ёго гетьманом. Скоропадський, заховуючи давний козацький обичай, відмагався, признавав себе негідним такої шани, вимавлявся своєю старостю и радив вибрати гетьманом молодого и заслуженого чоловіка. Багато козаків тоді ж указало на Полуботка, а зараз потім мусіли поки-

Digitized by Google

нути замір вибрати сёго чоловіка, тому що Петро не потвердив би ёго, відозвавшися перед тим про Полуботка такими словами: „Він вельми хитрий и може зрівнятися з Мазепою.“ Так вибрали Скоропадського. По виборі він присягнув у церкві, а потім одібрав поздоровленє від царя и вельмож. В кілька днів по виборі, 12 листопада, в соборній Троіцькій церкві по литургії и соборнім молебні, відбувся обряд проклятя Мазепи, уложений мабуть самим Петром. Духовенство відспівало над портретом Мазепи, украшеним орденом Андрія Первозваного, тричи анатему ёго имени. Як відбулося прокляте, кат потягнув мотузом по улиці портрет и повісив на шибениці. На другий день потім укарали смертю Чечела и инших Мазепинців, взятих у Батурині. Духовенство роспорядило, щоб по цілій Україні на церковних дверах прибите було заявленє, що Мазепу з усіми ёго однодумцями, що пристали до ворогів, вилучили с церкви и прокляли. Українські архиереі грозили таким самим вилученем с церкви и од причащеня св. таїн усім тим, що заявлять нахил до зради або пристануть до неприятеля.

С тих полковників, що пристали до Мазепи, одступили Шведів с кінцем листопада миргородський полковник Данило Павлович Апостол и компанийський полковник Гнат Галаган. Апостол жив з давна в неприязни з Мазепою; перед зрадою він, як видно, помирився з гетьманом, разом з ім перейшов до Шведів, а тепер явився до царя Петра з устним заявленем од Мазепи послужити цареви, користуючися своім теперішним положенем. Из збереженого одвіту Головкина можна судити, що Апостол привіз од Мазепи навіть заявленє, що доставить в московські руки „звісну, головну особу“, розуміючи відай під тою особою Короля XII. Не звісно, чи справді посилав Мазепа таке заявленє; мабуть Апостол сам се видумав. За Апостолом и Галаган прийшов с таким устним заявленем. Ёго представили самому Петрови в Лебедині, де була перенесена головна кватира. „Як, и ти з Мазепою мене зрадив и втік?“ спитав ёго Петро. — „Я не втік,“ одвітив Петро, „но завинив тим, що допустив Мазепу себе обманути. Я з наказу йшов с своім полком, думаючи, що веду ёго против неприятеля и вже перед лицем неприятельского війска дізнався, куда мене ведуть. Мене присилували присягнути на вірну службу шведському королеви, але присяга вимушена тілько на словах: як тілько неприятель перестав нас наглядати, так я и втік служити свому государеви! Твоя воля; прости и позволь умерти

Digitized by Google

в твоій службі.“ — „Прощаю,“ сказав Петро, „гляди тілько, не зроби зо мною такого жарту як с Каролем.“

Український народ рішуще не пристав до замислу свого старого гетьмана и зовсім не був ёму прихильний. Интереси простонароднёі маси були противні интересам старшин и загалом знатних людий козацькоі суспільності. Сі останні розуміли волю в такім змислі, щоб привилеёвана кляса, в роді польскоі шляхти, орудувала цілим краем и користувалася ii економичними силами коштом решти народу — так званоі черні, а простонародня громада хотіла повноі рівності, загального козацтва. Ледво що рознеслася по Україні вість, що чужосторонці приближилися до границь українських и гетьман зо старшиною переходить на іх сторону, народ зворушився, став збератися ватагами, нападати на чиновних людий, на поміщиків, грабити богатих купців, убивати жидів и Мазепа, що загадав из старшиною придбати для Вкраіни незалежність и волю, мусів признати, що народ не хоче такоі незалежності и волі, а бажає иншоі волі, до котроі зачинає добиватися грабуванем и росправою над знатними и богатими людьми. Ті, котрі були козаками и визначалися правами особистими и багацькими од посполитих людий або черні, мабуть пішли б за своім проводирем, як би у Кароля були більші сили, а в Петра було іх мало. Вийшло на відворот: козаки дізналися, що Кароль прийшов з малим військом и трудно було ёму доповняти ёго з далекого свого краю, а Петро явився з військом, що вдвоє переходило сили ёго суперника; військо Петра безперестанно більшало и готове було немилосердно нищити Україну, як козаки стануть показувати нахил до Шведів.

Задля сих обставин за Мазепою перейшли до неприятеля тілько старшини, але й с тих чимало повтікало од ёго, тілько дізналися, що надія на шведського короля плоха и що Кароль, коли б навіть хотів, не міг придбати для України незалежності. Таким робом в 1709 р. повтікали од Мазепи: генеральний судя Чуйкевич, генеральний осаул Дмитро Максимович, лубенський полковник Зеленський, Кожуховський, Андріяш, Покотило, Гамалія, Невинчанний, Лизогуб, Григорович, Сулима. Хоч вони явилися вже після речинця, визначеного Петром для амнестиі, и ясно було, що відвернулися од шведського короля аж тоді, як побачили, що він справу програває, то Петро не карав іх смертю, а заміинив сю кару на вигнане в Сибір. За то Петро згадав про Палія и казав ёго привезти с Сибіру. Палій брав опісля уділ в полтавській битві, хоч старість и тяжке вигнане вчинили ёго так не-

Digitized by Google

мічним, що він без помочи иншых не міг сісти на коня. Також помилував Петро вдову и діти казненого Кочубея. Дня 15. грудня 1708 р. новий гетьман Иван Скоропадський казав звернути вдові Кочубеєвій Любі, родом Жук, и дітям ії всі села, в полках полтавськім, ніжинськім и стародубськім и оден хутір правобіч Дніпра, що були власностю покійного генерального суді.*) Мазепі було не зовсім гаразд у шведського короля: Українці замість того, щоб стрічати Шведів яко спасителів од московської неволі, на кождім кроку супротивлялися ім; не тілько козаки, що творили стан военний, але й посполиті люди збиралися ватагами, нападали на шведські одділи, ловили и віддавали цареви післанців, що іздили по краю з ворушливими завізванями Кароля XII и Мазепи. Се приписували Мазепі, стали підозрівати, що й сам гетьман при нагоді втіче од їх и старатиметься о царське прощене. Мазепу держали Шведи неначе б під сторожею для ёго самого незамітною, тоді як заманені ним Українці оден за другим утікали с шведського табору. Тілько Запорожці робили виімок; вони прийшли до Кароля в 3000 людий, під проводом свого кошового Кості Гордієнка, и с першого разу поразили Шведів своім бурлацтвом и дикостю: коли в перший раз їх завізвали до палатки Мазепи на обід, то попилися плюгаво и почали тягнути с стола посуду. Хтось замітив ім, що не личить так грабувати, Запорожці за сю замітку зараз и зарізали незручного моралиста.

Шведи добачали для себе мало хісна с переходу Мазепи на їх сторону. Цілу зиму и весну пробуваючи в Україні вони втерпіли багато пригод. Цар стояв у Лебедині. Кароль заняв Ромни з великими втратами, взяв Гадяч, а потім знов втеряв Ромни. Наступили такі страшні морози, яких не затямили на Вкраіні діди и прадіди. Птахи замерзали, літаючи по воздусі. Вояки одморожували собі руки и ноги. Шведи терпіли більше від Москалів, бо були лекше одіті; се вменшало сили Кароля, а сили Петра більшали приходячими рекрутами.

С початком 1709 р. Шведи взяли місточко Веприк и тим закінчилися їх успіхи. Петро почув, що Кароль підбурює Турків против Россії и сам думає йти на Вороніж. Се спонукало Петра лишити військо и поіхати у Вороніж, а побудувавши там кораблі и

*) Вдові и дітям Искри не дісталася тоді ніяка ласка: об ніх неначе б забули. Одно століте пізнійше, потомки Искри ремствували на правліне, що нагородило щедро одного тілько Кочубея а не звернуло уваги на другу особу, що однаково с Кочубеєм потерпіла за вірність цареви.

Digitized by Google

приладивши всё, що треба, вернув у наю степами до війска через Харків.

Між тим, як не було Петра, воєнні операції с Шведами дальше велися; дві стички під Красним-Кутом и Рашівкою, хоч досить кріваві, не мали важних наслідків, але дуже важною була росправа з Запорожцями. Кошовий Костя Гордієнко, приставши до Мазепи, заманув ціле товариство; Запорожці знеславили присланих до їх царських стольників, котрі привезли милостиву царську грамоту, грошей на війско и в дарунок старшинам. Замітно, що Запорожці, котрі все держалися интересів черні в боротьбі с козацькою старшиною, и сим разом заявили таке домагане, котре було противне так Петрови, як и Мазепі: щоб в Україні не було старшини и щоб цілий народ був вольними козаками як у Січи. Гордієнко виправився опісля з Запорожцями на Вкраіну; до ёго стала приставати чернь с переяславського полку; Гордієнко голосив загальну козаччину и приказував народови по обох сторонах Дніпра збиратися и бити старшин. Тоді з наказу Петра полковник Яковлєв с Киіва рушив на суднах долі Дніпром, розбив ватаги зібрані коло Переволочної, доплив до Січи и після завзятого опору взяв ії приступом. Більша часть Запорожців, що були в Січи, полягла в битві; до трёх соток людий взяли в полон и покарали смертю з наказу царського. Та в Січі була тоді невеличка частина всёго запорозького коша; решта з Гордієнком и з усею старшиною вспіли переправитися через Україну, розбили московський одділ полковника Кампеля и злучилися с Каролем.

Коли 31. мая Петро вернув до війска, Кароль заложивши свою головну кватиру в Опошні вже около двох місяців займався облогою Полтави: він надіявся в ній найти великі запаси. Шведам не повелося добути Полтаву, а Полтава визволилася від облоги. Дня 27. червця наступила знатна полтавська битва. Кароль побитий утік, з ним утікав також Мазепа.

На другий день після полтавської битви Петро післав Меншикова в погоню за втікаючим неприятелем, а сам казав в своій присутності похоронити полеглих свого війска и сам власною рукою засипав їх землею.*) Меншиков дігнав шведське війско при устю Ворскли коло Переволочни. Людність уся розбіглася; війско не мало на чім переправлятися через Дніпро; Запорожці ледво вспіли переправити на чайках Кароля и Мазепу. Левенгавпта,

*) Досі истнує під Полтавою високий курган, званий „шведською могилою“, куда щорічно відправляється хрестна процессия в роковини полтавської битви.

Digitized by Google

команданта останків шведського війска, и ёго товариша Крейца захопив Меншиков и вони не опиралися, бо не мали ні пороху, ні артилерії и піддалися яко военні полоненники с 16.000 війска. Петро вислав за Дніпро два драгонські полки під начальством генерала Волконського за Каролем и Мазепою и дав приказ, „як спіймають Кароля, то обходитися з ім чесно и с шаною, а як спіймають Мазепу, то мають ёго вести під сильною сторожею и глядіти, щоб він яким побитом не відобрав собі житя.“ Запорожці вспіли перевезти Кароля с кількома генералами и Мазепу з ёго прихильниками на татарських телігах через степ до Очакова. Відділ Волконського, дігнавши іх при переправі через Бог, захопив у полон кільканайцять Шведів и козаків. Тим робом Кароль и Мазепа опинилися в турецькім краю. Петро вельми бажав дістати зрадника в свої руки и він сердився, що при переправі не вдалося московському війску захопити Мазепу. Бажане покарати смертю свого ворога було так велике в Петра, що супротив своєї звичайної ощадності, цар давав турецькому великому муфтию 300.000 талярів, коли він силою свого духовного значеня нахилить султана, щоб видав зрадника. Замір Петра не вдався и ледво чи й міг удатися, позаяк и в своїм вигнаню Мазепа був ще богатий. Через цілий час свого гетьманства щедро ставив и украшав церкви и вспів зібрати великі скарби: з іх чимало береглося в Київопечерськім монастирі и в Білій Церкві и дісталися цареви; Петро спонукував усіх Українців одшукувати ще и звіщати правліню про всякий достаток гетьмана, обіцюючи доносчикови половину майна зрадника, котре б він виглядів. А все ж Мазепа вспів загорнути с собою величенні на той час грошеві суми. Він міг вже на своїм вигнаню пожичити Каролеви XII. 240.000 талярів, а по смерті Мазепи, як говорять, найшли при нім 160.000 червінців, кромі срібної посуди и всяких украс.

Мазепа умер 18. марця 1710 р. з висиленя старецького, в селі Варниці, біля Бендер. По відправі похорону над ёго тілом в сельскій церкві, в присутності шведського короля, одвезено ёго и поховано в давнім монастирі св. Юрия, що роскинувся на самім березі Дунаю, біля Галача.*)

Мазепа, яко исторична особистість, у многих односинах представляється яко замітний, висунений з ряду, тип свого часу

*) Окруховини нагробного каменя, положеного на ёго могилі, з написю и зображенєм одноголового орла, збереглися досі в музеї Михайла Гики, брата колишнёго волоського господаря.

Digitized by Google

и тої суспільності, в котрій виховався и политично дійствував. Гарна характеристика ёго, котру спорудив сучасний архиєпископ Теофан Прокопович, и многі черти, що визначилися в ріжних случаях ёго жизні, дають нам змогу до звісного степеня зрозуміти, що се був за чоловік. Навряд чи помилимося, як скажемо, що се був чоловік лукавий. Під зверхнім позором правдивості він був спосібний представитися не тим, чим справді був, не тілько в очах людий простодушних и легко підлягаючих обмані, але й перед найбистрійшими. При такій вдачі міг він улестити Петра Великого и опанувати, так що сей через много літ уважав ёго чоловіком найприхильнійшим московському престолови и царству. Мазепа носив неустанно на собі ціху тої щирості, що лежить в характері и обичаях Українців, заявляв усе нехіть до хитрощів и лукавства, часто визначався добродушною веселостю, всіх любив гостити и здавалося, неначе б ёго все серце стояло отвором; тим він нахиляв до щирості своіх гостий и приятелів и вивідувався од іх всё, що ёму було треба. Він був дуже щедрий для всякого, с ким мав діло, але так само не дбав ні про способи, ні про дороги, щоб добути собі достатків, котрі так легко рострачував, як безцеремонно зберав: одних обдерти, других обдарувати — се була ёго черта, спільна більше або менше польским панам. Він був вельми набожний, запомагав церкви, був добродієм духовних, роздавав милостиню; більша частина первоклясних церков у Київі и в инших містах українських мусить до нині поминати поміж щедрими добродіями Мазепу, хоч и не сміє виголосити ёго напятнованого анатемою имени. Навряд чи можна згодитися с тими, що опісля толкували, неначе б Мазепа чинив се тому, щоб укрити свій нахил до католицтва; про ёго православність нема поводу сумніватися: однак ёго религийність, обмежаючися зверхніми обявами побожності, носила на собі ціху того ж внутрішнёго лукавства, замітного в усіх поступках Мазепи: с такими чертами він являється в своій трагикомедиі с Фальбовським, и в односинах до С.мойловича, и в справі с Палієм, и в справі с Кочубеєм и ёго дочкою, и в угодливості Голицину, и в односинах до Петра, и в своім поступованю, що попередило зраду. Мазепа часто здавався хорим, часто радився лікарів, часто лежав у постелі по кілька днів, цілий обложений пластрами, тяжко стогнав и охав; навіть говорив, що каже собі робити домовину и деякі, споглядаючи на ёго, були тоді переконані, що нині-завтра гетьман минеться, коли гетьман справді був здоров. Перед царем вихваляв він свою вірність, а брехав на український народ и най-

Digitized by Google

більш чорнив Запорожців, радив викорінити и знищити з нащадком запорозьку Січ, а між тим перед Українцями стогнав и жалувався на строгі московські порядки, двузначно лякав їх небезпечностю якоісь нещасної пригоди, а Запорожцям переказував тайними дорогами, що цар їх не навидить и вже викорінив би їх, як би гетьман не захищав їх и не гамував царського гніву. Его перехід на шведську сторону, після всіх метикувань, навряд чи можна признати наслідком давнёго замислу, або, як инші обясняли — особистого привязаня до Польщі и тайному намірови піддати народ український під польске пануванє. Мазепа що до вихованя и обичаєвих понятий справді був Поляком до костий, але щоб він був прихильний политичним виглядам Польщі, до готовості жертвувати свою отчину, на се не має ніяких даних, а противно всё показує, що Мазепа яко Українець плекав и голубив у собі бажанє политичної незалежності свого краю и се найяснійше пробиваєтьса в сій думі, котру Кочубей предложив яко свідоцтво неприязного чувства Мазепи. В сім бажаню Мазепа не росходився ні з одним з давних гетьманів, ні с своіми ровесниками, на скілько їх займали политичні обставини. Мазепа побачив змогу осущити давне сердешне бажанє и вхопився за ёго. Чималу міг він мати надію, що не Петро над Каролем, а Кароль над Петром возьме верх в довгій боротьбі, що вели між собою два володарі. Мазепі здавалось, що в той час сама доля посилала Україні такий случай, котрого не легко и не скоро можна було діждатися. Краї шведського короля були далеко від України и Кароль XII, маючи повід для власної вигоди дбати про визволенє України од Россії и утворенє з ії незалежної держави, не міг, хоч би й хотів, простирати на неї честилюбні заміри; прилучати ж Україну до Польщі для шведського короля не тілько було не вигідно, але й небезпечно, після того як попередники Кароля мусіли вести війну с Польщею и старатися ослабити Річ-Посполиту відбераючи ії краї. Багато причин таким робом спонукувало Мазепу в критичних обставинах боротьби між двома сусідами України, пристати до Кароля XII. Та Мазепа не добре рахував, так на спосібності Петра, котрому ставав він суперником, як ще більше на прихильність підвладних ёму Українців. Він не звернув приналежної уваги на давну вражду, що була в Україні між значними и посполством, між всякого рода старшиною, так генеральною, як и полковою и простими козаками, між поміщиками и робочим людом, між козацтвом и всім тим, що лишалося за обрубом козацтва и гляділо рівних и однаких прав для всіх тубольців, одним

Digitized by Google

словом, — між усім, що висувалося понад рівню маси и цілою рештою маси народу. Всё, що виходило від перших, притьмом находимо опір в народній масі; тому-то, тоді як люди спосібні до политичних планів готові були хапатися всякого способу, щоб визволитися с під власті московського правління над Україною, — ціла маса Українців готова була держатися московського правління вже тому, що неприхильна ії партия хотіла позбутися власті сёго правління. Українські политики, виховані в дусі польскоі культури, не могли причарувати народ ніякою идеєю политичноі незалежності, позаяк у народа зложилися свої власні соціяльні идеали, котрі зовсім не вязалися с тим, що могли дати народови люди с польскими поглядами. Хоч ті политики и не думали повертати України в неволю польских панів, а маячили про незалежність українськоі держави, то все таки держава така, утворена ними під впливом властивих ім поглядів, була б в сущности подібною польскій Річи-Посполитій. Не бажаючи віддавати Україну Польщі вони би мимовольно утворили з ii другу Польщу, а сёго народ український не хотів, хоч би при якій завгідно политичній незалежності.

Клясові интереси и интереси народу.

(Ще причинок до реформи австрийських финансів.)

(Конець.)

Я далекий від того, щоби торговлі, а именно же промислови заперечати великоі важности в економії австр. посполитості; я не заперечаю, що и в торговлі и промислі є певні кляси перетяжені податками, и я не до усіх верств того соціяльного фактора стосую піднесений закид паразитства. Именно не дотичить усе сказане дрібного промислу; але дрібний промисл*) після проєкту реформи буде від податку доходового вільний, и для того Fin. Fragm., боронячи торговлю и промисл проти тому податкови, тих малих людей не могли мати на мислі. Я не перечу также, що и в великім промислі декотрі галузи — хоч користають и зискують и жиють, можна сказати, з желізниць, — безпосередно не мають уділу в згаданих субвенциях. За те вони мають уділ в инчих добродійствах, котрі виходять від держави, а до котрих усім тим факторам, дістаючим той завидуваний упуст 10-процентовий, приступу не ма, як приміром: згадана запомога покрахова, дешевий

*) З доходом до 600 зр.

Digitized by Google

кредит в банку національнім и богато тим подібних річей, на котрих вилічуване тут нема ані часу ані місця. Я тільки для того згенералізувати мусів усе вище сказане до всеї торговлі и промислу в загалі, бо змушує нас до того сам Schmerzensschrei в Fin. Fragmente, ставляючий виразно интерес торговлі и промислу в противності до рільництва и в загалі до интересів сирої продукциі.

Бо чи именно в закінченю статі „legislative Steuerschraube“, в котрім на підставі фалшу о книгах рахункових видедуковано „руіну торговлі и промислу притисненого о 200% більшим проти заграниці податком, и загроженого заграничною конкурренцією в той сам час, коли инчі фактори дістають упуст 10-процентовий“, — чи не ясно тут поставлено дилемат: або нехай рільництво (котре буцім-то платить менчі від заграничного рільництва податки!) поносить всі тягарі державні за нас, або — торговля и промисл будуть заграничною конкурренцією зруйновані!

Як бачимо, в крику тім и в тім фалшованю фактів лежить систем; той сам систем, котрий ми пізнали вже в поступованю „шляхетних защитників народа“, систем жида, котрий бє хлопа и кричить: гвалту, ратуйте, розбій!

Що той жид підчас того крику сягнув рукою до одної кишені хлопа, ми вже бачили вище. Позвольте ж мені на хвильку ще, так тільки мимоходом, глянути, куди він рівночасно пробереться другою рукою. Се также справа финансової реформи, але в противнім напрямку. Передовсім ще одно спростоване, або, як хочете, пояснене фактичне.

В Англії (після економичного приятеля дра Конна, п. Кржечуновича) истнує від давнійших часів властиве тільки оден безпосередний податок, и то податок загальний, особисто-доходовий (income tax); истнує ще правда від непамятних часів незмінюваний ані підвисшуваний податок ніби грунтовий (fund tax), вважаний ще до того більше як сервитут грунтовий, а не податок: так малий, що виносить заледво $^1/_{70}$ часть усіх поборів державних. З иншого жерела*) я додам, що приміром в р. 1871 він виносив 2,735.000 фнт. шт. (коло 27 міліонів зр.), тоді як податок доходовий ніс: 6,350.000 фнт. шт. (коло 63 міліонів), значить, після аргументациі F. F., поносять там торговля и промисл три рази такі податки як рільництво; желізниці англійські не жадають субвенциі, а крім того рільництво з уваги, що в Англії панує з давна т. зв. менчестерська школа (вольний систем гандлёвий, вольність цлова), не оплачує ніякого цла за впроваджувані фабрикати и колонияльні товари, и наслідком збільшеної таким чином конкурренціі заграничних фабрик заспокоює усі свої потреби дуже дешево.

В Прусах платить рільництво (по обліченю п. Кржечуновича) грунтового податку 34.$_7$ кр. від морга, або против Австрії (в котрій після того самого жерела припадає єго 76.$_5$ кр.) о 122% менче. Значить у важнійших краях, котрих конкурренціі Fin. Fr. бояться, рільництво платить багато менче податку як торговля и промисл. А тим самим — коли би дійсно австрийський гандель и промисл

*) Meyers Handlexicon, 1873.

Digitized by Google

платили проти заграниці аж 200% більше (цифра се, як бачимо застановившись троха над повисшими фактами, грубо пересолена), то рільництво платить проти тій-же заграниці процент ще далеко висший.

Сконстатувавши сей немаловажний факт, котрий F. Fr. умисне игнорують, спитаймось ми, що властиве значить тая страшна для них „загранична конкурренция?“

Головним купцем, взглядно консументом або кундманом австрийськоі торговлі и индустрії не може бути ніхто инчий як продуценти сирих плодів, а між ними именно рільництво. Рільничий стан, потребуючи яких небудь фабрикатів, виберає між ними розуміється не найгірші и заразом найдорожші, а конечно такі, котрі при рівній доброті відріжняються ще від усіх инчих своєю дешевостю; при тім поборі товарів мусить той стан (так як и торговля и промисл, котрий так само собі поступає в спроваджуваню для себе плодів рільництва) поводуватись тілько власним интересом; значить маючи до вибору між заграничними ліпшими и дешевшими а австрийськими гіршими и дорожшими, купувати не австрийські, а заграничні. F. Fr., нарікаючи на конкурренцию, значить обавляючись ii, признають тим самим, що фабрикати заграничні суперти іх або ліпші, або дешевші, або, що также дуже можливе, переважно и одно и друге.

Безперечно не есть то користне для австрийськоі индустрії, бо хто ж буде у неі купувати товари, як не австрийські консументи. Але так само не було би користно для австр. рільництва, як би воно, намість заграничних товарів, купувало дорожші и гірші тільки для того, що вони походять з австрийських фабрик. Вимагати сего від рільництва, значило б: апелювати до офірливості стану рільничого, вимагати від нёго материяльних страт на користь австр. индустрії, в имени, конечно, добра держави, в имени спільності интересів обох факторів.

Але ж таке саме жаданє, и с таким-же правом в имени спільних интересів, може ставити взаімно рільництво до индустрії, так само воно має право домагатись рівномірних материяльних жертв на свою користь, значить жадати від индустрії, щоби давала товар рівноі доброти и рівно дешевий, як дає заграниця. Не може бути на світі нічого більше справедливого и більше рационального. Однакий зиск, однака страта, однаке право для обох сторін. И се есть власне те, що називається „конкурренция“. Ляментувати проти „конкурренції“ — то тілько смішно, бо се значить признаватись до власної нездалості; вимагати від сторони противної материяльних жертв, не даючи ій в замін за те рівновартних уступок — не гонетно. Але як же назвати подібне виступуване, як висше поданий цитат с F. Fr., через котрих уста торговля и промисл жалується на конкурренцию, implicite вимагає від рільництва материяльних жертв для своєі кишені, а одним духом, бо в тій-же самій стрічці, виражає недвозначно свою зависть проти маленькій 10-процентовій пільзі в податках для рільництва призначеній; и то пільзі, котра тільки в малій часті має вирівнати дотеперішню нерівність в податках, — и при котрій ріль-

*

Digitized by Google

ництво завсігди ще певну часть своїх податків буде платити желізницям титулом субвенциі!

Голословні впрочім жалі и вимаганя не були би ще для нас достаточною причиною до підношеня яких небудь рекриминаций проти F. Fr. або тих, в котрих интересі вони промовили. Тільки ж памятаймо, що голос, котрий ми чуємо, виходить не с такої сторони, котра мала б звичай займатись абстрактною теориєю, без ніяких практичних цілей, и котра не мала б волі и відповідної до того сили, свої вимаганки, коли їх тільки сама одна вважає справедливими, хочби навіть чужим коштом заспокоіти. Слово „конкурренция", піднесене в однім ряді с „притисненою податками торговлею и промислом", становить цілий програм економичний певної — не скажемо партиі, але — рухливої и богатої спілки интересентів. Слова ті ми не під нині чуємо, бо розлягались вони и розлягаються вже від краху 1873 безперестанно, поки не получились в оден аккорд, одно слово „**охорона** тої загроженої индустриі перед тою страшною **конкуренциею**", або инчими словами: **цло протекцийне!** Се одно слово повинно нас зробити уважними, з якою осторожностю треба приймати усі подібні наче-б то наукові, наче-б то патриотичні „Schlagwort-и" віденських интересованих журналів. Приймаючи їх твердженя о „загроженю австр. индустриі заграничною конкурренциею", без близшого розібраня їх правдивості, а тільки за для того, що вони так часто в послідних часах (не без задної цілі) повторяються: ми мусіли б приймати и дальші логичні консеквенциі того, принятого за правду факту; значить: коли дійсно индустрия терпить біду в Австриі гіршу як усі инчі социяльні фактори, **безневинно**; коли вона наслідком того поношеня тягарів державних в заступстві „инчих факторів" загрожена в своїм биті: то не було б нічого більше справедливого, як щоби ії коштом инчих факторів ратувати перед тою конкурренциею, значить: завести „цло протекцийне", инчими словами: або в загалі фабрикати заграничні не допустити до Австриі, так щоби австрийські продуценти рільничі мусіли потрібні фабрикати купувати у австрийської индустриі такі лихі и по такій ціні, якої ся индустрия в имени „патриотизму" тільки зажадає, — або нехай рільництво, коли конче вже хоче ліпших товарів з заграниці, платить за них в формі протекцийного цла відповідну підвижку до спільної каси, конечно щоби та спільна каса мала с чого и на дальше спомагати австр. индустрию в формі „субвенций для желізниць" и „Staatsvorschussbank-ів zur Rettung der durch die wirtschaftliche Krise (=крах) bedrohten Industrie", — а усе те коштом „инчих социяльних факторів."

Нині усі ми вже знаємо з газет, що тая нова борба интересів, борба скрахованої в р. 1873 индустриі проти рільництву, роспочата зараз по краху такими на позір невинними фразами як цитований уступ с Fin. Fragmente, хилиться до кінця и скінчиться, по часті вже и закінчилась, побідою тої мученици индустриі над интересами рільництва, побідою країв з високо розвинутим промислом фабричним над краями чисто рільничими, як приміром наш, котрі по думці згаданої индустриі повинні би займати супроти неї місце експлоатованої колониі, як приміром Индий, Африки нині, а Америки в минувшім сто-

Digitized by Google

літю супроти Англіи. Зірване трактату гандлёвого з Німцями и проєктована „автономична тарифа цлова“, котра не тільки той трактат, але и усі инчі истнуючі з другими краями трактати (котрих термин власне виходить) має заступити, представляє результат тої економичної побіди. Можна би конечно в теорії признати, що „протекция“, яку подає підвисшене цла важнійших фабрикатів и півфабрикатів (именно зискують на нім индустрия вовняних и льняних фабрикатів и півфабрикатів), виходить так само на користь и Галичини, як на користь Берна, и так само на користь капиталистів-фабрикантів, як и на користь затруднених при тій индустрії робітників. В теорії дійсно галицька индустрия тих самих галузей (колиби истнувала) зискує ту саму протекцию; але в практиці вона не истнує; а коли б хотіла повстати, то хтож ii охоронить против „конкурренциі“ инчих фабричних країв австрийських? Хиба би Галичину (так само як се зроблено з Австриєю проти заграниці) відділити таким-же цловим кордоном и таким-же цлом протекцийним від инчих країв австрийських? Я хотів би почути той крик, який би піднесла австрийська индустрия проти такій гадці, коли би вона серіозно в чиій голові постала. Так само в теорії протекцийне цло и идуче за сим загальне підвисшене ціни австр. фабрикатів вийти би повинно на користь робітників дотичних фабрик, ставляючи фабрикантів в можности підвисшеня ім денної заплати. Між тим вже дотепер нами сконстатовані факти показують, що интересенти, о котрих мова, и котрі так уміють ляментувати проти неистнуючому утискови, як з одної сторони усіми способами, иноді навіть фалшами, намагаються добути собі особистих користей, так з другої сторони зовсім не такі скорі, позисканими користями ділитися с ким небудь, хочби с своіми робітниками. Ліпше ще доказує сего история славної змови, до якої були бернеські фабриканти примусили робітників в р. 1875. З історії сеї показалось, що фабриканти, в такій самій мірі, як рік відбут іх фабрикатів и як ціни поліпшувались, в такій самій майже мірі знижували прогресивно робітничу заплату. Але хочби подібне поступоване назвав хто на будучність неможливим, або відносив тілько до малого числа индивидуів, то, допустивши підвисшене робітничої плати яко консеквенції цла протекцийного, ся користь стається для них зовсім иллюзоричною наслідком подороженя найважнійших потреб житя, котре ті робітники, але не тілько вони, бо и ціла людність австрийська буде завдячувати заведеню „автономичної цлової тарифи“ и инавгурованій тою тарифою засаді протегованя „зруйнованої индустрії“.

Читателі зрозуміють, що я маю тут т. зв. „цла финансові“ на думці. Для близшого зрозуміня, який конечний звязок заходить межи протекцією индустрії и цлом протекцийним а цлом финансовим в Австрії, ми мусимо побіжно показати, що таке „цло финансове“ и чим воно ріжне від „цла протекцийного“ (Finanzzölle—Schutzzölle). Коли держава накладає цла, то може мати у сім двояку ціль, першу: підпомагати промисл, в спосіб висше виказаний, значить відсторонити (більше або менче: „Schutzzoll“ и „Hochschutzzoll“) заграничні фабрикати тих галузей, котрі потребують дійсно або в своім интересі домагаються від краєвих торговиць (=консументів), щоби вони не робили конкурренції краєвим фабрикам.

Digitized by Google

Финансової користі безпосередної — держава тут ані ожидає ані не має дійсно жадної, а тим менчу може мати, чим консеквентнійше прослідує згадану ціль: поміч краєвій индустрії, значить чим висше накладає цло; бо тим радикальнійше замикає усі легальні дороги, котрими заграничні фабрикати могли би діставатись до краю. Наміть того, и в рівній мірі отвераються нелегальні дороги, бо високе цло на товари есть премією для шверцерів, и тільки при високім цлі шверцунок заграничних товарів оплачує кошта и небезпечності контрабанди. Держава, котра при умірковапім цлі (як се було в Австрії наслідком истнуючих трактатів гандлёвих до тепер) завсігди має с цла досить значний дохід (коло 18 до 20 мілионів), тратить наслідком підвисшеної протекції дуже значну часть того доходу, и ще с тою некористю, що високість тої страти навіть не може бути на перед облічена.*) З відси то й походить, що разом из піднесенем „цла протекційного“ накладаного на фабрикати, держава, котра вже вступила на ту совзьку дорогу, мусить рівночасно, за-для вирівнаня згаданої безпосередної финансової страти в цлових доходах, завести ще й цло финансове, значить вже не для протекції индустрії, але для взглядів финансових наложити цло на такі артикули заграничного импорту, котрих населене дотичної держави в краю дістати не може навіть за висшу ціну, котрі мусить длятого спроваджувати з заграниці, и котрі становлять таку конечність до житя, без котрої воно (населенє) обійтися не може, отже и при висшім цлі — чи хоче чи не хоче — цло платити мусить. До таких товарів належать сирі продукти, артикули консумції, в Австрії специяльно товари колоніяльні: коріня, кава и гербата, морські риби, полудневі овочі, риж и т. и. Згаданий проєкт тарифи цлової накладає на ті артикули високе цло, тим висше, що воно після того проєкту наміть, як до тепер, в сріблі, має оплачуватись в золоті, тим утяжливше для убогих кляс, що тарифа не робить ніякої ріжниці в гірших або ліпших, дешевших або дорожших гатунках тих артикулів. Як бачимо, се финансове цло не єсть чим инчим, як новим податком консумовим, котрого так домагався п. Кржечунович, а котре ми дістали тепер з ласки „нещасливої индустрії“. Бо не тілько увага на страту доходу в дотеперішнім поборі цла с протегованих фабрикатів австр. индустрії склонила правительство до того проєкту. Наклонила ёго до того ще й инча причина, котру ми теж маємо подякувати тілько интересентам индустрії. А се ось як: Звісно, що ми становимо з Уграми „звязок цловий“; звісно, що справа цла належить до австро-угорських спільних справ, що отже укладанє тарифи цлової и заключуване трактатів торговельних залежить від згоди нашого правительства и уставодавства с правительством и уставодавством угорським. Звісно дальше, що Угорщина, як край переважно рільничий, зовсім не єсть приятель-

*) Чи зискує що держава на такій протекції посередно? — се питанє, над котрим від часів Адама Сміта межи т. зв. школою менчестерською а протекціоністами ведеться бій безперестанний и з ріжним щастем, — з ріжним в теорії и з ріжним в практиці. Отже користі мусять бути що найменчо сумніві, тоді як страти бачить и почує людність зараз и безпосередно.

Digitized by Google

кою системи протекцийного, и протекцийного цла; за те ж при своій коштовній господарці потребує грошей, — особливе ж користає нокванно с кождої такої оказиі, в котрій грошей тих дістати може на кошт долитавськоі людности. Отже коли при відновлюваню (цловоі) угоди и спільнім укладаню новоі цловоі тарифи наше правительство, напиране ляментами тоі нашоі индустрії, запрононувало из своеі сторони згадані передше протекцийні цла на фабрикати: то угорське правительство конечно в интересі свого краю, своеі сирої продукциі, мусіло тому протекцийному системови оператись як найсильнійше. В тій пересправі мисль финансового цла стала и долитавському правительству в найбільшій пригоді: в зміну за підвисшене финансового цла прихилилась Угорщина до пропонованих протекцийних позиций. Бо приходи с цла в загалі лічаться до приходів „спільних“, котрі на обі половини держави розділяються в стосунку 70 : 30; між тим коли стосунок, в якім людність угорська проти людности долитавській консумує, спроваджує товари з заграници, значить оплачує цло, есть зовсім инчий, и можна ёго з дуже великою правдоподібностю приймити на $80._6 : 19._4$.*) А се груба ріжниця; и так, коли після тоі послідноі пропорциі людність долитавська **оплачує** дійсно цла (до тепер) кругло $14^1/_2$ миліона, а людність угорська тілько $3^1/_2$ миліона: то при згаданім розділі спільних доходів (наслідком угодженого стосунку 70 : 30) **дістається** Долитавні тілько коло 12,600.000 (близько 2 мил. менче), Угорщині коло 5,400.000 (коло 2 мил. більше). Значить Угорщина вже при теперішнім цлі зискує (а ми платимо) ні за що близько 2 миліони зр. О скілько ж той стосунок ще буде користнійший для Угорщини при пропонованім дуже значнім підвисшеню финансового цла! Отже тая увага склонила угорське правительство до принятя пропонованоі тарифи, уважаючи підвисшене цла финансового яко головну користь, для котроі не жаль ёму було посвятити свої вольногандлёві пересвідченя.**) И так виходить, що австрийське рільництво

---

*) Один из членів комисиі угодовоі подає ёго навіть ще гірше, бо на 86 : 14; тільки ж я, не знаючи на яких датах се тверджене оперте, волію спуститися на мій власний апроксимативний обрахунок, при котрім я виходжу с того, здається, досить вірогідного припущеня, що стосунок заможності обох половин монархиі, и здібности до консумованя заграничних фабрикатів и артикулів консумциі рівнається більше менче тому стосункови, в якім дотичні поспільності консумують трунки, мясо и цукер (и инчі потреби життя в т. зв. замкненых містах з „акцизними линіями“). Стосунок сей відповідає стосункови оплачуваних консумових податків, котрі в Долитавиі виносять (р. 1876): 55,210.000 зр., в Угорщині: 13,364.000, що дає вище згадану пропорцию $80._6 : 19._4$. — Бо треба додати, що спосіб оподаткованя посереднього (консумцийні податки) в Угорщині и у нас — зовсім идентичний.

**) Що так річ малась, и що дійсно ми финансові цла завдячувати маємо австрийським протекционистам, а не кому инчому, се показує пояснене мин. Хлюмецкого в тайнім засіданю угодовоі комисиі, подане в N. f. P. з 25. м. м.: „... der Minister betonte, dass die ungarische Regierung am leichtesten für Finanzzölle zu gewinnen war, und erklärte (се ж він говорив до протекционистів, заступників индустриі!), er könne nicht eindringlich genug rathen, an den Finanzzöllen nicht zu viel zu mäckeln,

Digitized by Google

для своєї розпещеної индустрії не тільки мусить безпосередно поносити жертви в оплачуваню її виробів по над дійсну вартість, але мусить ще той батіг на власну шкіру окуплювати дорогим коштом у правительства угорського.

Я не думаю тут писати критику нової тарифи цлової, для сего треба би цілої окремої книги, и цілої бездни дат с торговельної статистики. Я для того ограничусь тут именно тільки на ті позиції, котрі трафляють найтяжше цілу масу народа; до таких належить більшість позиций цла финансового; из протекцийного ж особливе цло на нафту, котре впрочім уважаєсь загально (так правительством, як віденськ. газетами) также тільки цлом финансовим, а лиш взглядно до Галичини наберає трохи протекцийної барви. Тая протекцийна барва (щоб зачати наш побіжний перегляд зараз від нафти) не знати, чи має згаданій драчці в наших очах помочи, чи скорше зашкодити. Заходить тут ще та важна околичність, що сю специяльність в новій тарифі ми маємо завдячувати нашим доморослим галицьким протекционистам. Коли ж ми їх запитаємось: що тут заслугує на протекцию, и що тої протекції потребує? Чи фабрикация, властиво дистиляция нафти? Ні, бо сама нафтярська кліка, котрій ми за те нове добродійство подякувати маємо, в меморандах и патриотичних артикулах так писаних давнійше для осягненя протекцийного цла, як и найновійших, адресованих против пропонованій нафтовій акцизі, признає, що боіться власне сирої американської нафти, котра буцім-то бухає сама день и ніч с цілої пенсильванської землі и без ніякого труду просто з землі рурами тече до кораблів, що стоять на поготовю: завести її до Европи и именно заллять нею усю Австрию.

Отже має тут протегуватись не властива индустрия, а сира продукция будуча в руках гандлярів-капиталистів: добуване сирої роли з землі, котре — допускаємо, що и дійсно — в Галичині багато труднійше ніж в Америці. Не пишучи компендні национальної економії, я не можу ані не думаю навіть толкувати читателям, що и чому в теорії и практиці не тільки залишено з давна протегувати сиру продукцию за помочею протекцийного цла, але признано таку протекцию навіть дуже шкодливою — и то так само зі сторони школи вольногандлёвої, як и протекционистів. Я тільки зверну увагу кождого здоровомислячого чоловіка на факт, що продуковане збіжа вимагає также великих накладів, що продуценти збіжа у нас мають боротись з безмірно сильнійшою конкурренциєю Россії, Волощини (и Угорщини), а преці цло на привіз збіжа у нас не истнує, и жаден уцтивий рільник не буде заведеня такого протекцийного цла домагатись. Чому ні? с того він иноді и сам не може здати справи, а по моій думці ось чому: Бо ёго продукт має найсильнійшу протекцию, сильнійшу, аніж кому яка нибудь держава дати могла би; бо ёго протегує велика мати-природа, котра зробила на світі так, що тільки певна частина людності нашої землі має в посіданю продуктивні грунти, и с тих грун-

---

weil diess nur nach sich ziehen würde, dass in Pest bei den anderen Tarifposten Aenderungen (значить зниженя цла протекцийного) vorgenommen würden.

Digitized by Google

тів — великим чи малим коштом — може добувати хліб, між тим коли рівночасно не одна частина, але **усі** люде на землі потребують того хліба до свого життя.

Зважмо ж тепер, чи по поживліню багато ще є таких найконечнійших для цілої народної маси (особливе в нашій стрефі з довгими зимовими вечерами) потреб життя, як освітлене? и скільки більше від рільництва протегує натура продукцию нафти, уміствши її в таких илькостях, як в Галичині и Пенсильванії, ще тільки може на двохтрёх пунктах цілого звістного світа? и то на таких віддалених пунктах, що галицька нафта має рівного собі конкуррента тільки аж на другій півкулі земській? Чи ж не приходить кождому не-нафтяреви на думку побожне бажане, щоби хоч бодай кождий край на світі мав свою керницю з нафтою? Але, каже на те усе нафтярська индустрия: Галицькі жерела дуже мало видають, висихають, вимагають великих коштів закладаня и руху. Можна би на се дуже багато сказати (як приміром: звідки ж беруться ті мілiонові капитали, котримп сам Борислав в нафтовім гандлю обертає?), але шкода місця и часу на таку всесторонну обширну росправу. Зробім тільки мале и всім приступне порівнане. Золото безперечно не єсть так пожиточним сирим продуктом и так доконечним артикулом консумциі, як нафта; папір може ёго дешевим коштом заступити в найважнійших моментах ёго практичного ужитку. Добувалось золото не тільки в Калифорнії, але приміром и в Семиграді. Але Калифорнійське золото робило (наслідком тої-ж легкості добуваня и невичерпаного богацтва покладів) Семиградському таку сильну „конкурренцию“, що далі вже добуваний семиградський продукт не оплачував коштів добуваня; конечно, бо золото стало через Калифорнію дешевійше як було попереп. Подумаймо ж, чи не було б можливе, через наложенє грубого протекцийного цла на золото, допомочи властителям семиградської копальні до дальшої продукциі золота? Поминувши, що ніхто розумний цла на золото не наложить (а цло на нафту яке ж?), ми можемо сміло сказати, що жадне цло семиградським копальням не помогло би, а то операючись на факті, що золото в нинішних часах навіть без цла не пхаєсь до Австрії, а противно утікає з неї наслідком неурегулёваної валюти и високого ажия; значить коли и під такими обставинами, як нинішні, так протегуючими сиру продукцию золота в Австрії, ніхто не відважується закопувати в копальнях золота своіх капиталів, то и жадне цло тому не помогло би. Наука с того, я думаю, ясна: що в сирій продукциі ніякі штучні средства, до яких належить цло протекцийне, не можуть переодоліти тих границь, які сирій продукциі назначила сама природа; а тая наука, застосована до сирої продукциі нафти в Галичині, показує, що коли дійсно жерела нафти висихають або не оплачують коштів добуваня, то шкода надармо визивати природу на бій за помочею штучного шрубованя ціни нафти, бо и цло тут нічого не поможе. Коли ж противно жерела можуть експлоатуватись без великих страт, при цлі протекцийнім, як се допускають нафтяні протекционисти, то видно, що жерела суть досить богаті, и що вони будуть достарчувати таку саму нафту и в достаточній илькості также без ніякого цла протекцийного. Коли ж так, то

Digitized by Google

здоровий розум заказує накладати на сей високоважний продукт яке небудь цло, котре при таких обставинах не дає ніякої ідеальної користі для поспільности, для краю, для держави, а може тілько маги на цілі збогачене поодиноких осіб, посідателів нафтяних шибів, на кошт маси найбіднійшого народу, значить на кошт всего краю. Таку моральну вартість має цло на нафту, коли ёго вважати будемо (як се хотять наші нафтяні експлоататори, а за ними и польскі газети) — яко цло протекцийне. Пригляньмося ёму ще з другої сторони — яко цлу финансовому, за яке ёго вважає правительство. Розуміється, правительству, котре потребує грошей, сей характер протегованя индустрії, який сему цлу надавала и надає нафтярська кліка з ії публицистичними адгерентами, прийшов дуже на руку, бо здіймив з нёго (правительства) усе одиюм авторства того нового тяжкого податку, а надав ёму позір протектора материяльних интересів Галичини. Між тим се дійсно чистий консумовий податок, и правительство поступило тілько зовсім рационально и зовсім не так фискалистично, як се хотять нафтярі тепер представити, що разом из наложенем цла на американську нафту заводить акцизу на нафту краєву. Треба се тільки безсторонно розважити. Нове цло на впроваджену нафту має виносити (влічуючи вже акцизу) 8 зр. в золоті[1]), тоді як до тепер виносило 1 зр. 50 кр. в сріблі (від 100 кгр.). Значить американська нафта стане дорожшою о 7 зр. 70 кр. в сріблі на 100 кило; розуміється, що цілa ta підвишка ціни вийшла би на виключну користь галицьких монополистів, котрі позбувшись конкурренциі, свою нафту намість, як до тепер, по більше-менче 21 зр.[2]), продавали би по 29 зр. $8^1/_2$ кр. (в банкнотах), и таким чином цілу підвишку 8 зр. $8^1/_2$ кр. ховали би до кишені, без ніякої користі для всеі австр. поспільности, а взглядно держави, так як держава, відобравши таким високим цлом усій заграничній нафті можність конкурренциі, позбавилабся навіть того малого доходу, який доселі з низького дотепершнёго цла (1 зр. 50 кр.) с тої нафти поберала. Так для заварованя интересу держави, супроти нафтярських гарнагонів, відберає проект акцизовий, накладаючий на краєвий виріб нафти акцизу 7 зр. від 100 кгр., певну часть згаданого висше зиску[3]) для держави назад. Отже ті самі нафтярі, котрі так горлували за підвистенем цла від нафти, и спровадили тим на нас те лихо, якого хотіли, роспускають тепер свої жалі проти проектованій акцизі, прибераючи при тім, розуміється, знов маску патриотів и заступників краєвих интересів. А коли приглянутись тим їх найновійшим меморандам близше, то побачимо — и своім очам не віримо, — чого

---

[1]) = коло 9 зр. 20 кр. в сріблі.

[2]) Gaz. Lw. з 21. Падол. с. р. Відень.

[3]) Лишаючи ім завсігди ще зиску 1 зр. 12 кр. (+ давнійше цло 1 зр. 50 кр. в сріблі = 1 зр. 58 кр., отже разом 2 зр. 70 кр.), бо треба зважити, що акциза платиться в банкнотах, тоді як ми висше подали знск цла в сріблі. При такій зменченій ріжниці ціни заграничпа нафта завсігди ще може більше входити до Австрії и приносити досить значний дохід цловий, котрий посередно вийшов би все на користь австр. контрибуентів.

Digitized by Google

ім нового хочеться? Ось чого: вони в остатнім разі обіцяють згодитися на ту акцизу, просять тільки (щоби термин введеня акцизи змінено відповідно до заключених вже попередно „терминаток“, и)—щоби цло ріжнилось від акцизи ще о нових 8 зр.!, значить вони в сліпій безвзглядній гонитві за особистим материяльним зиском не вагаються цло, а тим самим ціну нафти підбити до нечуваної високості и зробити експлоатацию свого продукту, и так вже самою природою ограничену, гіршим монополем, ніж який небудь з дотепершних монополів державних!

Сподіватись належить, що правительство и австр. парлямент не дасть den Bäumen in den Himmel wachsen. Бо и те, що намірено тепер вже за згодою правительства, упаде тяжко на плечі народа. Нафта подорожіє о близько 8 кр. на килограмі, значить в дрібній продажі о 40 кр. на 48, що чинить, лічивши дуже мірно 8 кило консумциі нафти в однім малім господарстві на рік, 64 кр. нового податку, о чого певна часть ще до того не піде для держави, а для невеликого числа привилегиованих капиталистів. — Аж коли зважимо, що податок той в рівній високості трафить так богаті як и бідні кляси, значить бідні кляси в десятеро тяжше; коли зважимо, що таким чином велика часть найбіднійшого народа позбавиться дешевого освітленя, и змушена буде вернутися до давного освітленя скіпками, коли для ощадженя дорожшої нафти не схоче певну часть вечерів проводити на потемки; що та найбіднійша кляса змушена цілий день тяжко працювати на насущний хліб, тілько в довгі зимові вечери могла до тепер мати час як небудь займитися книжкою: то зрозуміємо, що сей податок, оплачуваний за освітлене, буде в дійсності наложений яко податок прогибитивний на **просвіту** народню.

Не менче моральне значіне буде мати — в негативнім змислі — цло наложене на каву, гербату и на оселедці, и в загалі на сушені риби. Тоді як кава має для богатших кляс значіне збиткове, то для убожших мас народних, особливо в фабричних, и в загалі більших містах, вона, маючи с цукром, молоком и хлібом усі часті складові найпотрібнійші до поживи тіла в сконцентрованім стані, становить артикул консумциі, котрого вартість не можна досить високо оцінити. Я сам в моіх голодних университетських часах досвідчив на собі, який довгий час вона може при добрій волі и конечності заступити всяку инчу теплу страву а помимо того удержати свіжість умислових сил нурених голодом; але я рівно пересвідчився, купуючи до тоі кави хліб у найбіднійших перекупок ві Львові, що и у тоі кляси кава становить найважнійшу, може навіть єдину теплу страву навіть на обід. Я бачив опісля в містах и містечках західної Галичини, як на ярмарках, відпустах, стають довгі ряди самоварів, обслугуваних перекупками, в котрих вариться (не дуже, правда, добірна) — чорна кава, котра в сільскім мазурськім народі має сильних и дуже численних консументів; за те ви там не побачите — иноді на відпустах, при здвизі до 100.000 народа з далеких и близьких сторін, ані одного пяного чоловіка, ані одної бурди, ані одного голоснійшого крику на улиці; и я набрав — а можете мені у тім вірити на слово, — глубокого поважаня

Digitized by Google

до того трунку, до ёго культурного значіня.*) — Зовсім те саме, а може ще більше, дасться сказати о гербаті. В кождім шинку західної Галичини, и то не тілько в місті але навіть на селі, можна дістати гербати; и вона — по дешевій ціні, більше менче 3 кр. за шклянку из шкіркою цитрини, без руму — пється мазурськими селянами переважно и в без порівнаня більшій илькості ніж горівка и (значно дорожше) пиво. Але гербата не ограничається навіть на західну Галичину, бо вона уживається селянами вздовж цілої росс. границі в цілій, также и східній Галичині, а ії консумция рівно из зменченем консумциі горівки перетискається звідтам що-раз більше в глуб краю. Можемо сміло сказати, що кава и гербата, як для всего світа, так особливе для нашого краю мають високоважне культурне значіне, и що, коли пияньство коли небудь має викорінитися в нашім народі, то тілько с помочею кави и гербати, а ніколи без тоі помочи. — О оселедцях, котрі в цілім краю становлять найважнійшу часть живності в пості, а в Галичині східній побіч сушеної риби навіть єдину дійсно поживну страву также в цілім році, страву, котра при розмірній своій дешевості була доступна навіть найбіднійшим зарібникам, не треба широко й толкувати.

Послідні (оселедці) впрочім вийшли ще легко на новій тарифі, котра, намість як дотепер 1 зр. в сріблі, накладає на них цла 2 зр. в золоті (= 2 зр. 30 кр. ср.) від 100 к., що́ дає на 1 кило тілько коло 1.$_4$ кр. більше; хоч и тут в дрібній продажі ціна одного оселедця що найменче о $^1/_2$ кр. мусить піднестись.

Далеко гірше виходить кава и гербата. Перша, від котроі цло виносило до тепер 16 зр. ср. від 100 к., має платити по проекту правительства**) 24 зр. в золоті, значить 27 зр. 60 кр. ср., що́ дає о 11 зр. 60 кр. дорожше на 100 к., або 13 кр.***) дорожше на кождім кілограмі. Лічивши дуже мірно на одну родину 12 кгр. консумциі на рік****), дає се нового податку консумового 1 зр. 56 кр. річно. Гербата ж, котра поносила до тепер цла 31 зр. 50 кр. ср. від 100 к., має оплачувати від тоі-ж ваги 50 зр. в золоті (= 57 зр. 50 кр. ср.), значить о 26 зр. ср. більше, або 27.$_3$ кр. більше на 1 кгрм. — Послідні два артикули дають нам ще впрочім наглядний приклад відворотноі прогрессиі з гори в долину, о якій я споминав в попередній статі („Шляхетні заступники народа“), в примітці до податків консумових. Кождий знає, що так гербата як и кава (а навіть и оселедці) прода-

---

*) Можна закинути, що в каві, котру не нарід, переважну ролю мусить грати цикория. Але цикорию, для вирівнаня, обложено таким-же цлом, що и каву, розмірно до ії лихоі вартості.

**) котрий впрочім, як до тепер, не принятий угодовою комисиєю. Чи так само піде и в Раді держ. — се не конче певне, тим більше, що тут и угорський парлямент приходить в рахубу, и що правительство проти дотичній ухвалі як найсильнійше застереглося.

***) Перелічивши срібло на банкноти.

****) Віденські газети рахують 24 кгр. на рік на такуж родину, але я маю на взгляді найбіднійшу клясу, именно селян, котрі не пють ії що дня.

Digitized by Google

еться и консумується в ріжних гатунках — для богатих в дорожших, для бідних в дешевших. Такої ріжниці нова тарифа цлова не узнає, и накладає на ріжні вартості однакове цло. Таким чином прийде найбіднійшому господарству, котре уживає каву по 1 зр. 50 кр. за кило, платити титулом цла більше о 13 кр., а се виносить 8% теперішної вартості, тоді як богатша родина, уживаюча каву по 2 зр. за к., платить таке саме (що до цифри крейцарів) цло, що виносить 6% дотеперішної вартості консумованого продукту. Ще більше разить те саме при гербаті, в котрій гатунки що до своєї вартості різняться дуже. И так коли родина уживаюча т. зв. порошок по 1 зр. 40 кр. за кило, буде платити титулом підвишки цла 26 кр., що виносить 18.6% дотеперішної вартості: то тим панам, котрим тілько гербата в ціні по 10 зр. за кило смакує, платити прийде также тілько 26 кр. більше як до тепер, а се виносить тілько 2.6% дотеперішної вартості того шляхетного трупку. Бо чому ж би „бідна торговля и индустрия“ не мала зробити ще й тої малої вигоди для домашного хозяйства пп. Кржечуновичів, котрі так ії в справі прогрессийного податку горячо заступали, и котрі правительству виразно показували на консумовий податок и на цло, котрих підвисшенєм можна би заступити прогрессию в доходовім податку, и в загалі без „несправедливого“ притисненя богатших верств піднести доходи державні, коштом—„инчих социяльних факторів“.

Хто ж ті инчі „Фактори социяльні“, котрим торговля и индустрия“ через уста Finanz. Fragmente и др. Коппа, а „шляхетні защитники народа“ через уста п. Кржечуновича, завидують 10-процентового зниженя податків пожиткових и увільненя від податку доходового*), а на котрих вони раді б звалити и по части, як ми бачили (в цлах), вже звалили усі найтяжші податки, бо податки консумові, наложені на найконечнійші не тільки физичні, але, як ми бачимо на нафті, идеальні потреби житя? Статистика австрийська відповідає на се, що ті „инчі фактори“ **становлять найменче 80% усего австрийського населеня.** Я кажу найменче, бо час и місце не позволяють мені обличити и доказати, чи процент той малозаможної людності, для котрої реформа податків безпосередних має статись добродійством, коли тільки рівночасна, привилегиованими интересентами переформована и пропагована дальше реформа податків консумових и цла не відбере другою рукою того, що одна дає, — чи, кажу, той процент не винесе в дійсності ще більше.

По крайній мірі можна б се допускати через аналогию на підставі обрахунку, котрий я зробив як можна найдокладнійше, специяльно що до Галичини. Лишаючи собі за для недостатку часу подрібнійше, на официяльних датах основане представленє мого обрахунку, котрий для

---

*) Людям маючим 600 зр. и менче чистого доходу; п. Кржечунович, як ми бачили, виповів свою зависть виразно; „индустрия“ (розуміється з виімкою тих дійсно убогих промисловців, котрі теж тим самим увільненєм користуються) виповідає ії посередно протестуючи проти прогрессивному податкови в загалі.

Digitized by Google

економічної статистики подає не мало ще цікавих фактів, до вичої нагоди. я подаю тут тільки головний результат того обрахунку, запевняючи, що він випроваджений с тих дат — зовсім офіціяльних и переважно з дотичних мотивів министерства*) вийнятих, як найсумлінніше. Додаю ще тільки для порозуміня, що до тих верств народних, котрих интерес нинішня студия заступає, я залічив (и думаю, що читателі, котрі за моїми попередними виводами слідили, згодяться на те, що згідно з правдою не тільки незаможних хліборобів, але и незаможних промисловців, о котрих на підставі дат нема сумнівості, що мають менче як 600 зр. річного доходу, и окрім людей маючих в границях того доходу низше 600 зр. самостійне господарство, и оплачуючих податки безпосередні (пожиткові) ще також робітників усіх галузей економічних затруднених при рільництві, промислі, гандлю и домових послугах, котрі не платять вправді безпосередних податків, але поносять за те найнерозмірнійші податки консумові и поносити мають проєктовані нові тягари цлові. До противної кляси я залічив не тільки усіх великих капиталистів, котрих дохід администрацині финансовій з н а н и й**), дальше властителів земель, промисловців, купців и людей зайнятих умисловою працею (лікарів, урядників и т. д.) маючих більше як 600 зр. річного доходу, але по неволі мусів полічити також певну незвістну часть таких людей (с тих самих заводів), котрі бути може мають м е н ч е як 600 зр. доходу, тільки ж о сім на певних датах твердити не можна. Се впрочім не уменчає вартості поданих низше цифер, так як тим способом факти, для моїх виводів к о р и с т н і, представляються тут в м и н и м а л ь н и х цифрах.

Отже людей згаданих вище заводів а маючих в загалі б і л ь ш е як 600 зр. річного доходу, є в Галичині 62.186 голов (родини). Людей, маючих б е з ж а д н о ї с у м н і в о с т і м е н ч е як 600 зр. доходу, є в Галичині голов (родини) 2,980.587. Коли додамо до вище поданих цифер голов родини, випадаючий після конскрипції з р. 1869 44% на 100 инчих членів родини (дітей, жінок и т. д. не працюючих на власну руку, то маємо на 5,418.000 голов всеї людности Галичини (без війска):

перших кругло 114.000 гол., значить 2.1% —

других кругло 5,304.000 гол., значить 97.9%

всего населеня Галичини.

Ті послідні, значить, становлять масу населеня так Галичини, як и безперечно всеї Австрії. Серед тої маси зникають усі вище згадані кляси заможної людности як незначні индивидуальности, котрі можуть мати ріжні потреби, ще ріжнійші бажаня а найбільші вимаганя; але котрих интерес не може мати стільки спільного з интересами краю або держави, щоби ёго можна с краєм або державою идентифікувати, як се роблять заступники галицької шляхти и віденської або берненської индустрії, в справі уставодавства финансового. А коли у нас мимо

---

*) = мотивів до проєктів податкової реформи з р. 1874, именно доданих там таблиць статистичних, на котрих також мотиви нинішної реформи оперті.

**) Бо незнаний администрації дохід властителів, увільнених до тепер від податку акций и рент, властителів заграничних фабрик и дібр etc.

Digitized by Google

того так діється, то тут власне перевернено стосунок до гори ногами, бо не интерес незначного проценту але интерес маси людності єсть интересом нашої поспільності; усяка постанова, усякий ново наложений, хочби найменчий тягар відбивається тут и відчувається найтяжше, загрожує добробитови не индивидуів, але краю и поспільності.

Коли тая маса не має відповідних заступників своїх интересів в тілах уставодавчих; коли заступники нелічних кляс не уміють або не хотять своїх интересів и своїх жадань приноровити до интересів тої маси, а противно ставляють свої индивидуальні потреби и жаданя в противності до найконечнійших потреб тої маси: то ми маємо право поставити и піднести ріжницю межи „интересами клясовими“ а дійсними интересами **народу**, и тільки ті послідні вважати гідними публичної оборони и уцтивійшого заступництва, аніж ёго мають до тепер.

9. Грудня 1877. *Василь Н.*

ПЕРЕГЛЯД КРИТИЧНИЙ.

„Изданія общества имени Михаила Качковского. *Чч. 1—12 за время отъ 3 (15) Мая 1876 до 3 (15) Мая 1877.*“

(Конець.)

IX.

Недостаток популярних праць чується що раз більше у „Изданіях“ під конець тамтого року. Дві послідні книжочки запхані таким материялом, що приходиться лиш раменами здвигнути. Именно всёго там дві статі: перша, **„Якіи були права и суды на Руси въ старину“**, так пригідна в популярне видане, як „віл до карити“. Автор ії, сховавшийся за скромну букву **П.**, ніхто иншій, як п. Площанський, котрий що до многосторонності занятій старається мовби наслідувати п. Яна Добржаньского, редактора Gaz. Nar.: коли рівночасно и камяниці ставить, и префектує в бурсі Ставропигийській, виконує уряд виділового ві всіх русских обществах, редагує „Слово“ и пр. и пр. Так и подивляти б, що при всім тім ще має час займатися историчними розвідками про „права и суди на Русі“ — коли б ті розвідки дійсно були хоч скілько-небудь оригинальною працею.

Тої самої статі ужив п. Площ. ще передше до відчиту на „Русскім касині“, де такий мала скуток, що уся публика сидяча добре здрімалася, а стояча аж ногами з радості затопотіла, коли шановний прелегент заявив, що вже всё а всё, що мав *на-* а властиво *від*писане, до кінця дочитав. А коли у Вересни сёго року зъіхались кількадесять членів Общества им. Качковського на загальні збори на Стрільницю а п. Площанський вилів на катедру и „с тріумфом на лиці“ заповідав відчит та вже й витягав з-за пазухи звиток паперів: всі, що́ чули вже того-ж прелегента у касині (а була іх може й половиця усіх зібраних), со страхом возопіли гласом велиім: „пусти, освободи и спаси нас!“

Digitized by Google

та й прочих ще невідучих потягли за собою. Не помогли запевненя п. Площ., що се не „права на Руси“, що то не ёго „собственний“ концепт, а якогось неприіхавшого добродія, — stante concluso розійшлися усі члени, зрезигнувавши на відчит. Сего ні одна газета на усій св. Русі нашій не згадала, як слід, — а також, розуміється, и „Слово“ ні.

Такий отже був ефект „прав и судів на Русі“ яко відчиту. А я не сумніваюсь ні одної хвилини, що багато більший він яко надрукованої популярної статі. Годі увірити, щоб на усій нашій широкій Русі найшлася хоч одна „непросвіщена“ душа, котра би прочитала ту статю п. Площанського до самого кінця. Я сам що йно не за кождою карткою мусів відпочивати добру часинку и добре видихуватись а зібравши у купу всі сили на ново братись до дальшого читаня! А слиб над сподіване найшлась де така цікава „непросвіщена“ душа, що завзялась би прочитати цілу ту статю, так хиба лиш „удовольствія ради“, от так собі щоб потішитись тим, як то с поодиноких букв, коли їх до купи зложити, виходять слова, котрі кожде про себе щось значать...

Причина, яка буцім спонукала п. редактора забавитись в историчнёго популяризатора, має бути охота „познакомити васъ, дорогіи мѣщане и селяне, съ бувальщиною дорогой намъ русской земли“. „Отнестись мыслью въ старй времена“, вияснює він дальше значіне истории, „вернутись о тысячь лѣтъ назадъ и перейти постепенно цѣлй столѣтія, значитъ, немного сообщитися(?) съ предками нашими и т. д.“

„На теперь судопроизводству на Руси желаемъ посвятити слôвъ немного“, каже дальше п. П., обертаючись до того нещасного „судопроизводства“, и переходить ціле „судопроизводство“ 6-х віків на 7 картках! На сам перед згадує про „кормчу книгу“, дотикає з верху (якби боявся глибше сягнути) „Руськоі Правди“, з видимим „наслажденіем“ и патосом розписується про „Судебник“ московського Царя Іоанна III., „собирателя русской земли“, и Іоанна IV. Грозного, вкінци сходить на Литовський статут, а згадавши ще щось про віче, про магдебурське право, кінчить, що „съ тои поры, совсѣмъ другіи настали отношенія и т. д.“

Ціла тота статя зробила на мене таке вражінє, якби вона була коротким витягом з якоісь наукової довшої монографиі. Витяг такий зрозумілий тому, хто ёго робив, та фаховому ще чоловікови, — але ніяк не пригодиться на заміщене ёго в популярне дільце. Треба вже добре знати историю не тілько руську але й німецьку, особливо историю німецького права, щоб знати, щó се магдебурське право, який воно вплив мало на суспільні стосунки поодиноких верств Литовсько-польско руського краю, який вплив мала німецька Ганза на Новгород и ёго права, віче, — щó се „кормча книга“, а щó „руська правда“ — и т. д. и т. д. Хотіти ж „судопроизводство“ трёх держав за шість віків популярно представити на семох картках — се більше ніж претенсия на геніяльність, се справдешня (говорячи словами Szczutka) kołowacizna ruthenica...

А язик у тих „Права-х и судах“ — справдешне язичіє! Майже таке саме як в „Слові“. Та й не дивниця. Атже автором статі є той сам п. Площанський, котрий цілком на серио сказав у „Слові“, що

Digitized by Google

коли б нашому народови тілько щось популярним способом виложити, то язик и „ученій“ (велико- чи там общерусскій) він зовсім зрозуміє!..

Друга статя, про котру я вище зганув, а котра находиться в 11-ій и 12-ій книжочці, се **„Исторія Руси“ Евгенія Згарского,** спеціяльного повістяря Общества им. Качк., та, як бачимо, и спеціяльного историка тогож общества.

П. Ев. Згарський зачинає ab ovo — що йно не од „сотворенія міра“, и веде свою историю до смерті Святослава (972 р.). Який хосен с тих початків руської историї? Се спеціяльний секрет редакторів „Изданій“ и п. Ев. Зг. Річи такі, які посписувані в тій „Исторії“ п. Е. Зг., міг наш народ, сли вже не з множества коротших, газетних статеёк (пр. з „Науки“), то хоч з „Исторії“ п. Дідицького давно вже довідатись. Ні! „Изданія“ на ново зачинають просвіщати, проте треба и на ново историї...

„Табо ви пишете все одно и то само“, писав недавно якийсь селянин до редактора „Рады русскои“ (ходило ёму о пияньство). Те саме прийде кождому селянинови сказати и про Историю Русі. Кілько то вже разів зачинали ii у нас ab ovo, а преці ніхто не допровадив дальше як до кінця середних віків.

Признаюсь, читати „Историю“ п. Ев. Зг. вже над мої сили, особливо, колим почув ще суд одної письменної душі, що не вмилася вона навіть до „историї Б. Дідицького“.

От и результат цілорічнёї діяльності Общества им. Качковського. Зібравши у купу всі повисші уваги, нічого більше не слідує сказати на цілу ту марну працю Общества, як „шкода часу и атласу“, шкода тих грошей народа, шкода тілько крику о таку марницю. Дай Боже, щоб на безрік було можна видати користнійший суд, ніж за торічний труд Общества им. Качковського.

Харко Тарган.

НОВИНКИ,

ЗАМІТКИ И ДОПИСІ.

— „Рускій Сіонъ“ пише: „По провинціях беруться тепер що-раз то більше до **переслідуваня всего що руське,** так що ученикови не вільно тепер взяти навіть руської книжки до рук. Яко факт подаю отсе. Кілька день тому назад я був в К.(оломиі) и мав спосібність говорити з людьми добре поінформованими и на всяку віру заслугуючими. Від них я довідався, що директор тамошнёї гимназиі, виходячи с становиска, що Pan Bóg po rusku nie mówił (sic!), заказує як найострійше ученикам читати руські книжки, а учителі тамошні за те переслідують очевидно нашу молодіж до крайності. В наслідок того молодіж

Digitized by Google

не тілько боіться руськоі книжки купувати, але так перестрашена, що навіть куплені кидає від себе.“ — Р. Сіонъ с того поводу робить острі а справедливі закиди директорови Коломийськоі гимназиі.

Тая звістка потребує доповненя и поясненя. В Коломиі гимназияти Русини купували й читали руські книжки, видані новійшими часами у Львові або на Украіні, за відомостю деяких учителів Русинів. Однак се дуже не сподобалось н. директорови та мабуть й деяким учителям, зачалися слідства против учеників а дальше й против учителів, и справа дійшла аж до Ради шкільноі краєвоі, котрій предложено цілу пачку руських книжок, які читають ученики а навіть дістають від своіх учителів! Рада шкільна зі всёю строгостю и формальностю польских бюрократів взялася до діла, переглядала пильно всі книжки— однак не могла в них знайти нічого, щó би не годилося до читаня для гимн. молодежі, тілько в о д н і й книжочці (Про галицько-руське письменство М. Драгоманова) знайшла о д н у фразу буцім-то неприхильну Австрии. Помимо того заборонено Кол. ученикам читати в с я к і руські книжки (навіть такі, як „Руска библіотека“ Онишкевича!!), за виімкою лише тих, котрі, апробовані дирекцисю, знаходяться в гимназияльній библіотеці (NB. руських книжок там майже зовсім нема!). Учителі ж Русини, котрі давали руські книжки ученикам до читаня, мали дістати за те догану! Рада школьна и дирекция Коломийська мотивують своє поступоване мабуть зглядами австрийськоі лояльності и педагогики. Поминувши те, що дивною видається австрийська лояльність у Ради шк., котра п р и п о р у ч а л а д о ш к і л ь н о г о у ж и т к у такі книжки (як Wieczory pod lipą), щó іх відтак заборонило аж австр. министерство (після дискусий у Раді держ.), — чи в польских книжках, які подаються гимназиястам, або які тиіж за відомостю своіх учителів читають (от хочби й в Мицкевичу), нема не тілько поодиноких фраз але й тенденций неприхильних Австрии? А однак ми ще не чули ні о якій забороні ані о жаднім слідстві по поводу таких п о л ь с к и х книжок!— А відтак як сміе дирекция забороняти и такі книжки, в котрих и ні яка польска бюрократия не може знайти нічого шкодливого? Противно, єсть навіть обовязком дирекциі вишукувати (відповідні для молодежи) руські книжки, закупновувати іх до гимназ. библіотеки, давати ученикам и заохочувати до читаня іх — в таких самих цілях, задля яких подаються польскі та німецькі книжки и в загалі утримуються при гимназиях библіотеки для учеників. Сего ученики resp. іх родичі мають й право жадати, бо на те вони що року (при виписі) дають гроші. Забороненє ж читаня руських книжок є дуже непедагогично, є обскурантизмом и показує национальну нетолеранцию, а дирекция повинна за те потягнена бути до одвічальності...

При сій нагоді взиваємо учителів Русинів, особливо ж учителів руського язика при всіх середних школах, щоби, заховуючи всі легальні форми, жадали закупновуваня руських книжок до шкільних библіотек и випозичуваня іх ученикам, аби ученики не були змушені або лише польскі книжки читати або за читанє руських книжок не взятих з библіотеки шкільноі наражатися на переслідуване! Руських книжок відповідних для молодежи є вже чим раз більше, однак по библіотеках шкільних звичайно годі іх знайти — се ж нераз и з вини самих учи-

Digitized by Google

телів Русинів, котрі або зовсім о те не дбають або не досить енергично о те упоминаються...

— Gazeta Lwowska пише: Важну публикацию бібліографичну видає оден з найздібнійших книгарів польских, п. Богуслав Котуля. Се **каталог творів в язиці руськім** виданих від р. 1800 аж до кінця р. 1877 з додатком коротких згадок бібліографично-литературних о авторах в каталозі поміщених, також с перекладом кождого титулу на язик польский и німецький. Се діло, призначене для підручного ужитку литератів, бібліографів, книгарів и любовників руської литератури, вийде що-до формату, друку, паперу и цілого внутрішнёго уладженя на спосіб французького каталога Manuel du libraire et de l' amateur des livres Брюнета. Ціна передплати виносить 3 зр. ав., а приймають ii всі значнійші книгарні в краю и за границею.

— **Лист з нёба.** *(Причинок до исторіі темноти в Галичині.)* По незвичайних трудах удалось нам дістати на конець оригинальний документ руcько-галицькоі туманерні народу. Вже давно доходили нас вісті, що в великих розмірах відбувається роспродаж якогось „Листу з нёба“, що темний люд навіть з далеких сторін тягнеся до Коломні, щоб за ціну 40 кр., а в дуже рідких випадках за 20 кр. дістати ту благодать небесну. Нам сповіщали, що видавця сёго листу має бути ніхто инший як п. Михайло Білоус, властитель друкарні и дому виставленого за завідомленем цілої галицькоі Русі, — що „Лист з нёба“ діждався вже кілька накладів и то дуже спорих, бо перевишаючих кількапайцять тисяч екземплярів. Як небудь сам титул вказував вже на игрушку з небес, якоі допустився невідомий автор під зглядом теологні, и на обтуманене и визискуване народу: то ми, не маючи самого видання під рукою и не похопні осуджувати без власного пересвідченя, мусіли повздержатись с сею справою. Нині однак лежить перед нами невеличка брошурка о 8 картках с хрестом на чолі и то трираменним, таким самим, як був на „Науці“ о. Наумовича, коли вона ще виходила в Коломні, а під хрестом заголовок: „Листъ изъявленый.“ На другій стороні образець: на нім щось ніби гора ніби камінь, на горі чотири штовбурі пелехаті, як квачі з діхтю обернені до гори, мають представляти дерева; над деревами два — вже ж не змиі, хоч більше на те похожі — а два ангели, бо с крилами як у гусей и в довгих спідницях наче простиралом обмотані. Оден той ангел розложився аж на вершках трох дерев закусивши губу, мов здержується від сміху, а по другій стороні другий ангел трохи прикляк на вітях четвертоі деревини и сховав лице під крило. Оба вони тримають обома руками „Листъ Божій“ а радше натягають ёго, як простирало перед маглёванем. На горі чи камені під ангелами клячить, чи тілько так в болоті застряг, якийсь чоловічина, троха подібний до голови Ставропигні, з усами трошка підстриженими з задертою головою и підніс руку якби в Соймі або Раді державній, щоб голосувати за всім, що походить „von Oben“. Під таким образком напечатано нашою тисячлітною кирилицею, котрою вже більш як тисяч раз печатали в Галичині всілякі нісенітниці, ось що: „Сей листъ отъ самого Господа нашего Іисуса Христа Назарянина царя Юдейского. Іисусъ Христосъ на крестѣ искупилъ насъ своєю кровію. Сей листъ изъявился на горѣ

Digitized by Google

оливной въ земли Іерусалимской, передъ иконою(!) святого Архистратига Михаила въ воздусѣ висящій и золотыми буквами былъ писаный и не могъ нѣкто той листъ въ руки взяти. Патріярхъ Іерусалимскій переписалъ єго и послалъ свому брату цареви на оборону противъ врагамъ. Кто сей листъ при собѣ маѣ или часто читаѣ, або съ пильностію слухаѣ або переписуѣ, той три дни отпусту доступитъ. Которая жена бременна той листъ при собѣ носитъ, то безъ великой болѣзни породитъ дитя. Въ которомъ домѣ той листъ знаходитися буде, тому дому ани огонь ани вода, ани перунъ, ани ніякая злая рѣчь зашкодити не може." А дальше „кто єго (сей лист) буде шановати, тотъ хотя бы имѣлъ только грѣховъ якъ звѣздъ на небѣ, якъ пѣску въ мори, якъ травы на земли, то всѣ будутъ єму отпущени и ангелы возьмутъ душу праведника до неба." Дальше оповідаєся в тім листі, що „Дѣва во снѣ" розмовляла о тім листі с Христом. Єсть ще кілька образків: воскресеніе, Діва Марія, Христос роспятий. Відтак наведено 12 постів, котрими можна забеспечитись проти наглої смерті, убожества, хороби, неприятеля, недостатку и т. и., а ще через 10-ий піст можна осягнути, що Богородиця перед смертию покажеся а за 11-им постом и сам Христос!—Оттакий то „Лист з неба" продаєтьсѧ нашому народови! Докладне и відповідне напятноване такого поступованя можна найти хиба в кодексі карнім. Припустім минимальну суму, що досі розійшлось того „Листу" між народ тілько три наклади по 10.000 екз., кождий екземпляр тілько по 20 кр., — се значить бідний, найбіднійший бо темний и майже голий народ заплатив досі **6.000 зр. ав.** за найпереворотнійше визискуване єго темноти и неясної віри; 30.000 народу одуреного дурится мов новим, невиданим світом, сумішкою крайної глупоти и безстидної профанациі послідної искорки людсько-религийного чутя. Ми дійсно не знаємо, що більше подивляти, чи безстидність незвісного автора, чи те, що о. Малиновський, добачивши в „Правді" замах на „католицкое християнство" — не добачаѣ ніякого замаху в „Листі з неба". Тож то й біда, що чуже так скоро видко під лісом. Ми зовсім не відкликаємось до помочі о. Малиновського, — але сподіємось, що ц. к. прокуратория, так пильно доглядаюча за пресою, не помине такого прасового надужитя религиі до обманюваня народу.

— Пишуть нам від Станиславова: **Филія Просвіти у Станиславові** давала для своіх членів виклади дня 21. грудня 1877. Учитель Червинський говорив про найважнійші відомості с пасічництва. Учитель В. Порох читав „о перлах и коралях". Праця дуже сумлінна и яко статя для интелигенциі, пр. до Газ. школьної, була би відповідна, але для селян нездала. Третій виклад був „про звіри в господарстві пожиточні и шкідні". Той виклад п. Р. Заклинського припав до вподоби селянам.— Филія Станиславівська даѣ по три виклади нараз, аби селяне мали більше хісна з викладів, бо з іх сторони и так велика офірливість, що кілька миль ідуть на ті виклади, а то єсть доказом великої охоти до науки. — Всеі публики було над 100, а самих селян 80. Всі с повним задоволенем виходили с салі прелекцийної.

— Виділ Товариства **Дружній Лихвяр** завзиває всіх ВП. панів, котрі затягнувши пожички в Товаристві до сёго часу ще іх не звернули,

Digitized by Google

щоби як найскорше з віддачею тих довгів поспішились, або віднеслись у сій справі до Виділу Товариства. — Від Виділу Товариства „Дружній Лихвяр“. — У Львові дня 10. грудня 1877. К. Бобикевич, голова. Г. Семенюк, секретар.

— **Подяка.** В остатних місяцях сего року понесли Русини-ученики гимназиі Тернопільскоі велику страту через перенесене ВП. Константина Горбаля, проф. язика руського, на учителя при висшій школі реальній в Стрию. Позаяк сей повний праці и посвященя муж через час девятилітного побуту в Тернополі невтомно трудився коло нашоі просвіти и піднесеня наших сердець и умів, позаяк усе, що нас вяже з дорогим нам рідним словом, з нашою литературою и народностю, Єму тілько завдячувати маємо, для того най нам вільно буде зложити Єму прилюдну подяку за те, що загрівав нас до праці в спосіб дружний и щирий, що сердечною порадою кермував молодими и недосвідченими, з запевненєм, що сіяне Ним зерно впало на добру ниву, и дасть Бог пожадані видасть овочі. — Тернопіль 3. (15.) Грудня 1877. — Руська молодіж гимназияльна.

ПЕРЕГЛЯД ПОЛИТИЧНИЙ.

Львів дня 29. Грудня 1877.

Комната послів **Ради державноі** відкинула 17. с. м. внесок д-ра Кусого о вибраню комисиі с поводу виконуваня рядом прав о стоваришеняхъ, згромадженях и права працового, відтак мала ще засіданє 19. с. м., а потому відрочилася аж до 12. Січня. Комната панів відрочилася 22. с. м. — Більшоі ваги в остатних часах були наради комисиі угодовоі. Комисия займалася именно новою автономичною тарифою цловою, и відкинула проекти ряду дотично підвисшеня цла на нафту американську и наложеня податку на нафту краєву.

Наслідком ухваленя с. р. Галицьким соймом новелі дотичащоі пропинациі (гл. Правда стор. 629), устава пропинацийна узискала вже санкцию цісаря и вже входить в житє.

Спільні делегациі обрадують тілько в комиснях, с котрих именно важні засіданя комисиі финансовоі, бо там після усталеного звичаю министер справ заграничних дає вияснєня що до своєі политики. Такі вияснєня давав гр. Андраши 18. с. м., однак члени комисиі зъобовязалися заховати іх в найглубшій тайні, а оффициальне справоздане більше ніж недокладне. С того справозданя а ще більше з донесень Neue fr. Presse видко лиш, що Австрия противна розширеню Румуниі на правім березі Дунаю и всякому розширеню Сербиі, Чорногора могла б дістати лиш те, що ій вже царгородська конференция признала, пристані не має дістати; найдокладнійше говорив гр. Андраши о Италиі, именно що він насупротив домаганя Италіянськоі преси о відобране Австриі полудневого Тиролю загрозив, що, колиб Италія дійсно се загадала, то Австрия старалась би відобрати назад звісні сильні кріпості в Венецькім, т. з. кріпостний чотирокутник.

Digitized by Google

Российсько-турецька війна помимо капитуляції Османа баші, здається, ще далека до кінця. Турция, хотя позбавлена найлучшої своєї армії и найлучшого генерала, рішилась вести війну дальше. Болгарию мають турецькі війска зовсім опустити а лишити лише кріпості з залогами, и армия Сулеймана баші вертає вже на полудне Балканів и має боронити приступу до Румелії. Сулейман вже після капитуляції Плєвни, однак не знаючи ще о ній, точив бій під Мечкою, однак був від Россиян віднертий; а довідавшися о капитуляції Плєвни опустив Єлену, и тепер перепроваджує своє військо по-за Балкани. Однак великі морози и сніжні метелиці спиняють більший рух як Турків так и Россиян; именно же гинуть від морозів турецькі полонники, не добре одіті, великими масами. Часть 130-тисячної рос.-румунської армії с-під Плєвни має сполучитися с сербським корпусом и обсадити Видинь, друга часть відправлена для скріпленя армії генерала Гурка, котрий иде ик Софії, а 3-я часть скріпила армию царевича. Впрочім Россияне спроваджують ще все багато війска и материял до облоги кріпостей с краю. Генерал Тодлебен сказав кореспондентови одної німецької газети, що ще й тепер не треба Турцию маловажити, — остаточне рішенє війни буде аж під Адрианополем, котрий тепер сильно укріплено, однак наперед треба здобути кріпості в Болгарії, що потягнеться зо два місяці. — Оден маленький росс. корабель военний забрав великий турецький корабель перевозовий, на котрім находилося 800 жовнірів.

Серби переступили 14. с. м. турецьку границю в кількох місцях. Сербські війска заняли вже кілька позиций, одні боронені, инчі (як Бабина Глава) опущені від Турків. 28. с. м. заняли Пирот, місто с 17.000 мешканців, між тими лише 2000 Турків.

Англия після упадку Плєвни перелякалась успіхів россійських и готовиться на всякі евентуальності. Парлямент скликаний вже на 17. Січня (замість на Лютий), що всюди зробило велике вражіне и вважається ознакою енергичнійшого виступленя Англії. Приготовленя военні, котрі після перших успіхів турецьких під Плєвною перервано, піднято на ново, а від парляменту має ряд зажадати кредиту до значної високості. Однак либеральна партия Гледстона ще все противна війні с Россиею и скликує митинги для виконуваня пресії на министерство. — За підмовою англ. посла Ляйарда Турция удалась до Англії с просьбою о посередниченє між нею а Россиею, и Англия, розуміється, се посередництво приняла. Крім того посол англ. в Петербурзі запитав кн. Горчакова (котрий вже вернув с царем до Петербурга), які жадання буде Россия ставити до Турції. Після найновійших донесень с Царгороду Россия готова пристати на завішенє оружя під сими условями: 1) управильненя границь в Азії; 2) отвореня Дарданелів; 3) независимості Румунії; 4) принятя программи конференції для Болгарії. Питаня що до Сербії и Чорногори мають лишитися до дальших пересправ. — Франция, як голосять найновіші вісті, що до східної справи рада вправді заховувати неутральність, однак не може байдужно глядіти ні на які зміни на Середземнім морі.

Digitized by Google

Запросини до передплати.

С сим Ч-лом закінчуємо десятий рочник видавництва „Правди“. Через цілий час свого истнованя була „Правда“ вірним виразом розвою Русинів-народовців як під зглядом словесним так и политичним. Як наше житя народнє почалось с процвітом словесним, с проблеском народнёго духа в рідним слові, в нашій думі, так и „Правда“ була первісно посвячена тілько плеканю руськоі словесності народнёі. Але як жива думка веде до діла, як глубоко почуте житя, щиро зрозуміла правда, домагаються свого осущеня, так и жива правда зроджена в нашій словесності народній мусіла вихилитись по за обсяг словесності и обійняти ціле житє народу, що ёму сповіщала нове житє, новий побут, новий розвій в людскості. С конечностю мусіло статись се передовсім у нас, де Русини враз з иншими народами покликані до свобідного розвою и до власноі праці поруч з иншими народами конституційно правлепими. Як Русини-народовці не могли відхилятись від уділу в живих питанях суспільно-политичних так глубоко досягаючих нашого народу, так и „Правда“ мусіла с часом обійняти в собі обяви сего ширшого суспільно-политичного круга нашого житя народнёго. Оказалось, що й в тім згляді правдивий, добре пійнятий розвій нашого народу вимагає бачного слідженя, совістного переведеня и дальшого розвою провідноі мислі нашого відродженя народнёго так рішучо виявленоі в руській словесності народній. Вірні свому народови и ёго словесно виявленому бажаню праведного житя — не можуть Русини народовці відхилятись від сеі праці. З розвоєм нашого житя народнёго — ся праця що раз більшає. Понехувати сю працю, значило б заявляти недостачу власноі животності, відказуватись ii, значило б бути обоятним на упадок власного народу. Не хочемо ні одного, ні другого. Не бажаємо проневіритись нашому имени. В так рішучих часах, як тепер проживаємо, — в двоє більше почуваємось до нашого обовязку. Не можна нам занедбувати ні дальшого розвою нашоі словесності, ні щоденного практичного, суспільно-политичного житя народу.

Бажаючи належито сповняти по змозі одно и друге заданє, постановили ми з новим роком розділити видавництво „Правди“ на дві часті: часть политичну и часть литературну. Через се будемо могли обширнійше обговорювати в „Правді“ питаня нашого суспільно-политичного житя, а з другоі сторони надати часті ли-

Digitized by Google

тературній більшу єдність и дозрілість поміщуваних творів, так конечних до належитого розвою словесного. То ж з новим роком буде „Правда“ виходити в двох частях: I). Часть политична в великім аркуші два рази в місяць кождого 10-го и 25-го кождого місяця, и II). часть литературно-наукова в томах 6—8 аркушів обєму, річно 4—6 томів, кождий том в протягу двох місяців. Відповідно до числа передплатників може число томів побільшитись.

В сей спосіб думаємо відповісти нашому заданю. З нашої сторони стараємося зробити наше видавництво як найбільше приступним для кождого. Але тілько при численнім уділі Ш. публики нашої зможемо вповні відповісти нашим обовязкам и наші діла повести до дальшого розвою.

Відкликуємось до патриотизму всіх Русинів, що бажають щиро працювати для добра народнёго. Обнижаємо передплатну ціну до крайної можності и сміло можемо сказати, що видавництво „Правди“ стає найдешевшим, найприступнійшим видавництвом руським. Ніхто вже не може покликуватись на неприступність передплати на „Правду“. Тілько численний уділ Ш. Читателів уможливить дальший розвій нашого письма. То ж просимо о як найчисленнійшу и найскоршу присилку передплати.

Передплата на часть политичну „Правди“ виносить за цілий рік 2 зр. а. в. — на пів року 1 зр. а. в. — Передплата на **перший том** *часті литературно-наукової „Правди“ виносить 80 кр. а. в.*

Перший том часті литературно-наукової „Правди“ — буде обіймати 6—8 аркушів печатних.

☛ В першім томі буде поміщена нова повість *Ивана Нечуя* п. з. **„Микола Джеря“**, *з акерманського житя українського. Не потребуємо відкликуватись до слави автора, щоб заохотити Ш. публику до скорої передплати.*

Том I-ий лит. ч. „Правди“ вийде в другій половині місяця Лютого 1878.

Хто ще в повні не заплатив передплати на сей рік, зволить ласкаво як найскорше вирівнати свою залеглість.

Видає и за редакцию відповідає: **Володимир Барвінський.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google